

॥ प्रस्तावना ॥

श्री व्यासोक्ताष्टादश पुराणान्तर्गत श्री स्कान्दमहापुराणे

शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डः ।

कैलासवासी श्रीपरमेश्वरः स्नानदातेति — स्नानमिच्छेन्महेश्वरादिति — शास्त्रमुपदिशति ।
 स्नानाद्येषु कैवल्यमिति च । तादृशस्नानदातुः पार्वतीकान्तस्य महिमातावदस्मिन्प्रत्ये विशेषेणानु-
 वर्ण्यते । तदात्मजस्य स्नानरूपस्य स्कन्दस्य अथतारादि चरित्रं विभूतिमहिमा स्कन्देन क्षेत्रात्म-
 तारकादि शूरपद्मान्तानां असुराणां यथा नित्यकल्याणप्रद बहुद्दीदेवसेना परिणयः एकादश कोटि
 वद्वैः भीमभयार्जुन क्षेत्रे श्रीमहालिङ्गाराधनं, भीमाक्षायणी तपश्चरणं, शिवदर्शनं, दक्षेण शिव
 निन्दा, दधीचि मर्दणीया शिवमहिमानुषर्जनं, भीमशिव कारुण्य दर्शनं, विभूतिकदाक्ष महिम
 प्रतिपादनं, पञ्चाक्षर महिमा, महाप्रदोष मृतं, शिवालय जीर्णोद्धारणं, शिवलिंगप्रतिष्ठा,
 शिवपूजा, भैरव मृतं, सोमवार मृतं, शिवनाम वैभवा, शिवाचनं, पुष्पवाटिका निर्माणंदि बहुभि
 माध्यंकराणि महापावनवर्तकानि महामंगलवदानि अन्यानि बहुभि चरित्राणि भक्तिन् शिवरहस्य
 खण्डे सन्ति ॥

कुमारसंमयश्चैव घन्याः पुण्यस्तथैव च ।

मकथ्य यः कार्तिकेये काकुत्स्वभुवि मानयः ॥

मायुष्माञ् पुत्रपौत्रैश्च स्कन्दं सालोक्यतां यजेत् ॥

इति श्रीमद्रामायणे अभिहितं ॥ किञ्च ज्ञातकथनात्, अंगारकः दोषयुक्तश्चेत् एकदोषः
 क्षणवायादिकं घातिकलहः द्रव्यनाशश्च भवेदिति ज्योतिदशास्त्रे अभिहितः । तद्वत्, सूर्य
 मृदस्पर्शादि प्रदाः दोषयुक्ताः यदिभ्युः तदा शिवायत्ताः मान्त्र रोगः उदररोगः पुत्रोत्पत्ति
 प्रतिवन्धकादयः बहवो दोषाभवेयुः इत्यप्यभिहितः ॥ एतत् पुराण पठनेन, तादृशदोषाः सर्वेपि
 विनश्येन् मंगलप्राप्तिश्च भुवं भवेदेव ॥ तस्मादास्तिकवराः सर्वेपि प्रत्यभिम् पठित्वा सर्वा
 आशिषः प्राप्तुमशक्नुवन्ति श्रीभागवन्तं पार्वतीनाथं श्रीवृद्धीदेवसेनापतिञ्च आर्चयामि ॥

अग्नौषं सप्तत्रिं वर्षेभ्यः शब्दं दक्षिणदेशप्रसिद्धं पन्थाक्षरेण सुद्रापितः । इदानीं स कोशोपि
 नोपलभ्यते । उपलब्धोपि कोशः जीर्णपत्रयुक्तः हस्तो मृदीत्या पठितुमपि नाहोस्ति । तस्मात्
 वैद्यनागरलिप्सा सुद्रापयित्वा आस्तिकानां उपकाराय प्रकाशीकृतः ।

देवनागरी द्वाविंशाक्षर खड्गपुक्तं द्वाविड भाषानुवादसहितं एतदेव शिवरहस्यखण्डात्मकं
 पुस्तकं मया इदानीमेव सुद्राप्य प्रकटीकृतमस्ति ।

हर्य

विषयसूचिका।

॥ संभवकाण्डम् ॥

अध्यायः	विषयम्	पुटम्	अध्यायः	विषयम्	पुटम्
1.	भीष्कान्दमहिमा	...	26.	भीष्कान्दावतारः	41
2.	पुलस्त्यवर्णनम्	...	27.	नयवीराणां वयसिः	43
3.	पार्ष्णीजननम्	...	28.	कुमारेण सह भीमार्पणीपरमेश्वराभ्यां कैलासगमनम्	44
4.	भीमिधेन सतकाष्टपदैशः	...	29.	भीष्कान्दस्य बाललीलाः	45
5.	हृद्रेण ब्रह्मणे शूरादि असुरोपद्रव निषेधनम्	...	30.	भीष्कान्दस्य इन्द्रादिभिः युद्धम्	47
6.	ब्रह्मादिभिः दिग्गजे शूराष्टपद्रव निषेधनम्	...	31.	भीष्कान्दस्य विश्वरूप दर्शनम्	49
7.	भीमिधेन स्कन्दोत्पत्तिप्रतिज्ञा	...	32.	स्कन्द पट्टाभिषेकः	51
8.	देवैः मन्मथस्य ईशसमीप गमनप्रेषणम्	...	33.	ब्रह्म कारागृह प्रवेशः	53
9.	मन्मथस्य भीमिधेनसमीपगमनम्	...	34.	प्रणवार्पणफलम्	55
10.	मन्मथस्य शिवदर्शनम्	...	35.	भीमिधेनस्य भीमिधेनस्य भीष्कान्द- महिमावर्णनं प्रार्थनम्	56
11.	भीमिधेनस्य शिवदर्शनम्	...	36.	भीष्कान्द विमृति वीर्यम्	58
12.	रत्निप्रकाशः शिवेन पार्ष्णी परीक्षा च	...	37.	भीष्कान्देन तारकपुरी गमनम्	60
13.	युद्धरूपिणा भीमिधेन देव्यासह विवाहः	...	38.	भीष्कान्देन युद्धात् वीरवाहु प्रेषणम्	61
14.	भीमार्पणी भीमिधेन निरुद्धदर्शनम्	...	39.	वीरवाहु तारकप्रोयुद्धम्	63
15.	भीमार्पणेन सतत्रापि प्रेषणम्	...	40.	तारकेण मायायुद्धम्	65
16.	सतत्रापिभिः भीमिधेन पार्ष्णीवरणम्	...	41.	भीष्कान्द तारक संघातः	67
17.	कल्याणप्रणय निर्माणम्	...	42.	भीष्कान्देन तारकवध प्रतिज्ञा	69
18.	पार्ष्ण्याः मृगशैलद्वारः	...	43.	ब्रह्मादिभिः स्कन्द प्रणामः	70
19.	नन्दिना कल्याणाय देवाद्यामयनम्	...	44.	शत्रु भय मोचक, तारक शीघ्र वध.	71
20.	गणाधिपाना नामानि	...	45.	देवगिरि बास स्वीकार.	73
21.	भीष्कान्दस्यमाप्नुवाकार्यवर्णनम्	...	46.	तारक पत्नीना वनुप्रणयम्	74
22.	भीमिधेन कल्याणप्रणय प्रवेशः	...	47.	राजनीतिः	76
23.	भीमार्पणी विवाहः	...	48.	भीष्कान्देन पुण्यस्थलयात्र तत्तन्मूर्ति दर्शनं च	77
24.	ब्रह्मादिभिः भीमिधेनस्य वायुप्रेषणम्	...	49.	भीष्कान्द पराचल गमन पराशर पुत्राणां शापान् मोक्षणं च	78
25.	देवैः भीष्कान्दोत्पत्ति प्रार्थना	...	50.	भीष्कान्दस्य शेन्तीपुर गमनम्	80

॥ आसुरकाण्डम् ॥

अध्यायः	विषयम्	पुटम्	अध्यायः	विषयम्	पुटम्
1.	शूरपद्मादीनां उत्पत्तिः	... 81	11.	अगस्त्येन इत्यल वातापि मारणम्	... 99
2.	शूरपद्मादीनां तपश्चरणम्	... 83	12.	इन्द्रेण धी विज्ञेभ्यस्प्रसादात्	
3.	भीमिन्धेन शूरपद्मादीनां चप्रदानम्	... 85		कावेर्यानयनम्	... 101
4.	तारकात् कुबेरादीनां पराजयः	... 87	13.	भी महाशास्तोत्पादनं, महाकाळेन	
5.	भीमिष्णुतारकयोर्युद्धम्	... 88		मज्जामुष्याः इत्यष्टौदन च	... 103
6.	शूरस्य परमेश्वर दर्शनम्	... 90	14.	मज्जामुष्या भ्रात्रे स्वदुःख निवेदनम्	... 105
7.	शूरपद्म नगरनिर्माणम्	... 92	15.	भानुकोपेन जयन्तादीनां कारागृहे	
8.	देवहूत शूरपद्म परिचया	... 93		स्थापनं, ऐरावतेन ज्येष्ठवर्णनाथ	
9.	इत्यल वातापि जन्म कथनम्	... 95		पूजनम् च	... 106
10.	इन्द्रस्य इन्द्राण्यासाकं भीमापानगरे				
	निलीय अवस्थानम्	... 97			

॥ वीरगाहेन्द्रकाण्डम् ॥

1.	वीरगाहु दौलम्	... 109	5.	वीरगाहुणा शूरारमजस्य वज्रपाहोवैद्यः	115
2.	वीरगाहुना धीमाहेन्द्रपुर प्रवेशः	... 110	6.	शूरेण स्वानुज पुत्र मन्त्रिभिरुत्तह	
3.	जयन्तादि देवानां स्मरे स्कन्ददर्शनं,			मन्त्रालोचनम्	... 118
	स्कन्देन वीरगाहु प्रेषणम् च	... 112	7.	स्कन्द सेनापतीनां नामानि,	
4.	वीरगाहुना शूरस्य उपदेशः			भीस्कन्देन वीरगाहेन्द्रपुर	
	शतमुक्तादीनां वधश्च	... 114		समीपे हेमकूटाख्यपुरनिर्माणं च	... 120

॥ युद्धकाण्डम् ॥

1.	ससैन्येन भानुकोपेन युद्धाय		8.	सिमवत्त पुत्रेण गतिशून्यान्ना	
	प्रस्थानम्	... 123		विद्युत्स्य पाशुपतस्य धी शिव	
2.	भी मारदेन स्कन्द निकटे बहुर			समीप वसनम्	... 134
	युद्धोद्यम निवेदनम्	... 124	9.	तारकपुत्रस्य मसुरेन्द्र नाम्ना	
3.	माय वज्रमुक्तादीनां वधः	... 125		वीरगाहुणा वधः	... 136
4.	भानुकोपेन गणाधिपैरसह युद्धम्	... 127	10.	वीरगाहुणा शूरपद्मस्य स्थसत्त्वि	
5.	वीरगाहुणा भानुकोपस्य मूर्छोत्पादनम्	129		हननम्	... 138
6.	भी स्कन्देन भठरक्षणाय भनोद्यास्य		11.	भी स्कन्देन शूरबिरधीकरणम्	... 139
	प्रयोगः	... 131	12.	शूरः हतसेनः निरायुधो पुं	
7.	भी स्कन्देन युद्धाय प्रस्थानम्	... 133		पठापितः	... 141

अध्यायः	विषयम्	पृष्ठम्	अध्यायः	विषयम्	पृष्ठम्
13.	मायादेव्या भानुकोपाय सम्मोहनास्त्र प्रदानम्	... 143	23.	शूराद्वया सिंहमुखेन युद्धाय निर्याणम्	163
14.	वीरबाहु भानुकोपाभ्यां युगपत्प्राशुपतास्त्र प्रयोगः	... 145	24.	वीरबाहुणा सिंहवक्त्रस्य पुत्राणां वधः	166
15.	भानुकोपस्य सम्मोहास्त्रेण भूत- सैन्यान् सम्मोहा समुदे निघातनम् भी स्कन्द शरणां तेषां रक्षणञ्च	... 147	25.	सिंहवक्त्रस्य मायापाशेन वीरबाहु मुखादीनां उदयगिरीं ध्वंसेषणम्, गुहेन युद्धाय प्रस्थानञ्च	... 168
16.	हिरण्येन स्वपितरं शूरं प्रति भी स्कन्द शरणं ब्रजेत्युपदेशः	... 149	26.	सिंहवक्त्र भक्षितानां भूतानां भी गुहेन पुनरानयनम्	... 170
17.	शङ्कुमारेण हिरण्येन मत्स्यरूपेण समुद्रवासः	... 150	27.	भी गुहेन सिंहमुख वधः	... 172
18.	वीरबाहुणा शूरपुत्रस्य अग्निमुखस्य वधः	... 152	28.	सिंहवक्त्र दुःखितेन शूरेण युद्धाय निर्याणम्	... 174
19.	वीरबाहु प्रेषित पत्रिकां दृष्ट्वा धमेव तत्प्राप्त्या पुनरुज्जीवनम्	... 155	29.	विष्णुना देवानां स्कन्दमहिमानुवर्णनम्	175
20.	वीरबाहुणा धर्मकोपस्य नाशनम्	... 157	30.	भी गुहेन शूरसैन्य वधः	... 177
21.	भानुकोपेन शूरस्य स्कन्द शरणागत्यु- पदेशः भानुकोपस्य तृतीय युद्धञ्च	... 159	31.	भी स्कन्देन देवसैन्यं संरक्षणम्	... 179
22.	वीरबाहुणा भानुकोप वधः	... 161	32.	प्रलम्बं स्कन्द शूरयोः युद्धं धर्मेण	... 181
			33.	सुधामन्दरं धातेन कृताश्रुताणां पुनरुज्जीवनम्	... 182
			34.	शूरेण मायया यदुत्पन्नमहणम्	... 184
			35.	स्कन्देन शूरपञ्च वधः	... 185

॥ देवकाण्डम् ॥

1.	भी देवसेना विवाह निश्चयः	... 189	4.	भी यस्याः स्कन्द परिज्ञानं यर्णेनम्	... 197
2.	भी स्कन्द देवसेना परिणयः	... 192	5.	भी बह्वी कन्याणम्	... 198
3.	भी स्कन्दस्य वृद्धरूपेण बह्वी समीप गमनम्, राजरूपेण गणपते रागमनम्	... 194	6.	मुचुकुन्दराजः चरित्रम्	... 201
			7.	भी मुचुकुन्देन कन्यालासे भीलागराजप्रतिष्ठा	... 203

॥ दक्षकाण्डम् ॥

1.	परशिव एव परं ब्रह्मेति निरूपणम्	... 205	5.	एकादशकोटि बद्धैः मध्याह्नं क्षेत्रे भीशिवाराधनं दाक्षायण्युत्पत्तिश्च	210
2.	दक्षेण भीमहैभ्यराक्षसप्रतिः	... 206	6.	तत्पञ्चमत्याः गौर्यः, पुरतः प्राद्वृणा- कारेण भीमैभ्यः प्रादुर्भावाः	... 211
3.	चन्द्रशापप्रतिवर्तिहारौ	... 208			
4.	देवीगर्वापनोदायशिवेन प्रयत्नोपसंहारः	209			

सर्वायः	विषयम्	पृष्ठम्	सर्वायः	विषयम्	पृष्ठम्
7	दार्श्यायणी विवाहः	213	25	मागधमुनेः गजमुखासुरोत्पत्तिः	237
8	तपस्यन्ती देवी परियूय ईश्वरेण कैलासगमनम्	214	26	गजमुखासुर राजपालनम्	239
9	ब्रह्मणो यत्ने दक्षेण शिवनिन्दा	215	27	धीमहागणपति जननम्	240
10	दक्षवागारम्भे दधीच्यवसनम्	217	28	गजमुखासुर वधः	241
11	दक्षेण शिवनिन्दनम्	218	29	धीपरमेश्वरस्य निर्गुणत्वं निरूपणम्	243
12	दधीचिमहर्षिणा शिव एव परमहेति निरूपणम्	219	30	दक्षेण दक्षायण्याः तिरस्कारः	244
13	धीशिषेन दाहवचन प्रेषणः	221	31	शिवेन दक्षयाग स्वसताय वीरभद्र- प्रेरणम्	246
14	ईश्वरेण दाहकायने भिक्षाटनादिभ्यम्	223	32	दक्षनिकटे वीरभद्रेण शिवाय दक्षिर्भागदानं चोदना	247
15	गजासुर वधः	225	33	धीवीरभद्रेण सगरदारस्य दक्षस्य देवानाञ्च वधोदि शिक्षणम्	249
16	समुत्तमपत्नं कालकूट विषोद्भवम्	226	34	विष्णुना धीवीरभद्र प्रजादक्षरणम्	250
17	हालाहल भक्षणम्	228	35	दक्षादीनां उन्नीयनं तैः कृतस्तुतिभ्यः	252
18	ब्रह्मविष्णोः पुत्रतः शिवाविर्भावः	229	36	महाशिवरात्रौ ज्योतिर्लिङ्गरूपेण जायिर्भावः	253
19	भैरवेण ब्रह्मशिरः कण्ठनम्	230	37	ज्योतिर्लिङ्गस्य अष्टमण्डलतैनाविर्भावः	255
20	धर्मविष्णोः ईश्वरवृषस्य दाहनवधाति	231	38	धीकालात्रि रुद्रस्थानं निरूपणम्	257
21	शिवेन महासंहारकाले भस्माख्यादि- धारणम्	232	39	महाभैरोः वर्णनम्	258
22	जलन्धरासुर वधः	233	40	जम्बादि पद्मीयानां निरूपणम्	260
23	सुन्दरमस्त्राणि तुल्यस्तुतिः	235	41	पुष्करदीप वर्णनम्	261
24	शिवेन शिरसि महापद्मम्	236			
॥ उपदेशकाण्डम् ॥					
1	धीमदाकैलास निरूपणम्	263	9	विभूतिमहिमा निरूपणम्	273
2	धीमदाकैलासे नन्दीश्वरादीनां स्वाननिरूपणम्	265	10	भुजवलाख्यराक्ष विभूत्युपेक्षणम्	275
3	धीरुद्रवादनं मयूर कुण्ड चरितम्	266	11	भुजवलाख्यः विभूतिधारत्वात् कथनवृत्तिः	276
4	गुरुपदस्य रुद्रवादनवधाति	267	12	धीदधीचिद्वज्र मसना प्राज्ञजयोः कथनवृत्तिः	278
5	शापाद्गतां गुरुपदापसुखवधातिः	269	13	धी रुद्राक्षधारत्वात् मर्कट पुष्टयोः राजमन्त्रिपुत्रे जनिः	281
6	भजामुखा पूर्वजन्म चरितम्	270	14	शिवादाविर्भूतेन विष्णुना दद्राक्ष महिमाजुचर्चनम्	282
7	दुर्गामशापेन भजामुखित्ववधाति	271			
8	भजामुखापुत्रः मायाया पूर्वजन्म वर्णनम्	273			

अध्यायः	विषयम्	पृष्ठम्	अध्यायः	विषयम्	पृष्ठम्
15.	हृद्राक्षधारणं महिम्ना मार्जारैः स्वर्गात् कल्पवृक्षानपनम्	... 284	35.	मेघमास शुक्लपारे अनुष्ठेय गौरीव्रतम्	315
16.	श्री रुद्राक्षधारणं महिम्ना मार्जार- शिरोः देवलोके इन्द्रसत्कारः	... 286	36.	वृषभमासे शुक्लपारे विनायक व्रतम्, विनायक चतुर्थी व्रतञ्च	... 317
17.	श्री रुद्राक्षधारणात् शान्तिरूप भद्रकाव्यनुवादः	... 288	37.	सकल भोग मोक्षश्च स्कन्द पत्नी व्रतदि	... 318
18.	सूर्यपुर चरितवर्षेणैव विभूतिरुद्राक्ष महिमावर्णनम्	... 289	38.	वसन्तमासे विभूतिपूर्वक कैलासश्च भैरव वीरभद्रयोः व्रतम्	... 318
19.	संक्षेपस्य सिन्धुसेनस्य विभूति- रुद्राक्षधारणं महिम्ना जयः	... 292	39.	पशुपुण्यात् शिवपुण्यं श्रेष्ठम्	... 319
20.	श्री पञ्चाक्षरी जपपरया कलावत्या तद्गुरुः इश्वरस्य सकल पातक निवृत्तिः	... 293	40.	विष्णुमित्र वसिष्ठादि मुनिशापात् शिवपुण्येन मोक्षणम्	... 321
21.	सुरीवाद्यमतेषां गार्हस्त्यस्य पञ्चाक्षरात् प्राशस्त्यम्	... 294	41.	दुष्टक्षया अपि महाभक्त शिव- पुण्येन कैलास प्राप्तिः	... 324
22.	पञ्चाक्षरमहिम्ना कृतानामनुधारणम्	296	42.	महानेनापि शिवाराधनतः पाठ चोरयोः कैलास प्राप्तिः	... 326
23.	महानतोपि शिवमास उधारण वैभवात् महा पातकिनोपि कैलासप्राप्तिः	... 298	43.	शिवारूप धर्ममहिम्ना	... 327
24.	सहस्रजातीयस्य नामकीर्तनेन सहस्रनामोच्चारणं फलम्	... 300	44.	चोरस्यापि शिवानुग्रह लाभः	... 329
25.	शिवमास महिम्ना जगदीपिनि मुनिपुत्रोच्चारणम्	... 303	45.	शिवरक्षा पुण्यामादीनां फलमहिम्ना	330
26.	शिवमास नामस्वीकारेण चोरस्यापि कैलास गमनम्	... 304	46.	महानतः कृतानामपि शिवधर्माणां कर्मफल निरूपणम्	... 332
27.	चोरस्य लोभपारे मन्त्रानुपवा- सेनापि कैलासप्राप्तिः	... 306	47.	शिवपुराण लेखनाय महानतोपि पुस्तकदानेन कैलास प्राप्तिः	... 336
28.	मार्द्रामतानुष्ठानेन भीमदराक्ष प्रसादः	308	48.	शिवपुराण ध्यानं महिम्ना सर्वार्थलाभः	338
29.	सिन्धुसेनपञ्चः उमापदेस्वर व्रतानुष्ठानेन पुनराप्युत्पन्नः	... 309	49.	शिवद्रव्यापहारिणां पुत्रानामपि शशा वधः	... 341
30.	समुच्चि शिवरात्रि निरूपणम्	... 310	50.	देवालयस्थित कदलीफलापहारात् नरकादि दुःख प्राप्तिः	... 344
31.	कल्पमासे अनुष्ठेय केदार व्रतम्	... 312	51.	शिवभूम्यपहारात् नरकादि बहुविध दुःख प्राप्तिः	... 347
32.	मीनमासे अनुष्ठेय कल्याण व्रतम्	... 312	52.	वैभवेन युधिष्ठिरे प्रति शिवद्रव्या- पहारी नरक प्रदर्शनम्	... 349
33.	मकरमासानुष्ठेय शुक्लव्रतम्	... 313	53.	देवदास्यपहारिणः अग्निशलायुत वज्रसाम्ये मरणम्	... 350
34.	वृषभमासे अनुष्ठेय धृपव्रतम्	... 314	54.	शिवारूप कैलासीर फलापहारिणां मनादि कालादाय नरकास कथनम्	... 352

अध्यायः	विषयम्	पृष्ठम्	अध्यायः	विषयम्	पृष्ठम्
55.	महानतः शिवस्वर्गयक्षोपपीता- पहारात् भपरिवारस्य रोग- नरकादि प्राप्तिः	... 353	73.	अन्धकासुर भयात् देवानां छीधेयघारणम्	... 387
56.	शिवपूजक इव्यापहारात् दुर्मति प्राप्तिः	... 354	74.	श्रीशिवेन सर्वैर्ह्यारयागः देव्या भण्डासुर वधश्च	... 387
57.	शिवभक्तस्य चलापहारात् दुर्मति प्राप्तिः	... 356	75.	श्रीकैदारेश्वर प्रसादेन श्रीदुर्गया महिषासुर वधः	... 389
58.	शिवनिन्दकादीनां नरक प्राप्तिः	... 358	76.	दुर्गया रक्तवीड्यादि वधः शिवेन कालया सह मर्त्येभ्यः	... 390
59.	देवालयदिषु मनुष्ये कारणेन नरक प्राप्तिः	... 360	77.	व्यामस्यपि शिवोत्कर्ष परिहानं व्यासस्य विष्णवादिभिः शिवमहिमा प्रवोधनम्	... 392
60.	महानरुन शिवापचारस्यापि नरकानुभवः	... 361	78.	उपमन्यु प्रभृतीनां क्षीराग्नि बानाद्यनुग्रहः	... 393
61.	विन्दुनादात्मकस्य लिङ्गस्य पूजामहिमा	... 362	79.	सुरारजोमति दधीनि महर्षिणा शिवोत्कर्ष प्रदर्शनम्	... 395
62.	काव्यादि क्षेत्रेषु विष्णवादि देवकृत शिवापचनम्	... 364	80.	बाणासुरस्य पूर्वजन्म कथनम्	... 397
63.	काव्यादिषु भुवाविकृत शिवार्चनम्	... 366	81.	शिवाराधनेन मन्मथाय प्राप्तिः	... 400
64.	भृगुमहर्षिणा विष्णवे श्रापदानम्	... 367	82.	चोरास्य शिवार्पणोत्थारेण कैलासप्राप्तिः	... 401
65.	भृगुश्रापानुसारेण विष्णोः दशावतार प्राप्तिः	... 369	83.	सर्वैस्तार सहस्र नामानि	... 403
66.	शिवपूजामहिमानुवर्धनम्	... 372	84.	विष्णवादि देवानामपि शिव सहस्र- नामावर्धनेन बहुविध फलप्राप्तिः	... 408
67.	श्रीशिवं प्रति श्रीविष्णुनास्वोय मदतार लिङ्गधारण प्रार्थना	... 374	85.	सद्यम्भु प्रभृतिभिर् चतुष्टयातां महिमानुवर्धनम्	... 409
68.	प्रज्ञानः श्रीमहेश्वरमाराध्य तस्मात् बहुविध वरप्राप्तिः	... 375	86.	श्रीशिवेन आचार्य चतुष्टय रूपग्रहणम्	411
69.	इन्द्र सूर्य वज्राणां श्रीमहेश्वर- राधनेन पापनिवृत्तिद्वारा बहुविध अनुग्रह प्राप्तिः	... 378	87.	अष्टाङ्गयोत निरूपणम्	... 412
70.	त्रिवरासुर तपश्चरण विष्णुनारदाभ्यां दुःखवैय मदनश्च	... 379	88.	पशुशराशपतीनां निरूपणम्	... 413
71.	सुहृद्वेषधारिभ्यां विष्णुनारदाभ्यां भयुराणां प्रलोभः	... 382	89.	श्रीपरमेश्वरस्य पतिव्र निरूपणम्	... 415
72.	श्रीमहेश्वरेण त्रिवुर संहारः	... 385	90.	श्रीपरमेश्वरस्य वञ्चविशति मूर्तीनां कृत्यानि	... 416
			91.	स्कान्दपुराण श्रोतॄणां सुमीनां पुरतः भपरिवारस्य श्रीपरमेश्वरस्य भाविभावः	... 418

॥ श्री महा गुरुभ्यो नमः ॥ ॥ भविष्यस्तु ॥ ॥ श्री विष्णुभवाय नमः ॥

श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे ॥ संभवकाण्ड प्रारम्भः ॥

मङ्गलं दिशतु मे विनायको मङ्गलं दिशतु मे पढाननः ।

मङ्गलं दिशतु मे महेश्वरी मङ्गलं दिशतु मे महेश्वरः ॥ १

ओकारानिलयं देवं गजवक्त्रं चतुर्भुजम् । पिचण्डिलमहं वन्दे सर्वविघ्नोप शान्तये ॥ २
सुमुखश्चैकदन्तश्च कविलो गजकर्मकः । लब्धोदरश्च विष्टो विघ्नराजो विनायकः ॥ ३
धूमकेतुगुणाधरः फालचन्द्रो गजाननः । वक्त्रतुण्डः शूर्पकर्पः हेरयः स्कन्दपूर्वजः ॥ ४
पोडशैतानि नामानि यः पठेत् शुश्रूषादपि । विघ्नारम्भे विघ्नाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ॥ ५
संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते । सुप्रहर्ष्य प्रणम्याहं सर्वज्ञ सर्वगं सदा ॥ ६
अमीप्सितार्थं सिद्धयर्थं प्रवक्ष्ये नाम पोडश । प्रथमो ज्ञानशक्त्यात्मा त्रितीयो स्कन्द एव च ॥ ७
अग्निभूय तृतीय स्यात् बाहुलेयश्चतुर्थकः । गान्धेयः पञ्चमो विद्यात् षष्ठः शरवणोद्भूयः ॥ ८
सप्तमः कार्तिकेयः स्यात् कुमारस्यादष्टमकः । नवमः पञ्चमुखाश्चैव दशमः कुण्डलध्वजः ॥ ९
एकादशः शक्तिधरः गुह्यो द्वादश एव च । प्रयोदशो महाचारी पाप्मानुरब्धतुर्दशः ॥ १०
कौञ्चमित्येकत्रिंशकः पोडशः त्रिखियादनः । एतत् पोडश नामानि जपेत् सर्वज्ञ सदावरम् ॥ ११
विवाहे दुर्गमे मार्गे दुर्गमे च तथैव च । कविये च महाशास्त्रे विज्ञानार्थं फलं लभेत् ॥ १२
कन्यायां लभते कन्यां जपार्थं लभते जपम् । पुत्रार्थं पुत्रलाभे च घनार्थं लभते घनम् ॥ १३
आपुरारोग्यं यद्यं च घनघान्य सुखाद्यम् । पुत्र कामन्यां चतुर्वक्त्रः तताप परमं तपः ॥ १४
अष्टशतमः प्रज्ञाः सर्वाः कृपया परमेशितुः । तस्मिन् महेशवरण परिचर्या परायणे ॥ १५
मुनयः कतिचित् पुण्ये स्थित्वा गार्हस्थ्य उच्यते । वैज्ञानसाधने तन्तुं तत्परस्तथैव मानसाः ॥ १६
प्रापुस्तत्रिकटं शृङ्गं तदहं स्थानमुत्तमम् । तत्तत्तममिवाद्यैतेऽशृन्तव्याश्चलये विधिम् ॥ १७
इयं कुत्र वयं स्थित्वा वानप्रस्थ परायणाः । तपः कुर्मोऽनैतत्तत्तं नमस्ते प्रपितामह ॥ १८
इति तेषां समाकर्षणं वचनं चारित्रासनः । ध्यात्वा मुहूर्तमादाय कुशकूर्चमनोव्यधात् ॥ १९
तानालोष्याह यथानः शीर्यहे विज्ञाने वने । तद्वनं यः क्षमं कर्तुं तप इत्यनुशास्यतान् ॥ २०
विषमजं तदा धृष्टा शिवं ध्यात्वा शिवामपि । ततस्तु नेमिस्त्रास्त्राणि चारु रुरूपं शिलातले ॥ २१
शीर्णार्तेरन्वितास्थे तद्धनं तेन नेमिशम् । यज्ञा हिमवतो यत्र चन्द्रमण्डलं निःसृता ॥ २२
अपतीर्णाऽयनीमामो मगीरणं पदादुगाः शम्भ्योः कपर्दशिलस्तद्वृत्तमाला सुगन्धिनी ॥ २३
तदा तन्नेमिशं पुण्यं सर्वलोकैकं पावनम् । नानासुनिगण्यवीर्णं नानासुगन्धसमाकुलम् ॥ २४

नानावस्त्रिगणालाप मुखरीकृतपादपम् । श्लिग्धच्छाया सकलता संछद्य पृथिवीतलम् ॥ २४
 मच्छाच्छ सादु पानीयं वसिष्ठिपथ तदच्छादम् । तदासीत्तपसस्तेषां उचितं नैमिशं तदा ॥ २५
 तपसा तपश्चिरं सर्वे प्रीतये पार्षतीपतेः । ततस्सत्रं समाख्यं सहस्रसम संशितम् ॥ २७
 इच्छद्भिर्ऋषीं तृष्टिं पथिः ब्राह्मणपुंगवैः । तत्र सत्रं समाकर्ण्य समाख्यं मुनीश्वरैः ॥ २८
 मुनेः सत्यवतीसूनोः मन्तेवासी तपोनिधिः । सूतः पौराणिकः धीमान् पुरारि चरणप्रियः ॥ २९
 संशय तरसा तेषां मुनीनां भगवगौरवात् । तं हृष्टा ते मुनिभेष्टाः प्रीतिकण्ठकितव्य चः ॥ ३०
 सपर्यया तदा स्तुतं ते सर्वे पर्यपूजयन् । निर्दिष्टमासनं येने तत्पूजा मुदितान्तरः ॥ ३१
 सूतः पौराणिकः धीमान् सयमान मुखाम्बुजः । तदा तमनुकूलाभिः चाग्निमन्ते चाग्निवहं धरम् ॥ ३२
 प्रीतं विधाय तेऽपूजयन् कथाः पौराणिकीः शुभाः । मुनयः — ययं नैमिशमासाद्य कृतार्था वचनाद्विधेः ॥
 तदिदानीं यथास्माकं स्कन्दस्य वरितं महत् । उत्पत्तिस्तेजसस्तस्य शास्त्रमवागम्यमाहताम् ॥ ३४
 कथं कथय सर्वज्ञ तदा शरवणान्तरात् । किं वीर्यं किं कृतं तेन पार्षती येन संयुगे ॥ ३५
 के वा दनु सुताश्तेन निहता वीर्यशालिना । रथ नाम तुरङ्गेभ्यः कथं पर्वतस्य बाहनम् ॥ ३६
 हकवाहुः करे तस्य क्वकि यक्षादि हेतिभिः । जलं करोति हस्ताब्जं कार्यं के वनिते उभे ॥ ३७
 श्रवणादस्य वीर्याणां किं भेषः संभवेद्भुवि । यद् तस्य महाभाग विक्रमश्रो पथा नयम् ॥ ३८

सूतः —

मुनयो हे महाभागः शृणुष्वं संशितवताः । श्रेयसामपि सर्वेषां निदानमिदमुत्तमम् ॥ ३९
 धर्मार्थं काममोक्षाणां इदमेकं हि साधनम् । शृण्वेद् महादायकानं वन्द्यापि लभते सूतम् ॥ ४०
 कथार्थो चाप्नुयात् कथां धनार्थो धनमाप्नुयात् । विद्यार्थो चाप्नुयात् विद्यां राज्यार्थो राज्यमाप्नुयात् ॥
 निधमादिदमाख्यानं वंष्टी धजया पुनः । अनन्य मानसा भूत्वा शृणुयातामनङ्गितौ ॥ ४२
 एकवारेण तौकामं आप्नुयातामसंशयम् । अवश्यं ध्वजवाभ्यर्च्य पुराणमिदमुत्तमम् ॥ ४३
 जायावती पदि कथां जनपत्यावपि द्विजाः । शृणुयातां तयाधन्यं कुमारगतमानसी ॥ ४४
 सत्यं सत्यं पुनः सत्यं आप्नुयातां वहन् सुताम् । तस्मादभ्यर्च्य मुनयः सर्वे शृण्वन्तु सादरम् ॥ ४५
 आख्यातैर्वहुभिर्युक्तं भमीष्ट फलसाधनम् । आदरेण मुनिभेष्टाः शृणुष्वं कथयामि वाः ॥ ४६
 इति खिलं कथितं ते सूतपुत्रेण विप्राः श्रुतिसुखमनुभूय श्रोत्रपीयूष धाराम् ।
 शिष्यसूत वरितं ते श्रोतुकामा विचित्रम् बहुतरमभर्षन्ते साधु सावित्र्यमन्दम् ॥ ४७

श्रीश्रिगणेश महापुराणे श्रीस्कान्दे प्रोक्तसंक्षिप्तायां शिवस्तोत्राख्ये
 सर्वभयकाण्डे सूतमुनिसंवादे नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥

सद्य सूतो महादेवं ध्यात्वा सायं सपुत्रकम् । व्यासं सत्यवतीसूनुं उवाच वचनं शुभम् ॥ १

श्री सूतः —

शौनकाद्या महात्मानः तपः क्षीणाद्यसंशयाः । शृणुष्वमृषयस्सर्वे गदतो मन्त्रकथां शुभाम् ॥ २
 स्कन्दस्य कीर्तिमनुलां कलिक्रमण नाशिनीम् । वादिकवे युवावृत्त्या द्वापरे समुपस्थिते ॥ ३
 प्रजानामपि सर्वासां बुद्धिवाक्यशालदा । भगवान्वेदो वेदार्थः विद्यास्सर्वाश्च हे द्विजाः ॥ ४

तदा केचिज्जगद्वेत्तुं यत्प्रमादुर्विमोहिताः । प्रापं मनोधविज्ञानं मानन्दमपरे जगुः ॥ ५
 नादित्यमनिलं घटिं भज्जं कमलापतिम् । प्रकृतिं पुत्रं चान्ये कर्मकेयलमात्मनाम् ॥ ६
 अयमप्यप्रशंसन्ति वीरुचार्वाक लाकुलाः । गहूना किं मुनिघेष्ठाः ईशादप्यपरं जगुः ॥ ७
 सर्वाधिकारे सन्दिग्धे तदैवं कालयोगतः । तदा विष्णुमुखा देवाः ब्राह्मणास्सर्वे एव ते ॥ ८
 कालस्य तु तदा दृष्टा बुद्धिमोहकरी कृतिम् । पैलासपासिनं देवं सर्वेशं सकलेश्वरम् ॥ ९
 साक्षादेव परं ब्रह्म संसाराय मेघजम् । दिव्यं सिद्धासनाख्यं देव्या सह शिवायथा ॥ १०
 सम्रासात् महादेवं श्रणमात्रे ज्योतिषिणम् । भगवन् प्राणिनस्सर्वे ब्राह्मणाद्या द्विजातयः ॥ ११
 बुद्धेस्त्रासमनुप्राप्य कालेन क्लिप्तं देवम् । नाधीपतेष्वेवेद्वाद् मनन्तःशान्तमिधमाह ॥ १२
 मन्यान्यपि च शास्त्राणि न पठन्त्यस्य यालिशाः । कर्तारं जगतां त्वष्टां द्रुष्यते ते विमोहिताः ॥ १३
 ब्रह्माणमपरे विष्णुं दृष्ट्वा मितं परेऽविलम् । त्वां ब्रह्मपरमं नैव जानन्ति हि विमोहिताः ॥ १४
 सर्वाधिकारे सन्दिग्धे धर्मपाते वहीनते । गुरुशिष्यक्रमे तदे लोभमोहलमावृते ॥ १५
 निःस्वभ्यायधनद्वारे जगत्संस्मरारारे । दक्षांशभाजामलाकं का गतिस्त्यजते विभो ॥ १६
 इति विज्ञाप्य देवेशं देवा विष्णुपुरोगमाः । बहुमानेन देवेशं भृष्टञ्च जगतां हितम् ॥ १७
 तानुवाच महादेवः प्रभूर्भीमोरवा निरा । विष्णो विधे युवां भूमौ द्वापरे द्वापरेयुवे ॥ १८
 ध्यातो मनुज्य संयुज्य वेदशास्त्रे उभे युवाम् । संक्षिप्य कुरु तं सम्यक् मनन्ते ते यथा नृणाम् ॥ १९
 भविष्यतु क्षमेभुवि धिहीनानां फलो युगे । परमब्रह्मविधातृणां शास्त्राणां सूत्रधर्मनाम् ॥ २०
 ऋषिभिस्सहितायन्यैः दीप्तं कुरुतमाचिम् । देवाश्च मुनयश्चान्ये तिर्यग्जातां हितायैव ॥ २१
 शास्त्राणि च पुराणानि संक्षिप्यन्तु ममाश्रया । इति देवाश्रया देवाः सिन्ध्यादा ब्राह्मणाद्विजाः ॥ २२
 श्यामादि संक्षया जन्म संशय्य पृथिवी तले । चेदानपि पुराणानि धर्मशास्त्राणि हस्तशः ॥ २३
 विष्णुवकीह संक्षेपात् ईशाहाहि गरीयसी । मुनयोऽस्मिन्पुणावर्ते कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥ २४
 भूत्या नारायणो ध्यातः सत्यवत्याश्चुतो महाश्च । संक्षिप्य चतुरो वैदाम् सप्तनिर्वाहाराणः ॥ २५
 पैलादिभ्यो विमज्ज्यमान् पृथक् पृथक्संगम् । दशपाचाहवा कृत्या पुराणानि सुवीश्वराः ॥ २६
 मयं कथयन्तां प्रादात् गुरुस्सत्यवतीं धृतः । ब्राह्मं पाशं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथा ॥ २७
 भविष्यत्तारदीयं च मार्कण्डेयमतः परम् । भाग्येयं ब्रह्मकैवर्तं लैङ्गं वाराहमेव च ॥ २८
 स्कान्दं च चाग्रनं नैव मास्यं कौर्मं च मारुडम् । ब्रह्मण्डं चेति पुण्योयं पुराणानामनुक्रमः ॥ २९
 तस्य शैवानि शैवं च भविष्यच्च द्विजोत्तमाः । मार्कण्डेयं तथा लैङ्गं वाराहं स्कान्दमेव च ॥ ३०
 मात्स्यमथच तथा कौर्मं चाग्रनं च भुगीश्वराः । ब्रह्मण्डं च दशोपानि क्षीणि लक्षानि संक्षेपा ॥ ३१
 प्रणानां महिमासर्वैः शिवायैव प्रकाश्यते । सप्ताधारणयामूर्त्या नाम्ना साधारणेन च ॥ ३२
 यदन्ति शिवायैतानि शिवास्तेषु प्रकाश्यते । सिन्धोर्हि वैष्णवं तद्वत् तथा भागवतं तथा ॥ ३३
 नारदीयं पुष्यं च मारुडं वैष्णवं विदुः । ब्राह्मं पाशं ब्रह्मणो द्वे भद्रप्राप्तेयमेकम् ॥ ३४
 सयितुर्मयं कैवर्तं प्रथमशुद्धरसृजम् । कदारि वैष्णवाणीश विष्णोस्समाग्य परानि यै ॥ ३५
 ब्रह्मादिभ्योऽधिकं विष्णुं श्रयदन्ति जगत्पतिम् । ब्रह्म विष्णुं महेश्वरानां स्वस्य प्राप्ते पुराणके ॥ ३६
 भवेयमधिकं देवं ब्रह्माणं जगतां पतिम् । श्रयदन्ति दिनाधीनां ब्रह्मविष्णु शिवात्मकम् ॥ ३७
 मातर्मेध्याह सावाह समयेषु प्रसीतिहि । अग्निं वैष्णवरं साक्षात् भाग्यान् दिगुणात्मकम् ॥ ३८
 भाग्येयं ब्रह्मकैवर्तं नपि तो जगदीश्वरी । शिवात्मनो विशेपेण यदतोऽप्य तन् उमे ॥ ३९
 प्रथमं संख्या पुराणानां चतुर्लक्षं प्रमाणतः । यथा शास्त्रेषु वेदेषु विभ्याधिकं उमापतिः ॥ ४०
 पुष्यः परमः साक्षात् पतिः पाशं विमोचकः । परं ब्रह्म परं धाम परं ज्योतिरनाकुलम् ॥ ४१

महल महलानां च पावनानां च पावनम् । सर्वमहलयोपेतं वतरन् सुमहल ॥ ४२
 आपमानं निरो नित्यं भवति प्रवदन्ति हि । तद्वदेव पुराणानि द्विविधं साम्यं द्वियम्भकम् ॥ ४३
 स्वतन्त्रमेकमद्वैतं प्रवदन्ति निरद्वयम् । तदा स्वान्तं प्रवक्ष्यामि पुराणेषु तयोदशम् ॥ ४४
 सहिताभिः तथा एवैभिः लक्षैर्ग्रन्थैर्विराजितम् । दश चैव पुराणानि सावित्र्यानि विदुर्वुधा ॥ ४५
 धर्मेयानिद्विजवरैः तेषां धर्मास्तु वक्तव्यम् । सत्यं शुद्धं समाधिषु सुप्रज्ञानास्पदं तु यत् ॥ ४६
 विद्योपदेशो योऽस्मिन् शुद्धरूपेण सनिभः । न निद्राति शिवो वापि ब्राह्मणाधिपतिः क्षुत् ॥ ४७
 मृत्योरेव पुराणानि ब्राह्मणाणां कथा शुभा । दश चैव पुराणानि हिंसा दोष परादमुखम् ॥ ४८
 वैष्णवानि च केशवारी ताम्रभावि मुनीश्वरा । सवित्र्याणां धृता धर्मा तेषु तदेवता हरिः ॥ ४९
 तम कृष्णमुदासीनं कूटहस्यं विशारदम् । निद्रालस्यं प्रमादवा तद्गुणां परिकीर्तिता ॥ ५०
 कृष्णो विष्णुः स्मृतः सोऽयं शायी भक्त विमोहकः । तेषु च सवित्र्याणां च धर्मा विमोहदाहता ॥ ५१
 प्राज्ञैस्तु राजसै वैश्यैः सेव्ये सर्वज्ञं समन्ते । दुष्टास्त्वदं रक्तवर्णं मञ्जुलं च राजो मतम् ॥ ५२
 गुणज्ञः समायुक्तः माश्रेयः सौमसेव च । तस्माच्छैव्यानि विप्रानां पुराणानि हितानि हि ॥ ५३
 तेष्वपीदं मुनिभेदा स्थाप्यं सुज्ञदनुसमम् । सर्ववेदान्तसारस्य पञ्चाशत् खण्डमण्डितम् ॥ ५४
 भाषा सप्तऋषीणां द्वितीया सूतसहिता । ब्राह्मी तु सहिता पञ्चात् तुरीया वैष्णवी मता ॥ ५५
 पञ्चमी शाकरीशेया सौरी षष्ठी तु सहिता । भाषा तु पञ्च पञ्चाभात् सहस्रैः श्लोकैर्कैर्युता ॥ ५६
 द्वितीया सहिता विप्रा पदसहस्रैरलहता । तिस्राहस्रैर्युता ब्राह्मी पञ्चभिर्वर्णवीर्ययुता ॥ ५७
 तिस्राहस्रैर्युता शाकरी लब्धद्वैतशक्तिस्तथा । षष्ठी तु सौरी सयुक्ता महत्त्वैर्ष्वैः केन सा ॥ ५८
 प्रपञ्चस्यैर्युता रक्तवर्णं पञ्चाशत् खण्डमण्डितम् । तदप्यस्य प्रवक्ष्यामि युष्मभ्यं विप्रपुत्रवा ॥ ५९
 तत्रयासहिता प्रोक्ता शाकरी वेदसमता । तिस्राहस्रैर्युक्ता तिस्रैः श्लोकैर्विस्तरेण सुविस्तृता ॥ ६०
 भाषा विषयहस्ताप्यं सप्तमया यदाभिः च । तत्रयोदश साहस्रैः सप्तकाण्डरहितम् ॥ ६१
 पूर्वं सप्तकाण्डात्प्यं द्वितीयकाण्डात् स्मृतं । माहेन्द्रस्तु तुरीयो हि युद्धकाण्डस्ततः स्मृतः ॥ ६२
 पञ्चमो वैष्णवाण्डात्प्यं दशकाण्डस्ततः षष्ठः । सप्तमस्तु मुनिभेदा उपदेश इति स्मृतः ॥ ६३
 तत्र सर्वं गुह्यं चरितं धर्मितं पुनः । विप्रम तस्य सेनायै श्वासेन मुनिना दिक्षा ॥ ६४
 इदमिह विदुषाणां भार्तिमोहावनोदम् । प्रकटितं पटुभाय कीर्तयन्त्येव नित्यम् ।
 भूतिपुटमधुभूयो भूय एवाद्रियन्ते भुविस्तुतं पशुपती वाधुमिवैरमन्ते ॥ ६५

इत्यादि महापुराणे स्थाप्ये शक्यसहितायां शिवरहस्यखण्डे
 सप्तकाण्डे द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ तुरीयोऽध्यायः ॥

केलास शिखरे पूर्वं शक्यं लोकशक्यम् । देवी दक्षस्य दुहिता देवदेवमुवाच सा ॥ १
 देवाति लब्धं यत्नं अहं रोहं पितुर्गता । अनुभूतस्ततः सम्यक् भवमानं सुदुःसहं ॥ २
 सोऽपि वीरेण जनकः शिक्षितः सप्ततन्तुना । तथापि जनता द्वेषा सदादाक्षावणीति माम् ॥ ३
 तदहं नैव शक्यास्मि सोऽहं त्रिभुवनेश्वर । तदप्य मे वरं देहि कुत्र चित् अनिरस्तु मे ॥ ४
 इति देवार्थितो देवः स्मितपूर्वमभाषत । भाष्यं दास्यायमीच्छा चेत् आदिता हृदये हृदा ॥ ५
 तवैव कुरु महावधालं हिमवतं गुरुं गिरिम् । सत्वायेव सुताभापुं तपस्या तनुते भृशम् ॥ ६
 ध्यायमानोऽधियुग्मं ते पितुणा मानसी च सा । तौ कुरुष्व कृतायोः त्वं भयानस्य तपो मये ॥ ७
 यद्य जन्मोत्सृकायां तु तस्या तत्र हिमाचलः । तत्रैव तनुमादाय तत्रापि परमं तपः ॥ ८

जटाभिरावृतो मूर्ध्नि ललाभिरिव पर्यत । मौर्ध्नी च मेखला तन्वी दधानो रौरवी त्यजम् ॥ ९
अथाश्रम रतिर्भस्म रुद्राक्ष विलसत् तनु । शान्तो दान्तो जितकोष मनसा परदेवताम् ॥ १०
ध्यायमानोऽभिलेखनीं तामेव मनसा शिवाम् । फल पर्णाम्बु पवनै मावयन् वृत्तिमात्मन ॥ ११
शुचौ पञ्चाग्नि मध्यस्थ सूर्ये विभ्यस्त लोचन । प्रकृष्येयु दिग्भ्येव केवल व्योम सवृत ॥ १२
हेमन्ते हिमसपीत हिमवन्निव पूर्ववत् । शैशिरे जलमव्यस्यः वसन्ते रवि समुद्र ॥ १३
सर्षपीयान सदा देवी सूक्त मन्त्र परादमुख । भार्या च तस्य शुभ्रया निरता योगिनी च सा ॥ १४
बन्धवर्तत सा नित्य छायेव सुचिर मुखा । तस्यैव तप्यमानस्य नीहार पृथिवी धृत ॥ १५
भ्यतीषाथ महाङ्काल प्राससाद शिवा तदा । तस्मिन्सरसि सप्ताहे मानसे कातुमद्रिपे ॥ १६
देवी पालेय सजाता सेच्छयेवोत्पलोपरि । ता इष्टा हिमवानीश वामार्द्धा जगतोरणिम् ॥ १७
सुधुर्भुजा चित्रवना चन्द्रविम्ब निगमनम् । सुकपर्दा मृगाकार्य विलसन्ती शुचिलिङ्गम् ॥ १८
इष्टा हृष्टमना राजा निर्धि लभ्येव निर्धन । प्रणम्य ता समादाय जगाम भवन मुदा ॥ १९
तत्र मेनास्य महिषी निवृत्त तपसो वनात् । प्रायुज्जगाम सहसा पापमादाय सादरम् ॥ २०
प्रणम्यालोभय तद्वस्ते पाला जैलोभय मातरम् । अघादायात्प्र हस्ताभ्या भक्तमारोप्य ता मुदा ॥ २१
सा भवद्वरसला तस्या पथ पूर्णामुरो मुपो । अघपथ तदा देवी मुलमुबोध्य तस्तनी ॥ २२
तदानीं मातृपुत्राना मधु-सानन्दमा-नाम् । बभूवुर्गुण्यवर्षाणि खेकरास्तिष्ठ चारणा ॥ २३
दिव्याना हुन्तुमीना च तादो परिरवदिश । ननुतुर्मुनयस्सर्वे ब्रह्मानुक्षिप्य तत्क्षणम् ॥ २४
आलम्भनासि यमिना आनन्द विवशानि च । मातृपुत्राणिशमन निशाचर जलेभ्यः ॥ २५
समीर राज राजेश प्रह्लादयुत दिगीभ्यः । स यपूकास्सहस्रै मातेतुले महोत्सवम् ॥ २६
मेता हिमाद्रिराजौ तौ मेनाते कृतिनायुमौ । तत्रा तुष्टयुतसौ ता ममाज्ञातामिषाभक्षाम् ॥ २७
एतावलिपुटी मूखा सप्रश्रयमिमाममू । इतुती राज इतुर्द्वै अनिष्ट्यै जगता तदा ॥ २८
या व्यधि प्रदमास्य आदौ प्रणामहेति । प्रणिण्णया वरत्येका तस्या भक्तु नमस्विदम् ॥ २९
या शक्तिर्देव देवस्य शरीरमधिदैवतम् । काममिच्छाकियासय मनस्ताया इद नम ॥ ३०
यया पुमङ्गलशशु सर्वमङ्गलमभवत् । कामजामानतायावा सर्वमङ्गलदायिनीम् ॥ ३१
प्रिय लक्ष्मीमौदलागा अयिका मित्रया अयाम् । पथीमाहुस्तपास्त्रयेण भार्यामाया स्व भाधितौ ॥ ३२
ते समनाजगत्सिन् हेवामेव धनानि च । तेषा यशासि ये देवीं मयसाशरण शिवाम् ॥ ३३
अन्तोरलीके धायावा-यभ्रारण्यशिवानितु । न्यस्तानि य-वसादेन विलीयन्ते तु तान्मुय ॥ ३४
पदीय चरणामोज पुष्पासकमनाजत । न जानु लभसे दुरा ता त्वा स्पर्शय गती ॥ ३५
इति स्तुवन्तौ तौ देवी प्रोणय जगदयिका । शृणु त वचन माता पितरौ स्था युवा मम ॥ ३६
शक्तिरीशस्य वामाग नित्याह पुरातनी । ब्रह्मव्याम्यथ तासाह ईशाशाशवतिनी ॥ ३७
विभवे पाऽभवत्तस्मात् दक्षस्य दुहिता सति । स तु देवदत्ते दक्ष शिवमोद परोभवत् ॥ ३८
तदीया तनुमुच्यते पितरावभित्तायुजम् । युवाभ्यामभित्तासाह तपोत्थान समाधिभि ॥ ३९
इत्युक्त्वा सज्जहारानु तयो कथयिष्या स्मृतिम् । वभूव द्विमुजा देवी द्विभोःपल सप्रभा ॥ ४०
वत्सलाह्यु पलामोदा नीलोःपल सुकशिनी । मेता च हिमवाधोभो मेता ते स्व सुता तदा ॥ ४१
तन्मादायतुद्वानौ तस्या सज्जतव सती । जातकर्म तदा ज्ये सतिप्रेस्वपुरोधसा ॥ ४२
तदोत्सवो महाभासीत् पुरे सर्वत्र सर्वश । पौरजानपदना च कौतुक पुमद्वत्तदा ॥ ४३
नामचासौ शाद्रेति सकार मिति भूमिष । पण्डितप्राज्ञमालि सत्ये निष्कम तदा ॥ ४४
रेजेदेवी यपु का त राज शान्तिशत यया । दिने दिने धर्मगाना रेज्य धाद्रमसी यसा ॥ ४५
मनुपद्रुपुषो वृद्धि गान इद पितुरसह । पर्यतापस्यता प्रज्ञा पार्वतीसमिषान्दधे ॥ ४६
एते तु पञ्चमे यथै तस्या भासीचपो रति । मातापितृभ्यामपिसाभ्ययत्सगमीप्सितम् ॥ ४७

मात्रोमेति निषिद्ध्यत् उमावया प्रणवात्मिका । मर्या आहार्य सकल्प अत्रगम्य हिमान्य ॥ ४८
 सखीभिः प्रययामास तपसे तन्तदा मुदा । सा तत्रैव हिमान्वदौ गौरी शिखरमाधिता ॥ ४९
 चचार सतरी यत्ना तपस्यामनुया मुदा । एतस्मिन्नधरे दध कलसे रजताचले ॥ ५०
 सनकादि मुनीन्द्रेभ्य त्रिपदार्यार्चसमितम् । रहस्यामममान्ताख्य सिद्धान्त कथयन् स्थित ॥ ५१
 हिरण्यवर्णसकल्प सभयास्त मुनीश्वरा । पित्रानियुक्तास्ते सृष्टौ जगत किल ते व्रजन् ॥ ५२
 यय यातरि मे सर्वे नागीकुमां शुभा मतिम् । जग-सृष्टौ मुमुक्षुषा ईशोपास्तिहि शर्मदा ॥ ५३
 तपोऽतएतितितिक्षिया सर्वे समूय योनि । अथापयामास विभु आविर्भूयामलानिमान् ॥ ५४
 न्यप्रोद्यमूलमाधित्य दक्षिणामूर्तितपय । ययीष्य विधिर्देवान् सद्यस्यान शिवास्तत ॥ ५५
 न ते प्रतिष्ठितहाता अवययीश मायया । ते समूय चिर भूय प्रष्टुमा उमापतिम् ॥ ५६
 केलानशिखर प्रापु कलपीतशिलातनम् । तत्र भोगपुरे शमो भमितानन्द निर्भरे ॥ ५७
 स्मरणाभोक्षद दिभ्य भयन विधियुक्तुमम् । शैलासिनेशमासद्य प्रणम्य प्रार्थयन् प्रभुम् ॥ ५८
 जगत्सृजस्वस्वसि स्रज्जुह्वसि लीलया । तिरोभवसि सर्वेश कोवेति त्वा हृषानिधे ॥ ५९
 आसाद्य जगत्तुयस्याग्नि रज्जीर रज एककम् । अयेतिवार्धि दुस्तार सतार सुयुगप्यसौ ॥ ६०
 मदनत शरण प्राप्त ममति विबुधादयः । तावत्सृजति पापानि ब्रह्महत्यादि कान्यपि ॥ ६१
 एतेष्वपमुमाकास्त सत्तार भय भीरव । त्वा प्रवृत्त अधीयाना ब्राह्मणा ब्राह्मणाधिपम् ॥ ६२
 विचायामादमेक त्वा य-प्रमोक्षकर प्रभुम् । पशूना पतियीशान पशवस्त प्रमो तप ॥ ६३
 इतु धैव स्तुतिभि स्तुत्य भर्षमभार्षयन्निदम् । अभ्यापयामास मवान् अस्नानादौ घटाधित ॥ ६४
 भागमानयित्वान् वेदान् क्षीरोपपद् भूषितान् । तत्र शनि त्वयोस्तानि वेदार्थानि हृषा बलात् ॥ ६५
 स्वानुनूति प्रसिद्धानि वेदस्त्रिजान्त रूपतः । प्रतिप्रिणानि वैतानि वितारवाक्यैश्चर ॥ ६६
 इदानीं हृषयाऽस्मभ्य वद सक्षिप्य विषयम् ॥ ६७

विभुरिति सनकाद्यैश्चकृतायनस्सन् तदनुकल्पयैः सत्यमप्यापयिष्यन् ।

शुद्धतिल गुरुणा कोटिपूर्णांशुतेजा वनमथ उमापे नन्दिकेश विलोक्य ॥ ६७

इत्यादि महापुराणे स्का द शकुरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे
 समप्रकाण्डे तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ चतुर्थे अध्याये ॥

स्तु —

ततश्शेलादिमालोक्य भगवान् भगवेत्र हा । शशासेति मुनिश्रेष्ठा सर्वकर्ता जगत्पति ॥ १

ईश्वर —

शैलादेवावदैतेभ्य शर्मद ज्ञानमुत्तमम् । कथयिष्ये रहस्य तत् ताव-महाक्य गौत्वात् ॥ २

एकोपि न प्रवेष्टव्य यो वा को वा स्मरहते । इयुक्त्वा ह्यग्नि नदीश मस्याप्येतैरसदाविशत् ॥ ३

स्वदिश तत्रिशापीश कलाकलित शेखर । अलङ्कृत्यैव तत्रागु वीरासनमुदासी ॥ ४

प्रादुर्भवा क्रियायोग जिह्मतेभ्य कृत्वा निधिः । दक्षिणामूर्तिमास्थाय चित्पदैर्यथ मुदया ॥ ५

चि मुदया तथा तेषा चित्रास्सर्वेपि सशया । एताप्यर्थाद्याभव-देव दृष्ट्वा हृष्ये-दुदोहरम् ॥ ६

वीरासने समासीन व्याघ्रचर्मोपरिप्रभुम् । अज्ञानोपरि नि-यस्त दक्षिणाधिरोरुहम् ॥ ७

तस्योपरि लसद्भ्राम योगपट्टमनोरमम् । ब्रह्मेन्द्र विष्णुशेखीन्द्र विबुधागोचर शिवम् ॥ ८

शुद्धस्फटिकसंकाशं त्रिवैद्यं चन्द्रशेखरम् । भासयन्तं जगत्मासा स खीन्दुहशानुकम् ॥ ९ ॥
 तदन्तरेऽमरासेन्द्राः साशायाल पुरोभसः । शूरवज्रमयावस्ताः कैलासमगमाययुः ॥ १० ॥
 शन्तौ तरश्चरन्त्यन्तु चिन्मुद्रावति तपतौ । सर्वेषां न मनोऽस्यासन् शरव्यानि मनो भुयः ॥ ११ ॥
 ततोऽपि दुःख भूयिष्ठं विश्राणा खान्तरं घृताः । उवाह चिचं वृथाः इन्द्राध्यामति तदा ॥ १२ ॥
 ब्रह्मणेऽपि तदा याचि विष्णोरेपि रमोपरि । जगद्विष्कम्भयत् चेतना चेतनामकम् ॥ १३ ॥
 प्रभाध न व्यर्थं न पीडा बुद्धाऽऽसुरीतराम् । एषामुपद्रवानांस्यात् ईशाज्ञेति निवारणी ॥ १४ ॥
 ब्रह्मण्डयवमासाय कैलासं धाम शूलिनः । नाळयन् सन्निधिं शमोः धान निष्ठस्य ते भृशम् ॥ १५ ॥
 तत्रातपसुरैरिन्द्रः स्वप उग्रतरं महत् । असुरोपद्रुतं लोकं व्यामना परिरक्षितुम् ॥ १६ ॥
 तदानीं कुसुमाख्योऽपि समाः ब्रह्ममनाकुलः । तापसं वेपमास्याय रस्यां रतिपराह्मुकः ॥ १७ ॥
 विनिवृत्ताधिकारवात् हृदिहृत्पा शिवे रतिम् । सनकश्चिमुनीन्द्राणां शिवो ब्रह्ममुवां तदा ॥ १८ ॥
 हृदिस्वमाचिच्छन्मोहं छया प्रभुरातपयान् । तपसा महता चापि विवृथाध बुधभ्रमः ॥ १९ ॥
 व्यजिज्ञिषन् प्रणयमे शांलंकाय न जन्मने । आत्मागमनमादिष्टाः तेनार्पं समयो तयः ॥ २० ॥
 नस्यातर्प गिरायत्र यिच्छा इति तेन ते । जम्बुः सुरालयवर् तत्र ब्रह्म दिदृक्षवः ॥ २१ ॥
 मनोवती पुरी तत्र धातुः परमशोभना । विचित्रोपवनैर्पुला दीर्घिका निर्हारावृता ॥ २२ ॥
 सर्वैर्तुंगुमनोऽप्या द्रुमसंघामितातपा । कपित्थाभ्यर्पद्भिन्नाल तपालापलकासनैः ॥ २३ ॥
 विभीतकरसालाक्ष्म यमोघोदुंषराग्रकैः । जम्बुप्रभचवाङ्गोल तिन्निष्णी लिङ्गचार्ककैः ॥ २४ ॥
 विपतिन्बुध खर्जूर यद्रीसप्तपर्षकैः । अशोककाष्ठमर्षपुग वनसभीफलद्रुमैः ॥ २५ ॥
 भद्रधीपाटलीपूज भद्रातनयगुरुमदैः । यवमादिभिर्न्यैश्च शोभते सा पुरी तदा ॥ २६ ॥
 भवनानि मनोहानि यस्यामाभ्यर्पयन्ति च । आनामणिमयूखानां निकरैश्चलानि च ॥ २७ ॥
 यवस्थितिनंरापस्य कोचलोभादि बिद्धिपाम् । तत्रास्ते भयवान् ब्रह्मास्तूपमानो महर्षयः ॥ २८ ॥
 भारत्या म्रियथा चेद्वर्णाकल्पमनोऽवशा । विस्मयिहासनवरे विद्वांसस्तं पितृमहम् ॥ २९ ॥
 आसीनं मघयांलत्र प्रिदर्शः सहसादरम् । प्रणम्य परया भक्त्या आलुलिः पार्ष्वतोऽभयत् ॥ ३० ॥
 देवाद्य हृद्युर्दयं दिव्यनद्रे कारिजोद्भवम् । प्रणम्य वाक्पति देवं यावत्परति पुरोगमाः ॥ ३१ ॥

देवाः —

यं माता त्वं पिता देव त्वं गुरुस्त्वं पितामहः । त्वं भ्राता त्वं सखावधीः अस्माकमर्चयितुम् ॥ ३२ ॥
 समष्टिसंघे तया यष्टिः आत्मनामाता नावकः । त्वं त्वयं तन्वविशसि तत्पातीतः परापरः ॥ ३३ ॥
 एषा त्वं जगतां धातः इत्यन्वयमवसिस्फुटम् । यदुपक्रम भोकारः त्रिभिर्न्यायैरुदीरणम् ॥ ३४ ॥
 मयुः कर्मगतिर्नाकः ते ते मुराभमुद्रकाः । जगत्सिर्भूतये तुभ्यं सर्गस्थित्यन्तर्देवदे ॥ ३५ ॥
 यता त्वं सृजसीदान चिण्णुसुखं विश्वराक्षकः । हरस्त्वं हरसि शिष्यं जगरेतघराचरम् ॥ ३६ ॥
 नमस्ते विश्वनाथाय नमस्ते विश्वमूर्तये । नमस्ते विश्वनिर्मात्रे शार्धे सर्वेष्व हेतवे ॥ ३७ ॥
 यदन्तरं सर्वमिदं यस्यान्तस्थितमद्भुतम् । यस्य चक्षुषि भूतानि तेऽरतु नित्यमिदं नमः ॥ ३८ ॥
 इति स्तुतः सुरप्रेष्टः सुरप्रेष्टैर्नानाधितैः । प्रसादाभिमुखो भूत्वा प्रादस्य करुणानिधिः ॥ ३९ ॥

इत्यादि महापुराणे स्कान्दे संकरसंहितायां शिवपहस्यकाण्डे
 संभवकाण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ पञ्चमः अध्यायः ॥

ब्रह्मा —

किमिदं किमिदं यत्सः यूय सभूय सादरम् । विषण्णउदना रेवा शरणं मासमागता ॥ १
 द्रुत यूय हतस्वार्थश्च इव दीनाननमश्रुम् । मयगान् प्रथमं तावत् कुलिशं शिथिलं वहन् ॥ २
 उवाह भग्नभृगस्य यत्नीवर्द्धस्य दैन्यतम् । पावकोपि सदा धूमं धूम्नार्णोऽति शिष्टधी ॥ ३
 विवृणोति सदा कालं भाषितामासुरीं व्यथाम् । कालवृण्णेन विस्मिन् यमोऽपि पृथिवीतलम् ॥ ४
 अवाहं शिरास्तु सततं धातकं विवृणोति मे । मय पुण्यजनाधीशं ब्रह्मक्षेत्रे वरोऽयं किम् ॥ ५
 कुण्ठितं भीद्रिजिह्वस्य विदग्धस्यायं दुर्बलम् । पाशहस्ताऽपि बाहुभ्यां पाशमवाहतं वृषिह् ॥ ६
 यद्वैति त्रिपणामा यमोर्द्ध्वं सदा मृतः । पायुर्द्वितीतपिस्सन् वैतोर्गतपटस्य सः ॥ ७
 भक्तिजनस्य मे मित्रं भटतो दैन्यमास्थितं । धनशो निधिगुत्सुर्गम्य शत्रुपक्षमिच्छादिनम् ॥ ८
 प्राणनाणपरं भाति सप्राप्तं इह साप्रतम् । ईशानादिस्त्रिहस्ते कुण्ठिताश्च दधन् यमौ ॥ ९
 तरेन्द्रवरं निष्पिष्टवैल्लवन्तं इवाहिराट् । मदतस्सक्तं हि द्रुतं यल्लतं इवरेतरम् ॥ १०
 महाचलं निवृद्धोप निम्नगां समर्धमिणः । अर्धं तु यत्तयोधाम्नी नृपमासौ मयाकुलः ॥ ११
 कष्टतार्क्यमयप्रसक्तं कृष्णतर्पसधमिणः । एकादशानां कक्षायां हृदयाणि मुखत्रिणः ॥ १२
 गताङ्गतामि शसन्ति सुललानां सुतरामम् । आदित्या द्वादशीते क्षिप्तव्यताति हतप्रभा ॥ १३
 दिवाहृतं प्रमानां हि दीपानां देवमाभिताः । हृतं किं वा सुखं यूय माध्ये भणं हवाश्रयात् ॥ १४
 एतं महाप्रहं पश्चिमं मतीकारं विचार्य वः । शुभेव यत्नं धातुं वैदेधु मुदरेष्वपि ॥ १५
 निवार्यं मयनाम्नसार्णं वाचस्वतिमुवाच सः । ओ जीव जीवसयानां अयुना भयमाह्वयम् ॥ १६
 प्रक्षुब्धस्थितमस्त्राकं महर्षीणां च सर्वेषः । इत्युक्तो भिषगो राक्षः सुराणां सन्निधौ विधेः ॥ १७
 उवाच नाञ्जलिकरं प्रणम्योवाच पैथसे । यदाह भगवन्नेव सुताविप्रकृतास्तारामः ॥ १८
 असुरेणातिशूरेण शूलध्वेन पञ्चजः । सिद्धारत्रेण ब्राह्माऽपि तारकेणैवमूर्तिताः ॥ १९
 आद्यभ्यामुपिगतौ दैत्यैः धूमकेतुमिवभगताम् । स्वर्गात्मना त्वमासोऽसि कथं नैतत्तु सुप्यसे ॥ २०
 कादपिस्सन्तु माययो यरलाभाम्महेक्षितुः । निर्जितास्तन दैवेन्द्रप्रमुखा युधिष्ठो पितः ॥ २१
 भमाधास्त इमे देवा पटुया तमुवाचते । मयगन्धर्वहृत्तस्य वृद्धातरसमाङ्गम् ॥ २२
 मुचाभिरयुदैर्द्रि अमिर्विबलिगोभ्यैः । पावकोऽपि ब्रह्महत्यां बह्मदीपवरोऽभवहम् ॥ २३
 यत्पारिशद्विरेकोनै सहपार्थ नमुञ्चति । यथोपदैस्तस्मात्पीयै रात्रपश्मादिभिर्मुहः ॥ २४
 भगद्वारतमेत्य नापत्यमप्या विक्लितसि । रक्षोरात्रस्त्रयामप्ये स्वद्वारमभरोऽन्यदम् ॥ २५
 एकवीरत्वमासाद्य मेनश्च कृतिना वरम् । प्रचेतास्तस्य शूरस्य प्रचेता प्रियभाषणे ॥ २६
 अजिरं निषिद्धं दैत्यै वादरात्रविमुञ्चति । वायुस्समाजनादीनां दैतेयानां तु व्रमणम् ॥ २७
 अप्यथ वेऽमिपिकोऽस्मै तेनगमयह कृतः । कुबेरत्वात् कुबेरोऽसौ निशान्ताधिपति कृतः ॥ २८
 नमुञ्चतिसदा पाशं सौविदह्योऽस्य योषितम् । अयाधितोस्यचेतानं नानाभोगसुखप्रदं ॥ २९
 अथास्ते त्वन्वहं दार्ष्यं गम्यै सह सर्वदा । पश्यधु पश्यस्तं शूरपश्य विद्विष ॥ ३०
 विनासयति पश्यामि तावन्माश्रावस्सदा । कन्दोऽपि सर्वदा पूर्णं शरीरी दीपियमुद्भव ॥ ३१
 सच्चिदं कामतरस्य सुखवीरवृत्तवन् । वसवोऽष्टावपिधदा भक्तिमात्रं समन्विताः ॥ ३२
 महाघनस्य कोशस्य रक्षां कुर्वन्ति सततम् । एकादशापिहृतास्ते तस्य प्राणाभिरक्षकाः ॥ ३३

जाग्रत्यस्य निशान्ते ते घण्टाहस्ता निशासपि । आदित्या द्वादशायस्य तत्र तत्रग्रहाङ्गणे ॥ ६४
 तमोनिस्स कुर्वन्ति क्षीपमात्रा दिनेदिने । अन्धेऽपि लेखा हस्त्य तत्तत्कार्यवृत्तस्तदा ॥ ६५
 गोप्रास हरणोद्युक्ता केचित्पद्मलोचना । पलालोद्धतनिरास पलसपादनोद्यता ॥ ६६
 अण्वेषु च सर्वत्र भ्रमाहरणनारा । यापभितोऽपि तैरेव शूलस्य सुरेतर ॥ ६७
 जगद्विप्रकरो येन चरलाभ बलोद्धत । अण्वकारै खलो वक्ष्य नोपकारशतरपि ॥ ६८
 धन्वीदृताश्च देवाना रमण्योऽनेनमायिना । मुञ्चन्ति दीर्घनिम्बास विर काराग्रहाङ्गणे ॥ ६९
 गन्धर्वा उरता यक्षा राक्षसाश्च पिशाचका । सर्वे तत्सूत्यभूत्याना द्वारि तिष्ठन्ति नित्यश ॥ ७०
 मन तद्वर्षराजश्च तक्षकश्च महाबल । काकौटक महानाभ कथञ्चाभ्यतरावय ॥ ७१
 धृतराष्ट्रश्च शखश्च युष्टिश्च महोद्य । तस्य सिंहासनस्याघो वाटका मणिमौल्य ॥ ७२
 भासत्यमाघ पतालमण्डानाममुताधिप । अष्टोत्तरसहस्राणा वाघतेऽस्तावितिश्रुति ॥ ७३
 अनेकयुगपर्यन्त अस्मदशूराश्च सावतम् । अतस्तत्र विधेहास्य विधे विविधकर्मण ॥ ७४
 गुरुवापय गुरुविधौ धृता कुर्वन्ति वृषदा । आदरे वचन भूय कमलासनसन्निधौ ॥ ७५
 यदुच गुरुणा तेन ताराकाग्रभुव प्रभो । अगर्पीशासद्व्याश सहस्रास तदीश्वर ॥ ७६
 इत्यथा परिच्छेत्तु अक्षय्य तत्तदीश्वरम् । अस्माभिरस्य ज्ञान्तर्यं उपाया परिकल्पिता ॥ ७७
 निवृत्तामेपजानीच विकारेसाविपातिष्ठे । अश्रुत्या सोऽसुरोऽण्डाना दिशतामिपूयकपूयक ॥ ७८
 विभज्यावात् स्वपञ्चाष्टाधिकषट् ज्ञातमन्त्रज्ञात् । सिंहास्यो दिशतामण्डाना ज्ञासकः परिकल्पित ॥ ७९
 तारकोद्धितातण्डाना मन्त्रगोऽण्डश्च शास्त्र्यसी । दिगारामविधान्त जगत्समुत्तमानुषम् ॥ ८०
 तदीयेऽपि पुरुषैरेतत् पीडयन्ते हन्तसावतम् । तस्मात्तमेव ज्ञेयामो नशूरान्यमेवया ॥ ८१
 मयाकाष्ठाधिपैः सार्धं अस्यशवासदिष्णुमि । आदावेव सप्तरभि मृषोऽत्यर्पमनेकश ॥ ८२
 काविशीकेपुत्रवैपु यक्षमस्मैमपेरितम् । कुण्डिताश्च वमस्त्रिस्तुतिर्गम पपातह ॥ ८३
 पायकस्य तथा शक्ति दण्डो दण्डघस्यवै । कौटोयक पलादास्य पाश पाशभूतस्तथा ॥ ८४
 पट्टिमात्रावशिष्टोऽय अजोवाशस्तु सयुगे । गदासोमस्य समिधा गदभग्नावृष्टिषत् ॥ ८५
 शूल शूलभूतोत्थोऽपि छातु क्रिञ्चिप्रवारयत् । चक्र चक्रभूत कण्ठे तस्य निष्कमियापितम् ॥ ८६
 ततोऽस्मान्नामता भीति मानसेतारकोद्गवा । स्तुतिमितोपवाभोऽय आनोपायवपाणय ॥ ८७
 एत पर तद्गतीक भद्रकृम इमे विधे । यद् बुद्धिमतोऽस्माक आतद्वापहविश्रमाम् ॥ ८८

ज्ञातमन्त्रैरेवमभिधाय विधि विरामससदि क्षुमेक विरे ।

बहुधा श्वसन्मुहुःशालागिर प्रतिदृष्ट्वे दिगुणमेवसद ॥ ८९

इत्यादि महापुराणे २५-वे शंकरसंहिताया शिवरहस्यकाण्डे
 संभवकाण्डे पञ्चमोऽध्याय ॥

॥ पष्ठोऽध्याय ॥

अथ ग्रहा निनिश्चय विचार्यमनसा बहु । जगाम विपुषे सार्धं वैकुण्ठ माघवाल्यम् ॥ १
 तथासेतुर्दरेर्धाम नानामविधिराजितम् । सहस्रह्रेम्यासाद् गोपुराद्गुणमण्डितम् ॥ २
 दिग्गम्य महाद्वार कयाटाति मनोहरम् । वैष्णवैर्गणपैर्भुङ्क्ता तद्विद्वपरिनिहितैः ॥ ३
 नपरसविचित्रादय राक्षसीविधिराजितम् । नानामर्गप्रमाणात् विमीरितदिगतरम् ॥ ४

मत्तधारिणिकायुक्त विद्वद्यद्वारतोरणम् । भग्नान्तपरिसंहृत्यं भवणां प्रसरत्सरकम् ॥ ५
 यासुदेवस्य ये भक्ताः शान्तास्तद्वृत्तमानसाः । यद्व्या न निघर्तन्ते तपदं वैष्णवं सुराः ॥ ६
 संप्रापुर्बधसात्पूर्वं दिव्यं प्राकारसंप्रवृत्तम् । रक्षितं रक्षिमिदिभ्यः भक्तुतोमयमच्युतम् ॥ ७
 तत्र भोगिपतेर्मोहं अधिष्ठाय मनोहङ्गम् । ज्ञापयं निदधधेष्टं नीलमेघसमविधम् ॥ ८
 पद्मादिषु पद्मनवने पद्मास्यं पद्मफोमलम् । पद्मासुदृकपंभोजस्पर्शरक्षादिषु पद्मजम् ॥ ९
 भूमिवासलमारमेशं परमेश्वरयहभम् । मायकन्तं सदा शम्भुं योगनिद्रासमाधिना ॥ १०
 मस्तुयन् स्तुतिभिः स्तुत्यं भानघ्नं तिरसोमुद्दः । भक्त्युतं तमज्जं विष्णुं सद्यत्तमजकारणम् ॥ ११

सुपः—

नमस्ते पद्मनाभाय पद्मोर्ध्वपतये तमः । पद्मवंधुनिदानाय लोचनाय पराग्नये ॥ १२
 पद्माकरनिरासाय भक्तचित्तनिरासिने । मारावणाय नाथाय यमो घेहान्त वेदिने ॥ १३
 ध्यातादिगम्ययुगे योगिनां योगदायिने । भोगिनां भोगदाने तु भुजङ्गपरदायिने ॥ १४
 तमः परमकल्याणयुगाद्राकराय ते । यासुदेवाय शान्ताय महते विष्णवे तमः ॥ १५
 यदा यदा जगद्भ्रमं उपप्लुतमरोसुपैः । तदा तदाऽधर्वाक्यं हंतिधर्मस्यसंग्रहम् ॥ १६
 रक्ष रक्ष सदैवायं भक्तोऽस्मानसुरादितान् । स्तुत्यैव नेमुतीशतेऽस्मिन्स्वतःऽस्मिन्भुक्ताः ॥ १७
 अथ देवोऽनयास्तुत्या ग्रीतः शोषाज्वलान् खणन् । भोविदे वृषहस्तस्यं पतैः सहस्रान्तिकम् ॥ १८
 किमर्थमागतास्तस्य त्रियतांया मयाऽथकिम् । दिवाभीत इवात्स्यं गुहामासाद्यमैरपीम् ॥ १९
 खणमि निर्भयो नित्यं ह्यमे तन्नापि तद्भयात् । पर्वदित्वा अयत्सर्वं प्रयुतो निर्भयः पुनः ॥ २०
 शूरेतिशब्दध्वणात् माशुमे कंषते मनाः । मेढरस्माकमीशेन परिज्वालाय कवितः ॥ २१

विज्ञाः—

कथं सूतमहापुत्रे महामेढरसुरास्यः । भगवोऽसुरसुखैश्च कथमीशेनकवितः ॥ २२

सुतः—

पुरैकस्य विधेःकरुणैकदाचित् कालगीर्यात् । देवासुराणांममवत् संप्रामो भीमदर्शिनः ॥ २३
 तदाऽसुरमलैकताः मिथुषा दुद्रुधुर्भयात् । मेरोरुपरि ते देवाः शूरे शान वयुः ॥ २४
 तत्रापि ते बलोत्तुङ्गाः प्रवृत्ता बाधितुं सुतान् । ह्येभ्यस्तुर्धुदो दैतेयानशपत् प्रभुः ॥ २५
 पतो यूयं दुरात्मनो मदीयान् शरणागिनः । प्रवृत्ता बाधितुं दैत्याः दत्तायातशामधम् ॥ २६
 संप्रायादुप्रकर्माणो यजमानोनवोऽस्तुयत् । निन्दिताश्चस्वभावेन शङ्खलैश्चमहत्तरैः ॥ २७
 अयं वमेदन्नैवश्यात् ऊर्ध्वमागोनगोनः । दृष्टोऽपिवोऽस्तु मनसस्सदोपेक्षाचिरोदणे ॥ २८
 भयप्रभृजयं शैले दैत्यद्वन्द्वकरक्षसाम् । ऊर्ध्वस्त्वयम्योमागो वो ममाशपरमाहृताः ॥ २९
 त ह्य मुख्या लोकानां यजमानमुज्ज्वले । यजन्तु होमैः सततं वेदैर्विष्णुमुखास्तुराः ॥ ३०
 विक्रमन्तां भुर्ध्वं देवाः अमिमास्तिजितघ्नते । गायत्रैरेव छन्दोभिः अन्तरिक्षं च ते पुनः ॥ ३१
 अभिघ्नास्त जयेनैव निष्ठुम्राछन्दसादिवम् । अरातिविजयेनैव जायतेनैव छन्दसाः ॥ ३२
 विक्रमन्तां दिशश्चामी धावन् जित्वा ममाक्षया । अहुरेपुत्र यः कवित् अस्मानाराध्य भक्तितः ॥ ३३
 गायवास्तु सदैव जेता वाप्येत्वाहविश्वपाः । तस्मात्ते मैरवीमव निवसन्ति सुराग्रये ॥ ३४

स्तोत्रतिथेतामधिगम्यकर्म मुनीश्वरा नैमिशकाननीयाः ।

शशसुरेनैकृतिनाचरिष्ठं चाचामनोभिर्विनयेनसूतम् ॥ ३५

इत्यादि महापुराणे स्कन्दे शंकरसंहितायां शिवपद्धत्यखण्डे
संभवकाण्डे षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ सप्तमोऽध्यायः ॥

सूतः —

आह नारायणोद्देवः सुराजालोक्यनिम्बपाः । मया ब्रह्मन् विदित्वाऽहं देवागमनमात्मना ॥ १
सुहो विद्वाय वेनेन येकुण्डं प्राप्तवानहम् । यदायदाऽसुरोद्देवो वरलाभादुमापतेः ॥ २
तदा तदासदाऽस्मामिनिंशसो मेरुवहतः । तस्मावस्माभिरमरैः जेतुं शक्यतेऽसुराः ॥ ३
सद्य जगतामीशः शंकरो लोकशंकरः । श्रीनयैतान् व्यधात् पूर्वं त्रिपुरातकः स्मृतः ॥ ४
इत्तन् सघृण्योऽस्मासु हाहाहलगराशनः । तस्मै शूरपद्मस्य सिंहवन्धस्य पापिनः ॥ ५
तारकस्य च दुष्टस्य हर्ताकोऽभ्यो जगन्धरे । तमीदं सर्वमूर्तैकदमनं हन्धयामहे ॥ ६
तपसा सादरं देवाः त्रीमेषाणि गरीयसा । इति नारायणस्सर्वैः सहबैवैः पिनाकिनम् ॥ ७
नारायणातिनवता नियमेन जपादिभिः । कृष्णाजिनोत्तरासंघो मौखीकान्धयिताहतिः ॥ ८
कदाक्षमालिकाकलसं मूषणो विमलाकृतिः । भस्मनासजलेनैव भाषितेन विषयकैः ॥ ९
विधायुषेण तारेण पंचाक्षरसमन्वितैः । त्रिपुंदावलिमिदं तैः शतरुदीय तत्परः ॥ १०
जगत्पैकमनाभ्यायन् शिवं सर्वजगत्पतिम् । ब्रह्माच मघवानग्निः आशापालास्सुराध्वजे ॥ ११
श्रययक्ष सधा तेषुः ध्यायन्तः शिष्यमभवन् । ध्यायतां सुचिरं तेषां एवं कालोमहात्तदा ॥ १२
ध्यातायाय तत्रा देवाः शिष्याः प्रादुरभूत्सखम् । नन्दीश्वरकरालवी वन्तिायगमलापरः ॥ १३
दृष्ट्वा देवं पशुपतिं देवा विष्णुपुरोगमाः । तुष्टुपुंष्टमनसो हृष्टसर्पतनूकदाः ॥ १४
नम शिवाय देवाय नमः शिवतशायते । सर्वेशाय महेशाय शर्वरीश्वरमोक्षये ॥ १५
निस्वाय भीलकण्ठाय सत्याय भयते सते । शतापानुतदूराय सत्यानृत विषापिने ॥ १६
सर्वेशाय परेष्याय शंभवेऽस्तुमयोमये । नमस्ते शङ्करायास्तु नमो भूपोमदस्कर ॥ १७
शूलिने मालिने तिस्रं द्वारिणेऽस्तु किरीटिने । बालकालायकालाय नमः बालात्रये सताम् ॥ १८
सतामयनशीलाय सदसङ्गपुत्रे नमः । तमोऽष्टमूर्तये तुभ्यं इष्टिप्राय पमारये ॥ १९
कामदायतममकानां नमः कामारयेऽस्तुते । सर्वविषाय शर्वाय नमः सर्वेश्य साक्षिणे ॥ २०
विभ्याधिकाय रुद्राय वेदान्तानां महर्षये । वेदान्तगम्यविज्ञानसुनिधितपिषां सताम् ॥ २१
सन्पातिनां विरक्तानां मुक्तिदाय नमो नमः । परामृताय भयते भक्तिगम्याय ते नमः ॥ २२
परायराय देवाय धामेऽस्माकं जगद्गुहम् । इदं सर्वेऽस्तिगण्डानां पित्रे मेत्रे नमोनमः ॥ २३

नमः शिवाय प्रभवेऽसुराणां त्रिपुंदावय त्रिपुरान्तकाय ।

महेश्वरायान्धसितलसमभाशं हितप्रदायस्तुतमोवमस्ते ॥ २४

सुगन्धर्वेण हरिप्रह्लादं प्रमुषेच्छिष्यैर्हृष्टः । स्निग्धोत्साहतादायतमः पद्मोऽमणद्वयः ॥ २५

दरेविधेमदेग्मायाः भस्महृत्वं किमुप्यताम् । आश्रदादशानीदं तपांसि सुचिरं सुरैः ॥ २६

मर्दानमनोघंदि सर्वेश्य जगत्सददा । इति चादिनि देवेशे हर्षेण मदता सुराः ॥ २७

जयेदान जयेनेति सर्वे हरहरेतिच । अथ सर्वाग्निवायांश्च विष्णुर्विष्णुविकं प्रभुम् ॥ २८
 देवदेव अयं दैत्यैः शूण्यमुखैस्ताम ॥ याधितास्सततं देव त्वत्तो लम्पवरोत्थपैः ॥ २९
 तदिदानीं गतिं त्वत्तो मान्यां चित्तं चित्तो जयम् । शूण्यं सिंहवक्त्रं चारुफणं महासुराः ॥ ३०
 यत्नान् विजित्य स्वानानि अद्भुतसर्वाणि तेजसाः । तद्भुतं शरणं प्राप्तान् रक्षासान् कठणावलात् ॥ ३१
 अतोवां विवाहे तस्य जेतारं त्रिदशेष्यमी । इति शृण्वन्तश्चः शंभुर्वैष्णवं विदशमियम् ॥ ३२
 प्राह मौलिंगतस्तेन्दोर्धैर्येभ्यः दशनवियया । हरेविषे त्यज मयं देवास्सर्वेपि सांप्रतम् ॥ ३३
 कयाद्यमुहमघातं संहरिष्येऽसुरान् क्षणात् । अचिरेष्वैव कालेनेत्यंतर्धानं गतः शिवः ॥ ३४
 ततश्च ते हरिप्रेष्टाः नमस्तस्य महेश्वरम् । चित्तमित्याद्ययमेषं तद्भुवादमराः । क्षणात् ॥ ३५
 तत्र संभूय ते सर्वे सुरास्समस्तकास्तदा । नारायणमपृच्छन्ते कथंकार्यं प्रभो यद् ॥ ३६
 प्रसन्नेऽपि शिवेऽस्माकं देवभाग्यं किमीदृशम् । अदृष्टपरिपाकोऽयं कृतार्थास्तेऽसुरास्तदा ॥ ३७
 भूता परं हरेऽस्माकं क उपायोऽयकार्यं ते । हरात्कुमारो येनाशु जातो दैत्यान् वृत्तिष्यति ॥ ३८
 तदुपायित्य धनं वैभुध मनुसुरतः । विचिन्त्वालोच्य विचिन्वा बभावे सुरसंसदि ॥ ३९
 यदा प्रभृतिशर्पाणी हित्वा दाक्षायणीं तनुम् । नमस्तर्पयंतभ्यं जग्मने जगतीशिव ॥ ४०
 तत आरभ्य सशिवः सर्वतो जगतांपतिः । निवम्य करप्रप्राप्तान् संस्तभ्यान्नामनामाना ॥ ४१
 योगिभ्यस्सनकादिभ्यः ससकं सुदुर्ग्रहम् । उपदेष्टुमनामूलं कैलासे धटभूकः ॥ ४२
 संभित्य दक्षिणांमूर्तिं सर्वतो गुणप्राप्तनाम् । निम्नुद्राद्गुप्तिरभ्यास्ते छिदन् तेषां संशयम् ॥ ४३
 तन्मयत्वाच्च जगतः धरणाप्यधरणाच्च । विरक्तं सर्वमोघेभ्यो विवरा विषसदिमाः ॥ ४४
 येपुयेपुबलोकेषु येव आत्मान आलते । स्त्रीपुंभावो न तेषां हि तन्मयाधाराचरे ॥ ४५

भोमिस्त्रादि महापुराणे भीस्कान्दे शंकरसंहितायां शिवस्वरूपे

संनयकान्दे सप्तमुनिर्लयादो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ अष्टमोऽध्यायः ॥

विष्णुः—युष्माकं हि भतांस्यास्तु निर्विकाराणि सांप्रतम् । आशापाशा अपि सास्तु नितरां सत्तनासहो ॥ १
 पौलोमीरतिराहित्यं मनोयुतरिपोर्मतम् । अयं पितृमहभापि विरम्य गिरिनिस्पृहः ॥ २
 मम मास्तु मनोभासे यदतीति दिवानिशम् । नृपुंसकत्वे लोकेषु प्रवर्तं यम्यते सताम् ॥ ३
 तद्यपार्थममूढय न शक्य मनो भुवः । स्त्रीपुंसप्रावरहिते जगत्सिद्धराचरे ॥ ४
 कथं स्रग्दुर्मयेष्टिस्त्राकायां मयाच का । ककुभासचिप्रां च कौचिकारो विरज्यताम् ॥ ५
 वैश्वानरेष्टिर्पा पुत्रे जाते कार्याश्च यन्त्रभिः । तथाहीने अपत्यसिन् का वृत्तिश्चिदशास्त्रनाम् ॥ ६
 तेजस्विता का जन्तूनां मन्त्रावष्टेन्द्रियोचिता । तस्मात्सर्वैर्जगत्सृष्टिः मैथुनेन नचान्यथा ॥ ७
 तदत्र सर्वे संभूय ययगाह्य मन्मथम् । सन्तोषयित्वा विविधैः उपायैश्चितैस्तदा ॥ ८
 विधातुं शिष्यैरैक्य विप्रैर्यो यत्न उत्तमः । इति निश्चित्य तैस्त्राकं सस्मर स्मरमच्युतः ॥ ९
 आचिरादीदधाम्भत्र सन्निधौ दनुजद्विषाम् । साकं त्वाच मधुना सत्तरं कार्मुकं यद्वत् ॥ १०
 विधाय प्रणतिं तेषां यथापे ससत्तस्यः । किमर्थमदमो देवाः स्मृतोऽहं जगदीश्वरः ॥ ११
 हरेविषेऽमरापीश त्रिबुद्धं मां सर्विकरम् । जगत्पतेर्गत यः कार्यं यच्छत् ब्रूताविशंकितम् ॥ १२

साधयिष्यामि तत्सर्वं कृपायोगद्वन्द्वयुत ।

१२३

विष्णुः — साधुकायमहाबुद्धे संघादेको विराजसि ॥

१२४

भूतस्यापि च मयस्य संमतं कुरु सांप्रतम् । देवकार्यं जपत्यसिन् स्त्रीपुंभावेन योजय ॥ १४

न ते योजयितुं शक्यं जगदेतद्विराजम् । यायदेतद्विपुलं यत् मिथुनं कृष्णपिङ्गलम् ॥ १५

सध्यासध्यात्मकं ह्येतत् मायद्वयमुपापतेः । इयं ह्येतसि जगतां जननीजनकामकम् ॥ १६

तत्रैकजननीभूतं मूत्रा गिरितनूजताम् । तथ्यरति तत्रैव भूधरे प्रीतये विभोः ॥ १७

अन्यमूलं सनाभिस्त न्यप्रोघस्याचलोचने । कैलासे योगिवर्येभ्यः शानमास्ते वदन्त्युत्तम् ॥ १८

तयोरैक्यं त्वया चेत्स्यात् वृत्तं स्वस्थं जगद्वयम् । तत्राप्यसीव जगति वीर्ययता मद्भारः ॥ १९

इलापनीयतमोस्तिथ्यं अग्रयणेन सांप्रतम् । कुसुमानीपयो वस्रात् तैरेवाभ्यर्चनं विभोः ॥ २०

प्रीतये सर्वलोकेषु कृतीषमत एष हि । माघशेष्ठा चतुर्थेयमावर्द्धं वचनं स्मरः ॥ २१

मोमकृष्ण वयो विष्णो सत्यं यस्सद्यिषौ विधे । गृहं सर्वज्ञ विजयी कृपया नैन कविता ॥ २२

तज्जये पत्नमातिष्ठन् स्वामिद्रोही न संशयः । स्वामिद्रोहपतां पुंसां न सागौ नरको भयम् ॥ २३

नामुष्मिनीगतिश्चात्र मास्तु तिष्ठतु संप्रति । ईशोऽक्षयति मां क्षिप्रं कोपात् पुष्पकुपूडितम् ॥ २४

भयद्विर्घनानुत्थं उक्तं पुष्पेषु मोचनम् । पुष्पं प्रियतरं वापि सीरं वा भावर्षजितम् ॥ २५

नाङ्गीकरोति देवेशः चन्द्रखण्डकिरोमणिः । भावपूतेन यद्वत् त्वयमुत्तम शिलादिङ्गम् ॥ २६

प्रहारमपि सर्वेशः प्रतिपृच्छति धूर्जटिः । भावहीनमिरस्यै गोभिर्मुक्तं पयः पुरा ॥ २७

अप्रियं तदभूत्तद्यः तासां दारैक कायम् ॥ २७३

सुतः — धृषेत्तद्वचनं तेन स्मरेण परिभाषितम् ॥ २८

पद्मचतुरमरा विभाः कथमेतदिति स्माम् ।

भारः — पुरामन्दरदौलेभ्ये चन्द्रमौलिर्जयःपतिः ॥ २९

दाक्षायणा सहाप्यास्ते सेव्यमानो भरद्वाजैः । नन्दिभूषि महाकथल स्कन्द विप्रेभ्यः संवृतः ॥ ३०

सात्योषचाकुशाकच्छुक्काभ्यस्तुरोगणैः । अतिसंवाचसविधः मधुमायसः संभूतैः ॥ ३१

सुमनोमिन्दुमनसां मायको नायको विभुः । सलंकृत्वाभ्यर्चितां मातरं जगतां शिवाम् ॥ ३२

अतिदुष्टमनास्तस्यौ भासते सैव उक्तमे । तदन्तरे मुनिबेष्टः काश्यपो ब्रह्मनन्दनः ॥ ३३

प्रजापतिसह्यसाक्षात् सम्यं स्वादु पयोऽस्तु नः । पत्नीभ्यां प्रार्थितश्रेवं दित्यादित्याश्च साध्वाम् ॥ ३४

क्रियासममिहारेण जगाम पशुपतिकायम् । अगार्थयथा तं पुष्पं दिश्यास्ये पशुस्त्रिगिः ॥ ३५

पितृगोत्रं पुनस्तेन बह्व्यो दोषयुस्तुषेनवः । प्रजापतिस्तु ताः स्त्रीभ्यां दण्डमादाय चालयन् ॥ ३६

प्रतस्थे जनलोकस्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना । नयन्ति तद्व्येताश्च जन्तुर्ज्योतिषदृच्छया ॥ ३७

यशप्रमिजतमुक्ताः सप्ततय घरोपरि । नदीनदपटाकाश्च तासांक्षीरैः मधूरिताः ॥ ३८

क्रमेणसञ्चरत्यस्ताः घावंत्यस्यजतर्षकाः ॥ ३८३

मुनिरपि सद्यः तादण्डमादाय ताभ्यां सह निजपुत्रीभ्यां अन्यघावस्तरावान् ।

यदुत्तरमतिवेदादुच्छ्वसन् शुष्कतालुः चिरमपि सधृमापायम् धारिणुताः ॥ ३९३

इतिमहापुराणे श्रीस्कान्दे शंकरसंहितायां शिवखण्डसप्तमे

संभवकाण्डे अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ नवमोऽध्याय ॥

॥ मन्मथस्य धीशिवसमीप गमनम् ॥

सूत —

मदन पुनराहस्य तान् सूरान् माधवादिकान् । मन्दोपरि जम्बुत्ता शीघ्रपुत्र क्षणात् ॥ १
 न्यपतन् शीरवर्षाणि सोमस्योपरि तद्वामम् । अवलोक्तिरस्थसिन् अवमानेन वै नमः ॥ २
 भस्मादभवन् गावो यद्वपस्तास्तत्सन्नादहो । शीरामिपेक्षीशस्य यदन्ति मुनय विष्णुम् ॥ ३
 भस्मादव्यतर घापि गृध्राऽपि च पञ्चवा । पशूना वृत्तिष्येष द्वादह कथमव्यत ॥ ४
 भावहीनपशून् तस्मादव्यतवियम् । भावपूतेन मनसा दृष्टकोदण्डताडनम् ॥ ५
 अपिदेवार्चन नून विभेग्यस्मादहसुर । पञ्चाना कौसुमेपूणा कथं लक्ष्य करोमितम् ॥ ६
 इधुपुण्या वदिक्रोम्येष पुण्या जगत्पते । महमनस्विनामसि महेनाथ नमःशयः ॥ ७
 यतोऽसि कर्त्तानेबाह घवनक्ष हरे तव । धृत्या भूषाग्रमवसेत् भक्तभूगवदेवच ॥ ८
 काह्वय सविधे मार उवाच परितान्वयन् । सूर्यः प्रार्थयितारस्ते काय विप्रगतप्रवि ॥ ९
 ईशावाहि तयैव हि जगत्पृथगिभृजये । तस्मात्पुण्यमथ नैव पुण्येदीश ससर्ववित् ॥ १०
 ब्रह्मो यत हृदस्तेऽथ काष्ठिभ्यमवसोऽधिकम् । देहीतिवचन शृण्वन् अपि देवमुचेरितम् ॥ ११
 नवाग्रिमप्रवक्षिन्ति विप्र विप्रभुषोऽपि यत् । ईशनाया विषेर्वाचः प्रददायुत्तर स्मर ॥ १२
 यथाथ विश्ववृत्त सर्वं तत्तथानाम संशय । ईशान्वयैव सर्वथ प्रवृत्तिर्मम नाऽन्या ॥ १३
 जयीति यममावयापि जगत्पञ्चपादमूत् । विशिखा मनिवर्ततेऽसिद्धार्थां ससुरासुरैः ॥ १४
 मण्डवातेऽण्डजसेदजोऽद्रिजेषु जरायुजे । सद्यः तत्तिष्ठतु पुत्र त्वामह ससुतोपरि ॥ १५
 यज्ञराग त्यकरथ तथार्कं विरमृत विभो । महर्षान् दाक्षिणिने मायायामोहनप्रवे ॥ १६
 मोहिताम् पादपतितान् नचकार किमाश्रमे । जलधरकुटुबि या शुद्धाव्या विष्टरध्या ॥ १७
 काराप्रवृत्ततोऽप्येव यकमे मच्छटादित । अवरीपसुतरागात् साक्षाद्भिपुत्रमतीहरिः ॥ १८
 यज्ञपित्रा जहारैता नारद पवतचतम् । वसुवचसुतः सेऽपिनन्दोप शुद्धेयमन् ॥ १९
 गोपिका अपि तारेमे विद्व सन्तु प्रयागरीः । इन्द्रोऽपि गौतमसतीं यकमे मच्छटादितः ॥ २०
 अन्द्रस्यापि गुरोर्भावां यज्ञानीतमनोमया । तायामपि रविस्सहाधियारमे दातव्यम् ॥ २१
 वरुणस्य तथैव वक्षीर्योऽग्निधकमेयया । नारदोऽपिमया विशोऽहरिश्चामाग्रयद्रतिम् ॥ २२
 पराशरस्सत्यवती दाशकन्यायकामयत् । मिथ्यामित्रस्य तपसो मेनका यिप्रमाचरत् ॥ २३
 देवासुर मनुष्येषु मन्वाण्यवशवतिन । कतिवाकतिवाल्लोके असन्ति परिमोहिता ॥ २४
 श्रुते कशानुरेतस्क ईशान हृत्तिवासकम् । अन्येषामात्मनामसि मद्भक्ता कुसुमायुधैः ॥ २५
 सद्यश्चरितजगत्काय मलीकनयनाग्निना । कर्त्ता सण्व जगता हता भर्ता निषामकः ॥ २६
 तमज शश्वत खड्ग चेकितान पर प्रभुम् । प्रतीपयेत् कोऽनुलोके आनयानविशङ्कित ॥ २७
 नाह विमेमि सर्वत्र विमेग्यसागमहेभ्यरात् । तस्माद्यथ सूरवरा मनिपुङ्गव नचेभ्यरे ॥ २८
 न शृणोत्ययमस्माकं पच इत्याशये व्यथा । नचोमवतु मोक्ष्यन् क्षमस्वेत्यदत् स्मर ॥ २९
 ततो ब्रह्माऽवदत् कुब्जः कन्दर्प वाक्प्रतीपयम् । चिक चिक त्वा यद्वि ॥ लोके न शृण्वति हित जना ॥
 न लज्जा हृदये तेषा इति लोके यच सन्तु । तयात्र किमुवक्तव्य प्रथमोसि रिपुतृणाम् ॥ ३१
 उपकारपरालोके कीर्तिदेह विपजिता । तिष्ठन्ति पूर्वं पूर्वेत यावदा भूतसपृथम् ॥ ३२

अर्थितस्तु पुरा देवैः अस्मीनिर्वागजान्पि । ददौ दधीचो मदन्यावनिर्घञ्जमापुधम् ॥ ३१
 शिषिश्चन्द्रपतिध्रेष्टः कपोतार्थं दयाद्वर्षीः । सशरीरास्थि मांसानि विशस्य समनःकुलः ॥ ३२
 कानीनोरविसंभूतः कषवे सहजं मुदा । इन्द्रायाभ्याग्निने प्रादाच्छक्तिमादाय तद्गताम् ॥ ३३
 कदयस्वाहृशो लोके नभूतो नभविष्पति । बहोऽस्य मौर्व्यं पश्येति कंपयःमौलिमामनः ॥ ३४
 हस्तेन हस्ते सन्ताड्य जहास कमलासनः । सिद्धशस्त्रं पुनस्सर्वे भूयोभूयस्तमार्थयन् ॥ ३५
 ऊचे माराण्यधौनं तवेदं सदृशघ्नु किम् । सर्वेषां वर्तस्तेष्वेव सतांबंधुताया सताम् ॥ ३६
 अहंपुरितिसर्वेन धृतोऽसि रतिवह्नुम । अतोमहेशमुपया संयोज्य सुहृतीमिव ॥ ३७

तौ च प्रीतौ तथास्यैव दृष्टतामिष्टमीश्वरौ ।

कामः — अहं सर्वात्मना नैव गमिष्यामि शिवान्निकम् ॥

४०

अप्यघ्नोन्न कर्तव्यं करिष्ये तत्तणादहम् । यो युष्मान् याचतेऽन्नं तं शूरमपिदानमम् ॥ ४१
 सन्नाहकं शरण्यं तं करोमि रतिकीलवत् । सतिष्ठतुचिरं कालं यशेयामदशां सदा ॥ ४२
 नाहं सर्वशुभं शम्भुं भुयनानामभिधयम् । सर्वज्ञं सर्वकर्तारं करोमि शरलक्ष्यताम् ॥ ४३
 अघोत्याय पुनर्प्राप्ता तं कोपस्कुमिताघरः । वमाणं वचनं कक्षं कटुकैर्पुटस्यतम् ॥ ४४
 वुरात्मानममुं किंयाऽनुसरस्यन्नुतासुताम् । असुरं स्वयं नीत्वा सुरदारापहारकम् ॥ ४५
 शपामि भणमात्रेण नकरोत्यघपघनम् । ऐवकार्यं खलो नूनं दंडसाध्यो नसांयनैः ॥ ४६
 तनः कोलाहलो दिक्षु जङ्गमे विबुधैरितः । वधितौ रचयन् कर्णौ जितसाराधारिदा ॥ ४७
 ब्रह्मशापप्रयात्प्रलाः क्षिप्तामाप परस्परः । किंकरोमीति बहुधा रत्ना सार्कं निषेष्टया ॥ ४८
 साऽबद्धत् स्तरमुद्धीद्व्य जगन्ताय तच्छ मिथ । ईशानारममुष्य त्वा शापः किंया करिष्यति ॥ ४९
 मयसानोऽस्ति शापस्य शिवद्रोहस्य न कश्चित् । दहेद्य सहस्राधीशः शिखात् स्मितकेशतः ॥ ५०
 यमितोक्तिरधिदेव इवमस्ति भवादृशे । नैवावमानविपया वानेवा हितकारिणी ॥ ५१
 नेशं कुतश्चाप्यतं मानवल जगत्पतिम् । अवमानकृतो लोके नश्यन्ति क्षिममंभूता ॥ ५२
 निशम्य वचनं रत्याः प्रमथः प्रायुवाचताम् । कथार्थवचनं सुष्ठु संशयो मतथैवतत् ॥ ५३
 वपपन्नामाकान्तात् वरमन्तोऽन्तकान्तकात् । वरपायुरपि चास्यसात् अश्वसुरियतमन्तम् ॥ ५४
 मार्थयन्ति हि मां शैले जगतां प्रमथस्सुराः । आप्रतीपयवामूवाः शापोमस्यपि भामिति ॥ ५५
 सारवशिति तां पञ्चात् समुत्थाय वृत्ताञ्जलिः । यथाक्रमे प्रणम्याह वैयान् विष्णुपुरोगमान् ॥ ५६

इत्यादि महापुराणे स्कान्दे शंकरसंहितायां शिवब्रह्मखण्डे

संभवकाण्डे नवमोऽध्यायः ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥

॥ मन्मथस्य शिवदर्शनम् ॥

मन्मथः — अहं गमिष्ये देवेन योद्धुं त्रिपुरविद्धिषा । संयोजयिष्ये ॥ देव्या माया विजगतांशिवम् ॥ १
 पित्रयोऽस्तु ममाधीशः युष्मदादीर्गिर्जगन् । वितरन्त्ययूषं ते ममं तांबूलमुत्तमम् ॥ २
 पोऽस्तु कार्यमधिप्रेन यतिष्ये खल्वयावधि । ततः प्रीतमना ब्रह्मा भुत्वा वाक्पयं तथाविधम् ॥ ३
 प्रशशंसन्नं दत्त्वा तस्मै स्वांगमतां तदा । हरिश्च निष्कमस्यर्थं नवरत्नविराजितम् ॥ ४

वासवः पारिजाताक्षरिर्कर्मणि चादरात् । दिशामधीराश्च ददुः नानोपायनमद्भुतम् ॥ ५
 अस्तुवन्मुनियोगीन्द्राः आशीर्मिश्राभ्यवर्धयन् । स्मरोप्यभूत् प्रीतमनाः दृष्टुं तेषां तु संश्रमम् ॥ ६
 रतिरतु विमनास्तत्र वेपमानान्वतिष्ठत् । प्रहविष्णु तप्तास्त्रिष्य प्रेषयामासतुमुद्रा ॥ ७
 तौ प्रणम्य तदासाकं स्वर्वादेवान् परीर्य च । प्रतस्थे तत्तृष्णादेव जयशब्दादिमंगलैः ॥ ८
 रयः प्रादुरभूत्तस्य मलयभ्वसनात्मकः । रयैः शुक्रगणैस्तस्य दिशः शान्नुलतां ययुः ॥ ९
 इषयः पञ्चकुसुमान्यामोद्गमपुरात्मताम् । पौण्ड्रेऽस्यचापेमधुहृत् ज्यानिनादोव्यजृम्भत ॥ १०
 सप्रह कर्ष्या कौस्तुभकापैरतिलोहिताम् । चूळिताः स्वशिखाः क्षिप्त्वाः सुगंधिदलमङ्कृताः ॥ ११
 कौस्तुभेनैव साध्यादबलेणावेष्ट्यशृङ्गिणा । कुण्डलीकवर्षीमाली भद्रभीषकचर्चितः ॥ १२
 भूषितो भूषणैर्दिव्यैः पुरुहूततक्रवैः । तदा भनांसि सर्वेषां दृष्ट्वा क्षात्रपदारिधिम् ॥ १३
 समीपूतिसापत्न्यं तदङ्गत्वेन वाञ्छया । ततः प्रतस्थे मदनो रथमाह्व तादशम् ॥ १४
 जिगीषया ग्रहेष्टस्य सविधं घृत्त्रामुकः । ऊर्ध्वानां च सप्तानां मेरीमावमुपेयुषाम् ॥ १५
 जर्जुमे विनदैस्सार्धं परभृकाहलधनिः । पाटलीसुमनोनाग स्वर्पहृदिभ्रमातुगः ॥ १६
 मल्लिकाशङ्कनितवो जर्जुमे मधुपावृता । जिह्वारं सवेनैव कैलासं शुक्रपदतयः ॥ १७
 ध्वजमीनमुत्तप्रस्त पयोमुखयस्योपलम् । सहस्र रजतादीनां अयतीयं रथादयम् ॥ १८
 नमश्चकार सरतिः तं कामः कामितार्थदम् । सिद्धचारणयन्त्रैः यक्षकिप्रसंकुलम् ॥ १९
 नातातललतावण्डमण्डितं मण्डनं मुषः । दर्पणोदरसद्भासं त्रिदशभीमुखश्रियम् ॥ २०
 जातुभिः सेवितं पङ्क्तिः सिंहव्याघ्रमृगाकुलम् । गिरौ प्रदक्षिणीकृत्य आहरोह रतिप्रियः ॥ २१
 पद्भ्यां विनयसंपन्नः रत्या तादशया सह । चापस्वारथ सन्धाय यनुप्यसं सकौतुमम् ॥ २२
 सुमोच वृक्षपण्डेषु नातामृगगणेष्वपि । अलेख मोहयंस्तान् यिता भावयतो दृगात् ॥ २३
 गतमङ्गं भ्रष्टरूपी मन्दीशापयशो न वै । शरैर्विरे न वृक्षाश्च चमर्भुगा न हंरुतिम् ॥ २४
 कामोपि स्वमनोपगतं मोघं दृष्ट्वाऽस्तमद्भुतम् । प्रभावाश्रन्दिदेशस्य वेपमानस्यरात्रिधितः ॥ २५
 सहसाऽन्वेष्य मन्दीशं प्रणिपत्य व्यजिज्ञिपत् । मगयन् शृणुहीनादे देवा पिण्डपुटोगमाः ॥ २६
 दूरपक्षमयतलाः विभ्याधिकमुपाभयन् । धृत्वा स्वासी च विजिज्ञि आतिभोभ्यनदश तात् ॥ २७
 धृग्वन्तु यचनं देवाः दूरपक्षाऽसुरोऽन्ननाम् । आरयथ स भावेन चिरकालमनप्यधीः ॥ २८
 प्रसेदियानहं तरुमै प्रादां धरामनुत्तमम् । भव पुन्योऽसुराणां त्वं भण्डानां च सहस्रयम् ॥ २९
 शशि चाष्टोत्तरं दीप्त निस्सपत्नं मण्डयथा । उन्नाभ्यामनुस्त्राग्यां त्वं परमन्यद् धृणुष्वमत् ॥ ३०
 पददिदमहं तत्तत् दाम्पत्यमि सकलं तव । उक्ते मयि पुनश्चायं प्रणम्य दनुसंभयः ॥ ३१
 अष्टद्वारमन्यथा भागयुक्तेन येतसा ।

अतुरः — देव देव महादेव कर्णपाकर शंकर ॥

३२

परादमिक शौण्डस्यं महादेव दवानिपे । स सुप्तसुर लोके यत् आधिपत्यं प्रदाति यः ॥ ३३
 म्यामिनस्ताह्वालाभं नान्यथा पुष्टिधनं । अधिप्रदोति ममतां नमनामर्धितादिभ्यो ॥ ३४
 ये भूता ये च मर्यादा यतीमानाश्च ये सुराः । कृते तयांसंभूतात् अवप्योन्न मयाम्यहम् ॥ ३५
 योदास्म्यहं तस्य मां च यदेहीदाधवा ज च । एषमादीनि संभज्य भवा दत्तपरध सः ॥ ३६
 तस्मादुपाय भो देवाः स्वामिनं जगतां गुहम् । कुमारं सुकुमारमं निहनिष्येऽग्रापयम् ॥ ३७

इत्युन्वाञ्जितं देवे मेरो विभुधसत्तमाः । मां समाहूय संभूय प्रार्थयन्ति स ते सुराः ॥ ३८
 शिवया योजयेदन्तं जगतामृदयेऽधुना । तपश्चरति सा देवी शैले देवाकलिसया ॥ ३९
 ॥ देवो राजते शैले दक्षिणामूर्तिं रूपधृक् । विवृणोति मुनीन्द्रेभ्यः स्वानं वेदमूर्धनम् ॥ ४०
 तयोरेक्य त्वया कार्यं ब्रह्मदत्ताविधित्तया । अदिष्टो ह सुरैरेव आगतोऽग्नयः ॥ ४१
 त्वमेव कर्ता नन्दीश त्व पिता त्वं पितामहः । शुद्धस्त्व कृष्णामूर्तं यद् बुद्धिं ममाधुना ॥ ४२
 सूत्र. — गदित सुकुमारेण भारेण मुनिसत्तमाः । हस्ता स्मृत्वा विमो राशो नन्दीशो लोक्वन्दितः ॥ ४३
 आददे वचनं भूयः मार सरतिमादरात् । मत्तोपि त्व मदाभागं मारेष्टमर्दमितुः ॥ ४४
 तत्प्रविश्य त्वमेवानु कुर्व कार्यं दिवौकसाम् । किन्तु तेद्य हितं यद्ये सावधानो भवत्यतः ॥ ४५
 प्रविश्य पश्चिमद्वारं प्रागेव प्रमुसविधिम् । यद्येष्टं सुरकार्यं त्व हत्वा क्षारश्चमरात्पुष्टिः ॥ ४६
 इत्युक्तो मन्दिक्तेन तस्याकामो महामना । विलङ्घ्य दक्षिणद्वारं पश्चिमद्वारमाभितः ॥ ४७
 तस्यानुपगम्येत्य निदशां दिशि सस्थिताः । तत्प्रविद्यालयं मार, साकं तस्यामज्ञापया ॥ ४८
 वदशं देवमासीनं दिव्ये पीरासने सुपम् । उपास्यमानं योगीन्द्रैः योनिनं योनिपनिदम् ॥ ४९
 शुद्धशक्तिस्तदाश्रितं भूषितं भूषणैः शुभैः । सिंहाय्युत्तरासंघं व्यावृत्तं शिरावृत्तम् ॥ ५०
 सोचनवपताशनां लक्ष्मीवृत्तसमुत्तमम् । योगपट्टाभिरामं तं वेद्याद्यामगोचरम् ॥ ५१
 निस्तम्बसमुदायं मीलकण्डं जगत्प्रभुम् । नित्यानां मित्यमीशानं चेतनामात्रं चेतनम् ॥ ५२
 भासयन्तं सदाभासां पादकेन्दुदिनाचिपान् । सर्वज्ञं सर्वकर्तारं सत्तन्त्रमपराजितम् ॥ ५३
 महतोऽपि ग्रहीशसं गभीरात्मभोरपि । समस्तं साक्षिणं देवं परस्तात्तमसः स्थितम् ॥ ५४
 सर्वैर्भयैर्न संपन्नं शम्भुमाद्यं सनातनम् । अयुष्याक्षन्तताभूतं अपूर्व्यं मनसापिवा ॥ ५५
 आसन्नदेहपातोप सनवाहं सत्तापसाहं । नालक्षयश्छरं चापं सहस्राधुतमागमू ॥ ५६
 देवस्य महिमाशेव यजन्ते येन जन्तवः । रतिसमीपमालोक्ष्य परां चिन्तामवाप सा ॥ ५७

इति महापुराणे स्कान्दे शकलसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

समवकाण्डे दशमोऽध्यायः ॥

॥ एकादशोऽध्यायः ॥

रति — महो चिन्तार्थपुनोऽयमनार्थकरणेष्ठतः । कथं गमिष्यति सखि भूपादस्यै मदेभ्यरात् ॥ १
 किमर्थमागतो मौर्त्यार्त् किलिष्य वचनं मम । क्षेमेष्व निवृत्तयेत् मगतासूतामुमद्यै ॥ २
 नाकिं करोऽस्य निकटं गतो भूपो निवर्तते । देवदेवस्य देवस्य यमोऽपि किमुतापरे ॥ ३
 यद्य हनेन निर्मुक्तमोहः पञ्चशरस्तदा । पुनश्चादाय सदायं श्रेयमानशरासमम् ॥ ४
 शनैर्ग्लिस्ते सजिपे नयेरतस्मण्डले । सज्जं हत्वा सचकितं घनुस्समोऽहनाह्वयम् ॥ ५
 सन्धाय तत्र तं लक्ष्यं ब्रह्मं योमिनामपि । हत्यापि महतीं चिन्तां नाकिनो मा पिनाकिनि ॥ ६
 किमर्थं प्रेयसामाहुः दुष्टं कर्म ममेदंशम् । यामं चतुश्च बाहुश्च भयशशि स्फुरत्करो ॥ ७
 कथं भविष्यति क्षेमं सपुत्रो त्रिपुरविधः । तत्तिष्ठतु तज्जसर्वं जीवामि यदि ॥ त्रिपे ॥ ८
 मेमानन्दकरं देव वेत्रान्यामैसिपि प्रभुम् । तस्माद्भयवता मध्ये भाग्यवानहमेव हि ॥ ९

इति तस्मिन् ब्रजपति संमोहनमहामनुम् । तत प्राञ्जल्य सर्वे देवा विष्णुपुरोगमा ॥ १०
 स्वस्तिकमाय कामाय स्वस्तीति मन्त्रसाऽऽजपन् । मण्डलीहृतकोदण्ड ममेतत्तदण्डगम् ॥ ११
 सर्वेशस्य ततस्तस्य सर्वेशस्य दधानिधे । तृतीयादक्षिणः कोणात् कीलो जातः वृशान्वयः ॥ १२
 भस्मीचकार सहसा महिषास्त्राणुपुञ्जवत् । मोहेन सा रतिर्नैव विवेद पतिपन्नताम् ॥ १३
 यथा धूम समुद्भूत कपोतमलार्कुर । दहये विचिषद्भून्दै दिवि दुर्गन्धदुस्तह ॥ १४
 तदैव सर्वदेवाना जञ्जाल जठरेभ्राल । मिरा जयजयेवीश जज्ञस्वुर्दिविसिस्थिता ॥ १५
 समोहनात्र सहसा स्वयमेव घनुःक्युतम् । देवस्यासहस्रकायत् निवृत्त गिरिजापति ॥ १६
 कैलासादिमरीचैर्नृ क्षणेनगिरिजापति । तामाक्षिणोऽदृष्टिद विशीर्णयपुपोऽस्यतत् ॥ १७
 शिवायुद्धिदप तेनैतत् मुक्त यत्पुष्पचन्द्रना । तयोरेकतर स्वफवा ता दुरस्ता जघानतत् ॥ १८
 पतार्षमज्जानान् बिडि देवो मुनीश्वरे । श्याक्यामुद्रालसद्वाहु भास्ते तूर्णी यथा पुरा ॥ १९
 ततस्त्रिशुशुशुवास्ते ज्ञापयिष्यपुरोगमा । भवन्त्य गिरेऽष्टके केलासस्यास्तुथविभुम् ॥ २०
 प्रणम्य सर्वैकचार सर्वेश सर्वैकारणम् । घटयन्तोऽर्चलि मूर्ध्नि कावारिं कामितार्थदम् ॥ २१

देवा —

यतो जाता इमे यैव जाता जीवन्ति जन्तव । यस्मिन् ब्रजपति विलय वस्तु न सतुते स्मृतिम् ॥ २२
 अनुगृह्णाति तान् सर्पान् तस्ये नुभमिद नम । यतो वाचो निवर्तन्ते मन्त्रसायैस्तु धीन्द्रियै ॥ २३
 यद्वान्दोऽपि तत्तादृक् ईशायेत नमोऽस्तुते । असिद्धार्थानि यस्येमान्यायुषानि जगप्रये ॥ २४
 सर्वदेवाःमाहृतो येन मारुतसाहचनम् । य जानन्मयोभयासात् भातदप्रचुरो यत ॥ २५
 भातन्वान्मद्भिन्नैव विमेलस्त्राहृद नमः । प्रयीमूल प्रयीचक प्रयीमण्डलमघत ॥ २६
 प्रयीसार नमस्तुभ्य कीलप्रोपाय ते नम । यतो जम्बल्यो यस्मिन् येनामिद जगत्तपम् ॥ २७
 ततस्सल्लुवैसर्ष स्रष्टोऽहो नमोऽस्तु ते । इद सदेवसोऽग्राये यदीयलक्षणाधृति ॥ २८
 महर्षेति तत् ब्रह्मपुरुष सम्महो नमः । सत्य ज्ञानमनन्त य ब्रह्मेतिपदियाधृति ॥ २९
 सैषते सत्यमित्याह यमसाक नमोऽस्तु ते । विश्वाचिजगपस्य शरीर यत्रियामकम् ॥ ३०
 विश्वाधिकाय पतये जगता प्रमये नम । नम परमकस्याणनिधये परमात्मने ॥ ३१
 हाहीय सर्वज्ञतूता तुभ्य भूमाय ते नम । त्वयि धाराधिषी देव शीकर स स्रुरासुरा ॥ ३२
 रक्ष रक्ष सदासास्त्र प्रसीद सतत प्रमो । स्तुतस्तु विरुषेऽप्येव अत पुरगत शिष्य ॥ ३३
 नन्दिन सविध प्राण समालोकयेदयमवीत् । फोऽय कोलाहलो नन्दिन् केनवा समुदीरित ॥ ३४

किमर्षमिति सृष्टो नन्दी प्रोवाच साञ्जलि ।

नन्दिदेव — भगवन् विबुधास्सेन्द्रा सद्यस्मनुसूदना ॥ ३५

अतुरेदित्वास्तूर्ण बाणतादृशण प्रभुम् । चिराय जपतामीश दर्शनाकाक्षिण प्रमो ॥ ३६
 तत प्रोवाच त देव प्रवेशय सुरामिति । तच्छ्रुत्वा सहसा पुत्र शिलादस्य महामुने ॥ ३७
 त्रिगस्य सहसा देवान् आहूय सहसाऽऽविशत् । ते सर्वे सहसा देव प्रभ्येसु भक्तिभाविता ॥ ३८
 तानालोपय महादेव प्रोवाच वचन त्विदम् । सुप्रीतोऽस्यमया स्तुत्या वृषीभ्य मनसीप्सितम् ॥ ३९
 युष्मामिर्गृह स्तोत्र इद हृद्यतम मम । ये पठन्ति च शृण्वन्ति मनुष्या धीतकम्परा ॥ ४०
 लभन्ता ते सृष्ट्वापि वाग्मात्रेण दुर्लभाः । पुत्रार्थं लभता पुत्र कन्यार्थं यन्मया शुभम् ॥ ४१

पशुकामः पशुविद्याकामो विद्यामवाप्नुयात् । सर्गार्थं लभते सर्वं मोक्षार्थं मोक्षमाप्नुयात् ॥ ४२
महापातकिनोवापि शुद्धात्मानो भवन्ति ते । बहुनाभ्य किमुक्तेन मत्प्रियास्ते न संशयः ॥ ४३
इत्येवं धृतिमुखमीश्वरस्य देवा विष्णवाद्या वचनवामृतं निपीप्य ।
हृष्टान्तःकरणविकासिताननाब्जाः शिष्येण पुनरपि ते प्रणमुरीशम् ॥ ४४

इति महापुराणे स्कान्दे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
संभवकाण्डे एकादशोऽध्यायः ॥

॥ द्वादशोऽध्यायः ॥

रतिप्रकाशः शिष्येन पार्वतीपरीक्षा च ॥

ततस्त्रिदशवर्षास्ते सर्वे संभूय शङ्करम् । पूर्वप्रोक्तं कुमारस्य संमर्षं भीतिनाशनम् ॥ १
प्रार्थयामासुरानभ्य ग्रधं भयभयापहम् । ततः स्नयन्वचो देवो वभाञ्च बहुमानतः ॥ २
उत्पत्यस्ते यः कामोऽयं कश्चित्कालं प्रतीक्ष्यताम् । मत्प्रियादिति शब्दं देवान् विससर्ज जगत्पतिः ॥ ३
एतस्मिन्नन्तरे कामवधूमौहवशं गता । नवेद क्षणमात्रं सा पतिं नैत्राग्निसारकृतम् ॥ ४
हा नाथ जीवसीत्याशु मयातोषितया तथा । कणशः कणशो भस्म समालोकि वभ्रमस्थले ॥ ५
ततः सा बहुशोकार्त्ता वितुङ्गमी घरातले । विश्वैर्मूर्धञ्चाकाशं विलङ्कापाकुलेन्द्रिया ॥ ६
अपि नाथ विशाळाक्ष तदांगमत्तिसुन्दरम् । जगत्सु सुकुमाराणां उपमानं कयागतम् ॥ ७
महो विधे न जानासि मामनाथाभनागसीम् । किमर्थं मामग्रीयाः किमर्थं वक्ष्यते त्वया ॥ ८
माता न मे पिता नैव भ्राता नैव सुहृन्मम । का गतिर्मे वद विधे कुटुम्बस्य स्वमेपाहि ॥ ९
अपि मां क पराधीनजीवितां त्यक्तसौहृदः । विहाय विद्रुतोऽसित्वं निरसेत्संबुद्धमनुवत् ॥ १०
मपराहं मयाकिते त्वया महो नर्किन्यन । भक्तस्त्रादृशं ममं विलपयसी नदीयते ॥ ११
यन्मनं मेखलादास्तां त्वं गोत्रस्त्रलितेषु ते । नूनं सरसि सर्वतत् समसाशनतःकृतम् ॥ १२
क्षमस्व तद्य मे कान्त स्वकर्णोत्पलताडनम् । मम त्वं हृदये निवेद्यससीति मृगयध्वः ॥ १३
न सत्यं यदि तत् सत्यं त्वयि दग्ये न मे क्षतिः । मस्यङ्गोक्तदनु लोके प्रस्थितस्य तवापुना ॥ १४
पद्वीं प्रतिपद्येऽहं विधिना वंछिता मुधा । अथाहमनुयामि त्वा यदि कर्तं त्वया विना ॥ १५
स्थिता क्षणार्धेन विह्वलां वधनीयस्य भाजनम् । प्रतिपद्य वसुःकान्तं उत्थितः पुनरादिश ॥ १६
रतिदूत्ये परभृतो मधुरस्वनियेश्वरान् । त्वया हृत्प्रदि मेद्रे मन्दनं पौधमर्तयम् ॥ १७
दृश्यते न त्वमयेत्य कथमीनेन शासितः । दाम्ब्यैर्विपुलैरप्य प्रेषितोऽसि हरान्तिकम् ॥ १८
अन्यापायेन चतुराः जगत्परिशोधकाः । तदानीमेव बहुशो निपिहोऽसि मया प्रिय ॥ १९
धृतवानसि मे यत्तत्प्र व्रह्मज्ञापनपथं किल । यत्र मूर्धा पतेद्यस्य तत्र पादो न गम्यते ॥ २०
जानासि नैव शकुनं लोमाश्रवचनामपि । गणयन्त्येव सोमूढाः वलादैववशानुगाः ॥ २१
इत्येवं लोच्यदोऽन दृष्टः प्रत्यक्षतो मया । अथवा सर्वजन्तूनां आस्तु रद्वो हृदिस्थितः ॥ २२
तत्संक्षमयतो नैव सर्वे धावन्ति जन्तवः । यात्याद्यायुवसेनेव कृष्णशतानि सन्ततम् ॥ २३
अनायाया गतिर्मेऽद्य स एव जगतांपतिः । पिता पितॄणां मातॄणां माता मातामहोऽपि सः ॥ २४
तापादकमलद्वन्द्वं क्षाणं यामि सन्ततम् । एष देवो जगन्नाथो मन्मथेन गतांगतिम् ॥ २५

कृपया प्रापयेन्मांश्च हृष्यायारादिभिः प्रभुः । अथवा मूय पयैः पुनरुज्जीपयेत् स्नाम् ॥ २३
 शकोऽसौ शक्तिमासक्तुंमक्तुंमयवा प्रभुः । मन्त्रधामस्तुमीशोऽसौ आरामाः परमेभ्यः ॥ २४
 सुखं प्रलपंलोक खोदोः प्रहृत्यसा । तस्याः शुभाय देवेशः परिदेयनवर्णकान् ॥ २५
 पञ्च किमिदं चेति नन्दनं कुलनन्दनम् । विद्यापयामास तदा प्रभयेण स शंभवे ॥ २६
 इदानीमागतः स्वामिन् कामरसाकं समार्यया । योद्धवामो जगद्भ्यं देवैरसंचोदितोऽधुना ॥ २७
 प्रभुं हृष्टैः निर्दग्धः क्षमेणा स्नेह शंकर । ततः सा तेन दुन्ध्वेन कुर्वन्ती परिदेयनम् ॥ २८
 कामपत्नी रुद्रत्याक्तं प्रसीद् वरुणमित्रे । इति तां दर्शयामास शंभवे नन्दिदेश्वरः ॥ २९
 सा प्रणम्य तदा देवं पितरं जगतां पतिम् । असंयोजितधम्मिल्लु वैपमानाधुलोचना ॥ ३०
 क्षीनाक्षता धूसराक्षी निभन्ती परेषदे । प्रभुस्तां तादृशीं वीक्ष्य हृपया परवान्वितः ॥ ३१
 उपात्त सनकादीनां पश्यतां तत्र तां स्वयम् । मा त्वं यस्मै श्रुत्वा गच्छ मयां दुष्टाति स्वापतिः ॥ ३२
 पश्यन्तु तपरीतः पतिमस्थेन सुमते । पतिमुज्जीवयिष्यामि वधिकाकाः प्रतीक्ष्यताम् ॥ ३३
 सात्वयित्वेति तां भूयः सनकादिमुनीन् तात् । मावयिष्यं सदा यूयं एवं मामधुनाद्वाहम् ॥ ३४
 गच्छामि देवकार्याय ह्युत्तमजान्तदेवे शिष्यः । एतस्मिन्तरे देवी पार्श्वती समर्पिका ॥ ३५
 तप उग्र समास्याय दर्प्या शिष्यमगात्मजा । तेनाह एतत्तपसा भक्तिं तस्याः परीक्षयम् ॥ ३६
 यदी जगदधीशानः तस्याः आश्रयमश्रमः । दध्नीर्णं ययुर्ग्रं पलितापधनं क्षतम् ॥ ३७
 सिराहर्षरितार्माप्रियुगलं प्रसस्तापदम् । अयुक्ततुङ्गयोः व्युत्पासोविलम्बम् ॥ ३८
 निम्ननाभोदलसत् पिचण्डिल पलिशम् । उन्नतोरोलसल्लोलं कैवर्मानपयोधरम् ॥ ३९
 प्रह्लादप्रतापीर्णं कृताभिरियं भूधरम् । जवलमधुलविभूषणं सितपक्ष्मदम् ॥ ४०
 शाश्वतोद् संधीत चन्द्रमण्डल सन्निभम् । सुनासेन सुवर्णेश विदन्तास्यं कलच्छदम् ॥ ४१
 भतिसव्यशिखे बाहू पलितप्रेतमूर्धजम् । ईदृशे ययुगस्थाप भस्मापहृष्टविग्रहः ॥ ४२
 विपुष्पावलिमिश्रितो रुद्राक्षमण्डलकृतः । अवलम्ब्य ह्वां शष्टिं वैष्णवीममलाशयः ॥ ४३
 अवीधानस्सदा वेदं अयुक्तकलेवरः । यपोतिपात वातासीकटिवाहूदलमिधकः ॥ ४४
 प्रविष्टोमाश्रमे वृद्धो मन्दं मन्दगतिः स्वयम् । तां तादृशीं तपस्वतीं मुनिमपि च योगिपु ॥ ४५
 हृष्टा प्रणम्य हृष्टेषु निर्गतेषु शमैः शनैः । लब्धान्तिष्ठेषु सर्वेषु सर्वं न परमेभ्यः ॥ ४६
 वृद्ध त्वं वदतां सम्यक् वैदामाश्रमवर्धयन् । वृद्धो विवैश शनकैः द्रष्टुकामः किलाद्रिजाम् ॥ ४७
 पर्वशालागुमावेशः भवार्थासक्तोऽज्ञतम् । अथह्यस्तथा ता वृद्धे पितरं मुनिपुङ्गवम् ॥ ४८
 तर्णं निग्युक्तमवेद्याः निशान्तं एवनिर्मितम् । प्रयुज्य तदा देवी पाद्यार्पाचमनीयकैः ॥ ४९
 भक्त्या दत्तासनातुल्यं उपचारैरुपाच्यत् । तात्कृतानिलैस्तस्य श्रमांस्तु समुपाहरत् ॥ ५०
 पविधमं विनीयैव वर्षीयान् क्षणमागतः । उमां सवचनं प्रेक्ष्य वभाण मुनिपुङ्गवः ॥ ५१
 मायं सुवदनाश्वेषा त्वं दृष्टा वरवर्णिनी । महो सर्वान्वयाक्षी जगज्जगत्पङ्कजम् ॥ ५२
 कञ्चित् कुशलं मद्दे कञ्चित् कुशलं तपः । कञ्चित्स्वशक्त्या तपसि प्रवृत्तासि धरानने ॥ ५३
 शरीरं रक्ष कल्याणि धर्माचमैकसाधनम् । न शरीरं विना लोके किञ्चिदस्ति सुखं शुभे ॥ ५४
 जलान्यपि स्नानविधिप्रमाण्यपि शुभे वद । इदं सुमहदाश्रयं यदधुवमिदं ययुः ॥ ५५
 तुल्यं प्राप्य लोकेसिन् श्रेयो न कुल्ये जनः । ॥ तु रात्रस्तुता बाळाऽनवधायि सुपौयना ॥ ५६

तथापि च तपोवृद्धा तपसा यश्चकार्यह । धर्मवृद्धासि गिरिजे उगता जननी भुवम् ॥ ६०
 नृपयस्त्रया नमस्यायै देवाश्च यमिवावरा । किं तु मे प्रतिभासित्व तपसा भायितामनः ॥ ६१
 कमपि ध्यायसीवाश्च पुमांस प्रतिभातिमे । सत्यं च महाभागो सत्यसाराहि साधवः ॥ ६२
 जनन्य मां च विष्यन् त्वां च द्रष्टुमिहागतम् । तद्वत् स्फुल्लज्जा त्वं वद सत्यं पथा तथम् ॥ ६३
 अपतिमान्ममभूतपत्तिनः मयाञ्च यत् । पृष्टं तद्वदस्य चेत् वद सुधु क्षम यदि ॥ ६४

इति वान्ध्यामीशितुरुमापतेरवधार्य नम्रवदना गिरीश्वरः तम् ।

मुहुरेजमानहृदयास्थितेजसा न धिक्चेद सा क्षणममुं क्षमण्यहो ॥ ६५

इतिभीस्कान्दे महापुराणे शकटसंहिताया शिवरहस्यकाण्डे

समयकाण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ अयोदशोऽध्यायः ॥

बृद्धरुपिणा श्री शिखेन देव्या सह विवादः ॥

श्रुत —

ततश्चित्तं समाधाय तस्मिन्मत्तमेमकातसम् । जयाञ्च विजया सत्पत्न्यादिवेशः दृशा मुदा ॥ १
 मुषा कथयत सख्यौ कारणं तपसो भयम् । एष विषयः श्रीमान् नैकया कलयाऽन्वितः ॥ २
 एतं विदितवृत्तान्तं कुरुत महितं द्वित्रम् । इति देवीदशाऽन्वितं जयाञ्च विजयाञ्च ते ॥ ३
 आशयेय प्रसादान्तेषासि यामिध निष्ठितः । समुत्तीर्य भुजं हृत्वा प्रक्रमते निषेदितुम् ॥ ४
 गृध्रु तात द्विजधेष्ट पदन्ति त्वा कथं झुता । आयापौत्रियौ स्वभावेदि कृपा दृग्गच्छ नी वच ॥ ५
 यकारणमिह दृष्ट्वा नीतं काश्य ययुः शुभम् । सख्यौ — इयं हिमनिरीन्द्रस्य तनया विदिता त्वया ॥ ६
 कपलावधसपत्न्या श्रीसाचार्यगुणान्विता । त्रिवक्त्रं जगद्वन्द्यं सुवर्णं पृथिवर्धनम् ॥ ७
 शृगुलपमनाद्यन्तं सुममलमजं शिवम् । युवानं पुरुषश्रेष्ठं सर्वमगलदायकम् ॥ ८
 भालनोपि सखीं सर्वमगलार्थममीकसति । पतिमाप्नुमुयद्देशेऽस्य जगतापतिमात्मनः ॥ ९
 श्रुतागमपुराणीया त्वादृशेभ्यः पितामहः । पितुर्महोपु यास्येया ध्यायन्तीशाश्रियकञ्च ॥ १०
 नशर्मते मे यं स्मृत्वा प्राप्नुवन्ति सुखं जनाः । तस्मात्प्रत्यनिरता तत्कथाभयणोन्मुषी ॥ ११
 तन्मयं च जगत्सर्वं पश्यन्ती भवान्वयुषा । श्रीसुखयमायं बहुलं उत्तरोत्तरमीश्वरे ॥ १२
 दिवा वसन्ती सन्तापात् इयं धारा गृहान्तरे । पद्मवास्तव्ये रात्रीं जागर्त्येया निपेदुषी ॥ १३
 क्षणमिहा गता बालाभरताङ्गी प्रतिक्षणम् । स्मृते ह्येष पति मूयः प्रबुद्धा विललाप च ॥ १४
 हे कान्तं यजसि कथं इति गृह्णाति वाहना । सर्वेऽपि च त्वा वेदान्ता रोदसी ध्यायन्निष्ठिताम् ॥ १५
 विद्वांसोऽपि मुग्धायां परिपूर्णं वदन्ति हि । कथं त्वेति स मायस्थं जनं जगदधीश्वरम् ॥ १६
 बहो सुमहदाश्च यद्विभजनमीश्वर । नातुगृह्णाति जगतां अनुग्रहकरं कथम् ॥ १७
 इतीयं काक्षतीं शमो सयमं चिरमद्विजा । नैव छेये यथा माता वित्त्या विनिवेद्य सा ॥ १८
 यथाविधं भदासासिः तपसेभ्यु तदाग्रमम् । तपसम्याभ्यां कृता पृथुकायेऽधिरोगिता ॥ १९
 तेऽपि सर्वे सदा पुण्यफलदायाः पृथुतावता । हरिणा पुत्रपौत्रादीं मासन् बहुगुणान्विता ॥ २०
 सर्वेऽनुसुता शयुः परिपूर्वसदाशिवः । अस्मै नैवतु साक्षिभ्यः किञ्चाऽतः कुरुतेऽद्भुतम् ॥ २१

कृपया प्रापयेन्मांश्च कृपावाराग्निधिः प्रभुः । अथवा भूय एवेशः पुनरुक्लीवयेत् सगम् ॥ २६
 शकोऽसौ शक्तिमान्कर्तुमकर्तुमशया प्रभुः । अथवाकर्तुमीशोऽसौ नात्मना परमेश्वरः ॥ २७
 सुखं प्रलपत्येवं हरोदोरः प्रहृत्यसा । तस्याः शुभाय वैवेदाः परिदेवमवर्णकम् ॥ २८
 पप्रच्छ किमिदं चेति नन्दनं कुलनंदिनम् । विहायगमास तदा प्रप्रयेण स शंभवे ॥ २९
 इदानीमागतः सामिन् कामस्साकं समार्यया । योद्धकामो जगद्भ्यं देवैस्संचोदितोऽधुना ॥ ३०
 प्रभुं दृष्ट्वा निर्दग्धः कर्मणा स्वेन शंकर । ततः सा तेन दुन्ध्वेन कुर्वन्ती परिदेवतम् ॥ ३१
 कामपत्नी रुदत्यात्तां प्रसीद् वरुणानिधे । इति तां दर्शयामास शंभवे नन्दिदेश्वरः ॥ ३२
 सा प्रणम्य तदा देवं पितरं जगतां पतिम् । असंयोजितधम्मिहा वेपमानाधूलोचना ॥ ३३
 दीनान्तना धूसराङ्गी निषतन्ती पदेपदे । प्रमुक्तां तादृशीं वीक्ष्य कृपया परयान्वितः ॥ ३४
 उवाच सनकादीनां पश्यतां तत्र तां स्मयन् । मा त्वं वत्से शुचं गच्छ महीं द्रुहति पश्यतिः ॥ ३५
 यद्यप्यस्तु तवप्रीतः पानिप्रत्यैन सुप्रते । पतिमुक्लीवयिष्यामि वस्त्रिकाशः प्रतीक्ष्यताम् ॥ ३६
 सार्वपिपेति तां भूयः समन्वदिमुनीश्वर तान् । भावयिष्यं सदा यूयं पयं मामधुनाह्वयम् ॥ ३७
 गच्छामि देवकार्पायै इत्युत्थान्तर्दधे शिवाः । एतसिञ्चतरे देवी पार्वती जगदंघ्रिका ॥ ३८
 तप उग्रं समाख्याय हृष्यी शिवाग्रमग्रजा । तेनाहृष्टस्तपसा भक्तिं तस्याः परीक्षयन् ॥ ३९
 ययौ जगदधीशानः तस्या आश्रममश्रमः । दक्षदीर्घं वपुर्ध्रिं पल्लितापघने वनम् ॥ ४०
 सिराशरीरितानांमिषुगलं प्रसक्तवदम् । व्युज्जतसुकव्योढ व्युत्तयासौपिल्लवम् ॥ ४१
 निस्सनाभीहृदसस्तत् पिचण्डितं पलिशम् । उन्नतोरलसल्लोल कंपमानपयोधरम् ॥ ४२
 मङ्गलजटाकीर्णं प्रतामिरिच भूधरम् । धवलजम्भुलंविभूषदं सितपद्मजम् ॥ ४३
 शाश्वतोद् संदीत चन्द्रमण्डल कत्रिमम् । सुनासेव सुकषेत्रं विदस्तासं वल्लभम् ॥ ४४
 भक्तिस्यपदिशं वल्ल पलितश्चेतमूर्धञ्जम् । ईदृशं यगुपास्वाय असपाङ्गुरविग्रहः ॥ ४५
 त्रिपुङ्गावलिमिर्दोतो कद्राक्षलगलहृतः । अवलम्ब्य ददां यदि धैर्यमीमलाशयः ॥ ४६
 मधीयानरसदा वेदं अमुघतकलेषः । धयोतिपात वातार्कटिपाहृदसन्निधकः ॥ ४७
 प्रविश्योमाश्रमं वृद्धो मन्दं मन्दगतिः सपन् । तां तादृशीं तपस्यतीं मुनिपविच पोषिषु ॥ ४८
 दृष्ट्वा प्रणम्य दृष्टेऽनु निर्गतेषु शनैःशनैः । लम्भातिव्येषु सर्वेषु स्वयं च परमेश्वरः ॥ ४९
 वृद्ध त्वं पदतां सम्यक् वैदनामर्थमर्थयन् । वृद्धो धिवेश शनैः द्रष्टुमः किलाद्रिज्ञाम् ॥ ५०
 पर्वजालामुमावेश्याः अपर्णाकारसरीरजनम् । अपश्यत्तत्र ता वृद्धं पितरं मुनिपुङ्गवम् ॥ ५१
 तूर्णं निन्युदमादेश्याः निशान्तं वज्रनिर्मितम् । प्रयुद्धम् तदा देवी पादार्पाचमनीयकैः ॥ ५२
 भक्त्या दत्तासनावृद्धं उपचारैरुवाचात् । तामकृतानिलैरतस्य धमांबु समुपाहरत् ॥ ५३
 परिश्रमं विनीयैव वर्षावान् क्षणमाश्रितः । उमां सवचनं श्रेष्ठ्य दधान मुनिपुङ्गवः ॥ ५४
 भायं सुपदनास्तेषां त्वं दृष्ट्वा वरवर्णिनी । भद्रो सर्वानवयाङ्गी नगराजतपःपलम् ॥ ५५
 कश्चित् कुशलं मन्द्रे कश्चित् कुशलं तपः । कश्चित्त्वज्रवत्या तपति प्रवृष्टाति यतानने ॥ ५६
 शरीरं रक्तं वरुणानि धर्माणामेकसाधनम् । न शरीरं मित्रा लोके किञ्चिदस्ति सुखं शुभे ॥ ५७
 जलाप्यपि स्नानविधिसमाप्यपि शुभे यद् । इदं सुमहदाभ्यर्थं यद्भुवमिदं ययुः ॥ ५८
 दुर्लभं प्राप्य लोकेसिन् श्रेयो न कुर्ये जनः । त्वं तु पश्यसुता बाताऽनवयाङ्गी सुधीयता ॥ ५९

तथापिच तपोवृद्धा तपसा यश्चकर्मह । धर्मवृद्धासि मिरिजे जगतां जननी प्रथम् ॥ ६०
 ऋण्यसर्वा नमस्यायै देवाश्च यमिनां वराः । किं तु मे प्रतिमासित्वं तवसा भावितात्मनः ॥ ६१
 कमपि ध्यायसीयाथ पुमांसं प्रतिमातिमे । सत्यं वद महाभागे सत्यसाराहि साधवः ॥ ६२
 यनयं प्रांच विष्णुश्च त्वांच द्रष्टुमिहागतम् । तदथ त्यक्तलज्जा त्वं वद सर्वं यथा तथम् ॥ ६३
 जरातिमावसंभूतपलितेन मयाप्य यत् । वृष्टं तन्नहस्यं चेत् वद सुभ्रु क्षमं यदि ॥ ६४

इति वान्धमीशितुर्गमापतेर्यथायं नम्रवदना विलोभ्य तम् ।

मुदुरेजमानहृदयास्यतेजसा न विवैद सा क्षणमर्मु स्वमण्यहो ॥ ६५

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

संभवकाण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ अथोद्देशोऽध्यायः ॥

वृद्धदण्डिणा धी शिवेन देव्या सह विवादः ॥

सूतः —

ततश्चिंतं समाधाय तस्मिन्नाश्रमकायम् । जयांच विजयां सख्यावादिदेश ददा मुदा ॥ १
 युयां कथयतं सख्यौ कारणं तपसो भ्रम । एष विप्रवरः भीमान् नैकया कलयाऽग्निता ॥ २
 पते विवितवृत्तान्तं कुतश्च महितं द्विजम् । इति देवीदृशभ्यासं जयांच विजयांच ते ॥ ३
 आशयेय प्रसाद्यात्तेपासिप्याधिय निष्ठिते । संमुखीनं मुखं कृत्वा प्रक्रमेते निषेदितुम् ॥ ४
 वृष्टु तात द्विजमेष्ट वदन्ति त्वां कथं सुताः । आयांपीवियौ स्वभापेदि कृपां शृणुय नो वचः ॥ ५
 यकारणमिदं देव्या नीते कार्श्यं धनुः शुभम् । सख्यौ — इयं द्विमथिरीन्द्रस्य तनया विदिता त्वया ॥ ६
 कपलावण्यसंयथा शीलान्धारमुनाम्विता । त्रिपयकं जगद्व्याघ्रं सुगन्धिं पुष्टिर्घनम् ॥ ७
 मूलुजयमनादातं सुमंगलमजं शिवम् । सुधानं पुरुषभेष्टं सर्वमंगलदायकं ॥ ८
 जारमनोपि सखी सर्वमंगलार्थममीप्सति । पतिमाप्तुमुवादेच्छां जगतांपतिमात्मना ॥ ९
 एतागमपुराणैषा त्वाहरोभ्यः पितृमह । पितुर्गदेषु बालैषा ध्यायन्तीशांमिपंकजं ॥ १०
 नशमंलेमे य स्मृत्या प्राप्नुवन्ति सुखं जनाः । तन्नामज्यवतिरता तत्कथाधधनोन्मुखी ॥ ११
 तन्मयं च जगत्सर्वं पदमस्ती ध्यानकत्रुपा । औत्सुक्यमप्य यदुल्ले उत्तरोत्तरमीश्वरे ॥ १२
 दिवा दलमस्ती सन्तापात् इयं धारा गृहान्तरे । पल्लवास्तारणे रात्रौ जगत्संया निषेदुषी ॥ १३
 सखिजिद्रां गता बालाश्रयरात्रौ प्रतिक्षपम् । सन्ने दृष्टु पतिं मूकः प्रवृष्टा विडलाप च ॥ १४
 दे कान्त मजसि क्वचं इति गृह्णाति बाहुवा । सर्वेऽपि च त्वां वेदान्ताः रोदसी व्याप्यतिष्ठितम् ॥ १५
 विद्रांसोऽपि मुरार्यांघ्राः परिपूर्णं वदन्ति हि । कथं त्रयेस्सि व्यावस्थे जनं जगदधीश्वर ॥ १६
 आदौ सुमहदाश्चर्यं यद्विमंजनीश्वरः । नानुगृह्णाति जगतां मनुप्रदकरः कथम् ॥ १७
 इतीयं कांक्षती शंभोः संगमं चिरमद्विजा । नैव लेभे यथा माता पितृम्यां विनिवेद्य सा ॥ १८
 यथाविधं सदासाभिः तपसेभ्यु तदाग्रमम् । तदसंन्याभया वृत्ताः पृथुकायेऽधिरोपिताः ॥ १९
 तेऽपि सर्वे सदा पुण्याकलाहवाः पृथुतांगताः । हरिणाः पुत्रपौत्राद्यैः आसन् ददुमुनाम्विताः ॥ २०
 सर्वेषुमुत्तदा शंभुः परिपूर्णस्सदाशिवः । अहौ नैवतु सावित्र्यं किंयाऽन कुप्यतेऽद्भुतम् ॥ २१

त्य तात परमेशान शीघ्रगच्छे मसीदतु । अनुग्रहाय मो ब्रह्मन् सहजेन्दु वयाहसि ॥ २२
 उक्त्वोपरैरनुस्तरयौ जयाच विनया च सा । तत समगवान् वृक्षं विहस्यारफोऽप्यै करौ ॥ २३
 उमासुख समालोच्य सत्यमेव वदाद्रिजे । पाण्ड्यास्यमुताहोसित् भवत्या सद्युदीरितम् ॥ २४
 शुभाश्वस वचन देवी कृदस्य जगतागुरोः । अद्रिजा जपतामाता वृक्षं ब्राह्मणमब्रवीत् ॥ २५
 देवी —

भो भो ब्राह्मण सर्वज्ञ तातवृद्धमहामते । इदमेव सुदुष्प्रापं प्रार्थयामि शिवं सुरैः ॥ २६
 तत्प्राप्ति साधनं ब्रह्मन् तव किञ्च भवेदिदम् । मनोरथोऽयमेवैव गतिरस्य महत्फलैः ॥ २७
 ब्रह्मं याच्छिषा बाला कथासौ वाचांमगोचर । तथाभ्ये भक्तवत्सल्यमीशस्येति जगत्सुरा ॥ २८
 अनुगृहीद्व्य मे शशु प्रसीदेदिति योद्रिज । इति तस्या वच कृष्यन् शिर स्वं कम्पयन् मुहुः ॥ २९
 गहोऽकष्टमहोऽकष्टमापांषि गिरिसमवा । यददस्यमनिर्देश्य चक्रे लोकनिर्दिष्टम् ॥ ३०
 ईदृशी बुद्धिरपश्चा वल्लु ते केन चोदिता । अनुमन्तुमह नैतदुत्सहे मनसापि वा ॥ ३१
 त्वा य सर्वासंघपाणीं तवापि सर्वमगच्छाम् । ह्यज्ञानमित्य शब्दं सर्वभूय कथंदिनम् ॥ ३२
 स्वगस्त्रिभूषण भीम भूतमेतावृत्त सदा । विचार्य सूक्ष्मया बुध्या खिद्यते मे मनो भूशम् ॥ ३३
 प्रथमं शृणु तन्यनि दग्धती क्रोमळावृती । भद्रासनार्हा त्व तेन कथं स्वास्त्यस्यपस्मृती ॥ ३४
 पट्टसूत्रप्रतिभर वन्द्यमार्हासि शोभने । सकृत्कापहिशीतागवन्धन सहसे कथम् ॥ ३५
 सर्पासा क्रियते लोके हेम्ना मागस्वतन्तुना । कण्ठे वप्यासि सुमने श्लीकाळाहि मगलम् ॥ ३६
 वधुर्बुक्कलवसन परिधत्ते घरापतम् । त्वन्तु चर्मद्वयद्रक्क सैद्य वैशाग्रमेव च ॥ ३७
 गरीतो दधती कोके हुत्वा लाजान् हविर्मुञ्चि । स्वभु तेन चित्वावहे प्रदक्षिणवतोद्यमा ॥ ३८

इति श्री स्कन्दे महापुराणे शपासहिताया शिवरहस्यखण्डे

समवकाशे उपोदशोऽध्यायः ॥

॥ कथं चतुर्दशोऽध्यायः ॥

श्रीपार्वत्यै श्रीशिवेन निजकृपदर्शनम् ॥

मत्तवारणमाकूटी दधती द्विजपुगवै । सस्तिगञ्जवेस्त्य स्तुयन्ति विष्णुं यन्दिन ॥ १
 युवा वृद्धोक्षमाकूटी भूतयेताळसेवितौ । विरीक्ष्य जनता लोके स्मेरयन्ता भविष्यति ॥ २
 गन्ध शृणु शार्वेङ्गि स्वदीपो निर्गुणो यः । लौकिकं च न जानाति नम्रो विरतलक्षणः ॥ ३
 इमशान्नित्ययोग्यस्य चर्मस्यपूरणमूषण । अपस्माराजनिष्ठाय विकीर्यच अटाच्छटा ॥ ४
 विघ्नद्रष्टव्यं दमरु नानाति प्रेतकानने । परेत भूतयेताळं परताळं ल्यानुग ॥ ५
 हृत्पान्येताति नान्यस्मिन् लोके सन्ति वरानने । वरसपद्य लोकेस्मिन् वन्पुल्लक्षणं शीलवान् ॥ ६
 विद्याधनसमृद्धाया गुरीनो रोगवर्जित । नविद्यते निम्पर्वासन् विनेत्रे पद्य सुन्दरि ॥ ७
 पत्निं मयतीमत्र चस्मि ते मातरं गुरु । यौ त्यागपथाय नैव निवारयत ईदृशीम् ॥ ८
 किन्तु सर्वकळाभिज्ज रद्वोऽसौ विदितो मया । येनैतादृशमन्येव मुनयः पर्युपासते ॥ ९
 सा त्वं पतिता दस्ते तस्य माया विनोदत । बहो सब्धी किमितिच सप्रीय न निवारयते ॥ १०
 किन्तु यन्मि हितं सद्य रदाप्नो परोद्वहम् । वृद्धोऽपि गुणवान् श्लीली सदाचारवता मतः ॥ ११
 सपेविद्यासु लोकेस्मिन् संव्यावायैव माददा । कर्णभ्यर्पणं सपद्यः ममत्तो विद्यते भुरि ॥ १२

तं त्वं प्रार्थयसे भ्रान्त्या प्रार्थये त्वामहं सदा । त्रियम्बकः सखातूष्णीम् कुबेरस्य धनैरहम् ॥ १३
 सखा सर्वसलोकस्य स्वाधितस्य यशस्विनि । दास्याम्यमीशमनिदां धनिनोऽपि धनीहम् ॥ १४
 महास्यनितानाहि गोहे साः कामधेनवः । तद्गृह्णामनिलयाः स्वर्भूमिदहपदकपः ॥ १५
 यतोऽत्र सर्वमालोच्य मां कृणीष्व वरानने । अहं तु तपसा नित्यः वृद्धोऽपि च पुत्राऽप्यहम् ॥ १६
 मत्तोऽयं रुद्रमनषे ॥ मानय गिरा गुणम् । उक्षुषैभक्त मुखां देव्याः किञ्चित् स्मेराननो विभुः ॥ १७
 इति वृद्धयवः श्रोत्रे हृत्वा कोपपद्भुता । कर्मां पित्राय सहसा हृत्वा तं गृप्तो द्विजम् ॥ १८
 अपि वृद्धोऽसुरः कश्चिद्वानतो मत्तपोवनम् । अथवाऽग्नौ मयापूर्वं हृतं किञ्चाऽन्यजन्मसु ॥ १९
 यदिदं मूर्तमाहोस्ति विप्रोऽयं केन निर्मितः । निवार्यतामालिपुनः विवभुः वृद्धवरुणः ॥ २०
 द्युतात्मनाप्यमेनेदां एकं प्रति सुभाषितम् । गुणद्वयपयावीतः तमःपारे प्रतिष्ठितः ॥ २१
 भादित्यर्षो भगवान् निर्गुणः ॥ त्वयैरितः । मस्तु सर्वं स्वर्गोक्तं यत् पित्राकान्तव्युतामना ॥ २२
 ब्रह्मा विष्णुश्च भगवान् आकन्ते नोपलब्धवान् । यस्य सर्वेश्वरस्यास्य को वेद् महिमालयम् ॥ २३
 कथं वा ज्ञायते शंभुः त्वया वृद्धेन दिव्ययाः । निवार्यतामस्ययाद्वि वृद्धः पलिठमूर्धन्तः ॥ २४
 पुनरपि धुपं तृप्तिश्चित् प्रभुरादित्यस्य च । कायं वृद्धो द्विजोऽपिद्वान् क सर्वज्ञो महेश्वरः ॥ २५
 धुपमेवपुराघार मण्यगो गौतमस्यदि । दधीवशाप निर्दग्धस्त्वयथा तान् संशयः ॥ २६
 अधवाऽसौ तपो विप्रः मूर्तिमान् सस्यमद्रुतम् । व्यामानात्मविशेषकः सर्वेषामपि रोगवान् ॥ २७
 न नरुद्धेस्ताहसी वृद्धः पारितोऽपि पतिप्यति । इतो गमिष्याम्यधुना ताव्यामे स्थातुमक्षमा ॥ २८
 इति क्रुद्धतरा देवी नम्रुमैच्छत् परादमुक्ती । ततः प्रसन्नो भगवान् स्वयमान् मुखाभुजः ॥ २९
 सै रूपमास्थितो देव्याः प्रादुरासीत् पुरः प्रभुः । भीलकण्ठो विकृपाक्षः निखो नित्यं ममोहरः ॥ ३०
 देवदम्पत्योऽभुक् पुण्ड्रकृष्टि समुत्पलः । प्रोवाचायोऽन्यथांगि त्वदीय तपसाहम् ॥ ३१
 प्रीतोऽसि यव किं तेभ्य दवानि वरमुत्तमम् । इति याविनि देवेशे संकरे भवमेवजे ॥ ३२
 अज्ञाय सा निवमजं ज्ञेयमुत्सृज्य पार्वती । सकंपययरोमांश्च हर्षगव्यव्या गिरा ॥ ३३
 प्रजगन्प्रवज्जयुगलं देवं तुशच साजलिः ।

वैषी — वमाशुरेकं पुरं वैदान्तेषु विवक्षणाः ॥ ३४

ध्याय तिष्ठति यो रोदः कुदरं ते ममोन्नमः । यत् वादकमलवन्द्य पद्मानिर्धूतपद्मयाः ॥ ३४
 प्राप्नुयुर्निर्मया मुक्तिं तस्मै तुभ्यं ममोन्नमः । यत्कुवादि दृष्टानां न मोहो नापि दुष्टति ॥ ३५
 भवन्ति ते जगद्व्याः ते त्वामीशं वितास्महम् । ये विविदा जित्वासाः शमता भक्तिसमन्वितः ॥ ३६
 ज्योतिर्मयं प्रपश्यन्ति ते त्वामीशं वितास्महम् । अनुग्रहाण देवेश त्वमहीहस्य मां प्रभो ॥ ३७
 भक्तार्तिज्यो महादेव प्रतीतो सुवननये । भक्ता तेभ्यं दशसिन्धो सां मामहीकुरु प्रभो ॥ ३८
 इति तत् स्तुतिसन्तुष्टः प्राह मुनेन्दुशेखरः । वृद्धमि तेऽद्विजे पाणिं श्वस्वमेव महोत्सवे ॥ ३९
 त्वत्पिदुग्धामनुशतः सुरसिद्धनिषेवितः । इति क्त्वा वरं शंभुः वैलासमगमाद्ययत् ॥ ४०
 तत्र सप्तद्वयीनीशः स्रसार स्मरशासनः । समेव समाचयतः यनसा मुनिपुंगवान् ॥ ४१
 स्रणदेवदेवस्य ते प्रापुः सन्निधिं विभोः । त्वयाऽयतान्तको हृष्टा देवाधिनायकम् ॥ ४२
 छलाकृत्यमजातगतः शिवसेनान्तरात्मना । स्वमूलनूचावाः शृण्वन्तो ब्रह्मदाभ्यतम् ॥ ४३
 किमिदं येन सृजति येन पालयति प्रभो । यत्सि येनानुग्रहासि वदैतद्रूपमीश्वर ॥ ४४
 किपाचानक्रियस्ये हि कलाजानपि निषेवितः । निवचोपि रूपये नीलकण्ठो निरक्षरः ॥ ४५

सदाशिवोऽसि नित्यवाग्निर्ममलत्वाच्च विभुत । त्वमेकोसि परब्रह्म वेदं नातासि किञ्चन ॥ ४७
 यद्रस्य भवसि ब्रह्मा त्वं विष्णुस्त्व प्रजापति । त्वसाहा त्ववपटकार त्वयश्च तन्नूनपात् ॥ ४८
 जानीमो न रिमो यत्वं नासि कालत्रयेऽप्यपि । विश्वाधिकोसि त्रिदितो विश्व भूतमनेकधा ॥ ४९
 अतर्क्यैश्वर्यविभवे भवेभुवि महात्मना । अनुग्रहेऽपि ते शक्ति भवेदप्यभिचारिणी ॥ ५०
 अधीतस्य सदाऽस्मामि वेदस्यानुष्ठितस्य च । तपसश्च फलं भूयै यस्य स्मरणपात्रताम् ॥ ५१
 इत्येव कथयन्त ईशितुमिमे देवस्य शमो क्षणात् संप्राप्तुर्नित्यं विर्यै गिरियरे किलासरीले द्विजा ।

भक्तानुग्रहतत्परस्य सततं कद्रस्य रुद्रावणात् न दीशं वरगोपुपाद्व्यगतं मेमुं प्रहृष्टान्तराः ॥ ५२

मुनिवरगदिता स्तुतिं शृण्वन्त शिवदयिता धयणेन संपिबन्त ।

भुविस्तुतदयिता पशून् समन्ते सकलमपि सुखं पुनश्च मुक्तिम् ॥ ५३

इति धीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे

सप्तमस्कण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चदशोऽध्यायः ॥

श्रीपरमेश्वरेण सत्तत्त्वपि प्रेषणम् ॥

स्तुत —

तत्तत्ते सत्तमुनय शमोर्देशं प्रकाशितम् । को देवावसरोदीति प्रार्थयन्ति स्य त द्विजा ॥ १
 लब्धानुज्ञोऽथ देवस्य शिलादमुनिसमय । प्रवेशयद्मून् विमान् निकटं तस्य धूर्तदेः ॥ २
 प्रणम्य वदन्तुर्वैष आराधेय पिनाकिनम् । विराजमानं बिभ्रेद्वा युवानमतिकेमलम् ॥ ३
 मण्डितं मण्डनैर्विश्वै विचित्रकुसुमोज्ज्वलम् । प्रमोदविचशारात्ते हर्षाधुन्याकुलेक्षणा ॥ ४
 स तापिनाय शैलादि मुनीन् सविधमीशितु । ते विशोक्यातिनिकटे चैकितानमजं प्रभुम् ॥ ५
 हृत्सेय मेनिरे सस्य पनमालोपय मन्मथ । मीलपानकृता प्राप्तं नाळीकेक्षणकीलया ॥ ६
 नाळीकनैवोऽप्यु वीक्ष्य मारीमावमुपापत । नासिप्राकिमुनीन्द्राणां चित्तं फल्गोऽपि मोहिता ॥ ७
 पुसामपि मनास्येन स्त्रीणां किमु जगत्ततः । इत्येव वीक्ष्य ते भूयो वीक्ष्य वीक्ष्याक्षिपुमलैः ॥ ८
 प्रणमुर्भाविततमानं भयं भवभवापहम् । तानुवाच महादेव वाचा मधुरयर्मया ॥ ९

ईश्वर —

निर्पीदन्तु भवतोऽन भक्त्या मय्यनुलम्बना । आसनेषु महाभागा यूय मे हृदयद्वया ॥ १०
 इति पादिति देवेशे सर्वे प्राञ्जल्यस्तदा । निपेदुरासनेऽन्वेते यथा वृद्धपरपरा ॥ ११
 ततस्तेषां समुत्थाय वसिष्ठो वदतावर । व्यजिज्ञिष्यगृहेश्वर्यं प्राञ्जलिं प्रणतस्तदा ॥ १२
 यमनःशरतीश त्वा त्वं तु धन्यतमाग्रणी । किमु देव स्मृतानां नो भविता भाग्यतारिणम् ॥ १३
 तदिमांशुषि मधवन् किंकास्तव शंकर । अथवा रक्ष रक्षास्वीन् अनन्यान् भवसगरात् ॥ १४

स्तुत —

अथ देवोऽप्यवत् यूय यदर्थमिह सस्मृता । अहं मूर्तिमिरशामि अनुग्रहामि सर्वदा ॥ १५
 त मा विष्णुमुखा देवा प्रार्थयन्ति स्य भूधरा । अरिप्रिष्टतास्तोषा शा तपेऽसत्तनूभयम् ॥ १६
 सेनाय शक्तये तेषां मुनीन्द्रास्तुत्यदिशाम् । प्रतिज्ञातं च तेषान्तं शोभिर्येष मयापि च ॥ १७

असुरैश्चित्रित्यापि पीड्यते देवपुङ्गवा । आमुपाय सेनान्य शस्त्रं दुरासदम् ॥ १८
 संहरिष्यामि सहजैः शिपुशबीजं पूर्वजम् । इति दक्षामया जम्बु देवा विष्णुपुरोगमा ॥ १९
 सोऽहमादातुमिच्छामि दारान्द्रीन्द्रसमवाम् । सप्तपि शक्तिर्मदीयैव स्वेच्छायात्रियात्मिका ॥ २०
 नविमत्ता विभक्त्य भाति भानोरिव प्रभा । तथार्थपि भा समुद्दिश्य तताप परमं तप ॥ २१
 तेनाहमस्या इच्छामि पाणिग्रहणमात्मन । तदर्थमदिरासाद्य प्रह्व्यो मुनिपुङ्गवै ॥ २२
 सपत्नीकैर्महाभागा युष्मामिर्घट्टिमिमुदा । ब्राह्मणाकामय धर्मं लोके नित्यो भविष्यति ॥ २३
 यद्वन्द्यती च कस्यापी प्रावस्थ्य तत्र यातु सा । पुनर्ध्री भूधरेन्द्रस्य यथा न विषदेत्तथा ॥ २४
 एष विधेषु कार्येषु पुनर्ध्रीणां प्रवृत्तता । यथा तस्याऽविसवादि मत्र सर्वप्रवृत्तत ॥ २५
 तथा विधीयता यत् तत्रोपायैस्तत्तावधि । इति वेदान्तविज्ञानमुनिश्चितपत्नीश्वरे ॥ २६
 परिग्रहोन्मुखे तेषु जट्टमोक्षं तथाभिधाम् । अथ ते मुनयस्सर्वे देवदेव जगद्गुरुम् ॥ २७
 समग्राम परिग्रम्य प्रस्थिता हिममूषरम् । त्रिपथ्यमतिक्रम्य तूर्णन्ते रुद्रगुर्गिरम् ॥ २८
 तत्र तेवा जगामाद्यं पुरी शैलस्य हृदयम् । प्रसिद्धा ओषधिप्रस्थं नास्ति लोकत्रयेऽपि ॥ २९
 यत्र नास्ति युगावस्था अरातङ्को गदो मद् । ययो न यौवनादप्यस् तामासेशुरर्मा द्विजा ॥ ३०
 क्रमेण तत्पुरस्थान्ते पेश्यागस्तसमासदन् । तत्र तानुपरि व्योम्नि हिमयान् पथेभ्यश्चर ॥ ३१
 जगद्भासयत सत दृशोदितवर्षस । समुत्तस्यौ क्रमादेते यावद्भूमिमपगम्यु ॥ ३२
 तावदप्यं समाश्रय सशरो हिमयाग्रय । सतास्तथ सपत्नीकान् बिष्टरेषु कृतास्त्वयान् ॥ ३३
 समभ्यर्च्यार्पयपाद्यादी मुदा परमया तदा । हृत्पाहृत्प्रविशेकञ्च भवया तुषाय हृष्टधी ॥ ३४
 ते तं सर्वे समग्राणु दोमं भूधरपुङ्गवम् ।

मुनय — कथिते कुशलं राजन् कुशलिन्यस्तथा प्रजा ॥ ३५

माधित्वं धरेन्द्राणां कथिदम्यादत्तं वदित् । अमात्यगन्धुमिश्रणं रागं कथिदृष्टं त्वयि ॥ ३६
 मयाध्यव्यक्तमो लोके पुन्यो यद्यो महातपा । आस राजप्रसीया त्वं माम्योऽस्माकं महीधर ॥ ३७
 अथ समग्रं तेवा आशोहृद्वनकातर । निगिष्टो यश्चमं माह साधुक्षिपिनपायित ॥ ३८

हिमयान् — अथ धन्यं कृतार्थोऽसि कृतार्थोऽसि इत इती ।

सर्वे कुशलिनो युष्मादृशया मुनिपुङ्गवा ॥ ३९

दशैनाद्य युष्माकं सदाशया महात्मनाम् । जातं मे जम्भसाफल्यं यत्र हृष्णानुर पुन ॥ ४०
 शुभ्रमामपते कर्तुं धेवो नित्यं यतामदाम् । किफरेणाद्य युष्माकं मया भार्यं द्विजोत्तमा ॥ ४१
 कृतार्थवप्य मा युष्मं हृषया परयाऽपुना । इति तद्वाक्यमावर्ष्यं मुनयस्ते तपोधना ॥ ४२
 श्रोतुर्द्विरस सर्वे कथयेति कथामिदम् । यथ तेवा पुरधीमान् अद्विरा मुनिसत्तम ॥ ४३
 उषाः मधुर पाण्यं सर्वभूषताण्यम् । शृणु राजप्रसिमे सर्वे यद्यर्थं पयमागता ॥ ४४
 तदं संयद्वयामि सपत्नीकम्य तं गृहात् । अमादयात्र मदिपीं स्महापत्येन वन्दुमि ॥ ४५
 वन्द्याने अविता पुत्रा तर्पिताया महीधर । ऊर्ध्वेयैव मुनी तसिर् नद्विरात्र महएपी ॥ ४६
 भारिरेदाय सटना निजाः कार्ययाददा । नत पुरवपुं सर्वां स्महेऽहतामसंमयाम् ॥ ४७
 अत्यन्तं मपगोऽत्र महपीणा च सविधिम् । अथ सर्वयतामूर्त्तं मदिपीरद्विभूजम् ॥ ४८
 पाषेया सदितानित्यु मुदा अस्याप्येषया । पयोऽद्विभूजम्भसमयां पुनश्च हृत्पायसंमयाम् ॥ ४९

भूपणेभूपयानासुः पुण्येऽहनि सुमहत्तमम् । दुहिता च तदा तामिः जननी जगतामुमा ॥ १०
 अलंकृता सा संरेजे शरदीयेन्द्वीकला ॥ १० १/२
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवहृदयखण्डे
 संभवकाण्डे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः ॥

सप्त ऋषिभिः श्रीशिवाय पार्वती वरणम् ।

सूतः —

संशय जगतांसाक्षात् जगती सविधं पितुः । मुनयस्सप्त ते सर्वे तदा गिरियरामजाम् ॥ १
 शरधती च संप्रेक्ष्य प्रणेमुर्मनसा मुहुः । हिमवानारमज्जां तत्र मन्दाक्षविलसन्मुखीम् ॥ २
 वाससत्त्वाद्द्वारोन्मन्मसितमुखोऽगवीत् । मुनीश्वरा प्रह्लादिदः इयमुत्तवसितं मम ॥ ३
 यदुः कनीनिका सर्वं यथा मे कुरुभूपवम् । तमुवाचाद्दिता लोकमानेयं महिताकृतिः ॥ ४
 शृणु मन्त्रवने राजन् यदर्थं वरमागताः । य एको जगतां धाता विधाता वैधसामपि ॥ ५
 कारणं कारणानां च निषेधे च नियामकः । स्रष्टृणामपि यस्त्रया रक्षकाणां च रक्षकः ॥ ६
 संहर्तृणां च संहर्ता महामासो महीधर । परमात्मा परंश्योसिः परं ब्रह्म परात्परम् ॥ ७
 पवित्राणां पवित्रं यो महत्तमां च महत्तमम् । यस्यात्परं नात्परं नापीवाधो महास्तथा ॥ ८
 येनादौ क्रियते दिव्यं पावते येन पच्यते । यस्मिन्नीधर इत्युच्चैः यथायौ नीपचारिकः ॥ ९
 नायपामी च शब्दोऽयं वर्तते चाग्निमादिभिः । नित्यानां चैव यो नित्यः चेतनानां च चेतनः ॥ १०
 काळः कालयतां चापि कालकाळः कलाधरः । तस्मा इयं अगतिमे पत्नी देवा त्वयाऽनघ ॥ ११
 न यत्पादौ घ्राहेण शयते द्रष्टुमद्वुतम् । विष्णुवाऽऽहौ मृगपता देवाऽसौ कन्यका त्वया ॥ १२
 पितामहेन हंसैव यमूर्ध्ना न यिलोकिताः । तस्यै जगदधीशाय देवा पत्नी त्वया सुता ॥ १३
 पद्मीभणेन वृत्रारिः स्तम्भवज्रो जहीरुतः । हृणेनैकेन विभुषाः जयाहस्ताद्युताशयः ॥ १४
 तस्मा इमां त्वं कन्यार्णां मयच्छ पृथिवीवते । पद्भ्युपनिहितालक्ष्मीः देवास्तुरनरायनाम् ॥ १५
 यज्ञानत्यागमनां मुक्तिः कवची तव पुत्रिका । सभायैव त्वया देवा जगतामिष्टताहितम् ॥ १६
 आश्यामीशतमजो भावि शूरादीनां खलतमत्राम् । संहर्ता भवितालोके सुकुमारो महागुञ्जः ॥ १७
 धन्योऽसि हस्तहयोऽसि कुलीनानां त्वमुन्नतः । पूज्योऽसि यस्य ते शंभुः आमाता जगतांशुः ॥ १८
 इत्युक्त्योपस्थे तस्मिन् मुनयो हृष्टमानसः । प्रशंसन्तुः तदा सर्वे हिमवन्ते महागिरिम् ॥ १९
 पद्मीं च पत्न्यो भूभर्तुः मुनीनां मुदिताननाः । मेनामम्रां तदा राशो महिषी मुनिवोपिताः ॥ २०
 तदा कण्टकितान्यद्वापामोर्ध्वनिवृत्तान्यशुः । जंगमत्वोचितानीच कण्टकैश्च सर्वतः ॥ २१
 आनन्द्याद्युज्जलापूर्णेनयनो गङ्गदस्त्रः । सुतामालिङ्ग्य वाससत्त्वात् उवाच स मुनीन्मूर्त् ॥ २२
 इयं मे जगतां माता कन्यका कमलोलम्बा । अनयाहं वृतायौभसि वृत्तो युष्माभिरर्थ्य ॥ २३
 मयं रक्षत मामघ वृषया केवलं द्विजाः । विश्वाप्य देवदेवाय पूरयत्यं मनोरथम् ॥ २४
 शुभस्य शीघ्रमितिदि लोके सर्वत्र विष्टतः । उत्थाय सर्वानग्नीन्द्रः शृण्णाम पुनः पुनः ॥ २५
 साधु साधिवति ते सर्वे प्रशशंसुर्मुनीश्वराः । यथादिताः पुनथाह महिषीः भवलेहितुः ॥ २६

सर्वासां वो महीमतुः पत्नीनामस्तु सम्पत्तिः । मातृणामेव सम्मत्या कन्या देवा कुटुम्बिभिः ॥ २७
 धोमिष्युक्तास्तु सर्वास्तु मेना किंचित् वचोऽब्रवीत् । वयंतु स्वाचराः प्रायोऽचेतना विदिताजनैः ॥ २८
 रागद्वेषादयो दोषाः विशेषेणाविधेकिनाम् । दृष्टा लोकत्रये दैवतिर्यङ्मानुजभोगिषु ॥ २९
 व्यत्यासाश्च भवत्येष वचसामसिद्धात्मनाम् । विशेषेणात्र संबन्धः संवन्धिभ्यामहर्निशम् ॥ ३०
 चाग्न्यत्यासो भवेत्तोकेऽनिवार्यः सर्वदा भवेत् । अतस्समानयोरेव संबन्धस्सुखदो भवेत् ॥ ३१
 चूर्णानि गजकदाय गजारूढेन सर्वशः । देयानि किल लोकेऽस्मिन् इति - सर्वजनभृतिः ॥ ३२
 एष देवो जगद्धाता महादेवो महेश्वरः । महाद्यासो जगन्मृत्युः भयो मृत्युक्षयो हरः ॥ ३३
 तवासां पुनस्त्येव चरित्रं दुर्विभाजनम् । ब्रह्मादयो न जानन्ति दण्डिताश्च सुपाऽसुराः ॥ ३४
 प्रहणश्च शिरश्छिन्नं नखेनानेन छीलया । विष्णोरपि नृसिंहाद्याः अवताराश्च शासिताः ॥ ३५
 प्रभूणां तादृशं कर्म किमस्माकं विचार्यते । भृशुरोऽस्य तु यो दक्षः यजमानो द्विजप्रणीः ॥ ३६
 प्राग्भत्यासवशेतैव छिन्नमूर्ध्ना च चोरयत् । कृत्विजो मुनयस्सर्वे सर्वे सम्पदाश्च देवपैः ॥ ३७
 यज्ञो यज्ञपतिर्यज्ञा माधवो यज्ञरक्षकः । यज्ञोऽपि मृगरूपेण सह वीरेण दण्डितः ॥ ३८
 इयं च नस्तुता यासा ययाऽस्माद्यैव शोचति । यासाशोकसङ्घिर्भूतां अस्माकं च भवैस्तुल्यम् ॥ ३९
 तथा विचार्य युष्माभिः दशहृत्सो विधीयताम् । किंचास्य देवदेवस्य नो माता नापि वा पिता ॥ ४०
 न भ्राता न सुहृद्वन्तुः न कुलं नापि किञ्चन । एकस्यह्यसौ यद्वा न द्वितीयाप तत्स्वियम् ॥ ४१
 इति संस्मृत्य संस्मृत्य महिमानं च तं विभोः । प्रीतं मम मनो भीतं द्वेषा भयति कातरम् ॥ ४२
 इत्युक्तवत्यां तस्यां तु वचांसि प्रथिताभुवि । मरुचती वसिष्ठस्य भार्याऽऽह्वार्यां गिरेरुत्सतीम् ॥ ४३
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 संभवकाण्डे षोडशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः ॥

कल्याणमण्डप निर्माणम् ॥

अङ्गधारी —

शृणु मेने न माताऽस्य न पिताऽसौ जगत्पिता । राजाधिराजस्सर्वेषां राजराजसत्त्वाधसौ ॥ १
 सर्वैश्वर्येण सर्वज्ञः साम्ना सर्वैश्वरेश्वरः । शास्ताऽशेषस्य जयतः सीपास्माद्वर्तते जगत् ॥ २
 दण्डया न दण्डिता राज्ञा मन्थस्त्रेण मदीयता । शूलं मत्स्यानिवाधार्थं दुर्धनान् दलवच्छराः ॥ ३
 तस्माद्राजसु ये द्रोहं माधरन्ति मनस्विनि । दण्ड्यास्ते सहसा भूपैः सपुत्रपुत्रान्धव्याः ॥ ४
 एष दशोऽस्य भृशुरः सतीमान्नाहसंभवाम् । अग्रे दृष्ट्वाऽपि मृदात्मा निविन्द बहुधा शिवम् ॥ ५
 मरुतादेव देवेन अज्ञाताशेषदूषणम् । बहुधाऽनेन पापेन कृत्विमिस्सह दण्डितः ॥ ६
 ब्रह्मादयोऽपि ते देवाः सदोषा एव दण्डिताः । तस्मात्ते मे दक्षी भूयात् दुष्टिददा महेश्वरे ॥ ७
 यार्तास्तु वात्सदीयास्तु संज्ञयं मा दृषाश्रुमे । सदर्शनादे महादेवे शंकरे लोकशंकरे ॥ ८
 मृदे सुमङ्गले शमी माह्वयास्तंदायं वृषा । मेने त्वां योगिनीं भेषां मेनेऽहं पर्यायिनि ॥ ९
 भग्याऽसि कृतश्रुत्याऽसि दत्वा रुद्राय कन्यकाम् । एते तु सप्तविख्याताः मुनयो ब्रह्मवादिनः ॥ १०
 तद्भक्त्या भावितात्मानः तमेव शरणं गताः । नमस्कृत्य तानेतान् प्रार्थयन् ददापरान् ॥ ११

ततोपयं मया देवा विर्वाचा शूलिने मुदा । मन्थतीमिरा मेना शिवं त्रिदशवन्दितम् ॥ १२ ॥
 ज्ञात्वा विगतसन्देहा मुनीनविमुखास्तदा । प्रणम्य प्रार्थयामास भगिनी योऽहमत्र यत् ॥ १३ ॥
 अज्ञानत्या मयोक्तं तत् समन्वं मुनिपुङ्गवाः । पाणिं शृद्धातु मत्पुत्र्याः यथा देवो महेश्वरः ॥ १४ ॥
 तथा सम्पत्पुत्रेभ्यः उपायोऽत्र मुनीश्वरैः । प्रणम्यतीं प्रियामदेः मेनामेव मुनीश्वराः ॥ १५ ॥

प्रशशंसुर्गौदीपालं प्रोचुश्च मुदुमापिणः ।

मुनयः — भो भो मूषराजेन्द्र फले शृद्धातु पार्वती ॥ १६ ॥

भारोपयैनामातार्द्धं अचलाधिप सांप्रतम् । मन्थती च पत्न्यश्च मुनीन्द्राणां तपोचिरे ॥ १७ ॥
 अधाद्रिराजे कन्यार्णी शंकरापोय तच्छुपि । मन्थती कलान्यस्यै सह स्त्रीमिद्विज्जमनान् ॥ १८ ॥
 हस्ताभ्यां हस्तायोर्देव्या नेत्रे तत्पादपद्मम् । इयं हि जगतां माता शार्वाणी सर्वमहज्ज्ञा ॥ १९ ॥
 अनाम्यसुकर्तं ह्यभ्योः मद्रुमेपाऽचिमिष्ठतु । अतया भगवानीशः गृही तेन गृहिण्यसौ ॥ २० ॥
 एताभ्यां चित्रहस्ताभ्यां जगत्सृष्टे च रक्षितम् । ततस्स हिमवान् सर्वान् भमिवाद्य कृताञ्जलिः ॥ २१ ॥
 याह स हे मुनिभेष्टाः को मुहूर्तश्चुभावहः । कालः को वा मुहूर्ताहः कद्रुताराविशोभनः ॥ २२ ॥
 देवस्य चोभयोरस्याः शानुहस्यं किमस्ति वा । रश्मिस्तत्रयोनीनां शूत सम्पत्तिर्चापं ता ॥ २३ ॥
 ततस्ते मुनिवार्द्धलाः प्रोचुः मूषरपुङ्गवम् । श्वो मुहूर्तश्चुभ्योऽस्त्यन्तं कस्तुण्पोरुत्तरापयोः ॥ २४ ॥
 राशी जामिषर्षश्च देवा देवाय पार्वती । सर्वानुहस्यमस्त्येव सभंभन्धोर्महेक्षितुः ॥ २५ ॥
 संभार्यास्त्वयैवंभाराः धैर्यं सत्कृतेस्तराम् । महोत्सव दिदृक्षूषां आगतानां गिरीश्वर ॥ २६ ॥
 स्वस्तितेऽस्तु नमिष्यामः श्वः कस्याणं महेशितुः । उक्त्वैवं ते मुनिभेष्टाः देवदेवान्तिकं ययुः ॥ २७ ॥
 गतेषु तेषु हिमवान् कण्ठुद्वारसुतावृतः । चिन्तामवाप महर्ती महोभाषी श्व ईक्षितुः ॥ २८ ॥
 कथं वेति भया शम्भुः अनिन्दोभ्येति मेनया । तथिदेवास्त कृपया सर्वमेतद्वारवाम् ॥ २९ ॥
 सुत्वीरं प्राप्य निहार्द्र इति नीहारसानुमान् । अवकाशः कथं भावी दिदृक्षूषां महोत्सवम् ॥ ३० ॥
 अयोवासास्त वै पुत्रः मैनाकः पर्येतेश्वरम् । शीघ्रं त्वहारमाहूय महान् कस्याणमण्डपः ॥ ३१ ॥
 कार्यस्तवैश्वराहोऽश्र मा विह्वलस्व भोः पितः । इति तेनोदिते सर्वं मूहतां नायको मुदा ॥ ३२ ॥
 भानुदाय स तस्मानं स्वर्णिनां शिनिपुङ्गवम् । त्वष्टाऽऽविरासीदाभ्यरे पर्येतेन्द्रस्य साक्षिणिः ॥ ३३ ॥
 ते स्नागतासनार्धाधिः संभाव्य भगवावकाः । उवाच च विरिभेष्टः दिग्भक्तमणमादरात् ॥ ३४ ॥
 त्वं स्वर्गशिखिनां नाथः नाथाय जगतां मया । देवा श्वः पार्वती कन्या शिषाय शिष्यापिने ॥ ३५ ॥
 अतस्त्वयाऽश्व कस्याणमण्डपः परमाद्भुतः । सुविशालो विचित्राद्वयो भूरिशालस्त्वचिप्रकः ॥ ३६ ॥
 कुत्राप्यनीदृशदशीघ्रं निर्मितव्यः प्रसृतः । इति संभावयामास शक्यमास्यानुलेपनैः ॥ ३७ ॥
 ततः प्रीतमनादिशल्पी विभ्यक्तर्माश्च संभ्रमात् । चकार मष्ट्यं क्षिप्रं मेनसा मणिपेशलम् ॥ ३८ ॥
 योजनाशतसाहस्रविल्लासयाम सुधमम् । अनेकशतशालाभिः विशालासिर्ध्वजिकम् ॥ ३९ ॥
 सहस्रभौमप्रासादेः लेमिहानमिर्वायम् । कचिल्लमिभैः स्त्रीः सप्रियेश विशेषतः ॥ ४० ॥
 तरङ्गकुलसंघाथ सरितां वतिसविमम् । कचिर्मृमिधमकर जलाशयसमाकुलम् ॥ ४१ ॥
 कचिद् द्वाप्यमकर कुल्यमध्वमनोहरम् । कुल्यदेशमिभैः कापि द्वारपद्मिभिरुत्तमम् ॥ ४२ ॥
 आकाशशरितं कुर्यं कचिक्कुर्यमिमं नमः । कचिस्तमन्निमाकार श्योमपद्मिभिरुत्तमम् ॥ ४३ ॥
 कचिद्ध्योमनिमैस्तंभैस्सर्वतः समलङ्कृतम् । अनेकशतस्तम्भाद्व मण्डपैरुत्तममितम् ॥ ४४ ॥
 मुक्तामणिगवाशादत्र विद्रुमद्वारतोऽप्यम् । यजमनस्तिस्रोपानं श्वच्छस्त्रादिकमेदिनम् ॥ ४५ ॥

अयुर्विद्वत्पताकामनिरुद्धं दिनकृत्ययम् । महावृषमसंवाधं प्राकाराग्रमनोहरम् ॥ ४६
 त्र्यष्टेदं विचित्राद्वयमष्टपं मनसा मुदा । कृत्वा सन्दर्भयामास गिरिराज्य सादरम् ॥ ४७
 इति श्रीस्वच्छन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवसहस्रनाम्ने
 संभवकाण्डे सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ महादशोऽध्यायः ॥

पार्वत्याः भूपैरलङ्घितः ॥

हिमवान् स विलोक्याथ पुत्र्या कृत्वाणमण्डपम् । तदा संभाव्य तं दिव्यभोगैस्त्वष्टारमनुतैः ॥ १
 महोरसवार्यं भोभूते समारण्येति तं मुदा । विस्मय सहसा गौरीं दिव्यमन्यातुलेयतैः ॥ २
 मलंकुर्यन्तु तस्मा सुमहज्योम्भवतादिति । अथ तस्याङ्गवा सर्वाः त्रिपस्तामरसेक्षणाः ॥ ३
 महालामरगैश्शीघ्रं मलंचक्रुस्तुमहलाम् । गायन्त्यस्त्रसन्निवेश्यैर्नां भद्रपीठेऽविसंभवाम् ॥ ४
 मन्थनं कारयामासुः प्राहमुस्त्रीभायतेक्षणम् । ब्रह्मरूपमुदङ्गानां दुन्दुभीनां च मिथ्यैः ॥ ५
 मन्थयिष्यन् पिशाळाङ्गी भविकामुष्णचारिभिः । शालीचूर्णनिघारेण मुद्रपिष्टरसैश्शुभैः ॥ ६
 सुगन्धिशीतलेप्तोपैः सुकेदीममलैश्शुभैः । गङ्गेर्ययामुनायैश्च यतुर्यच सन्धैः ॥ ७
 सर्वतीर्थजलैर्द्वीपैः चन्द्रविभनिमानसाम् । जज्ञपुष्पाङ्गवा वृद्धाः वेदीपूजानि सूर्यः ॥ ८
 सर्वेषामेव लोकानां महालान्यमवस्तदा । मुनीनां पत्नयश्चैव देवानामपि पत्नयः ॥ ९
 मदितिष्ठ दितिश्चैव सुपर्णा सुरसा तथा । स्वाहा स्वधाऽनसूया च गार्गी साक्षाददृग्यती ॥ १०
 सर्वास्तास्त्वर्णलोकेर्ही सर्वलोकैक्यमात्माम् । दानेशानैरभ्यपिञ्चन् कञ्चनैः कलशैश्शुभैः ॥ ११
 ततश्चण्डेन मुदुना सुकेर्ही वाससा शम्भैः । उद्धतयन्ति स तदा शीघ्रमभोजलौचनम् ॥ १२
 परिषाव्य ततः षट्सुफूले शुमलक्षणे । मलंचक्रुर्मुदा दक्षः पादाभाकेषामविकाम् ॥ १३
 नवपावकपङ्केन पादौ कमलकोमलौ । रत्नैः सहसा देव्या महालापर्यन्तमिदृताः ॥ १४
 ऊह्यथ गिरिजामार्यां इमौ कमलकोमलौ । निषेहि कञ्चकलया सह मौल्यौ जगत्पतेः ॥ १५
 तालादा गिरिजा सर्वाः स्निग्धैर्बभूवुर्दक्षम् । जवान चारविन्देन ता बभूवुर्द्विसंभवा ॥ १६
 हंसकौ रत्नलक्षितौ वपस्वर्गपुरे शुभे । सुमन्थमावास्संरेजे मथ्यः काञ्चीगुणान्वितः ॥ १७
 ईशाक्षिखलपीठानां जिपुसुरिव पाशवान् । बाहुद्वयं विष्णुलाङ्ग्याः विविधभारणान्वितम् ॥ १८
 कण्ठपाशौ महेशस्य हतौ प्रककेतुवा । विविधभारणैर्वाति तन्मह्यपास्तनुकण्डलाः ॥ १९
 घोरिचाखण्डलधनुः खण्डमण्डलमण्डिता । पञ्चकोशनिभौ देव्याः वक्षोजौ हारसंभृतौ ॥ २०
 तन्मन्थनीलमणिपयनीलाग्राविव रेजतुः । अनेकनिष्पसंलज्जं तरो देव्या यमौ नभः ॥ २१
 सेन्द्रचापं महावृन्दं वामुचामिव कालजम् । सुपर्णयविवताग्राभः यमौ वैवीर्यदण्डदः ॥ २२
 सन्ध्याभ्रशकलोपेत शीतांशुमण्डलः । नासाग्रमञ्जितं देव्याः शुभमौक्तिकशालिना ॥ २३
 सौवर्णेन विविधेण भूषणेनतिपेशजम् । कर्णयोर्वाक्त्रिकास्यतटङ्गानां धिया मुक्षम् ॥ २४
 वपुष्पाकान्तिमनुलां भविकायास्तदा तपम् । स्यूतीन्धरशुभो देव्याः सुमनोदाममण्डितः ॥ २५
 जलाटमङ्गकोद्गासि मुकादामविमूषितम् । नेत्राभ्यां भूषणं भासि साञ्जनाभ्यां मनोहरम् ॥ २६
 कामस्य सशरं चाह घनुगोरिव तद्वक्ष्यम् । वाकेशमानसाग्रं तु मणिभूषणमण्डितम् ॥ २७

भूषणस्य ययुदन्थाः भूषण नास्यभूषणम् । सर्वास्तदा तामालोक्य सर्वात्रयवसुव्रीम् ॥ २८
 ईशोऽष्टावशेषेन मृदिणीय जगत्प्रये । एतयोस्मदृशयेतौ दम्पती इति मेनिरे ॥ २९
 ततस्ता गिरिराजाय भूषिता ता न्यवेदयन् । ततस्मद्विमवाञ्चके गन्तु वेष्टातिष्ठः प्रणिम् ॥ ३०
 आहूय दीपने कन्या विवाहे ब्राह्म इत्यतः । उचरायणमार्गेण भानोस्मत्पद्मदात् ॥ ३१
 दैलास कालकण्डस्य प्रिय द्विमलगोत्तमः । तथ मोमपुरे रम्ये रत्नावाहामपिहते ॥ ३२
 सहस्रभौमशासद मण्डपैरुपशोभिते । राजाधिराजस्मर्वेषा राजते यत्र शहर ॥ ३३
 तत्र कथं समासाद्य प्रथमा प्रमथाधिपम् । शालकायनयोगेन्द्रपौत्र नन्दीश्वर प्रभुम् ॥ ३४
 प्रणम्य सप्रिधौ सखे ध्वजिशिष्यदगाधिप । भगवन्निद्वेष्टान् प्रार्थयैवा मम प्रभो ॥ ३५
 ब्राह्मेणैव विवाहेन ब्राह्मणप्रमवेऽधुना । पुत्री वैधा महेशाय पुरहूताय शम्भवे ॥ ३६
 तन्मोर्दर्शनाकाक्षी त्यागसि शरण मत् । ततस्सभगवान् नन्दी प्राणानुदा महेशितुः ॥ ३७
 सप्रापयदगाधीश जगदीशान्तिक स्रग्धात् । सवाद्रिद्रिघ्ननुप आसीन परमासने ॥ ३८
 जगन्वितयसरङ्गाजामरूक प्रियवक्त्रम् । सनकादिमहत्प्रेमिसवीतसविध प्रभुम् ॥ ३९

प्रणम्य परवा भक्त्यः प्रलीपीत् स्तुत्यमीश्वरम् ।

मद्भि — जय वैद्य परानन्द भुवनानामधीश्वर ॥ ४०

सुप्तसुरेन्द्रसभाप्रपादपत्र परात्पर । बाणप्रतिनिदायैकवारिदानम् पूजिते ॥ ४१
 त्वा प्रसाद्य जगत्सिन्धु प्रातिभ्यांस्तुरासुता । अश्रितताम्रिगशास्ते येवै दुर्गतिप्राप्तिम् ॥ ४२
 भमङ्गला जना एते सुमङ्गल पराङ्मुखाः । अह त्वामखिलेशान् प्रपन्नश्चरण शिष्यम् ॥ ४३
 दातार सर्वलोकाना सयामीषानि सन्ततम् । मर्षी त्वा प्राप्तयानत्र महान्तमभ्ययम् ॥ ४४
 याचना मे पूरयातु त्वमर्पितादधिकप्रद । प्रणमन्त तथेशासः पुन पुनरिन्दमम् ॥ ४५

माह गभीरया वाक्का प्रभुलक्ष्ययुक्ता ।

ईश्वर — वन्तिष्टोत्तिष्ठ मद् ते गिरिन्द्र वरदोऽसि त्वे ॥ ४६

वर वस्य यत्तेऽद्य वाञ्छित श्रद्धि सत्वर ॥ ४७

इति भीष्मकाण्डे महापुराणे शकटसहितया शिवरहस्यखण्डे

सप्तमकाण्डे अष्टादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥

मन्दिना कल्याणाय देवायान्वयम् ॥

द्विमवान् —

नुभ्यमिच्छाम्यह कन्या मदीया दातुमीश्वर । प्रतिग्रहाण तामस्य श्व प्रातदिविपद्वी ॥ १
 सहस्राध्ववेधोभ्या सर्वेति मुनीश्वरै । ओषधिप्रत्यमभ्येत्य पुर पुरिपो भम ॥ २
 इति प्रार्थयते सखे प्रतिष्ठत्योमिति प्रभु । प्रसन्नेनैव ममस्य प्रेपयामास भूधरम् ॥ ३
 अथ तस्मिन् गतेन्द्री द्वे नन्दीश पुतस्थितम् । भववीर्यपान् सर्वान् असदीयान् गणाग्रणी ॥ ४
 भण्डेषु घर्तमानास्तान् अनन्तलभितयुतीन् । वैवान् साध्यान् सविधास्त्र सर्वानपि मुनीश्वरान् ॥ ५
 शीघ्र ममाशया नन्दिन् अवैवाहय तान् क्षणात् । इतीशान् समादाय नन्दी शकरवह्म ॥ ६
 स्त्रियं मुहूर्तमेकाग्र सङ्कर गणनामुदा । देवान्सेन्द्रान् सनकायान् सदिक्पाठान्मजापतीन् ॥ ७

रुद्रानेकादशादित्यान् द्वादशाष्टौ वसुतपि । विश्वानपि च वै देवान् साध्याँश्चैव तथा पितॄन् ॥ १ ॥
 नारायणं च लोकान्नि अचतांश्च तस्य वै । साक्षाच्चतुर्मुखं देवं ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ॥ २ ॥
 पातालवासिनश्चापि सर्वानपि च दानवान् । अपावपि महानागान् कद्रुवैद्यान्महायलान् ॥ ३ ॥
 अनन्तं वासुकिं चापि काकौटकं महोरगम् । कंबलाभ्वतरौ चापि तक्षकं फणिपुंगवम् ॥ ४ ॥
 शंखपालं महापदं सस्फारं गणपुङ्गवः । विरोचनं च बलिर्न नमुचिं पलमेव च ॥ ५ ॥
 महाजंभं च जंभं च हयग्रीवं च दन्तयम् । दिमिजान् दनुजांश्चान्यान् पातालतलवासिनः ॥ ६ ॥
 पातालस्थान् गणाँश्चान्यान् द्वादशेश्वरसम्मतान् । कृष्णपण्डगणमुख्यांश्च भानुकं च महाबलिम् ॥ ७ ॥
 धीरभद्रं जगद्भद्रं मद्रुकाद्धीमनोहरम् । भूतेशान् प्रमथेशांश्च सर्वानपि गणाधिपान् ॥ ८ ॥
 महाबलं महाबाहुं मधुपिङ्गं च पिङ्गलम् । चतुर्वैक्लवं भूतेशान् प्रमथेशांश्च कोटिशः ॥ ९ ॥
 कर्णं बाहुकं चापि पेशाक्षं शतमन्युकम् । सुरेशं काटकूटं च वृषं मेघभूतं तथा ॥ १० ॥
 विश्वरूपं विरूपाक्षं तालकेतुं शताननम् । अक्षंश्चातान् गणाँश्चान्यान् सस्फारं गणनायकम् ॥ ११ ॥
 माण्ड्या देवदेवस्य कन्याणायं शिलादत्तः । कलामुहूर्ताः काष्ठाश्च दिनानि त्रिषिपभक्तान् ॥ १२ ॥
 भर्षमासांश्च मासांश्च क्रतून्धांश्च कोटिशः । गङ्गाद्याश्च नदीस्तर्षाः समुद्राश्च सरांसि च ॥ १३ ॥
 एष किञ्चिज्जागृत्यस्मिन् दृष्टं चानुमितं धृतम् । तत्सर्वं देवदेवस्य कस्याणायं शिलादत्तः ॥ १४ ॥
 समाजुहाय मनसा सद्यप्य जगत्पतिः । तदन्तरे- महानदः संज्ञायाचसमुद्रवः ॥ १५ ॥
 जिजृम्हेऽवसरं शंभोः देवानां कथयन्निव । समाकर्ण्य ततो नादं देवा पिण्णुमुक्तास्तदा ॥ १६ ॥
 समाग्रमुमुंशाऽत्ययं द्रष्टुमस्मा महोत्सवम् । आकरो गरुडं साक्षात् छन्दोर्कं महाभुजं ॥ १७ ॥
 आज्ञामात्रं गणैस्सार्धं अर्धंवाङ्मुखा हरिः । आदिमौ दीपती द्रष्टुं आवरेण जनार्दनः ॥ १८ ॥
 आद्याशनो हंसवरे मधिरुद्रा जगन्मयः । वाय्वानु परया साकमेपीसद्वानेवया ॥ १९ ॥
 विश्वसृग्भिल्लाषाभ्यैश्च नयमिदं महत्तरेः । वेदागमैर्मूर्तिमद्भिः विद्याभिस्सद्भिः गणैः ॥ २० ॥
 उद्गाहृत्तद्वयोदधेति सन्निधिं प्राप सन्निभः । इन्द्रोऽपिस्वस्त्युदयेत तदा द्वित्रिदं द्युमम् ॥ २१ ॥
 साकं पुलोममुत्तथा सययोरिमिलकृतः । तयैव द्वादशादित्यैः नामत्याभ्यामलंकृतः ॥ २२ ॥
 एकादशामिच्छिभिः अक्षरैर्मिनन्दितः । विश्वैर्देवैस्सत्सार्धैश्च मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ २३ ॥
 समागच्छः सहस्राक्षः द्रष्टुं द्वापण्यमैश्वरं । एवमक्षिप्यमोरक्षः नायको घटगो मरुत् ॥ २४ ॥
 गुरुकाचिपतीशानो सर्वे जमुदिशचान्तिवम् ॥ २५ ॥

इति श्री इन्द्राक्षे महाकृपाणे शकरसंहितायां शिवसहस्रनामके
 संभवपर्वके एकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ विशोऽध्यायः ॥

गणाधिपानां नामानि ॥

आमानश्चापि हे सर्वे अन्तरात्मान एव च । परमात्मन आत्मभुः चरस्वरमयामनाम् ॥ १ ॥
 असुराश्च मदावीराः पट्यश्चित्तकोटयः । नागाश्च ये च पातलनलेषु समवस्थिताः ॥ २ ॥
 कालाग्निरुद्रो भगवान् सर्वाधारोऽमितपतिः । अनन्तकोटिगणपैः आत्मनुपपल्लोदयैः ॥ ३ ॥

रुद्राण्या सह संप्राप देवदेवस्य सविधिम् । हाटकेषो महाबाहु अर्जुदायुतकोटिभि ॥ ४
 वागमनस्तदशाकभ्यो बानृतो गणपेय्यौ । कूष्माण्डगणपयश्चीमान् कोटिकोटिगणावृत ॥ ५
 संप्राप सविधिं शम्भो द्रुपुकामो महोत्सवम् । अम्बगाद्रक्तवर्णश्च गणकोट्यर्जुदैस्सह ॥ ६
 दशभिः केसराक्षश्च न्यर्जुदानाच्च कोटिभि । संप्राप सविधिं शम्भो महोत्सव दिदक्षया ॥ ७
 वेद्युतोऽष्टाभिरमलै समुद्राणाञ्च कोटिभि । मुक्ताभिमिश्र गणपै मुद्रोत्सवमयाप ॥ ८
 विशाखस्तगणैस्साजै समस्तकलेशर्वाजितै । कोटिकोटिमहावपै संप्राप शिवसविधिम् ॥ ९
 पारियाथोऽत्र भगवान् न्यर्जुदैः प्रमपैश्शतैः । शपशसविध श्रीमान् प्रसप्तनातरात्मना ॥ १०
 सर्धाननशतगणै समुद्रशतकोटिभि । सर्वेशसविधिं प्राप सर्वेश्वरसर्वभाषित ॥ ११
 विहृतास्योऽपि विमिश्रे धीतरामैर्मित्तसदै । अनेक कोटिगणपे सविध प्राप शूलिनः ॥ १२
 लोकालोकाबलावासी ज्वालाकेशो महाभुजः । शूललोत्पुनर्जुदैर्वै देवदेवाग्निक ययौ ॥ १३
 समबोधयि महामाग समदैरात्मसंनिधौ । सह चन्द्रार्धचूडस्य ससद सहसाऽऽप सः ॥ १४
 हुन्दुभिर्हुन्दुभिधेयी निनर्दतितलानरः । नक्षत्रोत्तरात्मनसैवै वनस्तस्याप सविधिम् ॥ १५
 कपालीशो महामाग कपालस्रजसहस्र । कपालि सविध प्राप परार्धगण संवृत ॥ १६
 सहस्रदशरैरीनाथभूषणस्याप सविधिम् । शतकोटिपरार्द्धस्यै गणपेर्मुक्तफित्त्वयै ॥ १७
 यद्राणा कोटिभि पकै अष्टहको रुद्रसन्निभः । रुद्रस्य सविधिं प्राप तदा सर्व जगत्पते ॥ १८
 क्रमकः कोटिकोटीना जम्भेरेनुतेर्गणैः । सविधिं प्राप देवस्य शम्भोरङ्गशासिनः ॥ १९
 मधकाय्यो महामाग प्रमथाधिपतिर्विभुः । मदनारिमनुष्याप शतकोटि गणावृत ॥ २०
 सश्रावश्च गणधेष्ट गणकोटि परार्द्धकै । गीरीकस्थान सेवार्थं गीरीश प्राप सद्यः ॥ २१
 भावेशनिश्च भगवान् भगवैवहरातिवक्त्रम् । भयुतायुतकोटीना गणैस्संप्राप सावर्म् ॥ २२
 अपवपन्नो महाकेश धीरपर्वतकश्च ते । सहस्रकोटिगणपैः सविध धूर्जटेर्दयु ॥ २३
 पिप्पल काकापादश्च सन्तान गणकाप्रणी । सर्वेश्वरससेवता असक्यातैर्गणैस्समै ॥ २४
 मधुपिङ्गोऽथ गीलश्च महाबल गणाप्रणी । प्रमथारिमनुष्याप महोत्सव दिदक्षया ॥ २५
 पूर्णभद्रश्चतुर्वक्त्र भुवनानामधीश्वरी । पुरारि पुरसैवैरसैः पुरपार्थदमःवपु ॥ २६
 एते भूतगणारसर्षे प्रमथाश्च महेश्वरा । करण प्रमथापीश कारुण्याम्बुपिमीश्वरम् ॥ २७
 शरण प्राप सहस्रै आत्मनोऽनेक सैमिकै । बाहुकश्च महामाग प्रमथानीकसंवृतः ॥ २८
 प्राप देवाधिदेवस्य पार्व्वमङ्गजशासिनः । पञ्चाक्ष पञ्चपञ्चाशन्पुंश्चप्रमथावृत ॥ २९
 पञ्चैषुमयतस्यास्य समीप परमागत । शतमन्युस्सदा मन्यु शतमन्युसमवित ॥ ३०
 शतकोटिगणैस्साजै समीप प्राप शूलिनः । सेषधु बाणकूटश्च सुकेशो वृषभो बली ॥ ३१
 प्रयेक कोटिकोटीना प्रमथैरीशमाश्रयन् । शतान्नो विम्बश्च तालकेतुस्सुचित्तक ॥ ३२
 लोकान्तकश्च चैत्रश्च दीप्ततमा लज्जुलीश्वर । एतेऽपि प्रमथैस्साजै वनग्नैरापुरीश्वरम् ॥ ३३
 दैत्यान्तको मृगुजिह्व काळजिह्व विषादन । कलिजिह्विजिह्वापि भीमान् भृङ्गिरिति पर ॥ ३४
 सूर्यावासादशनिष्ठाया प्रमथ्या लोकपालका । सहस्रसंख्यै प्रमथै परार्द्धतापुरीश्वरम् ॥ ३५

इति भीष्मादे महापुराणे शकसंहिताया शिवपदस्य खण्डे
 संभवपर्वण्डे विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

श्रीरुद्रसमाख्यनुवाकार्थवर्णनम् ॥

सूतः —

सहस्राणां सहस्राणि ये रुद्राः पृथिवीपदः । सहस्रयोजने लक्ष्यमेदिनस्तशरासनाः ॥ १
 ते रुद्रास्त्रिदशभेष्टाः त्रिषेनं संसिपेविरे । अस्मिन्मदति सिन्धौ ये येऽन्तरिक्षे दिवस्थिताः ॥ २
 नीलव्रीह्यास्त्रिजोरातोऽसंख्याताश्चापुरीश्वरम् । अथः क्षमाचराधान्ये सर्वे ते नीलकण्ठराः ॥ ३
 त्रिरीशयोऽस्तु कल्याणं सिपेविपथ्य व्यापरे । वृक्षेषु पिञ्जरा रुद्राः नीलकण्ठा धिलोहिताः ॥ ४
 भूतानां चाधिपतयः विकेशाश्च जटाधराः । सहस्रैरप्यसंख्याताः सायुधाः प्रापुतीश्वरम् ॥ ५
 येषु ये दिविष्यन्ति जनान् पात्रेषु भुजतः । ये पर्यां पथि रक्षन्ति तीर्थानि प्रचरन्ति च ॥ ६
 ये रुद्रा दिक्षु भूपांसः तिष्ठन्ति सततं च ते । गौरीवस्पाणसेवार्थं मिरिशं समुपाश्रयन् ॥ ७
 मण्डितिर्द्विर्तिर्भिश्च दधुः वृक्षश्च कालिका । पुलोमा सरमा चैव सिद्धिका विमता तथा ॥ ८
 सिद्धिमाया क्रिया दुर्गा देवी स्मृता सखा च सा । सावित्री वेदमाता च रजनी वक्षिणा पुष्टिः ॥ ९
 रतियुद्धिर्मतिर्मघा पुष्टिरनुष्टिस्सरस्वरी । राका इहृस्तिनीवाली देवी चानुमतिश्च सा ॥ १०
 घण्टी घाण्टी पैला काला नारायणी च सा । एताश्चाग्याश्च देवानां मातरः पतयश्च ताः ॥ ११
 वृद्धादृशशङ्करस्येति ऋमुस्तर्था मुद्राग्नितः । नद्यस्तमुद्रग्राहसर्वाः क्क्षाण्डोदरमध्यगाः ॥ १२
 सर्वास्ता सलनाधेयाः भूपात्रनिधिराजिताः । कामरासकहस्तारजाः सहस्रांजा इवाययुः ॥ १३
 उरगा गच्छा पक्षाः गन्धर्वाः क्षिप्ररा नराः । क्षमरा गिरयो मेघाः मासारसंयसरः कलाः ॥ १४
 वैदामश्चास्तया यज्ञाः स्तोमा धर्माश्च संयमाः । हुंकाराः प्रणवाश्चैव पदकारा द्विहृतास्तया ॥ १५
 कोटिरसरसां दिव्याः तासां च परिचारिकाः । सुमहत्स्य तास्तस्यैवमहत्तायाश्च महत्त्वम् ॥ १६
 सप्तोऽभुपागमन् सर्वाः ब्रह्मकामा महोत्सवम् । ततस्ते संगतास्तस्यैव शिलादकुलनग्नम् ॥ १७
 यन्तःपुत्राधिपं शंभोः मत्वा भक्त्या व्यजिज्ञिपन् । नन्दीश्च भगवन् त्वामिन् ज्ञानवारानिधे गुरो ॥ १८
 इमे सर्वे धये शंभोः संसेवार्थमिहागतः । विज्ञापय सुरेशाय दर्शयतांश्च संगतान् ॥ १९
 इति तेषां समाकृत्यं वचो विबुधवन्दितः । नन्दी सविधमभ्येत्य चन्द्रमौलेशसस्रजतः ॥ २०
 न्यवेदयत्समायाताम् अतप्रतरसकलानिमात्रम् । एकद्विनिमुक्तानम्याम् मुक्ताम् गणधरांश्च ताम् ॥ २१
 भधिकारपदस्थांश्च विद्येजानसितपुतीन् । एकैकशस्त्रसमायाताम् अजितं त्रिपुरद्विषः ॥ २२
 प्राधेययश्मेयात्मा शासनादेव शूलिनः । अथ देवोऽपि सर्वेशः करणारसवारिधिः ॥ २३
 दिव्य सिद्धासनारुढः जगतामीश्वरेश्वरः । अनुजग्राह तान् सर्वान् उत्सावार्थमिहागतान् ॥ २४
 सर्वास्तान्निरस्यैकदेशे संस्थाप्य वसतः । असंकरं गणाधीशः नन्दीवेशप्रचालनैः ॥ २५
 य माहूतस्त एवात्र समान्यज्जतु नापरः । विष्टन्वदन्मारासर्वं संभाष्यैव शिलादजः ॥ २६
 प्रत्येकं दर्शयामास प्रभवे नन्दिकेश्वरः । शशमं तस्य वेशप्रचलनादुत्थितः स्वयम् ॥ २७
 कालाक्षिरुद्रो भगवाश्च सहसा लोककालनः । प्रणम्य देवदेवाय शशनिर्द्वारसंस्थितः ॥ २८
 तमेव नन्दी भगवान् निर्दिशन् वेशप्रणिता । देव कालाक्षिरुद्रोऽयं तव मूर्तिर्दयानिधे ॥ २९
 संहर्त्ता जगतामन्त्रे सर्वोद्यारोक्षराग्रणीः । संशतदृशसनादय समानात्मगपैस्तद ॥ ३०
 गनुग्रहाण तमिमं दृष्ट्वा संभाव्य शान्तया । इति नन्दीशब्दनाम् इन्द्रमौलिर्दरं हरः ॥ ३१

प्रसवयाभ्युत्पन्नाद् दृष्ट्वा विश्वामरेभ्यः । सोऽपि मेने स्वमात्मानं वृताधर्मनयेदितुः ॥ ३२
 कूर्मपाण्डमपि धीरेण हाटकेशं गणाप्रणीः । दर्शयामास देवाय नन्दीशोऽभ्यान् गणेश्वरान् ॥ ३३
 अथ तस्यास्या विष्णु उदतिष्ठत्सहानुयः । अवतारिर्निजेस्सर्वं चतुर्भिस्तप्त मूर्त्तिभिः ॥ ३४
 तं चादर्शयद्दीशाय नन्दी तचारित व्रणन् । एष एव तवेजान विष्णुर्गामाङ्गसम्भवः ॥ ३५
 नियुक्तो जगतामीश बालने कृपया त्वया । यदनेनार्चितं लिङ्गं चाद्यनित्र विमुक्तिदम् ॥ ३६
 इन्द्रनीलमय तेन सुसेनातमिदं पदम् । तवोत्सवामृताभादात् साफल्यं रचयन् दशोः ॥ ३७
 तमेने कदगामूर्त्ते सत्कुल्य निरीक्षणैः । परमेशस्तुष्टोकर्णं यच्च नन्दितः प्रभुः ॥ ३८
 कपाहालोरुमात्रेण कृतार्धमश्नोद्विभुः । पितामहोऽथ नन्दीशस्वरैश्चाप्रसङ्गा ॥ ३९
 सप्रजापतिको देवदेवं दृष्ट्वा वृताञ्जलिः । प्रणम्य दूरे देवेशं अतिष्ठद्विनयाम्भितः ॥ ४०
 निर्दिश्य तं ततो नन्दी वेद्याप्रेणाह शंकरम् । भगवन् देव सर्वेश दक्षिणाङ्गमगोहाहम् ॥ ४१
 नियुक्तो मयता प्रह्लादोऽस्तेति जगतां त्रयम् । इदं चाभेन भगवन् पदं प्राप्ता त्पदाक्षया ॥ ४२
 द्विगं दौलं समभ्यर्च्य श्रद्धयाऽभ्यस्त तयाऽन्वय । त्वर्ध्वधनुस्तुतिर्निर्यन्द मकरन्द मधुमतः ॥ ४३
 भक्तुप्रहाण तमिम वृषाहृष्टिबिलोकनैः । तं च देवोऽपि तदनु समभावय दक्षिणा ॥ ४४
 इतीश्वरे हरहरि चारिजासनाम् अनुग्रहं कुर्वति सर्वैर्नारकैः ।
 परानपि प्रमथयतिदिशस्तदञ्ज पयाक्रमं पशुपतये न्यवेक्षयन् ॥ ४५

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शकारसंहिताया शिवरहस्यखण्डे
 सम्यक्काण्डे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

श्री शिवेन कल्याणमष्टपञ्चशे ॥

वृत्त —

ततो महेन्द्रप्रमुखान् दिक्पाकानमितपुत्रीन् । देवासुरमुनींश्चापि गणधोरवरारक्षमान् ॥ १
 मन्त्रिणौ मकराक्षपि यमुग्मदानृपीवपि । पितृन् सर्वाश्च ययस पिशाचानपि गुह्यकान् ॥ २
 नदीनदसमुद्रांश्च भूषाश्च यनापि च । कला मुहूर्तान् काष्ठान् मासवैद्यनर्पकान् ॥ ३
 भ्रमेण नन्दी देवाय दर्शयामास सगठान् । देवोऽपि तास्तान् क्रमशः समग्राहयद्दीशने ॥ ४
 यषार्हमानुपूर्व्येण स्वयमानमुखावुज्ज । उपायनानि देवाय ते ते स्वानि न्यवेक्षयन् ॥ ५
 अथ पद्मासतो हैमपात्रेषु विनयान्वित । अग्रे निधाय देवस्य महार्हाभरणान्यतौ ॥ ६
 प्रणम्य प्रार्थयामास भयवन्तं महेश्वरम् । रूपं रूपवता श्रेष्ठं तयात्यद्भुतमीश्वर ॥ ७
 माकल्पस्याप्यामरणं जपमानं वपुष्पातम् । प्रसाधनविधेष्टादपि प्रसाधनमनूयमम् ॥ ८
 मलकुरु तपाप्येतैः अनुवृद्धैश्च ॥ प्रभो । इति तत्प्रार्थनादीश स्वयमानमुखावुज्ज ॥ ९
 कराग्रेण स्पर्शान् तानि रूपमत्यद्भुतं दधौ । कोटिकन्धर्पसकाशं पूर्णेनग्नद्विधाननम् ॥ १०
 पुस्तपद्मविशालाक्षं विशालम् मनोहरम् । कमुकण्ठसञ्चोळं मनोहमतिपेशलम् ॥ ११
 विशालदक्षो विलसच्छाब्दारं चतुर्भुजम् । सर्वावयवसन्दीप्तं सर्वाभरणभूषितम् ॥ १२
 माकेशमानलामान्दं तन्मण्डनं मण्डितम् । लोकसम्प्लोहनं रूपं दधेद्यो दयानिधिः ॥ १३

ब्रह्माणमब्रवीदग्रे ब्रह्ममन्तं कृताञ्जलिम् । अनेनाकृत्यज्ञातेन सर्वानपि दिवौकसः ॥ १४
 आदयाऽलंकृतं ब्रह्म ब्रह्मार्थं य इहामताः । निदेशेनान्य देवस्य ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ॥ १५
 विमान्य देवसंयोग्यः ब्रह्मो भूषणान्वसौ । ततस्त्रिदशमुख्येषु भूपितेषु च भूपणैः ॥ १६
 नदसु शैलपट्टेषु कादलीषु महत्स्वपि । मेरीमुखपर्वेषु निस्साधेषु यदुत्पि ॥ १७
 द्विष्टिमेतु च सर्वत्र जितार्णवेष्वपि । तथा मधुराधेषु वीणा वेषु च सर्वशः ॥ १८
 नागस्रोतुषु चानेषु चिह्नेषु विविधेष्वपि । मुत्तानिलकृतापूरघ्वनस्तु भोग्रमहत्तम् ॥ १९
 भारभ्य राजवं शैलं भाद्रिमाद्रेर्निगन्तम् । कामराज्यपसरजेषु कणकद्रुण निखनैः ॥ २०
 वीर्यमानास्तु सर्वत्र तालवृन्तानि सादरम् । सुयन्त्रिषु मनोरेषु संसिन्धेषु हिमांशुषु ॥ २१
 फल्गुपङ्कजितेषु कर्गसिक्तेषु च । मार्गेषु कैमिलांभोदिनिभच्छमावृतेष्वपि ॥ २२
 पताका धैर्यपतीनां पश्चित्तिनिर्जितेषु च । धूपितेषु च सर्वत्र धूपैरगस्तंभैः ॥ २३
 सुनीद्रेषु तथा वैदमुराेषु द्विजातिषु । सुमहतीषु योषितु शोभनोद्दामगीतिषु ॥ २४
 जयशङ्करेष्वेवं सुमामगधचन्द्रिषु । प्रमयेषु तथा वैदपाणिपुस्तारवास्तु च ॥ २५
 रुद्रकन्यासहस्रेषु खन्दनैष्वचलेष्वपि । प्रनुत्पन्तिषु सर्वेषु बद्धाञ्जलिषु योषितु ॥ २६
 करं करेण संभाष्य नदिनद्यम्बुदोहरः । भाक्य्य वायुके छत्रे सर्वैरज्ञोपशोभिते ॥ २७
 विहासनाच्छनैस्तलात् अतिचम्रमशोभनात् । कक्ष्याससमाणास्तत्र तत्र संस्थाप्य रसकान् ॥ २८
 द्वारेदेशे ततः श्वेतं वट्टपौताचलप्रमम् । कर्णाङ्गकिणिसपादौ बधिरीहतदिहमुत्तम् ॥ २९
 चामरापट्टिमिदं तं मणिवस्त्रनाञ्जितम् । ककुदादलकृतं पीनस्वर्णं रत्नापतेक्षणम् ॥ ३०
 मनुष्ट्यादिमणिकेन पृष्ठं कुम्भोदरकाये । आरुरोहादिसंकाशं महोक्षं रक्षकस्ततम् ॥ ३१
 अङ्गं योमिनमित्तदाः तापसाश्च सुरेश्वराः । वैदिकानि च सुकानि जपशङ्खादि महती ॥ ३२
 भदितिश्च दिक्षिर्ध्वजस्तुः वदूरदधती । गुणिः पुष्टिश्च कीर्तिश्च सखा स्वाहा मतिर्भूतिः ॥ ३३
 सारसदीव कश्मीश्च सर्वा वै लोकाभातरः । हेवानां पञ्चश्रेष्ठं सुमीनां पदापलया ॥ ३४
 जगुस्तारसुस्तरं शम्भोः भपदानानि सर्वशः । गन्धर्वाः द्विजराष्ट्रिसङ्घाः विद्याधर महोरगाः ॥ ३५
 दादा द्रुह्य महिती तन्मुदनांरदस्तथा । धैमिकीमिध ते सर्वे जनुः कर्माणि वीणया ॥ ३६
 कुम्भोदरो गणाधीशः दीप्तोभन्तिदमामितः । छत्रं शतशलाकात्तं वन्द्यमष्टकं सप्रिमम् ॥ ३७
 पमार प्रशस्तस्त्रिचङ्कदयोर्भित्तमहत्तरम् । तल्लिपिमौक्तिकस्त्रिमिः यमो सर्वेश्वरेश्वरः ॥ ३८
 वलमात्रे पतङ्गाः इयं पुष्पेन्दुमण्डलात् । ऐ ऐलसामी तं देवं उवाह पुत्रभेभ्यः ॥ ३९
 पुत्रम् मुहुः प्रोक्तवने विषण्णे धृतजामरे । भाससाद अणेनैव कैलासादचलेभ्यम् ॥ ४०
 हिमवानपि दीर्घार्पेः कन्धुमिः पुत्रपौत्रकः । अग्न्युज्जगाम नगरात् विनान्धप्रामजितात् ॥ ४१
 समीपनुत्तादाऽभोग्यं मोघाविव समुद्रयोः । सन्धे रेषाधिरेवस्य पर्वतस्य च तापसात् ॥ ४२
 मैत्रादेन च पुत्रेण प्रोक्षेन च द्विवाक्यः । प्रमथ्य देवदेवेशं प्रवेशशरसौ पुरम् ॥ ४३
 भोपधिप्रम्यमुत्तु प्रोपुरप्रकाञ्चितम् । रथनामतुरंगौष पदातिपरिभङ्गुलम् ॥ ४४
 मेरीमृगमुत्तु च्चनपतिविनादितम् । ग्रामाद् घमिताः प्रायुः ईशलोचनतापराः ॥ ४५
 त्यक्तवायो मुदास्पृष्टं कर्धमजितनिग्राहाः । उन्मृष्टनीयीवसतं सख्येनारदाय पार्मवम् ॥ ४६
 मायेन काञ्चित् तपसा पाजिता प्राप जालवम् । मया संमाप्य नयनं अश्वनेन शलाकया ॥ ४७
 कथम् विस्मृत्य नयने भागवाक्षं जगाम सा । पता विक्रयधनिमता खलावद्विपमूरमा ॥ ४८

वातायनपथ पुष्पे वातमोदञ्जित मुदा । अलचवेन सभाभ्य पादमेकमथावरा ॥ ४९
 निर्गत्य तावन्माथन धर्मचक्रे तदञ्जितम् । पुरे पुण्ड्रप्य प्रासादजातानि सैमुत्तापुञ्जे ॥ ५०
 बभ्मोजावरणानीय चक्रिन्दीवरेक्षणा । मर्ताऽपि प्राप जयता राजमार्गे सुरैरसह ॥ ५१
 यवपुं पुष्पवर्षाणि लाजमभ्यानि योषित । बिलोक्य देवदेवेश आसामक्षानि मानसै ॥ ५२
 साक सर्वाभिरा चक्षु प्रापतन् सुतरामिव । ऊचु परस्पर सर्वा जगदेतमराचरम् ॥ ५३
 परव सकल्पकलित व्रजन्ति मुनियोगिन । प्रासादस्त्रतवोऽसीव मुक्ति विन्दन्ति नान्यथा ॥ ५४
 धात्वाऽपि देवदेवेश यत्नेन्दुवतशेखरम् । चञ्चरात्ते महद्भूरी तपो हुषरित चिरम् ॥ ५५
 घयमय इतार्था स महतोऽपि महत्तरम् । कारण कारणाना च देयताना च दैयतम् ॥ ५६
 आलोमय चक्षुषा स्तेन योगिष्ठेय सता गतिम् । इति श्रोत्रसुखावाव देव शृण्वन् शनैश्शनै ॥ ५७
 प्राप भूमर्चुरतुल्य भयव महदुन्नतम् । भवतीर्य कृपादाशु महतो जगतापति ॥ ५८
 भाक्रम्य पादुके नीते हरीणा रत्ननिमिते । आलभ्य गृह्णो हस्त द्वरेरपि हर प्रभु ॥ ५९
 भयाप महती कक्ष्या द्वाग्देधे मदीसृत । सर्वासामक्षिभिस्त्वाक पुर ध्रोणा पुरामरि ॥ ६०
 ततो वेत्रकरो नग्दी जगामाग्रे तदाऽऽदरात् । पठन् जयत्रयाधीश सायधानो भवतिहम् ॥ ६१
 निम्नोन्नतमदेवौ त्व सायधानो बिलोक्य । पर्येतेन्दुस ज्ञा पत्नी चररोहा गिरीक्षितु ॥ ६२
 प्रक्षाल्य पादौ पयसा गन्धेन च पृषान्विधे । महमहत्तुक्तानि आनितायातरालवम् ॥ ६३
 कक्ष्याणमण्डप शमो कारित शिष्यकर्मणा । नानामयिष्वर्षिभिः अनेकायामयिस्तम् ॥ ६४
 रत्नस्तम्भसहस्राढ्य भक्तवारिणिः श्रुतम् । तन्मध्ये बीररक्षोचसमाकलितमुत्तमम् ॥ ६५
 दिव्य सिंहासन खाद्य चतुस्तमैरलङ्कृतम् । अनेकावित्यसंकाश भक्षणा प्रसरतश्चरम् ॥ ६६
 प्रलम्बकार भगवान् भगनेप्रनिपातनः । कालाग्रिच्छ्रो खड्गौघै तमेन्द्रैर्हाटकैश्च ॥ ६७
 प्रमथामृतसंघाते परिचायापतस्थिरे ॥ ६८

इति भीस्कान्दे महापुराणे शकरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे

सप्तमकाण्डे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

श्री पार्वती विवाहः ॥

श्रुत —

अशासनेषु चित्रेषु देवदेवेश्वराङ्गवा । निवेदु परियायदा शकर चन्द्रशेखरम् ॥ १
 विष्णुश्च भगवाम् ब्रह्मा भगवानपि आस्कर । गच्छी च वसवो रुद्रा अदित्या द्वादशभिवनौ ॥ २
 ब्रह्मर्षयो यसिष्ठश्च मार्ताण्ड्यस्त्र्यम् । योगिनस्सन्नकादाभ्य सिद्धविद्याघरोरगा ॥ ३
 मातरस्सप्तलोकाना देवाना पक्षपोष्मता । मुनीना पक्षपस्सर्था तथैवाप्सरसाङ्गणा ॥ ४
 अदितिश्च दितिश्चैव सर्वास्ता दक्षसूनुव । आनृत्यान्तर्महारेव गतिष्ठानासनेश्वमी ॥ ५
 अयाद्रिपञ्चो जन्ननी जगता सहमेनय । पुण्ड्रीमिष्य पौराणा अलचक सुमहत्तमम् ॥ ६
 सुगन्धितैलेनेशम्या चक्रम्यममनसः । मद्रपीठे महादेधौ प्राट्मुखी धृतपञ्चजाम् ॥ ७
 गौरीकृष्णानर्धभोग शायन्त्यश्च मुदाम्बिता । नानातीर्थैस्समानातीर्त अनिपेक्षमकुर्वत ॥ ८
 नदरसु शलशृणेषु मेरीमुखिर्दिडिमे । अलहस्य ततो देवी आनि-पुर्गिरीशमितकम् ॥ ९

राज देव्या देवेश दिव्यसिंहासने शिव । मेरोशिखर माकूढ रोहिण्या चन्द्रमाइच ॥ १०
 (तदाऽलकारसयुक्ता नानास्त्रैश्च शोमिताम् । सुगन्धिपुष्पमालाढ्या स्पर्षशृङ्खला युताम् ॥ ११
 डोला तत्र स्थिता इषा विष्णु प्रार्थितवाम् शिवम् । ममवन् परमेष्ठान डोलामाकूढा काचनीम् ॥ १२
 देव्या सह विनोद च पृत्वाऽस्माक प्रिय कुम्भ । विष्ण्वादिमि प्रार्थितैव तथेत्युक्त्वाऽभूरोह स ॥ १३
 हिमधानपि ता देवी तत्र स्थाप्य च पाशैके । तुमुर्नारदधैतौ गायमानौ तदा मुदा ॥ १४
 पद्मान्मण्डलीपैश्च पूजा चक्षुः लौकिकै । मेनार्पि सहसा पश्चात् सपत्नीमिरसहागता ॥ १५
 देव्या देवस्य पादौ च प्रक्षाल्य पवसा मुदा । ईश्वरोऽपि तत्र प्राप कल्याणमण्डप च स ॥ १६
 प्राहर्षैर्बन्धनैश्च रमण्डपमाययौ ॥) ततो भिरिचराचीश सपुत्राणवाग्धव ॥ १७
 पादौ प्रक्षाल्य विधिवत् प्रभोस्समाप्य तज्जलम् । सप्रोक्ष्य मूर्धसु स्थेषु शय्या सहमेनया ॥ १८
 मधुपर्कं महेशाय कृत्वा भगवता विधानतः । [ईश्वरस्य च वल्गादीन् देव्या घातपूर्वकम् ॥ १९
 मालाधारणादीनि देव्या कण्डे बन्ध च ॥] भृङ्गाजलमादाय सौधर्णास्तुरससदि ॥ २०
 अभ्यर्च्य देवदेवेश धत्तामरणपूर्वकं । समन्त्रं ददौ देवी घातपूर्व शिषाय ताम् ॥ २१
 [कन्या कनकसपत्रा सर्वाभरणभूषिताम् । दास्यामि शमये तुभ्य सर्वमङ्गलशोभनाम् ॥ २२
 प्रतिपृष्टीष्य देवेश मम सायुज्यदोषव । प्रतिजग्राह शमुक्ता सर्वलोकहिताय वै ॥ २३]
 ततोत्सयो मङ्गलासीत् जयशब्दादिमङ्गले । जग्राह पाणि पत्या मुक्त गौर्या महेश्वर ॥ २४
 सर्वमासीत्ततोद्भूत जयस्थायरजगमम् । प्रणेषु पार्वती देवा परमेश च भक्ति ॥ २५
 मुनयश्च गणापीशा आत्मनो दाम्बयोनि । ततो मही महाभारमुद्रा सा दक्षिणोन्नता ॥ २६
 अतिमीचोत्तरा भूय जलमापुंसताहृदि । अथ क्षीतास्तुरा ग्रीचु अथ पतनशक्या ॥ २७
 प्रणय शलिने दाम्बल् मुनयश्च तपोधना । शमो जय दवालिन्धो महीपात्यघरोत्तरा ॥ २८
 न पतेत्पुनरिमे क्षिप्र यथा देव विधीयताम् । माह्वया तत्र देवेश समीकृत महीमिमाम् ॥ २९
 एव संमार्थितो देवे सिता एवा शिव स्वयम् । अमस्त्यमाः प्रवस्तुभ्य प्राहिणोद्रोहिणीशभृत् ॥ ३०
 चके ॥ दक्षिणशेश अधीशस्त्वधिप मुनिम् । कल्याणवेष तत्रैव तस्मै सम्दर्शयन्निव ॥ ३१
 सौऽप्याहवाऽस्य बुद्धेः सपत्नीको मुनीश्वर । विष्ण्वार्गेण संप्राप मलयद्वैतपत्न्याम् ॥ ३२
 शिवमापतया तुन्ये शिवस्य मुनिपुङ्गवे । मलय समनुप्राप्ते विपमाभूत्स्वमाऽभवत् ॥ ३३
 अथ विष्ठापयामास प्रज्ञा देव वृतावलि । वही कार्या महेशान क्रिया वैवाहिकी विभो ॥ ३४
 लोकाद्येष्टेय याकर्म समनुष्ठितादरात् । अनुतिष्ठति तत्काल्य भोक्तृस्वमसि यद्विभो ॥ ३५
 सदाऽऽकर्म्य यवस्तस्य स्वयमानुगाबुज । ददागुणामीशोऽस्मै विधये विधिपूर्वकम् ॥ ३६
 दय्याह स्वयमूर्त्त विवाहाध्ययमण्डपे । साक्षिभावे प्रजन्वाल् प्रणम्य शिवयोस्तदा ॥ ३७
 वहिभिरसपरिस्तीर्य पत्नीधीनपरिघायच । आन्य विलाप्य विधिवत् आन्यथाऽन्तर्निष्कृत्य च ॥ ३८
 अहारेषु प्रतिष्ठाप्य द्वे दर्भाथे निधायच । उपर्युदीन्या प्रज्वाल्य पर्वन्तिकरण तथा ॥ ३९
 उदगुद्रास्य सर्पिस्तत् संगोज्ज्वलाग्रमग्निना । अग्नि तन्नुहवाचके दर्ज्याऽभस्तादितया विधि ॥ ४०
 समिरायचरुह्वाजान् दम्पत्यो प्रीतिपृच्छये । पादमीशोऽपि पायिभ्या अवाऽवाऽशनकैः सपत्न ॥ ४१
 पदानि सप्त समाव्य एगद्रे न्यवेशयत् । [एकमिषेऽणिशुल्कान्येतु मन्त्रेणचरेच ॥ ४२]
 परीयतु पावकं त दग्धती ही मुदन्निता । [व्याहारेऽपि प्राप्य सन्तुष्टौ लोकदम्पती ॥ ४३]
 दशसनगतौ पश्चात् दर्शन ददतु मम् । प्रथम प्रथ्येन्द्राया कालाग्रैर्वाटवेसितु ॥ ४४

हरिब्रह्महेन्द्राग्निमुखानां ॥ योगिनाम् । मुनीन्द्रोरगसिद्धानां सर्वासां सुरयोपिताम् ॥ ४४
 वाचा संभावयामास कालाग्नि हाटकेष्वाम् । गणेन्द्रानपि तान् सर्वान् स्थितेन मधुसूदनम् ॥ ४५
 बालोकनेन श्लाघां ईपदात्तकनैस्तुरान् । कपेन तापसान् सूर्याः समाधनमथाचरत् ॥ ४७
 अशान्तरे कामशक्ती वृषारिभ्रमुल्लैस्सह । मधार्थयन्त्रहेदाग्रं भर्तारं मुहुरात्मनः ॥ ४८
 हैमपत्या तदात्तोलि तिरश्चीनदृशा शिवः । हरिणा ब्रह्मणाचापि स्वस्मभोगोपपत्तये ॥ ४९
 कर्ताऽपि तत्र तत्सर्वं दृष्ट्वा हृष्टमनाः स्वयम् । श्रोवाच रतिमालोक्य तत्वेभ्यस्तु पतितस्तथ ॥ ५०
 भारमनामपि सर्वेषां अमंगोऽप्यी तवैव सः । कामारिराख्ययाऽस्म्यद्यप्रभृत्यस्मिन् जगत्त्रये ॥ ५१
 मनेगीहृत्य तं भद्रे सोऽहमेगीकरोमिह । तवैव सोऽहमिहान् कामः तवाचैवाङ्गीकरोमिह ॥ ५२
 इति वादिति देवेनो प्रयाणमिमिश्रे सति । हिमवान् सहपुत्राभ्यां प्रणम्य प्रभुमग्निधौ ॥ ५३
 मधुपर्कस्य शेषस्य विनियोगं व्यजित्तिष्ठत् । सर्पिनस्तस्य ते देवाः हरिप्रह्लादमुखा विभोः ॥ ५४
 भद्राक्षुर्मुष्णमाधाय शिरस्यशस्त्रिमञ्जसा । अशेततद्भयस्तेषां विभजस्तेति चादिशत् ॥ ५५
 ततोऽहमहमित्येवं निर्माण्यं निर्मलारतम् । अमराः स्यात्प्रमुखपर्यं स्त्रीहस्यासन् सुनिर्मलाः ॥ ५६
 भक्तुगुह्य ततोऽग्नीन्द्रं प्रभुरग्नीन्द्रकामुकः । कुरुशान्तसमादत्ता कैलासं गिरिजासदाः ॥ ५७
 प्रतस्थे गणपैस्साकं देवैस्सह महविभिः । संश्रयेतः शृणार्थेन तत्र भोगपुरे शुभे ॥ ५८
 स्थित्वाऽऽत्मसुखसदृशभुः ह्यारवेशे कृपोपरि । विससर्ज सुरान् सर्वान् कालाग्निमुखानपि ॥ ५९
 मपीनपि वसिष्ठादीन् माममन्त्रा चराचरान् । भूतसंभवैरमृतैश्च कृपाहुतीर्य च शृण्वत् ॥ ६०
 नन्दिहस्तमथालम्ब्य खं निशापतमथाविरात् । अन्तरंगगणैस्त्वार्थं देव्या शीतांशुनेष्टरः ॥ ६१
 इतीदं परमेशस्य कल्याणं गिरिराट्मुखाः । निश्चं पठति यो मङ्गला शृणुयाद्वा समादितः ॥ ६२
 नारीबाध नरोवापि योवा कोवा द्विजोक्तमाः । कल्याणोपायमीशस्य हैमवत्याश्च सादृशम् ॥ ६३
 द्रुणोति सम्मगम्यर्च्यं चकारं विदुषांश्वरम् । कल्याणीं लभते कस्यां पतिकामा पतिं शुभम् ॥ ६४
 विद्वार्थी लभते पिपां जयकामो जय लभेत् । पुत्रार्थं लभते पुत्रान् आधुपकामो वयोऽमितम् ॥ ६५
 इदं पुरा तुरारतिः श्रुत्वा अद्वापुस्सरम् । लक्ष्मीमापामृतोद्भूतां साऽपि पुरुषोत्तमम् ॥ ६६
 याच ब्रह्मा पुरा कृत्वा साऽपि चतुरात्मनम् । पुलोमजां महानिन्द्रः महत्या देवसंपदा ॥ ६७
 गौतमोऽपि तपाऽहर्षा अन्येऽपि मुनयोऽमलाः । अस्याभ्यासस्य पठनात् संसन्निधमयानुवन् ॥ ६८
 तस्यान् सर्वैश्चक्रेन वश्याणां वायुमुत्तमम् । शृणुयुश्च पठेयुर्वा स्वस्वाभीष्टस्य सिद्धये ॥ ६९

इति श्री धीरज्ञाने महापुराणे शंकरसंहितायां शिवस्तुतिस्तु

संमन्त्रकाण्डे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

ब्रह्मादिभिः श्री शिवं प्रति वायुशेषवम् ॥

स्तुतः —

ततः प्रविश्य मयनं नवरत्नोपशोभितम् । अलङ्घयन्त मगवान् आसन् हैममीश्वरः ॥ १
 नवोदया हिमाद्रीन्द्र सुतया स तपोमया । तदानीं सा शिवाभिप्रायाभिता योपितामहम् ॥ २
 श्रीज्जानन्नानाभ्यर्थं नानान्तगणाधिपैः । आश्लोक्य मुमुक्षे चेष्टां आदत्तां मातृमिस्तथा ॥ ३

संभव काण्डे — चतुर्विंशोऽध्यायः

जहौ ब्रीळानं नयोदा सा कालेनैव शनैश्शनैः । एवं गते बहुतिथे काले शूलिनि खेलति ॥ ४
उदानेषु विविधेषु तत्रतत्र तथा सह । जगत्सपि च सर्वत्र स्त्रीपुम्मायो व्यजृम्भत ॥ ५
सकामोऽपि सकामस्सन् रत्या पत्न्या जगत्प्रथम् । पञ्चानां पुण्यपापानां वशस्तिथे प्रयत्नतः ॥ ६
अथ देवा हरिमुखाः कृपयन्त तपोधनाः । उरसवान्ते विरुष्टस्ते स्वं स्वं लोकं विश्रुतिना ॥ ७
अशक्नुवन्तस्संभूय शूरापन्नमात्तदा । मदमेस्तुहां प्राप्य मन्त्रयामास्तुजसा ॥ ८
बुधारिरथ मत्तारं निरोमायाश्च साञ्जलिः । उवाच भगवन्विष्णो पितामह जगन्विभू ॥ ९
शूरापन्नाने शम्भुः सुब्रह्मण्यं ह्यमात्रजम् । रक्षिष्येऽथ समुत्पाद्य प्रतिश्रामकरोदिति ॥ १०
सत्यस्य सत्ययाचोऽथ प्रतिर्द्धपा विस्तम्भते । अस्माकं किञ्चरोतीशः दुरदष्टैर्विजृम्भितम् ॥ ११
अहो किमिति हा कष्टं भागवन्तश्च तेऽसुराः । शिवैकशरणा देव्याः तमेवमसागताः ॥ १२
एवमेव दिशामीशाः त्रिसिद्धिर्मुनयश्च ते । ततो ब्रह्माश्रयीत् धार्यं संरेष्य विदुषांलदा ॥ १३
ईशोऽभ्याभिरुपास्यो हि पुनरेव दयानिधिः । असुराश्च क्षुपाश्चान्ये जगत्पापदृष्टजम् ॥ १४
जगन्मयस्य देवस्य हृत्वा एव विचारणे । अथवा किं करोतीति विचार्यो जगतांपतिः ॥ १५
अन्तःपुरे तदा देव्या द्विमयस्या सुरोत्तमाः । कोवाज्य प्रेषणीयस्यात् समीपं त्रिपुरद्विपः ॥ १६
विचार्य तेन कृत्वास्तं बालचन्द्रशिलाभणे । ततः परन्तु पच्छक्यं तत्कर्तव्यं प्रयत्नतः ॥ १७
साध्वन्मथ गोविन्दो विचित्राक्ष्यं दिवस्पतिः । देवाश्च सर्वे दिक्पालाः यक्षमन्थत साधरम् ॥ १८
अनुमत्या सुरेन्द्राणां विष्णोश्च पलवैरिणः । परमेष्ठी समद्वय एवमेव गगनोद्भवम् ॥ १९
संभाव्य वाचा बहुधा सर्वपापेभ्य सन्निधौ । इदमाह महाबाहुः बहुपापैश्च वाक्पतिः ॥ २०
प्रज्ञा — पापो यद्यममीसर्वं कायमाप्रापरोपिताः । इतसा इतलोकास्सो बहुकालं महासुरैः ॥ २१
निपन्तारं न पश्यामलोपा स्कन्दारते किल । स्कन्दश्च शक्तिनेत्वाद्यः शर्वाण्यामूर्ध्वरेतसा ॥ २२
पञ्चहृत्यपरेणैव प्रपञ्चस्यास्य कृत्स्नाः । त्रिमीरोन वै देव्या दिव्यान्तःपुरत्यासिना ॥ २३
क्रियते किमिति प्रेक्ष्य ज्ञानी हि त्वं सदागते । प्राणोऽस्ति प्राणिनां लोके देवस्यापि वपुर्मेहत् ॥ २४
अप्रगोहि धृतो वेदे मत्वा शीघ्रं कुठ म्रियम् । सुराणामपि सर्वेषां त्रैलोक्यस्यास्य मारुतः ॥ २५
पद्मनरस्तु तच्छृत्वा त्वत्प्राणोऽश्रयीद्वयः । नाहमसि विद्ये शक्तः सोमप्रन्तःपुरे शिवम् ॥ २६
नापि क्षान्ते पुरा मारो यद्यः श्रुत्वाऽमृताम्रसाम् । रत्या देवं समासाद्य भस्मासीद्विदितं न वा ॥ २७
प्रमज्जनयच्च धृत्वा पुनर्कलं स्वयंभुवा । ब्रह्मा — लपदेशवरं शशुं वटमूलनिवासिन् ॥ २८
पुण्योऽज निजया पत्न्या तदेनस्तद्दिनाशङ्क्य । मधूमूर्तेर्मधामूर्तिरिषा शिष्टसुपूजिता ॥ २९
सुरकार्ये महत्यस्मिन् त्वमेव धयामाश्रिता । प्रत्यापयानं न कर्तव्यं विजयमपि माङ्कुर ॥ ३०
पञ्च सन्तु शिवा निर्व्यं पन्थाजः एवमान भोः । अद्यार्थयन् सुराख्येवं विशा ब्रह्मर्षयोऽमलाः ॥ ३१
संप्रापितो मतिः चक्रे " कथञ्चिकथमाश्रुयः । आभञ्ज्याभिप्रतस्थे तानचलं राजतं मरुत् ॥ ३२
यौत्तरोऽपि तनः पूर्वो दक्षिणः पश्चिमः क्षणात् । दक्षिणोऽपि च मन्दस्सन् पुरमीशितुराश्रितः ॥ ३३
गोपुरेण पुरं प्राप्य स्वामिनो चासमासदत् । दिव्यमणिपथवर्जितं दृष्टिप्रसरतस्करम् ॥ ३४
अनेकादित्यरंकाशां अश्रंसिहृष्टाङ्गुलम् । अतीतकक्ष्यो गणपद्मार्थमर्चनैरलङ्कितः ॥ ३५
अन्तःपुराधिपस्यापि नन्दिनो नित्यमन्तः । वायुस्वरूपवांस्तत्र तेनाशोधि समीरणः ॥ ३६
अन्तश्च रा वृधा याहि साहसी त्वं प्रमज्जन । विशासित्यं प्रभोस्तावत् किमप्यं सदनं यद ॥ ३७
निशान्तं यन्मृच्छस्य महं नोक्त्वाश्च योरवत् । नन्दीशयचनं धृत्वा निवृत्तगतिरप्रतः ॥ ३८

सदागतिः प्रणम्याथ शैलदेः शाल्लिःपुरः । आतोभसि देवकार्यार्थमाविष्टोभसि सुरैर्मुद्रुः ॥ ३९
 अपराधो महानस्ति क्षम्यतां क्षम्यतां त्वया । विनाप्य प्रमथे यूयं प्रवेदयत मां प्रमो ॥ ४०
 नन्दी प्रोवाच तं हृन्दो नियतस्य क्षमीरय । समयो नैव तस्थीय माविर्दशीर्मनोजघत् ॥ ४१
 सिप्रोऽथ यापुर्दोषस्या किंकरोमीति चिन्तयन् । इदं पितृधमुष्येषु निषेदिष्ये कथंचन ॥ ४२
 तैरेवाशोचितं यच्चदनुष्ठेयं च देवपैः । इति निश्चित्य मनसा मनोवेगं समास्थितः ॥ ४३

रासानुं अगामाशु गुहामपि सुरभिदाम् ॥ ४३ ॥

इति श्रीस्कन्दे महापुराणे शंकरसंदितायां शिवहस्ताख्ये
 संभवकाण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पंचविंशोऽध्यायः ॥

देवैः भीरुन्दोरत्तिप्रार्थना ॥

सूतः —

तं विलोक्य सुरास्सर्वे शूरेर्मनुजं गताः । तमपृच्छन् स्थितं पार्श्वे प्रणम्यावतवेतसम् ॥ १
 एहि धापो महाभाग महादेवस्सतांगतिः । करोति किं भवेदानीं पार्वत्या परमेश्वरः ॥ २
 तेयामिति वचःश्रुत्वा प्रसन्नमनसां तदा । यापुराह च तान् प्रेष्य सधनिषेदमजसा ॥ ३

वायुः —

न मया विदितस्तत्र वृत्तान्तश्चिवयोस्सुराः । क्रुद्धेन नन्दिनादिष्टो नायं योऽयसरस्सुरा ॥ ४
 इति ध्रुत्वा निवृत्तोऽस्मि प्रमूषामेवमेवहि । अतः परममी यूयं समाचरत पक्षितम् ॥ ५
 इति धापो पश्येते सिन्धारावप्रह्लादस्सुराः । सनारावणकारुण्ये मन्त्रयित्वा क्षिरं पुनः ॥ ६
 निर्गस्य भैरवुश्चासे मायुः कैलासमंजसा । आसेदुस्तत्र ते शशोः पुण्डमायतनं महत् ॥ ७
 तत्र देवादिदेवस्य द्वारवेशं समाभिताः । सुक्षिरे प्रेषयते कालमासामासुरतन्त्रिताः ॥ ८
 ततस्सर्वे सुरापीशाः नन्दिनं गणपुत्रवम् । सेवितं गणैस्सर्वैरित्तदगन्धर्वैकिन्नरैः ॥ ९
 अनिच्छया यद्विद्वारमाधितं समये तदा । आलोप्य मुदमापुस्ते धनं सम्प्रेष्य निर्घेताः ॥ १०
 सन्तानकप्रसूतैस्तं सन्नम्यर्ष्यामुत्तान्धसः । प्रक्षिप्यन्नमस्कारैर्भक्तिमावसमप्रियताः ॥ ११
 सन्तोष्य विविधैस्तोत्रैरेते प्राञ्जलयोभूवन् । त्वया धन्यतरो कोढे शालंकायममंभय ॥ १२
 शिलादो भगवाम् साक्षात्तैलोप्यमुकरीरितः । सुब्रह्मणो भवानय सुराणामसितपुत्रे ॥ १३
 विहाप्य देवदेवाय क्षप्रप्राञ्जलरसमुद्रुःसितान् । समुद्रजन्मममं शोकाभ्ये च महाजने ॥ १४
 श्रुत्वेति वैदुषं वाक्यं भीमासन्दी शिवप्रियः । प्रविश्य वैष्णविकण्ठं ज्योतिः पुष्पाञ्जितं मुदा ॥ १५
 उपस्थाप्य तदा देवो जगतां पितरौ हृती । क्षात्रेक्षितेन तच्चित्तं चित्तजन्मपिपोः पुनः ॥ १६
 न्यजिष्यत्सुरान् प्राप्तान् सेचापैर्भिनयान्वितः । प्रातनुषस्सुरान् पश्चात् प्रापयद्देवतेशितुः ॥ १७
 तत्रा देवोऽपि देवानां सार्कं देव्य जगत्शुभः । दिव्यसिंहासनाकूढो दर्शने प्रददौ ह्ययम् ॥ १८
 ते देवास्तमपालोक्य प्रीतिकण्ठकितवचनः । बस्तुयन् स्तुतिभिः स्तुत्यमयशेनान्तरात्मना ॥ १९

देवाः —

ओं नमः प्रमत्तार्तिं शिवायानुभमोचक । कस्याप्यदाय भवते कामदापिभमोस्तुते ॥ २०

संभव काण्डे — पश्चिमोऽध्यायः

कामप्राप्य पुत्रप्राप्य कलिप्रययनाय ते । सोमसूर्याग्निनेत्राय नमस्तोमार्द्धधारिणे ॥ २१
सधप्राप्य मखप्राप्य सुखप्राप्त्यैकहेतवे । शंभवे शङ्करायास्तु सर्वधाय विशूलिने ॥ २२
यमप्राप्य विपप्राप्य शत्रुप्राप्य सतांसदा । अस्माकं प्रभवे तुभ्यं लोकानां प्रभवे नमः ॥ २३
वार्तिकार्तिप्र सवैषामात्मनामसुरोद्भवा । सेनान्यमाशु संपाद्य नोदानोद्य दयलुना ॥ २४

सुतः —

धारितः प्रभुरत्यर्थं दिग्भिर्द्भिर्दयानिधिः । यभूत चक्षुः पद्भिः अलङ्कृततनुस्तदा ॥ २५
भासीनामासने साजमेविकामविकल्पतिः । व्यलोकयद्देयात्मा साक्षात् पद्भिर्भाननैः ॥ २६
तत्क्षणप्रपन्नैः पद्भिः सात्कारैरुच्चैरेतसः । निरागतकोटिसूर्यांस्तेजः कालाग्निसन्निभम् ॥ २७
षोढा तेन जगत्सर्वं ध्यातं सर्वं चराचरम् । ममरस्तेजसा तेन दुद्रवुस्सर्वतो दिशः ॥ २८
तत्रतत्र समुद्गीक्ष्य तत्तेजशानामयं सुतः । अतिमीता इवासीता इतिसर्वं पितृविपरे ॥ २९
अप्राप्तशरणाः दिक्षु प्राप्तास्ते सत्वरं पुनः । अनन्धशरणा भूयः शरणं प्राप्सुरीश्वरम् ॥ ३०
मौक्तिकपितृसर्पाङ्गाः निम्बसन्तो मुहुर्मुहुः । शरणं शरणं देव शरणस्रो भवान्यय ॥ ३१
सर्वेऽपि सर्वलोकेऽपि सर्वशक्तिसमन्वित । सर्वार्थसाधनोपाय सर्वजीवदयापर ॥ ३२
रक्षासांस्तेजसाग्नेन कलिन्देक्षमायुः क्षणात् । इति तत्प्रायेनामुद्यः सांघस्यैश्वर्येश्वरः ॥ ३३
इयानिधित्तो भूयः तेजः सस्याचैतसा । तत्तेजःस्मृतिमात्रेण पित्रोः प्रापातिकं क्षणात् ॥ ३४
सङ्गीभूतं पुनष्पोढा स्थितं शान्तं तद्वज्रसा । ततो देवः कृपामूर्तिः अमरानन्दलोक्य च ॥ ३५
पश्चिदायुः समाहूय पचनं वेदमगवीत् । युयामिदं महद्भवे वायो षोढा स्थितं पुनः ॥ ३६
वामरीमापगामाशु संप्रापयत् माचिरम् । क्लृप्ते शरणस्यैतत् साक्ष्यं मम लेखकैः ॥ ३७
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवतत्त्वखण्डे
संभवकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पश्चिमोऽध्यायः ॥

श्री स्कन्दावतारः ॥

शिवः —

क्षैतदद्भुतं लोके शंभोरमिततेजसः । ऊर्ध्वैरेतस्त्वमाध्वर्य मेवाहाडादिकद्रुतम् ॥ १
तदेतदैश्वरं तेजः सर्वदत्तामायं तत्त्वम् । कथयस्व महत्तमाय कथां नो विस्मयाचहम् ॥ २
सर्वेशोऽसि भवानेव जगत्पतिस्मिन् चराचरे । त्वया न विदितं नैव रोमहर्षण विद्यते ॥ ३
कथयास्यमप्यसिद्धं सुप्रज्ञपयसमुद्भवम् । इति संप्राप्येतोविप्रैः स्थितशिष्यो महत्तमः ॥ ४
संश्लेष्य कथयामास सर्वमेव यगातयम् । सुतः — शृण्वन्तु मुनयस्तत्त्वं सुमह्यवसमुद्भवम् ॥ ५
व्यासेन कथितं पूर्वं अस्मभ्यं करुणाशलात् । तदिदं संप्रवक्ष्यामि श्रेयसामेकसाधनम् ॥ ६
ईशेन तो समादिष्टौ पश्चिदायुः महाबलौ । तेजसो बहूने तस्य शरारण्यान्तमेजसा ॥ ७
देवं प्रणम्य तौ मफस्या ज्ञातां भीतौ कृताञ्जली । अथां क क मवत्तेजः सर्वलोकप्रियावि भोः ॥ ८
शक्तिश्च कीदृशी वोढुः जाययोरविकापते । श्रुत्वा तयोर्वैचः शूली स्रगमानमुखान्बुजः ॥ ९
प्रोवाच पचनं वदो वायो मन्त्रासनाद्वलम् । अस्तु तेजस्समुद्गारे भजेदेतच्छलाघयम् ॥ १०
देवाश्च वेधसाचार्ये अनुपान्तुमुपादिषा । इति प्रवञ्जन्तश्चात् ईशो परमपाऽम्बवा ॥ ११

पापक पापेदातत् शीतल तेजमालयत् । समूहा पद्मिष मूर्ध्ना विषदू श्रमगत ॥ १२
 पवमानोऽपि चाचोम्य श्रम प्राप्य पुन पुन । कथ वथचिद्विगाया अन्ते शरणमय ॥ १३
 यद्येन महता ताभ्या निक्षिप्त तत्रतच्छिषम् । पद्मपण्डे पद्मनिभ पद्मकातारसारमम् ॥ १४
 तेन पीतशलागुण तेजसा तनुतामता । मध्ये शरतटापस्य पद्ममध्य निनाय सा ॥ १५
 सहस्रार्थप्रतिम तत्र तच्छाभाव महः । पद्मवर्ध दादशमुञ्च द्विपाद सुमनोहरम् ॥ १६
 यषु पुषोष जगता भगलासुष्यवर्धनम् । कुमार सुपुमाराणा निदर्शनमभूत् क्षणात् ॥ १७
 पुनर्वृष्टिभूतत्र दिव्यदुग्दुमि निसर्गे । मनुतुष्ठाप्सरस्संघा सर्वे लास्यकलाकुलाः ॥ १८
 दिश प्रसेदुर्मदतो यषुश्च सुप्रमाणमम् । सुन्दारवर्गगेन्द्राणा मुवनेष्वतिशोभनम् ॥ १९
 ऐता ज्योतिस्सुरारसय श्रव्यं सुमनोहरम् । कुमाररूपमुदीक्ष्य हतहत्या ययमिदरे ॥ २०
 मेनिरे स्वस्वभैरव्य यथापूर्वं यष पुन । मोक्षपामहेऽसुरेन्द्रेभ्यः पुनरावीय पैमयात् ॥ २१
 सेवणास्येति तत्सेवा साक्षा पद्मरजसा । रक्षुत्स्य पमितो दिशो यस्मिन्नास्सुता ॥ २२
 एव परिघाराक्षेत्रे विष्णुर्दत्तनिपूदकः । पट्टहत्तिका स्वमाह्व स्तवमेनमपादयत् ॥ २३
 प्रत्यहं हत्तिका यूप भयताऽऽपममतर । इति विष्णुः सः श्रुत्वा हत्तिका पट्टं च ता पुन ॥ २४
 मुख्ययोग पट्टत्यस्त प्रस्तुतय पय स्तने । भागत्य प्रातिमयुक्ताः स्तवमेनमपादयत् ॥ २५
 माक्षपात्यागतास्तासु समीप सोऽपि क्षामय । तन्ममनुप्रदायार्थं पोदान्मूर्तिभूत् क्षणात् ॥ २६
 ता धीद्वय सुकुमार त कुमार पुष्कोपरि । प्रत्येकमेकमादाय ग्रहणतातरात्मना ॥ २७
 प्रस्तुतयश्च तारसर्वा जिमिरे मुसमाननैः । भययस्ते स्तनौ धाला तासामास्यावलोकका ॥ २८
 क्रमशः पावयिष्या तान् हत्तिका स्तन्यमममनः । पत्रेषु शाययित्वातु लालवत्यस्तदोपिरे ॥ २९
 निद्राति स्म तत वक्षितु जहासान्वो मुर्मुह । अरोदीदपरोऽस्यर्धे पर श्रोत्रातिप्रसिद्धि ॥ ३०
 अहास्य हरोदासात् निद्रापश्यशो मुहु । पादागुष्ठे स्वमास्येनाकरेण निदयेकदन् ॥ ३१
 मज्जति स्वास्यदेशेऽथ करयो सन्निवेशयत् । पुन क्षणान्तरेणाव चधारस्तोरसावर ॥ ३२
 जागृभवा चैव दस्ताभ्या किञ्चित् किञ्चिच्चालह । पद्म्या दिशानि चाप्यन्यो जगामय पयातच ॥ ३३
 अपरस्तु विषदू भमिम्यामाप मेदिनीम् । मन्तु करानलयेन महीमन्यो जगामच ॥ ३४
 उत्पन्नित्वपन्नयो यन्नाम शिवसमय । पुन क्षणान्तरेणैव परो मुहुर्वाह्वयत् ॥ ३५
 मय पादयोऽस्यर्धे एकपादगत पर । मल्लवमेपवध्यान्वो मस्तकेनाप्रदर्शकम् ॥ ३६
 परस्पर समामिक्ष्य बाहुयुद्धपरस्परौ । परमलौकमतनोत् पालभाजमुपागतम् ॥ ३७
 पोटाविमलमिवतत् निविश नीडयारसम् । चेष्टितानि शिथिला ता विस्त्रिणाणि विलोकयत् ॥ ३८
 विस्मयला पराप्रोति तेषु सर्वेषु चकिरे । विष्णुमुखायै देवास्ते ह्युग्र हस्तनूहा ॥ ३९
 चरित्राणि विचित्राणि हतहत्यास्तदाऽभवन् । ईशितैर्कोर्मितोऽस्माभिरचिका पञ्चजिह्विरे ॥ ४०
 पल्लिरेतैस्समुदातु शक्यान् लोककण्टका ॥ ४०

इतिविधिममीष्ट चिन्तयित्वा महेन्द्रा मनसि शिवकुमारान् पट्टं च कान्तातनान् तान् ।
 सुखमधिकमपु मोक्षप्राप्त्यलक्ष्या किमिव जगति न स्यात् सौर्यमीशे प्रसजे ॥ ४१

इति धीरान्दे महापुतने शकरसहिताया शिवसहस्रखण्डे
 संभवकाण्डे पदविशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

नववीराणां उत्पत्तिः ॥

सूतः —

यदा तेजांसि देवाक्षिसमुद्भूतानि वीक्ष्य वै । गमरा द्रुमुर्मताः तदा देव्यपि पार्वती ॥ १
 अद्भुतैश्च परित्यज्य संभ्रान्तदृष्ट्याद्भवत् । प्रस्वलपादफमला निशान्ताभिमुखीमुहुः ॥ २
 स्रजलतोः पादयोर्वेगात् मञ्जीरसचिह्नानि वै । रत्नानि मार्गपर्यन्ते नर्यापि व्यगढम् क्षणात् ॥ ३
 तेजस्तु स्रजमतनुषु निर्मयेषु सुरेषु च । देवी विदितवृत्ताम्ना देवांस्तानशपत् क्षुधा ॥ ४
 पलादह्नात् सुरा गुर्यं ग्रामकाशमममंभयम् । नजहृष्येभ्यः तत्तृपमनपत्या भविष्यद् ॥ ५
 शनैर्धैर्यसहसा देवान् देवी हिमगिरीन्द्रजा । पुनरंकुमुमाभर्तुः आलसाद् शुचिदिता ॥ ६
 रत्नेषु विनिर्कीर्णेषु मार्गस्थोमपपार्श्वयोः । संक्रान्तप्रतिमा गौरी दशधा चिरराज सा ॥ ७
 ता इमा प्रतिमाश्चांशुः रत्नैर्यः सहसाभ्यवृत् । समादधति देवेशे सर्वा रत्नपरिवृताः ॥ ८
 तत्तद्रत्नानवीतांगः तत्तद्रत्नसमाह्वयः । उपतस्तुर्महादेव्यं देवीं च हिमशैलजाम् ॥ ९
 प्रेक्षन्तेऽसौ महादेवं प्रेमनिर्ममनसाः । सुतकमलपत्राक्षं सुनासं चारुकुण्डलम् ॥ १०
 मकल्लङ्घ्यशरणाद् कान्तमन्दसितोऽयलम् । पिदतां नामभूषणम् अठरेपुशिवातनम् ॥ ११
 तासां मरीचिभिर्मनोः कालिकानां दण्डादहो । आलोच्य देवी तासां तत् भायमात्कलोचना ॥ १२
 गर्भे च जठरे भूयः ग्रन्थुप्रस्फुरिताधरा । माप्रसूयं सगर्भाञ्च चिरं भवत कल्पकाः ॥ १३
 इति देव्यास्तथापानां रत्नानां योवितानुहुः । स्वदेशोद्गमो महानक्ते मुक्तानि निरिवाधमा ॥ १४
 माह्वामासन् गणभेष्टाः नियुतं ह्यङ्गपाणयः । शूरास्वदेशोद्गमादसात् चर्मदलाः महौजसः ॥ १५
 भगक्षिहृन्ता भगवान् तान् कुमारानकल्पयत् । गोवां शापाच्च वैशर्भे निवसन्ति महौजसः ॥ १६
 ते शिवं जगतामीशं ऋषिश्चित्ते निपायवै । दृष्ट्वाप्राणास्ताभ्यापि पार्वतीमीशदासनात् ॥ १७
 महाभारेण गर्भेऽहं दुःखितास्तास्तु निवृत्तः । ततः कालेन महता परिचर्याप्राप्तुव ॥ १८
 तामु सर्वासु यत्नेन शक्रे च प्रसेदुषि । परिचर्याप्रवधायां पार्वत्यां परमेधरा ॥ १९
 सासामनुप्रदार्थं तु तामग्राह्यं वदीश्वरः । स्वयं प्रसन्ना शर्यापी प्रतेशाज्ञाचारासयौ ॥ २०
 भनुजग्राह । गर्माणां धवलाभेभ्यः भुवनेषु । जगतामिति तास्वेष नय जाताः महौजसः ॥ २१
 पीरः वीरवराः लोके मातृणां वर्णपेशलाः । रक्तवल्लीति या रक्तवल्लीति एतितोत्तमा ॥ २२
 तस्यामाचिरभूद्भीरु वीरगाहुः प्रतापवान् । अग्रा तच्छब्दवल्लीति मुक्तमणिसमुद्रया ॥ २३
 सर्ववीरवरः श्रीमान् तत्पुत्रो वीरकेसरी । पुष्करामस्मुद्भूता पोपीवल्लीति सा स्मृता ॥ २४
 तस्यां वीरमदेन्द्रोभूत् सर्ववीरवरप्रणीः । गोमेदकमणैर्जाता गोमेदतिलकास्मृता ॥ २५
 तत्पुत्रोऽभूत् जगत्प्रयातः साक्षाद्भीरुदेश्वरः । वैदूर्यसंभवापारुतु पुत्रो वीरपुरन्दरः ॥ २६
 याऽभूच्चर्मणैर्बली तत्पुत्रो वीररत्नमः । श्रीमन्मरुताज्ञाता तच्छ्री विबुधैः स्मृता ॥ २७
 तत्पुत्रो वीरमार्ताण्डः शशपट्टः प्रणयनः । प्रजालवल्ली या देवी तस्यां वीरान्तकस्तुतः ॥ २८
 इन्द्रवीरमणैर्वाभूत् नीलवल्लीति सप्तमा । वीरपीरस्तुतस्तस्याः ते वै नयमहौजसः ॥ २९
 सर्वे ते शनैस्तासां मासिमागन्धिनिर्गता । गर्भं मवानीकहितं प्रणमुः प्रणतार्तिहम् ॥ ३०

पार्थ समाश्रयन् पिबोः वितयेन महौजसः ॥ २० ॥

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवसहस्रनाम्ने
संभवकाण्डे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ मय मष्टविंशोऽध्यायः ॥

कुमारेण सह धीपार्वतीशरतोभ्यरात्र्यां कैलासगमनम् ॥

सूतः —

तानाह सर्वान् सर्वेष्टाः सर्वेष्टो जगतांपतिः । मषिष्यति हि हे परसा युष्मार्थं प्रभुत्वरूपः ॥ १ ॥
पार्वतीयो महाबाहुर्मरारिनिपुनः । अनुशास्त्रैकमेतेषां कृत्या नामानि शङ्करः ॥ २ ॥
उत्सुकोऽभूदुमादेश्वरः । पुत्रवधशत्रुलोकणे । आभाष्य भूधराधीशपुत्र्यासह महेश्वरः ॥ ३ ॥
प्रतस्थे वृषमारुह्य प्रणतातिहरन्निशयः । पुष्कलोकनसञ्जात कौतूहलतादरः ॥ ४ ॥
प्रास्थानिको महानादः प्रमथैस्समतादृत । पट्टहा मेरुदण्डगुहाः काह्वयः कलतिस्वनाः ॥ ५ ॥
निर्ययुर्गणपधेया । नानाशस्त्रास्त्रपाणयः । रथनागतुरङ्गेषु पञ्चदश महाशलाः ॥ ६ ॥
सहस्राणि सहस्राणां रुद्रकन्या मनोरमाः । तथैवाप्सरसां संघा जगमुत्प्रे महेशितुः ॥ ७ ॥
सूर्या चन्द्रमसौ शंभोरायंवाद्य वृषण् वृषण् । श्वेतपञ्चने यमरतुः पार्थिवोर्मक्तिमाविती ॥ ८ ॥
हालाह्यसुन्वरोत्थर्वमन्तरंगो भक्तिकंगतः । कुमारनिवृत्तस्थाये मुरारिप्रमुखास्सुराः ॥ ९ ॥
विपांजवनिर्बहुष्टा भक्त्या प्रतिपद्युः प्रभोः । प्राप कणेन भागवान् देवेशावरण मुदा ॥ १० ॥
तदानीमेव पद्मेषु पित्रोरीक्षणतापरः । योदोवविपुस्ताम्रैर्न परिषेदथ कृत्तिकाः ॥ ११ ॥
भयोऽपि सहस्रा व्योसि भगवन्नासह संस्थितः । मन्दहोर्गेणैर्द्वैश्च मातृमित्रसह पुत्रकम् ॥ १२ ॥
मेने निरीक्ष्य तद्वक्त्रं सकलं लोचनत्रयम् । आहस्य सादरं देवी मायें पश्य मनोरमम् ॥ १३ ॥
भात्मनं बहुपातीनं सरोजेष्वासनेष्वमुम् । अनेन धीरसुखेहि जगतामातिहारिणा ॥ १४ ॥
इति बाह्विनि गौरीशे वृषादुत्तीर्य न क्षणम् । आलिङ्ग्य देवी तानेतानेकधा मूर्ध्निजिप्रति ॥ १५ ॥
गाढं स्तनान्तरे कृत्य चक्रैकं पश्यन्मुम् । द्विषादं द्वादशभुजे पश्यन् च त्रिपङ्कजम् ॥ १६ ॥
द्वौ स्तन्यं स्तुतपयाः सर्वपात्रेण क्षोभनम् । बालोऽपि लीलयाद्विष्यः पयो पद्मिः पयोमुखैः ॥ १७ ॥
विधामयं हानमयं पावनं प्रभुप्राप्तनः । आलोक्यन् मुने तस्याः सपाद्गैरनुत्तमम् ॥ १८ ॥
विषयस्मिन् पयोप्रातुः प्ररुक्त्वा विन्दवस्ततः । पतितान् सलिले पीत्वा शफरास्तान्मुनेस्तुतः ॥ १९ ॥
शापात्पराशरस्यासन् प्रसन्नभावमुपागतः । पीतमन्त्रेण तेषां तत् पूर्वकृत्वापगतम् ॥ २० ॥
अथ देवी कुमारेण शिवाकं वृषमोपरि । प्राप दुन्दुभिनिर्घोर्जघन्यादिमङ्गलैः ॥ २१ ॥
पुष्पपुष्टिमूलजं विप्रोर्मूर्ध्नि द्विविन्नुत । ननुतुर्मुनयस्सिद्धा दण्डहस्ता जटाधराः ॥ २२ ॥
आरोप्य वृषमीशोऽपि सकुमारं द्विमाद्रिजम् । आलोक्य कृत्तिकाः प्रादात् प्रीतो वामुमापतिः ॥ २३ ॥
युष्माभिर्विधितो बालः स्तन्येन यदसौ चिम् । युष्माकं संघबालोके कर्तिकेयो भवत्ययम् ॥ २४ ॥
अथ भृति लोकेऽस्मिन् दिने युष्मासुमानवाः । प्रीतवेष्ट्य चरिष्यन्ति यतं चिरकृतादराः ॥ २५ ॥
तेषामिष्टानि पुत्रोऽर्थं सद्यो वसत्यसंशयम् । पुत्रार्थं लभते पुत्रान् स्त्रियं क्रीडाम् आनुयात् ॥ २६ ॥
घनापीठपद्ममूरि पञ्चधमः पञ्च वल्गु । विद्यायी लभते विद्यां निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ २७ ॥

कुमारसंभवाध्यायं या शृणोति हृताक्षरा । बन्धापि सप्ते पुत्रं कुमारसदृशं ध्रुवम् ॥ २८

सूतः — वरमिति कठणाब्धिः हृत्तिकाभ्यो वितीर्य स्वयमपि सहदेव्या पुत्रमादाय बोध्याम् ।

पुनरपि भवने सं प्राप भूतेन्द्रसंवेहं विधिसुरयोमिष्टन्द संभाविताग्निः ॥ २९

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवराहस्यखण्डे

संभवकाण्डे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥

श्री स्कन्दस्य वाल्मीकिः ॥

सूतः — अथ कञ्चिदेव शिवयोरसपिद्येगमयम्मकाल मुपलाळयतोः ।

शिष्टा विनोदपरिशीलरसिहृत्तुर्नृगममिमण्डि मुदा ॥ १

पश्योस्महंसकयुगेन पुनर्मणिपुत्रहृत्तल्लसकैः ।

कटिभ्रूकिङ्किमिनिफनितैरसावहारमगजातनुजः ॥ २

बहुनिष्ककाञ्चनममिप्रवरैरधिकष्टमद्भुतविभूषणकैः ।

रुक्मे भुजान्तराममुपनभः पितृमातृ पीनमिव तारकितम् ॥ ३

मुदयच्छयः श्रवणमण्डनकृममिकुण्डलयुति पिकासभूषः ।

धृतपट्टलपि ममिदामलसत्यलनाटसाम्य शशिमण्डलकाः ॥ ४

सुकिरीट पद्ममणि रश्मिरस्यकुम्भोऽसामूर्धततयोवितताः ।

कमुद्रुतं सुनिवासपरिर्मणिसानुसन्ततिसमानकचः ॥ ५

इत सचिदैशममिष वचसां मन्त्रसामगोचरमन्त्रसुखम् ।

शिष्टुमायमेत्य समलङ्कृतिमत्प्रलवकार शिवयोरसविभम् ॥ ६

अथ सानुगो जगति खेलधिषा पितरौ प्रथम्य परिमय मुहुः ।

निरगाविष्टुस्मृतत एव जगज्जगतां मनांश्च भृशमुत्कथति ॥ ७

प्रथमं वृष पशुगतेः पुष्टो निवसन्तमस्य ककुद्कशैः ।

मत्तकण्डुकाममिविषाय तदा व्यस्तुद्रक्षणं प्रतिपद्यौ ततः ॥ ८

गणपान्विलोदय बहुधा विहृताग्रहसन्यगैस्सह मनोजवयुः ।

निद्रुटं सप्रेत्य मुहुर्दुष्टिमि. लमुद्रां वपत्रमधिकं पिष्टये ॥ ९

सहसा प्रविश्य प्रहयेकमतो निरगात्सनिष्पुटपथेन पुनः ।

गणपैरष्टमतिान्वयूह नपथा निवेश तत् एव रश्मिः ॥ १०

गमनाद्भनं सुमनसां महितं सहसा प्रविश्य तच्छण्डयुतम् ।

मधिरस्य कञ्चिदपि भूमिरहं फलजातमस्य सविभूषपुनः ॥ ११

परमेत्या सूनमपचित्यततः परमेत्य वृक्षमपर्यन्त ततः ।

धृतपट्टपदमसदजातरतिः फलमद्यानादितमुपप्रकतः ॥ १२

ततएव भौममपि लोकाभितस्सरेतो रिडोद्वय विमजातमतिः ।

पथसां निधीदपि च सप्ततटान्निविध पद्मकमलेन निम्नः ॥ १३

विहगमपतिं धनित् कचिदपीद हर्म्यं दृग मृग च हरिण इचिच्छ्रमराजशार्दूलकी ।
पयासि च बहुग्वय समधिष्ठ्य भागं भ्रमन् विकारमधिकं भजन् यत्रसुधाधिवन्द्यो यमौ ॥ ३०

चचार वापीषु बहुप्यैकं तटाक्षकोटीषु महेन्द्रपुत्र ।

नदीषु सर्वांस्तु विहारशीलो मुद मनस्यात्मगणस्य कुर्वन् ॥ ३१

अगौ क्षीणापाणि इचिदपि चिर सुस्वरमथ तरुनाद्रानाराधीरघतरसानेय कलयन् ।

मृगानप्यामीलशयनयुगलाभ्येत तृणकान् घनगह्वरं ध्योम प्यरचयदशेषाक्षिगमन ॥ ३२

इचिदस्ते धेनुं स सुपिंसुपाक्षय करयो विवृण्वन्तद्वन्ध्र पिदधदपि देवागुलिमुपै ।

मनस्सर्वेह्येत्य मरुसिजवश लोकयमिता अनस्यतत्त्वान् प्रकटमधमद्वयपरमम् ॥ ३३

यत्तासराभ्यासपराद्धिजेन्द्रपुत्रा स्वयं धामघपुस्महेमि ।

अपीवड्ढाविडमान्ध्रमयत् कर्नाटकाप्रभारदेवभाषे ॥ ३४

अथचैनमदपेक्षु यणिर्गण्यसौ पृष्ठसखद्वर्मदासमा ।

देवानधीते सकलातिधापी विषायनोज्ज्वल्युत गीतकीर्ति ॥ ३५

इति हररितिरनेन ज्योतिरोद्भूतमूर्तिर्देविरपि परमगुहादृषकोटीषु चैवम् ।

चिरमपि ॥ विद्वत् सानुगैरात्मैरदिराजमपि च तस्या जीगमन्त तिरण् ॥ ३६

इति श्री एकादे महापुराणे शहरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे

समयकण्ठे एकोनत्रिशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रिशोऽध्यायः ॥

श्री स्कन्दस्य इन्द्रादिभिः पुत्रम् ॥

अथ तत्र स्थिते तस्मिन् हरस्तुनी जगत्पती । रत्नसानीं विहरति त्रिशया विस्मय मता ॥ १

ते मेकार मूषराणां सप्तानाममरीकसाम् । भीताश्च वृषाभुविश्रां किमप्येक्षयतीतले ॥ २

विरेकादशदेवाणां रुद्राणां द्वादशा मनान् । गणावसूनां मरुतां सखद्वारमिवनीं तथा ॥ ३

सहाशापतिमिस्तर्धं त्रिशोऽज्ञसमुपागमन् । व्यजित्तिपद्महरये कीदा बालस्य शूलिन ॥ ४

तथातेऽपहतशानास्तुगृह्यन्त्यस्य मायया । अस्मात्त्वा तेन सम्यक् वृषारिमिदमनुवन् ॥ ५

देवा —

मयान् कस्य पुत्रोऽयं बालः कश्चिज्जगत्तमम् । विलोक्यमास चिर सरः कलमयकुटी ॥ ६

उषाभिप्राकृतेनैव चारेण हृत्यर्थता । एवम् सागध नीता क्षीणास्मत् विमदिताः ॥ ७

विक्षितादिगताज्जादूरं भ्रामयित्वा मुदुर्मुदम् । इत्य विप्रकृते लोके वास्थितिवेदनोदरे ॥ ८

भुवेति मयराजस्य दृष्ट्वा रिक्मस्तुतमम् । मायया तमविप्राय मनस्वैवमचित्तवत् ॥ ९

अथ को वा न जानीमो पाळोऽत्यद्भुतविक्रम । अनेन लीलया सर्वं जगत्प्रयति मलसात् ॥ १०

पिशाण्यास्य प्रतीकारं प्रकृष्ये तनुमो वयम् । बालोऽयं विपुर्धरेव मारुदक्षरिपङ्कज ॥ ११

देवगच्छन् सहस्राक्षो मेरुद्विधा दिगीश्वरे । गृह्णाणि मेरुरेवैकं तुष्टानि कर्त्तुलीलया ॥ १२

त्रिभिर्मन्त्रैः समुपाटय हुमारपि शूलिन । दृष्ट्वाकुन्दोऽमरैः रसाक्षं लभ्यतुं प्रचक्रमे ॥ १३

सोऽपि लीलापरोप्येन देवैः कुण्वन्तमात्मनैः । प्रहर्तुमुपचक्राम प्रभुस्त्वर्षेण समय ॥ १४

शरादेवे रसहृच्छाप्तं प्रमुखं धनुषो मुहुः । प्रतितास्तप्रति कुट्टैर्न्येतन्मुष्णपृष्ठयः ॥ १४
 तस्योपरि कुमारस्य पादयोश्च विशेषतः । तूष्णीमस्ते कुमारोऽपि सयमानमुखांबुजः ॥ १५
 पुनश्चधृजहाप्रुद्धः स्वितावैरवत मूर्धनि । प्रादिणोद्गच्छने तस्यै परसौ यस्मिन्मूलम् ॥ १७
 तद्वज्रं प्रतिषेधेण मंसद्वितमिव सणात् । स्खलद्वदिकणं शीर्षे धृक्पुञ्जमिवामधत् ॥ १८
 ततोऽधिकं तु संकुटो वज्रघातेन वज्रिणे । शरं धनुषि सन्धाय मुमोचैरावतोपरि ॥ १९
 तेन प्राणेन निहतो मस्तके गजपुङ्खवः । पपातव्यसुरत्यन्तं यस्याहत इषावतः ॥ २०
 मरुत्मान् पुनरुत्तुल्य जगामादाय कामुकम् । मुमोचैरावतोपरि वर्षाणीयं वलाहकः ॥ २१
 कुमारोऽपि महाबाहुरेकं सन्धाय कामुके । शरंतेनाशुगासारमवग्रह इषाहनत् ॥ २२
 चकत् कामुकंभ्राज्य तवद्भुतं मिमामयत् । यज्ञी पुनर्महाहृदशकिं तस्मै शितां भृशम् ॥ २३
 मुमोच सहसा तस्मिन् ज्वलन्तीं ककुभोदश । पतितासा कुमारैस्सिन् ययमस्यदशां दधे ॥ २४
 पादमुञ्चति पृथारिः पुनश्शरमयापरम् । तावदेकेन मकुटं शरेनेन्द्रस्य पातयत् ॥ २५
 ध्वजं यैकेन शिपिजस्तस्यापानिसमुद्भवम् । पुनरेकेन कवचं माघिद्धनद्रसमुज्ज्वलम् ॥ २६
 निचखानोरसि शरं तेन मूर्छामवाप सः । पतितेऽग्न्य वलारातो विबुधाः क्रोधमूर्छिताः ॥ २७
 परिचार्य शिशुं शोभोः मज्जदृशरष्टृणिः । निवारं धृष्टिं महतीं कुमारशरसंभवः ॥ २८
 शरैरेव तदा शीघ्रं ताग्रत्येकं जघानह । यमस्योपरि वज्रप्रेलीनिनवारि पादिने ॥ २९
 बापवेद्वौ रवेक्ष्मीमि सोमार्थैकं पृथक् पृथक् । शरवृषं समुच्छीर्य पातयामास लीलया ॥ ३०
 दिग्वाजानपराभेष मनेकमेक मेकतः । क्षेपेन पातयामास शरेण शरसंभवः ॥ ३१
 एतावदिष्टा विबुधा बुद्ध्युत्सर्षतो दिशम् । पतत्सर्षमशेषेव देवर्षिर्नाशित्वा ॥ ३२
 बिलोक्यधीर्यं वीरस्य हृष्टोमा मुहुर्मुहुः । शृहस्पतिं समभ्येत्य त्वरयोवाच गीषतिम् ॥ ३३

नरदः —

जीवार्थं जीवमृतोऽसि पुरोधालिदिवौकसाम् । ऐसर्वैश्चिनुतैकेन सुये चिनिहतास्सुराः ॥ ३४
 हृदामीं पतितं लेवं तदाधरगुरोचिरात् । तदुपधृत्य चिपयो वाक्यं नारदनापितम् ॥ ३५
 काश्चा घानाशिना देवैरिष्टाशने यदनुष्ठितम् । स्वन्वाय जगतां भर्तुं महासेनाय इक्षिणे ॥ ३६
 गुहान्तराद्विनिर्गत्य गुहं शरणत्राय सः । आसीनं शिखरे रम्ये स्वाधीने जगतां प्रभुम् ॥ ३७
 समेत्पाक्षी त्वमस्तेऽग्नं प्रणम्य शिरसासुहुः । बृहस्पतिः - ओममोऽमन्तमहिमापारं सरितां पते ॥ ३८
 स्वन्दाय इन्तिदकप्रश्नं सोदराणादरायते । यद्वपत्रायैववक्त्रव नमस्साक्षात्पितृभिः ॥ ३९
 दिपद्भुजाय सौम्याय स्वार्चकेष्टप्रदायिने । उमाशङ्खयोरैकं प्रेमसाजनसूतये ॥ ४०
 भगन्तमूर्त्ये तुभ्यमवन्ताद्भुतहेतवे । भगन्तम्योतिषे तुभ्यमवन्ताय नमोनमः ॥ ४१
 तच्चिदुयंत्पलं वेदा मायया यस्य सर्वकाः । गुहं तमहं वीशानप्रभुं त्वां प्रणमाम्यहम् ॥ ४२
 जगत्पथममुदिश्य दिशामृतेशमाश्रये । यन्मयापहतप्राणा विबुधा मनुधामताः ॥ ४३
 सत्यमयासाध वैरेण शिखितास्तं नमाम्यहम् । स्तुवन्तमिति स्मिद्वयं जयन्तं पादयोर्मुहुः ॥ ४४
 शनुजम्राह भगवानाचिकेयो शृहस्पतिम् । उवाच परवासीष्टं भगवन् यदमीप्सितम् ॥ ४५
 आदरेण गुरोभक्तः सयमानमुखांबुजः । शुभैवं वचनं शंभुसुनोराज्ञिरसोगुरुः ॥ ४६
 प्रणम्याक्षलिमाधाय वनेचरमनुचमम् । भगवन्नेव सर्वज्ञं सुम्यद्वप्य दयानिधे ॥ ४७

त्वन्मायामोहिता देवास्त्वयायोऽसुसमुपताः । शिशिता भवतातेन यथादोषं सुरेश्वर ॥ ४८
 जिज्ञा मिश्राश्च विज्ञाश्च दृढशिखाश्च दुद्रुतः । भयानाचरितं सर्वं सोढव्यं भवताविभो ॥ ४९
 यथापूर्वमवन्त्येते रूपया सास्रवस्सुताः । प्रत्यासक्तानि सन्तीश तेयामन्त्रानि सर्वशः ॥ ५०
 कुर्वन्नुग्रह दृष्ट्याऽसद्रक्षणे मतिमीश्वर । सर्वदापाहि सर्वेश प्रसशो भवसर्वदा ॥ ५१
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 संभवकाण्डे त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

श्री स्कन्दस्य विभक्त्यै दर्शनम् ॥

सूतः —

शत्येवं प्रार्थितः स्कन्दः सुरलोकपुरोचसा । प्रसन्नः प्रार्थनामस्य प्रददौ वत्स । मुदा ॥ १
 ततः सर्वे समुत्तस्थुः सुप्तोऽपि तस्य मित्रः । प्रणेमुञ्च ततः सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ २
 तेषां देवोऽपि दयया मायामहानरुपिणीम् । व्यपोह्य करुणामूर्तिः ददौ भक्तिं स्वपादयोः ॥ ३
 मोक्षाय च पुनर्देवान् केषां मा शिशुप्रसक्तम् । वयतासाशु मद्वपं परं यत् परमेश्वरम् ॥ ४
 दिव्यं ददामि पद्मशुभ्रम् । मद्गुणलोकनक्षत्रम् । इत्युक्त्वाऽदर्शयत्तेज्यौ विभक्त्यै जगद्गुरुः ॥ ५
 सप्तगायत्र्यादौ तत् सप्तमीपर्विजैकम् । सप्ताक्षं वरप्रीधानं दिग्बाहु ज्योमनामितम् ॥ ६
 पुष्टिरक्षत्रसूर्याग्निं मयनत्रयपेशतम् । परं ब्रह्मकेशं तत् ताराकुसुमसुमितम् ॥ ७
 शिवश्चात्मना मतिर्गौरी वामपार्श्वे जनार्दनः । वक्षिषे भगवान् ब्रह्मा भारती वैदिकीवया ॥ ८
 सहस्रीकेशमीश्वरः पवनः प्राणादि दश मेदमाह । मय्युः कालाग्निहोत्रेभ्यः जाडरः समुदाहृतः ॥ ९
 अनन्तादि महाभागाः पद्मनूपुरदंसकाः । रोमाण्योपधयो भूरि यूक्ताण्डान्यष्टकोटकाः ॥ १०
 तत्कोटिर्हृदं सद्भावं कोटिशीतानुशीतलम् । कोटिकाक्ताग्निरेजस्कं परमं रूपमद्भुतम् ॥ ११
 भवर्षाद्यदमेयत्वाद्वाग्यो हरसम्भवः । तेजसा तस्य देवानां चक्षुर्भ्यपीकृतान्यहो ॥ १२
 विनिर्वाणनिमिषाप्येव विपवाद्यामिषेदिरे । किंपुनः तत्प्रकाशेऽस्मिन् महतोऽपि महसरे ॥ १३
 मनांसि देवसंभानां क्षणं ज्योतिषि क्षिप्तिरे । सद्यः पञ्चेन्द्रियैरीशे परेऽस्मिन् परमेश्वरे ॥ १४
 लभ्यसंशः क्षणेनैव देवा विष्णुपुरोगमाः । चक्षुषि प्रार्थयन् देवे ब्रह्मे तं बाह्यवसूपा ॥ १५
 प्रणवाजलिहस्तास्ते सुप्रज्ञाण्यमरिन्दमम् । देवाः - देवदेव जगन्नाथ शङ्करे सक्तेऽभार ॥ १६
 भद्रतुं ते परं रूपं वीक्षितुं नैव शक्नुमः । देहि चक्षुषि नो ब्रह्मन् दयवेश दयानिधे ॥ १७
 इति तत्प्रार्थनातुष्टः शंभुसुनुररिन्दमः । तेषां प्रन्दमितं कृत्वा देवानां दर्शनक्षमम् ॥ १८
 दिव्यं चक्षुर्देवौ शीघ्रं सहस्रालोक नक्षत्रम् । नमोऽस्य सत्पुत्रा शक्यं द्रष्टुं रूपमिति बुधव ॥ १९
 तदस्ते विद्युधेन्द्राद्याः प्रज्ञाविष्णवादयस्सुराः । तत्तेजोमण्डलरथैते सहस्रांशमलोकयन् ॥ २०
 प्यासस्य सकलं तस्य जानुदेशगतं क्षिप्तम् । देवाश्चातितरां तस्मात् उद्विग्नमनसो मुहुः ॥ २१
 तस्मिन् तेजसि ते देवाः वैभवरूपे जगन्नाथम् । कोटिब्रह्मांशपिण्डानां महावपुषि रोमसु ॥ २२

यूक्ताण्डानीव कोटिनि चैकैकसिन् सहस्रशः । तत्तदावरणैः सार्धं तत्रत्यैर्भुवनैः जनैः ॥ २३ ॥
 भूतैर्मयै र्मेषिषद्भिः ब्रह्मविष्णुवादिभिर्भुवैः । जानुबदेशमात्रेभ्यः हृष्टा विस्मयमागताः ॥ २४ ॥
 भीतभीताः प्रणम्यास्मै उपब्रह्मः स्तुतीमुदः । वेदवेदान्तसंभूतैः वार्गमवाधामयीभ्याम् ॥ २५ ॥
 अग्नीष्यन् प्रियं शम्भोः आनन्दघनमद्भुतम् । देवाः - यतो जाता नि विध्वानिभुवनानि यदन्तरा ॥ २६ ॥
 येन जातानि जीवन्ति यत्रयन्ति विशन्ति च । तत् ब्रह्मपरमं साक्षात् सुब्रह्मण्यमुधारमहे ॥ २७ ॥
 यन्मायामोहितामानः सचिद्रूपं पश्यन्तरम् । अज्ञात्वाथ जटं कर्तुं प्रयदन्ति नतासतम् ॥ २८ ॥
 प्रयीमयो यस्मयितुर्धरेण्यो मण्डलेस्थितः । हिरण्यदमधुरादेशं आनखाग्रं हिरण्यमयः ॥ २९ ॥
 विनिद्रं पुण्डरीकःक्षयुयलो जगतांपतिः । तं त्वामनग्यशरणाः प्रयत्राशरणं गृहम् ॥ ३० ॥
 यस्यानन्तललाः प्रोक्ताः ब्रह्मादीनां मनीषिणाम् । पूर्णानन्दविधिमनुलं मजामहे उमासुतम् ॥ ३१ ॥
 आद्यमिन्द्रं हरं विष्णुं ब्रह्माणममरान्तरम् । आहुर्यन्माधया मूढाः तमीशतनुजीं नमः ॥ ३२ ॥
 मनवाप्यच तद्बुद्धिं इन्द्रियाण्यपरे विदुः । यत्कृपापटिताः लोके तद्ब्रह्मपरमं नमः ॥ ३३ ॥
 उक्तमेतत्समस्तं यत् शरीरं चिदचित् इवम् । नियामकं च सर्वेषां धरं तमुपासहे ॥ ३४ ॥
 अयस्याप्रयमिर्मुक्तं अयस्याप्रयसासिणम् । प्रेरकं जीवगृन्दस्य मोयकं तमुपासहे ॥ ३५ ॥
 ज्ञातेति यं जनः शान्तिं यति भूतिप्रदायकम् । शकस्यायुधं सर्वशक्तिस्त्वहं तमुपासहे ॥ ३६ ॥
 सर्वमप्यत् परित्यज्य शिवाहिप्रः शिवद्वयात् । ध्यायवायन्मुक्तिमाप्नोति त्वां ब्रह्म तमुपासहे ॥ ३७ ॥
 चर्मयन्मनुजो स्योम वेष्टेष्टेष्टि याहुना । शिव यं त्वामविद्याय दुःखान्तं याति तनुमः ॥ ३८ ॥
 त्वयि हृष्टे जगन्नाथ सुब्रह्मण्य परापरे । भिन्नास्मात् इवप्रपिः छिन्नाः स्फुल्लस्यैशशयाः ॥ ३९ ॥
 यपुण्ड्रसात् समुत्थाय परंज्योतिस्वरूपिणम् । प्राप्य त्वं रूपमाप्नोति तं त्वां यन्मामहे वयम् ॥ ४० ॥
 दाताधिकमुनाह्यात्यां संप्राप्य त्वदुपासकाः । त्वदनुग्रहहृष्टावपुः वैद्यतेन परंजनाः ॥ ४१ ॥
 पुरुर्विशन्ति संसारे त्वद्वक्तृकानां न देव । तस्मात् त्वमेव सर्वेषां संसारार्णवतारकः ॥ ४२ ॥
 त्वमेव गतिरस्माकं त्वहते मिष्टहे परम् । परं ब्रह्म परं धाम परंज्योतिः सईश्वरः ॥ ४३ ॥
 परं रूपं पराशान्तिः परापरमुपासहे । स्तुत्यैव प्रार्थयामासुः विभ्वरूपस्थितं प्रभुम् ॥ ४४ ॥
 भीता भवाम ते रूपं आशुं द्रष्टुमक्षमाः । दिवां पादव सार्वभे जगतामधिनायकः ॥ ४५ ॥
 तदस्माकं यथापूर्वं मनुग्रहपरो भव । सीढ्यं यद्वयवज्रमनुलं मुजश्वदनभूषितम् ॥ ४६ ॥
 सर्वथ्यद् सदा साक्षात् अस्माकमखिलेश्वर । गृहाण रूपमात्रेश हतायोः वयमीश्वरः ॥ ४७ ॥
 एवं सर्वार्थितो देवैः ब्रह्मत्यैर्व्याणस्पतिः । कोटिकन्दर्पसंकाशं स्वरूपं परमास्थितः ॥ ४८ ॥
 अक्षवीचामरेन्द्रान् तान् अविज्ञेयो महाप्रभुः । अनेन स्तोत्रवर्षेण स्तुयतां भुवनत्रये ॥ ४९ ॥
 यद्यदिष्टमहं दाता तेषामिति न संशयः । भूषोऽपि च वरानिष्टान् वृणीष्वमवि शक्तिताः ॥ ५० ॥
 ततस्ते विदुषास्सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः । स्कन्दस्येति वचः श्रुत्वा प्रातावसरमार्थयन् ॥ ५१ ॥
 प्रणम्य यदुमानेन ब्रह्माक्ष देवपुङ्गवाः । प्रार्थयामासुरीशस्य पुत्रं मित्रं स्वतां प्रभुम् ॥ ५२ ॥
 देवदेव महासेन वरार्हा यदिवा वयम् । वरदो यदिवा त्वं भोः प्रसन्नोवा त्वमीश्वरः ॥ ५३ ॥
 अस्माकमपिज्ञस्त्वं अग्निपिको मुमीश्वरैः । शावीदमव्ययं प्राप्य पदं जगदधीश्वरः ॥ ५४ ॥
 सेनानीवे मयत्विन्द्रः त्वमिन्द्रोऽस्माकमप्यय । भूत्वा बद्धि सुपरात्नीन् शूरपद्मादिकान् प्रभो ॥ ५५ ॥
 सूरपन्दीः स्वरीयंण तत ज्ञानीय पूर्ववत् । मुहस्व भोगान् यथाकामं शैलोवयमयनाशनः ॥ ५६ ॥
 इति तत्प्रार्थनाश्रुतः पार्थवीवन्दनः प्रभुः । प्रसन्नस्तुखो भूत्वा प्रोवाच विधुघोत्तमान् ॥ ५७ ॥

इन्द्र एव भवतिन्द्रो गुण्याकं निद्रोऽश्वराः । बहमेवास्व सेनानीः मूत्वा धौलोदयदण्डकम् ॥ ४८
 शूरपद्मासुरं शीघ्रं निहत्य सहयन्मुनिः । तद्भ्रातृन्मि पुत्रांश्च चतुर्विधं तमूपायैः ॥ ४९
 संहृत्य क्षणमात्रेण लोहयाघापरानहम् । धीरधिवा सह क्षिप्रं मानयिष्ये सूरधिपम् ॥ ५०
 यदन् स्मृतः पितुः पार्श्वं प्रतस्थे रजताचक्रम् । अनुजम्मुञ्च ते सर्वे विघातप्रमुखास्तसुराः ॥ ५१
 प्राप्य कैलासमञ्जलं तथैकं शिखरं ध्रुवाः । तथाराधयितुं देवं सेनापत्येभिमिच्छतम् ॥ ५२
 मतिं वधानास्सहस्रा विज्वकर्माण्यमनुवन् । त्वष्टः क्षिप्रमुमासूतोः भूमिपेकार्थमीक्षितुः ॥ ५३
 पुरं त्वय रत्नाढ्यं रत्नशायरमण्डितम् । लब्ध्वातुलेन सेनायु वक्त्रे पुष्पनुत्तमम् ॥ ५४

भञ्जितिहाप्रपासात् गोपुराट्टालमण्डितम् ॥ ५४ ॥

इति विविधमणीनां दीपितांशं प्रयासिः पुरमिदममिषीष्य इन्द्रनिर्घातपट्टके ।

इतिविविधलवैरिप्रवृत्तिव्यामरेन्द्राः स्वपतिमभिराशंसुः विज्वकर्माण्यमनुवन् ॥ ५४ ॥

इति धीरकाण्डे महापुराणे शंकरसंहितायां शिववह्न्याख्ये

संभवकाण्डे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

इन्द्र पट्टाभिरपेकः ॥

मगेकयोजनायाम विस्तारमभिप्रेक्ष्य ॥ तस्मा इन्द्रपुरं तथ सर्वभाषसमुद्दिमतम् ॥ १
 वृष्ट्यायिप्रहमालाभिः पीयूषमिषालं हतम् ॥ अयुवतपताकमिः मालीडाण्डाभिसिक्तम् ॥ २
 ताम्रये निहितच्छत्रं ययनं सुमनोहरम् ॥ निमंसे तत्र राजार्हं सूर्यकोटिसमवभम् ॥ ३
 मण्डपं तत्र रत्नाढ्यं मण्डितं स्तम्भकोटिभिः । अलस्थलधर्मकैः द्वारकुण्डपतिप्रदैः ॥ ४
 कुण्डपद्मनिभैर्वापि मणिभिश्च विराजितम् । तत्र सिंहासनं चाप्ये सर्वरक्षोपशोभितम् ॥ ५
 सहस्रायुतकोट्यर्कं समवृत्तिमिरन्वितम् । तत्र संस्थाप्य देवस्य तनुजं त्रिपुरारिपः ॥ ६
 संभूताशेषसंभाराः सर्वैर्मुनिगणैः सह । स्रज्जवाहसससाध्याश्च सत्तारायणकास्तसुराः ॥ ७
 प्रह्लाण्डौदर मधुसूय लीधंतोवैजं गह्वरम् । मुनयोऽभिमिषेयुस्तौ यतिद्वन्द्वजुः द्विजाः ॥ ८
 प्रहविष्वादि सेनानां सेनापत्ये जगद्गुरुम् । वैदिकैर्विधिधर्मैर्नैवेदं वेदान्तपारवाः ॥ ९
 वैकुण्ठमुद्रये त्रेदुर्जितेभुः पुण्ड्रपुण्ड्रः । लिम्बाय तिमिरा इन्द्रा वीरा एकत्र द्विपिञ्जराः ॥ १०
 शङ्ख शूङ्ग मृदहाथ विदकादलिकासुहृदः । समुद्रकल्पसन्नादा निनेहुः धुतिहारिणः ॥ ११
 तदा मधुरवायानि वीणावेणुवटस्तनैः । क्षिप्रं गच्छा स्निग्धा विधावरमणा अशुः ॥ १२
 साहसना भमितामन्दा स्तथा किमुक्योत्तमाः । दाह्यहृदय गन्धर्वा क्षिप्रसेकमुत्ताश्रिते ॥ १३
 भूमिपिच्य जगद्वन्धु सेनापत्ये हृत्तम्रजम् । धनुर्माचमनं चैव गन्धर्वोपवीतकम् ॥ १४
 धूपं दीपं च नैवेद्यं चक्रस्सर्वोपचारकैः । देवा विष्णुमुत्तारसेना मन्त्रक जगतांपतिः ॥ १५
 देवसेनापतिः स्वामी महासेनो जगद्गुरुः । देवं ददन्नुत्तिष्ठेवं नानोपायनपाणयः ॥ १६
 दत्त्वा च दर्शनं तेषां देवानां हरसंभवा । विपुल्य सहस्रं सर्वान् विजहारानुत्तमम् ॥ १७
 मयास्तिष्ठन्तरे कश्चिज्जगदो नाम वै द्वित्रः । महात्मा क्षत्रिमुक्योऽसौ यदुक्तमोन्मथय त ॥ १८
 तथैवं यज्ञतस्सत्यव्यजे च ददृशिवे । आत्मव्यस्य पशोस्तस्मिन्मृत्विजिपण्डिते ॥ १९

विशमत्याशु संभूतदग्गस्सर्वाद्दपेशलः । मत्पुत्रत प्रभाशु मण्डलो रक्तोचनः ॥ १०
 दीर्घमधुलसद्वाद्य पूर्वाचरविराजितः । कर्षस्तनयुगभ्रान्ति निस्सारित घनावलिः ॥ ११
 दीर्घग्रह चतुष्पादः सुरुप्रतिहतावनिः । हृष्टपुष्टतनुः पुच्छसमुल्लिखिततारकः ॥ १२
 संवितस्थूलवृषणो मद्गन्धकटुगद्गुः । लसन्मणिगणावीर्ष कणन्नूरुहंसकः ॥ १३
 क्षुद्रघण्टालसत्पाण्ड घरटास्रलघ्नोद्गारः । शौर्यं प्रवेच विजितगड्डानिलविक्रमः ॥ १४
 यश्चाम भृशदर्पाटयो जगदप्रतिमल्लुकः । दुद्रुक्षुर्दिग्गजास्तस्य मद्गन्धामिलाहताः ॥ १५
 पलायतोऽतिघेरोन प्रत्येत्याशु मनोजयः । जघान भूमिं सिंहस्य मूर्ध्नातुन्येनचाशमैः ॥ १६
 तेनाभ्रमुपतिभ्रान्तलोचनो अगमापसः । पुण्डरीकोऽपि नास्त्राभ्यो यनं प्राप भयासतः ॥ १७
 वामनो वामनोऽस्तीय पभूय भयवेपितः । कुमुदोऽपि कुमुजज्ञे गतो नैयमपाङ्गनः ॥ १८
 पुष्पदन्तस्य क्षाग्नितस्तत् पुरतः स्थितिहेतुसि । सर्वा भूमि गतो येन सार्वभौमस्तदादिसः ॥ १९
 मसासु प्रतिहस्तेभ्य सुप्रतीकोऽपि दुद्रुषे । इत्थं छायेन चैकेन शोकसूदुर्गंजाविशाम् ॥ २०
 निर्जित्याशागतानैको रसायास्तलमाप सः । धलेस्तत्र गृहेनागा ये स्थिताविपसायकाः ॥ २१
 विलोलपामास ज्वी यलं तेषां मदोद्वहः । उपपंथितलान्येष कलपामास भोगिनः ॥ २२
 सतापिच तलानैको मेघो निर्जित्यलीढया । जालोक्तालोकमर्षानि मनुष्यमृगपक्षिणः ॥ २३
 सागरान्तर्जलनरैर्युयोधमहतीजसा । मेघपादिकमसौ व्योसि प्रभञ्जन इषापरः ॥ २४
 यमञ्ज तरसा सर्वांन् क्षणाद्वाधेन गवितः । मनुदुदाव सवितुर्ज्योतिषां शशिनोरथान् ॥ २५
 नाकिनो नाकिनिभ्या मयाधतमदातलः । विभ्रताय महर्देवान् जने सार्धाल्लरस्यथ ॥ २६
 योयिनो सनकमेष्ठान् सत्ये साक्षाच्चतुर्मुखम् । सगणं सर्वकर्तारममीपयवयं बली ॥ २७
 वैकुण्ठलोकमासाद्य कीर्त्तांच खिरजां नदीम् । वैष्णवानपि तत्रत्यान् बाधमाने मजोद्गमे ॥ २८
 नारैनामप्रस्सेष्टा यजमानेन सरिथिजः । वषट्कारे परित्यज्य विपरीतकलप्रदम् ॥ २९
 कालकूटा दिग्गजस्य नीलकण्ठ सदाशिवम् । कैलासगिरिमापुतो शीलराजं शिष्यमिवम् ॥ ३०
 तत्र वेवगृहद्वारे कीटापरमशाश्वयः । वीरबाहु प्रभृतिविधीरो बहोऽग्निभृद्गुहः ॥ ३१
 देवैरिन्द्रादिभिर्देवसेनानी रक्षितेभ्यः । ते तमेव जयप्राप्य सर्वोत्तिहरमवदम् ॥ ३२
 अजिज्ञिष्यमहासेनं हरस्तुं प्रवभ्यते । देवाः — देवदेव महासेन महर्देयांगसंभव ॥ ३३
 प्रसीदास्वत्वमो शंभो शिञ्जितशूयतामिवम् । भयं मुनिवरोन्मर्यं परमेशांमिबल्लभः ॥ ३४
 ईडे यत्नेन यत्नेन सोमं सोमार्घ्यमूयम् । अनारति कारोऽयं नारदेनभयो महान् ॥ ३५
 तस्यास्य यत्ने मितते स्त्राणालंघेसुतिप्रभो । ज्ञाणो महान् समुत्पन्नो देवयोगादरत्नम् ॥ ३६
 जगभयं तेन देव दुर्वृत्तेमाकुलीकृतम् । कलकूटादतितपं हरेण महताधुना ॥ ३७
 निगूढ रक्षसि मवेत् अगद्गं भविष्यति । त्वतोऽन्यो नैवशकोऽस्ति देवोवादान्धोऽपिवा ॥ ३८
 तदाशु रक्षरक्षासान् जगद्य सचराचरम् । संघार्थितोऽयं विद्वद्भिर्निग्रहेऽतस्य देवपाः ॥ ३९
 करं करेण सगताद्य वीरबाहोर्विहस्यसः । समाविदेश अगवान् तमस्यानयने त्वान् ॥ ४०
 आश्रया तस्य सहसा वीरबाहुरतिन्दमः । मेघस्थान्वेषणेऽप्यतः विलित्य भुवनप्रदम् ॥ ४१
 आरसातलमारुह्य यश्चाभाण्डवधित्वन् । तदाजो विष्णुप्रवने विप्रकुपेन्विलोकितः ॥ ४२
 कोडाहलेन तज्जेन जनस्य मदता तदा । वीरबाहुरमेवात्मा गृहीत्यैव विपाणयोः ॥ ४३

निनाय तरया देन निकट प्रकट बली । मेघ पूषसदृशाम मनोनिलमहाजवम् ॥ ४४
 दृष्टा दृष्टममास्त्वनन्दः तमध्याचरोहस । पारिणिघात ब्रह्माघातैरस्य दर्पमपाकरोत् ॥ ४५
 यत्नेन खयदा भीरा तमभ्यवदरिन्दम् । धारागतीरमु स्वामी चालयामास वीर्यवान् ॥ ४६
 भ्रामयामास सहसा धातयावायुमनोरमम् । मुक्ताभयि सर्वाणि रश्माभिर्कसंभ्रम ॥ ४७
 यदलोकगुरु मेघो महान्त विपतसय । आन्तः शमजलाक्षिणो विमृतास्योऽतिफेनिल ॥ ४८
 इतदर्परयोभ्यर्थं प्रकषिततनुस्तपम् । कक्षयाभयितोत्यर्थमपि निर्बलता गत ॥ ४९
 मयेदशसमेवोऽपि लोकानामपि बाधक । प्रभुषानुगृहीतोऽसौ दपयैव दयालुना ॥ ५०
 छागोपि तेन तयलो भूत्वाऽस्तौपीदुमास्तुतम् । शणामपि देवाय प्रसन्नमनसाकरोत् ॥ ५१
 तेनाप्यतितरा मीतो याहनं तमकक्षयत् । छग्रस्यास्य जगत्कर्ता दुःप्रापमदृतात्मनाम् ॥ ५२
 चकारानुग्रहोऽपि यत्कस्यान्यस्य किंपुन । अग्निभूतप्रिबन्नेपवादनोभूत्तदादि स ॥ ५३
 नारादोपि तदोत्सन्न यतो देवेभ्योऽपि । देवसेनापति मूर्ध्ना ग्रथिपत्योपतस्थिवान् ॥ ५४
 वीक्ष्य त छागबाहोऽपि देवैस्सह जुनीचरे । यद्वागन्तरायदु सार्वभिव बचनमप्रदीत् ॥ ५५

इति धी स्कान्दे महापुराणे वाकरसंहिताया शिवारहस्यकाण्डे
 समयकाण्डे द्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अर्थांशोऽध्यायः ॥

प्रज्ञाकारगृह प्रवेशः ॥

सत — इति देवाद्यासभूतो देवसेनापति प्रभुः । प्रणत प्राक्षिणं पार्श्वं नारद मुनिमब्रवीत् ॥ १
 महर्षे तय यत्नेन मामभूद्वाहन महत् । तता-तरयो वैवास्तु पूतिमेतु पुनर्मन्त्र ॥ २
 गच्छ देवैर्यथापूर्वं ऋषिभिर्गर्वममाशुतम् । दक्षिणानिर्वधोक्तमि स्तमाम्यावभूयाशुत ॥ ३
 मम वाहनदानेन शतवक्त्रकल लभेत् । ये लोके प्रनुशमस्य यत्किंचिद्विभक्तित ॥ ४
 प्रपञ्चमि फले तेषा सर्ववयङ्गयोऽधिकम् । इत्यादिष्य विस्तृष्टो नारादायास्तुर्येय ॥ ५
 दयोक प्रभुणा यत्तुस्तुतमपय वै मुनि । सोऽपि तदैव वैलासे विज्ञहार यथास्ति ॥ ६
 पतसिग्रन्तरे प्रज्ञा सहसाभ्यैर्मैरुधै । सत्यलोकादुमाकाशत समारादुमुपागत ॥ ७
 वैशासशिखरे तये शङ्करस्य शिवालये । मोदन्ते देवतास्तत्र मुक्तिमात्रस्तदाश्रयात् ॥ ८
 स तत्र पितृदेवैश्च प्रविश्य विबुधैस्सह । गतीत्य विविधा वीथीरायुधत पताकिता ॥ ९
 आमसाद् महचिन्मालय परमेशितु । ददर्श शरि जगता विहरन्त गुरु गुहम् ॥ १०
 शिवयोस्तस्मिन् पुनर्ममेश्वर शिशुम् । तदा तस्य विनोदाय सुब्रह्मण्यो विधेमंतिम् ॥ ११
 जहार तेन ॥ प्रज्ञा नैवाजानात् परममुम् । प्रविशेति शिशु मत्वा दिवावसपमदुतम् ॥ १२
 चिर ॥ महादय समुपास्य ससादम् । सात्यैस्साक विस्तृष्टोऽसौ सत्यलोकाय निर्गत ॥ १३
 तदानीमपि दधस्य कुमारो मारु-दर । तत्राखिलत् यद्विद्वति सययस्वैर्हरात्मज ॥ १४
 तस्यैव दीप्यतोभ्यतो गच्छन्वादिजसंभव । अत्रानतिपाद्वय गृह बस्यमितिमुधा ॥ १५

ऊचे पश्चात्प्रणम्यैव प्राञ्जलिर्विनयान्वितः । ब्रह्माहमिह संयातस्तु गच्छाम्य दयानिधे ॥ १८
 सेवायै शिवयोरय सख्यलोकाच्चगद्गुरो । सख्यैस्साक सुरैरेभिः हृते शोषातिष्ठसिते ॥ १९
 कृपाया पात्रभूतोद्य समाहूतो यदच्छता । हतायौह गमिष्यामि सख्यलोक विमुञ्च माम् ॥ २०
 गदन्तमिति पातार नमस्तमपि शदयोः । विनोदायाग्रणत्वामी विहस्य सखिमि क्षणम् ॥ २१
 ब्रह्मन् तव इति काया काष्ठु विद्यासु पाटवम् । जिहामुरहमद्यत्वा पृच्छामि त्वं परीक्षक ॥ २२
 मा हृष्टा कोपमधुना यद्वद्वान् त्वमब्रूवा । तदुपश्रुत्य यवन गभीरमेतिवेशकम् ॥ २३
 भीत प्रीतमना ब्रह्मादुत्तर चतुरात्मन । देवास्तुरमनुष्याणां स्रगसि जगताम्रभो ॥ २४
 नायोऽस्ति मत्समोलोके चराचरहृते षट् । अष्टादशसु विद्यासु षट्पदस्यैवमेवभो ॥ २५
 वेति धात्वर्थभूतानां विद्यानामहमाधय । द्रुत्येव विद्यां भूय प्रत्याचष्टेऽभिभूतमुम् ॥ २६
 मृद्योपलालयस्तस्य गिरा वचनमाश्रयत् । स्कन्द - महो पटुहो वेत्ता मडास्व महतोऽधुना ॥ २७
 तासु विद्यासु चाद्यायास्तदा यदकियत्पदम् । सन्तोषोऽस्यदादीनां शिद्यतां वृद्धमायये ॥ २८
 तदाश्वावश्चसन्धिषे विधे सर्वं शृणोम्यहम् । सखिमिदं सखायोस्व शृणुष्व गदतो गिर ॥ २९
 कपसेबास्य सर्वेषां महिमानं यदत्यलम् । भुत्वाचष्ट ततो ब्रह्मा श्रुतिमाधामृगान्निकाम् ॥ ३०
 सन्मादौ पपाठैष विन्दुनादैश्वर्योद्दाम् । स्यान्मायेष सेनाभीस्तश्चिरं क्वप्तामन ॥ ३१
 हस्तेन तिष्ठ तिष्ठेति भूयषणममापत । शुद्ध - अर्थोऽस्य वर्ण्यतामाशु समक्षसमिह त्वया ॥ ३२
 यथासाक मनोगच्छेत् सशय नैव संप्रति । विधि - प्रकृतब्राह्मेवार्थो विधिरत्येति विमुच्यन् ॥ ३३
 मुष्टिता चाटयत्येन मुजरीकृत दिदमुज । कारायूह स्कन्दगिरौ मीतोऽयं मीत्वाहुना ॥ ३४
 आगस्य च ऐशेन स्वयमेव सधराचरम् । ततो दीर्घेण कालेन सधवाञ्च मुनियोगिन ॥ ३५
 तपसा प्राप्य ऐशेन शङ्कर चन्द्रशेखरम् । प्रार्थयन्ति स विदुषा ब्रह्मणो मोक्षमादरात् ॥ ३६
 देवो विदितवृत्तान्तो विदुषान्प्रति शङ्कर । प्रेषयामास नन्दीश सुवर्णपान्थिक मभु ॥ ३७
 गच्छ नन्दीश पुत्रस्य सविध ममकाग्रतम् । मद्रित ऐशसेनान्य मीनयित्वा मदाश्रया ॥ ३८
 विमोक्षय विद्यातार सृष्टिप्रत्यूहशान्तये । स्नायिना यययान्त तत्तथेति शिलादज ॥ ३९
 जगाम त्वरया स्कन्दगिरिं नन्दी तदाश्रया । तत्र स्कन्द समाराध्य सन्तोष्य विविधे स्तव ॥ ४०
 प्रणम्याञ्जलिहस्तोऽग्रे ब्रह्मात्ममिन् गिरा पितु । विमोच्यो भवता लोकसुहृद्भूयाधधापुत ॥ ४१
 विद्याप्येति स्थिते तस्मिन् नन्दिकेशे हताञ्जलौ । तत्र हृद्यो महासेनो मत्संयजन्दिन मुहु ॥ ४२
 आगतोऽस्ति यथा येन तेन गच्छ नचेष्टिरम् । ब्रह्मणासह वासोऽस्तु तव कारायूहेऽधवा ॥ ४३
 वृत्तमुग्रतर स्कन्दे प्रमिषत्य शिलादज । जगाम त्वरया देव पुरारिं पुरुषेयसु ॥ ४४
 शशस साधिधौ तत्र वृत्तात् स्नायिनीगण । ससित सशिर कपमीशो विसितमानस ॥ ४५

इति भीष्कान्दे महापुराणे शङ्करसहितायां शिवस्यस्तव्ये
 समवकाण्डे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ भय चतुर्विंशोऽध्याय ॥

प्रणवार्थज्ञानफलम् ॥

सूत —

स्वयं स्वन्दगिरिप्राप स्वन्ददर्शनसालस । अनुपपन्नान्तं पुरुषाथै पार्वत्यै परमेश्वर ॥ १ ॥
 तत्र क्रोडापरं पुन रुद्रस्त्रिगिरिपीडने । पिबन्नापियथौ तृप्तिं चिरं सखिसमाजगम् ॥ २ ॥
 तत्रवाग्नेत्यं चाहुग्वा समदत्वात्मसम्भवम् । सख्यजे गार्हमास्यञ्च जिघ्रे मुहुर्जन्यधी ॥ ३ ॥
 सवित्रा सपरिव्रज कुमारं प्रीतमानस । मन्वासाभास देवासे भक्त्या विनयशीलया ॥ ४ ॥
 कदा देवोऽमितानन्दोऽप्ययस्वकांमृतामसि । जानन्दस्त्रिघोस्सस्सुनोरयापे निमग्नजह ॥ ५ ॥
 दिव्ययानमधावदस्सुकुमारं धनुर्दिशो । प्रसिद्धप्रतीकपक्षपक्षं पद्मकोमलपानिना ॥ ६ ॥
 ततो मन्दस्मितं प्रेक्ष्य समाम्नायानम शिशो । सात्वपूर्वमिदवाक्यं वस्राणं जगद्दीभ्वर ॥ ७ ॥
 यास मुञ्चं विधातामाह्वया मम पुत्रक । जगत्सर्वं हर्षवर्गैरा मृगाहावा मिषाद्यत ॥ ८ ॥
 साक्षात्पि मुद्रावच्छभोदधुत्वा वाक्यं पञ्चमन । अनुश्रुत्य चातारप्रथमं मन्पुराविशत् ॥ ९ ॥
 चासत्त्वानोपयोदासीन्मप्यस्य ग्रन्थं शिशु । पूर्वस्वमपि चासस्य मन्पुरागन्तुको पठौ ॥ १० ॥
 विष्टुतं देवमीशानमपिस्ववशमातभोत् । तेन प्रोवाच वेपस्व विहृष्टालोक्य पुत्रजम् ॥ ११ ॥
 वःस किञ्चिद्भ्रातृपे क्षणाय मुञ्चं मद्विरा । प्रस्थावगतं पुरानन्दी मदाष्टापरिपालक ॥ १२ ॥
 प्रस्थावगतं नक्तंयं मुख्यतामात्रमभूत्तया । गदतोस्वामिरीक्ष्येयमाननं शूलिभो मुह ॥ १३ ॥
 भ्रातृपे तणपैरथे मोक्षयामास वैद्यमम् । ततः प्रीतमनादेव पुनमाक्षिभ्यं याससात् ॥ १४ ॥
 अद्भुतं स्तस्याभ्यं पप्रच्छ विधे कोपस्यकारणम् । काराग्रहे क्षम्यतया किमर्थं वृत्ततो जगत् ॥ १५ ॥

स्वन्द —

कमिनाद्यामपितरं प्रागक्षिविनयम्वित । प्रोवाच वक्ष्यन् स्वन्दं प्रीतियुक्तेन चेतसा ॥ १६ ॥
 यदौ पितरि हास्येल सवयोमिर्वयारति । मनाहृत्यु मा हर्षादातायात चकार हा ॥ १७ ॥
 मया पुन तत कस्य हस्य ते किं व वास्त्विति । किमधीत त्वया हृष्टीत्यभिज्ञेय इतो मया ॥ १८ ॥
 न्यवेदपुत्ततो मदां स्वच इत्यच कोशलम् । वैदुष्यमात्मनश्चापि विद्यास्वगदशल्पि ॥ १९ ॥
 पुनः पृच्छवेदाता स्वामाधनं तस्य व । शर्वध्यानेन यत्किञ्चिन्मयाधाऽनुवर्णित ॥ २० ॥
 ततोऽन्यथाव्यक्तकारं प्रणयस्य महामनो । न्यवेदायमहं काराग्रहवत्यं प्रजापतिम् ॥ २१ ॥
 तन प्रीतमना क्षभु पुनमात्राय गण्डयो । पञ्चच्छात्रं मनोरथं देवतामात्रसम्भवम् ॥ २२ ॥
 प्रोवाचच पुन स्वन् प्रणिपत्यजगद्गुरुम् । रहस्यभूतप्रत्यर्थमर्थमग्रे कथं पित ॥ २३ ॥
 कथयानिच देवतामात्रं विम्बजगद्गुरो । शुक्रं प्रपञ्चेदीमान् मन्त्रं यज्ञं गोपयेत् ॥ २४ ॥
 प्रकाशनाप्रकाशाभ्यां रौत्वं सरकं ध्वजेत् । जगद्वापमवतोऽल्पां लोकेनापि स्यात्सुरै ॥ २५ ॥
 गदन्तमिति त पुन मुहुरात्रायमूर्ध्वनि । अद्भुतं निषाधचालिभ्यं कथं कथय पुत्रक ॥ २६ ॥
 ममेति म्पादरपुत्रं मन्त्रार्थमिति सस्पृहम् । ततोऽसिञ्चय मनसा पितरं परया मुदा ॥ २७ ॥
 यथंमाहूसा सेतानीं प्रणयस्य रहस्यं । यदैवानुष्टीतोऽस्तौ पित्रा तेन मुनीभ्यः ॥ २८ ॥
 श्रुत्वा दामु सारस्यार्थं पचमेव न संशय । सुव्याख्यां स्वस्वार्थं च वाहच सदाशिशोम् ॥ २९ ॥
 रतिं जानन्ति ये लोके ते याति मम तुल्यताम् । सर्ववेदावविज्ञानमुनिश्चितधिया सताम् ॥ ३० ॥

पतीनां शुद्धसत्त्वानां प्रज्ञासांख्यैकसाधनम् । ऊचिवातिरिति तस्मिन्ना प्रसहदयोधुदम् ॥ ३१
 पुत्र पुत्र मनोरथो वर्णितो यन्महांस्त्वया । अधिकारमलग्रस्तः कथं वेत्ति ननुमुलः ॥ ३२
 योगिनोऽपि न ज्ञानन्ति ध्याननिर्भूतकल्पमाः । मद्रुक्ताएव ज्ञानन्ति भवेयानुग्रहात् सुत ॥ ३३
 ममात्मासि यतो नूनं वेत्ति पुत्रार्थमद्रुतम् । अस्याधिकारिणोऽगस्त्यादतेसन्ति मनोगिपु ॥ ३४
 तस्मै कथय सम्यक्त्वं भुमुमर्थं प्रदाशवा । एवं परंपराप्राप्ता विद्योच्छिन्नानवैभवेत् ॥ ३५
 सोऽन्तेवाप्नो हयात्यर्थे शोधितं पुत्र पुत्रवत् । भुद्रुमास्यात्मजं देयः संप्राप भुवनं पुनः ॥ ३६
 तत्र देवीं समाहूय निशान्ते जयतां पतिः । आरुप्योपचरन्तीं तां अद्रु संस्थाप्य दौलताम् ॥ ३७
 कथयामास वृत्तान्तं सुप्रहस्यस्य वेधसः ॥ ३७

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यसन्धे
 संभवकाण्डे सतुल्लिखोऽध्यायः ॥

॥ अथ पंचविंशोऽध्यायः ॥

भी भगवता भी शिवं प्रति भी स्कन्दमहिमवर्णनं शार्ङ्गनम् ॥

श्रुत्वा देवी कुमारस्य सुखादीनां धीमयम् । शंभोः कर्द्वकल्पैः स्त्रीः आहसालोक्यनापकम् ॥ १
 आश्चर्यं ते प्रभो सुनोति लौकिकमद्रुतम् । शैशवे प्राप्नुवन्नोक्तान् लीलैष्व तपारमजः ॥ २
 अस्य कीदृक्प्रभोरुपं किं धीर्यकतमोदयम् । विभूतिज्ञास्य फा द्रुद्धिं पृच्छत्यै महामीश्वर ॥ ३
 इति संचोदितश्चंभु रजश्शमनादिवः । हृष्टः प्रोवाच सचनं देवीं देवबरोहदः ॥ ४
 ईश्वरः —

दन्त ते कथयिष्यामि रहस्यं शृणु सुन्दरि । शिवोऽहं निष्कलः पूर्णशक्तिस्त्वमनपायिनी ॥ ५
 प्रकृतिप्रत्ययाकारावायां शब्दार्थकौमती । त्वं शब्दोऽर्थोऽस्मिहं भद्रे जगत्वं पतिरस्म्यहम् ॥ ६
 पञ्चकृत्यपरञ्चाहं पञ्चवक्त्रसदाशिषः । एकवक्त्रासि बहुधा मित्रापि परमेश्वरी ॥ ७
 त्वमर्थो भगवतो यस्मात् पश्यवक्त्रः परिकीर्तितः । पञ्चकृत्यपरोऽर्थश्च प्रपञ्चस्यास्य लीलाया ॥ ८
 पट्टास्त्रिका मुण्डकपा ददुः सान्धं यदस्यै । परीच तासां येनार्थं कार्तिकेयस्तवामजः ॥ ९
 पावैती त्वं गिरेः पुत्री पुत्रोऽयन्ते त्वदाश्वया । पार्वतीश्वरजो लोके प्रोच्यते वैदवादिभिः ॥ १०
 आक्रम्य यतोऽस्कन्दश्चिह्नेन जगत्प्रथम् । तेन स्कन्दोऽभ्यमाख्यातमसुतस्ते गिरिसंभवे ॥ ११
 भगवतामि यद्रुक्तामहमिरीतिरितः । अहमेव विरभ्यद्रुक्तामिभूतामजस्तव ॥ १२
 मधुर्वरेतसो यस्तुल्लसद्वाहनिनैतः । अथवाभ्युद्यं यसाद्विभूर्भुवनेश्वरी ॥ १३
 अथवाऽग्निर्पतोबाह वायुनामक्षिणोमतः । अग्निमूरिति पुत्रस्ते सुभूरसूरिभिरीरितः ॥ १४
 गुहेति दहराकाशे वेदान्तेपुष्टि पठ्यते । तन्निष्ठोऽयं शुहः शोकः सर्वहृत्कमलासनः ॥ १५
 एरोपहतपाप्माहि विरजामृत्युवर्जितः । विशोको विनिकिस्त्व विपिपासुः कुमारकः ॥ १६
 सत्यकामस्तथासत्यसंकल्पोऽयं भद्रेश्वरी । कृतं च सत्यं पुरुषो विभो विश्वाधिकश्च सः ॥ १७
 शतानां यद्वने अतस्तोऽयं शरवणोद्भवः । ध्वं जले शरास्तस्य तदाकस्य तदन्तरे ॥ १८
 पद्मे पद्माभवद्वनस्तपमूवावनेच्छया । तेनार्थं जगतां नमः पुत्रशरवणोद्भवः ॥ १९

ब्राह्मणानामहं देवस्तुतरां मत्तुतः प्रिये । सुग्रहण्यस्समाख्यातः सुरासुरनमस्कृतः ॥ २०
 धामनन्त्यामता यस्यान्महासेनात्प्रसंहतिः । सासेना यदधीनोऽयं महासेनस्तुतस्तव ॥ २१
 गङ्गायामुदभूत्पालस्तेन गाह्ये ईरितः । देवा विष्णुमुखा लोके यस्यसेनाः प्रकीर्तिताः ॥ २२
 दुःखान्तमनयत्तासां सेनानीः परिकीर्तितः । अनन्तानि च नामानि सन्ति पुत्रस्य तेऽतथे ॥ २३
 कीर्तितानि मया शश्वन्मुक्तिदान्यलिखाम्भनाम् । एकमप्येन केनापि नामस्कन्दस्य कीर्तयते ॥ २४
 तस्य सिध्यति लोकेऽस्मिन् पुत्रार्थं चतुष्टयम् । तन्नस्पृशन्ति पापानि ब्रह्महत्यादिकान्यपि ॥ २५
 रूपमस्य सुतस्यायं धर्म्यमानं भया ७२षु । सन्निदानन्दरूपस्य निष्कलस्य गिरीन्द्रजे ॥ २६
 महश्च महासामीशे परंत्वोत्तिनूपमम् । तद्भासा भाति सूर्योऽपि नवग्रहो नैव तारकाः ॥ २७
 नैमाश्च विद्युतः कास्मिन् कुतोऽग्नस्तस्यतेजसि । भाति सर्वं प्रसादेन तस्य मुक्तिर्नवाध्या ॥ २८
 कोतं प्रोतं च त्रिखिलं सूत्रे मणिगणादय । पुत्रेण ते पुत्रायेन पूर्वचन्द्र निभाननै ॥ २९
 स्वामाधिकमिदं रूपं रूपमवधारयाम् । अन्यस्तद्वचनाकारं मूर्धावीर्णाभिर्ययम् ॥ ३०
 सप्तपातालशार्दूलदक्षीण्यमिदं शरीरविः । दिशोऽस्य पाहवः प्रोक्ता रोमान्धोपधयश्छुमे ॥ ३१
 इन्द्रियाण्यस्य भूतानि महानि विपवाक्षते । शम्भोऽयस्तमाख्यातास्तस्योनुग्राहकस्यै ॥ ३२
 पद्मचन्द्रं ब्रह्मशुभमष्टादशबिलोचनम् । अनुग्रहाय लोकाणां रूपमङ्गीकृतं शुभम् ॥ ३३
 परेण ब्रह्मणा तेन सुसिद्धे शुभलोचने । इदं रूपं परं तस्य ये ध्यायन्ति वराननै ॥ ३४
 ते धन्यास्ते जगद्ब्रह्मास्ते । पूता वसुधातराम् । अस्यामिपुष्पमयीर्भक्ता ये मर्यादां धरणीतले ॥ ३५
 विदरीरपि , ते यथा मरिष्यास्तत्रिष्याश्च ते । महिमानमुमे वक्ष्ये कुमारस्य महारमतः ॥ ३६
 बाह्वया वायुरावाति दधाति भुवनान्यपि । भावहादिभिर्वाद्य ज्योतिश्चक्रादिकं शुभे ॥ ३७
 माणादिभिश्च मेदैः हवैः प्राणिनश्च तदाह्वया । मीणाश्चादेवसूर्याभ्यं प्रकाशयति पार्वति ॥ ३८
 लोकेचक्षुर्लोकमिमं सर्वलोकेऽलंघ्यया । हव्यं वहति देवानां कर्ण्यं कन्याशानार्मपि ॥ ३९
 पाकश्च कुक्कते पद्मिदं वि त्कसूनुशासनात् । वैश्वानरोऽग्निर्भूतानां जाडरं समुपाश्रितः ॥ ४०
 मायावानसमायुक्तः पचत्यन्नं चतुर्विधम् । मृत्युश्च शासनादस्य पापिनां व्याधिपीडनैः ॥ ४१
 जीवहां यातनामिश्च मृतानामपि धावती । चतुर्मुखोऽपि भूतानि रुद्रसस्यैव शासनात् ॥ ४२
 नवमिश्च तथाऽद्विंश प्रजावतिमिरावरात् । नारायणो महायोगी नरभूतजलाशयः ॥ ४३
 करोति रक्षां जगतपद्ममुखसीव शासनात् । मत्स्यकूर्मवराहादि भृगुशापनिवन्धितः ॥ ४४
 सप्तशतमुद्राण्य धर्मसंस्थापनोद्यतः । सिंहस्वसतोसीव शासनादसुरानपि ॥ ४५
 कालाग्निद्रो भगवान् सिंहरात्रेव शासनात् । सर्वे जगदिदं काले सुग्रहण्यस्य वेषतः ॥ ४६
 कालस्त्वज्जति मृतानि कालस्संहति प्रजाः । सर्वे कालस्य वशगाः सदातोऽस्य वशे स्थितः ॥ ४७
 सवक्त्राशमदोषाणां भूतानां संग्रहच्छति । आकाशावपुत्रस्य शासनेन गरीयसा ॥ ४८
 सजीवयन्त्यशेषानि भूतान्यापस्तत्राश्रया । ज्वलिन्वाहि सर्वेषामाद्या तस्य गरीयसी ॥ ४९
 भावादशास्तस्य धरास्थितेयं धराधराचारिष्यस्तमुद्राः ।
 ज्योतिर्माया विष्णुमुखाश्चैवास्तस्य जगत्स्यावस्तज्जगमेव ॥ २०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 संभवकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पदविशोऽप्याय ॥

भी रन्द्दविभूति चर्चनम् ॥

शैवी —

विभूति तव पुत्रस्य श्रद्धित्वं पुत्रिणावर । विद्याताषा विमो यस्या मुक्तिं विन्दन्ति मानवा
ईश्वर —

हन्त ते कथयिष्यामि विभूतिं शास्त्रमन्त्र । सर्वलोकोपकाराय निबोध चरणिनि ।
सर्वरेपात्मकस्त्वनन्द, सर्वलोकात्मकस्तथा । सर्वमूर्तात्मकश्चाय साक्षाद्ग्रहात्मनस्तम् ।
यद्यद्विभूतिमस्तव श्रीमद्भूतिमद्रिजे । तत्तद्विदितुस्तथैव भूतिलेशविभूतिम् ।
मात्रैव पुत्रतामेति दीपादीपान्तरं यथा । दीपान्तरस्य माहात्म्यं दीपो भयति घमहान् ।
एवमेवमहानेव मत्तो भयति पुत्रक । विभूतिलेशस्तथायै तत्र तत्र विभूतिम् ।
अनगतामात्रं वदन्ना धनं कालाक्षिरिद्रिजे । सदा विष्णुश्च विष्णुना शत्रुचक्राभिधातृणाम् ।
धातुदैवश्च मूर्तीनां चतुर्णामप्य शिष्ये । अयसारेषु तस्यैव रामशत्रुघ्नतायै ।
वृष्णीनां यासुरेयोश्च शब्दशब्दा घनज्ञय । प्रज्ञापतीनां सर्वेषां ब्रह्माय ब्रह्मण्यस्यति ॥
मनूनामपि सर्वेषां मनुस्त्वयधुषोत्तमम् । इन्द्रोऽयं सर्ववैद्यानामस्तिस्त्वस्मिन्नामयम् ॥
विष्णुणाच एमस्याय रक्षसा निरुद्धकति प्रिये । यादना वरुणश्चाय यलीनां बापुरेवम् ॥
गन्धर्वाणां चित्ररथो निधीना धनदोहयम् । ईशानोश्च दिवीशाना भोगोऽयं प्रकीर्तित ॥
पैरायतो गजेन्द्राणां स्रोतस्त्रामेव आढयी । वदन्ना शङ्कर इन्दो वस्तुनामपि पापक ॥
आदित्यानामप्य विष्णु म्रियन्नामयमभिरौ । प्रह्लादश्चैव दैत्यानां सर्पाणामपि घातुकि ॥
मृगाणाञ्च मृगेन्द्रोऽस्ती पण्डितं पततामपि । ब्रह्मर्षीणां यतिश्रोऽयं वैदर्पणाञ्च नारद ॥
अक्षयधन्वश्चै वृक्षाणां शिखिदामपिभूतुर । यत्र यत्र अगत्यस्मिन् वैपतिर्यद्भूतनादिषु ॥
दीर्घं धीरधिका कान्तिविद्याज्ञानादिक प्रिये । तत्सर्वमस्य वक्ष्यामि विभूतिरिति निश्चितम् ।
सक्षिप्योक्ता विभूतिले पुत्रस्य भुवनेश्वरि । वशस्य विल्लराहकुर्वकोदिशतेरपि ॥
इयमर्थं विभूतिले पुत्रस्य वरिहीतिता । प्रसंगरूपकितं पूर्वं त्वया तवपि विस्मृतम् ॥
अथवा लोकरक्षाय पुनः कृणुस्ति पार्वति । सूत — इतिरेव प्रसङ्गात्मा कुमारस्यास्य वैभवम् ॥
कथयामास पार्वती लोकानुप्रकाशयथा । समालिख पुनर्द्वीमन्तं पुत्रुणाविशत् ॥
इतीशकथितं लोके प्रसिद्धिमयमन्तराम् । तत्र तत्र सुरेन्द्राणां भुवनेषु विशेषतः ॥
वैकुण्ठे विष्णुमन्त्रे वैष्णवीमिन्दुरीरितम् । कामिनीमिस्सदाकञ्च विपक्षीमिर्बैचित्रितम् ॥
तदन्तरं उपेन्द्रस्य कन्ये द्वे नयनोद्भवे । नास्तेकाभ्युनवस्थास्या परासीन्द्रवैचित्रिका ॥
वर्ण्यमानं शृष्टवतुर्मदिमानं सुलोचने । स्वन्दस्य तत्र तथैते सौकुमार्यं नित्यशः ॥
चक्रमाते उभे कन्ये वलीत्वं तस्य तुल्यम् । ईषतुश्च तत्र कर्तुं जमीत्यै श्रद्धयासह ॥
ते शुभे सुकुमारपक्षे रूपेणाप्रतिमे भुवि । भेजतेस्वानुरूपतः अगत्यस्मिन्धराचरे ॥
धुरा ध्रुवाश्च चरितं वैष्णवीमिन्दुरीरितम् । सारतेनारुमेताने प्रयागशयनेसुनिम् ॥
अपने तपस्त्रिषस्य कौतुकव्रतान्प्रानसे । विनिद्रनयने नित्यप्रतिदीर्घांस्तु रात्रिषु ॥
शरका-तात्मन्येत्य तत्पततमुग्रतम् । निवृत्ताहारनिते मुनिव्रतररायणे ॥
अपश्य काशीं रक्षात्वा मौञ्जोमाचण्डमेखत्वा । नाय्यथ यैर्वी मेण्या त्वयमानीय फोमलाम् ॥

विभ्राणे धरकले रम्ये विसृष्टक्षौमवाससौ । भूतिभूयितसर्वाङ्गे रुद्राक्षामरणांचिते ॥ ३२
 पडक्षरमहाज्यपरेतद्वयानमानसे । एवं चिरगते काले तपोरेमे सनातनः ॥ ३३
 प्रादुरासीन्महासेनश्चाकहासमुखोबुधः । तं हृष्टाभृतवत्सेनमारातुन्दरवक्ष्यपि ॥ ३४
 रोमांचितप्रतीकेते प्रेमविस्फारितेक्षणे । प्रणम्याञ्जलिमाधाय तस्थुः पार्श्वेयोर्द्वयोः ॥ ३५
 सप्रेऽप्यष्टपूर्वं तं अभ्यवेत्येवमुपकम् । महसैवातिमहता सर्वलोकातिशायिना ॥ ३६
 बालोक्पते जगत्सामी स्मितपूर्वमभापत । युवां मद्रेऽद्य धृणुतं यदिष्टं हृदिसंस्थितम् ॥ ३७
 कर्ण्ये युवयोर्धाक्यं धांक्षितं करवाभिकिम् । तदुपप्लव्य संप्रीतहृदये यत्रतुर्वरम् ॥ ३८
 जगद्गन्ध जगद्वाय शिखयोर्हृदंगम । गृह्णेष्व पापीनौ भ्यामिन् प्रसन्नो यदि विभ्रवः ॥ ३९
 भावां चिराय पत्नीत्यभिमिक्षावहे विप्रो । सूतः — इतितत्प्रार्थनातुष्टः पुनरेव यभाणसः ॥ ४०
 मय कालेन युवयोः वृत्तिभ्येऽमिकांक्षितम् । एकाऽमृतलते तिष्ठ जिह्वयद्वाद्ये मवाध्रया ॥ ४१
 द्वेषलोकेऽपराभूमौ त्वं सुन्दरलते प्रिये । मूर्ध्नी शिवमुनी तिष्ठ समये विवहे एवहम् ॥ ४२
 व्याहृत्यैवं विशालाक्ष्यौ स्मृत्वा पिप्रोः पदं प्रभुः । मलंचकार सखिधं पिप्रोः कैलासपर्वते ॥ ४३
 प्रणम्य पादयोः पिप्रोस्तुष्टयद्रव्यो मुनीश्वराः । बह्नांजलि पुरोर्भनिष्ठवीक्षमाधो मुखं तपोः ॥ ४४
 तौ तदा संपरिप्यथ जिघांते मुखपट्टम् । प्रत्येकं तं समाधाय नदुत्तिमधिज्ञामतुः ॥ ४५
 त्वं समेते समारोध्य लालयामासतुभिरम् । स्वाययामासतुर्गम्ये तमीशौ जगतां मुदा ॥ ४६
 तदा तयोश्च तस्याधि दर्शनैर्न गणेभ्यराः । मेदिरे मोक्षसांप्रान्ध सुखमाप्तमभ्यरम् ॥ ४७
 इदानीमपि यो सोमं सरकद्रं जगदीश्वरम् । ते धन्या धरणीयाते ते धन्या विभुषैरपि ॥ ४८
 एवमेव शिषे सद्ये सस्रुते तिष्ठतीश्वरे । कैलासमचले प्राबुधिषुचानिस्त्वितिगताः ॥ ४९
 विज्ञातसमया विप्रः आचरोद्भूतप्रिताः । ते श्रव्य भयनद्वारप्रप्रापमकृताममिः ॥ ५०
 ईक्षुः सर्वलोकरूप देवा किणुपुरोगमाः । तत्र द्वारि समालोक्य नगदीशं सगणं सुतः ॥ ५१
 सनाराधयकास्तेन्द्राः प्रजापतिपुरोगमाः । समश्चर्योऽग्रिमस्थारादाहारासुमनोहरैः ॥ ५२
 मलकन्धल हस्ताञ्च मुकुलालङ्किताक्षरम् । स्तुत्यं संस्तुत्य बहूनां नम्ररेहा व्यजिज्ञिपन् ॥ ५३

देवाः —

नगदीश्वर जगत्सामिन् सर्वेशाशस्त्रागमम् । विद्याप्यार्तिं त्वमस्माकं प्रशमय क्षमकृ ॥ ५४
 विज्ञापितसुन्दरैर्यं त्रिलादमुनिसंभयः । क्षातकालरसदा नन्दी शिषयोश्चिपकृत्ययोः ॥ ५५
 प्रोवाच विभुषामेव किलोकयान्तःपुराधियः । युष्माकमीशसेधार्थं नैवारत्ययसरस्तुराः ॥ ५६
 इदानीं तिष्ठतात्रैव समयेस्त्वौशदर्शनम् । ऊपुरेवं गिरा स्तोत्रिशिलादस्य शिलोच्चये ॥ ५७
 कैलासेऽथ गते काले पुनरप्रार्थयन्सुराः । दर्शनं देवदेवस्य दयातिथोद्यमापतेः ॥ ५८
 शालगुगनपौत्रं तं समश्चर्योऽपतस्थिरे । अन्तःपुरं प्रविश्याथ नन्दी पुनरुमापतेः ॥ ५९
 प्रणम्य पादौ देवस्य व्यजिज्ञिषदिदंयशी । आदित्वा देव सर्वेश शूरपन्नहतीजसः ॥ ६०
 आगत्य द्वारि तिष्ठन्ति चित्कालमतन्निद्रताः । वांक्षन्ते देवदेवस्य दर्शनं हरिणासुराः ॥ ६१
 ऊर्ध्वमुग्रहमेतेषु कुमापनुचरेषु ते । इति विज्ञापिताः स्वामी जगतामलिलात्मनाम् ॥ ६२
 सोमस्त्वसृनुर्भगयान् इदाबनुमतिं दद्या । प्रवेशने घुरेन्द्राणां मुनीन्द्राणां च योगिनाम् ॥ ६३
 लम्पानुलोभ्य नन्दीयाः कर्मानेव घुरोत्तमान् । अजिरं देवदेवस्य निधये धन्यतरो गती ॥ ६४
 पत्नेन महता देवाः नचिपच्छिष्य सधिधिम् । ते श्रव्य महादेवं क्षात्रं ससुतमव्ययम् ॥ ६५

सर्वेश संपर्कार सर्वलोक महेश्वरम् । गीर्भित्थ्यामिरट्थामिस्तुमुख
नन्दी दन्ताचल त्वग्यस्त्रपरिहर मन्दमन्द समेत
स्वामिन् सर्वेषु शमो त्रिपुरहर विमो देवदेव विशूलिन् ।
द्वारसेन्द्रास्ससाध्यास्सकलमुनिगणा विष्णु पञ्चासनाया
स्वयत्तदाभोजयुग्मप्रगतिमधिगतास्तेष्व ग्रन्था कृतार्था ॥ ६७
इति भीष्माब्दे महापुराणे शक्रसंहिताया शिवरहस्यब्रह्मे
सम्भक्त्याण्डे पट्टिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

भी स्कन्देन तारकपुरी गमनम् ॥

अथ देवा महादेवमपिकापतिप्रण्ययम् । कृताञ्जलिपुटारससर्वे मुनयश्च व्यजिज्ञिपन् ॥ १
देवाः —

भगवद् दध सर्वेश भगवेष्वनिपातन । चिर विप्रकृतमस्मान् अक्षुरैरक्षुरार्दन ॥ १
शूराणादिभिरुवेतान् रक्ष रक्ष कृपापलात् । कुमारेण तवाग्नेन यातयेनान् सुरविपः ॥ २
विद्वान्पेध विमोस्तस्य सन्निधौ विबुधा मुदा । ततो देव प्रसन्नामा सर्वेषां विधौकसाम् ॥ ४
परिश्रापाय जगतामालोप्य दिपया मुहुः । सुमह्यस्य जपादेव गात्रिभ्यामप्य मूर्धनि ॥ ५
सहस्राय सुररासीन् सुमह्यस्य मदाज्ञया । शूराश्च दुरात्मान सिंहयन्त्रच तारकम् ॥ ६
सपुत्रमित्सरन्ध्र्यातिभिरुसर्वैदामने । सर्वत्र तेभ्यस्तु विजय कचिद्वा न परामया ॥ ७
मादिश्यामुमुमाकान्त कुमारप्रेयमारमनः । रौद्रावेकादशमीयान्यक्षाभ्यस्मे विधापय ॥ ८
शक्तिं मनसा धैका सर्वशत्रुनिर्दहणीम् । ददौ द्वादश ऐवेक्षो द्वादशादित्सर्वस ॥ ९
तोमरश्चक्रह्वाग्र्य कुलिशेष्वनुश कमात् । शण्डाकमलकोदण्डास्तथा प्रासपरदरभाः ॥ १०
रौद्राण्यस्त्राणि शषलेका द्वादशास्यायुधानि वै । शूरो देव प्रसन्नाश्च सहस्रादित्सन्निभम् ॥ ११
नाठाह सर्वैशस्त्राण्य अपुताभ्यसुसयुतम् । अमेघ कयच ह्रिय भासारक्षामिभूयितम् ॥ १२
बाधयसायकापूर्णाविपुवी जगदीश्वर । तत्पारि मद्रमात्र सर्वशत्रुनिर्दहणम् ॥ १३
इत्येवमप्यसपप्रमाकिलिङ्गेभ्यस्तमयम् । आघ्रायास्तत्तनाभोज मुहुर्मुहुर्नरहृदा ॥ १४
दिससर्ज कृतासीस्त्र विम्बाघीनोऽम्बरप्रणी । सापि सास्त्राजगन्माता सर्वलोकमहेश्वरी ॥ १५
समाप्तिप्राप्तनः पुत्र सर्वांशैरभिसवृणम् । आघ्राय मूर्धेबासीभिरभिसमाव्यहृष्टी ॥ १६
अदि पुत्र दुरासीमिति सा विससर्जह । सोऽपि सेनापति स्वामी पुरादेहतोयम ॥ १७
हृतपद्मक्षिणोत्र अदया जगतीपति । पितृशत्रुमिशाघारात् प्राञ्जलिर्निषसादह ॥
निपुतं गणनापाला धीत्याहुमुष्मन्नि । पादिनीनो द्विसहस्र शूराणाञ्जसपदाम् ॥ १८
सेनापतीना पीतामगणोत्तमज्ञा शिष । संवोज्य सुरसेनायै सुप्रसन्नोत्तम ॥ १९
विबुधानिदमादेशो विष्णुश्चादिका न्मु । असी जेष्ठीति यदज्ञानं धर्माधंक्षणमात्र ॥ २०
परायम सुरा अथ पश्यत पश्यदिति । मुनिमिर्योगिनिश्चित्ये सार्धं गच्छत निर्भया ॥ २१
मादिश्यातदिमापश सह गौर्वातिहृष्टपी । ततो विष्णुस्तथा देवाण्यभ्युत्त मलयगुणा ॥ २२

प्रासादानेकधा स्तोत्रैः प्रणयानुययुस्सुखम् । ततो विष्णुसैषामा वायुमाहूय माधवः ॥ २४
 मनोजवस्य देवस्य शतांमस्य महीयसः । नियुक्तानां च धुर्याणां सृते चन्द्रे सुरारिहा ॥ २५
 देवदुर्भयो मेदुर्दिविस्तुलनिखनाः । वयपुंः पुण्यवर्षानि ससृजुर्लाजजालम् ॥ २६
 ननुतुर्मुनयस्सर्वे दण्डइत्ता जटाधराः । जगुः किंरमन्धर्वास्तथा किंपुराणांताः ॥ २७
 ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्याः नादाद्यास्सुरार्यवः । अपठन् स्वस्तिमन्त्रांस्ते कीमारान् विजयप्रदान् ॥ २८
 मातरस्सर्वलोकाणां मुनीनां पत्नयस्तथा । कन्धाद्य मुख्यनागानां जगुः कठयाणचेतसः ॥ २९
 प्रज्ञाच भगवान्विष्णुस्त्वष्टाच सुरतक्षकः । वीरणां वीरसेन्यानां वीरबाहुमुक्ताभनान् ॥ ३०
 रणभ्रान्नाविधाकाराभानाधुपाननेकशः । आयुधानि च दिव्यानि वर्माणिव दिते निरे ॥ ३१
 सिद्धवृषण्याः केचिद्भजयुग्मव्याः परे । व्याघ्रयुक्तरथाः केचिद्भयलियुक्तरथाः परे ॥ ३२
 भूतपाहारपास्तद्वेतालगणसंयुताः । सर्पयुग्याद्याद्याये सदध्वविपृताः परे ॥ ३३
 निर्मिता यक्षकक्षाद्य सुरधास्तु धृतायुधाः । सतस्सर्वे सुसज्जता नादयस्तो विशोदश ॥ ३४
 प्राची पूर्वे विनिष्क्रम्य दक्षिणामिमुखाः पुनः । चेत्सुरसर्वा दिशस्तेन समुत्पैः पांशुभिर्गणाः ॥ ३५
 गुपयन्तो रयोद्भूतैर्गजवाजिपयोद्धतैः । सैन्यघोषेणमहता निर्जितामोघिनिस्सनाः ॥ ३६
 प्रापुः कुलाचले शीघ्रं गन्धमादतभूषणम् । अग्रे स्कन्दस्य वै जगुः प्रतापास्तदन्तरम् ॥ ३७
 सैन्यदुग्धभित्तिस्त्राणतिमिहानकगोमुखैः । काहल्यैश्चकृष्टङ्गाणां विजितायुधिनिस्सनाः ॥ ३८
 रथनागाश्वपादाक्षकपाद खुरादिप्रमिः । समुद्धते रजोवृन्दमरुघासुपमण्डलम् ॥ ३९
 पदातयोऽश्वाश्विनो गजभिन्नमदांमसः । ययिनो महितास्तद्वरमणिकाश्चनभूषणाः ॥ ४०
 सैन्यानामुपवीर्याणामष्टोत्तरशतं ततः । निवृत्तं च गन्धेन्द्राणां दूरणां वलशालिनाम् ॥ ४१
 आहूय देवसेनान्यं सुप्रक्षणं जगत्पतिम् । वीरबाहुमुखा वीर अनुजामुर्महारथाः ॥ ४२
 पञ्चाङ्गिणमुज्ज्वा देवास्ततो मुनिगणाश्च ते । देवानां च मुनीन्द्राणां पद्मवत्स ततः परम् ॥ ४३
 हणेन प्रापुरद्गान्धर्वं हेमकूटं च संयुताः । समालोक्य विरिं कौञ्चं देवास्सप्रहयास्तदा ॥ ४४
 समध्वेन्द्रदिक्पाला मीतिकपितमानसाः । तत्र मायापुरी तां च तारकासुरपालिताम् ॥ ४५
 परियमुर्षयोऽपि प्रास्नुमस्तुल्यं जगत्पतिम् । ततो मुनिवटः धीमान् वैष्मिको यल्लभो यिमोः ॥ ४६
 व्यजिज्ञिपन् प्रणम्याये प्राञ्जलिः प्रमदेभन्तिके ॥ ४६ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शकनसंहितायां शिवसहस्रनाम्ने
 संभवकाण्डे सप्तमिशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टमिशोऽध्यायः ॥

श्री स्कन्देन युद्धाय वीरबाहु प्रेषणम् ॥

भारदः —

पार्वतीनन्दन स्वामिन् प्रणतार्तिभञ्जन । स्कन्द सेनापतेभ्याकं सुराणां प्रीतिवर्धन ॥ १
 अयं कौञ्चो महापौद्गः पूर्वमासीन्महासुरः । यगस्तस्य मुनेश्चापादद्भिभावमुपागतः ॥ २
 तमैवमतिमायां सर्वलोकमयंकरम् । हन शत्रुं दुरात्मानं देवानां देवनायक ॥ ३
 मन्तिदेवश्च पुरी तां सा ददपतेतिमयदुरी । अनुजोभ्यां महापौद्गस्त्वयमस्य दुर्मतेः ॥ ४

तारको वसति स्वामिन् गजवधो महासुर । बनेकरघहस्त्यभ्यपदातिपूतनापति ॥ ३
 कण्टकोभ्य महाधीर कण्ठालेशवर्जितः । सुगणा भूसुराणाञ्च द्रोहरीलो दिवानिशम् ॥ ४
 दृष्टापूर्तापदतार दुष्ट जुष्ट दुरात्मभि । सैन्यैश्च महासेन संहरेत् दुरासदम् ॥ ५
 प्रार्थित प्रभुरेव तैः नारदेनच देवप । तारकासुरसंहारे मर्ति चके हृषास्य ॥ ६
 प्राहिणोच्च महावीर वीरबाहुमरिन्दमम् । निमज्यार्धच वादि-या वीरबाहुपदानुगम् ॥ ७
 चतु पञ्चाशता मृत्यैरसदिदेश दरात्मज । अष्टोत्तरच निपुत गणनाथाम् महाजवान् ॥ ८
 वीरबाहु महाबाहु सन्दिदेश दरात्मजः । मायापुत्री महासैन्येर्वीरबाहो महत्तर ॥ ९
 फौजेन सह दुष्टेन कण्ठि गिरिणा रत्नम् । तारकञ्च दुरात्मज शूरपद्मानुज रिपुम् ॥ १०
 ससैन्य युधि सामास्य निशूदाण दुरासदम् । मर्याकममरासेना देवा विष्णुमुखा यत ॥ ११
 कुतोऽपि भीतिरेतेषा स्थितेष्वस्मासु सनिका । सेहेऽपराधमसभ्य येन केनाप्यनुष्ठितम् ॥ १२
 तत्रास्माक मकोऽप्यस्ति भार परपुराण्य । नसंदेह्यपबुजद्वन्द्वमाजा ये दुष्टकारिण ॥ १३
 देवाया दानया लोके क्षमस्यास्ते स्तत मया । वीरबाहो महाबाहो शीघ्रमग्रे ममाह्वय ॥ १४
 ससैन्यपरिवारस्य रणदि पुरमद्रिणा । भावत्स वसह दैत्यरक्षतैरपिनारयन् ॥ १५
 महाबानुपद् सैम्यैरापास्यामि त्वान्वित । इति पूर्वं महाबाहु वीरबाहु सुरारिहा ॥ १६
 विस्मय शनैरग्रे अगामामनायक । तदानीमेव देवाना हृदयार्जित मयम् ॥ १७
 द्रुपौ महानभूतेषा अग्राह हृदयतराम् । मयासुराणामुत्पाता महाघोरा पुरे पुरे ॥ १८
 सप्तभुक्तदा शम्भुसुनादापबिषमम् । बभ्रुवृक्षिर मेया घना करमसिखना ॥ १९
 शिखराण्यसुरेन्द्राणा प्रासादेभ्यो निपतिरे । अमन्ताहिकणा ररो हर्षादिव ममर्तभू ॥ २०
 मरुताहुत्पितो लोके येनकेनाप्यलक्षित । ग्रामपक्षी पुराण्यग्निर्द्वाह मरुता सह ॥ २१
 विद्याञ्च सर्वास्तेषाञ्च नाशमापुर्महासिना । वधुपु पातुवर्षाणि चापुत्रा वलाहका ॥ २२
 अग्नेपल्लवित घोरमनर्गळमनुमत । येतुर्दन्ता महारीसदशसिन्धुसुर्महद्गम् ॥ २३
 तारावक्षत्ररूपानि निपतन्तिस्स सर्वेश । भाविर्वभूय सुमहान् भूमकेतुर्भस्वलै ॥ २४
 व्यापदुष्टुभिरे सर्वाससमुद्रा भूनाकेनिका । क्रोशन्तिस्स शिख रौद्रमहिषा रविसमुत्तम ॥ २५
 निपतन्तिस्स देवाना इक्ष्वाकुसिखरत्नपि । शूरे शूरेभ्युरेन्द्राणा कूर्मांससज्जिते तदा ॥ २६
 बभ्रुवृक्षरामनोर्विषमशिरस्वच दर्पणे । अगस्ताद्वयमुक्त्वाश्च तेषा पतुर्घोमुखा ॥ २७
 मुमुक्षुश्चाष्टवर्षाणि तेषामभ्याश्च सर्वदा । रथेषु दैत्यराजाना गृध्रा कद्वाभ शिधिरे ॥ २८
 तस्युत्तपामकसाध गजास्तूर्णप्रघोमुखा । वाञ्छनानपि त वृक्षान् कलवामासुरक्षिमा ॥ २९
 वरगुण्यपमैन्द्र ते अलेपु दितिसमया । तत क्षणेन रुद्रभुक्ष्यस्वस्व-दस्य सचरम् ॥ ३०
 मायापुत्री महासाक्षा तारकासुरपाक्षिताम् । महता सिंहनादेन वधरीकृतदिग्मुखा ॥ ३१
 माहनामाद्रिता तस्य स्थन्ती ॥ यमाह्वयत् । इति दृष्टमहोत्पातदत्तापदासुरानुजः ॥ ३२
 तारकोऽपि धृताशेष धृत्तान्तो विधिजोदित । सैन्येन महता तत्र निर्जगाम युगुलगाः ॥ ३३
 रथमादय भद्राभ्य सर्वास्व भरसभृतम् । सन्नदीर्वदुषादातेस-दनेर्गन्तयाजिभि ॥ ३४
 तदानीं तत्र सर्वेश पुरे सग्राह्योवका । शृणुते ध्वनयत्तेषा निरसमाना निरन्तरम् ॥ ३५
 निर्गत निर्गत राक्षा युद्धाधामपुङ्गव । अत्रमे महती घातो दृष्टाणा गतुमिच्छताम् ॥ ३६
 पुताद्विरीयुसर्वेश द्वारेभ्य वृत्तनास्तदा । निपतन्तिस्स सेनाया पतङ्गा ह्य पायके ॥ ३७

प्रत्युज्जगाम सा सेना वीरबाहोर्महत्मान । दुरात्मनस्तु ता सेना समुद्र ॥ निजगा ॥ ४०
 समीपतुर्गलेतस्य वीरबाहोश्च ते क्षण्णत् । पूर्वापरौ चारिनिधौ युगान्त इय निस्तटौ ॥ ४१
 इति जगदमिरक्षणाय तत सुरीरपुमिस्सतत स्रुतिहन्तु ।
 अधियुयुधे कृन्नाहुराभ्यस्य प्रबलतपि च वीरबाहुनुज ॥ ४२
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकरसहिताया शिवद्वयकाण्डे
 संभवकाण्डे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

वीरबाहु तारकयो युद्धम् ॥

सूत —

मयाभयप्रतिद्वन्द्विह दुर्ययुधं महत्तरम् । पक्षि पदातिमयुधत् साक्षीसादिनमभयो ॥ १
 गजापीशो गजाकट रथीच ययिन धली । युद्ध तुल्यप्रतिद्वदि यभूय तुमुल महत् ॥ २
 शत्राण्यन्त्याण्यनेकानि प्रासयष्टीञ्च तोमरान् । नगं बगान् महासारान् वधपुञ्जासुरागणा ॥ ३
 मन्योऽपमभिनिघ्नन्तस्सर्वश्रवा जघायिन । ततो वधवरीं मुञ्चैरसुरास्ते च सैर्हता ॥ ४
 युध्यतोरैषमन्योभ्य सैन्ययोद्धमयोरपि । जयो वैक्वत्तरसाक्षीरैव चाक्षीरराजय ॥ ५
 रथमिसमुद्यत सुष्णमभ्यसुराश्रुषैः । पदाति पदनिस्त्रिष्ट वज्रकर्णैरलोष्ठितम् ॥ ६
 भूमे रजो दिक्षो म्याप्य सन्वितार सम्राट्कणोत् । अन्धकारावृते लोके सुप्रदाना महो सये ॥ ७
 जहे परस्पर सैन्यं घनुषा गुणगुञ्जितैः । विषाढभङ्गहन्ताना शूराणां बलपाङ्गिनाम् ॥ ८
 शिरस्तो निर्गतासुग्निद्वामिते पाशुदुदिने । ममधुरसुगन् सेना भूतानां बलपाङ्गिनाम् ॥ ९
 मयिपाक्ष तदा तेषामाहवेयनिघर्तिन । शरीरैर्महाघोरैः प्रत्ययानिलसन्निभैः ॥ १०
 मध्यमान महाभूतैस्तारको बलमात्मन । विशीर्णं दिभु सर्वास्तु पुरोऽमुष्ममर्षण ॥ ११
 समुद्रोद्वप कपा दीप्ति रपादुत्तीर्य भीषण । निमितामवसाभारैरेवैर्मन्दती गदाम् ॥ १२
 यज्ञकाञ्चनपट्टास्त्रामचिता सुमनोभरैः । आदाय धामयन्तेनामृत्युमैरनुक्षणम् ॥ १३
 दस्तशब्दैः कण्ठटे प्रत्ययबुदसप्यनि । दणधरोष्ठ दुर्येक्षो धूमङ्ग विह्वलानन ॥ १४
 पाहिनीना सहस्रानि भूतानां वृत्तनापत्तम् । मग्ध्य गदया भीमो मत्तघाणसन्निभ ॥ १५
 पादाभ्यां सैव दस्ताभ्यां महाद्विरद्विक्वम् । मध्यमान तदानीं च भूतानां निवृत्त गणा ॥ १६
 द्रुपुभ्यपतरत्तुर्ण तोयदा इव कालजा । पवर्षुस्तारक सधेदन्तरादीषिवोषमे ॥ १७
 गदया तच्छरानांशु यमज द्विरदाजन । फोषन च जघानाशु मर्द्दां गुर्व्यां तपाभ्रुर ॥ १८
 गदाप्रहारनिर्मिता मदीकुरन्ता द्विधाभ्यवत् । यधिर सिंहनाशन लक्ष्मणेनाभयजगत् ॥ १९
 ते ॥ सयै पुन कुरु द्विधाप्राणमिस वधु । मातुल्य विज्ञाससर्पा यधपुद्गानयोपरि ॥ २०
 सदारफाले जलदा इव पर्वतमुग्रतम् । तानि सर्वाणि मदया व्यर्थं यन् मीमक्षिम ॥ २१
 अमर्दद्रव्यद्वानि तेषामर्दमैहामुजः । सताश्च मुग्धादप्येन समुद्रे प्राद्विजोद्वप ॥ २२
 अर्धपाक्ष समुपाय वचिरसयै विनिन्दे । एतस्त्रिगतेरे साक्षात् केसरीवामितपुति ॥ २३
 तारक प्रतिप्रपाद गजास्यं वीरहसरी । शरवर्षसंज्यायै प्रावृषीपाचरणः ॥ २४

तयोः समभवद्युद्धं धृष्टवासवयोरिव । प्रवृत्तेऽस्मिन् महायुद्धे रजोन्धसुभटे तदा ॥ २१
 तयोस्तसमभवद्युद्धं सारशंवरयोरिव । शरैराच्छाद्यामास तं रुपा धीरकेसरी ॥ २२
 तिष्ठतिष्ठेति निर्भर्त्स्य धून्वन्धनुरनुक्षणम् । ज्यानिवादेन महता वधरीकृत दिङ्मुखा ॥ २३
 तारकोऽपि महाधीरो लघुहस्तः प्रतापवान् । शङ्खुर्ध्नि निरस्याशु धीरकेसरीमेघनाम् ॥ २४
 मुमोच सपुनर्वाणान् स्वयैश्वर्यं शिलाशितान् । सनामचिह्नितान्दीप्तान् काशीधिपतिभानवान् ॥ २५
 सिंहनादं चकाराशु पुनःपुनरेकधा । ततस्त्वपमयस्सर्धानाशुगान्धीरकेसरी ॥ २६
 छित्वाधर्मामं सहसा कवचो धीरकेसरी । क्रोधेन महता भूयो पिहस्यारक्तलोचनः ॥ २७
 जहार दशभिर्बाणैः किरिटं तारकस्वस्रः । करं करेण सन्ताड्य जहासच पुनःपुनः ॥ २८
 तस्मिन् पपात धी कृष्टिर्दिविदेवकरज्युता । झङ्कारैर्यदपदाक्षीनां मुखरीकृतदिङ्मुखा ॥ २९
 तारका क्रोधाप्राप्तो गव्या चलगवितः । अपानोरसि वेगेन धीरकेसरिणो रुपा ॥ ३०
 ततः किलकिलाशम्भूष्यबाहुधकार साः । सन्तु तेन प्रहारेण मुमोह भृशतद्वितः ॥ ३१
 तं दृष्ट्वा विक्रमं तस्य तारकस्य दुर्गात्मजः । वीर्याहुरमेयात्मा वीर्यव्यावृत्तो रथी ॥ ३२
 तारकं प्रतिशम्राह सर्वानुरविमर्दनः । भर्त्सयन् बहुधा वाचा दानवान् रणमूर्धनि ॥ ३३
 तिष्ठतिष्ठ महाबुध दुरात्मन् कुञ्ज गच्छसि । मम दृष्टिपथं प्राप्य चिरं जीवितपातसि ॥ ३४
 प्राप्नुयेत्पातुना युद्धे जीवन् कुञ्ज गमिष्यसि । यदन्तमेवं संप्रामे मुवि धीरो महासुरः ॥ ३५
 प्रायुजगाम सहसा महेन्द्रमिव भूधरः । तयोस्तसमवद्युद्धं मधुमाघयोरिव ॥ ३६
 यक्षगन्धर्वसिद्धेन्द्रैर्योऽसिपुञ्जं दिक्षुभिः । दिशः संछादितारस्सर्वा दिदिष्टाश्चासुरोत्तमैः ॥ ३७
 तारकोऽपि रथाहरो धनुरादाय धीर्यवान् । उपामारोष्य धनुष्कोटयो ध्वनिमा पूरयज्जगत् ॥ ३८
 वधये शरवर्षेण धीरवाहुं रणाङ्गणे । युधयुक्तसमीपेऽस्तु प्रावृषीव यनोदयः ॥ ३९
 शरैराच्छाद्यामास ययैरिव महागिरिम् । ततश्शरचित्ते ज्योति तप्तसाध समावृते ॥ ४०
 धीरवाहुरमेयात्मा पिहस्य सहसा वसी । धनुरादाय सुमहच्छैले धनुरिवैभवाः ॥ ४१
 विरकार्य करजप्रेष विमृष्टशरं महामनाः । विच्छेद्य सहसा सर्वं वतुर्दशमिताशुगैः ॥ ४२
 मदता छावनेर्धेय तद्द्रुतमिषामवत् । शरघृष्टौ निरस्तावा दुर्दिनेव तदुत्पिष्टे ॥ ४३
 प्रसन्नममयसर्वं मनोभिसहनाकिनाम् । दृष्ट्वा तद्द्रुतं कर्म धीरबाहोस्तु तारका ॥ ४४
 क्रोधेन महतापिच्छिदाक्षप्रतिभीषणम् । अर्धितं कुत्तुर्धर्मस्य घण्टाचामामण्डितम् ॥ ४५
 सादाय धामपामास करैर्भेकेन छीलया । करयेन विशृङ्गेन ज्वलता दाववाधिपः ॥ ४६
 कालाग्निरिव सरेजे उवातामालासमाकुलः । मुमोच तं महासन्धो छीलया धीरपादये ॥ ४७
 भनिवार्य महारौद्रं धीरबाहोस्तोरसि । पपात छितधर्मं तत् समृच्छन्तेन संक्षणम् ॥ ४८
 द्रष्टुं तत् सप्तदीर्घदाः परिवृष्टमहामुखम् । तारकं पीरयद्युद्धं रथिर्नानाविधायुधैः ॥ ४९
 तेषामपुधवर्षाणि सप्तानां गजविक्रमः । गुण्टाघृतेन दण्डेन धरयामास धीर्यवान् ॥ ५०
 मदया पुनरापस्य सान जघान रणेऽसुरः । पपञ्जितेषु सेधेषु पलापनपरेषु च ॥ ५१
 विधूय मूर्छां तज्जातिं धीरवाहुरिन्दमः । वधये शरवर्षेण तारकं क्रोचमूर्छितः ॥ ५२
 मोऽपिसं धनुरारकास्य कृतज्यावाग्भीषणः । पथिचिच्छेद्य पाणौधैः साधये संप्रदर्शयन् ॥ ५३
 शरैराच्छाद्यामास धीरवाहुं रणाङ्गणे । सोऽपि तानपि विच्छेद्य वध्यये प्राजयविक्रमः ॥ ५४
 संभर्त्स्य पाग्निर्धाममिस्तिहवत् हिराननम् । तिष्ठतिष्ठ पुरो न त्वं मम जीवन् गमिष्यसि ॥ ५५

यदत्येवं वीरबाहो महत्याह क्वा - स सः । अनात्वा वीरबाहो त्वं - मत्सार्कं कथसे यत्नम् ॥ ६०
 अनेकादित्यसंकाशं विष्णुचक्रमिन्द्रमम् । संयुगे युध्यता तेन प्रसृतं मुक्तं मया पुरा ॥ ६१
 वृत्रारिकुलिशं शक्तिं मग्नेर्दण्डं - यमस्यच । खड्गं च निर्गतेर्ग्रस्ते विदि पाशं प्रचेतसः ॥ ६२
 ध्वजं चायोः कुघेरस्य शवां दालं त्रिशूलिनः । ब्रह्मास्त्रमपि मद्बाहुवीर्येणागु निवारितम् ॥ ६३
 पलायिताश्च ते युद्धे बहुवारं मया जिताः । इदानीं भूतसेनास्ते पश्यतोऽष्टौ च सोदराः ॥ ६४
 त्वामपि क्षणमात्रेण विजयिष्येऽद्य संयुगे । तवपि मार्गं पश्याद्य जयिष्यामि यत्नैस्समम् ॥ ६५
 इति श्रीकान्दे महापुराणे स्कन्दसंहितायां शिवगहस्थकाण्डे
 संभवकाण्डे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

तारकेण भाषा युद्धम् ॥

अथ गर्जन्तमेवं तं तारकं मद्बहिष्ठलम् । शुष्काग्रप्रस्तदिच्छककालकर्म दुरासहम् ॥ १
 वीरबाहुरमेयात्मा सनाप्रपरिचिद्धितैः । नातचैः सर्वपुद्गलैः उरलापायकसन्निभैः ॥ २
 अग्राह्यैर्जगत्सिन् एतद्व्यामास तं क्वा । तारकोऽपि रणशरीरं सहस्रीपि संयुगे ॥ ३
 मग्नान् पयि चिच्छेद् नाराचैर्नामचिद्धिनैः । लघुहस्तो वीरबाहुः पुनर्याणान् शिलाशिखाम् ॥ ४
 मुमोच तारकस्यापि तान् शितेन न्यधायत् । शरैरुग्रै रणेधन्वी तद्द्रुतमियामयत् ॥ ५
 पुनर्दशसहस्रेण ध्वर्यं युधि शानकः । तारदीरेव तत्संख्यैः संख्ये सोऽपि न्यधायत् ॥ ६
 तद्द्रुतां तारकः प्रोधात् वीरबाह्वस्रप्रधयम् । पुनर्दिरीषे सहसा युगान्ताग्निरिवापत् ॥ ७
 मांसयमलं धनुषि सम्पद्ये तारको बली । तस्मिन् सम्पद्यति कुत्रे बाणमात्रेणमद्भुतम् ॥ ८
 उवाकामासाहस्रेण लोकमावृत्ता पायकः । दिरीषेऽष्टवटानान्तं कृत्वा षट्षट्पचमि ॥ ९
 द्रुताऽग्निना जगत्प्राप्तं देवा दिवि सकंपिरे । वीरबाहुः स्वपञ्चागु मनुनाच परितुलः ॥ १०
 भास्त्रेतेनैव सहसा प्रत्यक्षेण न्यधायत् । तरेतद्द्रुतं लोके क्षुण्णमुपेन शमयति ॥ ११
 करीन्द्रवदनः हृद्यो वारुणं सम्पद्ये पुनः । शकृपीचं अगतरत्नमभ्रपुंदावृतं क्षणात् ॥ १२
 वज्रलासन् क्वालासिन् सन्निवैरनुनादितम् । पुरोधातप्रशुभ्रानां मभ्राणां संभ्रमोऽभवत् ॥ १३
 प्राचैतममिदं वीरबाहुरालोक्य मनुमान् । मनुना संपरीताहो बापयेन न्यधायत् ॥ १४
 तेन युद्धं क्षणाधेन मेघवृत्तं महत्तमम् । अवग्रहसमाधान्तमिधरीषेममूत् क्षणात् ॥ १५
 प्रसेदुश्च दिशस्सर्षः प्रसन्नमयवद्यमः । सिद्धगन्धर्वयक्षाणां युन्दादभ्रदियामला ॥ १६
 वीरबाहोः पयातानु पुष्पवृष्टीर्योपरि । तारकोऽपि पुनर्दशैर्ग्रं सारमग्नं समादरे ॥ १७
 सहस्रांशुसहस्राणि तरोदीमुखसमेततः । युगपद्युगपर्यन्ते यथा लोकदिघक्षयः ॥ १८
 वीरबाहुस्तदुदीक्ष्य शरणाग्नं समादरे । आभिरासैस्ततो मेघास्तनाप्लवाय दिवाकरम् ॥ १९
 सोमाग्न तारकोऽभ्युक्ष्य तेनैतत्सोऽभ्यकारयत् । ऐन्द्रमैन्द्रेण संहृत्य यामयं यामयेनय क्षणात् ॥ २०
 नैर्जन्तं नैर्जनेनैव वीरबाहुरधारयत् । ब्रह्मग्नं संपद्ये दीप्तः कनिदप्यनिवारितम् ॥ २१
 उग्रपात नमस्येतन्निशेययदिवाणितम् । वीरबाहुश्च तद्विषं तेनैव प्रत्यधायत् ॥ २२
 पुनःकृतरो दीप्तः प्राणिनोद्वोरपाहये । नारायणास्त्रमरयः सर्वशत्रुनिर्दहणम् ॥ २३

तेनैतद्वीरबाहुध्व
 न्यवारपद्यततः । दृष्ट्वा विक्रमं तस्य वीरबाहोःसुरेतरः ॥ २४
 मायी मायायलेनैव महता मम्युना पुनः । रजोभ्यकारे मदति दृष्टिर्मात्रं निरुधति ॥ २५
 रूपाणि बहुधा कृत्वा युयोध रणमूर्धनि । मध्येकं बहुधा दिव्यान्तराण्यपि सन्दधे ॥ २६
 तैरस्त्रैरावृतो वीरबाहुरायोधजितौ । सन्दधे वीरमद्राक्षं सर्वशत्रुनिग्रहणम् ॥ २७
 मायामयानि तान्याशु विनेद्युस्तस्य दर्शनात् । अस्त्राभिव पुनर्मायी तारकरसंततानसः ॥ २८
 युध्वास्त्रिव रणाच्छीघ्रं मपायान्मायया क्षणात् । मोहयित्वा वीरबाहुमाशुषद्विलमाक्षितम् ॥ २९
 पलायनपरं हन्तुं नयुक्तमितिमानसे । प्रयुक्तं वीरभद्राक्षं पुनःप्रतिजहात् ॥ ३०
 विधेशानुपदं तस्य वीरबाहुर्विलं गिरेः । घोरं क्रौञ्चस्य दुग्धेक्ष्यं महावीर्यमज्ञितम् ॥ ३१
 मायावी सगिरिर्वाचा तारकस्त्रासुरेशितुः । मायामिमां हयामास यक्षीभिरसुराधमः ॥ ३२
 अन्धकारो महानासीत् अन्धन्तम इवान्धयन् । प्रथमं पुनराभवति मार्गाक्ष बहुधा गिरेः ॥ ३३
 पिहितान्तावतत्रैते यदुरुषा मयानकाः । तेषु सर्वेषु वीरोऽपि गत्या गत्या प्रयतत ॥ ३४
 भद्रश्च तारकं दैत्यं द्विजास्तस्यैवमायया । चिन्तामयाप महतीं वीरबाहुक्षिरं हविः ॥ ३५
 तादृशस्यापि वीरस्य यद्येवं मनसि व्यथा । त्रियेरन्नितरे लोके क्षणमात्रेणहि ध्रुवम् ॥ ३६
 अहमप्योत्तु मोहोत्तु स्त्रोवा विभ्रमोत्तु किम् । तमे हस्तविमालयौ धनुर्ग्रन्थं मे शयः ॥ ३७
 कुशवा प्राक्पते गन्तुं क्वे मार्गे समन्ततः । चित्तगमस्य तस्यैव मोहमाप मनोवृणम् ॥ ३८
 तस्यानुपदमन्देऽष्टौ वीरकण्ठीरवादयः । मृतानि त्रियुक्तंचापि विविशुर्वज्रवर्धिताः ॥ ३९
 क्षत्रुभिर्वसह पञ्चमप्रधानाश्चाविचारतः । विरापिवे वीरबाहौ श्वकमाणसुदाशयाः ॥ ४०
 प्रविष्टमात्रास्ते सर्वे मोहमापुरिन्दमाः । तेषामपि पुनर्मार्गं पिदधे क्षात्रवाधमः ॥ ४१
 सतांश्च मोहितान्वीक्ष्य भेने विजयप्रमनः । इति क्रौञ्चविले तेषु वीरेषु पिहितेषु सः ॥ ४२
 वह्निर्निर्गत्य दुष्टरमा रथेन महताऽसुरः । गणध्वन्द्वं महद्घोरे आसुरासुहरे पत्नी ॥ ४३
 जिघांसुरसि सन्नद्धो वभूव धनुजाधमः । सत्यं धनुर्थादाय त्वीसाक्षय्यसाधकी ॥ ४४
 ययौ च रथमायुक्ता यमसेताविमर्दयन् । यमञ्च सेतास्तेनान्यो वीरबाहु यशस्तुताः ॥ ४५
 शुयुषुश्चापि तास्तेन नानाग्रहरणस्तुताम् । अनायका अपिचिरं तदद्भुतमिषामयम् ॥ ४६
 शिखामिधृक्षपण्डैश्च पर्वतैश्च महत्तरैः । प्रहर्षधर्मसायाय शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ ४७
 एकोनैकामिरहितः तारको रणकोविदः । शोभेन महता युक्तशरपाणपर्वतान् ॥ ४८

मदस्य सेनया मुक्तान् चित्छेद कणशो रणे ॥ ४८

मम्युतां सुरपूतनेश्वरिणीं महामनास्सकल सुरेतराधिपः ।

सरोवरं सरसिजपण्डमण्डितं गजाधिपो मदकलिलो यथा यथा ॥ ४९

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यतन्त्रे

संभवचण्डे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकचत्वारिंशोऽध्याय ॥

धी स्कन्दतारक सन्वाद ॥

अथ भद्रा महासेना शीखाहोत्सायका । अरक्षमाणा हाहेति स्कन्दमाता भृशानुरा ॥ १
 एकस्य पदवीमन्यो नम्राय मृदापीडित । प्रत्येक निद्रितैर्गर्भैर्गर्भतानेन मर्दिता ॥ २
 दिशश्च विदिशाश्च विप्रणयानरायणा । द्वाक्षविष्णुप्रमुखा भीतभीताश्चपिरे ॥ ३
 हृष्टैस्तमन्दन तन दधानाश्च मय मुनि । नारदस्सहस्राम्भेत्य देवसेनापति प्रभुम् ॥ ४
 धृत्वागतेमेवमाचर्या सुप्रहृष्टयाय सूरये । प्रणम्य परया भक्त्या प्राञ्जलिर्मातमानस ॥ ५
 भागप्रद सत्सर्वे योगाद्गुणामुपमाणा । रिक्त प्रविश प्रोक्तस्य मधुनर्निर्गता विभो ॥ ६
 जीवन्ति वा गवेषीश आनीमोऽसुरमायणा । सेनाश्च विविशुक्तस्य दिभुसर्पास्तु सर्वश ॥ ७
 दधाना दानगान्नीतिर्दृश्ये द्विगुणीकृता । धादि नरसर्वश देव भयान्स्नानहस्तपात् ॥ ८
 नारदोत्तमधाकर्ष्य देवदेवागसम्भव । उवाच क्रोधताप्राक्षो निर्दहन्निवतस्तनम् ॥ ९
 महारिपे सज्जं हृत्कं असुराणां दुरात्मनाम् । मधुका विबुधा भीति विमुक्तपङ्क्तोद्गाम् ॥ १०
 मामाभिताना लोकैऽस्मिन् कुतो कीति वच क्षति । भवतामच जगत्सिन् क्षारप वचसा गद ॥ ११
 मद्रुत इति यो मोहात् समाद्रुति नराधम । न सदेह दुरात्मान सेहे मरपराधिनम् ॥ १२
 एष्यो मम जगत्सिन् अपि शक्नोमिरक्षितः । मद्रुचपोपचानय पुण्यामि पृथिवी तले ॥ १३
 दीराष्टमुपान्नापि वीक्ष्यमायामोदितान् । क्षिप्रमेवोद्धरिष्यामि प्रीत्य मित्यासुराधमम् ॥ १४
 तारक सहस्राम्बादी रणे दानवमञ्जना । स द्वाहसुरीन्याना सर्वमिष्या दुरात्मनाम् ॥ १५
 भ्रानो सिंहमुपम्यापि द्वापस्य चोमयो । अजबाहमरोपाणा माशु सपाद्विष्यति ॥ १६
 भाव्यन्वान् चोदयास्य समीरण समीरणे । सारथ्यस्य च सामर्थ्यं सदास्सन्ददायुषा ॥ १७
 इति सपोदिशो वायुस्सुप्रहृष्टयेन सादरम् । गुण्यानां तद्व्यवसायाभ्यानामनुतदश ॥ १८
 नैर्दुर्दुम्भस्योद्विष्यास्तत्पट्टाणि सर्वश । निस्सायनुरवाणाञ्च द्विष्टिमाना सहस्रश ॥ १९
 वेद्याश्च क्षपिमिरसाक जयशब्दादिमङ्गलम् । क्षणदन् यन्दिनसर्वे वैताट्टिकणा जगुः ॥ २०
 भवदानानि दयस्य पण्डुपलाभिर्गोअस । ध्वेळता गजंता चैव चमत्तामनुपगताम् ॥ २१
 पदातीना रथादिस्तु बहुधाश्च जगुमिरे । म्भवानां देपितान्येष पञ्चानां प्रक्षितानिच ॥ २२
 पूजितानि रथाणाना जितभागांरत्नसन्तम् । सेनापतेस्तदासेना देवसेना समापृषोत् ॥ २३
 साय ता प्रतिपन्नाह सागर सागरो यथा । ततो युद्धममृत्तत्र तुगुल रोमहपणम् ॥ २४
 धीरादानसमेव प्रतिवीरेरजस्यमूत् । प्रतीच्छ प्रहरसाय तिष्ठतिष्ठ वयच्छति ॥ २५
 संरम्भायदाणां तदा शुष्कजिरे हृषा । जिगाय सेना ईक्षस्य सेना शमुनस्तुभ्य ॥ २६
 तां पुनर्दत्तसेना सा तयाभूयस्तपाचसा । पूर्वंपञ्चामरपुत्रा वाचैरिय महोमेय ॥ २७
 तदन्तरे समाप्तास्य तारका पाश्वर्तितम् । उवाच दूत कुशलं सप्रीत्या वरेणसः ॥ २८
 हूत वयपदाय च बाञ्चनादिरिवापर । मये सेनासमुद्रस्य रण्यो नीरिय संस्थित ॥ २९
 भाति नानामोमयो विविज्वज्रप्रण्डित । तस्मिन् कोट्यर्धसंज्ञाशो यामासितदिगता ॥ ३०
 दुष्प्रेक्ष्यसमरे साक्षात् बासागिरिय वक्ष्य । कोऽर्थं मृदा मृगणीव यन्दिनोभक्तविभ्रम ॥ ३१

गृहचार्यवदप्रेक्ष्य तारकं दानधनमुम् । प्रणम्याग्ने विधायास्यं दत्तो चाग्नी व्यजिज्ञिषत् ॥ ३२
 विवर्ति शृणु मे विद्वन् नम्रमत्तो मदीरिताम् । योयं शिवसूतः रज्ज्दो लोकनेता दुःशस्रः ॥ ३३
 सर्वेषामेव रेवानां सोऽयं रक्षापरः प्रभुः । समग्रपलवीर्योऽसौ शरभ्यश्शरणीयिणाम् ॥ ३४
 शंभोस्सत्तात् जगद्भूतुः सर्वज्ञादधिको बले । सत्ये धैर्येच सामर्थ्ये शरासनविकर्षणे ॥ ३५
 सौभाग्यमस्य कन्दर्पं दर्पविद्राघणौघम् । कामान्तक पुरक्ष्वेळ दक्षाध्वजरोहः ॥ ३६
 सोऽपि सोमायतंसोऽस्य संयुगे स्थातुमक्षयः । अन्ये के घन्किनो लोके मन्ये ध्वजतरदिशवः ॥ ३७
 यः पुत्रमीदृशं लोके लेभे रेचामिरसकम् । दीपाच्छिवाद्बद्धदीप इवामूरेपरेशिकः ॥ ३८
 प्रोक्तं दूतमुखादेवं वाक्यं ध्रुवाय तारकः । प्रोक्त्वैव सारथिं प्रेक्ष्य वाचा शंभीरतादया ॥ ३९
 सारथे धृत्रुशीलस्य लोकनाथस्य शूलिनः । रथे कोट्यर्कसद्गुहास्सोऽयमेव विराजते ॥ ४०
 तमेनं प्रति यत्किञ्चित् मस्ति यत्तत्तमशये । तदप्रतिरयस्यास्य रथं प्रतिरथं मम ॥ ४१
 प्रापयाशु ममादेशादविलम्बे महामते । इति सञ्ज्ञोदितस्तस्य सारथिर्विनयाग्निवत् ॥ ४२
 रथाभ्यान् चोदयामास मसोमाकृतं हसः । शरयामासच क्षिप्र सुब्रह्मभ्यान्तिकं दृष्टी ॥ ४३
 निरूप्य तं रथे शंभु कुमार मारकोपद्रवम् । इत्याह्वयमज्ञानानस्तारकः क्षणमोदितः ॥ ४४
 कोटिसूर्यप्रतीकाशं कोटिशीतं शुशीतलम् । प्रसक्तं यन्मुखांभोजमण्डपं विद्योवधम् ॥ ४५
 द्वादशायुधसंपन्नं मुञ्जद्वन्द्वं मण्डितम् । ततः प्रोवाच संवीक्ष्व सुब्रह्मरथं सुरेतरः ॥ ४६
 भोभोदयादयान् शंभोर्भुवनानामपीश्वरः । ईदृशो यस्य दुःप्रसूतं लोकनेता जातपतिः ॥ ४७
 तदास्तामघुना वाक्यं मदीयमिदमाद्रात् । क्षणमाकर्ण्य हे तामिन् पञ्चाङ्गुलं यथा मतिः ॥ ४८
 सुगुहुराणामन्योन्यं जम्मारभ्यापिकासुत । सिद्धं वैरमपाकर्तुं वशक्यमपि किञ्चित् ॥ ४९
 ययं किनाम द्विपतस्तेष्वस्मान् बलपाकिना । तस्मै चन्द्रचूडस्य प्रसारेन नचाप्ययी ॥ ५०
 यथा शिवस्तथा त्वैव तस्यप्रमत्ति यत्प्रभुतः । पूज्योऽसि यद् कस्मात् त्वमस्मामिर्योद्धुमागतः ॥ ५१
 देवा विष्णुमुखा हम्पुरस्मान् हन्मो ययव तान् । त्वेहि साक्षात् परब्रह्म शिवोद्भव शिषोऽसि नः ॥ ५२
 धुधैतद्भाषितं तस्य दानवस्य विहस्य सः । प्रोवाच देवसेनानीस्तारकं प्रतिनिर्भयः ॥ ५३

स्कन्दः —

त्वमद्य कोवदासभ्यं दानवेषु रथे स्थितः । किमर्थं मेदसि मातेत्य किनाम किमिहागतः ॥ ५४
 तारकस्तदुपभ्रूय प्रत्युवाच दयात्मजम् । नास्मासि तारको लोके शरपञ्चासुराभुजः ॥ ५५
 युष्माभिश्च नचास्माकं कण्ठो न कदाचन । स्वन्दः— ईशोऽस्य जगतः कर्ता सुगुहुरासुरस्मृतः ॥ ५६
 ईष्टे शक्तिमित्यर्थमीशानीमिरिद् अद्यत् । तत्रचेदीशिताकुर्याजगतः कथमीदृताः ॥ ५७
 एषामेधैवलोकानामसंभेदाय शङ्करः । सेतुकतस्तत्सेतुर्मर्यादायाः प्रवर्तकः ॥ ५८
 मादौ कर्म द्विधा तेन चिमर्कं विश्वमूर्तिना । विष्णवात्मनेति कर्तव्यं एकमन्यप्रियेघतः ॥ ५९
 न कर्तव्यमितीदृशं नैव कल्पा सुगुहुरे । निषेधवर्ता दुष्टत्वा दिग्दोऽन्यस्तमुदीरितः ॥ ६०
 अनालंघनदृष्टो निग्रहास्त्रदमीदिनुः । म्लुप्रहस्य तथिष्ठदिशदृष्टो यत्प्रभुर्तो ॥ ६१
 यूपव यदुवा लोके दुष्टस्य निरतास्तदा । प्राणिपीडयता नित्यमिष्टापूर्तमिजिन्द्वाः ॥ ६२
 विश्वं यदुवाजातं ज्ञापयान् अनिपति । सर्वो रज्ज्दो जगत्कर्ता विभ्याधिक इतिभृतिः ॥ ६३
 जगद्य तच्छरीरं तच्छरीरी तेन शंकरः । तस्माद्वज्र जगत्संविन् यस्य वप्यापि देदिनः ॥ ६४
 अनिष्टमाचरन् लोके शिवानिष्टकरः स्मृतः । देवाद्य विष्णुमुखास्त्राभापयतिनः ॥ ६५

तेषां जगत्त्रयस्यापि रक्षणार्थं जगत्पतिः । न्ययुहक निग्रहार्थेनो मामसज्जनकदिशवः ॥ ६६
 वाहिन्याच महत्याथ बहुधा चतुरंगया । तद्य योद्धुं युष्मासिरदमनागतः स्वयम् ॥ ६७
 मामयंस्यादिशतुं मां त्वं सद्यो युष्मत् तारक । प्रेषयेमंच वृत्तान्तं ज्येष्ठयोद्य मा उल्लः ॥ ६८
 भूयः प्राकारदुर्गाणि खरक्षस्व बलेरितः । नमो दृष्टिपथं प्राप्य जीवन्भूयो गमिष्यसि ॥ ६९
 शुभद्विप्रकृता देवा विष्णुग्रन्थपादयः । चुक्रुन्नुद्वेगैश्च सन्निधौ बहुधाभयात् ॥ ७०
 तद्य संहरिष्यामि दुष्टं युष्मकुलं क्षणात् ॥ ७०ई

इति श्री स्कन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 संभवकाण्डे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

श्री स्कन्देन तारकवच प्रतिष्ठा ॥

धृष्येत् तारको यापयं सुप्रहण्यस्यै क्वा । स्फुरत्ताराधरोष्ठग्रीर्भुकुटी कुटिलेक्षणः ॥ १
 पुनः प्रोषाच पचनं विनिश्चस्य मुहुर्मुहुः । तारकः - भवाग्निदुर्गंजावाति कथं योद्धुमिहागतः ॥ २
 ययं हि पतिमद्गुरास्समरेष्वनिवर्तितः । बभूवरास्सर्व एवेते स्वभाषामूरचेतसाः ॥ ३
 ईशादैवहि नस्साधु निषेधो विधिरासुराः । क्षयर्षो विमुक्तः श्रेयान् परधर्मास्तनुष्टितात् ॥ ४
 याचन्ते ते पुराप्रित्यमलदीपास्सदृक्षयाः । सधेनामपि देवानां निपृष्ट्य पतमुत्तमम् ॥ ५
 इन्द्रोऽपि निर्जितस्सपथे पञ्च निर्धूषसायकैः । आकापालाश्च ते सर्वे निराशाश्च कृता मया ॥ ६
 मत्प्रापि निर्जितस्त्वं प्राप्तमलंघ्य भक्षितम् । तत्सर्वं तिष्ठतु प्राप्तं विष्णुना यत्सुदर्शनम् ॥ ७
 हरादक्षयर्षेनाग्रीतात् सहस्राक्षसमप्रभम् । मिहिरं तिमिरस्यारेरिप्रकटयिकमम् ॥ ८
 संभ्राममूर्धिसदृसा कान्तिश्रीकेन विष्णुना । मामुद्दिश्य विमुक्तं तत्पदक्षः परिघट्टितम् ॥ ९
 पतितं कुण्ठितारं तन्मयाभूयो घृतं बलात् । कण्ठे निक्षेपिष्य प्रोक्ष्यकमसापतिरक्षकम् ॥ १०
 पैरायतः पुण्डरीको यामजः कुमुदोऽञ्जनः । पुण्ड्रान्तरसावर्धभौमरसुदतीक्ष्ण दिग्गजाः ॥ ११
 मण्डपुण्डादतिसन्निधौ मस्तका दिक्षुद्रुद्रुः । इदानीं कुर्यते वीरयादुराण्येभुजाद्यते ॥ १२
 नियुतं निपृष्टीतास्ते गणाः शौचविलम्बतरे । सहस्रवाहिनीसेना समरेमष्टादिता ॥ १३
 मुलकेशा महावीरा तत्रयोधमहापथा । नानादिक्षु विदीर्घासा पुनरावर्तिदुर्लभा ॥ १४
 सर्वमेतत्सामालोक्य स्वपद्ममणि संप्रतम् । अपोदृष्टाश्चादहोत सर्वस्वप्राप्तकमेति ॥ १५
 युष्मास्यस्माकमाश्रेय प्रदैरमपि विद्यते । यासो मयप्रजानाति यार्था लोके मदीयसी ॥ १६
 तद्वत्स सविधं पिबोर्भूयस्सुतामवाप्सिहि । श्रुषेति पचनं तस्य तारकस्य दद्यामजः ॥ १७
 विहस्योपाच साययं तं कोपश्चुरिताधरः । वृषा तारक दुष्टामन् कथंसे चिरमीदृशम् ॥ १८
 सधं तिष्ठतु ते वीर्यकचनं क्षपमात्य यत् । विष्णुनामसुख्यमे निष्कटवमितिसुखम् ॥ १९
 महं तिष्ठामि गच्छामि योत्स्याम्यथ यथावति । तव संस्मृत्य सस्मृत्य वीरभाषितमदम ॥ २०
 मासि स्वरात्रोत्पथे भृशु मूलार्थमद्यमन् । विष्णुनामप्रीतीह यदुमानपुस्समम् ॥ २१
 अपि शम्भुरपवा शोकः क्विना वीर्यगाटिना । तस्यैतच्छुणु चक्षस्य विक्रमे शत्रुदुस्सदम् ॥ २२
 वीरभदे पुरामुक्तं दक्षाप्यारवाण्ये । विष्णुना जिष्णुना यक्षमप्याहतमपि वचित् ॥ २३

तच्छिरोमुण्डमालायामेतेनैवतु भक्षितम् । भूतेनैकेनखपुत्रा गणमुच्येन रादितम् ॥ २४
 वृणुहिद्वयं देवानां सद्योमध्ये मुरारिणा । विमुक्तं कुण्डिताखं तद्वक्ष्येय निरीक्षणात् ॥ २५
 दधीचस्य मुनेः पूर्वमहास्थिपरिधृष्टम् । सप्राप्तमभवच्छकं त्वयैतद् यदुमन्यते ॥ २६
 एतावत् भवतो धीर्यं वनमद्रे त्वयेरितम् । एवं शिक्त्यमानं त्वामद्य मुहे क्षणान्तरे ॥ २७
 छिनत्ति शक्यता कणदादशये पादाप्ययोर्मम ॥ २८
 इति भीष्मकाण्डे महापुराणे शक्यसंहितायां निषवहस्पृश्ये
 संभवकाण्डे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ निचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अस्त्रास्त्रादिभिः स्कन्दप्रणामः ॥

उक्तमात्रे कुमारेण तारकः क्रोधमूर्च्छितः । धनुरादाय सुमदत् सख्यं दृष्ट्यातिनिष्ठुरम् ॥ १
 ज्ञानिनारैर्न महता पूरयन् सद्विशोदय । ययं यदुष्य बाणान् स्वाती शुक्रार्थापुनः ॥ २
 छादिताश्च दिशस्सर्वा मण्डलं सचिंतुः क्षणात् । निपेत्युत्कास्सर्वत्र ज्योतीर्षिच नमःस्थलात् ॥ ३
 युष्मदुत्सागरास्सर्वे चक्रेष्वेव यमुन्धरा । स्कन्दोऽपि धनुरादाय कथाशब्दमुत्तरं महत् ॥ ४
 तद्वाणवर्षं घोरं च वारयामास सायकैः । सहस्राणां सहस्राणि शरानादीनिधिवोपमान् ॥ ५
 मुनोच तारकः क्रुद्धः पुनरेव हरतमले । सतांश्च सहसा धीरो वारयामास तत् क्षणात् ॥ ६
 सहस्राणां सहस्रैश्च सायकैर्नतपर्यैमि । पुनश्च दशमिर्यायैः स्वनामपरिचिह्नितैः ॥ ७
 जघान तारकः स्कन्दं क्षिप्रहस्तः क्षणप्रिय । मयारयस्तत्स्रोऽपि कीदृश्रिय रणकपे ॥ ८
 ततस्तु तारकः क्रुद्धस्सर्पार्थं ग्राह धीर्यवान् । स्ताद्य हरपुत्रेण संयुतो योद्धुमिच्छता ॥ ९
 करोमि समरकीडां चोदयाध्वान् ममाधुना । सम्यापसव्यमार्गेण सामर्थ्यं मे प्रदर्शय ॥ १०
 तथेति सारयित्वा चोदयामास सैन्यवान् । सज्यापसव्यमध्वान् यश्चमूर्तिविगतः ॥ ११
 इतीशपुत्रवधसा वायुसागविराजवान् । चोदयामास वाध्वानां तस्मात्पाशु मनोजघ ॥ १२
 भवसम्ये सुररथे सख्यं सख्येष्वस्यकम् । मन्योन्वं भ्रमतोरेवं रथयोस्त्वामिदंस्थयोः ॥ १३
 सिद्धचारणमन्यै यक्षैर्युद्धदिक्षुभिः । क्षोभ संछादितं क्षिप्रं पुण्यहस्तेरनेकशः ॥ १४
 दधर्पुस्ततोऽन्योऽयं सामिनी सुरपैरिजम् । बाणमादाय सहसा जयाशब्दं घनघण्टम् ॥ १५
 सततं सचतं विमः क्षिप्रहस्तौ जघार्थिनौ । तारकः क्रोधेताम्राक्षः शरैर्दयामवधम् ॥ १६
 छादयामास सहसा धांच भूमिच सर्वशः । तत्सर्वमपि देवस्य कुमारोऽपि कुशाग्रधीः ॥ १७
 वारयामास देगेन क्षिप्रहस्तः प्रतापवान् । पुनरेकेषुणा सामी तारकस्य शरासनम् ॥ १८
 ददौ दातागर्हिनाभूरि तयापत्यर्पिनामपि । सपुत्रव्यापमुत्तज्य भ्रममगत् ददं घनुः ॥ २०
 आहाय तरसा भूरि सहस्राणि शरान् बहून् । निरस्य शरजग्यापि क्षिमेवाधुनैः पुनः ॥ २१
 सपुनश्शतसाहस्रैरित्यत्र तद्रुनुत्तम् । तुतोद् तारकंचापि ममांणि प्रथितैश्शरैः ॥ २२
 द्रव्येनैवेपुणाशुण्डां विपन्नैश्च स्वजायवात् । चक्रेत यदुष्य बाणो दालकेसरिविक्रमः ॥ २३
 तेन क्रुद्धतरो वैश्यशरैराशीनिधोपतौ । रणम् ध्वजे द्विधाचके तदद्भुतमिवामयत् ॥ २४

सोऽपि शंभुकुमारोऽपि शरैरशमिराश्रुतैः । मनुस्त्रिंशः सहस्रेषु सारथिष्वप्यमारयत् ॥ २४
 तारकस्तोभ्य यत्नवान् सवमेवाम्बचोदकः । चापमन्यसमादाय पट्टकाञ्चनसंयुतम् ॥ २५
 सायकानां सहस्रेण सारथिं पण्मुखस्य च । सुतोदं पयमानं च तेन सुतो हयामजः ॥ २७
 तारकं क्षिप्रहस्तस्मिन् शतबाणानवाकिरत् । जघान च ललाटेऽस्य नाराचानां सहस्रकम् ॥ २८
 यमुच्छेत्तारकस्तेन ललाटेऽभिहतो भूयम् । तदंशु सारथिस्तस्य रथं युद्धादपावहतम् ॥ २९
 क्षिप्रमेव ततस्तस्य येन वीरा महारथाः । रुरुषुष्य यत्नैः गजैर्गवैस्तद्वज्रैः ॥ ३०
 मुमुक्षुष्य शरान् भूतान् विपाठांश्च सुरगणम् । नानाशस्त्राणि वृक्षांश्च शैलानपि महोच्छ्रयान् ॥ ३१
 कुमारो देवदेवस्य सुकुमारोऽपि लीलया । निघातं शरवर्षाणि दानवां मोहयामयम् ॥ ३२
 यकार सर्वानपिताम् कीनाशप्रदिनोऽतिवीरम् । स्वकमूर्च्छं महामोहो दानवस्तापयुत्थितः ॥ ३३
 उपालभ्यात्मनस्तुतं विषहस्य क्रोधविह्वलः । दृतसेनोऽपि सेनाम्यमरुधामहसा यत्नी ॥ ३४
 अभिद्रुत्यात्मसेनायाः विनाशेन च संयुगे । मुमोच क्रोधेताम्राक्षो प्रह्लाक्षं हस्तुतये ॥ ३५
 भग्याहतं - कचिद्वपि मलयानिलसन्निभम् । शरसनात्समुत्सृज्य तारकस्य महश्चतम् ॥ ३६
 पदे पदे यकाराशु प्रणामं हरस्तनवे । निकटं प्राप्य तद्वाहं तुषावच जगद्गुरुम् ॥ ३७
 आग्नेयं पादपद्मेन्द्राक्षं पादणं सौरवासुरम् । गन्धर्वं याक्षमरुधं संमोहनमरिन्दमम् ॥ ३८
 तानिसर्पाणि देवस्य समीपं प्राप्य संयुगे । ह्यमंजलिपुटाईशं सुपुङ्गुविश्वपूजितम् ॥ ३९
 सपुनर्मैग्युना तानि धिगिधमित्यपिधावय । ममसाम्बर्ध्वं समरे दिव्यं पाशुपतं महत् ॥ ४०
 सन्धये घनुपि क्षिप्रं सपेसंहरणक्षमम् । तदपीशकुमारोऽपि रौद्रमयाहतं कथितम् ॥ ४१
 ज्वालामालावृत्ताण्डान्तर्धुवनं धुवनेभ्यः । दधौ हस्तेनैकेन लीलपैव रणाजिरे ॥ ४२
 मलेषु विफलीभूतेष्वप्याजमुत्प्रेषुदामयः । मोघेन महताविष्टो जगद् रघुसारथिम् ॥ ४३
 सारथे काण्डशत्रुधं सेनामीकैरुपसारः । आतुष्यस्याभिभूत्यर्थं दुर्जयस्य रणाजिरे ॥ ४४
 सव्यापसर्धं सहसा भ्रामय सन्धर्वं मुहुः । पुनश्च पुष्कृतादि गवैश्चान्यथैवमघमे ॥ ४५
 भारेऽश्वस्य ईत्स्य मायासुनोर्महारयम् । सारथ्यधर्मविशिष्टं चोद्यमास याजिनः ॥ ४६
 क्षणमर्धधेनू धै क्षिप्रं यजाम भ्रमसंभ्रमम् । भ्रममेवासुरदरीधं सपेपुङ्गुमनोरमान् ॥ ४७
 पथिगस्तान् दितपलान् सुहृदाघतपर्वणाः । धर्षयं कोटिशः क्षिप्रं शरानासीविषोपमान् ॥ ४८
 किमाददाति तूणीरात् सन्धवाति धनुष्ययम् । किंवा विस्तृजति क्षिप्रमिति केनाप्यलक्षितः ॥ ४९
 धृष्टान् देयलं दक्षं गार्धं प्रलम्बमेववत् । आदितादृशरथैव दिशोऽशौ ज्योममगदलम् ॥ ५०
 कुमारस्यापि पवनस्सपदनस्यागमनोजघान् । दत्तासहस्रमभ्यस्ताम् चोद्यमासमपदलम् ॥ ५१

मयोदितोऽपि तत्पूर्वमोर्गदददे यथा ॥ ५१ ॥

इति धीरकान्दे महापुत्रणे शंकरसंहितायां त्रिवत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ शत्रुघ्नपमोचकः तारकान् चयः ॥

सूतः —

मयादाय कुमारोऽपि महाप्रेक्षार्थं यतुः । सम्यङ्महाऽथ सप्रल जयानितारेन पूरयन् ॥ १ ॥

ककुभोग्णै यधिरयन् सत्यपातालकानपि । वृष्टिं निवारयामास तारकाबुदसभयम् ॥ २
 स्थितोरथवरे विप्रा भ्रमस्तितरा वृत्ती । अमूदनवकाशोऽसिञ्जाकाशे युद्धसंभवे ॥ ३
 यक्षचारणान्धध । सिद्धेयुद्धदिदृक्षुमि । ततो युद्धममूढोर तुमुल रोमदर्पणम् ॥ ४
 अनूपममनिर्दय स्कन्दतारकयोरेपि । स्कन्दतारकयोयुद्ध स्कन्दतारकयोरेव ॥ ५
 जयोनैकतरस्यासीदपिवाऽऽसीत्पाञ्चज्य । यदा विजयते स्कन्दस्तदादेवादाशसिरे ॥ ६
 यण्युं पुण्यवर्षेन सिद्धगन्धर्व किञ्चरा । यदा विजयतेऽप्योपि दानवास्त शशसिरे ॥ ७
 शकोऽपि सधेसंहादे क्षिप्रमेव हरात्मज । बालो लील्यविनोदाय प्रतिवृत्तस्य दानवम् ॥ ८
 युयोधालवशलोके कुपेन्व खेलमाश्चदम् । या चकृत पुराशुण्डा दानवस्य हरात्मज ॥ ९
 साध तानि विषाणानि यरादूयोऽपि ज्विरे । तत क्रुद्धतस्सामी पुनश्शुण्डा विषाणके ॥ १०
 चकृत सहस्राभूयो भूयस्तान्याशुज्विरे । वृत्तेषु शुण्डावृत्तेषु सेनान्धय बहुघायुधि ॥ ११
 मायावी मायया जेतुं प्रसिञ्चके महासुर । क्षपावन्तर्हितो दैत्यस्सस्य पश्यतोविभो ॥ १२
 कौञ्चस्य च गिरेरगदुतात्मा लोककण्टक । कंचिन् सद सचक माया मायाविशारदः ॥ १३
 काष्णोपसं राजतव ट्टैरण्निपुर निरि । विष्णुमार्का तारकाक्ष कमलाक्षो यभूयसः ॥ १४
 ईशसूनु पुराणति भूजा भूरयमास्थित । दराह सितमात्रेण तवक्रुतमिषाभवत् ॥ १५
 पुनर्मोक्षमयक्रांच सोऽशमिर्दानवाधम । मद्गयागुरवी भूत्वा यमज्ज जगदीश्वर ॥ १६
 समुद्रचपुया दौल परिणाम जगामह । वज्राग्रिपरिघातिदिदीपे विदिषीकसाम् ॥ १७
 भासधाम तमीशोऽपि घुल्लकोद्दलीलया । चकषालविरिजंक्षे क्षिप्र कौञ्चो महागिरि ॥ १८
 तारको लोक प्रपद्यन्प्रकार इषापर । मिनाय्य लोकेकलोऽ तमन्धकारमुमासुतः ॥ १९
 कोटिमास्करसकाशो दिदीपे लीलयासया । हिमशान्निपथो विग्नयो मात्यवापारिषाद्रकः ॥ २०
 गन्धमावनदौलोऽप्यो हेमकूटो महागिरि । सप्तधेऽप्रभूकौञ्चो मायया दानवाधमः ॥ २१
 ऐरावत पुण्डरीको यामन कुमुदोऽञ्जन । पुण्डितस्सर्वभौम सुप्रतीको यभूव स ॥ २२
 तारको मोहयम् इक्ष्वा चकार कदन महत् । क्षिप्र रुद्रकुमारोऽपि वज्रमादाय दीर्घघान् ॥ २३
 चिच्छेद भूधरागस्त करिणोऽष्टौच सगुणे । द्रावयामास वेगेन तदद्भुतमिषाभवत् ॥ २४
 आग्निमारुतमायुप्रमाददाते वपुश्च तौ । रूपमर्द्धसन्धार्धेन स्कन्दोऽप्यशमयद्रवा ॥ २५
 बालाग्निरोदिसदृशो फौल्लोऽभवद्यदीश्वरिम् । प्रलयाकंसहस्राभ तारकोऽपि रणागिरे ॥ २६
 तेजोमित्रयोर्व्यासा दिशोदश जगत्त्रयम् । सकरे पृथिवी सर्वं सागरा कपिताभूयाम् ॥ २७
 त्रिभुगुश्चिपवस्तर्धे मुनयस्सदचारणा । भूतना पतयत्येव कान्दिशीका प्रदुद्रुपु ॥ २८
 ततश्चात्यणोद्भूत सर्वशत्रुनिवर्हणीम् । शक्तिं मूर्तामिवालीया सर्वपावेन संयुरो ॥ २९
 मुमोचानु विनाशाय तारकस्य च मायिन । कौचस्यच गिरेरीशकुमार कृतिनावर ॥ ३०
 सा व्याप्य गगन शक्तिरसर्वा मपिदिश क्षणात् । जाग्रन्त्यमाना प्रपया भासयन्ती रराजह ॥ ३१
 रसनेव दुग्गन्तामल्लिहाना जगत्त्रयम् । विकिरती स्फुल्लिज्जनि घटा चामरमण्डिता ॥ ३२
 कालाग्नयनसघात शतकोटिसमस्तना । पश्यता सर्वदेवाना मासयन्ती भय ॥ ३३
 मिवा दैत्यशिलाभोर प्रावेच विमिषादंत । ता मायामपि संहस्य सहसा विभ्रमोद्विनीम् ॥ ३४
 युगपत्तस्य सेना ता हतश्छिन्नमपि क्षणात् । मोहितान्वीरवासादीन् क्षाचान्तर्मायया कृती ॥ ३५

यद्दिनिनाय सहसा कार्तिकेयः सुधासिद्धा । कृतनिद्रास्समुच्चस्युरिबेते प्रकृतिं गताः ॥ ३६
 समुत्तस्थुः क्षणात्तेपि प्रत्यासन्धांसंघयः । यद्विषं पठते नित्यं शृणुतेवा नरोत्तमः ॥ ३७
 तारकश्रीञ्जसंहार ऋषाध्वार्य सुदोमनम् । तंरष्ट्रा शत्रवस्तस्य पलायते भयंगताः ॥ ३८
 धृत्वेन माघवो दैत्यै हिरण्यं चलशालिवम् । हिरण्याक्षं महाकूरं सोमकंवाजपद्रवे ॥ ३९
 पलमद्रोऽजपच्छन्नमिदाम्रणमंडले । इन्द्रोऽपि दैत्यान् पापिष्ठान् बहूनायोधमध्यगान् ॥ ४०

इति परमशिवाय्य तारकं दैत्यमुग्रं गिरिमपि बहुमायं कौवर्म्याश्च दैत्यान् ।

रणमुपि बहुलीलस्संजहारविधेयः सुरमुनिनभूतै पश्यतामेव तेषाम् ॥ ४१

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

संभवकाण्डे चतुस्त्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ देवगिरियासस्वीकारः ॥

यदा यक्षसुतारातेः प्रविश्य क्रमनिर्गता । मग्रासध्विरा जप्ते तदा शब्दो जिताबुधिः ॥ १
 विदिता न च केनापि तारकान्तर्गता नवा । तदैव विदितास्सर्वैः पदासौ दानवाधमः ॥ २
 जगुत्योगुत्य विपत्तिं बहुधाऽमुत्नायकः । पतित्या विषमार्जसून् तदद्भुतमिदामवत् ॥ ३
 तारकं निहतं दृष्ट्वा दाकस्या देवा महर्षयः । मुदा परमया देवं ते पुष्पैरक्षमवाकिन् ॥ ४
 तनुर्मुनपरसर्षे जगुः जप जपेति च । वीर्याहुश्च तेष्टौ च नियुतं च गणाधिपाः ॥ ५
 चतुःपञ्चाद्वि ते सेनापतय एव च । कृताञ्जलिपुत्रा भूत्वा निकटं प्रापुरीशितुः ॥ ६
 अग्रेऽस्य तस्युमितः प्रमथेन्द्रियमात्रमाः । तांश्च शोवाच सुप्रीतः सर्वानालोक्य शान्तिः ॥ ७
 यूयं प्राप्ता महावीरा ध्वसनं दनुजाधमैः । दैवादय विनिर्मुक्ताः कृष्णारस्माभ्यहसरात् ॥ ८
 मत्स्या भवतं ते यूयं कृपया मम विश्वपाः । ते शयूचुः स्थितेऽस्माकं स्थितिं साक्षाज्जायतौ ॥ ९
 काक्षतिः काव्यथा स्यामिन् कामोहानिर्दणानिषे । स्वस्यादकमलेष्टानां किंवा दुष्करमीश्वर ॥ १०
 ममिन्धोति पदताः सर्वानपि वयनिधिः । माहूय वीरपादौ तममराति निपूदनः ॥ ११
 दिव्यं पाशुपतं मुक्तं तारकेण दुरात्मना । शुद्धीतयागमहस्तेन तुषष्टण्यो हतात्मजः ॥ १२
 प्रादाद्व्याहतं लोके तस्मै तद्दीर्वाहवे । पुष्पवृष्टिरभूच्छ कल्पवृक्षसमुद्भवा ॥ १३
 ऐषदुन्दुमयो नेदुः दिवि संकुलनिरखनाः । ननुर्मुनयस्सिद्धाः जगुः किन्नरपोदितः ॥ १४
 मेनिरे विबुधास्तेन्द्राः क्षूणघ्नासुरं हतम् । तं च सिंहमुखं युद्धे कुमारपीत्र लीलया ॥ १५
 तेषामपि च सन्तोषं समालोक्य अगमपतिः । युद्धमूर्तिं परित्यज्य दिमवन्तं गिरिं ययौ ॥ १६
 सैरसाकमरैस्सर्वैः मयपैरपि सेतया । तत्र स्थितवौषधिप्रस्थे तं च मातामदं गिरिम् ॥ १७
 संभाव्य सहसा भूस्तमामन्त्र्य जगाधिपम् । प्राप देवगिरिं ऐषसेतानीररिमर्दनः ॥ १८
 तस्मिन्नयसरे मानुरत्तप्राप तदाजया । भनुग्रहमसौ वर्तुमिच्छन् देवगिरिं प्रभुः ॥ १९
 सेनां निवेशयामास चतुरंगसमाकुलाम् । गद्गारथो रथाचक्ष्णाश्चतीर्य हरात्मजः ॥ २०
 ज्यास रजनीं तत्र हतत्वापादिकः हती । हतातिथ्यस्स गिरिणा मुक्ता परमया युतः ॥ २१
 देवाश्च तत्र देवेभ्यं शार्दूलं चर्वेतिह्दिम् । इदमूचुर्नुग्राण्य प्रणिपत्य सुत विभुम् ॥ २२

देवाः —

भगवन्नत्र देवेश स्कन्ध सेनापते प्रभो । स्वातन्त्र्यमत्र देवेन स्वया रात्रिरियं प्रभो ॥ २३ ॥
 ययमिच्छाम देवेश स्वदर्चाधिपिञ्ज प्रियम् । अनुजानीहि भगवन् अनन्तमहिमालयम् ॥ २४ ॥
 ततः प्रसन्नो भगवान् तेषां दिविपदां तदा । ददायनुष्ठां स्वार्चायां भक्तवत्स्यो हरामजः ॥ २५ ॥
 ततस्ते ब्रह्मविष्णवाद्या देवास्सर्वे जगत्प्रभोः । माहूय विभ्वकर्माणं मतिशित्य मनोरमम् ॥ २६ ॥
 पुरं परमशोभादये पुष्कृतभञ्जकुलम् । अत्र देवगिरावेव तिष्ठेद्दि शिष्यस्तये ॥ २७ ॥
 आवासायोग्यमत्यर्थं मद्रिकूट निमालयम् । गण्यानां गणमुखानामावासक्षममद्भुतम् ॥ २८ ॥
 राजाधिराजसुनोश्च राजप्रेष्ठम महोष्मिष्ठम् । विचित्रचित्रशोभाढ्यं विविधालयसंकुलम् ॥ २९ ॥
 विभ्वर्कमग्नियेष्टाश्च क्षिप्रमद्यासदाशया । इति शिन्वी सुरेन्द्राणां लम्घानुष्ठः क्षणाधत्तः ॥ ३० ॥
 त्रिमये पुरमैशस्य कुमारस्य प्रियं कृती । विचित्रदेवशकार मणिगोपुरमण्डितम् ॥ ३१ ॥
 सहस्रभौमप्रासादं सर्वैरुत्तरेल्लहत्म् । भीषीशतसद्व्याढ्यं विज्ञानकुसुमोन्मलम् ॥ ३२ ॥
 यापीक्षुरतटाकायैः मणिसोवानमण्डितैः । मण्डितं पुण्डरीकाभं चन्द्रभानुलहलभम् ॥ ३३ ॥
 प्रापेष्टाय महासेनं देवा देवेशसंभयम् । सर्वानपिच तापीयन् वीरबाहुमुत्तमानपि ॥ ३४ ॥
 देववृन्तुमिसन्नादं शङ्खगुरवाकुलम् । वृहद्म प्रविधिगुह्यसर्वं यथाहं गणपुङ्गवाः ॥ ३५ ॥
 मरीचिः काश्यपोऽभिष्व चलिष्ठो पदतांषधः । विष्वेदशगमार्थज्ञैः पूर्वैर्कुम्भकरैः परैः ॥ ३६ ॥
 कृत स्वस्त्ययनास्सर्वे संपीतसविघ्नास्तुल्यम् । हरामजं सह ब्रह्मविष्णवाद्यैस्त्रिदशोत्तमैः ॥ ३७ ॥
 तद्गर्हणमयनं प्रापेष्टपदविदम् । आकम्प पातुके चित्रे वीरपादुकराहते ॥ ३८ ॥
 मविषेष्टा वृहद् स्नायी प्रसन्नोऽन्तरात्मना । भर्तृव्यकार रत्नाढ्यं सिंहासनमद्भुतम् ॥ ३९ ॥
 तत्र देवाभिदेवस्य कुमारो जगतां पतिः । तस्मिन् सिंहासने चाह समासेदुपि विषये ॥ ४० ॥
 सर्वेष्टे जगतां वन्द्ये सर्वशतनये सुराः । संतोष्य विविधैः स्तोत्रैः विधूताश्चलिमस्तकाः ॥ ४१ ॥
 सर्वयामासुरैश्चानि भर्त्यापैद्वचरकैः । वीरबाहुमुत्तमवीरान् तस्यावरणयेवताः ॥ ४२ ॥
 क्षममर्ह्यं यथाज्यायं सच्छासोक विघाततः । मय्यमानाः स्वमात्मानं कृतार्था विधुषोत्तमाः ॥ ४३ ॥
 ऊपुस्तप्तोपममुकं संप्राप्य सविधे विभोः । कुमारोऽपि जपहन्तः दिव्योक्षिप्रहृत्ययोः ॥ ४४ ॥
 आवासमात्मनश्चैः तदा गिरिवरं शुभम् । तदादि जगतामादिः कैलासमिय शङ्करः ॥ ४५ ॥
 शिवयोरतिचित्रं कृत्ययोः तनुभूतानि विचारकस्तसाम् ।
 गिरिमावसथं चकार तं गणपदैवगणैश्च सार्वभ ॥ ४६ ॥

इति भीष्मादे महापुराणे शंकरसंदितायां शिवणस्तनये
 संभवकाण्डे पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पदवार्तिदोऽध्यायः ॥

तारकपत्नीनां मनुमरणम् ॥

तारके निहते क्रूरे सबले यलिना युधि । कुमारोऽप्यपरेत्येव कुलिशापुचशान्तिना ॥
 ततस्तस्य प्रिया नारी सप्तदादिव रतिस्वयम् । तन्महिष्यस्तथैवाप्याः युद्धभूमिमुपेत्याम् ॥
 रुद्रदुष्टशुःपार्था कुर्यं इव सुखम् । हा नाथ नाथ दैत्येन्द्र वैकोक्यामितयिप्रम ॥

विहाय काय नवसर्वाः किमुकाणमय हो । वयमवैव तरसा यद्विमार्गमरिन्दम ॥ ४
समग्रेत्य तयाग्रां मयामः परिचारिका । अथ देवा निरपतङ्गाः शूराग्रो हतोऽथै ॥ ५
मय सिंहमुखश्चापि सानुवैधो हतोऽध्वम् । यस्योरसि हरेर्धनं प्रत्यहन्वत निमुरे ॥ ६
अथ दालस्य साशक्तिः तद्विवाऽस्त्वनमक्षयम् । मन्त्रे ब्रह्मशिरो यस्मिन् कुण्ठिताभिः षाड्भूम् ॥ ७
यस्मिन्ममभूकुण्ठं तद्ग्री शिनुना अयम् । इति नार्यो वनुविधे विलप्य वृणस्वनम् ॥ ८
स्यांते तद्भ्रमरोप्य परिधाय समाकुलाः । हृदये शोषसंततं अश्रुवैरवाकिन् ॥ ९
विस्मन्तीषु तास्वैवं तत्तत्तीष्वासुपत् पुरात् । महत्या सेनया साकमसुरेन्द्रो सुतोऽस्यै ॥ १०
नाम्नाऽसुरेन्द्रसंशय गज्याजिरयैषी । सिंहास्यनपटैवात् सिंहादिकान्तविक्रमः ॥ ११
यद्ब्रह्मभ्यागतस्तुर्न पितरं ब्रह्मसुमुक्तः । वार्ता निशम्य स पितुर्मध्ये नामं हताशयः ॥ १२
तरसा पुरमभ्येत्य छिन्नमूक इव द्रुमः । एषात विलप्य द्वारि परिदेवनधर्षकैः ॥ १३
एकवासा निराशश्चो मुकेशोऽथनौ लुठन् । तात हाऽसुरपथेश कगतो लोकापक ॥ १४
अहोयतेहदां लोके नाशये विघते परम् । यद्वसो विष्णुवकेन भूदिते कुलिशेन च ॥ १५
मत्तस्तान्धयस्यैव शयत्या मन्त्रे किमीदृशम् । युद्धभूमि शनैरेत्य योपिज्ञात समाकुलम् ॥ १६
निहतं पितरं हृष्टा तातकं पतिं भुवि । विललाप भृशताकां मादणां जनयन्नुवम् ॥ १७
अथाग्निस्तपदेवानां सम्बन्धं क्षान्तिमुपागतः । मधेन्द्रस्य दायी भार्या स्वर्गिणामपसरोगणः ॥ १८
सुखिनोऽप्य सुरास्सेन्द्राः स्वर्गस्तेषां मवेत् पुरम् । अथ सिंहमुखश्चापि शूराग्रश्च दानवः ॥ १९
निहताशौ हताग्रौ मन्त्रो बाहुभ्य दक्षिणः । विलप्य वदुषा दीनः प्रसमीधय दिशो जगत् ॥ २०
हस्तेन हस्त संवीक्ष्य दृष्टन्तोऽप्यीयणः । कोचरकेक्षणश्चाभ्यद्विहस्य च पुनः पुनः ॥ २१
मयविति वदन् भूयो भूयो वक्षोऽल्लसत्करः । चिन्तामारोप्य पितरं मन्धचन्द्रसंभ्रुताम् ॥ २२
मातङ्ग तप संरहस्य गौर्याथाः पतिदेवताः । यौर्वर्षदेशिकमस्यासां समाप्य विधिपूर्वकम् ॥ २३
निर्गत्य सहसा समं सेनया वतुरद्वया । भूयो वीरमहेन्द्राख्यं पुरमापाशु जिघ्रषीः ॥ २४
पितुर्ज्येष्ठस्य तत्राशु शूराग्रस्य पादयोः । पतित्वा भ्रूरातुःक्षान्तं हरोद वदुषा लपम् ॥ २५
यद्वतं दीनवदनं लुण्ठनमवकीर्तले । तं समुत्थाप्य बाहुभ्यां शूराग्रसुप्रेतरः ॥ २६
हरमा संवतिरवय ममैमांमैरिति ध्रुवन् । किमिदं किमिदंवेति पुनः पुनरिन्दमः ॥ २७
परिमृग्य तदाभूमि वृष्ट्यान् शोककारणम् । अथयामास तत्सर्वं तारकस्य सुतो हृत् ॥ २८
ततस्तत् तस्य वचनं समुरेन्द्रस्य दानवः । शूराग्रोऽग्रेस्तुत्य आतुर्वर्षमनाहुलम् ॥ २९
मैवाद्रियत संस्मृत्य तारकस्य पराक्रमम् । मसिद्धिप्यमृतायां अथदानां देय्यपारस्तुतः ॥ ३०
नते संपति मद्भ्रातुग्रे स्थातुमलं भुवि । हतसंसंति मद्भ्राता सक्तये हरमनुना ॥ ३१
धोतगमस्ति पुत्रत्वं भ्रान्तोऽसि किमु यातक । समे हट्योऽसि किंयात मायैमांमैमांमातज ॥ ३२

मसुरेन्द्रः — भ्रान्तिर्नमे पितः समो नातुवृत्तः धृतोऽपिच ।

संरहस्य पितरं साक्षान्मातुर्निहतं युधि ॥ ३३

हृतीकै देदिको भ्रातुर्हं भ्रातस्तयान्तिकम् । हरभूनुपपात्तत्र क्षणार्धमपि न स्थितः ॥ ३४
मसिद्धये नक्षत्रेदसवया कार्यः प्रमोऽधुना । शपेद् तव पादाब्जे स्वैषा दानवोत्तम ॥ ३५
तावमात्रमिदं नैव अवेदितमिद्वन । मसिद्धिमागतं विद्धि अर्थं तेन मदीमसा ॥ ३६

यचनमिदममुष्य भोजशंकु ससुनोरसुरपतिर्येत्य स्यान्तरे शूरपन्नः ।

अयदृतपुरुषेयः स्वासन सिंहपादात् हरितिमुचि पतित्वा हारुणेदेति हेति ॥ ३७

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरादस्यखण्डे

संगवकांटे पट्टत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सतचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

राजनीतिः ॥

मघानुजोऽस्य सिंहासनिष्ठमूल ॥ शुभः । केक्षान्विकीर्य बहुधा धृतिधूमर विग्रहः ॥ १
कराभ्यां तं समुत्थाप्य समान्निषोरसा जुवा । बहुधा विलपन् दीनो हाहताःसो विषे त्यया ॥ २
हरोदेति मुहुर्दीनो हाहेति मुसरो मुहुः । मन्त्रिष्वस्य ततस्सर्वे सेनानां पतयश्च ते ॥ ३
पुरोचसश्च विद्वांसश्चित्रिबुक्तेऽपि सर्वेशः । शिघ्रं प्रहस्य दुःखेन शूरपन्नोऽयनौ भृशम् ॥ ४
सुमूर्च्छं बहुधा दीना विलप्य चिरमाभ्यस्य । ततस्तर्च्य समुत्थाप्य चिरमाभ्यास्य मन्त्रिणः ॥ ५
पुनरुज्जीवयामासुदयानकैरुपचारकैः । शूरपन्नो महामन्नो गतमूर्च्छो कथान्वितः ॥ ६
दष्ट दन्ताधरोऽहसन् दिदाससर्वाविलोकयन् । संगतस्य दम्तैर्दन्तान् खान् करावास्फोटयवक्षणम् ॥ ७
निर्दहश्चित्रवनेब्राह्म्यां जगत्सर्वं चराचरम् । विहस्य दष्टदन्तोऽहो मशानिसमसनः ॥ ८
यथाप ॥ हुंकस्य कंपयन्निष मेदिनीम् । शयेऽयं मम पदद्वन्द्वे शृण्वन्तु घचनं मम ॥ ९
मसंहरेयं तं युजे यदि स्कन्दं सयाभयम् । अवश्यं तेन युजाग्रे हस्तस्यस्याग्यसूत्रं क्षणात् ॥ १०
कनकया महती सेना युजाप चतुरंगिणी । निर्गच्छतु पुरादय नायकैर्दण्डपन्त्रिभिः ॥ ११
यादित्राणिष सर्वाणि घोषयन्पाण्डवा मम । मेयैरस्माद्वयसवश निरुसाभैरिण्डिदैरुह ॥ १२
मादिश्यैयं पुनः क्रोधादमिलिच्छाद्भ्रमण्डलः । आहूय सर्वाभ्रविषीन् अयादीश्रोपभीषणः ॥ १३
समाह्वयन्तु युजाय तं कर्तुं त्रिपुरदिशः । अथैव तरसाभ्येत्य त्यक्त्वा मीतिं ममाह्वया ॥ १४
बालं ममानुजं सुगन्धं यश्चकित्वा रणादृमे । गवधीरमरैस्सार्धं सांवित्रेयोऽयमे रिपुः ॥ १५
कथं निद्रासि भुरक्षेत्यं मयि जीयति सायुजे । घवन्तु निबुधानय भक्तो घचनं मम ॥ १६
अथ प्रभुत्वादं युध्मदुदरे वर्धयामिव । उक्तवैर्बै मन्मुखायुयं यात भूयो ममास्तिकम् ॥ १७
दूतानिति समादिश्य पुनरप्यतिकोपवः । समादिवेश सहसा सूतं साचभ्यवेदितम् ॥ १८
सहस्रजरासंयुक्तं सारये रथमानय । कश्चनं सर्वरत्नाद्यो सर्वायुधसमन्वितम् ॥ १९
अमेधं कथंचं लौहं धारवाणं च हाटकम् । शार्ङ्गाणिच घनूष्णान्यायुधानि महान्तिक ॥ २०
अक्षय्याविपुषी दिव्ये शरपूजं समानय । संम्रेयत्यधिहतस्तस्मिन्नसुरनायके ॥ २१
अमोघाच्यस्तदा मन्त्री मन्त्रो मतिमान्वरी । राजानं श्रेष्ठं सदसि मीतिशास्त्रविशारदः ॥ २२
प्रोवाच त्यक्तमीदं राजनीतिर्महत्तरं । दुर्विहेया जनैः कामे धामरैरमरैरपि ॥ २३
शक्तिप्रययुतापहाधार्थं सर्वसुराहदा । उसाहृत्कारिकेकान्था मन्त्रशक्तिर्महत्तरा ॥ २४
प्रमुशक्तिरन्तान्था रक्षि सर्वं सर्वदा । जानासिच युषान् पदं सन्धि विग्रहमेवच ॥ २५
यान्नासतमन्यद्य द्वेषीभावं समाश्रयम् । भङ्गानि सप्त भोरैव स्वायमात्यदलादिभ्यः ॥ २६
तस्मात्तयाय यक्त्यं नास्त्यन्यत्सारयाम्यहम् । इदानीं शृणु याजार्हो भायं रुद्राङ्गसंभवः ॥ २७

यातोऽभिमितो बलवान् - शक्तिपारिनिन्दमः । वैमल्लि न चास्माकं - शङ्करे - लोकशङ्करे ॥ २८
 स एव शङ्करस्साक्षात् स्कन्दस्तस्यात्मजो यतः । यद्वच्छब्दोऽप्यतेनैव तेन युज्यं तवानुजः ॥ २९
 मनमिह्वकाराशु निघनंप्राप संयुगे । भववा नाकिमिः शंभुरसद्वैरिभिर्यतः ॥ ३०
 बालकं प्रेषयामास सत्प्राप्त्योस्तदादिमिः । अतः परं बनेनात्र वैरं कार्यं त्वयाञ्जुना ॥ ३१
 इत्यमोघं यवः धृत्वा राजाभ्योऽस्य धीमनः । शर्म - जयाम - शनकै रलोक्यैवं स्वमारमनि ॥ ३२
 भूयोऽप्यासतमाच्छा तूर्णोभावनुपागतः । तस्थिवानासने - रम्ये महस्यसुरनायकः ॥ ३३
 शूरवपो वकं चारुं मयूरं ह्येनमेव च । चक्रवाकं शुक्रश्चान्यानेतदादीन्निबध्नताम् ॥ ३४
 समादिदेश संभाव्य बभ्रावपराज मोक्षने । कथयामास तेषां च कथं रहसि - पायिषः ॥ ३५
 सूर्यं गत्वा महात्मानस्तुष्टिप्रणान्तिक क्षणात् । सनामसहस्रौ रूपैस्सर्वेषु कामरूपिणः ॥ ३६
 हरास्त्राण्य किङ्करं किरीटं कीदृशी मतिः । उद्योगोऽस्य पुनः कुत्र कदा जिगमिषाभ्यर्थैः ॥ ३७
 कियत्वा सेनया साक सर्वदा वपुर्वास्तते । केवीरस्तेषां किङ्कराः केवा तत्र महात्माः ॥ ३८
 दिव्यैरलौक्येताः के महालोचनतत्पराः । केऽभ्यन्तराङ्गाः प्रभवः केपांश्च शृणोति सः ॥ ३९
 जगत्कश्चिद्विचक्षणं पराजयेषु कौशिकम् । श्रयानश्च किमुदिश्य तस्सेनानामसामरे ॥ ४०

विचार्य सुचिरं सम्यक् पुनरावाह सत्तमाः ॥ ४० ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

संभवकाण्डे सप्तवतारिणोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टावतारिणोऽध्यायः ॥

भी स्कन्वेन भी केशर भी काशी भीभील भीविष्वास भीकाष्ठहस्ति भीषेष्टाचल

भीकाञ्ची भीतिरूपेणौतहूर भी भक्ष्याचल भी वृद्धाचल भी विदग्धर

भी मायूर भी कावेरीसमप्रखल भी चेन्नूर इत्यादि

पुनस्तत्पराणां तत्तन्मूर्तिदर्शनं च ॥

आरातादिषु भूयोऽपि सर्वमिन्द्रमिरात्रयान् । उवास वासबाणतिनुजं चिन्तयन् हतम् ॥ १
 ततो राश्यां पृथगीतायां तस्यां देवगिरौ सुधीः । देवैस्तद हरीमश्वममुखिर्भुवि योगिमिः ।

मदत्या सेनया साकं सूर्यं समुदपत्तयौ ॥ २

त्यक्त्वा देवगिरिं वृष्णात् प्रियमावासात्मात्मनः । श्वभोगतिपथं प्राप्य श्वभोगतिमनोजव ॥ ३

मगस्त्य वरिताम्रशामाशापलिरिन्दमः । प्राप्य देवगिरेस्तस्मात् स्थानानि परमेदिनुः ॥ ४

मनुमहाय लोकानां कस्मिन्नानि - हरेणैव । मातृपुत्रेण भवसा श्वकेभ्यो लोचनाऽतिप्रियम् ॥ ५

प्रथमं तत्र केदारं - केदारं शिष्योऽनुगमम् । पीत्वा यज्ञोदकं जन्तुर्मापमाश्रमनादम् ॥ ६

नमातुः स्तम्भपानानां अभिमितो भवति हृष्यम् । तत्र केदारनाथावर्यं स्तिग्ममूर्तिं सदाशिवम् ॥ ७

पितरं जगतां साक्षात् - आत्मनश्च जगद्गुरुम् । पूजयित्वा च मन्त्रां साकं माथा जगत्प्रभुम् ॥ ८

संप्राप काशीमीशस्य प्रकाशधेनं वागिभीम् । भीषर्षतं देवस्य विष्वाक्षमनुत्तमम् ॥ ९

भीमदक्षिणैलास सुवर्षमुहुरी - तटे । निर्यं साक्षात्सहितं - वैष्णवाचलमद्भुतम् ॥ १०

॥ अथ पञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ श्री स्कन्दस्य शेन्तीपुर नामम् ॥

ततस्ते मत्स्वरूपास्ते सर्वे मुनिकुमारकाः । तटाके नारवणान्तर्ध्वरश्शफरलीलया ॥ १ ॥
 इन्द्रः — एवं चिरगते काले कुमारस्य यदा श्राभूः । शम्भोर्दयानिवेस्साक्षाच्छर्वाण्णां ॥ २ ॥
 तदा वीरजागमता घातस्थयात् त्वा जगद्गुरो । अथपपत् स्तन्यभीक्ष्ण साक्षादवृत्तमुत्तमम् ॥ ३ ॥
 पियति त्वयि देवेश किञ्चिन्तर्ज्ज्वाशये । यवस्कन्धं दयावत्यास्तन्यं तत् मायारूपिणः ॥ ४ ॥
 पपुस्ते तेन सहसा मूषः खं रूपमानुषम् । संश्रान्ध रूपमारमीयं सर्वे ते मुनिपुत्रकाः ॥ ५ ॥
 तत्रासीनं महादेवं त्वामेवेत्यस्य चांबया । तं प्रणम्य मुनिद्वेष्टाः स्तवैरमीनयच्छिवम् ॥ ६ ॥
 अयिमुक्तामसिधामनोषजननीमुमाम् । तानालोभ्य सहस्रार्कं शतकोटिं समपुतिः ॥ ७ ॥
 शशाव शस्ता सर्वेषामचिंतयित शसनः । पराशर मुनेः पुत्रास्त्यक्तशपा ममाश्रया ॥ ८ ॥
 तपश्चरन्मासाद्य परपर्यंतं शैलतम् । पर्वतं तत्र ते सूर्यं यावदात्मनं सुरैः ॥ ९ ॥
 सुप्रसन्नस्य वैषस्य पादपदास्य सावर्म् । तदा तमेव शरणं ध्रुवः परमवाप्त्यय ॥ १० ॥
 इतीशाशां गतासथेते मुनयस्तंशितमताः । त्वां समासाद्य देवेश कृतकृत्या न संशयः ॥ ११ ॥
 इतीन्द्रस्य धृतीं कुर्यान् पचनं रुद्रमभ्यनः । अनुजग्राह तत्रादीनमरानामधेश्वरः ॥ १२ ॥
 साधु सचिविति संभाष्य सर्वानेव मुनीश्वरान् । सहैवागमनं तेषां अनुमेने तदात्मना ॥ १३ ॥
 सतैरसह विनिर्गत्य तारकारिरिन्द्वनः । भीमच्छेन्तिपुरं प्राप प्रताप विधुतासुरः ॥ १४ ॥
 तत्रापि निर्मितं तस्य भवनं विश्वकर्मणा । विचित्रं महद्भुज रत्नगोपुत्तमण्डितम् ॥ १५ ॥
 तत्रविद्वप पुरं शेन्तिमध्यवर्तिं पृष्टं गदत् । रुद्रपुत्रस्तदायेजे रत्नसिंहासनं महत् ॥ १६ ॥
 यमौ सिंहासने तत्र साक्षादिय महेम्बरः । हाहाहस्तुं बुद्ध्या विन्याससुरपि प्रभुम् ॥ १७ ॥
 गन्धर्वाः किन्नराभ्यान् वैष्णिका जम्मुधरात् । आजन्मकर्मबुद्धान्तमतिद्वैतिकमानुषम् ॥ १८ ॥
 धनुः पुण्ड्रपाणिं प्रह्लादिपुत्रबलार्चनाः । अक्षेपिपुत्र मल्लभामरैस्ततशाहुरिम् ॥ १९ ॥
 भग्निश्च वरुणश्चोमौ कृते दधतुरदनुतम् । ध्वजनाभिं विचित्राणि समादाय सिधेविरे ॥ २० ॥
 अन्ये विगीश्वरास्तत्र धीरत्वाहुरिन्द्वनः । सत्त्वं कमकरताकां विचित्रमग्निसत्तवम् ॥ २१ ॥
 बाहुभ्यां सैपरिभ्रज्य पट्टकोशमसेवत । अग्रेऽशी गणमुखानां नियुते पूतनाधिराः ॥ २२ ॥
 मद्योत्तरममी सर्वे यथायोग्यं सिधेविरे । पश्यपत्रं द्वादशमुखं विपण्णपतं पंकजम् ॥ २३ ॥
 स्मेरवक्त्रमुदारां विचित्रं मकुटोज्ज्वलम् । विराजमानं श्लाघो दिव्ये सिंहासनागते ॥ २४ ॥
 मुतयस्तं समालोक्य चाक्षिमफलमापिरे । प्रसन्नो देवदेवेशस्तदा शरधनोद्भवः ॥ २५ ॥
 समालोक्याह विबुधान् हरिभद्रमुक्तान् सयन् । श्रीस्कन्दः — असुरास्ते कियंतस्ते किंरूपाः कस्यतेस्तुताः ॥ २६ ॥
 तेषां मुण्यतमः कोऽप्य नृन सर्वे यथातथम् । श्रुवैति वचनं तस्य कुमारस्य, सुरोचमा ॥ २७ ॥
 परस्परं समालोक्य हरिणा प्रह्लाणा सह । पृष्टस्यति सवस्युः कथयेति गिरापतिम् ॥ २८ ॥
 कुमारयासदीशाय पृच्छते शरधनाले । यदुत्सवेवं सुरेन्द्रेषु नमरहत्य कृताञ्जलिः ॥ २९ ॥
 वृत्तान्तमखिलं तेषां निनयेन पृष्टस्यति । असुराणां 'सुरेन्द्रार्तिहराय गुरवे नमः ॥ ३० ॥
 गुहायाकथयत्सर्वं द्रुहदस्याय योविनाम् । स्तुतः — भवंतु संमयाक्योहि कांडो वेदार्थसंमितिः ॥ ३१ ॥

कथितः भेषसाग्रेष निदानं विदुषां सताम् ॥ ३१ ॥

इति श्रीस्कन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे संभवखण्डे पञ्चाशोऽध्यायः ॥

संभवखण्डः समाप्तः ॥

भीरामजयम् ॥

श्री महासुख्यो नमः ॥ श्री विघ्नेश्वराय नमः ॥ अविघ्नस्तु ॥

श्री शस्वणोद्भवाय नमः ॥

श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे ॥ आसुरकाण्ड प्रारम्भः ॥

॥ आसुरकाण्ड प्रारम्भ मङ्गल स्तोत्रः ॥

सौ शिवं शिवप्रियन्द्रेण देवानामादिदेवतम् । भजेहं विघ्नरात्रन्तं त्रिप्रहन्तारमन्यवम् ॥
कर्णं कवीनामीशानं गणानां गणनायकम् । वक्तुमिदमहं कर्णं विघ्नेशान्नमः ॥
कार्तिकेयमहासेनं कुमारं पुष्करजम् । नमामि केकीकण्ठस्य किङ्किनीनाम्भेदुरम् ॥

॥ अथ प्रथमोऽध्यायः ॥

शूरपद्मादीनां उत्पत्तिः ॥

श्रवणः —

भगवन् सन् सर्वज्ञ पुराणार्थविशालः । शूरस्य तिस्रवक्त्रस्य तारकस्य महीजसः ॥ १
मन्येषामपि देवानां उत्पत्तिञ्च तथाप्रियम् । विस्तरेण वदाम्यस्य शुभस्य भूपती च नः ॥ २

श्रुतः —

धृष्टुष्वनृपयस्त्वयं कुमारपामितौजसे । उक्तं गीष्पतिना पूर्वं तद्गो वक्ष्याम्यनुकमात् ॥ ३
अस्ति देवगुरुः कथित्वा काश्यपायस्त्वणोधनः । ब्रह्मणुजितकोषः सत्यवाग्धर्मतत्परः ॥ ४
सन्तु देवान् वदन् पदं पश्चिमोऽस्ति मितान् सह । दित्वा हि जनपामास महाधीर्यं पराक्रमान् ॥ ५
तेषामधिपतिर्भीमानुरेन्द्रो महाबलः । सन्तु भक्त्येक्षित्वा युक्तः पुरीमजीजनत् ॥ ६
सुरसाप्यामसाहृष्टां सर्वोपपन्नं सुन्दरीम् । सा तु देवगुरुं शुके पर्युपासयदन्तिके ॥ ७
शूरस्तु मगवांस्तस्य विद्याप्राज्ञविधान्तदा । उवाच तदा तदा मायेति च वकार इ ॥ ८
देवतानां समृद्धिञ्च देवतानां संक्षयन्तया । दृष्टुं मनसा स्मृत्या दैतादेर्गणानां ॥ ९
तां समस्तमजस्रं देवतानां तदोशनाः । विचार्यागमि पार्यञ्च कामाह वचनं पुनः ॥ १०
मायेच देवैर्जपिमिः मादिताश्च महाभूताः । त्यक्त्वाचासुरेन्द्रोऽयं नितरां विघ्नमानसः ॥ ११
त्यपेदानीं प्रतिष्ठाप्य गङ्गातीरात् दानवाः । तस्मात्तव काश्यपं गन्वा पुत्रानुपायं नाम च ॥ १२
हृत्वा तेषां समृद्धये पाण्डूय मत्तन्तया । उपदिष्टां सुपणाञ्च क्षेपार्थं नक्तवन्धर ॥ १३
तथेष्टुभवा च सा भूषः पितृञ्च भ्रजिषिषत् । निर्यया च तदुन्मथ सास्त्रान्मायाभरेष सा ॥ १४
येदेसंभेक्षितावासी तांस्तान् मोहयत्ययान् । पयिहृत्वा तदानीं सा काश्यपो वनप्रतिष्ठति ॥ १५
तत्र गत्वा मदोऽप्यामन्त्रेणात्रिमन्त्रितान् । पापीकृत्वास्तावावृक्षानागमान् पुण्यशानिनः ॥ १६
कीडा पर्यंतं संघञ्च मायया निमग्नैकया । एतामर्थं तदापदवन् क्रुषिः काश्यपतामकः ॥ १७
किमिदं विघ्नमाभ्यर्थं मन्त्रपादि कृतं तथा । ब्रह्मणा विष्णुना वाच देवेनान्येन वा पुनः ॥ १८

स्वामिपुष्करणीतीरे विष्णुविदिविबुधाचितम् । धीमद्व्याघ्रदीपे च ऊर्ध्वताण्डव पण्डितम् ॥ ११
 समराध्यैव मनसा प्राप काशीं व्रजेणसः । यत्र देवः स्वयं साक्षात् विष्णुमहत्त्वपेशलम् ॥ १२
 करोति सततं रक्षां ताण्डवं सकलात्मनम् । तत्र देवीं समाराध्य पराकाशविलात्मिकाम् ॥ १३
 वेदैकाग्रतरोर्मूले विश्वापीशमन्त्रं ब्रुवम् । समाराध्य स्वयं साक्षात् सर्वलाकेऽवधेश्वरम् ॥ १४
 कुमारगोष्ठमपर तत्राप्यावांसमागमनः । तत्र स्थानानि सर्वाणि शमोरमिततेजसः ॥ १५
 भक्त्याऽऽराध्य च सिद्धानि प्रसन्नेनान्तरात्मना । अरुणाचलमासाद्य तत्राप्येवमुपाचरत् ॥ १६
 ततो जगाम सहसा ऐष्वात्तज्जुमान्मवान् । बृहत्तलं समासाद्य चिद्वरमलोकयत् ॥ १७
 शन्यानि च शिष्यस्थानान्यपलोक्य नमस्स्थितः । तत्र मायूरक रम्य गत्या छायाच संगमे ॥ १८
 उत्तरेण च वायव्यां यक्ष्यक्ष्यामाप चापनम् । तत्र चास्तमितसूर्याः तिमिरैरावृतादिशः ॥ १९
 नमस्ताराभिरमितस्फुरिताभिस्समावृतम् । ऐर्द्धमलं च फाराशु ककुभः कुमुदमिषा ॥ २०
 तन्नीलि च निरस्यात्मकिरणै रजनीकरः । मणिनाथाल्लटेऽग्रे च वैद्यैस्तद्दृष्टिं लिखितम् ॥ २१
 इयेषवस्तु तां शक्तिं रात्रिं चरविनाशनः । त्वष्टाभाषि पुरीं स्वर्ग्यं निर्गमेऽव्याप्य शुभाम् ॥ २२
 कुमारपुरमित्येष विद्युत भुवनत्रये । तन्मणौ राजमयन नवरत्न विचित्रितम् ॥ २३
 तद्भुव्यास रजनीं भक्तं भयनं नृपः । सर्वानपि सुपञ्चाग्रमनुमेने गृह्यत् प्रति ॥ २४
 तेभ्यः जग्मुर्वशा स स किमिदं तदनुत्तरम् । इन्द्रेण शिविरं प्राप्य शयनं समुपेयुषि ॥ २५
 तदा कायापुरोद्यानं देवता रजनीमुखे । निक्षिप्तं माण्डवमिन्द्रेण भूषणानां पुराकिल ॥ २६
 समर्पितवती भूयः सन्निधौ रहसिलयम् । मयवानपि तद्भक्तं माण्डवमाभरणस्य तत् ॥ २७
 उद्गाह्य तत्र प्रथमं शय्यां मालोक्य भूषणम् । सस्मारां तां सहस्राक्षो विरहेणाकुलेन्द्रिय ॥ २८
 स्मरन्त्येव हि सर्वेषां दर्शनात् सहकारिणः । कामस्तु सत्पावसरत्ततकेन्द्रं करैर्द्विजैः ॥ २९

कौमुदीरपि कन्पां विशर्पेनकरोद्वरम् ॥ ३०

सुरपतिरतिक्षिप्तो भूषणाभीष्टं कामी परिजनं भवितानां हस्तं प्रादाय भूयः ।

निजजनपरिपारा मीतं पुण्याभिषक्तं क्षणमपि निशिकल्प तद्वियोगाग्निनाय ॥ ३१

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरात्र्युत्सवो

संभवकाण्डे अष्टवत्सतिशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ स्कन्दं पराचल गमनम् पराशरं पुत्राणाम् शापात् मोक्षये च ॥

वयामेषु तटाकेषु न लेभे संश्रयपति । चिरं शर्म हरिर्निद्रां हृन्नाप्य चिरहात्रिणि ॥ १
 पञ्चवास्ताणेष्वेव सर्वो तां रजनीं हरिः । निनाय पुणस्तत्प्रकल्पं मत्वा तदा निशाम् ॥ २
 कथं कथं चिन्मयवान् प्रभाते पुनरेव सः । संस्तव्यं वायनात्मानं मनसैव महामना ॥ ३
 विक्रियामपि देहेऽक्षिणम्वनयुधसंयथाम् । माण्डव्यं लब्ध्वीरेव सकर्षुरैः सहृदकुम्भैः ॥ ४
 अथ देवैस्तद्व्यासः पुनस्स्कन्दाभिपद्युहम् । सेवार्त्तमगा हृत्स्तेमाप परया मुदा ॥ ५
 कुमारोऽपि ततः कस्येष्टतृप्यादिक्रियः । मातापित्रोः पृथग् ॥ समासयेन तत्परा ॥ ६
 स्वयमानर्घं पितरं लिङ्गमूर्तिं सदाशिवम् । भक्तिपूर्वेण मन्सा देवीं च समुपाचरत् ॥ ७

तत्र विष्णुमुखा देवास्सेन्द्रास्सेन्द्राभ्यस्तदा । सायैषां विश्वैरपि तैस्सिद्धविद्याधरोत्तैः ॥ ८
 परिचक्रुर्दिशाचांयाः पुंषसंसार तपसाः । भवत्या परमाया तत्र श्रद्धया विधिपूर्वकम् ॥ ९
 महाविभवविस्तारैः कृत्यानुपतप्तैः । कुम्भारेर्ज्यति तस्मिन् सं पितामायासहोमया ॥ १०
 प्रसताद् गणेन्द्रैस्त्रैरधिष्ठाया महाबुधम् । अनुजग्राह सेनान्यमखेन खेन शत्रुः ॥ ११
 अन्यैरपि महाद्वैरस्यै रौद्र पात्रुपतादिभिः । अन्तर्हितोऽथ भगवान्धया सह शंकरः ॥ १२
 ततः प्रणम्य देवाय संशयं सूर सैन्यवः । ख्यमाब्धौ सहसा देवैस्सह जगत्पतिः ॥ १३
 निजंगाम पुराचस्ताद् प्राणाय विष्णुना त्रिभुः । प्रस्थानसमये चापि पुनरन्यानि शूलिनः ॥ १४
 स्थानानि सुमनोदानि चतुष्पादोऽङ्गवन्निहः । गच्छन्त्यन्ततः कापि महभूमिमवाप सः ॥ १५
 सातीप पठया सदैरागम्या श्वसन्निभः । तस्यां खैरपिकरास्सूर्यकान्त शिलोपरि ॥ १६
 ज्यालाकणान्धिमुञ्चन्ती विमुञ्चन्ति ततोऽङ्घ्रिकम् । दीतांशोरपि रात्र्यन्ते हिमनद्यापि रदमया ॥ १७
 तां नैव शीतल्लां कर्तुं समर्थाः काकपावुनः । तत्र ये भूकृताकृतास्त्वहिमभृगवश्च ते ॥ १८
 प्राबुध्यपि शुचेरार्ति भजन्ति यत किं पुनः । कृष्णभणीनां रुक्मस्तर्पणामतलौकिकताम् ॥ १९
 स्फुरितायां सदा प्रज्ञां हृदये यत्र सन्ततम् । पशवः पक्षिणस्तत्र येचरन्ति दहच्छया ॥ २०
 अन्यतो यान्ति ते सपे क्षणच्छुश्रूषं सन्धवः । सापि भूस्तमये तस्मिन् अनुवृद्धति शंकरौ ॥ २१
 सुतदा सर्वजन्तूनां जाता आंगलसन्निभः । महभूमिमतात्पैतां महादेवांग संभवा ॥ २२
 संशय तरता देवः परपर्वतमद्रिधम् । तत्राथ पर्यने रम्ये सुनयन्यमहौजसः ॥ २३
 ततोऽन्तश्च गन्दीच पतुमुद्र सम्राडयः । चक्रपाणिश्च माहीच पर्वते तपतां धराः ॥ २४
 रुद्रांग संभव साक्षात् जगद्गुदाधनोद्यतम् । प्रणेमुग्रप्रतो दूरे बहुमानेन सादरम् ॥ २५
 अग्रान्तरेऽसौ देवाय प्रणिपत्य कृताञ्जलिः । तेषामिन्द्रस्तदेशाय कथयामास पौर्यिकम् ॥ २६
 कृतान्तं सर्वमात्रम्य कुमागवामराधिपः । इन्द्रः — एते व्यासप्रजाः पूर्वं पराशा मुनेस्सुताः ॥ २७
 हृदिर्भ्रंशान्तरपणे मत्स्यान् सरसि पान्तिनाः । गृहीत्याभ्येषु सहसा रज्जुप्रोतानुपाह्वान् ॥ २८
 हृष्टैर्बं खेलतः पुत्रान् पिता रोपयन्तगतः । शशाप माध्या मयत सूर्यं पुत्रा वृषाचमाः ॥ २९
 येन खेलत हा मोहात् अथ मत्स्यविहिसकाः । इति शशापाः तत्रापाः पित्रा साक्षात् तपसिताः ॥ ३०
 प्रणम्य ने भगविष्टः पितरं मुनिपुङ्गवम् । घृताञ्जलिद्वया मूर्ध्नि पप्रच्छुः शापमोचनम् ॥ ३१
 तान् प्रत्युवाच स मुनिः पुत्रान् शपमयान्कुलान् । यथा एवैतराजेन्द्र पुत्रीस्तर्प्य ममात्मनाः ॥ ३२
 मुष्णभिः पीयूषे संघस्तदाशापं विमुञ्चत ॥ ३३

इति मुनिप्रचरेऽथ परान्तरे समनुशुद्ध गते मुनिपुत्रकाः ।

सर्वदि विप्रतनुं समुपोद्धने निमिषदृष्टि वपुंश्च तदायमन् ॥ ३४

इति श्रीरघुनन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

संभवकाण्डे एकोनपचाशोऽध्यायः ॥

इति चिन्तापरे तस्मिन् ऋषेः सर्वत्र पश्यति । इहोऽपि पर्वताग्रे सा रमणीयाऽप्यष्टिका ॥ १९
 माया मन्मथ सर्वस्य निधिभूता तदाक्षणात् । उपसृज्य समीपं तामपश्यत् कपिलचर्मः ॥ २०
 उवाच यत्नं किञ्चं चाटुयुक्तं रसार्थवत् । का त्वमेकाकिनी नारी किञ्चाम कस्य वासिषा ॥ २१
 कोवेषाः कामतावाच च सार्वाङ्गसुन्दरि । माया - अहमेकाकिनी नारी तिलाग्रमथ च पर्वते ॥ २२
 तपस्विनामिदं युक्तं विन्यया यत्नं, मय । मेरोस्समीपं मुक्तायाऽहं गङ्गां स्नातुमिहागता ॥ २३
 तिष्ठ त्वमथ गच्छामि यन्मे मनसि यतंते ।

काश्यपः - मानीयते त्वन गङ्गा स्थानानि च महान्त्यपि ॥ २४

तीर्थानि च तथा देवान्भूतज्जामन्द्यम् । इदामि पुत्रान् दिव्यस्त्री सहस्रपरिवारिकाः ॥ २५
 मङ्गीकुट्ट च मामग्न रहस्यानि - मनोहरे । इत्युक्त्वा सप्ततिचिन्ताङ्गी साधमानमुक्त्वाऽमुञ्जा ॥ २६
 अमर्हिता तदाक्षिप्रादचिरांश्चलतेव सा । तत्कामान्तर्हितायां तु कश्यपस्तपतां धरा ॥ २७
 पपात भूमावचिरामोहासकमना भूयम् । विललाप सुदुःखार्तो यथा कामहतो जनः ॥ २८
 तादृशं तमुपि दृष्ट्वा तत्रैवाभिरभूतक्षणात् । आधिर्भूतां तु तां दृष्ट्वा मोहेनापगतो ह्यमम् ॥ २९
 ननर्त यदुषा वैष अयमज्ञमुक्त्वाऽमुञ्जः । अकिञ्चनो यथा प्रप्यं लब्ध्वाऽत्यन्तं सुखी भवेत् ॥ ३०
 प्रणतम च मायायाः पादयोः प्रणयन्वितः । सज्जु रं यत्नं ग्राह मेवैव कामातुरं तदा ॥ ३१
 काश्यपाय मया प्राप्तं पादशं कृपमद्भुतम् । प्रहीतुं तादृशं कृपं समर्थश्चेदमाम्यहम् ॥ ३२
 इत्युक्त्वास्तादृशीं रम्यां काश्यपो योगिनां वरः । गृहीत्वा कामरूपं तां रमयामास मण्डपे ॥ ३३
 कस्मिंश्चिद्विजने रम्ये भूयो मयस्समार्पितः । ज्ञातस्तदानीं शूराख्यो दैत्यानामप्रणीमहान् ॥ ३४
 यामिन्या - प्रथमे यामे - दैतेयानाञ्च पादिनी । विशासदशं तु तदा तयोः सेदजलेन सा ॥ ३५
 पुनश्च मण्डपे तस्मिन् सौदं कपञ्च तापुमौ । रमयामासतुः इत्या सिद्धवश्चस्तदाभवत् ॥ ३६
 सहस्रयक्षप्रतिवयो द्विसहस्र वरस्ताया । बभूव पादिनी चाम्या चत्वारिंशन्मिता तदा ॥ ३७
 सहस्राणां महायोध तद्वत्सेदविन्दुषु । सिद्धयुक्ता तथान्वसिन् मण्डपे चित्रमण्डिते ॥ ३८
 तृतीये प्रहरे गत्या गजकपेण तापुमौ । यममञ्जकतुर्भूतस्तदा गजमुखोऽग्न वै ॥ ३९
 तारको नाम दैत्येन्द्रसमप्रागत वैशलः । चत्वारिंशत्सहस्राभ्यां पादिनी गजकपिणी ॥ ४०
 यमूयमण्डपेऽभ्यसिन् चतुर्थे प्रहरे च ती । अत्ररूपं गृहीत्वातु कीडयामासतुः पुनः ॥ ४१
 तदानीमञ्जवप्राप्या बभूवामुरवन्वका । विशात्महस्र गणिता - चाद्विग्यवाञ्जकपिणी ॥ ४२
 त्वेद्विषट् सुजगत्तमाय मीमाच साधवै । मण्डपे मण्डपे भूयः प्रभाते यमजुत्तरा ॥ ४३
 सूरते कृपमास्याय तस्कोऽस्तु तथाऽग्न ती । व्याघ्राग्न मृगमो क्रूरा वराहाणांस्तथैव च ॥ ४४
 लुलाप वृक्षजानां रासमोहं वनौकसाम् । गोमायोऽवैवमादीनां मृगाणां कृपमास्थितौ ॥ ४५
 तदा पट्टिसहस्राणां पादिनी समजायत । तत्तद्रूपेण तान्येव च द्विलक्षगणितास्तदा ॥ ४६
 अमुरान् दासिज्ञास्य तारवानपि कम्पया । विसयोऽपुङ्गु इदयो कपञ्चप्रादतुः हपात् ॥ ४७
 तदा तु पितरौ ज्ञत्वा शूराग्र्य महासुराः । किं इत्ये विनरसाकं वृद्धि सर्वे यथा तथा ॥ ४८
 मातुश्च सम्मतं किं याचैव मुक्त्वाऽग्न संस्थितः । काश्यपः - शृण्वन्तु पुत्रस्तर्पेण यन्मे मनसि यतंते ॥
 तपस्य सदाकार्यं युष्माभिर्विजितेन्द्रियैः । तपसा देवताः पूर्वं देवतात्वं प्रपेदिरे ॥ ४९
 अपयश्च तथा केचिन्जीवन्मुक्तिं गताः किल । त्रिपदार्थस्य विद्वानं संपाय सर्वदाऽनयाः ॥ ५०
 विद्वानेह त्रिपदातिः लभ्या च सुखरुपिणी । धर्मोऽपि सर्वदा कार्यः पापविच्छिन्त्ये तथा ॥ ५१

धर्मेण वेचिद्वपस्सलोकं । सेमिरे पुरा । कृपाव सर्गभूतेषु नितं कार्या विचक्षणैः ॥ १२
 एवमुक्तगुणोपेतैः । युष्माभिर्चोतकित्विषैः । शम्भोरनुग्रहाद्यापि प्राप्यते नात्रसंशयः ॥ १४
 इद्वचमुत्र चाप्येति सिद्धिं शम्भोरनुग्रहात् ॥ १४ ॥
 इति श्रीस्कन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवहस्तसंस्कृते
 आसुरकाण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

शूरपक्षादीनां तपश्चरणम् ॥

काश्यपः —

तपसा ब्रह्मयजिष्णुः प्रमुपाश्व सुरोत्तमाः । शिवस्वानुग्रहं प्राप्य सं सं स्थानं भवापिरे ॥ १
 तपसाश्च पुरा वेचित् तपः कृत्वा सुबुधम् । शम्भोरनुग्रहं प्राप्य स्वामीषु च धृत्य गताः ॥ २
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन युष्मान्मिस्तपसा शिवम् । तोषयित्वाश्च तन्वय्या मुक्तिर्मुक्तिर्प्राप्तव ॥ ३
 अस्ति चात्र कथा पुण्या युष्माकं तां जयीम्यहम् । पूर्वं तपः प्रभावेन कुतः कथां वृतामपि ॥ ४
 पुनस्तज्जीययामास स्वापात् बुद्धामिव शृणात् । तथान्यथ गच्छस्यापि देवतं इत्थान् खलु ॥ ५
 तथा तपोमद्विज्ञेयं शृणुष्व चाप्यजीवनम् । शृणुष्व तथा पुत्रं ब्रह्मविपिबन्धं पूजितम् ॥ ६
 मार्कण्डेयं तु तपसा कृत्वा कथम् परया मुदा । मार्कण्डेयस्तु तपसा प्रसाद्य परमेश्वरम् ॥ ७
 शृणुमप्यत्रयशितं पदमप्याश्रितान् खलु । इत्युत्वा मुनिवर्गोऽयं तृणीमार्गं जगामहि ॥ ८
 ततः प्रोवाच यवन मायापुत्रानवेष्टय च । अदाह यवनं युष्मत्पिता तत्तपतां धरा ॥ ९
 महतां योगिनामेव युष्माकं तद्दाम्प्यहम् । ऐश्वर्यं क्षीरमायुषश्च तथा कीर्तिः प्रधीयसी ॥ १०
 प्रभुत्वमार्जनीयंयै युष्मामि । पीरयाऽथयै । वटश्रीपमितिष्यतमुदाभावे शितेर्महत् ॥ ११
 तप पाषा पीरयागमु कुक्षेभ्यश्च तपये । अवेक्षितानि द्रव्याणि तानि तस्य ददाम्यहम् ॥ १२
 तप प्रसन्ने गौरीशे लम्पतां यन्मपोदितम् । इत्युक्त्वा यवनं पुत्रान् मायां तेषां पुनश्च सा ॥ १३
 तं प्रोवाच तथा मन्त्रान् उपदिश्य व्यसर्जयत् । पुनश्चापि ऋषिं प्रेष्य प्रोवाच 'यवनं तदा ॥ १४
 मायेति नाम प्रम धै र्वा गता पुत्रकांक्षया । उवादितासुवया सम्यक् इमे पुत्रा महौजसाः ॥ १५
 गच्छाम्यहं तपस्तप्तुं इत्युक्त्वा सा ययौश्रवात् । तस्यां गतावांस्तु ऋषिः कारयत्तपदर्शनात् ॥ १६
 शिवश्चाप सुदुपातो भूत मूढजना इव । तं तादृशमप्यलोप्य ब्रह्मा स्वयमिदवाचतः ॥ १७

ब्रह्मा —

किं कृषा वादययाव तं रोदिषीह वदाम्यहम् । वास्तु ते रोदनं पुत्र सुखीमय मशाय ॥ १८
 तत्तस्य हि तपस्वीय सहोप प्रदमाय ये । महेश्वरं समुद्दिश्य सर्वाद्योपहरे परम् ॥ १९
 इत्युक्त्वाभ्यर्तद्दिशो ब्रह्मा यथागतमसु शृणात् । कथयन्तस्तु तपःकृतं स्वाद्यमं प्रययौ तदा ॥ २०
 तान् मायाहतानीय मण्डपाघानि च शृणात् । यथार्शनं गतान्येव तदानीं तान्यहो हिक्काः ॥ २१
 यथ शूरो मदासेनः प्रीतये परमेष्ठितुः । ब्रह्मण्यां सदितः कर्तुं प्रतस्थे चाप्यरे तदा ॥ २२
 तदा इत्यनुदर्शयत् मध्येमार्गं जगामवै । तान्दीक्ष्य नितरां मीमान् मीतिं संगतावामहो ॥ २३
 जज्ञाव परमेश्वर तेषां सांमुख्यं कारणम् । शूरस्य निबन्धे गत्वा युष्माकं मुदास्मयम् ॥ २४

शयुक्त्वानपासायं वायोरभिवन्दनम् । चक्रासुरव्योऽत्र विनयेनाततः स्थितः ॥ २४ ॥
 शुक्रोऽपि दैत्यवर्षाय शिवमग्रं तदा स्वयम् । यागयिष्विनाशायै उपदिश्य ॥ क्षणादतः ॥ २५ ॥
 शूरससैव सहजो बटद्वीपं द्रुतं ययौ । यागशालां च तत्राशौ निर्भमे दशयोजनैः ॥ २६ ॥
 सहस्राणां तदा क्षिप्रं प्राकारित मदीयाम् । परितश्च तदा सेनां नामायुव विभीषणाम् ॥ २७ ॥
 स्वापयित्वाऽथ मयेभ्यं योजनानां सहस्रतः । बायामायाधयुक्तं कुण्डं चाग्नेयकार वै ॥ २८ ॥
 परितश्च तथा तस्य कुण्डाम्यष्टोत्तरं शतम् । ताम्बावृत्त्य कुण्डानां सहस्राणि तथापि वै ॥ २९ ॥
 कृत्वा प्रधानं कुण्डेभ्यं होतुं तत्र जगाम वै । तस्मिन् प्रधानकुण्डेभ्यं महीं प्रोक्ष्यतिभीषणः ॥ ३० ॥
 उच्चाटयामास तदा पातालात् तथोक्षणात् । ततस्तु माया वामार्थं द्रव्याण्यपि ददायिवम् ॥ ३१ ॥
 अर्कैश्चैव तथाऽष्टैर् भवामार्थं पलाशकम् । निर्वं दूषे तिमिरनीय भूतावांसं तथेयम् ॥ ३२ ॥
 एवमाद्यां च समिधं विप्लवसं समुद्रयाम् । क्षीराज्यदधितैलानि मधूनि च बहुभ्यपि ॥ ३३ ॥
 आढर्कश्च तथा मुष्टं मांसं च तिलं तथा । इन्द्रपुं सर्पश्चैव तण्डुलान् श्रीहिमिरसम् ॥ ३४ ॥
 गोच्छागमहिषादीनां सहस्राणां शतं पुनः । कथितानि च मांसानि शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ३५ ॥
 कर्पूरं चन्दनं चैव सह कस्तूरिकारसैः । पुष्पाणि च विचित्राणि सुगन्धीनि बहुभ्यपि ॥ ३६ ॥
 दर्भाश्च जुह्वं प्रस्तरं च स्वर्णतिलं तथारणिम् । पद्ममादीनि भूषांसि यक्षोपकरणातिच ॥ ३७ ॥
 त्रिभिर्योजनमावैस्तु सहस्राणां ततार सा । ततस्तु शूरपञ्चाऽसीं युयौ भैरवमेव च ॥ ३८ ॥
 भद्रकालीं तथा भूतं प्रेतं चापि विराधवम् । डाकिनीं वषट्कार्यं च वामुर्ध्वं दिश्यपूजयत् ॥ ३९ ॥
 निर्मध्याधारशिचासौ कृतिं प्रज्वलयन् धृतैः । कुण्डमध्ये । प्रतिष्ठाप्य यज्ञस्तंभमाधत्तकैः ॥ ४० ॥
 तिलमपैलया मसैराज्यैस्तैर्लज्जुहायसः । सहस्राणां दश तदा वर्षाणां शिवमग्रतः ॥ ४१ ॥
 तथाम्बेपुत्र कुण्डेषु सिंहास्यस्तारकोऽपि च । क्रमेणाशेस्तारशते चाष्टोत्तरं सहस्रशः ॥ ४२ ॥
 तथा जुहुवतस्तौ द्वौ महावीरपराक्रमौ । न तथापि महादेयः प्रादुर्भावं जगामयैः ॥ ४३ ॥
 ततश्चास्तु संकुञ्चो गगने च समुद्रितः । शिरसा वर्षसहस्रं तु शिरसां खड्गशलाशः ॥ ४४ ॥
 जुहाव कश्चिर्मांसैर्मनसापि क्षिप्रं सारः । एवं कृतेऽपि भगवान् यातो न प्रससादयै ॥ ४५ ॥
 पुनस्तु शूरपञ्चासौ यत्कुण्डोर्ध्वं द्रुतं तथा । यज्ञस्तमोपरि पञ्चपापसन्मूलमागतः ॥ ४६ ॥
 कुण्डमध्ये तदा प्राणान् मुमोवास्तुरागवकः । ततस्तु हाहाकारश्च दैतेयानां महानभूत् ॥ ४७ ॥
 बैयानां तु तदात्ययं सन्तोषस्समजायत । अथ सिंहमुखस्यापि शिरसा मूर्ध्नाऽक्षसा लकान् ॥ ४८ ॥
 पुनर्मूणस्तथोपप्रातुराभान् संजुहाव सः । तारकोऽप्येवमग्नेऽपि दैत्याः पेतुर्गलीयसः ॥ ४९ ॥
 तथापि महादेवो यदा नाप्यज्ञतां गतः । तत्रैव सिंहवक्त्रोऽपि प्राणान् दातुमिदं सः ॥ ५० ॥
 ब्रह्माण्डमिच्छिपर्यन्तं भ्रष्टैर्गाला शयीयती । ऊर्वैर्चैवमभ्यपि नागलोकं ददाहयै ॥ ५१ ॥
 तदानीमीश्वरस्तत्र स्वविशेषेन जागतः । दण्डं कृतेन गृह्णायं विष्णुपुटस्थिता तदा ॥ ५२ ॥
 इतस्तत्सज्जलत्वाद युगलो वेदपाठकः । सिंहासुरस्य निवृत्तं बत्वा वधनमवधीत् ॥ ५३ ॥

पृष्ठः —

केयूय कक्षवा पुत्राः किंवा युष्मामित्यर्थः । कियते मे पदात्तैव यथावदनुपूर्वशः ॥ ५४ ॥

सिंहः —

५५ । तत् ब्रह्मविष्टेष्ट युष्मद्वदशनादहो । अस्माकं प्रीतिरस्यै यथाच परमेष्ठितुः ॥ ५६ ॥
 ययं दैत्याः कादपपसा पुत्रावै धीरवायवः । प्रसाद्य परमेशानं राज्यप्राप्त्यर्थमागतः ॥ ५७ ॥

अपिवा समरं प्राप्य विना मण्डलिककथयाम् । मन्यैस्सुरगर्भानांशो मास्तुयो मरणं ध्रुवम् ॥ २३
 इत्युक्त्वाऽन्तर्दशे देवः सांपरस्येभ्यरेभ्यः । तनस्तु शूरपद्मादि दैतेयास्तुष्टिमापिरे ॥ २३
 सप्तदशसालयान्येऽपि ननुतु खड्गपाणयः । इतस्ततः तथा केचित् घापयतः किलिकिञ्चित् ॥ २४
 शूरपद्मः पुनः प्रेक्ष्य दैतेयानग्रयीद्वयः । इत्यन्तं कालमन्यीष्य युष्माभिः स्थितमग्रवै ॥ २४
 इत्यादि भूरिशस्तेषां उपचारं तदा जगौ । तेऽपि भूयस्तदा धावं ऊचिरे विनयान्विताः ॥ २५
 सनुग्नयलानां तु दधानां शंभुना तदा । सेनापतीन् विभज्याशु स्वामिनः वृत्तवान् सलु ॥ २५
 जगाम काश्यपे तातं सहस्राक्षैस्तदा । नमस्तथातु पवनं ब्रह्मस्य प्रथयान्वित ॥ २६
 ततस्सर्वेभ्यस्संभुः सुप्रीतः वतुना मम । मण्डानामाविषयय दत्तवान् परया मुदा ॥ २६
 इतः परं मतिः काया पदं मेऽद्य दद्यायुतः । काश्यपस्तु त्रिचिन्त्याथ देवानां विषयं तदा ॥ २७
 प्रोवाच पवनं युष्मद्गुरोस्सविममेत्य च । शृणुतां मतिरित्येवं तपोविप्रादिषु वृत्तम् ॥ २७
 अथ सर्वेऽपि दैत्यैर्भूताः संभूय प्रयुक्तदा । मार्गयं संहिते युक्तं सर्वज्ञास्त्रार्थकोविदम् ॥ २८
 नत्वा पटाञ्जलिकराः वृत्तान्तं च ब्रजिज्ञिषन् । युद्धिषु नोवदार्थांश्च कार्याकार्यसङ्क्षिप्तीम् ॥ २८
 इत्युक्त्वा विनयान्विताः तस्थुस्ते परितस्तदा । शुभस्तु शूरपद्मानं एकमेवातमानयत् ॥ २९
 उवाच पाचा पाचालो दृष्टार्थानुविधायिनीम् । निवस्तु मायामाहित्य ससर्जं विपदाविकम् ॥ २९
 तथा सांशं विमज्जय्य जीयःकेमावतिष्ठते । शरीरेन्द्रिय संयुक्तो लीलामात्र प्रयोजनः ॥ ३०
 भस्मे घटे घटाकाशो महाकाशो प्रतीयते । तद्देहमिनाशेन जीयस्तु शिष्यतां गतः ॥ ३०
 तस्मात् पुण्यानि पापानि मिथ्याकृतानि सस्यतः । मोक्षोऽन्येय ततस्तत्तु स्नातानं ब्रह्मकपिणम् ॥ ३१
 माया शोकं विमुखाद्य ब्रह्मविष्णवादि देवताः । परित्यज्य हृदि ध्यायन् शंभुमाकाशमभयम् ॥ ३१
 इन्द्रादि देवतानां च मयस्सुरादयमग्रहत् । तेषां पदं प्रवक्ष्ये त्वं भक्तुराणां महौघनाम् ॥ ३२
 मारुतं च तथा वामं परायापिष्य यज्ञनाम् । धीर्यं प्रेक्षयन् चैवमग्नीनिष्य तथाबुद्ध ॥ ३२
 अन्वधा त्वां नगणयेत् कोऽपि सर्वस्सुरोऽपिवा । सर्वेषु च तपांश्चेपु त्वदीयेषु प्रजानिहम् ॥ ३३
 विद्यार्थं च विद्यार्थं वृत्तान्तं साधधानता । यसास्तिघ्न्यहमप्ये त्वं सहस्राक्षैस्तथा ॥ ३३
 मण्डपस्य तथायाम वितारंश्च महीधरान् । समुद्रान् द्वीपजालं लोकान् नानाविधान् तथा ॥ ३४
 देवांस्तेषु तथा लोकपालकान् दिग्गजान् मनून् । प्राणिनश्च तथा चैवमादीन् सतदाश्चरत् ॥ ३४
 पद्ममण्डपेषु सर्वेषु वसन्त्युक्ता मयात्र ये । यत्कर्म्यं पुनस्तेषां उक्त्वा तान् विसर्जयं वै ॥ ३५
 ततस्तु शूरपद्मास्तौ प्रतस्ये तं प्रजग्म वै । भारुहेन्द्रविमानं तत् सर्वकोटि समप्रभम् ॥ ३५
 तुरंगकोटिसंयुक्तं नानाभूषणविरचितम् । विनाशरहितं चारुञ्जयध्वजपरिष्कृतम् ॥ ३६
 सिंहासनस्तथा याल्लिसहस्राणां सहस्रजैः । तुरंगमानां च तथा भूतानां महतामपि ॥ ३६
 सुयुक्तं रथमारुह्य प्रतस्ये सहस्रावली ॥ ३७

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 भासुराखण्डे तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

‘ तारकात् कुबेरादीनां पराजयः ॥

तारकोऽपि तयारहा स्यन्दनं सुमनोहरम् । संयुज्य तुरगाणां तु सहस्रैर्दशभिः क्षणात् ॥ १
तथान्ये रथिनश्चापि नानायुधं धीमृताः । यज्ञाभ्यवाहाश्च परे सुकुमारगवष्टयः ॥ २
सेनां च महतीं तद्वत् परोऽप्याश्च प्रतस्थिरे । काहळी मेरि पटहास्तुतयं तादितास्तादा ॥ ३
चापप्रदेशः परितो महर्दुर्दिष्टिमङ्गलः । जिनांबुधिमहारावास्तप्रदिता भृशमत्रयः ॥ ४
साहस्रस्तस्तपान्नेचित् इण्डमीमकराः परे । खट्वांगपाणयः केचित् मुसलोद्धतपाणयः ॥ ५
छत्रिणां कोटयोभेकाः च्छत्रिणां बहुकोटयः । इतस्ततश्च घाघन्तः प्रासन्नावाय चापरे ॥ ६
साहस्रान्तास्तथान्योभ्यं ताव्यमानकराः परे । एवं प्रचलतां सिन्धुश्च सेन्यानां ईत्यभूत्तेः ॥ ७
इषक्तया परिच्छेत्तुं भ्रातृपादां महौजसाम् । असंख्यं चतुरंगाणां वक्रपादयुरोत्थिताः ॥ ८
पांसयश्च तदा सूर्यमार्गं पर्यन्तमुत्थिताः । चतुरंगवलेनैवं तदा योजनकोटिभिः ॥ ९
संधायं प्रापिता भूमिस्तिसृभिः परितोभृशम् । एवं गत्वा सहभ्राता यलैस्तुरो महासुराः ॥ १०
अलकां तुंगसालेन प्रावृणांतु ररोध सः । तदाऽप्ययं कुबेरस्तु दूतवक्त्रेण शीघ्रतः ॥ ११
विचार्यं सुतरां शक्तो दैतेयानां परं तदा । भाषिणश्च प्रयुञ्जामस्तांजलिः प्रभयाभितः ॥ १२
धनानि दिव्यवस्त्रानि भूषणानि बहुनिध । दत्त्वा प्रोवाच यच्चनं शूरपथं समीक्ष्य वै ॥ १३
तदीयांऽहं यक्षारध्न रक्ष मां दययाऽगुना । विरुरस्त्रेण शूरेण कुबेरः स्वपुरं गतः ॥ १४
लुण्ठितंश्च पुरं तस्य तत्पूर्वमसुरैर्भुजम् । कुबेरस्तु तदाभ्यर्थं दुःखं प्राप सुशोकम् ॥ १५
जेतुकामस्तरेशानं प्रतस्थेऽसुरतामयः । मध्येमार्गे निशम्यास्य चिह्नमैश्वरमुज्ज्वलम् ॥ १६
त्रिनेत्रादि विमुरचैतं शूरपथा क्षणादहो । ऐर्द्धीं दिशं तथा जेतुं इन्द्रं शूरो जगामवै ॥ १७
अरौसीत् तस्य नगरं भ्रमरेशस्य चाद्भुतम् । वृक्षांश्चिच्छेदं यदृशो नम्राविह्वलवस्थितान् ॥ १८
तदानीं मघपांस्तूर्णं पलायत विद्यत्यले । लुण्ठयामास तस्याशु पत्तनं सैनिकैस्तदा ॥ १९
सुरांगनाश्च दत्तशो धन्वीतां प्रापिता द्विजाः । इन्द्रस्य सदनं तूर्णं भावस्यान्तःपुरस्थितम् ॥ २०
घनं बहु तदा प्राप भूमिं खात्वा सुविस्तरम् । एवं प्रतिगुहं गत्वा इग्धवाचास्य पुरं क्षणात् ॥ २१
सुरान्तर्धानीं भुवःसः परं प्राप्ताश्च कुर्वताः । अपलाय्य प्रमादोद्ये तदा गगनमास्थिताः ॥ २२
शूलस्य धावनेऽश्लक्षः जिताश्चासन् क्षणादहो । लुण्ठितानि तदा तेषां नपरिस्थाप्य निष्ठुराः ॥ २३
इन्धुभ्योः पुरं शीघ्रं निर्वणो दनुजाधिपः । महावलीमहाशरीः धावद्भिः पुरतो भृशम् ॥ २४
भोरस्तेना तदा यही प्रतरथे योद्धामाशु तान् । परस्परं तयोरस्तेना युयुधे शछत्रालकैः ॥ २५
तारणस्य घटानां सा पुतः स्वातुमसमाः । परामर्शं यता तूर्णं भ्रमेरन्नाशमागता ॥ २६
तदाऽग्निनिर्वयी तूर्णं श्लेष्मूर्जितं विग्रहः । काष्ठाग्निरियं निर्दग्धुं न्यातामालावृत्तो जगत् ॥ २७
साम्राणिच दह्यान्तु सुमोचासुरसदती । ततस्तु तारको धीमान् मामात्रहतं शिक्षतः ॥ २८
धनुरादाय सन्नेन चतुर्भ्यो पाणिनाज्यया । आस्पृज्यलवचदा उवाच शब्दार्थान् दिव्यतमम् ॥ २९
आलीढमार्गमाप्रित्य घनुदगलाग्रयेण सः । प्यायस्तादा वनुषति अर्धं वानुपतं नदत् ॥ ३०
संधयामास चतुषा साहस्रदुद्द इवापटः । ततस्सर्धंघममना जातवेदा मर्यगतः ॥ ३१

इदमग्रं यमुपतेः क्षणात्तोयान् दृश्यते । पतस्य सङ्घं किंवा स्यात् बालाग्नेर्महाबाहव ॥ ३२
 केवा यथे हराग्रं तु दाह्योऽभ्योति चिन्तयन् । शरणं तं प्रपद्येय तारकं प्राणदायकम् ॥ ३३
 इति निश्चित्य प्रवृत्ता विमुक्तापुत्र सन्ततिः । तारकाभ्याश्रममयेव रक्ष रक्षेतिष्य मुन्य ॥ ३४
 यदाञ्जलिपुटो गत्वा स्वदीपोऽहं विमुञ्च माम् । इत्यमुक्त्या स्थितस्तत्र भयकपितविग्रहः ॥ ३५
 ततस्तु तारकः प्रीतिमम्येत्सासुरपालकः । मग्निमाभ्यासयामास यवसा शीतलेन तम् ॥ ३६
 यथापूर्वं पुरं गत्वा पालयाम प्रजाधुवम् । मदाश्रया पुरेतिष्ठ सखीये स्वकभीर्भृशम् ॥ ३७
 इत्याहसा ततो घट्टिद्वागेन विचोऽष्टितम् । मया क्षमस्य तत्सर्वं इत्युक्त्वा सां पुरीं गतः ॥ ३८
 तत्पुंमेव तस्यापि सुष्ठितं पुटमेदयम् । असुरैर्वदुधोपुक्तै रञ्जसा चाभ्यधादकैः ॥ ३९
 ततस्तस्मिन्तु दूराणां फल्लिगं नाम सारथिम् । यामीं दिक्षं प्रापयेति रथमाह विघ्नक्षणाः ॥ ४०
 बोदितास्तुरगास्तेन रथमानीय तास्रणात् । फल्लिगेन तदाभ्याशं धर्मराजपुरं गतः ॥ ४१
 यतुस्तु पलंघापि चचालाग्निरियापरा । यमस्यच पुरं शीघ्रं भावुतं वनुमैर्भृशम् ॥ ४२
 भूया यमस्तदा रुजां पुरीं दूतमुत्तेन सः । कुयेऽस्यापि आक्रान्तं पुरमेतेन सञ्चिता ॥ ४३
 इन्द्रस्य नगरं दग्धं तथाहेलुण्डितं भूशम् । इति विन्तापरवशो जयेतास्यागतोऽन्तिकम् ॥ ४४
 द्रव्यं यद्वा तथा यत्नं विचित्रं हारमेवच । तण्डुलांच तथा सहमान् स्थितान् पर्वतमानतः ॥ ४५
 सुशालधा कुलुप्याश्च तुषारमाषकापि । एवमादीनि भूगंसि दत्त्वा हेतानि तस्यपै ॥ ४६
 त्वदाश्रया त्वदीपोऽहं संवर्त्तिन्वां यसागयतः । यतुसाश्च महावीर्य नगरं साद्ययन्ति ते ॥ ४७
 निवर्त्य तानाद्यु मां त्वं रक्षेत्सह यमः स्वयम् । निवर्त्य तान् तारकोऽयं दूतवशमेन लुण्ठकान् ॥ ४८
 धर्मं चाभ्यास्य यदुषा संवाभ्याद्यु पुरं प्रति ॥ ४९
 प्रेरयित्वा तदा तूष्णिं निर्यतेः ककुभे वलैः । गतः तस्यापिच पुरं शरीपासुरनायकः ॥ ५०

इति भीष्मकाण्डे महापुराणे शंकरसंस्कृतार्पां शिववल्सखम्बे
 सासुरराजपदे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ पंचमोऽध्यायः ॥

भी विष्णुतात्कयोर्वुद्धम् ॥

ततस्तु निर्भेतिशरीमे निर्वप्यै नगरात् यद्विः । अभ्येत्य तारकं क्षमदारकं साञ्जलिस्तदा ॥ १
 त्वद्वयधुत्तमश्वं निवत्सामि त्वदाश्रया । पाळनीयं त्वयैवैवै रेभ्यर्षं यन्मुपुष्टये ॥ २
 इत्युक्तयन्तं निर्भेतिं बहुमानतया पुरम् । तारकः प्रेरयित्वाद्यु प्रतस्थे वाह्यणीं दिशम् ॥ ३
 प्रस्थानमस्य धुत्वाय वरुणः प्राप वारिधिम् । त्वत्वाच तदाभ्येत्य पुरीं सेना प्रधीयसीम् ॥ ४
 इतस्ततश्च जमाह पुरस्थानां तदा बहु । वत्समाभरणं चान्यम् धावतो भूशमेवच ॥ ५
 सलुण्ठयंश्च नगरं नानारत्नसुखोमितम् । तथा बायोः पुरं चापि क्षणात् प्राप सत्तैर्निकैः ॥ ६
 कायस्तु तस्मा लोकं तामिदं गतवान् द्विजाः । सलुण्ठयंश्च नगरं तारकस्तपेतोऽवबलम् ॥ ७
 पदे जित्वाथ पाताळे दिवाधाया सुरोत्तमाः । नागानां जयमुद्दिश्य सद सैन्यैरशिग्रयत् ॥ ८
 सर्पाधिपतयस्तथ युद्धे प्राप्ताः पराभवम् । ददुषास्य विचित्राणि रत्नानि सुपह्निनि वै ॥ ९
 पीयाभूतं च तत्रत्ये असुरैस्तत्र संभवैः । पूजितः परया प्रीत्या दृष्ट्वा तत्रत्यमद्भुतम् ॥ १०

विलङ्घ्याणि रम्याणि तथैकामवसत्तिथिम् । धूरपद्मा ततस्तूर्णं पुन प्राप महीतलम् ॥ ११
 सैन्देर्नानाविधैरसाजं सहजैश्च यत्नोरुदै । गत्वा द्वीपानि रम्याणि नानारूपाणि सर्वतः ॥ १२
 माधुर्याणिच स्नेहैश्च तत्रत्यानि बहून्पयि । क्षीरान्धि प्राप तरसा पत्रशेते हरिस्तल्पम् ॥ १३
 तत्र प्रविष्टास्तेनास्तरसर्षा मत्तगजैश्च । लोढयामासुरमित पीत्वा पीत्वाच भूरिश ॥ १४
 धीभूमीच निशम्याशु विष्णु पत्न्यौ तदारवम् । प्रसृते विष्णोस्समीप ते गत्वाभ्योघपता हरिम् ॥ १५
 शेषे किमप्य शेषे त्वयकादे चागत भयम् । मुच निद्रा विम्बे शीघ्र पालपाय भयगते ॥ १६
 ततस्तु मुनिद्रोऽसौ पाचकालेन चोनित । तावदेवामुपस्सर्वं चागतास्तस्मिपतः ॥ १७
 हरिराग्ल पुरुदमाप शूरयत्नान्तिकम् । वौमोदकीं नन्दकच पाञ्चजप्य सुदर्शनम् ॥ १८
 शार्ङ्गं च धनुराश्च यद्वक्त्रस्तस्मिन्नुक् । शरविष तथा यत्रा पृष्ठभागे विचक्षण ॥ १९
 सभ्येन पाणिना चापमानमस्य गुणेन तत् । दक्षिणेन तदा तूर्णं योजयामास धेगत ॥ २०
 तारकस्य स सेनाया वयर्पात्राणि भूरिश । सेना ममर यहीसा तदा तद्वपण पातनात् ॥ २१
 पलायिताश्च तत्रान्ये शारत्पतित विग्रहा । देतेषा मृगदुपातांस्तारक शरण गताः ॥ २२
 ततस्तु तारकदीप्य प्रतस्थेच जगार्दनम् । योद्धुमादाय शस्त्राणि बहुनि सुमहात्मनि ॥ २३
 गुणेन चाप सपोऽप्य व्याघात वृत्तवान् द्विजा । वयर्पं शरवृष्टिं च विष्णोरुपरि भूरिश ॥ २४
 तादृशस्यापि शरीरेऽस्य रक्तसाग्रे पथा भवेत् । समुपमिर्महाकुशो निक्षिप्तानि शराणि स ॥ २५
 मुमोष तस्य गात्रेषु तारकस्य तदाभूताम् । पुनश्चाभ्यानि शस्त्राणि मुक्तापाच्छिद्यतां च तदा ॥ २६
 जगदश द्रव्यशो भूमौ पातयामास सारविम् । चापच शतश इत्या मुमोच पुनरस्य वै ॥ २७
 नादस्य तारकस्तूर्णमभ्यास्यदनुजलम् । चापमादाय सपुनश्चादृहास परो भूताम् ॥ २८
 वयर्पं बहुधावाह्य शरीरे धर्ममेघजत् । शस्त्राणि विशिखान्याशु तत्र तत्सार क्लीकता ॥ २९
 शरीर चास्य विष्णोस्तद्वज्रजालपरिप्लुतम् । धमवत्तरसा मुक्तकञ्जुक तन्निपातनात् ॥ ३०
 तत मोघेन महता उज्ज्वलिष्य हरिस्तदा । नाराचैर्विध्वये बाह्य शरीर मर्ममेदिमि ॥ ३१
 शूलैर्नानाविधैरुल्लै पातयामासवै रथम् । विच्छेदेष पुनश्चाप शारकस्य सहकश ॥ ३२
 तारकस्तस्मात्तद्वज्र रथमद्रुतमुत्तमम् । बाह्याय धनुरन्यथ हृद मोघ विजृम्भित ॥ ३३
 समुज्ज्वलजाल स सवमेघ तदा हरी । ततस्ससधम विष्णुर्मायावी पशुरुपभाक् ॥ ३४
 तत्र तत्र स्विगतदीप्य वयर्पत्तारकोपरि । शतकोटि सहस्राणि शस्त्राभ्यादाय क्षणवित् ॥ ३५
 तारकोऽपि तदा तूर्णं मधुर्मन्त्र समुच्चरन् । प्रभिध शतशो विष्णु जयनाक्षैरसत्यकैः ॥ ३६
 पञ्च द्वादश वर्णासौ युयुधाते परस्परम् । युद्धमहौ तदा विष्णुनारकी मृगमुचिताः ॥ ३७
 वौमोदकीं करेणाशु वंटरमारिस्तदाऽस्तुरे । सशाम्य तक्षणैर्वै विचिक्षेप विनीयणम् ॥ ३८
 गदया तादयामास गदा विष्णोस्तदा मृगम् । तारकस्तस्मा हन्तु स कृत्तान्ता महाकुपा ॥ ३९
 तादयमाना तदा तेन न्यपतदु क्षिताश्च । पृथिव्या नन्दकोऽभ्येव न्यवर्षतामगमिन् ॥ ४०
 तारकस्तु तदा तूर्णं विष्णोरभ्याशमागत । भ्रामयित्वा गदा स्थूला वघोमुक्त मुखा द्विजा ॥ ४१
 भगत स महापीर अभ्याश प्रव्य माघव । ध्वनयन् तदा शस्त्र प्रव्यथापुद्मिलनम् ॥ ४२
 सुदर्शन महाघोर कर्पणु निवृन्तनम् ॥ ४३

इदमखं पशुपतेः क्षणात्तोकान् बहस्यहो । एतस्य लक्ष्यं किंवा स्यात् कालाग्नेर्मैशकादयः ॥ ३२
 केवा वयं हरास्तं तु दाहतोऽस्येति चिन्तयन् । शरणं तं प्रपद्येऽथ तारकं प्राणदायकम् ॥ ३३
 इति निश्चित्य मनसा विमुक्तयुध सन्ततिः । तारकाभ्याश्रमभ्येत्य रक्ष रक्षेति च त्रुयन् ॥ ३४
 यद्वाञ्छन्तिपुटो गारवा स्वदीपोऽहं विमुञ्च माम् । इत्यमुक्त्वा स्थितस्तत्र भयकपितविग्रहः ॥ ३५
 ततस्तु तारकः प्रीतिमभ्येत्यसुरपालकः । अग्निमाभ्यासयामास वज्रसा शीतलेन तम् ॥ ३६
 यथापूर्वं पुरं गत्वा पालयाद्य प्रज्ञाप्नुवाम् । मदाश्रया पुरेतिष्ठ सखीये त्यक्तभीर्भूतम् ॥ ३७
 इत्यहस्य ततो यद्विराजानेन विचेष्टितम् । यथा क्षमस्य तस्यैव इत्युक्त्वा स्त्रीं पुरीं गतः ॥ ३८
 तत्पुर्वमेव तस्यापि सुण्डितं पुटमेवमम् । असुरैर्वहुधोणुकै रंजसा चाभ्यवाहकैः ॥ ३९
 ततश्चरन्तु शूराणां फल्लिंगं नाम सारथिम् । यामीं दिक्षं प्रापयेति तथमाह विचक्षणः ॥ ४०
 चोदितास्तुरगास्तेन रथमानीय तन्क्षपात् । फल्लिंगेन तदाभ्याश्रं धर्मराजपुरं गताः ॥ ४१
 कृतुक्त्वा परंवापि क्षपालाघ्निरिवापः । यमस्यच पुरं शीघ्रं अद्भुतं वतुमैर्भूतम् ॥ ४२
 धृत्वा यमस्तदा हस्तं पुरीं वृत्तमुखेन सः । कुनेरस्यापि चाक्रान्तं पुरमेतेन सवैतः ॥ ४३
 इन्द्रस्य नगरं दायं तथाऽर्लुण्डितं धृत्वा । इति चिन्तापरवशो जघेनःस्यागतोऽन्तिकम् ॥ ४४
 द्रुपं बहु तथा परं विचित्रं हारमेधनं । तपनुर्त्वाच तथा सृष्ट्वा च स्थितान् पर्वतमानतः ॥ ४५
 मुक्तांलथा कुङ्कुमाश्च तुवाङ्गमायकानपि । पयमादीनि भूर्वासि दत्वा ह्येतानि तस्य वै ॥ ४६
 त्वदाश्रया स्वदीपोऽहं संवमिन्वां वसम्यतः । अतुराभ्य महावीर नगरं नाशयन्ति ते ॥ ४७
 निवर्त्य तानाद्यु मां त्वं रक्षेत्याह यमः स्पष्टम् । निवर्त्य तान् तारकोऽहं वृत्तवक्त्रेण लुण्डकान् ॥ ४८
 धर्मं चाभ्यास्य बहुधा संयाम्याद्यु पुरं प्रति ॥ ४९
 प्रेरित्या तदा दूर्गे निवर्ततेः ककुभं वष्टिः । यात्रा तस्यापि च पुरं करोयादुरनायकः ॥ ५०

इति धीरकान्दे महापुराणे शंकराक्षरितार्पा शिवरहस्यकण्डे

आसुरकण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ पंचमोऽध्यायः ॥

धी विष्णुतारकयोर्बुद्धम् ॥

ततस्तु निर्जतिरिशीर्षं त्रिवयीं नगरात् वष्टिः । अस्म्येत्य तारकं शत्रुतारकं साञ्जलिस्तदा ॥ १
 तद्यक्षगुहमत्रैव निवसामि त्वदाश्रया । शक्रनीये त्वयैवेवं ऐश्वर्यं वन्द्युपुष्टये ॥ २
 इत्युक्त्वन्तं निर्जतिं बहुमानतया पुरम् । तारकः प्रेरित्वाद्यु प्रतस्ये वादणीं दिशम् ॥ ३
 प्रस्थानमस्य धृत्वाय वरुणः प्राप वारिधिम् । त्वरयाच तदाभ्येत्य पुरीं सेना प्रधीयसीम् ॥ ४
 इतस्ततश्च जगाह पुरस्थानां तदा बहु । परामारणे चान्यत् घावतां मृगमेव च ॥ ५
 अलुण्ठयंश्च नगरं मानाश्चसुशोमितम् । तथा वायोः पुरं चापि क्षणात् प्राप ससैनिकैः ॥ ६
 वायुस्तु तरसा लोकं तामिधं गतवान् द्विजाः । अलुण्ठयंश्च नगरं तारकरसर्वतोऽवलम् ॥ ७
 एवं जित्वाथ पाताळं दिक्षश्चाप्य सुरोत्तमाः । रागाणां जघमुदिश्य सद्यः सैम्यैरशिधयत् ॥ ८
 सर्पाधिपतयस्तथ युदे प्रताः पराभवम् । ददुश्चास्त विचित्राणि ह्येतानि सुवह्नि ये ॥ ९
 पीत्वाऽमृतं च तत्रलं असुरैस्तत्र संभवैः । श्रुतः परया ग्रीक्षा शृणु तत्त्वमद्भुतम् ॥ १०

विलङ्घयन्ति रम्याणि तथैकाम्रवसत्तिथिम् । त्रूरणा ततस्त्वं पुनः प्राप महीतलम् ॥ ११
 सैन्यैर्नानाविधैरसार्धं सहजैश्च बलोत्कटैः । गत्वा द्वीपानि रम्याणि ततारूपाणि सपंतः ॥ १२
 माध्यानिच संप्रेक्ष्य तत्रस्थानि बहुमयि । क्षीराग्निं प्राप तरसा यत्रशेते हरिस्तथम् ॥ १३
 तत्र प्रथिशस्तेनास्तस्सर्वां प्रत्तयन्नाह्व । लोढयामासुरमितः पीत्वा पीत्वाच भूरिशः ॥ १४
 भीमूमीच निशम्याशु विष्णु पत्न्या तदारवम् । वस्ते विष्णोस्समीपं ते गत्वाभ्योघयतां हरिम् ॥ १५
 शेषे किमप्य शेषे त्यक्कांटे चागतं भयम् । मुंच निद्रां विमो दीपं पालयातां भयंगते ॥ १६
 ततस्तु मुकुनिद्रोऽसौ बाह्वक्त्रलेन चोन्वितः । तावदेवास्तुरस्सर्वे चागतास्तस्समीपतः ॥ १७
 हरिराकृष्टा गदगमाप शूयलान्त्विकम् । कौमोदकीं नन्दकंच पाञ्चजन्यं क्षुद्रशङ्खम् ॥ १८
 शार्ङ्गं च धनुरादाय यक्षकच्छस्सकल्लुकः । शरधिच तथा वर्या पृथग्भाने विचक्षणः ॥ १९
 सभ्येन पाणिना चापमानमय्य गुणेन तत् । इक्षिणेन तदा तूर्णं योजयामास भेगतः ॥ २०
 तारकस्य च सेनायां यवपांशाणि मूरिशः । सेना ममार बह्वीना तदा तद्दृष्ट्वा पातनात् ॥ २१
 पलायिताश्च तत्रास्थौ शरखंडित विप्रहाः । दैतेषां शृशुङ्गार्तास्तारकं शरणं गताः ॥ २२
 ततस्तु तारकदीपं प्रतस्थेच जनादेनम् । योदुमादाय शस्त्राणि बहूनि सुमहान्त्यपि ॥ २३
 गुणेन चापं संपोष्य ज्याघातं हतयाम् द्विजाः । यवर्षं शरकुट्टिच विष्णोरुपरि भूरिशः ॥ २४
 तार्कस्यपि शरीरेऽस्य रक्तलापो यथा मघेत् । अस्तुपरिमंहाकुब्जो निशितानि शराणि सः ॥ २५
 सुमोच तस्य गात्रेषु तारकस्य तदाक्षरम् । पुनश्चान्यानि शस्त्राणि मुक्त्वात्त्रिधा रणे तदा ॥ २६
 खण्डशः खण्डशो भूमौ पातयामास सारथिम् । चापंच शतशः कृत्वा सुमोच पुनरस्य वै ॥ २७
 आदहा तारकस्त्वर्णमन्यस्तद्वनमुज्ज्वलम् । चापमादाय सपुनश्चादृहास परो बृशम् ॥ २८
 यवर्षं बहुधाचास्य शरीरे धर्ममेघवत् । शस्त्राणि निशितान्याशु तत्र तस्तार लीलया ॥ २९
 शरीरं चास्य विष्णोस्तद्रक्तजालपरिप्लुतम् । अभवत्तरसा मुक्ककञ्चुकं तस्मिपातनात् ॥ ३०
 ततः क्रोचेन मदता उद्वलविष हरिस्तदा । नातचौर्विज्ये चाल्य शरीरं मर्मभेदिभिः ॥ ३१
 शूलैर्नानाविधैरश्वैः पातयामासवै रथम् । चिच्छेदच पुनश्चापं तारकस्य सहस्रशः ॥ ३२
 तारकस्तरसाऽऽह्वय रथमद्भुतमुत्तमम् । आदाय धनुरन्यथा हवं क्रोधे धिक्लुंभितः ॥ ३३
 अनुश्रुद्वज्जालं सः स्वयमेव तदा हवी । ततस्संसंक्रम्य विष्णुर्मांसादीं बहुरुपमाह् ॥ ३४
 तत्र तत्र स्थितदशीर्षं भवर्षस्तारकोपरि । कृतकोटिं सहस्राणि शस्त्राभ्यादाय शस्त्रवित् ॥ ३५
 तारकोऽपि तदा तूर्णं मातुर्मन्त्रं समुवाच । प्रविष्टं शतशो विष्णुं जयानाश्वैरसंख्यकैः ॥ ३६
 एवं द्वादश वर्षास्तौ युयुचाते परस्परम् । युद्धमह्यौ तदा विष्णुनारकौ बृधमुत्पितौ ॥ ३७
 कौमोदकीं करेणाशु कैटभास्तिस्तदाऽसुरे । संक्षाम्य तत्क्षणेनैव वित्तिलेप विभीषणम् ॥ ३८
 गदया ताडयामास गदां विष्णोस्तदा भृशम् । तारकस्तरसा हन्तुं सं क्षुप्तान्तां मदाकृपा ॥ ३९
 ताडयमाना तदा तेन स्वबहुदुःखितादय । पृथिव्यां नन्दकोऽभ्येवं व्यर्थतामगमकिल ॥ ४०
 तारकस्तु तदा तूर्णं विष्णोरव्यगमगतः । क्षामयित्वा गदां स्पृष्ट्वां यधोयुकः कुधा द्विजाः ॥ ४१
 भगतं तं महापीरं मग्याशं प्रेक्ष्य माधवः । पवनपंथं तदा शंसं प्रवृत्तांशुदन्तिनम् ॥ ४२
 क्षुद्रगर्भं मदाघोरं सर्वशत्रु निरन्तरम् ॥ ४३

मुनेन यज्ञनिष्ठुरे तदास्य वसति द्रुतम् । पतञ्जदाय निष्पत्तां विविध मय भो द्विजाः ॥ ४३

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिष्यहस्ताक्षरे

आसुरकाण्डे पञ्चमोऽध्यायः ॥

॥ अथ षष्ठोऽध्यायः ॥

शूरस्य परमेभ्यरवर्शनम् ॥

ततस्तु तारकं विष्णुस्तरसा शत्रुदारकम् । अभ्येत्याहस्य वचनं स्वकपञ्चापुधः स्वयम् ॥ १
 महोपलमहोद्यैर्षं भूदो सर्वोत्सृजिता । नान्यत्रैतादृशं किन्निम्नुक्त्वा रुद्रं त्रिपदाकम् ॥ २
 त्वग्मातैवासुरश्रेष्ठ सख्यं पुत्रवती त्वया । वदुना किं मत्तानसवं क्षमस्य परया मुदा ॥ ३
 ततश्चु मीतमगसा विष्णुं दैतेयवर्तमानः । संभाव्य बहुधा चैनं तारकस्तं निवर्त्य ॥ ४
 शूरस्य निष्कटं पातः साञ्जलिः प्रभवेनय । परिरेवे तदा मृतः प्रेम्णा चाप्राप मत्तकम् ॥ ५
 ततस्तर्षेऽपि संभूय चक्रपादगिरिं ययुः । दृष्ट्वा तत्राद्भुतं दैत्याः स्वर्गलोकं प्रतस्थिरे ॥ ६
 महेन्द्रस्तु तदाकर्ण्य मीतमीतस्तदा शृणुम् । शान्त्या सह ययौ ज्योतिं पिक कपेण शीघ्रतः ॥ ७
 तस्य निर्गममाणेन दैतेया दिक्षमागताः । आश्रुत्य सर्वतस्तांस्ते यथा देवान् विनिर्गताम् ॥ ८
 लुण्ठयिष्या तदात्यर्थं महर्लोकं गताः सन्तु । तत्र स्थितश्च अपिभिः प्रतस्थे, पुलितस्तथा ॥ ९
 जनोलोकं तपोलोकं प्रेक्ष्य शूरस्तु सेनया । सत्यलोकं यतस्तूर्णं विधात्रा सफलं हतम् ॥ १०
 जगामाप विचित्रसार्धं नवभिर्ब्रह्मभिः क्षणात् । अभ्येत्स शूरं प्रोवाच वाच्य शीतलया भृशम् ॥ ११
 पितामहोऽहं युष्माकं नियन्त्रायन सर्वदा । त्वरेभ्यर्षमिदं सर्वं मयाप्राप्तनापक ॥ १२
 युष्माकममं धात्वाऽमुरोऽपेक्षि मक्तिर्मम । तवानुजानां भूयांसि संश्रियमान्यायुधानि वै ॥ १३
 ब्रह्मार्क्षं स्वान्नं रम्यं इत्युक्त्वाऽदाकदा विधिः । ततस्तु वेधसं शूरस्तं प्राप्य सुतरां द्रुतम् ॥ १४
 विष्णुलोकं जगामाप सहसैन्यैस्सहैकशः । शृत्वा तदागमं विष्णुर्भृशुलं महनायम् ॥ १५
 कृपया तत्र दैत्यैश्च लोकेऽस्मिन्निमसेमम । द्रष्टव्यश्च त्वया लोकस्सम्भक् त्वर्षेतिर्कर्म ॥ १६
 इत्युक्त्वास्तु तदा दैत्यैरगमपत्तनं हरिः । तत्र तत्र विचित्राणि तेषां संदर्शयन्मुहुः ॥ १७
 पुनश्चासुरवर्षस्य दत्त्वा द्रव्याणि भूतिदाः । उष्वारं तदात्यर्थं प्रवदन्मुमुक्षुः ॥ १८
 ततस्तु मीतमगसा शूरपद्मा इति तदा । प्रीणयित्वातिरम्येण वचसा निर्वप्य क्षणात् ॥ १९
 शिवलोकं तदारन्यं लुण्ठं रुद्रैस्सहस्रशः । गजनागैस्तया देवैर्मुनिभिश्च महात्मभिः ॥ २०
 प्राकार गोपुण्ड्रात् पल्लभीमिस्समं ततः । सहस्रस्तं मुकुतैश्च मभ्यर्षमं गिष्टं तथा ॥ २१
 रुद्रकन्या सरलैश्च नानारत्न विमूर्पितैः । वीणा वेषु सुवज्रपैर्मेति कादलिङ्गिदिमैः ॥ २२
 नाट्यवादिभ्यः कुशैर्गायकैः किन्नरैस्तथा । वेदधोयैस्तथाश्रव्यैस्सर्वदा परिशोभितम् ॥ २३
 दृष्ट्वा शूरस्तु तस्मा दूततस्तां जलिस्तदा । सेनां निर्वर्ण्य सिंहास्यतारकाभ्यां भयान्वितः ॥ २४
 मन्दं मन्दं तदाभ्येत्स मनसा संसारं शिवम् । महावैषाढयं तत्र महाविभव विस्तरम् ॥ २५
 नानारत्नैर्विचित्रैश्च चित्रितं सुमनोहरम् । प्राकारैः परितो रम्यैस्तु रम्यं द्रुतकाञ्चनैः ॥ २६
 भभ्यर्षयप्रैश्च तथा सर्वतोऽन निर्मितैः । शिलसदृशपद्मैश्चापि तानादिभ्युपयस्थितैः ॥ २७
 इतस्ततश्च सौपर्ण्यैश्च पाण्डुरैकैश्च । सोपानैश्च तथा कान्तं प्रवाज्येन्द्रोपलैः क्रमात् ॥ २८

धीक्ष्य चक्षुर्मतामाय साक्षादक्ष्णां तदाभ्युः । धृत्वा दण्ड नमस्कारान् स्यात्तुर्भां सह मौनतः ॥ २९
 घृतत्रिपुंद्रदाक्ष मालाभिः परिशोमितम् । नन्दीभ्यं तदा दण्ड प्रथमद्वारमाश्रितम् ॥ ३०
 भूतिभूयितसर्वांगं रुद्राक्षपरिमण्डितम् । कर्षकुण्डलकायांच शोभमानमुखान्गुजम् ॥ ३१
 भूतवेशकरं देवं द्वारपालधुरंधरम् । अनेककोटिगणपैतवृतं पार्श्वयुग्मतः ॥ ३२
 महामीमैमहाकरैर्महामंहरकारिभिः । मत्तोन्मत्तैर्महाबीरैर्महायलपराक्रमैः ॥ ३३
 ब्रह्मादपण्डं संहर्तुं भूतवैपैरिण स्थितैः । समुद्रांस्तुलुकोदेन विवद्विरियं हुतैः ॥ ३४
 सुरपैश्च विरूपैश्च कुरूपैर्यक्षैः । द्विपादैश्च त्रिपादैश्च चतुष्पादैरपादकैः ॥ ३५
 एकपादैस्तथा चान्यैस्तद्वैद्विहस्तकैः । त्रिकरैश्च चतुर्हस्तैश्चैव यक्षत्रैर्गजाननैः ॥ ३६
 त्पाम्रवक्त्रैस्तथा चान्यैस्तद्वैद्विहस्तकैः । सृष्टाभैः खरादैश्च गोदधैर्महिषाननैः ॥ ३७
 गोमायुषधैश्चापि क्रक्षासैश्चाशयधमकैः । एकवक्त्रैश्चैव यक्षत्रैश्च त्रिवक्त्रैश्चैव यक्षत्रैः ॥ ३८
 दृष्ट्वा संकुलमनसा प्रणताम तदा युगम् । ततस्तु नन्दी प्रोवाच शूरघातमीदृशं तम् ॥ ३९
 महता क्रुता पूर्वं शोभोः पूजा दृष्टा खलु । त्वया प्राप्तममीदृशं किमर्थश्चागमस्तथा ॥ ४०

शूरः —

देवदेवं जगन्नाथं महापथं विशेषतः । नमस्कृतुं ममैतस्मात् किंकार्यं वदमे प्रभो ॥ ४१
 तस्मादयसरं पेश्य सेवार्थं मानवाधुना । नन्दी ततः प्रविश्यामः पुरं ईशं व्यजिह्रियत् ॥ ४२
 मनुजातस्तदा तेन क्षमुनाचागतोऽग्नयः । ततस्तु शूरघातसौ नन्दिनामविधेशह ॥ ४३
 तम तम स्थिताम् द्वारे गणपान् संप्रणम्य च । इतान्सिपुटो ध्यायन् भक्त्या चांतपुरं गतः ॥ ४४
 ददर्श देवमीशानं महादेवं त्रिपंथकम् । सत्यज्ञानानंदमयं साक्षात् कैवल्यहायकम् ॥ ४५
 कृतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं नीललोहितम् । ऊर्ध्वजालनं रेतस्कं अग्रमेवं पराशरम् ॥ ४६
 महाविशक्तिरैवैव कामिकपीरमिष्टतम् । वैद्विधुर्मिथं सदा स्तुयमानपदांगुजम् ॥ ४७
 दद्रकम्पासदकैश्च वातपदैस्तुन्दरैस्तथा । मृणालसूचविलसन्नामरासकपाणिभिः ॥ ४८
 विजृम्भणीपनिनैर्नृत्सद्विद्यं समंततः । मुकुटैस्तुन्दरैश्च तथा विणेशैः काळकण्ठैः ॥ ४९
 कुम्भेन च त्रिकुम्भेन गणपैश्च महात्मभिः । सङ्गमुकुटैश्च अपिभिः सेवितं पामेभ्यस्तम् ॥ ५०
 प्रणताम तदा प्रीत्या भक्त्या शूरस्सत्तातुजः । नमस्तेऽस्तु महादेव सृष्टिस्थित्यंतकारिणे ॥ ५१
 भक्तपरासल दिग्देश्य विश्वरूपाय शोभने । शिवाय श्रीमकराय शान्तरूपाय शत्रुर ॥ ५२
 सर्वायते ससोमाय सपुत्राय जमोदने । गङ्गाधाय भर्ताय साक्षात्सर्वव्यवधिने ॥ ५३
 शुद्धस्फटिकसंकाशमूर्तये गच्छणे नमः । इति स्तुत्या स्थितास्तत्र प्रत्येकं तदासुराः ॥ ५४
 ततस्तु देवदेवेशसैलादिं प्राह शंकः । मद्रक्तशूरघातसौ दृष्ट्वाण्डानि निजानि सः ॥ ५५
 मदायना गतस्तेषु पालयान् परिकल्प्य च । निवृत्तोऽस्मिन्नधमये वसत्यत्र सदानुजैः ॥ ५६
 इत्यादिशो भगवता नन्दी प्रोवाच तं द्विजाः । शूर गच्छ स्वदीपानि दृष्ट्वाण्डानि च पादकान् ॥ ५७
 परिकल्प्य यसाण्डैर्गन्धैर्हृदयैश्च शोभयी । शूरस्तु तरसा देवं शोभनं लोकोद्वेगम् ॥ ५८
 प्रणम्य पुनस्तार्कं स्यात्तुर्भां निर्ययौ क्षणात् । नन्दीभ्यं नमस्कृत्य प्रथमद्वारमाश्रितम् ॥ ५९

अनुयातस्तु तेनाशु सेनामाय विजं तदा ॥ ६०

इति भीरुकाण्डे महापुण्ये शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 भासुरकाण्डे पष्ठोऽध्यायः ॥

॥ नय सप्तमोऽध्यायः ॥

शूरपञ्च नगरनिर्माणम् ॥

सेनया सहितश्चाः प्रतस्थेऽग्न्यान्वयेक्षितुम् । प्रह्लाण्डमिति तस्मात् प्राप रद्रीश्च पालिताम् ॥ १ ॥
 ततस्तु रुद्रास्तं दृष्ट्वा सेनया चाग्रतः तदा । शिवाग्र्याच्च तस्याशु मुमुक्षुः पदवीं निजाम् ॥ २ ॥
 बहिष्ठाण्डस्य ते यातास्तस्यैवपि किलिक्किचित्तैः । तेषु तेषु तदा तूर्णे अण्डेष्येते महीजसः ॥ ३ ॥
 गताचैव विजित्यारीन पातकान् स्थाप्य तत्रच । भुक्त्वाच विविधान् भोगान् निर्ययुस्तदहसाऽसुराः ॥ ४ ॥
 एतदण्डं तदा सपै क्षणादेवापतः किल । शिवाय चाग्रतः तेषां रुद्रास्त्रंडाधिपास्तदा ॥ ५ ॥
 प्रह्लाण्डमिति तिरवैप यद्यामसं ददुर्दिजाः । ततस्तु शूरपञ्चासी अञ्जना दियमागता ॥ ६ ॥
 वलैर्मानाधिधैरुप्रैर्थावद्भिश्च परस्परम् । मयासुरैर्द्रुस्तसा शुकेनैवं सहाप सा ॥ ७ ॥
 मातामहः क्षीणपलो वैधैः पूर्वं रणाङ्गणे । शुकेनच स्वबन्धुत्वमस्मि प्रोवाच पण्डितः ॥ ८ ॥
 ततश्चास्तु वैत्यामां शूरं दैत्येन्द्रमेवच । नत्या संपुत्र्य बहुधा प्रीत्याच परया तदा ॥ ९ ॥
 दिग्गदेव तथान्तेषु गमनं चाग्रवीचयोः । क्षाम्भान्तु सहितस्त्वं आत्मीयश्च वलैश्च सः ॥ १० ॥
 जगाम भूतलं शूरपञ्चासौ भूयमुज्ज्वलः । तच्छुश्रूषान्तु ततो देवा विष्णुलोकं प्रकृतया ॥ ११ ॥
 आत्मासुतासा हय्या भृशमेतद्भयान्विताः । दृष्ट्वाच विष्णुं प्रोशुस्ते अनार्दनमग्निदमम् ॥ १२ ॥
 रक्षणीयास्तथा वैधा दैत्येभ्यो मीतमागताः । इत्युक्त्वा प्रथवा नम्रान् देवान् प्रोवाच माधवा ॥ १३ ॥
 महो देवा वृथा किं वा यक्षन्ते मूढबुद्धयः । दक्षावरे महादेवं राजानं चाध्यस्त्य ते ॥ १४ ॥
 ह्रिया पूर्वं मया सार्धं हस्तिर्भाजः स्थिताः सन्तु । तदानीमेष तस्यासौ फलमस्मान्निघ्न ॥ १५ ॥
 मोक्षद्वयं पुनस्तथा तत्प्रापस्य फले ध्रुवम् । तस्यादैत्यवरश्शूरः प्रीणनीयो यथातथा ॥ १६ ॥
 इत्युक्त्वा प्रययौ सार्धं त्रयस्त्रिंशद्विरजसः । कोटिदैवैस्तदा शूरं साक्षात्परायणः सप्तम् ॥ १७ ॥
 शूरपञ्चानमभ्येत्य विष्णुर्भूषुवैवोऽग्रवीत् । कुशलं तेऽहुरभेष्ट आत्मीयस्तह सैनिकैः ॥ १८ ॥
 रक्षितान्नितसंघाय शूर्णा भीषणावच । एतावत्कालपर्यन्तं दययान्ते स्थितोऽस्म्यहम् ॥ १९ ॥
 ततस्तु शूरपञ्चासौ प्रीणयित्वा हरित्वा । देवानां मध्यतो रुद्रान् बहून् दृष्ट्वा मितोजसः ॥ २० ॥
 एते केवावद्रुष्या मृद्धि मे मायवापुना । विनेशः कीलकच्छाश्च किमर्थं देवमध्यागाः ॥ २१ ॥
 इति तस्य बवाः भुक्त्या ग्राह तं पुरुषोत्तमः । विशुः - पुरा ब्रह्मा रजोयुको वृषाहंकरावर्धितः ॥ २२ ॥
 अहमेव जगाकर्त्ता संहर्ता पातकस्तथा । विस्मृत्य शिवलीलांसः मद्गमापाम्भिमोहितः ॥ २३ ॥
 ततस्तु शूरिसामर्थ्यं गतमस्य शिवाग्र्या । महो मूढेन मनसा मया कृत्या विचेष्टितम् ॥ २४ ॥
 शिवस्य माया तुल्यया सर्वसंमोहकारिणी । यस्यान्विष्टं महादेवं मम कर्त्तारुह्यधम् ॥ २५ ॥
 यविशयाखिलादानां सृष्ट्यादिक्रमोद्यमम् । अहंकृतं मयातथैव प्राप्तयेतफलं ध्रुवम् ॥ २६ ॥
 इति चिन्तापरवशो श्रूमये सांवमीश्वरम् । विनेशं नीलकण्ठं च प्रकुलान्तपद्मजम् ॥ २७ ॥
 कुन्दमंदसितमुखं मुक्तादामविराजितम् । कोटिसूर्यप्रतीकाणां शुभ्रपीडासतेस्थितम् ॥ २८ ॥
 ध्यायन्नास्ते भूशं शंभुं सच्चिदानन्दविग्रहम् । ततस्तु प्रीतमनसा रुद्रानेकादशेभ्यः ॥ २९ ॥
 न्ययोजयत्तदा रुद्रा श्रूमये वृक्षवः क्षणात् । प्रादुर्बभूवुस्तान् ब्रह्मा प्रणायोवाच भक्तिः ॥ ३० ॥
 केयूयमागतस्तवच किमर्थमिति विष्णुवर्चः । विनियुक्ता वयं रुद्रास्तुष्ट्यर्थं तेऽधुनाविधे ॥ ३१ ॥
 शंभुना देवदेवेन प्राप्तास्तस्मात्तवान्तिहम् । ततस्तु रुद्रान् प्रोवाच ब्रह्मा रुद्रपरायणः ॥ ३२ ॥

युष्माभिरेव कार्या सा सृष्टिस्सर्वेभ्यः । तच्छ्रुत्वा तु ततो रुद्रा ब्रह्मणो वचनं तदा ॥ ३३ ॥
 अकुर्वन्नुदसृष्टिं प्रत्येकं कोटिसंख्यया । रुद्रान् यद्वन् तदा दृष्ट्वा रुद्रान् रुद्रैर्महाभयिभिः ॥ ३४ ॥
 आधृतं तु जगज्जालं रुद्रैराह प्रजापतिः । अटयेषां महात्मानो रुद्राणां सृष्टिरीदृशी ॥ ३५ ॥
 इतः परं मयैवेयं क्रियते शुभदाश्रया । इत्युक्त्वा सहस्रैर्गङ्गा रुद्रैकादशकैस्तथा ॥ ३६ ॥
 तदुभूतैश्च रुद्राणां एकादशकोटिभिः । रुद्रलोकं जगत्प्राप्तुं नानाधिमन्त्र विस्तारम् ॥ ३७ ॥
 तत्र गत्वा महादेवं मन्दिद्वारा व्यलिखिषन् । मन्दिना तु समाहृतो विधेशास्तःपुरं विधिः ॥ ३८ ॥
 तम दृष्ट्वा महारेवं लोकानुग्रह कारिणम् । शण्ड्य दण्डवद्भूमौ स्तुत्वा च बहुभिः स्तवैः ॥ ३९ ॥
 स्थितस्तु देवदेवेन पृष्टस्त्रष्टा शिबेन सः । किमर्थमागतमेति ब्रह्म वाचं भयान्वितः ॥ ४० ॥
 स्वाध्यामदोषं दृष्ट्वा तत्सृष्टिं च शिवाश्रया । रुद्रसृष्टिं च बर्हिं स तवानीमेवमादिकाम् ॥ ४१ ॥
 ततन्मु तं महेशानः प्रेष्यपुङ्गवजाक्षिणा । यद्य प्रभृति सृष्टिं त्वं कुरु ब्रह्मन्महाशया ॥ ४२ ॥
 मन्त्रलेपं विमुक्तपैत्रं यथावृष्यं देहिनाम् । रुद्रानेकादश तदा भुवनं समचोदय ॥ ४३ ॥
 सुरेभ्येकादश तथा कोटी रुद्रानकस्वयत् । तैस्तार्थं देवताः कोट्यध्वयकिशन्मिताः सन्तु ॥ ४४ ॥
 ब्रह्मा तु देवमीशानं नमस्कृत्वा स्थितिगतः । तस्मै शूर शूरणां रुद्राः प्रोक्ता मयाऽधुना ॥ ४५ ॥
 तच्छ्रुत्वा शूरपद्मासौ रुद्राणां सृष्टिमद्भुतम् । प्रीतिमापातुं आह सैमिकैर्मयैव सः ॥ ४६ ॥
 ततस्तु शूरपद्माभ्यं पुरं शुक्रम चोदितः । लवणाशौ तवा रम्यां तवप्राश्नारपदभुताम् ॥ ४७ ॥
 दाम्भ्येऽशीति सहस्रेण योजनानां विशालतः । शतयोजनविस्तारविनियुक्तामनेकशः ॥ ४८ ॥
 प्राश्नार परिपाम्पां च मेखलाभ्यामिवावृताम् । चतुर्द्वार्यं महोच्छ्राय गोपुरा मंथमानता ॥ ४९ ॥
 मण्डपश्च तदास्पृष्टाऽवतस्रो ददतीमिष । वापीक्षुपतलकैश्च कासारैः परितो वृताम् ॥ ५० ॥
 चतुर्विधं स्थितोद्यानं पञ्चकामन मण्डिताम् । नाळिकेरप्रपन्नसपादलैर्मधुपैस्तथा ॥ ५१ ॥
 मद्योऽकृष्णार्तिवालतालमारुहमातुलिः । जंघुसुनमेवैप्रिणन्मलीपारिजातकैः ॥ ५२ ॥
 कुङ्कुमवदमन्धारचकुलाभ्यर्धनिर्बकैः । जैवीरसीतपूराक्षलोधराजाङ्गैस्तथा ॥ ५३ ॥
 शिरीषं भीमलांकोलं कुलकां गुदं चन्दनैः । तिन्त्रिचीवरणं ह्रस्वां ककुभां गुग्गुलुं पञ्चकैः ॥ ५४ ॥
 तमालं तिलकायैश्च शतशः परितो वृताम् । बल्लभ्यङ्गलं हर्ष्यैश्च सोपानावलि रात्रितैः ॥ ५५ ॥
 मल्लिङ्गं वैदलीं भीमं जालकैश्च मनोहरैः । शृङ्गैर्मणिक्कयलचितैश्चतस्रोऽथ सहस्रशः ॥ ५६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवस्तोत्रसंख्ये

भासुरकाण्डे सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टमोऽध्यायः ॥

इत्यलं वातापि जन्म कथनम् ॥

सूतः —

मध्येवास्य शृद्धं तस्य शतयोजनं संख्यया । सहस्राणां तदा रम्यं प्राश्नारं पलितावृतम् ॥ १ ॥
 चतुर्षु द्वादिनेषु महागोपुरं मूर्ध्नि ॥ अनेकाङ्गुलं संयुक्तं प्रासादं सुमनोहरम् ॥ २ ॥
 वेदिका शतसंघैश्च स्फटिकोपल विर्मितैः । निभेणिकयुतैश्चितैः नाना दिक्षु व्यपस्थितैः ॥ ३ ॥

मित्तौ नानाविधैश्चैः चित्रितं सर्वतो मृदम् । कीटा पयतं संपैश्च घापी जाडैस्समंततः ॥ ४
 कूपैरनेकशस्तद्वत् पृथुवादीभिरावृतम् । मारामण्डैश्च तथा सर्वतुङ्गमुपगलैः ॥ ५
 प्रमदावनपण्डेन मण्डितं परितस्तथा । यामशालासहस्रेण राजितं सर्वदिश्यपि ॥ ६
 भोगशालाभिरभितो गगनशालामिरावृतम् । पार्श्वशालाशतेनापि विशालेन समंततः ॥ ७
 भूषणानां च शालाभिर्पुदशाला धातेस्तथा । मल्लशालाभिरभितो नृत्तशालामिरावृतम् ॥ ८
 विशाभोजनशालाभिर्गजशालाभिः तथैव च । मास्यानमण्डपानां च राजभिः परिशोभितम् ॥ ९
 देवासुर भटानां च मन्त्रिणां मंडपैस्तथा । एकान्तमण्डपैश्चापि नामाश्च विचित्रितैः ॥ १०
 मुक्ताविरचितैरन्यैर्मण्डपैस्तु मनोहरैः । श्रवाल्लमण्डपैश्चापि वास्तेजोमयैस्तथा ॥ ११
 वैडूर्यरत्नविरचितैर्मुभिर्मण्डपैस्तथैव । पुष्कराण्येदुग्धैश्चापि रचितैश्शुभ्रमुज्जलैः ॥ १२
 पद्मरागैरनेकैश्च तेजोरसि विहृंभितैः । तथा मरुतैर्यद्वक्त्राभिरावृतम् ॥ १३
 इन्द्रनीलैश्च भूयोऽपि त्रासदोषविरजितैः । वज्रोपलेखैश्च हृतेऽप्यैर्मनोहरैः ॥ १४
 शुद्धस्फटिकसंघैश्च गोमेदकशिलाचित्रितैः । हरिवन्दनवृक्षैर्वैस्तु गणैस्तथैव चित्रितैः ॥ १५
 पद्ममाविभिरन्यैश्च मण्डपैश्चास्मण्डितैः । इतस्ततश्च परितः हृतैस्सर्वैश्च शोभितम् ॥ १६
 भनेककोटिमाणिषयचित्रितं तत्र तत्र च । एताकाभिर्गताकाशपद्मबीभस्तदा भृशम् ॥ १७
 मण्डपशालाकोकैश्च स्पर्शयैव समन्ततः । मुक्तामणिषयचित्रितकपाटैश्च सहस्रतः ॥ १८
 नासादाह शिलाभ्यां तु तस्कराभ्यां जनाशयम् । कारयित्वाति रम्येण पुरोनाम चकार सः ॥ १९
 वीरमाहेन्द्र शब्देन प्रथितं भुवनत्रये । पुराणि तस्याः परितः चित्राण्यथै तदासुरः ॥ २०
 हेमाख्यं च पुरातनदेव्याभिधमतः पुरम् । लंकापुरं तथाप्यथ बीलाख्यं श्वेतमश्रितम् ॥ २१
 असुराणां पुरं तदग्रामाख्यं च महत्पुरम् । पद्मामिषं पुरं तद्वत्कारयामास पण्डितः ॥ २२
 पद्मचतुर्दिग्भागे समुद्रस्य तदासुरः । आसुराख्यां पुरीं रम्यां सर्वैरक्ष विचित्रिताम् ॥ २३
 तथा दक्षिणतो मेरोर्द्वारे जम्भभिषे पुरम् । हेमकूटाद्वि निकटे गवाख्यं सुमहद्भुजम् ॥ २४
 द्वीपे द्वीपे च नगरं गन्धावधौ च समैतः । कारयामास बहुशः शूषणा महासुरः ॥ २५
 ततस्तु वीरमाहेन्द्र पुरं प्राप तदाशु सः । दृष्ट्वा तत्र विचित्राणि कमेव गृहमाविशम् ॥ २६
 तत्र गावांसुराक्षेष्टसह विष्वादि दैवतैः । आशुभिश्च तदा तूर्णं सिंहासनमधिष्ठितः ॥ २७
 ब्रह्मा तु तस्य मकुटं शिवमादाय दत्तवान् । गङ्गामिषेकं च तदा चकार प्रतिमासुरैः ॥ २८
 ततस्तु सर्वदैत्येन्द्राः सन्तोषं प्रापुराजसः । विष्णुमालोक्य शूरोऽयं प्राह सन्तोषतस्तदा ॥ २९
 यदाहूतो मया विष्णो तदागच्छपुत्रा वज्र । दिक्पालश्च तदेशानयेन्नृपक कोटिका ॥ ३०
 रुद्रमेवं विमुच्यैव सिंहास्य तारकं तदा । निवेशयित्वा देवानां प्रत्येकं कार्यमाह सः ॥ ३१
 तावृलक्षकपात्रं तु पुरदूताय दत्तवान् । अश्रेयमस्यापि तथा पानीयत्वं समादिशत् ॥ ३२
 भृङ्गारपात्रं निकृतेर्ब्रह्मं वरुणस्य तु । वायोऽस्त्रामरकञ्चैव धनदश्च तथासुरः ॥ ३३
 पूगमत्रां तथा चन्द्रसूर्यबोद्धवमेव च । असुरेन्द्रस्य सङ्गं च दत्तवान् सुमनोहरम् ॥ ३४
 सिद्धविद्याधरगणैः क्षिप्रैर्मरुदैस्तथा । गीयमानश्च परितो नानागण विशारदैः ॥ ३५
 रम्भोर्वशीमेतकभिर्नृत्यन्तीभिर्निषेधितः । एवं सिंहासनारूढो देवांश्च परितः स्थितान् ॥ ३६
 प्रेष्य शूरो मरुतान् तदा प्राह सुरेश्वरम् । देवैस्सह मदीयैस्त्वं पुरुषैश्चोदितः हरिम् ॥ ३७
 नित्यं मयारेष विमुक्तादङ्कितं कृपा । मत्प्रियाह तदा शूरो दैत्यैः सृष्टोऽपि पायकः ॥ ३८

मा दहेति तथा तेषां पाकं कृत्वा पुरे वस । यम त्वं शान्तकूपेण प्रेक्ष्यस्सर्वं दितेः सुतैः ॥ ३९ ॥
 निषसात्र तथा तेषां निघनश्चाप्यकारयन् । वरुणेन त्वया शीतगन्धो देनैव सेचनम् ॥ ४० ॥
 सदा कार्यं मदीयेऽसिन् पक्ष्मे सावधानतः । मन्दं मन्दं त्वया वायो वातव्यं गन्धशीतलैः ॥ ४१ ॥
 कुसुमांशु बिन्दुभिर्नित्यं मुग्धनारी कुचे क्षिपन् । तथा संमार्जनं चापि कृत्वा भीतेन सर्वतः ॥ ४२ ॥
 कुचेर त्वं ह्यद्रव्यं भटानां यदपेक्षितम् । शत्रु पचनिधी हित्वा सर्वदा सावधानतः ॥ ४३ ॥
 गोपुद्गादेशे त्वं स्थित्वा सूर्यांतपं कुरु । अघर्मघर्मपृथक्ता मूषयन्नद्रना मम ॥ ४४ ॥
 प्रीतांशुना त्वया पूर्णकटायुकेन सर्वदा । यमसिनी मनोभित्वा कार्या मे नर्मदृता ॥ ४५ ॥
 वक्तव्या दिनशुद्धिञ्च त्वया ब्रह्मन् विशेषतः । स ह पुत्रैश्च दद्यामिः प्रजापतिभिरश्रवैः ॥ ४६ ॥
 एवं नानाविधानां सः देवानां चतुरस्तदा । मोक्षया कार्यविशेषाणि स्वयं सिंहासने स्थितः ॥

शुभेण गुरुणा चापि प्रोक्षितस्सन् कुशोदकैः । ४७

प्रतिदिनमिति देवैरिन्द्रपूर्वैरोज्यं दितितनुज समूहेऽप्यपाम्भपतः ।

कृत्वा निजहृषितं घसन्ततं सार्वभौमस्समधिगतपशुभीर्भावभिर्भूसुरेन्द्राः ॥ ४८ ॥

इति भीष्मकाण्डे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

आसुरकाण्डे अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोमोऽध्यायः ॥

इत्यलयातापि अन्मकपतम् ॥

ततस्तु शरपसोऽयं त्वष्टुः कन्यां मनोरमां । उदुवाह विशेषतः पद्मकोमलकां ततः ॥ १ ॥
 आचारस्तनपास्तस्या बभ्रुस्तुवलोऽकटाः । आनुकोपाभिषा कश्चित्तथा आग्निमुजोऽसुरः ॥ २ ॥
 दिग्गजतामाह परो यज्जयाहुस्तथेतरा । वैवस्वत्या तथा बह्नीरसुराणां च कन्यकाः ॥ ३ ॥
 राक्षसीश्च तथा भूयो कन्यार्वाणां च कन्यकाः । सिद्धिपिताघराणां च नावाभामपि कन्यकाः ॥ ४ ॥

[त्रिःपुद्गाणां पततां क्षिप्रराणां च कन्यकाः]

उद्धास्य तदा पुत्रान् स्वासु दीर्घवज्राग्निमान् । त्रिसाहस्रमितान् दीक्षं मजीजनदो द्विजाः ॥ ५ ॥
 सिद्धान्तं तारवंच कोटिद्वयं यत्सिंहसह । अत्येकमाशु ती वीरी आसुराण्ये पुरेऽक्रमात् ॥ ६ ॥
 मायापुरेऽपि महति प्रेरयामास वीर्यवान् । तत्र गत्वा तु सिंहास्यो वारणां कन्यां विभूतिकाम् ॥ ७ ॥
 उद्धास्य पुत्रं तस्या सः महाशूरमर्जजन्तु । एवं कन्या विवाहायै सतपुत्रानजीतनत् ॥ ८ ॥
 तत्रकोऽपि तथा कन्यां निर्जितेस्सौरिवां तदा । आसुरेन्द्रामिधं पुत्रं घर्मासच्छास्यं भूषाम् ॥ ९ ॥
 उत्तराय सपुरे तस्यै रममाणोऽयमपतदा । पुनस्तु शरपचापं प्रतिह्वीयं तदासुरान् ॥ १० ॥
 द्विकोटिगणितार्वाय याहिनीः प्रैरवत्पिल । पाताले भूमि मारुषेण यादित्यागमितस्तदा ॥ ११ ॥
 पद्मकोट्या षट्पथा भिन्नानसुरान् विन्यवेशयत् । वीर्याहेन्द्रपुर्वास्तु परितोऽष्टपुरेऽवधम् ॥ १२ ॥
 गजाननं सुरकाशं यादित्यवन्न तथैतरम् । मरुत्कपयन्नमरं व्याघ्रवक्त्रं महापलम् ॥ १३ ॥
 पाटगुप्तमग्नश्च सिद्धपन्नं तथैतरम् । गवपास्यमिमानहं महावीरान् मदीजताम् ॥ १४ ॥
 मजीतिपाहिनीभिस्तान् सहस्राणां व्ययोजयत् । सपुरेऽपि तथा दूरो याद्विनीनाञ्च लक्षम् ॥ १५ ॥
 यत्नं तथा गोपुरेषु आकारेभ्यश्चमदिषु । न्यापयामास दूरोऽयं बह्वीर्यवताकमान् ॥ १६ ॥

दुर्गुणं धर्मकोपेन दुर्मुखं शङ्खपालकम् । वज्रपालं च मर्मघ्नं महिषाक्षं च मन्त्रिणम् ॥ १७ ॥
 हन्या शूस्तु तैस्सार्धं राज्यभारं तथावदत् । देवा देवेन्द्रमुखाश्च क्रवक्ष तयोघनाः ॥ १८ ॥
 शूरं सिंहायने वज्रचारकश्च दिनेदिने । तत्पुत्रान्मन्त्रिणश्चापि दृष्ट्वा तैश्चोदिताः क्रियाः ॥ १९ ॥

हन्या तस्युर्महामौता गरुडं पञ्चगा इव । कदाचिदमरानिन्द्रपूर्वान् प्रेक्ष्यासुरोत्तमः ॥ २० ॥
 आनेतव्याश्च गरुडो मीना युष्माभिरक्षसा । इत्यग्रीचदा देवा सृशं दुःखित मानसाः ॥ २१ ॥
 भोमित्युपस्थाध सवैरपि संभूयान्धि गताः खलु । दक्षायच्छकते दीपं स्मृत्वा स्मृत्वा भयहताः ॥ २२ ॥
 वरुणे प्राद वेदेन्द्रस्त्वया मीनास्समुद्रतः । नेतव्या भूरिशस्त्वर्षमित्येधं च भयान्विताः ॥ २३ ॥
 ततस्तु वरुणदशीघ्रं नलमीनान्महानपि । तिमिङ्गलावपि तदा तिमिङ्गिल गिलांस्तिमीन् ॥ २४ ॥
 मकरादीश्च सहसा यारिरेरानवच्छेदे । सूर्यन्तु द्योपयामास यमः प्राणानपादरत् ॥ २५ ॥
 नागपादोऽपि घण्टा ताम् शूरेधमापुञ्जला । स्निग्धाऽस्तुस्तदा प्रेक्ष्य दूरो वाचमुवाच ह ॥ २६ ॥
 एषं प्रतिदिनं देवा नेतव्यं मीनजालकम् । इति हन्या पुरा तच्छुर्वारं वारं भयान्विताः ॥

ऋषयः — अज्ञावक्षसीत्या प्रोक्ता पूर्वं सूतमहामते ॥ २७ ॥

तस्याश्चरिदं क्रियास्यात् शूत सर्वं यथावयम् । सूतः - शृण्वन्तु तस्याश्चरितं वदतो मे द्विशोत्तमः ॥
 महाहूता महापाया महाकामवरो गताः । पञ्चरत्नावच्छेदया सर्वगा सर्वदाच सा ॥ २९ ॥
 चतुर्वंशसु कोकसु सञ्जलन्ती मिजेच्छया । तत्र तत्र स्थिताभ्यिवाप्तृपीतृणां सुरानपि ॥ ३० ॥
 भङ्गुर्ताश्चैव रक्षांसि सुन्दरमपरावपि । यूनाश्च वार्षिकानेधं यथा कथा पथिस्थितम् ॥ ३१ ॥
 सहस्रपुरपात्रेयैर्धर्माद्येकयासरे । तथा मार्पेस्थिता ररया बालाः प्रौढाश्च वन्दकाः ॥ ३२ ॥
 वलात्कारेण वध्या ता भ्रातृभ्यः सा ददाति सा । यागानां तपसां चापि शिष्टं हृत्यैव तिष्ठति ॥ ३३ ॥
 एवं स्थित्या महाघोरे कर्म हन्या कदाचन । आसाद्य ऋषिर्षयं वा दूर्वाससमयाग्रणीम् ॥ ३४ ॥
 पुत्रार्थं त्वामिहावप्रा दूर्वाससपतां यः । कर्तव्यश्च मया साकं संनोगस्तुतरागिति ॥ ३५ ॥
 दूर्वासो यच्चनं तस्माच्छ्रुत्वाहन्तं भयं गतः । गच्छ त्वं वालिशो सोमं महाकाः पतु तापसाः ॥ ३६ ॥
 इति श्रुतं तं भूयो वलात्कारेण सा वृक्षम् । अथरं परिपुत्राभ्यु पुष्पुंशीष्टेन तस्य च ॥ ३७ ॥
 उक्तातयित्वा सात्त्वर्थं रमयामास तं वलात् । तयोस्तुतरवैद्येन जाती पुत्रावर्जिनी ॥ ३८ ॥
 इत्यलावदध वाताग्निः मिष्टं मादृ सक्तपिणौ । दूर्वाससं कदाचित्तौ पितरं प्रेक्ष्य दुर्जनी ॥ ३९ ॥
 तपोवतमिदं सर्वमापयोर्दयितां तव । इत्युच्युत्तदा हृदो दूर्वासोत्ताववैश्य ॥ ४० ॥
 भ्रान्तो कथं दुष्टतमो दातव्यं तपसः फलम् । एवमुक्तवानवेक्ष्यती दूर्वासोत्तावपति स्थितः ॥ ४१ ॥
 ततस्तु तापुर्धि दन्तुं प्रवृत्तौ वापिनौ तदा । तौ दृष्ट्वा मुनिशार्दूलस्तदाहौ घोषविजलः ॥ ४२ ॥
 दुष्टतमो पुत्रामेव एत्वा अपिपु दुष्कियम् । पातं निधनमित्येधं दाशाय ऋषिसत्तमः ॥ ४३ ॥
 मयेत्तरदयकारासाधुदिद्वयं विधिमाधरम् । नियमेन समायुक्तधिरकालं द्विशोत्तमः ॥ ४४ ॥
 रुष्टः प्रसादलाभाय द्विगुणा यातापिमिञ्जला । शतशतशतशैव सुहायामौ तदाहुराः ॥ ४५ ॥
 ततस्तु तरसा प्रदद्यादुपसीत् क्षणाद्दहो । प्रसशोऽस्मि तवापाहं इदं वदस्मि तेऽनघ ॥ ४६ ॥
 ददामि तद्वदाथैव सत्यमुक्तं मयाऽपुनः । इत्यतः - वातापिमश्रुकेण स्थितं दत्त्वा मृतं पुनः ॥ ४७ ॥
 आदयामि यदादं तं तत्रापानु सरूपमाह । तथेत्युक्त्वा पुनर्गता अगाम स्वयंदं तदा ॥ ४८ ॥
 ततस्तुतीं महावीर्यं शूरेपानमेत्येव । प्रणम्य परया ग्रीष्वा नित्युत्तातमूचतुः ॥ ४९ ॥

चिरकालमुपित्वात्र कुटर्कं देशमापनुः । तत्र गत्वा वने रम्ये पर्णशालां मनोरमाम् ॥ ४०
 वृत्तान्तवसतां तत्र भुक्त्वाचैव पयेष्टतः । मार्गपर्यन्तमूस्थौ तौ पथिकान् ब्राह्मणानृपीन् ॥ ४१
 दृष्ट्वा तु ऋषिरूपेण स्वयं गत्वा प्रणम्य तान् । अर्घ्यपत्रयोदकञ्चापि दावावासनमुत्तमम् ॥ ४२
 निवेशयित्वा तत्रैतद्व्योदितस्सन् स्थितः स्थले । अस्त्रद्वारमवशाष्ट्यं भागता ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ४३
 पितृ पूजा ममैतस्मिन् दिवसे कुत्रया भवेत् । इति चिन्तापत्वशो निवसेभ्य तपोधनाः ॥ ४४
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवसहस्रकण्ठे
 आसुरकण्ठे नवमोऽध्यायः ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥

इन्द्रस्य इन्द्राण्यासाकं भीकापातमरे मिहीय मयस्थानम् ॥

इदानीं भूतलं श्वेतपुष्पमग्निः समलं हृतम् । तस्माद्वन्यतमो लोके सोऽहं पुण्यममापतः ॥ १
 भङ्गीकारश्च कर्तव्यो युष्माभिमोक्षनाय वै । निम्नग्नयित्वा तानेवमिन्द्वलः पावकमहत् ॥ २
 आहूय मेवरूपेण धरन्तं शाह्यलोभ्यम् । चात्तारिच तदा इत्या एभरत्वा पटौ तदा द्विजाम् ॥ ३
 आहूय भूरिशस्तेषामाकण्ठं भोजनं क्षणात् । इत्यातु पुनरभ्यैष्य पर्णशालां बहिः स्थलम् ॥ ४
 भागच्छागच्छ यातापयैवमुर्ध्वैर्दत्तसी । ततस्सर्वसमं तूर्णं यातापिर्वाहणोदरम् ॥ ५
 भिषादाय तथा सप्त घातूष्पाति क्षणात् द्विजाः । पयं दिने दिने सोऽयं दुरात्मा ब्रह्मघातकः ॥ ६
 स्थितस्तत्र पथायेष्टा कर्मद्वया सुदुष्करम् । इत्युक्तमजयकथास्तत् चरित्रं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ७
 अथ शूरस्य चरितं लब्धते पुनरेवम् । इन्द्रलोवरये शूरः स्थित्याण्डेषु दिने दिने ॥ ८
 गत्वा पादाब्जमेकसिलामभ्यास्य दिने स्थितः । पुनश्च पश्चात्तयाति धीरमाहेन्द्र पत्तनम् ॥ ९
 तथा परस्मिन् दिवसे चामभ्यासं भुविस्थितः । पुनर्गत्वा पुरं तद्भद्रुबलौकं तथैव च ॥ १०
 इत्युमण्डलमभ्यास्य सीमामण्डलमेव च । शुक्लस्य मण्डले तद्वत् सूर्यस्यापि च मण्डलम् ॥ ११
 मग्नारकस्यापि तथा गुरोरपि च मण्डलम् । सौरैश्च मण्डले गत्वा ब्रह्मलोकं तथैव च ॥ १२
 विष्णुलोकं च गत्वा तु दृष्ट्वा तत्रत्यमद्भुतम् । मण्डलकाल पर्यन्तं तत्रतत्र दिने दिने ॥ १३
 स्थित्वा स्थित्वा पुनर्गतिं शक्तिं रात्रिं तथाश्चतः । ततः कदाचिच्छूरोऽसी शचीं रतुमना भृशम् ॥ १४
 कामपाणेन सन्ततः स्थानाधिपमयादिशत् । इन्द्रं धत्वा तयेन्द्राणीं आनयानु पुरं मम ॥ १५
 आसुर्यंश्च तदा नायौ नयकोट्यः प्रतस्थिरे । तदामानम्राकण्यं शक्यं साधः पुरन्दरः ॥ १६
 पलायत पुराष्टीमे मातमीतमना भृशम् । ततस्तु सारथिस्तामिर्देवलोकश्चराम सः ॥ १७
 तत्र गत्वा सूरैन्द्रस्य निर्गमं देवतीमृशम् । तादितिरथ सगृध्रचन् प्रापशूरं च सारथिः ॥ १८
 एतान्तं तन्मुषेनायं शूर्या शूरो महाबलः । ततस्तु सर्वलोकेषु चारानानु न्यपोजयत् ॥ १९
 तदानीमपि देवास्ते भृशदुःखगता द्विजाः । इन्द्रस्य विग्रहादेश देवलोकैः गतमिषः ॥ २०
 जयन्तं विष्णुलोकस्थं इन्द्रपुत्रं व्यजिज्ञिषन् । प्रापयः - त्रिमयं सूनमुखवापे जयन्तस्तु त्रिविष्टपम् ॥
 विष्णुलोकैः स्थितस्तत्र यद् नक्षत्रमायः । सूतः - द्विशाष्ट्युत सर्वेऽपि दूष्ये सावधानतः ॥ २२
 पुरा दारुमपायतश्शुनासीरेव सर्वतः । उषेन्द्र इन्द्रावाजो विष्णुलोकः जगाम सः ॥ २३
 जयन्तस्तु तदा यातो वीक्षितुं सद्यं पितुः । विष्णुलोकं मयान्मुक्तं तत आरभ्य तिष्ठति ॥ २४

तमाहूय तदादेवास्तेन स्मार्त्तं प्रपेदिरे । अयन्तस्तु पितृशोकात् भृशकशितविग्रहः ॥ २५
 देवलोके स्थितश्चैवं हृषिं कृत्वा तदासुधीम् । ततः काष्ठवशेनैव नारदस्तमपद्यत ॥ २६
 ॥ इष्टा ऋषिषादुलं प्रणम्योवाच भक्तितः । धन्योऽसि नितरां शुभाश्वदसेवा वशादपे ॥ २७
 यिनातु पितरौ शोको बाधते मां सुदारुणः । इत्युक्त्वा विनयानघ्रं नारदो वापयमवधीत् ॥ २८
 शोकं त्यज जयन्ताद्य युष्मदिष्टं भविष्यति । विशोभ संभ्रमो मावि कतिचित्कालमात्रतः ॥ २९
 येन यत्र हतं कर्म यथावत्पुरस्सत्तम । तेन तत्रैव तत्त्वावद्भोक्तव्यमिति निश्चयम् ॥ ३०
 स्वत्पितातु शुनासीरो साकं देव्या भुवंगतः । असुराणां यिनाशार्थं तपस्वेव शिवं प्रति ॥ ३१
 तस्मादिवासी त्वं कृत्वा कायमिन्द्रक्षिपोऽनिशम् । तिष्ठ साकं सूरैस्सर्वैरप्रमादेन बुद्धिमान् ॥ ३२
 इत्युक्त्वा नारदस्तूर्णं वाकांशं गतवान् द्विजाः । शुनासीरस्तु मूलोके चिदंबर समीपतः ॥ ३३
 भीकापाच्यपुरे रम्ये महाशेवं तदा भृशम् । पुत्रयित्वा स्थितस्तत्र ज्ञात्वा नाराय् तदीपमान् ॥ ३४
 धारामवृक्षमध्वरे शक्या साकं पुरश्चरः । येषं रूपमाप्यायं अतिष्ठच्छत्र वेपमाण् ॥ ३५
 भयप्रदवशावृष्टिस्तदानीं नामधेयिणः । स्नानमापुस्तदा वृक्षास्तवस्था वृष्टमभाषत ॥ ३६
 महो दुष्कर्ममहिमा प्राणानपि नलंघ्यते । मदागमनमात्रेण वृक्षास्संशोपिता यतः ॥ ३७
 एवं चिन्तापरवशो मलयति भृशं तदा । शोकहारीष्यमूलाणी कस्याणीं तशरीरिणी ॥ ३८
 मघवनमुक्ष शोकं त्वं एष्यस्यत्र सखिहरा । कालेन कियता चैव वृक्षास्सर्वेऽपि पूर्वंयत् ॥ ३९
 पुष्टिमेध्यति ते स्वयद्भुक्तशीर्षकशक्यकः । कृत्वाऽशरीरिणीं चाणीं इत्येवं वृग्रहा तदा ॥ ४०
 भृशं सगृष्टिमापायं मुक्तशोकस्तदा द्विजाः । एतस्मिन्समये शीघ्रं नारदो विन्यमागतः ॥ ४१
 जामतं तन्मृषिष्टेष्टं धनम्याशु तदा गिरिः । अर्घ्यपादादिकं इत्या विष्टरे संस्पृष्टेय तम् ॥ ४२
 धन्योऽसि नितरां शुभदशानाटपिसतम् । ययमुक्त्वा स्थितं दिन्यं नाथो वाचमवधीत् ॥ ४३
 कुशलं ते गिरीन्द्राय साहस्यय महामभिः । इदानीं मेरुपर्वन्तादागतोऽसि तयान्तिभम् ॥ ४४
 कृत्वा तेनोदितां पावं ममाप्याश्वार्थमत्रथै । कथं यत्किं तपस्वैमां अग्रिदां दिन्यसन्निधौ ॥ ४५
 तथापि ते गुरुश्रद्धा वर्तते मयि यत्नतः । शोदयायेव सात्त्विकं यत्कथ्यमिति पर्यंत ॥ ४६
 चागृह्यर्थां प्रतिदिनं सह नक्षत्र राशिभिः । प्रदक्षिणं सदा कृत्वा गच्छतो मां भयान्विही ॥ ४७
 पुरांदमपितुदशमोर्धनुर्भावः । गतोऽस्यहम् । सर्वेऽपि देवा मयेव यत्तन्ति धनया सह ॥ ४८
 तस्मात्प्रत्यक्षो लोके महत्वेन महीधरा । विन्यः प्रोवाच यवनं स्फुरदोष्टेन कोपतः ॥ ४९
 शिषेनानमितः पूर्वं वापतेनैव नारद । इलाच्यतेन प्रयमेहर्मदोऽंकारागर्षितः ॥ ५०
 नारद देवास्सर्वेऽपि वासयन्ति भृशं दिनम् । मायप्रमाणं मात्रेण गुणाय शरमाय सः ॥ ५१
 नारसिंहं तदा हन्तुं भजानानि स्थितिं विव । तथा तन्मघघातेन सुतयां ताडितो गिरिः ॥ ५२
 लघोत इय सर्वत्र बध्नाय बिल मन्धीः । एवं विन्यस्य यचने निशवादीः प्रवृण्व सः ॥ ५३
 नारदः प्रययां तूर्णं धिक्कमार्थं तदा द्विजाः । विन्यमनु नितरां कुदो षट्पदेऽण्डायपिष्टां ॥ ५४
 सृष्टोऽभेमणाभायादुष्पमार्गबदासदा । एकत्र तिमिराकान्तमन्त्र मिहिरावृतम् ॥ ५५
 कालसंध्याः विदीन्याश्मिनभ्यमक्रियम् । जगतसर्वमिदं जातं तदा देवा विचिन्त्य ॥ ५६
 तिष्ठित्य विपद्यतिं भगमंयं प्रापुरज्जना । मेरोमुदमन्तरे तत्र दृष्टा तगृपिसतमम् ॥ ५७
 भगम्य तपतां एवं सुट्टिदिहजलनार । त्वया सुरक्षितं पूर्वं जगदेतदनेवधा ॥ ५८
 विन्यायतेपादापि विगतार्कं अगतचित् । साकं मेरुत्रय ततो निविधंवापि तपयम् ॥ ५९

यागाद्यभयादस्माकं नितरां ह्युदत्तं खलु । तस्माद्विध्यावलेपं त्वं व्यपोह्य परिपालय ॥
अगदस्मान्निघोषेणेत्येवमुचुस्सुरास्तदा ॥ ६०

इति भीष्माक्षदे महाप्राणो शक्रसंहिताया शिवारहस्यण्डे
भासुरकाण्डे दशमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकादशोऽध्यायः ॥

मगस्थेन इत्यस्य बातापि मारणम् ॥

तथेति दैवतानेव प्रेरयित्वा सूर्यं मुनि । हृदयाम्भोजमभ्यस्य महादेवमचिन्तयत् ॥ १
प्रसन्नेन महादेवे प्राह वाचस्पतीश्वर । भययन् देव सर्वंशं भक्त्यासक्तं शङ्कर ॥ २
मगदहृत्पाशद्वयं यत्नं भयतु मे प्रभो । विन्ध्यवर्षाण्डाराय लोकसरक्षणाय च ॥ ३
तीर्थं च मे प्रयच्छातु गच्छतो दक्षिणा दिशम् । इत्युक्त्वा भक्तितो नम्र आगत्य परमेश्वर ॥ ४
भूयाद्भूलं तवास्वर्गं कावेरीच सविहर । नेतव्या ऋषिशङ्खं कुण्डिकाया निघायता ॥ ५
इति प्रयन्तमीशान कावेरी प्राह शक्रम् । कथं गच्छाम्यहं तेन पुरुषेण शिष्याधुना ॥ ६
विमोक्षयति ऋषिस्त्वातु स्वयमेव परे मम । इत्युक्त्वा योजयित्वा मगस्थेन तदेश्वर ॥ ७
भक्तार्थिमात्रं तरसा भक्तानामभयम् । ततः प्रतस्थे तपतावरो विन्ध्याचलं प्रति ॥ ८
मायापुरस्य निकटे ऋषिमांगवशात्तदा । ऋञ्जासुरं महाकुरं महासमोहकारिणम् ॥ ९
व्यत्यासकारिण साक्षात्पाताळं पृथिवीं दिशम् । पर्येतच्च जलं तेन जलं पर्येतकृतं ॥ १०
अप्येव मेदिनीं तद्वत्पृथिवीं तेन जगलम् । जनाङ्गधरं पापं कपटात् पृथिवीधरम् ॥ ११
मार्गमध्ये स्थितं दूरं मूलमापणिसन्तम । तस्योपरि तदा तूर्णं मार्गभ्रान्त्या जगाम स ॥ १२
तत्र मार्गमद्वैतं क्षणं तिष्ठति मोहितः । पुनस्तु सूक्ष्मरूपेण कश्चिन्मार्गं क्षणादसौ ॥ १३
दृष्ट्वा तेनापि गच्छन् ॥ पुनस्तिष्ठति मोहितः । इत्युक्तस्तदा पश्यन् अदृष्ट्वा पदवीं पुनः ॥ १४
धावत्येव तदा तूर्णं स्थलवादाक्रमो भृशम् । दृष्ट्वातु मार्गमन्यच्च बीक्ष्य याति पुनश्च सः ॥ १५
तत्रापि मोहितस्तिष्ठन् विचार्ययः प्रजलसौ । एव बहुविधं वायं गत्वा गत्वा निवृत्त्यच ॥ १६
मार्गं कश्चित्तदा दृष्ट्वा यममध्ये गतं किल । तत्रास्य त तदावुपि रघुणाकाराभयवृद्धिना ॥ १७
मैशानामपि त्रिर्योप पल्यास्त इव भीषणः । प्रतिक्षणं तदा विद्युत्परिस्फुरणमुत्तरलम् ॥ १८
गाढान्धं तमसेनापि घृतमेतद्वनं तदा । भीषणं भीषणस्यापि मोहकं मोहकस्यच ॥ १९
मृत्वोर्मुं युग्मदं तद्वत्सर्वव्यामोहकारकम् । सप्तध्रुवं तदागस्त्य किमेतदिति चिन्तयन् ॥ २०
जात्वा हानदशां सद्यो मायां प्राञ्जासुरस्य सः । सन्ताड्यैनं तदा हस्तस्थितदण्डेन निर्धय ॥ २१
यस्मात् पर्येतकृतं दुरात्मन् कपटेन माम् । अभ्याम्यस्ततस्तूर्णं अद्रियं चैव मजाधुना ॥ २२
पञ्चगव्यापि शक्त्या च भूषाङ्गिप्रतनुर्भृशम् । जलमाहायं हस्तेन क्षीञ्चमेव तदा ऋषि ॥ २३
शयित्वा त यथामार्गं प्राप्य वाशीं जगाम सः । तत्र गत्वा महादेवं विध्वनाय जगद्गुहम् ॥ २४
तारवश्रमप्रस्य दातारं देहिनां श्रुती । पूजयित्वा पुनश्चायं निर्गतो विन्ध्यमात्रं सः ॥ २५
विन्ध्यं पर्येतराजेन्द्रं ऋषिष्वासकं मानसं । प्रवर्तकस्य भूतानां दययाचं निवर्तकं ॥ २६
दक्षिणस्या दिशि मम गतव्यं किञ्चिदस्ति हि । त्वत्तो घृतिमतस्तीक्ष्णं शुद्धं मार्गं ममाधुना ॥ २७

सांत्वेन वचसाचैव प्रार्थयामास तं द्विजाः । भववीक्षतां भेष्टं चिन्धाद्रिः प्रेक्ष्य तं वचः ॥ २८
 कोवात्र मार्गो गन्तव्यं यथामार्गे त्वया कथे । भवान् किञ्चिज्ज्ञानातीत्येवं गंभीरवागमी ॥ २९
 भगवत्यस्तु ततश्चीर्णं उद्यमस्य करं तदा । विन्ध्यस्योपरि चिन्धस्य पीडयामास तं भृशम् ॥ ३०
 तत्करापीडनवशात्पतत गिरिराजयम् । क्षोण्यादथ भयाविष्टो विन्धाद्रिः प्राह तं द्रुतम् ॥ ३१

भगवत्य् तपसां सर्वं रक्ष रक्ष शिष्यप्रिय । क्षमस्व मन्तुमद्यत्वं मत्तमेन विचेष्टितम् ॥ ३२
 उन्नतिश्च यथापूर्वं कदा मां भवेत्यियम् । इत्युक्त्वा चिनवाक्षत्रं विन्धाद्रिं तमुपीश्वरः ॥ ३३
 यदा पुनर्ममात्रादे भविष्यत्यगमस्तदा । त्यक्तमीर्भृशमीत्रत्यं भवेत्युक्त्वाशु निर्ययौ ॥ ३४
 यदेवमलक्ष्य वातापिचेंते पापकर्मिणौ । देशे तत्रागतोऽगस्त्यः क्षणारेव द्रष्टुमीश्वरः ॥ ३५
 तं दृष्ट्वा तपतां भेष्टं इत्यलः प्राह पूर्वंभूत् । भोजनाय तदा तस्य माप्यानुमतिमाशु ॥ ३६
 वातापिश्च यथापूर्वं कृत्वा भोजनमुत्तमम् । आज्यक्षीरफलापूर्वेर्धमिश्च यथेस्ति तम् ॥ ३७
 शुद्धाक्षैः पापसाक्षैश्च खादुयुक्तैस्तुपेशलैः । आकारजञ्ज कृतवान् वातापीतीत्यलस्तदा ॥ ३८
 ततस्तु यावत्कालेन कुक्षौ भ्रमणमाश्रभूत् । शायंतत्तावदेवार्थं भगवतोऽनुत्पन्नम् ॥ ३९
 करेण कुक्षिं स्पर्श्याथ ज्ञापय मनुमुत्तमम् । मंत्रप्रभावात्सत्यायं अजीर्णः कुक्षिवाधकः ॥ ४०
 वातापिश्च तदा मत्वा भस्मीभूतं मृतं द्विजाः । हन्तुकामनया तूर्णमिच्छत्योऽगस्त्यमागतः ॥ ४१
 तमालोक्य तदागस्त्यः कुशेनैतमभारयत् । मुक्त्वाथ देशं कुटर्कं कोट्टदेशं तदाप सः ॥ ४२
 भगवत्यस्तु तदा ब्रह्महत्याभ्यां वाधितो मृताम् । तत्रापूजयदीशानं लिङ्गरूपं सदाशिवम् ॥ ४३
 एतस्मिन् समये विप्रः प्रपेन्द्रं नारदः क्षणात् । प्राप पुत्रोत्तमायायस्तमर्प्यादैर्भृशं तदा ॥ ४४
 पूजयित्वा गिरं दीनां दीनो गोत्रमिदाहदि । कदाया मोचनं ब्रह्मन् भयैक्यम भयादितः ॥ ४५
 स्वस्थानं च कदा प्राप्य निवसामि सुरैरसह । शरस्य शारसंनारद्विणोर्ध्वं यदाब्रह्मन् ॥ ४६
 उद्यानवृक्षपाटीषु तदानीमेव कंदुमाः । प्रापुर्जानि भृशं ब्रह्मन् वृष्ट्यनायादिमीरसाः ॥ ४७
 तदाप्रभृति वृक्षार्णां ग्लानता याधते मनः । तस्मात्कदा भवेद्बुध्निर्धुक्षणां पोषणाय च ॥ ४८
 हायुकपतं दैवैर्न नारदो वाचमब्रवीत् । त्यज्ज दुःखं शुभातीर स्वर्गप्राप्तिं पुनश्चते ॥ ४९
 कालेन क्षिपतावीथ भविष्यति सुरोत्तम । मानीताव सरिच्छ्रेष्ठा कावेरी कुम्भश्रमना ॥ ५०
 मय्यतस्त्वपीतीर्षाणां कैलसः तलवासिनाम् । नैतच्छ वृक्षपुष्टयैर् इदानीमथ ॥ ५१
 तिष्ठत्यदृशस्त्वोऽपि देशे कोट्टामिधेऽशुना । तस्मात् गणपतिं शीघ्रे पूजयाच पुण्यम् ॥ ५२
 प्रसन्नस्त्वनु कावेरीं मानयिष्यति शीघ्रतः । इत्युक्त्वा नारदस्त्वं आकाशे गतवांस्तदा ॥ ५३

तदनु श्रुत्वाचो निशम्य तूर्णं खड्गदमूनीधमरोर दुःखहन्त ।
 इतमतिरमेरेष्वरस्तजानीं यज्जमुत्त संवज्जने यमूय विप्राः ॥ ५४
 वकार पूजामथ तस्य पावनीं विज्ञेय निश्चोपित दुष्टतावद्विम् ।
 हरितस्तपःपूष ययो मृतोदनेस्त्वमोदकीर्णमुत्त पूर्वजस्य सः ॥ ५५
 दरेस्तदा गोचरतामयाप विलोचनानां विशदप्रकाशतः ।
 मिश्रायको भक्तजनार्तिहारी विधूतभक्त्या समूह एवः ॥ ५६

इति धी रकान्हे महापुराणे शंकरसंदितायां शिष्यहस्यज्ञने

भाट्टरवांटे एकादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥

43735

इन्द्रेण श्री विघ्नेश्वरप्रसादात् कावेर्यामयनम् ॥

आचिर्भूतस्तु भगवान् विघ्नराजो हरिं तदा । अस्रद्योऽसि तवावेन्द्र वृष्ण सर्वं त्वदीक्षितम् ॥ १
 इत्युक्तवन्त विघ्नेशं अत्रवीत् वचनं हरिः । तव प्रसादात् विघ्नेश वृक्षानां पोषणाय हि ॥ २
 भवन्तु भूयस्यमांसीत्येतेषां सकवत्सल । इन्द्रस्य वचनं ध्रुवा विघ्नेशः प्रत्युवाच तम् ॥ ३
 बण्डस्यानि जलाग्न्यां तद्द्रव्यास्तस्थितान्यपि । आकाशगङ्गा चान्यावा पाताळतटिनी तथा ॥ ४
 पयमादीनि लोकेऽसिन् यत्तेन्ये येषु केषुच । आनेतव्यं जलं किंवा यदेत्याह विनायकः ॥ ५
 इन्द्रस्तद्वचनं ध्रुवा गभीरं विशद्वाहरम् । विघ्नाधीश द्यासिन्धो कुम्भभूतपतां घरा ॥ ६
 कावेरीं सरितां पुष्पां गृहीत्वा यत्तेऽधुना । आरादेवाधुना गत्वा नेतव्या स्नातृणां प्रभो ॥ ७
 इत्युक्त्या प्रथया तत्र तथेत्युक्त्वा जगामसः । काकषेयं गृहीत्वाऽपि अपेर्नैकदम्भमुत्तम् ॥ ८
 आरस्यस्य तदा गत्वा स्थितोऽयं कुण्डिकोपरि । कुण्डिकास्यमुपिश्रेष्ठः काकं हृष्टा त्वरायुतः ॥ ९
 करेणोपाटयामास तदानीं द्वित्रसप्तमाः । काकस्तु शीघ्रमुदीय वादाभ्यां तन्निपात्य ॥ १०
 प्रपयौ शीघ्रमेवाथ काञ्चिद्दूरं भयाविध । पतितं कुण्डिकं हृष्टा हा शिषेति तदा वदन् ॥ ११
 नृपिरभ्येत्य काकोऽयं किमर्थमधुना गतः । इतः पुनः पुरस्ताद्य तिष्ठत्येवमेतद्वत् द्विजाः ॥ १२
 येनपेनात्युपायेन हस्तयोऽयं मया यत्नात् । इत्युक्त्वाभ्यामगमस्य तदाभारत्यः क्रुधाबुधम् ॥ १३
 तत्र काकमहृष्टाय किमेतदिति चिन्तितः । इतस्तत्तत्तदापश्यत् उन्नमय्यमुखं मुनिः ॥ १४
 हृष्टा माणवक काञ्चित् घृण्यकोपवीतिनम् । भयमेवेति निश्चित्य काकान्तिरभून्मम ॥ १५
 प्रहृत्योऽपमधुना कुट्टनेन घट्टभृशम् । इत्युवाचसदाभ्याशं अगस्त्यस्सत्यपागमम् ॥ १६
 ततस्तत्संभ्रमं वर्णा मयाविष्ट इषद्वृतम् । किञ्चिद्दूरं तदा गत्वा स्थितस्तत्र पुनश्च साः ॥ १७
 गत्वा तत्रापि तरसा पाषाणालेनये क्षयिः । लघिलेप करं कोपात् कुट्टितं यग्निं तदा ॥ १८
 तापशेष पुनश्चाय वरमाद्य इष क्षणात् । प्रतारयित्वा द्वाहूलमृषीणां पुरतो ययौ ॥ १९
 अनेकवारमेव ॥ अत्रतारवदुज्ज्वलः । ततः स्वयेयं विघ्नेशो दर्शयामास तस्य साः ॥ २०
 गनेतिताविधैरेव सेवितः परितस्तदा । त हृष्टा श्रविवर्योऽय गजयक्त्रं महोदरम् ॥ २१
 शर्पकर्णं प्रलंघोष्ठ सकलं कामरुणिम् । गणानां तदा गणपति वचीनां च कथं परम् ॥ २२
 प्रहृष्टां जेष्टराजश्च प्रणमामि शिर्व सदा । सर्वविघ्नप्रशमनं सर्वेशपनिवारकम् ॥ २३
 रुचन्दस्य पृथज तद्वत् प्रणमामि विनायकम् । एवं स्तुत्वा गवैशानं प्रणमय पुनः पुनः ॥ २४
 अगस्त्य सपतां धर्मं विन्यमर्षं निवारक । अस्रद्योऽसि तवात्यर्थमधुना वांक्षितं घदः ॥ २५
 इत्युक्तवन्तं गिरोऽमगस्त्यो पाचमप्रवीत् । क्षन्तव्यसर्वपापेभ्यः मम भक्तदपाणिषे ॥ २६
 पातांगुले मक्षिर्भूपादव्यभिचारिणी । कावेरीच । समिधीता यलये परमेशितुः ॥ २७
 पतनागण्डिकायास्ता गजवक्त्रगता कलुः । पूजार्थं परमेशस्य अस्तिव्यं जलेन नः ॥ २८
 यस्मात्तमवन्त पाणिभ्यां बहं कुट्टितमागतः । ममेव कुट्टनं भूयादिति मूर्ध्नि सके तदा ॥ २९
 हनमुष्टिकाभ्यां तु हतबांस्तदहो द्विजाः । एवमुक्त्वा स्थितं यत्तमगस्त्य हस्त्येदिनम् ॥ ३०
 प्राह गभीरया पाया सांत्तयन् वचनं तदा । इन्द्रेण प्रापितोऽभ्यर्थं अगस्त्य अप्रसिक्तम् ॥ ३१
 गृहसंतोषणयदात् जलार्थमहमागतः । समष्टदुष्टा तेनैव पातितः वारणेन हि ॥ ३२

त्वया दृढमिदं सर्वं ममास्तन्तं प्रियं खलु । पूजार्थं च पुरातनेनैव भवतु वै जलम् ॥ ३३
 इति शुण्डामुशेनायं गृहीत्वामकम् तदा । कावेर्यामयं विघ्नेशः कुण्डिकायामवाकित् ॥ ३४
 तत्क्षणेनैव सात्वर्थं पूर्णं सर्वत्रासवत् । एव यदुचर दत्वा यथावन्तर्धमाशु स ॥ ३५
 अगस्त्यस्तु ततश्शीघ्रं कुदालाख्यपुरं ययौ । तत्रत्या वैष्णवास्सर्वे दृष्ट्वैनमुत्सितमम् ॥ ३६
 भूतिं भूपितं सर्वाङ्गं रुद्राक्षं परिपूषितम् । शैवेनाक्रवथा विप्रं नमन्तः पुरहि न ॥ ३७
 इयूचिरे तदानीं ते तयोःपुक्त्वा पुराद्वहि । गत्वागस्त्यस्तु शीघ्रेण रूपं भागवतं श्रुति ॥ ३८
 गृहीत्वा मापया भूयो नगरं तद्विवेश सः । द्रुपुः भागवतं सर्वं धीधीस्था वैष्णवास्तदा ॥ ३९
 प्रणम्य बहुपानेन प्रापयामासुरात्तयम् । विष्णोस्त्यं चकाराय भाषणं भाषया च ते ॥ ४०
 ततस्तु वैष्णवान् प्रेक्ष्य कार्यां पूजां च वैष्णवी । मयोःपुक्त्वा तदागस्त्यो यत्किञ्चानप्यचोदयत् ॥ ४१
 विष्णुं स्मृष्ट्वा करेणाथ शिवप्रायनयासुशम् । अमर्त्यस्तदा शीघ्रमभूद्विष्णुशिरसादिति ॥ ४२
 अगस्त्यस्तु तदा शंभुं पूजयामास मन्त्रितः । स्तिङ्गाकारं विधानेन प्रक्षितो वैष्णवैरपि ॥ ४३
 अथ सर्वेऽपि सभूषं प्रदत्तुं प्रीतिमगताः । शुकोप दण्डं तानेप कुम्भभूरपि वैष्णवान् ॥ ४४
 कोपाग्निना तदा तत्तास्तस्य ते द्रुमुबुर्मुशम् । आरोप्य शैवान् तथाप्य अगस्त्यस्तस्यमगता ॥ ४५
 दधीश्वरकण्ठशैलादि भूगुणा नीतमस्य च । गुरुदुर्वाससोऽपि स्मृत्या शापं तदा श्रुति ॥ ४६
 विमतीकारयुक्तोऽभूत् सतान् प्रति भूय द्विजा । विशादभृशुनं कावेरीं यथा याता कमण्डलो ॥ ४७
 श्रीकायाख्यपुराख्ये च कृतवाटीषु वाहिनी । तदानीमेव ते वृक्षा गतशीघ्रं पलाशका ॥ ४८
 प्रादुर्भूताङ्कुरास्तथैव प्राप्तापुष्पोपशोमिताः । तादृशास्तान्वलारातिर्दृष्ट्वा विगतदुर्मना ॥ ४९
 मीतिर्युक्तस्तदात्यर्थं स्वरेषु परिरुष्टा सः । पूजयामास विभ्वेशं शङ्खासाकमरिचम् ॥ ५०
 पञ्चानि च विचित्राणि सुगन्धिचक्रुस्त्वाम्यपि । इत्वा इत्वा च बहुश शयुः तं संप्रमोद्यम् ॥ ५१
 तशान्तरे विचित्रदो द्रुपुः देवेन्द्रमगता । प्रणम्य देवास्तस्येते देवेन्द्रं वाचमुचिरे ॥ ५२
 एकाकिता त्वया साकं शङ्खाग्ररक्षीयते कथम् । मुक्त्वा देवान् त्वदीयाश्च उदना वनवासिना ॥ ५३
 पथापूर्वममीदेवा देवेन्द्राश्च हृषाकेशात् । पालकीया दिविस्थित्वा हृताङ्गुरविचोदना ॥ ५४
 एवमुक्त्वा स्मिताम् देवान् दीनान्तर्वर्धमाह सः । शृणुष्वममरास्तर्षे किं कर्तव्यं मयाऽधुना ॥ ५५
 आनीता यद्वयो मीनाश्चरस्य वचनाङ्गुराः । मधुमासादिकं तद्वह्निं यद्वह्निचिह्नं ॥ ५६
 यथ कृतेऽपि शूरोऽयं इन्द्रार्घ्यं घर्षितुं वलात् । कस्यागृहे पातयितुमिदं किल मां तथा ॥ ५७
 मानमगं मयाभीतो यतऽहमप्युत्तमः हि । स्थित्वाप्यथ महर्देवमुराणा क्षयाय च ॥ ५८
 पूजयामि मयातोऽपि यतोऽत्र च समागताः । ततः कैलासशिखरं यमिष्यामोऽधुना ययम् ॥ ५९
 तत्रैव वा महर्देव विद्यायैतच्छात्रमम् । यदुक्तं देवदेवेन तच्छ्रुत्वा यचनं ययम् ॥ ६०
 तथैव सर्वे स्थाशाम इत्युक्त्वा तानयं हरिः । स्थापयित्वा शर्चामापं निवेदयितुमाशु स ॥ ६१
 तावैतद्विहितं नैव गुशोन्नोद्धितं मानसा । शोषं त्यज्य मिये देवा सर्वेऽप्यत्र समागता ॥ ६२
 यथा तेऽसाकमाभ्येशं विद्याप्य च महेश्वरम् । कैलासवातिनं मूयं चागमिष्यामि तेऽन्तिकम् ॥ ६३
 पालकस्तथं शास्ताय भवति तदाग्रणीत् ।

इन्द्राणी - कोऽयं शास्ता यद्दं स्वामिन् यो मां पालयतीत्यर्थः ॥ ६४

पालकवंच सर्वेषां एतस्य कथमागतम् ॥ ६५
इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
मासुरकाण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोदशोऽध्यायः ॥

श्री महाकास्तोत्पादनं, महाकाण्डेन अस्माभ्युत्थाः हस्तच्छेदनं च ॥

इन्द्रः —

पुरा देवासुरास्तस्यै ममभ्युः किल वारिधिम् । पीयूषं वत्तदा जातं तेभ्यो दातुमिदं हरिः ॥ १
मोहिनीयेपमास्याय मारयित्वाऽसुरास्तदा । विमग्ध देवांस्तरसा भोजयामास वै यदा ॥ २
तदानीमाविरासीदि तां द्रष्टुं च महेश्वरः । दृष्ट्वा तां मोहिनीं रम्यां लोलापाङ्ग समीक्षणम् ॥ ३
स्फुरत्सौदामिनीरम्या स्थिरया प्रस्थियोमिनीम् । साहचर्यमनोहारि कुचाभ्यां नतमध्यमाम् ॥ ४
सुरक्ष तदा कर्तुमिषेय परमेश्वरः । उवाच दक्षेन चापि संभोगोऽयं मया सह ॥ ५
कर्तव्य इतिसेऽलक्ष्यं तमः सन्तु वराङ्गने । इत्युक्त्यन्तमीशानं धर्षयितुं तदातु सा ॥ ६
कथमीश मया साकं संभोगः कियतां तया । नारायणोऽहमधुना मोहिनीरूपमास्थितः ॥ ७
इत्युक्त्वा योळया नङ्गां पुनः प्रोवाच शंकरः । त्वमेवतमृषां मध्ये शक्तीनीं पुरुषाङ्गया ॥ ८
शक्तिलयापुरा त्वां भुक्त्वाभ्जं चाप्यजीजनम् । शारुकावधये तन्मोहिनीं रूपमास्थितः ॥ ९
त्वमेव मे तदा रन्तुं इष्टेयि किल प्रिये । रमिष्ये त्वामहं रम्ये तन्नाष्टेत्यवदं किल ॥ १०
तस्मात्प्रयान्न संरन्तुं त्वमहंति पुनः पुनः । एवमुक्तेऽपि विमुक्तां जघेमेव तदाहरः ॥ ११
गृहीत्योपानयित्वाश्च रेनेच सुमनोहराम् । साक्षबुधस्य निकटे जंघुहीरपस्थितस्य सः ॥ १२
तस्योद्यसुतोद्दिगमक्षमा सोढुमाशु सा । उदारयमास तदा भुधं खिन्नशरीरिणी ॥ १३
तज्जालं च शचीन्द्राणि गण्डकावयाऽभयप्रदी । जायन्ते तत्र कीटाश्च यज्ञदन्तामिघास्ताया ॥ १४
ते सर्वे कृत्तिकास्सूत्रमास्तत्रत्यावर्त्तयुना । कुलायमावतथाशु मुनयोनिषमन्तिहि ॥ १५
यदा सपरिस्रवतिन्मा मरिष्यन्ति तदावहे । नदीपवाहे कीडानि गच्छन्त्येतानि मूरिषाः ॥ १६
तदस्या मनुजः केचित् जातं हत्वाप्सु तमिहे । कुलायमप्यसर्गं च गृहीत्वा विप्रयन्तिहि ॥ १७
सालग्रामानि तान्येव कुलायानि प्रियेऽधुना । विष्णुद्वाराभिज्ञातत्वाङ्गैर्गन्त्री प्रथिताशिला ॥ १८
तस्मादद्यापि लोकेऽस्मिन् शिवलिङ्गस्य सूर्यः । शंसन्ति शक्तिपठिदार्थं विशेषाद्गण्डकी शिलाम् ॥ १९
एवं तयोस्सुजातयाच्छास्तापिच तपाभ्यवत् । हरेर्हस्त्यापि तथा पुत्रत्वमिति भावितम् ॥ २०
तवाभ्यं तु महादेवं किं हस्यं मम भोः पितः । एवमुक्त्वावनम्रस्य मुचनेश्वरतां ददौ ॥ २१
सन्तु शास्ताकुमारोऽयं अभोस्त्वामभिरक्षतु । इत्युक्त्वाय तदेन्द्रोऽयं सस्वार जगतां प्रभुम् ॥ २२
शास्त्रारमेकविचेन शय्याः पुरत एव सः । तदानीमाविरासीदि शास्ता किं करवाण्यहम् ॥ २३
इति सुयमगौधेन कूरेण परितो भूतः । शास्ता त्वयाच संरक्ष्वा शचीमे प्राणयतुमा ॥ २४
गन्तव्योयं मया शंभोः कैलासाव्यो महीधरः । मद्रागमनवर्षेणमित्युक्तं तं तदन्तिके ॥ २५
निवेशयित्वातुमस्तस्या सेनापि कृतम् । प्रत्येयं देयतेस्त्वयं कैलासं प्रतिग्रीयतः ॥ २६
इन्द्राणीमपि शास्तायं रक्षितुं गणनायकम् । परिभ्रम्य महाकाण्डं स्वायाम्ब तदा ययौ ॥ २७

इन्द्रोऽपि देवतैस्साकं प्रस्यितो द्रुतमाप सः । कैलासमखिलाघोघतमस्काण्डरविप्रभम् ॥ २८
 गत्या तत्रच शैलादिं दृष्ट्वा तं सहसा सुरैः । प्रणम्य दूरतस्तिष्ठन् बाहूतोऽभ्याशमागतः ॥ २९
 किमर्थमधुनाचेन्द्र यदाप्रागमनं तव । इति पृष्टत्वा तेन व्याचष्ट भयकंपितः ॥ ३०
 सेवायै परमेशस्य शैलादेऽभ्यागतोऽस्म्यहम् । सह सर्वैस्सुरैस्सार्धं दद्या कार्या मयि प्रभो ॥ ३१
 इत्युक्त्वाऽहं नतं नदी गणानामग्रणीर्हरिम् । पुनर्दराधुना गच्छ सेवायै परमेशितुः ॥ ३२
 नचतेऽवसरोऽस्त्यय सनकादेर्महेश्वरः । हानोपदेशं हत्वायं भास्ते सर्वेभ्यास्त्वयम् ॥ ३३
 शैलादेर्यत्नं धृत्वा सहसैव सुरैस्तदा । प्रणम्य नम्रिदं भूयः प्रापाम्यं शिखरं च सः ॥ ३४
 तत्र गत्वा महादेवं ध्यात्वा तैरधस्तदा । एतस्मिन्नंतरे निद्राः कूरा पापरतां च या ॥ ३५
 परिभ्रमन्ती चाऽब्रह्मस्य वियरं क्षणमाव्रतः । धर्मणी मार्गमध्यस्थान् पुरुषान् सुबहून्पि ॥ ३६
 प्रापयन्ती परस्त्रीणां शूरस्थानुदिनं तथा । क्षमायसुन्दरीणां च द्विसहस्रं बलात् भृशम् ॥ ३७
 धीकावाक्यं पुरोद्यान वृक्षयादीषु भीषणा । भद्रवक्त्रा गता सत्या दुर्मुखा सैरिणीकह ॥ ३८
 दृष्ट्वा शचीं रम्यां इन्द्रस्य प्राणनायिकाम् । कुतूहलेन युक्तासा मोहाच्च वचनं तदा ॥ ३९
 तिष्ठस्यन् किमर्थं त्वं त्वदर्थं जानते मया । मङ्गाता सार्वभौमोऽयं क्षास्ति शिष्यमशेषतः ॥ ४०
 त्वदुक्ततास्य महती वर्तते धाधुनां दाचि । त्वमागता चेत्तस्मात्तुपुरं शीघ्रं तदाह्वयः ॥ ४१
 त्वामेष नायिकां कृत्वा तथा साकं रमिष्यते । इन्द्रादि देवासर्वेऽपि भृतकास्तस्य दुर्गताः ॥ ४२
 तस्मात् त्वमग्न निर्गच्छ मुनयैस्तत्त्वलमनुदि । नोचेदहं यस्मात्परादानयिष्यामि मामिति ॥ ४३
 इत्युक्त्वाभ्याशानां प्रेष्य शचीं प्राह तदासुरीम् । समुप्रताः पुण देवाः संपदां ह्वन्तां तदा ॥ ४४
 अह्वरा दुर्गता जाता यथा कर्मातुसारतः । इन्द्रोऽपि सप्तद्वीवा पतिर्यस्यादक्षपृथ हि ॥ ४५
 बह्वर्षितुमशक्वा हि नीतित्वमिच्छारिणी । बलात्कारेण नीत्वाहं गच्छान्युक्रमिति त्वया ॥ ४६
 मद्रक्षकमविहाय गणानां परमीश्वरम् । गच्छ गच्छधुना मूर्खे किं जानासि दुरात्मनि ॥ ४७
 इत्युक्तां तामसौ क्रोधात् पश्याम्येने विमोचकम् । तवेत्युक्त्वाऽऽसुरी शीघ्रं विनक्तुं किलद्विजाः ॥ ४८
 ततश्चक्रोक्ष सात्सर्वं धूपमानकृता शची । हाहेति च भयाविश वैपमानाः पश्चिमा ॥ ४९
 उक्कोशनं तदा धृत्वा किमेतदिति विस्मिताः । इणोत्पितो महाकाळो वृक्षमूलात् शचीमिमाम् ॥ ५०
 धावयामास शीघ्रेण तदा क्रुद्धोऽसुरीं प्रति । मुञ्च मुदेऽधुनेन्द्राणीं छित्वा हतं त्वदीयकम् ॥ ५१
 पातयिष्यामि खड्गेनेत्युक्त्वा गणनायकः । प्राहिनमज्रवक्त्रा सा को भवामिति कोपतः ॥ ५२
 यस्तु लोकं प्रशारत्ये तं द्येतेो यक्ष गजोवः । यक्षशक्त्यां पुरुषारण्यायां जातमन्द्रशिखामणैः ॥ ५३
 भृत्यस्तस्याहमधुना किं त्वया मुञ्च मानिनीम् । एवमुक्ता तदा पाप शूलमदाप वेगतः ॥ ५४
 चिक्षेप त महाकाळो बेजोऽन्यथाऽच्छिन्नम् । पुनश्च शूलमन्यत्सा दुर्मुखीहस्तसंस्थितम् ॥ ५५
 आदाय शीघ्रमिन्द्राणीं प्रापयित्वा च तत्परम् । अचिक्षिप्तदा धोरं घोरायायत्यादियम् ॥ ५६
 तेनैतच्छ्रुतया हत्वा पातितं पूर्ववद्वुचि । ततस्तु पर्वतं शीघ्रं क्षत्रिदादाय सा भृशम् ॥ ५७
 जघानैनं तदा भूयो महाकाळस्तमच्छिन्नम् । खड्गोऽप्यस्य तदा भग्नः पर्वताघातवेगतः ॥ ५८
 भग्नं दृष्ट्वा सा सार्धं किं त्यजेति निराशुचः । ह्वन्ती तां शचीं भूयो खिचरुपं किलद्विजः ॥ ५९
 भयं कोपयशादेनामेल्य धीरोऽसुरां तदा । महाकाळो महाकायो गृहीत्वासाः करं तदा ॥ ६०
 पटियन् च लसत्सूक्ष्मं करवालेन भीषणः । निच्छेद्व च करं तस्याः कठिनं निशितेन सः ॥ ६१

दुर्मुखाश्च करं छित्वा पातयामास भूतले । इन्द्राणीं मोचयित्वायु वृक्षारामे स्थितः पुनः ॥ ६२ ॥
 विललाप विक्षीर्णैश्चेष्टापाशा वसुधाङ्गिनं जातपांसुजाता ।
 मय धीक्ष्य करं द्विघातुं सा नितरां खिन्नमनास्तदा दिजेन्द्राः ॥ ६३ ॥
 जलधिं बुल्लकीकरोम्यदं रविचन्द्रावधुनाभ्रतारकाः ।
 वियति द्रुतमेघमेदिनीं धितमुज्योम तथा जलादिकम् ॥ ६४ ॥
 इत्युक्त्वा विलपन्तीं तां भूयोभूयो रसातलम् । करोषास्ताव्य धीक्ष्यान्यं छिन्नं ग्राहय दुर्मुखी ॥ ६५ ॥
 इति श्री स्कन्दे महापुराणे शंकरसंदितायां शिवप्रद्वयकाण्डे
 मासुरकाण्डे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

॥ मय चतुर्दशोऽध्यायः ॥

मज्जामुष्या भ्रात्रे सवुःसन्निवेशनम् ॥

किमर्थं रोदिति सखि त्यज दुःखं तपमीदृशम् । दक्षाध्वरे पुरा नार्यैश्छिन्न मासागतस्तनाः ॥ १ ॥
 छिन्नभोग करा जाता वीरभद्रेण नाकिनाम् । मम चेदं भवेदित्यं दुःखं माकुर्व मत्सखि ॥ २ ॥
 क्रिपतेष्वेव समुद्रादि बुल्लकीकरणादिना । शूलैर्व सदा दारिद्र्यसाक्षिभ्यं तदीयकम् ॥ ३ ॥
 आभ्यासितेत्यं दुर्मुखा स्वप्त्वा रोदनमाश्रुता । महाकालमभिषेक्ष्य तत्परं पाकशासनम् ॥ ४ ॥
 त्वांचापि भृङ्गलापखं न करिष्यामि वणहम् । वशोवहौ तदामेतौ नमविष्यत इत्यमुम् ॥ ५ ॥
 वक्त्या प्रतस्ये सहसा दुर्मुखा सह सासुरी । एतत्सर्वं तदा विप्रा नारदः पाकशासनम् ॥ ६ ॥
 निवेद्यामास ततो गत्वा पैलासपर्वतम् । भूवैतद्य शुनासीरः प्राप्य दुर्गं महत्तरम् ॥ ७ ॥
 पिङ्गाय नन्दिनं शीघ्रादायवौ सपुत्रोमजाम् । तथा योचितं वृत्तान्तः स्वकं कर्म तदा कृतम् ॥ ८ ॥
 महापाळं प्रणम्याशु स्तुत्वा तं विससर्जह । प्रतस्ये समहामेदं शब्दं साकं पुनरारः ॥ ९ ॥
 तस्या तपः स्थितोऽध्यायं प्राप्तमेव गुह्यन्तरः । प्रस्थिता सप्तवक्त्रोत्तु वीरमाहेन्द्र पत्नम् ॥ १० ॥
 शूरेणाधिष्ठितं प्राथ विलङ्घनी पदेपदे । प्रेक्षितासुगन्तारीमिर्वीधीस्थाभिश्च्युतासह ॥ ११ ॥
 यावद्दाल जनाकीर्णां कुलाकुलित पादवर्णा । मेघ कुक्कुट मृगानां मज्जानां यानिनां तथा ॥ १२ ॥
 नित्यार्थं युद्धशिखां च बहवश्च तदासुराः । केनेदं वृत्तमेतस्याः किमेतदिति विस्मिताः ॥ १३ ॥
 वृत्तोदरतराः केचिद्रथारोहणं तत्पराः । एवमाद्याश्च भूपांसः स्वकं कर्मविमुच्यते ॥ १४ ॥
 शूरेण वृत्तमेतद्वा वीरभद्रेण धारवा । भैरवेणाय शास्त्राया हुर्गाया वेत्यचिन्तयन् ॥ १५ ॥
 परस्परं वृत्तं यास्यात् इत्यनेकप्रकारतः । केचिन्मन्त्रमवापुस्तं धीक्ष्य छिन्नकरां तदा ॥ १६ ॥
 मातरं पितरं उपेक्षन् पुत्रान् जामातरस्तथा । स्मृत्वा स्मृत्याऽप्य शूरस्य तरसास्थानमण्डपम् ॥ १७ ॥
 सहस्रपोजनायामं सहस्रसंयुक्तोदिकम् । साण्डेषु यानि चित्राणि रत्नाति सुवह्नुयपि ॥ १८ ॥
 तैरेव निर्मितं चोर्णं अशक्तिर्वर्णं तथैव हि । चित्रदर्पणवर्णैश्च चामरैः परिमण्डितम् ॥ १९ ॥
 तत्र तिहासनाकटं नानासामंत भूमिपैः । आहूयिष्य महादीमिन्प्रतपार्चस्पर्शद्वयैः ॥ २० ॥
 पुत्रैः पौत्रैर्महावीरैश्चानावतिमिरेव च । मन्त्रिमित्रैश्च दूतैर्धैर्यामतासकपाणिभिः ॥ २१ ॥
 शालवृन्तपरैस्तपैः कालाङ्गासक पाणिभिः । वादीपदीपरैश्चामि एवम्यजकरीतपा ॥ २२ ॥
 ऊर्पशी मेतका रमा भ्रमुलामिस्तदा शृणु । नृत्तद्विरमितश्रेय सेवितं भीमरूपिणम् ॥ २३ ॥

नीराजनकरामिध्वं दिव्यह्रीमिरनैकश । विधात्रा तत्सुतैश्चापि चन्द्रिर्दिनराशिकान् ॥ २४
 मान्त्रिकैश्चैव दैवसैर्महा कविभिरेवञ्च । सामुद्रिक परिष्कारगणैर्बाहटवेदिमि ॥ २५
 एवमादिभिरन्यैश्च नानाशास्त्र विशारदैः । भावृत भूपणैश्चापि नानात्र विचित्रितैः ॥ २६
 हारकद्रुण केयूर किरीटैरङ्गुलीयकैः । तप्तकञ्चनचित्रण कटीसूत्रेण वेष्टितम् ॥ २७
 नानाभरणसंयुक्त दिव्यावरधर वरम् । गायद्भिः किन्नरवरैस्त्रिसद्विद्याधरादिभिः ॥ २८
 चन्द्रिभिर्मौगधैश्चापि पटद्भिर्विविधान् गुणान् । स्तूयमान सुखासीन साक्षाद्भुद्रमिवापरम् ॥ २९
 दद्यात् सा पुरुषस्याद्य पपात मुविचिदला । क्व गत ते बल शूर जितस्त्वायोधने हरि ॥ ३०
 त्वग्रताप प्रभा द्रष्टुं रत्नक इव भासत । अद्यकस्तु शुनासीरो शुभामाद्य विवेशहि ॥ ३१
 तद्भुजेन कृत आतर्मयैतत्स्व कर्मणा । द्विबह्वभुजोपेतस्सहस्री कण्ठरैरपि ॥ ३२
 सेन्द्रमैरावत स्योमि गृहीत्वोपि क्षिप किल । तादृश ते बलं कुत्र गत सिंहमुखायुना ॥ ३३
 मधुद्विपा पुरा युद्धे क्षित चक्र सुदर्शनम् । येन बल प्रदेयेन धृत निष्कविशेषयत् ॥ ३४
 तारकेण तथा येन शैशवे हित (जित) भानुना । बद्धो मञ्जविशेषोक्तो भानुकोपेन लीलया ॥ ३५
 अग्निबक्त्र हिरण्यारवा तथावै वज्रपादुना । द्वित्रिदशशिरोमिध्व कर्मेणैव पलोत्कटैः ॥ ३६
 हृष्यतेऽद्य ममावस्था युष्मामि कथमीदृशी । पूर्वञ्च तत्सुतौ वीरौ शुनासीरेण मारितौ ॥ ३७
 भविष्याय स्थित तच्च युष्मामिर्वस्यस्यरैः । हा तात मातर्हा पुत्रौ क्व गतौ परलवस्यरौ ॥ ३८
 एवमादि वच मोक्षया लुठन्तीं परित क्षितौ । मय्य शूरस्तु शूराणां स्फुटहृद्यन पाससा ॥ ३९
 यमन्कोवाग्निमत्स्यं मग्नवीर्यधनं द्विजा । केनवेद इत यत्से हृदि मुक्त्वाशु रौदनम् ॥ ४०
 संहरिष्यामि तं शत्रुं स्वपुत्र सहपाण्डवम् । इति प्रवृत्त त शूर वीर्ययोदाय सुदु खिता ॥ ४१
 भीकादानपरव्याह वृक्षारामे पुलोमजाम् । बबोव ब्रीक्ष्य सविध शूरस्यागच्छ सुहरि ॥ ४२
 इत्युक्तमात्रेण तदा पालकोऽभ्यास्तु शीघ्रतः । कङ्कमादाय हस्तेन हतवानीदृश मम ॥ ४३
 इति तस्या वच भुत्वा रौद्रेण युत भूताम् । महाकोपेन शुकरसख शूरोकांदि नयप्रहान् ॥ ४४
 पतृन्तश्च तपाचाय देवास्तन स्थितानपि । आहूय भृङ्गशमितान् वप्या वार्ष्णेय निभुराम् ॥ ४५
 उपपा कारागृहे सर्वान् भयातपदहो द्विजा । भूक्षत्रसुराणां च चिच्छेदहि शिरसि ॥ ४६
 ब्रह्मणाच कर तस्या दापयामास शीघ्रतः । भर्कादयो प्रहास्तये लोकसंरक्षणाय हि ॥ ४७
 परिमोष्यास्तु तान् शूरो मुञ्चे युपत्ता तदा विधिः । भमोच्यन्तु शीमेण प्रियमुक्त्वास्तु भूरिह ॥ ४८
 शूरमिन्द्र प्रतिहृद भानुकोपो वयोभ्ययीत् । ४९

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शकरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे
 आसुरकाण्डे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

॥ मय पञ्चदशोऽध्यायः ॥

भानुकोपेन जम्बवादीनां कारागृहे स्थापनं, ऐरावतेन श्वेतवननाथपूजनं च ॥

किमर्थं तात मयना क्रियते बन्धनं भति । तस्मिन्दाक्यमहं वधा वधा तं यत्र कुत्र चित् ॥ १
 मानपिप्यामि शीघ्रण दण्पा साक तपान्तिक्म् । यद्यह्ये मया विद्रु पुरीं तस्याभ्यावतीम् ॥ २
 दग्धा देवाश्च वप्याऽहं प्रापयिष्यामि तेऽन्तिकम् । इत्युक्त्वा प्राप्य तस्यावा प्रतस्थेभ्य द्विजोत्तमा ॥ ३

ततस्तु शूरपद्माऽयं ब्रह्मविष्णु सुरामपि । प्रेरयित्वा स्वकं चेष्टम् स्वयमन्तःपुरं ययौ ॥ ४
 भानुकोपेन सेनां च सहस्रगणिता तदा । वाहिनीं प्रस्थिता चान्या तस्यास्सन्दनं सन्ततीः ॥ ५
 मन्वाध्यायि गजाश्चैवं प्रतप्तयुर्वीर्यवचराः । अनेकफोटिच्छत्राणि ध्वजानि सुषट्कन्यपि ॥ ६
 पदमेतैश्च तरसा भानुकोपोऽयमुज्ज्वलः । विशालम्बसदृशश्च पदं स्वन्दनमुत्तमम् ॥ ७
 आरुह्य सह दुर्मुखा श्रीकायापुरमाव सः । वृक्षारामञ्च तत्रत्यं वीक्ष्य सर्वं चोदितोऽभवा ॥ ८
 मदसंज्ञेन चेन्द्रस्य वृक्षारामं तदाच्छिनत् । प्रस्थितश्च पुनर्भूमिं सेनया पर्यटन् द्विजाः ॥ ९
 भद्रया तत्र देवेन्द्रं रन्द्रलोकं जगाम ह । स्तोत्रं पठनं तस्य च्छिन्नभूरुहं सन्ततिः ॥ १०
 तदाकर्ण्य जपन्तस्तु चिन्तयित्वा भृशं तदा । जम्बाप हतबुद्धिस्तु तरसा निर्ययौ पुरात् ॥ ११
 आरुह्य चाभ्रमुपतिमैराचतकञ्च ययम् । घृतनामायुधध्यायि देवतैर्मरैस्तथा ॥ १२
 देवसेना तदा दृष्ट्वा युद्धाय हतनिष्ठयाम् । भानुकोपस्य सा सेना प्रापाशु यलगदित्वा ॥ १३
 सेनयोद्धमयोध्यापि मदपुंढं तदामचम् । द्विजातु देवसेना सा पलायत किल द्विजाः ॥ १४
 पलायिताश्च तां सेनां पश्चात् तरसाऽस्तुतः । भानुकोपस्य सविधं आनिन्युर्गृहमीरिताः ॥ १५
 हृष्टैश्च जयन्तस्तु विचिन्त्य कुतशं तदा । वर्षं शरजालानि मारयामास वाहिनीम् ॥ १६
 दातृसंख्यां च सेनायां दैतेयानां महावशाः । पैरावतश्च दैतेयानमारपदहो यद्वृत् ॥ १७
 नीलशेशाएव दैतेयशस्त्राण्यथ ययर्षह । जयन्तस्योपरि कुरस्तुतयं यलयांस्तदा ॥ १८
 तस्योपरि जयन्तोऽपि मुक्त्वा क्षालाणि भूरिदाः । चिच्छेद् नीलकेशस्य कर्णं सुहृदं क्षणात् ॥ १९
 नीलकेशस्तु संक्रुद्धो मुक्त्वाक्षालाणि बह्वन्यपि । अट्टितदनुषो ज्यां च जयन्तस्य तदाभ्युरः ॥ २०
 मायामात्रं ततो जप्या नामाकषघातः पुनः । शरानस्योपरि भृशं जयन्तस्तु मुमोचहि ॥ २१
 ततस्तु नीलकेशोऽयं विजित् क्षीमं यलोऽभयत् । मग सोमासुरस्त्वं यलनः पद्य एव च ॥ २२
 मायायल्लो व यलवान् यामयापि महासुरः । मायायो दण्डकश्चापि तथा मारुतपत्न्यपि ॥ २३
 सूरवेत्सवि नामापि महाबल पराक्रमः । नीलकेशे क्षीमबलं दृष्ट्वा सर्वेऽपि शीघ्रतः ॥ २४
 चक्रयुग्मं महाघोरं मायां दृष्ट्वाय मोदिताः । तस्युत्सर्वेऽपि यलिनः किञ्चिद्भग्नमनोबलाः ॥ २५
 तादृशांस्तान् ततो वीक्ष्य भानुकोपः सययली । उक्त्वा स्ववीर्यं शस्त्राणि मुमोचाम्येत्य तं हुतम् ॥ २६
 जयन्तोऽपि सनामाय उक्त्वाक्षालाणि ययर्षहि । पुनश्च सहस्राक्षानि सहस्राणि महान्त्यपि ॥ २७
 मुक्त्वाय सार्धं चिच्छेद् भानुकोपस्य कर्णं शम् । आदाय चाकम्बकश्च भानुकोपोऽपि कोपघृह ॥ २८
 छित्त्वा मुक्त्वा नि तेनायं अक्षालाणि च तदाभ्युरः । ययर्षोऽयं सहस्राणि जयन्तस्योपरि द्विजाः ॥ २९
 पुनश्च भानुकोपस्य रथञ्चाभ्यान्यद्विष्यपि । मारयामास मुक्त्वायं सहस्राणि सहस्रदाः ॥ ३०
 भानुकोपस्तु दीप्तेन तदायुद्धं महारथम् । अन्यान्मायाय बाणानि ययर्षोऽस्य भूरिशः ॥ ३१
 दूरीरं वाच्छिनत्पीडं यज्जमैराचतं तथा । निदिधेनाय जालेन चकार दपिपास्तुनम् ॥ ३२
 जयन्तस्तु पश्चात्तापं मूर्छितो नितयं तदा । पैरावतस्तु सपदि भानुकोपर्यं यली ॥ ३३
 तिर्यक् हन्तप्रदारेण तादृयामास वेपथः । सारयिच तदा दृष्ट्वा भानुकोपं मुजान्तरे ॥ ३४
 मास्फालयथ दृताभ्यां यण्डपायावनिष्ठरे । तदायातयन्नादस्य भग्नौ दन्तौ टिजोत्तमाः ॥ ३५
 भगदन्तं भानुकोरः शपोले तादृयदृशम् । तदा ताडयमानेन मूर्छामाय गजोत्तमः ॥ ३६
 कोलाहलमनुपेक्षे दैतेयास्तु ततोमुद्राम् । प्रविश्य पठनं भूयो दग्ध्वा दैवांश्च शेषिताम् ॥ ३७

यथा देवाङ्गनाद्यापि जयन्तं च विमोहितम् । पूर्वं बह्वान् सूर्याणां गृहीत्वा तु तदाह्वयः ॥ ३८
 शास्य निष्कृष्टं प्राप भानुकोपस्सहासुरैः । वृत्तान्तं तस्य निश्चितं ब्रह्मदीप्तव्याक्रमम् ॥ ३९
 ततस्तु शरपन्नापं दृष्ट्वा देवांस्तदा कुधा । पुरतस्त्वज्रवक्त्रास्त्रान् संताप्य सुभृशं द्विजाः ॥ ४०
 चिच्छेद च कर्मास्तेषां पादाघांश्चासुरोत्तमः । उत्पधांश्च तदा वीक्ष्य तान् धृत्वाऽभूत्तपानतः ॥ ४१
 कपराग्रहं तदा देवान् प्रापयामास क्षीप्रतः । जयन्तप्रमुखान् यथा शृङ्गकामिरहोऽसुरः ॥ ४२
 देवाङ्गनाश्च शुभ्रपां विधातुं दितिजन्मनाम् । कन्ययित्वा तदा पुत्रं भानुकोपं यन्वोऽब्रवीत् ॥ ४३
 जयन्तप्रमुखानाञ्च देवतानां तवाधुना । यथा पुत्रायानयने को भारो भानुकोप द्वि ॥ ४४
 पुरा त्वं शीघ्रमेव पुत्रं दायानस्तुभ्यं मञ्जुके । गवाक्षरन्ध्रगैः पादैः स्पृशन्तं तं विधाकम् ॥ ४५
 भगव्यो मञ्जुपादे तं कोपेनैव तदा किल । तत्रानीमाह मां बह्ना मोचनीचो दिवाकरा ॥ ४६
 इत्युक्तयन्तं ब्रह्माणं येनायं वनियतो विधे । तेनैव भानुकोपेन मोक्ष्य इत्युक्तयानहम् ॥ ४७
 विधाता त्वां समग्रेष्व्वाशयेयामास वै किल । ब्रह्मात्म्यादिकमादाय यस्मात् त्वं तं मुनोर्धिध ॥ ४८
 तादृशं ते दत्तं वीर्यं जयन्तः कायमीदृशः । एवमदि वचः प्रोक्त्वा भानुकोपं निजगमत् ॥ ४९
 सप्तहं प्रेयसावाह्यं स्वयं चान्तःपुरं ययौ । ऐरावताक्ष्यो नागेन्द्रो हित्वा मूर्च्छां द्विजोत्तमाः ॥ ५०
 गत्वा श्वेतपनाभिख्ये पुरे पुण्ये सुखोभने । पूजयित्वा महादेवं दन्तैः लब्ध्वा मनोहरौ ॥ ५१
 मेकमाप तदा इत्मी यत्रास्ते वलसूदनः । यथेन्द्र प्रमुखा देवा दापिताश्शरपन्ना ॥ ५२
 एवमेव हरिर्ब्रह्मा ज्ञपयञ्च महात्मनः । शूरेण सिंहयक्रेण तारकेण तदात्मनैः ॥ ५३
 बाधिताः पापिमिरसर्षं दिवाराप्रवृत्तनिश्चैः ॥ ५४

इति गदितमशेषं पण्डितायास्तुराणां निखिलदुरितहन्त्रे देवपूरयेन सम्पत् ।

तदिदमहमिदानीमातुपुर्ण्याचारमन्त्रं ध्यायन्तकृत्यानां योऽप्यदं भूसुरेन्द्राः ॥ ५५

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंदितायै शिवरहस्यखण्डे

भानुकाण्डे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

भानुकाण्डसमाप्तः ।

ॐ नमः शिवाय ॥

श्री महाभुक्त्यो नमः ॥ श्री विष्णवे नमः ॥ अविप्रमस्तु ॥

श्री शिवोद्भाय नमः ॥

श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे ॥ वीरमाहेन्द्रकाण्डे प्रारम्भः ॥

॥ अथ प्रथमोऽध्यायः ॥

वीरवाहु दीक्षम् ॥

सूतः —

अथ वार्यं निशम्यायं स्कन्दस्तां शुरुणोदिताम् । वीर्येण करुणादृष्ट्या तिष्ठेत्साह तदा द्विजाः ॥ १ ॥
ततः प्रोवाच यत्नं ब्रह्मविष्णु पुरोगमान् । वैद्यनवेद्य सेनामीर्हितायं श्रयणमियम् ॥ २ ॥
शृणुष्वममराम्भवे ब्रह्मविष्णुपुरस्कृताः । शूरं सवान्धयं हत्वा स्वापयिष्यामि यो ध्रुवम् ॥ ३ ॥
प्रेष्यस्तर्धं कोपास्यात् दूतस्तस्य वक्राण्डे । उपति निसर्गां शतं ममगो या पिचक्षणः ॥ ४ ॥
तदाकर्ण्य पचस्तर्धं वीरवाहुं पलोत्कटम् । निधिस्तानुमतिं कथ्या स्कन्दसैनं सुरोत्तमाः ॥ ५ ॥
ऊचुस्त्वयंऽपि हे देवा वीरवाहुं मदायलम् । भमराणां द्विधायं वीरवाहो त्वयाऽधुना ॥ ६ ॥
द्रुम्य नगरं गात्रा विचार्यैवानुपूर्वतः । वृत्तान्तं तन्वतः शीघ्रं आगन्तव्यं पुनश्च भो ॥ ७ ॥
तारकास्ति तो घात्रं वीरवाहुं मनोहरम् । प्रोवाच वीरवाहो त्वं दारुणाभ्यादमेत्यच ॥ ८ ॥
जपतममुजान् देवान् मुक्त्या त्यक्त्वा त्वहं हतिम् । बद्धमानेन तान् सखान् पालयित्वा निजे पुरे ॥ ९ ॥
पक्षान्धपादमागस्य सानुजं सत्तमजं द्रुतम् । त्वां हविष्यामि शूराय स्कन्दस्यातोदरीति च ॥ १० ॥
निषेदयित्वा शीघ्रेण शताभ्याम्भ्यान्धायं प्रतिम् । इति स्कन्दवचः श्रुत्वा प्रणम्य विनयेन तम् ॥ ११ ॥
देवानां यत्नं व्यापि चित्ते कुर्वन्त्येति च । प्रतस्ये वीरवाहुस्तां पुरीं शूरेण पालिताम् ॥ १२ ॥
प्रस्विन्नदन्तहा विभ्राः वीरवाहुमंदायतः । गन्धमादनमारुह्य वशुपे पर्वतेभ्याम् ॥ १३ ॥
ब्रह्मांश्चिन्तिपर्यन्तं वीररूपो मयदूरः । ददतां पत्तनं तस्य द्रुम्य छुमनोदरम् ॥ १४ ॥
नानासुरसमापीर्षं नानागोपुरजोमितम् । अनेकमण्डपौघेन मण्डितं तत्र तत्र च ॥ १५ ॥
नगरैरष्टमिध्यापि परितः परिमण्डितम् । समुद्रान् पर्वतान् तम्यान् नानादेशान्नेषतः ॥ १६ ॥
दृष्ट्वा चिन्तयामास नगरं साधुरं महत् । निजदस्तनतायामं हृन्वोऽप्रत्याहमीदृशम् ॥ १७ ॥
करेण वीरविष्यामि तिलानि तिलपत्रयम् । पर्यं चेदंघनाममर्षां मरिष्यम्यत्र संस्थिताः ॥ १८ ॥
इत्यादि चिन्तयित्वा च वीरवाहुस्तदा स्थितः । बद्धास्त्रादिकं कृत्वा तदाऽथः पर्वतोऽपगतम् ॥ १९ ॥
पतत्यस्त्रिन्द्रिजो गुदास्या दितिसंनयाः । तारकस्य मटाः केचिन्मृत्तिमापुर्धोमताः ॥ २० ॥
वीरवाहुर्पयापोऽयं कथं तज्जुं पयोनिषेः । शूरीत्या मनसिप्राप्या देवसेनापतिं गुदम् ॥ २१ ॥
तं प्रशमास वेगेन सामर्थ्यमः क्षणादपम् । उन्मिद्येन यदावादाहूयं तज्जुं सारिपतिम् ॥ २२ ॥
पर्वतोऽपि यदाहूय उग्रमप्य दयात् स्थितः । विपन्मार्गं यथा देवात् प्रापयं सादृदासतः ॥ २३ ॥

तदानीमेव तदायु संकृष्टा इव पर्वताः । मागतास्तस्य मार्गे ते तूलजालमिवानिले ॥ २४
 अकंपयस्तदा शीघ्रमधिगच्छोल्लसमिहृतः । अशाम वादयो योऽग्निर्वाद्याघात चशादयम् ॥ २५
 एवमस्य गता मार्गे धेये मेघार्कं पूर्वकाः । वभ्रमुस्ते तदात्यर्थं वीरवाहोर्जयेनहि ॥ २६
 यदा लङ्कापुरीमाप यच्छिवजाम्बुसुरस्य सः । सेनापतिर्वीरसिंहस्तस्य तेजोबलान्वितः ॥ २७
 वाहिनी पञ्चशतकैस्सेनानामायु निर्ययौ । धीक्ष्य ज्योमगतं शीघ्रात् गम्यते कुत्रथा त्वया ॥ २८
 को भवानिति पृच्छंस्तं अहं शूरं वज्रमयमुम् । वीरवाहुर्मितिख्यातः किं कर्तुं शक्यते त्वया ॥ २९
 इत्युक्त्या धावनोत्कमवर्पच्छरवृष्टिभिः । मधुरास्तस्य भूतका महानिनदतत्पराः ॥ ३०
 तानाशु खड्गमादाय गमिताम्यादिनी शतैः । चिच्छेदाम्येतु दैतेयाः पलायत तदा द्विजाः ॥ ३१
 तदस्ते वीरसिंहोऽपि स्वयं शूलं पयि तथा । क्षेपयामास धेगेन वीरवाहोस्तनुं प्रति ॥ ३२
 भच्छिनत्तौ तदा शीघ्रं लक्ष्मेनायं क्रमेणहि । चिच्छेदास्य शिरोहस्तौ वीरवाहुर्महाबलः ॥ ३३
 एवमाकाशागस्तूर्णं दम्भा दैत्यान्बहुनयम् । लङ्कोपर्यक्तद्वीमो वीरवाहुर्जयेनच ॥ ३४
 पतनाक्षस्य धेगेन पपाताघः पुरीं नृशम् । मृताश्च वहयो दैत्याः कैचिच्छिन्नादिघ्न पाणयः ॥ ३५
 तिमिद्गिलादयो भीमा जडुःकांश्चिदितेस्तुताश्च । ततोऽस्तिवीरवशीमेण पुत्रो यत्किमुक्तस्य सः ॥ ३६
 किमेतदिति कोपेन निर्ययौ योद्धुमुद्रुदः । दृष्ट्वा तं वीरवाहुं ते तद्रुदाः कोपविह्वलाः ॥ ३७
 षष्ठपुंश्चात्पर्वाणि वर्ममेघाः इव क्वचित् । तत्सर्वं सहसा क्षिप्वा मारयत्कांश्चितप्रतान् ॥ ३८
 ततोऽस्तिवीरस्तस्मात् सखदृशक्षित्संविताम् । भमुञ्चदायुषं भीमं वीरवाहुं प्रति द्विजाः ॥ ३९
 खड्गमादाय सोप्याशु चिच्छेदायुधमगगतम् । यदां मुमोक्ष भूयोऽयं वीरवाहोस्तनौ दृढाम् ॥ ४०
 सा तु वक्षस्यले तस्य पतिता भ्रममापह । शूलमादाय धेगेन पुनश्चासुं जघान सः ॥ ४१
 तूर्णं तदपि हस्तेन चूर्णयामास भीषणम् । कत्वाळं गुणीत्यायं ब्रह्मणा दसमुज्वलम् ॥ ४२
 वक्षस्यास्य महिमाजालमस्तिवीरस्तमापहि । धमभितस्ततश्चापि संमुखापार्श्वतस्तथा ॥ ४३
 पुनश्च मण्डलाकारं प्राप्पाथावपदा नृशम् । एवै प्रदर्शयन् चिक्षां वीरवाहुरपि द्विजाः ॥ ४४
 परस्परं युद्धमलौः युगुधातेतानुभौ । ततः सङ्गेन तदस्ते वीरवाहुर्दिशस्तथा ॥ ४५
 पालिमेकं त्वयजेन चिच्छेद मिशितेनहि । एवं लंकापुरी दैत्यान् इत्यायं क्षुपहूनपि ॥

पुनश्च खे गतस्तूर्णमट्टहासादि भीषणः ॥ ४६

इति धीरकाण्डे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवहस्यजम्बे

वीरमाहेन्द्रकाण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

वीरवाहुना वीरमाहेन्द्रपुत्त्रवेज्रः ॥

सहस्र योजनायाम् परिधां लंघ्य वेगतः । प्राकारं द्वात्रिंशत्पञ्चमुत्तरं पत्तनस्य सः ॥ १
 तत्र घोरातिघोरी द्वौ पालकौ धीक्ष्य भीषणौ । सहस्र वाहिनी संख्यान् गजान्मेव तथारथान् ॥ २
 वाहिनी द्विमहत्क्षेण मितानग्यान्वृत्तं तथा । यदनेन गमिष्यामि मार्गेणैव तदाऽसुरैः ॥ ३
 कार्यद्वानिर्भयेदेवमागतस्य ततो मम । इत्यादि निम्नयित्वायं प्राचीं द्वारं ततोऽगमम् ॥ ४
 तत्रापि मदिपासारयं धीत्मानुं महाबली । यावदुत्तरदिग्भासे चतुरङ्गपलं स्थितम् ॥ ५

तथैव तावन्सवीक्ष्य दक्षिणद्वारमाप सः । गजत्रयत्र महामीम सहस्रवदनेरपि ॥
 द्विसहस्रकरैरपि तथा गुण्डासहस्रकैः ॥ ६
 पालक गगनस्यापि सवृत सेनयापि तम् । ददर्शाय गजास्योऽपि वीरबाहुमधेऽप्य स ॥ ७
 प्रेषित केन देवेन कोमवान् वयमागत । इत्युत्ता त महत्कोपादुदात्तादि तदोन्नतम् ॥ ८
 चिशेष दोष्णि तस्याय वेगेन महताऽसुरः । जग्राह पथेत मीमाद्रोपाऽसौ स्वधमेव तम् ॥ ९
 परंतस्तु पतस्तत्र चूर्णतामगमद्विल । पुनश्च तरसा बोधाः सहस्राणि गिरीनयम् ॥ १०
 गुण्डाजालेन सगृह्य रोपयामास वेगत । तेऽपि सद्य पतन्तोऽस्य शरीरे पृथ्व्यङ्गना ॥ ११
 गदा हस्तेन सधाय पुनर्बेनोत्थाक्षिपत् । खड्गेन तामपि तदा चिच्छेद रिड भूमुखा ॥ १२
 पटवृक्षान् महद्गामि वृहीतां सरसा पुनः । गुण्डासहस्रैश्चिच्छेद भ्रामयित्वा गजासुर ॥ १३
 तान् सर्गानपि खड्गेन चूर्णयामास वेगत । मुष्पिबुद्ध तत वर्तु उग्रमस्य क्वात्तदा ॥ १४
 जघेनाभ्यागतस्यास्य सहस्राण्यच्छिन्नमुद्या । गुण्डासहस्रान तथा चिच्छेदशरभ्य मूलतः ॥ १५
 पुनश्च दण्डहस्तैस्तमागत ताडितु द्रुतम् । पादेन ताडयामास वीरबाहुगंजामुत्तम ॥ १६
 पपात भूतले बुधो गतमगस्तदाभ्युत्तर । इत्थं त वीरबाहुस्तु पुन कार्यमिच्छन्नम् ॥ १७
 माथा वृहीत्या क्षिप्रम् सूक्ष्मरूप द्विजोचमा । पश्चिमद्वारमत्पुच्छमाहरोहय गोपुरम् ॥ १८
 स्थिता तत्र पुरीं रथा नानाध्वं समन्विताम् । नानासुरसमाकीर्णमनेकाक्षितकीचिकाम् ॥ १९
 पताका ध्वजपतामिजं वन्तीममरायतीम् । तदादमिषि मिश्रैव गच्छन्तीमिरेदिर्नम ॥ २०
 मण्डपावलिभिर्बुधो गोपुरैरभिगोभिताम् । वापीरूपतटाबंध गुप्तामैर्ममोत्तमा ॥ २१
 नानापुष्पसमूहैश्च गोममनामित्रैस्तन । मसुरैस्तुदुमारेण वृत्तयेऽप्यगृहा यथा ॥ २२
 दन्दीरुनामिरुतासीमिध निषेधिताम् । वाटीमि वक्ष्यवृक्षाणा प्रतिरोह सुतोभनम् ॥ २३
 घाटितार्चमदाभिश्च कामपेनुभिर्जलाम् । नवस्त समापद्य नानागेह मनोहराम् ॥ २४
 प्रतिवेष्टम यद्विहार मोचाग्नैस्तुमद्भ्रजाम् । रथाभ्यगच्छसेनाभिरयित परिशोभिताम् ॥ २५
 प्रासादतलमायत्त चरदंस्तत्रभृङ्गलाम् । समुद्र रेणुजालाच्च यायुनानुक्षण यशम् ॥ २६
 सोम सूर्याग्निमिधायि स्वयंभिरतैर्वृताम् । रथमादाय संप्लव्य पृथुरभ्यो मनोहराम् ॥ २७
 यच्छादितवधूमिश्च पथभिरमिषिभिताम् । कुलटामिलपाशमभिर्धेपन्तीमिरेलारपीन् ॥ २८
 समतान् सुदालसदावृता सौधपरिचयु । सुधाकर वृहीत्यानु सुरतधम दारिणम् ॥ २९
 पीया तप्तसममृत नाडिकैर यथाजन । पुनश्च विसिपन्तीमिरावृता सौधपालके ॥ ३०
 तादृशी ता समुद्रीक्ष्य वीरबाहुद्विजोत्तमा । मदीमाभ्यमहोमास्य संप्रलोकेषु दुर्लभम् ॥ ३१
 घाटितु लोचनार्थमारसहस्रान्वजल धियम् । मदनो माधवस्यापि लोकोपाया यथापुर ॥ ३२
 यथादि विग्नपाशमवच्छातु गोपुरात् । प्रविश्य पञ्चन पीयशा आभ्यर्च्य पीयथापरम् ॥ ३३
 गथा तत्रापि संवीक्ष्य चित्रमन्त्राश्च कीचिकाम् । तत्र दृष्ट्वा भूमीमि विधिप्राणपरं तथा ॥ ३४
 गार्ग्यमपरास्तां रथा वीचीषु घाटिताम् । ममेव प्राप मदन बाष्पन्ते यत्र भाकिन ॥ ३५
 जघस्तत्रमुखा दंष्ट्रां पुनर्हीरपुनोमजे । जगते यदनायातु तदरिथ्यादि यो ध्रुवम् ॥ ३६
 यथा वदुषोमिलैर्भुवमावेस निष्ठुरैः । इष्टादिमि (मण्डूकान्) क्राव्यैश्च शङ्खनिर्गुह्यकैः ॥ ३७
 महापनिमृतिमिमेदावच्छवतामै । उपवपते महादेव किमपे मयताऽधुना ॥ ३८
 पुरा साक्षितारमामिन् यपदि धनुषादपात् । बाटवृक्षानत्पणान् कण्टेकाळ तथासुरान् ॥ ३९

पीत्वा तत्राप्यक्षस्त्व तादृशं कगतोऽधुना । भजन्त्यकासुरौ हत्वा पालयामास वै सुरान् (भवान्) ॥ ४१ ॥
 मत्स्यं कूर्मं चरादाश्च नारसिंहं त्रिविक्रमौ । हृत्वा देवेभ्य भीमस्य कमठस्यास्थिं कर्कशम् ॥ ४२ ॥
 वराहस्य च दष्टाच नृसिंहस्य त्वच तथा । त्रिविक्रमस्य वृषास्थिं शृङ्गीचैव पुरा वयम् ॥ ४३ ॥
 पालिता परमेशान त्वया सर्वेश्वराभरा । मण्डासुरं जलधञ्जं पञ्चमेव महासुरम् ॥ ४४ ॥
 हत्वा पूर्वं महादेव त्वया सरक्षितास्सुरा । एवमादि भयात्सामिन् दैत्यवर्गसमुद्भवात् ॥ ४५ ॥
 उद्धृत्य देवान् देवेश राक्षस्य किल प्रभो । सुप्ते जगति सर्वसिन् जागृष्वि त्वमत-नित ॥ ४६ ॥
 अध्वान दिशसि स्वामिन् दुर्भर्गास्तत्र चेतसि । श्रमं गते तथा श्रमो शान्तिं हर दृष्ट्यहो ॥ ४७ ॥
 भयं गते महाश्रेय भीतेष्वेव रक्षसि प्रभो । सर्वदा जगच्छेषे भवता रक्ष्यते जगत् ॥ ४८ ॥
 किं कर्तव्यं त्वया शम्भो वयं पीड्यामहे शृशम् । कर्मदाप्स हृतेनैव त्वदाह्वाधिष्ठितेनहि ॥ ४९ ॥
 कगतश्च शुनासीर शङ्खा साकमरिन्दम । गजराजभ्रमुपतिशङ्गुं संहारं कारक ॥ ५० ॥
 अमराणां पुरीतद्वत्सर्पैर्तुङ्गुमोत्तला । नन्दनं वैजयन्तीच मातस्त्रैष्य सारथिः ॥ ५१ ॥
 कया सुघर्मा देवानां सभा सद्गिरधिष्ठिता । ज्ञानात्यवस्थामस्माकं किंवा वृत्तारिरीदशीम् ॥ ५२ ॥
 शाखायाम् ब्रह्मविष्ण्यादि देवेशस्माकं पुरन्दर । शिवलोकमनुपाव्य सर्वपापनिहन्तनम् ॥ ५३ ॥
 शैलादिं तरसा हृष्टं गजानामधिप वयम् । ध्वजिज्ञिषत्किमीशान् नीलकण्ठमुमापतिम् ॥ ५४ ॥
 माहोत्थिप्रदिना प्रोक्तस्सममस्स तिरस्कृत । यद्यदुक्तञ्च शूरेण तत्तदेयैरनुष्ठितम् ॥ ५५ ॥
 तथापि मानमगञ्ज कर्तुमिच्छां चकारहि । किं हृतं दैवतैस्सर्वैः पापं शम्भो महेश्वर ॥ ५६ ॥
 पिपीत्सिकानां घृत्नानां भक्षकानां तथैव च । अन्धेषामपि जम्बूनामपि त्वं पालक जलु ॥

एवमादि वदन्तस्त तदा निद्रामवापिरे ॥ ५६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

वीरमाहेन्द्रकाण्डे द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ यय तृतीयोऽध्यायः ॥

जयन्तादि देवानां स्त्रमे स्कन्ददर्शनं, स्कन्देन वीरवाहु प्रेयजम् ॥ १ ॥

तदस्सर्वेषु देवेषु निद्रां शस्तेषु भूतुषु । प्रदुर्भूय महादेवतमूजप्यसुखस्त्वयम् ॥ १ ॥
 नानात्सुसमावदशातकुम्भिरीटभृत् । प्रकुलाभोजसुपुषाभृद्विषदिममुं खरपि ॥ २ ॥
 युगव्याघतवृत्तोऽपद्रुजैर्दोदशभिभृशम् । उत्साभरविस्तीर्णसुसुमारोण मण्डित ॥ ३ ॥
 अष्टापदततोद्गात्प्रह्लादशिराजितः । कटिबद्धलसत्प्रसन्नपुत्रसुपेशलः ॥ ४ ॥
 मुक्ताहारिविनिर्भ्रष्ट मण्डितोरस्स्यत्स्तदा । अधिरुद्रगृहकेवीबाहनस्तारसा सुरान् ॥ ५ ॥
 सपीठ्य मुत्तानसुरैर्भृशं निद्रावशगतान् । भाद्रासयज्जयन्तादीन् स्वप्रकृष्य पागत ॥ ६ ॥
 स्वजं तु यं जयन्ताय कुम्भलं ते भविष्यति । पुलोमजाशुनासीराविदानीं तिष्ठतस्सुखम् ॥ ७ ॥
 भागमिष्यति महत् शम्भेनैव महाबल । शूरञ्च सहरिण्यामि सानुच ससेनिकम् ॥ ८ ॥
 स्यादपिष्ण्यामि युष्माञ्च यथापूर्वं स्वश्रेयः । एष प्रतिशुर दयसेनानी स्वप्रमथ्य ॥ ९ ॥
 माभ्यस्यातर्दये क्षिप्रं महाद्वाममो गुह । तदस्सर्वेषु देवेषु स्वजनिद्रेषु भूतुषु ॥ १० ॥
 यदास्सपो-यमाश्रये वीरणाहुस्तदागत । असुरा मोहयित्वाऽनु वायकानत्र संस्रितान् ॥ ११ ॥

एतप्रणामस्तीर्भूयः श्रोवाच्च धवनं तदा । जयो जयन्त मवतो भविष्यायेव शीघ्रतः ॥ १२
 इन्द्रस्तु त्यतिता देवैर्गच्छणा विष्णुनासह । गत्वा वैद्यसमचलं दृष्ट्वा तथ महेश्वरम् ॥ १३
 स्तुत्वा प्रणम्य देवेशं पीडां दूरकृतां तदा । उक्तवानथ देवेशस्तदादिष्टस्तुतं परम् ॥ १४
 पार्वत्यां जनयामास सर्वं दैत्य निगृहकम् । कुमारश्चामरैस्सर्वरागतशंभुचोदितः ॥ १५
 धीशेन्तिनगरं प्रातस्तेन संवेधितोऽबुजा । वृत्तान्तं वेदितुं शूरवज्रनेभ्यागतोऽस्महम् ॥ १६
 त्यपिताय शुनासीरः श्रेष्ठवान्यचनं तदा । पुलोमजा नियसति मेरी रम्ये सुप्तेन सा ॥ १७
 अथवीदेवमिन्द्रोऽपि सुखेन यसति ध्रुवम् । कीञ्चित्तरत्नमनावायसुरैः हतवान्मुहः ॥ १८
 ममाप्यण्णमुत्तस्तूर्णं हत्वा दूरमुत्तास्तुभम् । पाळयिष्यति देवैस्त्वा विदुषां सः स्थितं सुर ॥ १९
 एवमुक्त्वाथ तेदेवैर्देहितः स्वप्नपलः । सन्तुष्टा सह संमाप्य क्रमेणत्वार्गं स्वम् ॥ २०
 प्रतस्थे सहसा भूयो धीरबाहुस्तुरोक्षमा । भङ्गुराश्च यथापूर्वमुत्तस्तुर्गतमूर्तनाः ॥ २१
 साक्षर्याणि पुनर्वीर्या तस्यां तस्यां महांतपि । दृष्ट्वा क्रमेण प्रापाय शूर्येदमातिमुन्दम् ॥ २२
 सूक्ष्मरूपेण तेनैव लोचनात्रामगोचरा । गोपुट्ठास्त्रयोदशमयूराभिधयोस्तदा ॥ २३
 षट्शतमपि दैत्यानां तद्भटानामपि द्विजाः । दृष्ट्वां दूरमसुरैरासेवित निजान्तिक्म् ॥ २४
 दिव्यसिद्धासनाकट दिव्यावरघरं याम् । स्फुरत्कनककोटीरत्नगिज्वालायलीतम् ॥ २५
 वनेकुण्डलिकाभ्यां च भण्डिताननमण्डपम् । मन्दहासपरिस्फूर्तदन्तपद्मि विराजितम् ॥ २६
 स्फुरत्सुखादकलकत्रिपुण्ड्राक्षिभूषितम् । सहास्योक्तवापाम मण्डपे चाक्रमण्डिते ॥ २७
 मृत्पट्टिस्तरस्संवेष्टवद्विशकोविदेः । भीरुजनविघात्रीभिर्दिग्गजातीभिस्तद्वृतम् ॥ २८
 मानालंकारसंयुक्तं मानाभाषाविचक्षणम् । दृष्ट्वा दूरपत्रानं धीरबाहुर्द्विजोत्तमाः ॥ २९
 सिंहासनं विनाशये मते मगणये (चेत्राग्रे) द्वि सः । इत्यालोच्य द्वि रक्तं चित्तमात्रास वै द्रुतम् ॥ ३०
 रक्तदन्तादादायुष्मन् मानास विचित्रितम् । अनेकार्कपतीकाशममूर्तोपममुरगलम् ॥ ३१
 स्वप्रमाणदलेनैव चिह्नं तैस्तत्रासतम् । लब्ध्वा यपुरस्त्वस्त्रियञ्च यथाकृपं तयाहसी ॥ ३२
 अग्रे दूरस्य निक्षिप्य सिंहासनमधिष्ठितः । महताय प्रभावेन त्यलक्षितं भूतं तदा ॥ ३३
 तादृशं तमदेक्ष्यान्तु दैत्यारण्येष्वेचिन्मनः । कोपायमुज्ज्वलोभ्वये मद्रावा विष्णुदावरी ॥ ३४
 वधमत्रागतधरो यज्ञयिष्यान्तु बलवान् । वर्षं दैत्यभिप्रेक्ष्य दूरः प्राद ययः भुजाः ॥ ३५
 शोषा भयान्गत्यान्तु कुशयः वस्स कोऽसिया । महेन्द्राजालं पिपेयं स्वया सश्वानुद्विता ॥ ३६
 पुरतो मे स्थितिं मभुं वक्तव्यं सुरोत्तमाः । द्वादादयो मुक्तर्षास्त्र्यं साहस्यसममुत्तमम् ॥ ३७
 धादता तिष्ठन्प्रेते सर्वालङ्कारमण्डितः । यसादेतादृशी विद्या हता सश्वरः तयाऽभुता ॥ ३८
 तस्मात्तुभ्यं प्रवरहामि प्रापस्यागमदं क्षणात् । विमर्शमायतं कृद्धि त्वया सश्वानुक्रमात् ॥ ३९
 इति दूरवचः श्रुत्वा भीरबाहुर्द्विजोत्तमाः । स्वयमानुभुरांभोजः प्रोधाच्च ययम तदा ॥ ४०
 भन्तु दूरं प्रवक्ष्यामि एकमर्थोऽवधानतः । प्रक्षिपिष्यादयो देवास्तथा सर्वपाटितारसदा ॥ ४१
 देवनामपातिनं देवं मयैवाममययम् । सर्वरोगावर्तं शान्ते साक्षात्पश्यदायकम् ॥ ४२
 गच्छ तत्र ममस्वप्नमुष्या स्तोत्रदत्तैरपि । अत्रिनिपन् यथाकृतं पीडां पुष्पाहतां तदा ॥ ४३
 संमुखेन मदादये मोक्षस्ते विनयान्विताः । देवदेव महादेव दूरोऽयं पाप्मे द्रुपत् ॥ ४४
 तस्मान् एवं तद्विनाशाय पार्यस्तानमरेभ्यस्म्यम् । अवादायानु मगन्तुं कुमारं शत्रुमारिणम् ॥ ४५

ततस्तु भगवान् देवान् ओमित्युक्त्वा महेश्वरः । अजीमनन्कुमारं तं कालेनैवासुरदुष्टम् ॥ ४६ ॥
 कुमारं च ततः प्रेक्ष्य शोकवान्वचनं तदा । त्वं पुत्र देवसेनानीः कान्तिदीकाश्च सुरोत्तमान् ॥ ४७ ॥
 रक्ष शूरमुखान् दैत्यान् इत्या शीघ्रं मदाश्रया । इत्यादिहो भगवता प्रतस्ये सहसा तु सः ॥ ४८ ॥
 मध्येमार्गं महापापं दैत्यं क्रीडामिधं तथा । तारकं च महाधोरं भ्रातरं तव वन्मुखः ॥ ४९ ॥
 इत्या भीरोन्निनगरे रम्ये बसति संप्रति । दयया त्वयि देवेशस्तेऽन्तिकं मामचोदयत् ॥ ५० ॥
 बुद्धिरुक्ता च तेनेधं मुक्त्वा देवान्यथापुरम् । जपन्तप्रमुखानाशु वसन्ति न्यसने स्वदे ॥

मोचेद्विद्वानीमायस्य संहारिण्याम्यसंशयम् ॥ ५१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

वीरमाहेन्द्रकाण्डे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

वीरपाहुता शूरस्य उपदेशः शतमुखादीनां वधश्च ॥

जपन्तापांस्ततस्त्वं च मुञ्चशूरं सुगमिमां । स्वक्त्या ययं यथापूर्वं तिष्ठ भूयोऽपमावतः ॥ १ ॥
 एषमादि पयश्चोक्त्या वीरपाहुर्द्विजोत्तमाः । स्फुटार्धरं सुगम्भीरं मौनमाप द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥
 शूरपक्षाथ तं वीक्ष्य वीरपाहुं कृष्ण ज्वलन् । किञ्चज्जनाति मन्त्रौर्ध्वं मुक्ताक्षेण शिशोरिवम् ॥ ३ ॥
 तारकस्य पथं धृत्या संहर्तुं तमदं क्षणात् । निर्गतस्तु मित्तिम्याद्य बालस्य हनने कथम् ॥ ४ ॥
 मुक्त्वा कलां पमिष्यामीत्येधं तूष्णीं स्थितं मया । प्रेरयिष्यामि सेनाप्रबो जेतुं तमहमुद्यतम् ॥ ५ ॥
 जपन्तप्रमुखान् देवान् मनुजान्मरणानपि । भावीय तरसा वप्याभ्यसं हृत्वा वसाम्यहम् ॥ ६ ॥
 एषमादि यथाः प्राह मर्षयुक्तं तदासुरः । ततः प्राह बन्धसूरं वीरपाहुः कृपा पुनः ॥ ७ ॥
 मधिष्ठायास्य दृष्टान्तं शूरः स्कन्दस्य तुर्मते । बालोऽयं मां न जानातीत्येवमापृकयानति ॥ ८ ॥
 न तु दैयाधिदेवस्य स्कन्दाख्या मूर्तिप्यया । तस्य देहे समुत्पत्तिं पात्रण्डानि पुनर्लयम् ॥ ९ ॥
 यसादीये नियुक्तोऽहं तकिञ्चित्प्रमयाऽस्ममाऽधुना । भवमानं हनौ तेन तव दुष्टस्य सत्यता ॥ १० ॥
 एधं कद्रुवचोमितं वीरपाहुरभर्षयत् । ततः मुन्देन शूरेण ओदिता दितिसंभवाः ॥ ११ ॥
 सहस्रशिरसः कृता द्वितदसकरास्तथा । सहस्र संख्यास्मन्नद्धाः परियर्मुर्भय तम् ॥ १२ ॥
 तांस्तर्पान् वीरपाहुस्तु शूरीत्या पाणिना हुतम् । आस्फालयन्मदीपूठे गतमाणांस्तशकरोत् ॥ १३ ॥
 प्रतस्ये सतिधीं तस्य इत्या दैत्यान् अयं क्षणात् । सिद्धासनं तदशक्त्यपि वीरपाहोर्गतं किल ॥ १४ ॥
 पुनश्शतमुखं शूरः प्रेरयामास शीघ्रतः । प्रेरितस्तस्तु सेनाभिः प्राप योद्धुं क्षणादमुम् ॥ १५ ॥
 वीरपाहुस्तु सेनां च सारवत्सु तदाभूशम् । उत्याद्य गोपुरं विशासहस्रघटमण्डितम् ॥ १६ ॥
 क्षेपयामास वेगेन महता बलयान् द्विजाः । पतनादस्य सेनास्ता घृतिमापुः क्षणाद्बहो ॥ १७ ॥
 ततश्शतमुखः हृद्धो पवर्षं किल सायकान् । ते सर्वेभ्यः शरीरेषु पतन्तः धुष्णतां गताः ॥ १८ ॥
 पुनश्च वीरपाहुस्तं उग्राट्यान्वत्तु गोपुरम् । जघान तरसा वेगात् कृपात्यन्तं ज्वलन्निव ॥ १९ ॥
 सद्य चिरच्छेदं शतशरसावकैरस्त्रभोविदः । गोपुरं तरसा युधं शतवक्त्रो महाबलः ॥ २० ॥
 तोमरं प्राप्तशकीचं क्षणांश्चान्वावहूतपि । मुमोचास्य शरीरेऽयं पुनः कांटेन सोऽसुरः ॥ २१ ॥
 ताम् सर्वान् भञ्जयित्वायं घनुष्यास्य वमज्जिदि । पुनः पाणिभिस्तयद्धं भागतो द्विशतैरपि ॥ २२ ॥

सुनोदांसखलेनैव धीरबाहुर्महासुरम् । बुधमायेन पतितं भूतले तं जयेन सः ॥ २३
 आक्रमयोरसि चैकेन, पादेनान्येन तत्क्षणम् । मस्तलञ्च शिरांस्यस्य नाट्टिकेरान् जना इव ॥ २४
 एवं शतमुखं हत्वा धीरबाहुर्महाबलः । गृहीत्वात्यद्भुतं रूपं व्ययुच्छ्रयं पुनश्चसः ॥ २५
 पादेनास्कास्य तरसा मेदिनीं स्थितवान् यदा । तदा भुव्राभ्रवद्भूमिस्तदाकाम्ता कूर्वा किल ॥ २६
 जलस्रोतश्च सुमन्दभूतत्पतनादहो । ममुपनपि तत्रस्थानश्वानाः (सक्राध्) कर्पयन्तदा ॥ २७
 ॥ केचिन्मृता दैत्या जलस्रोतसि मध्यगाः । पञ्चाशद्वहिनीं संख्या दैत्या भूयः प्रतस्थिरे ॥ २८
 वर्णमन्तद्दशरथानि धीरबाहो स्तनौ भूयम् । रुधिराणि तदाद्भेद्य धमस्तुयद्वापयि ॥ २९
 मय तान् धीरबाहुस्तु पाणिभ्यामंग्रिणाभ्युराज । सन्ताप्य मारवाभास सर्वानेनान् भर्णात् द्विजाः ॥ ३०
 पुरास्य पालकानेव हत्या भूयोऽपि गोपुरम् । नियुतस्त्वर्ककुम्भीष भासुरं तुमनोहरम् ॥ ३१
 वैशाख्योन्नमनाभ्यां योजनानां मितं महत् । पञ्चोत्तरशतानां च कद्वद्यागामयि क्रमात् ॥ ३२
 उद्धृत्य पाणिना भूयो येयेनाक्षिपद्वसा । निष्पात तदास्थानमण्डपे शूरपदान् ॥ ३३
 निपातनात्तदा तस्य मण्डपोऽप्यतन्निष्ठ । पुनश्च मण्डपानन्यान् प्राकारान् घटमीरपि ॥ ३४
 गोपुरादृच्छ सौधांश्च स्तमान् मण्डपिच्छात्तदा । वृक्षानुत्पाठ्य तत्रस्थान् श्लेषयित्वा पुनःपुनः ॥ ३५
 ममत् सोदृहासेन करमुद्धृत्य लीलया । हतस्ततश्च पतनात्तेषां दैत्याः परे मृताः ॥ ३६
 पलायनपराः केचिन्मुकनेशांश्चरा भूयम् । शूरस्तु अग्रमास्थान मण्डपं पत्तनस्य च ॥ ३७
 तावदा संशोभमख्यं कोपेन द्विति संभयान् । सहस्रशङ्खं प्रोवाच वीर्य्य पञ्चाशताननान् ॥ ३८
 यूपं भट्टा जयेनैव (उलेनैव) कष्याचागच्छताभ्युना । हत्यादिप्रास्तदा तेन ते खर्बे वीर्य्यवन्ततः ॥ ३९
 नानापुद्यानि तरसा मुञ्चन्तो निशितानि वै । सहस्रसंख्याः प्रायेण तं वदुं शोभनास्तथा ॥ ४०
 भयशङ्कां प्रतीक्ष्यैव स्थिताश्शूराधुनावयम् । ह्युपत्वाभ्युमतिं लब्ध्वा व्रतभुस्सहसाभ्युरा ॥ ४१
 परिबृत्त्य तदा धीरबाहुमेते महासुराः । नानापुद्यानि तरसा मुमुक्षुर्निशितानि ते ॥ ४२
 धीरबाहुस्तदा कोपात्सालवृक्षं महोन्नतम् । गृहीत्वाऽस्त्राणि तान्वायु चूर्णयामास वैभृशम् ॥ ४३
 गास्कास्य सर्वांनेतेन हतवान् किल निष्ठुरान् । तेषां मूर्तिष्व भ्रमाम्य दूतवपश्येन शीघ्रतः ॥

शुकोव शूरपदालं धीरबाहुं महाबलम् ॥ ४४

शूराभ्यस्तु तरसा पितुराक्षय नानानिघाभरन् भूरितबाहगात्रः ।

यद्दं एवं दशमहस्रलसत्तुरादौ (वृक्षा) निर्गमनमप्यकरोत् द्विजोद्भवाः ॥ ४५

इति धी र्द्वान्दे महापुत्राणे शंकरसद्विज्ञायां शिवरहस्यकाण्डे

वीरमाहेन्द्रकाण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

धीरबाहुणा शूराख्यजस्य वज्रगदोर्वचः ॥

ततश्शङ्कुमारोऽयं वज्राबाहुर्महासुरः । मन्त्रिसेनापतीनाञ्च कुमारैरमितोवृतः ॥ १

धादिनी पञ्चशतैर्मज्जिषि रथैस्तथा । सहस्रवज्रहिकीसंघैरभ्यैर्मातवेनिभिः ॥ २

धादिनी द्विसद्वेण गणितैरवृतो बलैः । पटहृष्यनिर्भिर्भूतवयोराक्षिमहावृन्निः ॥ ३

एनयामरसंयुक्तपाणिभिर्बन्धिमिच्छाया । यदा प्रतस्थे बलवान् धीरबाहुं प्रतिरुधा ॥ ४

तदोक्ताभिः पुरेष्कस्मात्पपातात्य मयंकरः । शुष्कवृक्ष प्रकाश्वेच सेनेकाकोर्यस्थितः ॥ ५
 शिवास्तानि सर्वत्र भुतानि दनुजेनहि । रजस्तलाञ्च रज्ज्वाञ्च रक्तमात्र्यांबरावृताम् ॥ ६
 तैलान्मुतं तथा छिन्नासा वाहुपदानपि । हृण्ण दुस्तकुनं चैव निजापामुचकं तदा ॥ ७
 भगणस्याप तस्मा वीरवाहोस्तदान्तिक्म् । वीरवाहुस्तु सेनानां संरावमभिधीष्य सः ॥ ८
 क्षिप्रमेनामहं हत्वा निर्गमिष्यामि यन्मुलम् । नोचेत्तस्य च दूतोऽयं प्रतिज्ञामकरोदिति ॥ ९
 गजंयामास बलवानुत्प्लुत्योत्प्लुत्य वेगतः । धृत्वाभ्य गजंन वज्रबाहुर्विस्मितमानसः ॥ १०
 क्रियेतदिति पश्यच्छ विजये सारधि खड्गम् । वेदिनस्तस्मा तेन सद्यस्तु रणाय सः ॥ ११
 तत्पूर्वमेव तास्तेना शरवृष्टिं यवयं सा । वीरवाहोश्शरीरे च शकलायो महानभूत् ॥ १२
 ततः कोपेन महता घोषाद्भुत्त्वाऽस्तुरान् । गृहीत्वा पाणिनानेकांक्षिसेणाङ्गान्तमाश्रुतान् ॥ १३
 आमयिष्या पुनश्चाभ्याम् भूतले ताडयद्भुशम् । दिसुगदान् गृहीत्यन्यान् अक्षिपत्तस्माभ्युतान् ॥ १४
 आस्फाव्याप्यान् कपोलेषु हतथानसुरान् प्लून् । गृहीत्वा वेशपाशान् आमयिवावर्षावुषु ॥ १५
 लोफालोकेषु सर्वत्र द्वीपादिषु तयाभ्युतान् । पादावातेनचपरामुष्टिपुद्गेन चापराज ॥ १६
 पादान् कराभ्यां सशृण्व वृक्षां दितिजम्भाम् । उत्पाठ्य क्षेपयामास समन्ताद्योद्धि लीलया ॥ १७
 शिरांसि मुष्टिवातेन परेषामुदरेऽकरोत् । तथान्वेषामुरस्स्थाने पादं हस्तैकमुत्पलम् ॥ १८
 इतरेण मुमोशायमुत्तमांगानि सर्वतः । अभ्यामहूनेकपायं करेणास्तान्य निघुरान् ॥ १९
 पिण्डीचकार यत्नवाग्निपीड्य तरसाऽस्तुरान् । अंगीगृहीत्वाभाम्येषामुत्सिष्योर्ध्वं यत्नायम् ॥ २०
 यावत्कालेन ते भूयो निषण्णन्ति रसातले । तावदेव पुनश्चाभ्यांस्तेषां लक्षं यकार सः ॥ २१
 एषमेवासुरान्कर्षान् हतवान् भूसुरा भूतम् । सेनपतिकुमारांश्च ताडयित्वा महास्तुरान् ॥ २२
 यद्युक्तेण कृतवान् विगतमाण मारुतान् । ततस्तत्सर्वम् वज्रबाहुस्तु तरसाभ्युत ॥ २३
 भाद्रपयवायं तस्येन पाणिनाभ्येन मार्गणान् । योजयित्वाऽस्या शीरिस्नहस्त्रानि मुमोच सः ॥ २४
 वीरबाहुस्तु गान् सर्वान् चूर्णयामास तूर्णतः । पुनर्मुमोच तत्रावानपुतांशिशितान्बली ॥ २५
 मुसलेन तदाह्वान्य तात्रेणूनकरोदयम् । यवयं वृष्टिं बाणानां सहस्राणां पुनश्च सः ॥ २६
 वीरबाहुस्तु तान्सर्वान् करेष्वैवाकरोत्तृषा । पुनश्च वज्रबाहुस्तं मूर्ध्नि यभ्रःस्थले कृषा ॥ २७
 पाणिपादच्छाटेषु बन्धरादिषु अर्मसु । प्रतिस्थानं सहस्राणि शराणि निशिताम्वहो ॥ २८
 विमोचिष्यतानि सर्वाणि मुसलं तस्य कर्षयम् । छिन्वा लग्नानि सर्वेषां वीरबाहोस्तनौ भूतम् ॥ २९
 मूर्छामात इषारं क वीरबाहुः क्षणं स्थितः । वीरबाहुस्ततः कोषाद्रथं तस्यातिमुन्दम् ॥ ३०
 ताडयामास पादेन शतयान्यवतथ सः । यत्नबाहुस्तु तरसा पुनश्चाभ्यं महारयम् ॥ ३१
 स्थित्या मुमोच याणानां सहस्र निटिलेभ्यः सः । ताम् सर्वान् पाणिना तस्य कृत्वा निष्कलपानिनः ॥ ३२
 साक तेन रथं तपं अक्षिपत्तुल्योजनम् । ऊर्ध्वं भूयो पतद्मूर्तां विशीर्णगोर्याक्षणात् ॥ ३३
 यत्नबाहुस्तु पतितस्तर्नवच पुनः कृषा । गृहीत्वा चापमत्युच्छं यदा योद्धुमिषेव सः ॥ ३४
 तदानीमेव तस्यागु तद्विषा कृतथानयम् । खड्गमादायच पुनः कोपेनोत्प्लुत्यरंहसा ॥ ३५
 अभ्यागतस्य तस्यायं करं सासक्तमच्छिन्तत् । गदां संधाम्य शुर्वा च जघानास्योपरि कृषा ॥ ३६
 निच्छेद तामपि तदा कृष्यालेन तस्य सः । ततस्तु यत्नबाहोश्च वीरबाहुश्शिरांस्थयम् ॥ ३७
 अचिन्तसुहदान्भस्य षड्भेनोत्प्लुत्यरंहसा । पयं हत्वाऽस्तुरान् सर्वान् वीरबाहुर्द्विजोत्तमाः ॥ ३८

स्कन्दस्याभ्यासमग्नेतु वदेन्नामकरोत्पुन । सञ्चितापि ततश्शीघ्र प्रापास्तमयपर्वतम् ॥ ३९
 गदो स्कन्दस्य निन्दाया फल शूरेण सप्रति । अनुभूतमिति ज्ञात्वा वीरबाहुस्त निर्वयी ॥ ४०
 वीरिण्यान्शुतान्याशु वदन् भूय पुस्तदा । उदंध्य परिखा वेपात्राय सहापुर्वी क्षणात् ॥ ४१
 तदायमनमस्याशु ज्ञात्वा याद्विमुखासुर । सहस्रमौलिनिचयो दिग्महस्त्रकावृत ॥ ४२
 वीरबाहुः तास्मृत्या मूर्ति पुत्रस्य मन्मुखा । वारयामास सेनाभिः क्षुरीभिर्महापल ॥ ४३
 अत्रवीर्यचम चोम पीडय तं याद्विषन्धर । यस्तास्तथा मारितोय मन्पुत्रमादसी महान् ॥ ४४
 महारिप्यामि तस्याच पश्य मे वीर्यमुत्थणम् । एव पश्यता तस्य वीरबाहुर्निगम्यतः ॥ ४५
 विद्वस्य किञ्चिदोवाच याद्विषन्धर तदासुरम् । सहस्रयाद्विषन्धरैस्तं दिनहस्त्रमुजैरपि ॥ ४६
 अथप्रदोऽहमेकेन शिरसा मण्डितोऽशुना । किञ्कर्तव्यं त्वयात्रैव रणं तादृश वीर्यवान् ॥ ४७
 इति ब्रुवन्तं तं तस्य सेनाशस्त्राणि निष्ठुत । मुमुक्षुर्निशितान्याशु लक्ष्मीहस्त तदाशुवान् ॥ ४८
 तास्सर्वास्तथा एवाथ अह्नाचिन्नुज्ज्वल । ततस्तयाद्विषन्धरोऽसा मह्यं पाणिभिः कृत्वा ॥ ४९
 ताडयामास वैशेन वक्षस्युपनिष्ठुरे । तस्मादेवैव ताभ्याणीलस्य खड्गेन चान्द्रिणम् ॥ ५०
 पुनश्चान्ये, करैरुग्रैः पर्वतानुप्रधानसौ । उपाट्य क्षेपयामास बाह्यातोस्तमौ द्विजा ॥ ५१
 निपततोऽस्य तं सर्वे शरीरे चूर्णता गता । चिच्छेद तामपि करान् सहस्रगणितास्तदा ॥ ५२
 शुण्डासहस्र भूयोऽपि प्रेरित वधुमस्य स । छिन्वा खड्गेन शुण्डाश्च तस्त्वार पृथिवीतले ॥ ५३
 हत्वाऽसुरकुलं भूय क्षौलादेर्गणराडवम् । मन्धमद्दिनमाप्याव समुद्रं स्रव्य पर्यतम् ॥ ५४
 धीशेन्तिनगरं प्राप स्कन्दस्यावासमुज्ज्वलम् । अग्रहीदात्मनोरुप शणैर्नैव गदो यथा ॥ ५५
 तत्र दृष्ट्वा महात्मानं प्रागत सद्य एषतम् । अणधिकलसत्सुखमाया यार्धोऽष्टास्तथा ॥ ५६
 ब्रह्मविष्णवादस्तथैव साकल्येव मकस्यता । नवा स्तुत्वा स्थिता स्तोत्र कृताञ्जलिपुनस्तदा ॥ ५७
 समाप्य सर्पान् सन्नापरास्त्रिग्याल्ग्य तानयम् । वृत्तात्तमुक्त्वा सर्वेषां विशेषेण मध्यत ॥ ५८
 अनुयातस्तदासर्पिण्य स्कन्दस्य मन्दिरम् । दृष्ट्वात्र वधसेनानां रक्षकं परम शुद्धम् ॥ ५९
 प्रणम्य परया भक्त्या स्तुत्वा स्तोत्रशतैरपि । ब्रह्मस्तिकककरस्तस्यौ प्रभ्रमणेन ॥ ६०
 हतानुवस्तु वृत्तात् पश्चात् रफदेन चामपीत । यदुक भगता स्वामिस्तथैवोक्ता मयाऽसुरा ॥ ६१
 न शृणोतिस्म तद्वाक्यमुदृग्वात्रा तव श्रमो । हन्तुं प्राच तदा बाह्विदसुरानप्यकादयत् ॥ ६२
 हत्वा तान् एवया तेषां पुन श्रतोऽहमन्तिजम् । उक्त्वैव विनयात्तं प्राह तं पशुखस्तादा ॥ ६३
 रित्रोऽस्ति नितरा अक प्रणामनुभूतवान् । माहतेष्वागतमित्यादि ततो ब्रह्मण्यव्युत्तम् ॥ ६४
 इन्द्रादिवेवान् वीर्याय वण्मुखस्महसा पुन । नार्द्राहर्तं यतस्तेन गद्वाधमसुरेण तत् ॥ ६५
 भण्य महारिप्यामि वेपात्रिणुपुरोगमा । युष्मासु तत्र वश्यस्तु शूमेन सशान्धयम् ॥ ६६
 पशुमुत तदा सर्वे शृण्वन्तोऽमपुङ्गवा । स्कन्दन रष्टिमापुस्ते घवो विष्णुमुखा द्विजा ॥ ६७
 इति यदिदमनय वीरयादोऽथवित्र निखिन्दनुब्रुमुप्यध्वसकस्याधुनाय ।
 पुनरपिच पशामिस्वीतपुण्या मुवीन्द्रा समवदितमनस्वास्तंशृणुष्व कथा ॥ ६८
 इति श्रीस्कन्द महापुराणे शकटमदितायां शिवरहस्यकाण्डे
 वीरबाहेन्द्रकाण्डे पञ्चमोऽध्याय ॥

॥ नय पशुोऽध्यायः ॥

शूरेण स्थानुज पुत्र मन्त्रिभिस्सह मन्त्रालोचनम् ॥

अथ शूरस्तु पुत्रस्य धृत्वा तां विपदं तदा । असुरैराप नारीभिः पञ्चकोमलया शुचम् ॥ १
धर्मकोपस्तमागम्य मन्त्री तस्य महामतिः । सात्वयामास वचनैर्दुःखितं शूरमाद्य सः ॥ २
ऐश्वर्यं कीर्तिबुद्धीनां धृतिशीर्षाज्जसामपि । निलयस्त्वं महातेजास्त्वर्षदा सर्वतन्त्रवित् ॥ ३
किमर्थमधुना स्वामिन् शूर शोचसि मूढवत् । प्रह्लादि देवास्सर्वेऽपि त्वामवेक्ष्यैदृशं प्रभो ॥ ४
न करिष्यन्ति किं हासं तस्माच्छोकं तज्जाधुना । दूतेनैवं कृतं भवा कथं शोचसि कल्पचित् ॥ ५
आयुश्चैतावदस्यैतत्तव पुत्रस्य कस्मिन्तम् । मोचेत्कथमनेमार्यं हतस्सर्वारिघातकः ॥ ६
एवं बहुविधं तेन योचितस्सहसाभ्युद्यतः । पार्थिवस्यान् प्रेक्ष्य दूतोऽर्थं गतोऽथ वर्ततेऽथवा ॥ ७
एवमुक्त्वाथ तैः प्रोक्तो गतपप इति द्विजाः । प्रह्लादमानयावेति कृतं ग्राहं महापथी ॥ ८
गता दूतस्तु सर्वत्र प्रेष्य तं रक्षन् पार्थिवम् । सर्वान् देवानयागत्य श्रेयाचैवं यथातथम् ॥ ९
तच्छ्रुत्वा शूरपथाय सद्युतं पवनं तदा । शुकोप देवान् सर्वांश्च मनसा प्रहृष्टपूर्वकान् ॥ १०
मानयामास घातारं भवाण्डाधिपमाशुसः । दूतवचनेन तं प्रेष्य अगर्ं पूर्ववत्कृतः ॥ ११
ब्रह्मविद्याहशूरोऽयं ततो प्रह्ला यथावृत् । इत्याधुनगरं तस्य प्रापाभ्याशं पुनश्च सः ॥ १२
बहुमामैव तं भूयो दूतैस्साकं निजैरपम् । प्रेषयामास घातारं निजांश्च सहसा तदा ॥ १३
मुवाथा तं बहिरस्याद्य प्रह्लाण्डस्य गतः खलु । प्रेषिता ये पुत्र दूतस्ते सर्वेऽत्र समागताः ॥ १४
शूरं सिंहासनाकटं ऊष्टुश्च विनयान्विताः । त्वदानया ययं माथ शतयुगं सर्वमिहागताः ॥ १५
धीशेभित्तनगरे रक्षन्स्सहभूतैर्महायतैः । बाहिनी द्विसहस्रेण गणितैरावृतस्तथा ॥ १६
अष्टोत्तर द्वातंत्र्याणि होमापतिभिश्च यतैः । नवसंख्याधिकैर्लक्षैर्वैरैरमितशक्तिभिः ॥ १७
हृथा तारकमण्डप परमेष्ठाङ्गसंभवाः । वर्तते सुमहातेजा ब्रह्मविष्णुबन्धू पूर्वकाः ॥ १८
सुरैस्तंसेष्यमानस्सन् शुभ्यास्ततमानतैः । प्रेषयिष्या त्वदभ्याशं वीरबाहुं महापलम् ॥ १९
द्विदितेनाधुना भूयो निवृत्तेन यथै तव । सहतो याद्विचक्रोऽपि सङ्घापितरौ महान् ॥ २०
दग्धा सर्वत्र साप्याद्य सद्य तेनैव सुन्दरा । विदित्वा तव वृत्तान्तं भागतेनैश्वरात्मजाः ॥ २१
हृदस्सन्नितरांश्चरदो युदायोपुक्कमाक्षः । प्रह्लादि देवान् संप्रेक्ष्य भो युद्धमसुरेण मे ॥ २२
इत्युक्त्वा तैश्च सन्तुष्टैस्सेविततत्र तिष्ठति । एवं दूतवधः धृत्वा शूरपथा द्विजोत्तमाः ॥ २३
सिंहाननं सपुत्रांश्च तथा सेनापतीनपि । भगवत्यानपि भर्मेष्ठां मानयामास शीघ्रतः ॥ २४
आगतास्तानयं प्रेष्य वाचमूचे विचारवान् । शृणुष्वमनुजाः पुत्रास्सर्वे यूयं समादिताः ॥ २५
ब्रह्मविष्णुमुखा देवा गताभ्याशं महेक्षितुः । याप्यते नितरां शंभो शूरपथा सुरानिमान् ॥ २६
रक्षणीयास्त्वयापेयमनुः किल महेश्वरम् । तेषां तद्वचनं धृत्वा महारैपस्तु नाकिनाम् ॥ २७
कुमारं जनयित्वाद्यु सेनारसंयोज्य मूयसीः । प्रेषयामास तं देवो बालिशं परमेश्वरः ॥ २८
आगत्य सोऽपि धीरोन्निमास्ते देवैः किलाधुना । ब्रह्मविष्णुबन्धू पूर्वका पैशुन्यनिरतैरपम् ॥ २९
निधित्व युद्धमस्मानिदम् एवेति सुनिश्चितः । तारकं च यदा सोम्यं मायामास बालिशः ॥ ३०
निगृहीतुं तदैवेनं निर्मतेऽहं यत्नैस्सह । बालं प्रत्यपि शूरोऽयं निर्जगामेत्यप्रया ॥ ३१
अविष्यतीति मत्वाहं निवृत्तः पुनरेव हि । इतः परं किं कार्यं नो यूयं दूताधुना द्विजाः ॥ ३२
रक्षवैधं विरते तस्मिन्मयूरस्ते द्विजोत्तमाः । कथमेव त्वया स्वामिस्तारकस्यापि घातकः ॥ ३३

मन्यते बाल इत्येवं सर्वेक्षेनाधुनाप्यहो । कथं दूतमस्तिस्त्रिंशत् सज्जयादन्तके प्रभो ॥ ३४
 भागतेषु बलेष्वेवं भूतबुद्धिः कथं तव । यद्बुधा हि ममाधेयं बुद्धिर्युद्धामिश्रसती ॥ ३५
 इत्युक्त्वा वचनं सौर्गपि मौनमाप विचारवान् । ततः प्रोवाच वचनं दुर्गुणस्तमवेक्ष्य वै ॥ ३६
 बालिशो भूतसेनाच नापिभ्रातृ त्वया विभो । सेनापतीन् प्रेषयित्वा जेतव्योऽयं विशुबलैः ॥ ३७
 भूरोक्षिमस्य सहसा धर्मकोपोऽप्यथावदत् । वर्तते यौ कुमारौ ते हिरण्यमिमुप्राधुमौ ॥ ३८
 तपोभेदेयमेकस्य बालं वीर्यवराक्रमैः । बालत्वात्तारकोऽनेन मारितस्तस्यमेवहि ॥ ३९
 कर्तुं प्रत्यक्षमस्यायं शोणाद्गुणव्रजप्रभो । मगस्त्यदापातार्कोऽग्रेपि मेदितोऽनेन पर्वतः ॥ ४०
 यज्जयादुद्ध दूतेन इत्यत्रापि शरादिभ्यम् । भल-यो मारितस्तस्मात् दूतेनामेनशालकः ॥ ४१
 तस्मात्सेनापति मुञ्च प्रेषयित्वाशु बालिशः । जेतव्यस्तद्व सेनामिदंशुर्वैस्तुरैरपि ॥ ४२
 उपर्येषं विस्ते तस्मिन् बालजिह्वाप्रवोचतः । प्रक्षयिष्णुसुरेन्द्राणां जयः पूर्वं त्वया हृतः ॥ ४३
 तदानीं न विचारोऽयं एवं ते हि यताधुना । सेनांश्च प्रेषयन्तु जेतुमप्राप्तुरोत्तम ॥ ४४
 आहोविश्वामित्राहं या निगमिष्यामि क्षीप्रतः । धृत्वैतद्वचनं चण्डः प्राहेनमसुरोत्तमम् ॥ ४५
 हिमे भूतामि वा जेतुमसुरा मयि संप्रति । मयादत्ताः कथं या स्तुर्विचारोऽप्युक्तमानसाः ॥ ४६
 गताऽहमधुना सपस्त्यहावागगतानपि । जित्वाऽमेनासुरभेष्ट पौरं मेप्याग्यसंदापम् ॥ ४७
 मनलधैरमाहं तदाऽमिदपराजयः । (महं गत्वा मुरान् जित्वा द्वागमिष्याम्यसंदापम्) ॥ ४८
 ततोऽग्रीद्वयः सिंहः प्रकृतीनां धरोऽसुभम् । पुष्करसहायार्धममनस्य दिशोरपि ॥ ४९
 जये विचारा क्रियते कथमप्राप्तुरेश्वर । मन्दस्या यदि भूयांसः सहायाश्च समागताः ॥ ५०
 तैरेन सहजित्वैव तदाभ्यासं पुनः प्रभो । नागमिष्यामि सहसा कुर्वाणमधुना मम ॥ ५१
 अमात्वाधैरमाहूतो सेनापतिमिरप्यमुम् (मले) । अथ त आतुकोपोऽपि यावमूचे विचक्षणः ॥ ५२
 यदातु तारकशैलपसुराधुतमौ हतौ । तदानेन नियुक्तोऽसि न त्वयाहं फिल प्रभो ॥ ५३
 प्रशङ्कद्वर्त बालं दूतं प्रारब्धचोदयः । मयदीर्यबलेचापि नजानासीह तत्पतः ॥ ५४
 यद्बुनाय किमाशुर्व तातर्मा समचोदय । इत्युक्तिमस्य सधृत्वा हिरण्योप्यदद्वयः ॥ ५५
 हसन्तित्यां जनास्तस्यै द्वावपि दिशुं प्रति । विचारं हतवामित्यं रथायासुरनायकः ॥ ५६
 गतक्षेत्राभुशोषम मधैरेयावशोऽप्ययम् । तस्माद्व्यामर्भकं क्षीप्रात् ससेनममिमाप्यतम् ॥ ५७
 नागमिष्यामि भूयोऽपि तातायाह तयावथा । अथाग्रयोदमिमुगोऽनेन संघोक्ष क्षीप्रतः ॥ ५८
 आतरावाग्योर्बाल दूताभ्यां मारितौ दिशुः । संद्विष्यामि ताकाशु सेनामिस्तद्व सत्यतः ॥ ५९
 मधेचरान्तिकं भूयो नावाशान्यसुराधिप । यत्तिस्रस्तितान् सर्वांश्च राक्षसान्जयं फिल ॥ ६०
 पराक्रमं नजानाति मदीयं हि भवानहो । प्रहृष्टा मे प्रदत्तानि करणं वामुंते तथा ॥ ६१
 आगुधाप्यतिघोरानि दत्तमे सुमहात्मपि । नियोजयतर्षव मां दैत्येभ्यः रणाद्गणे ॥ ६२
 वयं परस्परं सर्वे ते बालमयैस्तदा । ततोऽयदद्भिरे सिंहमुपस्थान् सप्रिशय्यय ॥ ६३
 दूरवप्राप्तमप्यीदृश तद्वं सर्वार्थं समाहितम् । सुप्रहृष्टये कथं या ते रिशुपीर सुप्रथिव ॥ ६४
 यस्मादप्यान् प्रातरः सख्यार्यं महेश्वरः । तस्याप्यत्र समुत्तिष्ठन्तं दान्तेऽनानि त्वयं तथा ॥ ६५
 मुक्या तेन प्रदत्तं तद्वैश्वं वारितो भूतम् । नस्त्विरम्यं पुनश्चापि प्रक्षयिष्णु पुनरगान् ॥ ६६
 बाधयित्वापि रैवेन्द्रतनून् अमुमेतिथ । धृत्वातद्वान्नाहं स्वम्दः प्रापितेषु दृशयताम् ॥ ६७
 भीरोन्मिदमप्य दूतेन भूतबुद्धि खड्गं वै । मनेषु मन्दिरेभ्यः पविशेभ्यं महापतः ॥ ६८

दृष्टोऽपि धीरो न ज्ञातो विज्ञेयेन त्वया फल । शणोत्तर शतं चापि युगानामसुरेश्वर ॥ ६९ ॥
 आयुस्तेन प्रदत्तानामीनेन मयतो गतम् ।

दापत्या स्वपात्र सेनान्ते (शकत्याप्येनायुधेनान्ते) मरणं तेऽवदधत् ॥ ७० ॥

भृ-वा शकिं घाततोऽर्थे सुकुमारः कुमारकः । न जानामि महादैवमर्था दुर्घटकारिणीम् ॥ ७१ ॥
 युद्धिरेतादृशी ज्ञाता तज किं धातव्यमेष ॥ इतः परं वा दैर्घ्यास्तान् मुक्त्वा कागदृह्यितान् ॥ ७२ ॥
 प्रणम्य पञ्मुखं भृशश्रुत्योक्तिं तस्य निर्घणः । यसास्मिन् स्वपुरेऽग्रे भुक्त्वा भोगान् पश्येति ताम् ॥ ७३ ॥
 शयादि यचनं तस्य निद्राम्पासुरनायकः । प्रोवाच यचनं एतस्त्वरहतां धरोऽज्यन् ॥ ७४ ॥
 धूर्णयन् लोचने रक्ते क्लृप्तस्तेनोद्गमवृत्तः । किं वदस्यधुना भ्रातृ गतलज्जो मद्रन्ति ते ॥ ७५ ॥
 विशेषयसि भूतानि य इन्द्रियालकं तथा । प्रणम्य धनं तिष्ठेति प्रोक्तवानसि दुर्मते ॥ ७६ ॥
 जयन्तस्तु त्वाम् मुक्त्वा धृ-येति मिति चाप्यहो । दापत्याच मरणं तद्वदृष्टोत्तरयुगावधौ ॥ ७७ ॥
 ममेति चापदस्मृतेन वृत्तं यचनं यत । मापाऽपवा भगवन्मयो मतेर्षा विध्नोऽस्त्येते ॥ ७८ ॥
 विनष्ट धीर्यमथवा मुक्तं दैत्यव्यस्यच । न जानासि ममेतेन य इत्तं त्वमद्य किम् ॥ ७९ ॥
 यत्र कापि द्रुतं गच्छ मुक्त्वाभ्याशं ममायुज । इति सारोपमस्योक्तिं धृ-त्वा सिंहमुखस्तदा ॥ ८० ॥
 हितं मया समुदित म भृजोऽस्मि विमूढधीः । विपरीतं च युद्धाति वदिष्यामीदमस्य यत् ॥

इति निश्चित्य मनसा प्रोवाच यचनं द्विजः ॥ ८१ ॥

नानायुधानि मम सन्ति तथालपाहं भूतानि कालमगमन्य विनित्य भूयः ।

दप्यामि नूनमसुरेश तवाम्तिकेऽन वस्यसुरौघकरि सिंहमुखोऽतिभीमः ॥ ८२ ॥

इति धीरवान्दे महापुराणे शबरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे

धीरमाहेन्द्रकाण्डे षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

रुद्रश्च सेनापतीनां नामानि, धीरकाण्डेन धीरमाहेन्द्रपुर समीपे हेमकूटाख्य पुरनिर्माणं च ॥

ततस्संधुष्य तस्योक्तिं शृण्वशा प्रसन्नवाक् । सन्तुष्टो नितरां सिंहं प्रोवाच यचनं तदा ॥ १ ॥
 शोधनार्थं त्वमदैवमुक्तवानसि सत्यतः । तव बाधा न योग्याहि कालमुद्दिश्य सप्रति ॥ २ ॥
 भागतक्षेत्रदानीं स्वामानयिष्यामि शीघ्रतः । तस्मात् त्वमधुना गेहं यच्छेयुस्तदा विशुष्य तम् ॥ ३ ॥
 सद सदैव्य शूरोऽयं शुद्धज्वां प्राप भूधराः । तस्यां राज्या ज्यतीतयां प्रातरथाय पञ्मुखः ॥ ४ ॥
 सिद्धासनामधिष्ठाय नन्नास्तौघं शोमितम् । ब्रह्मविष्णुसुरेन्द्राद्यैस्सेज्यमानस्तमन्ततः ॥ ५ ॥
 नवग्रन्थाधिपैर्लक्षैर्भूतानां पतिमिर्भूतः । धीरमाहेन्द्रकाण्डेऽयं तदा ॥ ६ ॥
 मानेतव्यो रणस्त्वं त्वया युद्धाय संमतिः । इति तस्य वचः श्रुत्वा धीरवाहुस्त्वरायुतः ॥ ७ ॥
 तथैव बायु प्रोवाच रुद्रस्य वचनं तदा । आनीय रथमस्तन्तुमुखं वायुत्पयम् ॥ ८ ॥
 निघेशयामास ततस्सन्निधौ पञ्मुखस्य हि । रथस्थानयनं श्रुत्वा धीरवाहुमुखाद्गुहः ॥ ९ ॥
 भवच्छासनात् सैन्धादारोह रथ क्षणात् । विष्णुब्रह्ममुस्तान् देवानाकथामास धै प्रभुः ॥ १० ॥
 ख खं यानमधारोद्गु तारकाभिः क्षणारिणः । ततस्सर्वचोदितस्तेन ते सर्वे यानमास्थिताः ॥ ११ ॥
 हसं ब्रह्मा दरिद्राहर्षं विध्नन्तु पुरन्दरः । सेनानां पतयन्नापि रथानररुह सुन्दरम् ॥ १२ ॥

वाहिनी द्विसहस्राणि भूतान्यपि च विर्ययुः । वैवदुन्दुभयस्तत्र निनेदुस्त्यहिता भृशम् ॥ १३
 शहरी काहली महु दिग्दिग्माः पटहास्तथा । निजितप्रवृत्त्यां चोषि बहुलोकावलि संत्वाः ॥ १४
 विपक्षी परिवादिन्यो बहुभ्यो रुद्रपूर्विकः । शङ्खाम्पृक्कालि चिह्नानि निनेदुर्मधुरासराः ॥ १५
 जगुः क्षिप्रगण्यर्के सिद्ध विद्याधरोत्थाः । अण्डास्त्रानि वैवस्य देवसेनापतेस्तदा ॥ १६
 पुण्यवृष्टिर्भूतत्र सुखागसमुद्रया । विध्वारयतीं तस्य प्रभोस्तुतुकनादौ ॥ १७
 पार्थस्यौ परमेक्षाक्रममवस्य जितेनतुः । अट्टासपरास्सर्वे प्रापुरभोनिधेस्तटम् ॥ १८
 रथाभ्यसेनापादोत्थ धृष्टिस्मर्यत्र चावृता । पठितांभोनिधौ भूयः पङ्क्तिर्त्वं तथानयत् ॥ १९
 सेनानां गमनाक्षसिन् सवभूष तदारुजः । एवमभोनिधिं तीर्त्वा सेनामिस्सहस्रमुत्तः ॥ २०
 उत्तरद्वारवर्धनत भूमिस्थाप पुरस्य सः । तदार्मीमेकतरसा ब्रह्माविशुद्ध ताडुमौ ॥ २१
 प्रणम्य दण्डवद्भूमौ हृन्मदभूचतुपनतौ । जय वैवादिदेयेश भक्तानामभयप्रद ॥ २२
 नगन्तव्य त्वया स्वामिन् पापिनस्तपुर प्रभो । स्थित्वाथैव रणे सीम सागतं तं इतिष्यसि ॥ २३
 इति संमार्घितो वैवंदेवसेनापतिस्तदा । दिग्धकर्माण्यमयीक्ष्य कुबये नगरं क्षणात् ॥ २४
 इति प्राह यचक्षैतच्छ्रुत्वायं निमंसे किल । नानामण्डप संयुक्तं गोपुरैर्मिशोभितम् ॥ २५
 मनेकाध्वंसयुक्तं हृन्मदमन्दिरमण्डितम् । नानावीथिस्त वैदमौघैरावृतं सुमनोहरम् ॥ २६
 हेममिर्निर्मितायाश्च हेमकुटारवमद्भुतम् । पथ विधाय तदप मायया त (तत्त्वमायातन्त) व्यजित्तिपत् ॥ २७
 हृष्टैतन्नगरं हृन्मदस्सभान्येनच शिन्धिष्यम् । स्वष्टद्वारमन्त्रेत्य रथादयकरोह सः ॥ २८
 सेनापतीनां प्रायेकं निवेशं समकल्पयत् । तेषां नामानि वक्ष्येह शृणुष्व द्विजसत्तमाः ॥ २९
 शुभ्रश्च मेघमालीच श्वेतशीर्षकस्तथा । कपादिनामा बलवान्वसिद्धामिधोपराः ॥ ३०
 चित्राक्ष उगलतालूच यज्ञमीमोघनामवधः । उग्रमपिप्लौतन्दि सेनो प्रसन्नसंज्ञकः ॥ ३१
 ब्रह्मसेनः पद्मकक्ष फण्डोदण्डवज्रवी । तथा परिघनेमिश्च परोदुतवक्त्रो महान् ॥ ३२
 पुण्ड्रन्तश्च बलपाद्मद्वारहरावपि । यतिजिरेनुमालीच वक्त्रोन्मो घ्नकेशकः ॥ ३३
 नदीपतिकलिहीच घोरोष्णधोप्युतोवलः । शान्तश्च चित्रसेनोन्मो भूतिनामा सुशीलकः ॥ ३४
 माशयो मानयान् सिंहस्तथावोत्तसिंहकः । उपदिष्टो जयेशश्च अक्षकक्ष मत्तकक्षः ॥ ३५
 वण्डी महाबलश्वेतो मीलवधस्तुयाहुकः । अष्टाभरणसमश्च काकवादीपि पिङ्गलः ॥ ३६
 समाय माय नामानी निकुमः कुमभारकौ । पालको सिदिताम्रैश्च दाशुतास्यमिधोपरः ॥ ३७
 हयमीवापरो धीमानयुतास्तस्यैवच । सहस्रपादुसमश्च त्यातोन्मोऽनन्तसंघया ॥ ३८
 धाममगलकेशोच सोमनामापरो महान् । अजमालीच वण्टोऽपि परस्वप्यमुलोवली ॥ ३९
 शारमन्नन्दनामानी तथाचान्धकसंज्ञकः । वक्त्रोपधिजयध्विद्रमादशनिर्कोदृशः ॥ ४०
 दण्डव्याघ्री महावीरी बालपादाश्च निष्ठुरः । तथा दण्डमुत्तारवोधि कुमुदो मानुनामकः ॥ ४१
 मन्त्रिधाराकालोऽपि हरिकेशाद्यवोपरः । घनजयो परो नास्त्रा ववातो धुपमकक्षकः ॥ ४२
 परदशुचिमुपो धीमानवरोऽनलकेशकः । सुवक्त्रमप्यधुनमसो नदीतद्वन्मनोमयः ॥ ४३
 धायुवेगो महानेजास्तपान्योऽपि सहस्रपाद् । मानुक्च पतङ्गीच गुहानीपायुनावपि ॥ ४४
 तथा शीतमुनादीच सुमाली मालिनामकः । ज्वालाकेशमिधोवमहोत्तपशत हर्मी ॥ ४५
 तत्तरतु वैपरीस्सर्वेद्राज विष्णुमुत्तरेपि । वीरैर्नयापिरेवंशैश्चैव हिमश्च क्रपिमिर्वरेः ॥ ४६
 स्यूमानस्सोत्रपदैः प्रविद्य स्वष्टरे प्रभुः । यतिष्ठदङ्गुतावारे सिंहासनवरे सुदः ॥ ४७

यथ शूरं सुरजयिर्नारदः प्राप्य शीघ्रतः । भयं शुकस्तु भवतां गुह्यः प्राणसखो भृशम् ॥ ४८
 स्कन्दस्समागतोऽप्याय युद्धायासुरनायकः । तत्रज्जमागतस्तस्मात् कुटुं युद्धं भयं विना ॥ ४९
 अस्तु ते यिज्ययेति करिष्यामि तपो भृशम् । इत्युक्त्वा शूरेणानं नारदः प्रवदौ द्विजाः ॥ ५०
 श्रुत्वैतद्वचनं शूरो नितरां क्रोधविह्वलः । कोयात्र भारइत्युक्त्वा घोराघोराधुमावपि ॥ ५१
 युवामानयते शीघ्रात् समुद्रं निकटं मम । इति प्राह वचस्यैतावान्विमानयतां क्षणात् ॥ ५२
 समुद्रराजं शूरस्तु ग्राहस्य वचनं तदा । घालेनानेन भूतानि त्वया किं मोचितान्वहो ॥ ५३
 इति वृष्टसमुद्रोऽपि शूरमाह तदावयः । निग्रहीतुं मयाऽऽश्रय्यो वालोऽयममरेभ्यः ॥ ५४
 भयं पश्यस्सोऽहं भूतानां क्षोषितः पुनः । इत्थं संसृज्य वचनं समुद्रस्यासुरेभ्यः ॥ ५५
 कोपमाप भृशं विप्राप्यभुम्भं प्रतिचान्तरे । तदानीमागता दृष्ट्वा क्षात्या सर्वं तदन्तिकम् ॥ ५६
 प्रोक्षुश्च वचनं शूरं वीर्यं सिद्धासनस्थितम् । शृणु शूर यथाहृष्टं मस्माकं तदतन्त्रितः ॥ ५७
 स्कन्दोऽयं भूतसेनाभिलीर्यान्धिञ्च समागतः । हृष्टां संकापुर्तं धीरबाहुना वीर्यमर्दिताम् ॥ ५८
 पुरश्चोत्तर दिग्भागे तव दैत्याधिपधुना । पुरमन्वह्निनिर्माय नाताश्चर्यसमन्वितम् ॥ ५९
 यतैते प्रह्वयिष्यन्मैरावृतोत्रामरेभ्यः । सप्तदश रणायानं त्वया साकमपं शिशुः ॥ ६०
 एवं दूतवचः श्रुत्वा शूरपथा द्विजोत्तमोः । ज्वलन्निव तथा क्रोधपाहिना प्रेक्षितो भृशम् ॥ ६१
 मानयामास दूतैस्तु भानुकोपं निजामग्नम् । भानुकोपस्तु तरसा यत्सैर्यदुभिरावृतः ॥ ६२
 रथमावृष्टा शूरस्य गृहद्वारं समागता । नववहस्य रथान्छीघ्रमापायं शूरसन्निधिम् ॥ ६३
 प्रपन्तां तदा तातमसुरैशं महाघतम् । शूरस्तमायते प्रेक्ष्य वृक्षान्तं च व्यतिष्ठिषत् ॥ ६४
 श्रुत्वैतद्भानुकोपोऽपि अग्राह वचनं तदा । यथाहमधुना तात जित्वा सर्वाभिमानं क्षणात् ॥ ६५
 यथा तं सहसेनाभिः प्रापयिष्यामि तेऽन्तिकम् । निशम्यैवं वचः प्रोक्तं सपुत्रेण तदाऽसुरः ॥ ६६
 सन्तुष्टो विसर्ज्यैवं रणावासुरनायकः ॥ ६७

इति भीष्मकाण्डे महापुराणे शकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

वीरमाहेन्द्रकाण्डे सप्तमोऽध्यायः ॥

वीरमाहेन्द्रकाण्डसमाप्तः ।

श्री महापुरुषो नमः ॥ श्री विष्णुस्वराय नमः ॥ भविष्यस्तु ॥

श्री शरवणोद्भाय नमः ॥

श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

॥ युद्धकाण्ड प्रारम्भः ॥

ॐ नमः शिवाय

एषमुखं द्वादशभुजं त्रिपण्यनपङ्कजम् । कुमारं सुकुमारार्कं कैकीवाहनमाश्रये ॥

॥ अथ प्रथमोऽध्यायः ॥

ससैम्येन भानुकोपेन युद्धाय प्रस्थानम् ॥

भानुकोपस्तु निर्गल्य रथमारुह्य तत्क्षणम् । गत्वा रोहं लक्षं यथा कवचं वज्रमिन्द्रम् ॥ १
तूषीरविलसत्पुष्टभागः लङ्गलसत्करः । मङ्गलित्राणरमणीयांगुलीभिर्मनोहरः ॥ २
गोघाचर्मावृतस्त्रीयमणिवज्रोत्तरखलः । तत्तज्जांघ्रिवोद्भासत्पीताम्बरपटिकतः ॥ ३
वीरपट्टावृतस्तद्वन्नामामरणभूषितः । द्रोणप्रसूतव्यवहन्मोहामप्रभायनः ॥ ४
धृतसंमोहनास्त्रीयः कर्पाळलसत्कटिः । त्रिशालहस्ततुरगावृततुङ्गये स्वितः ॥ ५
छत्रचामरभृङ्गारकाळाञ्ज्यासकपालिमिः । पीठी पेठीचरैरग्यैर्दुर्भुमिः परिसेवितः ॥ ६
कङ्कषेष्टधरैरग्रैरेकैरावृतान्तिकः । निर्गतानेकशस्त्रैर्धैर्यैर्धृतकोटिरघानुगः ॥ ७
एष पतस्ये सहसा यदा शूरात्मजो महान् । तदैव सेनापतयो निर्ययुधश्च - विक्रमाः ॥ ८
विजयो दुर्जयोऽग्रेषां नेमिमायी महाबली । मुसली कण्टकदार मूलांश्याश्चमहौजसः ॥ ९
तथा इशमुख्यापि मुनिलायो महाबलः । पिचङ्गवङ्गाङ्गमुखा मटिपश्चोप्रपाङ्गकः ॥ १०
विष्णुसेनाचिमौच परो विजयसेनकः । सोमकश्च मपूच्छिष्ठौ शालिजिह्वुनिचकचकौ ॥ ११
शनिश्च शूर्यकेत्यादस्तयैवासुरसेनकः । तथा त्रियुतर्कस्थाका वादिन्या दितिलम्बकाः ॥ १२
तापसंभ्यारथाभ्येमानिर्गताः किल शीघ्रतः । मधुदुन्दुभिनिर्घोषा जितांशुपिमहारथाः ॥ १३
अभ्यानामारवास्तद्वत् करीणां द्रुतितान्पयि । पवनयो रथचक्राणां घण्टानां करिणामपि ॥ १४
तुरङ्गकन्धरायद्रुघुघण्टारवा अपि । कन्दनं चैव सेनानां पांसवभ्याकंमावृताः ॥ १५
मावृताशेषदिग्मागारसंपभूतस्तदा भूधाम् । उद्गमयीभिरस्यन्तमुज्यतेमोगधैस्तदा ॥ १६
पठ्यमानावदानौघैरावृताभ्याशभूरयम् । संवर्तान्घिनिसैलशैमिश्चाल द्विजसत्तमाः ॥ १७

विशप सशैमिदमस्य जितांश्वीर्यं वैद्यस्य निर्गमनमाशु विधात्स्नुः ।

प्रापान्निवन्मधुयमावृतवैषसंधपावेदितुं सुरकपिः किल भूचुरेन्द्राः ॥ १८

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

युद्धकाण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

[श्री नारदेन स्कन्दनिकटे असुर युद्धोद्यम निवेदनम् ॥

आगत्य नारदस्कन्दं प्रणम्य परया मुदा । स्तुत्यं स्तोत्रवैस्तुत्या जगद् वननं तदा ॥ १ ॥
उच्यतेऽयं मया स्वामिन् श्रूयतामधुना त्वया । सर्वज्ञेनापि देवेश क्षणमात्रं कृपावशात् ॥ २ ॥
भवदागमनं ज्ञात्वा शूरपथा निजात्मजम् । मानुकोपमिति स्थितं जितमानुजं शैशवे ॥ ३ ॥
स्थाप्य भवता वैद्य चोदयामास तं बली । निर्वयौ स महामावी महासंमोहकारकः ॥ ४ ॥
ब्रह्मविष्णु यमान्ताकं हरुणेनरणेऽलपत् । ब्रह्मास्त्रं ब्रह्मणो विष्णोश्चक्रं मुक्त्वाऽप्युधम् ॥ ५ ॥
पाशं प्रयेतसो दण्डं यमस्यान्यग्रहीतृत्वात् । क्षेपुर्मर्हति तं पापं मयामेव भयाज्जगत् ॥ ६ ॥
इत्युक्तिमस्य संध्रुत्य स्थितश्चक्रपयोवहः । शरमं वैसरी यद्वा गजः कैसरिणं यथा ॥ ७ ॥
गोमायुरिव दातुंल मायात्येष मन्वन्तिवम् । उक्तवैद्यं सहसा स्कन्दो वीरबाहुं महायत्नम् ॥ ८ ॥
पार्श्वस्थमब्रवीद्वाचं गंभीरममितीजसम् । गत्या त्वमधुना सद्यः पुर एवास्य दुर्मतेः ॥ ९ ॥
अश्वधिकैर्महावीरैर्लङ्घ्यसंस्थामितैस्तथा । सहस्रबाहिनीमिध वाहिनीमिः परिरुतः ॥ १० ॥
त्रिरथ पत्तनं तस्य षोढामाद्यु निपात्यच । हत्वा च तुमुलं युद्धं जित्वा तानपुराधमान् ॥ ११ ॥
पुनरागच्छ मेऽध्याशं वीरबाहो मदाह्वया । एवं नियोजितस्तेन वीरबाहुस्तदा द्विजाः ॥ १२ ॥
प्रतस्थे सहसा मीमो वीरलक्ष्मणलक्षितः । कथैकुण्डलसंयुक्तस्त्रणैश्चलत्कटिः ॥ १३ ॥
पथरागप्रभापुञ्जमनीयोर्मिकादशुलिः । हारकंरुणकैदूरकिरीटसमहच्छादिः ॥ १४ ॥
गदां दधानो महतीं दण्डपानिनिपातकः । शरजालावृतोद्भासपूणीराधस्त्रपार्श्वकः ॥ १५ ॥
चापं दधानस्सुमधत् पिनाकं शहरी यथा । खड्गकुन्दासिनिखिद्यतोमराद्याधुधोज्वलः ॥ १६ ॥
मैदमन्त्रकैःसामहोच्छ्रायये स्थितः । शङ्खकाहलतिस्त्रयाणपटहाडंयदारयः ॥ १७ ॥
वीज्यपानलसच्छुषामरपुतिभूषितः । पताकाधैजयन्तीमिदिल्लन्तीमिवैलाहकान् ॥ १८ ॥
कदलीयन्तदप्येन वयैतेन्द्र हवोज्वलः । राकाशशांरुमुमादधमुक्तःतपत्रकः ॥ १९ ॥
वीणावेणुमुदरादिधरैराहुनपार्श्वभूः । पटद्विर्विधिधाम्न्यान् गुणान् सान् पन्निर्मितः ॥ २० ॥
इत्थं निशम्य प्रस्थानं तदा वीरा महीजसः । सेनानां पतवशापि रथानाश्वा निर्वयुः ॥ २१ ॥
सहस्रबाहिनीमूढं लघोऽपिच तदाभ्यलत् । सेनाभ्यरथयायामां रवास्तवादर्पणवः ॥ २२ ॥
प्रस्थानं वक्रतुमस्येय पुष्पाशु पुरो ययुः । तत्र केचित्सादृहासा चापतश्च परस्परम् ॥ २३ ॥
मण्डलाकारममेव तत्कोत्स्तुत्य वेपथः । एवमापूरयन्तं पुरोगा द्वारमस्य ते ॥ २४ ॥
तत्पुर्वमेव भुवैतद्भानुकोपस्ततो द्विजाः । यत्नं तरसा शूनिषट् त्वत्पुर्वंता ॥ २५ ॥
प्रापयिष्याम्यहं सख्यमित्युक्त्वा कोपविद्वलः । निर्वयौच पुरार्चमत्पुर्वैरुमहाधैः ॥ २६ ॥
ततोऽगुरा भूतसेनां दृष्ट्वा दृष्ट्वा इमे । को भार इति मत्वाभ्य चक्रुः किमितिचितम् ॥ २७ ॥
युत्तैतद्भूतसेनापि हृत्वा रावं मदाभयम् । उपयुपयं तदा गतास्तेषां हि बाणिनाम् ॥ २८ ॥
ततस्त्वयैऽपि ते दीप्ता वषट्पुः किल भाषकान् । बायुधानि तद्याऽन्यानि भूतसेनासु निष्टुताः ॥ २९ ॥
भूतागपि तदग्निच्छपाभिपादाङ्ककाम्गदी । मूर्छितानि भूतं विप्रास्तच्छ्रुत्वातःडितानिदि ॥ ३० ॥
ततः कोपेन भूतानि नागाधामौमारयन् । मन्वानश्चैस्तद्वेत्तास्य रथेयापिरथः ॥ ३१ ॥
यमञ्जुलाहविःपैयमत्पुर्वैरुत्तुयनपि । जग्रात्यन्तमुक्तोपाद्बहवथ तदाभूताः ॥ ३२ ॥
दृष्ट्वाभूतान् कोपय सेनापतिवरोनलः । प्रेरयित्वा रवं दीप्रादागतो भूतबाहने ॥ ३३ ॥

धनुषा त्वां समायोज्य बबर्ष्व द्विलीमुखान् ॥ ३४
इति भीष्मकन्दे महापुरुषे शंकरसंहितायां शिवद्वयखण्डे
युद्धकण्ठे द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ अथ तृतीयोऽध्यायः ॥

माय भञ्जमुखादीनां वधः

दुद्रुधुषा ततोभूतसेनात्सलारसमेततः । मुमुक्षुः कानिमृत्तानि सङ्घायाताडितानिदि ॥ १
वीर्यैरभूतसेनायाः पतिस्त्रिहाभिधोमहात् । दण्डमादाय हस्तेन दण्डपागिरिपञ्चाः ॥ २
ताडयित्वा रथापदतुरगामचरोन्मृत्तान् । ततोभ्रजो घमुरहं नदधैर्य रणाङ्गणे ॥ ३
नजयेयं यदि तदेत्युपत्ताभ्यर्च्यच्छांस्तुतम् । सिद्धस्तु तच्छरस्रोतो मयैर्मनुजमेखसः ॥ ४
रथमारुह्य तस्याशु बाणमुःकाहवाक्षिणम् । सोऽपिदण्ड समादाय महामीमं तवरायुतः ॥ ५
ताडयामास सिंहस्य शरीरे यज्ञनिष्ठुरे । ततोऽनलं महाकोपाम्मुपस्था सभास्य पशति ॥ ६
संपृष्ट्वा पादावस्थाय भ्रामयित्वाभयमग्निना । आस्त्रलङ्घनहीणुष्ठे हतया सोऽभयचदा ॥ ७
मृने तस्मिन्नाश्रुदशीप्रमाजौ पुरागतः । वर्यम् शरसहस्राणि सिंहस्योपरिधागवत् ॥ ८
उपागतं तमभ्यासां सिंहो दण्ड मृतस्य सः । शूरीया तरसा तेन ताडयामास येनतः ॥ ९
सोऽपि वृद्धं समादाय स्वकीयं धमयद्गुप्ता । अताडयत्तया सिंहमसुरेद्यो महाबलः ॥ १०
तौ तदाभ्योन्यदण्डाभ्यां ताडितौ धैर्यमुभयौ । मूर्च्छितौ तु समीक्ष्याशु मायनीलाहुमायपि ॥ ११
दैत्यभूतपङ्कानां व पतीतायामतौ पुचि । ततो भीष्मस्त्रकं दण्डं मायस्योपरिधाक्षिणम् ॥ १२
वेगेन ताडितो दैत्यः क्षण मूर्च्छामवाप्यथ । स्वकमोहस्तु शूलैर्न खेन नीलमयोऽप्यत् ॥ १३
भूतसेनापतिर्नीलरसोऽपि मोहं गतस्तथा । मुपत्वा मोहं तदा कोपात् करेणारफास्यवक्षसि ॥ १४
हरी तस्य निजेनाशु करेणायथ पृष्ठतः । दष्टा गळं तदीयं च सैर्द्वैतैश्चुनिष्ठुरैः ॥ १५
पीशा रक्तस्रवं नीलो मायामास तं द्विजाः । मूर्च्छितौ यौ पुराचद सिंहस्यौ बलपात्रिनी ॥ १६
घृतदण्डौ पुनश्चेतौ युयुषाते वरस्वरम् । परस्य ताडनं कश्चिन् सदैवेनैव रक्षति ॥ १७
वर्क्षीत्य तद् पाद मूर्ध्नि संताडितुं मनः । उपनैतथ विवाप जुगोपायस्तु ताडनैः ॥ १८
पुनस्मिदुम्बकं दण्डं सभ्राम्यथ महापङ्कः । ताडयित्वापस्याशु दण्डं धूर्ज्जिवकादि ॥ १९
तथापि कण्ठसिद्धेन युयुषे दण्डपागिना । करेणैव निजेतयं ताडयित्वा पुन पुनः ॥ २०
सिंहं प्रोचेन तस्याशु दण्डनाशायकारम् । ताडनात्यतितस्तोऽर्थं शालेय च तरो. द्विती ॥ २१
पतित स्वकर चट्स्रमादायतिभैरवम् । श्वेताश्वभेन महता जघनोपसि तस्य स. ॥ २२
तारतो तं महाघोर पापेनाताडयत्परः । हृष्टैश्छेचरादेया वाचसुसुतादा द्वितः ॥ २३
भोभो सिहासुरेशानो यमच जितवान् छिड । मार्येन दुपत्मान महापार्थ महाबलम् ॥ २४
इति संपृष्ट्वा वेपानां वचनं भूतनायकः । पशपात्राशु करेणाय कपोल हरिषद्भम् ॥ २५
पपातास्फाळनेनाय मयां विगत चेतना । गणानादुर्गमस्याशु विरगुर्दुतायमस्य हा ॥ २६
अनुवां प्राप्य सैहीते समायपेक्षदा पशु । तस्मिन् पितामहोर्ध्वं संशतेऽजमुरो मदान् ॥ २७
सिंहमुद्रिय च कदा निर्ययौ धुमहारच. । प्रत्यग्रहीतमाश्रित मधुर्धाम महापङ्कः ॥ २८

तस्मिन्ममपुत्रस्तुम् ममुञ्चच्छरः सन्ततिम् । शर्वास्तस्या यथाप्यायं घटपुष्पं पुरस्स्यतम् ॥ २९ ॥
 गृहीत्वोत्पुलकं तरसा रथे तस्यापतत्तदा । महता सिंहनादेन कंठ्यमृषिपीमिमाम् ॥ ३० ॥
 श्रुत्वा तस्य महाराजं श्रुतोऽभूदसुरस्तदा । मुक्त्वा करस्थितं चापं घेयमानाद्गृष्टिकः ॥ ३१ ॥
 हृष्टैर्ममसुरं भीतं तदा प्राद मधुर्वचः । नशूरोऽग्निर्य भीतोऽसि त्वं निवर्तस्य संप्रति ॥ ३२ ॥
 द्रव्युक्तवाजमुषं शीघ्रावयतीर्य रथादपम् । निरुत्तवटपृष्ठसन्निवर्षी शिपिरं प्रति ॥ ३३ ॥
 बलत्प्रेमसौ तस्मिन्सुरस्तोकं विद्वलः । चिन्तयितं मयेदानीं यजितारेर्भुधे यत्नात् ॥ ३४ ॥
 जीवनाग्निघनक्षेपं यस्मेतादृशस्य हि । इति संचित्य मनसा दैत्यो योद्धुं मतिं दधत् ॥ ३५ ॥
 नादमसीति पेरोन महता क्षन्त्यमेव । ममिदुद्रावतं शीघ्रादप्यमार्गणान्वहन् ॥ ३६ ॥
 समापान्ते पुनर्दैत्यं चिदस्यायमपुर्व्वली । मोघांश्चकार सर्वोस्तान् करेणैव निरायुधः ॥ ३७ ॥
 मुक्तान् पुनः पुनश्चापि हृष्येयं सायकांस्तदा । पुनः कोपेन महता रथं संगृह्य पाणिना ॥ ३८ ॥
 भ्रामयित्वायुधौ तस्य क्षेपवामास सासुरम् । तदानीमेव तरसा पतिवाऽयं महीतले ॥ ३९ ॥
 हतमुष्टिकेणास्य ताडयामास यक्षसि । सोऽपि दैत्यं भुजेनैव मधुः परिघशोभिना ॥ ४० ॥
 भताडयत्पुनः कोपात् पतिनेय निरिहतिः । कैशाकेशि तथा बाहू बाह्व्येव महाबली ॥ ४१ ॥
 पतिवा भूतले भूयश्शोणितौ महामार्गतः । युयुयाते तदात्यन्तं भयवक्त्रमधू द्विजाः ॥ ४२ ॥
 हतमाहं तमारोप्य पतिवार्यं स्वयं भुवि । उचिक्षेणाग वादाग्रां मधुर्पावत्ययोधरम् ॥ ४३ ॥
 पतितोऽयं महीपृष्ठे शीघ्रेणैवोत्थितस्तदा । महस्यायं कुधाम्येत्य तात्परोऽभ्यास्य (रत्नस्य) पाणिना ।
 छत्ररत्नमापयाऽमुञ्चद्वैभवं चक्रमुज्ज्वलम् । निरायुधं तमग्येत्य हृष्टा तत् पुनरेव च ॥ ४४ ॥
 प्रहर्तुः कण्ठमेवास्त्रं क्षिप्य शीघ्रं गतं द्विजाः । सायुधेनैव बलवान्ममात्तं यदाऽसुरः ॥ ४५ ॥
 तदा संभूय सर्वेऽपि दैत्यसेनाधिपः द्रुतम् । समामत्य मृचे बाणान्यवर्धुर्भूतलंहरी ॥ ४६ ॥
 स्तनद्वर्मावुद्रादृष्टीरिबन्धून्नास्समंततः । द्रुद्विधं तदा भूतसेनाकुस्ता इतस्ततः ॥ ४७ ॥
 तान् सर्वानसुरानेफो दण्डकशत्रुदण्डकः । निपुनोद्गदसीरेषु यार्थांस्तेन सुमहायुधः ॥ ४८ ॥
 अभ्येत्याद्रावयद्यौर्गोपालो गोमर्जं यथा । विद्यास्तद्बाणजालेन दैत्यास्तु यदयो मृताः ॥ ४९ ॥
 क्षिप्रान्निपातकवमग्निबन्धकटेवराः । मृता इवाक्षिणी केचिदुन्मीर्य पतिता भुवि ॥ ५० ॥
 प्रादुद्रुमुत्तथा केचिद्विज्र कर्णस नासिकाः । हाहाहाब्दं सुमहावभूर्भोधिनिश्सनः ॥ ५१ ॥
 हृष्टैर्द्वानुकोपः महता भोघवद्विता । द्वाघरं विजं दैत्यो गुणेन घनुराजमत् ॥ ५२ ॥
 योजयित्वा भुगेनैव मयाच समुपेक्षितम् । याद्विभी द्विसहस्रेण दैत्याभात्र मृताः किल ॥ ५३ ॥
 मघाघशरपरे अस्ताद्विज्रमिध्र शरीरिणः । सहस्रवाहिनी संख्या चरन्ते दितिजाः किल ॥ ५४ ॥
 तस्माद्द्वममुं युक्ते विजेश्वरिणं ह्रवं यलैः । नोचेच्छूरस्य पुत्रोनेत्युक्तवायं रणभैरवः ॥ ५५ ॥
 चोदनेचरघस्याश्रु मेरवित्वात्सासारचिम् । आरम्भस्य घनुषो ज्यांच घृतलस्तफमुष्टिकः ॥ ५६ ॥
 ध्वनध्वनं कालस्य मेघसन्ततिवद्भूदाम् । वचपं शरवराणि भूतसेनासु निष्ठुराः ॥ ५७ ॥
 सेनास्ताश्च तदावृष्टान् पर्वतान्महतींश्छायाः । आयुधान्यतिघोराणि महारापयिमीपणाः ॥ ५८ ॥
 चिक्षिपुसहस्रा सर्वान् मानुकोषं प्रतिद्विजाः । तानि सर्वाभिसहसा मानुकोपो महाबलः ॥ ५९ ॥
 मुरुवा कोटिदारांस्तीष्णात्रेणुतामनयत् कुधा । पुनश्च भूत सेनासु कोटि बाणाननेकशः ॥ ६० ॥
 योजयामास पेरोन मण्डलीकृतकामुकः । मुक्तास्तेन शरास्तीक्ष्णं गच्छा इव रंक्षता ॥ ६१ ॥

उच्छिद्य पाणिपादादीन् भूतानां निर्गतास्तदा । पुनश्च साष्टहासेन शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ ६३
घर्व्य मार्गणांस्तीक्ष्णान्निद्राये मेघवज्रजलम् । भूतसेनास्तदाऽत्यन्तं छिन्नमिन्नांगयष्टयः ॥ ६४
अपलापयतिप्रस्तास्त्रयन्त्रो रक्तपाद्मिनीम् । पराभयं तदा वीक्ष्य भूतानां घावतां द्रुतम् ॥ ६५
याजगामाति धेनेन रणमुग्रो महाबलः । धामकर्मोपगं दण्डं घनवर्धश्च महारथम् ॥ ६६
तस्य वर्मणि दैत्यस्तु कञ्चवान् फोटिकोटिशः । तस्याञ्च सुमहाटोपो नदृशद्रुत विक्रमः ॥ ६७
अकरोत्तानयं शीघ्रं दण्डेनाताड्य निष्फलान् । दण्डमादाय तरसा दैत्यपटक्षिपत् पुनः ॥ ६८
ताडयित्वा तमप्याशु रुदेदेन वृथाभ्रकोपेत् । पुनस्तु भानुकोपस्य सरथांस्तुरगावयम् ॥

मारयाभास दण्डेन परस्वोग्रो महाबलः ॥ ६९

अग्रे एते तु महता बलशालिनैर्यमुप्रेण दैत्य तिमिरावलि भास्करेण ।

आरुह्य शीघ्रमपरं रथमुज्ज्वलार्धं भागाद्राजं दितिस्तुतेषु परो द्विजेन्द्राः ॥ ७०

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यसण्डे

युद्धकाण्डे तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

भानुकोपेन गजपिपैस्सह युद्धम् ॥

ततस्तु निशितान् बाणान् भानुकोपो महापुङ्गव । सुस्त्वा वहन् परस्वाशु दण्डं घृलीवकारहि ॥ १
घर्व्यं निशितान् भूपो मार्गणांस्तपलेपरे । तानयन्तु करेणैव ताड्य मोषांश्चकारच ॥ २
पुनश्चाभ्येत्य बलवानामिमुष्येन मार्गणान् । बदीं मीनहवाशाय भानुकोपेन तद्रथम् ॥ ३
मर्ममण्डलपर्यन्तमक्षिपद्गणधैरवः । रथेनाभ्यागतं वीक्ष्य रविर्भीतस्तथा भृशम् ॥ ४
आयाति भानुकोपोऽथ अपराधं गणस्थकिम् । त्वाकुलेन मनसा यदा तं दृष्ट्ये द्विजाः ॥ ५
तदैव स्थपतद्रूपो मर्त्या मन्त्रणोऽभ्युदः । उन्धायच्च पुनर्दशीप्रमुखं सन्ताड्य यक्षसि ॥ ६
अक्षिपत् धेनेन पादौ संवृज्य सौवरे । सत्यकोकावधि तदा वत्यायं भूपसा क्षणात् ॥ ७
यदा निवृत्तः पुण्यस्य क्षवादिष्वच्च पुण्यहत् । योजितस्तु तदा शक्त्या ब्रह्मणा मुक्त्या पुनः ॥ ८
पतन् मुनि समापाशु मोहमुग्रोऽद्विगाहिष । तस्मिंस्तु पतिते दण्डी महावीरो महागिरिम् ॥ ९
जवाढ्य सुमहारावो निरासासुरवर्मणि । तं सहस्रशरान्मुक्त्वा क्षतघा सोऽच्छिन्नत् क्षणात् ॥ १०
रसाल वृक्षमाश्रय पुनश्च पुरतः स्थितम् । समर्थं ताडयित्वास्य रथस्य तममावयत् ॥ ११
ततस्तु भानुकोपोऽप्य मन्दुनाच्च ज्वलन्निव । सहस्राणां दश तदा निशितानाशुवान् क्षणात् ॥ १२
घर्व्यं निटिले तस्य मज्जयन्नेषवत् भृशम् । सुमोह समही प्राप्य तच्छरैस्ताडितो बली ॥ १३
तस्य तपतनं ज्ञात्वा पिनाकी शीघ्रमागतः । आरुह्योदं स्वः गोत्रं प्रसारयन्करी बलात् ॥ १४
प्रचक्रमे यदा क्षेप्तुं भानुकोपं प्रतिद्विजाः । तत्पूर्वमेव तस्यायं यक्षस्तत्प्राणि रक्षसा ॥ १५
सदस्याणि रणे भीमो मुञ्जतिष्ठ पिनाकिना । तानि सर्वाणि तस्याशु यक्षो मित्याच निर्वपुः ॥ १६
पपात समहीवृष्टे हसिणेव महीधरा । ततस्सर्वाणि भूतानि सर्वे सेनापिवा अपि ॥ १७
मिज्जिवा पर्येतान् वृक्षान् गण्डशैलं यदा अपि । महता क्रन्दनेनापि मिज्जितानुधि निस्सनाः ॥ १८
अवप्रेत्य धेनेन भानुकोपो तदा भृशम् । भानुकोपस्तु तान्सर्पान् वान्मुक्त्वाऽऽशुगान् द्रुतम् ॥

वच्छिष्य भूमौ तत्तार महाबल पराक्रमः । पुनश्च मार्गणामुक्त्वा द्वावयामास तानयम् ॥ २० ॥
 पलायितेषु सर्वेषु वल्लेख्य महाबलः । अष्टाष्ट रुद्रवृष्टाक निश्चिन कपालकाः ॥ २१ ॥
 तथाष्ट लोचनायाश्च लक्ष्मीपत्न्या ययुः । ते सर्वे सुकुमारजाः सर्वाभाय भूयिताः ॥ २२ ॥
 सपेलक्षण क्षत्रा धनुश्शास्त्र विशारदाः । एकैव ज्येष्ठा साकं योजयित्वा धनुर्विष ॥ २३ ॥
 पश्यत्वा स्वरून् विनिश्चिष्य ख्येष्वालीढ मार्गतः । हतज्या स्फोटनायव गुणस्यशरपुंजकाः ॥ २४ ॥
 यवपुंशरजालानि सादृहासास्तदाभूरे । तेषु कान्यस्य मार्गं च प्रविष्टा निर्गतानिदि ॥ २५ ॥
 कानिचिप शरान्मुक्त्वा सोऽपि चिच्छेद् शीघ्रतः । पुनश्च सोऽमुष्म कोपात् सहस्रगणितान् शरान् ॥ २६ ॥
 कोट्या मुमोक्ष तास्तर्पान् लक्ष्मीस्य महाबलः । तानेते सहसा घेतुं सप्तद्वयोधिकान् शरान् ॥ २७ ॥
 मुक्त्वा ग्यवर्तपन् भूयस्तन्निबन्धमहो द्विजाः । पुनश्च मानुकोपस्तु सायकान्मथनिर्मितान् ॥ २८ ॥
 बनेककोटि क्षत्राक्षान्मुक्त्वाऽमितपराक्रमः । कार्मुकास्त्राण्यमीषां श्लेद्यामास शीघ्रतः ॥ २९ ॥
 पुनश्च वीरास्सर्वे ते शरानन्यान्धनुर्विष । समादाय जवेनैव यवपुंरुहरे तदा ॥ ३० ॥
 तेन मुक्तान् शरांश्चाद्यु चिच्छिद्रुस्समहोद्यमाः । तथा रथे तदीये ते सहस्रगणितोत्तरान् ॥ ३१ ॥
 शतानि वज्ररंगेषु ध्वजेषु तथा यद्वन् । सारथीय सहस्राणि मुक्त्वा ताननयमहीम् ॥ ३२ ॥
 मानुकोपो महाकोप यद्विज्यसितमामसः । महान्तं रथमाकृष्ट पुनश्चान्यं महाबलः ॥ ३३ ॥
 जल्यजत्तेषु धीरेषु शतानि च शतानि च । सहस्राणां सहस्राणि नाशयामनुकान् छिन्नाम् ॥ ३४ ॥
 तैस्तदा वृत्तसर्पाणास्सर्वे कण्टकिताः । अभयन् विगतोत्साहास्सयदाक्षमुतागताः ॥ ३५ ॥
 तादृशांस्तान्समीक्ष्याद्यु वीरसिंहामिधो महान् । रथकोटाहारायथो यवपुंशरजनेकदाः ॥ ३६ ॥
 जवेनाग्नमहामीमो वीरशस्त्रम भूतलम् । तानि सर्वाणि तरसा भानुकोपो युधिष्ठिरः ॥ ३७ ॥
 भूलीचकार याणानां सहस्रशतकोटिभिः । यज्ञास्त्राणि सहस्राणि पुनः कुडोऽस्यसोऽसृजत् ॥ ३८ ॥
 छिन्वायं तानि घेरीन सहस्रगणितैश्शरैः । वीरसिंहोऽस्य वक्षस्य पूरयामास कोपतः ॥ ३९ ॥
 भानुकोपोऽपि तस्याद्यु सायकैस्ताडितो भूशम् । ग्लानिमाय तदाभ्यस्रन् रथधारा परिभुतः ॥ ४० ॥
 जवेनैव ततश्चापमर्धं नारायणस्य सः । असृजत् प्रतिबुद्धो मारकं सक्तद्विषाम् ॥ ४१ ॥
 प्रकाशयच्छर्कं तु दिशो दृष्ट्वा महाजयात् । प्रतस्येभ्येकया सिधे सर्वेषामोहकं द्रुतम् ॥ ४२ ॥
 महता शब्द जाकेन पूरितादि शुद्धान्तरम् । प्रत्यलं वदा कर्तुं वीरसिंहः प्रचक्रमे ॥ ४३ ॥
 तदा हविति तं भूमायुगे मित्राण्यपातयत् । ततस्तु वीरमार्ताण्डो द्यूतकोप विह्वलः ॥ ४४ ॥
 विस्मिनीं वज्रपुंशरं योजयित्वा वज्रमण्डलम् । ततोऽर्धवशाद्दीरमार्ताण्डस्समहात्यः ॥ ४५ ॥
 कलेशान् प्रेरयित्वाद्यु ज्यांचापं तस्य सोऽञ्जितत् । ललाटेऽपि तावत् शस्त्राण्यस्यासृजत् द्विजाः ॥ ४६ ॥
 पुनश्च कार्मुकं यायकसेनाय महोद्यतम् । योक्तुं ज्येष्ठाऽऽभ्यदीमान् भानुनात्तदाप्ययम् ॥ ४७ ॥
 रथं तुरक्षमानसौमानुकोपो महाबलः । वीरमार्ताण्डकस्यासु पातयामास भूतले ॥ ४८ ॥
 पुनस्तप्तशतास्त्राणि वक्षस्यस्य धुयोज सः । ततोऽर्धवशाद्दीरमार्ताण्डस्समहात्यः ॥ ४९ ॥
 उत्पाय सरयात्तस्य वक्षोमध्ये पपात हि । भवयित्वाद्यु तथापि क्षिपतिस्र महीतले ॥ ५० ॥
 ससंध्रमं तदा दैत्यः कन्यालं करिस्थितम् । कोशदृष्टीत्वा तरसा कोडे तस्य प्रवेशयत् ॥ ५१ ॥
 जग्राह च यदा भीमं रक्तधारा तदा भूशम् । निषपात प्रवृत्तं वक्षोमध्ये द्विजोत्तमाः ॥ ५२ ॥
 तदानीं वीरमार्ताण्डः खड्गं खं परिगृह्य च । योजयामास तस्याद्यु वक्षस्यस्तनुमुक्त्वा ॥ ५३ ॥

घारवाणं तदाच्छिन्नेतेनासीत् निष्कुम् । दैत्यस्तु पुनरुपस्थ निरित्ते - तस्य योजयत् ॥ १४
 करवाले महाकोपात् पातयामास तं भुवि । अतरये सहसा धीराशुघो नाम तुर्जयः ॥ १५
 आगत्य समहावीरमहस्रम्राण्यमोचयत् । तानि सर्वाणि दैत्येशो मुक्त्वाशङ्काम्यनेकशः ॥ १६
 अतश्छिन्नघातघातेनाश्वरेणवृत्तिदुःखः । इतिस्तु सप्तयि तस्याः शरैर्मरयतिस्मिद् ॥ १७
 स्वप्य सृते पुनश्चाप्य क्षणारेण महाबलः । सहस्रैर्निशितैःशस्त्रैर्मकुटः । तस्यचोऽप्यलम् ॥ १८
 भवातयत्तदाक्षोण्यां धीराक्षस संशयः । वषया मानुकोपरतु क्षोटीर पुनरुप्यलम् ॥ १९
 निधाय मौलौ यत्नान् कोपाग्निं ज्वलितो मृगम् । चिच्छेद् चापः तस्यायः सहस्रैर्निशितैःशरैः ॥ २०
 कामुकस्तु यदाऽऽदातु श्रुत्वास्तरसा बली । तदैव मानुकोपोऽप्य रथं मुक्त्वाशङ्काम् बहून् ॥ २१
 चिच्छेदसमहादोपरवपयितिरिदमुलः । क्षणारेण पुनश्चाप रथमास्याप सुन्दरम् ॥ २२
 योजुमाप यदा कोणच्छरासनमस्रहरः । तदैवचाप तस्यायं मानुकोपोऽप्यलम् ॥ २३
 ततश्शक्तिं महाकोपात् तस्याञ्च सुमहारथः । शरैश्चतैरसनिशितैःशस्त्रैर्मपि क्षणान्तम् ॥ २४
 मयवह्ना रथापुर्णं राक्षसो वीरपूर्वकः । रथेन साकं दैत्यं तुनोदोर्वापिधायले ॥ २५
 निर्गत्वा दीप्तमाकाशे रथे स्थित्वा महाहुरः । अट्टहास निवार्यैव पूरयत्सकलादिशः ॥ २६
 सुमोच शक्तिं तस्याप निशितां वक्षसिबुधा । यतनाथ महाशक्तेर्मोहमाप क्षितिगतः ॥ २७
 धीरान्तको धीरमहेम्बरश्च निर्गन्तः धीरपुनन्द्रेण । महावलैर्वीरमहेन्द्रवीर धीरौ तदा धीक्ष्य तदस्य विप्राः
 इति श्रीस्कान्दे महापुण्ड्रे शकारसंहितायां शिवरहस्यसूत्रे
 युद्धकाण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

धीरबाहुना मानुकोपस्य मूर्ध्नाऽवातनम् ॥

प्रस्थिताश्च महावीरास्त्वयै कामुकशणयः । धमाधना इयं तदा महावाविभीषणा ॥ १
 वषपुंशरशालानि मानुकोपममिह ग । अमदन मानुकोपोऽपि मानालंकार मण्डितम् ॥ २
 अधिष्ठाय पुनश्चाप्य यवपेषु शरान् बहून् । युद्धं तदाऽभवत्तेन सुतासुमहीभुजाम् ॥ ३
 महपूरमहपूरं संलतामल्लिषैरवम् । तदाऽसुरशरैर्विज्ञातुमौ भद्रमनोरथौ ॥ ४
 नापौ भद्ररथौ प्राकारेको मूर्ध्ना तदाण्डि । इष्टैरदासुरी सेनाः मृगानां गततेजसाम् ॥ ५
 आजगाम महादेशः महताव विभीषणा । अट्टहासपरास्तत्र नम्रतुदशार्जुनशणयः ॥ ६
 पञ्चश्लेष्टराः वेत्तिदधन्तिस्म सप्ततठः । एष मदसुखवेषु दैत्येषुच तदा क्षणात् ॥ ७
 महाबाहुर्महावीरो धीरबाहुर्निर्गन्तम् । पठन् विविध वेदान् तं गुहस्रोत्र परान्तरः ॥ ८
 गुहाशये गुहं प्यायन् हस्तिनामोदहस्य सः । मृद्वं चावगादथ पिनाकमिव शङ्करः ॥ ९
 शरसंगति संभूले चापे मौर्ध्ना तदाऽयुजत् । आस्त्रालयत् वा यामा स्वपङ्कोनि यिमीपणाम् ॥ १०
 तदा समभययोरो निनादः पूरयन् दिशः । प्रहाण्टसुपिर तद्विरीषाश्च गुहान्तरम् ॥ ११
 अकाण्डेऽण्डं स्फुटतिषा प्रहण्णोऽपिप्रयत्नम् । कल्लोलानां रवो वा स्यात् प्रहयामोभिधेयत ॥ १२
 एवमुमेक्षितो नात्वा प्रकारेणच मानवैः । तादृशं च मदाशयं श्रुत्वा व्याप्रमिया मृगाः ॥ १३

ध्याया गजाश्च सिंहस्य रथमाशोक्य मीषणम् । शरमस्य खोभ्यं किमिति पञ्चानना अपि ॥ १४
 त्यक्तभृशुद्गहावासा दुद्रुयुः परितो दिशः । चकार भानुकोपोऽपि शिञ्जिन्वास्फालनं तदा ॥ १५
 तदारावोभयच्छत्रं सर्वाश्वर्यकरः परः । ततस्तु भानुकोपस्तं धीरपाहुं महाबलम् ॥ १६
 नम्रदाह्यं नमपुमिन्द्रगुहो यलमिन्द्रय । दूतस्य कस्यचित्कोवा गार्हपताहस्तव ॥ १७
 मायावशेन पूर्वं त्वं मारयित्वाऽमुगन् गतः । दूतबुध्यातवाग्दं त्वां मुक्तवानस्मि सत्यतः ॥ १८
 पक्ष्यापुना यलं त्वय्य द्रामितं मारितं मया । जित्वा त्वामाहये शीघ्रं सर्वाभेदां स्वदीयकान् ॥ १९
 म्रहच्छृङ्खलिकाद्वान् करिष्यामि मर्षदायः । इति युवन्तं तं प्रेक्ष्य धीरपाहुर्वचोऽब्रवीत् ॥ २०
 किमुष्य तेऽपुना देस्य पण्डितं मानिना त्वया । योऽनुभव्यागते दूतं न तथा यत्तुमर्हसि ॥ २१
 दूते नास्ति यलं शौर्यमिति कस्यचिन्निश्चयः । मुक्त्याऽमिमानं तस्मात्त्वं कुर्व युजं मया सह ॥ २२
 इत्थं वदति देवेशे धीरपाहो महाबले । भानुकोपस्तु कोपेन दशास्त्राणि सुमोचहि ॥ २३
 सोऽपि मुक्त्वा दश शरान् विभेदेतानि देवपः । शतशंश्याशुगान् दैत्यो विसर्जं पुनः कृधा ॥ २४
 तावद्वाणान्निष्ठमुष्याय तानप्याच्छिनदुज्ज्वलम् । पुनश्च वधिनो दैत्यसहस्राणि जहौदया ॥ २५
 धीरपाहुस्तु तान् छित्वा सहस्रेरेव कोपतः । तस्मिन्भूयस्सहस्राणि दशास्त्राप्यत्यजःपुरः ॥ २६
 दशमिरससहस्राणां छित्वा तानसुरशरैः । भानुकोपोऽत्यजद्वेषाणां लक्षशंश्यामितासुरैः ॥ २७
 तस्य लक्षशरैर्वीरपाहुः छत्वाऽप्यामृधा । दशलक्षशरान् रैले प्राहिणोत्समहारयान् ॥ २८
 तावत्संश्यान् विमुच्यार्थं दैत्यछित्वाऽनुतानपि । शतलक्षशरणांस्तु पुनोदासिन् महाकुपा ॥ २९
 तावत्संश्यैश्चरैस्तस्य तान् हत्वा देवनायकः । पुनश्च शतसहस्राणि कोट्या तस्याज तं प्रति ॥ ३०
 छित्वा तावच्छरैर्वाणामसुरो देवपोज्जितान् । कल्पान्तधनयद्वृषो वधं सुपहून् शरान् ॥ ३१
 धीरपाहुरपि कोपाद्दहासकरो भृशम् । सुमोच शक्यवर्षाणि महासंघर्षमैषयत् ॥ ३२
 तदा तपोऽसममयच्छेदे निर्वृतु दुर्दिनम् । एणवापशुनारादणजैर्वातिप्रधमम् ॥ ३३
 शरशालप्रभापुञ्जस्तुत्तौदामिनीभूतम् । कृताशेषदिग्भक्तार्कयामदृन्दातिवृद्धि ॥ ३४
 शिलीमुखतदीमन्प्रधमस्रधपर्वतम् । निर्वद्वावप्रभवेन लक्षपवधं परस्परम् ॥ ३५
 निष्कापञ्चसुतिवञ्चन केनराजिभिराजितम् । अनिमेषैरपितदा सनिमेषतवेक्षितम् ॥ ३६
 प्रवृत्ते दुर्दिने वैधं भानुकोपस्तदा शरैः । धीरपाहुविमुक्तानि छित्वास्त्राणि यद्वृन्दपि ॥ ३७
 पुनर्दशशरान्मुक्त्वा मञ्जयित्वाशु तदनुः । चकार सुमहाराघं घर्मशाल पयोद्वज् ॥ ३८
 धीरपाहुस्ततश्चायं गृहीत्वा न्यमहोन्नतम् । प्रेरयित्वाशुवानासु मञ्जवापास तदनुः ॥ ३९
 मसुरस्तु जवाद्गवो गृहीत्वा न्यमहदनुः । महताश्वस्य जालेन पूरयञ्च दिशोदश ॥ ४०
 सर्वत्राशितान्वाणान् सहस्राप्यवधयक्षसि । ततः कोपेन धीरपाणां धीरोत्पन्तं ज्वलदिय ॥ ४१
 कोटीरं पातयामास वायैस्सप्तभिरासुरम् । मर्षं चकार दैत्यस्तु वधान्येनसकं शिरः ॥ ४२
 तदैव कथंच तस्य निष्छेदायं पुनश्चरैः । भानुकोपं तदा भानुहस्रदीप्य तादृशम् ॥ ४३
 ततोऽसुरो महाकोपाद्भानुसकस्य निष्ठुरम् । कथं धीरनिदिळे नारात्वातां सहस्रयम् ॥ ४४
 प्रोतास्तत्र करेणाशु धीरपाहुस्तमुद्धिक्त्वा । शिञ्जिनीं तावयित्वायं महाराघ विभीषणः ॥ ४५
 मष्टदासपरोत्यमं मुञ्चतिसास्यवक्षसि । सहस्राणि तथा चक्र दोस्तनिष्ठ युगपान्निपु ॥ ४६
 मतिस्थानं शरणां मष्टपाजिरिवज्वलन् । तच्छरैरिषसंक्रादीर्दक्षमानस्तदासुरः ॥ ४७

मुमोह धनुषः कोट्यां बाहूनिक्षिप्य भूसुराः । मोहितेतु महापापे भानुकोपे दुरात्मनि ॥ ४८
 प्रसूराजीष्मवत् किंशुकामेभ्यशोषितैः । ततस्ससंभ्रमं सर्वे दैत्यास्संभूय तं वृताः ॥ ४९
 धनुर्धरा जालानि सुगपत् घसंभेधवत् । वीरयादुरथाटोपरवापनितदिदमुखः ॥ ५०
 हृदिध्यायन् गुहं साक्षात् दैत्यं संहार कारिणम् । सहस्रकोटि शस्त्राणि मुक्त्वा मुक्त्वा क्षणादपम् ॥ ५१
 छिन्वाऽसुरशराम्सर्धान् नीहारान् भानुवाकरो । मनन्तकोटि गमितैर्लैस्सर्वान् दितैस्सुतान् ॥ ५२
 ममारयधत्तारुद्रस्त्रिपुरं लीलया द्विजाः । तदा शिंशे दैत्यानां बाणलक्षानि कानिचित् ॥ ५३
 ऐतुरथै पराण्याशु पथेषु सरित्स्रुच । क्षीपात् क्षीपं तथान्वानि वायदृढगतानिहि ॥ ५४
 इतथप्यहम् भार्यानां वपतगुर एव च ॥ ५५

इति श्री स्कान्दे महाभुवने शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 युद्धकान्धे पष्ठमोऽध्यायः ॥

॥ अथ यष्टोऽध्यायः ॥

श्री स्कान्देन भक्तसङ्गाय समोवाह्य प्रयोगः ॥

ननुतश्च कथयानि मूर्धास्त्युत्थाय भीषणम् । तदा समभक्ष्येषां रक्षैरेव महानदी ॥ १
 मांसकर्मभूमिष्ठा ऐश्वर्यालिनी सूक्ष्मम् । अद्भुतपल्लवश्च फेनरश्मिकपरिभृता ॥ २
 सुदृढमल्लकपृष्ठवद्वाजिपरीवृता । कीकसीपयूहप्लुतिपैशोर्ध्वसमाकुला ॥ ३
 परिभ्रमच्छदेनकाकङ्कैरपरि भीषणा । सारथेयशिवामिह्य विक्षिताकाक्षयावृता ॥ ४
 प्रेतैः पिशाचैश्च तथा संकुला सवैतो मृगम् । एवं सुताऽऽसुरीसेना वीरयादुराग्रिमा ॥ ५
 ततो भूतानि सर्वाणि भूतसेनाधिपः अपि । मूर्धिताश्च पराथेतु मिश्रितास्सर्वे पथे ॥ ६
 नृशयानपरेष्वेव हसन्तपि परस्वम् । सहसा भानुकोपस्तु स्वकमोहलादा द्विजाः ॥ ७
 मृतां यद्वप्रकारेण लक्ष्मीं धादिनीं तथा । निशेषेण तथा ह्येवसेनांतामपि जीवतीम् ॥ ८
 नृसगानपरां धीम्ब विचिन्त्य मनसापिच । साकं मया युयुधिरे एते सर्वे पलायिताः ॥ ९
 मयमेको महादूरो ब्रह्मसोऽस्य पृथक्जनः । तमेनं वदिकामन्ये मारयिष्यामि सत्यतः ॥ १०
 नोचेदृशि गमिष्यामि सोऽहं चापधरोऽवधि । इति प्रतिज्ञां कृत्वाऽयं दैत्यसेनाधिपः क्रुधा ॥ ११
 मद्गन्, धृष्टं तदा तूर्णं केसरीच महोन्नतः । वपथं मिश्रितशस्त्राश्च सहस्राणि सूर्यमति ॥ १२
 तावच्छूय शस्त्रैस्तच्छास्त्रिभ्रवाश्च देवपः । पुनर्मुमोच बाणाज्जं सहस्राणि तदाऽसुरे ॥ १३
 तानि सर्वाणि दैत्यस्तु महाबल पराक्रमः । भित्वाश्च निशितैर्बाणैस्सहस्रैः कोपयिह्यतः ॥ १४
 पुनर्दश सहस्राणि मुक्त्वा शस्त्राणि निष्ठुरः । सैन्धवान् तद्वथायद्वाज्जं सारथि मृतिमानयत् ॥ १५
 अथ भूताधिपः कोपाद्भ्रमामासुरथं तदा । मारुतं विजितैर्बाणैर्दशैर्दशैर्दशैर्दशैः ॥ १६
 भासुरं रथमन्वाह्य सार्गिषं कर्मुकं तथा । मित्वा महीदले वीरो जुनोद समहाबलः ॥ १७
 ततोऽसुरो रथं प्राप्य कर्मुकं समुद्यतम् । पुनर्मुमोच पञ्चास्त्राण्यस्त्रिंशत् शतानिहि ॥ १८
 देवपस्तु तदा क्षिप्रः किञ्चित्कोपवशात्पुनः । ननुर्दशशरैस्तस्य धनुश्छिन्नायु निष्ठुरम् ॥ १९
 महता सिंहनादेन कंपयन्लैस्सहस्रम् । सहस्रैस्तु शैर्भूयद्विज्वा स्रुतं तद्गमम् ॥ २०

दृष्ट्वा धैवं परियवममुं मानुकोपस्य मानुमीत्येवामाहपञ्जलधिं वीतमानुमंहन्तम् ।

सधै वीरास्सकलवृत्तुज्जाम्भारियाश्च द्रुतं ते स्फुन्दावासं पुत्रपि तदा प्रापिरे भूभुरेन्द्राः ॥ ५५

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
युद्धकण्ठे षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

धी स्फुन्देन युद्धाय प्रस्थानम् ॥

वीर्यादुमुत्तरासर्धे भूतसेनाधिपास्तदा । गत्वा स्फुन्दस्य निकटे प्रणम्य सहसा द्विती ॥ १
स्तुत्या स्तोत्रगरेः स्तुत्ये वृत्तान्तं च व्यजिज्ञिपन् । महस्या कृपया सर्पान् विलोक्य नितरां युद्धः ॥ २
निषेज्यामासतश्च तानिमान् स्वगृहे प्रति । तुष्ट्या सर्वे सुरभेष्टं नमस्कृत्यपूजान् गताः ॥ ३
दूरपद्माश्च संधृत्य स्वपुत्रस्य परामवम् । दूत यत्रेण बलवानहं गत्वा श्यव्य तान् ॥ ४
सार्कं तैवाम्रैरैतानु विज्ञेयामि नसंशयः । इत्युक्त्वा तान् स्नानं दूतान् मेरयित्वा गृहं प्रति ॥ ५
तस्यो विन्तापरवशो रात्री तामसुराधिपः । उषः काले समुत्थाय कृताशेषं दिनविषयः ॥ ६
सिंहासने समावृत्तं नानारत्नोप शोभितम् । सहस्रकोटि संस्थाकान् वृत्तांश्च प्रैरयत्स्वकान् ॥ ७
मानेनैव स्वलान्धाः तत्र तत्र स्थितान्वयम् । स्थिता दूतपर्यास्ते तत्तद्दीपादि सन्निधौ ॥ ८
स्थितान् भटान् विभूषाणि समानीयागता द्रुतम् । दूरपद्माऽधर्ता द्रष्टुं आदरोहस्य गोधुम् ॥ ९
स्थिता तस्याप्रदेशोऽयं धीक्ष्य तामनुभीषिनः । शतसाहस्र संस्थाकान् पाहिभ्या दितिजगमनः ॥ १०
भयदह्यानुतुष्ट्याय महस्याऽसुरनाथकः । नानामविगणाधीषे धृनोर्विद्वत् महाधनुः ॥ ११
मासमानस्तदा दामधनुर्दृतयनीयवत् । तत्तत्कालेस्वयमेव शरपूनेनिरङ्गपूव ॥ १२
रिषादिपुत्रमाधुश्चमास्त्रांश्चुद्धरुषणान् । धृतद्रोणप्रवृत्तीपद्मामोदामप्रभाभरः ॥ १३
तदा शुभ्रादगावदमाटापृष्ठिधनधमः । दण्डशालासिनिहितावृत्तायपुधोन्मलः ॥ १४
जितसगरवैलासमहामैरुधरेषे । इन्द्रलोकरथे चित्रे नानारत्नोपशोभिते ॥ १५
विपद्भ्रातृललितदृष्टप्रपञ्चपरिवृत्ते । स्थिता प्रतस्ये दैत्येन्द्रसत्तानुगो मन्त्रिमिपैः ॥ १६
सेनापतिमिरम्येभ्य महावीरैर्महाबलैः । तथा सर्वापुष्पापूषंश्चदृष्टान्नात्रिभिः ॥ १७
राजर्षीषी ततलीतां गोधुत्कारमागतः । सिंह शारङ्गपुत्रौ तावत्सुरेशतिदूतौ ॥ १८
सेनामामचिपी इत्या मेरयित्वाऽनु पूषंयौ । बाहद्वीमेरिपटदमङ्गुडिदिमहाहरेः ॥ १९
तादितैरसममहाराजैर्दंष्ट्रयुधिषिजिभिः । तुल्यमाणौ द्वेषमिष्टिर्तैमेष्टदस्तिनाम् ॥ २०
अमद्रथमदायवनेमिजालरपरिचि । श्वेत्तारवैभ्य सेनानां मायपाना महारथैः ॥ २१
जिनवराग्नकासाग्निमहाबाहोर्निरस्त्रनः । नानारत्नवराक्षिपेष्टप्रदपस्यावृत्तमना ॥ २२
दूरपद्माऽनु सेनाभिः प्राप युद्धरथेन महत् । महता पृष्टिजालेन सेनापदोन्निभेन ॥ २३
गृत्तारैर्मण्डलाबाजः विवदपञ्चमुत्तदा । तदागमनमाश्रित्यः शुभ्रायाव व्यजिज्ञिपन् ॥ २४
पार्श्वयामाव रेवेदं भयस्वस्य तर्गं तदा । ऊप दूतं दूताग्रानं यत्तदासत विभ्यः ॥ २५
योऽनुगम्यागत र्गोष्ठं सर्वदैत्यादिषु प्रभो । इति संज्ञापितस्फुन्दस्तयोपुत्राय पुण्डरीम् ॥ २६

मयरासनान् सैदाह् सर्वदेव्याण्डहारकः । पापं स्वसारधि तूर्णं रथस्थानयने गृहः ॥ २७
 प्रेरयिष्याथ तेनायमानीतेऽसिन्महारथे । प्रहयिष्यिष्यन्पूर्वम् स्तूपमानपदांशुजः ॥ २८
 विपश्चिमानसंसक्तनारदादिनिषेधितः । इत्थं दण्डैश्च नृत्वद्विण्णमभिरुपिभिरावृतः ॥ २९
 मेरीकादलनिस्त्राणशङ्करीममुमहत्ते । शंखपंशविषत्राधिर्मसितांभोधि संरवैः ॥ ३०
 पायद्रिः किमरथैः पठद्रिषैर्निर्मिगुणान् । छत्रनामरसंसक्तकारैरथरैरपि ॥ ३१
 छत्रनानोपचारोपैरन्यैरप्यवृतमन्त्रिकः । भास्त्रात्मरथं वैद्यः प्रतस्ये सदसा द्विजैः ॥ ३२
 प्रस्थिताश्च तदा वीरास्सह सेनाधिपैरपि । रथानारुह्य तरसा सर्पाभरणभूषिताः ॥ ३३
 भूतानि तानि तरसा हतव्येच्छारयाण्यपि । तदा सममवद्रेणुपुञ्जो ध्यातदियावः ॥ ३४
 सप्तशस्त्रसदृशा सर्वे प्रापुरापोघनस्थलम् । ततस्तु भूतसेनानि संवृत्तान्यासुरैर्भृशम् ॥ ३५
 बह्व्याग्निरिवांभोधिजलैरतिवर्लस्तदा । मुमुक्षुभाय भूतानि वृक्षानुरावृत्त पर्वतान् ॥ ३६
 तथा शिलाश्च महतीरधुरेषु दुराण्यहम् । तेऽपि देव्यास्तदात्यन्तं क्रुद्धा भूतेषु शीघ्रतः ॥ ३७
 स्यायुधान्यतिघोरानि तत्पशुसुमहारायाः । पुनर्भूतानि तान् कोपादसुरैरसुराण्डतैः ॥ ३८
 तुरंगमैस्सहस्रैश्च दशमिमंचहस्तिनः । सदृशगजमुत्थैश्चतुरङ्गान्मुबह्वतपि ॥ ३९
 रथैर्गजैश्च दितिजामास्कात्यास्कास्यरैश्च । ममारण्यं पट्टं वैत्यान् करिष्यन् तुरंगमान् ॥ ४०
 उपपाठ्य पादौ संपृष्ट तथा देव्यास्तुरंगमान् । संघाम्य काञ्चित् भूषे सन्ताप्यभूतिमानयम् ॥ ४१
 मसुराश्च ततश्शीघ्रं भूतैर्मुकान्दीकृतान् । पर्वतानापुषेतिष्ठन् महाभरावनीपनाः ॥ ४२
 पुनश्च भूतसेनासु मुक्ताया नाकायुधान्यपि । चिन्विष्टदुः पाप्मिनादादीन् द्रावयामासुरव्यहो ॥ ४३
 निर्गताश्च ततश्शीघ्रं भूतसेमाधिपाः क्रुधा । दण्डजह्वरैस्तद्वदपुष्पैस्तुमहारायाः ॥ ४४
 मारयन्तो पट्टं देव्यान् द्रावयामासुरज्जना । संघभूयस्तदा वैद्यं चकचानि पट्टन्यपि ॥ ४५
 शोणितौघव्यन्तीच समजायत पैनदी । पीडयितृतिशूरस्तु वैत्येषु सुमहाबलः ॥ ४६
 निर्जगामे महादोषवृत्तितदिरुमुजः । भारोदितथे ममे पुनरारोहणाय च ॥ ४७
 मनुपातो रथैरन्यैर्हिंसहस्रैर्महोन्नतैः । दशसाहस्रतुरगैः कृष्टे रथपरे स्थितः ॥ ४८
 पथं शरवृष्टीश्च घनवन्मेघवत् भृशम् । तावत् तं महाशूरमुग्रो वीराधिपो महान् ॥ ४९
 दण्डमुद्यम्य वेगेन ताडयामास वल्लसि । क्वचञ्च तदा छिद्य प्रहारेणस्य पक्षसि ॥ ५०
 अतिशूरः पुनः कोपाच्छरान् शतसहस्रकान् । मुक्ताया कलेचरे तस्य रक्ताप्लुष्टं तदाऽपरोत् ॥ ५१
 ततस्संसंभ्रमं भूतपतिः पर्वतमुन्नतम् । उदृष्ट्य सुमहावेपादये तस्य 'तुनोद हि ॥ ५२
 निपपातास्य पतत्राच्छतघासं मदीठले । क्षणात्पुनर्दिलयवरो रथमन्यं समुज्जकम् ॥ ५३
 इति भीष्मन्दे महापुराणे शंकरसहितार्यां शिवाहव्यवर्णे
 युद्धकाण्डे सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टमोऽध्यायः ॥

विप्रयवज्जपुत्रेण अतिशूनाम्रा चित्पृथक् पाशुपतस्य भी शिवसमीप गमनम् ॥

दाऽऽहरोह वेगेन तदानीं तस्य वैद्यः । पादघातेन हतवान् मथ्वान् श्वसनवेगिनः ॥ १
 तश्शरशतं दैवो मुक्तवानमरेभ्यः । दण्डेन ताडयित्वा तानकरोच महाबलम् ॥ २

पूर्वदेवः पुनः स्थित्वा रथेऽन्यस्मिन्महोद्यते । भारेणाद्यं महाघोरं प्रलयाग्निं समप्रभम् ॥ ३
 ममुच्चद्रजंयन्मीमं महासंवर्तमेवयत् । तद्वत् शतधामित्रं विस्फुल्लिगम्यहन्तृजत् ॥ ४
 प्रकाशपद्मदिशो महाराज विभीषणम् । महताच जयेनाशु प्रापाश्वं निकटं द्विजाः ॥ ५
 ततस्तु भूतसेनानामधिपो हृदयांजुजे । गुहं ध्यायन् हृणोर्नैतत् । उत्पात्वाद्यमभक्षयत् ॥ ६
 भक्षितेऽस्मिन्पुनः क्रोधादक्षुरेशो महाबलः । चाक्याद्यं जलमयं मुमोचारावमीयणम् ॥ ७
 निर्ययौ तच्च तरसा पङ्क्तौलैश्च चारिभिः । महायामास देवेशः । तद्वत्तमपि मीयणम् ॥ ८
 ब्रह्मणोऽद्यं पुनः कोपादत्यजद्वीपनिस्सनम् । निर्यत्तद्वत् महता रथेणापूर्यदिशः ॥ ९
 विमित्रं यदुया जेतयतुमुत्तरं तदा । प्रापाशु निकटं तस्य विवृतासं महाजवात् ॥ १०
 तदैतद्वीर्यं देवं स्मृत्वाशु मनसा शुद्धम् । चकारच महाघोरं हृदये पूर्वकलपा ॥ ११
 एवमश्वेषु सर्वेषु भक्षितेषुच दानयः । भारयवाद्यं विधियत् सर्वसंहार कारकम् ॥ १२
 सर्वांशापूर्कं शार्धैर्मिराशानाहवे रिपून् । कुर्वन्मुमोच देवेशो क्षयिदप्याहते रणे ॥ १३
 एतद्वत् तदात्यन्तं भासयामकला दिशः । कल्पान्तघनसंराज्यं मीयणं बहुरूपधत् ॥ १४
 त्वयाच महत्याच सखिप्रज्जामरेणितुः । गच्छदेवपतिर्द्वीपं गर्जयन् सिद्धयामुधा ॥ १५
 लिलिहे बलवान् देवं गुहं ध्यायन्निजगते । तद्वत् वीर्यमशायं हृत्वा दैत्यवरस्तदा ॥ १६
 कोऽयं पिथिर्देवोऽस्यात् उताहो भगवान् इहः । दिव्यानां पुरतस्तस्यै कोवाज्जानां मदायलः ॥ १७
 भक्षितुं भक्षयामास वीर्यं धैर्यमहोऽभक्तिम् । एवमाश्वयंमापायं भवकंपितं विभ्रदा ॥ १८
 मधुराज्यं ततो भीतारसधै ते योद्धुमागताः । ततोऽन्तरिक्षवा देवा भीद्व्यस्यास्त्यक्तं बलम् ॥ १९
 महदाद्यसंयुक्ता मोक्षुर्महानमाशुते । किमेतावद्बलं धैर्यं वीर्यमस्य यद् प्रभो ॥ २०
 माहतानामभूदैवाश्च संशयाविष्टमानसम् । शिवाभितेषु सर्वेषु प्रथमोऽयं शिपमिषः ॥ २१
 संशदितप्रसादश्च शिवस्यामिततेजसः । हन्तुमव्हासि सर्वानि कोशिदोऽयं क्षणावली ॥ २२
 भाव्यो बलवान् विष्णुचक्रं मुक्तं तदाहवे । गणात्सदादपिपुः कुनयै तस्य दानयाः ॥ २३
 क्षिप्रशक्यं महादेवकुमारसक्तचेतसाम् । पवित्रीकृतलोकानां पूज्यानां च सुवर्तुरैः ॥ २४
 एवमुपास्तु ते देवा ब्रह्मणात्यश्रेण्य । प्यायतो हृदयोमोजे कुमारं पुण्यरत्नम् ॥ २५
 आनादाभुपरीताक्षारसर्पं कष्टकितयवः । इतोऽपि बलमस्यानु मृपात्कन्दप्रसादतः ॥ २६
 एवमानीः मनुष्या ते वीक्ष्ण्वाय स्थिताः दगाः । भयासुरस्तु जेतव्यः कैमोपायेनपाश्वयम् ॥ २७
 किमग्नयेनं सुमहामहान्तं बलशालिमम् । अग्नियति रथे भीमे द्वापयिष्यति देवपम् ॥ २८
 इति सञ्ज्ञित्य तरसा ज्ञात्वा पाशुवत् महत् । हत्वातु गजस्यै वृजं शिपाज्जायासुरैश्चरः ॥ २९
 मत्प्रमथ महाघोरं महासंहारकारकम् । तद्वत् निर्ययौ शिमात् ब्रह्मणोऽयं मदारथैः ॥ ३०
 एवमभवेसंहारपरद्राष्ट्यासवत् । मानाविषामि सर्वाग्रिममदृशगणवद्भूत् ॥ ३१
 तथायुषानि घोराणि ज्वरन्ति सुबहुर्गणैः । अहिरद्वीपवृत्तोकान् सर्वान् मृतापिपानि ॥ ३२
 येनेन महतायाशु द्रावणद्रुतसन्ततिम् । वीद्व्य तत्सोऽक्षितिपटो रक्ते मूर्ध्नि महामथात् ॥ ३३
 अशरां ददृशुषोऽयं निपं ध्यायन् हृदंजुजे । पञ्चाक्षरं महामयं उद्यम्यनसामुच ॥ ३४
 उन्मीर्य मयनं योर्ध्वजं हृदयेतिष । भयदीप्तो महारथे शिप्योश्चर रक्षमा ॥ ३५
 इति कंपितसर्वाङ्गस्तदा तस्यै मदायलः । तद्वत्तमाशया शोभोरसमीर्यं सद्यसा गतम् ॥ ३६

तमस्पृष्ट्वा महाघोरं तदानीं घ्राहणोत्तमाः । द्विजाः— किमर्थं सूत भगवन् भवन्त्यं यत्र कुत्र चित् ॥
 दैवतानां च सर्वेषामखण्डाणामधिराजकम् । भजं पाशुपतं शौरमस्पृष्टुं दुरासदम् ॥ ३८
 गतं तद्भूदि सपेक्षं शंभोरभ्याशमाश्रया । इति पृष्टस्तु तानाह सूतस्त्वर्थाद्यं सारवित् ॥ ३९
 शंभुनास्य यदा दत्तमखं पाशुपतं महात् । तदासुरं महादेवः प्राह वाचममुं धनुः ॥ ४०
 त्वक्षयेत्येता यस्मिन् कस्मिंश्चिन् निरायुषे । भावास्तदीदमभ्याशं ममैवाशु तदाऽसुर ॥ ४१

ततएव गतं शंभोर्निष्ठं भूधरा इदम् ॥ ४२

वृधालृतं पाशुपतं तदखं धीक्ष्वातिशूर प्रमुखाद्य दैत्याः ।
 विभुर्भूतं मातृमोरयास्ते हाहेति सर्वे भयकंपिताहाः ॥ ४३
 भूतानि कोलाहलमाशु चक्रुः पुण्यानि देवाश्च वयर्पुंसवैः ।
 तदातिशूरस्तु एव विमुच्य भुवंगतो दंडधरः प्रतस्थे ॥ ४४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकरसंहितायां शिवतत्त्वखण्डे
 बुधचण्डे भट्टमोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोऽध्यायः ॥

तारकपुत्रस्य भट्टमोऽध्यायः श्रीरत्नाहुजा यथः ॥

मयातिशूरः कोपेन महता प्रबलश्रिय । सभ्राह्मण्यं पाणिना बभूवुस्तुल्योऽस्तुल्य वेगतः ॥ १
 इतस्तत्तत्तं धायन् हि तानि तानि विचिन्तयन् । मायुधानि च चूर्णानि वृधाभूतानि दैवराट् ॥ २
 भीषयन् । तसुमहापदैस्तर्जवन्भूतनामकम् । भागत्य कृह्णाऽभ्याशं ताडयामास वक्षसि ॥ ३
 तमेव दण्डं संयुज्य भूतसेनाधिपः क्रुधा । ताडयित्वा जपेनैतं मारयामास भूधराः ॥ ४
 सृष्टं तमेन संवीक्ष्य भूतसेनास्तदा भूनाम् । कोलाहले महाभीमं चक्रुस्तर्जवत्समुद्रवत् ॥ ५
 निरगाद्सुरेन्द्रोऽथ सर्वे वर्षं शरं शम्भुः । महता शब्दं जालेन घनाघन इव क्षणात् ॥ ६
 तमाघातं नक्षत्रेणाहं दृष्ट्वा भूतानि दुष्टशुः । प्रतस्थेऽग्निमुषे तस्य जनकस्तदना महान् ॥ ७
 तदन् भूरी महावेपात् भक्षयत्वा वल्लमश्च यः । तस्य वर्ध्मसि दैत्यस्तु तदैव शारमत्वजत् ॥ ८
 करेण ताडयित्वा तद्वयमख्यं तस्य सः । इत्या सन्ताप्य सर्वं च दत्तैर्दंष्ट्राभ्यः शिञ्जिनीम् ॥ ९
 भङ्गयामास कोपेन शतशः जनकस्तदा । निवृत्तः पुनरेवाशु महान्तं गिरिमुद्रदम् ॥ १०
 आमयित्वा सुमहता वेगेनापि नूनोदन् । असुरस्तु भ्रमादाय घनुरन्यमहोन्नतम् ॥ ११
 अष्टमिर्निशितैश्शालैश्चिच्छेदेन घराधरम् । पुनस्त्वहं शरश्यानि मेययित्वा महाबलः ॥ १२
 जनकं पातयामास भूमावसुनायकः । पत्तिरेवस्मिन्तस्य दैत्यः परमाकस्य सारथिम् ॥ १३
 द्रावपद्मगतशीर्षं भूतसेनास्पर्शन्ततः । तमाघातं महाघोरं वन्यसो नाम दैव्यः ॥ १४
 महान्तं गिरिमुत्पात्वा पाणिना पर्वतोपमः । भर्त्सयन्नुमहापतयैः कती केसरिणं यथा ॥ १५
 पातयित्वाऽस्य तुरगानमारुह्यसौ वल्लः । ततोऽसुरस्तुद्वीक्ष्य महता कोपवद्भिना ॥ १६
 बाणान् बहून् विमुच्येनं भवद्भिरावेदुरम् । अकरोन्मोहवशात्तममरेशं क्षणादयम् ॥ १७
 निषेधौ सहसा पञ्चस्तदौन्नतमवेक्ष्यतम् । स्फुरत्कुलिङ्गनयनो गृहीत्वा पर्वतं पृथुम् ॥ १८

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥

धीरबाहुणा शूरपञ्चस्य रथसारणि इतनम् ॥

मृतं तं वीक्ष्य देवास्तु सङ्गः कोलाहलारयान् । पलायनपरा दैत्या जितास्सर्वे महामयाः ॥ १
ततः प्रतस्थे शूराणां शूरपञ्चायरो महान् । मृतावनुजपुत्री तावतिशूरासुरेन्द्रकौ ॥ २
पलायनञ्च दैत्यानां दशदिक्षु समीक्ष्य सः । प्रेरयित्वा रथं शीघ्रात् धनुरादाय निस्तुरम् ॥ ३
मटन्यां योजयित्वा ज्वां हतलस्तकमुष्टिकः । अतस्तपत्करेणैतामकरोत् सानु निस्स्रनम् ॥ ४
किमर्थं सादयस्येनो मामलं पितमस्त्वितिम् । तव भूयादिदं सद्यो दैतेयाधम सत्यतः ॥ ५
शंसती वैवमसुरनायकं जिज्ञिनीतदा । श्रुत्वा संरायमस्यास्तु सर्वे लोकाश्च कंपिरे ॥ ६
महाविष्णुसुरेन्द्राद्या दैत्या विभ्रुस्तदाग्रयन् । पलायनं मृताभ्याद्यु मृताभ्यामाभिरक्षकम् ॥ ७
अभूयतायमारयो जमैराह्लादशाम्बुम् । स्थितानु सेनापतयस्तदा सर्वे महोजसः ॥ ८
तस्मिन्निगिरिभिदराक्षैरभ्यैर्नानाविधायुधिः । युयुधस्तच्छानं क्षिप्वा क्षिप्या महाजयैः ॥ ९
सकार रेणुं स्तान्सर्षान् दशमिनिशितैश्चरैः । पुनश्च तैस्सहस्रैश्च कोटिभिर्दत्तनायकः ॥ १०
मुक्त्वा शरान् यद्वन् भूयो विमैर्देवां वपुष्यम् । तच्छरैः फटिताः वेचिन् स्थिताः क्षिप्वा भृशं तदा ॥ ११
अलुङ्घन् पतित्वा महामपरे रज्ज्व मानसाः । पलायनं महोदयासाः परे सेनाधिपा द्विजाः ॥ १२
एवं परामयं सर्वे नानाकपेण संगताः । ततस्सर्वैर्दोद्गृह्य स्तवैः समागत्य रणस्थलम् ॥ १३
यवपुर्निशितान् बाणान् असुरैरो महाबलाः । भूयोऽभिरणमाश्वेषां शरान् मिक्त्वा महासुराः ॥ १४
सहस्रकोटिं संस्थाकैश्चरैश्चापरधानपि । धूळीढत्य महाकोपाद्वर्षं निशितान् शरान् ॥ १५
वक्षसि कक्षीहायैषां शतसाहस्र संव्यकान् । ते सर्वे मुमुक्षुस्सलच्छरैर्भिन्नवक्त्रसः ॥ १६
प्रस्थितो योग्यार्ताण्डः पृषाकान् लुब्धनयम् । वीरेषु बबलु श्रीमामुमोबासुरनायकैः ॥ १७
क्षिप्वा तानाशुर्नैर्दसो बहुभिस्तुम्हारायः । सम्यगे निरिले वस्य सहस्राणि शरान् पुनः ॥ १८
सुरापिस्तान् चिच्छेद् सहस्रैरेव रंहसा । ततस्तु शूरपचार्य सहस्रैर्निशितैश्चरैः ॥ १९
शरान् घनुध तूणीरमस्य क्षिप्वा म्पातयत् । मुक्त्वा पुनस्सहस्राणि पातयामास तं क्षिती ॥ २०
अपाययौ महावीरो वीरसहस्र संवकः । अत्यञ्च सहस्राणि कालाप्यस्मिन्महासुरैः ॥ २१
सहस्रैरिच्छिनत्तस्य क्षिप्वा तन्मयेव कार्मुकम् । पतिःपाप महाकोपाद्भीरत्स्यारणे महान् ॥ २२
खड्गेन बापं चिच्छेद् मग्नबद्धस्तदा स्वयम् । मुक्त्वा ग्रहन् शूरं यतस्स पुनश्च सः ॥ २३
निरायुधत्वात् शरो गृहीत्वा पादमुकुष्ठा । ऊर्ध्वमुखोपगमास वाक्दध्ने महासुरा ॥ २४
मग्नस्य भित्वाभिहतो पतितोऽयं महीतले । मोहमाप - तदात्यन्ते रज्ज्वकायसुरेश्वरः ॥ २५
अथवीरमहेन्द्रोऽपि प्रस्थितस्सायकान् यद्वन् । मुमोच दैत्यनाथेऽस्मिन् महाकोलाहलारयः ॥ २६
तान् शरैरच्छिन्नसोऽपि बहुभिर्दानश्वैः । मिथोरथं आगमित्वा युयुधाते शरैरस्मै ॥ २७
ततः कोपवशाच्छूरः विशच्छलाधि पादयोः । धत्तारिशदुरोगाभ्ये विशङ्कादुयुगे तदा ॥ २८
युयोज तस्य सहसा पतितस्सोऽपि मोहितः । वीरवीरः प्रतस्थेऽथ वपनं धामान् यद्वन् क्षणात् ॥ २९
तच्छरान् कार्मुकं दैत्यस्सहस्रैश्च वमसह । रथं च सप्तमिस्तलैः पातयामास मृतले ॥ ३०
तादितुं तु यदा देवो दण्डमादाय जागतः । चतुर्मिलं चकारसैर्दिग्घादैर्यश्वरस्तदा ॥ ३१
पुनश्चतुर्दशास्त्राणि मुक्त्वा तं क्रोडयादुपु । पातयामास भूयुधे पर्वते हरिवाक्याः ॥ ३२
ततस्समागतो धीरमाश्वैश्च समाह्वयः । शक्तिं नूनोद् अनुया शक्यो जेतुं न स्येत्यम् ॥ ३३

तस्यां दूरस्तु । याणानां सहस्रं सहस्राभ्यन्तम् । छित्वा तत्सर्वमस्येयं वक्षोमध्ये शिखादधे ॥ ३४
 पतिताय विशीर्णाय बापायगतलोपयत् । अयातयत्सप्तशरैरेजं वृद्धप्रहारात् ॥ ३५
 तत्तरसमागतौ धोरवेसरी गणनायकः । धनुं शरान् ववर्षाशु महता मण्डुनाऽसुरे ॥ ३६
 सप्तसप्तशरैस्तस्य धनुर्दिष्टत्वा रथं शतैः । मुमोच निरिले दैत्यसहस्राण्यमोशितुः ॥ ३७
 क्षिपतिस्म गिरिं धीरशूरे तस्मिन् पुनःकुधा । शरेणैवेन-तं छित्त्वा तत्तान भुवि दैत्यराट् ॥ ३८
 ततः कोपेन महता पतित्वा तद्गणे सूरः । वरेण ताडयन्मास दैत्यवक्षति निघुरे ॥ ३९
 मिश्रपाणिः पपातास्य पुरयश्च रथेननः । शरस्सु-तं श्रुतीकाशु क्षीराभ्याघक्षिपञ्चवात् ॥ ४०
 विमुक्तमोदस्ते स्वसरा सेनामाय पुनश्च सः । अयामस्य क्षणादीर पुष्टूत इहासुरे ॥ ४१
 काळाग्रमस्यञ्जत्कालं महाघोरं महाबले । पतितं तदुरो मये प्रपदे रेणुतां भृशम् ॥ ४२
 समीक्ष्यैतदुपाध्वाद्दशरं जग्राह देवराः । मुक्त्वा-दानसहस्राणि वणिगामस्य वक्षति ॥ ४३
 अयातयत्तदैवमसुरेनो महीबले । अघिकमेव प्रापाय वीरशासन भूतलम् ॥ ४४
 वीरान्तको महाधीरो महाकोलाहलारथः । कथं वरामशोश्मरसेनानामभ्यनेनह् ॥ ४५
 इत्युक्त्वाशु ववर्षास्मिन् शम्भापुत्राणिमण्डुना । भवान् सिंहवद्भूयो भीमपद्मासुरं वक्षम् ॥ ४६
 तानि छित्त्वाप दैत्योऽपि सहस्राण्यवज्जमुरे । सहस्रैरच्छिन्नरजोमपि गर्जयन् मेघवत् भृशम् ॥ ४७
 अपशूरो महाकोपाच्छरैर्वज्रमयैस्तदा । तद्यापरयत्ताणानि सहस्रैरभिनन्दितैः ॥ ४८
 पुनश्च तदुरो मित्वा मोहयामास त-क्षणात् । मोदितं तं तदा वीक्ष्य वीर्यादुरागतः ॥ ४९
 महाबलमुपाचिनं दूरवधा युधिष्ठिरः । पूर्वं त्वं दूतकृतेन समगत्यासुगान् वधुन् ॥ ५०
 मयुधम् । तमे हतया मायारूपेण निर्मिताः । तदिदानीं धनुस्त्वक्तव्यं दूतो मय मयागया ॥ ५१
 मोचेत् क्षणेन मित्वा म्यां सहस्रिण्यामि सत्यतः । इति ब्रुवन्तं तं वीरः ग्राह यार्चं रमस्वष्टे ॥ ५२
 इन्द्राक्षयाद् दूतोऽपि मर्योऽपि स्वांतवाग्रविम् । ब्रुव्युदं प्रया दैत्य मुपराग प्रलपनं वृथा ॥ ५३
 दौतायेव महाधीरे वीर्याही वृथाऽसुरः । नदन्नकोटि क्षत्राणि ववर्षास्मिन्महारथः ॥ ५४
 तावन्ति मुपराग धीरोऽपि तर्जनं यमे वृथा धृत्वात् । कोटिमिथ पुनस्तेम मुक्तं स्रक्तं सुरोऽच्छिन्नह् ॥ ५५
 पुनश्च कोटिभिः कोटिदाम्नाण्युच्छिद्य देवणः । प्रादिषोऽपि कटे तस्य शत दैत्याधिपस्य सः ॥ ५६
 प्रतिस्वत्तनमार्पयत् रथमस्त्रिगुणितम् । शक्तिं पिना गुहर्त्य वपयते दग्धुमप न ॥ ५७
 रिचमेनं वरिण्यामि वदुमिथ शरैर्धुयम् । इति निश्चित्य मनसा पररं सुवदुगुहः ॥ ५८
 तात् छित्वा दीपनायोऽस्यमर्षी यधस्त्रिदोऽपि । मुमोच सुमहाकोपाद्वक्त्रस्य तमे तदा ॥ ५९
 शोऽपि कोटिदरैस्तस्य स्वारथि दत्तवान् क्षणात् । वक्षानाद्विरथंवायु रथमस्य धमद्वदि ॥ ६०

इति धीरवान्ने महापुत्राने शंखध्वजितायां शिखादधे
 युद्धकाण्डे दशमोऽध्यायः ॥

॥ अथ वषाद्वनोभ्यावः ॥

भीमभन्देन दूरधिरासीकरणम् ॥

ततस्तस्यभ्रमं वीरसमाश्रय परिरथम् । पापध्यायेतन्नामे ते कोऽपिपिता सदावजम् ॥ १
 तर्जनीय दशस्योक्तं तृप्तीयत्र महाबलः । पति-ने जवाग्रम वक्षोमध्येभ्यट्टादं ॥ २

प्राप धूम्रस्वरूपं पतिते भुवि शीघ्रतः । संयोग्य कालसूर्याखे मुमोचसिन्धुतः कृपा ॥ ३ ॥
 कुण्डिताग्रं निपतिते संधि नूनं सुरेशिनुः । ततः कोपेन महता वीर्यादुपैलप्रिव ॥ ४ ॥
 बाह्वैन्द्राग्रमग्राभ्यां शस्त्रे संयोग्य रंहसा । अस्यञ्चेत्तपि तर्जं तथा भूमिं गते द्विजाः ॥ ५ ॥
 मायासुराखे महता मयुना ग्रहिणोरसुरः । प्राप्य ते तं महावीरं लज्जयित्वा भुवं गते ॥ ६ ॥
 नारायणस्य शस्त्रेण ब्राह्मणं महत्कुचा । विससर्जे महात्मांसे सर्वसंहारकाणे ॥ ७ ॥
 स्फुटप्रिकणे तेऽपि प्रतिहस्तास्य वल्लसि । एतदस्य बलं सर्वे दृष्ट्वाश्चयं गतास्तदा ॥ ८ ॥
 तमाह वीर्यं शूरोभ्यं श्पुङ्गवीरं निस्सनम् । मक्षिका वडवावश्यं वद्धि पक्ष्मयैवते ॥ ९ ॥
 दिव्यान्पद्माप्यपि मयि निरस्तास्ते गतानिदि । पुरैव संहरेयं त्यां तव वीर्यं बलं तथा ॥ १० ॥
 भस्त्राणामपि माहात्म्यं वीक्षितुं स्थितवानहम् । तदिदानीं क्षणेनैव संहरिष्याम्यसंशयम् ॥ ११ ॥
 इत्युक्तमाधेन तदा वीर्यादुः कृचा उवलम् । मयं पानुपतं योरं असुरेणो मुयोऽहि ॥ १२ ॥
 विनिर्ययी महावेगादुदिरन्पद्मादिकम् । वीर्यैतदूरपथापि तदेवात्रं तदास्यजम् ॥ १३ ॥
 भृशं सुपुष्पुस्तेऽपि महारापविभीषणे । प्रहृत्तोः प्रापतुर्भूयो निकटं भूसुराः क्षणात् ॥ १४ ॥
 एतावद्वि बलं तेषां पथ्य वीर्यं ममाधुना । एवमुक्त्वा ववर्धनं शूरपथा वहुन् शरान् ॥ १५ ॥
 मयर्षत्सोऽपि भूयसि शस्त्राण्यस्मिन्महत्कुचा । दैत्यः पञ्चदशालैकदशुरधिष्ठनपुरकुचा ॥ १६ ॥
 मुमोच शक्तिमनुलां दैत्ये वैद्यमणाधिपः । कापुद्धिरमवचसा पतिता हृदयक्षसि ॥ १७ ॥
 ततस्तस्मिन्पुरे दैत्यो वण्डं समचिक्षिपत् । तदानीमेव वैद्योऽस्मिन् स्कं दण्डं जुनोदहि ॥ १८ ॥
 तं धूळीकृत्य सहसा दैत्यदण्डो महाजघात् । ममोदधरसुरेशानुरोमभ्ये पतत् क्षणात् ॥ १९ ॥
 मोहितं सारविर्षाद्वयं विशालस्तवरा रथम् । मूर्च्छां पमोदनाययं सञ्चयतं यदुज्ज्वलम् ॥ २० ॥
 शूरो ययर्षं भूतेषु भीतेष्वथ शरावहन् । पलायितानि भूतानि तदानीं दश दिक्वपि ॥ २१ ॥
 ततः प्रतस्थे भगवान् शुद्धोऽमितपराक्रमः । पलायमंश्च भूतानां तत्पत्नीनाञ्च मूर्च्छिताम् ॥ २२ ॥
 ज्ञात्वा नेकांकोट्याभं प्रेरयित्वा रथं वाम् । प्राह तं वचने शूरः प्रेयस्य सर्वेश्वरेश्वरः ॥ २३ ॥
 स्कन्दोऽयमिति मयातु सर्वदैव्य विनाशकः । तव सेनाधिपास्त्वयं मृताः खलु महीजसः ॥ २४ ॥
 तदिदानीं निवर्तेत यास्येष्टान्वितो भवान् । दुर्वलं तारकं कौशुमिव मया सुरेश्वर ॥ २५ ॥
 इहागतोऽसि शालत्वात् न जानासि बलं मम । सुराणां विष्णुमुगधावां वषामीतिर्मेवेदुशम् ॥ २६ ॥
 जपिष्यामि तपैर्वनं स्वामय रथमध्यातम् । प्राह तं पञ्चुखो वाचे स्वयमजमुखांयुजः ॥ २७ ॥
 महीप्यामि बलं तेऽथ दुरात्मन क्षुधाधम । उक्तवानसि मं यात इतित्यं ममदृष्टीः ॥ २८ ॥
 दधुमण्डानि सर्वेशाललाटाग्रिमोऽप्यलम् । इति स्कन्दवचः श्रुत्वा शूरपद्मादिभगयुना ॥ २९ ॥
 अमाद धनुस्तन्तमुपतं पाणिना तदा । यभासे तन्मजुदेष्टुसिचिकम शरीरवत् ॥ ३० ॥
 योजयित्वा गुणेनैतत् ज्याघातं कृतवान् तदा । तदा एणोऽभवत्ससमागरोद्भेदनादवत् ॥ ३१ ॥
 अग्रहीत् कार्मुकं स्कन्दः परमस्तन्तमुपतम् । ऊर्ध्वताण्डवसंर्तुहरपादवज्ज्वलम् ॥ ३२ ॥
 स्फुटतामारयोऽष्टानां सर्वेषां च यथा मयेत् । तथा गुणध्वनिर्गणे देवसेनाधिपो वृषम् ॥ ३३ ॥
 ततश्शूरशरैस्तथा रथं वैहं महत्कुचा । सर्वान् लोकामिमानांशु छादयामास निहुतः ॥ ३४ ॥
 वयर्षं तस्मिन् स्कन्दोऽपि शतन् कित्वासा देवः । ऊदयित्वा वयोध्वं वर्मफलपयोदवत् ॥ ३५ ॥
 ततः कोपेन शूरस्तु शतन् दशसहस्रकान् । कित्वा तत्सर्वमस्यायं मुमोवहि सुरेश्वर ॥ ३६ ॥

धृष्टीहस्य गृहस्तस्य सायकान् सायकैस्त्वकैः । प्रयुयोञ्ज भुजद्वन्द्वे चतुर्दशघटानिपुन ॥ ३७
 ते तत्र पतितारसद्यः कुण्ठीमावमिताः खलु । वीक्ष्य तत्प्राबोर्तीसुनुस्सहस्रैर्निशितैश्शरैः ॥ ३८
 चिच्छेद घनुरस्येदं पवित्रेव गिरि हरिः । शक्तिं तस्माञ्च शूरोऽपि ब्रह्मविष्णवोर्विभीषणाम् ॥ ३९
 अचिन्तयामयि गृहघनुरदंशशरैः । कृपा । तत्तरससंभ्रमं शूरो घनुरग्न्यसमुन्नतम् ॥ ४०
 गृहीत्वा युयुचेऽग्न्योन्यं मुक्त्वा मुक्त्वा शरान्यहून् । चकार सप्तमुक्त्वाय भुजे वैद्यस्य दानयः ॥ ४१
 कोटादहलं महामीमं सिंहघत् रणकोविदः । रेणुत्वमगमस्तेतु पतनादत्र शीघ्रतः ॥ ४२
 ततः कोपेन महता घण्मुष्मोभ्य घनुर्वारम् । रथं मुत्तरयाम्भवान् कर्मणैव महादलः ॥ ४३
 चिच्छेद निशितैरस्यैश्चतुर्दशभिर्वज्रान् । सहस्रैरपरैस्तदासचतुर्दशलक्षकैः ॥ ४४
 ततश्शूरोभ्यज्जघ्नुर्लं निशितं सुमदारवः । भित्त्वा चतुर्भिस्तथाय सप्तभिश्च शरैः पुनः ॥ ४५
 अचिन्तयामसितच्छत्रं द्रव्यं सुरनायकः । शरैर्यैकेनमकुटं उच्छिद्य । दधुगिल्लया ॥ ४६
 मूषणानिच सर्वाणि ततानमुचि शीघ्रतः । ततो विलज्वा सुमद्वारजन्मनोऽसुरः ॥
 गतहस्त वलस्तस्यौ दग्धि इव मूलुताः ॥ ४७

इदं दानयमीदृशं क्षितिमुत्तारसर्वेऽपि दैत्येभ्यः संगत्यायु रणस्थलं शितशरैर्नाशयिष्यैरायुधैः ।
 चक्रुर्वेष्टिभुवा सहातिचपला जन्वन्तुमाग्नेनते दधेलानादत्तपुरिताण्डकुहरासंभूय धूमोहताः ॥ ४८
 इति भीष्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरत्नस्यकाण्डे
 पुत्रकाण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥

शूराः इतसेनः निरायुधो पुरं पलायितः ॥

भयापिहातनूजोऽसौ चक्रे संभ्राम्यमभ्युना । सन्ध्ये दैत्यसेनासु सर्वसंहारकारकम् ॥ १
 तद्भारवा मातवद्भास्वकोटिनिर्घलमण्डलम् (जम्) । श्रप्य दैत्यबलं शीघ्रं बहुधा प्रारयच्छदा ॥ २
 छिन्नकर्णकराः कैचित् मित्रवाद्गताः परे । हृत्तनासाक्षिचरणा हतवेगनिर्भायताः ॥ ३
 मृतिमापुस्तदा दैत्यासर्वे ते तत्र सगताः । पूर्वोक्तान्स्तथावेन रथा अपि समुद्रताः ॥ ४
 हस्तिनोम्बाश्च सर्वे ते निघनं प्रापिताः शपात् । छित्वा उग्रानि सर्वाणि कप्यभाजनपक्षदा ॥ ५
 भक्तुं यमस्य दैत्यास्तान् भ्रातृतान् गृहीतले । तोमरपञ्चदशानि विदीर्णानि समन्ततः ॥ ६
 मूल्यान्कणपवित्रं विशाचकुलसंकुलम् । इत्थं परिभ्रम्यकद्रु काकदपेन हस्ताकुलम् ॥ ७
 एवे तदाऽमपत् क्षिप्रान् तदापोघनमृततम् । तादृशं तं मदयक दृष्ट्वा विष्णोस्सुदशनम् ॥ ८
 स्तुतिं चकार महतीं कंयमान निजान्नकम् । हत्वा तदैयमसुरतानां स्वभृद्वरं द्विजः ॥ ९
 शूच्यथा तपादैत्यामृताम्बीक्ष्य झण्येनसः । बहो वानुपतामवा द्वापोषा शक्तिरस्यविम् ॥ १०
 सहसा शनपास्सर्वे मृताः खलु मदीशसः । हण्यमस्युतेनार्थं तस्यां जेयल एयसः ॥ ११
 तत्तरसरसंभ्रमं गोधाद्ग्राह्यमखं सुरेभ्यः । महाघोरं महाराधं योजयामासदैत्यराट् ॥ १२
 विनिर्गते तदखं तु ब्रह्मणे कपमास्थितम् । बहुधा प्राप तस्मा मीपवद्दहसन्निधिम् ॥ १३
 शक्तिरेतद्गदस्यानु वरस्याऽमस्यत् किल । मुणोच वैष्णवं मूषस्तस्मिन्नखं तदा मुपा ॥ १४
 महता शब्दजालेन धरसंयतबलजगत् । नाम्नापिण्यु सकपेयं प्रापितदपि तं शपात् ॥ १५

सुदृजमपिसाः । शक्तिर्जगद्वाहः । दितिजन्मातः । अथातिमन्युना । दुर्योः शर्मेयन् । धर्मयोग्यम् ॥ ११ ॥
 गत्याजासिन् । ॥ १२ ॥ पशुपतेस्त्रमममृतांशरे । रुद्रास्त्रयदिशस्त्रयोः । मानारूपेण । निर्गतम् ॥ १३ ॥
 अनेकपद्मान्तकान् । पिशाचमूलराक्षसान् । विसर्जयद्विमीपयद्रुद्राद्विष्णुं । तदा यशोः । ॥ १४ ॥
 परं प्रसायं तादृशं । गृहोऽग्नीन्महीसुरा वृषाः । गतेषु तेभ्यः । विचारस्तचेतसा ॥ १५ ॥
 मयायमधुनाप्यलं । विधातुमनुलेखम् । समर्थ इति चिन्तयन् स्थितोऽस्य यत्नमद्रुतम् । ॥ १६ ॥
 तमाहवचनं गुरो निरीक्ष्य भुगदाक्षः पुराभूतं । त्वयाऽमरां स्त्वजेति न । मयोदितम् ॥ १७ ॥
 मृतादि । लक्ष्यादिनी । अनेन दितिजन्मनां गतं हि । भङ्गाद्विष्णुः । तथासुपधमाधुना । ॥ १८ ॥
 इतः परं । सुरास्त्यजेम्येयोदिता । मलितव्यः मलितवाधुनाशकाः । यदासुपधमाधुना ॥ १९ ॥
 यथाय तात्कोद्रुतं । इतो मया । तथाभुजः स्तपैथ । द्रुतमागतोऽस्म्यहं भयन्तमीदृशम् । ॥ २० ॥
 कथायशान्मयाधुना । नशचित्तत्पत्ने । इतोऽसुपधमं त्वदि । भूयः स्वजेयमाहवे ॥ २१ ॥
 त्वदि वचनं धृत्वा दूरपथाः । गृहस्यः सः । मनसा चिन्तयामास । प्रक्षितां च गिरां प्रियाम् ॥ २२ ॥
 विष्णुम् । ॥ २३ ॥ मेघः । गृहसेनोऽनिरापुधः । न । अहमिच्छुचयानेव । ॥ २४ ॥ मायेममपिभ्यारम् ॥ २५ ॥
 यज्ञः । वेद्याम् । क्षणादिव । प्रतिमं । कायेनेरिता । न । नमुंकर । यथा शक्तिरिति येष्वधीम् । किञ्च ॥ २६ ॥
 किमु जानाति याज्ञोष्यं । यत्नमेतुप्रतमम् । यत्तादृशोऽहमेव । न । नश्यो जेतुमाहवे ॥ २७ ॥
 युक्ता बालस्य चेष्टेन विषेकरहितस्त्रयः । सोदमं । मुदं गथा यथा वायव्यलं मम ॥ २८ ॥
 मानयिषा रणं हृत्वा जमिष्याम्येवमुद्युतम् । इत्थं विचिन्त्य मनसा दूरपथा तदा क्षणात् ॥ २९ ॥
 विवेश भवमं रम्यं प्रायया स्वपुरोगतः । गतमेवे । गृहव्यापस्या इन्तुं तं कोविदोऽप्ययम् ॥ ३० ॥
 परीक्षितुं मतिं तस्य तूष्णीमेव निपतो द्विजाः । न । विष्णुमुलाङ्गया गृहं प्राप्य सुरेभ्यरम् ॥ ३१ ॥
 यदाब्रुतिपुदा । मीढी प्रप्यम् । ॥ ३२ ॥ गुरोः । गृहं । स्तोत्रयुक्तेनैव साक्षात् । प्रहस्यकृपियम् ॥ ३३ ॥
 कोभ्यं तय पुरः । क्षामिन् । कृषलं तेति । मामसम् । ॥ ३४ ॥ इन्तुमेनं । दुरात्मानं । न । नहि । भास्त्रवास्तम् ॥ ३५ ॥
 लीलपैव स्थितोऽसि त्वं स्वकथा । नूनं जगत्प्रभोः । एवमुक्त्वा । स्थितानाहं वचनं प्रप्रथयाम्बितान् ॥ ३६ ॥
 आयास्यति । यदा । वैषास्सोऽर्थं भूयो । महासुराः । तदैवं । ॥ ३७ ॥ दुरात्मानमलं यत्नम् ॥ ३८ ॥
 इत्युक्तमाशेन । ॥ ३९ ॥ कोलाहलं । सुराः । तदानीं । ॥ ४० ॥ स्मिक्तास्त्रयैः । सह से । धिर्वर्तः ॥ ४१ ॥
 प्रवर्तय्याधिकालसवीराः । ॥ ४२ ॥ सिगतमोहकाः ॥ तदा । ॥ ४३ ॥ अत्रानि त्रयोपि कारिदेवस्य सन्निधौ ॥ ४४ ॥
 अथ । ॥ ४५ ॥ सेताधिपारस्यै । भूतैस्सार्क । ॥ ४६ ॥ गृहपथाः । ॥ ४७ ॥ दुरात्मानः । ॥ ४८ ॥
 महाकोलाहलाः । ॥ ४९ ॥ यधीरुद्रादिमुक्ताः । ॥ ५० ॥ दुरात्मानः । ॥ ५१ ॥ आकाशः । ॥ ५२ ॥
 विमिदुस्सुमहादयोः । ॥ ५३ ॥ रक्षासुवै । ॥ ५४ ॥ तदैकदा । ॥ ५५ ॥ प्रतस्थेभ्यः । महापुत्रं धृत्वा । ॥ ५६ ॥
 अतिशोरविक्रियातश्चतुरंगवलीसह । ॥ ५७ ॥ मृतासुपधमाभ्योभ्यः । ॥ ५८ ॥ सुपुत्रं । ॥ ५९ ॥
 प्रामत्तं । गता । ॥ ६० ॥ त्वयास्त्रयैः । ॥ ६१ ॥ तत्र । ॥ ६२ ॥ संयुक्तः । ॥ ६३ ॥ मोमदिशोः । ॥ ६४ ॥
 संभ्राण्य । ॥ ६५ ॥ अतान् । ॥ ६६ ॥ कृपा । ॥ ६७ ॥ हृदयविषयः । ॥ ६८ ॥ मेघो । ॥ ६९ ॥
 महान्तः । ॥ ७० ॥ गिरिमुत्पाट्य । ॥ ७१ ॥ दुरादिसिंहदंष्ट्रा । ॥ ७२ ॥ धृत्वा । ॥ ७३ ॥
 इतो । ॥ ७४ ॥ करेणैव । ॥ ७५ ॥ तादृशमास । ॥ ७६ ॥ यत्नसि । ॥ ७७ ॥
 अतस्तदुदुरोमये । ॥ ७८ ॥ सुपुत्रेण । ॥ ७९ ॥ तुमाहवे । ॥ ८० ॥
 करेणास्त्रास्य मेघस्तं कपोले तादृशकृपा । न्यभूतानि सर्वाणि योपुरं पुरभूयणम् ॥ ८१ ॥

सहस्रयोजनोष्णायमुपाठ्य सुमहारवैः । निक्षिपुञ्जमभ्येऽर्ध्वी मन्दरं देवताय ॥ ४६
 यदवध तदा दैत्यास्तस्यास्तत्रापतन् द्विजः । समुद्रश्च ततोत्तेलैरलिङ्गितो पुरीमिमाम् ॥ ४७
 पुनश्च तानि भूतानि सारमुत्तरदिक्स्थितम् । पातयित्वा पुरस्यास्य कञ्चुकाकारवत् स्थितम् ॥ ४८
 निरर्पणं प्रविश्याशु हत्वा दैत्यान् बहून् द्रुतान् । मित्वा गृहाणि मूयांसि लुण्ठयित्वा यथेच्छया ॥ ४९
 पुनर्निवृत्त्य तरसा स्कन्दमापुस्तुप्रेभ्यस्म् । ततः प्रतस्थे भगवान् हेमकूटपुरं प्रति ॥ ५०
 बहून् सैन्यैस्त्वकैरसर्वैर्महाकोलाहलारवैः । ध्वर्धुर्द्वैयतावृष्टिं यौष्पीताः परया मुदा ॥ ५१
 देवदुन्दुभयो नेतुर्जितां बुधिमहात्मा । व्यतोद्यमिनश्च सर्वाणि नादितानि तदा भृशम् ॥ ५२
 देवगुणगणान्सर्वे यन्दिनस्फुटयाहमयाः । पठद्विस्त्वचस्तोत्रं मरुसंघैर्गुहः क्षणात् ॥ ५३
 हेमकूटपुरस्थं स्वं भगवं प्राप्य सुन्दरम् । आरुह्य तरसा रम्यं सिंहासनमनुत्तमम् ॥ ५४
 विनिर्गम्य ततस्तेनाः खगुहेभ्यः प्रवृष्टवान् । प्रक्षिपिषुमुसैर्देवैः स्तूपमानपदांशुजः ॥ ५५
 हतानानोपचारेण तस्थौ तत्र चरासने । ततो रथिस्तमुद्गीक्ष्य विरिद्यस्थो जयसीशितुः ॥ ५६
 भगमीरतुरागेण निजं श्रेष्ठं लक्ष्मणः । यत्नस्य दिशासक्तिमेत्याह्वयत् ततः क्षणात् ॥ ५७
 गच्छन्निर्गम्यकोपेन समञ्जः किल भृशुराः । दूरपद्मं त्रिवरां सार्कं वक्षकोमलकंदया ॥ ५८
 रणाप क्षिप्तपद्मो विनिद्रस्फुटरां स्थितः । मानुकोपस्तदा धृत्वा पितुरागमनं क्षणात् ॥ ५९
 जयाय कुर्वन् मन्त्रस्य पुरस्तरणमुज्ज्वलम् । युद्धादिभ्यां तथा मार्गां संभ्रमेण पुनस्तपजन् ॥ ६०
 दूरमाप रजन्वां तं 'क्षिप्रमात्रसमाहवे । व्यजिज्ञिषन् स्ववृत्तान्तं कृतं पूर्वं दिने तदा ॥ ६१
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 युद्धकाण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ प्रयोदशोऽध्यायः ॥

महादेव्या मानुकोपाय सम्मोहनाय प्रदत्तम् ॥

जेतुं सकलसेनामिरसर्वैरप्युपैरहम् । स्थितो यात्रां प्रतीक्ष्यैनमविद्राव्य ततो मयाम् ॥ १
 पालेन युद्धं दृष्ट्वा त्वं जवापजययोः कलम् । किमात्रोपिच का कीर्तिर्यकीर्तिर्मेदेत् ध्रुवम् ॥ २
 गत्वाहं प्रातरैवेन यधिप्यामि तवाग्रया । धृत्वा दूतमुत्तेनैतं कुशो भयं पितस्ततः ॥ ३
 भजितारैः पुनर्मास्तु संक्षमो मे त्वया श्रेण । त्वद्वाज्यमपि दैत्येना सत्यमुक्तं नवाग्रया ॥ ४
 पयं सुतपयः धृत्वा पालेभ्यं मां विनाभ्युदये । जेतुं वेनाप्यशक्योऽतः पुत्राय दूतमागतम् ॥ ५
 सेनाय जित्वा तस्याशु समागच्छ महाशयः । पयमुक्त्वा विष्टभ्याव दूरपद्मं निजामग्नम् ॥ ६
 तोयं क्षणाय मनसा चक्षतिस्र निजे गृहे । समागत्य जवेनाथ मानुकोपं विनिर्गतम् ॥ ७
 दूताः प्रोचुः पुरस्यास्य लुण्ठनं गोपुरस्थं । क्षेपणं भूतसेनामिमैदमे वेदनां तथा ॥ ८
 प्रतिघोरस्य मरणं प्राकारस्थापि पातनम् । दूरागमनमग्नेन हतान्येतानि भृशुराः ॥ ९
 धृत्वा दूतमुत्तेनैतद्मानुकोपः दृष्ट्वा जयन् । यथापूर्वमिदं सर्वं कुर्वितुमशक्यं मयं पुनः ॥ १०
 मेरयित्वा महाचार्यं तद्विष् संरक्षणाय च । दत्तं महाप्रपादिभ्यः सेनया सह शीघ्रतः ॥ ११
 विवेश स्वपदं दैत्यो मानारुहः क्षिप्रवितम् । निर्गम्य यथापूर्वं तत्सर्वं दैत्यपर्षकिः ॥ १२
 विवेशामीयमयनं शत्रायेय क्षणादयम् । ससेनसमहात्पाततमगाथा मदावतः ॥ १३

महद्दीप प्रभाजाल विनोदित तत्र स्थितिः । मातोदये पुनर्मनौ भानुकोपस्स्वरायुतः ॥ १४
 ससुत्याय समाप्याशु दिवकर्म विनोपतः । संसार मायां तपसि वर्तमानां पितामहीम् ॥ १५
 भागतां तामयं वीक्ष्य नत्वा स्तुत्वा स्तवैर्भूशम् । वीर्याद्बुद्धं भक्तमुत्त्वा वप्रच्छ रोमुपीम् ॥ १६
 प्रादसा यिनयाग्रजमसुरेशं तदासुरी । प्रह्य विष्णुमुखा देवा भवद्विर्वाधिताभृशम् ॥ १७
 तुदिदानीं कथं वास्यापुष्पाकं विजयोऽसुरः । एवं भूयो भदन्तीं तां मायामाह तदाऽसुरः ॥ १८
 अथ देहि जयायास्य वीर्याहोर्ममायुधम् । यथा तथास्तु भावित्वं माये पौत्रसुलोचने ॥ १९
 इति पृष्टा पुनर्माया भानुकोपेन धीमता । इदमर्थं महामोहं करिष्यति रिपूग्रणे ॥ २०
 भविताथ जयोऽस्मिन् दिवसे दैत्य सत्ततः । उपत्यैवं तद्वद्व्याशु मायाया निर्गतासुरी ॥ २१
 लम्बा मायास्त्रमनुलं तुष्टा परमयाऽसुरः । शरसने शूरीत्याशु शरपूर्णं निपङ्कवान् ॥ २२
 कथयं वज्रसंकाशं यथा स्त्रोत्रे महाबलः । वायव्यमवन्द्यार्कं प्रह्यविष्णु शरान्धरान् ॥ २३
 तथा पशुपतेरस्त्रमक्षराजेश्वरेभ्यम् । समादाय स्वैरभ्यैर्गैरपि समुग्रतैः ॥ २४
 श्रयेकं वृक्षसाहस्रं वाहिनी गमितैर्धरैः । तथा विंशत्सहस्रेण वाहिन्या गमितैर्धरैः ॥ २५
 प्रतस्थे सुमहारायैर्भानुकोपो रणोत्सुकः । निर्घोषैरपि मेघदैस्संपृतार्कैश्च रेणुभिः ॥ २६
 वधपुंस्तीकटाक्षगाः पीत्वा मेघजलं करैः । पर्वते मेघमार्गेऽपि स्वयमार्गे गुरुरग्राः ॥ २७
 कृत्वा पदानि भूपांसि निर्गता जयशालिनः । अकल्पनिरमूचद्रव्यानां महतां तदा ॥ २८
 यन्निरेक्षस्तथा दैत्याः कृष्णाङ्गाः पीतकेशिनः । निर्गता बहवश्शीघ्रास् महाकोलाहलाचार्यैः ॥ २९
 रथहस्त्यभर्तृलौघैर्लज्जितैर्दृष्टावापिघातिभिः । लसद्बलप्रभाजालोत्तमचामकैरपि ॥ ३०
 संघाधगामिमिजातं तिमिरावृतमुकटम् । श्कुहायुधभूपास्य रत्नपुष्पा निवारितम् ॥ ३१
 एवं ताता प्रभाषेन भानुकोपः क्षणद्वयम् । निनिर्गत्य समाचार्यं सालद्वारं बलैस्सह ॥ ३२
 सहस्राभ्यनुलं वृत्तं वीक्ष्य घातं ततोऽभवीत् । वीर्याक्रमिचं कृत मद्रवो ज्ञापयाधुना ॥ ३३
 ज्ञापयामि रणे जेतुं श्यामहं क्षममात्रतः । तस्य निर्गच्छ शीघ्रेण सज्जितस्सहस्रेभ्यः ॥ ३४
 एषमुपत्वा विच्छेदोऽथ द्रुतो दैत्येन शीघ्रतः । गत्या वीरस्य निबटं उक्थानेवमेवतत् ॥ ३५
 धृत्वातु वीर्याद्बुद्धं तमेत्युक्त्वा विस्मयम् । ततः प्राप्य गृहं वीरो आहूतिमस्तुतः बली ॥ ३६
 प्रणम्य परया भक्त्या तस्यै यत्नकराञ्जलिः । स्मदस्तम्रवीहीदय सर्वभूतान्तरालयः ॥ ३७
 भायात्ययं दुराग्राथ त्वया युद्धाय प्रयुजा । सहस्रावाहिनीभूतैर्मया सेनाधिपैर्मवान् ॥ ३८
 वीरैरप्यिवैर्लसैः करोतु रणमाश्रया । मोहयिष्यति युष्माकस्य सुपत्या मायास्त्रमाहवे ॥ ३९
 अत्रं सुरमन्त्रकृति मन्त्राणि प्रत्याऽन्यथा । एवमुक्त्वा महासेनः प्रेषयामास तं तम् ॥ ४०
 प्रतरये वीर्याद्बुद्धं नत्वा स्वन्दं रयेस्थितः । भूतान्प्रवरैस्सहस्राधानां पटटैरपि ॥ ४१
 सर्वेऽपि सहसा जम्भुवामापुराहावलभः । ततो देवेषु ते दैत्या युयुतुस्तायुधान्यपि ॥ ४२
 तत्रसेनासु भूतानां सुमहाराव शीपणाः । तदा बहूनि भूतानि निपेतुर्भूतले भूशम् ॥ ४३
 छिन्नपाण्यघिदोर्बद्धं प्रवहादीनि भूसुराः । ततो भूतानि सर्वाणि संभूय दितिर्भववान् ॥ ४४
 ताडयित्वा शिरोमाथे पीडयित्वा परान्वरान् । अत्पाट्यान्धान्महावीरान् पिण्डीहृत्य तथापरान् ॥ ४५
 शूरीत्या पाणिना यदानींस्फाज्ज्वल्य महीतले । आमयित्वैतरानभ्यौ बहून् क्षिपवा स्वमारयन् ॥ ४६
 मायापुरवरानेतान् त्रिशूराणामिवेश्वरः । नकुस्सर्वांन् वृथाभूतान् वरेषां क्षणमात्रतः ॥ ४७
 नीलानि कानि भूतानि घृणपञ्चायुधानिच । पचायामि पतन् दैत्यान् इत्या शीघ्रवैस्तदा ॥ ४८

नारायण इव तदा विरेजुर्देव घातिनः । भ्रामयित्वा भजान् कानि दन्तानुरपाट्य रंहसा ॥ ४९
 आदिक्रोडस्य दंष्ट्रां तां इव रेजुर्हरामजा । करिवक्त्राणि मूयांसि गिरिकुपेषु शत्रुषु ॥ ५०
 गमनागमनाभ्यां च भ्रष्टे तारकबाधसुः । जित्वा विष्णुमुखान्पूर्वं भूतचक्रैस्ततो हताः ॥ ५१
 कैचिर्देव्या मदासीम अलन्धर इव स्वयम् । शूले प्रोता परे देव्या धैर्येणान्धको यथा ॥ ५२
 यथं नानामकारेण बहवो दानवा हताः । परेषु केषु वीराश्च भवपुर्निशितान् शरान् ॥ ५३
 निर्याद्भानुकोपोऽथ हृष्टः सर्वं मिदं क्षणात् । मुक्त्वा रथान्वाग्नेयेन भूत सेनामभिक्रुधा ॥ ५४
 भारोपितं गुणं चापं हत्वा संरावमन्धरम् । निर्गतो वीरबाहुश्च सहस्रा रणकोविदः ॥ ५५
 तावुमौ रणशार्दूलौ परस्परं अवैच्छया । वधवर्तुर्महाकोवौ सायकानिशितान्यहम् ॥ ५६
 मियत्सोऽशरास्तेऽपि युयुधुर्भूमिभो यथा । भंगमापुस्तदाभ्योम्यं हतास्त्वं क्षणादमी ॥ ५७
 उभौ देवातुरौ शीघ्रादेवलोक्मवाप्यथ । क्षणेन ब्रह्मणो लोकं विष्णुलोकं ततः पुनः ॥ ५८
 समुद्राश्च विशालाद्ब्रह्मकपालमिदं परम् । युयुधाते रथस्वी तौ महाकोलाहलारवी ॥ ५९

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

युद्धकाण्डे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्दशोऽध्यायः ॥

वीरबाहु भानुकोपाभ्यां पुनपत्याशुपहाहा प्रयोगः ॥

भानुकोपः पुनः कोवाक्षीरपक्षसि निष्ठुरे । योजयामास निशितान् सहस्राणि शरैस्ततः ॥ १
 वीरस्तु सापैस्त्रीक्ष्णैस्तत्पुत्राभ्यां द्रुतम् । सहस्रैरष्टिभक्तैरप्यक्षिप्रालागिमीपणः ॥ २
 पाचदास्य ईत्योऽसौ रथमस्य समुग्रतम् । प्रयोक्तव्यैश्च निशितानि पूनस्निग्महाकुधा ॥ ३
 तावदेव सहस्राणि तुनोर्द्वैतदृजान्तरे । चक्रमूर्तानि संरावान् हृष्टा तद्गमनच्छले ॥ ४
 ततः कोपेन ईत्योऽपि तस्याश्चाशुं घाटयन् । आवृताद्येव दिग्भोक सप्तसागर भीषणम् ॥ ५
 महता निनवेतापि भूतान्वद्वायवदृशम् । भूतसेनाधिपानेतद्वीरपयनिर्गतं क्षणात् ॥ ६
 वीरपाद्भरसमीद्वैतदाग्रेयं सगदये महान् । क्वचित्कुल्लिगजालेन उवाच नालामिरम्यतः ॥ ७
 तथा परत्र धूमेन मदवा निनवेतथ । प्रकाशेतापि संव्यासे स्फुटद्गद्गदं मुखमम् ॥ ८
 चक्रसारमर्दं शुष्महादि समिदम्यथ । धूलीहत समस्ताद्रिं प्रस्फुटद्गमि मण्डलम् ॥ ९
 प्रलिहद्वायुपाटं तद्वज्रमापासुरान्तिषम् । हृष्टा संसंभमे ईयः पावमान तदाव्यजत् ॥ १०
 पययित्वा समुद्रं तदचलांश्चाण्डदृशम् । कन्यान्तवालाशुपेदयं महासंराप भीषणम् ॥ ११
 प्रशमीकृतवदपत्रं प्रपदे देवमग्निधिमम् । सारंगमत्र युयेजाय वीरबाहुर्महाकुपा ॥ १२
 विनिर्गत्य जघनेतदनन्तैर्यदृमिष्टतम् । प्रलीक्षुर्गमहोच्छवासेर्विपैरग्निपणैरपि ॥ १३
 विश्वमेतत्करुणानिधं पद्मीमिरमिमण्डितम् । मातुल सूर्यमाकाशं जगत्त वायव्यमाशुरम् ॥ १४
 निकपापासुरं दीप्ये सर्वलोकं जघानकम् । भानुकोपसमीद्वैतदाग्रेयं मण्डलम् ॥ १५
 मनन्त ताव्यं कृतेण गद्गहातेन वचंतान् । दोषपटगनेत्यन्तं वार्तासमिधं मारुतः ॥ १६
 धिलोऽप्य सरितां नापांसुजघ्नेन प्रासरद्वदीन् । इत्यभातमभ्याशं धीश्च तदेयनापकः ॥ १७
 शृपयात्रे मदाधारे मदाचल पराक्रमम् । महता मन्युना भीमं सर्वसंज्ञासकारकम् ॥ १८

तिल्लेप तस्मिन् विधिना विधिज्ञो यत्नवत्तु । रणदूर्ध्वरिका मालामन्त्रघण्टा महारथम् ॥ १९
 शिञ्जिलिकिणिकाराय बधरोद्धत दिग्मुखम् । शृङ्गोत्थिभान्तिगुह्यादि राजराजि विराजितम् ॥ २०
 निजपादसुराग्रेऽविलिखद्भूतलं मृशम् । धीज्यमान महाबाल वायुनुनादिस्तकम् ॥ २१
 नदद्रेभीर शय्यौघं प्रतिपाण्ड महाबलम् । गृहीत्वा पतगेन्द्रमङ्गं चक्रवासेन विभीषणम् ॥ २२
 भीषणसकलान् दैत्यान् कण्ठयत्सकले जगत् । मायाद्भवाशमाभेतच्छर्जयद्वैत्य नायकम् ॥ २३
 तत्तत्ससंभ्रमं दैत्यो वायं ब्राह्मं युयोजहि । निर्गते बहुमिस्तेतु तत्तद्रूपैर्धिमीपणैः ॥ २४
 महाध्वनिपरे घोरे चीक्ष्य तद्भयकंपिते । प्रणम्य च यथामार्गं निर्गते मूसुरास्तदा ॥ २५
 ततोऽप्यज्जन्महाघोरं मल्लं नारायणस्य सः । निर्गम्य तन्महाभेगाद्वहूनारायणावति ॥ २६
 धृतपञ्चायुधं भीमं - धृपमालेनचायुधत् । दृष्ट्वा तद्भीरमद्राहं बीरबाहुर्महाजघम् ॥ २७
 तुनोद , तन्महाघोरं प्रहामीमं महाबलम् । अनन्तकोटिभिर्धारभद्रैरपि परीवृतम् ॥ २८
 भित्त्वा मादायणस्याहं जागच्छद्भीक्ष्य दैत्यराट् । मल्लं पाशुपतं घोरं बलराजं महाभयात् ॥ २९
 तत्प्राजं विधिना द्वेषे संप्रदाक्षि निवर्णम् । तदानीमेव बीरोऽपि सन्धौ तन्महाबलः ॥ ३०
 विनिर्गतं पशुपतेरक्षमलेभ्यरेभ्यश्च । कल्पान्तं चण्डसंरम्भं प्रहामीषण मारुतम् ॥ ३१
 संवृताशेषदिभागधनधूमसमाकुलम् । कचिच्छर्जपतंसंक्षयमहावैश्वामनैर्जकत् ॥ ३२
 हलाहलादिगरळकोलाहलविभीषणम् । महाकल्पं समुपकृत् सागरानुद्धमकंचित् ॥ ३३
 तथा प्रलम्बकालोऽथ पुष्कला घर्तकांयुदम् । जगन्तापट् मागेन्द्रान् स्ववैश्वामनसकारणम् ॥ ३४
 भूतप्रेतपिशाचांश्च विसृज्यकुत्रचित्स्थ । परावृत्तं विध्वान्धतमसं चातिभीषणम् ॥ ३५
 महासंमोहकृच्छ्रज्जन्महाभायामिरेच च । ईशाकराळवदनं महासृग्यु गणावृतम् ॥ ३६
 महाभीममहादाससंघसंभृतपार्श्वभु । मयिकटासुवाहेन्द्रं गणराजं गणाकुलम् ॥ ३७
 'महापथैतं सद्भाशं नासिद्धं गणैरपि । महाघोरं महाराजं अरमौघैस्तथा कंचित् ॥ ३८
 भयवाहनं समाकुदैर्महाभीमैर्महाबलैः । अजन्तान्नि समाकारं पिशाचगणं संस्थितैः ॥ ३९
 भक्त्यमानजगज्जालमहाभूतस्थितैरपि । धादिभीकृतपाद्रीरौर्महाधुपमयाहनैः ॥ ४०
 मयिहृदमहावेगं तुर्गंगैर्महाबलैः । क्रुद्धवपत्रमहाभीमशार्ङ्गैर्लगणबाहनैः ॥ ४१
 तथा सिंहसमूहस्यैर्गजराजस्थितैरपि । मृदत्पथैतनीकाशरधीनं यस्थितैस्तथा ॥ ४२
 नानारत्नप्रमाजःकण्ठयोमयान्स्थितैरपि । वयमादिभिरन्यैश्च कृते ददगर्जः परैः ॥ ४३
 विघातदरिवास्त्रिन्द्रं यादःपत्यन्तकादिनाम् । मल्लैस्तत्तत्सकृपैश्च बहुभिः परितोवृतम् ॥ ४४
 खड्गदण्डगुणमुसलमिण्डिपालमुद्युतकैः । परिघैस्तोमरैश्चक्रेभुङ्गरैश्च शतप्रिभिः ॥ ४५
 प्रासाधैरसाधकैश्चैरुदौशकिमिस्तथा । चापैर्गंशभिः पाशैश्च कुटारैर्निशितैरपि ॥ ४६
 मसिभिः कट्याद्वैश्च ह्लादिनीमिस्समन्ततः । वयमादिभिरन्यैश्च भीषणभीषणैः मृशम् ॥ ४७
 इत्थं निर्गत्योर्जातमखयोस्तुमुलंरणम् । नृप्यमहाहरोदन्वधनुनासुरमिस्रणम् ॥ ४८
 दहमानगृहीय्योमं पतन्मेघं महारथम् । तप्यमानप्रहर्षांस्त्रिपुरदृष्ट्वांष्टमिति च ॥ ४९
 धृज्जीहृतादिनिफररयिष्यन्दनभीषणम् । निपतहन्तदिदनाम् कुलं शोण्यो महाभयात् ॥ ५०
 'प्रशमययताभ्यासपीयानरमहाजघम् । हृतपाताटकं पशुलुङ्गिण्यादिबच्छपम् ॥ ५१
 सगतापोवृत्तसर्पाभदाहाकारैर्विभीषणम् । मयाविष्टमदाष्टरमीमिष्यद्विष्णु मयप्रदम् ॥ ५२

यागिष्ठ्य मन्मथं रत्नं कृताकन्दनरोदतम् । ऋषिपत्नीभिरन्यामिरालिङ्गितनिजप्रियम् ॥ ४३ ॥
 एवं पशुपतेरासीदस्त्रयोस्तु यदारणम् । तदा ममार सेनापि वद्वीकृत्यान्त कालवत् ॥ ४४ ॥
 श्रुत्या तथोर्महाराधे महासंमोहकरवम् । भीषणं भीषणस्यापि मोहकं मोहकस्यच ॥ ४५ ॥
 मृत्योर्मृगपुण्डं शोरे सर्वमृतमयावहम् । विभुशूरपुरस्थाये दैत्यारसर्वेपि पापिनः ॥ ४६ ॥
 किमेतदिति शूरोऽपि विचार्यच विचार्यच । प्रपयामास कृताञ्च हानुं तच्छीघ्रगामिनः ॥ ४७ ॥
 तदानीमेव तत्रत्यं ज्ञात्वा सर्वेहि केचन । दूनास्समागतादशीघ्रं कचुरेतपपाकम् ॥ ४८ ॥
 प्राह शूरस्तु तान् दूतान् दूतबुध्या स्थितोऽस्थवहम् । वीरमेनमविनाय वीरोऽयं नितरामिति ॥ ४९ ॥
 एवं पाशुपतास्त्रे ते युद्धं कृत्वाति भीषणम् । भावशोऽत्र रणेनानु लोकाणां प्रलपो भवेत् ॥ ५० ॥
 इति ज्ञात्वा निवर्तते प्रयोकारायुमावपि । हृष्टा तदेवतास्सर्वास्तुष्टिमापुस्तथा गृहम् ॥ ५१ ॥
 निरगाद्भानुकोपोऽपि मृतसेनो नमःस्वल्पम् । छत्रवैपस्थितस्तत्र मायया दुर्मतिर्दिष्टाः ॥ ५२ ॥
 ततो भूतानि सर्वाणि वीरारसेनाविषा मपि । निक्षिप्त्य गमनं तस्य शङ्कः कोलाहलारयान् ॥ ५३ ॥
 भीत्येव भानुरसहसा पथोधि मुकांशरोक्ताद्रिशिरस्थितांशः ।
 प्रापाद्य दैत्यस्य नमस्स्वल स्थितिं ज्ञात्वा शनैः सस्रकरो द्विजेश्वरः ॥ ५४ ॥
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 युद्धकण्ठे सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चदशोऽध्यायः ॥

भानुकोपस्य सम्मोहालेन भूतसैन्याम समोऽत्र समुद्रे निपातनम् धीरवन् द्रव्यपा रेषां रक्षणञ्च ॥
 अथ सर्वेऽपि ते वीरा भूतैरसेनाधिगृह्णन् । परेषुतामिष्यामः प्रणम्य स्कन्दमवयम् ॥ १ ॥
 इति निक्षिप्त संदाशः पश्चात्स्वादिस्वभा भृशम् । तदाऽस्तुरो विचार्यासौ गतश्चेदगतो भवेत् ॥ २ ॥
 मार्वां समातनोर्देवं सर्वव्यामोहहृन्मुदम् । कल्याणतनजीमूतमहाबायुमहारवम् ॥ ३ ॥
 भागवत् सर्वानाच्छाद्य मोहयामास रेषयान् । क्षेपयामास भूतानि सहवीरैर्महावलैः ॥ ४ ॥
 स्याद्वर्णवमप्येषो यस्या सेनाधिपैरपि । ततस्तु भानुकोपोऽसी समायात् पितरं हृणात् ॥ ५ ॥
 दाया रिपून्हं शीघ्रात् क्षिप्याम्यावागतोऽपिच । अन्येधुरेव तं बालं जित्वा प्रलादिदयताम् ॥ ६ ॥
 कारावेदयनितान् सर्वान् पातयिष्याम्यसंकशम् । इति पुत्रवयः धृत्वा प्रीत्या परमयाऽस्तुरः ॥ ७ ॥
 भावावय शिरस्तस्य समर्पयिष्यामजं तदा । संस्थाप्य निक्षेपे प्रादात् कोदीरादि विभूषणम् ॥ ८ ॥
 शत्रया प्रियपचक्षां तथा नागतवाक्षरे । जितसर्वं रेषतास्सर्वाः कुरु युध्र मदःशया ॥ ९ ॥
 कृताम्पमुनःशूरेण भानुकोपोऽविकम् गृहम् । ततस्सुरास्समीक्ष्येतां वीराणां विपदं तदा ॥ १० ॥
 समाजमुग्राह्यासं क्षपितुं क्षिप्रमानसाः । तत्पूर्वमेव तत्सर्वमुक्तावापारदो मुदम् ॥ ११ ॥
 अथ शक्तिं शृङ्गीत्यायं मोचयित्वा तद्वसतः । आनर्पनाग्न्यावीरान् उन्तर्ध्वं सन्दधे मुदः ॥ १२ ॥
 धितिर्गता सद्व्याकरोरितेऽविविडंमणी । गाढमचकार रात्रौ सा ह्येष्टाद्रिकणभीषणा ॥ १३ ॥
 धमन्महाचलेन्द्रीययात्वात्पयश्वावहा । क्षुब्धीकुटिलध्यादरेयसंयसमाह्ला ॥ १४ ॥
 तथा प्रलपमेपामपृमज्जलावृता कचिन् । अचिगंनु समज्जलामासाद्रिकणसंशृता ॥ १५ ॥
 रणाकुलिशसंतापमहामेघशृता कचिन् । अनुधावद्विरन्यर्कयमयायुमरतयताम् ॥ १६ ॥

इन्दुयादस्पतिप्रह्वविष्टरथबसामपि । अश्वैरन्यादृशैश्चापि कृतस्तोत्रैस्समागता ॥ १७
 दृष्ट्वा तामनुलं शक्तिं स्वन्दस्यामित तेजसः । प्रतस्थेऽथ समुद्रोऽसौ मयकंपित विप्रदः ॥ १८
 न कृतं चेदं कर्ममया रक्षाधुनाचमाम् । स्तुत्वा स्तववैरत्नां न प्रणमाम पुनः पुनः ॥ १९
 तमाश्वस्य च साशक्तिरायमभ्यं महाजवात् । तदानीमेव ते सर्वे त्वत्कमोहास्सुराधिपाः ॥ २०
 शक्तिस्तुतिं गृह्यते सखेलोक भुपावनीम् । विलोक्य तादृशीं शक्तिं स्तुत्वाभुपयाभुदा ॥ २१
 वयं सुरक्षिताः पूर्वं मायायास्तारकस्य हि । इदानीमपि तर्किते चराम च निष्क्रयम् ॥ २२
 इति तेषां ययः श्रुत्वा शक्तिस्सा ग्राह तांस्तदा । मायायां सधिरस्य त्वं वीरयानय मेऽन्तिकम् ॥ २३
 विसृष्टैव गृहेनाशु वृषमाणच्छेध्वरम् । गच्छामि तत्पुनस्स्वन्दमिधुकरा देवमापसा ॥ २४
 वीर्याहुस्ततो वीरान् ससेमेशानवेक्ष्य सः । दृश्यतेहिपुरो दैत्यानगरं क्रोशमायतः ॥ २५
 तत्र तिष्ठत्सौ सर्वानस्वान् दैत्यस्तु मायया । मोहयामास तं हन्तुं जगत्, तस्य शीघ्रतः ॥ २६
 लुण्ठयित्वा बहिष्यामस्त्वयमेव्यति सोऽसुरः । तदानीं तं हनिष्यामि भानुकोपमहं रणे ॥ २७
 भयपाहं मरिष्यामि सचापोऽग्नौ पतन्भुवम् । ग्राहैव तस्मेवीराः प्रतिभुल्यामुनासह ॥ २८
 पश्चिमां दिशामाप्सुस्ते पुरः कोलाहलाद्याः । प्रतिदाराधिपस्तत्र माकारस्य महासुरा ॥ २९
 मायापुत्रो मदाक्षीपराजिराजितसन्निधिः । चरसिंहासनाढ्यो न्याप्रवक्त्रमाद्रोऽपरा ॥ ३०
 चतुरंगयलेनापि महता सेवितो द्विजाः । श्रुत्वा तदा रवान् सर्वैः प्रतस्थे स्वयैरयम् ॥ ३१
 ततस्समभवभूतैरसुरामां मदद्वयम् । पर्वतैः वापैरलैः पाषाणैरपि निन्दुरैः ॥ ३२
 मृताश्च यह्यो दैत्यास्तदानीं रुधिराहुताः । व्याप्रवक्त्रस्तत्रः कोपाच्छूलमादाय रहसा ॥ ३३
 निर्गत्य पर्वताम्बुजादिभ्यः चक्रे महारवम् । निर्जयाम ततस्सिंहो भूत सेनाधिपो महान् ॥ ३४
 प्रव्याधुदनिर्घोषमहारावधिमीपणः । ताडयामास तं दैत्यशूलेनैव दुराग्रयात् ॥ ३५
 योजयामास शूलेन रथेन दैत्यं पुरोऽय्यथ । एवे परस्परयातात् धितं शूलं तयोर्द्वयोः ॥ ३६
 मह्युद्भेन धोरैण मारयामास तं सुरः । तस्मिन्मृते तदा देवाः पुष्पाणिपवृत्तताम् ॥ ३७
 प्राप तोषं तदास्यै वीर्याहुर्महाफलः । ततो भूतानि सर्वाणि मित्रा माकारमुधतम् ॥ ३८
 उत्पात्य गोपुरं रथं नुनुदुस्तपुरे जवात् । पतत्रादस्य तत्रत्या यह्यो मृतिमादिरे ॥ ३९
 प्रविश्य वीरा वीधीषु दैत्यान् हत्वा बहूस्तदा । गोपुराणि विमत्नानि वेदमानि सुवह्वपि ॥ ४०
 वभूजुस्सुमहापवा भूतसंघैरभिपृषा । चतुरंगयलेचाकैर्जपुस्तवैर् महोजसः ॥ ४१
 वीर्याहुस्ततोऽग्रेथ धायोरले उमेसहत् । योजयामास कोपेन पुरस्य बह्नोऽधतः ॥ ४२
 दग्धुमगिस्तदा मीला पुरीं तस्य विचिन्तयत् । पत्तने मत्प्रयोकासौ किं ममेतिप्रचिन्तयत् ॥ ४३
 ददाद सुमहापर्वमहाज्वालावलीवृत्तः । विपद्मस्तु प्रदर्शय महासन्तापकरकः ॥ ४४
 इतस्ततश्च धावद्गिराङ्गुलो वीक्षितोऽसुरैः । हृष्टैश्चतुर्पद्मानं प्राप्य दूताः क्षणात्तदा ॥ ४५
 शृणु स्वामिमहादैत्य भानुकोपो यदागतः । तदानीं ते सुरास्सर्वे मोहितास्सर्तिर्ता पतौ ॥ ४६
 मोतितस्स्वन्द शक्यतां मोहात्प्राप्य पुरं तव । मारयित्वा यद्दु दैत्यान् व्याप्रवक्त्रप्रमुत्तान् क्षमात् ॥ ४७
 अदहन पत्तनं रथं दशराहस्ययोजनम् । ददतेचाधुनावर्द्धनं प्रदाम्यति दैत्य ॥ ४८
 पयमुत्ततरदूरो निशम्येषां यजोऽसुरः । कोपं चकार सहसा नूरपन्ना महासुरः ॥ ४९

इति धीरकान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिष्याहस्यप्राग्दे

युद्धप्राग्दे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ मथ षोडशोऽध्यायः ॥

हिरण्येन स्वपितरं शूरं प्रति भीष्मन्द शरणं व्रजेत्युपदेशः ॥

मथ कोपेन महता मेघराजान् महोद्यतान् । भानयन् प्रशमायात्रे त्रेत्यामास शीघ्रतः ॥ १
 तथेति प्रस्थिता व्योम्नि महाप्रलयं रूपिणः । यद्यप्य ऋषितोभ्यामिर्वारोमस्सहरेत्तदा ॥ २
 मचेत् पारावृद्धे शूरं पातयिष्यत्यसंशयम् । ततोऽपि वरमस्माकं वीरेण निघ्नं दितम् ॥ ३
 इति निश्चित्य ते मेघा गगन्तोदकपिन्धुभिः । शमयन्तिस्य तं यद्धि क्षणेनैव महारवा ॥ ४
 बिलोक्य वीरबाहुस्तान् मायाया दैत्यचोदिता । महाप्रलयमेघा किमितिबोद्धामनास्तिथत ॥ ५
 तमागत्य क्रुदिस्तीघ्रात् नारदस्तपतापः । दूरेण प्रेरितारुहेते घोघपिया महाघनाः ॥ ६
 महासर्वतं सारमास्ततः मुञ्चन्त्यपमिश्रम् । तेषां वदवामिस्तस्य स्वयोर्युगपा जगाम स ॥ ७
 स तु निश्चित्य मनसा पादपात्रं तदाऽस्त्यजत् । तद्वत् तज्जनाभ्यां पपौ ग्वालावलीकृतम् ॥ ८
 अवतद्य तदा मेघा मया निस्सारतो द्विजाः । शुद्धनामस्तयेनात्र बलास्त्वयिपगता पुनः ॥ ९
 ततोऽस्मिन् देवतास्तथा विक्षीर्य कुसुमानिधः । ममृतसुसुमहारावा प्रीत्या परमया तदा ॥ १०
 तदेतत्सर्वमाकर्ष्य दूरो दूतमुखाऽब्रुवाः । रथमानय युजाय दूतेत्येन तदाऽपदत् ॥ ११
 ध्रुत्वा दूरस्य यच्च महाकोपेन निर्गतम् । पुषस्तास्य हिरण्याच्यो महामायी महाबलः ॥ १२
 पातालरक्षकसमो भ्रिशिरा पट्टुर्दिग्मात् । उल्पाय पितरं ब्रह्म ज्ञानस्य तिर्य्यक्ततः ॥ १३
 पापया देवतामा हि संवदायु क्षयोमयेत् । इदानीमागतस्तेषु वृषयास्तु हरामजः ॥ १४
 प्रह्वयिष्योर्जयस्तेऽपि परावचोस्य सत्यतः । तारय्यत्तदातुथा स्वबलस्यापहृरणे ॥ १५
 होन्तिमारो महेदास्य यद् तातासुरेभ्यः । बहुलध्या महेदास्य पराया हितवाक्षिभिः ॥ १६
 उद्विग्नशिवाद्या ये गतास्ते दुर्गतिं किञ्च । किं न जानासि दैत्येभ्यः प्रैपुराणा महौघमाम् ॥ १७
 राजान्यवजलमध्याना मगमन्दास्यपोरपि । व्याप्रीदीनाञ्च दैत्यानां प्रदनास्तकपोरपि ॥ १८
 मत्स्यधूम्रपदादामा मृत्तिहस्य मदीजसः । वामद्वयं दरेस्तद्वक्षस्यापि द्विजमनः ॥ १९
 पञ्चरावणपूर्वाणां शिवाङ्गाल्यनेन हि । वभूष माण सेषा महाघोरनया दुरा ॥ २०
 गङ्गागर्भादहृत्वा पादपूदस्य मक्षणम् । इन्द्रशर्मन्त्रनवापि हृन्तन शिरसो विप्रे ॥ २१
 रत्नपानं दरेस्तद्वक्ष्येदीप्तिगन्धिधारणम् । मञ्जीर्णरुपावस्मात् पादाभ्य वरणं तथा ॥ २२
 पद्ममादीनि पापानि महारक्षतानि हि । तापुमारेण तपोद्भूतं तस्य सत्यमसाधतम् ॥ २३
 माजानाति विशु चैनं मन्त्रदेयस्वरूपिणम् । विभक्त्युपममुपगत्य द्रव्यवाराप्रवेशतम् ॥ २४
 लोकादि न जानाति रीत्यैनाहृतं पितः । नादिकोऽह्यदृष्टा ता मादापादात् दरेभ्यः ॥ २५
 समारयत् किञ्च मीक्ष्य तारक्ष्य तजानुजम् । तस्मादस्मिन् भयास्ततः बालपुदि परोनुमा ॥ २६
 मर्क्षसि महेदास्य जगत्सर्वदापेक्ष्यतम् । माद्वेषवर्तिनेवादिनामपि परमेभ्यः ॥ २७
 गिरपते मुनिभेर्धर्मदामिप्रतया विदुः । सप्तपापार्थांश्च तर्नय या शक्तिं प्रयिता दुरा ॥ २८
 यदिमुताम सा तेन बोजीवेदिनिर्लभतः । वीरपादीं महार्थीरे माह्वया दृढतमुदीम् ॥ २९
 यम्य गृणुमप तांति देवास्तैश्चो मयं तथा । द्रावितो मातुकोपोऽपि येन हृत्पाऽतुगान् पट्टः ॥ ३०
 दग्धत्वे हि नगरं तेन योद्धुः ॥ ईश्वर । हन्तुवामो यद्विस्मयः कलिप्रेषापुरोभूतः ॥ ३१
 हृत्पां त्व मगमता मुक्त्वा देवाभ्यया दुरा । तिष्ठति नृपयत्रेण सोऽदितमस्तमेदि ॥ ३२

कोपादस्य पुरा देवान् मुक्त्वा तं प्रणमाधुना । तथा चेत्सुप्रसन्नोऽसौ वरं दत्वा पथेऽस्मितम् ॥ ३३
 सर्वाभिरसहसेनाभिर्गमिष्यति यथागतम् । एवमादि वचः श्रुत्वा हिरण्यस्यामजस्य सः ॥ ३४
 ग्राह तं मय्युना शूरः स्फुरद्गजनावाससा । किमुच्यतेऽधुना स्नात त्वया पण्डितमानिना ॥ ३५
 उद्यैवेदसि तं शत्रं बालकं मत्पुरोपि द्वि । बोधयामास कोवैवं संहरिष्यामि तं वद ॥ ३६
 मदैश्वर्यं बलं धीर्यं नित्यस्यमपि सर्वदा । ममानुजस्य मधुमिच्छकं त्यक्त्वाद्रवद्रणे ॥ ३७
 प्रत्यहं दिनशुद्धिश्च प्रह्वणोक्ता सहात्मजैः । इन्द्रादि देवतास्सर्वा मत्स्ययाहे नियोजिताः ॥ ३८
 दैत्यानां कुलनीति त्वमहात्मा किञ्चिदुक्तवान् । ईदृशं पुनरुक्तं चेत् त्वां हनिष्याम्यसंशयम् ॥ ३९
 एवं शूरवधः श्रुत्वा हिरण्यः स्त्रिजमानसः । नष्टृणोत्प्रेषमहावयं काले प्राप्ते विनाशके ॥ ४०
 यद्येषमस्य वक्तव्यमिति निश्चित्य सोऽहुरः । क्षमस्व तात महावयं शोधनाय समीरितम् ॥ ४१
 जिह्वाहं सह सेनाभिर्बालं जन्मसमागतम् । ज्ञामिष्यामि तेऽभ्यर्श कोभारस्तज्जये वद ॥ ४२
 संम्रेय रणायैर्न मामतो जनकाधुना । इत्युक्त्वा शूरपदानं प्रणनाम तदामजः ॥

श्रीत्या निशम्य वाक्यं तरेनं प्रेरयत द्विजाः ॥ ४३

ततोऽपमत् खंगुहमुज्वल प्रभो हिरण्यनामा दितिजन्मनां वरः ।

कृताह्वान्तः कण्ठो निजानुजैरसहस्रसंघैरसहसा विमिर्ययौ ॥ ४४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवारहस्यखण्डे

युद्धकांडे पौष्टोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः ॥

मूर्कुमारेण हिरण्येन प्रत्यकरूपेण समुद्रवासः ॥

विनिर्गतो यदा दैत्यो द्रोणमालाविभूषितः । सहस्रांसिहस्रबद्धसमुच्चतरये स्थितः ॥ १
 सहस्रसंघैरसेनेशैश्चतुरङ्गवलेरसह । काक्ष्यमावपुरात्रीभिर्हिरण्यावयो महासुरः ॥ २
 अष्टाभिश्चातसंख्याभिर्वाहिनीनां रथास्तदा । तावत्संख्यास्तथानागामहावयैतसामिमाः ॥ ३
 सहस्रयाहिनी संख्या द्विशतं च तुरंगमाः । तथामसंख्यासुराश्चरुजनिर्जमुत्साहसाधुना ॥ ४
 तदा मेरीरवोऽभ्यासीजितान्पुचिमहाप्यनिः । मातोषाणि बहून्नेधं ताहितानि समाकुलम् ॥ ५
 क्षमेन धीरनिकटं प्राप्याय वशनं स्वकम् । शिलोकश्च निशि कोपेन महात्मा उपलप्रियः ॥ ६
 चतुर्धाश्च दहन्त्याशु विभज्य स महासुरः । अहस्रवाहिनीमानैर्गणितानि पृथक् पृथक् ॥ ७
 नियोजयन् चतुर्विधुं स्वपलैश्च स्वयं तदा । धीर्याहुं प्रति क्षोधादागतस्समहात्मा ॥ ८
 वीर्येण वीरपादुक् चोपमिश्राकुलोऽपमत् । तदानीं प्रह्वपुणेन नाररेण मदपिणा ॥ ९
 वेदितैतदृषलो धीमान् विभज्य स्वपलान्यपि । चतुर्धा विनियोज्याशु स्वपलैस्साकमुज्वलैः ॥ १०
 युयुधे स हिरण्येन महाराव विभीषणः । तदा समप्रयद्युद मृतानामसुरैर्मृशम् ॥ ११
 दैत्यसेनाधिपानां च मृतसेनाधिपैस्तथा । धीराजानामनुजैरसहस्रैर्वितिजन्मनः ॥ १२
 मुसलेर्मुरैरक्षकैर्मिण्डपालैश्च तोमरैः । मसिपद्मशूलयज्ञशक्तिकुठारैः ॥ १३
 द्रुमपाषाणगिरिमिलंगुडैर्लोहैरपि । छिपपाण्यमुष्टिपद्मैश्च मित्रहृष्टं नातिशः ॥ १४
 हतोऽहमपिपद्माश्च शकटीमृतदन्तकाः । छिपाभृतांश्छेपाश्च विदीर्ष्यप्रवशः परे ॥ १५

अथासन्निवर्तयति हस्तैः । कर्मलोचनैः । स्रजद्रुधिर्मृषिष्ठैर्मौण्यास्सुसूत्रैः ॥ १६ ॥
 एवं मृताश्च यद्बो मूर्धामासुर्महामटाः । धीरबाहुरथागत्य दैत्यान्मुक्त्वा शरान्बभूवुः ॥ १७ ॥
 अमारयन्महाकोपात् ज्यास्कातरवमौषणः । तदा मदीमहावेणा रुधिरैस्समज्जायत ॥ १८ ॥
 नृत्यद्विष्ट कपन्धैस्तु भयदातीव सास्थली । तदा हिरण्यः कोपेन सहस्रैर्युतैरपि ॥ १९ ॥
 नियुतैः कोटिदिव्याङ्गैर्विन्वा भूतानि कानिचित् । मोहयित्वा तथान्यानि द्रव्यमासा भूसुराः ॥ २० ॥
 ततः प्रतस्थे नीलारयो भूतसेनाधिपवच । महाकोलाहलारावसंपूरितविगन्तरः ॥ २१ ॥
 तस्मिन् दैत्यस्तदा कोपात् मुक्तवाग् शक्तिमुन्वलयाम् । पतनादस्य नीलोन्मसौ मोहं प्राप्य क्षणात् पुनः ॥ २२ ॥
 सालधूमं समादाय यमञ्ज रयमासुरम् । ततो रथान्तरं दैत्यस्समाह्वयति मनुना ॥ २३ ॥
 सायकान्निशितांस्तस्य युयोञ्जोरति शीघ्रतः । मृतेर्यो निरिमुखात्वा महान्तमभिवातयम् ॥ २४ ॥
 बभूवमप्युनातीथ महाराथेषा मीपयन् । अस्तिन्नसं विरिं दैत्यस्त्रिभिरेव शरैस्तदा ॥ २५ ॥
 अभिक्त्व ततो देवैस्सर्दलं रथमुत्तिष्ठन् । क्षेपयामास वेगेन महता वर्षतोपमम् ॥ २६ ॥
 सार्कं तेनावमाकाशं गत्वा भूयो निकृत्त्य च । रथमन्यं समारोढुं यदागाहानघो जवात् ॥ २७ ॥
 तदैव मीक्षलं प्राप्य ताडयामास यशसि । ततोऽभूरो वृहीत्यैवमक्षिपपाणिना दया ॥ २८ ॥
 ससंभ्रममथागत्य भूत सेनाधिपो महान् । पादेन ताडयित्येनं अकाराद्यमुत्थणम् ॥ २९ ॥
 पतितं व्योमतो मह्यं क्षाप्येनं दानवेभ्यश्चरम् । पपातास्यो परिजवात् नीला कोलाहलारवैः ॥ ३० ॥
 द्रवद्रुधिरपङ्क्तोऽसौ तदा मूर्धामथाप्य च । निवृत्तमूर्तस्सहसा बोद्धुं नीलेन दैत्यराट् ॥ ३१ ॥
 सस्मर स्यादिति काञ्चिन्मायी मायामयी द्विजाः । तदैव निर्गतस्त्वयो हिरण्यमोऽसृतासुरः ॥ ३२ ॥
 मयुधक्षेपेन देवेन महाराथ विमौषणः । तमेनं ताडयामास नीलोमिथ्यासुरं भृशम् ॥ ३३ ॥
 वण्डेन पृथुना मूर्ध्नि महता मभ्युना तदा । शस्त्रमोह इवायं तु पठित्वा भूतले क्षपात् ॥ ३४ ॥
 पुनरेत्य नमोमन्यमकरोत्सिंहचक्रवान् । आगतेनाथ नीलेन युवं क्षपातिवाङ्मनम् ॥ ३५ ॥
 क्षणेन पृथिवीं प्राप हस्तकोलाहलारवः । आगत्य तत्र नीलोपि तमेनं युयुधे दया ॥ ३६ ॥
 पुण्यद्रिय दृष्ट्वा दैत्यस्समुद्रमनयासुरम् । द्वीवात् द्वीपं वनादन्वहन्नेवैवातिनीपणम् ॥ ३७ ॥
 परैतापवैतयदं कन्दराकन्दरं महत् । लोकाह्लोकान्तरं नीलमानविरथा मद्रावकम् ॥ ३८ ॥
 अकरोत् छिन्नमनसं आमयित्वा पुनः पुनः । तदा शूरतमो दैत्यो हिरण्यः प्रातचेतवः ॥ ३९ ॥
 मायामयेन दैत्येन सार्कं तमयुधत् द्विजाः । यधिष्ठाप्य च चान्यमग्रेतलं महत् कुप्या ॥ ४० ॥
 तुतोऽ नीलं दैत्योसौ मदायशपरक्रमम् । मुमोह सहसा नीलो द्रवद्रुधिरविभुतः ॥ ४१ ॥
 मोहितं धीरयादुस्तु ब्रह्मा ते भूतकोपता । विज्ञाय शार्वां दैत्यस्य विज्ञानाग्रे तदात्यङ्गत् ॥ ४२ ॥
 त्यक्तमायासुरो दैत्यस्तस्ये वेचल एवसः । तस्मिन्तदा धीरवाहो सहस्राणि शरानयम् ॥ ४३ ॥
 सन्धेये सहसा धीरे गर्जदभ्रमहावयम् । पतित्वा तदुरोमध्ये कुण्ठीमायं गताक्षते ॥ ४४ ॥
 ततः कोपेन महता धीरबाहुद्विजैर्दशरैः । क्वचप्यजघापाणि चिच्छेदास्य क्षणादयम् ॥ ४५ ॥
 चापान्तरं यदा दैत्यो जग्राह सहसायली । छित्त्वा तदा हिरण्यस्य कान्तं शरपि शरान् ॥ ४६ ॥
 रथं ससृतं भूशृङ्गे सहस्रैश्च यतान सः । विधेद् नशस्तुमहत् पुनः क्रुद्धदशरैरयम् ॥ ४७ ॥
 रथमन्यं समारोढुं प्रकृष्टे दानवेभ्यरे । रथं ते सहसा छित्त्वा यद्भूमिस्तापयैस्तसुरः ॥ ४८ ॥
 यमश्रान्पान् रथान् सर्वोत्तम तत्रस्थितान् पुनः । एकपथ हिरण्योऽभ्यो चिन्तामाय तदा मृगम् ॥ ४९ ॥
 विनष्टमायुधं सर्वं मदीयं बलमप्यहो । सहस्रिण्यस्यैव दैत्यान् एकन्ददश मुखाऽनपि ॥ ५० ॥

मत्पिता शूरपद्मासौ बहुपुत्रानजीजनत् । तेषु पिण्डप्रदानाय यदि कश्चित् स्थितोऽस्तिचेत् ॥ ११
 तदा यशो जगत्प्राप्त्यन्यथा त्वयशो भवेत् । तस्मात्पिण्डप्रदानाय मया स्थातव्यमस्यहि ॥ १२
 इति निश्चित्य मनसा मायया रूपमग्रहीत् । क्षणेन वारीधिं प्राप्य मत्स्य रूपं समास्थितः ॥ १३
 तथा त्रिविधक्षेनापि तैस्तैर्मृतिमवापहि । दद्या पलायनं तस्य भूतानि सुमहारवान् ॥ १४
 ब्रह्मसुनिभृतात्मन्तं भूतसेनाधिपा भपि । दध्मौ शङ्खं महापावं वीरबाहुस्तदा धृशम् ॥ १५
 अकिरिञ्जरावीरे सुपन्थिकुसुमान्यपि । शूरपद्मा निशम्यैतद्वृत्तान्तं द्रुतवक्त्रतः ॥ १६
 मल्लवक्त्रस्तदा तस्ये महता मन्युना ज्वलन् । ततस्समापतस्तस्य तनुजोग्रिमुखोऽभ्युः ॥ १७
 यो दिग्गजान् सूर्यरथास्तदभ्यांश्च महाजघान् । गृहीत्वा चतुरङ्गेन क्रीडतिष्ठ महाबलः ॥ १८
 गर्भैस्तस्यद्वामातुस्तस्तापमफलेत् शुशम् । मायया तत्पितामहान् चाहूतोऽग्निमुखोऽप्यया ॥ १९
 यो दिग्गोर्गवश्च घातुर्हंसमानीय शैशवे । अकरोह्नीकया कीडां बन्धा रज्या महाबलः ॥ २०
 ज्येष्ठेन वन्धितो भातुरित्यये शषैरीभ्यम् । गृहीत्वा पीडयामास दुरात्मा पापकर्म हन् ॥ २१
 सदैवेवाह्य संपन्नो महामायी महाबलः । तादृशोऽग्निमुखो नया पितरं वाचमुक्तवान् ॥ २२
 विचारः क्रियते तात किमर्थं भयताप्यहो । निर्जितब्रह्म विष्ण्वादि देवेन नमितात्मनम् ॥ २३
 इति पृष्टत्तादावपे पुत्रेणाहुरनायकः । देवसेनापतेर्दूतो वीरयाद्वभिषोऽधुना ॥ २४
 दग्धनाऽसन्नगरं रभ्यं कम्हति स्वजनेरयम् । मेपिता मेघराजाश्च बन्धेः प्रशमनाय ते ॥ २५
 पराभवमपुस्तेन भर्त्सिता रणमूर्धनि । त्वङ्गाता सक्षिरण्योऽपि युद्धं कृत्वाऽमुना पथी ॥ २६
 निर्जितोर्गंध गतस्तत्र घर्तते रूपमेद्वान् । अनेनमारिता हैह्य यदयो बलशालिनः ॥ २७
 एयं पितृवचः श्रुत्वा जगादाग्निमुखोऽभ्युः । अहो तात विचारः कस्तवद्वृतजये यद् ॥ २८
 जित्वा तमेनमापोये तवाकां शिरसा यद्वन् । नागमिथ्यामि निकटं तत्त्वं प्रेरयमां प्रभो ॥ २९
 शूरस्य वचसा सेन मेरितोऽग्निमुक्तस्तदा । प्राप्य वेदम् स्वकं रभ्यं तदानीमेव भूसुरा ॥ ३०
 मायया वत्तमकुलं गृहीत्वा चापमद्भुतम् । घृतदेववराख्योपस्तर्पाशुधधरो महान् ॥ ३१
 सहस्रबाहिनीनागैस्तापस्तस्वरथैरपि । द्विस्तद्वैद्यं याहिन्वास्तुरद्वैर्वापुषेगिभिः ॥ ३२
 अनेक पाहिनी हैह्यैरावृतः घर्तितो बलैः । सोमकण्टक सोमाभां तथा वै सूर्यकवचा ॥ ३३
 मेघविह्वलकान्यांच सेनेरीयद्विभिः परैः । करभेयद्विस्तद्वैद्यं भ्यजैद्वैस्तद्वैद्यैः ॥ ३४
 महता पादघोषेण महाधुक्तिमिरावृतः । सूर्यस्योदयवेद्यायां वरेण्युदं भूतलम् ॥
 प्राप तीव्रप्रतापेन यत्र वीरा घसन्ति ते ॥ ३५
 इति धीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंज्ञितायां शिवाहस्यखण्डे
 युद्धखण्डे सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टादशोऽध्यायः ॥

वीरवाटुणा शूरपुत्रस्य भग्निमुत्सस्य वधाः ॥

तदानीमभययुद्धं सेनयोद्धयोर्भूयम् । परस्परहं कृतिर्नोर्दुर्मपयेतजालकैः ॥ १
 लक्ष्मीपस्ततः कोपाग्निर्गह्य सहसाऽभ्युपगच्छन् । द्राघयन्तिस्य पार्थस्तान्महापसविशारदाः ॥ २
 ततः प्रतस्थिरे सोमकण्टको मेघसेनकः । सोमश्च वैद्य सेनेना महाभेद्याः सपात् ॥ ३

युयुधुस्तान् सप्तवीरान् शरैर्न्यमैहायुधैः । ततो मृताधिपदशीघ्रं महान् वीरपुन्दरः ॥ ४
 निर्गत्य बाणान्मुषत्याथ छित्वा तेषां स्थानेषु । सोमकञ्चनमानं हतवान् सायकैः क्षणात् ॥ ५
 अथ दैत्याधिपारुह्यै स्थानकञ्चन रहसा । चक्रपायोधनं धोरं महाराजं विभीषणा ॥ ६
 ततः कोपेन महता रथास्तेषां घनूप्यपि । छित्वा निटिलदोहं बहसु निशितान् शरान् ॥ ७
 मुक्त्वाद्यु तुमहावीरो महानाद चक्र ह्रिः । अथ मेघो महावेगात् गृहीत्या दण्डमुग्रतम् ॥ ८
 संघाम्य तावत् तत्सूतं हतवानमुपाधिपः । तदृष्ट्वा सहसावीरो महामर्षो महाबलः ॥ ९
 प्रिया वसन्तदीपकं शक्यता तं हतवान् क्षणात् । पलायिताञ्च ते सर्वे दैत्य स्तेनाधिपास्तदा ॥ १०
 लसेनाघातत इष्ट्वा महानग्निमुखोभुर । वर्णमृगान् बहून्मृतसेनायाद्वावपकुधा ॥ ११
 समागत्य महावीरो बाणा-वीरपुन्दरः । सन्दधेऽग्निमुखे तस्मिन्महाकोलाहलारव ॥ १२
 ततो दितिजवयौऽभी निपट्वा तदृढं धनुः । छित्वा शरैः पुनश्शक्यता मोहयामास तं क्षणात् ॥ १३
 तदानीं सप्तवीराञ्च वीक्ष्य वीरपुन्दरम् । मोहितं मयुमाकीयं महाकोपेन सयुता ॥ १४
 सहस्राणि मुखे तस्य घाटावसङ्गये तथा । प्रेषित्वा वमज्जुलादयं बाणैस्तमुग्रतम् ॥ १५
 अथ तादामघोऽबोहत उलकान्मयुजा भवाम् । जित्वा युष्मा-वीरबाहु जयिष्यामि क्षमादहम् ॥ १६
 तदिदं वचनं तस्य निशम्यते महाशकाः । छित्वा शयनुरगाञ्च महाकोपाकुलादशरैः ॥ १७
 विभिदुस्तस्य वस्रञ्च महाबाणाण निष्ठुम् । ततः क्षणेन दैत्योऽभी स्फुरदग्निं विलोचना ॥ १८
 बाह्यास्तु रथं साम्यं अथ पाशुपतं महत् । कलाञ्च तत् क्षणैव स्फुरदग्निं विनिर्गतम् ॥ १९
 मर्या तद्वत् ते वीरावृण्वन्मिति भूभुजः । पावणं तत्क्षणैवैव्यग्रविचास्तदा भृशम् ॥ २०
 कषट्ठीहस्तं तत्तेषामस्त्रं पाशुपतं महत् । अमारयत् क्षणेनैता-महावीरानदो द्विजा ॥ २१
 महाकोलाहलं चरे तान् दण्डाग्निं मुलस्तदा । भूतानि दुद्रुवुर्माताः प्रावुर्दुःखं पलायिषा ॥ २२
 तदानीं वीरबाहुस्तु दृष्ट्वा तत्सहसागतं । महादोषरवैरुधैः विसरीच गजेभ्यरम् ॥ २३
 तमायान्तमसौ रैव प्रेष्यवानमुपावद्धि । अमारयस्त्वममुगान् बहून् पूर्वं रणान्तरे ॥ २४
 जयिष्यामि क्षणेनाह त्वाभ्यगतमग्रच । त्वं विजेतुमशक्तोऽस्मीति मोहोऽप्ययं तथा ॥ २५
 इति धुमन्तं स वीरो जगाद वचनं कृष्णः । दिश्यो म-पुत्रं स्थातुं दिवामीतो रवेरप्ययं ॥ २६
 मज्जुवन्महादैत्यो महामाघी पलायितः । मानुकोपो महाबापो माया इत्या गतं विलम्बं ॥ २७
 भागमिष्यत्ययं युद्धं संहरिष्यामि तं तदा । युधिष्यति मयाद्यापि पलायिष्यति ॥ उत ॥ २८
 युष्मन्तं त्वां हनिष्यामि येन केनापि यक्षितम् । इत्युक्त्वा बाणमादाय सम्भाषाशु गुणेन स ॥ २९
 चकार निस्सनं भीमं महाकोपेन सयुगं । तदानीमकरोदैत्यो गुणादव मयानकम् ॥ ३०
 धृत्वा ते तद्रुणारावान् विभ्युस्सर्वे घृन्त तदा । ततः कोपेन दैत्योऽयं महता यद्भिना जगत् ॥ ३१
 चतुर्दशं शतस्त्रीक्ष्णानमिदेषामयोजयत् । तावद्विस्मयार्कं छित्वा वीरबाहु क्षणेन तान् ॥ ३२
 महाकोलाहलं चरे घ्राण्डं पुरण्डिवं । तस्मिन्प्रतिमुखां करोषात् त्विदमर्थक्याकसादधाम् ॥ ३३
 तस्याञ्च सुमहाराधो मर्त्यकण्ठरूपोऽहमि । तावद्विरेव ता-सर्वांश्छिन्नमृतनायक ॥ ३४
 गुरारा सहस्रं मूषोऽपि दैत्यदण्डं निनाद स । तद्विदमानो देवोऽयं स्फुरदन्तच्छदो मृदाम् ॥ ३५
 रथाभ्यर्कमुपानय्य तावताच्छिन्नमुमुषा । दानवदस्त्रीप्रमारहा रथमयं समुग्रतम् ॥ ३६
 संघाम्य दण्डं पृथुलं मुखचान्दीरवर्धमि । तमायान्तमयं धोरं विच्छेदाच्छेप १५५ ॥ ३७

पुनर्दिशिजवयौज्यं धृष्टीवा धनुर्द्रुतम् । वायुसूर्यमालाभि सुमोच सहसा ह्य॥ ३८
 ताम्येव मुक्त्वा वीरोसावाच्छिद्यैतानि कोपतः । शुक्रवान् शितमेतस्मिन् अग्निवक्त्रे महाऽगुरे ॥ ३९
 तच्छराक्रमितो दैत्यो मूर्खमाप सक्ते रथे । क्षमेव त्यक्तमूर्खैर्ज्यं काळीं सस्तरं पूजिताम् ॥ ४०
 प्रादुरासीत् भद्रकाळी सैहमायका वाहनम् । चापशूलपरम्बादि वरायुधकरा तदा ॥ ४१
 अनेककोटि काळीभिर्भृताभिश्च परैषुता । महता वाद्य घोषेण संपूरितदिगन्तरा ॥ ४२
 तादृशीं भद्रकाळीं तां दृष्ट्वा प्रार्थितवानयम् । जयेन भद्रकाळ्यय भद्रदेस्ताभिताय मो ॥ ४३
 घोरबाहुं महाघोरं अट्टिभृन्निबर्हणे । इति वादिनमेवं सा ग्राहवाचं तथेति च ॥ ४४
 विनिर्गता महाघोरा महाराजेष्व मीपणा । तां वीक्ष्य सहसा वीरस्सर्वे विभ्युर्दिनोत्तमाः ॥ ४५
 समादावाप सा घोरा शूले तस्मिन्पुत्रोऽष्टि । धूलीचकार तच्छीघ्रं चतुर्दशमिरेक्षतः ॥ ४६
 पुनश्च भर्त्सयन्तीसा कटुवाचा सुरेश्वरी । महाघोरं महातीक्ष्णं शूलं तस्याञ्ज निःशूरा ॥ ४७
 तद्दृश्यं महाकोपास्तद्वैरैरन्वितावली । तत्तस्ससंभ्रमा सातु महाकोपेन वाहनात् ॥ ४८
 अथकृत्वा समादाय खड्गमत्यन्त मीपणा । हस्तुकामा मतावीरं सत्येनाय महाजयत् ॥ ४९
 तदानीं वीरबाहुस्तु तां वीक्ष्याभ्याशमागताम् । क्षिप्रश्च हननात्पापमिति माया मनस्यसौ ॥ ५०
 भर्त्सयित्वा भुजानघा तदीयान्सभुजेनतः । धृष्टीवाभ्येव हस्तेन ताडयामास यक्षसि ॥ ५१
 कृत्स्नमन्ती भृशं रक्तमाख्येन पृथिवीतले । क्वक्षी दीनतन्वासा पतिवा पुनरुत्थिता ॥ ५२
 सद्योदरेण स्कन्दस्य युद्धेन न जयश्रमम् । इति कृत्वा मनस्येया वीरबाहुं महाबलम् ॥ ५३
 त्वदीयं बलमज्ञात्वा संगतास्तयस्य भक्तितः । हत्वा स्वमग्निवक्त्रेव भानुकोपादिदानयाम् ॥ ५४
 स्कन्द प्रसादं संपन्नो भय धीर महाबलः । एवमादि यवः प्रोक्त्वा स्तुत्वा तं तदनुवया ॥ ५५
 सिंहमाहता वेगेन स्वायासमगमत् द्विजाः । ज्ञात्वा यतां भद्रकाळीमग्निवक्त्रो महाऽस्तुरा ॥ ५६
 मनया वा रिपूस्तर्षाज्जयं रत्नमप्यगान् । तस्याः पराक्रमे छातुं मया सा सुरभृता क्लृप्ता ॥ ५७
 नहि युद्धे परपक्षा ममास्ति भुवनत्रये । नह्येव रिपून् सर्वान् हन्मिष्यामि क्षणेनच ॥ ५८
 अथवा पितरं शूरे व्रजमिष्यामि कल्पतः । हृत्वेत्ये वपये शीघ्रादुत्थितो दैत्यैरुत्तमा ॥ ५९
 महता सिंहनारेन पूरितादौ महाबलः । शतं शतानि तस्याञ्ज वीर्याहो महद्भुया ॥ ६०
 वीरोऽगि तच्छलेनैव छिदा तस्मिन्महाघुरे । अथर्व भूयः कोपेन बह्वन्ध्याणाम्महाजयात् ॥ ६१
 तानयं दैत्यराजस्तु दातेनोच्छिद्य वीर्यवान् । शिख्यभिनि चक्राराणु महाऽष्टदशमिपयत् ॥ ६२
 सार्द्धंभ्रमं ततो वीरश्चतुर्वैरमिरस्य सा । मित्वा धनुर्महोत्पाये श्वके कोलाहलारयम् ॥ ६३
 तमाकर्ष्य महाकोपादग्निवक्त्रोऽसुरेश्वरः । सन्दधे ब्रह्मण्डदशके सर्वेशम् निबर्हणम् ॥ ६४
 नातापिघात रूपेण निताप्यच्छदा जगत् । तदैव वीर्यद्वारं वीर्यादुपुनोऽष्टि ॥ ६५
 महाघोरं महामीमं अर्धं तद्व्याकुलमशुच । कण्ठीहस्त वेगेन छित्वा तस्य शिरोमहत् ॥

पातयित्वा महीपृष्ठे आत्मापामास तं द्विजाः ॥ ६६

इति भीष्माख्ये महापुराणे शंकरसंदितायां शिवरहस्यखण्डे

युद्धकाण्डे मष्टादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥

पीरयाहु प्रेषित पश्चिमं दृष्ट्वा यमेन तत्तत्तत्तृणां पुनरुत्थीयनम् ॥

ततस्तन्मरणं - क्षात्वा सहसैन्यैस्त्वैर्धैरैः । चतुर्विंशत्सहस्राणि सेनानामधिवाः पराः ॥ १
संभूय सद्यता सर्वे यवपुंस्तायकान् शितान् । संरम्भिणश्च नितरां घर्मेकालघना इव ॥ २
तेषु दैत्येषु देवोऽपि शतकोटि क्षापनयम् । सर्वपन्द्राण्यमास सकांश्चिद्वलशालिनः ॥ ३
आयुधानि तथान्धेषां क्षिप्वा तानभिबन्दितान् । सिंहाय बलवान्म्यान् मासयामास भूयसः ॥ ४
तदा केचिद्विमुक्ता मृतानारोप्य स्वर्गसु । यदुभारभरात्माता माण्य विधिचोदिताः ॥ ५
मञ्जीकवीर पिशानादग्नेषु सृष्टमोहिताः । सञ्जातायामसूदनपां पतित्वा केचनासुराः ॥ ६
पयोधि प्राप्य यद्यपि निघने प्रापिरे दत्तं । लिभमूर्धंशपीरणि नटन्तिष्ठ बहून्पयि ॥ ७
यभ्रमुः काष्कट्यायाः पक्षिणो मांस लिप्सवः । तदा किलिकिलाययाः पक्षमे तत्र तत्र च ॥ ८
जमानां रोदनारावास्संयधुस्तमस्ततः । तदानीं देवतास्सर्वाः पुष्पाणि सुषुह्मपयि ॥ ९
मुक्ताया स्त्राणि यत्राणि चोत्क्षिप्योत्क्षिप्यैरहसा । ननुतुस्तुमहापराः श्रीतिसंकुलमानसाः ॥ १०
तथा भूतानि सर्वाणि भूतसेनाधिपा मयि । स्वयं मोहाकृष्टा वीर उग्रोनाम सुरेश्वरः ॥ ११
शोषाच दघनं पीमान्बीरयाहु समीक्ष्य सः । शतयोजनदूरेण घटक्तिष्ठस्वतो महान् ॥ १२
तत्र ते विगतशया वृक्षमूले तपाजुजाः । यमोऽपि तेषामादाय प्राणां लघुरमापदि ॥ १३
इति धृत्वा यवस्तस्य बीरयाहुस्तुदुःखितः । स्वलत्वात्कमहशीर्षं तत्र गत्वा मिश्राजुजान् ॥ १४
दृष्ट्वा यमवशं माताम्यक्षित्वा तेषु मोहितः । मुक्तमोहः स्रवाद्भूयो प्रलप्य यदुपापयम् ॥ १५
शिवाखेनाभिविद्धाक्षेयमस्यत्र कईशिता । विप्रजावात्यसौ मूर्खस्तुप्रद्वेष्यानुजानिमाः ॥ १६
मुक्नुवृष्टुमुद्दिश्य ताडनञ्च पुनरुत्तम । अर्पयामास यःपुण्यं दरेति स्रगमुकवान् ॥ १७
तदर्थं धामपादेन छत्ते धै ताडनं भृशम् । तथा दुस्सकदुस्स्योरर्थं यत्ताडनं हृतम् ॥ १८
श्वेतैस्त्वमिषस्यायं पुरा यत्ताडनं हृतम् । नसर्वते किं तत्सर्वं मन्तकेन प्रमादिना ॥ १९
मार्ति विभूतिद्वारास्सधारकाणामगच्छतः । यक्ष्यते ताडनाः कोऽयं मद्दस्तेयमायके ॥ २०
लिखित्वा प्रेययामास यमलोकं मद्दक्षुधा । तद्वत्वं शीघ्रतो गत्वा यमलोकं तद्वन्तिहे ॥ २१
भासयन् सकलाः काष्ठा निपपात महाज्वाल् । घर्मेराजस्तुदुह्य किमेतदिति विलितः ॥ २२
पाचयित्वाशु विहाय महामीतिमयापसः । ततस्तु तान्धर्मो द्यावा वैलासे पर्वतोत्तमे ॥ २३
ज्ञानदृष्ट्या विचार्यायं मोक्षमानान्महेश्वर । तत्र सैन्यैस्त्वैस्त्वैर्धैर्नानाकूपैर्विभीषी ॥ २४
महान्तं महिषं श्रीममष्टिषाव ययी यमः । तत्र दृष्ट्वा महावीरानुत्थानयनयासिनः ॥ २५
समुद्रमोर्तिर्तमूर्तेः माभूतान् दिव्यरूपिणः । गायद्विषाधरैर्नुत्स्यन्मरोमि परिप्लुतान् ॥ २६
मददानन्दसंपूर्णान् मण्डितान् मूपर्बैरपि । वीक्ष्य तान्प्रणम्याय समर्थोऽहताञ्जलिः ॥ २७
भोभो वीरा मया यूयमासीत् इति शक्तिः । घर्षते वीरयाहुस्तु महाकोपेन संयुतः ॥ २८
तदर्थं च हपां हत्वा मयि सर्वे महौजसः । जामच्छन्तां पुनस्तत्र सर्वपार्थिवं परेतदाद् ॥ २९
प्रेययामास पुरतो पीरयाहोस्तुरेश्वरान् । तदानीमुत्थिता वीरस्त्राणादिव महौजसः ॥ ३०
पीरयाहुस्तु तान्पीरणीक्ष्वालिण्य मुहुर्मुहुः । द्वारास्थेषां समाप्राय श्रीतिमात्रं तदामृशम् ॥ ३१
तदानीमागतसोऽपि घर्मेराजस्त्यरावुत । प्रणम्य च महावीरं शोषाच यिनयान्पितः ॥ ३२
गम्यते पा मया तत्र मस्यध्वराक्षधारिणाम् । यद्व्यामपि मोर्वीर कोशमान (निषदाभि) गयान्पितः

एते तथानुजाधीराः कैलासे संस्थिता मुदा । भाह्वतानामतोऽस्मि मीत्याभ्याशं सुरेश्वर ॥ ३४
अहि कोपं दयां हृष्या मयि त्वं कठणानिषे । इत्युक्तवन्तं धीमार्शं धीर्याहुस्तदाऽप्रवीह ॥ ३५
शिवप्रियस्त्वं नितरां शिवभक्तप्रियस्तथा । त्वदीयं मित्यते वाच स्वज भीतिं ममाधुना ॥ ३६
एतेषां मरणं दयायां दुःखार्तेन मया यम । तस्या इवमिति भ्रान्तं सत्यमेव विमोहनाह ॥ ३७
गच्छस्य पुरमद्यानु यथापूर्वं शिवाग्रया । एवं हताभ्यनुषोऽयं धीरेण शमनस्तदा ॥ ३८
प्राप ससैग्यैः सपुरं क्षणारेव महीसुराः । तदा यवपुंः पुष्पाणि देवास्तस्मिन्सुरेश्वरे ॥ ३९
कोलाहले ततश्चक्रुर्मृतान्वपि सहापिपे । एवं धीरेर्दुस्तस्ये धीर्याहुर्पदादिजाः ॥ ४०
तदीय दृष्टास्तसर्थं वृत्तान्तं शस्त्रचिरे । धृत्वा दूतमुखेभ्यस्तु शूरपद्मा तदाभुक्षाम ॥ ४१
करोशमिदुक्त्यापाम्ने भूतापतनुजापदि । त्रिपथ सर्वस्तस्यानु तादेति कुरुदुस्तराम् ॥ ४२
पुःखिता दितिभ्यामनसर्वे तत्पुरासिनः । तदानीमागताः पुत्राश्चास्य त्रिसहस्रकाः ॥ ४३
सर्वेऽपि ते तनुदीक्ष्य दारह्युस्तुदुःखिताः । धीरेरुपोत्तरीर्क्ष्यैर्मृतैश्च वल्लशासिभिः ॥ ४४
एकोऽयमेभिः प्रयत्नैर्युद्धाय प्रेरितः कथम् । मृते तस्मिन् त्वया तात किं दुःखं प्राप्यते वत ॥ ४५
तिष्ठामश्च पयं सर्वे जीयन्तो बलशालिनः । हिरण्यभानुकोपीच महाधीर्यं पराक्रमौ ॥ ४६
सेनामृतेतिव भयान् विचारं किं करोति मो । शोषणोऽपि समुद्रस्य महि शोषो बलस्यतः ॥ ४७
मेदं ध्वत्ससयिष्यामः किंया पर्वत यत्तमम् । बाह्वं शमयिष्यामो यथेच्छं मेर्यानु नः ॥ ४८
मृतधीर शिशून् जित्वा गमिष्यामस्तथाग्निकम् । एवमुक्तस्तु तान् शूरो रणाय प्रेरयामुतान् ॥ ४९
लभ्यानुहास्ततस्त्वं सुलभदा महीजसः । धृत द्रोण सजो रम्याग्रपांस्तुंगानधिष्ठिताः ॥ ५०
भनेकैश्च महाशूरेष्वर्तुरंगबलैस्तदा । वत्सघोरेर्जितांशोचिरदैश्चतुर्धैर्यैरपि ॥ ५१
प्रस्थिताश्चशूरपुत्रास्ते पुत्राश्च स्थिरधम्पिनः । तदा भर्तं पृथिवी भारमोक्षो भवेत् ध्रुवम् ॥ ५२
एतेषां मरणाच्छीमं ममैतिव महीसुराः । बभ्रुः कटकाकाश्च सेवानुपरि मीषणाः ॥ ५३
उक्ताग्रभोग्नि सर्वत्र पेतुः सोण्यां सुदाहणाः । उग्रोपरिस्थितादयेनास्तेषां पैकाद्रक्षिणः ॥ ५४
शकुने संप्रभूधैर्यं भाविमृत्युपसूचकम् । भगवन्व तदा ते तद् भगामन् रजमण्डलम् ॥ ५५
बलबोवमयोराष्टु बभूव तुमुलं रणम् । वृक्ष पर्वत वापान सर्वेभ्योर्नितरां तदा ॥ ५६
मृतसैन्यैर्महावीरैः परिमृताश्च दानवाः । इतस्ततश्च परितो द्रुमुप्योदुमक्षयाः ॥ ५७
तान् दृष्ट्वा सुकुमारास्ते कुमाराश्शूरपन्नः । युवानारोपयित्वांशु चापेषु सुरदेपुच ॥ ५८
भास्फालगिरिवा तान् सर्वान्महाराज त्रिवीणवान् । यवपुंस्सायकानुपागिशिखानुस्थिरान् पट्टान् ॥ ५९
पलायन्त तदाहन्तं मृतम्यपि समन्ततः । ततश्च मृतसेनानां पतपथ महाबलाः ॥ ६०
प्रस्थितास्तदसा भीमा महाराजपदक्षणात् । वृक्षैश्च पर्वतैर्दण्डैरास्फाप्याभ्याग्रयानपि ॥ ६१
सूतानाताड्य पादैश्च रयातुरिक्षिप्य बाणपन्न । मुञ्चलैरावसेस्तेषामुरस्तुसुमहत्स्वपि ॥ ६२
संताड्यच शिरास्तेषां छिन्वा परनुक्षिप्या । केपांतिव पर्वतांस्तुंगानुक्षिप्योत्क्षिप्य कोपतः ॥ ६३
भित्वा धनूपि चान्द्रेणामेवं युयुधिरे भूक्षम् । एवमेतान् महावीरान् सेनाभ्युद्यत्ततो भृशम् ॥ ६४
शरात्मजाः पुनस्तस्यै दृष्ट्वा जप्यं रुपाव्विताः । यवपुंश्चोरकाणि प्रबलन्ति महान्ति च ॥ ६५

तैर्विद्वद्देहास्तेनेशाः किञ्चित् त्रिधास्तदाभभवन् । ततो लक्ष्मामरेक्षेभ्यो विजयादो जयप्रदः ॥ ६६
 मतिघोराचलास्तद्वत् कर्त्तवीरवृषाद्वयः । अनन्तवामनोऽनन्तवाहनावन्तको महान् ॥ ६७
 अफल्लको निर्गुणको मास्त्रदशशिकण्टकः । तद्याद्यतचलिश्चैव निर्गतास्तु सहस्रकाः ॥ ६८
 ते सर्वे ब्रह्माक्षरींश्च वधं तेषां दुःखमनाम् । इन्तुमालोचयित्वाच वीरार्हुं व्यजिशिषन् ॥ ६९
 लघ्यानुवा महावीराः क्षणेनासाद्यतामिवृन् । वधपुंश्च क्षरांस्तीक्ष्णान् महाकोपेन मीपणाः ॥ ७०
 परस्परं तदा तेषां महद्युद्धं वभूवहि । ततस्तेषां सहस्राणां रथान् दैत्यास्तदाच्छिदन् ॥ ७१
 सहस्रसंख्यास्तेवीरास्तद्रथान्कमुञ्चतपि । छित्वा गुह्यस्थान् सर्वान् वमज्जः पर्यतोपमान् ॥ ७२
 भूमिमास्वाय दैत्यास्तु वृक्षानुरागवर्षेतान् । मच्छिद्रिषन् सुरेष्टेषु महाकोटाहलारवाः ॥ ७३
 सहस्रसंख्या वीरास्तु तान् छिन्वा निशितैश्चरैः । धाम्नेयास्त्राणि घोराणि मुमुक्षुर्दानवेपुते ॥ ७४
 तच्छरैर्भियमानानास्त्रघ्नश्चिरमण्डिताः । मुमुक्षुर्दानवाः केचित् पुयुपुञ्च परैः वरे ॥ ७५
 कैचिद्दीरपान्धापुशिशिपुर्दोवलाः । वीरास्तु सहसा भूमौ पतिषा रणमण्डिताः ॥ ७६
 भास्त्रान्परधाम्भ्यो वधपुंस्सायकान् पट्टन् । तच्छरैः पीड्यमानास्ते दानवा भृशकोपिताः ॥
 सप्रदास्सहसा तेषां वमज्जघ्न घनूप्यपि ॥ ७७

इति श्रीस्कन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवखण्डस्य खण्डे
 युद्धकण्ठे पञ्चमविंशोऽध्यायः ॥

॥ मय विंशोऽध्यायः ॥

वीरपाहुणा धर्मकोपस्य मारणम् ॥

पुनश्च तेषामन्योन्मूलं युद्धं वभूवह । खेदमापुस्तदादेवा वैश्वैस्तन्ताद्रितामुद्यम् ॥ १
 ततस्तु विजयश्रीमान् तेषु वीरो महाबलः । लब्धाचापे मिथं तज्ज हारपूर्णं महेश्वरात् ॥ २
 यवर्षं तेषु दैत्येषु महता मनुया क्षरान् । तन्मुक्तास्सहसा तेषां शिरास्तुच्छिद्य सायकाः ॥ ३
 इतस्तत्रैव परितः पशुरन्विषु तैस्तद । पुनश्च पशुरिततः क्षणादेव तदासुराः ॥ ४
 मदन्तस्सुमहादोषा युयुधुः सायुधैस्तुरम् । पुनश्च तान्महाकोपात् पाणिपादशिरांस्रवम् ॥ ५
 मच्छिन्नहादपैरभिर्भाषकमुमहारवैः । तथैवते सगुह्यप्रास्त्रयोक्ताः पशिनोऽसुराः ॥ ६
 यवपुंस्सायकानुग्रान् विजये दुर्जयेऽतिमिः । एवं यदुपकारेण जित्योत्पन्नोऽसमांशान् ॥ ७
 वीर्यं तेन मनश्चक्रे विचारं विजयस्तदा । महो गुह महाबाहो सर्वदैत्यनिपूत ॥ ८
 किं कर्तव्यं मया स्वामिश्रेते मायाविनोऽमुष्यः । आतपाण्येप्रियर्धान्तरुदेदितेऽपि तेष्विद ॥ ९
 युयुधेऽपि एतन्मनसस्तथैव युगपदेव माम् । इति दुःखिन्विचिन्तोऽय क्षर्षा देवं गुहं इदि ॥ १०
 प्रादुरासीच्च भगवंस्तस्मै शीघ्रमुमासुतः । विजयपाव जयस्तीक्ष्ण तव भूषणमदायवा ॥ ११
 एते सप्पयताः बाणाः प्रक्षयः दूरवर्मेणः । यवपेन क्षात्रेभ्यश्च ब्रह्मदेव महाबलः ॥ १२
 भास्त्रिन्नवि शिरास्यानु तदैव मरण ममेत् । एषु यः कोपि मृत्क्षेत् तदैवैषं न मृतिः किल ॥ १३
 तस्मात्वं सहसा वीर क्षात्रेवैजेत तस्मिन् । आरयोच्छिद्य मूर्ध्नि मनाशदि गरीयसी ॥ १४
 इति येन विधातुर्देव शिरस्तोदं चकार तत् । दत्वा महद्भैरवात्तं भैरवे शत्रुसंहती ॥ १५
 भन्तदंशे क्षणादेव भगवान्पार्वतीसुतः । सप्यालो विजयः स्वन्दन् इत बोजाह्वारपः ॥ १६

सन्दधे तन्महाभीमं सर्वशत्रुनियदणम् । तद्वत् पट्टपामित्रं नानाभयकणमाह ॥ १७
 यदा प्रतस्थे तरसा फणकन् सक्लाग्रिपून् । तदा मत्तो महात्पादुर्द्वेण दैत्यवरस्तुतम् ॥ १८
 मायायां सत्यजे कोपाद् निवारयितुमाशुतः । मणव्याशुनन्दिनादाहृतासंभवान् ॥ १९
 भमारयन्महावेगाच्छित्तोस्माच्छिद्यैकदा । मृतेषु तेषु दैत्येषु त्रिसहस्रेषु भूसुराः ॥ २०
 विजयस्तु षडृषःमा स्तब्धं स्कान्दं चकार सः । भूतान्यपि महाशयं चतुस्तर्वाणि भीषणम् ॥ २१
 ययुर्दुष्यतात्सर्वाः पौष्पीं कृष्टिं तदा मृदाम् । तदेतत्सर्वमालोचय हृताक्षरं व्रजिज्ञानम् ॥ २२
 तच्छ्रुत्वा दूरपक्षासौ दुःप्राग्धौ निमग्नबहिः । शमेन धर्मकोषारयः प्रहृष्टीनां वरो महान् ॥ २३
 आत्मनुप्रविष्टाद्वयं धनं मरणेऽपि । नदि शोको महावीर्यवताक्रमयतामिदम् ॥ २४
 रत्नं दैत्यवरो पीमान् सर्वेषामधिपो महान् । दुःखितुं तुनयुकं ते सर्वदा सर्वद् प्रभो ॥ २५
 यत्तेऽस्मदशोकान्नसर्वेषां प्राणहाकः । यथाय यत्ते कष्टं प्राणान्नव्रतानपि ॥ २६
 ऐश्वर्यं धीयमनुलमिन्द्रसोकारयं तथा । सेनाय मन्त्रिणो पीताः क्रियुन्ते तव भो विभो ॥ २७
 इत्यादि ययनेदशूरं प्राहदुःखं महासुरम् । कमेण साम्प्रयामास धर्मकोपो महामतिः ॥ २८
 तस्य तद्वचनं भूयः गतशुभ्रः नवेभ्यः । जिन्यादमेव तान्सर्वान् नागमिन्धामि क्षीप्रतः ॥ २९
 इत्युक्त्या धर्मकोपेन प्रतस्थे महता यथा । तदेनं धर्मकोपस्तु प्राह बाधं महामतिः ॥ ३०
 भस्मोपरि त्वया कर्तुमसंयतमिहापिप । मस्त्रादिषु सर्वेषु तिष्ठस्वप्रातुजीविषु ॥ ३१
 गत्याहं तान् जपिष्यामि रिपून् मर्षानिहाम्यतान् । त्वद्वाणां शिरसा धृत्वा दानवानामधीभ्यः ॥ ३२
 निशम्य तद्वचःशूरः सन्तोषेण तवेतितम् । प्रेरित्याऽऽसनं सिंहं आहरोह पुनश्चमः ॥ ३३
 ततश्च धर्मकोपस्तु धृतनामावराजयान् । दिग्भजे पुण्डरीकार्यं आरह्य निरगात् किल ॥ ३४
 ध्वजकण्टप्रपताकौघपरितार्कतपोमुलः । बहवश्च तद्दाम्ब्याश्चतुरंगयलान्यपि ॥ ३५
 वाघानामारवाश्चालम् प्रह्वयोदनाद्वयत् । एवं निर्यत्य वहीस्ता वीथीपालंध्य दीप्रतः ॥ ३६
 प्राप युद्धस्थलं घोरे सह सैन्यैर्महापलेः । तमायान्तं तदा वीक्ष्य भूतानि सुमहारयान् ॥ ३७
 चक्रुस्तुल्यवेगेन समुद्रवभीषणम् । मिशम्य तानप्ये मीमो विचारकान्तमानसः ॥ ३८
 घनुपातोपयिषातु शुणमास्काज्य कोपतः । यवर्षं भूतसेवास्तु सायनादिशिताम्यहून् ॥ ३९
 बलयोदमयोभूतं बानवानां वरस्वरम् । वीराणां लक्षसंख्यानां मंत्रिणां च महद्भ्रमम् ॥ ४०
 ययतां दैवतास्त्राणि नामानि वदतां गुणान् । संवमूष महाधोरं तुमुसं भीषणं भृदाम् ॥ ४१
 तदा वीरास्तु तैसर्वे यमदूता इवशृणाः । आगत्य तस्मा तेषां प्राणनादाय निर्गताः ॥ ४२
 तां दृष्ट्वा कैचिदहूराः पलायनमदोभिताः । तदाशु धर्मकोपोऽपि भूतसेनासुकोपतः ॥ ४३
 यवर्षं सायकानुग्रान् भीषयञ्च महारवैः । पुण्डरीकगजोऽप्यन्यान्मारयद्दहो रिपून् ॥ ४४
 ततस्तु पीत नागेऽस्मिन् तत्पशुमार्गणान् गहून् । सप्तद्रुधिरसर्वांगो यद्वाकोपेन दिग्भ्रजः ॥ ४५
 पृहीत्वा मुमलं घोमायसं वेगतो वृक्षम् । अताडयञ्च भूतानि तेन सर्वाणि तान्यथ ॥ ४६
 मुमुदुः कानिचित्तेषु पलायन्तिस कानिचित् । वीरबाहुस्तु तदीक्ष्य वीरणाःप्रधिवः क्रूराः ॥ ४७
 तस्मिन् पृथक्कास्तुहून् अत्यजसहसागले । सिद्धमात्रेण तद्बाणैः किञ्चिद्वीणबलोऽमयत् ॥ ४८
 हृष्टैतद् धर्मकोपस्तु कामयित्वा गजेभ्यश्च । तस्मिन्वीरे शतं कोणात् बाणाभामयुतं दिग्भाः ॥ ४९
 तदानीं रेयवर्षोऽसौ रुधिराप्रुतविग्रहः । स्ये सडे क्षणं तस्ये विद्धरेहः पराशुरीः ॥ ५०

नरसद्वैत्य चण्डालो, धात्रा त विजयमानसम् । मादिषोच्छकिमान् शक्तिं शतसंघवमीपयाम् ॥ ११
 गीरयादुस्ततः कोपादुत्थायाम्बागतान्तिकाम् । धूर्त्तीचकार बाणेन तम्रेकेन ततो द्विजाः ॥ १२
 नम्रं वचं तस्य चिच्छेद सुरद शरैः । त्रिभुवनकुञ्जकोऽमासो दैत्यशस्य तदा दया ॥ १३
 मुनोद दण्डे दृष्टुले दण्डपाविरिवान्तकः । वीरोऽथ तस्य पतनाद्दुःखमात्रं तदाक्षणम् ॥ १४
 गीरयाद् यत्नं वीर्यमुक्त्वा स्वस्यागुरो महान् । बह्वन्यवर्पनापचक्षाच्चिद्विजान् देवतायुगे ॥ १५
 गीरोऽपि शरसा तस्मिन् मुक्तवाह्यानि महद्रुष्य । मुमोच शक्तिमनुका स्मृत्वा विवृतिमस्यसः ॥ १६
 मसुरस्तुदुरात्मायं सत्त्वेषैकां यताच्छिन्नत् । तदृष्ट्वा सहसामर्षत् वीर्याद्दुः संप्राप्तुनः ॥ १७
 विनेशालेन तस्योरो निष्ठुरं दृष्ट्वोऽपिचे । तदानीमेव दैत्योऽसावमूर्च्छगजकम्पदे ॥ १८
 तदैवसमहेभोऽपि गृहीत्वा मुक्तं ददम् । तेन सन्ताप्य वीरस्य सुतं तं प्रापदम्भृतिम् ॥ १९
 ततः कोपयशाद्देवस्यधरत् । स्थावद्वृत्तम् । पपोले ताडयित्वैनं गृहीत्वोर्ध्वं तुतोवसः ॥ २०
 घसंकोरस्य मागेन्द्रः पतित्वा भूतले क्षणम् । मुमोद परमेशमगमासुरद्विजाः ॥ २१
 मय भूपोऽपि दैत्योऽयं पापमात्रा द्रुतमुत्थितः । इच्छं महान्तंमायाय बद्धसेनमताडयत् ॥ २२
 यमञ्च तं करेणायं गृहीत्वा कोपविग्रहः । वीर्यं तद्वानवभेष्टो मुमोच कुलिशं महत् ॥ २३
 पुरयवास्य दैत्योऽयं मत्स्यादायकरेणत् । मताडयममहाकोपादसुर पापिनं तदा ॥ २४
 पतितं तं मदीपृष्ठे पादेनापि अधानदि । वदन्मन्त्रतदारुणमासेनायं मृतोऽसुरः ॥ २५
 दृष्ट्वा मृतं इतुञ्जमन्त्रिणमाशु दैत्याः स्थातुञ्च तस्य पुरतो निवराजशक्ताः ।
 सक्त्यायुधानि परितः परिरिक्तचित्ताः प्रातुद्वयन् वलितकैशमरा जयेन् ॥ २६
 इति धीरकान्दे महापुत्राणे शरसंहिताया शिष्यस्यचण्डे
 युद्धशण्डे विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

भानुकोपेन शरसा इन्द्रदण्डपाणयुरादेशः । भानुकोपस्य तृतीय युद्धम् ॥

ततस्तु पुष्परीकोऽपि गतमूर्छो मन्त्रेभ्यः । वीर्याद् समासाद्य प्रणम्य विनयेन तम् ॥ १
 दिग्गजानां परितः मां विद्धि धीर महाबलः । गृहीत्वैनं हृत्पताम्य निम्नैः, वयम्प दि ॥ २
 सैत्तद्व्यामृष्टा मुक्तयातो यश्चक्राणि गच्छति ।
 अधुताचेष्टया तस्य पाणस्येनं (वाग्धित्ति) तदासुरः ॥ ३
 मोचितोऽहं त्वया दया तादृशं पापिन सुरः । मया हतावराधं त्वं क्षमस्व वदमानिदे ॥ ४
 मदिमानं तयाज्ञातया भ्रान्तचित्तेन देवप । तद्व्यामृष्टास्य मत्स्थानं वसिष्ठ्यामि यथापुनः ॥ ५
 इत्युक्त्वा दीनवचसा प्रणमाम्य पुनः पुनः । तथेति प्रेरयामास वीर बाहुर्गजेभ्यम् ॥ ६
 प्राप्तानुमो गजदंष्ट्रा स्थापाममममत् द्विजाः । घञ्चुञ्च सुरा वीरे कुत्तुमानि मुदाग्नितः ॥ ७
 सेनाश्चमुमंशरायान् उत्पुत्य पायामुदा । तदसत्सर्वमावर्ष्यं शूरयथा भटाननः ॥ ८
 प्राप दुःखं तदात्यन्तं विचारेषापि संयुतः । तदैव यामिनीं दीप्य नियम्य दितितान् पट्टम् ॥ ९
 वमतोरे सर्वं स्थाप्य सयमात्र द्विजोत्तमाः । ततस्तु भानुकोपोऽपि मापात्रं यद्वहे दिने ॥ १०

त्यस्वयगतो वृद्धं शीघ्रं तदारभ्यासुरो महान् । धर्मकोपस्य मरणं धृत्वा वृत्तं सञ्चतः ॥
 लुण्ठनं च पुरस्यापि यतमानैस्सुरेभ्यैः । दहमानस्तदास्तनं दुःखेन महता हृदि ॥
 विनिष्क्रम्य वृद्धात् स्वस्य प्राप तात वृद्धं क्षणात् । नृणां च पितरं शूरं प्रोवाच घचनं तदा ॥
 तातासामिरमी जेतुं अशक्या बलिनो युधि । मयानपि महावीर्यो भायितस्तेमहायज्ञैः ॥
 नाशितं बलमस्माकं स्कन्धेन सुरवीर्यनात् । मृता इति नवज्ज्मीदं भीत्याहं बहवोऽसुराः ॥
 यदा सञ्जीयनं तत्र भवेदिति महासुर । इदानीमपि तान् देवान् यद्वान्मुक्त्वा नमस्तुतः ॥
 सुप्रसन्नो यदिगुहस्तदाऽस्माकं स्थितिर्भवेत् । इत्यादि घचनं धृत्वा पुत्रेणोक्तं तदाऽसुरः ॥
 महता मन्युनाभीय क्वालप्रिय घचोऽग्रवीत् । ब्रह्मविष्णुमुखैर्वैद्यैः स्तुवमानोऽहमानतैः ॥
 भार्गवं न हि मुञ्चामि प्राणैः कण्ठगतैरपि । मपक्षीतिर्भवेत्प्राणो भवाग्मीतस्तस्मिन् ॥
 गच्छत्यमभुना भ्रान्त स्वया यश्चकुञ्चित् । अहमेव जयिष्यामि ताम्रिपुत्रमभ्यगान् ॥
 इति शूरयचः धृत्वा भानुकोपस्तदात्मजः । क्षमस्य त्वं मया तात शोकं तत्कण्ठेन हि ॥
 भयदह्लादिपूम् सवाग् जेतोऽसि जनकाधुना । इति तद्वचनैर्मायं सन्मुखो दैत्यबलमः ॥
 मेरयाभास्त युद्धाय भानुकोपमरिन्दमम् । ततः स्वगृहमग्रेत्य भानुकोपो महाबलः ॥
 भनेकरेषतास्त्राणि नानागुह्यरथानपि । रथपाद्यं स्वयमाकृष्टं रथमस्त्यन्मुद्यतम् ॥
 महागा दाघोपेण भवजैश्चमैश्च पेशलैः । बह्वीमिरासुरीमिध सेनामिस्तं परिपूतः ॥
 आकुलैश्च बशास्त्राय दुःखेन परिपीडितः । निश्चित्यमववापायं वीर्यैस्त्वया रणस्थलम् ॥
 तत्र दध्नुशाम्बीरान् त्रिषद्वक्ष्यमितामृतान् । अम्यान्प्यसुरांस्तत्र समस्तावतितान् बहून् ॥
 महद्दुःखप्राक्रान्तः कोपेनापि ज्वलन्नयम् । संहरिष्यामि तानेताम् रिपूतांश्च रणाङ्गणे ॥
 विनिन्दन्त्यम्यया सैनं जनास्सर्वेऽपि मामिह । हरिद्रं गणिकासकृन्मिध मन्मथपीडितम् ॥
 उत्पत्यैवं मतसा दैत्यः जगाम रिपुमण्डलम् । ततस्सर्वाणि मृतानि दृष्ट्वा तु महासुरम् ॥
 कोपं पापो महामीमस्समायास्यति वेगतः । सैन्यैश्च बहुमिर्बैरैरिति व्यग्रमनांलिच ॥
 भनिज्ज्मुर्महाकोपात्तेवमुपरिभूसाः । तदासममपुष्टं सैनयोऽरुमयोर्भूशम् ॥
 बृहत्पर्वतराजगणशमुद्रवर्षिणोः । बहवश्च मृतास्तथ शूरायत्नपराक्रमः ॥
 ननुतुष्ट कर्बुधानि बहून्वच विभीषणम् । शिवाश्च काकशृभाश्च पिशिताकांसयागताः ॥
 एवं वृत्ते रणेधोरे दैत्यानां पुरस्तदा । मशबनुबन्ति भूतानि स्थातुं सर्वत्र दुद्रुधुः ॥
 तदैव च सभामस्य भूतसेनाधिपः क्षुधा । मयुधन् पापिवो दैत्यान् अस्मैर्मैच्छिदोभूताम् ॥
 पलायत तदा दैत्यान्निधमिप्रशक्तिर्गिणः । तान् दध्ना भानुकोपोऽयं महापापो महासुरः ॥
 प्रेरयित्वा महास्त्राणि तन्मुखदुर्मथैतान् । धृष्टीहृत्य महाकोपात्महाशयैश्च मीपयन् ॥
 माग्नेयास्त्राणि भूरीक्षि सेनेशेषु तदाभ्यजत् । अक्षमास्सोदुमेतानि मृतानामधिपः युधि ॥
 स्रजन्तो रक्तपादस्ते पलायन्तिषा विव्रताः । वीरबाहुस्समीक्ष्यैतत् प्रेरयित्वा रथे सकम् ॥
 अभिजग्राह वेगेन धनुरापय वर्षयन् । छित्त्वाभ्युधानि दैत्येन मुक्तानि सुगहन्पथम् ॥
 अमारयत् बहूदैत्यान् पुण्यतस्समहाबलः । ततस्तं भानुकोपोऽयं वीरं प्रोवाच कोपतः ॥
 त्वं दूतं पूर्वमसुरान् बहून् हत्वा गतः खलु । मधुनाप्यागतोऽग्राशं मम भूयः द्रवत्सुति ॥
 यत्रकुत्र गतंचापि संहरिष्यामिहं ध्रुवम् । एवं जगाद् वीरत्वं किञ्चिदैत्याघमस्तदा ॥

तमेन वीरबाहुश्च शोषाच्च वचनं बली । उभावपि करिण्यावो युद्धमत्र सुदारुणम् ॥ ४५
 पश्यन्तु शैवतास्सर्वा जयंवापि पराजयम् । वृधोक्त्या किं दुरात्मस्त्वं कुत्रयुद्धं मया सह ॥ ४६
 इत्युक्तमात्रेण तदा भानुकोपो महाद्रुषा । वीरस्य घमसि तदा सहस्रं सन्दधे शरान् ॥ ४७
 ततस्तु वीरबाहुश्च महता मग्न्युना युतः । युयोज मुशपोस्तस्य सहस्रं रणपवितः ॥ ४८
 मसुरस्तु शशेनायं निपद्यं तस्य चाच्छिनत् । ततः कोपेन दैत्यस्य निटिले शक्तिमुज्ज्वलाम् ॥ ४९
 प्राहिणोसहसा धीरो महाकोलाहलारवः । सुमोह सशर्ण दैत्यशकेस्संपतनादयम् ॥ ५०
 तदानीं शैवराजोऽयं चाव्ययं पुनरत्यजत् । तदेव मुक्त्वा दैत्योऽपि चिच्छेद च महाबलः ॥ ५१
 देयस्तु सहस्राभ्यग्रेयं सुषोचापि महासुरम् । छिन्वा तेनैव तदैत्यस्सीरं तत्प्राज कोपतः ॥ ५२
 वीरबाहुस्तु तेनैव व्यधेतामगमच तत् । तलस्तु दैत्यः कोपेन भीषयंस्तं सुरेश्वरम् ॥ ५३
 प्राहमखं जुनोवाशु सर्वसंहारकारकम् । मञ्चिनहीरबाहुश्च तेनैव तन्महाबलः ॥ ५४
 गतेषु व्यधेतामेवमग्रेष्वसुरनायकः । महाघोरं महाभीमं बलं नारायणस्य सः ॥ ५५
 साधये सहसा कोपाद्भोरवाहुं मतिं द्विजाः । तदेतस्मिन्तं घोरं भासयत्सकलादिशः ॥ ५६
 धीरवाशु वीरबाहुश्च तदेव प्राहिणोऽरुषा । परस्परहतिवशात्पूर्णभूते तदाभ्यु ते ॥ ५७
 ततश्च भानुकोपोसौ महता मग्न्युना ज्वलन्
 यदि मुक्तं पशुपतेरखं सर्वारिसुदनम् ॥
 योजयिष्यति सोप्येतत् इतिसंक्लिप्त्य भूरिशः ॥ ५८

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवसहस्रनाम्ने
 युद्धकाण्डे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ वीरबाहुणा भानुकोपवधः ॥

ततः क्षणेन मायावी मायवाञ्छक्यतो गतः । इतस्ततश्च पुरतः पृष्ठतरसं सुरेशिनः ॥ १
 भ्रमन्वधर्षं शरानि घात्यावहीर्यर्षमणि । स्रग्धकमहाधारो वीरबाहुस्तदा भृशम् ॥ २
 कगतोऽयं दुरात्माऽयं वर्षस्वयं शरान्मयि । मलक्यते शराण्य मलक्यते पातिनोऽत्र हि ॥ ३
 इतिष्पन्ननाल्लस्यो पश्यन्निबध्नु गिदिहवपि । निभ्युसुरास्तदाऽस्मन्तं मृतायपि सहाधिपेः ॥ ४
 ततः क्षणेन धीरोऽयं ज्ञात्वा मायां दुरात्मजः । विज्ञानाखं ससर्जोऽशु सर्वव्यामोहकारकम् ॥ ५
 तस्मात्स्य महर्षिर्न रणाकटे विद्यस्वले । दृष्ट्वा कोपेन महता ययौ तत्र रथेन सः ॥ ६
 तदा तयोर्महपुत्रं तत्रासीद्वारुणं तराम् । इतस्ततश्च सर्वत्र धामयित्वा रथायुधौ ॥ ७
 यपिणोऽशरयवाणि यन्नाप्यन् ह्यारवैः । मुञ्च पाणान् हनिष्यामि त्वं मम सप्रियो ॥ ८
 रायुक्तमात्रेण तदा यपिणोश्च परस्परम् । ततः कोपेन महता हतया दाययमाशु च ॥ ९
 वीरवं यदतोस्तद्रामग्रहणपूर्वकम् । पराजयि च सन्तार्य परं मार्त्तवतीरपि ॥ १०
 परस्परं यदसतोर्मधीरुतमहाखपोः । पराजयि च गदतोऽसन्तोवेदपदस्य च ॥ ११
 एतश्चात्रमहारायकोलाहलमुवाचोः । परस्परं मार्त्तवतीः यदयोऽभिप्रीतिर्यथा ॥ १२

एवं तदा तथोर्जातं रणे देवाहुरेशयोः । तच्छरैर्भूतलं खर्वं पातितिरावृतं तदा ॥ १३
 यद्वदथ तदा भूतदानया मधुरन्वलाः । मर्कादयो ग्रहास्सर्वे वीक्ष्यैतत् विभ्रुरादयम् ॥ १४
 धेगेन चायुतस्यानि यमवन्मार्कावपि । प्रत्यग्निरिवात्यन्तं दाहकानि परांगुचि ॥ १५
 भास्वन्ति सूर्यनीकाशं हृदिनीचं महारचैः । घोराणि त्रिपुरारातेऽशरवदाहृष्टाग्यरीन् ॥ १६
 एवं पिधानि शस्त्राणि मुक्त्वा मुक्त्वा पुनःपुनः । युद्धमल्लायुमावेतौ तदात्ययुधतां भृशम् ॥ १७
 गिरयश्च तदाऽत्यन्तं शरैरेभिस्सुपूरिताः । मलाहकाद्विदैर्द्विजैः भृशं शकलतां गताः ॥ १८
 विशाखं विदिशस्तद्वत्स्यांचन्द्रमसावपि । प्रह्लांटाकाशपातजलसमुद्राश्चापि पूरिताः ॥ १९
 ददद्भुर्द्विगजाम्बेघान् पर्वतास्तत्र तत्रच । मरुफुटश्च तदा पूर्यो दशमाना शरैर्भृशम् ॥ २०
 शोषमापुस्समुद्राश्च दग्धस्सर्पाश्च सारकाः । आवृतं धूमज्वालेन प्रह्लाण्डस्यान्तरं तदा ॥ २१
 अन्त्योन्त्यं च तदात्यानि यद्गृह्णन्तिरताहुषी । मासयैव तथोर्बुद्धं वीक्ष्य देवाश्च तापसाः ॥ २२
 न सति घन्विनस्तुक्ष्णा एतथोरुमयोरिह । महोर्ध्वमहोर्ध्वं गाम्भीर्यञ्चेति विसिताः ॥ २३
 ततस्तु मयुनाऽतीव मानुकोपो महासुराः । धृष्टीचकार वीरस्य एवं शरसहस्रकैः ॥ २४
 मत्तनोरत्नमद्वारायं केसरीयं प्रियाश्वितः । सख्यभ्रमं महावीरो दैत्यस्यास्य तुरामिनः ॥ २५
 सहस्रेण एवं छित्वा पातयामास भूतले । हन्तवस्तु पुनः कोवादिशस्त्राणि यक्षसि ॥ २६
 मुखाया तस्य महारायं चक्रे तं भीषयन्निव । संसायास्कास्य पाणिभ्यामाग्रनो भूसुरोत्तमाः ॥ २७
 तक्षामपैवशादीरक्षतुर्दशमिराशुवैः । छित्वा तन्मकुटं भूमौ अपातयद्दोमहत् ॥ २८
 मयुरोऽपि महासायः कयचं तस्य मिष्टुरम् । तावद्विरकरोन्निर्ध्रं शतघा पापवान् भृशम् ॥ २९
 वीरबाहुर्महाप्रोधादाग्लिन्नस्तदनुबैरम् । सप्तभिर्निशितैर्बाणैर्महाकोलाहलारयः ॥ ३०
 भग्रे घनुपि वैत्योऽसौ भुवृष्टीकुटिलेभणः । नुनोद् शक्तिमनुखां ग्राहीमसिन्धुरेश्वरे ॥ ३१
 तस्यां शफो सुखेद्विशतकोटिशतान् क्षिताम् । धव्यं तानिवं वीज्जाच्छिन्नास्याम्याशमापहि ॥ ३२
 तदानीं देवययौऽसौ वीक्ष्यनामान्ताग्निवाम् । ध्यात्वा स्वर्गं सितांभोजे हृदयस्ये महेशितुः ॥ ३३
 खड्गमादाय कोशस्थं चिच्छेदैनां मदायलः । द्विधाभूतांश्च तां दध्ना सन्तोषं प्रापिरे सुराः ॥ ३४
 खड्गं कोशे पुनः स्थाप्य स्थिते तस्मिन्सुरेश्वरे । मानुकोपो महापापो वृद्धीत्या खड्गमकृतम् ॥ ३५
 छतकोलाहलारावो आभ्यैकपाणिनाऽऽगतः । तदा वीरो महाकोपो बहुमिस्सायकैर्वैरैः ॥ ३६
 विभेद् यक्षस्तथाशु वापिनो वज्रकिष्टुरम् । मग्नय्येवमसुरो रक्तघ्नापरिप्लुतः ॥ ३७
 मागम्य तेन तक्षाममिन्दुर्नकोपेविहङ्गः । कृत्वा पुनर्महारायं वधामेतस्ततो भृशम् ॥ ३८
 तदानीं देवराजोऽयं खं खड्गप्रहीणरम् । मूरयोऽरुणयोर्वह्निमयोरिव वीरयोः ॥ ३९
 खड्गयुद्धं तदा जातं महागौरं भयानकम् । मयुरस्तहमा पापः खड्गं दोष्णि सुरेशितुः ॥ ४०
 अपातयत्सन्नेतन्मोपीदृश्यमरेश्वरः । संसं दक्षिणमस्यायं क्षिप्वा मद्यामपातयत् ॥ ४१
 धामेन पाणिना भूयः खड्गमादाय कोपतः । ग्रहन्मुचतस्यास्य चिच्छेदैर्नमपि द्विजाः ॥ ४२
 ततः कोपयशादस्यो मायाखं घोरमादधे । सस्वार पावत्यापोऽयं प्रयोक्तुं सुरनायके ॥ ४३
 तावदेव सधर्मात्मा छिन्वा तस्य शिरोमहत् । पातयामास मृष्टं तं पर्वतमिव द्विजाः ॥ ४४
 प्रासकालधरं पापं दैत्यं तं वीक्ष्य देवताः । वयपुः परया ग्रीत्या सुवन्निष्कसुमानि ताः ॥ ४५
 निनेबुद्ध तदाऽत्यन्तं भूतान्धपि सहाधिपैः । शरं सन्तोषमत्यर्थं मानुर्धैर्यं स्रुतं रिपुम् ॥ ४६
 तदानीमेव वीरोऽसौ नभस्स्थभवा महीतलम् । अपरज्ज्ञानुजैर्वैरैः भूतैरपि परिप्लुतः ॥ ४७

युद्ध कण्ठे — त्रयोविंशोऽध्यायः

प्रतिष्ठा मम निर्वृत्ता वस्त्राणापोऽथ मारितः । पूर्ववारपि देवेशो शुहोऽस्माभिनवन्दितः ॥ ४
 शयुक्ताया सखलान्वीक्ष्य वीरबाहुस्तु तैर्युतः । महता चाघोषेण हेमकूटपुरोचमम् ॥ ५
 प्राप्य स्कन्दाशयद्वारि रथात्सद्वरद्वय सः । प्रविश्यान्तर्गृहं देवं दृष्ट्वा मङ्गलविग्रहम् ॥ ६
 बहुवारं ननामैनं विनयेन मुदाप्ययम् । वीरबाहुं तमुद्धृत्य पाणिभ्याममरेश्वरः ॥ ७
 महता त्वं प्रयासेन महापापमगारकः । खिद्योऽसि नितरामय सन्तोषो मे महानभूत् ॥

यद्यनमीष्टं ते वीरनुज मदायित ॥ ४२

इति प्रवृत्तं भगवन्तमेनं श्रोवाच वाचं कृतशणिशब्दः ।

तदाऽप्याऽहं जितवानमु मे यदिप्रसन्नस्त्वयि मन्दिरस्तु ॥ ४३

मास्तु मे ब्रह्मविषयादिदेवतानां यदं प्रभो । तव पादंनुजद्वन्द्वे मक्तिर्भवतु पादनी ॥ ४
 इति संप्राप्यतो देवस्तमेनं विनयान्वितम् । मङ्गलित्पथा पुण्या लग्नते न सुरैरपि ॥ ५
 कृपावशाच्चवास्यैवं उक्त्वा तं सकलान्वपि । प्रेरयामास तान् सर्वे सर्वे गृहं प्रत्यमरेश्वरः ॥ ६
 ते शुहं संभ्रमयन् वीराः प्रापुः स्वकान् गृहान् । यदं पठते नित्यं भद्रामक्तिस्तमन्वितः ॥ ७
 शृण्वन्ति ये शरभेष्टा भानुकोपस्य पार्ष्णिना । वीरबाहुस्तं घोरमघैरपि सुदुष्करम् ॥ ८
 भवेच्छत्रुजयस्तेषां सर्वामीष्टं च जायते । एतैर्न वाग्दवाद्गन्तुं दुर्धोचनमुप्राप्तये ॥ ९
 मज्जयन् सहसा मत्तान् धर्ममार्यतारसदा । तथा परशुरामोऽपि कातंवीर्यार्जुनादिवान् ॥ १०
 मज्जयद्भगवत्ये तान् रिपून् पीयेयलान्वितान् । कृत्वा क्रयिमुखादाली हनुमानजनामजः ॥

शत्रून्जेयानपैरजयय मदायितान् ॥ ११

इति श्री स्कन्दे महापुराणे दीक्षरसंहितायां शिवखण्डकण्ठे

युद्धकण्ठे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

शूराव्या सिद्धमुनेन युद्धाय निर्माणम् ॥

ततो हनमुजैदग्नौ भानुकोपं मृतं सुतम् । विज्ञाप्य पतितो भूमौ मूर्छामापातिदु खितः ॥
 विललाप प्रमुहोऽस्माकान् सर्वसुरेश्वरः । हा पुत्र भानुकोपाय जितमानो महायत्नः ॥
 तदापि मार्गं चेत्स्याद्विषयुःसुखिनोऽमराः । भीममिच्छां मिच्छास्तीं परिमर्दितसन्निधयः ॥
 शयिष्यते हस्तिदुग्धसिन्धवास्तुहान्तरः । शय्या सह पुनासीरः पुनः सर्वे सुखिष्यति ॥
 दिशामपीशारसर्वेऽपि सुरामेष्विति वै किल । एवं विलप्यमानेऽसिस्तदानीं केचनासुराः ॥
 शिरः कण्ठे पाणीतायानीयास्येतमागताः । शरीकांस्तनुतस्येतान् रघुः शूरः पुनर्दिज्ञाः ॥
 स्वल्पद्वन्द्वेण शोकात् सन्धाव्य च वधाव्ययम् । मण्डीमिस्तदा तत्र समापातप्रकोपमद्वा ॥
 रघुः पुत्रस्य सांभानि पतित्या मृतले क्षणम् । विललाप सुदुःखातां विमुक्तकचपन्धना ॥
 विलोचपापययानस्य स्पृष्ट्वाऽप्यप्य पुनः पुनः । पद्मावरस्वितं वष्टं पृच्छन्त्यं महाभामज ॥
 भादप्य तरसा पूर्वं दशवान् पठयान् रस्तुः । वसामरैरपि ते देवाश्चक्रुर्न दृग्मीरदाम् ॥
 तेषां त्रिषोऽपि तादृगीये भानुस्वीरद्रीं दशाम् । एवं शूरो सुरासर्वे तद्विदध मृतं सुतम् ॥
 विलोचय व्यलपंक्तय नितरां भूतुप्रेषमाः । समुत्थाय तदग्नौ मदता मन्पुना जयतन् ॥

॥नेतान् क्षणेनाहं हत्वा तद्रुधिर्निहि । विधाय धीर्यर्थं जीवयिष्यामि तं मृतम् ॥ १३
 ॥सुखा काञ्चिदसुराप्रसक्तानस्य चर्मणः । विषापास्तुं पुरं मार्याः पद्मकोमलकादिकाः ॥ १४
 ॥यित्वा तदा दूतान् यीदृशं चाचमुवाचहि । क्षणेन यूयं सर्वेऽपि भानुकोपादिकामृतान् ॥ १५
 ॥त्वा सिंहमुखस्याय पुनरागच्छताधुना । इति तेन विस्मृष्टस्ते गत्वा सैद्धमुत्तं पुरम् ॥ १६
 ॥सुराख्यं महादेवात् नानारत्नविराजितम् । हृष्टा तत्रासुरेभ्यः सिंहवक्त्रं महाबलम् ॥ १७
 ॥अप्याञ्जलिहस्तस्ते विनयेनावदन्यतः । आता तत्रासुरेभ्यः त्वामाश्वानपतेत्यमून् ॥ १८
 ॥साम् प्रैष्यत स्वं सत् निर्गच्छालं विज्येयम् । इत्युक्तमाश्रेण तदा पृष्ठा वृत्तान्तमूचिरैः ॥ १९
 ॥इदंश्रेण दूतास्ते भानुकोपवक्ष्यं द्विजाः । तच्छ्रुत्वा सहसा दैत्यो महद्दुःखमावाप्य च ॥ २०
 ॥येनापि लज्जामूयो लज्जामितकम्भरः । ज्ञायाय रथमारुह्य कतुरंगवलेस्सह ॥ २१
 ॥जैद्विजैरनेकैश्च शायनामारवैर्भुक्षम् । निर्गत्याकाशमार्गेण प्राप दूराधिपं पुरीम् ॥ २२
 ॥वपुश्च ॥ १५०॥ ॥प्रमदविशालज्येष्ठमन्दिरम् । तत्र हृष्टाऽप्रजं शूरं प्रणनामासुरेभ्यः ॥ २३
 ॥स्तथा समाहित्य पणिग्यामनुजं बली । दुःखाक्रान्त इवाभ्यति असुरेश भयानिह ॥ २४
 ॥मेतदिति पृष्टस्सन् निघातैर्न निजान्तिके । क्रमाद्वृत्तान्तमुपत्वाऽगु त्वं जित्वा ताप्रपूत्रेण ॥ २५
 ॥नर्निकटमागच्छ ममानुज पराधुना । आहूतस्त्वेतदर्थं भवानत्र मया खलु ॥ २६
 ॥ति शूष्यः ॥ १५०॥ ॥सिंहवक्त्रोऽग्रवीर्यः । अनिशम्य त्वो मे त्वं सर्वानेताममारयः ॥ २७
 ॥आस्तप्यशयं सस्यशान्तानन्दसकपिणम् । प्रोक्तवाग्यालिशं तस्याश्नुवृत्तं फलं त्वया ॥ २८
 ॥शस्यते धिचिस्सर्धनिघातपितुमप्यदो । महद्यो भवतस्त्वासीद्विपमस्तद्वाहकम् ॥ २९
 ॥कैमेतेनाधुनाहं तान् इवा सर्वाप्रिपूजं क्षणात् । आगत्य त्वमुत्तं आतर्जुन्यमि न ततोभयथा ॥ ३०
 ॥इव तद्वचनं धृत्वा शूरपत्नी तथेति तम् । प्रेरयामास बलवान् बलवन्तं निजानुजम् ॥ ३१
 ॥तस्मिन्मुखोऽभ्येक्ष्य गृहं कं तत्र निर्मितम् । मांसं बहुविधं रक्तं ह्रीर्दं क्षीरं क्षीरं ॥ ३२
 ॥तत्तन्नामानि (नामानि) सुराया सह ताव्ययम् । भुक्त्वा परिरुद्धं त्रिषु विष्णुगुणवत्तः ॥ ३३
 ॥तुलने वसनं धृत्या तथा नूतनभूषणम् । शिवेन दत्तं दण्डं च चक्रं कुलिरमेव च ॥ ३४
 ॥लज्जामपि देवानां मत्स्यापि मदान्तरयम् । मायापाशो महाबोरमादाय सहसा बली ॥ ३५
 ॥लज्जामप्यसंयज्य स्विष्टा मनोहरे । सेनाधिपैर्महावीरैः स्वसुतैश्च बलोकटैः ॥ ३६
 ॥नतिघोरैर्न नितरां कृतोद्यमिभिरैव च । धृतनानाधुपेनैव लक्षयादिनिकेन सा ॥ ३७
 ॥यतुरावलेनागु निर्जगाम बहिः क्षणात् । मदकारीणि केतावि गजानां बाजिनो तथा ॥ ३८
 ॥अमयप्रविषयतीर्मे तदानीं भूमिरेषताः । बभूव वायव्योऽपि जितांशुधिमहायः ॥ ३९
 ॥अनेककोटिभिर्द्वैतैर्द्वैतैरपि समुज्जतैः । अनुतायेपदिम्भामैस्संवाधे प्राप चर्मं तद् ॥ ४०
 ॥गृध्रादृजेभ्यपि तदा द्येना अपि स्ये स्थितः । मत्तातचक्रं सर्वत्र निष्पात भयङ्करम् ॥ ४१
 ॥शुष्कवृक्षस्थितः काका यदन्तिके तदा मृगम् । जनेकतुर्निमित्तानि जानान्वेधं तदादिता ॥ ४२
 ॥आयान्तमेवमाळोक्य सिंहवक्त्रं सखेनिकैः । मलविष्णुमुखादेवा भीताः स्कन्दमवाप्य ते ॥ ४३
 ॥प्रणम्य साञ्जलिकरा मकिनप्रास्तुरेभ्यः । देवदेव द्यास्त्रिषोऽस्य स्यात्सुरो महान् ॥ ४४
 ॥सिंहवक्त्र इति यवातशूरस्यैषोऽनुजः परः । सहस्रमूर्धा बलवान् दिसहस्रमहामुजः ॥ ४५
 ॥सहस्रपोजनायामहद्दृष्टुमाश्रितः । तथाभूतानि सहस्राणि शास्त्रि जित्या रिपून्पतत ॥ ४६
 ॥दिनमेकमलौ भूमिं परैरैर्यमिर्गजैः । अष्टमिष्व महासर्पः कूर्मेण विघृतामिमाम् ॥ ४७

धमारातिबलो मायी महापापो महाबलः । अतुं लोकाणिमान् सर्वान् मण्डेनापि परं ददः ॥ ४८
 कदाचिन्मेरुमुत्पाद्य दण्डयत्यण्डकुण्डके । आस्पृशत्य तमसारवात् युधेज च यथापुरा ॥ ४९
 छायापादबंधं शंभुदत्तं शूलं विमर्त्ययम् । पतन्त्येष्टो हरिं रुद्रानेकादशकटिकान् ॥ ५०
 न बाधते त्वेजानं पालयत्येव मार्गतः । दुरात्मायं महापापः कृपिर्मर्षघतेक्ष्मन् ॥ ५१
 तमेनं भीषणं घोरं महाबलपराक्रमम् । हन्वा रक्ष कृपासिन्धो देवदेव सुरनिमान् ॥ ५२
 इति तेषां वचश्चुराथा कृपया परया मुहः । तथेति चायुमभ्याशवर्तितं सारथिं सुखम् ॥ ५३
 रथमानय शीघ्रेण महान्तमिति सोऽश्ववीत् । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वीर्याहुस्सभीषणः ॥ ५४
 नमस्कृत्य गृहं साक्षात् सधिदाज्वरुणिणम् । अहमेव प्रभो सर्वानिमुना रणमध्यगाम् ॥ ५५
 खंहरिष्यामि तद्देव प्रेक्ष्येनं तवायुजम् । कण्ठे हन्वा वचस्तस्य मुग्धस्मितमुखोदुजः ॥ ५६
 प्रेरयामास युद्धाय भीमेनं क्षुरेश्वरः । निरुणदेववीरस्तु लक्षैरपाघिकैर्द्रुतम् ॥ ५७
 तथा सेनाधिपैर्गता स्वगृहं सहस्राबली । दिव्यांबरधरा भीमान् श्रेणमालाभिभूषिताः ॥ ५८
 धूमनाभायुधैस्तद्वचमारुह्य सुन्दरम् । निर्वयाधवमाकृदरथैर्वारैर्महापदैः ॥ ५९
 सहस्रपादिनीसंघैर्मूर्तेरपि महायुधैः । रेणवश्च तदाऽत्यन्तमुत्थितास्सर्वमावृताः ॥ ६०
 मातोद्यानि च सर्वत्र ताडितानि महाभैरः । अर्धरुपपताकाश्च घृताभ्युशानि भूरिशाः ॥ ६१
 नानात्नप्रभावनि प्रस्थितामि तदा पुरः । क्षणेन युद्धसंकेतस्वस्त्रमापुर्महावलाः ॥ ६२
 तथा सममवयुद्धं सेनयोद्धमयोर्मुंशम् । ताडितातोयसंरथपथिरीकृतकर्णयोः ॥ ६३
 भ्रमन्महारथांगस्थे निमीमसुनाब्धयोः । भावाभ्यघण्टाघर्षेरिकामहाघ्वनिविभीषणोः ॥ ६४
 सम्यहेवावज्जघ्रेष्ठुर्दृष्टितारावयोपि । वृक्षवर्षतपापाण्ड्रमशूलाखर्वणिणम् ॥ ६५
 भूतानामप्य दैवार्तां मुञ्चतां सायकान् बहून् । तथा शूलासिखहानि तोमराणि वराण्यपि ॥ ६६
 एयं पश्चिमहाराधैर्गुणतोः बट्ट्यादिनोः । तयोः प्रवृत्ते लोकानां तुमुक्ते भीषणे रणे ॥ ६७
 तदानीमसुरारसंघं संभूय रणकोविद्राः । तन्मुक्तपर्वतान्वृक्षानन्यानुचिद्य शीघ्रताः ॥ ६८
 भूतानि द्रावयामासुस्तर्वाणि च महासुराः । निर्गल्य सहस्रा सिंहो भूतसेनाधिपो मदान् ॥ ६९
 दण्डेन महता दैव्यानास्काश्यास्काभ्य कोपतः । अमात्यद्वन्द्वद्वन्द्वान् यशानिय मृगाधिपः ॥ ७०
 ततः प्रतदये तरसा दैवसेनाधिपो बली । हस्तिमुपो रणे भीमो दशवक्त्रो पुथिष्ठिरः ॥ ७१
 ययर्ष स महापापो निशितान् सायकान् बहून् । छित्त्वा तान् देववर्षाभ्यं दण्डेन महता पुनः ॥ ७२
 गयोपरि महाकोपात् अधनोरसि निष्टुम् । छिन्नं कञ्चमस्यागु तदाघातवद्धाद् द्विजाः ॥ ७३
 वानयोपि ततः क्रुद्धो नितरां तस्य वधसि । आभयित्वा पृथुं दण्डं यतादयदसौ रत्नः ॥ ७४
 रेणुनामममहन्डः कठिनेभ्य विघट्णनात् । धुनञ्च दानयः पापो वरुणं सार्तयन् सुरम् ॥ ७५
 नुनोदास्तिमहायोगात्तमन्वेष्टसुरोत्तमः । पृच्छीहत्यागु दण्डेन यमञ्च च धनुर्वरम् ॥ ७६
 ततस्तु शक्तिं दैवोऽभायत्यजरसुरतापके । तामाथान्तीं महावेगाथवेनाचिच्छिदत्तुषा ॥ ७७

इति भीष्मान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिष्यस्यकाण्डे

युद्धकाण्डे प्रपञ्चिणोऽध्यायः ॥

॥ मय चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

धीरान्द्रुना सिद्धवक्त्रस्य पुत्राणां वधः ॥

छिन्नां शक्तिं समुद्रीक्ष्य दैत्योभ्यौ पापकर्मवत् । ज्वलन्निव महाकोपाद्दण्डमादाय नीपणम् ॥ १
 तुनोद वेषधर्मेऽस्मिन् दण्डशक्तिरिव द्विजाः । तदाघातवशादेव स्रजदुधिरदूषितः ॥ २
 स्थित्वा क्षणे जघेनासावागत्यैनं महासुखम् । कुराम्यां दण्डयोराभ्यामास्काष्ठयदुरोमहतम् ॥ ३
 स दुरात्मा स्रजद्रको वक्त्रेण नितरां तदा । भूतले भूषणव पतित्वा निधनं गतः ॥ ४
 ततस्संभूय दैत्याश्च सर्वे ते युयुधुः कुषा । वदृष्ट्वा कनकः भीमान् लक्ष्मण्ये महापलः ॥ ५
 कनकामो महावीरो महावेगेन चागतः । महता मन्थुना सर्वान् द्रापयामास सायकैः ॥ ६
 न ह्युतास्तपुःस्थानुमशक्ता - दुद्रुवसिंहाः । ततो दैत्यबलापीशो दुर्मुखो नाम पापवान् ॥ ७
 निषर्ग्य तानपं दैत्यान् दूतान् भीतान् महापलः । वधपं भार्गवान् भीमान् पञ्चमेघमहाभयनिः ॥ ८
 भूतान्यपि तदात्यन्तं परंतान् शक्तिनिश्चलाः । समूय तस्मिन्पाणिष्ठे तत्त्वजुर्महत्तारवैः ॥ ९
 ततस्तु दुर्मुखः कुक्षौ नितरां रणयञ्जकः । शतशः प्रविमिश्रोसावयुधक्षारसुतान् प्रति ॥ १०
 प्रतस्ते धीरमार्ताण्डो मायां विधाय पापिनः । क्षानाखं सन्धे वीरो भूतानामधिपः कुषा ॥ ११
 ॥ संघ्नं तदा दैत्यस्त्रयं केवलमेव ॥ । गतमापो यवपर्णशु सहस्रं सायकान् क्षितान् ॥ १२
 विच्छेद तानपं देवसहस्रेण महापलः । कतमिः कार्मुकं चापि हृदमेकैः कञ्चुकम् ॥ १३
 पूरयामास तद्वाचमनेकैस्तु पुनर्दरैः । मूर्छामाप क्षणेनायं माययाऽहपतगतः ॥ १४
 तुद्राय स महापापो एकैराश्रुतविभ्रातः । भूतानि तं गत क्षात्रा दुर्मुख पापकर्मिणम् ॥ १५
 रणे पलायितस्यानुधानं युक्तं न वक्ष्यन्ति । इत्यमात्रोच्य तान्याशु निवृत्तानि महारवैः ॥ १६
 पलायन्तिस ते । दैत्या षोडशस्र समागताः । पलायनमवेक्ष्याथ दानवानामघीम्वरः ॥ १७
 सिद्धवक्त्रो महासाय्यो निरणासहस्र द्विजाः । तं दृष्ट्वा परंतत्कारं महानीमं महास्रनम् ॥ १८
 संभूय तांनि भूतानि वधपुः परंतान् द्रुमान् । तन्मुकास्त्वनलेनेते पर्यता भूवहा भवि ॥ १९
 पुनरेव पतन्तिस दानवेदास्य धृषिताः । रेणुभावं गताः केचित् विदीर्णा भुवि सर्वतः ॥ २०
 तत्रत्या भृगुसिंहाद्याः पतितोऽधीप्रमद्वयन् । ताराग्रहाणां भागोऽपि दहस्तेः पतितैः पुरा ॥ २१
 दधुतवस्तुः कोपादवतीर्य रथाघादा । तैरेव पर्येतैर्दृष्टैस्तानि भूतानि कानिचित् ॥ २२
 प्रापयामास निधनं बोद्धितैश्च महासुतः । पाणिनाम्भस्य भूषेष्टे चान्पाण्यास्कास्य रंक्षता ॥ २३
 पर्वते वाणि भूतानि रथे क्षीरे वरुण्यपि । समुद्रेऽपि तत्त्वान्वाणि ह्रीरेषु च महापलः ॥ २४
 द्यादग्रन्यानि मुष्ठापि सप्तास्योऽग्रास्य कानिचित् । मण्डपिस्तावय वाणि आमयित्वाऽऽशु ताश्चपन् ॥ २५
 मलविण्वादिहोरेषु बोद्धित्योऽक्षिण्य कानिचित् । इन्द्रादिलोकपासावां स्त्र्यनेषु सुमहत्सपि ॥ २६
 यद्वहामो तद्याऽन्यानि पातन्ते ॥ वराण्यपि । क्षिप्या वराणि मृगावप्याच्छायेवं मद्रापलः ॥ २७
 सर्वानु दिक्षु भूतानि सर्वलोकैषवाकित् । पादाघातेन भूतानि पादाभ्यां मर्दनेन च ॥ २८
 पादेन मोक्षयित्वा ॥ इन्धयित्वा क्षिरांश्चपि । कृत्वाऽथ विक्षोषयाथ दुकारेण वराण्यपि ॥ २९
 पातिभ्यां कानि संपीड्य मलयित्वाच वीरतः । पुनश्च स महापापो मुसर्गिर्गुर्दरारैः ॥ ३०
 हलापरानुमूलेभ्य निरिभित्तादभिः परैः । सन्ताप्य छिद्रमाश्रयि मारयामास तान्येवम् ॥ ३१
 एषं पशुपु भूतेषु मृतेषु द्विजपुत्रवाः । मलविण्णुसुरेन्द्राद्याः पलायनमदिभयन् ॥ ३२

आरोग्यं पुनश्चायं रयं / पापोऽतिसुन्दरम् । ततोऽग्निकोचनः कुक्षो भूतेऽग्नौ निर्ययौ क्षणात् ॥ ३३ ॥
 चदन् पराक्रमे स्वस्य सिद्धयश्चममिद्विज्ञाः । महाघोरं महादूर्लभं तुनोदास्मिन्महासुरे ॥ ३४ ॥
 भग्नं वससि तस्यैतत् पतित्वा सुदृढे मृगम् । पुनः कोपाग्निनाऽतीव दण्डमादाय देवपः ॥ ३५ ॥
 भ्रामयित्वा महावेगात् ह्येवा कोलाहलाग्रम् । सन्ताप्य सारथिं तस्य निन्ये संपर्मीं पुरीम् ॥ ३६ ॥
 वीक्ष्य तस्मिन्महाकोचोऽसौ दण्डमादाय भीष्मम् । प्रेरयित्वा क्षणेनैव मोहयामास भूसुराः ॥ ३७ ॥
 परिकल्प्य पुनस्तुतमस्य दानवपुङ्गवः । सुमालिनमभिकोपादाययौ भूतनायकः ॥ ३८ ॥
 तस्मिन्सुरवधोऽसावुत्पाठ्य विरिमुन्नतम् । जघान मम्युनाऽत्यन्तं महान्तं पर्वतोपमे ॥ ३९ ॥
 तमेव पाणिनाऽऽदाय कन्दुकं बाणकारय । अनुददेववपुःस्निग्धमहावल्गवराकमः ॥ ४० ॥
 तदानीं मोहयामास पतनावस्य वससि । दण्डी तं पतितं वीक्ष्य दण्डमादाय देवपः ॥ ४१ ॥
 महावपुःपुरोमये तस्य वज्रमुनिपुरे । रेणुनामपमसोऽग्नौ निपातनवद्वास्तदा ॥ ४२ ॥
 समागत्य पुनः कोपाद्वाहना सुरनायकः । ताडयामास दैत्येशं सिंहं मलगतौ यदा ॥ ४३ ॥
 तमेतमसुराकूरो पादेनस्तान्य भूतले । पात्रयित्वाऽमुना देवं क्षेपयामास बावरे ॥ ४४ ॥
 सपुनर्देववयस्तु निषत्वास्मिन्महाजघान् । पञ्चशास्त्रेषु सर्वेषु शास्त्राक्षुण्णं विज्ञाः ॥ ४५ ॥
 उन्मुपोन्मुल्य कोपेन मर्दयित्वा पुनः पुनः । लाघवेन वजराय कृतास्तु भ्रमरा इव ॥ ४६ ॥
 विचरन्तमसु दैत्याः पाणिनाऽऽस्फास्य मम्युना । मक्षिका मनुजा यद्वत् पिपिडीहस्य तुनोव इ ॥ ४७ ॥
 स तु हरे पतित्वाऽऽग्नौ मोहयाम सुरेश्वरः । सेनापतिषु सर्वेषु निर्जितेभ्यमुनाः क्षणात् ॥ ४८ ॥
 प्रस्वित्तास्सहस्राधीरा अप्यन्तश्च सायकान् । तच्छरास्तस्य सर्वतो युष्मद्विधिरापतन् ॥ ४९ ॥
 ततस्तु दानवैकोलावलीर्यवद्वाह्रात् । कृतकोसाह्वाराकाः , केसरीप्रः , गजामिपून् ॥ ५० ॥
 गृहीत्वा पाणिभिः कोपाद्वास्फास्यैतामपरस्ताम् । वादास्तेनैव वधतुस्मिन् सारथान् परान् ॥ ५१ ॥
 हत्वा परेषां दक्षदात्मन्यप्योम्यमेव सः । एवं बहुप्रकारेण तान् वीरानजघत् विज्ञाः ॥ ५२ ॥
 ह्यनुबुध ततस्सर्वे महाभीता मृगा इव । ततस्तु वीरवपुःसि वीरबाहुस्समीक्ष्य तान् ॥ ५३ ॥
 चापमादाय सुदृढं वर्षयामास सायकान् । महापापेषु , दैत्येषु धर्मकालप्रनाहव ॥ ५४ ॥
 मुक्तिमाप्नुतः । दैत्या बहवः पापकर्मिणः । कतुर्यमलेचापि क्षणेन निघर्त्तन् , गतम् ॥ ५५ ॥
 भूरीणि च वर्षयामि ननुतश्चोणितौगति । वज्रमुखः तदा कङ्करोनः पादौ विशाचकौ ॥ ५६ ॥
 हृष्टैस्तस्य तनुवाहशतसंख्या दुरासदाः । स्वर्पद्मसर्वपाणि , वीरबाही सुरेश्वरे ॥ ५७ ॥
 सोऽपि तेषु महाकोपाद्गवामैकसायकान् । धमेकपोटिर्बन्धाकान् मारजंस्ते महापलाः ॥ ५८ ॥
 तावद्विस्तान् समुत्तिष्ठ चतुर्विधं रथानपि । यद्यपित्वा महाकोपाश्चकार च महारथम् ॥ ५९ ॥
 ततस्सर्वेभ्यो ते दैत्यास्संभूयेनं महाबलम् । धनुषा योद्धुमेतेन शकः कोऽपि न विद्यते ॥ ६० ॥
 इति जङ्गाममादाय धृन्सङ्गेन तेन च । व्युत्पन्नमहापथा नानाशिक्षामकारतः ॥ ६१ ॥
 खड्गेनापि यदा लेतुमशक्यो देवनायकः । आयतुः परिदग्धुं (परितप्तं) तेहन्तुकामा महाखलाः ॥ ६२ ॥
 तदैतान् भूसुरमेषां वीरबाहुर्महाबलः । चिच्छेदैवेन बाणेन खड्गेन निशितेन , टि ॥ ६३ ॥
 हत्वा तानसुरान् पापान् सिद्धयश्चमुतामयम् । आरोग्यं पुनश्चाप्रादयं परममलम् ॥ ६४ ॥
 यद्यपुंश्च तदा देवा पुण्यानि परया मुदा । तत् दग्धं सिद्धयश्चोऽसौ चितरां , रिशमनसः ॥ ६५ ॥
 एक एव सुतानेतान् हतवानिति लज्जया । कोपेन च त्यक्त्य पापो मनसा चित्तपथिदम् ॥ ६६ ॥
 सपानेतान् मरयित्वा चासुना वलज्जालिना । सथान् लोकां हनिष्यामि कोपोपशमनाय च ॥ ६७ ॥

इति वीरस्य निकटमापायं करयोऽसुरः । प्रत्यगहीत्तमायान्तं वीरबाहुपि द्विजाः ॥ ६८
 तमागतमसौ दैत्यः प्रोवाच धचनं तदा । नचासि त्वं गुहो लक्षवीर्येष्वेकोऽथवा पुनः ॥ ६९
 तथा नवसु वीरेषु दूतोवा सत्यतो वद । इति वृष्टसन्धमांता व्याचष्टे तत्पुरो बली ॥ ७०
 दासोऽहं देवदेवस्य गुहस्यामितवेजसः । इन्तारमसुरान् विद्धि दूतमाधेन मां पुरा ॥ ७१
 आह्वयन्ति सुरभेष्टा वीरबाह्व्याच माम् । योवा कोषाऽसि किं तेन तव दैत्याधुना वद ॥ ७२
 इति यमीरया वाचा धदन्तं देवनायकम् । दुर्गलामुरहन्तुत्ये किं बलं तव दूतक ॥ ७३
 हतवानसि मरुशानिदानीं बालकानिह । तं त्वां क्षणेन हत्वाऽहं श्येनादीन् तर्पयामि तान् ॥ ७४
 बलं व्यपोहयिष्यामि तव स्फन्दस्य शीघ्रतः । भूतानां देवतानां च वीराणां रणमध्यतः ॥

एवं पराक्रमं चाम्यं स्मराममवदत्तदा ॥ ७५

इतिगदितमसौ संहवक्रेण वीरो धचनमतिकटुत्वान्मन्दमर्दं निपीप्य ।
 ध्वजधरपुटाभ्यामुहमन्कोपमुग्रं (वर्ध) चिह्ननयनविलाभ्यामस्थितोऽयं मुनीन्द्राः ॥ ७६

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवहस्त्यखण्डे
 युद्धकाण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

सिंहवक्रेण मापापाशेन वीरबाहु मुक्तादीनां उद्वसिरो मक्षेपणम्, गुहेन युद्धाय प्रस्थानं च ॥

ततस्ततु दद्यात्तामि निशितानि सुरेश्वरः । तस्याज तस्य सुहृदे वक्षोमप्ये दुरात्मनः ॥ १
 निपात्य तां ते भग्नाः पतिता भूतले यदा । तदा दैत्यवरस्तस्मिन् भीषणं दण्डमुज्ज्वलम् ॥ २
 मुनोद् तमयं वीरबहुभिर्भाञ्जिज्जज्जरे । पुनस्तहसं तस्याज तस्य मूर्ध्नि मष्ट्रुया ॥ ३
 निपात्य तानि रेणुत्वमगमस्तत्र भूसुराः । मुनोद् सिंहस्तूल्यं पुनः कौपेन भीषणम् ॥ ४
 छिन्तुं तदीरबाहुस्तु सहस्राणि मुनोच हि । छित्वाऽतान्येष तं शीघ्रादाययौ तरसा यदा ॥ ५
 पुनस्तहसं तस्याज वीरस्तपति सत्वरम् । उच्छिद्य सहसा तानि चाभ्याद्रीरमनुद्विजाः ॥ ६
 ससंभ्रमं तदा वीरः शङ्खमादाय रहसा । चिच्छेदैतन्महाघोरे वीरबाहुस्तुरेश्वरः ॥ ७
 कुष्टिमापुस्तदारेषा वीक्ष्य वीरबलं क्षुण्णम् । वीरबाहुः पुनः कोषादस्य वायुपतं महन् ॥ ८
 प्रेरयामास बलवान् सर्वसंहारकारकम् । तदैव सहसा दैत्यो युयोजैतद्विभीषणम् ॥ ९
 परस्परमुमे युष्या निवृत्ते ते यथागतम् । अमिदैत्य तदा वीरः प्रापाक्षयं मतस्ययम् ॥ १०
 ॥ मया वाक्यते हर्तुं गुहेनायं पिना रणे । संहतिष्यामि तस्सेना इति वीरः प्रुष्या उपलनः ॥ ११
 मुक्त्वा चतुर्दशरातान् हतवानस्य सारथिम् । ततः कोपेन दैत्योऽपि यदा तस्याज भीषणम् ॥ १२
 पतिता सा दारीरेभ्यः मंगमाप सहस्रशः । यद्य देवस्तहस्रेण रथं चिच्छेद मनुजान् ॥ १३
 तथा मृतानि सर्वाणि वर्षयन्ति महीधरात् । वृक्षान् लघुदवापाणान् परिघट्टमहासुरम् ॥ १४
 ततस्सिंहमुखः कोषाद्रघमाकृतः जायाम् । सहस्रच्छापानादाय सगधावैतानि शीघ्रतः ॥ १५
 हत्वा गुण्यपति मीमं बहुकोटिदाराययम् । यवर्षं तेषु मृतेषु हतकोलाहलारथः ॥ १६
 तदा मृतानि मृतानि षट्पि द्विजसध्याः । निपेतुष्य श्वात्तस्यापयैतेषु सतीत्यपि ॥ १७
 बाननेषु समुद्रेषु द्वीपेष्वगस्तु चांशरे । ज्योतिष्यके रथे यानोर्मद्यान्धे वसितघ्ननि ॥ १८
 लोकातोदैषु सर्वत्र वीरप्रायेन मूसुराः । मयाविद्वदारीरेतर्नास्ति मनुजमये ॥ १९

धीरवादुरपि ऋषादसुपास्तद्रुष्टान्बहून् । मनेकैस्सायकैस्तीक्ष्णैरमारुहदसी क्षणात् ॥ २० ॥
 यत्र शरास्तस्य गच्छन्ति सुमहाजवात् । तत्र तत्र सुदेशोऽपि स्थक्त्वाऽन्ध्राण्यन्धिनश्च तान् ॥ २१ ॥
 तदेतदमरास्तस्यै रिलोकयाश्चार्यमापिरे । ततस्सिंहान्नन ह्रुदो धीरपादमुवाच तम् ॥ २२ ॥
 धीरोऽपि पश्या याचमुवाचैन महासुरम् । तत कोलादल हत्वा दैत्यो दशसहस्रकान् ॥ २३ ॥
 तस्याज तस्मिन्देवेशे महाघोरान् विभीषणम् । दशलक्षैर्दशैर्वीरो विस्मयादिव तान् क्षणात् ॥ २४ ॥
 त्रिधा हतमहारथो सहस्राणि सहस्रज । अर्यस्यसिन्धु पाणिष्ठे ग्रीष्मकालघनाद्व ॥ २५ ॥
 स तु दैत्य पुनः ऋषादशरक्षैर्महेषुभि । भस्त्रयित्वा तदीपानि यवर्षानेककोटिकान् ॥ २६ ॥
 सहस्रकोटिसरपाकात्मुक्त्वा तानच्छिन्नतसुर । ततस्ससभ्रम दैत्यो द्विसहस्रशैर्धरे ॥ २७ ॥
 चिच्छेद् घाव धीरस्य सुहृद रथया सह । यावान्तरग्रहाधीर ग्रोशवानेककोटिभि ॥ २८ ॥
 अथद्रुधिरसर्पाङ्गमकरोऽनुनरेव स । तथाऽपि वीरसुहृद आनमय्य धनुर्वरम् ॥ २९ ॥
 शतसादृशसत्पाकान्गर्गदानयाधिप । छिदैतान् ॥ तु ऋषेण लक्षसंघर्षशिशैर्दशैर् ॥ ३० ॥
 असुरेशो बहूनस्मिन्गर्ग सुमहारम् । देशरसहस्र सर्वान् उन्निषेयैताग्महापल ॥ ३१ ॥
 लक्षेण भूयदशराणि सहस्राणि परित्यजन् । यमञ्च सुन्दर तस्य रथमत्यन्तमुग्रतम् ॥ ३२ ॥
 तत कोपन सिंहास्यो यदाभ्य रथमुत्तरम् । आहरोह महावेगात् कवचप्रिय मेदिनीम् ॥ ३३ ॥
 तदानीं देवयर्षाभ्य मनेकाम्भार्गणान् शितान् । मुक्तया तत्करवापनि महाघोराणि शीघ्रत ॥ ३४ ॥
 सहस्राण्यच्छिन्नकोपात् द्विधा तद्वाह्मणोत्तमा । तदा भूतानि सर्वाणि चक्र कोलाहलारयान् ॥ ३५ ॥
 हृन्तरास्तु पापात्मा दह्यमानो दवाग्निना । महाघोरं विचिन्त्याशु मायायाश्च महाबल ॥ ३६ ॥
 आदाय सदसा सर्वान् रिपून्दपवर्षते । पातयेत्त्वभिमन्वाय जुनोद् दि महीसुरा ॥ ३७ ॥
 विनिर्गतं यदा घोरं गह्वाघतमतापुतम् । महावेग महाशय मीययसकलाग्रिपून् ॥ ३८ ॥
 तदतदीक्ष्व मायेति युयुधेवभूतपा । तदैव भूतैस्सेनेशान् धीरपादुमुपानयि ॥ ३९ ॥
 पश्चा तत्र गिरौ सर्वान् पातयित्वा स्थितावत । ततस्सिंहमुख रापो हृत्त कोलाहलारयान् ॥ ४० ॥
 अतर्ततेऽपुना बाल किं दुद्रावातनीश्रंशम् । इति वम्यत् दूतान् स्नान् योचिनस्तैर्महाबल ॥ ४१ ॥
 देमकृदपुरे रभ्ये निवसत्येष वन्मुल । सहस्रपादिभीभूतै सेषितामाग्रिपूज ॥ ४२ ॥
 इत्यप दानप पायी तत्रगता क्षणादमुम् । आगमिष्यामि जितराज मीतोभ्य नितरामिति ॥ ४३ ॥
 दायुवाश्च दानवान् सर्वान् प्रतस्ये सहसा स्वभम् । तदेतत्सर्वमालोच्य मातरिभ्या क्षणाग्रहम् ॥ ४४ ॥
 धीरपादुमुवास्तस्यै मायायाश्च यच्छिताः । पातिताश्च भोऽस्ममिन् उदयाद्री विपुलत ॥ ४५ ॥
 भुजान् दानवेनैव शोभयामास सायि । भुजा कापुमुखादिभ्य देवसेनाप्रति क्षणात् ॥ ४६ ॥
 अवरताऽऽसनासिंहाङ्गमेभ्य वेति बानव । पृष्ठाभ्यधारी देवेशो दायुनाभ्यासतीत्यवम् ॥ ४७ ॥
 तत प्रतस्ये भगवान् युद्धाय हतमानस । आसीत्ते प्रक्षणा रभ्ये पादुके मणिचित्रे ॥ ४८ ॥
 पृथा पादां पुताभ्या ते सीत्वा द्वावपि येश्मन । आरक्ष दायुना नीत रथमत्यन्तमुत्तरम् ॥ ४९ ॥
 विधिर्पतञ्जराग्रया शिबीरं द्रुमुपावृण । विस्मृतुसमप्रवृत्तामरासक्तपाणिना ॥ ५० ॥
 मध्यमासुर्गधिरतालद्वैरपि । चन्द्रार्वाग्वा लसमुत्तारपट्टप्रकाश्यां च पार्श्वयो ॥ ५१ ॥
 पूनपूलप्रीपन पट्टिना दियसे तथा । भुजोपचक्रवर्षेण धीनामेतापुनायिना ॥ ५२ ॥
 पराजाल्लक्ष्मणपुरे रक्षोधिपन य । पराजाल्लक्ष्मणपुरे यत्नेनापुनीयिना ॥ ५३ ॥
 सुपनेवीरीपरीमुत्तरेन तथैव य । पूनपूनेन महता खेजानेन भिषाग्नित ॥ ५४ ॥

कृतोपचारैर्मरुहोऽसौ निर्ययौ यदा । तदा बभूवुर्वात्सानामपराधा युगपत् भूतम् ॥ ५५
 सितच्छाणि भूयांसि भ्वजौघाश्च प्रतस्थिरे । परोक्षरचिताः केचित् भ्वजाः परमशोभताः ॥ ५६
 ऋषयश्च कृतस्तोत्रा गायन्तो नादादयः । पठन्निजापदामाश्रयन्दिनः षड्जकण्ठकाः ॥ ५७
 इतस्ततश्च घावन्ति भूतानि सुबह्वनपि । आयुधान्धतिधोराणि आभयित्वा पराग्रतः ॥ ५८
 अभूयत कल्लारावः काह्वलीनां मनोहरा । जयदेवादिदैवेश मकवांसल विश्वप ॥ ५९
 रक्ष सर्वान्सुरानेतान् भवद्भक्तिपरायणान् । आयथावापयौ दैत्यकुलसंहारकारकाः ॥ ६०
 आययौ देवसेनानीराययावखिलेश्वरः । माययौ पार्वतीशुभु राययावरिकैसरी ॥ ६१
 महादेवकुमारोऽयमाययावसुरान्तकः । धूमशङ्खस्यायुधो भासकरः स्वन्दस्समाययौ ॥ ६२
 समाययावयंस्वामी भक्तानां रक्षणोद्यमः । लीलया क्रीडते लोकां लोकायाद्यो गुहाशयः ॥ ६३
 गुहः परमकल्याणगुणोऽस्मितपराक्रमः । समाययौष दैवेशः सर्वसंपादनीपृष्ठः ॥ ६४
 सर्वेश्वरसर्वनेताश्च सर्वदेवमियन्दितः । सर्वारोभ्यो जगत्सृष्टिस्थितिहंसारकारकः ॥ ६५
 सर्वेश्वरसमप्रत्यक्षमोः प्रेमास्पदोऽनिशम् । अग्निमादिगुणोपेतः स्वतः सर्वहाराक्ष ॥ ६६
 सर्वेषां प्राणिनां ध्यान्यस्सर्वेष्टोऽब्रह्मसाहचः । पटहादिमहापदानधःपृथसुपेशालः ॥ ६७
 पद्ममादिमहारावं व्याप्तलोकप्रथं गुहः । शृण्वन्नुदक्षितिं प्राप सद्योऽर्जुनसहस्रैः ॥ ६८

इति धीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 युद्धकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ वर्द्धिवशोऽप्ययः ॥

सिलध्वजन् भक्षितानां भूतानां धी गुहेन पुनरावयनम् ॥

तदानीं देवतास्तर्था प्रक्षयिणुपुरोममाः । दूरीकृत्य स्वयं धीरैः स्थितयाम् कुम्भचिदुहः ॥ १
 तदा समभवद्युद्ध भूतानामसुरैर्भृशम् । वृक्षपर्वतपाषाणवर्षिणां ह्युत्पत्तमभिः ॥ २
 भङ्गमापुस्तदा दैत्याः पीडितास्तेर्महाबलीः । हृष्टैस्सिंहवक्त्रस्तु निराशोरविमहः ॥ ३
 अग्रहीपुस्तमायान्तं महाघोरं महाकृतिम् । वृक्षपर्वतपाषाणैर्भूतानि युगपत् विजाः ॥ ४
 तापयं द्विसहस्रैः सैः करैरादाय शीघ्रतः । विबुध्वासं महापापः पातयामासुचोदरे ॥ ५
 नासापुटेभ्यो निर्गत्य भोरग्रन्थे पवच । तदा भूतानि तस्याशु बुद्बुदः कानि दूरतः ॥ ६
 उग्रस्यानि चाम्पानि तस्य छेपुं महोदरम् । स्थितान्याशु इवन्ति सैरापुर्ध्वमभूदुराः ॥ ७
 धुनोजैवं महापापस्तानि सर्वाणि दानयः । सहस्रवाहिनीसंख्यासरयातान्याशु मांषयः ॥ ८
 पुनश्च धीरास्तेनेशातम्यान्मयभुजतथा । स्थितस्तदागुहरुचेको बौद्ध सर्वमरिन्दमः ॥ ९
 तरेतसर्वमालोक्य दूताः चेचन् शीघ्रतः । दूरपञ्चानमगत्थ प्रोचुर्धैवं यथाक्रमम् ॥ १०
 धीरावुसुखान्धीरात्मपाषाणवशंगतान् । भक्षितानिच भूतानि निशम्य स्वकीयसाः ॥ ११
 दत्वा तेभ्यस्तदास्त्रानि दूतेभ्यस्सोऽसुराधिपः । सुमनोहरवस्त्राणि भूषणान्यपि तोषयान् ॥ १२
 ग्रैव्यं पट्मैद्याम्यप्राप्ते स्यानुजो महान् । समुत्पायाऽऽसनासंहादाहरोदच गोपुरम् ॥ १३
 पीक्षितुं स्यानुजे दैत्यं मक्षकं स्रजज्जिह्वाम् । गोपुराग्रे स्थितदशूरः स्वन्दमेकं रणस्वले ॥ १४
 भीमरूपं मदाकार्यं सिद्धवक्त्रं समीक्ष्य सः । सुष्टिमाप परां तत्र स्थितवान् पुनरेवच ॥ १५

तस्मिन्निवसति श्रेष्ठे दैत्यानां तथ गोपुरे । प्रतस्थे सहस्रा स्वदो योद्धुं सिंहमुत्तासुरम् ॥ १६
 तदैव दैत्या भूयामस्तमरुन्धन् इतारजा । तान्वीक्ष्य मशकप्रवाणं ललितया देवनायक ॥ १७
 मानमय्य उषया साय योजयित्वा धनुर्ग्रम् । आस्फाटयद्रुणं सुत भोमीयन् भयानकम् ॥ १८
 तदा समभयच्छदो प्रह्लाण्ड स्फुटने यथा । धृत्वा तं सुमहाराज दैत्यस्य तुरगा भयात् ॥ १९
 अधोगुत्ता निपेतुस्ते क्षितिपृष्ठे द्विजोत्तमा । ततस्सिंहमुत्तस्तुर्धमय तारुमारुख ॥ २०
 इति निक्षिप्य यत्नान् गुहागणशं समावधौ । शोवाचैनं तदा वीक्ष्य विमर्षं मवताऽऽगतम् ॥ २१
 इतिध्यामो यथ शङ्कन् किं तेन तथ ह्रीयते । वच्छाद्यैव यथामार्गं निवृत्त्य पुनरेव च ॥ २२
 इति तस्य यत्र धृत्वा देवसेनापतिं सगन् । दुष्टं प्रपीडितान् साधून् नपश्यामो यथ द्रुतुः ॥ २३
 साधूनां पालनं तददभ्यर्चनाच्च निग्रहः । यदस्माकं गुणस्तस्मादागतोऽग्निहाधुना ॥ २४
 प्रपीज्यते सुरास्सर्वे युष्माभिः पापवार्तिभिः । हन्तुमभ्यागतो युष्मान् वञ्चनां नि महासुरः ॥ २५

सिंह —

तथा मोचयितुं देवादशवयं ते नदिं सप्रति । नास्तिचेत् यत्नमस्माकं तदा स्यादादितं तया ॥ २६
 यदनां नि भगविश्राप्यशपया जेतुमादये । दानवास्तद्वयान् शीघ्रं पलायस्य मदासुरा ॥ २७
 योऽहं भक्षितवान् सर्वान् उद्वादी तथापरात् । मायापाशेन बध्वा तान्वातयमरिन्दम् ॥ २८
 भगदिनो भवानेव कारयेदमस्थितान्नुभान् । अभ्यागतो मोचयितुं मदाऽस्त्वर्थनिमायम् ॥ २९
 तमेन मयसे मां तत्र पालं तारययद्वा । मारिताश्च मया केचिद्विषयोऽभ्ये पलायिता ॥ ३०
 मलस्यातं न जानासि तं मां तत्र रक्षमय्या । नमुग्रामि सुरान् यत्नान् स्वो त्वामपि सगतम् ॥ ३१
 शयुष्यतं पाषाणं वीक्ष्य वायं मदासुरम् । पिदस्य किञ्चिद्भगवान् स्फुटितप्रभातम् ॥ ३२
 विमेशाग्नेन तद्वह्निं पटिनं दग्नायकं । स्रवद्रुधिररक्षणं तेन भूतानि वानिचित् ॥ ३३
 विनिर्गत्य महावेगात् पलायत द्विजोत्तमा । तदैव स महापाप दिघाय स्ववरेण तत् ॥ ३४
 तामपि योद्रेऽज्यानि दण्डमायय भ्रीणम् । नूनोदं पश्यंतीमृतौ महान्तं मनुया ज्वलन् ॥ ३५
 तस्मिन्निवसति शरानि समुपे सुरनायकं । त्रिंशं तानि ललाटे न दष्टं तं पतितानिदि ॥ ३६
 त्रिंशं शीघ्रलो दैत्यं अपिघाय करं तदा । मुक्वोद्विलिखाय तस्यै व्यग्रमना द्विजा ॥ ३७
 तदा सर्वाणि भूतानि रम्भास्रसादिनिर्वयुः । पानि वानिच भूतानि मारितान्यगुरं पुरा ॥ ३८
 सिद्धयकरणं चायानि तानि सर्वाणि शीघ्रतः । गुहागणं समुत्सृज्य परितो द्विजसत्तमा ॥ ३९
 संप्रपद्य पुनः स्मामी वीरवादुमुत्तासुरान् । मानेतुमश्रुं हृषया क्षरं वाहयिमोचयम् ॥ ४०
 तथ गतया श्लाघीयान् मोचयित्वा विमर्षितान् । उल्लिख्य मायापाशाय मानोदयपर्वते ॥ ४१
 पटं पुण्ड्रवशसर्पान् सुतेभर्ताय चागतः । पुनर्विशेषं तृणीरं वायः रक्षदायया द्विजा ॥ ४२
 मयं वीरतत्त्वा रक्षन् वीरपादुमुत्तासुरा । तुष्टयुं परया मवत्या प्रमथ्यापरमणाशयम् ॥ ४३
 तदायं देवसेनामी रिक्तं यूपं दुष्टमना । पादत्रयं चित्तं वीरः शिलेत्यापादं तपिप्रम ॥ ४४
 तमथोयंस्तोनेदं योदरवदपया विमोः । मस्त्रजमिदं दयेदस्सर्वदैवदिनाश ॥ ४५
 हृषया परया सर्वांस्स मन्त्रोपदयीव । तदैव ये शुलाभाश्च धृत्वा रक्षन्त्य मीरन् ॥ ४६
 मुमुदुरंगयाः पापं गतमोदरपुरेभ्यः । पर्वतस्यै शतमुग्रान् परियममंटरया ॥ ४७
 यवर्गं तेषु पापेषु यन्तुगो मांतेपारं वदन् । दण्डयद्वागिदानीं यन्तुमगुगमपि ॥ ४८
 मीमक्षन्ते ते सर्वे मातङ्गानो दिशो दत्ताः । गृणतो वैद्विजन्तमानं स्वायन्तस्फुरोत्तमान् ॥ ४९

संहरन्तोऽसुराणां पान् ब्रह्मविष्णुहरा इव । मनोवायुमहावेगान् शोषयन्तो महाघनान् ॥ ४०
 समुद्रान्वडवावद्भिमर्कादीनां रथानपि । ब्रह्माण्डमेकमृष्यादीन् स्फुटयन्तो महारथाः ॥ ४१
 छिन्वा शिरांसि दैत्यानां दोषि नात्रानि मूदिशः । तथामजाप्रधानभ्यान् छित्वा छिन्वा सहस्रशः ॥ ४२
 विकीर्यन्तोऽण्डमभ्येऽस्मिन् भित्वाण्डं पारिवं पुनः । प्रविशन्तश्च तोषेषु तत्रत्येषु मदस्वमी ॥ ४३
 पंक्तिष्वथ तेध्वेते रक्तक्षोदेन मूषिणा । प्रविश्याण्डानि चाग्न्यानि तथेतानसुरान् बहून् ॥ ४४
 जघ्रमुक्त्वा सुरानन्यानृपीनपि महीसुराः । महो गुहस्यमहिमा केन वा क्षापते द्विजाः ॥ ४५
 यदेको मुक्तमात्रेण बाणः कोटिगुणो भवेत् । कोटिस्सहस्रगुणिता कोट्या याना महामयाः ॥ ४६
 ससंख्याकास्तस्तेषु व्याघ्राण्डानि बहून्यपि । अमारयन्महापापानसुरानेषमुज्ज्वलाः ॥ ४७
 ब्रह्मविष्णुमुखास्सर्वे देवाः कपितसिग्रहाः । उन्मीर्य मयवाग्याशु भीत्या मल्लक्षणपः ॥ ४८
 पाहि नो भगवन् स्वास्मिन् देवदेव कृपाकर । मारयाद्यु महापापानसुरान् भक्तयत्नतः ॥ ४९
 सुब्रह्मण्य सुरभेष्ट रक्ष रक्ष सुरानिमान् । इति तुष्टुग्रीशानं शुभं परममङ्गलम् ॥ ५०
 भञ्जित्यमहिमाधारमस्त्रलद्वैमर्षं तदा । क्षणेन तेषु दैत्येषु मरेषु रणमण्डले ॥ ५१
 मनुकुक्ष कर्षघानि भूपांसि हि विभीषणम् । कंकादयोऽपि मिलित्वा वृकगोमायुभिल्लादाः ॥ ५२
 सिंहादनल्लादा पूर्वदेहं प्राप विमूर्छितः । त्यक्तमायो मदादेहो मृतान् दैत्यान् सकीयकान् ॥

मिलितानिच भूतानि वीराम्भीक्ष्य कृषा ज्वलन् ॥ ५३

इति भीष्माक्षे महापुराणे शंकरसंहितायां शिबरहस्यखण्डे
 युद्धकाण्डे पर्विचरोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

धीगुहेन सिलगुलं बधः ॥

सहस्रं घनुषामाशु शृहीत्वा सुमहारवाः । दशलक्षशराभ्येवे मुमोक्ष सहस्रांसुराः ॥ १
 छिन्वाभूमन् पार्वतीचतु रसद्वेषेण पुनः कृषा । युषोञ्ज तस्मिन् पाविष्ठे सहस्राणि महीसुराः ॥ २
 दशलक्षं मुमोक्षाथ शरान् घोरान् सुरेश्वरे । स्फुटकोपमहायद्विष्याकुलाक्षो सुराधिपः ॥ ३
 तावदेवाद्यु ताग्याणानच्छिन्नहीनया गुहः । तत्तस्मिन्निदाननः कोपात्सदृशैस्सत्पापकैः पुनः ॥ ४
 विमेद यक्षः पापात्मा स्कन्दसूतं महायक्षम् । खंभूय तदा तस्य अधिरौघस्तु रात्रये ॥ ५
 तद्दृष्ट्वा पन्मुखः कोपात् निशितान् स्यायकान् शठान् । रथे चिच्छेद् दैत्यस्य प्रेरयित्वा महायत्नः ॥ ६
 ततस्ससंघमं दैत्यरसमादाय शरान्बहून् । ववर्ष देवे यथेधेन यमकालपयोदयम् ॥ ७
 तदानीमेव तान् सर्षान् भित्वा बहुमिथानुर्गः । चिच्छेद् कार्मुकभ्यस्य सहस्रं युगपत् कृषा ॥ ८
 सहस्रसंघी त्रिभुभिः पार्वतीनन्दनः क्षणात् । छिन्नवापोभूयःकोष्ठात् शूलमादाय भीषणम् ॥ ९
 मुमोक्ष देवनायेऽस्मिन् हतकोटाहसारायः । बाणतं तं महाघोरं व्यथाशो धीक्ष्य देवपः ॥ १०
 विमेद सायकैरुग्रैश्चतुर्दशमपटु सः । पुनस्तत्याग पाविष्ठे सहस्राणि सुराधिपः ॥ ११
 तानि सर्षाणि दण्डेन विनियानंस्तुराधमः । हतकोटाहसारायः स्कन्दस्योपरि चागतः ॥ १२
 तमापान्तं तदा धीक्ष्य पन्मुखो दानपाणिषम् । सप्तभिर्निशितैर्षाणैः मञ्जिनसत्करैरपम् ॥ १३
 शत्रुप्रेनासुरो भूपरं दण्डं भीषणे शृणुम् । समादाय नुनोदास्मिन् देवेनो मनुना उज्ज्वलम् ॥ १४

तमायान्तं महार्मीं वीक्ष्य दंष्टं सुरेश्वरः । सहस्रेण शरैः कोपादच्छिन्नसहस्रा द्विजाः ॥ १४
 पुनः पारां महाघोरं प्रेरयामास देवपे । चिच्छेद तत्सहस्रेण सुमहावृत्तसुराधिपः ॥ १५
 ततः कोपेन महता द्विप्रहस्रशरैः शुभम् । वनिघृतं सुमहादोषरूपप्रतिदिग्मुक्तः ॥ १७
 समापयो महावेगादसुरेशो मदावृत्तः । तमायान्तं तदा वीक्ष्य विस्मृतात्मकरं शुभः ॥ १८
 द्विप्रहस्रशरैस्तस्य करांश्छिन्वाप्यपातयत् । पतितः पाणयो भूमौ महान्त इव मूढहाः ॥ १९
 प्ररोहन्ति स भूयोऽपि पाणयस्तस्य पाणिनः । तैस्त्वमादाय तान्पाणीन् छिन्नानेव महासुरः ॥ २०
 महाकिम्बिकलारायो महाधैर्यो महत्कुम्भा । आयवावसुपाततावधानोत्यमहामदः ॥ २१
 तदा समीक्ष्य तं पापं ध्रुवद्वीकृष्टिलेक्षणम् । छिन्वा शिरांसि तस्याप्ये सहस्रं निशितैश्शरैः ॥ २२
 द्विप्रहस्रैर्महाघोरै र्द्वौपि सर्वाणि चाच्छिन्नत् । संवन्धुमहाघोरा मूर्धानस्तस्य दौघ्यपि ॥ २३
 यथापूर्वं तमुद्रोस्य देवास्सर्वे सुदूराः । प्रापुरावर्षममलम्बं श्रींश्चा द्याकुलमामसाः ॥ २४
 सस्मर पार्वतीसुनुर्धरिषामं पुराकृतम् । यद्वृक्षसमीपे तैश्चरैरभिगमनः ॥ २५
 तस्मादेव प्ररोहन्ति पाणयोऽप्यनिपाणिनः । इति ध्यात्वा यदा तस्ये सुप्रहस्रसुराधिपः ॥ २६
 तदा प्राहासुरः पापो नृजानानि भयान्वरम् । ऐश्वरं मद्यलं शौर्यमजगरणोत्तमम् ॥ २७
 छिन्नानां पुनरुपसिः पाण्यादीनांचपालिश । नमुञ्चामि सुरान् वशान् सुवासि । र्वां शिशुं पुनः ॥ २८
 यत्रकुत्रापि क्षीमेण गच्छ गच्छ यथामति । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा किं जहति भवानिह ॥ २९
 दुरात्मन् जहपनं मास्तु क्षणमात्रं द्विलोक्य । र्वां हनिष्याम्यवक्षेन ससमुत्तनचान्यथा ॥ ३०
 इत्याह भगवान् स्कन्दो गंभीरं ब्राह्मणोत्तमाः । तच्छ्रुत्वा स महापापो महाकोपो महारथाः ॥ ३१
 महारमेण निर्गल्य द्विप्रहस्रशरैर्निरीम् । तावत्संरपास्तसुराष्टय सुमोदास्त्रिशुरेश्वरैः ॥ ३२
 शतेन तानप्ये वीरशराणां रेणुनां तदा । प्रेरयित्वा सहस्राणि सन्ध्ये यक्षसि कृपा ॥ ३३
 प्रपञ्चदुधितद्गुष्टोऽप्यपंपावस्तनस्सकन् । गिरीनुवाटयामास महतो भीषणात्सवः ॥ ३४
 तदानीं तस्य सर्वाणि शिरांस्यच्छिन्नदुर्गुणा । सहस्रेणशरैः स्कन्धः कैवलं छीलया द्विजाः ॥ ३५
 वज्रपानि पुनस्तानि शिरांस्यस्य दुष्प्रमनः । यथापूर्वं तदादींस्तान्मुनेद सुमहारथाः ॥ ३६
 द्विप्रहस्रशरैः स्कन्धच्छिन्देनाम्भामिरीन् । यमस्त र्द्वौपि सर्वाणि दैत्यस्यास्य पुनर्द्विजाः ॥ ३७
 वज्रपानिच सर्वाणि पुनः पुनरसी शुभः । चिच्छेदाश्रयिकं चारं सहस्रादपि पाणिनः ॥ ३८
 निपेतुः पाणयस्तस्य शिरांसि सुमहावृत्तपि । दिक्षु सर्वासु पाताले भूमौशरिषिष्वपि ॥ ३९
 पर्वतादिषु सर्वत्र भीरुधैर्ये तदा शुभम् । विभ्युस्तयै सुरप्रेष्ठास्तदारायभयाकृतम् ॥ ४०
 पतितेषु शिखरेषु विधृतास्तेषु पक्षिणः । मृगान्धो महद्भिला सुदाभ्रान्त्या प्रविश्यते ॥ ४१
 मधुः विहितवक्त्रेषु तदा सगो महीसुराः । एवं छिन्नेषु सर्वेषु चोपपानि यदा पुनः ॥ ४२
 तदा मुक्त्वा शिखरेषु वानिद्रयमयं शुभः । अच्छिन्नस्तस्य सर्वेणि शिरांसि महतः करान् ॥ ४३
 प्ररोहंश्च यथापूर्वं पाणयोऽप्यनिपाणिनः । पुनः पुनरदोविज्जा यदा दैत्यस्य रंहसा ॥ ४४
 तदानीं पार्वतीसुनुर्मंसंयामास तच्छ्रुत्वा । नाशये स्वांमुञ्छि हत्या मापेति मनसास्मत् ॥ ४५
 धेतंगतानि तान्पाशु कच्छपे तच्छिरो यथा । शुदाभया शिरांस्यस्य पाणयोऽप्यसुरेशितुः ॥ ४६
 एकत्रोपितमूर्धानं शिराणि वीक्ष्य सं शुभः । उत्पत्यते क्षणदेव छिन्नाप्यपि शिरांसि मे ॥ ४७
 इत्यमुक्तं तपसा र्धात वदयाजामीदृशीयम् । इति प्रोक्त्वा यथयान् स्वयमानमुपावृत्तः ॥ ४८
 तच्छ्रुत्वा स महापापो दानयः कोपदिहन्तः । पश्य र्धायं प्रमेदानीं एकमुपावृत्तं पालिश ॥ ४९

इत्युभस्वा सुमहारावस्तुमहाप्यमभिकुषा । गिरिमेकं सद्युत्पाठ्य नुनोद सुरजायके ॥ १०
 चिच्छेद तं गिरिं शीघ्राच्छरेणैकेन यन्मुखाः । ततः, कोणाकुलो दैत्यो, दण्डमादाय मीपणम् ॥ ११
 शक्यता शरैश्च भवतो योद्धुं सामर्थ्यमेव हि । नमयान्पयुधेनात्र बालेऽयुक्त्वा नुवत्तद्विज्ञाः ॥ १२
 तदानीं पार्श्वतीक्ष्णः कुलिशं मीपणं महत् । बनेककोटिसवित्समतेजोमिरन्वलयम् ॥ १३
 प्राहिणोःसुमहारावं मीपयत्सफलं जगत् । निर्गत्य तन्महायेगाच्छिन्नाददं तदीयकम् ॥ १४
 पतिषा तदुरोमध्ये मित्वैतत् क्षणमाव्रतः । विनिर्ययौ समादाय प्राणांस्तस्य दुरात्मनः ॥ १५
 स्नात्वांमसि च गङ्गायाः पुनरावृत्य शीघ्रतः । करमाप यथापूर्वं स्कन्दस्यैतत् द्विजोत्तमाः ॥ १६
 तदानीं सद्युत्पापि पतित्वा भूतले क्षणात् । उद्दिग्धुधिरक्ष्मावमास्येन परितो भृशम् ॥ १७
 लुठयितस्तस्तृणं सुमोच प्राणमाव्रतम् । स्तवं तमेजं पाषिष्ठं हृष्टां सुधासुताधिपाः ॥ १८
 क्षुण्णपीनि विचित्राणि सुमुद्युः कुसुमानि ते । चक्रुः कोलाहलायान् भूतान्यपि तदा वृशम् ॥ १९
 मैल्यिरया शुहो बीरान् भूतान्यपि सुरान्वरात् । महता वायधोयेन भूतकोलाहलेन च ॥ २०
 हेमकूटं समापत्य भवनद्वारि शीघ्रतः । मधुकद्वारात् स्वस्य बीरान् सर्वान् पृथग्व्रति ॥ २१
 प्रेरयित्वा विवेधान्तःपुरं रथं सुरैस्सह । माहरोह वरं सैवमासनं प्राह्मणोत्तमाः ॥ २२
 एतदावयानमलिशं यक्षभृणोति पठस्यपि । सर्वान्क्षामान्वाप्नोति विजयं शत्रुसंहती ॥ २३
 हृत्वाभ्यस्तमुखादेतद्रामो हृशरयामजः । मज्जपद्मावणमुक्ताम्राससाभ्यापकारिणः ॥ २४

इति धीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 युद्धखण्डे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ मधु मर्यादिकोऽप्ययः ॥

सिद्धवध दुःखितेन क्ष्रेण युद्धाय निर्याणम् ॥

ततो दूतान्नैश्चरुसिंहवक्त्रं मृतं द्विजाः । निशम्य गोपुराभ्यस्य पपाताधो महीतले ॥ १
 लुठयितस्तस्तत्र प्रललापातिदुःखितः । ब्रह्मविष्णुमुक्तास्सर्वे स्वस्ववाऽऽमहपयोभ्रमाः ॥ २
 स्वं स्वं पद्मचिह्नातुं कृतिनोऽप्य यथापुरा । तथेदृश्यनुजावस्था कथं रिपुविनाशक ॥ ३
 एवमादीनि भूयांसि शयिलप्यासुरेश्वराः । जयावासायन्तदुःखोऽयमाशु सिंहासनं महत् ॥ ४
 आकृष्ट मनुनाशन्तं परिस्फुरितलोचनः । मदीयाण्डेषु सर्वेषु यक्षयो दानवा पक्षाः ॥ ५
 सन्ति सिंहमुखादसान्मृतादपि यशस्विनः । आहूय तावद् गत्वा जिवैकं धातकं रणे ॥ ६
 मागमिष्यामि भूयोचि पक्षं मामकं क्षणात् । इत्युक्त्वा प्रेयचामास दूताम् साहस्रकोटिकान् ॥ ७
 गत्याण्डेषु च सर्वेषु दूतास्तत्र स्थितान्यहन् । विद्याप्य शूरयवनममुषान् पलशालिनः ॥ ८
 मापुरंदमिदं भूयो दानवैस्तेर्महापतैः । किञ्च जगदिदं शमोस्तस्युरादुरामानुजम् ॥ ९
 विनिर्गतं सिरस्त्रापां पादारेष यथापुरा । जटानूतटाहंया प्रधाह इय मीपणाः ॥ १०
 तत्र तत्र स्थिता देवा निर्मियादं विलापयन् । विनिर्गता महापोरास्त्रभृताकादिरमणः ॥ ११
 सदातीरान्धकारीषैर्व्यासलोचनप्रपातपाः । जघात्तेषां मयं यद्वेनीरन्ध्रेण नमस्ततः ॥ १२
 महारावेण लोकातां ध्वंमूय तदा भृशम् । अगुण्यसामयस्सर्वे तत्पादोत्पीड्य रेणुमि ॥ १३
 पादव्यासमहायेगात् प्रधादंभास्फुटस्रहा । धंवाधं प्रापिरे भूमिराकाशं पतिसद्यय ॥ १४
 तथा विभुयिधापापघ्नाद्विभुं यत्रुप्रचित् । जलम्यामावकाशादिचारेण परेण ह ॥ १५

गिर्यश्च तथा सधैः तलवत् खं समाश्रिताः । दैत्यसेनामुखेनैव ब्रह्मैवं पूरितं तदा ॥ १६ ॥
 भनागतानां दैत्यानामवकाशोऽत्र शुल्बमः । तेषामागमनं कृत्वा शूरः परमया मुदा ॥ १७ ॥
 उपायांतापुरं गत्वा स्नात्वा मुक्त्वा यथेच्छया । धृतत्रिपुण्ड्रकक्षाक्षमालामुपितथिमहः ॥ १८ ॥
 अनुलिप्य मुपग्वेन चन्दनेन निताम्रकम् । माळाभिरमलाभिश्च वासितात्मोत्तमांगकः ॥ १९ ॥
 नूतनानि विचित्राणि यस्त्राण्याभरणानिच । धृत्वा पाशुपतं दिव्यमस्त्रराजेश्वरं महत् ॥ २० ॥
 ब्रह्मास्त्रादीनि धान्यानि समादाय विवक्षणः । सहस्रकोटिसंख्याकरगुह्यतयागुह्यः ॥ २१ ॥
 प्रतस्थे सहस्राधूरो दैत्यानामधिपो यदा । तदा दैत्याः क्षणेनैव सिंहाह्नमद्भुतम् ॥ २२ ॥
 समानीयागतास्तत्र रथमप्यवमुञ्चयन् । सप्तसाहस्रगुरांसिद्भूतगणावृतम् ॥ २३ ॥
 सिद्धयज्ञां कितं खयं मनोमाघतवेयिनम् । बभ्रमुगिर्योऽस्यन्तं रथस्यास्यागमे तदा ॥ २४ ॥
 क्षीततामगमस्त्वयं शशाम बह्वयानकः । तस्मिन्प्रयपरे रथे नानापुच्छुनिर्भरे ॥ २५ ॥
 धिक्कृताष्टकुलक्षमाभृद्गृह्यन्मनोहरे । धीरयापप्रसूतेऽसिन् ब्रह्मनाशोऽप्यतम्वरे ॥ २६ ॥
 स्थित्वा धापायैर्दैत्यः प्रयुक्ताशीर्भिरैवच । पुरोविधीर्यपुष्पोद्यवृष्टिभिर्हृष्टमानसः ॥ २७ ॥
 प्रस्थितस्सहसा दैत्यराजोऽयं सारथीन् यद्वृत् । निपुञ्च चोदने तस्य शैरी नीलनिरिष्या ॥ २८ ॥
 पिनिर्गतास्तदा कैचित् काष्ठांश्चासकपाणयः । पृथगस्त्रिभूतः कैचित् भृङ्गास्त्रिशालिभः ॥ २९ ॥
 क्षीयमानसस्तुभ्रबासपसकपाणयः । धृतचक्रबृहच्छत्रमनोहरकराः परे ॥ ३० ॥
 चक्राः कोलाहलारायं दानवाश्च तदा ध्रुवम् । तीर्थां वीथीरनेकाश्च गोपुराण्यसुरेश्वराः ॥ ३१ ॥
 प्रयागगोपुरादं वदावास्तुस्मैर्भकः । तदा तत्र स्थिता दैत्यास्तं दृष्ट्वा दैत्यनायकम् ॥ ३२ ॥
 चक्राः किलिकिलारायं धृतस्त्रासुधपाणयः । निर्भस्य शैर्यं शूरो महेममद्वारिभिः ॥ ३३ ॥
 संपूरितं पुरो भानं तीर्थां व्याप रणस्यतम् । तदानीं दानवाः कैचित् हेमकूटपुरापरम् ॥ ३४ ॥
 ददधुः क्षतसंराया महापापा महाबलाः । मूर्छांमापु स्तदा ब्रह्मनिष्पुण्यांसुरेश्वराः ॥ ३५ ॥
 भूतान्यपि तदा धीरा विभ्युस्तरयै बलाधिपैः । ब्रह्मादवस्तोर्वैद्यं गुहं नत्वा व्यजिज्ञिपन् ॥ ३६ ॥
 सर्पांश्चस्यासुरास्सर्वाग्नेष्ठापिवाऽभ्युदेभ्यः । समागतोऽयं युद्धाय स्वयं शूरो दुरात्मनाम् ॥ ३७ ॥
 तस्य सैन्यमुपां सामिन् भरतीत्युक्तं तय । तदेवमसुरं पापं शारयाभ्यनरेभ्यः ॥ ३८ ॥
 इति तेषां पञ्चधृत्वा गुहः परमकारणः । मानवाश्च यथापोत्वं मनोभेगाद्ययाम् ॥
 इति श्रोतृवासनात्सीहादपारोऽस्त्वयस्तुतः ॥ ३९ ॥
 इति भीष्मान्दे मदापुत्रेण शंकरसंहितायां शिपयस्सकण्डे
 युद्धकाण्डे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥

विष्णुता देवानां स्कन्दमदिमानुषवैरम् ॥

मादाय परं वसें शूलं शक्तिं विभीषणाम् । उग्रं छोटं बृहच्चक्रं दण्डं मुत्तलमेव च ॥ १ ॥
 धनुस्तारमहापोरांलोमसि पाण्यपि । विजिगैष्य रथं रथं वायुनानीतमग्निम् ॥ २ ॥
 भाररोह सुरैरसहैः पूजितः पुष्पकृष्टिभिः । प्रपन्नैर्यथापि वैतेशोर्वीरैरपि महावैरैः ॥ ३ ॥

हतस्तोत्रवैस्तुंगरयाकडैयशस्विभिः । प्रतस्येसहसास्वामी भूतैरपि महाबलैः ॥ ४
 पाहिनीद्विसहस्रेण गणितैर्वृहदायुधैः । ब्रह्मद्वय - स्तुरास्सर्वे - वयसुः कुसुमान्यपि ॥ ५
 वायवोपो महानासीत् कल्पातधननादवत् । छत्रचामरसंघाद्य धारिताकांतपास्ताद् ॥ ६
 पेटुगुणगणासर्वाग्नेन्दिनः फलवाद्भयाः । ततो भूतानिसर्वाणि वानवाः क्रूरकर्मणः ॥ ७
 यथोत्तरसहस्रांश्चस्थिता एते महाबलाः । अनेकशिरसः पापा नैकहस्ताश्च मायिकाः ॥ ८
 प्रत्येकं लोकमखिलं भोक्तुं चापि परीयुताः । तथाण्डानिच सर्वाणि भ्रूययितुमीश्वराः ॥ ९
 स्फुरदग्निवृद्धशेषाः समुद्रोदनिनाम्बकाः । शिलिखच्चन्द्रसूर्यादितात्पञ्चशिरसो यलाः ॥ १०
 यथा सिंहमुखः पापो भानुकोपो यथा जलः । तारकोऽग्निमुखो यश्चत् यालिवज्रो महासुरः ॥ ११
 क्षुब्धोपसृन्दनामानौ मधुकैटभसंघकौ । जलधराख्यो बलवाम्बहिपासुरसंघकः ॥ १२
 तथा सर्वे इमे मूरा महाबलपराक्रमाः । ब्रह्मविष्णुमहेन्द्रादि विषवालायुधशालिनः ॥ १३
 अनंतकोटिसंघाका स्तंभुताः खलुपापिनः । परिभूतानि सर्वाणि पुरैकाण्डासुरैः खलु ॥ १४
 तदस्माकं भवेदेपां कथंवा प्रावरक्षणम् । येषां, सर्वाडवैत्यानामेको मध्ये पटीयुतः ॥ १५
 ब्रह्मविष्णुसुरान्सर्वांश्च जेतुमाध्यप्रयत्नतः । तेषु हौ मिद्वितीयौ स्यातां चेतयोःकापुरोयसेत् ॥ १६
 वीरास्तेनाधिपाक्षैतौ पिजैतुं नपरीयुताः । युष्मतां बुधवापावैरस्माकं काय शक्तिता ॥ १७
 चतुरंगपल्लवैरस्यात् प्रवृत्तं योद्धुमाभ्युत्तम् । तदावीर्यं सेनेशास्त्रं चतुर्गतं यथा ॥ १८
 भूमिप्यति तथा सर्वे वीर्याद्वर्यदि स्वितः । सोऽपि त्यक्त्वलोऽभ्येति परामयमसंशयम् ॥ १९
 स्थातुमत्र गुहः साक्षात्समर्थस्त्वदैतहा । पलायितुमिदरस्यामिरवकाशो न लभ्यते ॥ २०
 ह्यथा शुद्धमिद्वानां मरिचामो यथाबलम् । इत्यमुकवा मिथस्तानि प्रवृत्तानि रणे दिशः ॥ २१
 वीरास्तेनाधिपा दैत्यान्वीह्यापासद्वलं गतम् । इतीरयित्वा तेऽभ्योम्यमुपवक्रमिरे रणम् ॥ २२
 तदेन्द्रप्रमुखादेया विष्णुमीदृय धचोऽप्रयत्नः । दत्तुमेतान्महापापान् बलुरान् केशपालिनाम् ॥ २३
 गुह्येनामेकदिवसा व्यययता संशयः । कदा द्वावधौ भावि कदावा देवमोयनम् ॥ २४
 कदाभक्तदुःखताशो वा पदमातिः वदावन । न लभ्यते किमस्माभिरेतस्सर्वं हि जीविभिः ॥ २५
 इति तेषां वचः श्रुत्वा विष्णुताड सुरानिमान् । साक्षात्परशिवोऽस्माकं वसो मेता च शत्रुरः ॥ २६
 पण्मुखावर्षां स्वयं हत्वा दैवामिहनुमागतः । लीक्या योग्रिसालोकात्पण्डानि सहैरेदिभिः ॥ २७
 वरुणामास चात्मीयदेहरोमसु पण्मुखः । पञ्चदशैतस्संख्यं संदत्तुंशिलद्रिपाम् ॥ २८
 असीपां हनने भारः कोवास्यादितिजगन्नाम् । क्षणमात्रेण तनैतान् संहरिष्यत्यं गुहः ॥ २९
 युष्माभिरमरास्सर्वे विस्मृतो नदिमाऽस्यधे । शिशुवुदि विरोधेण करोषि त्वं पुरन्दर ॥ ३०
 सर्वाण्डाधिपती तस्मिन् गुहे परमशक्ते । तपोमद्विज्ञा केनापि सुराणां नरसमागतः ॥ ३१
 ईदृशं मज्ज्याकारं शृटीत्या देवनापकः । मंदस्तिष्ठेन कोपेन क्षापेनापोधनेनया ॥ ३२
 क्षणेन हन्तुं दारादीनयं शक्तोऽसुरावरान् । को विजानाति देवस्य बलं परममद्भुतम् ॥ ३३
 भूचायुपाति भूतानि योतन् बलपराक्रमान् । लीनया मेळयित्वाय गुहायागतमान् खलु ॥ ३४
 हत्याभ्युत्तान् क्षणेनैतान् हनिष्यत्यसुराधिपम् । शृणुष्वममाराख्ये स्तवं स्तवं मयोदितम् ॥ ३५
 इति विष्णुरवा श्रुत्वा सुरंदरमुपास्मराः । त्यक्त्वा शङ्कां हृदमोजे प्पायन्तो देवनापकम् ॥ ३६

सत्यशानान्दमयं सर्वशत्रुनिबर्हणम् । विष्णुना ब्रह्मणा सार्धं प्राप्य स्वन्दान्तिकं सुराः ॥ ३७
 अनुसृत्य गुहं तेन ययुस्सर्वेऽसुरार्षवे । दृष्टैतन्मन्त्रहासेन विवेकायोगनस्थलम् ॥ ३८
 गुहस्सर्वेऽसुरैस्सार्धं धीरबाहुमुखैरपि । तदामकम्बुहाधोरं भूतानामसुरै र्भृशम् ॥ ३९
 वृक्षपर्यन्तपापाण्यवर्षाणां तुमुलं द्विजाः । कचित्सेनापतीनां वीरगणमेकतस्तथा ॥ ४०
 भेगमापुस्तदा दैत्यैः परिभूता इमेऽस्त्रिलजः । धीरबाहुस्तदा तूर्णं गृहीत्वा धनुष्पातम् ॥ ४१
 प्रयुङ्क्त्वा सुगृहं पाणान्दत्त्वा दैत्यान्बहुन् क्षयात् । पथमवै गतः प्राप निबटं पण्मुक्षस्य सः ॥ ४२
 तदा दैत्या महाघोरा गुहं आवृत्य पापिनः । बालोऽयं नितरां कऽप्य शक्तिर्युद्धाय सांश्रुतम् ॥ ४३
 इति युवम्भः पापिष्ठा दण्डांश्चाकानि भूरीशः । कुट्टिजानिच शूलानि शकीरक्षमुद्रान्यपि ॥ ४४
 पचर्षु । कृतस्त्रेराषा युगपदानया भृशम् । धीर्य तापापिनः कोपात्सुप्रलम्पस्सुरैश्चरः ॥ ४५
 भानमप्य धनुर्घोरं योजयिष्यादध्यासह । मकरोच्छिखिनीतवं ब्रह्मपांशुदमेघवत् ॥ ४६
 तदाकर्ण्य महाघोरं सत्तुरंगपटं तदा । पपात भूमौ मोहेन दैत्यानां प्राद्वणोत्तमाः ॥ ४७
 हुनत्वाऽस्त्राणि बहुधाशु पाशान् पाहून् शिरांस्वरपि । वशांसि वीर्यं दैत्यानां छित्त्वा छित्त्वा मदीतले ॥ ४८
 पातपात्रास घर्मात्मा गिरीन्वृद्धयवाइव । मध्यानां पादवालाणि वन्ध्यामपि मग्धरात् ॥ ४९
 चक्राणि वैतून् स्तम्भांश्च श्यामां महतां तथा । दंष्ट्रिणां च दन्तद्विगुहान् पादपातकमस्तकान् ॥ ५०
 तथा प्यज्जानि छत्राणि चामराण्यायुधान्यपि । भूषणानि विस्त्रिघ्राणि किरीटानि महान्यपि ॥ ५१
 छित्त्वा ततान् दैत्यानाममरेणो मदीतले । स्नां ध्यानशिरेभ्यानि गुहस्यामितहेजस्ताः ॥ ५२
 ब्राह्मं लोकं तथा विष्णोः भूलोकमपि भूसुराः । पातालमण्डपिस्त्रिंशः नभोदिवस्वर्यं तथा ॥
 अमारपेस्तदा दैत्यान् पट्टनवसमागतान् ॥ ५३

इति श्री स्वयन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 युद्धकाण्डे एकोनत्रिशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रिशोऽध्यायः ॥

श्री गुहेन शूर सैन्य वधः ॥

मुक्त्वा वैषाणुधीनयान् बहुधा ब्राह्मणोत्तमाः । अस्त्रितानि (मथितानि) शिरांस्त्रेपां स्तम्भानोभ्यक्षितोयथा ॥ १
 तीरेषूपरितं शिष्यं जगद्वैतव्याचरम् । दैत्यानां छिन्नदस्तराव्यायुधानि तदासुरान् ॥ २
 प्रगुह्यति शरीरस्तस्य पतित्वा मारयन्बहुन् । पथं ताता प्रजारेण हतं पतेभुगपमाः ॥ ३
 दृष्टुतदेवतास्त्वया प्रज्ञा विष्णुपुरोपमाः । आपुस्संतोष ब्रह्मन्तं धीरास्सेनाधिपाश्च ते ॥ ४
 प्रममं शान्तान्स्वर्गान् अगतान् ददशु पुनः । न संहारं इत तेन गुहेन हननमाश्रुतः ॥ ५
 मृतान् सर्वेभ्य पतितान् केवलं ददशुः किल । प्रीत्या परमया चक्षुः स्तोत्रमेते सुरैस्तदा ॥ ६
 इत्थं मृतेषु सर्वेषु दानवेषु दुष्टतमसु । भवजायामचाप्याशु पुनरुपहन्तगसुराः ॥ ७
 भावुरप्यवपा पूर्वमण्डमेतन्महाबटाः । सर्वदेवाधिपं शूरं दृष्ट्वा तं पापधर्मिणम् ॥ ८
 ययुः बोलाहलारायान् सर्वे तत्र समगताः । मृतानुरवधयेषु विश्वेनेषु मदीतले ॥ ९
 इत्या पदानि तपस्वशोभितौघानतीत्य च । हनिष्यामो वधं शूरं द्रुमुमेतं एणस्थले ॥ १०
 इति प्रतिष्ठां इत्या ते दृष्ट्वा स्वन्दमरीन्दमम् । बालोऽयं नितरां सेना ह्यागतः दितिग्रन्थनाम् ॥ ११

षण्डान्तरेभ्यो हतवानेक एव रणस्थले । न सन्ति नाणास्तुरगा बालस्यास्य रयादयः ॥ १४
 इत्याश्वयं गताः पापाः परित्यज्य गुहं तदा । शूरस्यागम्नादेनं हनिष्याम इति क्रुधा ॥ १५
 ववर्षुर्निक्षिप्तान्वाणानायुधानि महाबलाः । शिचारमापुर्भूतानि वीरास्तेनाधिपास्तदा ॥ १६
 तदा दायुमवेक्षयामं गुहः परमपावनः । सयमानमुक्तांभोजः ग्राह गंभीरया निरा ॥ १७
 प्रेरयाशु रथं धायो पुरः पञ्चाश्व मध्यतः । पार्श्वं भागेषु वेगेन सर्वत्र क्षणमाप्रतः ॥ १८
 इति स्कन्दवचः श्रुत्वा तथेति रथमाशु धः । मुमोच भूतले व्योम्नि समुद्रेषु सरितासिपि (हरित्स्वपि)
 लोकालोकेषु सर्वत्र रथमत्यन्तवेगिनम् । तत्र तत्र महाघोरान् ममारवदसौ शरैः ॥ १९
 अनेककोटिसंख्याकैः मजेयान् शत्रुभिर्गुहः । ममार ह्यथमात्रेण क्षतुरंगदले तदा ॥ २०
 मृतासुरैः स्तराभूमिः पतितैर् भारविह्वला । चकम्पे स्वबहुच्छेपकंपनास्ता द्विलोत्तमाः ॥ २०
 तदा ह्युरान् रसारमेषाश्चिदुः कुणपानिह । छच्छेदपाणयो व्योम्नि व्यरुचन् राहवो यथा ॥ २१
 प्रस्तसूर्येणु सुमहम्मण्डलानिति जन्मसाम् । मृतप्रेतपिशाचाश्च रयाकर्षणम्विताः ॥ २२
 वैदेयानां महाघोरः प्रवृत्ता मांसमक्षये । निर्गतानि गुहास्थानि शूलरूपेण कानिचित् ॥ २३
 महापरशुरूपेण चक्राकारेण कानिचित् । यज्ञशस्त्रादिवाद्यादिरूपेणान्यानि भूसुराः ॥ २४
 भपकस्य तदामाषां वीरत्वं द्वितिजमन्नाम् । तन्मुकदेवताकानि विभं व्यानशिरै जगत् ॥ २५
 शरवेणमवीत्यैव तत्र तन्मरेशिभुः । रयोऽगमत् प्रणुजोऽयं दायुना शीघ्रगामिना ॥ २६
 रथवेगं तदा दृष्ट्वा गुहस्यामिततेजसः । शराणां कार्मुकस्यापि सारथ्येभ्य समर्थताम् ॥ २७
 गुहस्य महिमावार्धं सारथेर्महिमा उत । जलादीनां जघोपास्यादित्यालोप्यामरास्तदा ॥ २८
 माधव्यमापुरस्सर्तं प्रक्षमिष्णुपुरोगमाः । एवै क्षणेन तान् दैत्यान्मारयदसौ गुहः ॥ २९
 कुणपानि च सर्वत्र पतितानि महीतले । रक्तानि भुवमापूर्य पाताळमपि भूसुराः ॥ ३०
 व्यामुचमित्रतामाशु नृत्यन्तु कुणपेण्विव । अनेककोटिसंख्येषु मीमक्षुषु सर्वतः ॥ ३१
 एवै मृतेषु सर्वेषु पापेषु प्राह्वणोत्तमाः । पुनरन्धांतरदैत्याः प्राच्यैतत्पूर्वद्यूषाम् ॥ ३२
 आपूरयमहाघोरा रसवांमुधसमुज्वलाः । तानप्यमारयत् क्षिप्रं सर्वदैत्यविनाशकः ॥ ३३
 पुनः पुन स्तमायाता नेवमेव जवान सः । अम्बुद्वारं शरैः कोपादाग्नादयदसौ गुहः ॥ ३४
 मार्गाभाषाचदादैत्याः नागताः क्षत्रु भूसुराः । श्वाश्वदसिचिपर्यन्तं मसुरैस्त्यक्तीषिमिः ॥ ३५
 निमंमे कुणपाकारो महान् गिरिरहो द्विजाः । अर्धलोऽपि तदा रक्तैः रक्षुपाणमजायत ॥ ३६
 तमेतं पर्वतं स्कन्दः कृतमन्दशुचिसितः । मसीचकार कोपेन वीर्य द्वादशलोचनेः ॥ ३७
 स्फुरास्फुरिणिसर्पैः पृथग्प्रायेण भूसुराः । अक्षपातो यथापूर्वं सर्वैश्च समस्तवत् ॥ ३८
 चेत्तुर्मसानि परितः केवलं किरळानिदि । तदा विष्णुमुखाः देवा महिमानं विलोक्य ते ॥ ३९
 सुवद्वन्धस्य सन्तुष्टाः स्तुतिं चक्षुः सुपावनीम् । हवाऽस्तुराणिमान् पापान् रक्षाण्य परित्युतम् ॥ ४०
 महान्तं कुणपाकारं पर्वतं ह्यणमाप्रतः । मसीचकार कोपेन केवलं नेत्रवद्विना ॥ ४१
 शरपशवये तस्य कोऽतिमारो महेश्चिनुः । इति ध्रुवतस्तेभ्योन्यं प्रणम्य परया मुदा ॥ ४२
 शरपश्व ततो देवं दृष्ट्वा कोणाग्निनाज्वलन् । चचालोपरिधातामि मांस्तेष्वन देवनायकम् ॥ ४३
 प्रत्यप्रदीप्तं पामिष्ठं सुवद्वन्धोऽभ्येभ्यः । प्राह तं यवनं शूरो दैत्यानामधिपो गुहम् ॥ ४४
 धरेण परमेशस्य मरणं नास्तिमे ध्रुवम् । कृतवन्तो मया युद्धं परमवमिताः क्षत्रु ॥ ४५
 देवानां यवनं धत्वा मर्कटि कुर्येतामिदं । नागतोऽसि विचारेण द्वीतो बालोऽग्न संयुगे ॥ ४६

सेना भवान्तोऽस्माक जघान सुखस्त । न त्यजामि तमेन त्वा घावन्त यत्र कुत्रचित् ॥ ४७
 इति तस्य वच भुत्वा कुमारस्सुखायक । त्वया न वञ्चि पापेन देतेपाधम तावन्म ॥ ४८
 मित्वा शरीरमप्रापि ग्रामकानि वदन्तु तत् । निवृत्ताभ्युत्पत्तिषु वदय मे वलमद्भुतम् ॥ ४९
 भुत्वा तदेतत्पापोभ्य मन्युना धनुस्त्रयम् । मानमस्य ज्यथा साक योजयित्वा शरान्परान् ॥ ५०
 चरप सुखेनासु सारत्वाः सुखोत्तम । तदा मृतानि वीरव्य सेनेशैरपि सगता ॥ ५१
 तस्यनुस्सायकान् धोरान् युगपदानवप्रति । हित्वैतानस्य दूरस्य चतुर्बाणा वलेषु ते ॥ ५२

इति भीमवन्दे मदापुराणे शकटसंहिताया शिवहृदयब्रह्मे
 गुरुकाण्डे त्रिंशोऽध्याय ॥

॥ अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

भी स्कन्धेन देवसैन्य संरक्षणम् ॥

पक्षापगत परे कृत्ततियोवह भवेज्जिन । मन्त्रण्ये महामोह गतास्त्रु महीसुरा ॥ १
 वीरयादु मुखा कैचिद्वयुस्मानवकान् शितान् । कुण्ठीभाव गतास्तेऽपि पतित्वा तस्य पक्षसि ॥ २
 तत कोपेन शूरोभ्य मुखायाप्रापि गह्वरपि । वच्छिन्नचच्छरान् भीमान् पुनर्मुखा मदाशक ॥ ३
 छिन्ना रथास्तदीयानि कामुकानि मदान्वयि । पूरयामास दोषैश्चस्त्रिरस्यपि परद्रुतम् ॥ ४
 दृष्ट्वा कोलाहल भूयो मदाधोर मदासुर । परिक्षमण गत्वाय भस्त्रयामास तान् द्विजा ॥ ५
 तदा वीरा छवद्रचघारापनशरीरिण । अपलायन् भृश जला स्त्रस्तामवसनायुधि ॥ ६
 वीरपादुमंदावीर कोणदग्नेस्वतद्रथम् । पमद्व तदनुर्धोर वरवाहनेन भूसुरा ॥ ७
 तमेवमन्तिष्ठ प्राप्त करेणास्ताडयद्रुतम् । मुमोह ताडितस्तस्य भुजेनामरमावक ॥ ८
 दूनस्य हनन युक्त नशूराणमिहेत्यसौ । गृहीत्वा पायिता वीर नुनोद ज्योति पादयो ॥ ९
 गवायाशोदर वीरस्यसमोदो गुदान्तिवम् । प्राय क्षयेत धर्मात्मा महाशरपराक्रमः ॥ १०
 दानवस्तु तत कोरात् शूरीणा धनुस्त्रयम् । श्रीशुपर्वतसबाधमय ररिमीपवम् ॥ ११
 घटन्या शिङ्गिनीं दृष्ट्वा पस्फालता मयात्रकाम् । तदानीमारणेभ्यस्त संवद्व्य भयवद् ॥ १२
 ततो जग्राह धर्मात्मा सुगन्धवस्तुवाधिप । विभुश्लादिसहारकाले कैलासपर्वत ॥ १३
 एषमानो यथामाति मद्राण्डावप्यनभार । ततामपि वरमभुच धनुर्वामीभार पतु ॥ १४
 मदिद योत्रदिवाय गुणेन गुणवायुद । युगपपागिरसत्वे प्रत्येक वज्रकशाम् ॥ १५
 पूर्णाया निरगुत्र या (छाद्या) नदुःखनिनादयत् । मदाधोर म्दानीम गुणावय ववार स ॥ १६
 तत कोपत दूरोभ्य अतकोटिदातनगर । सहस्रकोटिमरवाचान् ददासद्व्यकोटिवान् ॥ १७
 अतकोटिसदधामि रणपकान् रसकन्धगम् । पायुषेणान्मदाधोरान् दाहवानप्रियद्रुतम् ॥ १८
 वीनाश ॥ म्दरुं मेधादीना विद्वज्जान् । अष्ट दारवतो वृष्टद्वानिनी हृष्य कोटितम् ॥ १९
 परं वायव्यालेन दृताया दानवाधिप । तदा देश भृश प्रसन्न विष्णुमन्त्राय गीतम् ॥ २०
 भयव्याय भवेत् कुत्र ररावे जगमन्ने । अस्माकं माधवायेति प्रोपुरद्विजानाम् ॥ २१
 न जगादोचरं पावन् दमिस्तानमगान् प्रति । तायवर्तिमुचोत्राणि तच्छरानविघ्नदपन ॥ २२
 दृष्ट्वा तद्वत्त देवा रस्ततोप अधिरे भृशम् । पुनर्देवाधनोऽस्मादि गुणोपरि वरपं दि ॥ २३

क्षिप्वा तान्यपि धर्मात्मा पुनर्मुक्तानि शीघ्रतः । धूळीकृत्य पुनर्दत्त्वे जहौ सप्तशतं शरान् ॥ २४
 मोषीकृत्यासुरो बाणान् द्विसहस्रं मुमोचहि । तान्संख्ये शरैः स्कन्दस्तान् क्षिपादेवनायकः ॥ २५
 सन्ध्ये द्विमहद्वाणि शस्त्राण्यस्योपरि कृष्ण । उच्छिद्य तानि दैत्योभ्यं द्विसहस्रैर्महाशरैः ॥ २६
 कपयन् शेषभूम्यादीन् मदाकोलाहलारचैः । खन्तकोटिचस्थानि ववर्षासुरनायकः ॥ २७
 धूळीचकार क्षिप्रेण नानि सर्वाणि पशुमुखः । एवं परस्परं क्षिप्वा युयुधते शरानुभौ ॥ २८
 उपपात तदा वद्विष्योन्मथयदृष्टनात् । बशोव्यदयं ध्योम गङ्गामब्धीनहोद्विजाः ॥ २९
 श्रीरत्नमीस्तयोर्धौ पश्यन्ती सातिचिह्निता । तस्त्रेसमीधे कथाऽहं भजिष्याम्यनयोति ॥ ३०
 बद्धार्धतुस्तयोरेते शरैरत्यावृतेनहि । ततस्तु शूरपद्मोभ्यं तद्वधस्य वृहत्पञ्चम ॥ ३१
 क्षिप्वा कोलाहलं हत्वा दम्भौ शंखं महारक्षम् । पुनर्ध्वजं भूपांसि शराण्यस्मिन् दुरात्मवान् ॥ ३२
 तानि सर्वाणि सर्वेशो मोषीकृत्य शरैः परैः । समुद्रे पातयत्सह शरैश्छिदाया रघोऽयम् ॥ ३३
 दैत्यस्य तस्य देवेश इहसहस्रं द्राघ्नोत्तमाः । ततस्तु भानुकं पाथ्यो भूतानां मध्यतोवहः ॥ ३४
 सहस्राक्षेषु शङ्खानां सहस्रं संविधाय सः । चकार सुमहारावं सर्वशब्दाभिभायकम् ॥ ३५
 अनेकयुगपर्यन्तं मभूयत तदा रघुः । प्रतिसखलजगत्प्राप्य मण्डभिर्भौ महीधुराः ॥ ३६
 पाञ्चजन्यं तदा दम्भौ हरिदशंखं मित्रं परम् । प्रेरितस्तु तदा वत्सिर्देवैः कृष्टरूपवान् ॥ ३७
 कुण्डलवक्ररूपेण रथे स्थित्वा गृहस्य सः । शितताम महाशब्दं महाप्रह्वयमेव हत् ॥ ३८
 सर्वमेतत्तदा हृष्टा विष्णुप्रभुमुत्तारसुराः । चक्रुः कोलाहलार्थं तेष्वपि सन्तुष्ट मानसाः ॥ ३९
 तन्नाकार्यं महाशब्दं शूरः पापविनिमित्तः । मत्स्यं कुर्वतां निस्त्र्यं देवानां नापवादिनाम् ॥ ४०
 क्षिप्वा मम पुरो मीत्या किंवा कोलाहलंलम् । तदैतान् पुरतो हत्वा जयिष्यामि ततश्छिद्याम् ॥ ४१
 इतिप्रतिष्ठां हृष्यायं रथेनैव नमः स्थले । गत्वा ययर्षं शय्यानि देवानुद्दिश्य कोपता ॥ ४२
 तानि सर्वाणि सर्वाण्य गृहः परमपावनः । मोषीचकार स्थित्वा भूतले सायकैः परैः ॥ ४३
 प्रेरयित्वा रथे स्कन्दः खं खं प्राप्य देवताः । मास्तु मीरिति तामोक्त्वा दूरतो स्थापयत् खलु ॥ ४४
 अवाप्य प्रीतिमनुलां तस्थुस्तत्र शुदाश्या । पुरतो धर्तमानं तं प्रेक्ष्य शरो मदासुराः ॥ ४५
 दुद्रुवुध सुरास्सर्वे पञ्चमिथा शरणमम । बलिशोभ्यं समगत्य वर्तते पुरतः स्वयम् ॥ ४६
 बलं मम समीचीनं जातमत्र रथस्थले । चिन्तयित्वेत्थमसुरो ययर्षं सुबहून् शरान् ॥ ४७
 गच्छिन्तच्छरान् क्षिप्वा प्रत्यक्षीमरेभ्यः । तयोर्वैभ्रमनुत्तमं युयुधतोस्तुमहारथौ ॥ ४८
 वायुधमनवत् द्राम्पां चक्रवद्विशिचक्रवत् । कुंयकारस्य चक्रं यथा भ्रमति भूसुराः ॥ ४९
 पुनः क्षणेन पाताळं भूमिमाशास्तपार्थवान् । पर्यतन्मेव हत् प्रक्षयिष्युल्लोकाभ्यमेततः ॥ ५०
 अकवाळगिरिं पाद्वि महान्तं तु तमोमयम् । लोकेमण्डकटाहस्य मूलमतः क्षणेन तौ ॥ ५१
 मासयन्ताविमान् सर्वान् भूत्वा भासाक्षिपत्विषा । अमतोरेतयोरेवं रथयोर्ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ५२
 विश्वसुसर्षे जमा भूमिं अर्कये सप्तसपराः । अद्रव्यं पांसवो जातव ब्रह्माण्डमपि चास्फुटत् ॥ ५३
 अवतं स्तारकाटस्त्या स्मरन्त्रैवं यत्नाहृक्काः । शूरपद्म तदा बाणान्यदर्पाग्नीनिवायिकम् ॥ ५४
 मत्पे मध्ये महापापः पशून् कुलिशानपि । वज्रायुधानि भूपांसि दृक्कानि मुमलान्यपि ॥ ५५
 टंक्रानि शक्तिपरिवान् मिण्डिपालानि तोमघन् । लाहलादीनि नान्यानि यवर्पानंतर्षण्या ॥ ५६
 तानि सर्वाणि सर्पाण्य क्षिप्वाऽप्येवायुदैवतैः । चतुर्दशमिरक्षैस्तदवाभ्वान् इतयान् भयः ॥ ५७

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 युद्धकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वारिशीध्यायः ॥

प्रत्यण्ड स्वन्द शूरयो युद्ध वर्णनम् ॥

प्रविनश्रयाभ्योऽय स्थित्वा भूमौ घनुर्धर । सुमोचानतसण्याकान् सुप्रहृष्य प्रति हृचा ॥ १
 छित्त्वा तान् देवनाथोऽथ तत्याज्जास्त्रिं वहून् शरान् । तानवेक्ष्य पुनश्चाय मिजानेतस्य सायकैः ॥ २
 सुमोच भुजयोरस्य सदृश पार्वतीमुत । वृष्टिधारा मिरौ यद्गत् तथैवेमे वृषागता ॥ ३
 पतिर्या तस्य दोहन्दे वदित्ते द्यदोऽपि च । तदा कोपेन शूरोऽय सुप्रहृष्यभुजोपरि ॥ ४
 द्विसदसशरा स्तोदयान् आदिशोदानवाधम । चके कोलादलाराच तदास्यन्त दुरात्मवान् ॥ ५
 पतनाच्च देवस्य भस्मभावमितास्तदा । तद्गुप्ता दानव पापो महता मयुना खलन् ॥ ६
 भूतसेनेक्षीरेषु युजोजानन्तसायकान् । ठिचा तानपि सर्वाभ्या चिच्छेदाद्य घनुर्धरम् ॥ ७
 सहस्रसर्पैर्निशितैर्वाणैरमितविभ्रम । तदाभीमसुरदशीघादादाय घनुरगतम् ॥ ८
 गत्वाकाश महावेगात्तस्फोत्तस्त्वजे शरान् । गत्वा तत्रापि देवेश क्षमेनमधुधत् द्विजा ॥ ९
 युध्यनिवाहुरो भूय क्षमेनाथ महीतलम् । मायया वञ्चयित्वा न महापापो महाग्न ॥ १०
 तत्रापि देवसेनानीरागस्तत्र युयोधहि । ततोऽपि देव पापिष्ठ पाताळ धारिणीनि ॥ ११
 चक्रवाहगिरि मेरु मदान्त धारिणि क्षणात् । दिम्पालना तथा लोकात् ब्रह्मणो माघवस्य च ॥ १२
 तत्र तत्र दुरात्माय मायवागाद्यङ्गुलः । गत्वा तेषु स्थलेष्वेव जयुधदेवनाथक ॥ १३
 शण्डभित्तिस्थल प्राप्य चर्वाय शरान् वहून् । गत्वा तत्रापि देवेश क्षमेनाथ रथ परम् ॥ १४
 मयातयवसौ ठिचा भूषेष्टे धनुर्मिशरे । ततस्सस्तार दैत्योऽय इन्द्रलोकरथ परम् ॥ १५
 समागतो अयेमास्त्रिन् स्थिवायमधुधरैः । पुनर्विलोक्य दैत्योऽय द्वारमण्डस्य सायकैः ॥ १६
 गुह्यस्य पिहित वतया चिच्छेदैतात्रिजैश्चरैः । मित्रेषु तपु धात्रेषु द्वारमासीधपापुरा ॥ १७
 ततो वलानि भूयस्ति दैत्यानामगतामिहि । आनुदाय दुरात्माय तानि वीक्ष्य हतारथ ॥ १८
 आस्त्राभ्य द्वाहाय योन्य सुगुप्तो गुह्यगतः । ततो विष्णुमुद्रादेवाश्चतुरगदल तदा ॥ १९
 द्वालाहलानि योगनि कुलिशानि बहूनि च । कलाग्रर्धमधुन्दरा किमेतदिति पिसिता ॥ २०
 मागत महता वेगात् किष्काण्डस्य बहिर्जलम् । ह्वालोऽय मयाविष्टा परिकुद्रुवृत्तसा ॥ २१
 तदानीं तस्मै दैत्याः शुद्धमावृत्त पापिन । घवर्तु स्त्रायकान् योरान् नानाशस्त्राणि मीपणा ॥ २२
 मन्दस्मित तत हृत्वा हुकारेणालोक्यतान् । द्वाह परमात्माय सूक्ष्ममसमय द्विजा ॥ २३
 पुन पुनर्ददर्श च आगतानमुपसत । ततस्तु चक्र परयु दण्ड मुसलमाश्रयिम् ॥ २४
 तत्र तत्र स्थिता दैत्याः प्रह्लाण्डेषु भटावलाः । नायासन्ति यथा घोरा दहतेति मदाशया ॥ २५
 तस्याज तानि धर्मात्मा दन्तु तान् प्राहणात्तया । तानिषञ्जयुधा-बाधु विनिर्गन्त महाज्ञवात् ॥ २६
 शुद्धाश्वदास्त्रितान् दैत्यान् हत्वाऽण्डस्य बहि क्षणात् । अनतश्चेतिचण्डाभुपासिर्गत्वा मदारथैः ॥ २७
 यहुधा प्रविभिशानि प्रह्लाण्डानि प्रविश्य च । तेषु तेषु स्थितान् पापान् दैत्यान् जघ्नु किल द्विजा ॥ २८
 शूरपन्न तत वीर्यात् चारुशेध विभीषणम् । सर्वसाहायक चक्र चक्राणामधिदैवतम् ॥ २९
 सुमोच देवसेनेनो शुद्धे परमात्माने । तदाभ्यास्य शुद्धशीघ्र प्रसार्य सहर तदा ॥ ३०
 जग्राह लीलया सामी प्रत्यक्षाविषय महत् । दृष्टैतदनवोऽस्तन्त शोकमाय निजामनि ॥ ३१
 बहुरूप वृहीत्याऽय मायया न युयोध स । वनकाकारमिध त वीक्ष्य दय सिताशन ॥ ३२
 मदामोहहर घोर शान्ता सन्धे भद्रम् । पतमायस्तदा दैत्यस्तस्ये वैवल पय स ॥ ३३

ततो ब्रह्मादयो देवा सुमुचुः कुसुमानिते । चक्रुः श्वेलाह्वाराय सर्वेऽपि युगपत् द्विजाः ॥ ३४
 ततस्तु दूरो ब्रह्माण्डमतीत्य गुह्यमाह्वयत् । ऋण्डान्तरमुभौ गत्वा युयुधातेऽतिमीपणम् ॥ ३५
 पुनरंडान्तरं प्राप्य महाबलपराक्रमौ । कृत्वा गुह्यं महाघोरं स्वभावा तदपि भूसुरः ॥ ३६
 ऋण्डान्तराणि सर्वाणि धैर्यमेतौ सुरासुरौ । गत्वा विभीषणं तेषु युयुधाते पदा द्विजाः ॥ ३७
 तदा ब्रह्ममुखा विष्णुं परच्युर्मयविक्रलाः । दुर्जयोभ्यं हरे दूरो महामायोऽतियशस्कः ॥ ३८
 आहवाभासं युद्धाय सुप्रह्वयं सुरेश्वरम् । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा देवोऽप्यण्डान्तरं गतः ॥ ३९
 ददर्श किं तं पापिष्ठं देवः परमवशम् । किं न जातं रणे क्रिया जातं विशो वयं न हि ॥ ४०
 बाधते महती मीतिरस्मान् संशयमानसाम् । इति तेषां वचः श्रुत्वा स्मृत्या देवस्य वैभवं ॥ ४१
 प्राह विष्णुस्सुरान् सर्वान् भवकंपितविग्रहान् । भूषण्मु देवतास्सर्वा युष्माकं मीतिरयम् ॥ ४२
 साक्षात्परशिवदर्शभुष्यमुखो मान संशयः । घनुष्यप्रतिमं तस्य वलं परममद्भुतम् ॥ ४३
 जानतोऽपि च तं युष्मान् बाधते संशयो महान् । सर्वाण्डान्त्वपि नात्यापमायस्यनिशीघ्रतः ॥ ४४
 तवप्रसंशयो मास्तु सत्यं सत्यं मयोदितम् । इति विष्णुवचः श्रुत्वा स्मृतोऽयं प्रापिरे सुराः ॥ ४५
 तदानीमेव शूरोऽयं कृत्वाण्डेषु महद्व्रणम् । लघुरस्यागतोऽभ्यासी विनिवृत्त्य द्विजोत्तमाः ॥ ४६
 समाहू (४) तोमुना देवस्तत्र एक्यो महाबलः । ततो मद्देष्टुमनरीर्द्धतेया गुहमीव्य से ॥ ४७
 परियमुर्महाघोरा दानधेन सुषोदिताः । मन्दसितेन तान्वापामधीक्ष्य देवो ददाह हा ॥ ४८
 तदा विष्णुमुक्तादेया पिकीर्यं सुमनोहरान् । तुषुदुर्देवमीशानं सुप्रह्वयं सुरेश्वरम् ॥ ४९

इति भीष्माब्दे महापुराणे शीकरसंज्ञितायां शिवण्डस्वखण्डे
 युद्धकाण्डे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयविंशोऽध्यायः ॥

सुधामादर धातेन मृतासुराणां पुनरुज्जीवतम् ॥

ततो वैष्वाधिपो दैत्यान् मसीमृतान् लसैमिकान् । स सैन्यं गुह्यमभ्याशे वीक्ष्य दुःखेन पीडितः ॥ १
 किमिदानीं करिष्यामि विचार्यैव दुरात्मवान् । सस्वार मातरं भावां तवसस्तीमरुपिणीम् ॥ २
 भागतायां महावेगात् दानधेनस्य सन्निधिम् । तामाह दानवान् सर्वान् पुनरुज्जीवयेति सः ॥ ३
 जगाद वचनं सा तं शूरं वीक्ष्वासुरेश्वरम् । महादेवस्वरूपं त्वे गुह्यं निन्दितवानसि ॥ ४
 त्वया मनुक्तं वचनं न श्रुतं खलु पैतृकम् । युद्धं च वृत्तवांस्तेन दुर्जयेनातिमोहितः ॥ ५
 तदस्य शक्या भरणं तव मावि न संशयः । तत्तिष्ठतु मृता दैत्या रक्तोप्याः पुनरेवयेत् ॥ ६
 महतामोनिघोरते सुधामन्दरपर्वतः । वर्तते पुनरुज्जीवी मृतान् सर्वान् क्षणेन सः ॥ ७
 मानेतस्य इति प्रोक्त्वा जगामैवा यथागतम् । तदाकर्ण्यं वचस्तस्यास्सन्तोषेणासुरेश्वरः ॥ ८
 सिंहवाहनमारुह्यैन्द्रलोकरयं स्वव्रजम् । गानयाशु गिरिं तं त्वं सुधामंदरनाथकम् ॥ ९
 इत्युक्त्वा प्रैरपन्हीममिन्द्रलोकरयं तदा । तथेति गत्वा तत्रायमादाय गिरिमद्भुतम् ॥ १०
 वहन् समागतः क्षिप्रं महावेगेन भूसुराः । तदानीमसुरास्सर्वे शूरशक्त्य सोदराः ॥ ११
 भानुकोपमुखाः पापास्सिद्धवक्त्रमुक्ता अपि । येचान्ये निघ्नं प्राप्ताः स्पृष्टास्तमाहतेन ते ॥ १२
 समुत्तस्युर्महाघोराः सापादिषु महीसुराः । चक्रुः कोलाह्वाराय युगपद्दानवा भूशम् ॥ १३

युद्धस्थलमिवामाति किमेतदिति पापिनः । इति युवन्तदशस्त्राणि पतितानि समन्ततः ॥ १४
समादाय स्थितारसर्वे सद्यद्वास्संगराय ते । समुत्थितास्ततः शूरे पुनर्भातमुपासुरान् ॥ १५
इन्द्रलोफरथं वीक्ष्य परां प्रीतिमयाय सः । निनिन्द वैवान् सञ्चलान् दुरात्मा पापघमंहत् ॥ १६
तदेतद्दुरतो शूरा देवारसर्वे मयान्विताः । इयमेव पदमातिरस्त्राकमसुरैः पलैः ॥ १७
पीडा न ज्ञापतेचेष्टा शोकस्वैषं दुद्रवुः क्षणात् । चक्ररूपेण भूपांसस्तपान्येतु शिष्टाण्डिनः ॥ १८
हंसपारायतपिवकौशिकास्त्रिवकादिनाम् । त्वक्त्वाऽऽयुधानि स्थान्येवं भयाविष्टास्तं द्विजाः ॥ १९
दुःखमापुत्तदावीरा भूतान्यपि घलेभ्यैः । तदेतत्सर्वमालोक्ष्य सयमानमुपावुजः ॥ २०
तस्यै तत्र गुह्यसाम्प्रदायसन्निधानं दधिग्रहः । लघ्यानुशास्तदा शूरार्त्तिहवकममुपावुजः ॥ २१
विजेतुमागताः स्वयं प्रदीपं शलभा इव । ज्वलन्त्य स इमे याणाग्ववर्षु निदिशामगुह्ये ॥ २२
विभ्रुकुशला तरां वीरास्तदाशेषमवेक्ष्य ते । ततः पाशुपतं धोरं सर्वशत्रुनिहन्तनम् ॥ २३
सम्बधे तेषु पापेषु धर्मात्मा यष्मुजः क्षणात् । उद्भ्रिस्तमहासर्पान् बुद्धिशानि विपान्यपि ॥ २४
दृष्टान्तं तान् मरुतान् शस्त्राणि गुह्यहन्त्यपि । पारिचीनपि बहुलैर्भाषणांश्च समन्ततः ॥ २५
यद्भीनस्त्राणि क्षाम्यानि मदाघोराणि भूसुराः । उच्छिद्य तेषामस्त्राणि क्षणेनैवातिभीषणम् ॥ २६
हत्वा तानसुरान् पापान् युगपत्पथं तंच तम् । घृष्टीहस्य पुनर्दशीमात् शुद्धपाणि तथामगत् ॥ २७
तदावशिष्टदूरोन्मेषकस्तस्यै । जलस्थले । मातुः प्रीतिं तदा देवाः परमां धामपूषकाः ॥ २८
ततोदैत्यस्त्रांशुदो भर्तृटीकुटिलेक्षणः । इन्द्रलोफरथं प्रेक्ष्य ग्राह्यार्थं तदा जलः ॥ २९
वीरान् भूतानि चामर्षाश्च सगानीपाञ्चमोद्धते । स्थापयित्वा वसाशुग्वमित्युक्त्वा प्रैच्छधम् ॥ ३०
स तथेति विनिर्गत्य महावेगेन मीषधम् । मोहयित्वा तदा वीरान् भूतान्यपि महीसुराः ॥ ३१
क्षणेन तान् समादाय तत्र मावाभ्यनासयम् । प्रतिपद्य तदास्त्रं शूरपदाऽसुराधमः ॥ ३२
दुःखमापुत्तं देवाः दृष्टेति च मयान्विताः । इन्द्रलोफरथेनैताभ्यामीतान्मन्दगोष्ठये ॥ ३३
मात्वा गुहः परात्माग्य मुमोकास्त्राणि भूदिताः । तदस्त्राणि महावेगाद्वत्वात्सद्वेषे स्थितान् ॥ ३४
योचयित्वा क्षणेनैतान् रथेनैव गुहान्तिकम् । प्रापयामास वेगेन समानीय रथं द्विजाः ॥ ३५
मयतीर्थं रथास्त्रादीरायवीक्ष्य यष्मुजम् । प्रणम्य पत्न्या भवत्वा तृप्तुर्द्वयनायकम् ॥ ३६
सुमहद्वत्तदावीक्ष्य रथं तं दानवस्य सः । सा पुनर्गच्छेत्तस्य समीपं रथं पसाम च ॥ ३७
तपुक्त्वा स्तम्भयित्वमिन्द्रलोफरथं गुहः । ग्ववसस्य धर्मात्मा वीक्ष्य शूरं निजेश्वरीः ॥ ३८
रथेनैव सूरः कौपाश्वर्यांस्त्राणि यष्मुजे । छिद्यैतां निगुहो वार्ष्णेयपंक्तिन पुनर्वहन् ॥ ३९
मोषीरस्य गुह्येनैतान् दानवः पापघमंहत् । युयोञ्ज सारथी वीरस्य मार्गेणान् पुनर्वहन् ॥ ४०
तद्वीरः पीडितो वायुरग्न्यग्नौ मिरावृजः । रथस्य चोत्थेऽश्वस्तस्यै तत्राति दुरितः ॥ ४१
रथेनैव सूरः धनुर्च्छिन्नद्वानुगं । गुहसद्वत्तदावीक्ष्य निजितं प्राङ्गणोत्तमः ॥ ४२
ततः प्रुत्तं दूरैर्दं सुवर्गान् वाहनम् । गुहस्य मग्निधिं प्राप हत्वा वीरताद्वत्तदा ॥ ४३
दूतमादाय वेगेन सर्वसहायकम् । तदीयपादनं त्रिहो रथात्मानं यष्मुजस्य सः ॥ ४४
मात्वास्त्रास्त्रास्य वेगेन क्षेप्यैतान् तदाभ्यरोत् । दानवोऽपि तदा हलं प्रेयामास यष्मुजे ॥ ४५
तदानीं सुवहन् धोरान् विपानि बुद्धिशान्यपि । विभीषणानि भूतानिचयुधानि मदाग्नयि ॥ ४६
यवमादीनि पान्यानि विपुञ्जदीपणं मुनाम् । वेगेन मदता दक्षिणमग्नद्वत्तदा ॥ ४७
तस्मिन् पीडितान् स्वयं मुषोच निदिशोक्तम् । तानुच्छिद्यपथ्येनैव तदा भूतान् पदा ॥ ४८

तस्याज कुलिशं घोरं तदा तस्योपरि कुषा । गुह्यस्य कुलिशं घोरं शुलमास्ये विधाय तत् ॥ ४९ ॥
 समानीय प्रवृत्तैर्दुहपाणौ स्थितं स्वयम् । शृष्टमनसो देवा रक्ष रक्ष वृषानिधे ॥ ५० ॥
 हवैनं पापिनं घोरे दुष्टात्मानं प्रभो गुह । तुषुतुर्देवमीशानं सुराणां तमुमासुतम् ॥ ५१ ॥
 तदा गुहश्शरान् घोरान् ब्रिसहस्राणि शीघ्रतः । तस्याज वाहने सिंहे दैत्यस्यास्य दुरात्मनः ॥ ५२ ॥
 तदैव सिंहो भूष्टे पतित्वाशु ममार सः । मसुरस्तु तदा भूमिमाधितस्सहस्रा द्विजाः ॥ ५३ ॥
 मज्जुतं महाघोरं रथांगाद्वयपक्षिणः । शृहीत्वा देहमत्युग्रममुद्गीपनमसिधनात् ॥ ५४ ॥

इति भीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

शुद्धखण्डे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ मय्य चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

शूरेण मायया बहुरूपग्रहणम् ॥

पक्षाघातेन भूतानि धीरानपि पलायिष्यान् । मोहयित्वा पुनश्चान्यास्तुष्टेनान्यांश्च जाद्वयन् ॥ १ ॥
 तुष्टेन काश्चिकोपेन शृहीत्वा प्रेरयद्विधि । पादाभ्यां दारयन् व्योम्नि तथा भूतानि कानिचित् ॥ २ ॥
 भ्रमित्योपरि धेरोन सारथिश्च रथं तथा । येनेन महताऽभ्येस्य सन्ताड्य व्योम गच्छति ॥ ३ ॥
 पीडयत्याशु कोपेन रथवद्धतुरङ्गमान् । धीरस्तस्याणि धोरणि भक्षयित्वा निशीर्यति ॥ ४ ॥
 दधैतद्वहिलं देवदशरथास्य दुरात्मनः । अनंतकोटिर्हस्यानि शस्त्राण्यस्मिन्वर्षद्वि ॥ ५ ॥
 तानि सर्वाणि दैत्योभ्यं पक्षाभ्यां ताडयन् भृशम् । खण्डयित्वाशु तुष्टेन पादाभ्यामपि दारयन् ॥ ६ ॥
 परिभ्रमन्पुनर्वेगात् पाताळे वारिधीनपि । चक्रवालमिरिं भूमिं वर्षयित्वा सरितस्तथा ॥ ७ ॥
 पुनर्वैरोनयाभ्येस्य पीरान् भूतानि भक्षयन् । व्यधोपनसयाऽभ्यानि तुष्टेनारुक्ताप्य कोपतः ॥ ८ ॥
 पञ्चम सुमहारापैष्यन्मुत्तस्य रथोपरि । धीक्ष्य तं पक्षिणं घोरं पादैसीतनयः सपन् ॥ ९ ॥
 तं सार्पतं ममेवाग्रीं पक्षिणा युद्धमीदृशम् । इत्युक्त्वा रथमाभ्यास्य भूमिदोषेयनायकः ॥ १० ॥
 भवालोक्त्यदिन्द्रस्य मुखमग्रे निवासिनः । इन्द्रस्तदानीं मायूरं शृहीत्वा रूपमद्भुतम् ॥ ११ ॥
 भागस्य तं प्रणम्याशु विनयेनास्तुरान्तकम् । स्थित्वा मदुपरिस्थामिन् तेन युद्धं दुरात्मना ॥ १२ ॥
 कुरु सर्वाभरेशानेत्येषं तुष्टाय पण्मुलम् । तस्य तद्वचनं धृत्वा तथेत्याहस्य पण्मुलः ॥ १३ ॥
 मायूरं प्रेषयामास चक्रवाकोपरि कुषा । चक्रवाकस्तदा कोपादागर्पेन शिखण्डिनम् ॥ १४ ॥
 दैशपात्रास तुष्टेन पश्चेत्तारुक्तास्य रंहसा । मयूरोऽयं तदा रोद्मापालयन्तं भवाग्नितः ॥ १५ ॥
 तद्दीप्य पापेर्लीलैस्तस्य चक्रे शरान्बहून् । शिरोवहसः प्रदेष्टेऽथ मुनोर्चाप्रिषु भूयसा ॥ १६ ॥
 तैर्वानः पीडितोभ्यन्तं यधिरौघमिप्सुनः । धुन्वन् पुनर्वितत्यायं परौ स्वस्यातिभीषणौ ॥ १७ ॥
 वक्षाम सकलान् लोचयन् क्षणमात्रेण कंपयन् । तदानीं देवनाथोऽपि यत्र यत्रास्तुराघनः ॥ १८ ॥
 निर्गच्छति महावेगात्तेषु सर्वत्र सायकान् । प्रेरयित्वा वयर्पांसिन् सुगान्तोत्तमेधनात् ॥ १९ ॥
 ततश्चसंभ्रमं तस्य घनुर्भद्रयितुं रागः । भागतय्यन्मुखाभ्यां महावेगेन भूसुराः ॥ २० ॥
 मभ्यागतं समीपं तं धीक्ष्य खड्गेन देवयः । छित्वा द्विधा मदीशृष्टं पातपामास पण्मुलः ॥ २१ ॥
 स दुरात्मा पतित्वाभ्यं मदीरूपेण भूयसा । उत्थितस्सहस्राङ्गान्तं माययौ भीषण्युहम् ॥ २२ ॥
 तदा रथिन्द्रोर्वायोश्च रथो मामौ दुरात्मना । धीक्ष्य तं भीषणाकारं दुरात्ममिति तं प्रवन् ॥ २३ ॥

तत्पाज तस्मिन् पापिष्टे निदिनान् तत्ससायकान् । महासमुद्ररूपेण वाणास्ते पृथिवीं क्षणात् ॥ २४ ॥
 गत्वा त्रिनाशयामासुस्तुभिमिश्रकपिणीम् । ततो दैत्यः पुनः कोपात्समुद्रस्याकृष्टिं पृथुम् ॥ २५ ॥
 गृहीत्वा महदुत्तरोद्धैरागत्यण्मुपोपरि । युयोज तस्मिन्वापानां शतं दीर्घं सुरेश्वरः ॥ २६ ॥
 त इमे मार्गणादशीम गत्वाभ्यन्ताग्रिकपिणः । ददाह वारिधिं घोरमसुरेण विवेष्टितम् ॥ २७ ॥
 तदानीं दानयः पापो गृह्णन्महद्वपुः । निरगात्प्रतिद्वेषेण स्फुटवन्निकषावृतः ॥ २८ ॥
 सहस्रवाणास्तत्पाज तस्मिन् देवः सयन्निव । स्रष्टवामुलरूपेण गत्वा ते वडिमीहशम् ॥ २९ ॥
 क्षमयावासुरादयेन वदानीमेव भृशतः । जग्राह स महाबायोदशरीं भीषणं भृशम् ॥ ३० ॥
 पापात्मा दानयो घोरस्तदानीमेव जञ्चकः । तस्मिन् लक्षशतम् घोरात् सन्दधे देवनायकः ॥ ३१ ॥
 ममी शरा महासर्पसंघरूपेण निर्गताः । कपलीकृत्वा धातुं निवृत्ता गुहमापिरे ॥ ३२ ॥
 तत्तद्व्याणि सर्षामि तत्तद्रूपं च दानयम् । हृत्वेत्तमापुस्सर्वेण निवृत्तैतानि शीघ्रतः ॥ ३३ ॥
 ययं घोरेण युद्धेन वयारो दिवसा गताः । सुरासुरेश्वोर्युद्धमह्योर्माह्वानोत्तमाः ॥ ३४ ॥
 पुनस्मिन्मूर्तिरूपेण दैत्योऽयं जञ्चकः परः । समायाति महावेयादानयाकारतः कश्चित् ॥ ३५ ॥
 इन्द्रादि देवरूपेण भूताकारेण कुञ्चित् । वैशार्चं रूपमास्याय यक्षेरपि विभीषणम् ॥ ३६ ॥
 अन्तकस्य महाघोरं रूपमादाय वैकृतः । महादास्यासरूपेण परितो याति दुषधीः ॥ ३७ ॥
 समुद्ररूपेणैकत्र वृष (विष) रूपेण चान्यतः । संप्रमेयाशनितमः पर्यन्तादित्यद्वयत् ॥ ३८ ॥
 दिशतामसिहविहगमृगसंघं जञ्चित् । सखरूपेणचान्धप्रतारकाकारतस्तथा ॥ ३९ ॥
 सिद्धान्तस्यास्मिन्मृगभातुकोपमुखादिनाम् । कनीयसां सुतानां च भीमरूपेण सर्वतः ॥ ४० ॥
 मग्निसेनापतीनां च रूपं गृह्णन् कश्चित्कश्चित् । निर्गत्य सुमहापावे भीमयामास दानयः ॥ ४१ ॥
 पलायन्त तदा देवा भृशं प्रताप्य सप्तमंततः । तदैतत्सर्वमालोक्ष्य सितं कृत्या गुहस्तदा ॥
 सहस्रकोटिसंख्याकान्यवर्षास्मिन् शरान् शितान् ॥ ४२ ॥
 इति भी रक्षन्ने महापुराणे शंकरसंदितायां शिवरघुखण्डे
 युद्धकाण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

स्थन्वेन शूराग्रध्वजः ॥

तानि सर्षामि शस्त्राणि दैत्यस्यास्य दुष्टतमनः । सर्वैकस्य स्वरूपस्य सप्ताक्षिपयेन शीघ्रतः ॥ १ ॥
 भागवत्पाति हत्वाशु स्वरूपाणि ययुर्गुहम् । शूरे एषस्तदातस्थे परिदिष्टो गुदान्तिके ॥ २ ॥
 तमेनमसुरं पीडय देवः परमवैभवं । एतानि तथरूपाणि दृष्ट्वातस्मि दानयः ॥ ३ ॥
 मदीयमपरिकुपं त्वं वदयेत्युक्त्याऽमरोभ्यतः । जग्राह निम्बरूपं समथादमानसगोचरम् ॥ ४ ॥
 महान्तः पर्यन्ता पादतलमग्रे व्यवस्थिताः । सामराः प्रपदे तस्य तारका हादिनी प्रदाः ॥ ५ ॥
 पाराजुलीषु विघ्नान्ता शुक्लयोदशशि मास्वरौ । वैरूपाणां वती तापस्यैवान्तर्गततामुर्मा ॥ ६ ॥
 जह्योर्ध्वं पश्चिन्तामनिर्जनीं महेश्वरः । विधादयः स्थिता इन्द्रजघन्तावृत्संस्थिता ॥ ७ ॥
 वटिसन्धी काटपलावसुराः वडिदेनागाः । पार्श्वभागे स्थिता देवा नमो गुह्यादि देशगाः ॥ ८ ॥
 रोषः स्फुरन्मूर्ते नामापुनश्चित्रं वतांश्रयोः । दिध्ये पक्ष्मि शस्त्राणि क्षानं पशोपवीतकम् ॥ ९ ॥

जण्डानि रोमकूपेषु बाणौ मोगस्य संस्थितिः । प्रह्ला विष्णुश्च मुजयोरंगुलीभ्यमस्त्रियः ॥ १०
 शब्दजालमशेषतत् कञ्चदेशे समाभितम् । आस्यमध्ये स्थितावेदा देवदेवस्य भूसुराः ॥ ११
 अक्षराणि च दन्तेषु जिह्वायां तु शिवायमाः । सप्तकोटिमहामन्त्रा ओष्ठदेशे व्यवस्थिताः ॥ १२
 यायुर्नासिकसंस्थोऽथ नेत्रयोरिन्दुमास्करौ । दिशश्चोत्रमदेशस्था ललाटे प्रणयः स्थितः ॥ १३
 परमात्मा शिवः साक्षात् स्वयं शिरसि राजते । पञ्चमयद्रुतं रूपं दर्शयामास पण्मुखः ॥ १४
 हृष्टैतदमराक्षसैर्वा मयकंपितविग्रहाः । कृताञ्जलिपुटा मूर्ध्नि स्तुतिं वक्षुः परां तदा ॥ १५
 तान्दीक्ष्य कृपया देवो मास्तुमीर्षोऽमरा इह । इत्युवाच कृपांभोधिगुहः परमपावनः ॥ १६
 तुष्टबुद्ध तदा देवास्तुब्रह्मण्यं प्रणम्य सैः । शूरस्तु तमहो रूपं दृष्ट्वा दैवचशादयम् ॥ १७
 चित्तं सञ्जितयामास प्राप्य ज्ञानं गृहस्य सः । हावाऽऽसुरीमयं सेनाप्रदौपि मया सह ॥ १८
 कृत्वा युद्धं महाघोरं इन्द्रलोकरयं पुनः । इत्या सयशसं मायां मरुताञ्च विनाशयम् ॥ १९
 गतान्यसदृशं रूपं मसुरासुरमानुषम् । अनन्तकोटिब्रह्माण्डकृतावासमवर्धयत् ॥ २०
 तमेनं मूढबुध्याहं ज्ञातवानसि याल्लिङ्गम् । जयमेव महादेवः परमात्मा स्वयं शिवः ॥ २१
 पुत्रसिंहनुखाद्यैर्वा उरुघ्नतौ पुरा किञ्च । न युतं तद्वचोऽस्माभिर्मर्त्यैरेश्वर्यमानिभिः ॥ २२
 पादरोमसु हृष्टानि तस्याण्डान्यसिलानि मे । भापादमस्तकं मेघैरस्य रूपं मधेक्षितम् ॥ २३
 अनेकफालं लसति सौम्यं तु नयं नयम् । मलंयुद्धिनं कुरते तदां प्रीतिस्तु जायते ॥ २४
 तपोमहिम्ना तस्यैवं दृष्टवानसि विग्रहम् । कृपया मयि देवोऽयं युद्धापात्र समागतः ॥ २५
 जायतेऽथ तदा भक्तिरेतस्मिन्मनसि मे । प्रवक्षिन्नमस्कारस्तोत्रेषु च मनो मम ॥ २६
 परिस्फुरति मे मेरुं दक्षिणं बाहुरप्यहो । ज्ञात्वा शत्रुसहायार्थं मागतं तं मनो मम ॥ २७
 परिब्रूयति कोपेन परिरुष्टं तमामिह । हन्तुं यदिच देवोऽयं मागतो मां रणस्थलम् ॥ २८
 कीर्तिभारस्तदातस्य लीलायेव वफार सः । भद्रांशममहादेवो देवताञ्च धम्यते ॥ २९
 नयुक्तमितिमां केचिदृचिरे ज्ञानमोहिताः । अनेन यसादयुधं वीर्यं कीर्तिततस्तराम् ॥ ३०
 मुक्त्वा देवान् प्रणयैतं स्थितं चेत्तद्वृत्तो मम । पञ्चमादि विचार्यात्र मनसाऽस्मिन् स्थितेऽसति ॥ ३१
 उपसंहृत्य विभ्रात्मा विम्बरूपं वपुः पुनः । शान्तेन तस्य प्राचीनं स्वरूपमप्रदीत् शिजाः ॥ ३२
 विज्ञानेऽपहृते दैत्यः कोपेन परिपीडितः । दीक्ष्य देधं विहस्यायं करावास्तस्य मीयणम् ॥ ३३
 योद्धुं मया समर्थोऽर्थ्य माधया चपुःप्रदीत् । मन्वादशो क्षमेनैतत् निरुद्धीतं मया शिशोः ॥ ३४
 तस्यान्मसदृशो नास्ति लोकेषु हि विचक्षणः । पश्चादेनं जयिष्यामि देवान् तत्तर्धानं क्षमेन् तान् ॥ ३५
 प्रेक्षानस्य पालस्य मक्षयिष्याम्यसंशयम् । इति सञ्जित्य मनसा दुतत्मा विधिचोदितः ॥ ३६
 महान्मकारं संवाच मायया मीयणं चपुः । अनेकशयिष्यादौघमनेकमुखमीयणम् ॥ ३७
 शुद्धीयैतादृशं घोरमुत्थितो ज्योतिः मूसुता । तत्रस्थित्वा सूरान् सर्वान् धीक्ष्य कोपेन क्षान्ध ॥ ३८
 प्रवृत्तो भक्षितुं शीघ्रात् प्रसार्यामकतान्जहून् । तदा देवा भूयं प्रस्तास्तुब्रह्मण्यं सुरेश्वरम् ॥ ३९
 रक्ष रक्ष कृपांभोचे भक्तानामप्रथमम् । मायायु दुतत्मानं देवनां भवदायिनम् ॥ ४०
 महाघोरं महापापं भर्तायन्तं जगत्त्रयम् । इत्थं प्रलयमानास्ते दुद्रुबुध समंततः ॥ ४१
 मयूरूपो मधवान्मधार्थयवसवपि । तदेपांतु यवदृष्ट्यन देवेश । हृष्टपान्थितः ॥ ४२
 भवेक्ष्य शक्तिमनुलां शृष्टसंहारकारिणीम् । दिवा भित्वाऽसुरं शीघ्रादायच्छेति मुमोच ताम् ॥ ४३

मन्दं मन्दं विनिर्गस्य सूर्यकोटिसमागमा । वर्षयन्ती महद्द्वि विनिवार्याशुरं तमः ॥ ४४
 माधारुपं च तस्याशु शक्तिरेषा समागता । यदा शूरस्य निष्ठं तदानीमसुरोत्तमः ॥ ४५
 धनभ्यं कदाच्येन किं मां शक्तिः करिष्यसि । विदस्य कोपादसुरो लोकांश्च हत्वा क्षणाच्छिद्यम् ॥ ४६
 हनिष्यामीति घेरोर गत्वा मम्य पयोनिधे । स्फुरद्द्विजवाळीधं धूमराशिच्छिद्यवृत्तम् ॥ ४७
 तप्तकाञ्चनपुष्पादं द्यामरत्नशलाहकम् । रकोपलफलाकीर्णं मेघशापामनोहरम् ॥ ४८
 ब्रह्माण्डमिति पर्यन्तं गतमूलं महोन्नतम् । कितन्वानं घनच्छायां लक्षपोजनदूरतः ॥ ४९
 केयवन्तं हरेल्लोकं ब्रह्मणोऽपि महीसुरम् । दिक्षपालानां च सर्पाणां सूर्यचन्द्रवियस्ताम् ॥ ५०
 मातृणां कन्यकानां च लोकान् सप्तपयोनिधीन् । कण्ठमिच्छं तदास्त्रस्य दारयन्तं महीमपि ॥ ५१
 गृहीत्यैतान् शस्त्राकारं श्रुतवृक्षस्य दानवः । मपीदृशजगत्सर्वं स्कन्धैरारफास्य मनुना ॥ ५२
 तदादोषयशस्त्रमिस्फुटद्भूषणविता । अघोभुवनं जालानि न्यपतश्च तदा भृशम् ॥ ५३
 आदिकूर्मोऽपुदिङ्गनात् अनन्तायामहोरगः । चरपिरे समुद्राणामेकीभाषोभयसत्ता ॥ ५४
 गिरयस्तारवारस्तर्वा न्यपतन् सर्वतो द्विजाः । बन्दस्त्वांशुमी सर्वैर्ब्रह्मैकया रथान् स्वमान् ॥ ५५
 अलार्यस्तारां प्रस्ता हाहेति परितो भुजम् । कैलासे केचिदमपि मेरावपि गतास्तदा ॥ ५६
 पपात ब्रह्मणोऽप्यष्टं सिमिश्रं भूतले भृशम् । पपमेतस्य दैत्यस्य मार्गा धीवप दुरारमनः ॥ ५७
 गुह्यस्य सा पता शक्तिः कोपेनात्यन्तभीषणा । महासंहाररुद्राभा व्यानुवन्ती जगत्सराम् ॥ ५८
 विधातुर्ब्रह्ममण्डलस्य ज्योतिस्त्रिभूतकपिणी । महभैरवशूलस्य समप्रवृत्तिभीषणा ॥ ५९
 दहन्ती सक्तान् लोकान् मुक्ताया कैलासपर्यन्तम् । शोपकिश तर्षाभीषीनागत्वांश्च द्विषाकरोत् ॥ ६०
 ततस्तु दानवः पापः स्रक्तचूतस्करपवान् । स्वस्वरूपं गृहीत्वाऽप्य खड्गमादाप वेगतः (चागतः) ॥ ६१
 तमेनमसुर घोरे पक्षोमित्वा द्विजोत्तमः । विनिर्गस्य पुनश्चाकिर्षासप्तमीं विवास्थलम् ॥ ६२
 स्तूपमाना सुरैस्तर्ष्योमगद्गमसिधनात् । ज्ञात्वा देवादिदेवस्य करमाप महीसुराः ॥ ६३
 द्विषाभूतोऽसुरः पापो भावेनैकेन बर्हिषः । कुजुटस्यावरेणायं शरीतर्ष्यां विनिर्गतः ॥ ६४
 मयूरकुण्डाकापी परमेशं गुह तदा योद्धुमन्नागतौ कोपाकुमुल्लोकोत्तराहसा ॥ ६५
 एषया तौ गुहः साक्षात्परमार्तद्विग्रहः । मयूरकुण्डावैतापपालोक्तयद्वज्रता ॥ ६६
 तयोर्बभूव विज्ञानं तदानीं स्वकर्णवयोः । प्रणम्य तौ गुहं देवदेव तुपुशुतुभृशम् ॥ ६७
 सुमहाव्यस्तदा धीव्य बुण्ड मीमविग्रहम् । व्यज्ररूपेण सिन्धुसिन्धु मद्रथेति जगादतम् ॥ ६८
 तदाहं शिरसा धृत्वा कुण्डः प्राक्तचेतनः । आदत्त तस्य वरमे रथे स्थित्वाऽति भीरवम् ॥ ६९
 महाराघे यशसाशु प्रत्यक्षं बुद्धमेव शतम् । मयूरहा मयूरस्त्रदास्येने शिराण्डनम् ॥ ७०
 इन्द्ररुपाद्वदनीध्रं यद्रावणमु द्विजाः । मयूरस्तु तदा मूमी अन्तरिक्षे च दिभ्यपि ॥ ७१
 सर्वलोकेषु श्रुत्वेनमघायद्भूराः क्षणात् । घयतो याहिणो वेगादप्ययो विमिदुस्तदा ॥ ७२
 पपात मेरुर्गुण्डे पृथिव्यपि तदास्पृग् । अश्रिगायु चर्षपाते ब्रह्माण्डेन भृश तदा ॥ ७३
 वितस्य धेयौ कौ पक्षौ केकाशध्वजगत्यपम् । पिभीषयस्तदाभ्यन्तं यश्चाभादातु सर्वतः ॥ ७४
 ऊषादयन् मयं शेष राहु वेत्तादिनां भृशम् । उवाह देवसेवेश सुमहाव्य महायत्नम् ॥ ७५
 मेघरूपो दर्शयद्भूत परमेशमुवाह सः । मेघिनीवैषमादातु सर्वत्रैव तिरागिन्द्रम् ॥ ७६
 अन्तर्गोशिवण्डांगुष्पापरिगतौ गुहः । प्राप मुदस्वन्तं वेगावप्य देवमुत्ताः स्थिताः ॥ ७७
 तदा यद्विमदायन्तौ रूपं कुण्डलद्विषोः । गुदाक्षया परितः प्राप कर्णं जघ्रदग्गः स्रवम् ॥ ७८

नमस्कृत्या शुद्धं भक्त्या सृष्टं तृप्त्यनुसुता । तथा भूतानि वीराश्च सह सेनाधिपैर्वलैः ॥ ५९ ॥
 संगत्या देवमावृत्य चक्रुः कोलाहलारवान् । ब्रह्मविष्णुब्रह्मादेवाः शृण्वन् गुहमव्ययम् ॥ ६० ॥
 ग्रहष्टमनसस्सर्वैः श्वस्तुधन् देवनायकम् । कृष्णपूरितदन्त्रैस्तान्वालोपयदग्निनूः ॥ ६१ ॥
 मृतश्शूर इति ध्रुत्वा तद्गार्वा पन्नकोमला । तदानीमेव मरणमापेयं भूक्षुरोत्तमाः ॥ ६२ ॥
 विविशुश्च परानार्यस्तस्य घट्टि मनोहरम् । शूरादीनीं मृतिं ध्रुत्वा हिरण्यशूरपन्नजः ॥ ६३ ॥
 हन्त तात यचोऽस्माभिरीरिते न धृतं त्वया । मृतः कुक्षुरूपेण ध्वजे तिष्ठसि वैरिणः ॥ ६४ ॥
 मादूर् वपुरास्थाय यहस्वेनं किलाधुना । एवमादि विलप्यत्यं यदिदोऽस्य सेनिकैः ॥ ६५ ॥
 बाधन्ते मां तदाऽश्वं इति सञ्चिन्त्य येतसि । गत्वा शुक्रस्य निषटं स्वगुरोर्दानयाम्मजः ॥ ६६ ॥
 पित्रोः कृत्यानि कृत्वाऽयं ऐश्वर्यं क्षणभंगुरम् । विनिन्द्य शिष्यमुद्दिश्य मोक्षार्थीतप माधितः ॥ ६७ ॥
 यः पटेऽङ्गुल्याश्चेत्तदास्थानं परमभद्रतम् । तस्य शत्रुमयं नास्ति ह्युग्रप्रप्यकृपापलात् ॥ ६८ ॥
 भूत्वा क्षापिमुखेभ्यश्चेत्तद्विष्णुमुरंरिपुम् । कालनेमिं महाघोरं भञ्जयत् प्राङ्मणोत्तमाः ॥ ६९ ॥
 उपमन्योर्नृपिभेष्टाच्छुरदा कृष्णो जयत्यसिः । मौमादीनसुरान्पापान् हतवान् क्षणमात्रतः ॥ ७० ॥
 ध्रुत्वा पितामहपुत्रात् दधीचस्तपतांघटः । मात्स्याममेतदक्षिलं सजयद्वरिमच्युतम् ॥ ७१ ॥

इति धीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितार्थां द्विवरहस्यखण्डे
 युद्धकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ युद्धकाण्डः समाप्तः ॥

श्री महासुख्यो नमः ॥ श्री विघ्नेश्वराय नमः ॥ अविघ्नमस्तु ॥
श्री शरवणोद्भाय नमः ॥

श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे ॥ देवकाण्ड प्रारम्भः ॥

॥ देवकाण्डे प्रारम्भ मङ्गल श्लोकः ॥

कल्याणं दधतं बटाक्षलवतो भक्ताय हृदा रिपून् कल्याणावल कामुंस्स तनुवं कल्पयपाथो निधिम् ।
कल्याणाकृतिमयये गिरिस्तुता प्रेमास्पदं पावनम् कल्याणाय भजेऽनुवं गणपतेः श्रीदेवसेनापतिम् ॥
भजेतरामहं वही देवसेनापतिं शुभम् । मयूराहवं शक्तिधरं तारकमारक्षम् ॥

॥ कथं प्रथमोऽप्यायः ॥

श्री देवसेना विवाह निधायः ॥

गयावेह्य शुभो देवान् जघन्तप्रमुखा निह । दग्धतानानयेत्याह वीरबाहुं तदाऽमुपै ॥ १
स तथेति विनिर्गत् शुदाशं शिरसा वहन् । जयंतादीमयाप्यायं घन्दिदतस्तैर्महाबला ॥ २
सृष्टान्तमुपस्था तान् शीघ्रादानयित्वा समागतः । प्रणम्य ते शुभं दृष्ट्वा स्तुतिं शकुन्तरां तदा ॥ ३
तानुवाच कर्णामोचिस्सुखिनो भवतापुना । स्वर्गमोगान् यथापूर्वं मुक्त्वा दूयमिति द्विजाः ॥ ४
कृताक्षिणो जयंतादि देवाः परमया मुदा । प्रभेमुरिन्दमग्याशे स्थितमग्निमुबला ॥ ५
परितुष्टस्सुरेशानो जयंतादीन् सुरानिवाञ् । ध्यात्वा प्रणम्यैवायमुवाच चक्षतेच तान् ॥ ६
यानि भूतानि वीराश्च सुतः पूर्वं त्वस्वले । तस्मिन् पुनःप्रीत्यादिति सन्नार यमुजः ॥ ७
तदावया मृतास्सर्वे नमिताः शान्त चैतनाः । अयापतिमवेक्ष्याथ शुभः परमिदृजः ॥ ८
महेन्द्रनगरं दैत्यकृतायाचं मदाकृया । कर्णलीकृञ् शीघ्रात्स्वमित्याचं कृतयान् द्विजाः ॥ ९
स तथैव चकाराशु संगीत्यामोनिधिः पुरम् । विनिर्गत् ततो देवैर्वारैरभ्यैक पशुपतः ॥ १०
श्रीसन्धिनगरं रभ्यमाप वायमहावैः । तत्र गत्वा मयूरप्रसादवद्विषासन् महत् ॥ ११
सैहमभ्यादरोहायं सूर्यमालां गतस्तदा । कुमारं तत्र ते मयस्या (पदस्या) देवादेवमपूजयन् ॥ १२
तदानीं तेषु कृष्या दृष्टिं चक्रे सुरेश्वरः । उदितेतु पुनस्सूर्ये परेद्युष्यन्मुखः क्षयम् ॥ १३
शपूजयामहेतानं जयतां वितरं तदा । पूजयित्वा पुरारतिं चक्षुःश्रो हृष्टमानसः ॥ १४
मारुत बर्हिणं रभ्यं नानालंकारमण्डितम् । श्रीसन्धिनगराद्वीरैस्सेनेशैस्त्वन्दनस्थितैः ॥ १५
प्रतस्थे परया प्रीत्या पराचलमग्निं द्विजाः । शुदाशया तदा विष्णुब्रह्ममुत्थास्सुरेश्वराः ॥ १६

खं खं याह्नयारुह्य निर्ययुस्सहस्रा द्विजाः । छत्राचारसंधाञ्च निर्ययुर्व्यजनैस्सह ॥ १७
 ध्वजा महोपतास्तद्व्याधानि विविधान्यपि । चञ्चनाभूमिमुल्लिख्य मयूरो मीपयन्नहिम् ॥ १८
 कैकार्यैर्महाघोरैर्विचचाल क्षणात् द्विजाः । कुक्कुटोऽपि मद्दामेघानशनिं निजचञ्चना ॥ १९
 छेलिहानो महाराघो निरगाद्भूसुरास्तदा । मृगाणां चापि मृतानामारावैस्तु मृगाः परे ॥ २०
 गुहां प्रविशिशुश्रूक्षताः पर्वतस्य समंततः । कैकीकुटशयेभ्य भृशं वस्ता महोराः ॥ २१
 विलानि विशिशुशीघ्रं गंभीराणि तदा द्विजाः । समजायत वेदानां (देवानां) माराघोऽपि क्षपीश्वराः ॥
 मस्तुषन् मुहमीशानं स्तोत्रयैः स्तुतिप्रियम् । तदा किन्नरमुख्यानां गानास्तमनागुहः ॥ २३
 पराचलं महाराघैरापायं दानवान्तकः । ऋषयण्यहिष्वापाद्या देवा अपि गुहं तदा ॥ २४
 स्वातथ्यमत्र देवेश भयता पर्वतोत्तमे । एवमप्राप्यन् रतुस्या सुप्रहर्ष्य सुरेश्वरम् ॥ २५
 तानुवाच गुहो वीक्ष्य युष्मानिस्सम्यगपीरितम् । यायाज्ञातं मया पूर्वं तदेतत् स्मरितं फिल ॥ २६
 हापुदीर्य गिरेरुपैमादरोह सुरेश्वरः । तत्रगत्वा गुहो वीक्ष्य विश्वकर्माणमग्रतः ॥ २७
 निर्मातव्यं त्वया रम्यं पुरं मम सुरप्रिय । इति क्षमापयामास काठण्यामृत विग्रहः ॥ २८
 स तस्य भयते मूर्ध्नि छत्रा तक्षाव नाकिनाम् । निर्ममेभ्य पुरं रम्यं नानावृक्षोपशोमितम् ॥ २९
 गोपुराट्टालसंयुक्तं प्राकारवलयभीवृतम् । नानाभ्यर्चसमोषेतं नानालंकारमण्डितम् ॥ ३०
 एवं निर्मितमन्यीस्य तदृष्ट्वा सन्तुष्टमनसः । वीथीषु वीरान् मृतानि विनियोज्य वलाघिदैः ॥ ३१
 प्रविश्य स्वालयं रम्यं मयूरादयश्च सः । सिंहासनं समाह्वय पार्श्वयोश्च सुरास्तदा ॥ ३२
 स्वापशित्वा स्वयं धीरैः कृतज्ञानोपचारवान् । ऋषिभिर्नृभिर्मरयेन्तं पूजितः पार्ष्णी सुतः ॥ ३३
 तदा तेषां सुविज्ञाने उपदेश्यमास्तुरात् । ब्रह्मादीन् स्वस्वभयं प्रेरयामास भूसुराः ॥ ३४
 प्रेरयित्वा स्वविज्ञानं वषट्पिड्यान् संस्थितः । ब्रह्मविष्णुमुलानिन्द्रः प्रोवाच जसुतामिह ॥ ३५
 गुहाय संप्रयच्छामि विवाहोक्तविधानतः । इति तस्य वचः श्रुत्वा सन्तोषेण तथेति ते ॥ ३६
 आपिरे स्थानि वेशमानि कृतकृत्या इय क्षणात् । स्रष्टुं प्राप्य मयवाग्निग्दानीं ससुतांगजाम् ॥ ३७
 मानेतुं प्रेषयामास तथेति स्वभटान्तदा । तद्वत् शीघ्रमेवैनामिग्दानीं मेरुपातिनीम् ॥ ३८
 प्रणम्य क्षूरमुपशानां संहारं देवमोचनम् । पराचलप्रपैतश्च गुहस्य परमात्मनः ॥ ३९
 सुतोद्वाहप्रतर्द्वय पथेन्द्रेण सुभाषितम् । उपत्वा तामानयित्वाशु ससुतां सगञ्जां तथा ॥ ४०
 प्रापुरिन्द्रस्य भयते नानालंकारशोमितम् । तामागतं शय्यं दृष्ट्वा वन्दीप्राहमिताक्षयाः ॥ ४१
 कथाः प्रणेनुरागत्य परिकुल्लवपोलकाः । जयतोऽपि समगत्य नमस्करो स्वमातरम् ॥ ४२
 आलिङ्ग्य तं सा रुदती (सुदती) दुःखमप्य तदा मुशम् । समीचीनामुवाचैषा पापं स्त्रीणांच नाकिनाम् ॥ ४३
 सर्वे जना निशम्यैतत् कस्याप्यं शरज्जन्मनः । तुष्टिमापुस्तदाग्लान्यं प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ ४४
 विनिर्गत्य सुराधीशस्समागत्य सुरैस्सह । शनम्य पशुमुखं प्राह विनयेन नताननः ॥ ४५
 शूरपद्ममुजान् दैव्यान् स्वामिन् दत्त्वा सुरानिमान् । रस्मिण वृषासिन्धो कृत्वाऽसभ्ये पदं सकम् ॥ ४६
 प्रयच्छामस्ततः द्विवा लील्यमहज्जविग्रह । तथापि देवदेवेश मत्कानामिष्टपूज ॥ ४७
 रक्षार्थं देवतानां त्वं मत्पुत्र्याः पाणिसंग्रहम् । पुरं सर्वांगवेशान् यत् यत् क्ष दयानिधे ॥ ४८
 इत्युक्त्वा प्रणनामायं दण्डवत्पृथिवीतले । तमाह देवदेवेशस्तत्तेत्युक्त्वा पुरन्दरम् ॥ ४९
 परेसुरेव कस्याप्यं मयत्त्वन्न मदाप्सया । उत्तिष्ठ शीघ्रं गच्छत्यं तदर्थं पञ्चमाचर ॥ ५०
 इत्युक्त्वा प्रेषयामास सन्तोषेणामराधिपम् । ततोऽग्रेसो निर्गत्य तुष्ट्या परमया युतः ॥ ५१

सरोहं प्राप्य दूतान् त्वान् प्रेषयामास शीघ्रतः । मूषतीन्मुचुकुन्दादीन् गन्धर्वाधिपतीन्सुरान् ॥ १२ ॥
 भानयध्वं गृहस्थात्र भव कस्याप्यमिति हिजा । पुनश्च विभक्त्याश्च कुरु कस्याणमष्टपम् ॥ १३ ॥
 वापीकूपतटाकादीन्पानिहरणान्यपि । इति सञ्ज्ञोदयामास मघवान् सुरवर्द्धनिम् ॥ १४ ॥
 स तथेति वकाराशु तत्सर्वं सुरवर्धकम् । पवमिन्प्रस्तदा हृत्या कस्याणपक्षितं स्थितं ॥ १५ ॥
 मुचुकुन्दमुत्तमान्मुदा मूषतीन्मरानपि । ध्वजिध्विपत्रिदसर्वं वृत्तान्तं ब्राह्मणोत्तमा ॥ १६ ॥
 मुचुकुन्दस्तमाकर्ष्य कस्याणं पणमुत्तस्य स । शीत्या परमयाऽप्यर्च्यं दूनास्तानुपचारात् ॥ १७ ॥
 सपन्धुभिर्नागरैश्च स्वदशस्थैर्विनासिमि । नागरीमिक्षं योषामि पुरुध्रीभिर्विनिर्गता ॥ १८ ॥
 प्राप तत्पञ्चन रम्यं यत्र स्कन्दो विराजते । जन्मेऽपि पृथिवीपात्वा दिगम्बेषु स्थिता हिजा ॥ १९ ॥
 चन्द्रवर्षीं तथा देवा ऋषयः पुण्यशालिनः । स्तुत्वा हृतमुत्सेधवस्ते कस्याणं शरजामतः ॥ २० ॥
 ब्रह्मपन्नसस्तस्यै नानालंकारं मन्धरा । चतुराशैस्त्रैसाकं वाद्यानाञ्च महारथैः ॥ २१ ॥
 शिपिकाण्डोद्विक्ताकटे प्रभुमिक्षं सम्पन्नतः । कुन्दीभिस्तुरग्याभिः विनिर्गता महाबला ॥ २२ ॥
 पराचलवह्निर्भूषु स्वावासं चक्रिरे मुशः । पुष्पाशमेषु वृक्षाणामाशमेषु सन्निवृत्तिः ॥ २३ ॥
 प्रवासु मष्टपप्यत्र संयायेन मदीसुरा । मुचुकुन्दमुत्तमाभूपा रैवाञ्च भगवत्तदा ॥ २४ ॥
 यातकतोरुं दत्त्वा हृष्टा तं तथा सह । मिथः हृतोपचारास्ते हृतकृत्तापिनोऽप्यनम् ॥ २५ ॥
 समापतास्तु रैधानां भूषाणाञ्च चतः खिपः । इन्द्राणीनिकटं गत्वा प्रणम्यैवायं तस्मृताम् ॥ २६ ॥
 कस्याणवेषा ता रैवो गजनादिवसविक्रामः । मल्लवकुलतत्तासां दिव्यावरधिभूषणैः ॥ २७ ॥
 ततो विधात्रा त्रिविधसमयोऽयमिति हिजा । कस्याणाय निशम्यैतदिन्द्रो विष्णवादिनिस्तहः ॥ २८ ॥
 सुप्रह्लादपस्य भयनं गत्वा रैव प्रणम्य स । नापच्छ रैवदेवेश विवाहाय गृहं मम ॥ २९ ॥
 समयोऽयं समीचीनस्त्रायस्वैनाम्भुपानिधे । इयुक्तवन्तं तं प्रेक्ष्य परमात्मा गृहस्थादा ॥ ३० ॥
 विहस्य किञ्चिन्मोहादवकृत्तासनाः सत्कात् । आरुह्य यर्हिण रम्यं नानालंकारं मन्धरा ॥ ३१ ॥
 नवाधिकैर्महावीरैर्लक्षपर्वतगामिमि । कृता मयावनस्तोषेर्देवैरक्षिपानिमि ॥ ३२ ॥
 चिकीर्षानुभववर्षाभ्यां भक्ताभ्यां पथ्या मुदा । मज्जतारावणाभ्याञ्च प्रतरथे सहसा हिजा ॥ ३३ ॥
 तदानीं चाद्रुर्गोचं छत्रे दधतुर्ज्वले । चाभ्यस्तज्जनाभ्याञ्च वायुमार्चेतसाहुभौ ॥ ३४ ॥
 कालोऽपि भीषणं छद्ममादाय निभ्रातृत्वा । वैद्योपोऽभ्यवृत्ताभ्यो वाद्यानाञ्च महारथा ॥ ३५ ॥
 ऋषयश्च तदा स्तोत्रैस्तुवन् स्तुत्यम्भयम् । कुक्कटोऽपि तदारावान् अकरोद्भीषणं वृष्टाम् ॥ ३६ ॥
 जगुर्गानानि रम्यानि विप्राय कल्लवाहमयाः । ऊर्ध्वशीं श्वेतका रम्यां वनृत्तुर्गमनतत्परा ॥ ३७ ॥
 पूर्णकुम्भान् समादाय ऋषयोऽग्रे समागताः । येष ज्ञानोपचारेण वीरीरुह्य पण्मुल ॥ ३८ ॥
 भरतवतो गृहहारावीचीप्रापापरैस्सह । तदा सरस्तीलक्ष्मीमुत्ता रैववरत्रियः ॥ ३९ ॥
 नीराजन्मियावद्व्यष्टमहर्षकाः अपि । प्रदक्षिणयं हत्वा विनिशुभंचनान्तरम् ॥ ४० ॥
 ततस्तुमगवान् देवो मयूराववृष्टा स । कस्याणनालाविकटमायं महद्भस्तरथैः ॥ ४१ ॥
 तदा समागता देवी शक्रस्य वरणा मुदा । मन्थरोमिर्गृहं गत्वा (गत्वा) क्षीरं पादावभूजयत् ॥ ४२ ॥
 भानर्चपुष्पैर्दिव्यैस्ता हत्वा दीपावालिं पुनः । प्रदक्षिणप्रणामानि हत्वा भजनमायं सा ॥ ४३ ॥
 सुवर्णपादुके रम्ये नानालंकारविचित्रिते । धृवा गृहस्थजैर्देवो ययौ कस्याणमष्टपम् ॥ ४४ ॥
 समारोहं तत्रस्थं दिव्यं सिंहासनं पुनः । विष्णवादिदेवा स्कन्दस्य नियोगात् सासनानितः ॥ ४५ ॥
 मेजिरे मुचुकुन्दायां प्रणम्यालक्षिपानयः । वीरवाहुमुत्ता वीर्यं विदधुर्गृहं सन्निवाम् ॥ ४६ ॥
 येष ज्ञानोपचारेण पूज्यमानसमुत्तमः ॥ ४६ ॥

अथ निरगमदीशस्तान्दन व्योमयान कनकमणिविविध सार्धमदीन्द्रपुत्रा ।
वियतिपरिविशुद्धे याद्यमोपरैरनेकैर्जितघनघनरावैरास्थितो द्रष्टुमेतत् ॥ ८७

इति श्रीरक्तान्धे महापुराणे शकत्सद्धिताया शिवपुण्ड्रस्यारब्धे
देवकाण्डे श्रयमोऽध्याय ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्याय ॥

श्रीरक्तान्धे देवसेना परिमय ॥

तत्र हृष्टा महादेव समुत्थाय शुद्धादय । प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टुर्गुह्यपाणय ॥ १
मन्दहा विमानात् स्वात् निरगादवया शिव । सीं मुह पुरतो गत्वा पार्वतीपरमेश्वरी ॥ २
प्रणम्य पादयोर्मूर्धां तुष्टाव चित्तयेन स । समालिख्य शुह शम्भुसमाश्रयाशु तश्चिर ॥ ३
तुष्टिं माप तदाऽस्य त पुन पुनर्हो द्विजा । विष्णुब्रह्मादयो देवा नत्या देव त्रियथकम् ॥ ४
अस्तुतन् विविधैरुक्तैर्बैद्यैर्दाञ्जलिपुटस्तदा । हृष्टा तान् विलोक्येश शप कस्याणमण्डपम् ॥ ५
अनुवृत्त्य क्षुराक्षसैः परमेश तदागता । तत्र तिहासम दिव्यमागत तच्छिवाक्षया ॥ ६
मलवकार तद्देव परमानन्दविग्रह । सुगह्यस्य महादेव स्वाहमारोपयन्तदा ॥ ७
प्रमेनुरधिकानाथ सञ्जुत सख्यस्तसुरा । तदाश्रया मुह स्वामी क्त्वा देव्यान् तुष्टुह ॥ ८
मोचयित्वाऽमरान् यज्ञानागतोऽथ परावले । प्रीतये पण्डितस्याय मरवान् सञ्जुतानिद ॥ ९
पानि प्राद्वयति सस्य कुललोभदूतये प्रभो । पथ प्रणम्य देवेशी ब्रह्मा वृत्तान्तमुक्त्वान् ॥ १०
तदगीम्य शिरसश्चालनेन महेश्वर । द्रष्टुमभ्यागतोऽह कस्याणमिति ध्यायन्त ॥ ११
पुरन्दर तदा विष्णुरानयात्र सुता तव । कल्याणवेपथ परमा जगदेव द्विजोत्तमा ॥ १२
पत्न्यामरेश्वरेशीप्रावाभिनायाभ्या तदा । कल्याणमण्डपे लक्ष्मीवाविभ्या सहस्रन्दरीम् ॥ १३
समुत्थाय ततो देवाः प्रमेमुक्ता याङ्गनाम् । पार्वतीपरमेशानो भव्युरी प्रणमाम सा ॥ १४
अथलोक्य तदा लक्ष्मामाथ पण्डितमप्रत । तदानीं पार्वतीनाथ हृष्टा अमेष्पलोक्यताम् ॥ १५
करेणामृष्य तामेना गौरी सञ्जुभ्य गण्डयो । हृष्टा बीदय देवेशी जयता जननी क्षुपाम् ॥ १६
सपुत्र वासने सेंहे क्षमयित्वा गता स्वयम् । एकात्मस्थितावेती देवसेनागुहायुधौ ॥ १७
वीक्ष्य सर्वे सुप्त नत्या सन्तोष प्राप्तिरे तत् । एवम् पण्डितस्याथ पादप्रभाज्जम् वृष्टि ॥ १८
शचीपानिस्वभृगारजलैरिन्द्रो विनिर्गते । अथार्च्यं चन्दनं पुष्पैर्भुवदीपादिमिस्तथा ॥ १९
इतानोपचारैः पादोद पायन तदा । कुत्रचित् स्थापयामास स्वीकृतं तदनतम् ॥ २०
जलमादाय हस्तेन गुहस्थेय कुटुम्बिनी । इति ध्रुवस्तदाधारा चकार मधरान् द्विजा ॥ २१
ततो मगलपक्ष्मज संपाद्य मनसा विधि । श्रदात् शुद्धकाण्डे तत् स्वेच्छामगच्छेत्तथे ॥ २२
पयस्य देवसेनाया कण्डे तदेवजायक । सुवर्णिकुसुमसमि, पुन पण्डमभूयत् ॥ २३
तत पुरन्दर पुत्रीजाम्रोस्तुरसायनम् । लभृत फलमन्यथा नैवेद्यमकरोत्सुधी ॥ २४
याद्यपोपस्तदाभ्यन्तं यमूय यननादवत् । आशी प्रयुज्य तत्रत्या स्तुष्टिमावुस्तदा भृशम् ॥ २५
जुदाय समिश्राभ्यादुतीति पावके सत । प्रदक्षिणाविधि विधिविधिता प्राप्तोत्तमा ॥ २६
प्रदक्षिणीत्यर्थे तदा रक्तस्थय प्रभु । पानिनाऽऽरोपयामास पत्न्या वाद् तदाऽऽमनि ॥ २७

ददन्तुस्तदात्वेतो दंपती तामरुच्यतीम् । ततो महेश्वरं गौरं पितरौ जगतामुभौ ॥ २८
 प्रीणिप्रदक्षिणान्यत्र कृत्वा नेमतुच्छता । स्वापयामासतुगौरीपरमेशौ निजासने ॥ २९
 समालिङ्ग्य स्तुतां पुत्रं हृष्टाहृष्टा विलोकयती । मय विष्णुमुखा देवा मदसिंहासनस्थितान् ॥ ३०
 प्रणम्य तुष्टुर्भक्त्या दृष्टुं तान् लोचनप्रियाम् । अंतर्दधतुरंबेशो तदानीमेव भूसुराः ॥ ३१
 आक्षेपेण ततो देवाः स्तोत्रं चक्रुर्मेशयोः । तदानीं भार्या साकं स्वात्मयं प्राप यन्मुखः ॥ ३२
 शृण्वन्मङ्गलवाचानि स्तोत्राणि विविधान्यपि । द्वारि स्थित्वासुरान् सर्वान् प्रेषयित्वा गृहान्प्रति ॥ ३३
 द्वारपालान् गृहद्वारि कल्पयित्वा तदा प्रभुः । चिवेशान्तःपुरं रम्यं भार्यादत्तपरो द्विजाः ॥ ३४
 देवसेनागृहौ तत्र तस्थतुः परया मुदा । सुसुकन्दमुखान् मूषान् देवान्गान्मृषीश्वरान् ॥ ३५
 यथायोग्यं सुपुत्रांस्तान् पूजयित्वा पुरन्दरः । बासोभिर्भूषणैर्दिव्यैः कल्पवृक्षसमुद्रयैः ॥ ३६
 प्रासद्योषविभिर्मुक्तैर्भोगिभिर्हरेरकट्पणैः । शोषयित्वा यथाम्यायं प्रेषयामास तान् द्विजाः ॥ ३७
 शय्या सह तदा सोम्यं स्वपुदे न्यपसम्मुदा । स्थित्वाऽत्र कतिचित्कालं सुप्रहृण्वस्त्रिधासह ॥ ३८
 पट्टाभिषेकमिन्द्रस्य कर्तुं स्वयं प्रति हुतम् । प्रतस्ये सगृहद्वारि सर्वदेववरो द्विजाः ॥ ३९
 तदा मत्स्थभूर्भूतानि वीरारसेनाधिना अपि । चक्रुः कोटालहारावान् पट्टाणां महारवौ ॥ ४०
 तच्छ्रुत्वा मघवान् प्रह्ला हरिरम्ये सुरोत्तमाः । सर्वेभ्यो मित्रितास्तत्र गृहधामागतिके तदा ॥ ४१
 ततो मनोजयं रम्यं रघुमारुह्य पन्मुखः । प्रतस्ये सकलान् देवान् कृतस्तोत्र प्रणामकान् ॥ ४२
 निजासनान्यधिष्ठान्तु मुक्त्या देव्या इणान् द्विजाः । गृहाव्रजा ततो देवा बाहनेषु व्यवस्थिताः ॥ ४३
 निरुद्धं देवदेवस्य पुरतो मक्तिसंपुताः । बाघातामारबोऽप्यासीत् प्रकटांबुदमिस्वनः ॥ ४४
 निर्ययुद्धत्रिणाः कैचित् भवशिरश्शुभ्रवामराः । पृथे निर्यस्य देवेशः प्रापायममराधतीम् ॥ ४५
 विदधामग्निना दूर्वां दण्डां पावैतीसुताः । सुरतक्षणागम्यीक्ष्य कुर्वतां पूर्ववत् खणात् ॥ ४६
 इति प्रोवाच भगवान् कारुण्यामृतसागरः । निर्भये स तथैवाशु पुरीं सर्वसुरात्तपाम् ॥ ४७
 तदा विष्णुमुखा देवास्त्वष्टारं शिक्षितां वरम् । तोषयामासुरत्यन्तं मृदुवाग्भिर्महीश्वराः ॥ ४८
 तैव साकं सुरा गत्वा गृहमेतद्वज्रिष्ठपत्नम् । धृत्वा तद्वचनं तेषां बाहनादपदस्य सः ॥ ४९
 प्राप स्वमयनं रम्यं तत्रत्यं चित्रशोभितम् । तत्र सिंहासने रम्ये पत्न्या तस्यौ तदाभिमूः ॥ ५०
 तदा शशी पुरलीभिर् विमानेनागतः गृहम् । स्वदीप्यं सर्वरत्नाढ्यं सर्वार्थयसमन्यितम् ॥ ५१
 तदानीमभिभूः प्राह प्रह्लावं पार्श्ववर्तिनम् । पट्टाभिषेकं कृत्वा त्वमिन्द्रस्यागच्छ वीरताः ॥ ५२
 स देवस्य परामार्शं कृत्वा मूर्ध्नि लब्धे निधिः । अपेक्षितानि द्रव्याणि सर्वपादागत्य तदगृहम् ॥ ५३
 कृत्वाऽभिषेकं शुभ्रोदैः पट्टमयं तदाञ्जरोत् । पुनः प्राप शुदाभ्यासे स्वयं तेनाभिपूजितः ॥ ५४
 ततो मरुत्वानृषिमिषाशिषा संप्रयोजितः । चन्दितो निखिलैर्देवैर्नृत्यद्विधाःशरोगणैः ॥ ५५
 भावद्भिः किन्नरैः कृतनानोपचारवान् । कियन्तं कालमास्थाय सिंहासनमनुद्विजाः ॥ ५६
 प्रसिद्धो देशसेवेशं ननाम परिवोपवान् । शरजन्मा मरुत्वंतं स्वयं पालय पूर्ववत् ॥ ५७
 निष्कण्टकं सुखेन त्वमित्युवाच दधानिधिः । प्रेषयामास विष्वादीन् सर्वदेवानिमिति द्विजाः ॥ ५८
 सरोइद्वारि पीरान् स्नान् कृत्वा देवान् स्वयं गृहः । शुदान्तं प्रविषेशायं प्रीत्या पतमया युतः ॥ ५९
 उपिषेधं कियत्कालं सगल्लोके यथावृत्ति । पुनः स्कन्दमिरिं शन्तुमिषेपांगदया सह ॥ ६०
 प्रतस्ये सहसा सामी मञ्जुमिष्णुमुखान् सुरान् । प्रणम्य परया भक्त्या बद्धाङ्गतिपुटैः स्थितान् ॥ ६१
 कृपया वीक्ष्य तान् स्वेषु लोकेषु प्रैषद्गृहः । प्रेषयित्वा स्वयं देव्या रघुमारुह्य सुन्दरम् ॥ ६२

लवल्याख्याऽमयत्तस्याः केन वा हेतुना तथा । यदैतदखिलं सृत तपतांवर नोऽधुना ॥ २२
सूतः — काञ्चीपुरं जगत्स्थानं वर्तते यन्महत्स्यलम् । तत्समीपे पुरं ख्यं मूर्धास्फाद्यति विधुतम् ॥ २३
लवलीनिलयः कञ्चिद्विरस्तत्र विराजते । तत्र व्याघ्रोऽवसच्छ्रीमांश्चिरपत्यस्तपोधनाः ॥ २४
व्याघ्रानामधिपो नित्यमेच्छत्यस्य सुतं परम् । गिरौ वसिन्माह्वारण्ये शिवाय्यो मुनिसत्तमः ॥ २५
तपश्चचार पुण्यात्मा तपस्वी सत्यवर्धनः । स कदाचिन्मूर्ध्नि ख्यां स्वसमीपे स्थितामृषिः ॥ २६
विलोक्य कामवशतो मुमोह नितरां तदा । तदाबोक्त्वा मन्त्रेण गर्भं घसेत् स साध्वी ॥ २७
लवलीकुक्षमध्ये सा सुपुत्रे क्षियमुत्तमाम् । विलोक्य तां विज्वातीयां दुद्राव भयनिहता ॥ २८
हरोद तत्र सा याता सुसुरेण तदा द्विजाः । तां दृष्ट्वा व्याघ्रवर्ज्यं शङ्कसीमागतः कञ्चित् ॥ २९
मिषद्भूमौ हिसंयत्तकेदारालोकनाय सः । प्रीत्या परमया युक्तो गृहीत्वा तां मनोहराम् ॥ ३०
गत्वा लब्धे कुटुम्बिन्या हस्तयोर्दत्तवानमुदा । पुत्रोत्सवकिंवां भूत्वा तदानीं व्याघ्रनायकः ॥ ३१
स्वस्त्रियाऽनुदिनं कथाप्रपोषणद्वयो द्विजाः । बहुषे सा मन्त्रेणैव बभूव द्वावशायसरम् ॥ ३२
रेणुक्रियाविल्लासेन यालयेष्टासमन्विता । ततस्तु तां व्याघ्रमायस्संपन्नप्रीडं सोमधीम् ॥ ३३
केदारे कुञ्चिद्वन्ये स्थापयन्मास रक्षितुम् । शकुन्तापुत्रातेभ्यः प्रियं गृहीद्विनीषतम् ॥ ३४
सदृष्टायां तत्र कृष्येयं भस्मकान्ति पतत्रिणः । अर्च्यैस्सर्वैश्चन्द्रमोदैर्नयैश्च सत्सु मनोहरा ॥ ३५
भालवाले लवल्यानामसदाख्या यन्मूढि । तामेतां रक्षितुं स्कन्धो मुक्त्वा स्कन्धगिरिं तदा ॥ ३६
प्राप धीपरिपूर्णाख्यं गिरिं परमशोभनम् । तदानीं नास्ति दृष्ट्वा लवलीनायिकामिमाम् ॥ ३७
प्रणम्य स्कन्धपञ्जीति, छात्वा सर्वैश्चतश्चरन् । प्राप्य धीपरिपूर्णाख्यं गिरिं परममद्भुतम् ॥ ३८
तत्र दृष्ट्वा गुहं देवदेवं नावा श्रुप्रीथ्वरः । दृष्ट्वाभ्यातोर्गसि लवलीमित्युक्त्वा देवतायकम् ॥ ३९
विशेदेन प्रणम्यार्थं प्रतस्थे स्वेच्छया पुनः । व्याघ्रयेयं गृहीत्वाऽथ निरगापन्मुलस्तदा ॥ ४०
समागत्य जघेनायं लवलीनायिकान्तिहम् । का त्वं बाले सुता बभूव किं नामासे क्वा जतिः ॥ ४१
कथमेतादृशीं व्याघ्राः स्वीकृतमस्मिन्द्वयम् । मास्थापयप्रिये त्वादि प्रियङ्गुं रक्षितुं घने ॥ ४२
मार्गो याप्यो जन्मभूमेर्मुक्त्वा लज्जां वरानने । यद् किञ्चिद्दिहलैनमप्यकोक्य मामिह ॥ ४३
जानासि विश्वनस्यायनुचितं वाननस्य च । घनेषु नितरां भ्रातृया स्त्रियस्यास्यानु नायिके ॥ ४४
भामृतस्य पिपासामे सुधापूषेतिजाघरे । एवं यादिनि देवेशे स्तपिता व्याघ्रनायकः ॥ ४५
सेवितो यदुमिर्याधिः कूरुवैधनुर्धैर्यैः । यावानामास्वैर्गमैः प्रतस्वे पुरतो द्विजाः ॥ ४६
तदानीमेव देवोऽपि गृहीत्वाऽसनशालिनः । भवंतवेदयाक्षस्य रूपं परममद्भुतम् ॥ ४७
तस्थे केदारानिहते छायां हत्वा सुशीतलम् । व्याघ्रसमागतः पुण्याः फलानि विविधानि च ॥ ४८
मिषंगुपिष्टं समधु धातस्येन ददौ द्विजाः । मन्येऽनुजीविनस्तस्य वृक्षमेतं विलोक्यते ॥ ४९
इतः पूर्वं नटपोऽयमिति श्रेष्ठं तदाभ्यताः । तात्रियायं प्रधानोभ्यं व्याघ्रः पुत्रीमवेक्ष्य सः ॥ ५०
वत्सेयं फागतो नृधरस्तुच्छायस्तवसंगतः । इत्युक्त्वन्धं जनकं वज्रानेऽग्निमं पितः ॥ ५१
मायेव भाति नितरामित्युवाच वरानना । गाऽस्तुते यीतिरेतस्य दारुणाः सुशीतलाश्च ॥ ५२
भवत्वर्यं सहायस्ते वानने सुखादोग्निशम् । इत्युक्त्वा प्रथयी व्याघ्रो वनानि विविधानि च ॥ ५३
गते सपरिवारेऽस्मिन् जगद् प्राक्तनुं मुहः । घनुष्याणिमैहाकरो युवा नेत्रमियो धरः ॥ ५४
चादुपाश्यानि भूयसि जगदादिह्नोस्तुकः । भातिक्वा नाय तामेनामवद्वत्कण्ठतो द्विजाः ॥ ५५

तमेन सा भयोद्विजा प्रादधाचं नतानना । अहं हीनकुलोद्भूता त्वं राजकुलोद्भवः ॥ ५६
 म्रियंशुपालिका राजन् भावयोः कियदन्तगम् । तथेदंमिहायुक्तं गच्छगच्छ यथागतम् ॥ ५७
 यदि एहः पुष्टिर्देस्यं तदा याथा भवेत्तुभ्यम् । इत्युक्तयत्नामेतस्यां तदानीं व्याधनायकः ॥ ५८
 समागतः पुनर्व्याधैर्बहुमिस्त्रुमहाश्वैः । समादाय गुह्यदीर्घं स्थायिं रूपमद्भुतम् ॥ ५९
 जरापलितसर्पाङ्गं वृण्दमालेभ्य पाणिना । व्याधस्य तस्य भस्मानि ददावाशीः प्रयुज्य सः ॥ ६०
 गेदव्यं कुत्र भवतः किमपेक्षितमयं च । इति पृष्टस्ता तेन मृदः प्राद धनो द्विजाः ॥ ६१
 किमप्यपेक्षितं ग्राध चरं मे नास्ति यस्तुपु । स्नातुं मां कुमरीतीर्थमागतं विद्धि ते गिरौ ॥ ६२
 इति तस्य वचः श्रुत्वा तथेति व्याधनायकः । स्नात्वा त्वमयं मत्पुत्रा वस साहाय्यतां गतः ॥ ६३
 इत्युक्त्वा पूर्वेयत्तस्याः फलादीनि प्रदाय सः । यथौ लक्ष्म्यैः पुरुषैर्व्याधोऽयं प्राङ्गणोत्तमाः ॥ ६४
 ततो वृद्धस्तु तां कथां श्रुत्वा पृथग्वा वतंते मम । इत्युक्त्वायाय तदस्तात् फलपिष्टमप्युपयम् ॥ ६५
 भक्षयित्वा विपासा मे वतंतेऽप्येयुवाच ताम् । इतस्तदायस्तुमहास्त्रीर्वा सतगिरौ भवान् ॥ ६६
 पीत्वा जलानि स्वाशुनि पुनरागच्छतु क्षणात् । इति तस्या वचः श्रुत्वा नथेति सरणीमहम् ॥ ६७
 पृथस्ततस्तयं साहाय्यं श्राप्य भर्तुं प्रदर्शय । सा तथेति विनिर्मल्य तटाकान्तं निनाय तम् ॥ ६८
 पीत्वाऽऽकण्ठं जलान्धेय तत्रगत्वा सरोवरे । पुनरागत्य तां बालां मुण्या मे जलकाक्षिणी ॥ ६९
 निवृत्ता वतंते तृणा भयन्संभोगलक्षणा । तां निवारय सर्ववसुन्दरे दयया मयि ॥ ७०
 त्वां नतोऽस्ति सुषापूर्वमधुराधराशानिनि । गङ्गीकुटं त्वं विजने धने मां धाघते स्म ॥ ७१
 इति तस्य वचः श्रुत्वा लपली वृद्धमीक्ष्य तम् । वृद्धस्यं तापसोऽपि यत्किञ्चिद्वदसीह माम् ॥ ७२
 ययोश्चिको नमस्कारः कियतेऽप्येति चोक्तवान् । भस्मादीयेर्पदि भवान् इष्टस्येतादृशस्तथा ॥ ७३
 धाध्यते नितरां तस्यं वदन्नाहागच्छ संप्रति । पुरोगच्छाम्यहं शीघ्रादित्युक्त्वा प्रपयी पुरः ॥ ७४
 तदानीं पण्मुलो ज्येष्ठं गजवक्त्रमचिन्तयत् । स तु गन्धर्विषाकारो महाशैवेन निर्ययौ ॥ ७५
 तं दृष्ट्वा गजमङ्गं स मीतमीता महाजयात् । जगत्य वृद्धमालिन्यं स्वदुक्तं तच्छृणोम्यहम् ॥ ७६
 रक्ष रक्ष गङ्गाक्षसात् शरणागतवत्सलाः । इति तस्या वचः श्रुत्वा प्रणम्य गणनायकम् ॥ ७७
 तुष्टाय परया भक्त्या पण्मुलो वृद्धप्रेषवान् । तपसंहृत्य तद्रूपे चिप्रेणोभतर्दये द्विजाः ॥ ७८
 ततस्तु तां महादामे रम्ये तस्मिन् शराम सः । केशवर्णयमनं ध्रुवा तृणादन्तच्छब्दं रदैः ॥ ७९
 स्वर्करं वशीयामास संभोगान्तरं द्विजाः । तं दृष्ट्वा पण्मुलं मीता श्रीसा परमया युता ॥ ८०
 प्रणम्याञ्जलिहस्तानाशानेय तवसुन्दरम् । वपुरेतादृशं देव न प्रदर्शितयानसि ॥ ८१
 प्रतारणं कृतं तूष्णीमहो लीला तथेदशी । इत्यादि वचनं श्रोत्वा तुष्टाय लचलीपुङ्गवम् ॥ ८२
 यतस्तामाह वैदेशो मन्दस्मितमुखांबुजः । शिष्णोसुखं तनया पूर्वं तपः कृतवती महत् ॥ ८३
 तपसा तेन सन्तुष्टः परां प्रीतिप्रवाप्सते । त्वयि केहरसापिष्यारैवं संयुक्तवानहम् ॥ ८४
 तत्त्वं म्रियुक्तेदारे पुरा गच्छ ममाधुना । नागमिष्यामि तत्रापि महाभामे जयादहम् ॥ ८५
 इति गुह्यवचनं निशम्य षष्ठी तदुपरि सञ्चिहितात्ममानसेपम् ।
 विहितयत्नमस्त्रियामुदस्य द्रुतमपि पूर्वमवापतत्स्थलं सा ॥ ८६

इति श्री स्कन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

वैष्णवखण्डे तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ मय चतुर्थोऽध्याय ॥

श्रीरस्या स्फुटपरिजानवर्षेणम् ॥

ततस्तु तत्सखी कान्ति श्रियद्वीहिपालिनी । पप्रच्छ क्वता कालमियन्तमिति ता द्विजा ॥ १
तामाहेय तटाभ्रसिन् आत्वा भूयस्समागता । क्वर्तते तटाकोऽपमधराय विशुद्धि ॥ २
सुरजे लोचने रम्ये वेशास्तसन्तिस्वर्त । प्रवर्तन्ते मुखे स्वेदधिन्द्रवोऽपि मनोहरा ॥ ३
तथेयुक्तयतीं शात्वा शकमाना निजप्रियाम् । भारोपयति निःशत्य सखि हे मयि सप्रति ॥ ४
एवमन्योन्यमनयोर्वदत्योक्तोत्तोराम् । समामतस्तत्र शुद्धो धृतकामुक्ताग्रयान् ॥ ५
हत्वा छेदप्रतिभ्रांत इव त बाचमुक्तवान् । युवा पाळे गजधेष्टु किं वदर्शधुरजतम् ॥ ६
मन्दराविजसर्वाङ्ग वलायनमिहाभितम् । इति बाच निशम्यास्य सखीवापि जगद्वतम् ॥ ७
एवहीय तप नुबस्य भटस्य वद मा च बी । इत्युक्त्वा चिन्तयामास मनस्येवा द्विजोत्तमा ॥ ८
जमयोरनयोदधीं श्यातोस्याश्चर्यमाणम् । गजार्दीना तथा तस्या प्रियगुमीदृशकिताम् ॥ ९
एन सा दीक्षते तामप्ययमन्यीक्षतेतराम् । इत्यसदिहा तावेतौ लवली यन्मुक्तौ सखी ॥ १०
सकदारे गता वेगाभ-युनाय सम-युता । अनुस्वाद्यु ता देव प्राप्येता द्वाद्वाजोत्तमा ॥ ११
मास्तु कोपा परारोहे युषयोर्वदपक्षितम् । तत्पवच्छामि क्षीत्रेण वषा कुह परानने ॥ १२
समाकर्ष्य वचस्तस्य राजानो व्याधक-यकाम् । वाञ्छन्ति वा प्रवानेना कथमिच्छति पालिकाम् ॥ १३
इय विष्णोर्वैराद्व्यममृतं क्षाप्तु लोचनम् । लपोमहिता व्याधस्य वभूव तनुजा ननु ॥ १४
मया नियोजयत्येता परेषुस्तु-दरे यदि । वटे(वटे)लिखिता ता वाक्ता भद्रा पश्याम्यसदृशम् ॥ १५
इति तस्य वच धुःखा सखी प्राह गिरं तदा । न युक्मीदृश तेऽथ यचन मानिना पर ॥ १६
आनयिष्यामि ता क्षीप्राङ्गारारामे मनोत्तमे । तिष्ठ तत्र यदि न्यापैरिदृशो धीक्षितस्तदा ॥ १७
परिपीडा मयेतद्वर साधवानेन तिष्ठ भो । इत्युक्त्वाऽभ्याशमागस्य लवल्या सा सखीक्षणात् ॥ १८
प्रणम्य बाह्या तस्यैव उप-वा तस्यै विशेषित । आनीय वृक्षारामेभिसिन् कुशचित् स्थापयुक्तीम् ॥ १९
स्य पुष्पावहारस्य ध्याक्षेनाप्यत्र निर्गता । ततस्समागतो धीव्य तामेता लवलीं गृह ॥ २०
द्रतमुत्थाप सा ठक्षी प्रणमाम स्फातरा । ता समालिख्य देवेशस्तदीयस्तनकुक्षे मले ॥ २१
दुष्पांश्चर इतनलक्ष्मणरेखो हराम ताम् । ततस्समागता पुष्पाप्याहृत्यैतत् सखी क्षणात् ॥ २२
आवप्य लिङ्गरेभवस्या कुसुमानि यद्वनि सा । आहूय ता पुन क्षेत्र प्रियगूत्रक्षिति ययौ ॥ २३
तत्र सा लवली तस्यै सयोगभ्यन्मुखसमे । कदा मवेदितितरा विरहाकुठितान्तरा ॥ २४
मय ध्यावास्तमागस्य सुवर्णपु (सुपदेषु) प्रियगुप्तु । निःसरे लवलीं बाह्या वेद परमशोभनाम् ॥ २५
तासखी सपुद्ग प्राप साधनतनुज्वला । पक्षिणा तत्र याताना वृक्षाणा गिरिणामहो ॥ २६
मृगानामपि चान्येषा मुक्तवोपत्या गमन द्विजा । स्मृत्वास्तु लवलीं देव मन्त्रेन निपीडिता ॥ २७
विहाय कडुकवीडाम यामपि शिशुमियाम् । मुमूर्छामवस्थाया मृशमुद्विग्नमानसा ॥ २८
ततो मादमुत्तास्तस्या परिवृत्त्य सम-तत । माशङ्कवाभेशमेतस्या निवृत्तं कुलदैवतम् ॥ २९
गुह महोपकारेण नैवेदैरप्यदोषकम् । ततो यथीं समानिश्य गुहस्यामितहजस ॥ ३०
सयोगोऽमवदद्वैयमापेशो द्वाद्वाजोत्तमा । श्रुतेय गुहनामानि समुत्तस्थे जयन सा ॥ ३१
एवं बहुप्रकारेण तस्यै चित्प्रविहन्ता । ततो म्याथा प्रियगूत्तननुनन पञ्चता गतान् ॥ ३२

समाप्य पण्मुल्लस्य तामहृष्टा निजप्रियाम् । इतस्तत्तत्र भीक्षयेना विवहेण समन्वित ॥ ३३
 पप्रच्छ पर्वतान् गृक्षान् कान्तानि मृगानिपि । वापीकूपतटाकादीन् कगता प्राणनायिका ॥ ३४
 इति पृष्ट्वा रसेनाथ सायाद्वेभ्रमते रथौ । गृहपृष्ठप्रदेशेभ्यसा गत्वा रात्रायुमासुत ॥ ३५
 निर्पास्यति कदा रम्या सयीदयात्र स्थितो द्विजा । तदा समागता तस्यास्मन्कीर्त्ता भीक्ष्य पण्मुल्लम् ॥ ३६
 न लभ्यतेभ्यकाशोभ्य सयोगाय तवाधुना । न युक्तः खलु संपोगो गेहेऽस्मिन्वालयसाह ॥ ३७
 तदन्वयानयित्वेना गच्छेत्तुक्त्वा स्वयसखी । समेत्य तत्समीप सा स्वपत्नी प्रातर तथा ॥ ३८
 पितृन्-यानातनिद्राभ्यन्नायैषा श्वेनताम । निर्गन्तं कथाटव हृत्वेना गुहसन्निधिम् ॥ ३९
 प्रापयित्वा सखीरश्मद ग्राह्याच द्विजोत्तमा । हणे यदि मयाम्यधि परिपीठ्यो (कुहरेभ्यो) भविष्यति ॥
 सरक्ष्येन तदन्यथ गच्छेत्तुक्त्वावपौ तदा । लवस्या करयोस्तस्य गुहस्य परमारमन ॥ ४१
 भर्षयित्वा गुहेनेय सन्तुष्टेनातरामना । इतनानोपचाराशु प्रणम्य लपलीमपि ॥ ४२
 परित्यज्य स्वप रोह प्रापानुपतिमाभ्यसा । धली गुह प्रवम्याथ श्वेन तमसि साहसात् ॥ ४३
 कयमभ्यागतस्तदत्र रक्षितुं मा इषावशात् । इत्युवाच तत्तस्मैहावाऽकपालपैत्रेनोदर ॥ ४४
 ध्रुत्वा सुबिसिना (सुबिसित) पश्चाद्गमपालैरलक्षित । दूरे कस्मिन्महागमे वरणा साक तथा गुह ॥ ४५
 रेमे समदहासेन रतिशास्त्रविचक्षण । ज्येष्ठीताया ततो राग्या लपस्या जगती तदा ॥ ४६
 समुत्थाय सुता पार्श्वे भीक्ष्याहृष्टा ससभ्रमम् । पप्रच्छ तत्सखी गत्वा कबली कगतेतिताम् ॥ ४७
 विहायते प्रया नैवा प्रातरैवेति साब्रवीत् । प्रवृत्ते पत्तने हाहाकारे सर्वत्र भूसुरा ॥ ४८
 व्याधनापस्ततोव्याधे निरगाहीधितुं क्वपि । चोरयित्वा सुता बाला कोजीवेऽपानभुञ्जन ॥ ४९
 इति व्याधान् बहून् घोरांन् मार्गेषु प्रैरयस्ता । स्वयं यनेषु रथेषु पर्वतेषु सरित्सपि ॥ ५०
 परिभ्रमन् क्रमेणाय वृक्षावाममयाय तम् । तत्र हृष्टः सन् व्याधान् कबली भयकपिता ॥ ५१
 समापान्त्र्य देवेश रक्षमा शकुषागण । इत्युक्त्वा प्रवतामेना भीक्ष्य किञ्चित् सितामन ॥ ५२
 मास्तु मीतिर्वरारोहे मयि तिष्ठति बल्लभे । तिष्ठ मत्पृष्ठदेशे त्वं योऽसु शक्तिश्च वर्तते ॥ ५३
 समाकर्ण्य घञस्तस्य पृष्ठभागमगाधहा । तदैव ते समागत्य पुत्रीचोर इति कुधा ॥ ५४
 जङ्गम्य कटुवाचोऽस्मिन् पयर्पुस्तसायकान् बहून् । धली तदा भयोद्विग्ना सहैताम् महाबलाम् ॥ ५५
 पालयत्य भयादस्मादक्षमा प्राणनायक । इत्युवाच ततो वैश सर्वभूतहितोदतम् ॥ ५६
 तवच्छाया कुकुट वैद्यस्तदाभ्यार्थीदुमासुतः । समागत्य श्वेनाथ महाराथ वकारहि ॥ ५७
 निशम्य तं महाराथ प्रलयायुदनिस्त्वम् । पतित्वा भूतले सर्वे ॥ ५८ प्रावान् मयातुरा ॥ ५८

इति भीरकान्दे महापुराणे शकरसटिताया शिवरहस्यखण्डे

देवकाण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

श्रीवल्लीकन्यायाम् ॥

हृत्वा तानखिलान्गणधिरवाहेत्नायक । अनुसृत्य गुहं धली पितृदुःखसमन्विता ॥ १
 भवकुण्डितसर्वाङ्गी चेलेनानुपयौ द्विजा । मध्ये माय समागत्य तदा ब्रह्मात्मसम्भवा ॥ २
 नारदस्तपता धेष्टो लीलामानुषविग्रहम् । प्रणम्य गुहमाकर्ण्य वृक्षान्तमनुपूर्वशः ॥ ३

प्रार्थयामास देवेश सखीष्य शबरान् मृतान् । एतत्पितृमुखात् स्वामिन् सर्वमगलमयुत ॥ ४
घृहीताग्निप्रह पञ्चाद्विधिना हृष्ट देवप । इति तस्य यत् भूत्वा लोकयात्रा विधिरसया ॥ ५
निवृत्तो नारदेनाथ लघ्वली वीक्ष्य सुन्दराम् । मद्रात्रया त्वमेवात्र त्वत्पितृमुखान्मृतान् ॥ ६
उद्धीयथ घारोहे वीक्ष्य इच्छा ह्वाप्विता । तथैयोद्धीयथामास सयानेताम् गुहप्रिया ॥ ७
उत्पितेषु पुलिन्देषु स्वापादिव महीसुरा । स्वरूपं दर्शयामास लीलामानुषविप्रहः ॥ ८
देवसेनापति दिव्यं यन्मुखं द्वादशेक्षणम् । युगव्यापतमन्दारमालाव्रजशसच्छयम् ॥ ९
महोरत्नमहाप्रीयमग्राहतमनुत्तमम् । तं दृष्ट्वा ते गुहं व्याधा श्रेयोभुर्भयविह्वला ॥ १०
तुष्टुषु परया मयस्था परितुल्य सम तत । यदीदृशं कृतं देव मर्यादोलुप्यत एषा ॥ ११
मपकीर्तिर्भयैस्सङ्कुलका मर्हिता । तत्स्वमेता विघामेन वोढुमर्हसि विभ्रम ॥ १२
इत्युक्त्वा ते प्रणेमुक्ता कुमार जगता शुभम् । वंगीकृत्य यवस्तेषां क्षयया देवनायक ॥ १३
नारदेन सम गत्वा पञ्चण स्वापसेवितम् । तस्ये व्याघ्रासने दिव्ये तद्वत्ते प्राणलोचमा ॥ १४
तदा ववृणुस्ता बाढा दिव्यकृपा यरासने । त्यक्त्वा त मानुष रूपं त्वत्वं क्षीर्णासिवोरग ॥ १५
जलमाशाय हस्तेन तवाधारा पुलिन्दप । गुहाय यत्तथापि विघामेन द्विजोत्तमा ॥ १६
मग्निकार्यैर्युधियरो नारदोऽप्यकरोत्तदा । प्रादुरासीच्छराज्योन्नि पार्श्वसीमहितदिशाय ॥ १७
प्राज्ञविश्वदादिभिर्देवैः स्तुतवाननयशायुः । स्थित्वा तत्र महादेव कल्पपाणयुधं गुहम् ॥ १८
मयकोकपद्मीश्वरं सुतया लघ्वलीमयि । नमश्चकार पश्यतां गुहो वेगात्समुपेत ॥ १९
पथर्धुत्तरारत्नसर्वं पुण्याणि शरजम्भि । प्रणेमुर्दगती पहीगुहौ तौ विष्णुपूर्वका ॥ २०
मन्तर्द्वे महादेव धनेनैतैस्तुरोचमै । व्याघ्रनाथस्ततो व्याधे क्षीभिर्देवापिप गुहम् ॥ २१
प्रणम्य प्राप सन्तोषं हृद्येऽथ भुजा तवा । यत्तं व्याघ्रनाथोऽयि दुष्टमानि हुरोपरि ॥ २२
एवं नामोपचारेण पूजितो यवनायक । प्रतस्थे धीमतीपूर्वनिधि परमशोभनम् ॥ २३
निवर्त्य प्रस्थिताम् व्याघ्राम् सत्वावेशापरवसि । व्याघ्रक्षीमिस्सस्य देव्या यस्या गिरिमपाय तम् ॥ २४
तत्र सिंहासन दिव्यं विभ्रमकर्मविनिमित्तम् । नानारत्नमपापूर्वं देवता साकमहिधयत् ॥ २५
तवा पश्यच्छ देवी मम प्रणम्य गुहमभ्ययम् । किं नामाय विरिस्त्वाग्निग्निमानं यद्वतितम् ॥ २६
धिषा देव्या निरिपंस्मात्परिपूनेलदाहय । पुत्रे मया हता कैचित् तस्मादुद्धगिरिस्तत ॥ २७
काञ्चीपुर्धारममीवोऽयं पलाशेन विशिष्यत । काञ्चीस्थलेषु पुत्रेषु क्षीर्षेण स्वर्गदी यथा ॥ २८
पर्वतेषु च सर्वेषु यथा कैलासपर्वत । वीणावेणुसूक्ष्मापेन्द्रहास्यं सर्वदा ॥ २९
पुत्रा मां पूजयिष्यामि क्षिप्रमप्य मध्यामिह । कदाचानप्य सरं दात्वा स्वच्छाम परिपूरितम् ॥ ३०
यत्कदाहारापुण्याणि त्रिस्तम्भश्च त्रिभुवि । विवर्चति सुभापीनि मयीत्यर्थं करोषते ॥ ३१
स्वामीह स्वपानत्र गिरौ परमशोभने । पश्यति ये विरिपरमेनमत्र नरोत्तमाः ॥ ३२
तेषां पापानि नश्यन्ति क्षिप्रमेव न क्षण्य । क्षाया करोषतेऽस्मिन्पते सामर्चयति गान्धवाः ॥ ३३
मार्जारं संप्रयायेथ माहृषापरिपूरित । पश्यति ये पञ्चाक्षरमजमा निद्रिनेन्द्रियाः ॥ ३४
मत्स्या सर्पादितानपांमन्ते मोक्षे प्रयानित । दृष्ट्वा निधिरं येषां त ममति तगाधमा ॥ ३५
ममार्पितं दत्तैः पुण्यं तत्पापजम् मयेत् । महापापकर्मयुक्ता ये अमर्शिता नरोत्तमम् ॥ ३६
विपूय तानि ते महाविष्णुपूर्वका यन्त्रितम । मन्दं प्राप्नुवन्त्येव नाम कार्यां शिवायताः ॥ ३७
यदेवं मनुजैरत्र पुण्यं सम्पन्नमुत्तमम् । अनतपमर्दं तत्र तत्राद्युत्तं सत्पापया ॥ ३८

यद्यदोत्तरं पापं तत्तदत्र विनश्यति । एवमादि यत्तः भुत्वा गृहस्य परमाप्तः ॥ ३९ ॥
 तरांम्रीतिमवापसौ मन्दसितमुखान्बुधम् । तत्र शीघ्रं परं लिङ्गं प्रतिष्ठाप्यामरेभ्यः ॥ ४० ॥
 पूजयित्वा पुरारतिं कृपां प्राप्य महेक्षितुः । स्थित्वाऽत्र कतिचित्कालं नगानामुत्तमे द्विजाः ॥ ४१ ॥
 दिव्यं विमानमारुह्य लवस्या सहदेवपः । प्राप्य स्कन्दगिरिं रम्यं विमानादधक्य सः ॥ ४२ ॥
 तत्र स्वरोदगुद्गमन्तं प्राप्य देव्या द्विजोत्तमाः । प्रणताम ततो देवं देवसेना समागता ॥ ४३ ॥
 मील्य तां वीक्ष्य देवेशः कृपां चक्रे मुदा तदा । देवसेनां नवामास्य यत्नी परमशोभना ॥ ४४ ॥
 सालिग्रजं जातहार्दां तां सितपूर्वमप्रापत । सुसहायाभ्यातामहं त्वमत्र ननु बालिके ॥ ४५ ॥
 म्रीतियुग्म्यां गृहस्ताभ्यां सिंहासनमशिश्रयत् । देवसेनां ततः स्कन्दमासेनः पतिमऽप्ययम् ॥ ४६ ॥
 मपृच्छदानता वक्ष्या वृत्तान्तमनुपूर्वशः । गृहः—युवामुपैन्द्र तनुजे पूर्वमास्तां पराक्रमे ॥ ४७ ॥
 मायाणिग्रहमुदिश्य ते तपो धरतं महत् । तपसा तेन तुष्टोऽहं मुग्धेनां त्वां प्रह्वयति ॥ ४८ ॥
 वत्सपते कृताशातो युवाभ्यापत्तिमाश्रिते । तथैव त्वामिन्द्रपुत्रीं विचिन्तनीकरोम्यहम् ॥ ४९ ॥
 इयमग्नौ यदुह्यत्कत्या काञ्चीपुरजमीपतः । लघ्वण्यप्यगिरौ तस्ये मत्त्रेहातिहायान्विता ॥ ५० ॥
 तपश्चचार एतं ध्यात्वा मामेव मानसे । तत्र नद्यां बने कसिन् कण्वशापयथास्त्रिः ॥ ५१ ॥
 शिष्यश्रम्यामिद्यस्तत्र चचार परमं तपः । तत्रागता तदा लक्ष्मीर्हरिणीरुपमास्थिता ॥ ५२ ॥
 तां दृष्ट्वा श्रपिष्योऽयं तुमोह मदनातुरः । लवली कुण्ड (कुञ्ज) मध्ये यत्तदुत्पन्ना चराक्ष्णा ॥ ५३ ॥
 तदापयथा जगत्पसिन् प्रथिता तेन सुन्दरी । वपेन्द्रः कण्वशापेन निपादानां कुले जनिम् ॥ ५४ ॥
 मवाप व्याघ्रनायोभ्यं दृष्ट्वा तां लवलीं तदा । समावाय श्रियै स्वस्य दत्तवाननपत्यवान् ॥ ५५ ॥
 तामिमां म्रीतिंयुक्तो विवाहा विधिनाश्रिते । स्थित्वा भीपरिपूर्णाग्निरौ साकं तया पुनः ॥ ५६ ॥
 प्राप्तवानसि निकटमनशमहतेप्रिये । भुवैतदेवसेनासा नितरां दृष्टमानसा ॥ ५७ ॥
 तत्र तत्र स्थिते देव युयोजैकत्रामिमाम् । सोदयीं कण्वामूर्तें जगदैव गृहं तु सा ॥ ५८ ॥
 ततस्तु लवलीदेवसेनां वीक्ष्य तवानुजाम् । इदानीं सर्वदा मां त्वे रक्षेत्पुङ्गवा राम (ननाम) सा ॥
 सालिग्रजं तां देवसेना सखीत्यं दृढयंगमा । त्वया गृहकृपा पूर्णा कारिता मयि बालिके ॥ ६० ॥
 कृतार्था तदिहात्ममिश्रयुक्ताते परस्परम् । गृहपार्श्वगते देव्यौ रेजाते नितरां द्विजाः ॥ ६१ ॥
 मयूरकुम्भौ तस्य मन्त्रोद्योगस्तथा । गजशक्तिविमानानि तस्थुस्तत्र गृहाधया ॥ ६२ ॥
 गृहस्तुधीरस्सेनेशैर्मूर्तैरपि महाबलैः । कृतमानोपचारैश्च तस्ये स्त्रीभ्यां वरासमे ॥ ६३ ॥
 इति सदितमशेषं यन्निपुष्टं भवद्विनिबिलसुरवराणापीशितुष्वनुलस्य ।
 चरितमय पुनर्वो वच्मि यच्छ्रोतुमिच्छासच्छलमपि तदत्र ब्राह्मणानामपीडाः ॥ ६४ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यस्थाने
 देवकाण्डे पञ्चमोऽध्यायः ॥

॥ अथ षष्ठोऽध्यायः ॥

मुचुकुन्दराजः चरित्रम् ॥

श्रवणः—

मुचुकुन्द इति प्रोक्तस्तु पूर्वं त्वया नृपः । कल्याणावागतः कोऽयं स्कन्दस्य परमात्मनः ॥ १

सूतः—

धोतयं सावधानेन चक्षणेन ब्राह्मणोत्तमाः । पुण्य कैलासशिखरे पार्वतीपरमेष्ठरी ॥ २

शृङ्गारवनमालोपय विन्यवृक्षस्वली स्थितौ । तदानीं वानरः कश्चिच्छ्यामपक्वो महाबलः ॥ ३

भारुह्य वृक्षे पद्मानि यैस्त्वानि परया मुदा । छित्त्वा तपोस्ततो भक्त्या पातयामास भूरिशः ॥ ४

क्रिमेतदिति वृक्षं तं मण्डोक्यद्विधा । वृक्षस्योपरि वीक्ष्यैनं वानरं कोपयिह्वला ॥ ५

अजिह्वपद्महृदेव वेष्टादयेति तदा शिवा । परमेशस्तद्देवीमावयोर्भक्तिमावयम् ॥ ६

इत्युक्त्वा तं कपिश्रेष्ठमाह्वयामास देवपः । भाद्रतस्तसमागत्य प्रयत्नात् महेश्वरम् ॥ ७

तमेनं पार्वतीनाथः कृपया परवान्भितः । सर्वभौमो भवाशु त्वं विस्वपत्रैर्मर्दय ॥ ८

भुवि सर्वमहीपात्रमैकिल्लाह्मिषादवाम् । वान्ते कैलासमागस्य याणापस्य सुदुर्लभम् ॥ ९

भवान्य परया प्रीत्या वसेत्येवमुपाचतम् । अपार्थयस्तदा देवं मुचुकुन्दो महाबलः ॥ १०

देवदेव महादेव कलामृतसागर । शृणुस्त्वस्मिन्वेदस्मै भवन्मृताप विभ्रव ॥ ११

तदा ज्ञानं भवेद्यन्नं तन्मे वदममीदृशम् । प्रमाकारं (प्रेमाकारं) भवामीश रक्षमां परयामुदा ॥ १२

इति प्रसाद्य देवेशं हरिश्चन्द्राङ्गवैभवं । गृह्णन्त्यावमन्वीक्ष्य भक्त्या परमया गुह्ये ॥ १३

मुचुकुन्द इतिपातस्तच्छेदेषु सर्वदा । गुरमतानि दिव्यानि वसिष्ठात्पतां यदात् ॥ १४

धृत्वा यथाक्रमेणायमाचचारादरेण सः । मुनयः— मुचुकुन्दो नृपभ्रेष्ठो वसिष्ठाऽपि सत्तमाह ॥

समाकर्ण्यवचारायं प्रतापि परया मुदा । अनुष्ठितानि कैः कानि वदाथ ज्ञापिसत्तम ॥ १६

सूतः— पुराभगीरथो नाम राजा परमधर्मवान् । पराजितो रणे सोऽयं घोरसंज्ञेन रक्षसा ॥ १७

सकुटुम्बो वनं प्राप देशघटस्तदा भयात् । राज्यञ्च यन्निघर्तं तेन राक्षसेनास्य नूतुराः ॥ १८

वनं गतस्तदा राजा सृगोस्तु कपिसत्तमात् । धृत्वा गृह्णते दिव्ये भक्त्या परमया जह ॥ १९

भृगुवारे विधानेन ईककल्प्य ब्राह्मणोत्तमाः । वर्षत्रयं सचारायं शुक्यारे वरं दत्तम् ॥ २०

ततः कालेन तं घोरं राक्षसं शक्तिरूपया । गृह्यत्य देवदेवस्य मारयामास भूभुरा ॥ २१

भगीरथस्तु सन्तोषात् क्षराज्यं प्रापपूर्ववत् । निष्कण्टकं महाराजो रक्ष निशिलां मदीम् ॥ २२

शुकवामनेन तस्मात् गृह्यत्येष्टफलप्रदम् । वारदस्तपतां भेष्टप्रतिवा मत्तमुत्तमम् ॥ २३

कृत्तिकायां विधानेन भेष्टोऽश्रुपिपुत्तमम् । तस्यामेव द्विजः कश्चिदनुष्टाय वतं मुदा ॥ २४

मनुर्मृत्वा स तु भीमान् वमार पृथिवीमिमाम् । पुनरस्यां द्विजोऽन्योऽपि समाप्य मत्तमुत्तमम् ॥ २५

प्रिशकुनाम्ना पृथिवीं शशास स नृपाधिपः । जपरो द्विजराजानावनुष्टाय वतं गृह्णत् ॥ २६

कृत्तिकायां यथा शस्त्र भक्तिमती गुहोपरि । संरक्ष्य राज्यमाख्यातौ तौ द्वापन्तिम सन्तिमी ॥ २७

देहान्ते प्राप्नुमोक्षं गृह्यत्यैव प्रसादतः । स्कन्दपत्नी वतं त्वन्यद्विद्यातं भुवनत्रये ॥ २८

वरित्वा पशुपत देवा क्रवणश्च तपोधनः । त्यक्तवाभ्युरमयान् प्रापुः पशानि स्वानि पूर्वयत् ॥ २९

एवमादीनि राजाऽसौ मुचुकुन्दो महात्मनः । भावचार क्रमेणैव गुह्ये विन्यस्तमातसः ॥ ३०

प्रादुरासीत्तत्तस्य परमात्मा गृह्यस्वयम् । पाच्छित्तानि प्रदास्यामि चरैतानि सुपोत्तम ॥ ३१

इति द्रुपन्तं सं राजा प्रणम्य भुविदण्डयत् । स्तुपैर्न विविधैः स्तोत्रैरप्रार्थयदयं द्विजाः ॥ ३२
 नवसंख्याधिकालक्षदीप्तं देव इयानिधे । भवन्तु येऽनुजास्त्वामिन् सहायः प्राप्य तानिमान् ॥ ३३
 निष्कण्टकमिदं राज्यं पालयिष्याम्यनुज्ञया । ध्रुवैतद्वचनं त्वामी तथैत्युपत्वा दयानिधिः ॥ ३४
 धीरयाहुमुत्तान्धीरान्पलोकयथाश्रयोद्वचः । सूपमस्यानुजादशीर्षं भवताप ममात्रया ॥ ३५
 इत्युत्तिमस्य संधृत्य धीरास्ते भयकंपिताः । दैत्यसंहारकाणां नो देवदेव कथं दक्षिः ॥ ३६
 भवेदस्यानुज्ञयेतदस्यमे जगतां प्रभो । इति तेषां वचः श्रुत्वा कोपाकुलित मानसः ॥ ३७
 पुनः प्राह गुहो धीरान् धीर्य सभर्त्सनेन तान् । नाद्रीकुलत महाशयं वस्त्रापूर्णं गयिताः ॥ ३८
 प्राप्य मानुषमेतेन स्थित्वावास्यानुजाः क्षिती । तपः कृत्वा परं पश्चाद्विशुद्धाः किंविपादतः ॥ ३९
 मागच्छत ममाभ्यर्शं पुनरन्ते मदाहवा । इत्युक्तमाने ते धीरा मनुषं रूपमास्थिताः ॥ ४०
 क्षंतयो नोभरायोऽयं नैवरेव कृपानिधे । इत्युक्त्वा हृदयद्रुमी प्रणेमुर्मदकम्पिताः ॥ ४१
 लघ्यानुज्ञास्ततोभूयस्यानुज्ञयं समाभिताः । परिषदस्तथीभन्तुं वपेन्द्र इव भूसुराः ॥ ४२
 मुचुकुन्दाय भूपाय गुहः परमपायनः । मनुप्रहं सिधायैवं अन्तर्धानं समाभितः ॥ ४३
 मुचुकुन्दस्ततो धीर्मांश्चतुर्दशकं महत् । प्रयेकं संयदस्याप्य भ्रातॄणां परया मुदा ॥ ४४
 राज्यं वभार सन्तोषाः पुत्रद्वयं हृदिस्तरन् । ततरन्तु कर्पूरप्राये राजकन्यामतं गताः ॥ ४५
 पाणीन् संप्रादयामास भ्रातॄणामन्तरिक्षिणः । पुष्पगन्धिं विवाहाय धीरयाहुर्महाबलः ॥ ४६
 पुत्राहुर्वाद्यामास पद्मकान्तसंक्षुब्धौ । साकं दुहित्रावरया चित्रवर्षापाण्या द्विजाः ॥ ४७
 मजीक्ष्मन्स्तदा धीराः पुत्रान्वयेऽपि भूयसः । धीरयाहुर्ददौ पुत्रीं चित्रवर्ती मनोहराम् ॥ ४८
 कविरतश्चेष्टभाषाय मुचुकुन्दाय शालतुः । तस्याः वरस्थितं कीरं चित्रवर्षया मनोहरम् ॥ ४९
 यमवृता गृहीक्षेम यमपायै मुने तदा । कांक्षिष्यै प्रददुः शीघ्रं यत्नकारेण भूसुराः ॥ ५०
 पृथ्वातमेतच्छुरवाऽथ धीरास्ते श्लोघविह्वलाः । शुर्कं हत्वा यमेवैते गृहीत्वा पुनराशु तम् ॥ ५१
 चित्रवर्त्यै प्रदायैमं तेनुः प्रीतिं तदा भूशम् । अन्तर्धर्म्यमयद्वास्तचित्रवर्ती मृगप्रिया ॥ ५२
 तदा कैलदेवस्य कलमैच्छन्महदसम् । धीरास्तत्पलराजानं दूतवक्त्रेण भूसुराः ॥ ५३
 पञ्चतुरेतद्रूपेण मदष्टे श्लोघविह्वलाः । जित्वा सं रणमये तरुणं संपृष्ट शीघ्रतः ॥ ५४
 दधुरैतत्फलं तस्यै चित्रवर्त्यै तदा द्विजाः । तत्र तत्र स्थितान् दुष्टान् जित्वा देशेषु संगरे ॥ ५५
 स्वयशीकृत्य गां सर्वां सङ्कुर्याद्वर्तिनः । चित्रवर्त्यै चित्रवर्णायै कुमारं सुपुत्रे तदा ॥ ५६
 मुचुकुन्दस्य भूपस्य प्रिया सर्वाङ्गसुन्दरा । तस्मिन्काले शक्रपुरीं बलोनाम महासुराः ॥ ५७
 सरोत्सीक्ष्णरतोऽयं नित्वेन्द्रं दुर्बलं द्विजाः । तेन योद्धुमशक्तत्वात्पुत्राणामधिपस्तदा ॥ ५८
 मुचुकुन्दं सुरभेष्टं दूतैरान्वदात्मनः । मुचुकुन्दसमगम्य धनसेनं महाबलाम् ॥ ५९
 ममारयन्महासरथो रणरूपं समभितः । अवशिष्टस्तदा तस्यै यत्नको महासुराः ॥ ६०
 वज्रेण मरुतामीशस्ते जघान महीसुराः । वलाहिः कथितस्तेन तदारभ्य पुरन्दरः ॥ ६१
 हत्वा वलं महाधोरं मुचुकुन्देन भूसुजा । स्वपृष्टं प्राप मन्वान् सन्तोषेणामरेभ्यः ॥ ६२

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवसहस्रनाम्ने

देवकाण्डे पष्ठोऽध्यायः ॥

॥ मय सप्तमोऽध्यायः ॥

श्रीमुचुकुन्देन कमलालये श्रीत्यागरात्रप्रतिष्ठा ॥

ततः स्नात्वा नृपसुरापीशौ परमशोभनौ । पूजाकृद्दं पुराणहेरमूवि विशुस्तदा ॥ १
 उपविष्टो नृपभेष्टस्तुष्टमासनमुत्तमम् । ददर्श पूजाकालेऽस्य सोमार्स्फर्द्दं महेश्वरम् ॥ २
 प्रसन्नप्रदनांभोजे परमानन्दविग्रहम् । तं दृष्ट्वा परमेशानं मुचुकुन्दो नृपोत्तमः ॥ ३
 कैलासवासिनं देवमेविकासहितं प्रभुम् । स्मृत्वा तुष्टाव भक्त्या तमानन्दमुपरिस्तुत ॥ ४
 तस्मै प्रमथो भगवान्मुचुकुन्दाय भूभुजे । विष्णुनाभ्याघितः पूर्वमहमिन्द्रमिहागतः ॥ ५
 तं मां मयं पूजयामाप्तिमद्रक्तपु वषो यतः । इत्युपांशु महीपाले प्राहवाचं महेश्वर ॥ ६
 न भ्रूयते पयोद्रेण तथैव ग्राह्यमोत्तमा । तच्छ्रुत्वा मुचुकुन्दोऽयं प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ ७
 तस्यै पूजां सुरेशस्य विलोकयान्मयमात्रसः । समाप्य पूजामिन्द्रोऽपि प्रस्थितो भूभुजासह ॥ ८
 प्राप्य भोजतलाः स्नां कामपेनुमचिन्तयत् । धेनुस्समागता शीघ्रं कामवा स्वाभिताय सा ॥ ९
 भोजयित्वा तदा वृत्तमत्र दिव्यं पयोयुतम् । दापयित्वा विमूषञ्च वस्त्रयपि महीभुजे ॥ १०
 पश्यञ्च भूयो भूयोऽथ घण्टितं वद हे नृप । इति प्रेम्णा सुरेशावो मुचुकुन्दं महीसुरा ॥ ११
 तच्छ्रुत्वा स महीपालस्सन्तोषेण युतस्तदा । प्रपञ्च सांपसीशानं त्वयामे शक्र पूजितम् ॥ १२
 तस्मै न परमेशानं पूजयिष्यामि भक्तिमान् । निशप्यैतसुरेशोऽपि विनारेण महीपसा ॥ १३
 प्राह वाचममुं कीदृशं नमदीवो महेश्वरः । विष्णुनाभ्याघितो देवस्सत्यमुक्तं मया वृष ॥ १४
 तः पूजाकारणं पश्ये श्रुत्वाैकममलाऽपुत्रा । निरपत्य, पुरा विष्णुः परमेशं हृदि स्मरत् ॥ १५
 तपश्चचार सुमहापुनार्यमवसीवते । प्रसजेच महादेवे प्रणम्य परया मुखा ॥ १६
 देयदेव महादेव त्वया वक्तुं महत्पदम् । आयुभान्तस्तस्मै वक्तुं न विश्चिन्तयन्मम ॥ १७
 तव प्रसादाद्भुवोमे मूयादृष्ट कृपानिधे । निरपत्यस्य देवेश तदेनोऽपाकुलक्षणात् ॥ १८
 इति संशयपान्नास परमेश तदा हरिः । तथेति पार्वतीमाधो वरं प्रादात्सुरेस्तदा ॥ १९
 तदेतस्मैमालोक्त्य पार्वती कृपिता तस्मात् । वस्त्रमहेशं मुक्त्वा मां भर्षयित्वा त्वसौ हरिः ॥ २०
 भवात्तयामदं तस्य जातः पुत्रो महाशया । भवनेशप्रिमिर्देषो मयत्वस्य वृषानिधे ॥ २१
 यश्चकोऽयं महामापी मोहयित्वाऽममोऽस्तितान् । गह्वासीति सदाजल्पंस्तत्र वि प्रक्षिप्यतामिति ॥ २२
 पाठयामास दुर्भागं तदस्य मुक्षमीक्षितम् । नयुक्तमिति देशशमुक्त्वा भूयो जगत्पतिम् ॥ २३
 गन्तव्यं शंभुना प्राप पार्वती भूयते क्षणात् । ततो विष्णुस्सदुःखार्तस्सोमारस्फर्दममुं वरम् ॥ २४
 प्रतिष्ठाप्य विधानैव बहुकालमपूजयत् । ततः काले महादेवः कस्मिन्निविद्यतासह ॥ २५
 सपत्न्युलो हरेरशंभुराविपसीद्यानिधिः । तुष्टाव साधं ससुतं परमेशं पुनर्हरिः ॥ २६
 ततः प्रसन्नो भगवान् शौरीमुखमलोकयत् । तदिदं हि हरिर्वात्ता प्रणम्योमां गीरीन्द्रजाम् ॥ २७
 यजानेन भवानि त्वामसंपूज्य महेश्वरम् । गपूज्य तमेवैकमपराधो भवेन्मम ॥ २८
 महान्तं कालमारभ्य पुनार्यच तपः कृतम् । तं त्वं रक्ष महेशानि शक्तं दाहो भवति ॥ २९
 इति स्तुत्वा महादेवीमपार्वत्यद्वेषोऽसजः । ततो हैमवती विष्णुं सुप्रसन्ना जगत्पतिम् ॥ ३०
 विष्णो भवतु दमश्च त्वत्पुत्रस्य महेश्वरात् । पुनस्सन्धीवर्नं शीघ्रं महाबाहि गरीयसी ॥ ३१
 इत्युक्त्वाभ्यर्त्तदधि प्राप गिरिजा शंभुनासह । ततस्सन्नुद्यमसा विष्णुर्मूणुर्मनोभवम् ॥ ३२
 मनसोऽजीतनस्मृत्वा महादेवाकृष्य सुतम् । संवर्द्धितोऽयं हरिणा बहुकालं मनोभवः ॥ ३३

सुरकार्यं समुद्दिश्य दग्धस्त्रिपुरविद्धिषा । पुनस्तथादितस्तेन प्रसन्नेन शिवेन सः ॥ ३४
 तमिमं विग्रहं विष्णुः पूजयित्वाऽस्यचान्तरम् । वरस्थारोप्य देवेशो शेषशायी हरिस्तदा ॥ ३५
 क्षीरार्जवे जगामापे निद्रां योगाङ्ग्यां तदा । वशोमन्ये तदा विष्णोस्सोमास्कन्दो महेश्वरः ॥ ३६
 अनन्तविष्णोरुद्वालनिभ्यस्तान्दोलितविधायः । इतस्तत्प्रचालायं शास्त्रीव पवनोदतः ॥ ३७
 एवं गते हरो निद्राममुमारोप्य धससि । समागतस्तदा योद्धुं चाक्रुत्पाथ्यो महासुरः ॥ ३८
 ततो मीतमनाऽशीघ्रमहं विष्णुं पयोनिधौ । बोधितुं गतवानस्मि नृत्तान्तं भूपते तदा ॥ ३९
 प्रयुद्धस्तद्वत्सा विष्णुहृत्यतो मां विलोक्य च । क्षात्वा मदागमनं चासौ मास्तु मीतित्वेतितामम् ॥ ४०
 उक्तवोरस्थितमीशानं दत्त्वाऽसाकमसुं शिवम् । स्वयं निर्गत्य भूलोके पुण्डरीकपुरं परम् ॥ ४१
 प्राप्य हृष्टा महादेवं तत्र चिद्विषिणं शिवम् । गानन्दाद्युपरीतास्तदा गद्वद्व्याघरिः ॥ ४२
 चतुर्मासान्तमहात्मा नकिञ्चिदपि माधवः । स्थित्वा (सुप्त्वा) समुत्थितश्चामोः प्राप्यानुग्रहमद्भुतम् ॥
 निर्गत्य युद्धे बाष्पाक्षि इत्या घोरे महासुरम् । क्षीरार्जयमनुप्राप्य मां पुरं प्रति माधवः ॥ ४४
 प्रेषयित्वा यथापूर्वमपिशिश्वे महोरणे । गत्वाहं प्रपुरं स्वयं तदारभ्य महेश्वरम् ॥ ४५
 उभया सहितं देवमग्राह्यमुदमन्ययम् । मर्चयामयमुमीक्षातमन्यमग्रसा नृप ॥ ४६
 तदाहं माधवस्वयमप्राप्यानुमतिं पराम् । न शक्यते नृपश्रेष्ठ विष्णोरमिततेजसः ॥ ४७
 तदनुज्ञाप्रवाप्याद्यु पृथीतुं शक्यते मवान् । इति तस्य वचः श्रुत्वा मुचुकुन्दो महानृपः ॥ ४८
 विष्णोरभ्याशमाप्यायमुक्तस्यैतदक्षिणं वचः । प्रसादमुद्धरन्मगत्य सुराणाग्रधिपं पुनः ॥ ४९
 विष्णोर्लुब्धा संप्राप्ता मया देववशाधुना । उदात्तमहतिं मवान् परमेशो सुरेश्वर ॥ ५०
 शयुक्तिमस्य संश्रुत्य विचारेण मदीयसा । विमनाऽतुमीशानं सोमास्कन्दं द्विजोत्तमाः ॥ ५१
 त्वयाऽऽद्य निर्मितान्पन्थान् वदस्य सहस्राङ्ग्याम् । प्रादात् कमेव देवेशो विग्रहान् भुभुजे तदा ॥ ५२
 विलोक्य तानयं क्षात्वा कण्ठं च शतकतोः । तमेव विग्रहं भूया वप्रच्छ सुरपुङ्गवम् ॥ ५३
 ततः प्रादात्सुरेशोभ्य तं देवं परया मुखा । गृहीत्वाय महादेवं मुचुकुन्दो नृपोत्तमः ॥ ५४
 कमलालयमागम्य स्वलानामुत्तमोत्तमम् । प्रतिष्ठाय विधानेन वके पूजोत्सवादिभिः ॥ ५५
 महोपचारं देवस्य सोमास्कन्दस्य भक्तिमान् । तासमीपपुरेश्वर्यान्विग्रहान् पश्यद्विजाः ॥ ५६
 भुजयन्महात्मायमवनीशो द्विजोत्तमाः । चण्डालजनिमापाय सुरेशोऽपि महेश्वरम् ॥ ५७
 स्वामनाऽपूजितं यस्मात्सोमास्कन्दं प्रक्षतवान् । कमलालय एवायं पुण्यक्षेत्रे तदा क्षणात् ॥ ५८
 वायारवांसतः कृत्या मद्भवेयस्य पावनान् । प्रसाद्य परमेशानं प्राप्तवानिन्द्रतां पुनः ॥ ५९
 मुचुकुन्दो मदीपालो निर्माय पुरविद्धिषः । प्राकारमष्टपाद्मालगोपुरादीनेकशः ॥ ६०
 कारयित्वा महापूजां मद्भवेयस्य भक्तिमान् । निष्कण्टकमसौ राज्यभारं भूत्वा महाघनः ॥ ६१
 मातृजायासिधर्माय पट्टवर्धं विधाय सः । कैलासं पर्वतप्रेष्ठमापान्ते ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ६२
 पीरयाद्भुला वीरा मपि स्यात्पातमजान् स्वकान् । अग्निवर्षस्य निकटे तपः कृत्या सुदुश्करम् ॥ ६३
 मुक्तावाहु मातुपान् देवान् गृहीतात्मशरीरिणः । प्राप्य स्कन्दगिरिं स्वयं प्रजय्य गुहमन्ययम् ॥

तत्र तत्पुस्तुसन्तोपात्संप्राप्ततदनुग्रहाः ॥ ६४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

देवखण्डे सप्तमोऽध्यायः ॥

सुग्रहोपाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥ शुभमस्तु ।

॥ देवखण्डेऽस्समाप्तः ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

श्री महागुरुभ्यो नमः ॥ यविप्रमस्तु ॥ श्री विष्णुचरण नमः ॥

श्री श्रणतातिहरायपरमैवब्रह्मणेनमः ॥

श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे ॥ दक्षकाण्ड प्रारम्भः ॥

—ॐ—

श्रीर्वीं मूर्धित्यस्तारसमशिरस्सञ्चारिचक्रवृत्तकान्वाँदितस्तारस्तनुदरे स्तनस्तशस्वेहवाः ।

तेषामेष शिरः पदेषु पक्षतिस्त्वस्येति यस्य द्रुतं देवश्चित्रपरिच्छिद्स्समाजवान् कुर्याः सदा मङ्गलम् ॥

॥ मय दक्षकाण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥

पादिताव पय परं ब्रह्मेति निरूपणम् ॥

प्रथमः —

दक्षप्रवरः पुरा श्लोकसंख्यां सूत सवोषन । जयन्तापेन्द्रपुत्राय समासेन पृहस्पतिः ॥ १

श्लोकवानिति तं भूयो विस्ताराद्वक्तुमर्हति । तदेतेषां वचः कथं कृत्वा प्राह मुनीश्वरः ॥ २

सूतः —

शृण्वन्तु ब्राह्मणास्त्रयै भवन्तो ब्रह्मविष्णुमाः । सत्यलोके पुराब्रह्मा सर्वदेवैस्तपोधनैः ॥ ३

प्राप्तिभिर्दशभिः पुत्रैः प्रजावतिमिरस्थितः । दक्षोऽयं प्रथमस्तस्य पुत्राणां ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ४

प्रणम्य दितरं भूर्गं वप्रच्छ जगतां प्रभुम् । मोः पितर्यातनर्वाथैः सर्वदेवार्थकोविद् ॥ ५

कोषामग्नये त्रिमूर्तीनां परिष्ठो जगतां प्रभुः । परिपूर्णः परज्योतिः परमात्मा सनातनः ॥ ६

कर्ता सर्वस्य जगतः पाठको ह्यमरस्तथा । सर्वजीवेषु सर्वत्र साक्षिणेन व्यवस्थितः ॥ ७

इति तस्य पदश्रुत्या प्रह्लादो व्यरवा शिवं हृदि । बान्धवाभुषरीतासो हर्षगद्गदावहणम् ॥ ८

धाविर्ध्रुव यो यद्विन्वालाभालाधुतोन्मदे । ब्रह्मविष्णोर्मैदामोदात्तकर्म दपतोः कृपा ॥ ९

सर्वेश्वरस्य एयैकदशममुराकाशे मण्डपः । भवसेव जगत्कर्ता विशेषादावयोऽपि ॥ १०

दक्षः —

इत्यब्रुवं विद्याप्रोक्तं ब्रह्मविष्णोर्वै हरः । सर्वार्तातातृर्तास्त्यवर्धका जगदीश्वरः ॥ ११

प्रह्लादः —

उपाधायं महादेवो ब्रह्मणं मां हृदि तथा । कत्रयित्वावयोः हृत्वं हृदये संव्यवस्थितः ॥ १२

प्रेरयत्वनिशं न्येस्ये कृपे सर्वत्र विश्वपः । मोहिनीं च समुद्रीक्ष्य निगृह्यां स रक्षति ॥ १३

तथापि ॥ महादेवो विमात्वेक ह्वावयोः । क्षणापपत्यं वेदान् गुराणानि च पूर्वतः ॥ १४

पुत्रेषु गन्धर्वा शैपतिलेध्वपि च तैलवत् । गन्टाणां धनिवत्पत्नी प्रमावपरमेश्वरः ॥ १५

सर्वत्र सर्वदा देयस्त्वैवैवपि च संस्थितः । पताद्वोऽगमेकस्त्याक्तय पुत्रावयोर्विभुः ॥ १६

दक्षः —

सर्वस्य प्रह्लादादात्मं सर्वं पत्विषिद्विहृतिः । कथमस्यादरेणेयं तात वकि जगत्प्रभो ॥ १७

ब्रह्मा—

उपचारेण सर्वस्य ब्रह्मतामाहसाश्रुतिः । भूलोके ब्राह्मणान्यद्गमया भेदं वदन्ति ते ॥ १८
 तथा सर्वस्य जगतो ब्रह्मत्वमिति निश्चयः । सर्वव्यापित्वमीशस्य वीर्यस्यैव श्रुतिरव्यया ॥ १९
 सर्वस्यापि महारैवतादात्म्यं वदति ध्रुवम् । स्वभावेन महादेवं सृष्टुञ्जगदुमापतिम् ॥ २०
 विश्वाद्यिकं महामीत्याभिधत्ते ब्रह्मशाश्वतम् । अन्तर्यामी स एवैषां जीवानां परमेश्वरः ॥ २१
 एक एव जगत्कर्ता नान्यो रुद्रान्महेश्वरात् । अनेक गुणसंपन्नो निर्गुणोऽपि महेश्वरः ॥ २२
 अरूपी बहुरूपी च सर्वरूपी परात्परः । विपदार्थं स्वरूपीशस्त्वं कदापि कारणः ॥ २३
 परतर्षं परश्रयोतिस्तथातीतस्म एवहि । मोहितौ विष्णु घातारावर्था रक्षितयान्पुरा ॥ २४
 माघयोरस्थिनी देवो विभर्तिशापनायहि । सर्ववप्योममनुजावेष्टविष्मन्ति वैश्रवणम् ॥ २५
 शिवं तदाते विज्ञाय मुक्तिमेष्यन्त्यमंशयम् । तस्यास्य महिमायक्तुं शक्यते न मया सुत ॥ २६
 यत्रापि देवो वदति मांश्च विष्णुं कश्चित्स्थले । उपचारेण तत्रापि देवेशं परमार्थतः ॥ २७
 एकभावेन कर्माणि वेद्याग्निषु गुह्यानुपीन् । भागेनान्येन देवेशं भयाद्भवतिहि धृतिः ॥ २८
 भस्मासु शम्भुभूयैव तत्रापि भजति धृतिः । यदिश्वेन समानस्यान् मोहाग्नीकृतचेतसा ॥ २९
 यद्येयमहापापो नरकं पविशेत्तुलु । वदन्ति शिवशसान्ये तेषुमीतिर्हि नस्तारम् ॥ ३०
 शत्रून्त्याग्नयस्यामो बुर्बुडीन्पापकर्मिणः । शिवपदपतिर्दशभुः पशवो वयमेवहि ॥ ३१
 भूयसां लिङ्गानि देवस्य शङ्करस्यासदादिभिः । प्रतिष्ठाप्यैव विचित्रा पूजितानि निदर्शनम् ॥ ३२
 स एव भोगं मोक्षञ्च प्रददात्याश्रितस्य हि । तस्मात्तत्रापि तं देवं शरण्यं शरणं ब्रज ॥ ३३
 एवमेष मया प्रोक्तं पुरा पुत्र स्वभाषतः । मोहेन त्वं महेशस्य न स्मरस्येत्तदीशितुः ॥ ३४
 तदिदं सर्वमाकर्ण्य ब्रह्मणोक्तं ब्रजापतिः । ऐश्वर्यमिच्छन्मनसा पश्यत्यपमस्त्वलम् ॥ ३५

ब्रह्मा—

मग्मानसे समुत्पन्नं मज्जसाक्यं सरागवत् । तत्तीरे शोभने गत्वा तपसा परमेश्वरम् ॥ ३६
 प्रीणयित्वा निजामीष्टं लभस्व परमेश्वरात् । इत्युक्त्वा प्रैरवत्पुत्रं दक्षमग्नभवत्सवम् ॥ ३७
 तदानीन्तेव दक्षोऽन्ती तास्यलं प्राप हृष्टधीः । तत्रस्थित्याऽतपश्चोरे शिष्ये विग्यत्तमानसः ॥ ३८
 वर्षाकाले जले स्थित्वा हेमन्ते हिममप्यगः । प्रीप्ये पञ्चाग्निमप्यक्ष्यो मृत्नाग्निं उपस्यमभृदाम् ॥
 एकदशसहस्राणि वर्षाणामप्युतोऽपि ॥ ३९

इति भीष्माग्ने महापुराणे शंकरसंहितायां शिवसहस्रनाम्ने
 दक्षकाण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रितीयोऽध्यायः ॥

दक्षेण भीमदेवराद्वरप्राप्तिः ॥

प्रादुरासीत्तदशम्भुर्दक्षाय ब्रह्मसूत्रये । भारद्वा शाकरं दिव्यं तानात्तद्भारमण्डितम् ॥ १
 स्तूपमानो मुनिवरैर्गन्धर्वैः किन्नरैरपि । तं दृष्ट्वा परमेशानं दक्षः परमया मुदा ॥ २
 स्तुतवा स्तोत्रदत्तैर्दिग्गैः प्रणजाम पुनः पुनः । पीडय तं परमेशोऽसौ प्रसन्नोऽन्तरात्मना ॥ ३
 दक्ष ते सुप्रसन्नोऽहं परं वरय यान्छितम् । इतिदामोर्वैचक्ष्ण्या दक्षः प्राह मुदायुतः ॥ ४

देवदेव महादेव शरणागतवत्सल । सर्वैश्वर्येण सख्यं शम्भो भो व्योममध्यम् ॥ ४
 भूयन्तरिक्षखर्गाणां पाताळानां विशेषतः । ब्रह्मनिष्ठादिलोकानामधिपत्यं प्रयच्छमे ॥ ५
 तत्रनम्रस्थितास्मैवै भक्त्याहासुगा मम । तव प्रसादात्सर्वेष्टा सर्वत्रापि सुपूज्यता ॥ ७
 भगवन्त महादेव मुक्तावाभ्य वञ्चकञ्जन । न भजेय कृपासिन्धो भजन्त्येते सुरास्तुमाम् ॥ ८
 भूयास्तुतनयामद्य यक्षो जेष्टपारवा । सुताश्च यक्ष्यस्सर्वेष्टा सर्वलोकपितामह ॥ ९
 गौरी महर्षसंभूता तत्रयत्नमि देव । चिराद्भता महादेव रक्षता भा महेश्वर ॥ १०
 एवमादीनि भूपासि तस्येष्टानि महेश्वर । दत्तगतिष्टसिचैक्यारये धर्मन्वेते मदाह्वया ॥ ११
 इत्युक्तवान्प्रधामाया त्वरया परमेश्वर । ततोवृक्षो लब्धवरस्तुणोऽभ्यस्त महेश्वरात् ॥ १२
 सस्मर पितरं प्रीत्या प्रह्लाध लोकादायकम् । ज्ञात्वा ब्रह्मैतदस्तिराश्रित्यमास मासैः ॥ १३
 भोगायायनद्वादेष्टे प्रसन्नोऽपि कुमारक । वरपथं यमं तथामोक्षो नमुक्षिमरुपद्वये ॥ १४
 मधिषत्येतत्तु तं यमकुम्भदुरत्ययम् । अनुग्रहविनाशम्भो कस्यमोक्षे भवेत्तमि ॥ १५
 इतिशक्षिण्य शीमेण विचित्राजसमागत । वन्दितस्तेनपदेण वाशिपायोऽप्यथ तम् ॥ १६
 ततोदक्षं प्रह्लादमा प्रह्लाध जनकमुदा । निर्मातव्यं पुररम्भं मम सर्वोत्तमं पित ॥ १७
 इतिब्रह्म यक्षश्रीप्राप्तयेति विधिरभ्यसौ । इत्याजिरभ्यं बगर मामाश्रयसमन्वितम् ॥ १८
 नासा दक्षपुरीस्थेयं प्रयितं भुवनत्रये । क्षोभंघिमुक्तादेतच्छल्या हृष्टमभाश्रयम् ॥ १९
 स्वपुरीं प्राप्य तरसा स्वगृहं प्रविशेशदि । ततस्सिंहामने दिव्ये नामारजविचित्रिते ॥ २०
 इन्द्रादिदेवैर्गुह्या पूर्वैर्देवैस्सकार्यकैः । ब्रह्मैस्सुर्गमुपैष्यापि त्रिष्वालिलोऽप्यालकैः ॥ २१
 एवमादिमिरभ्यैष्ट सेमितोऽतिष्टद्वृत्ते । क्रमेण ब्रह्मणं पूर्णं वैद्यवर्तीं मनोहराम् ॥ २२
 उदाह्यापवतापन महताच समन्वित । सहस्रसंख्यं पुत्राश्च जनयामास सात्यकान् ॥ २३
 तेषामानादिकर्माणि दिग्धावधिघ्निना विधि । तोषयित्वाऽऽमुनपसा परमेशं वरापरम् ॥ २४
 सप्तऋषयैलोकानां प्राप्याभ्यगच्छत शीघ्रत । इतिताम्रपयामास तवसेस्वामिजान् दिवा ॥ २५
 ततोदक्षस्तुतास्मैवै मानसायय सरोवरम् । समागत्य हतज्जानास्तेपुन्यैस्सुदुह्यम् ॥ २६
 तपोमहद्विशुद्धात्त वरणा नियातां भ्रशम् । तदानीं नारादप्रीमान् प्राप्यतेषां तप स्थगम् ॥ २७
 तदण्णुनिशार्तुलं यद्यान्याय तपोघना । प्रणम्य हुशाल्पुष्पां सर्वेष्टेऽमीतिमाययु ॥ २८
 किमर्थं तवतेघोर्द तपोमुष्माविश्वदि । इतिवृण पुनस्तेन नारदेन महयिना ॥ २९
 एष्टिसामर्थ्यमस्माकं जगतां समवधिविति । तच्छ्रुत्वा तावत्तथेष्टस्तुवाच विधेस्तुतान् ॥ ३०
 महादेवप्रसादेन सर्ववामेयमुचिरे । बहोमोहमहोमोहं तपतामपिभो भृशम् ॥ ३१
 प्रीणयित्वा महादेव तपसा एष्टिपुंता । प्रार्थ्यते दुःखरूपेणा युष्माभिर्गोपिचिष्यैः ॥ ३२
 प्रदण्डहृदिरेतेषां य पितृमोहयोग्यात् । शिरच्छेदोऽमयपूर्वं वरदेतामपेक्ष्यताम् ॥ ३३
 शशेयं बहुमिस्तद्वदसकपीं चशङ्करम् । बहूनां नितरां दुःखमाप्तवान्प्रदुर्गायितं ॥ ३४
 तथा जग्मादिदुःखानि भजते नितरमयम् । राक्षसीरसुरैरभ्यै प्रत्यहं कथ्यते पतु ॥ ३५
 एष दुःखरूपपादि स्रष्टा सुखवर्जिता । तस्मात्तत्र निवृत्ताशास्त्राहीं बु तेषमाजने ॥ ३६
 तपसा परमेशानं तोषयित्वा मदेभ्यम् । भजन्त्यं मुनिमनुजं निर्दग्धशशिनीम् ॥ ३७
 एषं मुनिवरस्तेषां क्षणज्ञानं श्रियाधनम् । उपदिशत जगामेवस्त्वेष्टया व्योमि भूचरा ॥ ३८

धृत्वा तदुक्तिं ते सर्वे तथैव कृतमानसाः । प्रसाद्य तपसा देवं मुक्तये परमेश्वरम् ॥

मोक्षमायुर्मात्मानः पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ३९

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवराहस्यखण्डे
दक्षकाण्डे द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ अथ तृतीयोऽध्यायः ॥

चन्द्रशाप प्राप्ति परिहारौ ॥

अथदक्षस्तु विष्णवे कृताग्रं स्त्रियमानसः । पुनस्तदहर्षसंख्याकान् पुनानुत्पाद्यपूर्ववत् ॥ १
समाप्य तेषां कर्माणि तपसे श्रुतिपूर्वकम् । खट्वपर्यं त्रेपयामास सर्वलोकस्य बुद्धिमान् ॥ २
तथैव तेषु सर्वेषु ब्रह्मेषु तमोमहत् । नादस्सदसाऽऽगस्य विनिन्य खट्विफर्तुताम् ॥ ३
मोक्षेमतिं विधायैवां पूर्ववद्ब्रह्मोमवाभिः । तेऽपिप्रसाद्य देवेशं तपसा परमेश्वरम् ॥ ४
अपवर्गं गतामाहुर्मन्सरणचञ्जितम् । वृत्तान्तमेतद्विज्ञाय पुनर्वैशः कुषान्वितः ॥ ५
पुंसुष्टिं प्रविहायासी श्रयोविशक्तिक्रयकाः । ससर्जं सुकृमाराक्षीश्चैलक्षणसंयुताः ॥ ६
धर्मसुगुमरीचीनां पुष्टस्त्वादिरसोरपि । पुलहस्य वसिष्ठाधिप्रमुखाणां तपसिमान् ॥ ७
दत्तान्विविदिता तेषां कृत्वाकन्याण्यमद्भुतम् । भजीजनवृहन् ताक्ष पुथान्कन्यारत्नशोभनान् ॥ ८
पुत्रीश्च यक्षोद्गोमाज्या दक्षपुत्र्यः क्रमेणच । एवं पौत्रैर्वृतो दक्षः पौत्रीभिश्च समग्नतः ॥ ९
ससर्जं सप्तविंशत्यः पुनःपन्था महोजसः । ताक्ष सर्वा ददौ कन्याश्चन्द्रायाद्वाढकारिणे ॥ १०
तातामन्ये शशीसक्तिं कृत्तिकायामयावहि । ततस्तु कन्यादुत्थेन परावक्ष्यमयोद्यद् ॥ ११
मात्स्यस्तु रमते चन्द्रः कृत्तिकायां यथा पितः । इतितासां घनश्चुत्वा दक्षः कोपसमाकुलः ॥ १२
शत्राव चन्द्रश्च धरं क्षयतिविति वदद्विज्ञाः । तथैव चन्द्रमाः पञ्चदशवारे क्षयं गतः ॥ १३
कलामात्रावशिष्टोऽयं देवेन्द्रं प्राप रक्षकम् । इन्द्रोऽपि चन्द्रमुदीक्ष्य प्रोक्तवान्यवचनं तदा ॥ १४
पूर्वविमेशशापारब्धं प्रक्षिप्नुषुपैस्सुरैः । प्रसाद्य विप्रराजं तं मोचितः किल चन्द्रमाः ॥ १५
प्रतिसंयत्तारं द्रष्टुमेकस्मिन्दिपसे मुह्यम् । नयुकमिति ते सर्वे नेक्षन्तेऽद्यापिते मुह्यम् ॥ १६
विद्यमानेऽपि दोषेऽस्मिन्निद्रमयवस्तु । तस्मात्त्वमामु प्रक्षालं विधाप्य जगतां प्रभुम् ॥ १७
दोषयित्वाऽमुता दक्षशापामोक्षं भजेत्यमुम् । त्रेण्यामास प्रतिमानिन्द्रमद्रमसं द्विजाः ॥ १८
स तथेति विमिंगलं प्राप्य धातापञ्चसा । प्रणय्य परपापीत्या स्तुत्याच विधिधैः स्तवैः ॥ १९
दक्षशापस्य मोक्षञ्च प्रथयामास चन्द्रमाः । तस्मत्तद्वचनं श्रुत्वा जगाव कर्मलासतः ॥ २०
दक्षोऽयं नष्टणोत्सङ्गदुर्लभं दुष्टमना मुह्यम् । करोति मय्यपिकोपं तस्मात्त्वं चन्द्र बुद्धिमान् ॥ २१
गत्या भ्रदेशनिकटं विज्ञापय सदाशिवम् । पाळ्डरुटं बुरा पीत्या देशान्तरांघ्रात्स सः ॥ २२
हाया वमं महाघोरं मार्कण्डेयं ररक्षद्दि । इतिघातुज्वः श्रुत्वा चन्द्रः कैलामपर्वतम् ॥ २३
प्राप्य नन्दिमुत्पादेयं महादेयमवाप्यच । प्रणय्य परपापीत्यां तुष्टाय विधिधैस्तथैः ॥ २४
प्रसन्नेन महादेये वृत्तान्तञ्च जगाद्दि । ततः प्रसन्नद्वयो भगवानन्यिकावतिः ॥ २५
दत्त्वाऽमयं दत्तात्रेय कलामात्रावदेषिणः । धृत्वा घूहृतया सूरिं क्षणमात्रं मष्टेभ्यः ॥ २६
दत्ताद्वयद्रघूदस्य सर्वलोकेश्वरायच । ममाग्रधमयादुत्वं वृद्धिमात्रपूर्वयमुदा ॥ २७

इतिदत्तवरेदाम्मौ ब्रह्मविष्णुमुरास्तुरा । मदिमानश्चज्जानाति तवलोको महेम्बर ॥ २८
तस्मात्त लोकरक्षार्थं चन्द्रचूडं दद्यानिधे । चन्द्रस्य कल्पयास्यागु कथयन्ती उमे मपि ॥ २९
प्रतिमासं महादेव तदिष्टं लोचनावक । हस्तश्च लोकोभवद्भक्तो निजनिष्पन्नायतु ॥ ३०
इत्युच्युत्तद्वचः श्रुत्वा श्रुत्वातेषां महेम्बर । तथैव चन्द्रं परया दपया भक्तवत्सल ॥ ३१
प्रेरयामास विभवात्मा विश्वरक्षणेनोद्यत । न श्रोत्रेऽपि देवदेवेश प्रणम्य प्राप्ततद्वप ॥

प्रणम्यौ सपद् दृष्टो मुदा ब्राह्मणपुङ्गवा ॥ ३२

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवप्रदस्यसप्तमे

दशकाण्डे तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

देवीगर्भापनोदाय शिवेन प्रपञ्चोपसंहारः ॥

तविद् सर्वमाकर्ण्य दृष्टोऽयं कोषविद्वत् । मया शमोऽपि चन्द्रोऽसौ मोरिगदशमुना कथम् ॥ १
इत्यथ शक्रस्यास्य सक्ते दूषणमुत्तरम् । तच्छ्रुत्वा तपतावर्यं पुनर्हो मपिरुत्तम ॥ २
शिवस्य दूषणं दक्ष सर्वैर्भव्यविज्ञातकम् । मयिष्णुसि जनेस्त्वं दूष्यसबद्धं दुरात्मयान् ॥ ३
भवच्छावस्य गतिरप्युक्ता तेन महामना । त्वासुतामपि देवोऽयं कालेनोद्गाहयिष्यति ॥ ४
इतिनस्यवचः श्रुत्वा सक्तेकोपो मुदावसत् । दयस्विते मुदा दक्षे ब्राह्मणानामपीम्बरा ॥ ५
मस्मिन्गौर्यास्तु संभूतिं वश्ये बुभुक्षाकद्रुताम् । कैलासे ब्रह्मविष्णुभ्यां देवैर्यैश्च सेवितौ ॥ ६
पावैतीपरमेशमौ पुरा तस्यतुल्यौ । तदोत्थाय प्रयाग्येषां प्रणम्य परमेस्वरम् ॥ ७
मगव-देवदेवेश सर्वं जगतां प्रभो । यथोत्पद्यन्नप्यत्रचक्षराचरमथ तदा ॥ ८
एतुमर्हसि विभवात्मविभवंसंक्षणेनोद्यत । इतिदेव्या तदापृष्टश्चक्रो लोकशङ्करः ॥ ९
जगाद् एहिजगतो यथापांगममार्गत । सर्वलोकास्यपामाञ्च सर्वं परमेम्बर ॥ १०
ततस्तु देवी देवेश पुनराद् कुतल्लाभ । भगवन् भवसर्वेश सत्सङ्गित्तुक्षणं प्रभो ॥ ११
भक्तमेव तपेष्ठानं शरीरं कथमद्भुतम् । न मां विना तपेष्ठानं शरीरं कथमस्ति हि ॥ १२
मयेवेशशङ्करसर्वं चेष्टते तत्समायत । इतिदेव्या यच्च श्रुत्वा सावलेपं महेम्बर ॥ १३
मदिमा नदि बन्वाणी त्वया नमायते एतु । मुक्ताञ्जलिं मदम्बासो स्विन्वा त्वामेव चोन्नताम् ॥ १४
उत्पत्यति सोऽदत्तु त्वयि सर्वं सर्वं । परितुर्गं परदपोति परमात्मा स्वयस्वितः ॥ १५
प्रेरयामि एजाम्येतत् प्रतिमां मृदुपारयत् । विनामत्वेरेणां सर्वं जगद्य समन्त-दिशे ॥ १६
तपेष्टने तदानुय विलोकाय पुरोमम । इति सर्वेभ्यश्चाम्मुक्तसिद्धिदानं दधिप्रदः ॥ १७
उपसंहृत्य विभवात्मा शक्तिं सर्वनिधामिभाम् । स्वरितम् तस्यैवपत्रयोति पार्वत्या पुरोऽभिजाः ॥ १८
तदा जगदिदं सर्वं स्वीकृत्य निजिभ्यः शृणुम् । जादोराजो मयामागुह्योऽपिप्रसूतानय ॥
तमोमूर्तं जहाजार मीषणं वेदत् दिशः ॥ १९

दधैतदद्भुतमसौ गिरिराजपुत्री भीताभुतां भयमशेषगुहं प्रणम्य ।
तुष्टाय यन्मिरतुलाभिरनन्यभावा हृत्वाजलिं कृतयुगं क्षिमि द्विजेन्द्राः ॥ २०

इति धी स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
दक्षकाण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ षष्ठ्योऽध्यायः ॥

एकादशकोटिरुद्रैः मध्यार्जुनसेने श्रीशिवाराधनं दाक्षायण्युत्पत्तिः ॥

अथ देवं समीक्ष्यैषा प्रार्थयामास शङ्करी । अथ देव महादेव भक्तपारसल दौकर ॥ १
मया म ज्ञायते स्वामिन् यद्विष्णु तव विम्बप । सोद्वाऽपराधं देवाद्य महीयं रक्षरक्ष माम् ॥ २
यथा पूर्वमिमांसायांनुजोषण महेश्वर । किमज्ञास्यं महादेव तव सर्वेश्वरेश्वर ॥ ३
एवं संप्राप्यमानोऽयं गौर्या गौरीमनोहरः । प्रसन्नहृदयः पूर्वमेकादशकोटिकाम् ॥ ४
रुद्रातयोधयच्छासुः स्थापदिव महीसुराः । ततस्ससंभ्रमं रुद्रास्समुत्थाय शिवं हृदि ॥ ५
ध्यात्वा ह्याधैतद्विजिं शिवद्वीलेति ते द्विजाः । रुद्रोवाच मनःकृत्वा सर्वेषां प्राणिनाममी ॥ ६
मध्यार्जुनं महत्सेवं जगत्संसिद्धमोमपै । संप्राप्य शिवपूजाञ्च याम्येप्येते समुर्ध्वपि ॥ ७
अहः प्रसन्नहृदयाश्चिषयरात्री मनीषवा । ततः प्रादुर्भूदेवस्तेषामग्रे महेश्वरः ॥ ८
तं दृष्ट्वा परमेष्ठानमस्तुयन् पञ्चपाणयः । प्रविपत्य महीपृष्ठे दण्डाकारतया द्विजाः ॥ ९
नमस्ते विश्वरूपाय विश्वरूपे परात्मने । संहर्त्रेऽस्य स्वतन्त्राय महामाताय शूलिने ॥ १०
क्षयक्षीणाय शूराय नमोऽस्तु स्थिरधन्विने । भक्त्यभसादादेवेश जगदेतत्परायतम् ॥ ११
उत्तिष्ठतु यथापूर्वमयाज्ञानमभीश्वर । तेषां तद्वचनं श्रुत्वा महादेवस्तथेष्टमून ॥ १२
उक्तवान्तांभिर्मगाब्धीमं प्रसन्नहृदयेन य । अथविष्णुविषाशदि रेवाः प्राप्तात्मबुद्धयः ॥ १३
उत्तस्त्युत्सहसा तथै सर्वैर्जोवैदिसवाद्यथा । मादित्यचन्द्रशुक्लैश्चिरादेवभूसराः ॥ १४
निवृत्ते तिमिरे गाढे प्रकाशोभ्यान्नेने जगत् । ततस्सर्वेऽपि ते देवा देवदेवस्य शूलिनः ॥ १५
माहात्म्यमवबुध्यैते पूजां समृद्धा पावनीम् । यदन्तर्धिमगादेवस्तदा रुद्राग्निसौम्यच ॥ १६
अपेक्षितं किं युष्माकं तत्प्रवच्छामि शीघ्रतः । इति देवस्य वचनं विशभ्य हृष्येरितम् ॥ १७
भवाप्रसादादेवेश भगवन्तं महेश्वरम् । निज्ञायामर्चयन्तीत्यं सर्वदा मनुजोत्तमाः ॥ १८
शिवदाऽप्यर्चनफलं तेषामस्तु कृपानिधे । तथेत्यन्तर्हिते देवे रुद्रास्स्वरुद्रमापिरे ॥ १९
ततो विष्णुमुखा देवाः कैलासं पथतोत्तमम् । अधिगम्य महादेवं तत्र दृष्ट्वा पिनाकिनम् ॥ २०
प्रणम्य परया भक्त्या प्रोचुक्व वचनं तदा । एतावत्कालपर्यन्तं भगवन् भूतमापत ॥ २१
भगवन्पावुतास्सर्वे परित्यक्तक्रिया वयम् । प्रायश्चित्तं यदैतेषां सर्वपापहरं परम् ॥ २२
इत्येषां वचनं श्रुत्वा स्वयमानमुत्तदिश्वरः । युष्माके न हि दोषोऽस्ति सुरास्सर्वे मदात्तपा ॥ २३
गौर्याकृतमिदं सर्वमनयात्प्रवलेपतः । मद्यप्युति युष्मामिन्त्रिजकर्मणि माकिनः ॥ २४
कर्तव्यमीति तानुक्त्वा मेरुपार्यासं दौकर । तथैव देवा निर्गत्य स्वस्थानं प्राप्यते मुदा ॥ २५
तस्युः कर्माणि शरीरं त्रिधायाचरित्वोऽनिदाम् । ततस्ससंभ्रमं गौरी समुत्थाय कृतादलिः ॥ २६

प्रणिपत्य महादेवं प्रश्रयेण ननातता । मयवन् देवदेवेश सर्वज्ञ जगतां प्रभो ॥ २७
 कथमागो ममैवैनद्रद सर्वदयानिधे । इति पृष्ठो महादेवो देव्या चित्रवरित्रया ॥ २८
 प्राद मन्त्रस्मिन्मुख स्फुरद्गमोत्वाग्धराः । स्थित्वा मधिकटे त्वं त्वामुप्रतामुक्तवत्यसि ॥ २९
 तेन देवेण लोकोऽयं तिमिरेणावृतः खलु । त्वमेव कुरुकस्याणि प्रादधितं तदेव सः ॥ ३०
 त्वन्तुसर्पस्य जगतो जननी कृपयान्विता । इति देवस्य वचनं निशम्य गिरिजा ततः ॥ ३१
 तथेति तत्र सख्याने पश्यन्तु परमेश्वरम् । (शिवः) पुण्याय मम सखालोके प्रसिदायानदीशुभम् ॥ ३२
 तस्याः पश्यन्ते शुभ्रवेषे शङ्कतृतिदिशवे । तपःकृद तदा दक्षप्रजापतिस्तदन्तिकम् ॥ ३३
 समावत्यामिषीदयैर्न हंसं दिव्याकृतिं परम् । प्रदीप्यति तदानीं त्वं कन्याकारं प्रदर्शय ॥ ३४
 दक्षोऽपि तदा तदालम्बा सर्वोपपन्नसुन्दरीम् । परितुष्टेन ममसा कन्यां संपोषयिष्यति ॥ ३५
 त्रामेण द्वादशाङ्गान्ते दस्याणं भारिवाधयोः । इत्युक्त्या मेत्यामास भयानी परमेश्वरः ॥ ३६
 तथेति प्रस्रिता गौरी काञ्चिन्दीमावता शुनम् । तपश्चन्द्रे रम्ये शंकरं तदद्भुतम् ॥ ३७
 शृदीया परमेशानं ध्यात्वा ममति सुस्थिता । तपस्यति महारयेण सुनिश्चितमस्तिदा ॥ ३८
 एतस्मिन्मारे दक्षो रघौ मकरमस्थिते । मखादये च तक्षणे स्वपत्न्या सह तुमना ॥ ३९
 स्वपुत्रीमिध सर्वासिद्धैरपि तपोधनैः । स्नात्वाऽयं नियमेनाग्रे शङ्खं पश्ये ददर्श ॥ ४०
 दृष्ट्वा तदद्भुतं शङ्खं जगद् सहसाऽऽदरात् । शृदीतमात्रे दक्षेण महष्टं दांष्ट्रमद्भुतम् ॥ ४१
 त्रिभुक्त्या विद्यालाक्षी सर्वास्यवसुन्दरी । शिवरूपमिमांसीरीं धात्वा विस्मितलोचनः ॥ ४२
 समादायाशु भार्यायास्त्रातायाः वरयोर्ददी । वेदवत्यादया सेवा सन्तोषेण समविशता ॥ ४३
 भाग्याय नैश्वर्योः इत्या ददौ लाभं सुधामयम् । ततस्तरतीमिस्सर्पाभिः परितरसं पृता तती ॥

स्वपुत्रीमिध सहसा स्वष्टं प्राप भूतपुत्रः ॥ ४४

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 दक्षकाण्डे पञ्चमोऽध्यायः ॥

॥ अथ पष्ठोऽध्यायः ॥

तपश्चरत्याः गौर्याः पुरतः प्राह्वणाशारेण भी ईश्वरस्य प्रादुर्भावः ॥

अथ दक्षोऽपि त्रियाम् सन्नाथ सहकादिभिः । तपोधनैर्वृन्तोऽथ शृद्धमप्यागतो द्रुतम् ॥ १
 पालेन यदृधे गौरी पित्रोः प्रीतिं प्रकृषती । पृथगे वज्ररश्मिप्लासस्तनुं मनोऽभयत् ॥ २
 शिवस्य पानिमं प्रादमिच्छत्याः परमेष्ठिनः । सुनिश्चिनमतिः पञ्चाक्षरो शृद्धमवाचत ॥ ३
 पितरौ स्नानुकूलौ सा प्रीतियुक्तौ सुमहत्तम । तथैव तस्याः पितरौ तपोशृद्धमनुचमम् ॥ ४
 विधाय पद्मोद्भाद्य सखीभ्य परिरक्षकाः । कदापित्वा ततोर्देवी स्वार्चयामासनुमुदा ॥ ५
 साऽपि गौरी श्नातुका मुनिमिश्रगोवरीः । तपश्चरन्तु सुमहत्तमस्थित्वा स्थिरतमम् ॥ ६
 तदानीं वेदपत्याख्या दक्षस्य सहचर्मिणी । कथमप्यास्ममुपया तपोपुद्गिरिस्थायनी ॥ ७
 पश्यत्यैव तदप्यस्तानुयाच शुचिस्त्रियाम् । इयं ममकती गौरी साक्षाच्छृणुतमा ॥ ८
 तपोमदित्वा मन्त्राया पुत्री नौ जगद्भिरम् । पश्योऽसि नित्यमय त्वञ्च ध्यायान्निद्रिमे ॥ ९
 इति तस्यादवाध्या दक्षस्यास्य वृद्धेयिनी । प्रसयद्दया तस्ये हतायां स्त्रीणि मिथिता ॥ १०

तपश्चरन्ती तां गौरीं शिवैकमनसा द्विजाः । स्वदादशान्दर्पयन्तं ध्यानस्तोत्रातां तदा ॥ ११
 परमात्मा शिवो ज्ञात्वा ब्राह्मणाकारमास्थितः । गौर्यास्तपोगृहद्वयमवाप्याषेदपच्छिद्यम् ॥ १२
 सा तु गौरी समुत्प्राप शिवमरुतः क्षितीश्वरः । समागत इति ज्ञात्वा निर्वयौ पुरतो गृहात् ॥ १३
 दृष्ट्वेनं ब्राह्मणभ्रेष्ठं दक्षकन्या महादरात् । प्रणम्य प्रापयित्वान्तर्गृहमस्य महात्मनः ॥ १४
 आसन्नं सुमहद्वत्सलं कृत्वाभ्यामुपचारकान् । सपर्ययातं संपूज्य महत्या भक्तिपूर्वकम् ॥ १५
 अवेक्षितं किंभगवन् एवमुच्ये शुचिस्मिता । इतिब्रुवाणां तां गौरीमाहूयैव द्विजोत्तमाः ॥ १६
 गृहीतुं ते कर्तं मेऽद्य काङ्क्षा कन्याणि चरन्ते । तत्पूरय कृताथोऽस्मि प्रसन्नायां त्वयि द्रुतम् ॥ १७
 इति तस्य वचश्चुत्वा गौरी खिन्नमनाकृता । हस्तौ ध्रुवणयोः कृत्या ग्राह यैर्न दयामिता ॥ १८
 शिवस्य धर्मपत्नीत्वमिच्छन्ती मां पराम्पनः । कथं मुक्त्वा मयं मूर्ख त्वमिदमिह चोक्तवान् ॥ १९
 नाहं परतपरादेवमयं कमपि कांक्षये । इति तस्या वचश्चुत्वा कोपयुक्तो द्विजोत्तमः ॥ २०
 हृष्टेन लभ्यो देवोऽयं नमस्करवेचमुक्तवान् । कृतेऽपि तीक्ष्णे तपसि प्रसन्नो न भवेद्यदि ॥ २१
 प्राणानपि परित्यज्यै त्वं गच्छाशु यथागतम् । इत्युक्त्वा सहसा देवीं निवृत्ता स्वयमेव सा ॥ २२
 तवाशु भगवानीशस्वरूपं परिगृह्य सा । दर्शयामास तत्तस्याश्चुम्बनोदरमद्भुतम् ॥ २३
 दृष्ट्वेनं परमेशानं ममत्वा परमया शिवा । प्रणम्य सहसा मुष्टा मयाविष्टा कृताक्षुक्षिः ॥ २४
 क्षम्योऽयं महादेव देवदेव कृपानिधे । नगराण्यो मदीयेश्वर रक्षरक्ष महाप्रभो ॥ २५
 मास्तुभीतिर्बैरारोहे तपसा महताऽमुना । तच्चसुन्दरि समुद्यो नितरां वक्ष्यकथके ॥ २६
 इत्युक्तपन्तमीशानं नमस्कृत्य पुनश्च सा । आबन्द्याभ्यनयमा तरये तस्य पुरोऽग्निका ॥ २७
 ततश्चतु वक्ष्यमंयायाः परिचारजनो द्रुतम् । गत्वा निवेदयामास ब्राह्मणागमनं तदा ॥ २८
 दक्षोऽपि तं द्विजन्मानं जज्ञे प्रभुरिति द्विजाः । निधित्य व्रजसा पञ्चतन्त्रायाश्च महेदिनुः ॥ २९
 संभाराननयामास पदार्थादीननेकशः । देवार्थसिद्धसाध्यादिगणानपि तदामयत् ॥ ३०
 कन्यायाय गृहाग्रम्यानकारयदसौ पट्टम् । संस्थाप्य रंभास्तोमांश्च तत्रतथ सुपेशलान् ॥ ३१
 श्रुतपत्राणि भूरीणि पद्मं चित्तं रज्जुभिः । विनिर्गत्य ततो देव्या गृहं प्राप्य प्रजापतिः ॥ ३२
 प्रणम्य ब्राह्मणाकारं शिष्यं दृष्ट्वा प्रसन्नपीः । बुद्धिभासहितं विभ्रं कन्यायायानयद्गृहे ॥ ३३
 नाम्नापुण्याधर्मेऽस्मिन्नानाद्यजविधिव्रिते । नानामण्डपसंयुक्ते नानाघेदिसमन्विते ॥ ३४
 तत्र सिंहासने रम्ये सभैरजविधिव्रिते । शिष्यं निवेशयित्वास्तःपुरे बुद्धितरं घृताम् ॥

ब्रेयामास मतिमानलङ्कृताय मूसुराः ॥ ३५

दक्षस्य कन्या जगतां जनित्री ज्ञात्वा तदाम्बय्य जटां न्यपोह ।

घृताच्छयस्त्राभरणानि घृत्वा समाससदाशु शिवास्तिकं सा ॥ ३६

इति भीष्माब्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्योपदे

दक्षकाण्डे षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

दाक्षायणी विवाहः ॥

ततो विष्णुमुखा देवाः प्रथम्य परमेश्वरम् । ववर्षुस्सुमनो वृष्टीस्तुवन्तो बह्वपाणयः ॥ १
लक्ष्मीसरस्वतीमुख्या देवीं दाक्षायणीं शुभाम् । प्रथम्य परया प्रीत्या विकीर्णं सुमनोह्वयम् ॥ २
कृतस्तोत्रवरा मास्तुः परितो ब्राह्मणोत्तमाः । बाष्पानामारवोऽप्यासीः पृथगावुदनिस्त्रयः ॥ ३
अग्नौ किन्नरव्याध रक्तकण्ठा स्तदाभूशम् । ब्रह्मादयस्तुष्टास्तर्षे परमेशं तदाभ्यनुधन् ॥ ४
रत्नातिलोत्तमायाञ्च नरनृत्तकोविदाः । पुण्ये भूक्तं दक्षोऽपि देवदेवस्य श्रुतिनः ॥ ५
पादाब्जे क्षालयामास मार्यादसौ जले विंशोः । अर्चयित्वास्तु विधिना । नानापुष्पैर्महेभ्यम् ॥ ६
पाणिं संग्राहयामास चारं कृत्वा सुपाचनीम् । दुहितुः पाणिकमलं परमेशेन भूसुराः ॥ ७
समस्तजगतां कर्ता विधाता हव्यवाहनम् । हविर्मिश्रन्दयामास महता विभवेन सः ॥ ८
मातृधनमुक्तादेवाः पैहु वैशाखमुहूर्त्तम् । तदैव परमेशोऽयं क्षणादन्तर्धमापदि ॥ ९
ततस्तु गौरी दुःखात्तां स्वात्मानं हृदयेन सा । विनिन्य वषाभुव्यामिदं वपनीमिरावृता ॥ १०
सवाप्यनयता मातुः प्रविश्य गृहमान्तरम् । रुरोद् बहुवारं सा दुःखेन महतागिषता ॥ ११
वैदवङ्गीरमावाप्यो गौरीमभ्येष्ट दुःखिताम् । अस्माकृतापवारेण देवोऽन्तर्धमायात् सुते ॥ १२
तद्य तपना भूयः प्रसाद्य परमेश्वरम् । मत्र दुःखं स्वजातुत्यनितिदुःखादिमोक्षयताम् ॥ १३
इति तासां वचनभूवा कथञ्चित् परमेश्वरी । निरुद्धा दुःखं मनसा विवेश तपसो गृहम् ॥ १४
तत्र गत्वा यथापूर्वं चचार सुमहत्तपः । ब्रह्मविष्णुमुखा देवा गतेऽन्तर्धि महेद्वारे ॥ १५
दुःखमापुस्ततां सर्वे सुनयञ्च तपोधराः । वापयन्ता ननु दक्षोभ्यं यतोऽस्माकं महेभ्यारः ॥ १६
मनुप्रहमकृत्यैव प्रसन्नोऽपि द्रुतं वयो । भवयाभ्यमास्तु दोषोऽस्ति यः कश्चित्त त्वया ॥ १७
इति नानाप्रकारेण समनस्तु विचिन्त्य ते । तत्स्थुर्मानतया सर्वे नतवपमास्तुदुःखिताः ॥ १८
सुराणां सुमहद्दुःखं दुःखितां स्वात्मजामपि । व्यसनञ्च सुरस्त्रीणां वीक्ष्य दक्षोऽपि दुःखितः ॥ १९
कल्याणमण्डपे देवान्भीक्ष्णं सर्वानुवाच तान् । ह्यः कोवा मयि सुरा दोषो यदत शंकरः ॥ २०
कल्याणमण्डपे कल्याण मुक्तिर्यैः गतो ननु । कोविने प्रार्थयामास स्वयमेव पिनाकधृत् ॥ २१
अशातपितृको नित्यं श्मशानमिलयोऽभुविः । वृक्षणाकार मासाद्य मरुर्षीं कांक्षितस्त्वयम् ॥ २२
प्राप्य तजिकटं तान्तु प्रार्थयामास वज्रकः । तच्छ्रुत्वा तमिमं शूरं समानीपादमेवहि ॥ २३
देवतानाञ्च गुप्ताकं सप्रियो दुहितुर्मम । विचिन्त्य पाणिसंग्राहप्रकारवमहं सुराः ॥ २४
तथापि मध्ये कल्याण मणिकीर्ति विगर्हिताम् । संपाचार्य समाग्र्ये नतंको घूर्तसेवरे ॥ २५
नदि मुञ्चति लोकेऽस्मिन् गुण रसांसिद्रिको जनम् । पठो ब्राह्मण्येयोऽभ्येवं चेष्टां चकारद् ॥ २६
इत्यादि वचनं दक्ष रसवेषां संक्षिप्तौ तदा । उपत्वा सुरा विमान् सर्वान् प्रेरयित्वा पदं प्रति ॥ २७
तदाभधृति देवेऽसिन्धुद्वारे लोकांशक्रे । कोपोऽस्य दोषमाहात्म्यप्रसज्जातो ननु भूसुराः ॥ २८

इति धीशकान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

दशकाण्डे सप्तमोऽध्यायः ।

॥ यथ भद्रमोऽध्यायः ॥

तपस्यन्तीं देवीं परिशृण्व ईश्वरेण कैलासगमनम् ॥

एवं बहुतिथे काले गते दाक्षापत्नीं शिवाम् । तपश्चरन्तीं सुमहत्कशाक्षीं नियमेन ताम् ॥ १
 अनुग्रहे तदा कर्तुमाश्रयायः कुतूहलात् । जटी तापसरूपेण मूर्तिरुद्गाक्षभूषणः ॥ २
 कपालमालासञ्चूडो धृतशूलकपालवान् । शिखनन्तुरमञ्जीरनादनादितदिदमुलः ॥ ३
 धृतकाषायवसनवशोभुस्तत्र समावधौ । तं दृष्ट्वा तापसभेष्टं समुत्थाय कृताञ्जलिः ॥ ४
 अर्घ्यपाद्योपचारांश्च कृत्वा दाक्षापत्नीं शिवा । विष्टरं परिहृत्यास्य विनयेन स्थिता पुरा ॥ ५
 तदैव स महादेवः प्रसन्नहृदयो विज्ञाः । मायया वृषभं दिव्यं कैलासशिखरोपरमम् ॥ ६
 क्षणकिङ्कणिकाशमविराजितवृद्धद्वजम् । माविरसीत्कृपासिन्धुराश्रितानां सुरद्वजम् ॥ ७
 देवदुग्धमयौ नेदु जितमेघस्त्रवांश्शुभाः । पुष्पवृष्टि रम्यतत्र दिव्यगन्धैर्मनोहरा ॥ ८
 सिद्धसाधनमुलैर्द्वैर्वै श्रद्धाविष्णुपुरस्सरैः । परीकृतः पराजयां परितो ब्राह्मणोत्तमः ॥ ९
 तं दृष्ट्वा सा महादेवं प्रणम्य पत्या मुदा । कृतप्रदक्षिणतोत्रा भक्तियुक्तान्तरेणच ॥ १०
 क्षमस्व देवदेवेश मन्तुं त्वं करुणाकर । पुनः पुनरित्यं गौरी प्रयनाम शुचिस्मिता ॥ ११
 गृहीत्वा तानिमां देवीं पाणिभ्यां वामेभ्यः । क्षुभोपरि व्यवस्थाप्य वामपाद्वै मनोहरे ॥ १२
 ययौ कैलासमनुकं सर्वदेवगणैः स्तुतः । तत्र गत्वाऽऽननं सौहार्दमभ्यवश्यं दिग्भाः ॥ १३
 ततः परिजना देव्या दक्षस्य निकटे गताः । कुशान्तमानुपूर्वाचमपुनः प्राप्तमया विज्ञाः ॥ १४
 धुत्वा प्रजापतिर्देवान् समीक्ष्य निकटे स्थितान् । मध्ये कत्वावममरास्त्वयमेव पुरा गतः ॥ १५
 इदानीमयमागत्य तस्कराणां पुरस्सरः । असद्वृद्धितरं कौर्यात् गृहीत्वा गतवान् पल्लु ॥ १६
 वल्लुप्यार्थं ममकांच कृतवानयद्योपि मे । विना पित्रोर्मतिं लोके कः कुपदीर्घां क्रियाम् ॥ १७
 ममुना यत्र कुत्रापि कवचाणं न कृतं धृतम् । न इष्टं मिक्षुको यस्मादितः पूर्वं ह्युरा ननु ॥ १८
 यदि इष्टं कृतं वा स्याद्य इत्थं कुक्ते सुधीः । इत्यादि वचनं दक्षस्तेषामग्रे तदा मुच्य ॥ १९
 प्रेरयित्वा सूरानेतान् सपदं प्रति भूसुराः । शिमे परात्मनि भूषं कोपी तस्यै दुरात्मनाम् ॥ २०
 शिवमिन्द्रां यकार्यै प्रतिक्षणयथ वत । तमेवं दक्षममरा प्रह्लादिशुमुखास्तदा ॥ २१
 निन्द्या देवदेवस्य महादेवस्य शूलिनः । दक्षोऽयमग्रै रक्षार्थमस्माभिर्नाशयेत्यति ॥ २२
 त्यक्त्वा नैव यत्र कुत्रापि गम्यते नहि पापिनम् । तस्मात्सर्वं वयमिह बुद्धिमुपन्यास्य पापिनः ॥ २३
 निन्दामपि निवारयस्य करिष्यामो हितं भुवम् । इति निमित्त्य ते सर्वं प्रोजुषांच द्वितेश्वराः ॥ २४
 दक्षस्तर्षास्तु पिशास्तु दक्षत्वं जगतां प्रभुः । दत्ता शिष्यस्य देवस्य भवता बुद्धिता ननु ॥ २५
 जामाता तव देवोऽस्य सर्वलोकेषु विभुतः । तदस्य दूषणं मास्तु योषा कोषा भवत्ययम् ॥ २६
 संवन्धेत् कृते पञ्चाश्रकुलादेः परीक्षणम् । तदपत्यं हृती शीघ्रं पुत्रीं जामातरं तव ॥ २७
 कैलासपर्वतं गत्वा वीक्ष्यमगच्छ यथापुरा । भर्त्तिं कृत्वाभुना भूयश्शंभुना जगतां प्रभो ॥ २८
 इत्यादि वचनं तेषां सुखं शान्तात्ममनुमान् । तथेति निरागच्छीमं कैलासं प्रति भूसुराः ॥ २९
 तत्र गत्वास्तु देवस्य शंकरस्य परात्मनः । प्रवतद्दारमासाद्य द्वापरालिङ्गिरोपितः ॥ ३०
 माह्वया दक्ष देवस्य गन्तुमर्हसि जान्तरम् । तच्छिष्टं त्वमिहान्वय मच्छ त्वा यत्र कुत्र च ॥ ३१
 इति तेषां पतः ध्रुवा द्वारेणानां प्रजापतिः । कन्यां मयेक्षितुं शंभुं जामातरमिदागतम् ॥ ३२

मया किमर्थं युष्माभिः किल्ले मेभ्वरोधनम् । इत्युक्तिमसा संभुत्वा प्रत्यूचुस्ते गणेश्वराः ॥ ३३
 शृणु दक्ष बचोऽस्माकं मूढबुद्धे दुराशय । पेक्ष्यं भवता प्राप्तमीश्वरच्छंकराभ्रनुः ॥ ३४
 निष्कण्टकमिदं विश्वं भुज्यते सचराचरम् । तेन रत्नस्तरां वापिन् कृतवान् दूषणं विमोः ॥ ३५
 नास्ति ते बुद्धिरस्यापि दैत्यानामपि साऽस्ति हि । तदप्य वीक्षितुं युष्मन्मुख मेयामसां प्रतम् ॥ ३६
 संभाषणे कथा कैव भवेदोषो महानिह । यद्यस्ति तव सेवायां शङ्करस्य परात्मनः ॥ ३७
 मतिरनुनिश्चिता तस्य भक्त्या समपमीशितुः । ज्ञात्वाऽऽश्रया ततो गन्तु महस्यस्तः पुरं प्रति ॥ ३८
 न चेद्वच्छ यथामार्गे तिष्ठ बाधं वृधामते । इतितेषां बधः भुत्वा दक्षः क्षिप्तमनास्तदा ॥ ३९
 निवृत्तः ग्राह कोरेन गणेशामां पुरो यवः । न पदे शंकरं युष्मत्सामिनं द्वापालकाः ॥ ४०
 ग्राहविष्णुमुखा देवा ध्रुवोर्किं मम सर्वदा । कृषिं कुर्वन्ति भीतास्ते मदातावर्तिनो ध्रुवम् ॥ ४१
 सधैरामपि देवानामहमेवधर्तकः । निवर्तकोऽपि संहर्ता धारकोऽपि जगत्प्रभुः ॥ ४२
 तपोर्वचनमाकर्ण्य युष्माभिरपरोधनम् । कृतं दुहितृजामाशोः कार्याकार्यमजानतोः ॥ ४३
 तद्विद्वाम्नि हुराम् सर्वान् रुद्रस्यास्य नमस्कृत्याम् । स्तुतिं व्यामह्य यत्किञ्चिदस्ति तद्विषयञ्च तच्च ॥ ४४
 इत ऊर्ध्वं कर्तव्यमिति चाद्यापयामि तान् । इत्यादिवचनं दक्षस्तेषामुपस्थाद्यु सन्निधौ ॥

निवृत्तः सपुरं प्राप नानालङ्कारमण्डितम् ॥ ४५

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 दक्षकाण्डे नवमोऽध्यायः ॥

॥ मय नवमोऽध्यायः ॥

ग्राहो यद्ये दक्षेण शिवनिम्बरा ॥

तत्र ग्राहमुज्ज्वलैः पूजितोऽग्रे समागतैः । स्त्रियाः निषेदयामास वृत्ताभ्रममरेभ्वरान् ॥ १
 युष्मद्भाषणं निशम्याहं ग्राहविष्णुमुखास्तुराः । गतोऽसि वीक्षितुं रुद्रं कैलासगिरिमागताम् ॥ २
 द्वास्त्येस्तत्र रुद्रस्य क्रूरैः किञ्चिद्विचेष्टितम् । न गन्तव्यं न दृष्टव्यं त्वन्मुखं शंकरादया ॥ ३
 धिताश्च गच्छ या तिष्ठ इति निष्क्रामाधिमिः । दूषणानि च भूरीणि कृतानि मम तैरहो ॥ ४
 पाषण्डं दुहितृजामाशोऽसमाकर्ण्य सुरैश्चराः । न तेषामपराधोऽयं मयि दोषो न संशयः ॥ ५
 मुकदाग्निमानं गतवान् तावहं वीक्षितुं यतः । यदुना किं सुपत्सर्वे शृणुष्वमयधानतः ॥ ६
 इतः प्रवृत्तिं युष्माभिरनं कर्तव्या ममस्मिन्वा । न स्तुतिर्न स्मृतिर्वापि रुद्रस्य क्रूरेतसः ॥ ७
 कृता चेदपराधोऽपि युष्माकं क्षुमहान् भवेत् । प्रयच्छेयं परेभ्योहं तावकानि यदन्वपि ॥ ८
 वक्तव्या वृत्तान्तमेवं तान् प्रेषित्वा स्वयं द्विजाः । न्यवसद् बहुकालं स स्वयं सन्दूषयच्छिवम् ॥ ९
 मय काळेन महता विघाता विश्वरुद्रविधिः । भयं कर्तुमनास्तस्य यानि द्रव्याणि मूर्तुराः ॥ १०
 व्यपेक्षितानि संपाद्य तानि सर्वाणि शीघ्रतः । राजानमध्वरस्याहं महादेवं त्रयंवकम् ॥ ११
 विश्वाधिकं परञ्ज्योतिस्वरूपं ब्रह्म केवलम् । ज्ञानयित्वा हविर्भिस्ते पूजयिष्यामि भक्तिः ॥ १२
 दक्षोऽयं विमुक्तो मोहादभिधीक्ष्य यदीश्वरम् । तथापि तं महादेवं पूजयिष्याम्यसंशयम् ॥ १३
 यत्किञ्चिदपि वा दक्षः कथेतु मम दुर्गताः । परित्यजेहं प्राणांश्च तदर्थं नात्र संशयः ॥ १४
 यथा प्राणामिमानोऽस्ति तथा भीतिः कश्चिद्भवेत् । गणेश्वरो महादेवः कृतिषाकाः पिताकष्टकृ ॥ १५

रक्षेदित्यं मतिं कृत्वा ब्रह्मा लोकषितामहः । कैलासं पर्वतश्रेष्ठं गत्वा परमया मुदा ॥ १६
 तत्र द्रष्टुं महाकार्यं नन्दिनं द्वारपेश्वरम् । प्रणम्य तन्मुखादेवं बोधयित्वा तदाश्रया ॥ १७
 प्रविश्य भवने रम्ये महादेवस्य भूसुराः । विनयेन महादेवं द्रष्टुं दृष्टमना विधिः ॥ १८
 पुनः पुनः प्रणम्यायं प्रार्थयामास भूरिशः । देवदेव महादेव शरणागतवत्सल ॥ १९
 रक्ष मां करुणामूर्ते यज्ञेश्वर महेश्वर । मया करिष्यमाणे त्वं प्रसन्नो भव चाश्वरे ॥ २०
 अतुमयस्य देवेश प्रथमं हविरीश्वर । मविष्यामि कृतार्थोऽहं तेन सत्यव्रतगुरो ॥ २१
 इति ब्रह्मवचनश्रुत्वा देवदेवोऽश्वरीश्वर । प्रेरयामि विद्ये यज्ञे नन्दिनं तव मामकम् ॥ २२
 इति शम्भुर्विधातारं मन्दस्मितमुखोद्युजः । प्रेरयामास विश्वात्मा ब्रह्माणं परमा मुदा ॥ २३
 तथेति स विधाताशु प्रणम्य परमेश्वरम् । विनिर्गत्य पुनर्गत्वा दक्षस्यान्तिकमात्मवाक् ॥ २४
 चित्ताप्य तच्च लब्ध्वाहो गत्वा मेवं मदीभुतम् । समागत्यात्र शिखरे मनोवश्याह्वये शुभे ॥ २५
 तत्र स्थित्वा शुचिर्भूत्वा पातारं यज्ञकार सः । चिन्वादि देवतास्त्वर्वा ब्रह्मपुत्रा महौजसः ॥ २६
 समानीयागतश्रीर्षं कैलासमण्डलं परम् । निर्गत्य तासां पुरतो ब्रह्मापि जगतां प्रभुः ॥ २७
 उक्त्योपचाराग्नेतासां परिकल्प्यासनानिच । दक्षप्रजापतिं तद्गदापते पुरतो विधिः ॥ २८
 विनिर्गायोपचारेण प्रेरयित्वा तरोतदा । विधायास्यासनं रम्यं स्वयं तस्यै तदाश्रया ॥ २९
 मन्दी समागतश्रीर्षं तदानीं द्वादशध्वजः । कृत्वाय तं विनिर्गत्य पुरतोऽस्य महात्मनः ॥ ३०
 नानोपचारैस्संपूज्य प्रणम्य गत्वा मुदा । मध्ये महाहं संस्थाप्य घरे सिंह महासत्त्व ॥ ३१
 समागतत्तमानीय शतकोटिमिता यथाः । आसनादि वराण्येषां परिकल्प्य स्वयंविधिः ॥ ३२
 विवेश ॥ महारम्भो पापकर्तुं द्विजोत्तमाः । तदा दक्षस्तु तं द्रष्टुं शैलादि गणनायकैः ॥ ३३
 विष्णवादि देवास्त्वयैऽपि तिष्ठन्ति परितोऽस्यहि । पञ्चा सरस्वतीमुख्या देवानां पञ्चपत्न्याः ॥ ३४
 दिल्क्ष्मणोऽयं सर्वेषां पतसन्नगतो वतः । द्वाः स्पोऽयं कल्पचित् कुरो गर्वाविष्टो महासत्त्वः ॥ ३५
 कैलासे वर्तते नित्यं वदस्व मृत्युचेतसः । कोवैतमनयामास इति कोषाकुलान्तरः ॥ ३६
 ब्रह्माणं वीक्ष्य बाह्यां शक्त्वा सर्वं दुरारयवान् । नानीतो भवता मूने कद्रस्य द्वारपालकः ॥ ३७
 आसनञ्चास्य सुमहद्वचनानि विश्वसद् । पितेति त्वामहं ब्रह्मन् मुक्तयानसि सत्यतः ॥ ३८
 मन्वन्त्येत्तस्य शीघ्रेण शिरस्तेजं करोम्यहम् । तस्माद्भद्रस्य यज्ञेऽस्मिन्वदातव्यं हविर्वरम् ॥ ३९
 प्रीणनीयास्तुरास्त्वयं किणुपूर्वां स्त्वया भवे । यत्र कुत्रापि महिमा वद्रस्य श्रूयते भृती ॥ ४०
 अग्रमाणं हि सा सर्वा त्यक्ता त्यज मदाश्रया । कद्रस्त्वमावाक्यकृताता तामस्मेऽस्थिघरोऽनिशम् ॥ ४१
 तस्यास्य द्वारदेशस्य स्नाह्याः मृत्युचेतनः । इत्यादि यजते दक्षे जल्पति ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ४२
 मृत्युचेतदखिलं मन्दी धवसोः कृत्यो युग्मम् । कृत्वा शिष्यदिवेस्युत्त्वा कोपाकुलितचेतनः ॥ ४३
 ध्यात्वा शिवं महादेवं दक्षमेनं समीक्ष्यत । रे रे दक्ष महापापिन् शिवस्य परमात्मनः ॥ ४४
 दूषणं कियते हन्त त्वयायस्यमृत्युना । जिह्वाप्रणयनं तद्वसिर्पणास्वस्य भेदनम् ॥ ४५
 शंगो दूषणकर्तृणां सहृदेव यदन्ति हि । मुक्तयानसि पापिष्ठे शिवेऽत्र श्रीहृदीत्यहम् ॥ ४६
 त्वां विनिन्दामीशस्य महादेवस्य शक्तिनः । नत एव महापापिन् जीवसित्य ममं क्षणम् ॥ ४७
 इत ऊर्ध्वं त्वया मुखं पत्किञ्चिज्जल्प्यते यदि । चित्तां विद्धि शिरशीष्य सिद्धिवास्तिप्रज्ज्यायुधैः ॥ ४८
 दयिनांस्तीति देवस्य यज्ञेऽवतन्मुक्तवान् । शंगो यज्ञेश्वरस्यात्र वारयित्वा प्रजापतिम् ॥ ४९

मदत्वा ये महामोहाद्विः प्रथममध्वरे । तेषां शिवांसि शीघ्रेण छिन्नानि स्फुर्मदाह्वया ॥ २०
 गच्छन्तु संपदो घान्त ॥ स्यात्सर्वादिशवेच्छया । शिवमिन्दाकरं दक्ष शिरस्ते पततु हिरां ॥ २१
 समुत्तिष्ठमिदं भूयो भवत्वाजं विगर्हितम् । तिष्ठन्ति ये दुरात्मानो निकटे ते दुरात्मनः ॥ २२
 तदीयशिरसांछिद्यो भयत्वाशु तवाध्वरे (पराध्वरे) । पीड्यन्ते ते खल्लास्सर्वे शूर्पघ्नेन सन्ततम् ॥ २३
 शपिन्वैवं क्षणादेव नन्दी शंकरवल्गुमः । उत्थाय मच्छे भूतगणैः कैलासमुत्तमम् ॥ २४
 आगत्य दृष्ट्वा देवेशं सोमं सोमार्घ्यशेखरम् । प्रणिपरान्तुपूर्व्येण घृत्तान्तं देवमग्निघौ ॥ २५
 वक्रंवा प्रणम्य भूयोऽपि महादेवं महावलम् । आश्रया शंकरस्वार्थं स्वह्यारं प्राप भूसुराः ॥ २६
 इति धी रक्षान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 दक्षकाण्डे दशमोऽध्यायः

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥

दक्षशालाग्रमे दधीच्यागममम् ॥

ततो विष्णुमुखा देवाः शैलादौ निर्गते कुधा । भीता भूयां तयो नैन्दि दक्षयोर्ग्राह्योत्तमाः ॥ १
 तस्य दुःखपरा नम्रयन्त्रा स्वयं गतयमाः । यद्यप्ये विवातपि यागं दक्षाद्वयं गतः ॥ २
 यागादपि वरं दुर्णां घावः कक्षद्वयजंवा । इति निमित्त्य मनसा तस्यै केवलमेव सः ॥ ३
 ततो दक्षसमुदाय कोपात् क्षपुरमाप्तवान् । यथापथं देवताश्च स्वपदानि गतास्तदा ॥ ४
 नन्दिशापमनुस्मृत्य भीत्या मनसि भूसुराः । तदाप्रभृति कुषापि यागो नास्ति जगत्सहो ॥ ५
 मनेककालपर्यन्तं भीत्याऽप्यन्तं तयोर्दिनाः । स्वमेव तदा दक्षो यागं कर्तुमनाः पुनः ॥ ६
 स्यान् देवान् समुद्वीष्य प्रोधाच्च ध्वनचतान् । नन्दिशापवशात्सर्वे देवा दूर्य भये गताः ॥ ७
 विमुखाः ॥ मध्ये तस्माद्दं वाग महाधमम् । करिष्यामि ततः पश्चात्परित्यक्तप्रयास्सुराः ॥ ८
 कुक्ष्यामथलं तात्वा मुक्त्वा ह्रस्व महाकृतम् । इत्युक्त्वा विश्वकर्माणं वीक्ष्य प्राह वचस्तदा ॥ ९
 विशाला यागशाला मे कर्तव्येतिव्रत त्वया । तस्य तद्वचनं धृत्वा वर्धकिनांकिनां क्षणात् ॥ १०
 गङ्गातीरे कनकलस्थाने रम्ये सुपावने । सहस्रयोजनायामप्राकारसुमनोहराम् ॥ ११
 गोपुराट्टालवलसीद्वयोर्दिभिरलङ्किताम् । वापीकूपतटाकाद्यै बृंहारामैश्च पेशलाम् ॥ १२
 अथपञ्चनशालामि विशालामि रितस्ततः । दधिक्षीरघृतानां च शालाभिः परितो घृताम् ॥ १३
 कस्युरी चन्दनानाञ्च मालानामपि मण्डिताम् । सुवर्णरत्नरत्नार्णां वज्रानामपि भूरिशः ॥ १४
 यागोपकरणानाञ्च शालामिः परितो घृताम् । अतयोजनविस्तीर्णकुण्डमण्डलपेदिकाम् ॥ १५
 पक्षीमिश्रिशालामिरमितः गरिषेष्टिताम् । आसनानि च भूरीणि देवतानामितस्ततः ॥ १६
 पद्ममादिमि रज्यैश्च मण्डितामसिसुन्दराम् । निर्माय यागशालां तां दक्षायास्ते न्यवेदयत् ॥ १७
 विलोक्य तमिमां शालां दक्षो लोकेषु विभ्रतः । सन्तोषेणच समुक्तो महता प्राज्ञोत्तमः ॥ १८
 अङ्गुष्ठादीनि सर्वाणि यागोपकरणानि च । कल्पवृक्षं कामधेनुं निधिञ्जितामपि तथा ॥ १९
 मागतानां दपयितुं वक्ष्याम्याभरणान्यथम् । मष्टये मष्टये सर्वान् स्वापयामास भूसुराः ॥ २०
 त्रिशसहस्रमथश्च दातारो ब्राह्मणाः परे । न्यञ्जनसुप्तानाञ्च पट्टिमाह्वयंरयया ॥ २१
 करिगतालेन दक्षेण ब्राह्मणानामपीभ्यतः । ततस्तुचोदिता दूता ब्रह्मविष्णुमुखाश्च सुरान् ॥ २२

योधयित्वाभ्यताःश्रीं दक्षस्य निकटं द्विजाः । अथ विष्णुविधीन्द्राद्या देवाश्च मुनिसत्तमाः ॥ २३
 सूर्याचन्द्रमसौ दैत्या स्सर्वेऽपि स्वबलैस्सह । सपत्नीभिश्च सन्तुष्टा वीक्षितुं सहसागतः ॥ २४
 तेषां तु पुरतो गत्वा ब्रह्मविष्णु उभापयि । तोषयित्वा कथाम्यायं स्थापयित्वा वरासने ॥ २५
 नानोपचारैरमरानुपीनयि चरानयम् । सासनेषु तदा तेषु व्यवस्थाप्य स्वयं पुनः ॥ २६
 देवतानां च सर्वेषां मध्ये तस्थे तदा द्विजाः । प्रसिद्धा बहवो विप्रास्तदानीं तेऽपि चाययुः ॥ २७
 लक्ष्मी सरस्वतीन्द्राण्यो याज्ञान्या देवपत्नयः । ऋषीणां पत्नयश्चापि सर्वास्तास्तुमनोहराः ॥ २८
 प्रविश्य वेदवस्पास्तु शृङ्गं परमशोभनम् । कृतनालोपचारास्ता स्तस्थुस्तं परितो मुदा ॥ २९
 दक्षस्तु प्रेषितान् दूतानागतान्भीक्ष्व संमुखः । कोवाञ्च नागतो दूता देवद्विजप्रविष्यपि ॥ ३०
 वदन्तु निकटेऽस्माकं भवन्तो विर्मया इह । इति तस्य पल्लवमुत्था तदा दूता वचोभयम् ॥ ३१
 ऊचुस्सर्वेऽपि तं वीक्ष्य ग्राहणानामपीश्वराः । भ्यास्त्यस्तपतां भ्रेष्टो नारदोऽग्न प्रभो महान् ॥ ३२
 सनकाद्याश्च मुनयो वेदवेदांगधारणाः । दधीच्यत्रिवसिष्ठाश्च पराशरभृशूमपि ॥ ३३
 दूर्वास्तास्तपतां वयं दूषयिष्या जगत्पुत्रम् । भवत्कतुं भवन्तश्च नाययुस्ते तपोधनाः ॥ ३४
 इति तेषां वचः श्रुत्वा दक्षः पापी तदा हसन् । उदमका इमे सर्वे नागतास्तत एषते ॥ ३५
 प्रागच्छन्निवर्ति तान् सर्वान् धिक्कुल्य वचोऽग्रवीह । तदा दधीचिद्विश्वैश्च प्रशियैश्च तपोधनाः ॥ ३६
 समागतो महात्मान्यं सर्वेश्वरपरो द्विजाः । तं दृष्ट्वा उदमकोऽयं न भवत्यत एहि ॥ ३७
 मद्भीत्या धागतो नूनमिति निश्चितमानसः । नासने कस्यवातस्य शिष्याणामपि मूर्खराः ॥ ३८
 तदा दधीचिस्तं वीक्ष्य चाह्वानं भवता कृतम् । किमर्थमिति पप्रच्छ स्फुटव्रज्जीव्यागमम् ॥ ३९
 इति भीष्माब्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 दक्षखण्डे दशमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकदशोऽध्यायः ॥

दक्षेण शिवनिन्दनम् ॥

प्रत्युवाच श्रुतिं दक्षो वीक्ष्य त तपतां वरम् । मत्कन्यापानिर्जिताह इत्या पूर्वं त्रिलोचनः ॥ १
 मध्ये कल्याणमुच्छिद्य गच्छातु कुटिलक्रियः । पुनरागत्य चायं शृङ्खित्वा तामिममयम् ॥ २
 गतवान् फूत्कर्मात्मा कूरवम्भजनोधमाः । तेषां वीक्षितुं तस्य कैलासे तापुभावहम् ॥ ३
 गतवानसि सहसा पद्मतीहारवातिभिः । अनुरोधः कृतोऽस्माकं ध्रुतद्वज्रनैरो ॥ ४
 प्रापया मोहयित्वाऽयं मत्पुत्रीं मत्समीपयाम् । इत्वातु विष्णुमीमन् पतंते परवञ्चकः ॥ ५
 तःकृते प्रह्वयानोऽस्य निर्वह्य हविर्मया । ह्यास्त्यस्तस्य तदा नन्दी समुपाय शिवाय ये ॥ ६
 भद्रेत्या प्रथमं यज्ञे दधिप्रीतिं यजन्ति च । तेषां शिरांसि क्षिप्रानि विधीर्गानि प्रयन्तिवति ॥ ७
 उक्त्वा कोपाकुलश्रीं ययौ मद्भीतिर्मुपतः । मद्दृष्ट्वातकवचं दृष्ट्वा सर्वे इमे सुराः ॥ ८
 न कुर्वन्ति तदारम्य पापं मीता विना हरम् । बह्वेव पुनस्तेषां गगनय्य वधोऽस्य च ॥ ९
 करोमि रुद्रं मुखा तं यानं परमपावनम् । तदर्थं प्रमत्तस्सर्वे ह्याऽऽहूता स्तपोधना ॥ १०
 भागतं भवताऽयं वृद्धं पापं महाप्रवरा । तत्समाप्तमिमं मन्दे नात्र कार्यं विचारणम् ॥ ११

तदेतस्य वचश्चुत्वा दधीचिस्तापतां वरः । हासं कृत्वा तदा प्राह कथाश्रुताय कोपतः ॥ १२
 त्वारुण्यमस्त्रितं दक्ष पापायैवामवत्किल । इत्युक्त्वा ममैवमास्थाय तूर्ण्यीं तस्थे तदा द्विजाः ॥ १३
 ततः प्राह वचो दक्षः कोपाकुलितलोचनः । रुद्रस्य मक्तिमत्वात्सर्वं निदृश्याय विनिधय माम् ॥ १४
 इत्युक्त्वा कोपकुटिलवक्त्रस्तस्थे तदा द्विजाः । उक्त्वाचमिति यत्किञ्चिदधीचे पुरतो मम ॥ १५

दधीचिः —

अथवेशं महादेवं मुक्त्वा दक्ष कर्तुं मयान् । कर्तुमिच्छति मोहेन महता सर्वशास्त्रविद् ॥ १६
 ब्रह्मविष्णुमुज्जाम्बेवान् पशून् तस्युषां महेश्वरः । कल्पयित्वा स्थितिं तेषां संहरिष्यति कालतः ॥ १७
 सर्वपाञ्चनकशम्भुः परमाभेति बिभ्रतः । हृष्याग्रो हविराकारो जनको जातवेदसः ॥ १८
 कर्ता पञ्चस्य देवोऽयं रक्षकोऽस्य जगत्प्रभुः । शिव एवेति चेदान्ता नान्योऽस्तीति वदन्ति हि ॥ १९
 भक्तिवेदत्र पद्मेश इममुच्छिष्टतु मत्पुत्रः । मनेन दत्तमैश्वर्यं विष्ण्वादीनां हि नास्तिनाम् ॥ २०
 सर्वकर्ता महादेवो नास्य कर्तास्ति कुत्रचित् । शिवोमहेश्वर इयम्भु मौलमीधिलोचनः ॥ २१
 ममर्थामी परं ब्रह्म पशारपरतरस्त सः । सर्वेष्वेतेषु देवेषु यरीयान् ब्राह्मणोऽहसौ ॥ २२
 त्रिमूर्तिषु परा मूर्तिरस्यैव जगतां प्रभोः । ब्राह्मणोऽयं महादेवः क्षत्रियो विष्णुरित्यपि ॥ २३
 शास्त्राय एव भगवानभ्यासेन वरस्यमुम् । इममर्थं महामोहावस्मृत्वाऽऽज्ञापयौदितम् ॥ २४
 अथवेशं महादेवं होतारं रुद्रमन्यम् । मुक्त्वाभ्याम्लगलीपुष्पतुल्यांस्तुच्छफलमहान् ॥ २५
 मेलयित्वा वृधारंभो घर्तसेऽत्र कर्तुमुद्यतः । दासीपुत्रः स्वजनकमविज्ञाय पथावरम् ॥ २६
 मयते पितरं तद्भक्त्यैवामिदं वतः । पुण्यायैतु प्रवृत्तस्य पापमत्र फलनतु ॥ २७
 चेदमर्ता परित्यक्त्वा वर्तते कुपये मयाह् । मतोऽस्य तस्य यागस्य महान्निधयो भविष्यति ॥ २८
 नासजस्तु विनाशोऽपि मयत्समस्तमुद्यते । मीपासात्सर्वदा यायु वांस्त्युदेति च भास्कराः ॥ २९
 ऊर्च्यं वदन्ति यक्षिण्य नाकं रक्षाति वृत्रहा । पञ्चमस्तोऽपि (स्थोषि) मृत्युस्तद्वक्त्राण्यु विवृतः ॥
 मीपासाद्याति देवेषु कोन विभ्यति तं वद । कालकालस्य देवस्य सर्वदा चित्स्वरूपिणः ॥

तत्तस्मैममता दक्ष दातव्यं प्रथमं हविः ॥ ३१

इति तस्य वचो निशम्य दक्षः कलुषाविष्टमवा कपीश्वरस्य ।

निजगादन्न वीक्ष्य तं दुरात्मा पुनश्चात्मविशोचनो द्विजेन्द्राः ॥ ३२

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

दशकाण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥

दधीचिमहर्षिणा शिष्यस्य परं ब्रह्मेति निरूपणम् ॥

क्रमे नाहं प्रपच्छामि रुद्रस्यास्य हविर्वैरम । वक्ष्ये तद्भवे दत्त्वा विष्णवे प्रमविष्णवे ॥ १
 पूज्यस्त एष यज्ञेऽस्मिन् मया सर्वज्ञानमयः । इति तस्य वचः श्रुत्वा पुनः प्राह कपीश्वरः ॥ २
 मपूज्यस्य त्वया पूजा क्रियते चेत्प्रजापते । सधो मृत्युर्मथेन्नूनमिति शास्त्रविदो विदुः ॥ ३
 सर्वज्ञेऽग्रे महादेव शिष्या चन्द्रार्चयेत्स्वः । अथवेश इति श्रुत्वातो महेसो लोकवेदयोः ॥ ४
 प्रथमं तस्य पूजादि कर्तव्या कर्तुमु प्रभोः । इति तस्य वचश्चुत्वा दक्षः प्राह पुनर्वचः ॥ ५

ईशानमेव यानोऽस्मिन् दिगीशं प्रथितं भुवि । रुद्रादेकादश तथा वृजविधायसंशयम् ॥ ६
 तेषु रुद्रेषु सोऽप्येकस्तत्ते पूज्या मया कृतौ । वृषीचिः— एते महादेव तुह्या रुद्राः प्रजापते ॥ ७
 भ्यायन्ति ये महत्तमान्प्रियां परमकारणम् । साकप्यभाजस्ते सर्वे रुद्राश्च प्रथिता ननु ॥ ८
 न तावता कृतौ पूज्यस्ते रुद्राः परमेशवत् । ब्रह्मादीनामपि वरा भवन्त्येते न संशयः ॥ ९
 तथापि ते महादेवभक्ताः पूर्वं पदेच्छया । सपदानि च संप्राप्ता नार्हन्त्येते हविर्परम् ॥ १०
 भादानु पारमेशं तदपुं वा तावकेभ्यरे । येषां तपोमिदं देशः प्रसन्नः पूर्वमीश्वरः ॥ ११
 ईशानं परिकल्प्यातु दिगीशं निजकपिणम् । द्विपालमभ्ये रुद्रास्तु व्यवसायं सुरेषुतान् ॥ १२
 रक्षत्यनिशमापन्वटीनं रक्षस्त्वमीश्वरः । साकं सुरास्त्रास्त्रिशक्तौदिकास्तैमिताः खलु ॥ १३
 मास्त्येवामधिकारोऽपि गृहीतुं दाहुराञ्च तत् । तस्माद्दक्ष महादेवं यज्ञ यज्ञेश्वरं परम् ॥ १४
 स एव भगवानीश स्वर्वाभीष्टं प्रदास्यति । इत्युक्तिमस्य संक्षेप्य पुनः प्राह सुरासंयाम् ॥ १५
 क्षये किमर्थं भवता महान्यस्तोऽनु भूयते । भावोराजानमग्नेय रुद्राय हविरीरितम् ॥ १६
 तद्वत् रुद्रं यागेमे पूजयिष्यामि कञ्चन । सर्वेषामपि रुद्राणां तत्तत्तयं न विद्यते ॥ १७
 इच्छया मम तेभ्यको भवृज्जाहो नवापरः । इत्युक्तिमस्य श्रुत्वाऽयं वृषीचिः प्राह तद्वदितम् ॥ १८
 एतेऽपि रुद्रनामैर्दं जगत् तद्वत् पण्मुखे । एतेऽपि सर्वमन्तापकारके प्रथितं ननु ॥ १९
 साकप्यभाजु भूतेषु गणेष्वपि च यतते । पाताळानामप्योमाने काळाग्निरिति पश्यते ॥ २०
 तस्मिंश्च हाटकेऽपि कूटमाण्डेऽपि प्रयतेते । ग्रन्थ (हन्त्रं) गृहीत्वा देवानां यज्ञं यायजि पायकः ॥
 अनुद्रुतः स्तदा हेस्तु भीतोऽरोदीर्घशुं सुरैः । रोदनाद्गुद्रनामांश्च यज्ञावपि च यतते ॥ २१
 परमशानि सर्वेते महादेवे प्रययके । भीलभीचे अतानन्द बोधदुर्गावुघौ शिवे ॥ २२
 रुद्रादयपतीषामां भेक्तानां दयया ह्यसौ । वर्तते योगरुदिभ्यां तन्नामैर्दं सुपायने ॥ २४
 तस्माद्दक्ष धृषं मोहं मुक्त्वा एव परमेश्वरम् । यज्ञ यज्ञेश्वर साक्षात्स्वर्वास्तुक्त्वा महेश्वरम् ॥ २५
 वक्षः— त्रिषु मूर्तिषु रुद्रोऽयमेकस्संहारकारकः । क्रियेते ब्रह्मविष्णुभ्यां ताम्या सृष्टिस्थिति ननु ॥ २६
 संहर्तुस्त्वप्यर्थाय कथमस्य भवेदिदम् । मोहात्त्वमेव त सर्वकर्तारं पदसि श्रुयम् ॥ २७
 एतं वदन्त विभ्रेन्द्राः पापिष्ठं प्राहतावसः । शृणु दक्ष महामोहं मुक्त्वा एव प्राप्तयेततः ॥ २८
 ज्ञानमूर्तिमहादेवं रक्षत्यानन्दगुणः स्मृतः । नास्ति तस्य शरीराञ्च मुक्त्वा चिच्छक्तिमवधारयम् ॥ २९
 स एव ब्रह्मविष्णुवारीनुत्पाद्य जनकस्त्वयम् । सृष्टिस्थित्यादि कार्याणि कर्तृनेताग्नियथाय ॥ ३०
 सीदमानेषु सर्वेषु ज्ञाप्ते न हि तैरपि । प्रैवत्यनिष्टं सर्वान् कालव्यग्रस्थितानाम् ॥ ३१
 हत्वा कालेन तापेनान् ब्रह्मविष्णुमुत्तमान् सुरान् । सीलयान पुनस्सृष्ट्वा स्वकर्मणि विधाय च ॥ ३२
 वेदान्पापयामास सपद्मद्वारमहेश्वरः । तथा विमूर्तिरुद्रास्त्राण्यमन्धारयति प्रभुः ॥ ३३
 पञ्चाभरं महामन्त्रं पञ्चवद्वत्सकारकम् । उपदिष्टां महादेवो रक्षत्यनिशमवप ॥ ३४
 मोहितारतु पुनर्दृष्टा विनिष्टाति यंकरः । नश्वरोऽयैस्सुरैर्वस्मात्संहारः कर्तुमीश्वरात् ॥ ३५
 करोति तं तददाभूद्रूपी जगद्गुरुः । अतस्सृष्टिस्थितिष्वसतिरोभासादयो विभोः ॥ ३६
 परमेशान्महादेवात् सत्यज्ञानस्वरूपिणः । एवमेव पुरा केचिदप्यः श्रुतसंशयाः ॥ ३७
 भेदे गत्वा विधातारं हृष्टा तत्र प्रजापते । स्तुत्या ते विविधैः स्तोत्रैः पप्रच्छुर्पिनयानता ॥ ३८
 भूतानां भगवन्पात रक्षणाविष्टेतसाम् । परब्रह्म पादपोतिः कोवादेयो भवेदिति ॥ ३९

तेषां तद्वचनं भूरा ब्रह्मा ध्यात्वा ह्येतां तदा । हृत्पुण्डरीकमध्यस्थं नीलग्रीवं त्रिलोकनम् ॥ ४०
 चन्द्रार्धभूषणं सौम्यं सखिदानन्द विग्रहम् । कृष्णपिङ्गलमीशानं ऋतं सत्यं परात्परम् ॥ ४१
 भानन्दाष्टकणान् सिञ्चन् हर्षगद्गदाघणम् । ईशावरसर्षेविधानामीश्वरो जगतां प्रभुः ॥ ४२
 ब्रह्मणोऽधिपति इदंमु ब्रह्माधिपतिरुच्यते । सदाशिवः परस्त्वोतिरोद्गमनिलयो महान् ॥ ४३
 स एव शंकरप्रशंभुः परं ब्रह्म न चेतरः । सत्यं सत्यं पुनस्तस्य मुदृत्यकरमुच्यते ॥ ४४
 ज्ञातं सत्यं ब्रह्मपरं पुमांसं कृष्णपिङ्गलम् । ऊर्ध्वैश्वर्यमनेतस्कं विश्वाकारं महेश्वरम् ॥ ४५
 नमस्कृत्यैव ते वेदा ब्रह्मतीक्षां महामयात् । स एव तस्मात्सर्वेश इशतवारं मयोक्यते ॥ ४६
 तस्मिन्नेव नास्ति लोकेषु न बरो नापरः क्वचित् । सर्वज्यायामभीषांस्तस्यो बृहत् इषाचक्षुः ॥ ४७
 दिवि तिष्ठति सर्वात्मा तेन पूर्णमिदं जगत् । यस्माद्वाचो निवर्तन्ते वप्राथ्य ममता सह ॥ ४८
 भानन्दमस्य यो वेत्ति न भयं तस्य कुत्रचित् । अद्यापि ब्रह्मविष्णुभ्यां न हृष्टोऽयं महेश्वरः ॥ ४९
 पशूनां पतिरीशोऽयं ब्रह्माद्याः पशवः स्मृताः । कल्पामूर्तिरनुलो भक्तानामभयह्वरः ॥ ५०
 सर्वैश्वर्येण संगम इशमुराकाशमभ्यमः । बहुना किं परं ब्रह्म स एव ऋषिसत्तमाः ॥ ५१
 इति धातुयवा भूया ते सर्वे मुनिसत्तमाः । त्यक्तमोहा महादेवं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ ५२
 शाखा प्रणम्य धातारं स्तुत्वाच विविधैः स्तवैः । घृतत्रिपुण्ड्रकदासमालाभरणभूषिताः ॥ ५३
 वरपञ्चाक्षरीमन्त्रपतापरमानसाः । कैवल्यमायपुस्तकैः शिवमक्ताः प्रजापते ॥ ५४
 ततस्तस्मिन्गवामीशः परमात्मा शिवः स्वयम् । नाम्योऽतोऽस्ति महादेवाद्वाभोता परात्परः ॥ ५५
 इति वेदान्तवाक्यानां निष्ठा क्वाप्ता महेश्वरे । पतिसत्पत्र भगवांस्तद्वन्द्ये पशवः स्मृताः ॥ ५६
 निश्चितं ब्रह्मणा पूर्वमेवं येदानुसारतः । त्वञ्च पूर्वं यचः भूया ब्रह्मणस्तस्मादुदीरितम् ॥ ५७
 अद्याप्य भक्तिं देवैरेव तपस्तत्या सुदुश्करम् । आत्मवासीश्वरादस्य परमैश्वर्यमीदृशम् ॥ ५८
 ब्रह्मणस्तृप्तिर्कुरुतं विष्णोर्दानवमर्दनम् । सर्गाधिपस्य मिन्द्रस्य शिवपूजाफलं छन्दुः ॥ ५९
 मायया मोहितो नूनं त्वमासन्नमृतिर्यतः । ब्रह्मणा विष्णुना चापि तस्य माया दुरत्यया ॥ ६०
 मार्गां तु प्रकृतिं विद्यान्मायिर्नतु महेश्वरम् । न वाचते तात् साधोरा महात्मानश्चिदाविधानम् ॥ ६१
 नत एव भवानय किञ्चिद्वा न सात्वहो । महामोहवशादेते ब्रह्मविश्वाद्यवस्तुताः ॥ ६२
 भासते तेऽनितिकं प्राप्य सर्वेऽपि हयिराशवा । बहुना किं दुराचार वदीच्छसि परं हितम् ॥ ६३
 अथरेदं महादेवं हयिभिः शीघ्राधुना । सर्वात्मा स महादेवः परं ब्रह्म न चेतरः ॥ ६४
 हितमिच्छद्ब्रह्म इक्ष तथैत्यमवदं छवम् । एवमुक्त्वा ऋषिवरो मौनमभिस्त्य तिष्ठति ॥ ६५

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

दशकाण्डे द्वादशोऽध्यायः

॥ अथ श्रयोदशोऽध्यायः ॥

धी शिवेन दारुकायनप्रवेशः ॥

विदित्य दशः पापिष्ठः पुनः प्राह वचो द्विजाः । परमात्मा कथं खटुः परं ब्रह्म कथं मुने ॥ १
 यदि वायं परं ब्रह्म कथमेव दिमश्मरः । कथं दिमतिं शूलं वा कपालं वातिमार्हितम् ॥ २
 मुक्तलज्जः कथं वीर्यां निहामतति निर्भयः । कर्त्तारं व्याघ्रक्षमं हि कथं घत्ते पिनाकपृक् ॥ ३

मृगं वा परशुं घोरें पाणिभ्यां वहते खलु । आशीविषैर् मंहाघोरे स्सर्वे वैष्टित विग्रहः ॥ ४
 भूतसेनाभि रनिर्द्धा मीताभिः परितो वृतः । सूर्पा विमर्ति सततं शिरोमुष्टं शुचिसितम् ॥ ५
 धत्ते बभ्रुकञ्जापि महारात्रविमीषणम् । अपस्मारमघः कृत्वा पादस्याद्यापि धर्तते ॥ ६
 घृत्वा करतले वद्विं नृत्यते खलु मीपणम् । निघुरं गजचर्मोपि ध्रियते किं परात्मना ॥ ७
 चाराहं दग्धंमुत्पाट्य कथं ब्रह्म विमर्ति तम् । ध्रियतेऽनेन घोरेण कमठास्थि सुनिन्दितम् ॥ ८
 अपिष्कालकूटं च विपन्तु (विषट्) श्रेष्ठयापुरा । मिक्षामटति लोकेषु सर्वेष्वपि दुराशया ॥ ९
 मुन्दिलं वृषभं वृद्धमारोहति विगर्हितम् । मुष्टमालामित्यामिस्सर्वदा परिषेष्टितः ॥ १०
 भ्रष्टचीनि सदास्थीनि धत्तेऽग्रे कुसुमं यथा । यष्टोपवीतमद्यापि शिरोऽहमयं किल ॥ ११
 शूलाग्रे प्रेक्षमनिशं मोतं कृत्वा विमीषणम् । इमंशान्धसमिर्मात्रं मुदन्त्य सततोद्यमः ॥ १२
 ननुते स महादोषं कृत्वा कृत्या मदेन सः । संहर्त्ता सर्वभूतानां निघुरो बहुदुःखवान् ॥ १३
 कामान्धीकृतं बध्नुस्सन्धिहरसा वहते त्रियम् । दक्षां परामपि सदृ पाशैर् लोकेषु विधुतः ॥ १४
 सङ्कुटुबी गृहस्योर्ध्वं पुत्रघान्धनचर्जितः । तमोमयगुणो घोरे रसवैषामपकारका ॥ १५
 कथमेतादृशो रुद्रः परं ब्रह्म ज्ञायीश्वर । इत्युक्तवन्तं तं कोपा दधीचि वैद्विष तापसः ॥ १६
 न हि संभाषणं युक्तं वक्षेणानेन पापिना । न्यदलोकयितुञ्चास्य न युक्तं मुखमीदृशम् ॥ १७
 महामोहयशात्पापी सभाषामेवमुक्तवान् । अनुक्तयोश्चरमेतस्य न युक्तं गन्तुमग्रहि ॥ १८
 इति मित्रिष्य मनसा ग्राह्यैर्न तापसेश्वरः । महामोहयशाद्दृष्टं शिवस्य परमात्मनः ॥ १९
 भूमिं सुचरित्राणि दूषणत्वेन जल्पति । एतानि किं जानासि चरितानि महेशिभुः ॥ २०
 भन्तर्पांसी स सर्वेषां सर्वात्मा च महेश्वरः । न शक्यतेऽन्य केनापि स्वरूपं द्रष्टुमद्भुतम् ॥ २१
 सर्वलोकोपकाराय श्रीमत्कलासपर्वते । तथा विराजते शंभुशान्मूर्तिं वैराकृतिः ॥ २२
 स्थिराद्यान् सकलावेद्याननुगृह्णाति देवयः । दिगंबरदि चरितं कारणादस्य वाग्यथा ॥ २३
 शृणु इक्षु दुराचारं संप्राप्तवानलोचनः । पुरा केचिन्महामाया भूषयो दारुकायने ॥ २४
 भक्तिहीना महादेवे कर्मठा दुष्टचेतसः । न तपोऽप्यतिरेकेण देवता काचिदस्ति हि ॥ २५
 ॥ यानेन विना देवः फलं कश्चिददाति हि । फलं ददाति सर्वेषां तत्तत्कर्माणि सत्यतः ॥ २६
 न कर्मणा विना देवी नास्त्यन्यः फलदायकः । भोगोऽपि कर्मणा जन्तो रपशर्गाऽपि तेन हि ॥ २७
 इत्यादिक्रुपयाः कृत्या तस्मिन्स्तत्त्वा विरादमी । तानेतान्पापिनो ब्रह्म विष्णुपूर्वां स्तुतोद्यमः ॥ २८
 सात्वेषां शङ्करे भक्तिर्न भविष्यत्यव्यततः । पापोपहतचित्तानां शिवे भक्तिर्न जायते ॥ २९
 शिक्तिगुणासमर्पास्ते शरणमीत्या प्रजापते । यजिष्णिप्यमहादेयं मिदं सर्वं तदा सुराः ॥ ३०
 भुवैतदस्त्रिलं शंभुः प्रेक्षयामास तांस्तदा । पुनः कालेन महता शङ्करो लोकदांकर ॥ ३१
 ससारं विष्णुं तांस्सर्वान्पामोहयितुमीश्वरः । तदाहया हरिस्तूर्णमाससाह शिषान्तिकम् ॥ ३२
 तत्पाणिमवलम्बायं शिषांस्सहासनात्मकात् । नयस्त्राशुचैलासं मुक्त्वा परमपावनम् ॥ ३३
 विष्णो त्वयाऽग्रे मोदिन्या कण्मास्याय शीघ्रतः । मोहनीया धृषाचारा महाशयतिनाभ्युता ॥ ३४
 इत्युपस्था स महादेवो दिगंबरतया तदा । इच्छाशानक्रियाशक्ति स्वरूपं शूलमद्भुतम् ॥ ३५
 पराशक्तिलक्षणा कपालं परमेश्वरः । पादुकेषु तिरोधानशक्तिरूपे विचित्रिते ॥ ३६
 परिकल्प्याविशेषाशु दारुकायनमीश्वरः । तदानीं मोहिनीं शम्भुं वीक्ष्य मोहमवाप्यसा ॥ ३७

अथावतामुना भोग शिवेन परमात्मना । ऊर्ध्वरेतास्तदा शम्भु लोलोपाद्देशणामिमाम् ॥ ३८
 चारुहार मनोहारि दन्तपदिकशुचिस्निताम् । नवविद्रुमसकलं प्रकाशाघरपल्लवाम् ॥ ३९
 भर्षेन्दु चक्र भूशेखरिणा नीलाञ्जलोचनाम् । सुवृष्टाम्या स्नानाभ्याञ्च स्नोकनत्रा दृशोदरीम् ॥ ४०
 नीलोत्पलसमन्तापरोमराजिचिराजिताम् । चन्द्रबाणैकचजना रीक्ष्य मन्दस्निताननम् ॥ ४१
 कालान्तरे त्वया मेऽस्तु समोवस्सर्बमोहिनि । मधुना दाहकारण्ये गत्वा त्वं विमुक्तान्मयि ॥ ४२
 सावसानमोहयि-याऽऽशु पुनरावच्छेद शीघ्रतः । इत्युक्त्वा प्रेरयामास ता तदा परमेश्वर ॥ ४३
 साधु शमोर्वैचक्षुःषा तपोवन्नमस्तुतमम् । विवेश निरवद्याङ्गी यतन्ते यत्र तापसा ॥ ४४
 हृष्टेना तापसा स्तर्षे स्नीलामन्यरगामिनीम् । इतस्ततश्च परितो रीक्ष्य मुग्धस्निताननाम् ॥ ४५
 हरिणीमिव धिमस्तनयना यतमन्धगाम् । कन्दर्पकलमायापवरकेडात्कपिणीम् ॥ ४६
 नितम्बप्रह्वलापाणिपल्लवा लीलया मुहुः । पावाङ्गद्वलाराधै बौधायती मनोभवाम् ॥ ४७
 पीडिता कामरागेन नृपयस्ते प्रजापते । नियमान् संपरित्यज्य सर्वेऽपि गच्छितेन्द्रिया ॥ ४८
 परिवृष्य विकारेण कामेना कस्तवाप्तसः । अमेद्वयोऽरेक्ष्य बहुधा वर्षयिष्या यराङ्गनाम् ॥ ४९
 तस्थुर्मोहयशारसर्षे कृमालाप यथेच्छया । तदानीं स महादेवो तद्वीर्यामागतो युवा ॥ ५०
 कन्दर्पकोदिसंकाश शरीरोमिधुकावृत्ति । षट्सितस तदा मिश्रा षड्वेदधय कश्चित् ॥ ५१
 दीपातन्त्री समुरीष्य कचिद्वापतिधुलरम् । शिवागमान् पठित्वापि मैत्रं पृच्छति कुशचित् ॥

शिवसक्रीतं दत्वा कुशचिह्निलया शिव ॥ ५२

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहिताया शिवसहस्रनाम्ने
 दशकाण्डे त्रयोदशोऽध्याय ॥

॥ अथ चतुर्दशोऽध्याय ॥

ईश्वरेण दाहकावने भिक्षाद्वनादिकम् ॥

एव विलासमार्गेण भिक्षामष्टमि शङ्करे । तदात्रपूर्वदधीका कविशब्दो महेश्वरम् ॥ १
 युवान सुन्दराकार वीर्य कामवदा गता । कलामरणमिषया शोच्छ्रसद्रीचिदम्यवाः ॥ २
 द्रवद्रुगा कण्ठकित शरीरावयवा भृशम् । श्लथधर्मिल्लनिचया धाद्रुयावयवरायणा ॥ ३
 भिक्षाप्रदानव्याजेन मिधुक तमुपाययु । तदानीं धृतगर्भाता पुष्याधाजीजनन् शृणात् ॥ ४
 शिवाग्र्या शिर्ष सर्वे प्रणम्य विनयेन ते । तस्थुस्तानात्मजान्भीक्ष्य सन्तोषेमाहमिधुक ॥ ५
 प्पात्या मामत्र सर्वेऽपि यूय पुत्र मन्त्राया । तत्र कुप्यत सुमहत् प्रेरयित्वैयमात्मवान् ॥ ६
 चञ्चल कपिपतामि हनुयातीमिरीश्वर । मोहिन्यपि तदा तत्र क्विमि परितो वृता ॥ ७
 समापयी शिवग्र्याजे सर्वार्थवषयशला । श्रवण स्मरित्रयो दृष्टा तत्र कामवदाङ्गता ॥ ८
 मिधुकदिशयव्यापे समानतयात्र मरित्रया । प्रायया मोहयामास मन्त्री मन्त्रार्थपरिप ॥ ९
 यैषाम्स्नामोहयामास मोहिनी घरवर्जिनी । स तु नारायणो नून तदा तिरप्य घकारदि ॥ १०
 भारवेय ज्ञानदृष्ट्या ते श्रवण कोपयित्वा । अस्माक यतमयेन पतिव्रजिन्नायते यदि ॥ ११
 प्रादग्धितेन तथाप्य प्रमदयति न संशय । पतिप्रतापमेतासा लीया मर्षे हि दुर्लभम् ॥ १२
 मर्षलोहेषु विषजातमयशस्त्रमयूय हि । इत्यालोप्यान्तरेयैते श्रवण स्वकुटुम्बिनी ॥ १३
 बहुपाणि समादूय यूय गच्छत मद्गृहान् । शय्युर्बहुपाणि ते तदा दश तपोधना ॥ १४

तेषां तद्वचनं ध्रुवा त्रिषस्तसर्वा दिगंबराः । शिवातुघाननं मुक्त्वा विविशुः सगृहानमूः ॥ १५
 शिवाद्यैव परमा दक्ष तार्यः क्षणादहो । निजरूपं समादाय विष्णुश्चामुं प्रणम्य च ॥ १६
 तस्ये स्तुतिधरैः स्तुत्वा यद्वाञ्छलिपुटो भवात् । तदा ब्रह्मादयो देवा स्तमागत्य महेश्वरम् ॥ १७
 प्रणम्य तुष्टुबुभुक्षत्या गृहीतमिज्जविग्रहम् । शिवं परमकल्याणं नीलग्रीवं परावरम् ॥ १८
 तदा तं देवमतुलं दृष्ट्वा ते ऋषयः कुधा । यस्मादेवञ्चकापयमस्त्राकमपश्ये महत् ॥ १९
 तपोमहिम्ना यभ्योऽयमस्माभिरिह दुष्कियः । इति निश्चित्य ते सर्वे चक्रुः कर्माभिचारकम् ॥ २०
 तदा वषाघ्नो यभूवाय घोरा परशुरेव च । भुक्तसर्वीं च भूतानि भीषणानि गृह्णमपि ॥ २१
 शुचिसिंहं शिरोमुण्डमपस्मारय भीषणः । महाराधैरदृष्ट्वासैः परुषैर्वचनैरपि ॥ २२
 शकंपिरे जनास्तत्रै सहेलोकस्थिता अपि । तदा ब्रह्मादयो देवादिशिवस्य परमात्मनः ॥ २३
 पृष्ठमागं गतास्त्वयै भीतवीता खर्षं यत । शिवस्तदैवामाटोपनुताय च विभीषणात् ॥ २४
 ध्रुवा गमनमेतेषां तस्ये शारथा निजान्तरे । तदन्तरे शिवं ध्यायो भर्त्सयन् कुटिलात्मनः ॥ २५
 हन्तुकामोऽन्तिकं प्राप विलस्योर्ध्वं करं कुधा । गृहीत्वा बालमेतस्य करेणास्त्रस्य निघुरम् ॥ २६
 हत्वा त्वचं समादाय घलवज्रिदधे शिवः । ततः परममायान्तमायुधं परिकल्प्य सः ॥ २७
 महाघोरं महानादं गृहीत्वा पाणिना मुमम् । तिष्ठ मत्कर्षसन्धिषे शब्दं कृत्वा सदेति तम् ॥ २८
 स्थापयामास बिभ्वारमा स्तत्रप्रसूतं प्रजापते । समायान्तं पुनस्सर्पे महानादेन भीषणम् ॥ २९
 कल्पयामास आकर्ष्य सर्वाभरणभूषितः । ततो भूतानि सर्वाणि महाघोराणि शङ्कतः ॥ ३०
 साहस्रहासानि बलवान् ससेनाः परिकल्प्य च । शिरोमुण्डं दधौ मूर्ध्नि शुचिसिंहमुखविशया ॥ ३१
 अपस्मारमपि क्रूरं पाशस्वाभ्रजकार हि । एवं व्यर्थतया तेषु गतेषु क्षपयः कुधा ॥ ३२
 अग्निं संश्रेययामासुर्हन्तुं तं परमेश्वरम् । बभ्रात् पाणावापान्तं कालानलसमप्रभम् ॥ ३३
 ततो मन्त्राग्महाघोरात् हन्तुं तं प्रैत्यमिच्छन् । वृद्धदुमरुकाकारं परिकल्प्य तपोयलात् ॥ ३४
 तं च घोरे महानादं दधौ हस्ते पिनाकपृक् । विकलेभ्येवमेतेषु क्षपयः क्रोधविह्वलाः ॥ ३५
 शेषुक्ते परमेशानं सर्वे दक्ष प्रजापते । शापाश्च तेषां देवेशे स्पर्धतामगमं स्तदा ॥ ३६
 ष्वलद्वित्रिमुष्टे यद्वचुलराशिर्महानपि । तदेतत्सर्वमालोपय सीतसीतास्तपोधनाः ॥ ३७
 व्यर्धानि मत्तशस्त्रास्तन् त्रियारस्त्र्यास्त्रमन्त्रकाः । अस्मिन् पुरुषधौरेये दुःखायमतिमातुषा ॥ ३८
 इति चिन्तामवाप्सैते, तस्थु र्यौलानताननाः । तदानीं स महादेवः स्वयमात्मजान्पुत्राः ॥ ३९
 महिमानं न जानन्ति ममैवमिति तापसाः । इति स्मृत्वा ननर्तायं तापदयं नटनं भूताम् ॥ ४०
 तस्य तं नटनं दृष्ट्वा सर्वे ते भयकंपिताः । बभ्रुमुक्ता महावीता निषेतुर्नमिताननाः ॥ ४१
 शिवस्तदा कृपां चक्रे सर्वेषु करुणाकरः । समुत्पाय ततस्सर्वे प्राप्य ज्ञानं प्रणम्य तम् ॥ ४२
 जय देव महादेव क्षमस्व करुणाकर । अपराधं शिवास्त्रात्कं रक्ष रक्षान्तकान्तक ॥ ४३
 इति स्तुत्वा स्थितानेकान् यद्वशाणीन्महेश्वरः । शोवाच करुणामूर्तिं वीक्ष्येताञ्चवचनं तदा ॥ ४४
 एतावत्कालपर्यन्तमृषयो यूयधीश्वरम् । मामविज्ञाय दुर्मार्गमवगम्यातिमोहिताः ॥ ४५
 नतिष्ठन् किल युष्मामिदं ऊर्ध्वं मदाश्रया । स्थातव्यं वैदिडे मार्गं मत्सदृशक्षयारिमिः ॥ ४६
 यत्रयं यूयमनिशं ग्रामेशानन्यमावनाः । प्रेषयित्वा कृपांमोघिरेषमेतादुधीश्वरान् ॥ ४७

कैलासं प्राप तरसा नानास्वर्पसमन्वितम् । तत्र विष्णुमुत्तमान् देवान् प्रेषयित्वा स्वयं शिवः ॥

शिवाया सहितो देव्या कीदंस्तस्यै प्रजापते ॥ ४८

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवखण्डस्य खंडे

दशकाण्डे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चदशोऽध्यायः ॥

गङ्गासुरवधः ॥

दिग्गजरादिचरितं सूतवर्षस्तमद्भुतम् । शिवस्यात्म्यतुल्यस्य श्रीपद्मसिन्धुमिच्छतः ॥ १
मयोक्तं सावधानेन दक्षान्यथ मयीमिष्टे । शृणुष्यावहितो ज्ञात्वा विगतैना भविष्यसि ॥ २
पुरा गङ्गासुरो घोरस्तपस्तप्याऽपि निष्ठुरः । शीषयित्वा विघातारं बरं वधे प्रजापते ॥ ३
मथप्यायं सुरैरुधैः क्षयद्वीरे शिषं विना । सुबहूनि तथाप्यपि बलं धीर्यं पराक्रमम् ॥ ४
एवमाशीनि चाप्यानि प्रदक्षानि स्वयमुवा । ततो सम्प्रचरो देवो यथाधे सकलं जगत् ॥ ५
जित्वा प्रह्लादि देवांश्च एतमप्य वतानयम् । इत्था जयिन् सुराणां च सुबहून्पक्षेपतः ॥ ६
इत्थं प्रतिदिनं तस्यै वाचयन् सकलजगत् । ततः कदाचिदपरनायकं दलमेदकम् ॥ ७
जित्वा एणे श्रावणित्वा गङ्गमग्नमुपलभम् । शृटीत्वा पाणिना बालं भ्रामयित्वा समन्ततः ॥ ८
क्षेपयामास दुरात्मानं सुहृं मूर्छितं गङ्गम् । दिशामचीशान्तांश्च द्रावणामास पौडयन् ॥ ९
यक्षानपि तदा हत्वा भूलोकमिहवाह पराह । इन्तुमद्रायथशेरः पुनः क्वाक्षिहपीश्वराह ॥ १०
भीतास्ते तापसाः काशीं समागम्याथ संमथैः । अपिभिर्मिच्छिता गत्वा मणिकर्ण्यो ततः पुनः ॥ ११
प्रविश्य विभ्रतायस्य परमंघाम चाद्रुतम् । तत्रैरपि देवस्य परिचर्यारतै र्जनैः ॥ १२
विभ्रतायं प्रजम्पेते तस्युस्तत्र भयान्विताः । तदानीमागतस्तत्र स्वरया ॥ गङ्गासुरः ॥ १३
ह्रादि शिवाया महारायं सकाराणि विभीषणम् । तच्छ्रुत्वा तपतां द्रव्यं भीतभीता महेश्वरम् ॥ १४
समालिङ्गय च सर्वेभ्यः मुमुक्षुर्गतचेतनाः । तत्त्वमेव पुनः पापी तीर्त्वा द्वारे शिवान्तिकम् ॥ १५
हन्तुकामस्तदा सर्वाणां वक्ष प्रजापते । ततस्स भयवानीश स्तर्षेणामातिहा स्वयम् ॥ १६
आविशतीदृनकार्कं प्रममास्थाय विग्रहम् । तर्क्षयन्तं महात्तपैः घोरमेतं महेश्वरः ॥ १७
ममैककालमसिलै र्भुतादशब्दा महेक्षितुः । स तु पापी जिघं ज्ञात्वा क्षयद्वीरमपि स्थिरम् ॥ १८
पुपुषे तं महामोहापयोशं गङ्गासुरः । तादव्यामास पादेन शिरस्यस्य दुरात्मनः ॥ १९
महाबलो महाबरो महेपुस्स महेश्वरः । स पपात मदीष्टे तत्र दैत्याघमो द्रुतम् ॥ २०
सरोद स महात्तपो रुधिरासुतविग्रहः । त्ववज्जग्राह देवोऽस्य तदानीं निष्ठुरां शिवाम् ॥ २१
श्रुत्वाऽस्य रोदनात्तदं भयमाप शिवाप्यहो । तदद्भुतं महेद्यस्य विग्रहं वीक्षितुं तदा ॥ २२
सर्वेषामपि देवानां लोचनानि प्रजापते । कुब्धीमायं गतस्याशु स्वर्णकोटि समप्रधम् ॥ २३
त्यवावकुण्ठिते देवे गजग्रास्य दुरात्मनः । लोचनानि च सर्वेषां तदा शक्यानि वीक्षितुम् ॥ २४
परित्यक्तमया स्तर्षे ददशुल्लं महेश्वरम् । प्रणेमुञ्च महामक्स्ता हतिवाससमीश्वरम् ॥ २५
तपोपनाथ ते सर्वे गतयोद्वा महेश्वरम् । ददशुः परमस्थानि चास्य दैत्यस्य केवलम् ॥ २६

इतोऽयमपरेऽनेन शङ्करेणार्तिहारिणः । इति निश्चित्य सर्वे ते तुष्टुषुः परमेश्वरम् ॥ २७
 मय्यधिष्णुमुह्रिस्तौघं परित्यक्तभया मुदा । जय शम्भो महादेव प्रणतार्तिभञ्जन ॥ २८
 समस्तजगतां तान् सन्निदानन्दविग्रह । गजचर्मोवरं त्वां ये वर्णयन्ति सुधोत्तमाः ॥ २९
 मा भवन्तु भयं तेषां यस्मात्कस्मादितः यम् । भवन्तु भूत्यास्सर्वत्र सर्वलोके र्ममस्कृताः ॥ ३०
 तथेत्यन्तर्दिते देवे दत्त्वा चरमनुत्तमम् । श्रद्धाविष्णवाद्यस्तुष्टिमवापुः परमां तदा ॥ ३१
 गतासुरं महाघोरं सदा देवर्षियाचक्षम् । दत्त्वा ररक्ष सकलांस्त्वचं चास्यातिकर्कशम् ॥ ३२
 प्रस्थापनाय सर्वेषां धर्षी विभ्याचिकदिशवः । न च तद्वषणायास्य मृपनायैव केवलम् ॥ ३३

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां तिषाहस्यखण्डे

दशकाण्डे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः ॥

भमृतमयमं काकभूटं विषोद्भयम् ॥

विमर्ति देवो रंघां तामिष्युर्कं पञ्चपापुरा । ऋषीभ्येनां कथां तुभ्यं शृणु दक्षावधानतः ॥ १
 हिरण्याक्षोऽसुरो घोरो शूरीत्वा पृथिवीमिमाम् । स नगामाशु पाताले वासधो घोरकर्मेक्षुः ॥ २
 नासिकाया तदा यिष्णु म्रैक्ष्णो निरनाकुपः । घाराहं यपुरास्थाप हन्तुकामोऽसुराघमम् ॥ ३
 तत्र गत्वा हिरण्याक्षं दत्त्वा पातालमप्यगम् । स्थापयामास पृथिवीं पूर्ववद्दानवास्तकः ॥ ४
 ततस्तु तस्य पापस्य रक्तपाभेन प्राचयः । इतो वधाये नितरां सर्वान् लोकान्ततोऽधिकम् ॥ ५
 ततो देवा महादेवं शरण्यं शरणं गताः । रक्ष देवानिदानीं त्वं विष्णुना वंदित्वपिना ॥ ६
 प्राप्यमानानहोरात्रं सर्वेषामार्तिहन् प्रभो । इति तेषां वचः श्रुत्वा कृपया चन्द्रोद्वरा ॥ ७
 इत्था घराहं तं घोरं दंष्टामुपाटय तस्य च । नरभद्रमरान् सर्वानापञ्चापरमणाशकः ॥ ८
 तदा तुष्टाव देवैर्ज्ञं गतमोहो हरिश्शिखम् । नमस्तुभ्यं महेशाय भक्तानामिष्टशशिने ॥ ९
 संहर्तुं काकभूपाय लोकोपद्रवकारिणाम् । शङ्कराय नमस्तुभ्यं रमणाय नमोनमः ॥ १०
 इंधुमिमां महादेव मदीयां तर्षरक्षक । षोडशहंसि देवेश मदस्ताहापनाय भो ॥ ११
 हृष्टैर्नामपि मे भूयो नाशानं भवतीश्वर । इति संपार्थितस्तेन यिष्णुना परमेश्वरा ॥ १२
 तथेति तां यमारासौ सर्वज्ञः कल्याणकरः । कुर्मरूपी पुरा यिष्णुर्मेन्दुराक्षकभृदम् ॥ १३
 पूषा पयोधिमरै र्ममन्थाभृतकांसया । अत्यन्तामृतं तस्मात्तदापोषे मेदत्तम् ॥ १४
 तत्राभ्योग्य मूढ देवानामसुरैस्साह । यस्माभिर्मन्थ्यमानेऽप्येवं संवभूतामृतं ध्रुवम् ॥ १५
 तदा कूर्मोऽपि संस्तो डोलयामास वारिधिम् । यवैव यथितोऽभिमहापलवता ननु ॥ १६
 वभूव याथा लोकानां क्षुब्धे दुग्धानुचौ तदा । अशक्नुवन्तस्तां याथां पुरस्कृत्या विधिं पुराः ॥ १७
 गत्वा कैलासमनुलं महादेवं व्यजिज्ञिपन् । तदा तमपि देशोऽयं दत्त्वा कूर्मं महावलम् ॥ १८
 जगद् तस्य पुष्टास्त्रि महाघोरसा शंकरः । देवैस्सर्गार्थितो देवो यमरैरतज्जगपते ॥ १९
 रक्षायै सर्वलोकानां काळभूटं पपी शिव्यः । पुरा सुरासुरैस्सर्वैः कृते युद्धेऽपि वारुणे ॥ २०
 केनोपायेन मरणं प्रसाकं न भवेदिति । सञ्चिन्त्यैवं विधात्रा ते विष्णोर्ब्रह्माशमाययुः ॥ २१

श्रुत्वा विष्णु वैचस्तेषां ज्ञात्वा यथा हृदयस्थम् । पीतेऽमृते न मारणमियुक्त्वा तान् सुरान् हरि ॥ २२
 क्षीरमोधि मयन्याय मन्यन्ते मन्दरे स्थिते । हत्वा तु चासुकिं योक्त्र सपैराज सूरैस्सह ॥ २३
 तदा कळकळाराधो यद्दानातीन्द्रयक्ष । सर्पस्योच्छ्वास निच्छ्वासममर्कटि धूमितोऽबुधि २४
 ततस्सर्पमुखाद्गोर विमर्घी पणत हि । यनेककोटियद्वयानछेद्य तमोमयम् ॥ २५
 क्षेपेनासीदिदं सिन्धु ध्यानरो सर्वतो मुक्तम् । दुद्रुवुश्च ततो देवा योक्त्र मुक्त्वाशु यासुकिम् ॥ २६
 पलायनपैरो विष्णु पञ्चादग्धोऽमुना यशम् । शशत्वा मुकुन्दो मन्दोऽभूदासीञ्जतघृतिस्तथा ॥ २७
 मघृतिर्धोगुत्पासीद्वसुराणां पपोहित । निर्व्यापारः कुबेरोऽभूदेवमन्येऽपि नाकिन ॥ २८
 विप्राग्निदग्धा स्तवैऽपि द्वाहेति सुमहात्मा । मारुत्यमाणास्सर्वे ते शरण्य शरण शिदम् ॥ २९
 मरुता ईळासिमचल सर्वे दुःखनिधारकम् । मायु किलिकिलायावैराशु इक्षमजापते ॥ ३०
 विप्राग्निदग्धमर्वाङ्गो विष्णु रुणोऽमवत्तदा । तत्र हृष्टाऽभ्यवहारि शैलादि गगनायकम् ॥ ३१
 प्रणय तसि वृक्षागत मूषुरस्त्वैऽति दुःखिता । हृष्या तेषु शैलादिभ्यस्त्वा सर्व सुरनिमान् ॥ ३२
 निरुध्य तत्र स पुनर्गच्छन् विष्णुनायि च । इन्द्रायैरपि दिक्पालैः प्रविश्यान्त पुर द्रुतम् ॥ ३३
 पञ्चमावरणे तत्र ग्यवस्थाप्य दिक्षा पतीन् । पुनरावरणे पष्ठे ब्रह्मविष्णू उभायपि ॥ ३४
 सन्निरुध्य दिक्षेद्याय स्वयमन्त पुर तदा । गावा शिवाय प्रोवाच सुराणामागम तदा ॥ ३५
 शिवायवा पुनर्नादी ब्रह्माण विष्णुमेव च । प्रवेशयामास तदा त्रिमोहन्त पुर सुदा ॥ ३६
 प्रनिध्दी ब्रह्मविष्णूतौ प्रणम्य परमेश्वरम् । तत्रा तुष्टुवतुर्भक्ष्या स्तोत्रैर्वैदाहशुभितैः ॥ ३७
 तुष्टस्तदा विलोकयती ब्रह्मविष्णू महेश्वर । मिमेतन्पुनः विष्णो शुद्धस्फटिकसन्निभ ॥ ३८
 ब्रह्माग्निदग्धतद्वज्ररुणोऽसि नितरामहो । पुण्डरीकेक्षणोऽपि त्व रक्तनेत्रो विराजसे ॥ ३९
 शरीर तादृक विष्णो रुण्य सन्दृश्यते तराम् । ततश्चाञ्जलसंकाशो वैद्यर्ण्य भजते बिम्बि ॥ ४०
 इति क्षनोर्ध्वं श्रुत्वा विष्णु प्राद महेश्वरम् । अविहाय महादेव भवन्तमनुतेच्छया ॥ ४१
 मनत्रिद्य सर्वं स्मरे क्षीरामोधि महेश्वर । तदा समभवद्योरे विष कालानलोदमम् ॥ ४२
 तच्छिक्वापुष्टमर्वाङ्गास्त्वै देवास्त्रययक । मारुत्यमाणाश्शरण्य प्रपन्नास्त्वा लक्षशियम् ॥ ४३
 पुरतो धावतो देवाननुयातोऽह मप्रणी । मच्छरीरमतस्स्वामिन् वर्य क्षमो विशेपत ॥ ४४
 घोरेणानेन देवेश विश्वमीदातिवाभ्यते । रुणोऽह मधुना क्षयो बाध्यमान क्षणे क्षणे ॥ ४५
 भनन्यशरणादेवाम् भव विश्वाचिक प्रभो । रक्ष रक्ष रुपाभोये माविन्द्वितुमर्हसि ॥ ४६
 सर्वेषामन्तरामा सार्जन्वापी सनातन । शूरीवैव विष रूप कस्यानगुणमपिष्ठतम् ॥ ४७
 रक्षितु सर्वलोकास्तथ सर्वज्ञाश्च विराजसे । इत्युक्त्वा माघवदशीर्ष अण्णाम पुन पुन ॥ ४८

इति श्री स्कन्द महापुराणे धक्तरसंहितायां त्रिवारहखण्डे

दक्षकाण्डे षोडशोऽध्याय ॥

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः ॥

हालाहल भक्षणम् ॥

पटिः स्थितास्तदादेवा स्सर्वे युगपदेव ते । रक्ष रक्षे महादेव शरणागतयत्सल ॥ १
 ब्रह्मनानामुरात्सर्वाग्निपञ्चमहाहिता । अनन्य शरणान्शो त्वामेव शरणं गतान् ॥ २
 बहुना किं महादेव रक्ष रक्षेति त्रिभुजः । तेषां तानामवाञ्छुष्या शत्रुः कठणाकरः ॥ ३
 किमेतदिति पञ्चल ब्रह्माणं वीक्ष्य पावनः । रक्षास्मान् पार्वतीनाथ देवान् दैत्यतपोधनैः ॥ ४
 विपाप्रिता इक्ष्वाकानावतिथोरेष दिश्वव । सर्वे सुरासुराश्शमो यद्विरेष्य तपोधनैः ॥ ५
 महाघोर विषं सोढुं मशक्ता क्षशमीश्वर । क्रोशन्ति नितरां खिन्ना स्वामेव शरणं गताः ॥ ६
 रक्षा तदाद्यु कर्तव्या भयता परमेश्वर । इति प्रह्वयच वक्षुत्वा नन्विनं वीक्ष्य शंकरः ॥ ७
 भूविशेषञ्चकारासौ कृपया देवनायकः । ज्ञात्वा तद्विदितं नन्वी पुनर्गत्या सुरासुरान् ॥ ८
 क्षयीनश्वानयिरवाऽय मन्तिकं प्राप शांकरम् । तदा सर्वे महादेवं वीक्ष्य सोमार्धशेखरम् ॥ ९
 प्रणमुर्दृष्टपद्मसौ स्तुत्वा स्तोत्रे रनेकैः । तदानीममरानम्यान्वीक्ष्य गौरी दयावती ॥ १०
 कपाञ्चकाररक्षेतमिति शंभुं निरीक्ष्य सा । तदा शिवस्समीपस्थं सुन्दरं वीक्ष्य सुन्दरम् ॥ ११
 गृहीत्वा विपमेनश्च पुनरागच्छ शीघ्रतः । इत्युक्त्वा प्रेयसामास गणतापवरं शिवः ॥ १२
 शिवाह्वयाऽयं निर्गत्य करे जग्राह तद्विषम् । रक्षा सत्काराग्नेभ्य कोमले भूक्षयत्तदा ॥ १३
 सुन्दरस्तद्विषं शंभोर्देवी हरते तदाह्वया । पाणावस्य महेशस्य कस्तूरी विन्दुवद्विषम् ॥ १४
 सर्वभूष क्षणादेव तदा दक्ष मन्त्रापते । ततो देवाञ्जिरीक्ष्यायं भीतमीतामहेभ्यः ॥ १५
 कैश्च किममरादूरात् क्षेत्यज्यं वा मयाऽधया । परित्यक्तभया यूयं वदताम मदाह्वया ॥ १६
 इदुषाच महादेवो महाप्राप्तो जितान्तकः । तस्य तद्वचनं धृत्वा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ १७
 भगवन् दूतः क्षितं पुनरायावति क्षणात् । इति नो भीतिरधुना महती परितर्कते ॥ १८
 क्षणैनामेव घोरेण दग्धास्सर्वे जितान्तक । हृष्टैश्चक्षीकरे स्तस्मिन् भयतो भीतिर्य मः ॥ १९
 सर्वदृष्टवं दयासिन्धुसर्वरक्षापरायणः । सूर्युज्यः शिवदीरः कालकालो महेश्वरः ॥ २०
 यथोप्सिते मनुर्दीप्त्वं रक्षदेवान् परापर । ममो नमस्ते कदाप्य सर्वभूतहितेपिणे ॥ २१
 कालकालाय भवते नमस्कृत्य (मदाह्वय) शूलिने । इति स्तुत्वा प्रणमुस्ते वन्द्यस्परमेश्वरम् ॥ २२
 शिवस्तदा शिवां वीक्ष्य स्निग्वन्त्रांजुजम्भाम् । पलावेतकणामोषि , रत्नगण्डानन्द विग्रहः ॥ २३
 विपमेतमहाघोर मानीलाभं यदा गलम् । द्रुतमापु तदा देवास्सर्वेपञ्चलिपाणवः ॥ २४
 देवदेव दयासिन्धो भक्तवत्सल दिश्वव । ममन्तमहिमाघार स्यन्त्रानन्द विग्रह ॥ २५
 ब्रह्मक्षत्रञ्च यस्याहुरोक्षं यक्ष्यादिनः । नारद्व्यजानं सूर्यं महाप्राप्तस्य शूलिनः ॥ २६
 स्यन्त्रशके स्तकण्ठे शुद्धरूपदिक सप्रिमे । स्तंभयानु विषं घोर मलंकारस्तदादुतः ॥ २७
 मलञ्चकार भगवन्त्तव कण्ठ यदा विषम् । मलदुर्वन्ति देवलीकण्ठ मंगल्यतन्त्रवः ॥ २८
 देवानां विपदघानामस्माकं भवता प्रभो । विषं पीत्वा हृना रक्षा न च विस्मरते तता ॥ २९
 इत्यादियधनान्येते तदा प्रादुः प्रजापते । तथेति तद्वले शंभुः स्तंभया

खतन्त्रशकेरीशस्य महिमा केन वर्ण्यते (गण्यते) । ततो देवास्तुसंतुष्टा स्तुष्टुः परमेश्वरम् ॥ ३१
 नमो नमस्ते देवेश नीलग्रीवाय शंभवे । पशूनां पतये तुभ्यं देवानां प्राणदायिने ॥ ३२
 प्राणेश्वराय रुद्राय नमस्ते कृत्तिवाससे । मधुमक्षति लोकोपं भयवन्तं महेश्वरम् ॥ ३३
 त्वां विजानातु सततं नीलकण्ठं दयानिधे । स्तोत्रेष्वनेन सन्तुष्टो भगवान् परमेश्वरः ॥ ३४
 मथित्वा यूपममराः क्षीरंयोषि मदाक्षया । पीयूषं भयनोद्धृतं पिबत स्वकशंकया ॥ ३५
 भविष्यति न संदेहः पीयूषमनुलं क्षणात् । इत्युवाच सुरान्वीक्ष्य दयया परमेश्वरः ॥ ३६
 ततो देवास्तु सन्तुष्टाः प्रणम्य गिरिजापतिम् । गत्वा ममन्युः क्षीरान्वि लम्ब्याऽमृतमनुत्तमम् ॥
 पशुस्तर्पेऽमृतत्वाय शिवाज्ञापरिचोदिता ॥ ३७

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवहस्तसंज्ञके
 दक्षकाण्डे सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ भय मष्टादशोऽध्यायः ॥

ब्रह्मविष्णोः पुरतः शिवाविर्भावः ॥

भाषयानमेतद्भयते दक्षःश्रामिदितं मया । सर्वदेवपरिज्ज्ञाणं विषं पीत्वाऽकरोच्छ्रियः ॥ १
 शिक्षाद्वयचरित्रञ्च प्रतिग्रामं प्रज्ञापते । मत्तदभ्युक्तुं वृथा मोहं परित्यज्यावाऽवधानतः ॥ २
 पुरा हरिचिदातायै मेरुपार्श्वस्थितायुमी । तदा देवाश्च शययः स्वर्गहाविष्टमानसाः ॥ ३
 प्रणम्य तौ समभ्येत्य पञ्चभुजं कुण्डलात् । कोदेवस्सर्वदेवानां वरिष्ठो वधापकः प्रभुः ॥ ४
 अतर्वामी परलभ्येतिः परमात्मा परमेश्वरः । कष्टं च सर्वभूतानां पालको हारकस्तथा ॥ ५
 इति तेषां वचश्चक्षुषा ब्रह्मा ग्राह्यं वचस्तदा । बहमेव जगत्कर्ता मत्तस्सर्वं विधेष्टते ॥ ६
 छयमेवपि मध्येव जगदस्ते मदाक्षया । इति वृषाणं ब्रह्माणं वीक्ष्य ग्राह्यं वचो हरिः ॥ ७
 निर्माय त्वामहं पूर्वं कृतामि भिक्षुभ्यामवदः । नान्यतोऽस्ति जगत्कर्ता मत्तस्सर्वं हि ज्ञायते ॥ ८
 जगन्मूलमहं दक्षात्सर्वं विष्णुमयजगत् । नान्योन्यमेवममरी महामोहयज्ञगता ॥ ९
 बहमेव परं ब्रह्म न त्वमित्युच्यतस्तदा । पुनःपुनश्चदेवी बहुकालं प्रज्ञापते ॥ १०
 तदा सर्वेऽपि तत्रस्था मीमांसागुर्निजालयान् । पुनर्वह्नितये काले गते प्रणयपूर्वकः ॥ ११
 समागत्याह भगवांस्वेदस्तत्त्वार्थशोधकः । हरे विमे वृथा किंवा युवाभ्यां क्रियते कलिः ॥ १२
 शिव एव जगत्कर्ता परमात्मा महेश्वरः । विश्वविक्रो विश्वमयो रुद्र एव महानृपिः ॥ १३
 सर्वैर्भ्येन सर्वज्ञदंशुपकाशमण्यः । भणोऽणीयानीजानो मदतोऽपि मदानपम् ॥ १४
 मतीनाञ्जनिता सोऽयमुभया सहितः प्रभुः । दिवश्च अन्विता मद्याश्चक्रविष्णोरपि स्वयम् ॥ १५
 एवं वेदवचस्तत्त्वाभ्येतौ मोहपरायणौ । वलण्यय यथापूर्वंञ्चकतुः कलहं पुनः ॥ १६
 ततः प्रादुर्भूदेव परमात्मा महेश्वरः । बह्मवक्तादेतौ सिद्धौ नूनं भविष्यतः ॥ १७
 गर्वो मयाऽप्यनेतस्य स्मरणोदैतयोरेह । इति कोट्यर्कसंकाशं ज्योतीरूपं शिवस्तदा ॥ १८
 हृष्टैतौ तत्परङ्ग्येति व्योम्नि सर्वाश्चिवावरम् । किमेतदिति मीमांसा तौ विचारञ्चापनुभूशम् ॥ १९
 तदानीमंशया साकं शिवः स्वै रुचमद्भुतम् । दर्शनं प्रददौ शीघ्रं ब्रह्मविष्णोर्महेश्वरः ॥ २०

अथ दृष्ट्वा महादेवमविक्रापतिमन्ययम् । हरिरुत्थाय धेनोत नमस्कृत्वा पुनः पुनः ॥
स्तुत्वा स्तोत्रशतैर्देवं क्षीराब्धिमगमस्तयम् ॥ २१

इति धी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
वक्षकाण्डे अष्टादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥

भैरवेण ब्रह्मसिद्धिः संपन्नतम् ॥

गते विष्णौ प्रणयेहं क्षीराब्धिं तरसा मया ॥ महामोहवशात्प्रह्लादं त्वप्रणयं महेश्वरम् ॥ १
कृत्वा यज्ञेन देवेशं निन्दयामास मूढधीः । तदा सस्मर देवेशो भैरवं कोपविह्वलः ॥ २
बाधिरासीच्छदा शीघ्रं भैरवशंकराक्षया । मस्रोद्धतिसर्वाङ्गो भुजंगकटितुम्बवान् ॥ ३
शिज्जन्मक्षीरनिबदः कपालावलिमूर्धितः । चिन्मणः परमं शूलं वाहं दमस्कं तथा ॥ ४
बुधघोरस्फुटनेत्रो महाघोरकपालवान् । रक्ताभिविह्वलाभिश्च जटाभिरतिमौघणः ॥ ५
मतिप्रकाशसर्वाङ्गो मन्दसितमनोहरः । ब्रह्माण्डान्यखिलाण्याशु भक्षितुञ्च परीवृतः ॥ ६
तादृशोऽयं महादेवं प्रणम्य प्रप्रयानतः । कर्तव्यं किं मया स्वामिनाहाय जगत्प्रभो ॥ ७
कृपां कुरु मयीद्य त्वं किङ्करे तव शंकर । दययुक्तवन्तं तं वीक्ष्य प्राह वाचं महेश्वरः ॥ ८
मन्मायामोहितस्यास्य प्रह्वणो भद्रिनिन्दकम् । छिवाञ्छिरस्यं देवानां विष्वादीनाञ्च गर्धिणाम् ॥ ९
क्षपीणामपि रक्तानि भिक्षाभ्याजोऽन शीघ्रतः । गृहीत्वा पुनरुज्जीव्य मृतामन्यथ भैरव ॥ १०
गत्वा समयने तिष्ठ ब्रह्माण्डोर्ध्वं मदाक्षया । देवतानां मृपीणाञ्च रक्षां कुर्वेन्नतमिह ॥ ११
इति संप्रेषयिष्येत् मन्तर्धिमगमच्छिवः । बुचान्तमेतद्विहाय विचारेण स्थितो हरिः ॥ १२
ततश्च भैरवः कोपाद्ब्रह्मणः पञ्चमं शिरः । चिच्छेद् सुमहादोषः कल्पाग्रेण मीढयः ॥ १३
स वपात महीवृष्टे प्रह्लादं रक्तव्याघ्रतः । सुमोहच क्षणेनायं वचिरीये प्रजापतिः ॥ १४
क्षोपयिष्याम्य रक्तानि भैरवो निरिच्छेक्षयः । पुनरुज्जीवयामास भैरवस्तं कृपादशः ॥ १५
समुत्पाप ततश्शीघ्रं प्रह्लादं क्षातवास्य वैमधम् । गतमोहः प्रणम्येनं तुष्टाय भयकंपितः ॥ १६
क्षमस्व मनुं देवेश महाभूदस्य मे विभो । पुनर्भामयतु स्वामिन्महाकानं तपाक्षपाः ॥ १७
तदर्थं मच्छिरोमुण्डं पाप्मीकृद् दयानिधे । कस्यं प्रकपालं ते भिक्षापात्रं मयायलम् ॥ १८
खनेनैव कपालेन रक्तमिक्षां गृहाण भो । हस्त्युक्त्वा प्रणमाम्यापं पुनः पुनरमुं विधिः ॥ १९
तथेति तद्रूपीणाय विन्यौ येरुषवैतात् । ततस्समर्जं मृतानि स्वेच्छया भैरवः क्षमात् ॥ २०
हालाहलं कालमेगं तपाग्निगुलसोमफौ । गन्धानतिविलानीयैः भूतसेनापतीनपि ॥ २१
भूते र्नेकैस्सेनेरी युतोऽयं कालभैरवः । रक्तमिक्षाच्छेदेनाथं मूलोकं सञ्चरन्तथा ॥ २२
काननेषु सर्वेषु पर्वतेषु महत्स्यपि । पाताले नागलोकैश्च देवलोकैः तथैव च ॥ २३
तत्र स्थितानां देवानां मृपीणां गर्धिणामयम् । जगद् देवां रक्तानि कपालेनैव भैरवः ॥ २४
मुनामपि तदा कांक्षि जीवयामास लीलया । भटिवा सर्वतो भिक्षां विष्णुलोकं समापयौ ॥ २५
तरसा भूतसैन्यानि समायानि तदा मृतम् । मापुर्विष्णोर्मुहद्वारं विष्वक्सेमवणास्थितम् ॥ २६

करोष तानि गणशो विभ्वस्तेनोऽतिनिष्ठुर । तमेव भैरवशीघ्र सन्ताड्य च कपोलयो ॥ २७
 प्रोतपिरत्रा स्वशूलाग्रे विष्णोरभ्याशमाचयौ । तदा सर्वश्रम विष्णु मोगशायी महाभावात् ॥ २८
 समुत्थाय प्रणम्यैन धीमूमिभ्या सह स्तुवन् । तत प्रोवाच तं विष्णु भैरव वीक्ष्य प्रीयणम् ॥ २९
 किमर्थमागतोऽस्ति च सकानाममयप्रद । त्वदर्शनेन देवाह कृतार्थोऽस्मि जगद्गुरो ॥ ३०
 रसमा करुणामूर्ते भवदेकसमाश्रयम् । इत्युक्तवन्त त आह भैरवो मधुसूदनम् ॥ ३१
 दाक्षित्वा तव रक्तानि शिरसोऽह समागत । मिहान्ध्यालेन तदेहि शीघ्रमेव हरेऽधुना ॥ ३२
 इति तस्य वच श्रुत्वा कृतार्थोऽस्येति प्राचय । भित्वा नखेन निटिल रुधिराणि मुमोच ह ॥ ३३
 जमाह तानि सर्वाणि कषालेनैव भैरव । महात्मा चारयाभूत्वा निजसाहस्य संरक्षया ॥ ३४
 पथात् पञ्चात्रोत्तो प्राचवो मोहचिह्नल । परिपूर्ण तथाप्येतदकपाल नार्घमात्रत ॥ ३५
 पतितस्तु महाविष्णु महामोहेन वीक्ष्य तम् । भीमूमी दुःखदुःखार्ते देव्याचभ्येत्य शीघ्रत ॥ ३६
 मालम्ब पादौ पाणिभ्या भैरवस्य महात्मन । रसरस इयामोचे विष्णु त्व भैरवेभ्यः ॥ ३७
 माह्वल्यमिक्षा मगधशाचयोदेहि शीघ्रत । इति तुष्टवस्तुर्देव्यी तदात्यन्त महेश्वरम् ॥ ३८
 तत प्रसप्तो मगधान् भैरवो वीक्ष्य माधयम् । कृपयोऽप्यपामास करुणानृतसागर ॥ ३९
 समुत्थित स्ततो विष्णु लोघञ्जानोऽन्तरीक्षभुम् । स्तुवन् त समीक्षयाप कृपया भैरवो हरिम् ॥ ४०
 दृष्ट्वा स्वमुपनायाय निर्णयी काठभैरव । महता वाद्यबोपेण गणानामारवेण च ॥ ४१
 पान्त त भैरव विष्णुः स्वधाहूतमार्गत । प्रणम्यभैरव स्तुत्वा शूळप्रोत लक गणम् ॥ ४२
 विभ्वस्तेन मोघयित्वा स्वागर्तं प्राप माधय । भैरवोऽपि स्वमवन गयै प्राप महारथे ॥ ४३
 त्रिपाङ्कयाप ब्रह्म प्रह्वविष्णुमुत्तान्मुरान् । कल्पान्तरे जातस्यै महाकोलाहलारव ॥ ४४
 दैवैष्टयैषा शिरोमुष्टमाकाङ्क्षतविप्रद । इक्ष्वा कलाटनयनवह्निलेशेन तानिमान् ॥ ४५
 तद्भ्रूल्लेपितागोऽय भैरव पितृकानने । वेदान् सर्वान् सारमेयान् परिकल्प्य सतप्रव्र ॥ ४६
 माह्व तानय भीमनिजव स्तादशौमेनै । परीकृत परम्परात्वा परमानन्दनिर्भर ॥ ४७
 विधत्स्वतुलाकारो भैरवस्तत्रतत्र च । स ग्राममिक्षा कृतैतत्कथित ते प्रजापते ॥ ४८
 मन्यश्चरिष मधुना तवीमि तव शाङ्करम् ॥ ४८

इति धी स्कान्दे महापुराणे शङ्करसहिताया शिवरहस्यज्ञप्ते
 दक्षकाण्डे एकोविंशोऽध्याय ॥

॥ अथ विंशोऽध्याय ॥

॥ चर्मविष्णो इवामुपम याहनखगति ॥

चतुर्गुणसहस्राणि प्रहणो दिनमुच्यते । तावत्येष निज शोका तद्दोषप्रसङ्गया ॥ १
 शतत्रय पष्टपदिक पदमेक सुनिश्चितम् । शतसप्तसप्तान्त्यै यथमेति तदा विधि ॥ २
 दिनमेक तदा विष्णोलावती रात्रिरस्य वै । पण्युत्तराणि त्रिशत दिवान्पदैकहायनम् ॥ ३
 ततो यदंशतस्यान्ते यथमेति हरिस्तथा । एवं गङ्गा संहारे दिव्यता प्रलयो मदान् ॥ ४
 समायाति तमुदीक्ष्य धर्मोऽत्यन्त मयान्वित । प्रणम्य वृषमाणस्तुष्टाच परमेभ्यः ॥ ५

जय शम्भो महादेव रक्षसां शरणागतम् । महासंहारकालोपमागमिष्यति शीघ्रतः ॥ ६
 मुक्त्वा मां संहरेदानं तदा सर्वं जगत्प्रभो । इति स्तोत्रशतैः स्तुत्वा प्रार्थयामास शंकरः ॥ ७
 ततः प्रसन्नो भगवान् दत्त्वा तस्य वरं पुनः । वाहनं परिकल्प्यैनं बलं दत्त्वाभ्य तादृशम् ॥ ८
 नित्यत्वमपि दत्त्वाभ्य कृताविपु युगेषु च । परिकल्प्य च पादौ च चारं तं चतुष्पदम् ॥ ९
 प्रीत्या परमया सोऽहं न्यसामि त्वदात्मनि । सन्निधौ मम सर्वत्र भिन्नं त्वं सुपावनम् ॥ १०
 मामताराभ्य ये मर्त्याः पुण्यानि सुमहान्त्यपि । समाचरन्ति तान्याशु महापापफलाय वै ॥ ११
 मद्भक्तानां च पापानि महापुण्यफलानि वै । भवन्तु धर्मं त्वधाई यस्य मत्स्य हृष्टधीः ॥ १२
 यदातुप्रह सिञ्चामि तदा त्वं वृषरूपमाह । समागच्छ महास्त्व ममाहं शिरसा वहन् ॥ १३
 इत्याद्युक्त्वा महादेवो बाह्वेन तं विधाय सः । प्रेरयामास तच्छ्रुत्वा विष्णुं स्वर्गजगन्मया ॥ १४
 वृषरूपी महादेवमुदाह विपुरान्तकम् । यदा विपुरसंहारं कृतवान्परमेष्ठिनः ॥
 अत एव महादेवो वृषदाहः प्रजापते ॥ १५

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 वृषकाण्डे विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ शिवेन महासंहारकाले असारध्यादि धारणम् ॥

अम्यधरित्रमनुलं महादेवस्य पावनम् । प्रवीमि भूषु दक्ष त्वमवधारेण केवलम् ॥ १
 कालाग्निरक्षो भगवान् सद्गो भैरवोऽग्विष । सर्वं सञ्जहनुश्शम्भो राक्षसा ती महाबली ॥ २
 अयान्तराव्यसंहारं स्वस्तुष्टेयः प्रजापते । सर्वप्राप्तो महादेव स्वर्वाण्डाम्यस्त्रिलं जगत् ॥ ३
 सर्वान् जीवाभ्यक्षणेन हस्तेन च पान् कुधा । भट्टहासेन नृपेन खलाढनपनाग्निना ॥ ४
 हृद्गारेण च हस्तेन पादाघातेन लीलया । नानाकद्र गवैस्साकं संहारं यं चकार सा ॥ ५
 च महाप्रलयो नाम सर्वेषां नाशकारकः । संहर्ता स महादेव स्तनान्भान् हरीन् विधीन् ॥ ६
 इन्द्रादीनपरान् देवांस्तसदण्डेषु संस्थितान् । दम्भाकांश्चिन्तदा तेषां भस्मानि परमेष्ठिनः ॥ ७
 अयालेयवदारमांगमुद्वलविधानतः । यमार मुण्डमालाञ्च परेषां श्लेच्छया विभुः ॥ ८
 मन्त्रीनिर्तेषामाकर्णं वित्तसाम महेम्बरः । यक्षोपवीतमन्त्रेषां मूर्धेतमि चकारहि ॥ ९
 तथा विष्णून् परान्मुले संविधाय विधीनयि । साहृदासपरो नृत्तमानन्देन चकारहि ॥ १०
 सर्वभूतैकदमनं रक्षाक्षान्छिन्मूर्तिरव्ययः । अकिहीना महादेवे ये तदा प्रलये हताः ॥ ११
 तदुद्भूतैः पिशाचैश्च परितोऽयं परीभूतः । गाढान्यकारगण्यस्यः केवलो हृष्टमातसः ॥ १२
 महाश्मशानवदतमभ्ये नृत्यसि कुञ्चिह् । लीलया तान् पिशाचांश्च हत्वा केवलमप्य सः ॥ १३
 पुनश्च तं व्यतीत्यैतं महाप्रलपम्भीम्बरः । परानन्दयन्नेनायं देव्याः पुरतश्च सः ॥ १४
 विधाप्य महाभुक्तं पदंभ्याः केवलं शिखः । ततरससर्जं भूतानि सिद्धंश्च शक्तिसंगुतः ॥ १५
 प्रह्लाण्डानि च सर्वाणि तच्छृङ्गोक्तान्यथा पुरा । तेषु सर्वेषु चाण्डेषु विष्णून्वि विधीन् वहन् ॥ १६
 मातमनोऽपि तथा सर्वान्सुराग्रक्षसानपि । अपिकारश्च सर्वेषामानुगुणतया शिवः ॥ १७

दत्वा तदहं पिदानामुपदेशञ्चकार स । अत एव महाप्राप्तं प्रयित परमेश्वर ॥ १८
 अस्मिभूषणमाहात्म्यमपि ते वक्ष्यह्य मृणु । पुरा विष्णुमुखा देवा प्रणम्य गिरिजापतिम् ॥ १९
 तपसाऽप्राप्य देवेश प्रार्थयामासुरीश्वरम् । हृत्पद्मो महादेव विभ्वेशामरनायक ॥ २०
 महाप्रलयकालोऽपमागमिष्यति विश्वे । ज्यतीतानि च जन्मानि बहून्यस्माकमीश्वर ॥ २१
 न पुनर्जनने ह्यकिं लिप्माना ससृता प्रभो । तव पादाम्बुजपद्मनाम्नोक्षो भवतु ससृते ॥ २२
 अस्मिन्महति क्षसारे हृत्पद्मान् कल्याणकर । संशुद्धं तेषामस्थीनि च्याकृत्य परिकल्पय ॥ २३
 समादाय तथान्वेषा भस्माभ्युदुल्लभ्य प्रभो । तथा हृत्पद्मेऽभ्यक्षोऽपि सुलभो न कृपाविधेः ॥ २४
 या भृता भवता जह्नुकृपा लोके सुपावनी । तस्या यदीयान्यस्थीनि प्रक्षिप्तानि मदीतले ॥ २५
 तेषामपि महादेव मुक्तिर्भवति हि प्रभो । तस्मादस्मान् कृपातिन्धो रक्ष भंसृतिमप्यगाह ॥ २६
 तैरेव प्रार्थितो देवस्तपैव कृपयाऽकरोत् । अतस्सुराणां रक्षायै भस्मास्थीनि दधी विभु ॥ २७
 कालकाल स्वयङ्करोति परमात्मा महेश्वर । अरामरणनिर्मुक्तं स्वर्गं शातमयश्च ॥ २८

इति श्री स्कन्दे महापुराणे शंकरसहिताया शिवरहस्यखण्डे
 दक्षकाण्डे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अल-भरासुर वधः ॥

धरित देवदेवस्य सहारादि प्रज्ञापते । मयावाभिहितं पुनश्च मृणु चान्द्रवर्गीभ्यहम् ॥ १
 पुरा महायाम् कैलासे शिवसेवार्थमागत । सावलेपस्तदा द्वारि शम्भु प्रमथकृपभाक् ॥ २
 तस्यै तव स्वयं तं तु वीक्ष्य ह्रास्य पुनर । कोपा महेशसमयं पप्रणयैवमहूत ॥ ३
 मनुज-बोधोत्तरमस्यापि क्षुधा समग्रलोकाय । तं वीक्ष्य यत्री कोपेन मुमोक्ष कुलिशं पुन ॥ ४
 तत्सोरसि पतितैरितं प्लिष्टातलमुनिष्ठे । रेणुनामयमन्त्रीमाहमद्विक्थान् बहून् ॥ ५
 स्वरूपमाशु जप्राह रौद्र वक्ष्याममहेश्वर । क्षारवाभ्यु वृत्रहा शम्भु प्रणम्य भयकवित ॥ ६
 क्षमस्य मनु देवेश सर्वमृतपापर । इति लोभशतैः स्तुत्या प्रसादयद्दसौ शिवम् ॥ ७
 ततः प्रसन्नो भगवान् वृत्रारि प्रेक्ष्य शंकर । प्रास्तु भीतिस्तपेन्द्राय प्रसन्नं विस्मिं प्रामिह ॥ ८
 इत्यनुप्राह्य देवेन्द्रं प्रेरयित्वा पुरं प्रति । निजकोपानलं सिन्धौ स्निग्धा कदम्बा शिव ॥ ९
 आविवेशालप्य शीघ्राक्षदैव परमेश्वर । स तु कोपानलं दशभो दिशश्चूर्णा करोदह ॥ १०
 सर्वैरापि शम्भोऽयं देवैरन्यैस्तोषणैः । तच्छुचा यक्षणेभ्येत्य गृहीत्वाऽमुमपोषयत् ॥ ११
 दिनेदिने शिशुस्तस्य वक्रुषे मदिरेज्यते । घाता समागतं कालाद्वरणस्य गृहं स्वयम् ॥ १२
 तदा ॥ यक्षस्तस्य दक्ष भ्रातुर्दसौ शिशुम् । गृहीत्वा द्रुक्षिणा वालं स्वाङ्गमारोपयद्बिभु ॥ १३
 वालोऽयं पणिता घातु इत्यस्मिन् परिमृष्टव । कर्षणमासं चलवाशोदनेन समन्वित ॥ १४
 प्रज्ञा - समरे प्रहृषिष्यदादीनि वञ्चयिष्यत्वसञ्चयम् । नास्य ज्ञप्तात् सयं वधं कुत्रना महतामपि ॥ १५
 क्वापि जलधर इति शिषु लोकेषु चैष्यति । धैर्यदीर्यगुणोपेतो महामस्यो महाबल ॥ १६
 जित्वाऽमरपुरीमुग्रो दैत्यगणान् प्रवञ्चति । एवमुक्त्वा विधिर्याधिजागार मनोहरम् ॥ १७

जलगन्धरः पुनः कालं क्रियन्तं वरुषान्तिके । स्थित्वा ततोऽसुरान् घोरान्मेघयित्वा महीमगात् ॥ १८
 जित्वा दिशांशतीन् सर्वानसुराणां सुरालयम् । दत्त्वा जालेघरं नाम नगरं मयनिर्मितम् ॥ १९
 अधिष्ठाप्य महावीर्यो जिताशेषसपत्नवान् । कालेन कालनेम्याश्चदैत्यैश्च सृतामयम् ॥ २०
 वृन्दां विवाहा सन्तोष मवाप्य परमं ततः । पुनः कालेन महता देवान्मेघसमाधितान् ॥ २१
 शात्वा गत्वाऽथ तान्सर्वान्युदे जित्वा हरिं पुनः । देवतानां सहायं च कुर्वाणं युद्धमध्यगम् ॥ २२
 युवोध विहातिसमा रसहस्राणामारिदमः । धमिषं तं सुमोनयं स्वकीर्तनार्थं वली ॥ २३
 ततो देवा भयवक्ता रसेन्द्राः कैलासमाभिताः । गत्वा सनगरं दैत्यस्तत्र स्थित्वा चिरं पुनः ॥ २४
 स्रसेनाभि रंपौ हरः कैलासं पर्वतोत्तमम् । वृन्दाया यत्नं पत्न्या निरुगन्धत्वा महासुरः ॥ २५
 अगणध्यातिसंरंभाद्यम देवा भयद्रुताः । तदागमं ततो देवा ज्ञात्वात्यन्तं भयान्विताः ॥ २६
 प्रणम्य नन्दितं द्वाभ्यं महादेवस्य पावनम् । विबिधुर्मन्दिरं देवदेवस्यैते तदाङ्गया ॥ २७
 तत्र दृष्ट्वा महादेवं सर्वेसंसारमोचकम् । प्रणम्य दण्डयद्भक्त्या तुष्टुः स्तुतिभिरुत्तमम् ॥ २८
 कृत्तान्तमजिलं मोक्षः पृच्छते शंकराय ते । तदा देवोऽमयं दत्त्वा देवानां परमेश्वरः ॥ २९
 सर्वं जिज्ञाकृतिर्मुखा निर्ययौ पुरतोभ्य सः । दण्डी, कमण्डलुकरो घृतच्छत्रो ज्ञपिर्पया ॥ ३०
 अनुपातस्सुरैरहमर्थैरिन्द्राद्यैस्तुष्टवेपिभिः । जलगन्धरस्य निवृट्मापायं द्विजसत्तमः ॥ ३१
 दृष्ट्वा जलगन्धरं देवः को भवान् कृत धागस्तः । कुम्भवा गम्यते सर्वं पश्येद्यं महेश्वरः ॥ ३२
 जलेधरापयोऽहं जित्वा देवान्सर्वाग्रनांके । गच्छामि शंकरं केतुं कैलासमधुनाऽचलम् ॥ ३३
 शयुषाच ततदर्शमु विहस्यामु वचोभवीत् । कोवा योद्धुमले शंभुं सपत्नीरं पिनाकिनम् ॥ ३४
 ममसा स्मर्यते येन योद्धुं सोऽपि पराभयम् । प्राप्नोति नात्र सम्बेहस्तं सखेतुं कथं मयुः ॥ ३५
 निवसामि महेशस्य निवृट्पदे जलघर । पुनर्गच्छ यथाप्राप्य यदि जीवनमिच्छसि ॥ ३६
 समाकर्ण्य वक्षस्तस्य विप्रश्चायं जलगन्धरः । न जानासि यत्नं विप्र मदीयं त्वं दुरासदम् ॥ ३७
 प्रदर्शयामि तद्विप्र क्षणमात्रेण भूसुराः । इति संरम्भवचनं मुदस्य द्विजसत्तमः ॥ ३८
 जलगन्धरस्य पापस्य विप्रकपो निशम्य सः । बले तत्कीदृशं दैत्यं तावकं योक्षितुं मम ॥ ३९
 हृत्पृष्ठमथस्त्वन्तं चक्रमेतःसमूर्धनि । बद्धस्य पाणिपुम्मेन समारोपय मापुरः ॥ ४०
 इत्युक्त्वा बिलिलेखायं पादाग्रेण तत्किंती । दृष्ट्वा तच्चक्रमसुरो मृगतंशदं चद्विसम् ॥ ४१
 मया विद्राभिता देवा प्रह्वयिष्यादयो रणे । पुरा कदेवाशमयं बाढवं क्षणमात्रतः ॥ ४२
 शोषितात्सागरास्सर्वे गिरायः कन्दुकीहताः । कोऽतिमारोम्य मे चक्रमुदृतुं तदिदं द्विज ॥ ४३
 इत्युक्त्वोद्धृत्य पाणिभ्यां स तशरोप्य वक्षसि । यत्नेन महता मूर्ध्नि पुनरारोपयत् क्षणात् ॥ ४४
 द्विधाहृत्या पपातैनं तच्छर्पं मृतले जवात् । रक्तखायो महामात्सीच्छदानीं तत्रप्रेगवान् ॥ ४५
 जलघरः पपाताशु क्षितौ पर्वतपत् द्विधा । ममारच पुनर्दृष्टीयं विबुधन् मृतलेऽसुरः ॥ ४६

इति श्री रघुपदे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

दक्षकण्ठे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

चून्दाभस्मनि तुलस्युपतिः ॥

मृते तस्मिन्महाघोरे सेनास्तस्य महेश्वर । ददाद् भीक्ष्य निर्दिलवद्विना विपुत्रान्तकः ॥ १
 भस्मायावशेषाः स्वयसेनास्तस्य वृत्तमनः । पुनः स्वरूपमनुलं जघाद् सवेच्छयाविभुः ॥ २
 तद्वा प्रज्ञादयो रेषास्सेन्द्रा दृष्टु महेश्वरम् । प्रणेमुर्दंष्ट्रवद्भूमौ स्तुत्वा स्तोत्रैरेकधा ॥ ३
 भीक्ष्य तान् छपया द्वाभुः प्रेषयिष्या पदं प्रति । अन्तःपुरं ययौ तूर्णमप्यण्डानन्दविग्रहः ॥ ४
 मृते जलम्घरे घोरे पुनःकाष्ठेन प्राधया । चून्दां सस्मर यज्ञतः स्मरस्यासुरमोहिनीम् ॥ ५
 गृहातमं विवेशाये विष्णुस्तस्याः सरातुरः । तपोव्याजेन तरयेऽत्र श्रपिरुपी जनाईनः ॥ ६
 चून्दां वृत्तान्तमद्यात्वा मनुर्विग्रहकक्षिता । वानक्षेपं तदा बभूवु गृहातमं समागता ॥ ७
 ततो विष्णुगणौ तत्र सिंहरूपौ मदावलौ । द्रापयामासतुलां तौ विष्णुना परिषोदितौ ॥ ८
 सा तु भीक्ष्य तदा घोरो क्रपेरय्याशमागता । तां दृष्ट्वा भयविग्रस्तां सिंहः प्रभां विद्रुतामृषिः ॥ ९
 मास्तु भीति रंसारोहे रक्षक विद्धि मामिह । इत्युक्त्वा प्राधय हंसहौ तौ म्पदारयद्वलसा ॥ १०
 श्रविमेनं विकालज घातया चून्दा तदैव सा । मद्रतां शंकरं योद्धुं ययी कीदृशपपैतम् ॥ ११
 जीवत्यय किं नाशं या प्राप्तवान् प्रापते न हि । तद्वत्तान्तं मम ब्रद्धि सर्वेषो हि तपोधन ॥ १२
 इत्युक्तपस्यामेतस्यां प्राधयो भीक्ष्य निरकरी । प्रेषयामास गणप्यायान्भुं तं मृतश्रविः ॥ १३
 तौ तदा गणपौ सिंहरूपौ मर्न्दरुषिणौ । भूया जलघरं घोरे द्विधामृतं मृतं क्षितौ ॥ १४
 पृष्ट्वापि पुरतस्तस्या स्मर्यवेक्षणामुभौ । सातु भीक्ष्य प्रति चून्दा ततपार्श्वं द्विधाहृतम् ॥ १५
 पतिरया स्वयती दुःखाद्विललाप प्रजापते । तां तदा भीक्ष्य मधुमित पुनराभ्यास्य दुःखिताम् ॥ १६
 मृतोऽपि तय मर्ताभ्य पुनर्जीवनमेवति । इत्युक्त्वा तां स्वयं छप्रस्तदेवं प्रविषेष्टाद् ॥ १७
 उत्तरये महसा विष्णुजलम्घरसमाह्वयः । सा तु प्रतारयेवेनं क्षात्या श्लोक विचूयतम् ॥ १८
 ममालियातिमोहेन निर्भृतिर्य परां ययी । न ददामी पुनः क्षिप्रारापमं मर्न्दायपि ॥ १९
 रेमे तया हरिरयं वदुक्कालप्रतन्निगतः । जलम्घरं शरीरं तदनुविष्टो ययैष्टपुः ॥ २०
 गते बहुतिर्ये वाले त्रिगुर्भावां प्रमादतः । अस्मृत्वा म्बसवायेन तदाऽप्यारदरिम्हम् ॥ २१
 तदागीमेय सा चून्दा तं विज्ञाय हरिं स्वयम् । परकाये प्रविष्टव रने मापया मां पतिमताम् ॥ २२
 परत्रागन् गतमोहो भुक्काममन्नानुतः । ततगयद्भेदिनीं विष्णो रिपुर्दृष्ट्वातु यथायम् ॥ २३
 मर्न्दार्थां पतः स्नेहो वमूय सह प्राधय । मर्न्दैस्मह भञ्जास्तस्य भूयासतोऽपिवा ॥ २४
 शपिर्विषं हरिं चून्दा विवेशासि महाभुधा । तद्भस्मदिग्धमर्धोत्त स्तदालोकनमावतः ॥ २५
 स्मरातुर स्तदाभ्यास्य तत्रतरये दमजानके । लोकप्राप्त्य विरम्य चान्तपमपुमूनः ॥ २६
 तदाप्रज्ञादयो देशाभरिन् प्राधयन्ते । विज्ञाय विभवेतारं मद्रायेवं व्यत्रिनिपन् ॥ २७
 भीमार्भलासनिलय अशिष्टाश्चदरुषिणाम् । पुनश्च पार्थवप्राप्तु विभ्वेशममरा भारी ॥ २८
 प्रसीद परमेशान् प्रसीदस्व विग्रह । स्मरस्तद्वरिं दामो चून्दायां मद्रानुत्तम् ॥ २९
 रति संगर्षित शत्रुमुल्लेखैः करपाजरः । तथेति गोरीं पात्रैर्म्यामयाष्टोत्पदीभ्यः ॥ ३०
 सा तु रीतिं कमिष्टावां वामणयोः किमप्यहो । निर्भाव ब्रह्मचो हस्ते दया तद्वीर्यमदमुत्तम् ॥ ३१
 रीतिवैतर्क्यां चून्दाः ॥ इत्येताने तत्र दीपनः । उक्त्वा कोरय वीर्यव्याप्यानुनिमं पिपे ॥ ३२

जलन्धरः पुनः कालं कियन्तं बरुषान्तिके । स्थित्वा ततोऽसुरान् घोराग्नेऽयित्वा महीमगात् ॥ १८
 जित्वा दिशांपतीन् सर्वानसुराणां सुराज्यम् । दत्त्वा जालंधरं नाम नगरं मयनिर्मितम् ॥ १९
 अधिष्ठाय महावीर्यो जिताशेषपक्षवान् । कालेन कालनेत्राख्यदैत्यस्य च सुतामयम् ॥ २०
 वृन्दां विद्याह्य सन्तोष मवाप्य परमं ततः । पुनः कालेन महता देवान्मेरुसमाभितान् ॥ २१
 ज्ञात्वा गत्वाऽथ तान्सर्वाभ्युदये जित्वा हरिं पुनः । देवतानां सहायं च कुर्वाणं युद्धमध्यगम् ॥ २२
 युयोध विंशतिसमा रसहस्राणामभिर्दमः । यमिषं तं सुमोचयं स्वकीतनत्तं बली ॥ २३
 ततो देवा भयवस्ता रसेन्द्राः कैलासमाभिताः । गत्वा सनगरं दैत्यसैन्यं स्थित्वा चिरंपुनः ॥ २४
 लसेनाभि र्ययौ हरः कैलासं पर्वतोत्तमम् । कृन्दाया वचनं पत्न्या निद्रम्यत्वा महासुरः ॥ २५
 प्रगणध्यासिसंरंभाद्यय देवा भयद्रुताः । तदामनं ततो देवा ज्ञात्वात्यन्तं भयान्विताः ॥ २६
 प्रणम्य मन्त्रितं द्वाःस्थं महादेवस्य पावनम् । विविशुर्मेन्दिरं देवदेवस्यैते तदाह्वयः ॥ २७
 तत्र ह्युः महादेवं सर्वेसंसारमोचकम् । प्रथम्य दण्डयद्भक्त्या तुष्टुः स्तुतिभिरात्मा ॥ २८
 वृक्षान्तमखिलं मोक्षुः पृच्छते शंकराय ते । तदा देवोऽभयं दत्त्वा देवानां परमेश्वरः ॥ २९
 स्वयं द्विजाकृतिभूषा निर्ययौ पुरतोभ्य सः । दण्डी, कमण्डलुकरो धृतच्छत्रो अपिर्यया ॥ ३०
 मनुपातस्सुरैरुसर्षेतिहायैकलव्येपिभिः । जलन्धरस्य निकटमायां द्विजसत्तमः ॥ ३१
 ह्युः जलन्धरं देवः को भवान् कुत आगतः । कुपत्वा गम्यते सर्वं पश्येत्त्वं मष्टेश्वरः ॥ ३२
 जलंधराय्योऽहं जित्वा देवान्सर्वाग्रणांके । गच्छामि शंकरं जेतुं कैलासमधुनाऽचलम् ॥ ३३
 हायुषाच ततश्चामु विहङ्गामु वचोभ्रवीत् । कोवा वोदुम्बलं शंभुं क्षय्यीरं पिनाकिनम् ॥ ३४
 मनसा स्मर्यते येन योद्धुं शोभ्य पराभयम् । प्राप्नोति नाम समदेहस्तं सज्जितुं कथं प्रभुः ॥ ३५
 तित्समामि महेशस्य निकटेहं जलंधर । पुनर्यच्छ पथामासं यदि जीवतमिच्छसि ॥ ३६
 समाकर्ष्य वक्षस्तस्य विषयार्थं जलन्धरः । न जानासि बले विप्र मदीयं त्वं दुरासदम् ॥ ३७
 प्रदर्शयामि तद्विष क्षणमात्रेण भूसुराः । इति संरम्भवचनं कुञ्जस्य द्विजसत्तमः ॥ ३८
 जलन्धरस्य पापस्य विप्ररूपो निशम्य सः । बले तत्कीदृशं वैत्य तावकं वीक्षितुं मम ॥ ३९
 कृतहलमतस्वतु चक्रमेतासमूर्धनि । उद्धृत्य पाणिपुग्येन क्षमःरोषय मसुरः ॥ ४०
 हायुक्त्वा बिलिलेक्षार्थं पादाङ्गुलेन ठक्षितौ । ह्युः तथक्रमसुरो मृतमग्राह चद्विजम् ॥ ४१
 मया विद्राघिता देवा ब्रह्मविष्णवादयो रणे । पुरा करेणाशमयं वाङ्मवं क्षणमात्रतः ॥ ४२
 शोषितास्मागतास्सर्वे गिरिषः कन्दुकीहताः । कोऽतिमारोम्य मे वक्रमुल्लङ्घं तदिदं द्विज ॥ ४३
 हायुक्त्वावोद्धृत्य पाणिर्ग्रां स तशरोप्य वक्षसि । यत्नेन महता मूर्ध्नि पुनारोपयत् अघात् ॥ ४४
 द्विषाह्यत्वा पपातैनं तथर्कं भूतले ज्वात् । रक्तखायो महानासीत्तदानीं तत्रवेगवान् ॥ ४५
 जलंधरः पपाताशु क्षितौ पर्वतवत् द्विषा । ममारच पुनश्चीव विमुञ्जन् मृतलेऽसुरः ॥ ४६

इति श्री रामदे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

वक्षकाण्डे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ मय प्रथोविंशोऽध्याय ॥

सुन्दामस्मि तुल्यस्य पति ॥

मृने तस्मिन्महाघोरे सेनास्तस्य महेभ्यः । ददाद् वीक्ष्य विटिलगतिना त्रिपुरातनम् ॥ १ ॥
मस्मिन्महाघोरा स्तुस्सेनास्तस्य दुरात्मनः । पुनः स्वरूपमनुल जगद् स्वेच्छयाविभुः ॥ २ ॥
तदा यदादयो रेषास्तेभ्यः दृष्ट्वा महेभ्यः । प्रथेमुर्द्वन्द्वकृन्तौ स्तुत्वा स्तोत्रमकथय ॥ ३ ॥
वीक्ष्य तान् कृपया क्षुभुः श्रेयसिः प्रापद् प्रति । मत्तपुरं ययौ तूर्णमप्युद्विग्नः ॥ ४ ॥
मृते अलम्बरे घोरे बुधवालेन माधवः । सुन्दा मस्मिन् यदाय क्षरत्वास्तुगेदिमीम् ॥ ५ ॥
सुदूराम विवेकाय विष्णुत्वाया स्मरानुरः । तपोव्याजेन तस्येऽयं अपि रूपी जनार्दनः ॥ ६ ॥
पुन्दा पुत्तान्तमन्त्राया भर्तुर्विदकशिता । कश्चिदेष तदा बभूव सुदूराम समागता ॥ ७ ॥
ततो विष्णुगणौ तत्र सिंहरूपे महाबली । द्राघयामासतुल्यौ तौ विष्णुना परिषोदितौ ॥ ८ ॥
सा तु वीक्ष्य तदा घोरौ क्षपेरभ्यासमावता । ता दृष्ट्वा भयविम्लता सिंहाभ्या विद्रुताभुवि ॥ ९ ॥
मास्तु भीतिं घोरारोहे वक्ष्य विद्धि मामिह । इत्युक्त्वा माधव स्मिन्ही तौ मध्यायद्वयम् ॥ १० ॥
अपिमेन त्रिकालं क्षाया पुन्दा तक्ष्य सा । मद्रतां शकरं योद्धुं ययौ वैजयन्तम् ॥ ११ ॥
जीयत्ययं हि नाशं या प्राप्तवान् प्रायते न हि । तद्वत्तात्त मम भूदि सर्वयो दि तपोधनः ॥ १२ ॥
इत्युक्त्वा तस्मात्तस्मात् माधवो वीक्ष्य त्रिहरी । प्रथमांशं गणपत्यानतुं तं मृतमपि ॥ १३ ॥
तौ तदा गजयो सिंहरूपे मन्दकपिणी । मृया अलपरं घोरे द्विधामृतं मृतं क्षितौ ॥ १४ ॥
सुदीपाय पुरतस्तस्याः स्मर्यपैतापतामुभौ । सा तु वीक्ष्य पतिं पुन्दा यतमानं द्विधाकृतम् ॥ १५ ॥
पतिरपि स्वयत्तौ दुष्काटिल्लापं प्रकाशते । ता तदा वीक्ष्य मधुमित्रं पुनराभ्यास्य दुःखिताम् ॥ १६ ॥
मृगोऽपि तव भर्ताभ्यं पुनर्जोग्गमेवति । इत्युक्त्वा ता स्वयं उग्रस्तदेव प्रविष्टाह ॥ १७ ॥
उत्तरये महता विष्णुचलधरममहय । सा तु भर्तामपेन प्राया शोकं विस्मयनम् ॥ १८ ॥
समाश्लिषातिमाहेन निर्वृत्तिरयं परा ययौ । न ददतं पुनः शिमासापस्यं मर्कटापि ॥ १९ ॥
रेम तया हरिण्यं यदुक्तामर्कतः । आनन्दं घरीरं तदनुविष्टो यथेच्छया ॥ २० ॥
गजं यदुनिधेः क्षां विष्णुर्मायां प्रसादनः । अस्मृत्वा स्वसमायेन तदा स्मरद्विभुम् ॥ २१ ॥
तदा तमय सा वृत्ता त विहाय हरिं स्वयम् । परायाय प्रविश्य त्वं मायया मा पतिमताम् ॥ २२ ॥
पराशाम् गतमीदृशो भुक्तवाग्मदनागुरः । ततमयद्विनी विष्णो रिपुर्द्विहातुं यन्त्रयन् ॥ २३ ॥
मर्कटायां यत श्रेष्ठो यम्यं सदा माधव । मर्कटेरमहं मन्त्रालयं मृयास्ततोऽपिवा ॥ २४ ॥
अपिऽपि हरिं सुदृशं विवेकाभिं महाभुषः । तद्वत्तादिधमनाय - तदातोऽनतपर ॥ २५ ॥
स्मरानुरं सदाभ्यासं तत्रत्ये इमज्जने । शोकप्राप्य विस्मृतं ध्यातव्यमनुभूतं त ॥ २६ ॥
तदा यदादयो दत्ताश्रितं माधवस्य ते । विद्याय विज्जेतां महादेव यज्जिस्मिन् ॥ २७ ॥
धीमर्कतामभिधाय सविद्वान्दकपिणम् । पुरश्च मर्कटायासु विभज्यमाना मयी ॥ २८ ॥
मयीह परमदारं मयीक्षन्तं विमलः । रत्नचक्रहरिं तयो दृष्ट्वा यदनातुम् ॥ २९ ॥
इति चमपिणं शम्भुमेदेवै करणकरः । तपेति गोरीं पार्श्वेऽपि मायया गेवर्कटाभ्यः ॥ ३० ॥
गा तु धीमं कमिहायं वामनामः विष्णुपदो । निधाय पदो दत्तं दत्तं या तद्विषयमनुभूतम् ॥ ३१ ॥
मी वैभर्तुर्न सुन्दाया इमज्जने तव नृपतः । उग्रा पौरव पीपूष पार्श्वानुदिनं विध ॥ ३२ ॥

भविष्यत्यत्र तुलसी मनोज्ञा विष्णुवह्नुमा । तां हृष्टा माधवस्तस्यामासकहृदयस्सदा ॥ ३३
 भविष्यति हरिं तस्याः पार्णि ग्राह्य पद्मज । स तयाऽनुदिनं भोगान् मुक्त्वा खेच्छमतन्वितः ॥ ३४
 भविष्यति परित्यक्तमोहोभ्यं नूनमात्मभूः । विमर्षितं मालामतुल्यं शिरसा मधुसूदनः ॥ ३५
 इत्थं मालाञ्च पत्नीञ्च कलयिष्यत्यसंशयम् । स्वहृत्स्यं च हरिः पश्चात्करीष्यति विधे इह ॥ ३६
 श्रुत्वा त्वं प्रेषयामास पद्मजं परमेश्वरी । ततो ब्रह्मादयो गौरीं महादेवं प्रणम्य ते ॥ ३७
 सदादिनि ययु रसर्वे प्रसन्नहृदया द्रुतम् । ब्रह्मान्तवत्या तत्र गत्या धीर्जं तदद्भुतम् ॥ ३८
 स्थापयामास गौर्यांशं शिरसा संवहन्मिषुः । तदानीमप्रवृत्तः तुलसी धूमनोहरा ॥ ३९
 तद्दर्शनेन विष्णोस्तु तदुत्सवं सङ्गता गतम् । विवाहा तां हरिरपि पश्चात् तुलसीमिमाम् ॥ ४०
 त्रिलं संजीवयामास खेच्छया हृष्टमात्रसः । वभार तन्मयीं मातां शिरसा सुमनोहराम् ॥ ४१
 गतमोहस्ततो गत्या वैकुण्ठं स्वास्यं हरिः । तत्र स्थित्या स्वहृत्स्यं कृत्वा कालेन माधवा ॥

तोषयित्वा महादेवं विद्वाश्चकमत्सर्वैः ॥ ४२

चक्रं जलधरवधाय शिष्येन पूर्वं रत्नमिर्मितं सविद्वकोटिसमानकान्ति ।

लब्ध्वा तद्भूतमयं हरिरात्र तुष्टिमित्यं विभोर्विविधरूपकवामयोका ॥ ४३

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवब्रह्मसप्तथे

दक्षकाण्डे अयोपिण्डोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ शिवेन शिरसि गङ्गावहनम् ॥

पार्श्वे शिरसि भार्ये द्वे बहतीति महेश्वरः । यदुक्तं निन्दया पूर्वस्तुर्हरं मृशु तत्र च ॥ १
 पुरा कैलासशिखरे पार्श्वेति परमेश्वरे । छादयामास नयने पार्णिभ्यां प्रणवक्रुषा ॥ २
 तदा जगदिदं सर्वं तिमिरेण परियतम् । हृष्टैतद्भूतं गौरी मीतर्भाता तदा भुशम् ॥ ३
 सुमोघ पार्थी तौ देवगणनाच्छादकाभूमी । स्वैवोद्भवस्तदा तत्र महामासीकराग्रयोः ॥ ४
 कोतोमि दंशमि गौरीः शिखे तत् स्वेज जलम् । तदिदं क्षणमात्रेण व्यासरो सकलं जगत् ॥ ५
 तदा विष्णुमुखा देवासमर्थेऽपि भयकंपिताः । भकाण्डे प्रलयः कोऽयमिति चिन्तापराधनाः ॥ ६
 महादेवं समारम्य दृष्ट्वा च वरदाः मुदा । रक्ष रक्ष महामेव जगदेतद्यत्नरम् ॥ ७
 प्रकाण्डप्रलयप्रसवमात्रं शम्भो देवाविधे । इति स्तुतस्सुरैस्सर्वैः लोकलेश्वरभणोद्यतः ॥ ८
 शंभुस्तेषु दयां कृत्वा धृदाशय जलं भटत् । जटायं रोमिण चैकस्मिन् वभार जलविन्दुयत् ॥ ९
 हृष्टैतद्भूतं विष्णुब्रह्मोद्भावा स्तुरास्तदा । प्रणम्य दण्डवच्छंभुं स्तुत्या बहुविधिः स्तवैः ॥ १०
 भाग्यन् पावनी सेयं नदी गौरीरुद्रवा । विपृता भवता यस्माज्जटायं परमेश्वर ॥ ११
 दर्शनात् स्पर्शनाच्छादं प्राश्नाग्नमज्जनादपि । सर्वेषामपि जन्तूनां सदा पापपनाशिनी ॥ १२
 मत्साकामस्या देवेश त्वं किञ्चित्पच्छ भो । इति ते ब्रह्मविष्णुवन्द्याः पृथक् शंभोजं मुदा ॥ १३
 गृहीतवा रवेषु लोकेषु कल्पयामासुरक्षसा । वैष्णवी प्रथिता लोके विष्णोस्तेषु मरिहारा ॥ १४
 कामगच्छती परा तत्रतदा स्त्रीयां दधौ सदा । भाकाशगङ्गा विस्फुता सल्लोके सा व्यवस्थिता ॥ १५

ततः कालेन महता ब्रह्मलोकेष्वितां नदीम् । भगीरथः प्रयत्नेन निपतिसि क्षितौ यदा ॥ १६
तदा यमार तां शंभु ब्रह्मलोकावलि र्मापणाम् । शोषयामास तां हतां जटाधामेव शंकरः ॥ १७
पुनस्तां प्रथितरत्नेन तत्प्रेमशस्त्रुरापणाम् । निर्ययी स्याद्महावेकान्महर्षिसमाकुला ॥ १८
भागीरथी मदीयाय मुक्तमाधेन शंभुना । सागरंस्तारयामास । संस्तुत्येवैवारागात् ॥ १९
स्नाति तस्यामिरानी ये गगायां शंकरप्रति । ते मुक्तकिञ्चिन्वा मोक्षमाप्नुवन्ति प्रजापते ॥ २०
इति गङ्गाधरस्यैवगङ्गाधारणरीतिरितम् । मन्वच्चरित्रमधुना शृणु दक्ष प्रजापते ॥ २१
पुरा ससर्ज सनकप्रमुखांस्तुरो विधिः । श्रानिनस्ते तपोनिष्ठा त्रिमुद्रास्त्वष्टिकर्मणि ॥ २२
बभूवुस्तान् सनुद्रोष्य ब्रह्मा साकं मधुहिवा । कैलासे देवमीशानं विष्ठापयितुमागतः ॥ २३
प्रापयदसन्नकाद्याद्य तदा तत्र समागतः । संव्यवहयतां दृष्टं तौ देवौ परमेश्वरम् ॥ २४
सृष्टं जगद्वलं नालोत्प्रेषं तावन्तुल्लश । तावमौ शंकरः कोपाद्दाहं निदिलाक्षिणा ॥ २५
वाप्रमाने ततो गौरीं विसर्ज्य महेश्वरः । तावमीशः पुनस्त्वष्टा क्रीलवा विधिमाधयौ ॥ २६
इतः प्रभृतिः ते भूयाजगत्सृष्टी घले विधे । शप्तत्याऽनवाऽहं संयुक्तो विहरामि यतस्तदा ॥ २७
तद्वच्छ पिप्पुना प्रक्षन् सृज सर्वं यथा पुरा । इत्युक्त्या प्रेषयामास तावमौ परमेश्वरः ॥ २८
ततः प्रणम्य तौ देवं शिष्यां तां प्रानकपिणीम् । यद्यतुः स्वयं प्रीत्या तदावापरिचोदितौ ॥ २९
ससर्ज यदुषा प्रह्ला जगत्सर्वमतिश्रितः । जगत्सृष्ट्यर्चमीशोऽतश्शिष्यावा दक्ष सपुत्रः ॥ ३०
साध्वि तस्य प्रमा सत्य (गौरी) धानानन्दरूपिणः ।
त तपोविद्यते मेद आन्द्रचन्द्रिकयोरिव ॥ ३१
इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यप्रण्डे
दक्षकाण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

मागधमुनेः गङ्गाधुरोत्पत्तिः ॥

भजीशमष्टिपः पुत्राधिरयुक्तः दक्ष यस्यवा । तत्कर्मा यवैवाव्यय शृणु स्वमवधानतः ॥ १
मसुरेन्द्रः पुरा युद्धे द्रावितो पक्षविहिता । शृणुसैनसत्यं दुःप्रादेकोऽभ्याशं ययौपुतो ॥ २
मालोप्य शुक्रस्सहसा धानदृष्ट्या तदागमम् । असुरेन्द्र स्वयाकायो न शोकोऽत्र मद्विस्थिते ॥ ३
मागधाव्यो महायोगी यमिष्ठस्य कुलोद्भवः । तपस्वर्षं महाधोरं तपोनिश्चितमानसः ॥ ४
तमासुरी यथा कान्तिप्राप्तिसंग्रमाप्यते । तदा तत्रासुरो घोरो मशन् तत्रमुद्रादपः ॥ ५
मधिपति महासायद्विशमप्राप्तपदः स्वयम् । दावा शत्रुन् स्वयं राज्यं परिरालयति ध्रुवम् ॥ ६
इत्युक्त्या प्रेषयामास शुक्रलाभसुरेभ्यः । ततोऽसुरेन्द्रो मतिमान् सगृहं प्राप्य शीघ्रतः ॥ ७
विभूत्यापशं त्वयं वीक्ष्य मोक्षान् यत्नं मुदा । विभूते सुकुमारान्नि माययस्तर्ता यतः ॥ ८
मेरोर्दक्षिणशोभं घोरे तपसिपतंते । तं प्राप्य तावत्सवेष्टुमुखाद्य वरं सुतम् ॥ ९
तद्वर्धनुक्तिनिर्भिन्नतुतरत्नेन मज्जुतम् । जितासुर (वृत्र) द्विजनेन यपिपति निराकुलम् ॥ १०
सुतिशय एवं मये तदानीं जितशत्रवः । तस्युक्त्या प्रेषयामास सुरार्ताः कार्यगौपात् ॥ ११
सा तथैवेति निर्गम्य मागधस्तपतां यतः । यतंते यत्र भद्री तपस्याग्नेरमानसः ॥ १२

तत्र गत्वा समीक्षास्य तपोनिष्ठां सुनिर्मलाम् । चिन्तयामास हृदये महदाश्चर्यसंयुता ॥ १३
 न मया शक्यते - चित्तं दृढचित्तस्य सेदितुम् । भाग्यस्यास्य महतो यत्नेन बहुनापि वा ॥ १४
 पुनर्निवृत्ता निकटमसुरेन्द्रस्य यद्यहम् । गमिष्यामि तदा सोऽभ्यसतिदुःखी भवेदिति ॥ १५
 तस्मादत्र तपस्तपसा साधयिष्यामि तं यशम् । इत्यालोच्य चचारैषा पुत्रोऽस्य तपोमहत् ॥ १६
 ततः कालेन महता करिणं करिणीं सुखम् । विजोष्य तापसश्चेष्टस्समुत्थाय सुमोह च ॥ १७
 तदानीं ॥ सा प्राप्य प्रणम्य तपसां वरम् । कदा मुने त्वया संगो भविष्यति ममेत्यहम् ॥ १८
 तपः कृत्या तवाम्बाशे स्थित्वासि बहुकालतः । तत्त्वमंगीकृत्य स्वामिन्ममिहाद्यु क्करोतुराम् ॥ १९
 इत्युक्तिमस्याश्चर्यायं तापसः प्रीतिसंयुतः । तथेति करिणीकं प्राहयिष्याऽऽसुरीमिमाम् ॥ २०
 स्वयं मतङ्गजो भूया येमे तां मागधतया । तदा गजमुल्लो घोरो दैत्यस्तस्यामज्ञायत ॥ २१
 रोमकूपेषु बहवो दैत्यास्तस्याश्च जज्ञिरे । तैर्यं दानवै र्दैत्यै क्षवापानुवनं महाम् ॥ २२
 खल्वेष्टेयरा मृत्युः कृतकोटाहसारयः । निक्षिपन् पर्वतान् वृक्षान् पर्वतेषु द्रुमेष्वपि ॥ २३
 तमेतौ पितरौ सोढुं ममयो भयकंपितौ । मुक्त्वा वनं बुभुक्षुः दूरमाश्चर्यसंयुतौ ॥ २४
 कुम्भयित् गह्वरे स्थित्वा क्षयिष्ठां वीक्ष्य चासुरीम् । किमेतदिति वदन्त वृक्षान्तं तापसोत्तमः ॥ २५
 सा जगाद् यथावृक्षं तस्मै सर्वं महामत्ने । तदाकर्ण्य ववस्तस्या मातयो दुःखयिहलः ॥ २६
 लोकानां देवतानां च मया वीक्ष्य समप्रजिता । इत्युक्त्वा तापसप्रेष्ठो ययौ मूपस्तपोधनम् ॥ २७
 सा प्रणम्य क्षपि शीघ्रात्सिद्धकार्यां ययौ मुदा । वृक्षान्तमेतद्विलिख्य मसुरेन्द्र मबोधयत् ॥ २८
 मसुरेन्द्रोऽपि निर्गत्य सहसा तेन संयुतः । यवापे नितरां लोकान् दैत्येन्द्रममुल्लानपि ॥ २९
 तदा वैत्यगुह इष्टकस्तमागत्यात्र रहसा । प्रसाद्य देवमीशानं तवसा परमेश्वरम् ॥ ३०
 परं लब्ध्वा ततो देवाद्येष्टं सञ्चरामवात् । भविष्यति भयनोऽपेक्ष्य कुत्रापि ते भवम् ॥ ३१
 इत्युक्त्वा तं ययौ सुतो गजवपशं महामुदम् । स तु शुक्लवहभुत्वा मेक्षयाभ्यं मनोहरे ॥ ३२
 तपश्चचार सुमहासहस्राब्दं तृणाशतः । तवत्कालेन पञ्चांसी तवत्पीथा जलाभपि ॥ ३३
 धायुमक्षस्तथा पञ्चपत्रिंशन्ने दुरासदे । मूलानलं समुदीप्य सुपुंसानादिमार्गतः ॥ ३४
 पीत्वाऽमृतं शिरोमण्यस्थितमेकाग्रिणास्थितः । ववार दशसाहस्रपर्णान्तं तप उच्यते ॥ ३५
 तदहं दैत्यवर्यस्य तपश्शकादगस्तुराः । दुद्रुवु नितरां मीतिं समनश्च तदाऽनुवन् ॥ ३६
 तदा शिष्यस्य मनसि कृपामूर्तेः कृपाभयत् । संयमूवासा देहोऽपि यद्यवच्छेदकाक्षया ॥ ३७
 तदाऽस्य मूर्ध्नि दैत्याश्च यवर्षुः पुण्यमन्ततिम् । तदन्तरे कृपाकटः प्रादुरासीद् महेश्वरः ॥ ३८
 तं दृष्ट्वा देवमीशानं प्रणम्य प्रणयान्वितः । तुराय वाग्मिरिष्टाभि र्महादेवमयं तदा ॥ ३९
 परं ययौ भद्रानु यत्ते मनसि यत्ते । प्रसन्नोऽहं प्रदास्यामीत्येवमाह शिष्योऽसुरम् ॥ ४०
 तच्छ्रुत्वा देवदेवस्य यजनं सूर्यातकः । यदि प्रसन्नो भगवन् यदि दास्यसि मे वरम् ॥ ४१
 हरीन्द्र प्रमुखा देवारत्नमरं प्राप्य मामकम् । पराजिता भगन्वीर्यं सिंहं गोमादुपपद्यत् ॥ ४२

इति धी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिष्यहस्यखण्डे

दशकाण्डे पंचविंशोऽध्यायः ॥

॥ मय पद्मिनीशोऽध्यायः ॥

गजमुखासुर राज्यपालनम् ॥

मायुधान्यपि भूरीणि मम नात्राशिधान्यपि । माम्भूमिर्मेतेशान मम सन्ताडनायुधैः ॥ १
 तथा परेषां बहुमिश्रेद्वनकृतनायुधैः । निक्षेपणायुधैरन्यैरेवं नानाविधैरपि ॥ २
 देवतानां मनुष्याणां मसुराणाञ्च रक्षसाम् । मृगपक्षिमुज्ज्वलानामन्येषां यत्किनामपि ॥ ३
 समरे मे भयं मामृष्य कृपापि दुर्जये । मदाश्रया जगत्सर्वं वर्ततां परमेश्वर ॥ ४
 मायया मरणं यत्र कुत्रचिद्वाभ्यरेभ्यः । समायतन्मेदुत्पत्तिः पुनर्मां मयस्तु प्रभो ॥ ५
 तथैतत्सर्वमाकर्ण्य तथेयुषस्या ग्रहेभ्यः । सन्तर्हितोऽभवच्छीघ्रात्तस्मैवपुरतश्चिदाश्रयः ॥ ६
 ततो गजमुखः पापी सर्वमेतन्महेभ्यरात् । लम्बाश्वर्यमहाघोरं रनेकैर्मितां मुदा ॥ ७
 हरीन्द्रप्रमुखान् देवान् जित्वा तत्तत्पदाम्बुपि । मसुरेभ्यः प्रवत्वाशु मूलोकं प्राप्य हृष्टधीः ॥ ८
 तत्र स्थित्या पुरे रक्ष्ये मत्तद्वाच्ये मनोरमे । दैत्यैक्योक्तनायामविशालवहुवीचिके ॥ ९
 तत्र वैश्वानि रस्याणि दैत्यानां रक्षसामपि । भ्रातृणाञ्च तथान्येषां इत्याभ्यस्तं हृत्कुलात् ॥ १०
 त्वयं विप्रेषा तन्मत्प्रस्थितं वैश्वम मनोहरम् । ततोऽसुरेन्द्रतनयां कालेनार्थं महासुरः ॥ ११
 विश्वित्रकामिकां रस्यां विद्यालोक्यतस्तुन्दराम् । सुराणामसुराणाञ्च पक्षसानां तथैवच ॥ १२
 विद्याधराणामन्येषां पिबाला तनयाः पराः । विनियोज्य सङ्कल्पे च सुरेन्द्रप्रमुखानपि ॥ १३
 कल्पवृक्षं कामयेतुं निधिं चिन्तामणिं तथा । शुक्लेण साकमसुरै रमःसौर्वहुमिस्तथा ॥ १४
 महाबाहू प्रतापैश्च शशाङ्क निखिलं जगत् । तदा कदाचिदिन्द्राद्या देवास्तत्र समागताः ॥ १५
 प्रणम्य दण्डबाधदवाणमस्तपुरः स्थिताः । ताम्बीक्ष्य देवानसुरः प्रोवाचायं वचस्तदा ॥ १६
 मय प्रभृति ये देवा यूयं सर्वेऽभ्यतन्त्रिताः । प्रणम्य शिराक्षरं मां कृपा च करकुट्टनम् ॥ १७
 कर्तुं ध्वजणयोः कृत्वा पक्ष्यासेन पुनः पुनः । नमनोप्रमनं इत्या वाङ्मया मम गच्छत ॥ १८
 इत्युक्त्या प्रेयवामास सुरान् गजमुखासुरः । तद्वान्मया सुरास्सर्वे तथा तं ते सिपेविरे ॥ १९
 महाबाहू दुःखभारेण बहुकालमतन्त्रिताः । ततः कदाचिदमरा रक्षाच्युतद्रुहिणा रमे ॥ २०
 कैलाशं पर्वतमेष्टं प्राप्य मन्दोद्वरादपि । तत्र हृष्टा महादेवं संसारामयमेवजम् ॥ २१
 प्रणम्य दण्डवद्भक्त्या तुष्टयुर्विधिविधैः स्तवैः । प्रसन्नः परमेशासः वप्रच्छागमनं हरिम् ॥ २२
 सुसान्तमजितं विष्णुवक्त्राभ्यांरक्षदीभ्यरम् । शंभो सर्वेषु विम्लेश भक्तानां मयमज्जन ॥ २३
 सुरान् गजमुखेनैतानसुरेण दिशामिजम् । बाध्यमानान्महादेव शिवोत्पाद्यामलं परम् ॥ २४
 वाहि सर्वाभरेतान् शरणागतवत्सल । इति तस्य वचस्तुत्वा तथेति परमेश्वरः ॥ २५
 प्रेयवामास ताड्यमुः प्रणतार्तिप्रमज्जनः । ततो देवाश्च सन्मुद्राः प्रणम्य स्वास्वदं ययुः ॥ २६
 रायं सुरेषु सकलेषु निजास्पदावि यातेषु तेषु शिवया सह शंभरोऽपि ।
 मम्याससाद् हरिचन्दनपारिजातमुख्यैर्द्रुमैस्तदनु केऽपि च विचित्रम् ॥ २७

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवप्रह्लादखण्डे

दशकण्ठे पद्मिनीशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

श्रीमद्व्रजगणपति जननम् ॥

अथ तत्र महादेवो विस्मिन्नं वीक्ष्य कानने । चित्रमण्डपमाप्तायं तत्रत्यं गिरिजासखः ॥ १
रत्नसिंहासनाकूटो देव्या सह महेश्वरः । चित्रमितिस्वित्ताम्यत्र चित्राणि परया मुदा ॥ २
विलोक्य प्रमत्तं चात्र कमाक्षमवलोकयत् । शम्भुना वीक्षणाचक्षात् प्रणवाद्भद्रदं वती ॥ ३
समुत्पन्नो तदान्योन्यं रेमाते तौ मुदन्विते । वीक्ष्य तौ परया ग्रीत्वा गौरी चाश्चयंसंयुता ॥ ४
वप्रच्छ सा महादेयं किमेतदिति शङ्करी ।

श्रीशिवः — कस्याणि तावर्कां विद्धि कृपां लोकोपकारिणीम् ॥ ५

इत्युक्त्वा प्रणयाच्चौ ताववालोकायतामुमौ । तदा गजमुखस्तत्र प्राहुरासीद्गणेश्वरः ॥ ६
अण्डार्ककोटिसङ्काशः श्रीदत्तोर्गजयुग्मयोः । सोम्यं विनायको देवं देवीमपि मुदा तदा ॥ ७
प्रणनाम महासखो दण्डवत्प्रभयान्वितः । तं समालिङ्ग्य चाप्राय मूर्ध्नि गौरीमहेश्वरी ॥ ८
सप्तमहामारोपयतां तौ तदा तं गणेश्वरम् । ततः प्राद वचः शंभुर्गणेशं कृपया सुतम् ॥ ९
त्वं ये नमसित पुङ्गवा मदनस्यं अमात्मजम् । तेषां भयन्यभीष्टानि शीघ्रं निर्विघ्नमायता ॥ १०
त्वं गणानामशेषाणां वसतिराघो महाश्रया । स्वकार्यादौ समभ्यर्च्य स्वामीर्धं प्राप्नुवास्तनः ॥ ११
हत्वा गजमुखं घोरं दैत्यभेष्टं स्रुद्दुहम् । सुखान्विष्णुमुखांश्च पालय त्यमसन्निवृत्तः ॥ १२
इत्युक्त्वा तं समाहूय परमेशो गणेश्वरम् । कैलासगोपुरद्वारं स्थापयित्वा स्वयं शिवः ॥ १३
गौरी सह विवेशाशु शुक्लाग्नं दृष्टमानसः । ततो नन्दिसुखास्त्रयं गणा विष्णुमुखाश्चरुराः ॥ १४
प्रणम्य तं गणेशानं हतुषा मानाविधैः स्तवैः । तदापुनः सङ्कस्यानि चक्रिरे पूर्वैश्चदा ॥ १५
शिवस्तदा शिवां वीक्ष्य प्राहयाच कृतहृत्कृत् । अक्षयूत्तेन कस्याणि विहर त्वं मया सह ॥ १६
परामचमिता चैरवं भूषणानि प्रवृत्तमे । दास्याम्यहं मदीयानि भूषणानि पराजितः ॥ १७
दयं पयोक्तिसमये विष्णुस्तत्र समागतः । पार्वतीपरमेशानौ नत्वा तस्ये भयान्वितः ॥ १८
अक्षयूत्तदा विष्णुं साक्षिणं परमेश्वरी । सुन्दराद्याः परिजना निन्युक्ते दूतसाधनम् ॥ १९
तद्यस्यानि हरिश्चायं विधायैतत् हराश्रया । अक्षयूत्तविहारे न शिष्योत्पलोकयत् ॥ २०
पराजितस्तथा शंभुदिशया तुल्यपटुत्वा । तथापि शंकरस्सोऽहं जितपांस्रवां मनोरमे ॥ २१
प्रपच्छ नक्ष्त्रीयेण कस्याणि तव भूषणम् । इत्युवाचोक्तिकुशलः परमेशः परामुमाम् ॥ २२
विदस्य सा भगवती भयताऽत्र किमुच्यते । मुकलज्जेव देवेश परामपमितेन च ॥ २३
वेदिदेदि त्यदीयानि भूषणानि ममायुना । साक्षिणं माधवं पृष्टुं मुक्त्वा निरवाचचक्षिणः ॥ २४
इत्युवाच तदा विष्णुदिशयेन परिचोदितः । श्लोपेण वचः प्राह कूटसाक्षी नतामनः ॥ २५
जितमद्य महादेवि सर्वेष्टेन दिवेन हि । इति विष्णुवचः श्रुत्वा गौरी कोपाकुलानना ॥ २६
पश्यता भयता विष्णो मण्यस्त्रेनापि कम्पुषा । शोकं तत्रं मय क्षिप्रान्धात्रारकृपाया ॥ २७
शशापैव दिवा विष्णु कूटसाक्षिणमानतम् । ततो विष्णुदिशवाप्राप्तात् भीतभीतो महेश्वरम् ॥ २८
प्रणम्य प्रार्थयामास शापमोक्षं प्रजापते ।

शिवः — घटद्वीपे तपः कृत्वा दुष्करं तिष्ठ माधव ॥ २९

विनायकस्तदा कलाश्रया गजमुखास्तुम् । समापास्यति तं दृष्ट्वा शापमोक्षं समेष्यति ॥ ३०

इत्युक्त्वा प्रेत्यामास विष्णुं तं परमेष्ठिनम् । ततोऽन्धोऽजगत् विष्णुदिशवानुब्रामवाप्य सः ॥ ३१
यद्वीर्यं समासाद्य षट्षुस्त्रय कोटरे । सप्तयोजनमानेन विशाले मीपणे भुजम् ॥ ३२

प्रविश्य तस्ये शिवमद्वितीयं ध्यात्वा हृदये गणनायकञ्च ।

विष्णुस्तदैकाग्रमनादिशब्दाया । इशापप्रभावात्तनुमुप्सिताङ्गः ॥ ३३

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

दशकाण्डे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

गजमुखासुरवधः ॥

ततो देवास्तुराधीशप्रमुखा देयता सृजाम् । यज्ञायज्ञेय तेनैते कैलासं पर्यतोत्तमम् ॥ १

प्राप्य तत्र गणाधीशं पृथ्विस्था परात्परम् । नानाविधैश्च नैवेद्यैः पुण्ये नानाविधैरपि ॥ २

तुष्टुं नितरां स्तुत्यं स्तोत्रैर् यैदान्तगुमितैः । ततः प्रसन्नो भगवान्ब्रह्माधीशश्शिवात्मजः ॥ ३

युग्मदिष्टं विधास्यामि सारास्त्रं महौजसः । किं कर्तव्यं मयाचात्र सूर्यं वदत निर्मयाः ॥ ४

इत्युवाच ततो देवा निर्मया चात्रमूर्चिरे । गणनाथ महासत्य भक्तानामिष्टायक ॥ ५

गणाधीशं गणपतिं शरण्यं शरणं यताः । रक्षस्वसुरान् सर्वान् हत्वा गजमुखासुरम् ॥ ६

दुरात्मना गणाधीशं याप्यमानामहर्निशम् । इति तेषां वचश्श्रुत्वा तथेत्सुकया गणाप्रणीः ॥ ७

अथरुद्रात्मनास्सैर्हार्द्रिर्गण्य द्वारि शीघ्रतः । भक्तानाम्यमहाभूतस्त्वयमारुह्य चोत्तमम् ॥ ८

भूगसेनामिरतुलं महारावामिराभूतः । छत्रयामरक्षं वैश्व ध्वजव्यजनकैरपि ॥ ९

वाघानामारथैः सहजितामोघिसनैरपि । चर्पद्भिः पुष्पनिकरान् देवैरपि पटिवृताः ॥ १०

मत्तद्वनगदास्पादां प्राथ विप्रेश्वरो जवात् । तद्गामं समाकर्ण्य गजवक्त्रो महासुरः ॥ ११

रथमारुह्य वैगेन चतुरङ्गपलैस्सह । चामरैर्व्यजनैश्चर्यैः चर्यैर्गौरीरत्नैकैः ॥ १२

सहस्रवाहिनीर्षण्यमितसेनासमायुतः । निर्याधाराद्व्यासे महता संभ्रमेण सः ॥ १३

तदाभ्यद्रुणं योरं सेनयोश्चमयोत्तयोः । सेना यथामयमिता तदा दैत्यस्य तत्क्षणात् ॥ १४

वीर्यैतद्गजवक्त्रोऽसीं महाकोपाङ्गुलामनः । चापमाह्व्य शस्त्राणि सहस्राणि धर्य सः ॥ १५

द्रावयामास भूतानि सहस्रेर्निजितैश्शरैः । पुनः कोपेन विप्रेशे प्रेरयित्वा रथं जवात् ॥ १६

मिजगाह ततो वाचं समुद्दीक्ष्यसुराधमः । न जानाति मवान्वीर्यं मम शंसुवरं तथा ॥ १७

गच्छ तूष्णीं यथामार्गं यदि जीवितुमिच्छसि । न शक्तस्त्वं मया योद्धुं बाहोऽसि नितरामिह ॥ १८

परजिताः पुनः केचिद्रिपवो रथमागताः । आयुधैर्न हविस्सर्वं मेम शम्भुवरादिह ॥ १९

देवतानां सहायार्थं भागतरत्वं वृषाग्रहात् । यदि योद्धुं मनस्तेऽथ क्रूर युद्धं मया सह ॥ २०

जित्वा भयन्तं पक्षात्तान् संहर्तिष्यामि नाकिनः । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दानवस्य गणेभ्यः ॥ २१

शिवाज्ञयाहं त्वां हत्वा देवाग्रक्षितुमागतः । इन्द्रादीनां यथापूर्वं वदन्ति परिकल्पय ॥ २२

त चेदिदानीमाज्ञा से भविष्यति न संशयः । त्वमपि भूमिं ध्वंक्ष्य तिष्ठ स्यक्तप्रमादयाम् ॥ २३

इति विप्रेशयचनं श्रुत्वायं दानवैरेभ्यः । चर्यं तस्मिच्छस्त्रामि यद्व्याप्तमहारथः ॥ २४

तापयोमुसलेनार्पं क्षणाद्वृचीचक्राह् । क्षर्मुकञ्च महापोरं चिच्छेदास्य दुरात्मनः ॥ २५

चावान्तरं समादाय चापार्थं निकटं तदा । चिच्छेद् तच्च विप्रोऽस्तेनैवास्य महाबलः ॥ २६
 पुनर्दण्डं समादाय सादृहासेन सोऽभ्युः । अग्राग्नौ जघेनायमग्राहं तस्य मीपणः ॥ २७
 धृळीकृत्य तमग्राशु दण्डं विप्रोऽभ्यस्तदा । अतदयद्वरोमध्ये मुसलेन दुरात्मनः ॥ २८
 दुःखमाप तदाभ्यन्तं तादितोऽयं महाभ्युः । अग्रान्तरे गणापीशस्तदीयानि बलान्यपम् ॥ २९
 गुणधर्मायमास क्षणात्परशुना घत । ततः कोपानलप्लुष्टो गजवक्त्रो महासुरः ॥ ३०
 चर्षयं तस्मिन् मदति रेषताक्यानि भूदिशः । तानि सर्वाणि विप्रेशं प्रदक्षिणविधानतः ॥ ३१
 प्रणम्य तस्थिरे भीत्या तदा दृष्टं प्रजापते । हृष्टैस्तदसुरः कोपाद्दवर्षाक्षिञ्चरान् बहून् ॥ ३२
 कल्पकालं भृशदोषमेवो वृष्टीर्ययातया । गणाध्यक्षस्ततो ज्ञात्वा तमशत्रुवर्षं तथा ॥ ३३
 हुनोद् द्रुतमेतस्मिन् अग्रे क्षित्वा महाबलः । सममग्नेय वेगेन मित्वोरस्तस्य निष्ठुम् ॥ ३४
 क्षणात् सावृकांभोघी क्षात्रा तस्य कर्षयौ । उत्सृज्य वैहमसुरस्तदा तं दधिरान्मुक्तम् ॥ ३५
 जग्राह वैहममुञ्ज मृषिकस्य महोन्नतम् । सुवृत्तकपृथुलघोरनेष्टव्यानिवतम् ॥ ३६
 स्थूलदीर्घांतिकटिनवप्रणालेन संयुतम् । पार्श्वैस्तुर्भिः परितक्षलक्षिः पर्वतात् द्रुमान् ॥ ३७
 मयन्तं पांशुतामुममण्डान्युत्तं परीवृत्तम् । महापर्वं महाघोरं तर्जयन्तं जगत्त्रयम् ॥ ३८
 तादृशोऽयं महादैवादेर्यनिर्बन्तं ययौ । मारुतास्मिन् गणाध्यक्षो कल्पयन्तं क्षवाहनम् ॥ ३९
 यमार ज तु विप्रेशमवातज्ञानधानहो । ततो ब्रह्ममुखादैवाः प्रीतिमाप्सुस्तं तदा ॥ ४०
 वयंपुंसुमनोजालं ननुतुभ्य समन्ततः । पेदुगुंनगजानस्य नितरां मागधा ह्य ॥ ४१
 ततस्तेषु कृपां चक्रे विप्रेशः कण्ठाकरः । यानि भूतानि वैत्येन मारितानि दुरात्मना ॥ ४२
 उत्तस्थुस्तानि सर्वाणि विप्रेश्वर कृपावशात् । असाध्यं किं गणेशस्य रक्षकस्य सतांमदा ॥ ४३
 ततः कोवाहलं बहूभूतानि निक्षिलाश्वपि । असुरेन्द्रस्तादा भीतो भूतैर्मयश्च पुरगदरात् ॥ ४४
 पक्षिणोरुपमादाय मैरोः प्राप मुहां तदा । शुकोऽपि पक्षिरूपेण भीत्या प्रापवर्षं स्वकम् ॥ ४५
 मृतो यत्रासुरो घोरो जघदको दुरात्मवान् । पुरं बभूव तत्रैव महद्भक्तयनाह्वयम् ॥ ४६
 तत्र विप्रेश्वरहोर्षु प्रतिष्ठाप्य विधानतः । स्वनाम्ना पूजयामास भक्त्या तनवतीश्वरम् ॥ ४७
 पुनश्च मृषिकाब्धौ भूतैर्वैषेभ्यः सेवितः । छत्रचामरार्चयेद्यैः विजैताश्च मुदाश्रितः ॥ ४८
 तत्र मार्गवशादप्य घटद्वीपं मनोहरम् । ततो विमिर्यवौ विष्णुर्मात्स्यास्याञ्च समागमम् ॥ ४९
 अम्बाजवरकपोत्सौ विप्रेशश्च महात्मनः । तत्र दृष्ट्वा गणेशानं प्रभव्य पत्न्या मुदा ॥ ५०
 तुष्टाश्च मुक्तदूयो नैजं रूपमवाप्य च । तमस्तेऽस्तु गणेशानं भक्तानामिष्टतिजिद् ॥ ५१
 अतापकाय महते सर्वलोकेवलायक । भवहर्तानं आग्नेयं तत्र घोरमिदं धनुः ॥ ५२
 गौरीशपयशःप्राप्तं विनष्टं खलु वैचय । इत्युक्त्वा पूजयामास भक्त्या तं पत्न्या हरिः ॥ ५३
 पूजाद्रथ्यानि सर्वथा मध्ये भोज्ये रत्नेकथैः । ततः प्रसये विप्रेशे मोक्षाय घञ्चनं हरिः ॥ ५४
 अर्चयन्ति धनुर्मासे षष्ट्यामस्यां नरोत्तमाः । सर्वाभीष्टप्रदं त्वां ये तेषां सर्वेश वाञ्छितम् ॥ ५५
 दातुमर्हसि विद्वेश मदज्ञाह्वयनाय भो । इति तस्य पद्मगुह्या तथैवपुत्र्या गमैस्सह ॥ ५६
 गणेश्वरो यथावाशु कैलाशं पर्वतोत्तमम् । प्रणम्य तत्र पितरौ पार्वतीपतिश्चरौ ॥ ५७
 तदावया नितद्वारपेदिमाधनतिस्रः सः । ततो विष्णुमुत्ता देवाः प्रणम्याश्च विनायकम् ॥ ५८
 हृष्टाया यमुपैरञ्जान्यं यदाञ्जलिकय इने । विप्रेशास्त्रामिरमरैस्तुष्टा दुरात्मनः ॥ ५९

पुरतो गजवक्त्रस्य यत्कृतं कुट्टनादिकम् । तत् स्वामिन् पुरतस्तेष्वप्रकृत्यस्तु महात्मनः ॥ ६०
न विस्मृति र्भक्षेन मद्भक्षाकारणस्य मो । एवं त्वानुरतो मर्त्या ये कुर्वन्ति क्रियामिमाम् ॥ ६१
तेषाममीष्टदो नित्यं भवदेव भवात्मज । ततो रज्यवशास्सर्वे नत्वा कुट्टनपूर्वकम् ॥

स्वपदानि ययुः प्रीत्या देवा विज्ञेभ्यराष्ट्रया ॥ ६२

आरय्यानसेतद्भवतो मयाञ्च प्रजापते वर्णितमानुपूर्व्यात् ।

गणेभ्यस्वामितर्चैभवस्य हि तावता दूषणभीभ्यस्य ॥ ६३

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यसूत्रण्डे

दशस्कन्धे मष्टाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥

श्री परमेश्वरस्य निर्गुणस्य निरूपणम् ॥

तामसदिशय शयुक्तं त्वया दत्तं प्रजापते । गृणु सद्यः श्रवीम्यथ चरित्रं मयधानतः ॥ १
गुणातीतो महादेवः इत्याण गुणमूषणः । अनन्तमहिमाधारः परब्रह्मोक्तिः पराशरः ॥ २
साधं रजस्तमश्चेति गुणान् सृष्टुं पुरा शिवः । रजसा योऽप्यघातारं ज्ञातुं लोकात्मनि इदौ ॥ ३
साधेन विष्णुं संयोज्य पाशनाय मतिं ददौ । अन्यैः कर्तुमशक्यायात् संहारस्य सुप्रेक्षमैः ॥ ४
अचिच्छाय तदा शंभुस्तत्तत्स्वोऽपि केषलः । प्रतिफलं महादेवस्सर्वं संहरति प्रभुः ॥ ५
अन्यथा सर्वं पिशानानुपदेष्टा कथं शिवः । सनकादि ज्ञपीणां च ब्रह्मविष्णवादि नाकिनाम् ॥ ६
स्वच्छाकृतिः कार्यं दाम्ये तामसश्चेद्भवेच्छिवः । नित्यं ज्ञानमनन्तं च ब्रह्मब्रह्म शिवं धृतिः ॥ ७
एवमादि महेशस्य तामसत्वेन र्भवेत् । शिरश्चनं महारथं निर्गुणं निदपश्यन् ॥ ८
अनन्तमहिमाधारः अपरिच्छिन्नवैभवम् । अपरकृतशरीरञ्च सत्त्वलक्षणवर्तितम् ॥ ९
अनन्तपरिशुद्धत्वाच्छिष्य इत्यादृष्टिं धृतिः । ब्रह्मविष्णुमुखा देवा गुणव्रणसमन्विताः ॥ १०
निद्रालस्यवशाद्यथ कृष्णत्वाच्चात्मसो हरिः । भद्रकारादियुक्तत्वाद्वाजसः परिपश्यते ॥ ११
शिवज्ञानार्चनभ्यसननिष्ठपारसार्थिकश्च सः । एवं गुणव्ययुतो ब्रह्माच चतुराननः ॥ १२
बुद्धाज्ञानादियुक्तत्वाच्चात्मसप्रमा विधिस्स्मृतः । सुवर्णसदृशाकारो राजसोऽहंकरीयुतः ॥ १३
शिवज्ञानादियुक्तत्वात्सारिवकोऽपि प्रजापते । एवमेव जगत्सर्वं गुणव्रणमप्यं किञ्च ॥ १४
शिवस्तु निर्गुणज्ञानतः केवलं ज्ञातृरूपवान् । चराचराणां सर्वेषामन्तरात्मा महेश्वरः ॥ १५
कृत्यमेदोपचारेण तामसो भाति जन्मथा । निर्वाणदि मयाधोक्तं तामसान्तं चरित्रकम् ॥ १६
शिवस्य वाहकारणनिलयानां महर्षिणाम् । द्विसहस्रोत्पञ्चाशत्सहस्राणां च रक्षितम् ॥ १७
तत्तद्द्रव्यापिधै स्याद्यच्चरितं तत्तदीरितम् । तस्मात्त्वमपि यज्ञेऽसिन्धव्यं यज्ञेश्वरं शिवम् ॥ १८
स एव भगवांस्त्वाञ्च दश रक्षति सत्यतः । एवमुक्ते ऋषिबरे दधीचे पुनरेव सः ॥ १९
योया कोवा भवावेप न तस्यै दीयते हविः । यत्किञ्चिदपि वक्तव्यं त्वया नैवाथ तापस ॥ २०
गच्छ गच्छ यथामार्गं गुरुत्वा चावालतामिह । इत्युक्तवति दक्षेस्मिन् पुनः कोपाकुलो ऋषिः ॥ २१
निपृष्ट कोपं यत्नेन शान्तरेव धनोऽब्रवीत् । अश्वरे ये महादेवं न यजन्ति द्विजाधमाः ॥ २२
न तेषां तत्फलं किन्तु विपरीतफलं भवेत् । तस्मात् त्वदीयं यज्ञस्य विच्छेदो मयति ध्रुवम् ॥ २३

लिङ्गं तत्र शिरस्तथो मविष्यति न संशयः । पतेश्च सकलैर्वै भोक्तुमभ्यागतै र्विचिः ॥ २३
 'इत्युपस्थाप्य' द्विजान्दीपय दध्वाद्यमुपागतान् । यूयं विप्राद्यमास्तुर्वै कुशास्त्रासक्तमानसाः ॥ २४
 शिवद्वीद्विपत्तिं नित्यं शिवाचनपराहमुक्ताः । वेदमार्गैकविमुक्ता दिशवप्रियविनिन्दकाः ॥ २५
 नरकेषुच सर्वेषु पततात्यन्तदुःखिताः । शपित्वैवं ऋषिवरः सशिष्यैस्साकमीश्वरम् ॥
 ध्यात्वा हृत्पद्मनिलये स्वाध्याये प्रययौ द्विजाः ॥ २७

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 दशकाण्डे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ विंशोऽध्यायः ॥

दशेण दशायध्याः तिरस्कारः ॥

गते ऋषिवरे तस्मिन्क्षणास्य दुरात्मनः । बलं वीर्यं धृतिः कीर्तिर्ज्ञपवाद्याश्च निर्वयुः ॥ १
 ततो 'दक्षस्य भूपृष्ठे' षडङ्गद्वये द्विजाःपतत् । मंगळपक्षतुर्ध्यायाः कण्ठाश्लिष्टाः पपातह ॥ २
 तस्थिरे काककङ्काया धूपसंभे' ततोघ्नते । एवमादीनि वीक्यापि दुर्मिमितानि दुर्मनाः ॥ ३
 परित्यक्तमयो विष्णु पूजयित्वाभ्य पद्मजम् । देवतानामुपीषाञ्च हतमानोपचारवान् ॥ ४
 तथा दुहितवर्ज्वन् भूपयैर्वसनैरपि । मानयन् ब्राह्मणान् सर्वान् कामधेनुसमर्पितैः ॥ ५
 भोजयन्नशनै र्वस्त्रैः कनकवृक्षविनिर्मितैः । भूषणैर्मणिभि र्द्विष्यै चिन्तामणिसमुद्भवाः ॥ ६
 तोषयामास बहुमिस्तत्र तान् समुपागतान् । एतामसर्वाणि तत्रैव दाशीषदुर्हिजाः परैः ॥ ७
 गृहीत्वा केचिदभ्यत्र स्थाप्याशु पुनरागताः । रथावां तुरमाषां च गजानां च महारथाः ॥ ८
 पशुसुतश्च शाखायां विशालार्था समुद्रवत् । बह्वन्यपि विमानानि संयाचेनात्र तस्थिरे ॥ ९
 रत्नाद्यभरतस्तत्र ननुतस्सुमनोहरम् । जगुर्विद्यापराः केचित् कळकण्ठाक्षुतिमिश्रम् ॥ १०
 मयधूकास्तुरास्तत्र सन्तुष्टास्तस्थिरे मुखाः । दया दानानि दक्षोऽपि ब्राह्मणेभ्यो यद्येष्टितम् ॥ ११
 अग्निं प्रयास्य तरसा देवानुद्दिश्य मन्त्रतः । आहुतीः प्रददौ तेषामानुष्याद्विभुञ्जाम् ॥ १२
 तत् क्षाया नाशः धीमान् कैलासमवताधिपम् । गावा तत्र महादेवं स्नावं भक्त्या प्रणम्य तम् ॥ १३
 वृक्षाभ्रमेतत् प्रोवाच पद्माश्लिङ्गरो ऋषिः । अथरेशाव भयते दक्षो धानुसुतोऽययम् ॥ १४
 अक्षयाय इषिर्मणिमन्त्रादेवान्प्रत्यलक्षम् । पक्षेभ्यरे त्वयि शिष्य विमुखो दुर्मना इति ॥ १५
 तदा तदचने गीरी क्षया विस्मितमानसा । दक्षस्य तस्य ते यामं द्रष्टुं निश्चितमानसा ॥ १६
 प्रणम्य देवमीशानं प्रोवाच परमेश्वरम् । हृष्टाभ्र यामं देवेश पुनरायामि शीघ्रतः ॥ १७
 भनुर्षा कुत यात्रायै मम सर्वेश्वराधुना । इति भार्यायनश्रुत्वा स्वयमानुमुत्तानुजः ॥ १८
 कथं गच्छसि बन्ध्याणि त्वामनाह्वय मोहतः । दक्षोऽयमस्मान्मुक्त्वान्वान् देवान्सर्धान्यजस्यजम् ॥ १९
 तत्र तत्र तत्र यात्राय निषिद्धा कस्तु भामिनि । इति दामोस्समाकर्ण्य दक्षकथा शिष्यापरा ॥ २०
 पुनः प्राह पित्रस्नेहात्तोषयात्रा विधितस्या । शमसमन्तुं दक्षस्य किञ्चत्तस्य शिष्याधुना ॥ २१
 वीक्ष्य यागमहं तस्य समयाभ्यामि शीघ्रतः । आक्षया तत्र देवेश रोगसुखैर्यमुना तदा ॥ २२
 प्रणमाम महादेवं दण्डयद्दिनयेन सा । तथेति स महादेवः प्रेषयामास तां शिष्याम् ॥ २३
 शिष्यायया गणास्तस्य विमाने निन्यिरे मदत् । अनेकदोष्टिर्ध्यामं नाभारदापिचित्रितम् ॥ २४

सर्वालङ्कारसंयुक्तमाकलयन्तच्छिवा । तदा । सुमासिनीमालिनीभ्यां धृतविद्यातपप्रका ॥ २४
मंगलासुमनोभ्यां च धीयमानाच्च । चामरैः । मार्यवा नन्दिकेशस्य सुकेश्या शोभनांगया ॥ २५
धृतनानामणिप्रोतपादुका सुमनोहरा । अनिन्दिता कमलिनी विकीर्यपुष्पसन्ततिः ॥ २७
तलवृन्ताफलाभिश्च दिव्यस्त्रीभिः परिभृता । वीटिकापेटिकाभिश्च तथा दर्पणपाणिभिः ॥ २८
द्रुमगन्धवस्त्राभरणपेटिकाकोटिमि क्त्या । नृत्यद्भिरप्सरस्सर्वैस्तु कुमारंगयष्टिभिः ॥ २९
माध्वपद्मिर्विमनानि बह्वन्वपि सन्दीपनैः । शुक्लहस्तामिन्ध्याभिः गिहहंसात्मपाणिभिः ॥ ३०
शारिकादिकरामिश्च सुन्दरीभिः परिभृता । एवमादिमिरन्यामिर्दिव्यस्त्रीभिरियं क्षणात् ॥ ३१
प्रतस्थे वाद्यगोपेण मङ्गता परमेश्वरी । धृतच्छत्राणि भूतानि वृषभयज्ञपूर्वकम् ॥ ३२
पुत्रायुधानि चान्यानि तदा ह्यवशकोटयः । मिर्ययुक्तानि सर्वाणि महाकोलाहलारवैः ॥ ३३
सोमनन्दाद्यगणपः प्रणम्यमां परे परे । मङ्गता संसरेष्वेव यामचालामियं ययौ ॥ ३४
अथकालं विमातात् स्वाहाप वृक्षान्तिकं शिवा । तदा दक्षस्तुनामेनामवमस्य दुरात्मयान् ॥ ३५
अमङ्गललप्य शरिरविघातकुलोद्भवः । मन्त्राचाररतो नित्यमनाहृतस्ततो मया ॥ ३६
तद्ग्रापांश्च मया नैवाहता किल मये परे । तथापि त्वं वृक्षाशां पावदां प्रसागता ननु ॥ ३७
गच्छ तत्सहसा पर्युगेदमेव प्रमथानकम् । इत्युक्तवति दक्षेऽस्मिन् दुराचारे शिवाऽबबब ॥ ३८
सोऽहो मम सर्वास्तास्त्वया संमानिताः कलु । तासाञ्च पतयन्तात तथा सर्वेषुपि मारिताः ॥ ३९
मन्येऽपि यान्धवास्तस्यै पूजितास्तारतम्यतः । मर्याति मां च वागेऽस्मिन्सर्वं मैव गणयस्वहो ॥ ४०
मागतार्था मयि तद्याप्यहो कोणाकुलो मयान् । पुनर्गच्छेति बहसि त्वं मामत्र समागताम् ॥ ४१
अपरार्थं मया किं वा पदैतच्छ्रेयसे न ते । इति गौर्या वचश्शुत्वा पुनर्दक्षप्रतापतिः ॥ ४२
तद्ग्रापां त्वं च नैवासपायं द्रष्टुमिहार्हसि ॥ ४३

सर्वास्ता अपि मे पुण्यदक्षमङ्गता मयाऽत्र ताः । तासाञ्च पतयस्सर्वे मम जामातरस्तु ते ॥ ४४
न जामाता ॥॥ पतिर्न पुत्री त्वं च सत्यतः । तासामेव प्रवक्ष्यामि धाम्नितामि मदिच्छया ॥ ४५
सर्वदा मां विचार्यता स्तिष्ठन्ति त्वं न तादृशी । तस्माच्च पतेपांगे न वास्यामि हविर्बरम् ॥ ४६
वेद्यास्यैव तस्यापि हविः श्रोतं तद्याप्यहम् । अगणय्यैनमधुना वसाद्य हतोद्यमः ॥ ४७
नित्यात्ममिहादेन न वक्तव्यं त्वया यथः । तद्वच्छ तूष्णीं पुरतो मम लज्जां विहाय च ॥ ४८
इति तस्य वचः श्रुत्वा तस्यै गौरी कुष्माण्विता । तदा सर्वेऽपि तत्रस्था विस्फुट्यैव समीक्ष्य ते ॥ ४९
विमलारुपा सखी गौर्यास्तदा तां संगमय सा । कीर्णं सहर देवेति माता त्वं जगतोऽस्य भो ॥ ५०
आकोपेत जगत्सर्वं संवाचं मयति ध्रुवम् । उपसहर कस्यापि कोपमेतदुरासदम् ॥ ५१
इत्युक्त्वा सा पुनर्भूमौ दण्डवत्पञ्चनाम च । तदा दक्षस्तुता गौरी कोपं मुक्त्वा समीक्ष्य तम् ॥ ५२
दक्षमेनं दुरात्मानं प्रोवाच पवनं पुनः । दूषणं देवदेवस्य यद्वक्तं दक्ष - सांमतम् ॥ ५३
सत्यर्थं तेन मणितं नितरामत्र वर्तते । मद्रूपेन न तथा सदा मे त्यक्ततेन हि ॥ ५४
निराशं निराधरं निर्गुणं निरुपद्रवम् । सर्वेषां सर्वविद्यानामादिकर्तारमवयवम् ॥ ५५
तत्पातीतं दिवं शम्भुं शङ्करं प्रणतार्तिहम् । तामस प्रोक्तवान्मोहादहो पापं तप्रेदशम् ॥ ५६
सर्वसंहातकृतृत्वसत्तामस इवाभवत् । तस्मै देवो हविर्ग्रापस्सादिपुत्रो न चेततः ॥ ५७
ययाम परमे योवा शिव इत्यश्वत्थम् । सञ्ज्वरति यथापी ज्ञानोभोक्ष स विन्दति ॥ ५८

यो विनिन्दति सर्वेशं संसारान्मोक्षकारकम् । तस्य पापस्य सहसा समायाति महद्भयम् ॥ १९
 एवं शिवस्य महिमा श्रूयते हि श्रुतौ त्वराम् । तस्मात्तमपि पापात्मा शिवनिन्दापरायणः ॥ २०
 विनश्यति न सन्देहः क्षिपेयात्र शिवाख्या । इत्युक्त्वा सा महादेवी विमानं दिव्यमास्थिता ॥ २१
 निवृत्य सहसा प्राप कैलाशं पर्वतोत्तमम् । तत्र दृष्ट्वा महादेवं प्रणम्य परमा मुदा ॥ २२
 वृत्तान्तमुक्त्वा देवेशी प्रार्थयामास तद्वधम् । अशृण्वन्निव तस्येशं तदा शंभुरुमायचः ॥ २३
 पुनश्च शंकरी देवं प्रणम्य मुविदग्धवत् । शम्भो सर्वज्ञ विश्वेश विश्वरक्षापरायणः ॥ २४
 प्रशान्तरागद्वेषस्य कल्याणमृतसागर । लच्छिव यज्ञोत्तमस्य तंच संहार शीघ्रतः ॥ २५
 स तु पापी दुराधारः शिवनिन्दापरायणः । सर्वलोकहितं तस्मान्ममेषांपूरणं तदा ॥ २६
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 दक्षकाण्डे त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पराक्रान्तोऽध्यायः ॥

॥ शिवेन दक्षायाम् भ्रंसनाय वीरभद्रप्रेषणम् ॥

इति गौर्याः स्तुतिं श्रुत्वा महादेवोऽक्षिलाशयः । सस्मर मनसा वीरं वीराणां भक्तभद्रवम् ॥ १
 वीरभद्रं महाकार्यं सर्वलोकैकनायकम् । तदा जयजयैत्युच्चैः प्रादुरासीद्वचः ॥ २
 छलाद्वचन्यनयनयद्विकृष्टाङ्गमहेक्षितुः । महाद्रिस्त्रिस्तपस्य शिरसाहचरैर्युतः ॥ ३
 द्विसहस्रभुजैः स्यूतैरभरैरतिस्तम्बैः । खड्गघेटगदाचक्र वज्रशूलधनुशरान् ॥ ४
 मुसलप्रासनाराचमुलायुधतन्ति यवन् । विष्णुवादिदेवनिबन्धमुण्डमालोपगलाकृतिः ॥ ५
 करस्थितमहाघण्डाभिजयाराधनीपणः । स्फुरद्भक्तप्रभामास्त्रलाटामकुटमण्डितः ॥ ६
 धारकवृथलाकारो घोरदर्शो महाहनुः । नानारसोप खचितचिह्नमञ्जीरवाद्यम् ॥ ७
 यमद्विचयात्युपलोचन त्रिसहस्रकः । भीषणं शृङ्गवादाय नाशयन् लीलया त्वराम् ॥ ८
 यमप्रासापुटैर्बहिर्महामहामहारवः । वाराहं दन्तमादाय कच्छपाङ्गं तथा महत् ॥ ९
 विष्णुमहादिदेवानामस्थिमालामनोहरः । संघ्राभ्य जहं हस्तेन धूम्रं दोटमितस्ततः ॥ १०
 षोडशमञ्जलि सर्वाणि करेणच परीवृष्टः । धावयितस्ततस्तूर्णं ह्रया कोलाहलात्पम् ॥ ११
 भोगिभोगसम्प्रयमुक्तमूपणसर्पधान् । जनेकरक्षणावितभूषणैरपि भूयितः ॥ १२
 भूतिभूयितसर्पाहो रुद्राक्षकृतभूषणः । हरिचन्दनचलितजलाटोरःपदेशयान् ॥ १३
 हाहापण्यास्तदा कोपाद्भद्रकाली भयंकरी । तादृशी निरगाघण्डा इत्या कोलाहलात्पम् ॥ १४
 भद्रकालीवीरभद्रौ पार्वतीपरमेश्वरौ । कृतप्रदक्षिणौ नत्वा तस्याते पुरतस्तयोः ॥ १५
 वीरभद्रस्तदा देवं वीक्ष्य प्राह मयान्वितः । जय शम्भो महादेव क्षयदीर पिनाकधृक् ॥ १६
 साक्षापय भवदासं यत्रकुत्रापि शंकर । यथा हरिः किं मेतस्यो घृष्टा वा भयवन्तिभम् ॥ १७
 तथाह्वया जगत्सर्वं सुरानिन्द्रमुत्थानुत । राज्ञान् किन्नरान् मन्त्रांस्तप्तज्ञान् परानपि ॥ १८
 मदीयवापि विलेह्य वेपयामि करेरुत । किं करोम्यहमीशान तव स्तुतिपथं गतः ॥ १९
 इत्युक्त्वा विनयेनार्थं तस्यै पञ्चाञ्जलिः पुरः । ततः प्रमुस्समुदीक्ष्य वीरभद्रं महाबलम् ॥ २०
 भद्रं वीरं महारक्षकं भद्रापापरिपात्रक । मुक्ताया मामधुना दत्तस्तस्यां देवाभ्यजयत् ॥ २१

तत्र गन्वा हविर्भागं पृष्ट्वा ॥ यामकं धरम् । दत्तञ्जेत्तदृणी वासु समागच्छ मदतिकम् ॥ २२
 न प्रयच्छति चेदक्षस्तदा तममस्सह । हन्वा शिरस्समुच्छिद्य भागमप्ये दुराशयम् ॥ २३
 तिष्ठ तत्र तदादृष्टं समावास्यामि शीघ्रतः । हन्तुं क्त्वा प्रेषयामास वीरभद्रं महेश्वर ॥ २४
 मय देव प्रणम्याय प्रनस्ये सहसावली । कृत्वा कोलाहलाख्य परमानन्दनिर्भर ॥ २५
 ससज्जं वीरानतुलाग्निश्वासोच्छ्वाससोस्तथा । रोमकूपेषु सर्वेषु नासाकर्षणेषु ॥ २६
 स्वेदयि-दुषु मेघेषु जटादोर्द्धन्दकेष्वपि । वसोबाहु गळेभ्यन्यान् जानुजघाग्रिकेष्वपि ॥ २७
 नाम्रीकटीमुखेऽप्येवमेष्टेऽस्मात्समावहन् । गणान् मृतानिमूरीमि क्षणमात्रेण लीलया ॥ २८
 तदानीं प्रस्थिता सार्धं मद्रकाळी शिवाक्षया । काळीसहस्रया वह्नयो नानावर्णास्ससर्जह ॥ २९
 नीलरक्तयन्त्राभ्यां पीतकर्षणेष्वपि । शार्दूलसिंहशरमगजाभ्यनुपमानमा ॥ ३०
 भल्लङ्गणालिङ्गशङ्खगवदादिमुल्लालया । नागान् युधकरास्सर्वास्सर्वे नानाविधादुधा ॥ ३१
 नानावर्णालया सर्वे नाताविघ्नमुखा गणा । मानामूयनदीपताक्षण्डयक्रिदिलोचना ॥ ३२
 महासन्ध्या महाशैवा प्रहसिष्यन्स्थितास्तथा । शृङ्गाङ्गाङ्गामशेषाणां पिण्डीक्षणापण्डिताः ॥ ३३
 मत्सुमण्डानि सर्वाणि पादयन्त्रं क्षुद्रन्यता । एव विद्यामि मृतानि वीरा काल्यो विभीषणाः ॥ ३४
 मोहिष्यश्चैव शाकि-यो शाकि-यो योविनीगणा । मैत्र्य काष्ठतन्त्रश्च कृतकोलाहलारया ॥ ३५
 सर्वे सर्पाश्च सर्वाणि निर्जम्बुननुवृत्तं तौ । भानुकपादपस्सर्वे गणा दादाभ्यताडयन् ॥ ३६
 छत्रचामरकैः पादिधारिणो निर्मता व्रतम् । नानोपाचारनिरता परे सर्वेऽपि निर्ययुः ॥ ३७
 पिनाकिरुण्डिममुखा घृतछन्दा विनिर्ययुः । क्षमेन सर्वे दक्षस्य वक्षुर्पांगवैरम् तत् ॥ ३८
 वरुणिरे तदा सर्वे अना लोकाभ्यनुर्दक्ष । तदानीं वीरभद्रस्तु वीरान्वीक्ष्य परानपि ॥ ३९
 भावृत्य शाळा महतीं धूय तिष्ठत इह गणा । ये तिष्ठ तत्र शाळाया भोक्तुमभ्यगतास्तुरा ॥ ४०
 मयेव तेऽवया सर्वे निर्गन्तिष्यन्ति वञ्चका । स्वातन्त्र्यमवधामेन शुभामिच्छतिदिहाधुना ॥ ४१

इति श्री स्कन्द महापुराणे शारसंहिताया शिवखण्डस्य

दक्षकाण्डे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ मय द्वित्रिंशोऽध्यायः ॥

दक्षनिन्दे वीरभद्रेण शिवाय हविर्भागदानं चोदना ॥

शत्रुकृत्वा वीरभद्रस्तु मद्रकाळी सहस्रयान् । विवेष्य यागध्वनं सर्वदेवगणान्कुलम् ॥ १
 प्रयिष्टे वीरभद्रेऽसिन्यामशाळा मनोरमाम् । तदा गणा इमे यागशालामावृत्य पापिन ॥ २
 तत्पालयान् भटान्सर्पान् हत्वा हत्वा महाबलम् । तस्युस्ते सावधनेन वीरभद्रस्य शासनात् ॥ ३
 वीरभद्र तदा वीक्ष्य विष्णुजगन्मोक्षस्तुरा । सहाया त मद्रकाळ्या भीता प्रोचु परस्परम् ॥ ४
 कावेतावतुलाकारो क्षुद्रटीक्ष्णटिकेक्षणौ । पार्श्वलीपरमेशानकोपोद्भूताविभी ध्रुवम् ॥ ५
 वायव्यो रौदृशः कोप कथं ॥ स्याद्वयश्च । इति वैश्विस्तुरा यावन्मय प्रोचुल्लदानता ॥ ६
 विनाशकालस्सग्रातस्सर्वेषां नाकिनामिह । इत्येव केचिदमरा व्यथमृषु परस्परम् ॥ ७
 शिवस्य शिवमकस्य नि दक्षा येन पापिन । सयामाशा मयदैवी वाचयमेतत् ध्रुव सुते ॥ ८
 दृष्टमेतदिदं दक्षोऽस्मिन्निदानीमिति चोचिरे । शिवनिन्दापरमार्थं गोप्या ये निवसन्ति ते ॥ ९

यिनद्वन्द्वीति वचनं चैवस्थास्मात् तत् भुवम् । किमर्थं मतिरूपज्ञा यागे दक्षस्य पापिनः ॥ १०
 अनयाहि सुराणां च युषपन्मृतिरागतः । बसानपि सुरान्त्सर्वान् स्वप्नोन्नकारिणः ॥ ११
 मत्वा सर्पाप्रमता सत्त्वविहीनान् वन्यजादिवत् । प्रवृत्तोभ्यं महादेवं मुपत्त्वा यागे सुनिश्चितः ॥ १२
 तस्मादेवागतो मृत्युस्सर्वपाप्मीश्वराक्षया । इत्युचुः केचिदमरा महाभयसमन्विताः ॥ १३
 दाक्षारण्यवयमात्रेण सर्पलोकाजन्यसौ । विनिर्गता रतदशीघ्रं तत्फलं समुपस्थितम् ॥ १४
 इति नानाप्रकारेण यदत्सेतेषु नाकिपु । वीरभद्रस्तदा काल्पाऽऽगत्य दक्षान्तिकं क्रुधा ॥ १५
 कृत्या कोलाहलाराधं नादयन्मृष्टमद्भुतम् । विदस्य तस्ये पुस्तो वीक्षितस्सुरपुङ्गवैः ॥ १६
 शृङ्गध्वनिं समाकर्ण्य सुराः केचन ब्रुवुः । अस्फुरन् तदा मेरुर्धरित्र्या सह शीघ्रतः ॥ १७
 मुमुहुः सर्वलोकस्थाः प्राणिनस्सकला अपि । मीतास्सुरास्तं तत्रस्था मुमुहुः पतिता भुवि ॥ १८
 दालायाश्च धविर्दंशं प्राप्य केचित्सुरास्ततः । वीरैरुवाटिताः स्त्रियाः पुनश्चालामवापिरे ॥ १९
 एवमेतेषु सर्वेषु मयं ज्ञातेषु नाकिपु । मुमोह दक्षः पापिष्ठस्तदानीं यद्विद्वत् ॥ २०
 पुनस्सखातविज्ञानस्तदाभ्यस्तं भयान्वितः । वीरभद्रं समीक्ष्यार्थं निजगाह वचस्तदा ॥ २१
 कस्य किमर्थं संप्राप्तः कुतो देशाग्रहावळ । इत्युक्तवति वक्षेऽस्मिन्वीरः प्राह गमीरयाक् ॥ २२
 विद्धि मां देयदेवस्य महादेवस्य शूलिनः । आत्मजं तस्य यक्षे ते दयिरादानुप्राप्तम् ॥ २३
 तत् त्वं दक्ष हविर्दंशमोदंति क्षीप्रमिहाभरे । इत्युक्तो वीरमद्रेण दक्षः प्राह पुनर्वचः ॥ २४
 न दीयते हविर्भागो यागेऽस्मिन्नुद्युस्य वै । मुक्त्या तं तामसं देवान् हविर्भिः प्रीणयाम्यहम् ॥ २५
 एवं यादिति वक्षेऽस्मिन्नाद्यायो भयकंपितः । प्रबधेन समुत्थाप्य प्राह चाप्यं तदा द्विजाः ॥ २६
 आभरेणं महादेवं हविर्भिः प्रीणयाधुना । तस्याक्षया जगत्सर्वं समर्थादं हि धर्तते ॥ २७
 स एवाहति देवेशो हविषः प्रथमस्य द्वि । सत्त्वं सत्त्वं त्रयीभ्यश्च तव दक्ष प्रजापते ॥ २८
 इति वेदधनश्रुत्याभ्ययं दक्षप्रज्ञापतिः । न हानुमेरुदेवस्य हविर्वैरमदो द्विजाः ॥ २९
 तदानीमेव पैदोऽसौ स्तुत्वा साधं गृहेभ्यम् । वीरभद्रं प्रणम्याशु प्रणयेन तदाक्षया ॥ ३०
 स्वयं प्राप तरसा प्राज्ञाणामापीश्वराः । एवमुक्त्या गते वेदे वीरभद्रः पुनः क्रुधा ॥ ३१
 दक्ष वीक्ष्य दुराचारं वेदासद्गामभरे । उवाचैनं महासरवशिष्यामरे ममसा स्मरन् ॥ ३२
 दक्षः — न मया दीयते भागो रुद्रस्यभूकर्माणः । भूतैः प्रेतैः पिशाचैश्च सर्वदा संचरत्यहम् ॥ ३३
 तस्माद्यज्ञे मदीयेऽसौ हविर्मानुमसांप्रतम् । इत्युवाच दुराचारः श्रुत्योर्नाशयद्वचः ॥ ३४
 तस्य सहवर्तं श्रुत्या वीरभद्रः प्रतापवान् । शुष्माकममरास्सर्वे संमतं किं पक्षोऽस्य वै ॥ ३५
 इति पप्रच्छ तत्रस्थान् प्रक्षिण्णमुत्तान्सुरान् । वीरभद्रस्य वचनमशृण्वन्त्वायामराः ॥
 तस्युर्नानावनास्सर्वे मोहविहिनज्जान्तराः ॥ ३६
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 दक्षकाण्डे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयविंशोऽध्यायः ॥

श्री वीरमदेण सपरिवारस्य दक्षस्य देवानाञ्च यथादि शिक्षणम् ॥

तदैतदखिलं दृष्ट्वा वीरमद्रो महाबलः । कृत्वा कोलाहलारावं ब्रह्माण्डं स्फोटयन्निव ॥ १
 दण्डेनातादृगद्विणोमरोमयेऽतिवीर्यवान् । तदमीं कौरुभं रत्नं पद्मा व तदुरोगता ॥ २
 मित्रा पपात शतशो भूमिपृष्ठे द्विजोत्तमाः । पतित्वा तरसा शिण्णुर्मुमोह गतविक्रमः ॥ ३
 विष्णातारं ततो मूर्ध्नि मुष्टिनाकुट्टयद्विभुः । पपात सोऽपि मोहेन यावत्तूर्णं प्रजापतिः ॥ ४
 गायत्रीमपि नावित्रीं ब्रह्माणीमपि निर्यताम् । छिन्ननासाकुचाव्यक्ते कर्षाळेन धीरपः ॥ ५
 शतो देवाः परा मीता दुद्रुक्षुस्सर्वतो बहिः । बहिरूर्ध्वं च वीरस्य द्वाविताः पुनरन्तरम् ॥ ६
 ततस्तु चन्द्रं धावन्तं पारेनातास्य सत्तबान् । पेययित्वा यमस्यापि शिरश्चिच्छेद निष्ठुरम् ॥ ७
 कपोले ताडयामास सूर्यस्याद्भुतविक्रमः । मग्नं दन्तास्तदा तस्य निपेतुः पुष्यधीतले ॥ ८
 मयस्योपादयामास लोचने मे दुरात्मनः । इन्द्रं कोकिलरूपेण निर्यान्तमपि सोऽच्छिन्नम् ॥ ९
 मग्नेर्हस्तांश्च रसनां हविर्भोक्तुमेष्वप्यत् । नालिकामग्निमार्यावाः खड्गेनाच्छिन्नवक्रुताम् ॥ १०
 दण्डेन निर्मोक्तितास्य जघानामिभ्रहा तथा । मुसलेन पसेनायां पतिं हृत्वा महाबलः ॥ ११
 ममारपच्छतो बाधुं धावन्तं परशुना द्विजाः । कुपेरं विजश्लाघ्रे श्रोतयित्वा ननर्हत् ॥ १२
 रुद्रास्येकादश तदा शेषानां भयकंपितः । वीरमद्रं प्रणमुस्ते प्रणतार्तमममनम् ॥ १३
 तानेनान्वीरमद्रोऽसौ भासयित्वा मुमोच ॥ नमुरेर्गं शारेणायं निरर्तुं कृतवांस्तदा ॥ १४
 मृगरूपेण धावन्तं यमं यागमृद्वान्तरे । निरुध्य पुरतो यत्वा चिच्छेदाक्षेण मयुना ॥ १५
 तरेतासर्वमालोक्य दक्षविभ्रामवातयाम् । मयि पश्यति वीरोऽयं यमं देवानामारुहम् ॥ १६
 उकोहि शंकरस्यास्य मग्निना प्रह्वया पुरा । ज्वात्वा तं देवमीशानं तपः कृत्वा सुधारुणम् ॥ १७
 पेक्ष्यं प्राप्तवानसि कृपकांस्य महेदितातुः । क्षात्रमुष्पातु देवोऽयं मयाऽग्नेन शिनिन्वितः ॥ १८
 क्रियमाणे पुरा यामौ ब्रह्मणा जलकेन मे । न दातव्यं हविर्दूर्गमेरिति कुण्डीकृतं खलु ॥ १९
 मयाऽपि देवे तं मुषत्वा समारुध्यः ऋतुस्सुरैः । दधीन्विना नवः शोकं न भूतं हितमिच्छता ॥ २०
 शाखापण्या पचः पुण्या न भूतं सुतरां यमः । वीरोऽयं पाप्मविः पृच्छमयाञ्च विमुक्तीकृतः ॥ २१
 मण्येन समुष्पाय वेदेनोक्तञ्च न भूतम् । नतर्हं एव देवानां विष्णवादीनां मयाऽऽर्जितं ॥ २२
 कुपितं वीरमद्रञ्च दृष्ट्वा कालीञ्च ताडयाम् । आवृताणि च मूकानि ज्ञात्वा यन्ममशक्त्यनुभू ॥ २३
 ममीरिय तदा मीतो मीनं तस्ये द्विजोत्तमाः । वीरमद्रस्समुद्रस्य खड्गमादाय वेगतः ॥ २४
 चिच्छेद तस्य मूर्धानं दक्षस्यास्य दुरात्मनः । निष्कृतिमिश्रबन्दिन्दाया वीरेणाश्रयपादिता ॥ २५
 मग्नो प्रक्षेपयामास शिरश्छिन्नं दुरात्मनः । तदानीममवद्रस्स केवलं तत् द्विजोत्तमाः ॥ २६
 हतं दृष्टं ततो दृष्ट्वा सत्पत्नी वेदयच्छिका । तत्पुण्यो बान्धवाभ्याग्ये परिषमस्समंततः ॥ २७
 वेदधन्यास्तदा कर्णावच्छिन्नपरवीरहा । वीरमद्रस्तद्वान्धासं यद्रकाळी बलोरुहटा ॥ २८
 छित्वा शिरांसि सहसा कन्दुकं च खकारत् । देवर्षीणां मनुष्याणां मार्याभ्याम्या मनोरमाः ॥ २९
 भद्रयेतामिमौ दत्त्वा वीरकाव्योपनेककाः । तदानुज्ञामवाप्त्वाशु वीरकाव्योत्तयोर्महत् ॥ ३०
 यागशालावहिर्देशे स्थितं सैन्यं कुपसदम् । मित्या प्राकारमनुलं प्रविष्टा यागवेधमनि ॥ ३१

कृत्वा कोलाहलारवं सुरानन्यान् द्विजाधमान् । शपीनलैश्चितैः खड्गैः सुसलैस्तोमरैः परैः ॥ ३५
 पादाघातेन हस्तैश्च जम्बुस्य बहुधा द्विजाः । केषां शिरांसि भूतानि मित्तन्त्यत्र दुरात्मनाम् ॥ ३६
 गळान्दोपिच केषांचिद्वज्रश्रृङ्गाणि कोपतः । चिखिदुस्त्य शरीराणि जिह्वाः केषां तदाच्छिदम् ॥ ३७
 नेत्राभ्युःपाटयामासु शरीराण्यप्यपाटयन् । मित्वाऽऽयुधैश्शरीराणि केषां रक्तानि चापिवन् ॥ ३८
 ब्राह्मणस्थालीषु केषांचिच्छरीराणि दुरात्मनाम् । निक्षिप्य कथयित्वाभ्यौ तुभुजुस्सुमनोहरम् ॥ ३९
 इधुरात्राणि केषांविन्माला ॥ विनिर्मिताः । शङ्खानामारवं चकुद्दिशवसंकीर्तनं तथा ॥ ४०
 पलायनपरान्तपान् सुरान्वादैरपेयन् । मधुवीराज्यदध्यादि हवींषि छिच्छिदुस्तदा ॥ ४१
 यागार्थं मानताम्रेयाशिर्गपीड्य चिखिदुस्तदा । सूत्रैरामयन्वह्नीन् । कुण्डस्थान् कोपबैभवात् ॥ ४२
 इदृह्यौगशालां तां कानि भूतानि कुत्रचित् । विमिदुः कलशान् सर्वान् महापां ग्रास्यपातयन् ॥ ४३
 विमिदुस्तेनवेदीस्य ह्रस्वा कोलाहलारवम् । विमानानि रथान्श्वान्बाह्वानिच नाकिनाम् ॥ ४४
 जायुधानिश्च भूपाश्च पद्मौ चिखिपुष्कधा । एवं दसस्य कन्याश्च आमातृन् ग्राम्यवान् द्विजाः ॥ ४५
 बाचासगोजरतथा बाधन्तेस्यासिपायिनः । काकाश्चैवमाश्च शृङ्गाश्च तदा सर्वत्र तस्थिरे ॥ ४६
 यथं जालाप्रकारेण हतेष्वेषु दुरात्मसु । यतमोहस्तदा विष्णुवर्णितः कोपविह्वलः ॥ ४७
 मृतास्त्वसेनास्त्ववीक्ष्य पागे विप्रमुपस्थितम् । शिवनिन्दाफलमिदं नैव ज्ञेते द्विजोत्तमाः ॥ ४८
 योर्दुः खीरेण तस्यासीन्मतिरात्म विनाशनी । हतं गच्छमश्वात्वा सस्मारागमनाय तम् ॥ ४९
 तस्मिन्नागते विष्णुः कोपकोकसमन्वितः । पुनः स्वमाययोत्पाद्य तार्क्ष्यमन्यं महाबलम् ॥ ५०
 माल्य पाञ्चजन्यश्च दण्डं दध्मौ जनार्दनः । तदा भूतेषु काळीषु खर्वं मिशिताञ्छिरान् ॥ ५१
 मतिजप्रहिरे विष्णुः काळ्यो भूतानि जायुधैः । युष्मन्तं वीक्ष्य तं विष्णुं धीरभद्रः प्रतापवान् ॥ ५२
 योर्दुः तेन मतिः शके निहस्यैर्न महाकुपा । तदा शिवाक्षया तत्र रथः कश्चिसमागतः ॥ ५३
 सहजवेदतुरागुतश्चिन्मज्जावृतः । मनेकैरायुधैः पूर्णो दिव्यमालापरिभूतः ॥ ५४
 गतमोहस्तदा घाता विष्णुः धीक्ष्य युधि स्थितम् । मल्लश्वत्सं सुराणाञ्च मरणं भयकंपितम् ॥ ५५
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 दसकाण्डे त्रयविंशोऽध्यायः ॥

॥ भय घतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ विष्णुना धीवीरभद्रं प्रसादकराम् ॥

समयो मम रक्षाया रक्षमात इति निश्चितः । स्वयं तु सारथि भूत्वा रथप्राक्छा दीघ्रतः ॥ १
 धीरभद्रस्य निकटमानवत्वं रथं यत् । अवच्छादय्यादस्मात् धीरभद्रं प्रणम्य स्तः ॥ २
 शिवाक्षया रथमेष्टो मयते समुपस्थितः । मल्लकुण्ड महासरय स्थिते मयि ॥ सारथी ॥ ३
 भद्रकाळ्याभ्यां धीरसमसागच्छ मे प्रभो । इदमुक्त्वा प्रणतामायं दण्डयत्पृथिवीतले ॥ ४
 धीरभद्रस्ततस्तस्मिन् मुपत्वा कोपं महाबलः । आरुह्य भद्रकाळ्या तं रथं मर्धायुधावृतम् ॥ ५
 प्रह्वना कृतसारथ्यो विष्णो हषीरि निर्यवी । तदानीं माधवो धीरं निजपात् यद्यो द्विजाः ॥ ६
 शिवनिन्दारतस्याहा युक्ता दक्षस्य तावथी । न हि वप्यास्तुरास्तत्र भवे निजवर्तिनः ॥ ७
 इति किणोर्बलः क्षुत्वा धीरभद्रो महाबलः । ये विनिम्नन्ति वैशेषं महापापा महेश्वरम् ॥ ८

तद्रोष्ठ्यां निवसन्त्ये ये च ते पापिनः स्मृताः । बाह्यामयीषां सर्वेषां विघटे वैदिकी भुतिः ॥ ९
तथैव कृतवानसि त्वां न मुञ्चामि माधव । इतुक्तो माधवः कोपाद्भूतेषु निशितान् शरान् ॥ १०
वयं उग्रमहाराजो युगपद्गमैर्ममवत् । तं दृष्ट्वा धीर्यद्रोमपि धनुरादाय निपुण्म् ॥ ११
उग्रया संयोज्य सहस्रा वयर्षास्त्राणि माधवे । पुनस्सहस्रं बाणानां निशितानां हरिः कुघा ॥ १२
मुमोच वीरमद्रोस्सिन् सर्वशत्रुविमर्दके । ताम्बाण्यन्वीरमद्रोऽसौ क्षित्वात्यन्तपराक्रमः ॥ १३
बाणमेकं पुनर्विणो निदितले योजयच्छितम् । श्रवद्बुधिरवाहेन परिप्लुष्टो हरिस्तदा ॥ १४
पतित्वा मूलले स्त्रिंशं मुमोह गतचेतनः । सर्वघ्नं समुत्थाप्य पुनर्नारायणो बली ॥ १५
वयं सायकानुग्रामधीरमद्रं प्रति कुघा । तांश्च सर्वानयं क्षित्वा कृत्वा किलिकिलारवम् ॥ १६
माहेयं सर्वशत्रुं सन्दधे मधुसूदने । मन्त्रेणापेन मधुभिन्मुमोह भृशमातुरः ॥ १७
समुत्थितं पुनर्मोहात् हणेन मधुसूदनम् । कुच युञ्जं मयेत्याह वीरमद्रो महाबलः ॥ १८
तस्य तद्वचनं ध्रुवा विष्णुः कोपाकुलान्तरः । वयं दैवतास्त्राणि शतशोऽथ सहस्राः ॥ १९
ताम्यच्छिन्नचदा धीरः प्राग्ग्रामरमावकैः । ततस्तु सन्दधे विष्णुर्ग्राहमहमभिन्दमम् ॥ २०
तदप्यच्छिन्नदैकेन वीरमद्रः प्रतापवान् । पुनश्च सायकान् धोरत्त्राधवः प्राहिणोत् कुघा ॥ २१
तानेकेन शरेणायं क्षित्वा शार्ङ्गं धनुर्वरम् । सिन्धेह वीरमद्रोऽयं लीलयैव विजोत्तमाः ॥ २२
आधिपत्यदृष्टे द्वाभ्यां सायकाम्भ्यां पुनर्वली । ततस्तु माधवः कोपात्तार्क्ष्यं पञ्चावमानतम् ॥ २३
समीक्ष्यानैकरूपाणि स्वानि जगद्ग शीघ्रतः । स तदा तानि कृपामि माधवस्यातिमायिनः ॥ २४
ददाह चण्डमिटिकवह्निना क्षणमाकृतः । एक एव तदा विष्णु रेतसिज्जकमुग्बलम् ॥ २५
तस्याज सर्वशत्रुमुग्रमुखोपरि येमतः । ज्वरेण महताभ्याहामायतं तन्महाममम् ॥ २६
ममद्वीपाग्निना शीघ्रं लीलयाऽमितविक्रमः । ततो दण्डं समादाय कालदण्डमिदमितम् ॥ २७
संश्चाप्य महते तस्मिन् प्रपलेनाग्निपदमिः । धूलीवकारं तं धीरं सन्दधेनामिताक्ष्य च ॥ २८
पुनः किलिकिलारवं कृत्वा कौपाकुलान्ननः । खड्गमादाय वेगेन महान्तं भ्रामयन् हरिः ॥ २९
धावन्नितस्तनस्तूर्णं पादपिञ्जेषुकाधयात् । धीरस्याभ्यागममर्त्तिसहस्रेभ्यः मदद्विपः ॥ ३०
समायातं महावेगाधीरमद्रोऽभियातकः । संमणामास हुङ्कृत्य प्राक्षणात्तमधीभ्यरः ॥ ३१
स्तम्भस्तस्यौ हरिस्तूर्णं विशाफित इवाचलः । वीरमद्रस्ततः क्षित्वा कर्तुमेतमचिन्तयत् ॥ ३२
देष्टुं वा तावितुं वापि न च विधाप्यते द्विजाः । तदाऽशरीरिणी बाष्पी भूता तत्र शिवाध्रया ॥ ३३
कोपं संहतं बरिदाय सर्वघ्नं हारकाण्ड । तां निगम्य शिवाह्वेदेदैवं निधिल्य धीर्यवान् ॥ ३४
उपसंहृतवाम्पुं स्नामयेद्यामरेभ्यः । ततो घाता रथाधसादवस्थातिशीघ्रतः ॥ ३५
प्रणजानाञ्जलिकतो दण्डकावणयेन तम् । ममापराधं देवेश क्षमस्व कृपणाकर ॥ ३६
इति स्तुत्वा तदा धीरं प्रसन्नमकरोत् द्विजाः । एतस्मिन्नेव समये विष्णुस्तमरोभ्यरम् ॥ ३७
प्रणम्य दण्डघट्टपत्या स्तुत्वा स्तोत्रघटैरपि । स्वागतो विनिवृत्त्यै प्रार्थयामास प्रकिमान् ॥ ३८
धीरमद्रं महासत्यं शिवाहावरीपालक । संसर्गदृश्य पापस्य शिवनिन्दारतस्य हि ॥ ३९
स्वोचितं फलमस्माभिः प्राप्तं मृदात्वमिः प्रभोः । जपाधराणि भूतानि भुवनानि शिवाणि च ॥ ४०
प्रह्मण्डान्यप्यशेषानि यस्मानि तव धीकृपात् । सितेन चाट्टहासेन निभ्यासोभ्यासकैरपि ॥ ४१
तदसातु सुरेन्द्रीश त्वत्कृतेषु देव्य । लीलायात्रं विलसितं नाम कार्या विचाराणा ॥ ४२

कालि त्वं सर्वसंहर्त्ता कथ्यते महाकास्सुराः । किं सेनया तव विमोरायुधैर्वा स्मितायुध ॥ ४३ ॥
 त्वदधीनानिमात्रं बहुना किं महाबल । शक्तिरसि शिवस्याहं प्रकृत्याख्या जगत्प्रभोः ॥ ४४ ॥
 प्राप्तं तस्मात्पुरा चक्रं यत्प्रम्वच शंकरात् । शिवपूजामहिम्नैव विष्णुत्वं प्राप्तवानहम् ॥ ४५ ॥
 महाबल महासत्त्व क्षमस्वागो ममाधुना । इत्युक्त्वा प्रणनामायं वीरभद्रं पुनः पुनः ॥ ४६ ॥
 कृपाञ्जके तदा वीरः प्रसन्नो माघवाय सः । तदन्तरे महादेवः प्रादुरासीदुपोपरि ॥

अथवा सह कन्याप्या जन्माद्यैश्च यन्मैस्सह ॥ ४७ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 हस्तकाण्डे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥

दत्तादीनां उज्जीवनं तेः कृतं स्तुतिश्च ॥

तं हृष्टा वीरभद्रोऽसौ महादेवं जगद्गुहम् । प्रणम्य परया भक्त्या स्तुत्वा स्तोत्रशतैरपि ॥ १ ॥
 तस्यै वद्धाञ्जलिपुटः पुरतोऽभ्य मदेशितुः । तस्यतुष्ट तदा विष्णुब्रह्माणौ भयकंपितौ ॥ २ ॥
 प्रणम्य सांक्ष्मीशानं समणं परमेश्वरम् । दासायणी तदा गौरी हृष्टा देवामृतिं गताम् ॥ ३ ॥
 एतौ वद्धाञ्जलिकरौ विघिनाच्छनादपि । वागम्यापि तथा प्वंसं मृतं दक्षमपि द्विजाः ॥ ४ ॥
 कृपामूर्तिं कृपायुक्ता देवं वीक्ष्य ध्रुवोऽभवीत् । स्वामिप्रक्षान्तो देवं स्वामविशयं शङ्करम् ॥ ५ ॥
 इमां दशामनुप्राप्ता स्सर्वेऽप्यत्यन्तमविताः । मन्त्रिमित्ताद्यतस्तस्मात्सर्वाः सुजीवय प्रभो ॥ ६ ॥
 इत्युक्त्वा सा महादेवी प्रणनाम महेश्वरम् । कृपामूर्तिर्वैचल्यया हृष्टि कृत्वा महेश्वरः ॥ ७ ॥
 वीरभद्रं समीक्ष्यैतं वद्धाञ्जलिपुटं पुरा । पुनस्सञ्जीवयाम्भेवान् वीरभद्रं महाहृष्टा ॥ ८ ॥
 इत्युवाच द्यास्त्रिगुल्फदर्शी प्राज्ञोत्तमाः । ततश्चिन्तामां शिरसा बह्वीरस्सुराभिनाम् ॥ ९ ॥
 समीक्ष्योजीवयामास कृपाहृष्टस्त महाबलः । स्वापादिय ततोऽस्त्युस्सर्वे विनिहतास्सुराः ॥ १० ॥
 दक्षगोप्त्रीनियसोऽपि ह्यमे ॥ ११ ॥ स्मृतः । अथैते देवर्षीशानं मंत्रिकासकमभयम् ॥ ११ ॥
 प्रणम्य दण्डवद्भीता भक्त्या च परया मुताः । स्तुत्वा स्तोत्रैर्मेहादेवं वाचस्पृशुष ते द्विजाः ॥ १२ ॥
 इपातिभ्यो महादेव वरार्थैकप्रयोजन । महावातास्तुरस्सर्वे यक्षकालफलप्रदाः ॥ १३ ॥
 शिव दक्षस्य संसर्गसंमवादतिपापिनः । मोक्षितादशीप्रकालेन वयं युगपदेवभो ॥ १४ ॥
 कस्तवां विना महादेव सुराणां मृदचेतसाम् । शरण्यश्शरणं लोकेश्वरप्राप्तिप्रसन्नम् ॥ १५ ॥
 पुरा भागीरथी पुण्यां शिरसा धृतवानसि । सर्वेषामेव देवानां रक्षायै पाणिपल्लवे ॥ १६ ॥
 घट्प्रिप्रम्वहहृद्गमो विपमप्यपिबः खलु । एवमादिमयेऽभ्यस्यमसाप्रक्षितयानसि ॥ १७ ॥
 तस्मात्त्वमेव न स्थाता भीतानां परमेश्वर । नमस्तेऽस्तु महादेव नमोमीदुष्टमाय ते ॥ १८ ॥
 मुण्डिने जटिने तुभ्यं सर्वैरक्षायपरायण । पशुमुक्त्वा तदा देवाः प्रभेमुर्भक्तदत्तसम् ॥ १९ ॥
 तानेतानमरान् सर्वान् विष्णुब्रह्ममुखान्निवः । निरीक्ष्य षण्णगादप्या मन्दसितमुखांशुजः ॥ २० ॥
 पदेभ्यः प्रेषयामास रक्षायै प्राज्ञोत्तमाः । प्रेषितास्तु ततो देवा महादेवं त्रिवयकम् ॥ २१ ॥
 प्रभेमुर्ब्रह्मपद्मपत्या प्रीत्या च परया सह । छष्ट तदा महादेवं प्रणम्य प्रणतातिहम् ॥ २२ ॥
 उज्जीवय महादेव दक्षमप्याभितातिहन् । स्वतन्त्रशक्ते सर्वैश्च सर्वैर्मृतहितोपम ॥ २३ ॥

एवमप्रार्थयद्देवं प्रकवर्ष्य कृपानिधिम् । तस्य तद्वचनं ध्रुत्वा महादेवः पिनाकधृक् ॥ २४ ॥
 वीरभद्रं सर्गोपस्थमवलोक्यदीम्बरः । विद्याभेक्षितमीशस्य वीरभद्रश्शिवाग्र्या ॥ २५ ॥
 मानुकं पं गणेशानं तदेहजयनाथ तम् । मेपयामास बलबन्धस्तदानीं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ २६ ॥
 शीघ्रमेव तयानीष मानुकं पश्चमागतः । मार्जं शिरस्य दक्षस्य कवन्धे तस्य पापिनः ॥ २७ ॥
 प्राणेन योजयामास शिवाग्र्यापरिपालकः । ततो दक्षस्तमुत्थाय स्वापादिव भयान्वितः ॥ २८ ॥
 प्रणम्य वीरभद्रं तं स्मरन् वापमपि स्वहम् । तस्ये महत्या मीमांस्यं यदाज्ञातिकरः पुरः ॥ २९ ॥
 श्लिमेण च पुनश्शंभुं ह्नु खावं वृषोपरि । प्रणमाम भवाविष्टः प्राञ्जलिः पुष्टपर्वभाः ॥ ३० ॥
 जेपमानशरीरं तं धीक्ष्य शम्भुः कृपाकरः । मामी भक्तु ते दक्ष प्रसन्नं विद्धि मामिह ॥ ३१ ॥
 इति शंभोर्देवश्रुत्वा दक्षश्चोत्रमुत्थावहम् । प्रणमाम पुनर्मपस्या प्राञ्जलिप्राङ्मणोक्तमाः ॥ ३२ ॥
 कृतार्थोऽसि महादेव दर्शनेन तव प्रभो । मुक्ताया रथां देवदेवेशमवलम्ब्य सुरानिमान् ॥ ३३ ॥
 फलञ्च भुक्त्वाप्तसि शीघ्रमेव तवाग्र्या । क्षमस्य मे महादेव मनुमेनं कृपानिधे ॥ ३४ ॥
 नमो नमस्ते देवेश पुनर्भूयो नमो नमः । त्वदधीनमिदं हामो जगदेतद्यथास्मरम् ॥ ३५ ॥
 अतः पद्मिहितामार्गां हामते कोऽतिवर्तितुम् । आङ्गामंगात्तय सामिगमया प्राप्तमिदं फलम् ॥ ३६ ॥
 इति ध्रुवति वक्षेऽस्मिन् यदाञ्जलिकरो द्विताः । वीरभद्रं तदा गौरी धीक्ष्य प्रेमरसानना ॥ ३७ ॥
 पश्यसौ पाणिना पृष्ठे तुष्ट्या परमया युता । इदावस्य यथाभूयो बहून् दास्यामीमुदा ॥ ३८ ॥
 तदा विष्णुमुखान् देवान्धीक्ष्य ग्राह्य महेश्वरः । स्वकृतस्यास्य पापस्य फलं दत्तं मया सुराः ॥ ३९ ॥
 इति देवयवश्रुत्वा तदानीं ते तु प्राकिनः । प्रणम्य शम्भुं गौरीञ्च वीरभद्रं महाबलम् ॥ ४० ॥
 तस्युः प्राञ्जल्यदक्षसर्वे जयशब्दाभिमापिनः । स्थानान्तरं महारक्षशाढ्यायां प्राङ्मणोत्तमाः ॥ ४१ ॥
 ततः प्रतस्ये भगवान् गौर्वा सह महेश्वरः । वीरभद्रेण काळ्या च पत्नीस्सर्वैः परीकृतः ॥ ४२ ॥
 नानाबादिभनितद्वृत्तिस्तस्मिन्निदमुत्थाः । प्राप कैलासमवलं पर्वतानामधीश्वरम् ॥ ४३ ॥
 तत्र सिंहासने स्थित्वा गौर्वा साकं महेश्वरः । वीरभद्रं सत्सेनं तं भद्रकाळ्या पश्यति ॥ ४४ ॥
 मेपयामास भगवाग्विष्णोः लोकाजितः । शिवस्याग्रामयं धृत्वा शिरसा बलिनादरः ॥ ४५ ॥
 प्रणम्य सोममीशानं भद्रकाळ्या रथे स्थितः । प्रतस्ये सहसा धीरे स्सर्वैरपि परीकृतः ॥ ४६ ॥
 भानुकैवाप्यगव्यकृतसारथ्यकर्मवान् । तुष्ट्या परमया मुक्तस्सां पुंर्यं प्राप भूतुराः ॥ ४७ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शौकरसंहितायां शिवाग्र्याकाण्डे

दक्षकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पट्टविंशोऽध्यायः ॥

महाशिवरात्री ज्योतिर्लिङ्ग रूपेण भाविर्भावः ॥

ततो दक्षं विधिः ग्राह्य पुत्रं दुःखमयान्वितम् । महामोहेन दक्ष त्वं किं कर्तव्यं कृतवानसि ॥ १ ॥
 देवतानामृषीणां च ग्राहणानां महानमनाम् । केवलं सृष्ट्युरेवात्र त्वया संपादितः खलु ॥ २ ॥
 तथापि नास्मिता कीर्तिर्भौरप्यने त्वदाश्रिताः । विनिन्द्य सांभमीशानमिदं प्राप्तं फलं त्वया ॥ ३ ॥
 न केवलं महामोहो यमूषात्मज ते जिवे । नापया पूर्वमीशस्य महामोहो ममाप्यभूत् ॥ ४ ॥
 समागत्य तदा दाम्भुर्वा रक्ष शिवस्त्वयम् । तत्त्वं पूजय देवेशं सर्वभेद्योषिधापिनम् ॥ ५ ॥

दृष्टः —

मोहः कदा चभूवासिस्तत्र शम्भौ कृपानिधौ । कथं ररक्ष भगवांस्ततः त्वामेव मोहितम् ॥ ६
 एतन्मे ग्रहि नृचान्तं यथावृत्तं कमात् प्रभो । इति दक्षस्य वचनं समाकर्ण्य तदा विधिः ॥ ७
 प्रोक्तमेव पुनर्यदपि पुनः शृण्वन्नवानतः । इत्युक्त्वाऽयं महादेवं साक्षात्संसारमेवजम् ॥ ८
 ध्यात्वा हृद्भ्रान्तिलये बद्धाञ्जलिकरोऽबद्धत् । चतुर्युगमहस्त्रान्तमहः प्रोक्तं ममात्मज ॥ ९
 रात्रिश्च तावती शेषा विद्रा तस्यां सदा भवेत् । नार्कस्तदा न चन्द्रादिग्रह नक्षत्रमण्डलम् ॥ १०
 सत्यलोकावधि तदा जगदेतज्जलावृतम् । यत्र पुर्या भवाभी सा द्वात्रिंशदर्शवारिणी ॥ ११
 कामाक्षीति जगत्प्रधाता सा काक्षी वाञ्छितायदा । विनिश्चिते घटे यद्विपरीततर्गबुधौ ॥ १२
 पक्षिरेव जलं ज्ञानस्तद्वदेव पक्षिजंलम् । तदानीं यवृषेत्यन्तं कैलासः पर्वतेऽम्बरः ॥ १३
 न्यग्रोधारपतितं पर्वमेकं तत्स्थालजलाशये । तस्योपरि हरिस्तत्वेकदशयुग्मं विचकारह ॥ १४
 शिशुरूपेण रात्र्यन्तं जलमध्ये मयंकरे । व्यतीत्य तां तदा विष्णुर्निशां सर्वविनाशिनीम् ॥ १५
 वाराहं कृपमास्थाय जलमध्यगतं क्षितिम् । जघाम्य पूर्ववच्छीघ्रमास्थापयदयं सुत ॥ १६
 यथापूर्वं प्रजासर्वा भवाभ्युत्पादितास्तदा । शिवाग्र्या तदा पुनः मम मोहोऽभ्यवृषत ॥ १७
 महमेव जगकर्ता मायः कश्चन विद्यते । सुमे मयि जगत्सुतं प्रमुञ्चे च प्रबुध्यते ॥ १८
 वैशाख्यं ज्ञानया वसुः स्वामरं जङ्गमे तथा । मद्भीवं न मे कश्चिद्वर्त्ता जगति विद्यते ॥ १९
 महमेव परं ब्रह्म योगिष्येयं सनातनम् । हस्तत्वेवं विनिष्काम्य सत्यलोकममास्पृधात् ॥ २०
 मेयमन्दरकैलासचक्रायलमुखादिषु । द्वीपेषु च समुद्रेषु नानालोकेषु गवितः ॥ २१
 सञ्जगमीदय तत्रत्यामद्भुतावि क्रमादहम् । क्षीराम्बि प्राप्तवानसि यत्र शेते हरिस्तवम् ॥ २२
 तत्र दृष्ट्वा हरिं हते मया भूमिर्यदुद्धता । स्थापिता पूर्ववत्समादहमेव जगरपतिः ॥ २३
 इति सञ्चित्य भगवता शपावं मोहितस्थके । आस्फास्य वक्षोमध्ये तमयोधयमहं सुत ॥ २४
 ततस्तत्तन्धर्मं विष्णुस्समुत्पायाबहाङ्गुषा । कस्त्वं ब्रूहीति तं वीक्ष्य प्रोक्तवानस्म्यहंभुतः ॥ २५
 सोऽपि मद्भजनं धृत्वा विधिं मां जनकं तव । कर्तारमपि सर्वस्य प्रोवाचयं कृष्णान्वितः ॥ २६
 इदानीमपि किं निद्राग्रहि यद्विपरीततः । सर्वलोकस्य धातारं प्राञ्जये तवामजम् ॥ २७
 मोहं स्वज पर तत्वं मां प्राप्ताशु सुखीभव । इति ब्रुवाण्य मां वीक्ष्य प्रोवाचाय पुनः कुषा ॥ २८
 मन्त्रानिकमलाङ्गुलं समुत्पन्नः पुराभ्यज । विष्णुस्य तद्भवानय विपरीतं वदत्सहो ॥ २९
 मां विना मत्सुतस्यात्रतवकाजनिरीयता (स्रष्टावत्) । इति विष्णोर्वचश्श्रुत्वा पुनश्च प्रोक्तवानहम् ॥ ३०
 समुत्पन्नोऽष्टौ चर्द्धनं तस्याभ्यज उच्यते । तथा त्वत्तो मम पुत्र प्रादुर्भावो मद्विजया ॥ ३१
 तादृशपि समुत्पत्तिस्तन्मे तवच विद्यते । स्तम्भपुत्रमतस्त्वं च प्रवीम्यथ निरंकुशम् ॥ ३२
 शतस्य पूर्वमुपिना मृगुषा तव दुर्मते । मयादि दशजन्मानि सृष्टानि च हृगाग्रयो ॥ ३३
 स्रष्टुर्मम करोष्यस्य रक्तां भजते तराम् । वरन्तमेवं मां वीक्ष्य पुनः प्राह जनार्दनः ॥ ३४
 ममापि त्वं यदि भवान् सद्यः तर्हि शिवेन तत् । पञ्चमं यद्विष्णुञ्जितं यज्ञायेतपुरो मम ॥ ३५
 तस्माद्दह जगकर्ता तव कर्मां विशेषतः । यद्वामोद्रेन यत्किंचिदुक्तवानसि मापुरः ॥ ३६
 प्रुत्पयेवं हरौ वसिष्ठपाप्येव तदेतितम् । प्रवृत्तः कलहस्त्येयमावयो धांद्मपस्तदा ॥ ३७
 यद्वर्षमहर्षं प्रयतोमोहगौरवात् । पुनश्च समर्थं कृत्वा यो जयेदपरं युधि ॥ ३८

स कर्तेति मदाविष्टावन्योन्यलक्ष्णांस्त्रिषौ । आमुघै विविघै युद्धं तुमुलं शीघ्रमाश्रितौ ॥ ३९
 ततो नारायणः क्षुद्धो वाणं नारायणाभिधम् । मुमोच मय्यथ धोरं जेतुकामनया तदा ॥ ४०
 क्षिप्वा तं तेनवाणेन पुनर्वाञ्छि हरौ क्षुधा । मग्रेयमहं तेन चिच्छेदैतद्विन्दमः ॥ ४१
 इति प्रत्यह्यक्षुदावौ क्षिप्वा क्षिप्वा पुनःपुनः । विधिनारायणावां मद्योन्मत्तौ गजाविध ॥ ४२
 अमुघात् महाघोरौ महावेगौ महाबलौ । पुनश्च क्षितरां क्षुद्धौ शिवाखं सर्वघक्षरम् ॥ ४३
 अमुघात् महाघोरं परमाक्षयैपिषौ । बावाभ्यां प्रेषितं धोरं तदस्रं निस्सृतं यदा ॥ ४४
 समुद्रादशोषितास्तेन पर्वतारेणुतां गताः । अस्फुटश्च तदा भूमिश्चक्रे सर्वमूर्धनि ॥ ४५
 देवाश्च क्षय्यो यत्सं भीतारक्षवैऽपि बुद्बुदुः । सृताश्च यद्वयः क्षिप्वाः केचिच्छिप्रांदिवाणयः ॥ ४६
 मशिधयन् परे शीघ्रं कैलासमचलेभ्यस्त्वं । एवं बहति क्षैवाखे लोकान्तर्गोलदा सुत ॥ ४७
 नारदोऽभ्यगतमसत्र तदानीमात्मजो मम । प्रोवाच यत्नं वीक्ष्य विधिनारायणाद्युभौ ॥ ४८
 कर्तामीशमहाया युषयोः प्राणदायिकम् । किं युष्येधे क्षुधा मूढौ महामोहपरायणौ ॥ ४९
 मास्तु युद्धमिदानीं वा ज्योतिर्लिङ्गी महेम्बरः । प्रादुर्भविष्यलक्षितवृत्तसंशोघनापदि ॥ ५०
 इत्युक्त्वा निरगास्तोऽयं यथामार्गे तपोनिधिः । गतेऽप्यसिन्धुसुरक्षौ सहस्राब्दास्तमाद्यौ ॥ ५१
 अमयत्तुमुलं धोरं शुद्धदुर्भङ्गोर्मणम् । तदन्ते मयवाञ्छामुपविरासीकागद्वरः ॥ ५२
 लोकोपद्रवमाकल्पे ज्योतिर्लिङ्गतया शिवः । माचक्रुण्वतुर्वृश्वां मध्येरामप्रतुल्यमाः ॥ ५३
 तस्मिन्प्राप्तोतिपि क्षिप्वे तद्वलं शीघ्रं तदारमज । तद्वृत्तमुभावावांमपश्वाय परस्परम् ॥ ५४
 ऊर्ध्वदट्टी तदा कायिद्रासिजुंघे ममोन्मत्तरे । रे रे देवौ क्षीयवली महामोहपरायणौ ॥ ५५
 किं वलं युवयोर्मुक्ता महादेववलं परम् । नास्ति नास्ति वलं सत्यमुच्यतेऽत्र मयाऽपुनः ॥ ५६
 प्रा प्रपश्यति क्षिप्वा युषयोर्मांस्वरुणिणः । ऊर्ध्वभागमधोभागं च वल्यतां वरः ॥ ५७
 पाचनेनां निशम्यैता मावामित्यं तदारमज । मुक्तावा कोपं पुनर्गर्भयुक्तायत्तमात्मनि ॥ ५८
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकटसंहितायां शिवचरितसप्तके
 दक्षकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

ज्योतिर्लिङ्गस्य अरुणाचलतेनाभिर्भायः ॥

ततो विविश्य तां वाणीमावासाचक्रुर्वहली । पुरस्ताद्वास्तव्योतिस्तद्व्यालोभ्य गदितौ ॥ १
 अगणन्याशिवुष्या तदूर्ध्वधोभागवीक्षया । कृतप्रतिष्ठावन्योन्यं हंसकोटस्वरुणिणौ ॥ २
 सहस्रयोजनोच्छायौ महावेगवान्वितौ । ऊर्ध्वं द्रष्टुमहं विष्णुर्धोभागं गतायुभौ ॥ ३
 यदुदूरं ततो गन्त्रा विष्णुर्भग्नमोदयः । अत्यन्तदुर्गदेहोर्ध्वं तदात्यन्तद्युगन्धितः ॥ ४
 पुनरागमतेऽश्चलः पद्मं गन्तुं तथैव च । असमर्थस्तदा वेधं तंच तदुन्मयं सुत ॥ ५
 सस्वार केवलं क्षम्युं तदानीं रक्षकं परम् । ततश्चावाप्तया तस्य वलं किञ्चिद्व्यमृद ॥ ६
 निवृत्तसहसा सोऽप्य मृतलं प्राप्य माधवः । मधोभागमहग्रास्य ज्योतिषा परमस्य सः ॥ ७
 पेयमानशरीरोऽयं तस्यै जत्वा पुरस्कृत । सहस्राब्दावधि तदा सोऽर्थं हंसस्वरुपवान् ॥ ८
 उपवृपति गावाश्च रुणपसोऽतिदुःसितः । गन्तुमूर्ध्वमशक्तत्वाददृष्ट्वा ज्योतिषदिशः ॥ ९

भ्रमनितस्तत्तूर्णं क्षणं तत्रावर्त्तं मृत । तदानीं ज्योतिषस्तस्य वामभागात्प्रतस्थिरे ॥ १०
 सिद्धा केचन योगीन्द्रा यदाशुक्तभूषणा । हसोऽयमधुनात्यन्तमहात्मानेन परीवृत ॥ ११
 इत ऊर्ध्वं पदं वा चेद्विभ्रमति मरिच्यति (न संशयः) । विष्णुप्येतदद्यात्वा ज्योतिःशैव परात्परम् ॥ १२
 अद्वैतस्य महतो मूलभागे शुगन्धित । निवृत्तो नितरां स्त्रिष्व प्रणम्यारस्ते भयान्वित ॥ १३
 शिवस्यानुग्रहेणास्य महामूढस्य पक्षिणः । प्राणास्तिष्ठन्त्यसन्देहो न चेन्मरणमेव हि ॥ १४
 इति ध्यानास्तेऽन्योन्यं निर्ययुर्मत्पुस्तसुत । समाकर्ण्य वचस्तेषां महामयात्तत्तेन ॥ १५
 गतमोहतया शीघ्रं निवृत्तस्तन्महीतलम् । प्राप्य मीत्या महादेव स्तुत्या स्तोत्रै रनेकधा ॥ १६
 सदृशं ततो विष्णुं तत्र यदाञ्जलिं भयात् । तदानीमावयो काचिदुत्पन्ना द्वादशाक्षया ॥ १७
 पूजां कार्यां महेशस्य ज्योतिष्यतेति शेषुषी । कुप्यैव भ्रान्तमावास्या विष्णो मोहवशादिह ॥ १८
 इत्युपवाऽऽया तदाऽन्योन्यं पूजायां कृतनिष्ठयौ । अपूजयाव देवेश भक्त्या परमया सुत ॥ १९
 आचिरासीत्तदशशुभं ज्योतिर्मयादुमासत् । यमाकृततनुधूमाम् चन्द्रार्धकृतरोरार ॥ २०
 शुद्धस्फटिककलकाक्षिभेदो नीलकण्ठर । वरामयकामध्रीमान् परश्वेण ललत्कर ॥ २१
 त इत्या देवमोक्षान शक्नुव लोकशङ्करम् । प्रणम्य परया भक्त्या स्तुत्या स्तोत्रैरनेकधा ॥ २२
 मावयोरपराधोऽयं क्षण्ण्यद्वैतदुर त्वया । त्वं हि सर्वशुद्धशुभं स्वर्बलोकहितोद्यम ॥ २३
 एवमप्राप्यवाचायां महादेव त्रिशुक्तिनम् । न हि प्रसन्नो भगवान् चन्द्रचूडस्तुमकृत् ॥ २४
 प्रकृत्य पूर्ववस्थानं मावयोरस्त्वेच्छया सुत । प्रेयथामास विष्वात्मा ततोभाषपि नो शिव ॥ २५
 ततोऽन्तर्धिमगात्सिन्धुमहतिं ज्योतिर्विलयम् । तदेतदवलम्ब्यमाननलाप्यो महानभूत् ॥ २६
 त प्रणम्यातलमिरि ज्योतिर्लिङ्गस्वकपिण्डम् । परित्यक्तं महामोहायावामस्य दृषावलात् ॥ २७
 यत्कालादपद् प्राप्य सुखेनाभग्नं पूर्ववत् । माघहृष्यचतुर्दशममलाचलमद्भुतम् ॥ २८
 ज्योतिर्लिङ्गाकृतिं प्राप्य बह्वो दृग्गतिविषया । सर्वज्ञाभीप्सितं प्राप्य कृपया तस्य क्षुत्तिम् ॥ २९
 कृपया तस्य देवस्य ज्ञानं वेदानमोहितम् । लभन्त एकचित्ता ये तस्मिन्विषयस्तमानता ॥ ३०
 क्षमो कृपां तवाप्यस्ति दग्धाघौघो भवनिह । यतो यभूय विज्ञानं तव शक्रमात्मज ॥ ३१
 धारणं प्राप्य देवेश सुखीभव निरदुःशम् । एवमुक्त्वा विधिरुर्त्य देवैस्त्वव परीवृत ॥ ३२
 पूजयित्वा पुष्टारातिं स्वपदं प्रापवान् द्विजा । ततस्तु दक्षस्तत्सा ब्रह्मणा मेरितस्त्वयम् ॥ ३३
 काशीमवाप नगरीं सर्वपापप्रणाशिनीम् । लिङ्गं तत्र प्रतिष्ठाप्य स्वनाम्ना पुरक्षिद्रिप ॥ ३४
 बाणमोकेन मार्गेण दशोम्बरसमाह्वयम् । अपूजयद्य भक्त्या सहस्राब्दांस्तमात्मवान् ॥ ३५
 प्रसन्ने च महादेवे प्रणम्य परया मुदा । मुदाव पुरतः स्थित्वा दक्षश्चाभोर्मेहेरात् ॥ ३६
 वाञ्छितं किं वदाद्य त्वं दक्ष दास्याम्यहं तव । प्रसन्नं विद्धि मामत्र तव पूजामभाषत ॥ ३७
 इति शमोर्बचं श्रुत्वा दक्षः प्राह महेश्वरम् । न चान्धा वैष्णवे ब्राह्मे मय देव दयानिदे ॥ ३८
 नागैरिन्द्रस्य चाग्न्यस्य पदे बालेन नभ्यरे । गात्रापत्यं तव स्वामिन् कैलासे पर्यतोत्तमे ॥ ३९
 भयनद्वारि देवेश ममास्तु सततं शिव । इति वृणा महादेव तस्यै यदाक्षलि पुर ॥ ४०
 तथैत्युक्त्वा महादेव तत्रैवान्तरधीयत । दक्षस्ततः प्राप्य कैलासं पर्यतोत्तमम् ॥ ४१
 गत्वा तत्रातिशुक्लात्मा गात्रापत्यमवाप्य हि । तुष्ट्या परमया बुद्धस्तस्यै तत्र द्विजोत्तम ॥ ४२

इति श्री स्कान्दे महापुराणे दक्षस्तद्विदायां शिवारहस्यकाण्डे

दक्षकाण्डे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टविंशोऽध्यायः ॥

श्री कालाग्रि रुद्रस्यान निरूपणम् ॥

दक्षस्य पारो ये देवाः स्थिताः पूर्वं द्विजोत्तमाः । ते मृत्यं कर्मशेषेण शूर्पघ्नेन धाविताः ॥ १
 पयः — यदुक्तं भवता पूर्वं शूर्पघ्नो महासुरः । मष्टोत्तरसहस्राणामण्डानामधिपो महान् ॥ २
 धृतवानश्वद्विस्तारं शुक्रेणोक्तं महाकृपे । विस्तरेण पुनस्तत्त्वं वक्तुमर्हसि तापस ॥ ३
 इति तेषां बचदधुरवा साभसानामधीश्वरः । ब्राह्म तान्वीक्ष्य सकलान् ब्राह्मणान्वेदपारंगम ॥ ४
 मृगुष्यं ब्राह्मणं यूपं सर्वं विगतकल्मषाः । अण्डमेतन्महीतले कनिष्ठं परमेष्ठिनः ॥ ५
 शतकोटिप्रमाणेन योजनानां समुन्नतम् । संपुटद्वितयाकारं मध्ये स्रष्टिरक्षयुतम् ॥ ६
 महीयाश्चर्यनिलयं वर्तते लोसि केवलम् । स्वौष्यं मिच्छामितं कोटियोजनैरस्य वै द्विजाः ॥ ७
 लघोभारो स्थिता भिक्षिस्तृप्तया कोटियोजनैः । उपर्यस्या महामास्ते रुद्रः कालाग्रिर्भक्षितः ॥ ८
 कोटियोजनमानेन दिव्ये शोढे समुन्नते । सिंहासनं महद्दिव्यं योजनानां सहस्रकैः ॥ ९
 उन्नतं द्विसहस्रैश्च विज्ञातं रत्नचोभितम् । तस्मिन्नास्ते सदा रुद्रैश्चामिरत्नसमानकैः ॥ १०
 तेषां परिजनै रस्यै ईशकोटिमितैरपि । परिरक्षेयमानोऽयं लङ्घयेदयमुदरान् ॥ ११
 विभक्तिं सततं वास्य ज्वाला रुद्रस्य मीपणा । द्वाकोटिप्रमाणेन योजनानां समुन्नता ॥ १२
 उवालाया ऊर्ध्वगो धूमो योजनैः पञ्चकोटिमिः । शरीरं दशलाहस्यैर्योजनैश्चतुः प्रमोः ॥ १३
 आदिकूर्मैर्गणैर्योऽयं स्तूपमालीऽत्र राक्षसे । अन्तर्महिमाघातः परमातद् निर्मितः ॥ १४
 यदायमानो महाहैर्यं शिषं परमकाणम् । अधोमिति समारभ्य ब्रह्माण्डस्य द्विजोत्तमाः ॥ १५
 धूमान्तो योजनैस्तत्तद्वाकोटिप्रमाणकैः । उपर्यस्य च धूमस्य नरकाणि यमन्ति हि ॥ १६
 बाध्यन्ते पापिनो यत्र त्रितर्षा यमकिङ्करीः । तानि कोटिमिरैकोनविंशद्विप्रांश्चनैस्तथा ॥ १७
 छसैर्द्वन्द्वमिधैव कविपतानि शिषेन हि । पतेयामूर्ध्वमाशेषं कूरमाण्डाभ्यो विराजते ॥ १८
 मनेककोटिगणैस्तथा परिजनैरपि । सेव्यमानो महानीचो मुदा परमया युतः ॥ १९
 कोटियोजनमेतस्य लक्षोत्तं भुवनं द्विजः । एतद्दूर्य नमोत्तेयं योजनैर्नवलक्षकैः ॥ २०
 केवलं तस्य चाधूर्ध्वं वाताङ्गानि यमन्ति हि । सतैव तानि संहिते स्त्रिलक्षैरपि लक्षकैः ॥ २१
 पतेयामुपरि जेवमष्टलक्षप्रमाणकम् । कनिष्ठस्थश्च वाताङ्गमदमं वेदविचाराः ॥ २२
 एतस्मिन्नुदरा नागा राक्षसनि यमन्ति हि । ज्वलक्षैरितोऽधूर्ध्वं योजनैर्भुवनं महत् ॥ २३
 द्वादशैर्योऽयं रुद्रः तस्मिन्निर्वाह्योत्तमाः । तस्मिन्निवसतीत्योऽयं मन्त्राङ्गणैरसह ॥ २४
 परिरच्यारत्नैरस्यैः परितः परिलेखितः । वाताङ्गानामयं कर्ता पठितानां महद्भिषुः ॥ २५
 मस्यापि भुवनस्योर्ध्वमाकाशः केवलस्तथा । कोटियोजनमानेन विशद्वक्षाधिरेन च ॥ २६
 तदूर्ध्वं भूमिरासिर्द्विष्वजैश्चमहाद्विभिः । शेषेण विप्रात्पञ्चीति लक्षयोजनमानतः ॥ २७
 मन्धिद्रीवाचलैर्गुल्फः वर्तते शंकराग्रया । अण्डाग्रो मितिमार्गस्य भूषणं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ २८
 पञ्चाशत्कोटि संवधानि योजनानीति निश्चितम् । भूमेरपरि विप्रेन्द्रा यणाः केचन गुहकाः ॥ २९
 पापघ्नो ददासंनयाका मेघाः किंपुण्यास्तथा । शकटमिन्द्रदेवाश्च तथा विद्याधरादयाः ॥ ३०
 यक्षा गगनग्राह्यं कमादुपरि संस्थिताः । पतेयामूर्ध्वगो मानुः पृथिव्या लक्षयोजनात् ॥ ३१
 परिप्रमति लोकांश्च प्रक्षिपयामतेजसा । अत्रदेवाश्च पतिंशत्कोटयो निवसन्ति हि ॥ ३२
 रुद्रं शरीरलक्षयोजनेन चरत्वायम् । चन्द्रस्योपरि कालानि लक्षारेयामपि द्विजाः ॥ ३३

बुधशुक्रारवेवेक्यस्यंपुत्रा यथोत्तरम् । सञ्चरन्ति द्विलक्षैश्च प्रत्येक योजने कमात् ॥ ३४
 शरपद्मसतर्ङ्गाकारतेपामुपरि लक्षत । इतोऽपि लक्षाद्विन्द्या भुवतार व्यवस्थितम् ॥ ३५
 भुवर्त्तकोऽयमावयातो भूमेर्ऊर्ध्वं भुवावधि । निवसन्त्यथ मरुतस्तथा सप्तविधा अपि ॥ ३६
 ऊर्ध्वं पञ्चाधिकाशीतिलक्षयोजनमस्य च । स्रलोकोऽथ सुवर्षीशस्मृरैस्सर्वैर्विराजते ॥ ३७
 अस्य चोर्ध्वं महस्रोको यावत्कोटिद्वयावधि । निवसन्त्यथ मार्कण्डे प्रमुखा ऋषयो द्विजा ॥ ३८
 पतस्याधुपरि श्रेयो जनो (जन) लोकोऽष्टकोटिभिः । योजनैश्च पितरो निवसन्ति शिषाङ्गण ॥ ३९
 ऋषयस्य तपोलोको श्रेयो द्वाद्दशकोटिमि । वसन्ति यत्र ब्रह्मिष्ठास्तनकाया महर्षय ॥ ४०
 ऊर्ध्वमस्यापि विन्द्या स्तस्यास्यो लोक ईरित । योजनानां योज्यश्वि कोटिमिर्वर्ततेऽत्रच ॥ ४१
 कुर्वाणस्त्वष्टिमनिश स्रष्टा निवसति स्यम् । मस्योर्ध्वं ब्रह्मण्यलोकस्त्रिभिर्वांजनकोटिभिः ॥ ४२
 पञ्चास्ते पद्मभूर्नित्य चतुरास्यो मुबान्वित । मस्योर्ध्वं विश्वलोकोऽपि त्रिभिर्वांजन कोटिभिः ॥ ४३
 विराजते हरिर्यत्र रममाणश्चित्राऽभिषम् । एतेषामपि सर्वेषामूर्ध्वं लोकश्चावस्य हि ॥ ४४
 सप्तभिः कोटिभिः यदातो योजनानां द्विजोत्तमा । यत्र सर्वेश्वरश्चाभुर्गौर्याः प्रमथयैस्सह ॥ ४५
 प्रकाशते स्वर्गलोको परमात्मा परात्पर । उपर्यष्टाण्डमित्येव प्रमाण कोटियोजनम् ॥ ४६
 योजनानि च पञ्चाशत्कोटिसंख्यायमूनि हि । भूमेरुपरि मित्यन्त ब्रह्माण्डस्य द्विजोत्तमा ॥ ४७

इति भी स्कान्दे महापुराणे शफरसंहिताया शिवब्रह्मसंख्ये

दसकाण्डे अष्टविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनवर्त्तारिंशोऽध्यायः ॥

महामेरो वर्णनम् ॥

शृणुष्व ब्राह्मणभेट्टा स्सर्वे यूयमग्नितता । द्वीपानि सागरान्द्वीव कथयामि परामपि ॥ १
 जम्बूद्वीपमिदं मध्ये पृथिव्या लक्षयोजनम् । मस्यापि मध्ये पृथक् कनकाद्रिमनोरम ॥ २
 भूमी योज्यसाहस्रैः प्रविष्टो योजनैरथम् । नमुद्यतस्तथैवोर्ध्वं सचतुर्भिर्शीतिभिः ॥ ३
 अथ योज्यसाहस्रैः विशालो योजनैरथम् । द्वाविंशद्विस्तपैवोर्ध्वं ब्राह्मणानामधीश्वरा ॥ ४
 तिसृभिर्मैत्रलाभिश्च राजते विदिराह्वयम् । ऊर्ध्वं या मेखला तस्या शिखराणि वसन्ति हि ॥ ५
 यद्भूनि तेषां मध्यस्थे शिखरे सुमनोहरं । पुर विष्णुसु एतन्मोपुष्टालशोमितम् ॥ ६
 मनोवतीति प्रथितं राजते काञ्चनध्वजम् । एव विष्णो पुर एव शिखरे पूर्वदिग्गते ॥ ७
 वैकुण्ठाख्यं चित्तिशालं शोभत ब्राह्मणोत्तमा । पुरमुत्तरपूर्वैर्गङ्गाश्चिखले सुमनोहरम् ॥ ८
 मज्जोवतीति प्रथितं शफरस्य एतन्मनः । योपुष्टालध्वजमिमाकारपरिमण्डितम् ॥ ९
 एतेषामसितोऽप्येषु शिखरेष्वष्टसु द्विजा । दिगीमाना विचित्राणि पुराणि निवसन्ति हि ॥ १०
 मन्दराद्रिर्वैस्यस्य पूर्वदिग्गमस्त स्थित । सहस्रयोजनोऽध्याय कदशोऽयविराजते ॥ ११
 अरुणाख्य सरो मेरो पूर्वभागे महत्खलु । मन्त्रास्तुयानमनुलं नास्ति चैत्रधाभिषम् ॥ १२
 मन्त्रास्य मन्त्राद्रेश्च मान्यवान्चलोत्तम । विनाहावमुदग्याधि मेरोर्विषा विराजते ॥ १३
 मेरोर्वैष्णवमारोऽथ पञ्चमावर्त्तसंज्ञकः । महान् हिरण्यवर्णोऽयमवल पृथिवीसुतः ॥ १४
 योजनैर्विंशहस्रैश्च जलुरजमन्वित । विराजते यतस्तस्याजम्बूद्वीपमिदं स्मृतम् ॥ १५

मानसाख्यं सरो मेरोर्दक्षिणस्यां दिशि द्विजाः । उद्यानमग्न महितं महावनसमाह्वयम् ॥ १६
 एतस्य दाम्यमारोच निपद्याख्यो महाऽचलः । रक्तवर्णोऽयमस्यापि वाग्ने स्वर्णप्रभोऽचलः ॥ १७
 हेमकूटादयोऽस्यापि वाग्ने विप्रा हिमाचलः । विगाह्यांभोनिधि पूर्वं तिष्ठन्त्येते त्रयोऽचलाः ॥ १८
 त्रिषणो हेमकूटाश्च हिमवानपि भूसुराः । विपुलाख्योऽचलो मेरोः प्रत्यदिशितु संस्थितः ॥ १९
 सहस्रयोजनोऽभ्यत्यस्तिष्ठत्यतिसमुच्चतः । असितोद् सरो मेरोः प्रत्यग्मानो महत् द्विजाः ॥ २०
 उद्यानं राजतेऽग्रान्यमहद्द्वप्रसमाह्वयम् । एतस्याग्नेर्महान्न्यो गंधमादनपर्यतः ॥ २१
 तप्तकाञ्चनसद्भावाः प्रत्यग्मानो विराजते । दक्षिणांभोनिधि सव्यगणमदिविगाहते ॥ २२
 शुभाशुभाख्योऽग्रान्योऽग्निमेरोरुत्तरभागतः । पुष्टुहादिमपुष्पामो राजते प्राङ्गणोत्तमाः ॥ २३
 सहस्रयोजनोऽष्टाशो घटोऽप्यत्र महीच्छः । मेरोरुत्तरभागेतु दिव्यमण्यमहरसरः ॥ २४
 कृत्वासमाह्वयश्चाग्न्यदुपातं राजतेऽग्नव । शुभाशुभाचलस्योद्गमानो नीलाभिघो गिरिः ॥ २५
 एतस्योत्तरमारोच श्वेताख्यो गिरिरत्नमः । मल्लायुत्तरामासौ च शृङ्गाद्विभक्तकान्तिमान् ॥ २६
 पश्चिमांभोनिधि सशकप्रयोऽपि व्यानुवन्ति हि । अमितः पर्यंतैरेवं येरुतास्ते समावृताः ॥ २७
 मध्ये मेरोर्महासूक्ष्मं एग्नमुत्तराभ्यगम् । मन्दरापास्तु चायारो मेरोरर्ध्वं प्रमाणतः ॥ २८
 विहोवा मास्यवाम् स्थूलो दशसाहस्रयोजनैः । निपद्याचाक्यो मेरोर्दक्षिणे द्विसहस्रकैः ॥ २९
 स्थूलाः प्रत्यक्प्रदेशेऽपि गन्धमावनपर्यतः । योजनैर्वंशासहस्रैः स्थूलो ज्ञेयो द्विजोत्तमाः ॥ ३०
 नीलाद्या गिरयस्सौम्ये (स्यौम्ये) प्रत्येकं द्विसहस्रकैः । शृङ्गाचलाभ्योर्मध्यंतु कुशवर्धं प्रकीर्तितम् ॥ ३१
 हिरण्यवर्धं विहोयं शृङ्गण्येतादिमध्यतः । श्वेतमीलान्तरं रस्यं चर्षं विप्राः प्रकीर्तितम् ॥ ३२
 मध्यं मास्यवर्धंभोध्यो मंद्राभ्याख्यं प्रसिद्धिमतः । मध्यं हिमाचलाख्यो र्यह्वं तद्भारतामिधम् ॥ ३३
 मध्यं किंपुष्पाख्यं तद्विमयवहेमकूटयोः । हेमकूटाचलस्यापि निषधस्यान्तरं द्विजाः ॥ ३४
 हरिवर्धमितिषातं प्रत्यग्भागे तु भूसुराः । गंधमादनवाधार्प्यैर्दन्तरं केतुमालकम् ॥ ३५
 रत्नावृताख्यं चर्षं तु मेरोरेवावृतं स्मृतम् । वास्तिनः कुशवर्धं ये नीलवर्णा एतस्यपाः ॥ ३६
 सार्धं कारतरोद्भूतफलापाहारजीविनः । विषाद्या सहजास्सर्वे वर्णान्ते ते कुटुंबिनः ॥ ३७
 त्रयोदशसहस्राभ्युजीविनस्ते द्विजोत्तमाः । मग्नं कैस्त्रिमहामागास्त्रिभङ्गास्फटिकसन्निभाः ॥ ३८
 तावद्दर्शानि जीयन्तस्सुखेन निवसन्ति ते । हिरण्यवर्धं स्वयोधफलाहारास्तुवर्धसः ॥ ३९
 सार्धं द्वादशसाहस्रवर्णाः । कश्चास्त्रासराः । रस्यवर्धं जमास्सर्वे चन्द्रकान्तसमप्रभाः ॥ ४०
 एकादशसहस्राभ्युजीविनः खलु ते द्विजाः । त्रयोदशसहस्रान् मद्राभ्ये जीविनो जनाः ॥ ४१
 रक्तवर्णाश्च ते सर्वे सुकुमारगणवद्वयः । सर्वेऽस्मिन् भारते नानाक्रिया नानाविधाशलाः ॥ ४२
 युगानुफूलवर्णाश्च तपेव नियतायुषाः । सर्वे किंपुष्पाख्ये च सर्वे स्वादुफलाशिनः ॥ ४३
 तप्तकाञ्चनसंकाशा दशसाहस्रवर्षकाः । हरिवर्धं फलाहारा चन्द्रकान्तसमप्रभाः ॥ ४४
 सदृशानां दश तथा चर्षाणां जीविनो जनाः । केतुमालाचलवर्षंतु कश्चास्त्रासराः ॥ ४५
 महद्वर्णा दश तथा चर्षाणां जीविनो जनाः । कैतकानि फलाग्रेते मुञ्चन्ते प्राङ्गणोत्तमाः ॥ ४६
 रत्नावृताख्यवर्षंतु शुभस्फटिकसन्निभाः । सर्वेऽपीमुत्तराहारा द्वात्रिंशद् सहस्रकाः ॥ ४७
 जीवन्ति गतशोकास्ते प्राङ्गणान्तामपीभ्वराः । निर्धत्त निर्धत्ता स्सर्वे सर्वेष्वर्षंतु भूसुराः ॥ ४८
 भारताख्येन चर्षेऽस्मिन् जगन्नाथिलसमन्विताः । शुभाशुभानि कर्माणि येऽस्मिन् (यस्मिन्) भारतवर्षके ॥
 कुर्ध्वत्येतेऽप्यवर्षंतु नरकैषु न (घ) गन्ति हि । कर्मभूमिरिव तस्मात्फलभूमिरितः परा ॥ ४९

हिमवद्देमकुटाद्योर्मण्ये कैलासपर्वत । राजते राजतेऽष्टहैर्वातारजविचित्रिते ॥ ११
 यत्र देवा महादेव स्ताकदेवैस्तपोधने । विराजते स्तूयमान परमानन्दनिभैर ॥ १२
 महारे सर्वभूताना विष्वादीना च सोमद्विराट् । ब्रह्माण्डमाहु मिमिक्ष वर्तते शकरावया ॥

अथ — द्वीपस्यास्याधिप कोवा सूत ॥ वर्षावाचन ॥ १३

इति भीष्मान्दे महापुराणे शम्बरसहिताया विवरहस्यखण्डे

दशकाण्डे एकोनवत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

शम्बादि षड द्वीपाना निरूपणम् ॥

सूत — इति तेषा वचनश्रुत्वा माहेतास्तापसेश्वरान् । सायमुवाच्यो यो धातु पुत्र प्रियव्रताहवम् ॥ १
 हेमे तनूज परम सखेलक्षण सपुत्रम् । सप्तद्वीप वसुमतीमशानीदयमीश्वर ॥ २
 तस्यात्मजाहसमभवन् सप्तकोकेषु विभृता । आग्नीधररयस्य पुत्रस्य जवूदीपमिदं द्वी ॥ ३
 मन्वेयामात्मजानाहु द्वीपा-य-धानि वृत्तान् । पतस्याप्य भवन् पुत्रा नव सर्वत्र विभृता ॥ ४
 तेषा विप्रस्य तवघा द्वीपमेतत् द्वित्रोत्तमा । प्रवृत्तानि हि वर्षाणि तत्तन्नामानपनुकमात् ॥ ५
 कुवर्हिरेण्यको रण्यो भद्राश्वो भरतस्तथा । तथा किंपुरुषाभ्यां यो हरिप्यनुल पर ॥ ६
 केतुमाल इलक्ष्यै विष्वातास्ते नयात्मजा । वर्षमेतद्य विज्ञेय भारत भरतस्य हि ॥ ७
 भरतस्य सुताद्याष्टौ वसुषु कन्यया सह । विप्रस्य तवघा वष भारत भरतोऽप्ययम् ॥ ८
 मपरैर्य्यो द्वौ धीमा-वधान्यायमरि-दम् । त-पुत्राणाञ्च ये देशस्ते वै ग्लेच्छभुव स्मृता ॥ ९
 तत्कुमार्यास्तु देशोऽथ कुमारीलब्धसप्तक । सहस्रयोजनानामो निवसन्त्यत्र कर्मदा ॥ १०
 यत्र भागीरथी पुण्या गौतमी वसुना तथा । सरस्वती कौशिकीच कावेरी नर्मदा तथा ॥ ११
 कन्याकरा मुत्तमदा कुञ्जश्च क्षीरनद्यपि । पाञ्चाली गोमती शूरी शिखी पापयिनाशिनी ॥ १२
 भूतवावा शम्बादी माण्डाकी शिखा तथा । शार्ङ्गरी चन्द्रभागाच सरयूचैषुपिङ्गला ॥ १३
 सुवर्णमुखरीधा-या ताम्रपर्णीच कुण्डला । पिनाकिनी वेणवती तथा स्कन्दनदी शुभा ॥ १४
 यमनाया पुण्यतया प्रवहन्त्यत्र भूसुरा । गिर्यस्तप्त विष्वाता महेन्द्रमलयौ तथा ॥ १५
 नानुष पारियात्रश्च शक्तिर्य-व्यश्च सहाक । काशी काञ्चीमुखान्यत्र ससैतानि स्थलान्यपि ॥ १६
 मद्योत्तरेदक्षानि निवस्थाना-न्यपि द्विजा । मयहाराश्च यद्वधो वैदिकत्राह्मणालया ॥ १७
 वैदिकेनोकमार्गेण स्वाधाराताचरन्ति ते । जवूदीपमिदं प्रोक्त लक्षयोजनमानत ॥ १८
 मावृत्य लयणाम्मोधिरेतदुत्तमप्रभाजत । जवणामोधिमावृत्य शम्बरद्वीप स्मृत द्विजा ॥ १९
 द्विलक्षयोजनानाममनेकाक्षर्यसंपुत्रम् । प्रियव्रता मजोऽश्वको माक्षा गोमेदश्च स्मृत ॥ २०
 उत्तराद्य तनयान् सप्त सप्तधैतद्विमज्जन्व । तेभ्य प्राद्वर्हिरेभ्योऽस्तस्यवाच यसन्ति हि ॥ २१
 सोमकस्तुमनाश्चन्द्रो दुग्दुमिश्च महाकिरि । वणाजिनो नाष्टीयो गोमेदाप्यथ भूकरा ॥ २२
 मयश्च सप्तसंस्थाकाः प्रवहन्ति सुवाचना । शिखा विषाया ममृता सुहता मनुवत्सकाः ॥ २३
 सिद्धि कामाभिषाचान्या सर्वकामफलप्रदा । मावृत्य चैतश्चैरावधिद्विलक्षेण विराजते ॥ २४
 क्षीरगोपि ममावृत्य कुण्डलीप स्मृत द्विजा । चतुर्लक्षप्रमाणेन योजनानाञ्च वै स्मृतम् ॥ २५

प्रियवतामजोऽग्रान्यो यपुष्मानधिपः खलु । उवाच तनवानस्रस्त सप्तचैतद्विमज्य च ॥ २६
 प्रादात्तेभ्यो यथान्वाये सवैशाख्यार्थवित्तमः । जोनारुण्या मतिर्धृष्टा नेशा पापविमोचना ॥ २७
 वृत्तिरित्यत्र परमा मघस्तस्य सुपावनाः । उग्रतः कुमुदधैव कुमारो मेघदांशकौ ॥ २८
 महिमा द्रोणरुस्तस्य गिरयोऽप्यथ भूसुधः । दध्यन्धिरेतदावृत्य सतुलंसप्रमाणकः ॥ २९
 एतस्याप्यभितः क्रीडद्दीपं प्रिवयत्तमजः । ज्योतिष्मानस्य तनुजास्तस्य संप्यास्तृक्षिरे ॥ ३०
 तेषां प्रादाद्विमज्यैतस्तथास्र सरिधमम् । कुन्नेशयो हरिर्धैव पुष्पावर्तश्च विद्रुमः ॥ ३१
 हिमाद्रिपुतिमांघ्रैव मन्दरस्तस्तेऽचलाः । शिवा विधूतपापाच्च, हिमा पूर्णा विनीतका ॥ ३२
 तथाऽपि रिलपापाचस्तथा स्तसमिद्धराः । मण्डलक्षप्रमाणेन योजनानामिदं द्विजाः ॥ ३३
 पुताधिरेतदावृत्य साष्टलक्षप्रमाणकः । भावृत्य शास्मलीदीपमेतयोदशलक्षम् ॥ ३४
 पुतिः प्रिवयत्तनुत्तसप्तैतत्तद्विमज्यच । सप्तपुत्रान्समुवाच तेभ्यः प्रादाद्यथाक्रमम् ॥ ३५
 तिमिरस्तुरभिर्धैव धामनश्च विन्दकः । सम्यक्कटोदुन्दुभिश्च पुण्डरीकोश्च सप्तते ॥ ३६
 कुमुदा कपरी पात्रो यामा पौण्डरीका तथा । मनोपमाश्च सन्ध्याद्या नद्यस्तस्य सुपावनाः ॥ ३७
 भावृत्य पोदपोनैतदिहगण्डलक्षवेणुदि । द्वीपं गोमेधकं विभ्रा ह्यभिवाह्ययोजनम् ॥ ३८
 हव्यः (मघः) प्रिवयत्तनुत्तद्विमानस्येतद्विमार्गतः । उवाच तनवान् तस्यतेपामेतद्विमज्यच ॥

दत्तवानश्च गिर्यस्तस्यैवपावकनिदि ॥ ३९

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 दशकाण्डे अत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ मघ एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

पुष्करद्वीप वर्णनम् ॥

विन्दकः क्रीडद्दीप्य चतकोऽस्तोदयावलयौ । भाविशेषमिधाम्योऽपि रस्यश्च महागिरिः ॥ १
 मवाती पेतुका पुष्पा कपर्दी सुकुमारका । कुमारप्रदवापेसुरतां सप्त सरिधराः ॥ २
 मधन्धिरेतदावृत्य ह्यभिवाह्ययोजनः । पुष्करद्वीपमावृत्य चैतत्तेषां द्विजोत्तमाः ॥ ३
 योजनानाशतुत्पट्टिर्लक्षमानैश्च विस्तृतम् । प्रिवयत्तमजस्तस्य पद्ममोऽधिपतिः एतु ॥ ४
 संघमूवतुस्यापि तनपौ द्वी महाबली । तयोर्विमज्य तद्दीपं दत्तवान्दमामवित् ॥ ५
 कृमश्च महेन्द्रश्च पद्मो नीलवर्ततः । पण्डेन्दौ च माहेन्द्रस्तैपमचक्षेभ्यः ॥ ६
 कुटिलाच्च दिगोमेद्रे धरणी सुमनास्तथा । सिद्धिश्च कुमार्ण्या सतनयस्तुपावनाः ॥ ७
 दीपेऽसिप्रयतोऽप्योऽपि वज्राशतस्रयोजनः । निवमन्त्यत्र दिक्पञ्चालाद्रापाशोकविधुताः ॥ ८
 योजनानाशतुत्पट्टिर्लक्षेपावृत्यपार्थिभिः (तिष्ठति) । एतद्दीपं समावृत्य स्वाहो राजते एतु ॥ ९
 दीपेऽप्येतेषु गिर्यस्तस्य सप्तसुजापे । आकारवद्विजस्यते समावृत्य योनिपीद ॥ १०
 भार्गव मेदे दीपानि सप्तसुद्रामि सतय । सहस्राण्याश्च वज्राशतवज्राशतयिक तथा ॥ ११
 दशद्वयं च सप्तार्चा मानमेतदि निश्चितम् । द्वात्रयोदशप्रमाणेन सत्समूहिततो द्विजाः ॥ १२
 यमवाटगिरिस्तंतु समावृत्य विराजते । स्यूतोभ्यं दशसाहस्रैर्योजनानां प्रतिदिनम् ॥ १३
 ततो महाराजुद्रोऽपि सप्तविंशोर्ध्वं द्यतम् । योजनानाश्च सप्तानि मेघसाधारण्यं स्थितः ॥ १४

एकोनविंशत्तुल्यं चत्वारिंशत्सहस्रकम् । पञ्चविंशच्च कोटीनां तमोलोकस्ततो द्विजाः ॥ ११ ॥
 अण्डस्य भित्तिः पूर्वेणैवा स्था कोटियोजना । पञ्चाशत्कोटि विस्तारो मेरोर्दक्षिण पार्श्वतः ॥ १२ ॥
 पार्श्वेभ्यश्चेष्टु विज्ञेयं मांभवेयं द्विलोचमाः । मेरोरुत्तरभागेभ्यो महान् फैलास पर्वतः ॥ १३ ॥
 ब्रह्माण्डभित्तिनिकटे श्रीमानत्र विराजते । उग्र इन्मुनिर्गणैर्भक्तैः । स्तूयमानपदाद्भुतः ॥ १४ ॥
 विराजते महादेव्या नित्यं मुदितमानसः । अण्डस्यास्य बहिर्भागे रुद्राक्षिप्रगतिः रक्षकाः ॥ १५ ॥
 बल्लक्षणं यदग्रमाणमिदमण्डं मयोदितम् । तल्लक्षणप्रमाणैश्च बह्व्यण्डानि भूसुराः ॥ १६ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवसहस्रखण्डे

दशकाण्डे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

दशकाण्डस्तमोः ।

श्री महापुरुषाय नमः ॥ अविग्रमस्तु ॥ श्री विद्येश्वराय नमः ॥

श्री प्रणतातिहारयारसैवद्यनेनमः ॥

श्री स्कान्दे महापुराणे संकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

॥ उपदेशकाण्ड प्रारम्भः ॥

शिवम् ॥

परदिशो विज्ञयते ॥

गुह्यं परधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजं । प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविप्रोपशान्तये ॥
विप्रेभ्यश्च विभक्त्यं विमलप्रानवोपकम् । उपदेशकाण्डपूर्वार्थमुपायुर्षं नमोऽयम् ॥
सृष्टिस्थित्यमृतहेतूनां त्रिमूर्तीनां च हेतवे । श्रीमत्पञ्चापमेयाय परसैवद्यने नमः ॥

॥ अथ प्रथमोऽध्यायः ॥

श्रीमहाकैलास विरूपणम् ॥

ज्ञापयः —

मत्ति मेरोरानामो महान् कैलासपर्वतः । समीपतोऽप्यमिसेष्य भवतेति समीरितम् ॥ १
किं रूपोऽयमुदिप्रेष्ठ किं प्रमाणः किमुच्छ्रयः । एतासर्वं विज्ञेयेण चतुर्भुजसि तावत् ॥ २

वृत्तः —

शृणुष्वं प्राक्षणास्त्वयं गुह्याङ्गतरं पाम् । अस्तिमेरोरुदग्भागे महान् कैलासपर्वतः ॥ ३
मोपस्य सगणान्ययं समकरश्चेन्दुसंतिनः । संघासो योजनानाञ्च विंशकोटिभिरायतम् ॥ ४
श्रीशक्त्यनेनद्विगुणमस्य ज्ञेयं द्विजोत्तमः । नवरत्नमयं तस्य मध्ये शिखरमुत्तमम् ॥ ५
तत्रालय महेशस्य नागारजयिचित्रितम् । प्राकारयोषुषट्कालयत्नमीभिर्विराजते ॥ ६
रत्नासिंहासने तत्र महाऽम्भमुस्तदादिशः । प्रपुङ्गवमञ्जोत्तासपञ्चविंशन्मुखोज्ज्वलः ॥ ७
घृतनानापुष्पो भास्वपञ्चाशत्वरमण्डितः । सुहृत्काण्डपुञ्जात्तभीदार्यप्रिमुगच्छोज्ज्वलः ॥ ८
विचित्ररत्नपणितमूषणैश्च भूषितः । अनेककोटिसुधांघ्रः परमानन्दविभट्टः ॥ ९
ममोदतनुदधीगान् लक्षपलक्षणवज्रिणः । यतो यावो निवर्तन्ते अत्राप्य मन्त्रसा सह ॥ १०
मदासदाशिवस्त्वोऽयं राजते तत्र पर्वते । शक्यः पञ्चविंशता रुद्राश्च यदयस्तथा ॥ ११
सिद्धाश्च कृपयस्त्वयं परितस्तमुपासते । सर्वेभ्योऽप्य संपन्नस्त्वयं पापी सनातनः ॥ १२
सेवितः परिवारेण स्वसत्पायंसमुपगैः । मातुष्य रक्षाक्षर मेतद्व्याजयि द्विजाः ॥ १३
एकादशतिरम्यानि सूर्यवन्तमयान्पदोः । मूर्तयः पञ्चचैवत्या दशमोऽप्यष्टपि मूर्तयः ॥ १४
निवसन्ति मन्वेगीता दिग्बलेषु द्विजोत्तमाः । एषान्यपि परीकृत्य चन्द्रकान्तानि मूर्तयाः ॥ १५
एकोत्तरादशं तानि शिखरसमि दिवस्य द्वि । अत्र विद्येश्वराद्याष्टौ मूर्तयोऽष्ट महेशिनुः ॥ १६
राजयो ह्यसंख्यका दशमोरेव विभूतयः । एताश्च पञ्चविंशत्या मूर्तयोऽतिमनोहराः ॥ १७

मातृकाश्चैकपञ्चाशत्संख्याका निवसन्ति । एकोत्तरसहस्रञ्च शिखराण्यमितो द्विजाः ॥ १८
 मग्निकान्तानि सर्वाणि तान्येतानि महेशितुः । अष्टोत्तरशतञ्चात्र ताण्डवेशस्य मूर्तयः ॥ १९
 सप्तकोटिमहामन्त्राः प्राप्ताश्चेत्यल्लक्ष्यताम् । निवसन्ति महादेवं ध्यायन्तो हृदयांजुजे ॥ २०
 एतेषामभितो विशा दशसाहस्रसंख्या । तथैव चैकोत्तरया शिखराणि महान्ति हि ॥ २१
 एनानि स्फटिकामानि राजन्ते शङ्कराक्षया । अत्र विप्रेभ्यस्स्कन्दौ महाशास्त्रा च भैरवः ॥ २२
 वसन्ति देवदेवस्य कुमाराः परया मुदा । नन्दिभृङ्गिमहाकाल प्रमुखाश्च गणाधिपाः ॥ २३
 ध्रुवेभ्योऽपि धर्माश्च कामधेनुरभीष्टदा । दुर्गाद्यादृशकयश्चान्या भक्ताश्चण्डेश्वरादयः ॥ २४
 तेषांश्च मूर्तयः पञ्च नित्ये शिराराण्याः । एतेषामभितो ज्ञेयं लभसेकोत्तरं द्विजाः ॥ २५
 शिखराणि भक्तोद्भाति रत्नकान्तीनि सन्ततम् । प्रत्यङ्मार्गे स्थितेष्वथ विधावः परमेश्वरम् ॥ २६
 दशसक्ते परं तत्त्वं ज्योतिर्लिङ्गाकृतिं शिवम् । निवृत्तेष्ठाः पद्मपत्नी मोक्षमेवाभिकांक्षिणः ॥ २७
 मधोदक् शिखरेष्वेवं विशतारो महेश्वरम् । मन्त्रन्तो मोक्षमिच्छन्तो निवृत्ताः पद्माङ्गया ॥ २८
 प्राक्पथाः स्थितेषु शिखरेभ्यश्चन्द्राणां कोकालकाः । घृणकटं महादेवं ध्यायन्तो निवसन्त्यमी ॥ २९
 दक्षिणाशामुक्तं देवं दक्षिणामूर्तिमव्ययम् । शिखरेषु च याम्येषु अथपश्चंशितयताः ॥ ३०
 ध्यायन्त्येकाग्रमनसा तत्त्वज्ञानात्मिकांक्षिणः । दशरुद्ध तथैकान् शिखराणि महीसुराः ॥ ३१
 राजन्ते परितश्चैषां स्वर्गकान्तीनि तानि हि । शिखरेष्वेषु शिप्रेन्द्रा भूतानामधिपाः स्मृताः ॥ ३२
 दशायुतानि (दशायुगानि) रुद्राश्च सिद्धविद्याधरास्तथा । तेषां गण्डगन्धर्वा स्सुरभिश्च पयस्विनी ॥ ३३
 चिन्तामणिः कर्मादृशदृशप्रतिषी उमे । सुन्दर्यो रुद्रगणिका नानाभयार्णयपि द्विजाः ॥ ३४
 सामीप्यरूपां मुक्तिं च प्राप्तास्तथ च सन्ति हि । एतेषामभितोऽन्यानि शिखराणि द्विजोत्तमाः ॥ ३५
 राजताम्येषु संयथा च कोटिरैकाधिका भक्ता । एतेषु शिव सृष्टाद्विजसहस्रमिता गजाः ॥ ३६
 वज्रताः प्रणवतमामो निवसन्ति शिवाक्षया । अथास्तथा वेदमया विमानानि रथास्तथा ॥ ३७
 एकपादो द्विरादश्च त्रिपादो बहुपादकाः । अशदाश्चैकपदना द्विपादिवदनाः परे ॥ ३८
 तेषां सारजाः केचिरेकद्वित्रिकटा द्विजाः । अक्रताश्चैकत्रयना द्विपादिनयनाः परे ॥ ३९
 सप्तैकत्रयनाश्च तेषां विजयताः परे । मनुष्यवदनाः केचित्पक्षिवदनाः परे द्विजाः ॥ ४०
 गन्धाभ्यसिंहशार्ङ्गगोमायुवदनाः परे । कृशवानरमनुकतशुब्रवदनाः परे ॥ ४१
 एते भूतगणाश्चैवं नानाकशादिशवाजया । निवसन्ति समुत्पृष्टादिशयेनात्र द्विजोत्तमाः ॥ ४२
 दिव्यरामसहस्राणि दिव्यलीलांस्त्वनेकाशः । कान्तानि च भूरीणि नानाभयार्णि सप्रेतः ॥ ४३
 अथ यो नाकिनः केचिद्विजसन्ति द्विजोत्तमाः । सालोप्यरूपां मुक्तिं ये प्राप्तादंशं कपूतया ॥ ४४
 भुक्त्वा तेषां महामोघान् वसन्ति परया मुदा । अष्टादशोत्तरदशमेकादशसहस्रम् ॥ ४५
 तपेकादशलक्षञ्च कोटिरैका द्विजोत्तमाः । शिखराण्यामिमास्संख्या स्सर्वेषामिति निश्चिताः ।
 एवं विराजते शंभोर्महाकलास परैतः ॥ ४६

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिखरसंख्ये
 उपदेशाखण्डे प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

श्री महाकैलासे नन्दीश्वरदीनां स्वाननिरूपणम् ॥

लघंभूमिरघोमाने तस्यैतद्य द्विजोत्तमाः । कोटिपोजनमानेन परिवृत्य विराजते ॥ १
 मत्र रुद्रास्तद्व्याणि ऋषयश्च तपोधनाः । सुवह्नि च भूतानि भुक्त्वा भोगान्यधेक्षितम् ॥ २
 घर्तन्ते शिचमकास्ते शिवभ्यानशरायणाः । प्राकट्य सर्वभूमिं तं कञ्जनो राजतेऽमितः ॥ ३
 कोटिपोजनमानेन विशालोऽस्य समुद्रतिः । द्विकोटिका समुद्रिष्टा द्वाराण्यष्टा भूमुताः ॥ ४
 गोपुराण्यष्टसंख्यानि तेषु द्वारेषु चासते । कोटिमौगानि दिव्यानि नानारत्नमयानि द्वि ॥ ५
 तत्र प्राचि हरिद्रागे गोपुरं यद्विराजते । तद्द्वारि स्वर्णैस्सार्व विमेशलिष्टति द्विजाः ॥ ६
 मन्दिदिगोपुरद्वारि वीरमद्रो गणैस्सह । घर्ततेभ्यं महासावो प्राहणानामधीभराः ॥ ७
 यावदिगोपुरद्वारि नन्दिकेशो गणाप्रणीः । गणैः स्वकीयैसप्रास्ते वेत्रपानिर्यं द्विजाः ॥ ८
 तैश्चैत्यां गोपुरद्वारि मौर्याः स्वर्णैस्सह । विराजते महासाव इवाकराभाविधायकः ॥ ९
 मन्दिदिगोपुरद्वारि ध्रुवस्यविशवारमजः । स्वसेनामिर्यं तत्र तिष्ठत्यंशं हृदिस्मान् ॥ १०
 यावदिगोपुरद्वारि दुर्गादेयी गणैस्सह । तिष्ठत्येषा महासत्या शिवं ध्याया द्विजोत्तमाः ॥ ११
 उददिगोपुरद्वारि महाकालो विराजते । देवं दर्शं हृदि ध्यात्वा गणैस्साकमसौ महान् ॥ १२
 ईशानगोपुरद्वारि महाशाला हरारमजः । शास्त्रशानिकामीशाहा शिरसा संवहन् द्विजाः (जगत्) ॥ १३
 पद्ममेते महाभगाः पञ्चदशसिखं जगत् । मनेकशिखरैरेवं महाकैलास पर्वतः ॥ १४
 मानात्समयैर्द्वयैः प्राकारेणापि संवृतः । नैनं पश्यति पापिष्ठा राक्षसा दानवाः परे ॥ १५
 भयान्तरेषु प्रलयेष्वेधतेऽण्डोपरि द्विजाः । कैलासेऽसिन्महादेवः सर्वानुग्रह कारकः ॥ १६
 मनुग्रहं करोत्येव सर्वेषामात्मनां द्विजाः । जगद्दीपस्य कैलासे निग्रहानुग्रहायुमौ ॥ १७
 विदधाति सदा शंभुः श्रेष्ठतया परमेश्वरः । ज्ञानस्वरूपो कैलासालुभावपि मदीसुराः ॥ १८
 स्मरणोदेतयोः पाप स्मरूणाञ्च विनश्यति । शिवायवा पृथग्येवौ न महां घर्तते द्विजाः ॥ १९
 उपोतिमयौ विज्ञानमिह पुण्यार्थविशालाः । महासदातिग्रहशंभु मंदाकैलासपर्वते ॥ २०
 रङ्गरत्नैर्द्वयैश्च विष्णुर्द्वर्गनैरपि । महात्मसिखोनिष्ठैर्भैरवैर्नित्यं प्रपूजितः ॥ २१
 सर्वैर्धर्मैर्धर्मप्राप्तो राजतेऽत्र मदीसुराः । भीकृष्टायस्यो महादेवस्तर्चयन्तं परंपरि ॥ २२
 जंपृष्टीरस्यकैलासे निग्रहानुग्रहायुमौ । करोति सर्वजीवानां सेव्यतया प्राहणोत्तमाः ॥ २३
 भातिपादातःपथा महादेशो महेश्वरः । एनयोद्धमर्थायैसादृते लोकरक्षकः ॥ २४
 तदादवा मदधाति पृथेदति भवान्धितः । ऊर्ध्वं कथयति यद्विद्य सर्वं रक्षति पृथद्वर ॥ २५
 दृष्टिपादीनि भूतानि समर्थादाति भूमुताः । य इमं घटतेऽग्रायं शृणोति न समादितः ॥ २६
 भावपेच्छिपमत्ताय्या तेषामीशः प्रसीदति । आपुरारोग्यमैश्वर्यमसौ विन्दति मानवः ॥ २७
 शिष्याय मतिपुलाय पुत्रालाय मद्रोयेष्ट । यस्य वस्ये न दातव्यं दानोपेदनमुत्तमम् ॥ २८
 किमत्र मदनोकेन गुहाज्जलमं द्विजाः । उपमग्नुरिमं भुत्वा व्याघपादादीभरात् ॥ २९
 भाव कैलासमगुले मुक्ता मोगान्यधेक्षितान् । उपमग्नोरिमं भुत्वा कृष्णः कैलासमातयान् ॥ ३०
 कृष्णापृष्ठापुत्रभुया शङ्कराया पुधि स्थितान् । कैलासमग्नमदीमान् प्राहणानामधीभराः ॥ ३१

इति श्री स्कान्दे महापुण्ये शंकरसंहितायां शिपरहस्यध्वने

उपदेशफाण्डे द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ अथ तृतीयोऽध्यायः ॥

श्री स्कन्द याहन मयूर कुकुट चरितम् ॥

श्रवणः —

शरपद्मो महाधोरः पुरा जातो हि साधुर्धनः । सिंहाननस्तारकोऽस्य कनिष्ठौ बलशालिनौ ॥ १ ॥
 न विश्नः क मतावेताविति सूत महामते । यद्विष्णुकुटयोर्द्वौ शूरस्संपृष्टा निर्गतः ॥ २ ॥
 इत्युक्तं भयता सूत हेतुना केन तद्वद । सूतः — शृणुष्वमृषयस्सर्वे यूयमत्रावधानतः ॥ ३ ॥
 कल्पे कस्मिन् पुरा सामी मयूरञ्चाकमृषणम् । अधिप्राप्य विनिर्गत्य लीलायास्तत्परजगत् ॥ ४ ॥
 प्राप्य कैलासमनुले पर्वतानामपीश्वरम् । भयवहा मयूरारत्नाद्वाहनानामधीश्वरात् ॥ ५ ॥
 गिरेरयो मयूरं तं कुकुटे केतुकपिणम् । संस्थाप्य पित्रोर्विकटमापायं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ६ ॥
 ज्वालोकपतामस्य तदा वृत्तिमुपावधि । ब्रह्मविष्णुमुखा देवाः सेवितुं परमेश्वरम् ॥ ७ ॥
 समामता व्ययस्थाप्य याहनान्यत्र ते तदा । परमेशमृतिकं वज्राद्युत्सर्वे द्विजोत्तमाः ॥ ८ ॥
 बाहनानि तदा तेषां मयूरं कुकुटं परम् । मण्यमप्य स्थितानीह गवैपुष्पाग्नारामभिः ॥ ९ ॥
 शरबाऽवलेपं चत्वारि भूतान्येषां तदा द्विजाः । योषयित्वा मयूरस्य कुकुटस्य महौजसः ॥ १० ॥
 तदा मिलित्वा तेऽग्न्योन्यं मनुजा च समन्विताः । ज्वालावन् महावेगात्सर्वैर्लोकेषु ताप्यहो ॥ ११ ॥
 लुम्बयित्वा विप्रेर्लोकं विष्णोर्लोकं सुरैश्चितुः । वाहनानि च सर्वाणि मारयामासु रुरुधा ॥ १२ ॥
 तत्र तत्र स्थितान् देवाजग्यानविषयिस्थितान् । हाहाकारोऽभवद्भीमस्तदा सर्वत्र भूभुराः ॥ १३ ॥
 दग्धैर्वतामि भूतानि तप्तहोकांश्च क्षणावुषः । निघृत्य मिलितानीह पूर्वपक्षानि जीवताः ॥ १४ ॥
 ततो विनिर्गता स्फुटः प्रेरितश्शंभुना पुनः । भग्नकोटिभूतानि यत्तन्ते तत्र लीलायाः ॥ १५ ॥
 ताम्रचूडशिखिजिह्वां साकं तत्प्राप्तवान् स्वल्पम् । ततो विष्णुमुखा देवा मत्वाऽऽशु परमेश्वरम् ॥ १६ ॥
 प्राप्तानुया निवृत्तास्ते बाहनारोहयेच्छताः । भट्णु बाहनान्येते किमेतदिति विस्मिताः ॥ १७ ॥
 समागतैरप्य जनेः खल्लोकनिवासिभिः । योषिता भूतवेषां ते बाहनानां मूर्ति तथा ॥ १८ ॥
 लोकानां लुप्तं चापि महादुःखसमन्विताः । समागत्य शुद्धं शीघ्रं मण्यप्य विनयानताः ॥ १९ ॥
 ऊचिरे तद्विरोधेन वृणान्तमनुपूर्वशः । कैस्समाचरितं केत्वं दीप्त्यं पदत द्वे सुराः ॥ २० ॥
 एकशंका मम पुत्रा यूयस्य मदावया । इति पृष्टा शुद्धेनैते विष्णुपूर्वसुरोत्तमाः ॥ २१ ॥
 मयूरकुमुदाभ्यां ते साकं भूतानि देवप । शपटपमेकं प्रथमं पञ्चसंघमतः परम् ॥ २२ ॥
 तारकं सिंहचक्रं च तानि चत्वारि मनुजा । बाहनान्यसदीपानि हत्वा भूतेषु पूर्वपक्ष ॥ २३ ॥
 याहनस्य मयूरस्य कुकुटस्य शिखिजिह्वा । यत्तन्ते देवसेनेषु रक्ष रक्ष दधानिये ॥ २४ ॥
 इति तेषां पञ्चशृङ्गा तानि भूतानि पञ्चमुखः । समागत्य सुरेशानामप्यकारो यतः हताः ॥ २५ ॥
 तत्पुत्रमासुरे पश्ये भवताप्य मदावया । शतापैतानि भूतानि चत्वार्येधं युद्धतदा ॥ २६ ॥
 ततो भीतानि भूतानि मण्यप्य स्कन्दमण्यवम् । भाग्यसो विनिवृत्त्यर्थं प्रसादः सूरतापक ॥ २७ ॥
 हतया तदुचितामाश्रम्य रक्ष एषानिये । लम्प्येक्षसुरं अग्न नास्माभिः स्पर्धते भयान् ॥ २८ ॥
 इत्युक्त्वा ते प्रणेमुस्तं भक्तवत्सलमभ्यवम् । तानि भूतानि देवेभ्यस्ततः प्राह हयापताम् ॥ २९ ॥

चकार च महीपालः पुत्राणाञ्च यथाक्रमम् । पितृमातृपितृभ्रातृनामानि प्रथितान्ययम् ॥ १४
 शूषणास्यकौ पूर्वं यमलौ प्रथितौ मुनि । सिंहतारकनामानावन्यावपि सुतायतः ॥ १५
 राज्ये पुत्रान्यवस्थाप्य प्रमाकमहीपतिः । प्रतस्ये मार्यया तप्तुं तपोवनमनुत्तमम् ॥ १६
 शूषदयो यथाग्यायं राज्यं वध्नुवन्निवृत्ताः । तदा समाप्तोऽयस्त्वयश्शूषचार्ययोस्तयोः ॥ १७
 भवद्गुहमाहास्यं सर्वपापनिवृन्तनम् । सिंहतारकयोरेवं तृणविन्दुस्तपोनिधिः ॥ १८
 तथा वृषमयोगीच योमिनां प्रवराधुमौ । समागत्य क्रमेणैतौ सर्वलोकोपकारकौ ॥ १९
 पुण्यं दुर्गामहाशास्त्रोर्महास्यं तन्ववेदिनौ । तदा अपदनुस्त्वयं वस्ते सम्पद्यथावसि ॥ २०
 न इमे भूभुतश्शुत्या ऋषीणां वचनं महत् । केनापि पुण्यपादेन बभूवुर्मकिसंयुताः ॥ २१
 शूषणास्ययोर्मक्तिवभयोभ्यमुक्तेऽभवत् । सिंह तारकयोर्दुर्गा महाशास्त्रोत्पायत ॥ २२
 मयूरकवमादाय शूरोयोदुमियेष तम् । पद्मस्तु कृकटाकारं पृथीरवा पद्ममुख्य सः ॥ २३
 केतुकपतया प्रीतिं कर्तुमेच्छन्महाबलः । सिंहतारकनामानौ सिंहवन्तिशरीरिनौ ॥ २४
 तथा दुर्गामहाशास्त्रोर्बाह्वयं समीपतुः । एवमेते महीपालस्तत्तद्वाहामिकांक्षिणः ॥ २५
 तेषां पदामि संयोदुं सवेदा प्रक्सिंयुताः । पुत्रेषु राज्यं निक्षिप्य तस्मात्तुं प्रतस्थिरे ॥ २६
 चत्वारिंशत्सहस्राणि तेषिरे ते तपो भूशम् । तदा देवा गिरिं सर्वं कैलासं परमेशितुः ॥ २७
 सेषायै खंघतास्त्रानि बाह्वनानि गिरेरपः । व्यवस्थाप्यकथं प्राप्ताः परमेशान्तिकं मुदा ॥ २८
 तद्वाहमानि सर्वेषां प्रह्वविष्णुमुत्पादिनाम् । मयूरं कुक्कुटं प्राप्य स्कन्दस्य परमेशितुः ॥ २९
 दुर्गाया वाहनं सिंहं महाशास्त्रगजे तथा । वीक्ष्य प्रोचुर्ब्रह्माणि गण्डादीनि वालिके ॥ ३०
 भवत्पदास्ये पुत्राः प्रमाकमहीभूतः । तपश्चरन्ति सुप्रहरवज्राव्यतरणा भूशम् ॥ ३१
 इति तेषां वचः श्रुत्वा मयूरादीनि कोषतः । असदीपपद्मातिः कथमेषां भवेदिति ॥ ३२
 समागत्य तपस्स्थातं निशाभ्यामोन् पृष्ट्विद्वान् । युष्माभिरेतस्त्वयद्भक्तिमयं तप्यते तपः ॥ ३३
 इति पृष्ट्वा महीपालश्चत्वारो बर्हिपूर्वकैः । अपदुर्वाञ्छितं तेषां श्रेयमानशरीरिणः ॥ ३४
 यस्मात्पुं पदाश्रेयाग्रकाकं बर्हिर्बुविष्णाम् । इषेयासन्मुक्थानां भूतानि भयताऽधुना ॥ ३५
 शशिपैवं मयुः स्थाने बर्हिपूर्वाणि धीमताः । अनुसृत्य महीपालस्तत्प्रदानं प्रापिरे तदा ॥ ३६
 तत्सन्मुखा महादुःखाद् स्तुत्वा बर्हिमुक्थानि ते । भूतान्यमूनि चत्वारि वीक्ष्य बर्हिर्गुलाभ्यतः ॥ ३७
 प्रसन्नानि गिरं प्रोचु रत्रैव वसताधुना । युष्मादिष्टे भयत्तत्रे चिरकालेन सत्यतः ॥ ३८
 इति तेषां वक्षद्भुत्वा भूतान्येतानि वालिके । मण्डावरणं (मरणं) भूतेषु मिच्छित्वाभ्यवसन्मुदा ॥ ३९
 तत्तस्मिन् महादेवं प्रणम्य परमेश्वरम् । निवृत्ताः स्नानं वाहानि समाहृत्य मुदाविशतः ॥

मयुः पदानिस्नान्यान् विष्णुब्रह्ममुत्पास्तुते ॥ ४०

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशखण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

शरपाद्भूतानां शूरपद्मघसुरत्वमिति ॥

सिद्धस्थलेषु भूतेषु चतुर्षु बलशालिषु । मण्डावरण भूतेषु सिद्धिः शानेककोटिषु ॥ १
 तदानीमसुरैरेषा द्राविता युद्धमभ्यगे । कैलासगिरिभासेतुस्मर्षे भूतहतास्पदम् ॥ २
 तत्र भूतानि मर्षाणि प्रार्थयामासुस्तमनाम् । शरप नाकिनस्त्वने रुद्रस्तो नितरा तदा ॥ ३
 भुत्वा ॥ गति भूतानि रुद्रता नाकिना गिर । निगत्य तानि भूलोक भूरेस्साहाय्यता गते ॥ ४
 मण्डावरणमभ्यगे । नायुधैर्दण्डलोचके । पराजितेषु दैत्येषु भूताभ्येतानि वालिके ॥ ५
 भूलोकस्थानि भूतानि प्रेषितानि निजालयान् । मण्डावरण भूतानि प्राप्याशु स्वयसम्मुदा ॥ ६
 ततो देवास्तुमन्तुषा प्रापु स्वानि पराण्यमी । मसुरेन्द्रस्तदा मूढ कुप्रसिद्धजोत्तम ॥ ७
 मण्डावरणमभ्याशु गणानामधिप तदा । प्रणम्य विनयेनाथ भूतपेशा स्वपदेवम् ॥ ८
 तच्छ्रुत्वा स गणाधीशो भूतभ्येतानि कोपत । मरुतुका विहायैव देवाना दारणार्थिनाम् ॥ ९
 उपकार हतो यस्तगृहत्वा दैत्यान् बहुद्वरे । तत्पथमासुरमाव प्राप्यात परमुत्कटम् ॥ १०
 हुत्वापहति नित्य देवाना मद्रचो यत्नाम् । पय चचाप भूतानि गणाधीशोऽतिमन्युता ॥ ११
 मसुरेन्द्र ॥ मतोवाद् श्रेयस्सौ पुनम् । तत प्रवृत्ति भूतानि शत्रुभूतानि नाकिनाम् ॥ १२
 धमिरेऽवकृति शोरे निर्दयान्धमनो यत्नाम् । तत कुण्डवर्हिण्या साक स्कन्दस्य वालिके ॥ १३
 बह्विचिन्तानि भूतानि देवास्तदादनामधिप । अग्रे कोपयतापूर्वधैर स्मृत्या यथेच्छता ॥ १४
 तच्छ्रुत्वा पशुमद्र कोमत्तानि भूतानि दधर । रुद्राय दैत्यशमनाय लभ्यमतिर्भावणम् ॥ १५
 ततो भूतानि व्यपारि दानवत्वं प्रपदिरे । शूरपद्मभ्यगे भूते शूरपद्मवक्त्रोऽसुरः ॥ १६
 मदानमयता घोरे घोररूपेण वालिके । निहतभण्डमुदेनाथ शूरपद्मा प्रमांमज ॥ १७
 बहिर्दण्डरूपेण रुद्रस्य परमायत । प्रवृत्तिभण्डमुदेरेवेर्बन्धितो यततेऽधुना ॥ १८
 मुहस्य देवदेवस्य प्रार्थनी बहिर्दण्डगै । तपोविपातादेतया भूताना पूर्वजन्मनि ॥ १९
 तथा भूतवधश्चरुषा नाकिना गच्छादिनाम् । बाहवानाञ्च संहाराम्भुमाशय तापुमौ ॥ २०
 बाञ्जीमरत्य परमौ बहिर्दण्डरूपेणो । वास हरता चिरं काल मुदासकनिजाम्भरी ॥ २१
 मुदाबवा दतीरात्रे सापुत्र्य प्रापनुद्वेगे । छातरी यीतु विवशतो द्वौ सिंहमुज्ज्वाली ॥ २२
 मुहेत निहती ताञ्चवाञ्जीतौ परीतोत्तमम् । भूताकारेण केवासे व्रतेते नन्दिनमिहती ॥ २३
 परवे त्रयतागने दुर्गामहाशास्त्रोः प्रयेव तौ । सिंहक्षिरदकपण वाहनौ तौ मयिपयन ॥ २४
 पताञ्जनापसने य प्रार्थनी सिंहदन्तिनौ । साक्य पृथग्व्योनाकेभ्यनो नूनमेवदा ॥ २५

गजामुली —

४७ सिंहवयोर्दुर्गामहादासस्तुवाद्यो । साक्य पृथग्व्योनाके वदेतमातरण मे ॥ २६
 मया — मदाद्ये पुरा दुर्गातास्तारी तथुमी सुते । गीतीमापदयोस्तुष्टा कथेय परमेभ्य ॥ २७
 बाहवानामपीजान् स्वयं वेद्य सुन्दरम् । पतयोर्गह्वरे दीपरादमीयेता त्वयाभुना ॥ २८
 इत्याह मयाप्राप्तमुत्तमं धर्ममकथिवम् । मिश्रय नश्यद विनामृषमभिमतागृहि ॥ २९
 विपदानेषु बलासे भूतेषु स मृगाधिपम् । गजमेव महामत्य समानीय दयोऽस्मीत् ॥ ३०

प्राप्या वाहनतां श्रेष्ठा युवाभ्यामेतवोरिति । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तौ सिद्धकरिणौ परौ ॥ ३१
 सारूप्यं भवतस्त्वामिन् लोलबुधोरिहावयोः । कृत्यमेतत्तथादेव व्यरस्थापितमथ किम् ॥ ३२
 उक्तवन्तौ तु तौ वीक्ष्य पुनः प्राह वृषेश्वरः । एतद्वदन्तां प्राप्य वसतं मदनुज्ञया ॥ ३३
 मां पश्या दीर्घकालेन मत्सारूप्यमवाप्स्यथ । इति व्यवस्थितिं चक्रे वृषभो वाहनेश्वरः ॥ ३४
 तथैव तौ सिद्धगजौ चाहन्तत्त्वमवाप्नुतु । पुनः कालेन महता पश्यात्वा वृषभमप्ययम् ॥ ३५
 मवापनुस्त्वरूपं तद्विन्दु प्राप्य तस्य तौ । त्यक्त्वा दुर्गां च शास्तरं मोदेनेति सुखान्वितौ ॥ ३६
 तदा तु दुर्गाशास्तापौ नन्दिशेखं गणेश्वरम् । विवाहौ वाहने रथे यथावतुर्गुम् स्रुते ॥ ३७
 तदा विचार्य शैलादिस्तिदधपर्वथ तारकम् । उभे भूते महासत्वे वाहनयोः युयोश्च ते ॥ ३८
 शिवाह्वया तपोर्दुर्गा महाशास्त्रोर्बैराजने । इत्युक्तं वृषसारूप्यमागच्छे ते मयाश्रुता ॥

वाहयोः सिद्धयज्ञयोः पूर्वयोऽयमपौरिषि ॥ ३९

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवस्त्वस्तन्ये

उपदेशकाण्डे पञ्चमोऽध्यायः ॥

॥ अथ पट्टोऽध्यायः ॥

अज्ञानमुक्त्वा पूर्वजन्मवर्तिनम् ॥

ततो मायाप्रज्ञा मायामपुच्छस्ततिविशिता । स्वकुलान्तं भवविष्टा माह्वयानामपीश्वराः ॥ १

माया —

गोमेदावये महाद्वीपे विशिष्टाद्विजोत्तमा । युवदाह्वाभ्यवस्य भाग्यं धर्ममतिस्तान् ॥ २
 तस्यामजीजनत्पक्षां त्वां विशिष्टोऽतिमुद्गराम् । चित्ररेखेति विख्याता तदा त्वे पृथिवीतले ॥ ३
 भूवक्रायपुत्रे कश्चिद्वरिष्णुमामिधो द्विजः । बभूव तस्य मतिमाह पुण्डरीकोद्भजो यः ॥ ४
 पिशाहा विचिन्ता दाक्षां द्विजन्मा सुमनोहताम् । नीत्वा त्वां स्वपुरे रथे श्वरसद्विष्णुभक्तिमान् ॥ ५
 ततः कालेन चित्रस्य धमशोऽमुद्गमिरस्यम् । प्रसन्नेतु हरीं विशो गृहीत्वा रत्ननुत्तमम् ॥ ६
 दिने दीमारुहतकवसुदिभ्यवमामुतम् (प्रमावत) । अनेकशिष्यैश्चात्मयैरावृतो वेद्वारागः ॥ ७
 निर्याप्यापी जितकोषो नित्यं धर्मपरायणः । अश्वदानैकैरतस्त्वयैवानुपरोऽतिशाम् ॥ ८
 तस्य विषय एकीर्षः कथौषन गवित्ता । यन्नुविध महापापाः पश्यान्ममपथ हि ॥ ९
 तदाऽप्यनुवपान्क्ता हृष्टा हृष्टा कचित् कचित् । क्रमेण दीततज्जा त्वं तद्विजयान् प्राह्वयौत्तमम् ॥ १०
 पुनरप्यागतान् धनपूज्यतीर्थपि तपस्विनः । दानार्थमागतान् यान्दैवात् स्थातुं समागतान् ॥ ११
 मोहयित्वा स्वपश्यान् यत्नान्तरमपः खलु । षट्पुत्रा हि नरं यथा कथा मदनमोहिता ॥ १२
 पयस्तपाय विभ्रेन्द्रस्त्वयि रनेहवशात् मुग्धम् । न परित्यक्तजगत्प्रलम्बण्य परिशेषधिम् ॥ १३
 जानन्नपि स्थिरात्पूष्णीमन्नजान ह्यतमजे । तदा समापतश्चाप्यैर्दुर्वासास्तपतां यः ॥ १४
 प्रत्यमदीक्षमावार्तं ताम मर्ता द्विजोत्तमः । स्वशिष्यैस्त्वगृहं रथं निनाय षट्पुत्रानतः ॥ १५
 निवासं वनयित्वाऽस्य कुत्रचिन्मष्टपं स्वयम् । भन्तपुरं श्रविश्यास्य क्रोधैर्धियाप्रमुगलम् ॥ १६
 तमेव दाया दीप्तिमं समगच्छान्तिकं मम । हायुक्तया प्रेरयाग्रास त्वामेव द्विजसत्तमः ॥ १७
 तथेति त्वं गृहीत्वाशु मिहां परमशोभनाम् । मया तपोधनाभ्याश मिश्रं मीतैत्यशेषयः ॥ १८

न क्षीयकार तां भिक्षां कृता भिक्षाऽमुना यतः । तदैव तावत्तमेष्टं दृष्टुं त्वं काममोहिता ॥ १९
 निवृत्तेव कचित्कोणे स्थित्वा सुतपृषीश्वरम् । धारया मत्वा तदाभ्याशमालिङ्गितवती तदा ॥ २०
 प्रबुद्धे तु शरीरं तस्मिन् पलायनमभिधत्ता । वीथ्यां रथास्थले कश्चिद्भट्टवृक्षो महोदतः ॥ २१
 वर्तते बहुपात्तस्य मूले गेराक्ष शिद्विरे । तेषां मर्ष्यं मयाविष्टा प्रविष्टा ननुदाहिने ॥ २२
 उत्थितस्तपसदिशस्य धर्मगुहादयं निजम् । वृत्तान्तमुत्त्वा तां पाषां गृहीत्वाऽऽपच्छ मेभन्तिकम् ॥
 इति तं प्रेययामान दुर्षांसास्तापसां निधिः । धर्मगुप्तो विमिष्यस्य विलोक्य सदनार्दपटिः ॥ २४
 अदृष्ट्वा त्वामृषिं प्राप्य न दृष्टेत्परदन्तया । ऋषिरेव ततो ज्ञात्वा दृष्ट्वा ज्ञानापदया सुते ॥ २५
 रथायां यदवृत्तस्य मूले मेवसमूहगाम् । तत्र गत्वा मयाभ्यर्क्ष्यं त्वं गुता वर्तसेऽत्र किम् ॥ २६
 वृत्ताग्ने व्योम्नि तिष्ठानु दुपचारे मदाज्ञया । शपित्वाऽऽगच्छतु जवात् धर्मगुप्तैवमीदृशीम् ॥ २७
 इत्युक्त्वा प्रेययामास धर्मगुप्तं तपोधनः । स तवेति विनिर्गत्य दृष्टुं त्वामजमप्ययाम् ॥ २८
 हाशाय तक्षणेतायं घटवृक्षोपरि स्थिताम् । तस्यां राश्यां स्वकीयायां प्रातःकाले तपोधनः ॥ २९
 समाय निवमानसर्वांश्च दृष्ट्वा पटेस्थिताम् । ददृशुश्च जनारम्भे विस्मयोत्फुल्लमानसाः ॥ ३०
 पुण्डरीकस्य पार्श्वेयं घटवृक्षोपरि स्थिता । किमेतदिति आशंक्य ददृशोऽप्योम्यमद्भुतम् ॥ ३१
 पुण्डरीकस्तनदिशस्यै इतमग्रेत्य तपोनिधिम् । प्रणम्य विनयान्नमः प्रोवाच यद्यतं द्विजाः ॥ ३२
 प्रेरितैषा मया स्वामिन् भिक्षां दातुं कुटुम्बिकी । भवते तावत्तमेष्टं नागता पुनरेष सा ॥ ३३
 वर्तते घटवृक्षमे सख्यं विस्मयावहा । फले पापस्य कस्यैतद्वद्वैतद्विपुलम् ॥ ३४
 इति तस्य चक्षुःश्रुत्वा ऋषिर्बुध्वाभमीदृशम् । उक्तवैषा संमिता तत्र मया पापैवमादृतम् ॥ ३५
 पुण्डरीकस्तनः कोपादपिपासं भवताऽधुना । शङ्कतेवेदं कर्तुं स्त्रीषु पापस्तासपि ॥ ३६
 पापप्रकटने पापं तत्कर्तुं हि मयेदिदम् ॥ ३७
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शहरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 उपदेशकाण्डे षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

दुर्षासदापेन ब्रह्ममुपेत्यवातिः ॥

निशदास्य यतः कोपात्तस्यो प्रमुखाय तम् । किं ब्रुवा तेषमिमानोभ्यं वदवेधेति विमूढधीः ॥ १
 अत्रया मारिताः केचिद्भ्रातृणा दुष्टश्रीकथा । ऋक्षोः प्रथमभङ्गश्च चक्रीरेषा दुरात्मिका ॥ २
 अनया पापपुण्याभ्यो बभूवुः पापिनो द्विजाः । तत्र पत्नी यदि भवेदियं पापा तदा भवान् ॥ ३
 माहूय गच्छतु धीमान् तारयित्वा मदीकहात् । इति तस्य चक्षुःश्रुत्वा तामाद्वयसौ द्विजः ॥ ४
 तदा वृक्षादियं किञ्चिद्वारोदयती सुते । येभ्यश्चे पुण्या घूपमनया कृतमैजनाः ॥ ५
 वरताएवताम्येन म ह्वाशस्यमदीकहात् । इति ज्ञातुं शपित्वेष्टस्तपस्यान् वीर्यं ममूतान् ॥ ६
 पुण्डरीकोऽपि मूदेवस्तस्यां मोहयन्नदृशम् । अनुभवे द्विजान्त्वयानादाने मदनानुतः ॥ ७
 तद्विष्णुपाद्य तपयाम्ये ये द्विजस्तपस्रजताः । ते सर्वे तस्मिन् पापामादयामाह्वरन्मुताः ॥ ८
 तेषामादानमात्रेण वृक्षमप्यमियं भिता । पुण्डरीकस्तनश्चण्डकोपात्तसमावृता ॥ ९
 कथं तिष्ठति मयेत्यस्य समहृता द्विर्दिरिम् । सर्वेति यदात्र त्वं कार्त्तं तापसाधुना ॥ १०

इत्युक्तवन्तं तं वीक्ष्य पुनः प्राह तपोधनः । इतोऽपि बहवस्सन्ति तद्गार्वापतयो द्विजाः ॥ ११
 नागतास्ते दुराचारास्तत्र तत्र निवासिनः । इत्युक्त्वा वीक्ष्य तां पापं बृहन्मथनिवासिनीम् ॥ १२
 त्वयाभिसारिता येऽन्ये तानुक्त्वोच्चैर्बटादितः । मवच्छा गृहं गच्छ त्वं पापे नामतो द्विजान् ॥ १३
 तथेति तद्वचः श्रुत्वा त्यक्तभीः कुलटाकधूः । नम्रान्युत्स्या द्विजानां सा प्रधातस्कन्धमाश्रिता ॥ १४
 विस्मृता बहवस्सन्ति मत्संयुक्ता मदीसुराः । वर्णिनोऽन्ये गृहस्थाश्च वतयोऽपि तपोधनाः ॥ १५
 पभूवन्तभङ्गोऽभूदिति ते त्यक्तजीविनः । यत्नार्हणमात्रेण बहवो प्राप्नोत्युत्तमाः ॥ १६
 इत्युवाच पुनश्चैषा दुराचारा हि तावत्तम् । तच्छ्रुत्वा तापसश्रेष्ठः पुनश्च क्रोधविह्वलः ॥ १७
 दुःशीला कुलटां पत्नीं पुण्डरीकोऽयमग्रजः । वारंवारं न हि जग्राह भार्यामप्यं सुशीलिनीम् ॥ १८
 उपेक्ष्य तस्यैव शामेनां न परित्यक्तवानवम् । त्वया कृतानि पापानि याति मूराणि दुर्जने ॥ १९
 क्लृप्तमदिति तामप्यस्य नात्र कार्या विचारणा । उवाचैवं सुते वीक्ष्य त्वामृषिः पूर्वजन्मनि ॥ २०
 समाकर्ण्य ब्रह्मविशयैः पुण्डरीकस्ततोऽब्रवीत् । शैवसत्त्वं वैष्णवामस्यान् आर्यैव कृतवानसि ॥ २१
 भारोप्य पापं परिक्रान्तिं द्वेषमात्रेण तापस । इति हृन्तं तं वीक्ष्य तापसः क्रोधमिह्वलः ॥ २२
 मगार्थं पापकायामेतस्यां रक्तवाम्बुजः । ब्रह्मचर्येणैव सवाद्यु त्वं शिष्यैरेतैर्दुरात्मभिः ॥ २३
 निन्द्यार्थं वैदिकं मार्गं कुशास्त्रासक्तमानसः । सहैभिर्मालिनीः पापैर्मये भयपराङ्मुखाः ॥ २४
 आचार्यपत्नीगमनादुरात्मनो द्विजाधमाः । भवन्तु पत्न्यो गुण्माकं दुःशीलास्त्यभिसारिकाः ॥ २५
 हासिः वैवस्वदिभेदो वीक्ष्यैनां घटदृष्टगम् । यत्नार्हन्तुं यतोऽस्मांस्त्वं परशंसिष्य दुरात्मिकैः ॥ २६
 मासुतीमय शीघ्रास्ते मद्ब्रह्मगौरवादिह । गृहस्थिसेपयूथे त्वं ततोऽप्यप्राप्तुमीश्वर ॥ २७
 गच्छाद्यतस्तं पापिष्ठे वृक्षादसाययेच्छया । शतमात्रे ऋषिवरे भीता त्वं घटदृष्टतः ॥ २८
 मयदहा क्षणेनैव विनश्येन तपोधनम् । श्रमस्योक्तवरी यावत् शेषमनाह्वयदिका ॥ २९
 भर्तारमम कोपेन तच्छिष्याम्याश्च तापस । अप्रियैतादृशं कर्म कृतवानसि निष्ठुरात् ॥ ३०
 तथापि मे त्वमि क्षणौ कोपगन्धो न विद्यते । वर्तते प्रीतिरतुला रक्षैनां । यस्मिन्भीरुः ॥ ३१
 येन केन प्रकारेण शरणागतश्चपलः । इत्युक्त्वा प्रव्रजामैषा बहुवारं सुते भवात् ॥ ३२
 ततोऽपि वरस्तुतः कृपया वीक्ष्य तामिमाम् । त्वदृष्टानि दुराचारपेकानि साक्षितानि हि ॥ ३३
 प्रकट्टीकरणमप्राज्ञान्यथा चेष्टितं मया । तद्वत्त्वा कर्मशेषेण वैत्यश्रमनि निमिषे ॥ ३४
 स्वेच्छया सैरिणी सर्वांन् पुष्टयानसिमोदिता । रमिष्या प्राप्य मां काले कस्मिंश्चिदतिमोदिता ॥ ३५
 कृत्वा क्षमोपमत्तुलमुवाच ततययुगौ । म्हात्मास्तुल्यस्वर्गादङ्गथा वायानि दृष्ट्वा ॥ ३६
 धीरवैतं मगश्रेष्ठं प्राप्य वैराग्यमुत्तमम् । ततः कालेन कैलासे गत्वा परमशोभनम् ॥ ३७
 कृतमीरीसपर्याय मोक्षमेप्यस्तुत्तमम् । इत्युवाच तपस्वी त्वां शिष्यमकवस्सुते ॥ ३८
 तथैव त्वं समुत्पन्ना दैत्यवंसे सुता मम । यथेच्छयेदंशं भोगं मुक्त्वा मदनमोदिता ॥ ३९
 प्राप्तासि परैतभेदं धीरवैतमनुत्तमम् । तथैतत्कथितं तेऽद्य युष्मद्वृत्तं सुते मया ॥ ४०
 इतः परं त्वं कैलासे प्राप्य गौरीसपर्याया । मोक्षमेप्यसि सन्देहो नास्त्यत्र त्वमिहात्मजे ॥ ४१

इति धीरशब्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशाध्याये सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ अथ मष्टमोऽध्याय ॥

मन्त्रासुखीमातु मायाया पूर्वजन्म कथनम् ॥

मन्त्रासुखी — भूत मदीय वृत्तान्त भवत्या सम्यगीरितम् । तवपुत्र वदापाय भोतुमिच्छा ममाधुना ॥ १
 इति पुत्रा वचनमुत्वा माया प्राह गिरपुन । मृगु वसे पुरा यज्ञी दिव्यावयाह तपस्विन ॥ २
 काश्यपस्यामरुपुत्रा भूवासो मम दानवा । तान्सर्वानमरा बुद्धे मारयामासुर्वपणम् ॥ ३
 ततस्सखातदुस्त्राह पुत्रशोकेन कथिता । भीशैल पर्वतभेष्टमनुमागत्य मन्थुता ॥ ४
 हनिष्ये तान्सुरान्सर्वानु-पाप तनयान् पराम् । कृतार्थकस्यचित्तैव पतित्वा पर्वतात् क्षितौ ॥ ५
 प्राणास्त्यक्त्वाऽसुरे वंशे जातसि ननु पुत्रिके । शूरेणमुखागदैर्यान् काश्यपास्तपता धरात् ॥ ६
 जनयिष्याऽपरात् सखां पीडिताभीक्ष्ण्य मरुते । कृतकृपातया तया च पूर्वजन्मनि सुन्दरीम् ॥ ७
 पीडय जातरपुत्रा पुत्रोमजीजनमहो सुते । नगच्छामि पुनस्तस्य निकट पुत्राश्चया ॥ ८
 भीशैलेऽस्मिन् गिरिभेष्टे शिवकेद्वयकारिणी । कैलासं पर्वतभेष्टमन्ते प्राप्य मुक्षयिता ॥ ९
 गौरीं परिचरिषि कृपा मोक्षयेन्वायमंशयम् । श्रीशैलापर्वतभेष्टावतित्वाह यथा सुते ॥ १०
 स्वकप्राणा तदाऽस्य तपुर्दिदुःखयामवान् । मवरिपता काश्यपस्तु दितिमन्या पुष्टस्तनूम् ॥ ११
 विवाह्य स्वकमोदोऽयं वर्तते पुनरात्मजे । कालत्रयपरिहृत्य शुक्रस्य रूपया मम ॥ १२
 मतिं तदौकमधुना यथावदनुपूर्वश । तदेतद्वज्ररूपेया मनुर्वाक्य यथाकामात् ॥ १३
 समाकर्ण्यस्य सन्तोषात्मनश्च जननीं तदा । भीपर्वत गिरिभेष्टे स्वमाया परमेशितुः ॥ १४
 परिचर्यां विद्यापान्ते कैलास पर्वतोत्तमम् । मयाप्य तत्र धीवीर्यां परिचर्यां विद्याय सा ॥

मोक्षमाय स्वमायां पुनरावृत्तिं दुर्लभम् ॥ १५

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे मष्टमोऽध्यायः ॥

॥ अथ नवमोऽध्याय ॥

विमृष्टि महिमा विकल्पम् ॥

श्रवण — यदुक्त भवता सून पुराणार्थं विशाख । उपदेशमगस्त्याय कृतवातसिमृति ॥ १
 किमस्योपदेशायमुनापुत्र नृणामलात् । मूलेनष्टपताभेष्ट मृण्वतामय नो मुने ॥ २
 सूनः — मृणुवमृण्वसत्तैव सून पुण्यवता यथा । माहात्म्य भस्मजः पुण्य कट्टासम्पाद्यतादात्म्यम् ॥ ३
 शिवनामोच्चारणस्य तथा शिवमतस्य च । शिवपुण्यस्य माहात्म्य द्वोदस्यारण्य प्रभो ॥
 (शिवद्रोहस्यपातकम्) ॥ ४
 माहात्म्य शिवपूजायासम्भ्रंति समीरितम् । शिवनाम्ना भङ्ग्य च शिवयोगस्य धैर्यम् ॥ ५
 शिवतामस्य माहात्म्यमेकत्वं सर्वं द्विजोत्तमा । उपदिष्टवगस्त्याय स्कन्देनामित तेजसा ॥ ६
 कण्ठिभ्यामि तद्रोऽयं यथावच्छृणुयताम् । कस्यानुस्त्वोपकरणमेवैवैव त्रिधापतम् ॥ ७
 यजनतस्तर्पणपत्र (पापानां) क्षण्णाश्रयिण्यम् (निवेदितुं) । अस्येति सत्प्रवृत्त मुनिमुक्तिफलप्रदम् ॥
 वार्दं धारयेद्भक्त मन्त्रित विविधधरा । कोक्षितायस्य सिन्धुवन्ति नदीर्वात दुरितादपि ॥ ९
 यथा देवता माहात्म्य दुषेय पार्वतीपतेः । तपेय भस्मजा शोच येवदेवाङ्गारगे ॥ १०

सत्यं ज्ञानं दया भद्रा वद्विषांपुजलं स्थलम् । ज्योमादीनिच सर्वाणि भस्मान्येतानिच द्विजाः ॥ ११
 ब्रह्मविष्णुमुहूर्देवैर्त्रिभिश्च तपोधनैः । ब्राह्मणैर्हस्त्रियैर्वैश्यैश्शूद्रैस्त्वनैश्च संकरैः ॥ १२
 लोमिश्च धार्यमेतद्वै मत्साक्यन्तं शिवप्रियम् । अष्टैश्वर्याणि सिध्यन्ति धारणादस्य मन्त्रतः ॥ १३
 अष्टापि सिद्धयदशभौ भक्तिः परमस्मरणे । सर्ववश्यकस्तत्रैतत्सर्वं सौभाग्यदं परम् ॥ १४
 भूतप्रेतपिशाचाश्च राक्षसा दुर्जनाः घरे । भस्मदर्शनमात्रेण वक्ता धावन्ति दूरतः ॥ १५
 तथापसारकृष्टाद्या नश्यन्ति व्याधयः क्षणात् । धार्यं भस्म सदा सद्भिर्ब्रिहस्पदोद्भूतनात्मना ॥ १६
 उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च मनसापि न लंघयेत् । धृष्ट्या विधीयते यस्मात्तस्याग्नी पतितो भवेत् ॥ १७
 उद्धूलने त्रिपुण्ड्रे च तन्माहात्म्यं कथं न च । वेदाद्यं ज्ञायते भद्रा ते महापाप संयुताः ॥ १८
 भस्मना सजलेनैव धारयेद्यं त्रिपुण्ड्रकम् । उत्सर्जने ललाटे च गले घस्रति नामिके ॥ १९
 वनयोः पार्श्वयोश्चैव भुजयोर्मयोत्तथा । बाहुमण्ड्ये च करयोः कृष्टे ककुषि भूसुराः ॥ २०
 धृतं पञ्चदशस्थाने त्रिपुण्ड्रं येनकेनचा । स शिवश्चहस्तिर्विष्णोः स कण्ठोवापि पातकी ॥ २१
 घर्णानामाध्रमाणाश्च मन्त्रतोऽमन्त्रतोपि च । त्रिपुण्ड्रोद्धूलनं श्लोकं जयालैरादरेण च ॥ २२
 उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च ज्ञानाह्वयेन सादरम् । नाम्ननन्ति मुनिभेदा इक्ष्वेताभ्यतराश्विनः ॥ २३
 उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च मन्त्रगणनाशनम् । ज्ञायनन्ति मुनिभेदा मध्वैशिरसि स्थिताः ॥ २४
 तपोपशान विविधचित्तानांश्चैव तु केयलात् । ब्रह्मरथ्यं तु विज्ञानं पाचकं छलु नेतरात् ॥ २५
 येन पाशुपतं मन्त्रघृतमाचरितं द्विजाः । तस्मात् ज्ञानं विज्ञायेत घनाज्ञान निघारकम् ॥ २६
 उद्धूलने त्रिपुण्ड्रं च सुमुमुक्षुस्तभ्यगाचरेत् । समापते पुरा कस्मिन् प्रलये माघवत्सदा ॥ २७
 षटपत्रे सूर्यं शिखी समुद्रजलमध्यगे । तदानीं भगवानीशस्तथासाक्षापयौ त्वयम् ॥ २८
 नष्टगुणदमो यस्यासीदमोघिस्तुमहानपि । तं दृष्ट्वा पुरुषभेष्टं हरं तं माघवत्सदा ॥ २९
 को भवामिति पश्यन् मोहाविष्ट निजान्तरः । तदा तस्मै वदौ भस्म पुरुषोऽयं महान् द्विजाः ॥ ३०
 शूदीया तद्विरपुंस्त्वा ललाटेऽमस्तपण्ड । तदानीमातपिष्ठानस्त्वात्मानं स्मृतयन्मयम् ॥ ३१
 ददौ च महादेवं चन्द्रार्धकृतनोत्तरम् । युवानं पुरुषभेष्टं त्रिशेत्रं कालकण्ठरम् ॥ ३२
 तं दृष्ट्वा देवमीशानं समुत्थायाशु माधयः । प्रणम्य दण्डवद्भक्त्या परमं ज्ञानमनं प्रभोः ॥ ३३

शिवः —

छरारं सर्वलोकानां स्रष्टुमभ्यगतोऽस्म्यहम् । तत्रं भावां मयाभ्यय जनार्दन महाहया ॥ ३४
 ममैव शक्तिरुपं पिशो लब्धस्त्याज्निरस्य च । पवमुकत्या विधायैनं पदौ सर्वेश्वरस्तदा ॥ ३५
 रमयामास दिश्वरमा विश्वसंरक्षणोद्यमः । तदापतच्छिवस्याशु धीर्यं काञ्चनतत्रिमम् ॥ ३६
 तत्रामिकपलादयस्या पञ्चाक्षोऽञ्जनि भूसुराः । ससर्ज स प्रजार्ससर्पास्सर्वेऽप्यथाहया प्रभुः ॥ ३७
 सोऽहङ्कारवशात्पञ्चाक्षैर्वैष्णवजोद्भवः । निरुत्तैकशिरास्तस्याप्यशुमुखं समाह्वयः ॥ ३८
 भस्मघालनात्रेण विष्णोरसि महीसुराः । विनष्टं हि घनाज्ञानं पुत्रोऽप्यतीघृतमुंखः ॥ ३९
 पुरा सर्वान् सुरान्दिवान् धीरमहो महाबलः । सर्पांस्तुरेण घोरेण पञ्चमेद्वास्तुरेण च ॥ ४०
 पापेनाम्यस्तुरेणापि मारितान् शूरकर्मभिः । यस्मिन्नीजोययामास धीरोऽयं प्राक्षिपत् द्विजाः ॥ ४१
 भस्माप्युण्डिततनोः पापदेवमहामुनेः । श्मेन भस्ममात्रेण ययनानामपीश्वरः ॥ ४२
 भनेकजन्म संसिद्धं महापातककञ्चुकः । अत्यहम्द्वारक्षस्तुं तथा मोक्षमपात्तवान् ॥ ४३

द्राविडेषु द्विजः कश्चित् प्रथितः कुस्तिताशयः । सर्वस्त्रीनिरतः पापी सर्वशशी दुरात्मवान् ॥ ४४
 मृतः कस्मिन् द्विजग्रामे कश्चिन्मै स्वेन भूसुराः । भावय्य त्वं तत्पादे वद्विनिर्गुर्जना इमम् ॥ ४५
 तं पापं यमदूताश्च नरकं निन्दुरत्नता । लज्जते तस्य बोद्धे यक्षस्यप्रजन्मनः ॥ ४६
 सात्मेयस्समागत्य भक्षितुं तं द्विजधमम् । चकार मस्सस्तितामयादोऽयं ब्राह्मणोत्तमाः ॥
 तावताऽयं द्विजश्रीं सद्रतिं प्राप्तवान् ललु ॥ ४७

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 उपदेशकाण्डे नवमोऽध्यायः ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥

भुजपलाप्यराज्ञः विमूर्तुपेक्षया कष्टमतिः ॥

अथान्यद्भस्माहास्यं प्रवक्ष्यामि द्विजोत्तमाः । शृणुष्व सावधानेन यूयं सर्वे समाहिताः ॥ १
 मस्ति बह्वाधिपः कश्चित् राजा भुजयलादयः । दानशौण्टस्सख्यनेष्टः प्रजापालवतत्परः ॥ २
 स कदाचिरर्क्षक्रमोरधेः पुण्यसिधौ नृपः । दातुं दातानि भूरीणि विप्रेभ्यो मतिमान् ददौ ॥ ३
 तदा समागता विप्रः नामादेशमिवास्मिनः । सुशीलाख्यो द्विजभेष्टो वैदर्भयिवयादयम् ॥ ४
 समागतस्तमाकर्ण्य तस्य दानानि भूसुराः । ददुः तं ब्राह्मणभेष्टं सर्वे विप्राः प्रणम्य ते ॥ ५
 सुशीलोऽयं सदाचारस्साध्यामनिरतस्तथा । सर्वशस्त्रार्थतत्त्वज्ञस्सर्वेश्वरमनास्सदा ॥ ६
 मस्मै देयं द्विजेन्द्राय दानं प्रथमतो नृपः । त्वयैतस्य धनं किञ्चिदस्य फलमश्नुते ॥ ७
 शयुधुर्ब्राह्मणास्सर्वे राजानं वीक्ष्य ते तदा । स तेषां धनं धत्वा तथेत्येनं द्विजोत्तमम् ॥ ८
 ब्राह्मणैश्च कृतोद्योगो राजा मुञ्चवलो महान् । द्विजः — धार्यमस्त्वया राज्ञस्त्रिपुण्ड्रपूळनात्मना ॥
 मन्थया तव दानानि निष्फलानि महान्त्यपि । मधूया भस्म यन्किञ्चित्कृतं कर्म महीपते ॥ १०
 निष्फले तन्नयत्येव नाम कार्या विचारणा । इति विप्रवचश्चुत्वा राजा द्रव्यमदेन नः ॥ ११
 शोचाच सोऽवलेपेन ब्राह्मणं तं द्विजोत्तमाः । धार्यं भस्म यथा यिप्र त्वदर्पं केन हेतुना ॥ १२
 मधूया भस्म दानेषु किं शक्तिर्नास्तिवा मम । पूषा भस्म प्रदातव्यं नियमः कोऽयमीदृशः ॥ १३
 इति ब्रुवन्तं भूपालं पुनः प्राह महीसुरः । यस्य भस्मनि भूपाल बुद्धिस्तद्धारणेऽपिवा ॥ १४
 न ज्ञापतेभ्य पापस्य श्वसीर्नश्यति च खणात् । दारिद्र्यं च भवेत्तस्य जायते ध्याययस्तथा ॥ १५
 न्यूनान्यहानि पापस्य भवेयुर्नञ्जसायः । पुत्रादयोऽस्य नश्यन्ति सारथि च भवेदपि ॥ १६
 तस्मादार्प्यं नृपभेष्ट कर्मादौ भस्म पावनम् । प्रतिग्रहीतुस्तद्दुष्यं वर्धते मेतरन्नृप ॥ १७
 इति तस्य वचः श्रुत्वा विप्रस्य स महीपतिः । विदस्य पाचं शोचाच पद्मिसेन भूसुराः ॥ १८
 पुण्यात्मनोऽपि मे किं कथं दारिद्र्यमवधः । कथं पुत्रादिनाशोऽपि कथं देहेषु हीनता ॥ १९
 दूतो न्याययस्तस्मात् यन्किञ्चित्प्रोच्यते त्वया । भवेयुरेते यदिवा तदा त्वां प्राप्य भूसुर ॥ २०
 भस्मादाय च धृत्वैतद्गुरितानि निवर्तये । इवानीं त्वं ब्राह्मणान् दानं मदस्ततो द्विज ॥ २१
 इति तस्य वचश्श्रुत्वा साण्दर्यं महीसुरः । उवाच मास्तु मे दानं तावत्कं मूय संप्रति ॥ २२
 शयुष्या प्रययौ विप्रस्त्वं देवं ब्राह्मणोत्तमाः । शौतिस च तदा भूधृग्मदीर्घीन्द्रघना यत ॥ २३
 एवं कतिपये काले याते सोऽयं महीपतिः । न्यायिना महता कान्तस्तस्यां देशमनि केरसम् ॥ २४

महामारीप्रकोपेन मृता सेना तदा यत् । शत्रुणोवाटितस्तस्माज्जगत्सदुरात्मवान् ॥ २५ ॥
 भीतस्तदा वने प्राप भार्यया सह गीषणम् । तत्र जग्राह तद्भाष्यं व्याधः कश्चिन्महाबलः ॥ २६ ॥
 भार्ययापि परित्यक्तस्तदाभ्यं दीनमानसः । वचनं केवलः पापी क्षुत्पिपासासमन्वितः ॥ २७ ॥
 भिक्षाञ्च याचितुः कश्चिद्वृत्तवाञ्छाया वापितः । यदा तदायंजीयेन चकारोदरपोषणम् ॥ २८ ॥
 एवं दिनेषु कतिपु नीतेश्वेतेन वापितः । कदाचिदेनं वापिष्ठं शोरयन्तं कश्चित् द्विजाः ॥ २९ ॥
 दृष्ट्वा क्षयेन नगरपालकाऽऽवध्य रञ्जना । गीत्वा बहिः पुरस्थास्य वाणीपादौ च तिष्ठिदुः ॥ ३० ॥
 क्षुत्पिपासाकुलोऽत्यन्तं पुनः कर्मवनेन सः । विदग्धाधिपतेः प्राप नगरं कुण्डिनं द्विजाः ॥ ३१ ॥
 भिक्षावृत्तावसत्तत्र हृषणोऽत्यन्तमातुरः । एतस्मिन् समये विभ्राः प्रिया याभ्यः दुरात्मनः ॥ ३२ ॥
 गृहीता येन स व्याघ्रश्चर्वुलेन हतो मृतः । तापि शय महाबापा पुंरं तत्कर्मशेषतः ॥ ३३ ॥
 छिन्नमात्रा जीर्णवशादिष्वञ्च क्षुरसमाकुला । आचिन्वाचिसमाकाशतौ कश्चिद्विप्रनायुभौ ॥ ३४ ॥
 कोशन्तौ देहि देहीति भिक्षां चेतुरश्रतौ । परस्परानभिज्ञौ च परस्परमहाकथौ ॥ ३५ ॥
 सुशीलस्य पृथ्वारं कदाचित्प्रापतुद्विजाः । कोशन्तौ तौ सुशीलोभ्यं दृष्ट्वा दीनमना वृश्म ॥ ३६ ॥
 युष्मां कौ कस्य पापस्य मुलेधे कलमीदृशम् । हनुवाच द्विजभेष्टो महापापाविमौ द्विजाः ॥ ३७ ॥
 राजा — वद्वाधिपोऽहं प्रथितो मास्मा मुञ्चयताम्यः । केनापि शोरयापेन दशमेतामवाप्तवान् ॥ ३८ ॥
 इति तस्य वधः भुत्वा द्विजोऽप्याश्चर्यं संयुतः । कृत्वाकुलिं नासिकायां वीक्ष्य सत्यमनु द्विजाः ॥ ३९ ॥
 जानातिचा भवानप्य किं मां दृष्टवत्या पुत्र । हनुवाच सुशीलोऽयं ब्राह्मणानामधीश्वरः ॥ ४० ॥
 राजा — न मे स्फुरति यश्चिच्छृष्टपूर्वमपि द्विज । क्षणे क्षणे मतिभ्रान्तिरस्थामिन्नुज्जुमते मम ॥ ४१ ॥
 द्विजः — धार्यं भस्म मया प्रोक्तं न भुतञ्च त्वया पुरा । तत्रा दानानि भूरीणि प्रपद्यीष्वनगर्हिणा ॥ ४२ ॥
 निमग्निभतोऽप्यहं दानं मासिवायुक्त्वाऽऽत्मं पुनः । नूनं यस्मावमानेन प्रातेयं निष्ठुरदृशः ॥ ४३ ॥
 भुत्वा सुशील्यधनं कृतं स्वप्रवदस्वत् । प्रयनाम ततो राजा दण्डवत्पुष्पिणीतले ॥ ४४ ॥
 मायज्वाणिः प्रोवाच वचनं पुष्पिणीपतिः । समागतोऽसि विभेन्द्र दानं माहीकृतं त्वया ॥ ४५ ॥
 मया च ॥ भूतं भस्म भवदाहाय लङ्घिता । शोषेयानेन विभेन्द्र घोरा प्राप्ता दशा ध्रुवम् ॥ ४६ ॥
 तद्य भवता स्वमिप्रसणीयो महावदः । दत्त्वा भस्मेति तं विप्रं प्रयनाम मदीपतिः ॥ ४७ ॥
 ततस्तुशीलः पुण्यात्मा भस्मादापातिपावनम् । भूयैतत्सर्वपापेभ्यो मुच्यते नाशस्तथा ॥ ४८ ॥
 ऐश्वर्यं लभते दीप्तं दातुं शक्यमिच्छति । विपन्नविजयं तद्व्याधिभोक्षं समाप्नुवान् ॥ ४९ ॥
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंदितायां शिवप्रदस्यजण्डे
 उपदेशकाण्डे दशमोऽध्यायः ॥

॥ भयं पञ्चादशोभ्यावः ॥

मुञ्चयताम्यः विमूर्तिघारणात् कण्ठनिपुतिः ॥

रायुस्य प्रदरी तस्मै सुशीलोभ्यं द्विजोत्तमः । तदावापदधौ भस्म स्वशरीरे सुपावनम् ॥ १ ॥
 कशणासंभवमुत्तलिप्रपाप्यप्रयो द्विजाः । विनष्टा व्याघ्ररसस्यै पूर्वाकारो ध्रुव दि ॥ २ ॥
 ततश्चैव रूपमालोच्य राजाश्चर्यं समन्वितः । प्रमथ्य दण्डवद्भक्त्या तस्यै वदन्त्यतिपुनः ॥ ३ ॥
 तं दृष्ट्वाऽस्य पण्डितब्रह्मासावाच्यं संयुताः । स्वमर्तारं पिदियेनं भूपानं ब्राह्मणोत्तमः ॥ ४ ॥

भार्यांश्च ते महीपालं ज्योतिषप्रसक्तलेखा । समादाय महर्षेस्तद्भक्ष्यं देहि सुपावनम् ॥ ४
 धृत्वैतत्स्वीतशोकाद्भव मयाम्भयं न संशय । इति तस्या वचश्श्रुत्वा प्रत्युवाच नृपस्तु ताम् ॥ ५
 दोषेण केन नासा ते विच्छिन्ना ब्रूहि त मम । पत्नी — निर्जगाम यदा दानं मास्तिव्युक्त्वा द्विजोत्तम ॥ ७
 तदाऽऽमक्षुष दौष्ट्यपादस्य यौवनं यर्षिता । दुर्निमित्तमिदं विप्र तद् गृहीत्वा प्रतिग्रहम् ॥ ८
 गच्छेत्पयोच वचनं परिदासान्नृपोत्तम । दोषेण तेन नासा मे छिन्नेय सत्यमीरितम् ॥ ९
 इति तस्या वचश्श्रुत्वा राजा निश्चित्य तत्सवम् । प्रणम्य दण्डवद्भक्त्या ब्राह्मणानामधीभ्यर्चम् ॥ १०
 त्रियैषा मम यिरेन्द्र तेन दोषेण सत्यत । छिन्ननासा सदाश्वेना रक्ष त्वं कदगानिधि ॥ ११
 इति श्रुत्वा तं यिरो मास्तु मीतिरिति श्रुत्वा । ददौ भक्ष्यं समादाय स्त्रियै रेषमिति द्विजा ॥ १२
 गृहीत्वा तन्मृगभेदं आदायन्य सुपावनम् । सा समादाय भक्त्या तत् सर्वोद्भवलेपयत् ॥ १३
 तदानीं पवृधे नासा पूर्ववद्भक्ष्यं गौरवात् । ज्योतिषोऽपि गतास्त्वर्थे पूर्वरूपमगाहत् ॥ १४
 ततः प्रहृष्टमनसो दपत्नी तौ घृताञ्जली । प्रणम्य दण्डवद्भक्त्या स्तुत्यैव तस्यमुद्दिजा ॥ १५
 यतस्मिन् समये विप्रा विदमंविपवाचिष । विच्छिन्नयनामाय धृत्वैतद्गृध्रमानस ॥ १६
 समागत्य द्रुतं विप्रं प्रणम्य भुविदण्डयत् । स्वामि-मातुलपुत्रोऽयं रक्षितं वृषिणीपति ॥ १७
 कुत्रवागत इत्येष विचारोऽभ्युपगम्य । भयःकृपावशाद्गृहं इत्युक्त्वाऽप्य महीपति ॥ १८
 परिरभ्य ददौ तस्मै घटान् भूयन्मुञ्जलम् । तद्भार्यायाश्च वससं समीचीनमहात् द्विजा ॥ १९
 उपचारवचोऽभ्युक्त्वा निजाय स्वगृहं पुनः । भोजनगामास तौ तत्र दपत्नी भक्ष्यभोजनै ॥ २०
 संमाप्य बहुधान्योऽप्य उपचारं पुरस्सरम् । प्रेषणमात्रं पञ्चाक्षरं नरं प्रति भूमिष ॥ २१
 तुरगमांश्च घृत्वा भूत्यान् मृगानि विधाय च । ततः प्रतस्थे नृपतिर्महत्या क्षेमया पुनः ॥ २२
 सुशीलस्य गृहं प्राप्य शिवैकमनसस्तदा । प्रणम्य दण्डवद्भक्त्या भार्या सह भूमिष ॥ २३
 भगवन् भवता सद्यस्तावामत्र सुरक्षितौ । भयःकृपावशाद्गृहं स्वदेशं मास्थितोऽहम् ॥ २४
 यदा शशुजयिष्यामि देहि भक्ष्यं तथा मम । इत्युक्त्वा विनयान्न नृप वीर्यं द्विजोत्तमा ॥ २५
 मास्तु मीतिर्नृप रिपोर्भक्ष्यतोऽस्मान्महत्तयात् । इत्युक्त्वा भक्ष्यं संम-भ्य ददौ तस्मै द्विजोत्तम ॥ २६
 तदादाय स्वके काले घृत्वा भक्ष्यं सुपावनम् । प्रणम्य तं द्विजभेदे ल-वानुहं कृताञ्जलि ॥ २७
 प्रतस्थे मीतिर्नृपकं सेनया च समंयित । एतदायमनं भुत्वा पाणी कञ्चन राक्षस ॥ २८
 हत्वाऽस्य शशून् स्वयो हत्वा देशं तदीयकम् । बाध्यशिलमल्लयं प्रजाक्सवा दुरात्मयाम् ॥ २९
 निर्ययी नपरादेन ह-तुकामं कुषायुत । ततो दृष्ट्वा तु वदन् तस्य भस्मावकुण्ठितम् ॥ ३०
 मुक्त्वा रक्षोयपुर्वोर दिव्यं वपुरपातयान् । मुञ्जल — दृष्ट्वा तं देयमाद्यार्थाकोमवानिति नृपति ॥
 वृत्तान्तं भोतुकामोऽयं पश्यच्छ द्विजपुत्रका । शोच्यते नृपतिभेदे वृत्ता-न्तमनुपूर्वश ॥ ३१
 इत्युक्त्वा ॥ समाह्वय स्वयं जगरमुज्ज्वलम् । तत्र वेद्यं महत्याह नानादेविविचित्रितम् ॥ ३२
 प्रापयित्वैनमारोप्य सिंहासनमनुत्तमम् । सुमुहूर्ते सुलग्नेष वदन्-वचं भस्मना ॥ ३३
 विधाय गीतपाद्विद्याकमङ्गलनिसनै । परीवृत पौरजने परितः यथा मुदा ॥ ३४
 शृणुराजन् प्रवक्ष्यामि चरित्रभवधानत । पश्चिमाशाचिवं पूर्वं घटजोऽहं महीपते ॥ ३५
 पीडितो राक्षसे पापैरसुरैरजिगम्यमै । शुन्दरस्य निष्कटप्रणमं भयचिह्नल ॥ ३६

तत्र वृत्तान्तममुना पृष्टोऽहमवदं किल । नाचन्ते राक्षसाः पापा दैत्याश्च जगदस्थिताः ॥ ३८
 न शक्यते ममावाप्तो गन्तुं तैरावृत्तो यतः । इत्युक्त्वैन्द्रस्य निकटमवसं तेन भूपते ॥ ३९
 तदानीमागतस्तत्र कुम्भमूस्तपसान्वितः । तं दृष्ट्वा देवराजासौ प्रणम्यार्चादिपूजया ॥ ४०
 पूजयित्वाऽऽमने स्वाप्य स्वयं तस्थौ तदाह्वया । तस्मिन्वचसरे तत्र नारदोऽप्यगतः किल ॥ ४१
 स्थित्वायमासने रभ्ये पूजितस्तेन भूपते । युवां शृणुत मद्वाक्यं भूलोके किञ्चिदद्भुतम् ॥ ४२
 दृष्ट्वा समागतदशीमं युवयोरहमग्निकम् । काश्मीरविषयाधीशो वज्रदेहीति विभुतः ॥ ४३
 राजासौ जितसामन्तस्तुधर्माख्यं पुरोहितम् । विद्याहीनं समुद्रीक्य जगाद यत्नं तदा ॥ ४४
 किं नाभ्यस्ता त्वया विद्या ब्राह्मणानामलंक्रिया । अनन्तरमुखं भाति श्मशानसदृशं तव ॥ ४५
 इति मूषवचः श्रुत्वा पुनः प्राह पुरोहितः । अभ्यस्तापि मया विद्या केन दोषेण वा मम ॥ ४६
 नायाति तस्मात्त्रोविन्दं समाश्रय्य जगत्प्रभुम् । प्राप्नुयानि श्रुत्वं विद्यामित्युक्त्वा न मदीश्वर ॥ ४७
 माराधयामास हरिं वेदमन्त्रैरनेकधा । ततः प्रसन्नः प्रवृत्तौ विद्यां तस्मै हरिस्तथाम् ॥ ४८
 श्रुतर्दशै पुनः क्षिप्रान्तरिर्दत्ता वरं मुदा । लब्धविद्यस्तदैवायै सुधर्मैः प्रीतिसंयुतः ॥ ४९
 जगाम भूषनिकटं सर्वविद्वज्ज्वालकम् । तत्र निवेदयामास स्ववप्रातिमादरात् ॥ ५०
 ततस्तुष्टिमवापायं वज्रदेही मदीपतिः । ब्राह्मणान्मेलयित्वाच चक्रे पाशं सुशोभनम् ॥ ५१
 चक्रे दानानि भूरीति विद्वद्भूषः परवामुदा । तथा सुधर्मस्तर्कवत्या खंडयामास पण्डितान् ॥ ५२
 नास्य कश्चिपुरो विद्वानुत्तरं दगुमीभ्वर । यदा तदायं पारुष्यात्पण्डितानपमानयत् ॥ ५३
 तदा वतुर्मुल्लसन्न सर्वलोकापितामहः । वृद्धब्राह्मणधरेण सनुत्यायाग्रहीद्वचः ॥ ५४
 विद्या हि विनयोपेता त्रिषु लोकेषु शस्यते । सा चेदविनयोपेता गर्ह्यते सकलैर्जनैः ॥ ५५
 तस्मात्पं पण्डितोऽप्येतास्तावमेस्या हि पण्डितान् । न सोऽस्ति कश्चित्पुरुषो विद्वानाज्जमतः क्षितौ ॥ ५६
 इति तस्य वचनश्रुत्या कोपेनायं पयोऽग्रवीत् । तिष्ठत्स्थीं न कर्तव्यं पाण्डित्यं भयताम्रवै ॥ ५७
 विद्यया परिहीना ये विवास्ते मूढयुद्धवः । सभ्या एते न सर्वेहस्तस्मात्पं मूढचेतनः ॥ ५८
 किं जानासि वृषा मानी स्वयितः खलु केवलम् । इति निम्बावचनश्रुत्या विषवेपसौ त्यजन् ॥ ५९
 वतुर्भिरवदन्तत्र लङ्घितः कोपविद्वलः । बुद्धिबळा मया श्रुतं तव पण्डित मानिनः ॥ ६०
 न जानाति भयान्किञ्चिद्विचालेशमभेन हि । शोच गर्हयति क्षमति मुक्त्वा मूढेन चेतसा ॥ ६१
 तस्मात्तवानु जिह्वेयं न स्पर्शयन्तु पापिनः । शपित्वैवमजः क्षिप्रान्त्रैवान्तरधीयत ॥ ६२

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शोकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

वपदेवाकाण्डे एकादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥

धौ एषीचिद्वच ममता ब्राह्मणयोः कष्ट निवृत्तिः ॥

तदेव संमिता जिह्वा न सवालास्य पापिनः । केवलं मूकचक्षुषे तत्रैवास्थानमष्टये ॥ १
 एषैतदद्भुतं राजा किमेतदिति चिन्तयन् । विद्यात्माप निवृत्तं तदानीं वृषहन्तृये ॥ २
 पुनरिषुशमनुजं सुधर्मस्य मदीपतिः । एतापरं किं कर्तव्यं विशुद्ध मतिमान् खलु ॥ ३

इति राजवचश्चन्द्रा जगद्वचनं द्विजः । माराध्य देवमधुना पुण्डरीकाक्षमादरात् ॥ ४
 प्रापयामि यथापूर्वं चाक्षम्याहतं क्वचित् । इत्युक्त्वा पूजयामास आता विष्णुमनन्यधीः ॥ ५
 तदाऽऽविशासीतस्त्राष्ट पुण्डरीकेक्षणः प्रियात् । प्रसीद भगवन्निष्णो भक्तानामभयप्रदः ॥ ६
 शापात्समुद्राग्नेनं भवद्वकभञ्जस्य भो । विशुद्धस्य धनश्रुत्वा ग्राह विष्णुर्जगन्मयः ॥ ७
 मत्तो यत्प्रसादेन स्मृता विद्याभ्युता पुनः । युक्तं किं विदुषश्चिदाहन् दूषितं पठोकिभिः ॥ ८
 विनयेन समोपेता विद्या सर्वत्र पूज्यते । विदुषामवमामेव शशाङ्गाः कुधा भृशम् ॥ ९
 तस्मादेवं समुदूर्तं शापात्समाश्रयन्वते । इति विष्णोर्बचश्चन्द्रा पुनर्वाचमुवाच सः ॥ १०
 दाताः ॥ एवं स्तमिस्तव लोकगुरोस्ततः । क्षमस्व मनुमैवं त्वं ज्ञापादुद्धर गीमतः ॥ ११
 इति वाक्यं निशम्यास्य विष्णुस्सर्वज्ञानमयः । पुनर्विद्यां प्रदत्ता चेद्बिदुषो दूषयिष्यति ॥ १२
 मासोऽयं मनसावैवं जगद्वचनं तदा । किं ब्रूया किवते यत्तत्स्वयाऽऽशक्येऽत्र कर्मणि ॥ १३
 शापान्मोक्षयितुं शक्तिर्नास्ति मे प्रह्वणोऽभ्युता । इति ब्रुवन्तं गोविन्दं ब्रूया वीक्ष्याप्रवीह्वलः ॥ १४
 त्रिशङ्कुमाभितं पूर्णं विष्णुमिश्रोऽपि तापसः । निदिवं प्रेषयामास सतपोगौरवादयम् ॥ १५
 न ते द्यागस्ति तन्मात्रं स्थाभिते पुण्योत्तम । इति तस्य वचः कुरं धृत्वा कोपाकुलो हरिः ॥ १६
 विनिश्चसि मां मोहाघस्तव त्वं भ्रातृमायतः । परिहीणो भवेत्पुञ्जः सिरौघानमशिश्रयत् ॥ १७
 विशुद्धं विष्णुना रातं विद्याय स महीपतिः । विचारयामास चात्यर्थं किमेतदिति क्षामति ॥ १८
 विशुद्धोऽपि कर्मणायं क्षयमापाद्भिन्नबालिषु । विरः प्रसीषकास्ते तु राजा केदारमीश्वरम् ॥ १९
 महोरगमे महासेनरसेचितुं प्राप भक्तिः । सुधर्मं तं विशुद्धं च समाहूय महेश्वरम् ॥ २०
 इष्टां प्रणम्य भक्त्यागु स्तुत्या स्तोत्रैरभेकशः । गोपुरद्वारमालय तस्यै ताम्भ्यां महीपतिः ॥ २१
 तदानीमृषयः केचिप्रणम्य परमेश्वरम् । केदारनाथं सन्तोषाश्रितुः प्रापुरात्र ते ॥ २२
 प्रणम्य ताम्रव भ्रूवालः पाण्डुकां मदर्शयम् । प्रार्थयामास युष्माधिर्मोचनीयामिति द्विजौ ॥ २३
 प्रह्विष्णोस्तु विहाय शापं प्राप्तायिमौ द्विजौ । शापान्मोक्षयितुं चैतायशक्ताः पृथिवीपतिम् ॥ २४
 माद्रीर्मिर्षोजयित्वागु सं स स्थापनमापिरे । मोचकः कश्चिरेतीति निवसन्पृथिवीपतिः ॥ २५
 परिभ्रान्तिमवापार्य यदा दुःखितमानसः । तदानीमागतस्तत्र दृष्टोच्चिरसह क्षिप्यकैः ॥ २६
 केदारनाथं देवेशं संप्रणम्यात्र भक्तिः । तं दृष्ट्वा तपतां भेष्टं राजा परमया मुदा ॥ २७
 प्रणम्य प्रधत्तान्नः प्रार्थयामास भक्तिः । रक्ष रक्ष द्विजायेतौ प्रह्विष्णोर्महाश्रुपे ॥ २८
 शापं प्राप्तां स्वकीयेन दोषेणास्त्रपुरोहितौ । इति राज्ञो यक्षद्वयस्य श्रुतिः परमया मुदा ॥ २९
 मस्मादाय ददौ पूर्णं मङ्गलं पापसन्ततोः । तदादाय नृपभेष्टो क्षेपयामास विप्रयोः ॥ ३०
 तदानीं पशुपते तस्य विशुद्धस्य यपुस्तवम् । सुधर्मस्यापि रसना समजायत पूर्ववत् ॥ ३१
 तदेतद्भुतं दृष्ट्वा सर्वेऽप्याश्चर्यमाययुः । मस्माद्वलेपनाच्छापाभ्युकायेतौ द्विजायुयौ ॥ ३२
 प्रह्विष्णोस्ततो मसमदिमा केन गण्यते । यद्यदेही महीपानस्तदाश्रयं समन्यतः ॥ ३३
 दृष्टोच्चिं तपतां भेष्टं प्रणतम् महीतले । तावुभौ आतरो विप्रौ प्रणम्य श्रुतिमन्त्रम् ॥ ३४
 भयता रक्षितापायो माहात्म्याद्भक्त्यनुगे । ज्ञाप्यते भयता मस मदिमा शङ्करेण या ॥ ३५
 इत्युक्त्वा दण्डयद्मौ नगन्तौ तं च भूमिपम् । माद्रीर्मिर्षोजयित्वाभ्यं स्थापयं प्रपयामुदा ॥ ३६

तदामृति तौ विप्रौ भस्मोद्धत विप्रहौ । भयापतुः परं भेषः कुम्भोद्भवपुरन्दरी ॥ ३७
 नारदस्य घञ्धुत्वा तालुभौ ऋषिदेवपौ । आश्रयाधिष्मन्सी भस्ममाहात्म्यमद्भुतम् ॥ ३८
 माययन्तौ म्रियन्तुधौ तस्यतुः परया मुशः । तदाऽहं तत्र विमना यतिकश्चिन्मनसा सारम् ॥ ३९
 तिष्ठत्ययं कथामागं पुनरुत्तरं सुरेश्वर । बाधन्ते राक्षसा मयं समुद्रस्य समभिताः ॥ ४०
 दैत्यैरतो विनाशाय तेषां यत्नं कुरुष्व भो । जगद्वेपं तदाऽमस्त्यः कोपाकुलितमानसः ॥ ४१
 किमुच्यते त्वया भ्रान्तं प्रतिवृत्तावयोर्यच्चः । माहात्म्ये वर्ण्यमानेन भस्मनः पापहारिणः ॥ ४२
 तिष्ठत्ययं कथामागं इत्यन्नाथ्यतया यतः । तस्मादुरामेन सहसा राक्षसो भयदोषतः ॥ ४३
 क्षपितैवमनस्त्योऽयं समाहूय पुनरुत्तरम् । माहात्म्यं श्रवणेनात्र भस्मनस्तर्जितेन सः ॥ ४४
 मयासौ राक्षसाहन्तुं न कश्चिन्मन्त्रविविति । समुद्रतीरमासाद्य भस्मावापामिमन्त्रितम् ॥ ४५
 धृष्टा सलाटे करपोरालोदय स मद्भानुषिः । साजुहायांबुधिं पार्ष्णि प्रसार्य ॥ महाकपिः ॥ ४६
 तदानीमागतोऽम्भोधिः करे नीहारविबुधम् । प्राज्ञाशमास तं ध्यात्वा महादैवमृषीश्वरः ॥ ४७
 जंहरेद्भ्रातुराह पापाप्राज्ञसामपि तुर्जनाम् । दधमुक्त्वा ददौ भस्म सुरेदाय घटोद्भवः ॥ ४८
 तदावायामरेष्टोऽपि धृष्टा सर्वशरीरके । राक्षसान्धुरान्सर्वान् जघाताय महीपते ॥ ४९
 ततः पयोधिं मुक्त्वाभ्ये प्रतस्थे स्वाधमाय च । तदानीं मधुशाल्मीयं मामाहूय महीपते ॥ ५०
 ऋषेरध्याशमासाद्य सान्त्वयममरीह्वयः । न किञ्चिदपि जानाति मूढोऽयं तपसांवरः ॥ ५१
 रक्षैतं कृपया त्वामिन्द्रियुक्त्वा मण्यनाम हि । प्रसन्नः प्राह वचनमगस्त्यो दीद्वय मामपि ॥ ५२
 भविष्यति महीपालः कश्चिद्भुजबलादयः । हृष्टाश्च भस्मनिटिले रक्षोवपुरिदं नुतम् ॥ ५३
 त्यक्ष्यत्ययं क्षीरीं स्वं समेष्यति यथा पुत्र । पश्चिमाशामनुग्रह्य पाकयिष्यति च भुञ्जम् ॥ ५४
 इयुक्त्वा प्रपयी क्षीरं त्वाम्रमं प्रति तापसः । तथैवाहं क्षमायस्य स्पृष्ट्वं पत्नये स्वके ॥ ५५
 रक्षोवपुत्रुमाय घोरमस्त्यन्तं गार्हितम् । हृष्टा रक्षिणिले भस्म प्राप्तवाम्नामकं हृष्टः ॥ ५६
 इयुक्त्वा स्वमठानां शु सस्मरः धरुणस्तदा । तदानीमागतास्सर्वे भटास्तश्च महाबलाः ॥ ५७
 तैरयं स्वविशं प्राप पश्चिमां तुष्टमानसः । स्वपदं प्राप तरसा भस्मसन्दर्शनात् द्विजाः ॥ ५८
 धृष्टा खरित्रमस्याशु राजा भुञ्जयत्सलराम् । अत्यन्ताभ्यर्थयन्पुत्रो भस्मन्यासकमानसः ॥ ५९
 भस्मावलितसर्वाङ्गो भस्मशम्भारतस्सदा । पुत्रमिषकठयैश्च मुक्त्वा भोगान्घ्येऽभितान् ॥ ६०
 कैलासं प्राप देहान्ते मुदा परमथा द्विजाः । य पतद्भस्ममाहात्म्यं शृणुयात्साधधानतः ॥ ६१
 आयेष्टा पठेद्वापि स पाति परमां गतिम् । पुत्रकामो लभेत्पुत्रं धनकामो लभेद्वनम् ॥ ६२
 निपाकामः परां विद्यां मोक्षार्थी मोक्षमाप्नुयात् । स्वर्गस्तेषु सुरायान् ब्रह्महत्यादि पातकैः ॥ ६३
 मुच्यते नात्र भन्देहो नियमाच्छ्रवणात् द्विजाः । बहुलोकेव किं विद्या शृणुष्वं भाषितांतराः ॥ ६४
 ब्रह्महत्यादिपापानां प्राग्विस्तमिदं स्मृतम् । सर्वोपनिषदां सारं साक्षात्सर्वेश्वरात्मकम् ॥

छठार्था यूयमपुना वेदवेदाङ्गकोविदाः ॥ ६५

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 उपदेशकाण्डे द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोदशोऽध्यायः ॥

श्री रुद्राक्षधारणात् सर्वत्र कुङ्कुटयोः राजमन्त्रिब्रुले जनिः ॥

अथ रुद्राक्षमाहात्म्यं वर्णयामि द्विजोत्तमाः । सर्वाद्यौघहरं पुष्पं पठतां शृण्वतामपि ॥ १
भक्तिहीनोऽप्यवा भक्तो मूर्खो मूर्खतरोऽपि वा । रुद्राक्षं धारयेद्यस्तु मुच्यते पातकैरयम् ॥ २
महाप्रतमिदं प्राहुर्मनुष्यैः स्तत्त्वदर्शिनः । रुद्राक्षधारणात्पुण्यं केनवा सहस्रं भवेत् ॥ ३
सहस्रं धारयेद्यस्तु रुद्राक्षाणां घृण्यतः । सुप्रसन्नैः नमन्येनं यथा रुद्रस्तपैवसः ॥ ४
ममाक्षे तु सहस्रस्य बाहोऽप्योडश बोडश । एकं शिलायां कल्पोद्भांश्च द्वादश द्वयोः ॥ ५
द्वादशैकाक्षं देहेतुं श्रयेकं वर्णयौघं पदं । धारयेद्यस्तु रुद्राक्षाष्टद्वयस्यते दि सः ॥ ६
मुक्ताप्रपाठस्फटिकरौप्यवैडूर्यं वाञ्छनेः । धारयेद्यस्तु रुद्राक्षान् स रुद्रो नात्र संशयः ॥ ७
वैद्यलं यापि रुद्राक्षाष्टद्वयमुद्रा विमर्ति यः । तं न स्पृशन्ति पापानि तमांसीव विमलसुम् ॥ ८
रुद्राक्षमालया जतो मन्त्रोऽभ्यन्तपल्लवः । मरुद्राक्षत्रयः पुसा तावन्मात्रफलप्रदः ॥ ९
यस्याङ्गे वास्ति रुद्राक्षं एकोऽपि बहुपुष्पदः । तस्य अमनिरर्थं स्वातिपुष्पद्विष्टं यथा ॥ १०
मूर्तिविमलस्य रुद्राक्षं यः स्नाति मतिमात्रतः । मन्त्रालान्कृतं तस्य आवते नात्र संशयः ॥ ११
वैद्यलं यापि रुद्राक्षाष्टद्वयमुद्रा विमर्ति यः । तं न स्पृशन्ति पापानि बहुजन्मोद्भूतानि च ॥ १२
पूजयेद्यस्तु रुद्राक्षं मुक्ता तोषामिपेचनम् । यत्फलं लिङ्गपूजायां तदेवाप्नोति निश्चितम् ॥ १३
यथानताः पञ्चगुक्ता स्तपैर्यकाश्चाननाः । चतुर्दशमुद्राः केचिद्रुद्राक्षा लोकपूजिताः ॥ १४
भक्त्यैतापूजयेन्मर्त्यो दक्षिणोऽपि शिष्य लभेत् । शृणुश्चमययानेन पुष्पाख्यामानि भूधराः ॥ १५
नमिदं प्राप्ते पुरा काचिन्महानन्देति विधुताः । यन्मूषं पररयनिता सर्वायययस्यदरी ॥ १६
एतं पूर्णमुद्रं सवाद्यं वात स्पर्शयोजितम् । शायराणि सुदृग्दानि पादुके च हिरण्यये ॥ १७
विचित्राभ्यन्तराण्यद्याद्वात्वाक्षमुद्रमभिमाः । वायो महिष्यशतरोदासाश्च बहुसप्तकाः ॥ १८
गन्धं कुङ्कुमं कपूरं कस्तूरी लेपयस्वसां । मूष्यानि पराणां च कोटिसंख्याधिकं यनम् ॥ १९
शिवपूजायतां दिव्यं मन्त्रमर्म पराधना । मन्त्रादिपञ्चासकां शिवमाम् उपोऽसुपा ॥ २०
शिवमन्त्रान् द्विजान् दृष्टुः प्रणम्यती मदामुद्रा । विनोदं हेतोस्त्वावेदया नात्यमण्डपं मन्थयाम् ॥ २१
रुद्राक्षमूषितं यैकं सर्वत्र वैद्यं कुङ्कुटम् । वरताजैश्च गीतैश्च सदा नर्तयति स्वयम् ॥ २२
पुनश्च विदुःसमुर्ध्वरसदीपिभिः परिधामिताः । रुद्राक्षैः कृतवैद्यैः कर्णामयैः कुङ्कुलैः ॥ २३
सर्वत्र दिशस्तथा तस्याः परं नृत्नं चालयत् । शिलायां बद्धरुद्राक्षः कुङ्कुटः कपितामहः ॥ २४
चिरं नृत्नति नृत्नतः यद्यपि चित्रमायतनं । बालेन निघ्नं प्राप्तायिषौ सर्वत्र कुङ्कुटी ॥ २५
मद्दं सेनायय नृपते । काश्मीरविषयेऽस्ति । सर्वत्रस्तनयो नास्ति सुधर्मसततमूषदि ॥ २६
कुङ्कुटस्तदमात्यस्य ताम्बायस्यस्ततोऽप्यक्षः । तावुमौ परमद्विग्यौ कुमारौ रूपसुन्दरौ ॥ २७
विद्याभ्यासरतो यानौ सहस्रीशं प्रचक्रतु । तावुमौ सर्वगात्रेषु रुद्राक्षहतमूषयो ॥ २८
दारुदेव्यैः मण्डपपुष्पादि विमूषयाम् । हेमरत्नमयं मुक्त्या रुद्राक्षं दधतुमर्तो ॥ २९
रुद्राक्षमालिनी नित्यं रुद्राक्षं धरन्नुनी । रुद्राक्षकण्ठामरणी सदा रुद्राक्षकुङ्कुली ॥ ३०

कुले महति सज्जातौ तौ भुक्त्या भोगमीप्सितम् । पूर्वाभ्यासेन रुद्राक्षो भद्रामिति समन्वितौ ॥
 कालेन शामय प्राप्तौ पद परमशोभनम् ॥ ३१
 इति भी स्कान्दे महापुराणे शङ्करसहिताया शिवरहस्यप्रण्डे
 उपदेशकाण्डे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्दशोऽध्यायः ॥

चित्रादाविर्भूतेन विष्णुना रुद्राक्ष मदिमानुवर्णनम् ॥

पुरा पुष्करदेशस्य राजासीःसीम्यनामयान् । सदा दुर्गामं निरतो नित्य वेदपारतिप्रियः ॥ १
 तस्य भार्या धनुमती रूपयौवनशालिनी । राज्ञो वेदधामिपमम स्यात्परातिमीक्ष्य सा ॥ २
 दुष्प्रान्तात्तेन मतसा चिन्तामाप निरन्तरम् । भार्या पुरोहितस्येव ततस्त्वममतादयाम् ॥ ३
 विशास्य राज्ञो दुष्प्रेषा निजदुःखस्य कारणम् । क्लिप्तमिरतिलस्य केनपि हेतुना भवेत् ॥ ४
 इति पृणतीसेना सा पुन प्रत्यभापत । रुद्राक्षधाग्न्य भद्रे सर्ववश्यकर पराम् ॥ ५
 सर्वपापहर तृणा सर्वस्याघिनिक्रान्तनम् । भूतप्रेतपिशचाद्या न च हिसन्तित माम् ॥ ६
 न च दहन्ति सर्पाश्च घार्यन्ते ये न पा यथा । इत्थुक्त्वैव ददौ तस्या रुद्राक्ष सा सुपावनम् ॥ ७
 सा तदावाप विश्वास्ताकण्ठदेशे यथ्यघटि । तस्याभामकहृदयस्तद्राशौ स महीपति ॥ ८
 प्रविश्य भयन तस्यास्तथा भेजेऽति मोहित । एवमेव विचारय कीदयामास ता नृप ॥ ९
 तदा विचारकाभावाःसेना तस्य महीपते । इतस्तन्मु रुद्राक्ष मुक्त्वैव मदनानुम् ॥ १०
 स पञ्जरनहसा कथिहुरोधास्य पुर नृप । चतुरश्वलैश्चाक कृतकोलाहलाय ॥ ११
 ध्रुवेतःत महीपक्षस्तेनया चाचक्रिषा । प्रत्यमहीसमायात कृतकोलाहलाय ॥ १२
 राज्ञोऽस्य सेना सा शीघ्राद्दुद्राक्षतलनस्ताराम् । एकाकी प्राप नगर राजासापतिधायनाम् ॥ १३
 प्राप्यागु भयन तस्य पञ्चैव सर्व विधौ च । तस्यावास्थाविनिर्मुक्त सराश्वे दुःखितान्तर ॥ १४
 तदाऽस्य महिषी प्राह राजान कीक्ष्य दुःखितम् । जयो भविष्यति क्षिप्र धृते रुद्राक्षमुपमे ॥ १५
 क्लिप्तप्रयै न जग्देह कर्तव्यो भवता यमो । श्रोतव्यस्ते पुराणेषु कुचालोप पुरोहित ॥ १६
 इति तस्या वचश्चत्वा सम्राट् पुरोहितम् । श्रुत्वा रुद्राक्षमहाभ्य सर्वं दुःख निवारकम् ॥ १७
 यभार स महीगलो रुद्राक्षाया सहघ्नम् । वसुमत्स्यपि तद्भार्या दधौ तावत्सुपावनम् ॥ १८
 तत प्रतस्ये युद्धाय सज्जोऽय महीपति । नियोज्य पत्नीं सारथ्ये सेवां स्वस्य यतोमहि ॥ १९
 प्रविश्य तान् रिपून्तान् दधौ शङ्ख महावहम् । यभाऽस्य वैश सवशे छत्वा प्राप पुरं स्वहम् ॥ २०
 तत्र समवन प्राप्य भार्या सह भूमिष । माहात्म्यं नितरामस्य वर्णयन् परमासुदा ॥ २१
 स्वदेशस्यान् जनान् सर्वान् चक्रे रुद्राक्षधारीष । तस्यास्ता सुदुमारी हौ कुमारी सर्वलक्षणी ॥ २२
 तत्रैकोऽति रघातयोऽय स्मृतस्तथनिरयार्यया । अभूयस्तथा कवे सर्वलक्षण सयुते ॥ २३
 भाया सर्वकलाङ्गाया स्मृता शिवाङ्गनार्यया । यतयोरपि रुद्राक्ष ययचाय महीपति ॥ २४
 प्रह्लादास्य तनुज कमलश्राद्धयो युवा । यस्मिन् कलदेशेऽस्य विप्राणां कुमारीकाम् ॥ २५
 ज्येष्ठा सर्वकलाङ्ग वा शालोचनैव वर्मना । तद्वाची भयनकलिक्तापुत्री दपती युतौ ॥ २६
 तदानीं कमलाक्षोऽय भूषणमि स्त्रिय करे । दत्वा सीथानि तस्याश्च वेदिकाया विधाय स ॥ २७
 संयोगाद्यद्वयमास ता भार्या मदनानुर । न घार्यन्ते त्वया वृत् रुद्राक्ष वरभूषणम् ॥ २८

तन्मया सह सङ्गते न युक्तः कलु सर्वदा । इति मार्यावच्छ्रुत्वा कमलाक्षो वचोऽश्रवीत् ॥ २९ ॥
 धार्यते मूर्ध्नि दिव्यं नानास्त विचित्रितम् । तस्मादस्य किमाक्षिप्यं रुद्राक्षस्य वरानने ॥ ३० ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा भार्या वचनमब्रवीत् । न धार्यते महामोहाद्गुदाक्षं वरमूर्ध्नि ॥ ३१ ॥
 मदावातक शेषेण दशोऽयं न हि संशयः । न तेव सह वासोवा संयोगोपि हि युज्यते ॥ ३२ ॥
 यस्मिन्नयं पुराणानि प्रमाणानि न संशयः । यद्यवा तव विश्वासः कस्मिन्वास्ति नरोत्तमे ॥ ३३ ॥
 श्रोतव्यो मत्पुत्रसोऽयं सर्वज्ञात्मा कौन्दिनः । इति भार्या वचश्चुत्वा राज्ञा ग्राह पुनर्वचः ॥ ३४ ॥
 इत्यर्थं पदिदृष्ट्वा संमतो मम षष्ठितः । भविष्यामि तदा भार्या तवाहं पुरषोऽपि सन् ॥ ३५ ॥
 भविष्यसि त्वं पुरषस्तत्पुत्रं वरानने । छीकयैव वचः ग्राह भार्या वीक्ष्यायममृतः ॥ ३६ ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तथेत्यङ्गीकृत्य सा । तस्यां राज्ञां व्यतीतायां दंपती सौ समुपितौ ॥ ३७ ॥
 कल्याणमण्डपे प्राप्ते सर्वाभरणभूषितौ । तदानीमागतास्तत्र ब्राह्मणः केचनोत्तमाः ॥ ३८ ॥
 प्रष्टुं कल्याणमतयोर्भूषाकाक्ष समगताः । समगतानि यं वीक्ष्य भर्तारमवदत्तुपी ॥ ३९ ॥
 संमतरतथ कोचास्या हेतु विप्रेषु भूमिषः । रुद्राक्षस्य वरिष्ठत्वं प्रष्टुं तद्वर्तुष्यद्दो ॥ ४० ॥
 इति तस्या वचश्चुत्वा स्मितपूर्वममापत । पतिः — कल्याणमण्डपे हस्तिन् शेषशायी जनार्दनः ॥ ४१ ॥
 चित्रकपी चित्रकूट्ये गतिगति वरानने । बभौक यदि तदा त्वयोक्तं तत्तया भवेत् ॥ ४२ ॥
 उपाय तरसा स्विषा वदाह्वलि पुटेन वै । इति मनुर्वचश्चुत्वा वक्ष्येत्पुण्या पुनश्च सा ॥ ४३ ॥
 वदाह्वलिपुटो विष्णु चित्रकपिगमाह हि । मस्ति चेन्महिमा पिण्डो रुद्राक्षस्यावहारिणः ॥ ४४ ॥
 रुद्राक्षधारिणां पाप कृतं पुण्यफलमश्नुते । कृतं च पुण्य पापाय येनारुद्राक्षधारिणा ॥ ४५ ॥
 भयमर्थो यदि हरे सत्यो वेदान्त संमतः । सर्वा विरुद्धस्मरंश्च विधुतस्तत्र संमतः ॥ ४६ ॥
 तथा वदाधुना शीघ्रमुत्थायास्माद्गुह्यतः । स्विषावा सुखामयं स्वस्मिन् वयातरयं शिष्यादया ॥ ४७ ॥
 इत्युक्तमाश्रेण हरिः चित्रकपी भयान्वितः । सत्यं सत्यं त्वया प्रोक्तं सर्वशेदान्तसंमतम् ॥ ४८ ॥
 माहात्म्यमस्य देवेशः केचन वेद शङ्करः । ज्ञातेन वज्र कुत्रापि ज्ञाती मल्लेन शोभने ॥ ४९ ॥
 धार्यते धार्यते स्वाक्षे रुद्राक्षं वरमूर्ध्नि ॥ स एव घण्टः पृथक्त्रि विभेद्यं तस्यसत्यतः ॥ ५० ॥
 एतनोक्तेन किं सावि सर्वार्थमिदं भुवम् । इत्युक्त्वा वासुदेवोऽयं पुनरिष्टादये यथा पुरा ॥ ५१ ॥
 तदेतद्भुतं दृष्ट्वा सर्वे तत्र जनाः स्विताः । आश्चर्यमापुरत्यर्थं तस्यां विश्वासमावपुः ॥ ५२ ॥
 कमलाक्षोऽपि तातायमाश्रयेण समन्वितः । विचारमात्रं चात्यर्थं कृत्वा स्वयचनं हृदि ॥ ५३ ॥
 तदानीं तं भमाकृत्य तस्या सुत्यधुजनाः । राज्ञस्त्वमधुना शीघ्रं मुक्त्वा पुरयच्छणम् ॥ ५४ ॥
 अचिद्वैषम्यमूपाटैर्मय स्वयचनं स्रज् । परिहारावचः श्रुत्वा नुरोऽयं मीढपानतः ॥ ५५ ॥
 स्वयं भूत्वजनान् ग्राह यत्नेन पुरषो भवेत् । तदानीमहमेतस्या मयेव वल्लभा धृष्टः ॥ ५६ ॥
 इत्युक्तमाश्रेण तदा पुरषोऽभूदियं धृष्टः । कमलाक्षोऽपि सहसा स्वीत्यं माय दिवाश्रयाः ॥ ५७ ॥
 कमलाक्षीति विख्याता तद्वरमयेवमज्ञा । सोऽयं सर्वकलावहृत्प्रावयका प्रथितो मुनिः ॥ ५८ ॥
 कमलाक्षी प्रणयनेन मर्तारं वीक्ष्य चाश्रवीत् । प्रवच्छ मम, रुद्राक्षं सर्वपापीघनाशनम् ॥ ५९ ॥
 सर्वशेदान्तसंसिद्धं साक्षादीदाम्यक परम् । न क्षयतेऽस्य माहात्म्यं केनापि त्रिपपापनम् ॥ ६० ॥
 दक्षं भक्त्या समादाय दूर्ध्वं स्वादे मुदन्विता । तापुमौ दंपती मन्मथुक्त्वा भोगांश्च तस्मिन् ॥ ६१ ॥
 कमलाक्षमिता योऽसी प्रान्नाकादयो नृपः । केरळी तं मनुश्रीक्ष्य सीमवन्तं मदीशतिम् ॥ ६२ ॥

मम पुत्रोऽगमत् स्त्रोत्वं कमलाक्षो मदीयते । सुता तवापि संजाता पुरुषवं सुशोभनम् ॥ ६३ ॥
 अत्याक्षयमिदं दृष्टमनयोद्धारितं नृप । अस्ति मे तनयोऽन्यो विबुधाण्यो महामतिः ॥ ६४ ॥
 तस्य ते कन्यकामन्यां स्वातां विशङ्कनाप्यथा । प्रयच्छ विधिना राजन् सर्वतक्षणसंगुताम् ॥ ६५ ॥
 प्रज्ञानाघयचः श्रुत्वा सौम्यवान् शृण्विपीठिः । तथेति च ददौ कन्यां विबुधस्यात्मजां पराम् ॥ ६६ ॥
 विबुधोऽपि पिपासेनां धृतच्छदाक्षमूषणाम् । मानयित्वा स्वकं देशं प्राप कन्याणयेयतः ॥ ६७ ॥
 तत्र स्थित्वानु विपुलान् भोगांश्च पुमुते तथा । सौम्यवान् प्रज्ञानायोगि धृतच्छदाक्षमूषणौ ॥ ६८ ॥
 कथयन्तौ च माहात्म्यं पुराणेषु प्रसिद्धिमतम् । मुक्त्वा भोगांश्च विपुलान् दृष्ट्वा दृश्यञ्च शोभनम् ॥ ६९ ॥
 मन्ते च परथा प्रीत्या पुत्रपौत्रकलत्रकैः । भीमकैलासमनुलं प्रापतुर्माद्वानोत्तमाः ॥ ७० ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवस्तोत्राखण्डे
 उपवेशकाण्डे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एञ्जदशोऽध्यायः ॥

रुद्राक्षधारणं महिम्ना माजारेण स्वर्गात् कल्पवृक्षानयनम् ॥

कपाशपदपि रुद्राक्षमाहात्म्यं पर्यवस्यदम् । तिष्ठद्रेसे पुरं किञ्चिदूचकाशयं सुशोभनम् ॥ १ ॥
 तत्र कश्चिद्विजयेष्टस्तुमदीयमयो महान् । रुद्राक्षमालाधरणो कठे विप्लवमानसः ॥ २ ॥
 पुत्राः पौत्रास्तदीया मे सर्वे रुद्राक्षमूषणाः । एवं वसन् सुप्रदीपो निपमञ्च स्वकारवै ॥ ३ ॥
 रुद्राक्षधारिणामग्रे हास्याभ्यहमनुशमम् । नेतरेषां महापापकलुषीकृतचेतसाम् ॥ ४ ॥
 क्षुत्वाभ्यस्य निधमं कश्चिद्योगाङ्गस्यो यतीश्वरः । योगमार्गेणिरतस्सर्वशास्त्रार्थकोविदः ॥ ५ ॥
 समागतः पुरं शीघ्रात्सर्वैर्बहुमतो जनैः । न धारयत्ययं पुण्यं रुद्राक्षं वरभूषणम् ॥ ६ ॥
 तस्मादेनमसी विप्रश्च सुप्रदीपो महामतिः । नाङ्गीचकार दिक्षां च नोक्तवानस्य योगिनः ॥ ७ ॥
 एवं दिग्गेषु कतिपु गतेष्वयमतिक्रुधा । शूद्रेषु भिक्षायाजेन तद्गृहद्वारमागतः ॥ ८ ॥
 तमागतञ्च विहाय सर्वे तद्गृहवासिनः । नाङ्गीचकुम्भस्थितास्तृष्णीमजानन्त इषाम्तरे ॥ ९ ॥
 सुप्रतीपस्त्वयं पञ्चादिनिर्गल्य रुद्रार्द्रहः । किमयमागते गच्छ भिक्षा नास्ति शूद्रे मम ॥ १० ॥
 शूद्रेभ्यश्चैषु सर्वेषु भिक्षाग्रहं यथेच्छया । रुद्राक्षधारिणामग्रे नेतरेषां च मद्गृहे ॥ ११ ॥
 न धार्यते त्वया विप्र रुद्राक्षं सर्वपापदम् । इति तस्य वचः श्रुत्वा मच्छ मच्छ पुरो मम ॥ १२ ॥
 भिक्षा न दीयते तुभ्यमित्युवाच द्विजोत्तमः । एवं निशम्य यवनं सुप्रदीपस्य प्रीमतः ॥ १३ ॥
 ह्वा यमाये वचनं परुषाभरत्नयुतम् । निशम्य वचनं तस्य योगिनो निपुर्न तद् ॥ १४ ॥
 सुप्रतीपात्मजाः रुद्राक्षमपृष्ट्वा दुराशयम् । तदीयेतीव दण्डेन निस्स्वम् दूतो द्विजाः ॥ १५ ॥
 ततस्संसंभ्रमं रुद्रस्सन्वासी सगुणविपम् । सालंकाशयं समासाद्य सर्वमस्मै न्यदयेत् ॥ १६ ॥
 सालंकोऽपि नृपभेष्टः श्रुत्वा तदनुपूर्वशः । स्वकीये रणयामास सुप्रतीपं धटैस्तदा ॥ १७ ॥
 सन्यासितं समापान्तं भिक्षार्थं तव वेश्मनि । किमुद्यादयितुं युक्तमद्वत्ता तं वलापुनः ॥ १८ ॥
 परुषं वचनं चोक्तं स्वकीये पुत्रकैर्नत । इति राज्ञो वचःश्रुत्वा सुप्रतीपोऽमयीद्वचः ॥ १९ ॥
 न सन्यासाश्रमो राजन्विना रुद्राक्षधारणम् । रुद्राक्षधारणं ह्यहं सर्वेश्वेवाधमस्य च ॥ २० ॥

रुद्राक्षधारणेनैव मुक्तिर्लभ्यते केवलात् । इति वेदाश्च चत्वारो वदन्ति किं सादरम् ॥ २१
 किञ्चास्ति नियमः कश्चिन्मम राज्ञिभ्यं शृणु । रुद्राक्षधारिणामग्न दास्याम्यहमनेनसाम् ॥ २२
 स वयो मम राजेन्द्र योवा कोवाऽस्तु मानवः । स पूज्यस्सहि धर्मात्मा यथा देवो महेश्वरः ॥ २३
 नेतरेषाञ्च उपातामग्न दास्याम्यनुत्तमम् । न पुन्योऽप्य महापापी वरीपानाग्रमेव्यपि ॥ २४
 सुप्रतीपस्य वचनं धृत्वा राज्ञोऽस्य सन्निधौ । सन्त्यासी न पुनः कोपादिदं त्वचनमवधीत् ॥ २५
 किं साधयमस्ति रुद्राक्षधारणेन मम द्विज । किमावाति धृते तस्मिन्नुद्राक्षे तव भूसुरः ॥ २६
 गावाश्चमधुना शीघ्रं देवलोकमनुत्तमम् । पुण्याणि योगमाहात्म्यात्कनकवृक्षस्य क्षान्ते ॥ २७
 यदि शक्तिसिद्ध भवेदेव रुद्राक्षधारणात् । तदा त्ववोक्तममस्मिन्न सत्यमेव भविष्यति ॥ २८
 इति तस्य वचनं श्रुत्वा योगिनोऽप्य महीसुराः । यदि गत्वा पुरं दैवं योगाभ्यासेन कैवलम् ॥ २९
 शानतिं यच्छति पुण्यानि त्वमाशु सुरशासिनः । तदास्ति मग्नहे कश्चिन्मार्जारशिगुल्फजलः ॥ ३०
 दैवलोका समासाद्य पूजितस्सकलैस्सुरैः । सुशीघ्रं धृतद्राक्षः कनकवृक्षं तु शोभनम् ॥ ३१
 मानयिष्यति रुद्राक्षधारणेनैव सत्यतः । सुप्रतीपस्यः धृत्वा यतिः कोपाकुञ्जस्तदा ॥ ३२
 एवं यदि भवेद्वाक्यं तव विद्व तदादितः । यद्यो मम भवान्निवृत्त भविता तत्र कंशपः ॥ ३३
 रुद्राक्षधारणं श्रेष्ठं तदा सर्वेषु कर्मसु । उन्नतैवं योषमार्गस्थः पश्यन्तु सकलैःपि ॥ ३४
 प्राणातापस्य विधिता परमशिवपदुज्ज्वलः । गत्वा सुरपुरं शीघ्रात्कनकवृक्षमस्तनकम् ॥ ३५
 समानीशापमन्यस्य सभायां भूमिपाशितम् । इदं प्रसूनं भूपत्य हस्ते तत्सुरशासिनः ॥ ३६
 हृष्टा तद्भुज सर्वे महदाश्चर्यमनुताः । नृपेभ्यस्तदास्सर्वे तत्र सभासदः ॥ ३७
 एव योगिनमानीय कनकवृक्षमस्तनकम् । समागतमयं हृष्टा सुप्रतीपो महीसुरः ॥ ३८
 सपुत्रं प्रेयषामास स्वपुत्रं यतिं युद्धिमान् । मार्जारशिगुपानेतुं धृतद्राक्षमूपमम् ॥ ३९
 स तु शीघ्रं गृहं गत्वा तमानिष्ये समान्तरे । तं समदाय मार्जारं सुप्रतीपोऽग्रधीहवः ॥ ४०
 राजपुत्राक्षमाहात्म्यादायाः सर्वलोकाद्भुतम् । मार्जारोऽप्य देवतव समानेव्यति क्षीप्रतः ॥ ४१
 इत्युपस्था वाणिना विप्रस्तमवतलेऽक्षिपत् । तदानीमागतं तत्र विमानमति शोभनम् ॥ ४२
 पदपाशु तत्र सर्वेषु जनेष्व्याया तपुनः । सर्वलोका वयो शीघ्रं मार्जारोऽपि महीसुराः ॥ ४३
 तमापान्तं सुरापीशो विधाय सहस्रा घटी । प्रत्यग्रहीतसमारब्धं यज्ञमस्तु स्वसेनया ॥ ४४
 भयदरा गताक्षुर्नमस्पर्शं प्राप्य तस्य च । भविन्नमो विमानस्थं पञ्चरुधे विधाय च ॥ ४५
 विज्ञायागमनं तस्य मज्जता वृत्रहा सुधीः । आश्रयं च शिरस्तस्य नेत्रयोस्त विधाय च ॥ ४६
 स्वीयैतमनेरेन समलङ्कृत्य युद्धिमान् । विधाय पृथग्वत्सर्पं पुनस्तत्र सुतनुम् ॥ ४७
 सुप्रतीपस्य वृत्त्या तस्मिन्निष्ठाभ्याशे महात्मनः । उक्तवैद्यं वृक्षमनुलं प्रेषयित्वा सुरेश्वरः ॥ ४८
 वेदसिद्धादप्य दैवं प्रेषयित्वाऽमुना सह । मार्जारं च यथापूर्वं व्योमपादे विधाय च ॥ ४९
 प्रणम्य परया प्रीत्या प्रेयषामास देवपः । इत्य भविषितस्तेन मार्जारोऽप्य मरुत्यता ॥ ५०
 मातृहाशु विमानं तद् व्योममार्गमन्तिष्ठयत् । क्षणेन हस्तमाम्यस्य प्राप ताम्यां परिहृतः ॥ ५१
 भयदरा विमानात्सोदेषाभ्यास्त द्विजन्मनः । प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा प्रणम्य विनयेन च ॥ ५२
 तस्यो तस्याप्रतस्तस्यां समाया द्वाप्तपोत्तमा । भयस्या प्रदक्षिणीकृत्य वेदसिद्धादप्योऽमरः ॥ ५३
 प्रणम्य सुप्रतीपं तं जगद्गन्धं वचस्तदा । निष्कण्ठकम् सर्वं कृपया तव केषतम् ॥ ५४

पातयामि सदा स्मृत्वा भवन्तं त्वां शिवप्रियम् । इति देवेश्वरचनमुपस्थाप्य पूजितोऽमुना ॥ १४
सर्वं तदनुमत्याशु विमानेनाथ सोऽमरः । कल्पद्रुमोऽपि तं विप्रं विधाय त्रिःप्रदक्षिणम् ॥

प्रणम्य परया भक्त्या तस्यै तस्याग्रतो द्विजाः ॥ १५

इति श्री रुक्मिणी महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
उपदेशाकाण्डे षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अथ पोटशोऽध्यायः ॥

श्री रुद्राक्षधारणमहिम्ना मार्जारशिशोः देवलोके इन्द्रसत्कारः ॥

ददौ तदखिलं राजा शिखण्डाविष्टमानसः । उद्याय तरसा विप्रं प्रणम्य वितयेन च ॥ १
भवेन च समाविष्टो मार्जारं योक्ष्य तं तदा । प्राप्तस्य वा कथं स्वर्गस्तत्रेद्रेण च किं कृतम् ॥ २
किमुक्तं वचनं दृष्टि मार्जारं यद तत्पथः । इति राज्ञो वचश्शुन्या क्षुब्धसीपशिर्यं स्मरन् ॥ ३
स्वर्गलोकेऽस्तव्या प्राप्तो दृष्ट्वा सुरपुङ्गवः । पूजितस्तेन मार्जारं शिशो तत्त्वं शिखाश्रया ॥ ४
मुपस्थाशु वचनाच्छक्तिं यद सर्वं सत्कुचम् । इति श्रुत्वा विमिश्रे तस्मिन्प्राक्षभूपणे ॥ ५
मार्जारोऽपि समुत्थाय वज्राक्षतिपुटोऽगवीत् । नारदो ह्युन्दरं दिव्यं विमानमहमुत्तमम् ॥ ६
स्वर्गमायं सुरेशो मां द्रष्टुं प्रत्यग्रहीमुदा । तत्तत्सर्वभ्रमं हृष्टा चावरज्य गमावदुतम् ॥ ७
पाणिभ्यां मां समालिख्य शिखाश्रयाथ भक्तिः । गजस्कन्धं समारोप्य भूपयम् भूपणैः स्रक्तैः ॥ ८
वृत्तांतमखिलं ज्ञात्वा कल्पवृक्षामरादुभां । योजयित्वा मय्य साकं विधायापचितिं पराम् ॥ ९
मेवयामास मतिमान् भक्त्या कलत्रा सह । तदानीं तस्य महिषी शची प्रोवाच देवपम् ॥ १०
मार्जारोऽयमिमां पूजां कथमर्हति देवप । कोऽयं समागतः कस्मादेवादेतद्वद प्रभो ॥ ११
इति तस्या वचः श्रुत्वा सुरेशः प्राह तं पुनः । विमर्त्यैवं परं पुण्यं रुद्राक्षं रत्नभूपणम् ॥ १२
त एव धन्यः पूज्योऽपि सर्वदेवैश्च मानुषैः । धार्यते येन रुद्राक्षं देहितां पावनं प्रिये ॥ १३
न ज्ञापते त्वया किंवा रुद्राक्षमहिमा प्रिये । अथ पुण्यां कथां मया शृणुयावहिता प्रिये ॥ १४
पूर्वेषु कदाचनं प्राप्य त्रेतायुगेऽहिकुट्टरे । प्रणम्य परया भक्त्या मन्दरे चारुकावरे ॥ १५
पृष्टः प्रोवाच देवेश स्वस्यागमनमत्र च । धर्मः — ॥ शंभो महादेव भक्त्यासक्त विश्व ॥ १६
त्वयैवेदं पुरा कृतं यदं मम महेश्वर । किञ्चेत्तु च श्रुत्वा पूजा प्रकानां तव पावनी ॥ १७
भयान्विपोते भगवंस्त्वयि वै विमुखा जनाः । पीडयन्ते पापिभस्तेनै नरकैः दुःखसागरे ॥ १८
रक्षमा कृता च मया दा कुत्रवा वितथा भवेत् । धर्माधर्मादयौ मार्गा कल्पितौ भवता प्रभो ॥ १९
शुभं धर्मफलं शंभो दुःखं पापफलं तथा । निनिर्मितं भगवता देवदेवेन शङ्कर ॥ २०
तदेतत्स्वर्गनरकौ भवतैव हि कल्पितौ । तद्वच आश्रयैर्वृतैः पीडितं नरकैः शृणु ॥ २१
महापापिनमासाद्य भवदीयगणाः प्रभो । दिव्यं विमानमारोप्य नानारत्नविचित्रितम् ॥ २२
सन्ताप्य मामकान् इतान् कैलाशं निगुरे वत । इति श्रुत्वा कीनाशे भयाकुलितमानसे ॥ २३
प्राह गंभीरया वाचा भैरवस्तं शिवाग्रतः । किमस्य पुण्यं मतिप्रशस्तिं कीनाश शोभनम् ॥ २४
॥ अगमनि सत्यं त्वं कदाच शिवसन्निधौ । इति तस्य वचश्शुन्या भैरवस्य स धर्मराट् ॥ २५
चित्रगुप्तं निजाम्याक्षो स्थितं दक्षसङ्घपावदम् । चित्रगुप्तगतो देवं प्रणम्याञ्जलिं हस्तयान् ॥ २६

जगद् भैरव वीक्ष्य प्रथयाचतत पुन । प्रसीद देवदेवेश कृष्णाकर भैरव ॥ २७
 देशे कलिहस्तो यत्पुन व्याप्राप्तिषु महत् । तत्रास्तेभ्य महाबापी जामिनाभ्यो महाबल ॥ २८
 जारजस्यास्य पापस्य जननी व्यामिचारिणी । जारौघघवशात्पापामृतैषा किल देवप ॥ २९
 जारेण रक्षित पापी जनकेनैषदुष्टपी । कालेन यौवने प्राप्ते महायोगमोहकारणे ॥ ३०
 चौप ह्वापि दुष्टात्मा कामवाणेन पीडित । दासीधरतो नित्य सचयोमिह तादृशे ॥ ३१
 द्रव्यामायातुन कस्मिन् दिवसे जनकचतम् । जमान वतपापिष्ट कपटेन दुरात्मवान् ॥ ३२
 मद्यगवी सदा तद्वन्मामयोज्यतिवञ्चक । स्तेय कुर्वन् दिने कस्मिन् दृष्टोऽथ प्रामपालकै ॥ ३३
 ताहित पीडितो नित्य निहत पितृकान्धे । नकिञ्चिदस्य पापस्य पुण्यम् जन्मनि विद्यत ॥ ३४
 दिनाम्पित्त वावारि मृतस्यासन् जगत्प्रभो । पावितो नितरा दुर्दैरसदीपैरय प्रभो ॥ ३५
 सन्ताप्य तान् भूश दूतान् मयदीवा महेश्वर । मोक्षयित्वा दुरात्मान कैलास निन्यरे प्रभो ॥ ३६
 न किञ्चिदपि जानेऽह पुण्यमस्य दुरात्मन । इत्युक्त्वा चित्रगुप्तोऽय तस्यो वद्वालि पुर ॥ ३७
 तमाह भैरवो वीक्ष्य चित्रगुप्त स्वयजिष । कृष्णाकस्य भूपस्य सुता सर्वगोमुन्दरी ॥ ३८
 सखौ गृहे लकीये सा दारवाणि मनोहराम् । विधाय मल्लिकारुण्य रुद्राक्षप्रोतमध्वमाम् ॥ ३९
 पृष्टीवोद्गीय ता फल कश्चिद्गतनमार्पत । मन्थागतस्तदालिषा हारयष्टिमनोहरा ॥ ४०
 तदा तन्मध्यरुद्राक्षमेतस्य छिन्नमूर्धनि । पयात किल पुण्येन केनाप्यस्यातिपावनम् ॥ ४१
 निमग्न रक्तस्पर्शाच्छिष्टस्यपि बान्तक । तेन पुण्येन कैलासं प्राप्तवानयमन्तक ॥ ४२
 ब्रह्मो रुद्राक्षमाहात्म्य मया वक्तु न शक्यते । स चेत्किञ्चिद् भगवान् भक्तकृपाको न वा ॥ ४३
 तदेतत्तर्जमाकर्ण्य शैलादिकपितोऽम्बदत् (हंसितागवान्) । तिष्ठते रेदिनो यस्त देहे रुद्राक्षमुत्तमम् ॥ ४४
 कैलासमेव पातीति किमाश्चर्यं शिवमियम् । अस्थि कैलादि पद्माया मृतानां यदुकालत ॥ ४५
 पतित यदि ते शीघ्र कैलास यान्ति वै यम । तस्मादेतस्य कैलासप्राप्तिर्निबान्धुत किल ॥ ४६
 इति तन्वीशपञ्चन श्रुत्वातौ भयकपितौ । चित्रगुप्तयमौ तत्त्वा देवदेव त्रियम्बकम् ॥ ४७
 विचिन्तयन्तौ माहात्म्य रुद्राक्षस्याघहारिण । प्रतस्थाते महेशस्य चाश्रया स्वपद प्रति ॥ ४८
 प्रस्थित ता पुनरपि समाहूय महेश्वर । अद्यप्रवृत्ति रुद्राक्षधारिणो मम यद्वमान् ॥ ४९
 भारत् दृष्ट्वा यम भयप्रयवा ताम्भमना द्रव । दूताभामपि शिक्षेया कर्तव्या वाप्रमादत ॥ ५०
 ममप्राणाधिका भया भस्मरुद्राक्षधारिण । न तान् प्रत्यधिकारस्ते सस्य सत्यमिहोच्यते ॥ ५१
 इति शमोर्वचश्श्रुत्वा तथा कृत्वा वनस्ययम् । प्रथम्य परया भवत्या निजंगाय पद प्रति ॥ ५२
 दृष्ट्वैतदखिल शमोऽस्मन्निधौ पतन्वानरे । ममात्यन्तममृत्योति प्रतिरुद्राक्षधारिणम् ॥ ५३
 तन्मया पल्लभे पूजाकृताभ्यास्तुमुजस्तमम् । इति देवेशपञ्चन श्रुत्वेन्द्राभ्यपि विस्मिता ॥ ५४
 मामादाय कराम्बा सा मूर्ध्नीधाय नरेश्वर । कृत्वा स्वेत्ययोर्भक्तता प्रेयथामास भूमिप ॥ ५५
 पदितमिति निश्चय्य तत्र वृत्त दिविनृपति पृथग्दशकेन चराम् ।
 मधिकमपमियाय अकिमसिन्नचिगतविसयमानसो दिनेन्द्रा ॥ ५६

इति श्री स्कान्दे महापुण्ये शंकरसंहिताया शिवरहस्यकाण्डे
 उपदेशकाण्डे पोटशोऽध्याय ॥

॥ मय सप्तशोऽध्यायः ॥

धीरुद्राक्षधारणात् शान्तिकस्य भद्रकाव्यनुग्रहः ॥

ततः प्रणम्य राजाऽसौ सुप्रतीपं द्विजोत्तमम् । मकत्या स्वस्यापि रुद्राक्षं यथाचे घर्तुमात्मवित् ॥ १
 रक्ष मां शरणं श्रानं कृतमन्तुं द्विजोत्तम । कृतार्थोऽसि कृतार्थोऽसि दर्शनालापतस्तव ॥ २
 इति मुच्यति राजेन्द्रे सहस्रोत्थाय स मती । प्रणम्य परया प्रीत्या द्विजभेष्टमुवाचह ॥ ३
 रुद्राक्षधारणात्स्वमे रुद्रोऽस्यनघ केवलम् । क्षमस्य मरुतं मन्तुं दयाद्रान्तर सर्वदा ॥ ४
 न कुप्यन्ति महात्मानः कृतागस्तपि देहिषु । स्तुत्यैवमास्त्यतायेती वदाम्बलिपुटाबुधौ ॥ ५
 सुप्रतीपो निजाभ्याशे स्वापयित्वाऽऽम्बीतक्याम् । देवे मकरसंज्ञेऽस्ति पुरं पद्मकराभिधम् ॥ ६
 तत्रास्ते ब्राह्मणः कश्चित्सुगुप्ताख्यो महामतिः । तस्यासंस्तनयाः पञ्च ब्राह्मणस्य सुमेधकाः ॥ ७
 तेषामचरत्तः कश्चिच्छान्तिस्तंज्ञोऽस्ति पुण्यवान् । धूलिक्रीडां वितन्वानः कञ्चिद्रुद्राक्षमाप्तवान् ॥ ८
 तद्दृष्ट्वा निजकण्ठेऽयं स्रब्वैदा तिष्ठति व्रतिन् । न शृणोति वचः पित्रोर्मातृणां भ्रान्तवत्सुधीः ॥ ९
 दरिद्रोऽपि न याचनास्तु स्नेष्टव्यं न प्रवर्तते । तद्भ्रातरोगपि न्यवारः पितृभ्यां सहितापयति ॥ १०
 याच्यावृत्त्योर्दं मितं पोषयन्ति स्वकीयकम् । न याति कुत्राचिद्दं मुक्त्वाभ्यं ब्राह्मणोत्तमः ॥ ११
 यवागुमाश्रमयेव पीत्वा दत्तं यथा तैः । तिष्ठत्येवं चिरं कालं घृतवद्राक्षभूषणः ॥ १२
 द्विपत्येनममृष्यन्तं वचनं भ्रातरस्तथा । तदानीं केरळापीशो नृपः कञ्चन तापसाः ॥ १३
 नारं वलिं भद्रकाव्याः प्रसङ्गं विदधात्ययम् । तस्मिन् देवो मरं क्रेतुं लभ्यते न प्रयत्नतः ॥ १४
 ततोऽयं प्रेययामास माकुरे विषये भटान् । दत्त्वा बहूनि द्रव्याणि क्रेतुं तस्मिन्निदितम् ॥ १५
 सिंघापोभ्यागतास्तेपि तत्र तत्र द्विजालये । प्रयेणास्य गृहं प्राप्य कृत्वातं सर्वमूचिरे ॥ १६
 भुत्वेतद्भयमाश्रय ते पितृभ्रातरस्तदा । हदुरेनमिमे तेभ्यश्शान्तिकं शान्तमानसम् ॥ १७
 स तेषामनुमत्यैतान् प्राप्य सन्तुष्टमानसः । केरळापीशमनरे तस्यै पौरोहिते गृहे ॥ १८
 पुनर्यलिदिने जात्या शान्तिको घृतमूष्णाः । गन्धायलितसर्वार्घ्यैर्हृत्पुष्पा पौरोहितं वचः ॥ १९
 पुरोहितेन मवनं राज्ञः प्रापातिदृष्टधीः । हृष्टैर्न स तु राजापि वदमर्थं निश्चितान्तरः ॥ २०
 काळीमवनमापायं साकं तेषामुना द्रुतम् । संपूज्य तां तदा दिव्यैर्भूषैर्दोषैरेनकशः ॥ २१
 पुन्यैर्नानाविधैर्मह्यैर्भोज्यैर्मौलेय शोभितैः । स्थाप्यैतं पुत्तस्तस्थे भद्रकाव्यास्तस्य शान्तिकम् ॥ २२
 हृष्टैर्न शान्तिकं काळी घृतरुद्राक्षभूषणम् । मीता प्रणम्य मनसा सहस्रोत्थम्य सा पुनः ॥ २३
 दत्त्वा पुरोहित कोशतृपी रक्त दुरात्मनः । शान्तिकं तं समीक्ष्यैषा अगाद वचनं तदा ॥ २४
 न समस्ते जगत्पतिन् ब्राह्मणानामधीश्वर । यतस्त्वया गच्छे पुतं रुद्राक्षं धार्यते कृतिन् ॥ २५
 धन्योऽसि त्वं महासत्त्व स्थिरचित्त दृढव्रत । स त्वं रुद्रो न सन्देहस्संपूज्यश्च सुरोत्तमैः ॥ २६
 वरं वत्प पुण्यात्मन् वाञ्छितं ते ददाम्यहम् । इति काव्या वचः श्रुत्वा शान्तिकः प्राह तां तदा ॥ २७
 यदि देवो वरो मयं मय्यपि ग्रीतिरस्ति चेत् । भयं नरवलिर्मास्तु प्रत्यन्दं तव चेभ्वरि ॥ २८
 प्रयच्छ वाञ्छितं तस्मै राज्ञे सन्तुष्टमानसा । इति तस्य वचश्श्रुत्वा तथा दत्त्वा वरं च तम् ॥ २९
 राजानं धीक्ष्य सा प्राह पुनर्षचनमीश्वरी । पूजयैवं नृप सदा रुद्राक्षवर्धनम् ॥ ३०
 रुद्रपद्मचनं चास्य भुत्वा स्थातुं त्वमर्हसि । तथ कन्यां प्रयच्छाद्य पाणिद्वयमागतः ॥ ३१
 एयं स्थितं चेद्भवतस्सर्वाभीष्टं भविष्यति । यस्यादेनं पुरोधास्ते वत्स्यैर्मनयन्पुत्र ॥ ३२

दोषेणानेन निहतस्सन्निधौ तव सख्यत । मृतोऽस्य तनयोऽप्यस्य मृत्यु मायाऽप्यनिन्दिता ॥ ३३
 दग्ध च रोह सुमहत् वक्रिना घण्णीपते । एव द्विपन्ति ये भ्रातृपितरस्तेऽतिपापिन ॥ ३४
 चोरैरपहतद्रव्या कुलादिऽयाधिपीडिता । क्षुत्तृष्णापीडिता नित्य निराहारा निरालया ॥ ३५
 भटन्ति देशदेशेते निमग्ना दुःखसागरे । य एष भूतस्त्रास पूजयन्ति महेश्वर ॥ ३६
 ते ह्यपक्विविद्या नित्य मोदन्ते देववांस्ततौ । इति श्रद्धया यवश्शुक्ला राजाभ्य प्रीतिःसयुत ॥ ३७
 विधिना ग्राहयामास पापि दुहितुर्वनवत् । भवनञ्च विधायामास नानाश्रयिचित्रितम् ॥ ३८
 प्रादाद्वाजा विनचैन (राजादिविध्व) दृष्टेश्वदपूजयत् । शान्तिकोऽप्येकस्त्राक्षधारणस्येव फलम् ॥ ३९
 आलोच्य कण्ठराक्षसमणिबन्धशिरस्त्रि । बभार किल रुद्राक्ष सहस्राक्षिकसंख्याया ॥ ४०
 भार्यया सहितस्तस्ये मन्दिरे कोट्यन्मुदा । धृतैतस्याक्षित वृत्तमस्य ये पितृसोदरा ॥ ४१
 मदीय इति निश्चित्य स देश प्रापुरञ्जना । परित्यक्तज्ञाबारा वणक्षिन्नशरीरेण ॥ ४२
 तान् दृष्ट्वाप्य मुदा सेहमानयित्वाऽतिमुन्दरम् । क्षापयित्वातु तैलेन दिव्य वस्त्र प्रदाय च ॥ ४३
 यद्राक्षसमालया सर्वान्भूयपदय मतिन् । तेऽपि रुद्राक्षमाहात्म्यात्पुण्यकुप्रादिरोगिनः ॥ ४४
 दिग्वावरघटा नित्य दिग्धामरणभूयिता । मुक्त्वा भोगान् सुविपुलान् शान्तिकेतामुना सह ॥ ४५
 कैलासं प्रापुरतुल प्रीत्या परमया युता । अजानतापि रुद्राक्ष मणिधान्याभ्युता व्रतिन् ॥
 घृतमस्य कल सारथ्यं यत किल महामते ॥ ४६
 वात्वा ये शिवभूषण परमम सर्गावर्षण्यद् रुद्राक्ष विधिनाभ्युता निजतनौ सम्यक् सदा विप्रति ।
 तेषां ह्यप्यनिजैतसामिहफल जानाति कोषा मुधीस्त्वक्त्वा शङ्करमविका वणपतिं सस्य मया कीर्तितम् ॥ ४७
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहिताया शिवउत्सवखण्डे
 उपदेशकाण्डे सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टादशोऽध्यायः ॥

सुवर्गुर शरित नपेनेन विभूतिरुद्राक्ष महिमानुबर्धनम् ॥

सुमतीपथ्य यवन भुक्त्वाऽऽधर्यसमन्वित । तदायकृति रुद्राक्ष धत्ते रुद्रस्य भूयनम् ॥ १
 दग्धाधीयो निज कर्म योग भुक्त्वा यतीश्वर । प्राप्याद्य शिवशोभित्व शिवस्यैव प्रसादत ॥ २
 मुक्तिमाप शिवक्षानात्पुनराकृतिदुर्लभाम् । तत आरभ्य रात्रापि रुद्राक्षधारणोत्थल ॥ ३
 मनेककालमलिल राज्य कृत्वाऽप्रीयजितम् । मुक्त्वा च विपुलान् भोगान्मानुषान्दत्तयुत ॥ ४
 पुत्रेषु राज्य निक्षिप्य शिवलोकं ययौ द्विजा । सुमतीपोऽपि रुद्राक्षमाहात्म्यमनुवर्धय स ॥ ५
 स्वपृष्ट प्राप्य परधा प्रीत्याऽनेकान्दमुन्वल । मुक्त्वा भोगान् बहुविधान् पुत्रैः परीरस्त्वमन्वित ॥ ६
 शिष्यैः प्रशियैरसहितो यन्मुग्धिमार्गयाच स । दिव्य विमानमाकृता देवर्षीभिर्विभूयितम् ॥ ७
 देवदुन्दुभिर्मिर्षाये पुण्यवृत्तिमिरुपकै । देशर्षाणां वणैश्च यायिभिः परीरितवान् ॥ ८
 हस्त्रेण प्रेषित कस्तूरकृष्णामरण तथा । उज्जयिन्या महाकालमहेशस्य प्रदाय च ॥ ९
 माजोरेणामुना साक शिवलोकं ययौ मुदा । तत कालेन सायुज्यमवाप परमेशितु ॥ १०
 नृपय — वर्जित भयता सुत माहात्म्यमस्सल पुरा । रुद्राक्षस्यापि माहात्म्यं वर्णित सर्वसंमतम् ॥ ११
 भक्तधारणमात्रेण सर्ववीष्ट भवत्यलम् । किमप्य धार्यमेवचेत् रुद्राक्ष तापसेश्वर ॥ १२

पत नस्संशय त्रिभिः पुराणार्थविज्ञात् । भृत्यो न त्वहते च्छेत्ता संशयस्यास्ति पण्डित ॥ १३
 मवाहशाना महता सप्त धोष्टु तावम । न चाध्यप्रस्ति परम रहस्यमपि पावनम् ॥ १४
 इति तेषा वचनभृत्या सूत परैराणिकोत्तम । प्राह गम्भीरया वाचा मदस्मितमुखाजुन ॥ १५
 शृणुष्वमृषस्तथै यूप विगतकिंश्चिपा । धृतञ्च केवल मस्य वारिणा स्वेदयिन्मुना ॥ १६
 कृष्टया कामेन समदर्शितानामपि मूसुरा । एवमाद्य प्रमृष्टचेद्गण भवति देहिनाम् ॥ १७
 भूतप्रेतपिशाचाश्च राक्षसव्यालतस्करा । व्याघ्रसिंहगयो यस्यात्सर्वे मर्मभिदस्मदा ॥ १८
 हिसन्ति भस्मनाहीनमरुद्राश्च मदीसुरा । तस्माद्बुद्धाक्षमनिघा कण्ठकर्मकरादिषु ॥ १९
 भस्मना सप्त धर्तव्य स्थायनो दितमिच्छता । न चैतद्भस्मबद्धिप्राप्तमापाव या जलादिभिः ॥ २०
 भूतप्रेतपिशाचाश्च न च हिसन्ति राक्षसा । न दशस्ति च सर्पास्त भस्मद्राक्षघारिणम् ॥ २१
 धर्तव्यमेतत्सूत्रेण सौययैनाथया द्विजा । राक्षसेन च तान्नेन रुद्राक्षञ्च गच्छादिषु ॥ २२
 यक्षोपवीते वायैक भस्मना सर्वदा द्विजा । तस्यात्सर्वप्रयत्नेन भस्मद्राक्षभूषण ॥ २३
 न विनेति च द्वाष्ट्या यथा निर्मय एव च । मनेतिहासं परम कथयामि मदीसुरा ॥ २४
 भस्ति कश्चिन्मदीपालो देशे सन्निवृत्तके । प्रीतस्त्वयंपुरे रम्ये सिन्धुसेनाहयो महान् ॥ २५
 ॥ तु सिंहामित्र भूप विध्यदेशाधिप रिपुम् । काकडाक्षपुरापीड शुचि जित्वा महाबल ॥ २६
 द्वावपामास बिभ्रेद्वा महारथ्ये सस्सेनया । न तु तव ध्वने सिंहविर काठ दलम् पुन ॥ २७
 तपसापथ गोविन्द सर्वेशानुनिवर्हणम् । एक सुमहदापाय शत्रुसंहारकारकम् ॥ २८
 चक्रप्रदानसमये प्रसन्नो माधवस्तदा । पञ्चावृत्तैतद्वृत्त मयेच्छत्रुनिघर्हकम् ॥ २९
 तत पर मन्त्रयाज्ञ समेष्यति मदीपते । इत्युक्त्वास्तर्दये दध क्षणाद्वैतद्वृत्तम् ॥ ३०
 तल्लब्ध्या ॥ मदिपालो क्षणाभिर्गत्य ज्ञाननात् । सिन्धुसेन सस्सेन तत्पावृत्य सहसा बली ॥ ३१
 युद्ध कृत्वा पुनश्चक्र योजयामास भीषणम् । तथैव सहसा सेना इत्या सर्पा विनैष तम् ॥ ३२
 साजगाम पुनस्तस्य कर परमभीषणम् । एकाक्षी सिन्धुसेनोऽय वनमापाहिभीषणम् ॥ ३३
 तत्राश्रम वसिष्ठस्य सञ्चारन् प्राप भूसुरा । तत्र दृष्ट्वा महात्मान वसिष्ठ मौनम् परम् ॥ ३४
 कौशिक नारदादीश्च महर्षीन् सर्वप्रणम्य च । भो मे विद्वानक्षयका क्षयपक्षशितप्रता ॥ ३५
 ईहा सर्वेषा दशस्य मा जानन्तु मनीषिण । सोऽह पराजितो युद्ध शत्रुणा इत्येतज्जना ॥ ३६
 इदानीं शरण प्राप्नो भवत पुण्यगौरवात् । तदुपायेन केनापि विजयो मे भवेद्वलम् ॥ ३७
 वदन्तु भगवन्तस्ते तमुपायमृषीश्वरा । इति तस्य यवक्ष्णुत्वा सर्वे ते तावतोत्तमा ॥ ३८
 प्रोचुस्तस्य समालोच्य विजयोपायमुत्तमम् । धृत्या सस्सेनया भस्म रुद्राक्ष च जयप्रदम् ॥ ३९
 युद्ध कृतञ्चद्विजयो भविष्यति न सञ्जय । सेनाञ्च भवतस्सर्वा मस्य रुद्राक्ष वज्रिता ॥ ४०
 निहताश्शत्रुणा राजघेकरवमवशिष्टवान् । इति तेषा वचश्श्रुत्वा सशयाकुलिता तर ॥ ४१
 राजा प्रोवाच यवन प्रथमव्रततो ऋषीन् । शत्रुणा श्रपित श्वकमिदानीं भोस्तपोधना ॥ ४२
 इत्याशुः सेनास्तकळा मुक्त्वा मा केन हेतुना । निवृत्त निर्गतं भूयो मस्य रुद्राक्ष वज्रितम् ॥ ४३
 सेनाञ्च निहतास्तर्षा भस्म रुद्राक्ष हीनत । इत्युक्तं वापसभोष्टा भवद्भिस्सशशयस्तत ॥ ४४
 इति तस्याकलरथैको वचन तपता च । त्वया नृप धृत मस्य रुद्राक्ष च जयप्रदम् ॥ ४५
 हेतुना तेन चक्र तन्मुक्त्वा त्वा निर्गतं ध्रुवम् । राजा — न धृत्या मस्य रुद्राक्ष मयाप्यायोधन कृतम् ॥ ४६

कस्तूरी चन्दनालितो मुकादामचिभूषितः । प्रवृत्तोऽहं मृगे नीलरत्नमुकाविभूषितः ॥ ४७
 एतावदेव जानेऽहं केवलं तापसोत्तमाः । तथापि मुफत्वा मां चकं हत्वा सेना विनिर्ययौ ॥ ४८
 इति राज्ञो घनश्रुत्वा ऋषयस्संदितान्तराः । शोषण त्वमिहेदानीं मुकादामाश्मदामव ॥ ४९
 इत्युक्त्वा मौक्तिकं दाम शोषयामासुरस्रसा । तत्र दृष्ट्वैक रुद्रासमेतसौ तमदर्शयन् ॥ ५०
 दृष्टैतद्विस्मयाविष्टो तस्थेऽसौ भयकंपितः । केनवत्तमिदं मूष कुत आरभ्य धार्यते ॥ ५१
 यद् द्रव्यमेतदालोक्य पथार्थं नोऽयं मन्त्रिणौ । राजा — यदाहं युद्धसमयः प्रतस्थे त्वरया गृह्णात् ॥ ५२
 तदा घणिकश्चमैतदुपहारेण दत्तवान् । रणभेगेन धृत्वैतच्छृङ्खलं रणमण्डले ॥ ५३
 न शोधितञ्च दामैतन्मौक्तिकं रणसंज्ञमात् । एतथेति वचः श्रुत्वा ऋषयस्तेऽतिविस्मिताः ॥ ५४
 माहात्म्यादस्य राजस्त्वं श्रीमृतो नात्र संशयः । पराजितो मृतयस्यो हन्तुं चक्रे विनिर्यते ॥ ५५
 इतः परञ्च धृत्वा त्वं भस्म रुद्राक्षमुत्तमम् । बलैश्च भस्म रुद्राक्ष धारकैः परिणीतवान् ॥ ५६
 विमर्गितश्चेपुद्गाय विजयो भविता ध्रुवम् । नान्योस्त्युपायो विजये भस्म रुद्राक्षयोः परः ॥ ५७
 इति धामपं निशम्यैषां विनिर्मित्य तथेति नमः । धृत्वा भस्म च रुद्राक्षं युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ५८
 प्रतस्थे स्वपमेकाक्षी घनाश्रुत्वा घनुर्भरम् । तदानीं मिळितास्तस्य भटाः केचन सायुधाः ॥ ५९
 तेषां भस्म च रुद्राक्षं क्षयाभ्यं परमोद्यमः । सिंहस्य नगरं शीघ्राद्गुरोध स्वसैस्सह ॥ ६०
 विमर्गित्याशु सिंहोऽपि कृतकोलाहलो बलैः । प्रेषयामास तथकं सर्वैराग्निर्यहणम् ॥ ६१
 • महारथेण तथकं प्राप्य सागरसैन्यकम् । दृष्ट्वा तान् भस्म रुद्राक्ष धारिणो रुद्रतेजसः ॥ ६२
 प्रणम्य परया मीमांसा विधायैषां प्रशिक्षणम् । विनिर्ययौ पुनः पार्श्वे प्रयोक्तुस्तस्य भूमुखाः ॥ ६३
 दृष्टैतत्सोऽतिविस्मिताः प्राप ममो जवं द्रुतम् । श्रुत्वामेतस्य वृत्तान्तं सिंहः कासेन पुष्टिमान् ॥ ६४
 तपश्चचार सुमहदुद्दिश्य बल्यं द्विजाः । प्रसभ्ये वादसां पत्नी पप्रच्छ वरमुत्तमम् ॥ ६५
 अपेक्षिता यदा वृष्टिर्मया वादकथते प्रभो । तदैव शीघ्रतो भूपाश्रयस्यो यदि सभंदा ॥ ६६
 तथेत्युक्त्वाया जगामाशु परुषस्त्वाल्यं प्रति । इति लघ्ववरसिंहसिन्धुसेनं परेऽहति ॥ ६७
 माशुदाय रणायाव कृतकोलाहलायः । प्रत्यग्रहीदसिन्धुसेनस्तं सिंह युद्धगणितम् ॥ ६८
 तदा ससार वर्यं सिंहो मध्वन्दिनेऽपि नमः । समापयौ महावेगाश्लाकारतयाभ्यपतिः ॥ ६९
 वृष्ट्वा सेनाः परिक्रिधा उमपोरपि तास्तदा । सिन्धुसेनस्य सेनासु केवलं भस्मधारिणः ॥ ७०
 ये भटास्ते महावृष्ट्या प्रमुष्टावधिभूतयः । संवधूतस्तदा सिंहश्चक्रमादाय मीपणम् ॥ ७१
 युयोज सिन्धुसेनस्य सेनास्तनुलबिम्बः । तथकं सहसाऽऽक्रम्य सिन्धुसेनबलं महत् ॥ ७२
 यावत्त्य मसना दीन न रुद्राक्षान् भटान् बहून् । हत्वा मुफत्वाशु रुद्राक्षपानिभोऽमुश्र मूषिवम् ॥ ७३
 भवाप त्वरया दलं सिंहस्यास्य महीतलः । सिन्धुसेनोऽप्यसेनवाद्घृन् रुद्राक्ष मूषणैः ॥ ७४
 भटैः कैशिसदृशान् चकं प्राप सुबुद्धितः । तत्र दृष्ट्वा ऋषीन्पूर्वान् वसिष्ठादीन्प्रणम्य नमः ॥ ७५
 घृतभस्म न रुद्राक्षो भस्म रुद्राक्षधारिणिः । बलैर्घुष्पदवदहत्वा प्रविष्टो रणमण्डलम् ॥ ७६
 चकं युयोज सेनासु सोऽस्सीवासु तावताः । तथकं सहसाऽऽक्रम्य हत्वा शूराग्मदीयकान् ॥ ७७

मया सद्यः प्रियतुल्यमुक्त्वा प्रतिषेधौ महत् । इत्युवाच ऋषीनेव समीक्ष्यतिमयान्वितः ॥ ७८

इति कथितमग्नी निशम्य राजा निजहृदयेषु मिसिन्य तत्क्षणेन ।

मनवरतमिमं विमर्तं योद्धे न स मृतिमेति पशुयुधैः क्षितीश ॥ ७९

इति भी स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे मण्डवोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥

स लैव्यस्य सिन्धुसेनस्य विभूतिरुद्राक्षधारण महिमाऽख्यः ॥

इति तेषां वचःश्रुत्वा पुनराह ऋषीनवम् । धृत्वा यस्य च रुद्राक्षं केचिद्रक्षावकृण्णिवताः ॥ १

परे प्रवृत्ता युद्धाय ततो वृष्टिर्मुत्तराम् । तदा वृष्ट्या परिक्षिप्तास्तेनास्ता उभयोत्पि ॥ २

ततश्चक्रे सुमोचायं सिंहश्चासुनिर्बर्हणम् । तेन योत्रेण निहतास्तेना मम तपोधताः ॥ ३

इति राज्ञो वचःश्रुत्वा क्रययस्तत्रधारणम् । ऊचुर्वयं समीक्ष्यते मनसालोच्य भूतराः ॥ ४

येषां प्रवृष्टं क्षितिप मस्य वृष्ट्यातिपादकम् । त एव निहता युद्धे रुद्राक्षेण विवर्जिताः ॥ ५

जीविनो मस्य रुद्राक्षधारिणो भयता सह । पुरा विपुरदैत्यानां मस्य रुद्राक्षधारिणाम् ॥ ६

नासीद्वयं महद्भयोऽपि देवैर्मयो भूयते तथा । मया विष्णुमुखा देवाश्चाभिवारेण कर्मणा ॥ ७

भूतान्पुण्यान्म भीमानि प्रेषयामासुस्त्वया । तानि सर्वाणि तान् दृष्ट्वा मस्य रुद्राक्षं भूयमान् ॥ ८

निवृत्त्य सहसा जम्भुर्भूतमीतानि भूमिषु । पुनश्च विमुञ्चान् मस्य रुद्राक्षेषु विधाय तान् ॥ ९

मया विष्णुमुखा देवाः विश्वेनैतानमारवन् । तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र मस्य रुद्राक्षं भूययैः ॥ १०

समदैस्सदितो युद्धे शङ्कुद्रावय निर्भयः । धर्तव्यं मस्यता साकं रुद्राक्षं परस्परणम् ॥ ११

केवलं मस्य वृत्तपादैः प्रवृष्टं भयति भूयम् । रुद्राक्षस्यतु वृत्तपादैर्न प्रमोक्षो भवेन्नृप ॥ १२

मृतास्तव मया पते केवलं मस्यधारिणः । वृष्ट्या प्रवृष्टं तद्वत्स महता सत्यमीरितम् ॥ १३

इति तेषां वचःश्रुत्वा राजा निश्चित मानसः । तथेति तान् प्रवरयाशु रुद्राक्षं भक्षना सह ॥ १४

धृत्वा भटानां रुद्राक्षं दत्त्वाऽयं भक्षना सह । भूतिभूतिषु सर्वाङ्गैस्सह रुद्राक्षं भूययैः ॥ १५

विनिर्गत्य भटैस्सार्धं सर्वैर्मित विक्रयः । आशुहावाशु तं सिंहं सिंहं शरमयत् क्षिप्ताः ॥ १६

ततः प्रतस्थे युद्धाय सिंहश्चायुधो महान् । तदाशु तुमुले युद्धं वभूवहि तयोर्मिथः ॥ १७

ततश्चक्रे युयोक्तायं सिंहः किलिकिलरवः । तच्छकं वीक्ष्य तान् सर्वान् भक्षनरुद्राक्षं भूयमान् ॥ १८

प्रदक्षिणप्रयं कृत्वा प्रणम्य सहसा ययौ । ततः कोयेन ससार वरुणं निजतापहम् ॥ १९

वृष्टिश्चासीच्चरा स्थूला सेनयोस्मयोर्हिजाः । मस्मानि तेषां लुप्तानि सिन्धुसेनानुपायिनाम् ॥ २०

तदन्वीक्ष्यायमपुनश्चक्रे पुनरपि क्षिप्ताः । प्रलुप्त मस्यतोऽन्वेतान्रुद्राक्षवर्धयमान् ॥ २१

दृष्ट्वा भटान्यपौ नराः भीत्या चक्रे द्विजोत्तमाः । हृष्टैस्तसहसा सिंहः पलायनमदिशयत् ॥ २२

धनं प्रति महाभीत्या ससेनोप्राज्ञोत्तमाः । सिन्धुसेनोऽपि सहसा कृत्वा कोलाहलात्पनम् ॥ २३

यत्त्वाऽम्बरं नगरं धीरो देशं सौर्यं विधाय च । सर्वेश्वरार्तिनां मस्यरुद्राक्षार्तिं महामतिः ॥ २४

दत्त्वा तान् भक्षरुद्राक्षधारिणश्च विधाय च । मस्यरुद्राक्षयोस्स्मृत्वा माहात्म्यमवसन्त्यम् ॥ २५

चिरकालमुपित्याश्र भोगान् भुक्त्वा ह्युपुष्कलान् । सर्वेश्वर्यजनैस्त्वयै वंशुभिस्सर्वेष्टयन्धुभिः ॥ २६

माय कैलासमूलं विमानमधिकृत सः । क्रमेण मोहां चापार्यं ब्राह्मणानामधीश्वराः ॥ २७
स तु सिद्धोऽपि वैराग्याद्वागद्वेषी विहाय च । घृत्वा मस्रच रुद्रार्शं जीवन्मुक्ततया भृशम् ॥ २८
स्थित्वा देहावसानेभ्यं मोक्षमापातिदुर्लभम् । तस्मात्सदैव रुद्रार्शं घर्तव्यं मस्रना द्विजाः ॥ २९
रुद्रस्याक्षतया विभ्रा रुद्राक्षमिति कीर्तितम् । रुद्राक्षधारके शंभुः परिपूर्णकटाक्षवान् ॥ ३०
रुद्राक्षधारकास्तथै रुद्राकाराः प्रकीर्तिताः । रुद्राक्षस्यास्य माहात्म्यं वैभृश्वरान्ति पठन्ति याः ॥ ३१
प्रावपन्ति नरास्तेवै साक्षादुन्नतरूपिणः । आयुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रान् पौत्रानिहाप्यते ॥

मन्ते सायुज्य मोहांच लभन्ते वायसंशयः । ३२
इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
उपदेशकाण्डे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ नव विंशोऽध्यायः ॥

श्री पञ्चाक्षरीजपपदया कलावत्या तद्भक्तुः वंशरथस्य सकल पातक निवृत्तिः ॥

सूक्तः — मस्ररुद्राक्षयोर्विभ्रा माहात्म्यं वर्णितं छन्दु । पञ्चाक्षरस्य माहात्म्यं भृशुष्यमयघामतः ॥ १
पञ्चाक्षरं महामन्त्रं पञ्चपातकनाशनम् । परस्य याचकं लप्त्वा सद्गुरोर्नियमाच्छुषिः ॥ २
जपत्यनुविनं मर्यैरसघ्न्यो लोकपावनः । न तस्य पावनग्न्योऽपि दूरीतः पापहारिणः ॥ ३
न च मेदोऽन्य महतः परेषा ब्रह्मणा सह । अत्रेतिहासं युष्माकं वर्णयामि महीश्वराः ॥ ४
पापाद्रिमुक्ता मुक्ताश्च यद्येषोऽस्य मनोजपात् । अस्ति काशीपतिः कश्चिद्वज्रपादाश्रयो मृगः ॥ ५
तस्यासीरकम्पका काचित्कलास्तु मिथुनान्वती । कलावतीति विश्वाता बहुपुण्यपुताहि सा ॥ ६
काशीपतेर्गृहं प्राप कदाचिन्मुनिपुङ्गवः । दूर्वासा कृपया त्वस्या बहुपुण्यवतीति सा ॥ ७
उवादिशमहात्मन् पञ्चाक्षरमुपापठे । तदारभ्य शिबे भक्त्या सदा पञ्चाक्षरी रता ॥ ८
तां कन्यां प्रवृद्धी पुण्यां यज्जवाहुर्महीपतिः । शक्ते दाशरथास्वाय पातपरोक्षेभ्याम् च ॥ ९
स तामुप्राह पिचिना स्वदेशमनयत् द्विजाः । पञ्चाक्षरीजपपदं परतरपयिनिधायाम् ॥ १०
रात्रौ स्वमयने राजा कामयागेन पीडितः । नास्तिहोभुक्तः प्राह बर्मेयुलं पचो द्विजाः ॥ ११
सा तद्भेदितमाशाय वीक्ष्यैनमवदद्द्विजाः । नास्ति पञ्चाक्षरी मन्त्रस्तत्र सर्वाघनाशकः ॥ १२
न निविद्धपरिमाणो मधुमांसदिभोजिनः । नयान्यन्मारीविरतिः केवलं भोगिन (देहिन) क्षय ॥ १३
तस्मादश्वमधुना राक्षसश्चराम् निरुहाम् । इति तस्या वचन्युत्वा राजा मदनपीडितः ॥ १४
भानिह्नं तव भवेदिति लोलस्य मे प्रिये । न तिष्ठन्त्यश्वुराग्राणा विनैवातिह्नं तव ॥ १५
तस्मादप्यन्यपञ्चाशु हन्यैवातिह्नं त्वया । एवमुक्तेभ्ये विमुखीं ज्ञात्वेतां मदनतपः ॥ १६
सस्तजे तां पलाद्राजा प्रविष्ट इव तद्गुपः । दहत्यङ्गे तदा तस्या बह्विन्दरपीपतिः ॥ १७
पथात दूराम्भुक्तवैनां हाद्रेत्युक्त्वाग्निदुःखितः । किमेतदिति पप्रच्छ मायां वीक्ष्य महीपतिः ॥ १८

(कलावती)ः—

तव पञ्चाक्षरी विद्याप्रप्रेमास्त्यघनाशकः । सद्गुरुं प्राप्य तां लप्त्वा पञ्चान्मो रश्वराम्मिप ॥ १९
पञ्चाक्षरी परा या मे दहत्यङ्गे नयेन्नुप । इत्यमस्या वचन्युत्वा राजासां निश्चितशयः ॥ २०
परेष्टतासां धेष्टे मर्गे प्राप्य तपोनिधिम् । उपदेशमयापार्यं श्रीमत्पञ्चाक्षरी मनोः ॥ २१

प्रविष्टायाञ्च विद्यायां शीपादीपमिष द्विजा । निर्जम्बु काकरूपेण महापातक कोटय ॥ २२
चित्रगुदिमयापाय शुद्धदेही मदीपति । अनुव्याप स्वगुरो र्भवन प्रियमुत्पलम् ॥ २३
भार्यया सह तदात्रिमास्यनुदिन द्विजा । वीडयित्वा महानन्दाद्रोगान् भुक्त्वा पथेच्छया ॥ २४
पुत्रानुपाय महतश्चिर काल सुखीयन् । घन्ते च भार्यया साक वैलासं प्राप्य पावमम् ॥

तत्र स्थित्वा चिर काल मोक्ष चाप दिज्ञोत्तम ॥ २५

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शक्रसंहिताया शिवराहस्यखण्डे

उपवेशकाण्डे विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

तुरीयधामतोपि पादस्त्वस्य पञ्चाक्षरात् प्रागस्त्यम् ॥

सूत — ऐशोवाश्वसंज्ञेति मास्य नामपरं महत् । कक्षस्य कञ्जनास्त्वम सुबुद्धावयो महामति ॥ १
तस्याः प्रजो धर्मेनामा धार्मीक्षमे ह्याय ॥ तद्व्यामे विपुलाव्योऽयो निवमत्यप्रजो महान् ॥ २
तस्मात्प्रजाधुमावास्ता पितृश्रवणानुवर्तिनौ । चन्द्रसेनादयो ज्येष्ठौ मृदुचन्द्र इरावर ॥ ३
धर्मैश्च चन्द्रसेनश्च सवचस्कौ द्विजात्मजौ । उन्मीतायिमौ काले ब्रह्मवर्षश्च चैरतु ॥ ४
विद्याभ्यामरतौ नित्य त्रिनीतौ बुद्धिशक्तिमौ । विद्यानदादय प्राप्य तापेतां प्रतिमा ययम् ॥ ५
शुश्रूषमाणौ ययन निधम्यास्य महा मन । तस्यार्थं किमप्युक्तौ वदन्तारानुवर्तिनौ ॥ ६
तौ वीक्ष्य स यतिभक्तौ करुणाविष्टमानस । युगभ्या ब्रह्मचारिभ्यामाधमश्चरामो महान् ॥ ७
गृहीतयो विधानेन साध्याम्मोक्षैक साधन । इत्युवाच यतिश्रेष्ठ मयश्रवततामुमौ ॥ ८
निधम्य ययन तस्य तापेतां प्राप्नुवौ तदा । स्वधिशोर्निकट प्राप्य वृत्तान्तं समग्रमुत्तु ॥ ९
तथेति विपुलं धाम समुत्तमं निधम्य स । वकारानुमतिं प्राप्य वतीश सप्रणय तम् ॥ १०
अनुव्या पितुरय चन्द्रसेनो महामति । तुरीयधामं प्राप विद्यानद्वपतीश्वरात् ॥ ११
साधमानुगुणाचार कामशोषादिश्रुत । धर्मीक्षतेन्द्रियाभ्योऽय कन्दमूलकज्ञान ॥ १२
गन्धाऽऽरव्य सुदुष्प्राप तस्यै तन्नामहायवान् । धर्मोऽपि पितर प्राप्य सन्यासो मे भयः परम् ॥ १३
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञादिपानन्द धर्तीश्वरात् । इत्युक्त्वामिदं श्रुत्वा ययन तपिता तदा ॥ १४
सुबुद्ध प्राह धर्मं तं दुष्काङ्क्षितमात्मनः । पुत्रसवमेकपक्षाश्च यशस्य महतो मम ॥ १५
तान्पोरस्थितस्य भक्तिप्रन् न भग्यास्ताद्यमोक्षित । पुत्रेषु प्रार्थो निश्चिन्त्य भतीर्षतित विप्रह ॥ १६
प्रजनेद्वाङ्मणो नोयेऽतयेव न सशय । तस्मात्प्रमथुना विप्र न सन्वासाधमोचित ॥ १७
इत्युक्त ययन श्रुत्वा पित्रा धर्मस्सुदु खित । चिन्तयन्मनसा तस्यै केवलं प्राप्नोत्तमा ॥ १८
तदानीनामस्तत्र भृशुर्वै पारणिमहान् । शिष्यैस्तु बहुमिस्साक तस्मिन् ग्रामे धर्तीश्वर ॥ १९
त दृष्ट्वा तपता श्रेष्ठ सुबुद्ध प्राह बुद्धिमान् । धर्मोऽय मत्सुतं स्नासिन् ब्रह्मचर्याधमे वसन् ॥ २०
तुर्याध्यय समभ्येतु प्रवृत्तो वारितो मया । नैत विना मकुलस्य सुतोऽयश्च तपोधन ॥ २१
पुत्रोऽप्येको मतिमान् ममभूद्वहुकालत । एतस्य बुद्धिर्यिता समुत्पाया स्वया यते ॥ २२
इति तस्य यय श्रुत्वा भृशुश्च तपता वर । वीक्ष्य धर्मं निज्ञाभ्य शे वसन्तं प्राह भूतुरा ॥ २३
गृहीत-यशस्यया धम गृहस्थाधम उत्तम । न समास्तस्य सर्वेऽपि यतस्तदुपजीविन ॥ २४

कन्यां कनकमेषामसमानार्थं गोपताम् । उद्गता स्वेचिताचारं हत्वा त्वं स्थातुमर्हसि ॥ २५
 न विलप्य पितृर्षांभ्यं सर्वभेदोविधायकम् । भृगोरिति वचश्श्रुत्वा धर्मः प्राह पुनर्वचः ॥ २६
 मत्तया मत्समक्षयाचन्द्रसेनो महामतिः । तृतीयमाधमं प्राप सुमहाफलमुत्तमम् ॥ २७
 तस्मान्ममप्यसिरितस्तथैवा चरमाधमे । इत्युक्तिमस्य संश्रुत्य तर्जयस्त भृगुस्तदा ॥ २८
 स्यात्तस्य भवता धर्मं गृहस्थाधमं उत्तमे । पञ्चाक्षरीं परां विद्यां लब्ध्वा त्वं नियमान्वितः ॥ २९
 जपित्वाऽनुदिनं तिष्ठ स्वधर्ममनुपालयन् । चन्द्रसेनादपि फलं भविष्यति तयाधिकम् ॥ ३०
 धीमत्पञ्चाक्षरीमाश्रयपादयन् केवलम् । इत्युक्त्योपदिदेशास्य श्रीमत्पञ्चाक्षरीमनुम् ॥ ३१
 विज्ञाह क्वायित्वाऽस्य पाथिसंघादमार्गतः । निर्जगाम पुनर्दशीघ्नं स्वाधमं प्रति तापसा ॥ ३२
 विद्याह धर्मो मतिमान् धीमत्पञ्चाक्षरीपरा । श्रीहयित्वा तया सार्धं पुत्रानुपाया कालतः ॥ ३३
 तस्येश्वर एव प्रीत्या विरकालं गृहाधर्मा । ततः कालेन तं धामं चन्द्रसेनो पत्नीभरः ॥ ३४
 मागत्य धर्मं हृष्टैव वात्यस्तेहवशाद्यम् । न सन्यासाधर्मो धर्मं सर्वदुःखविवर्जितः ॥ ३५
 प्रातस्तथा गृही भूया किं फलं लब्धवानसि । हा जन्म तर्हं मतिमन् गृहस्थस्य तथापुनः ॥ ३६
 मन्मथस्य ममो नास्ति सर्वमन्त्रविज्जनात् । लब्ध्वाऽह्वाधमभेधे लीलां शोकयोनिधिम् ॥ ३७
 हनृत्सोऽमवं तस्मादाधर्मोऽयं महत्तरः । तपोपलाभम स्या यदापराशकपूर्वकाः ॥ ३८
 आर्क्ययामि सकलानिन्द्रादीनहमस्य च । इति तस्य वचश्श्रुत्वा धर्मोऽयं प्राह तं गृही ॥ ३९
 न तु त्वं मम पत्तिश्चिद् गृहस्थस्यापि मत्तया । ममापीदमुदा देवा यशसास्त्वशयो नहि ॥ ४०
 इत्युक्तयत् तं वीक्ष्य चन्द्रसेनोऽप्यदीनः । आर्क्ययामाह जन्मपुनरा तवमां यत्नात् ॥ ४१
 इत्युक्तश्चन्द्रश्च मस्मात् सर्वलोकनिवासिन्म् । तत्स्वमायवी शकस्तन्यस्यादा द्विजोत्तमा ॥ ४२
 तं हृष्टोपायं सहसा चन्द्रसेनो पत्नीभरः । पूजयित्वा प्रणयेन पुनश्चाप्यपहियम् ॥ ४३
 ततः पञ्चाक्षरीं जपया धर्मोऽयं सुरतापकम् । सस्मात् मतिमान्न पञ्चाक्षरमनोर्हतात् ॥ ४४
 तदानीमागतस्तत्र दशीघ्नं सुरवरो महान् । प्रदक्षिणं विद्यापाथ्यं प्रवक्षिञ्चाकरोत् विज्ञातः ॥ ४५
 समाप्य तं महत्तर्हं प्रेषणामास देवधम् । हृष्टैवचन्द्रसेनोऽयं विस्मयापिष्टमामस ॥ ४६
 मानस्य त्वमिहापज्ज सर्वलोकवितामहम् । इत्युक्त्यं स तं धर्मं पुनर्धाय प्रयान्वितः ॥ ४७
 स तथेति च घातरं सस्मात् निरिलेश्वरम् । स्मृतमात्रेण घातापि समागत्य द्विजोत्तमम् ॥ ४८
 प्रदक्षिणं विद्यापानु समाप्य स्वयं गयी । चन्द्रसेनं समीक्ष्याथ धर्मं प्राह महामतिः ॥ ४९
 बानेश्वरस्यपदाऽप्यत्र विधिर्धर्मवलाघने । इत्युक्तिमस्य संश्रुत्य सत्पराशजं तपोधना ॥ ५०
 तथापि भागतस्तत्र स्मृतोऽपि स विधिर्वेदा । तदा सधैर्येति तं धर्मं निष पदेत्यपूजयन् ॥ ५१
 चन्द्रसेनस्वमीक्ष्यैवद्वयपुनरुक्तिं मानसः । प्रणय्य धर्मं पश्चत्तं श्रुतोऽयं मतिमा तप ॥ ५२
 पदेतत्प्राप्त्यर्गाहार्गमस्य धर्मवर्ता पर । निशम्यास्य यथो धर्मस्तस्य प्रोवाच तपुः ॥ ५३
 पञ्चाक्षरीं महामात्रमहिमास्य तपोधन । न समोऽयं स जन्मस्य मन्त्रोऽन्यतद्य सर्वपा ॥ ५४
 माहात्म्यस्य बोधेति श्रुत्वा देवं उवाच यम् । इति तस्य वचश्श्रुत्वा चन्द्रसेनोऽपि योगिराट् ॥ ५५
 पञ्चाक्षरीं मादामन्त्रं संप्रत्यप्यमनो द्विष । जपित्वा तं महामन्त्रमहोरात्रमभिद्रुम् ॥ ५६
 तमेव साह पुण्यानां जीवन्मुक्तया विभम् । स्थिता शोणितले पदयान्त्रितोऽनुत्तमम् ॥ ५७

माय स्यात्वा विपुष्टान् भोगान् भुक्त्वा मुदान्वितः ।

कालेन शिवसायुज्यं धर्मेण सह वासवान् ॥ ५८

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशखण्डे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

पञ्चमस्मरदिज्ञा मृतानामप्युद्धारणम् ॥

कथयामि कथामस्यां धीमत्पञ्चाक्षरी मनोः । शृणुष्वमयधामेन श्राद्धाणानामधीभ्यारः ॥ १
 कौशिकारणे महादेशे पुरं विक्रमसंज्ञकम् । अस्ति तत्र द्विजः कश्चिन्मानदसर्ववञ्चकः ॥ २
 सोऽयं पित्रेभ्य विमोहं सूर्यशर्माभिधं परम् । भुक्त्वाऽयं वञ्चनामार्गे न शक्यो जेतुमार्जवात् ॥ ३
 मालोचय मनसा खेवं मानदसंज्ञकमय तम् । अथभृशहं दासस्तव शुभ्रपणोद्यतः ॥ ४
 मङ्गीकुरुच मानघ शिष्यायेनैव केयलम् । इति तस्य पचदप्रत्या तथैतैनमुवाच सः ॥ ५
 तद्वाप्रवृत्तिं विश्वासमेतस्मिन्नाथ भूमुताः । रम्भफालं समीक्ष्यार्थं मानदो वञ्चकास्थितः ॥ ६
 पुनः कदाचित्पापात्मा सूर्यशर्माणमाह द्वि । स्वीयते सावधानेन राधावद्य पृष्टाद्वद्विः ॥ ७
 स्यात्तदर्थं भयता चान्तरुद्धे निद्रां विहाय च । इत्युक्त्वा मानदस्तस्ये अन्तमाशङ्क्य वञ्चकः ॥ ८
 यनमधेशमाम्बाव् प्रामथ्याय मङ्गीमुताः । ततस्तु मानद पापी गामैकां तदृष्टाद्वद्विः ॥ ९
 नीत्वा चर्मच वैवाप्रमाध्यायास्याङ्गरीरतः । व्याघ्रोऽयमागतः क्रूर इत्युक्त्वाभन्तरुद्धं तदा ॥ १०
 प्राप्यैतं शापविषाणु धनुरादाय क्षुष्टियम् । इत्यानेन गृष्टाद्वद्वि गत्वाऽसौ तमदर्शयम् ॥ ११
 यीक्ष्यैतं सूर्यशर्माऽपि व्याघ्र एवेति निश्चयात् । मुमोच वाण निशितमुपर्यस्य महाफलः ॥ १२
 एवात तच्छराविज्ञा गौरियं कथिराश्रुताः । मङ्गीतले ममारशु हा द्विजानामधीभ्यारः ॥ १३
 संस्थाप्य तं पुनस्तत्र मानदः परवञ्चकः । व्यानेन केनचित्पापी गृहस्यान्तराम्य सः ॥ १४
 शेते यत्र गृहे भार्या सूर्यशर्मद्विजस्य सा । तत्र गत्वाभन्तराह तां तस्य परवञ्चका ॥ १५
 ॥ स्यात्तदर्थं त्वयाप्यत्र गेहे चोरभय मदत् । त्वत्पुत्रव्ययनागारे स्यात्तदर्थमवधानतः ॥ १६
 तद्वद्वद्वे भार्यया साकं त्वत्पुत्रः स्यात्तुमर्हति । भार्यया सहितः पुत्रस्तत्पञ्चधामेन तिष्ठतु ॥ १७
 इत्युक्त्वा श्रेययामास पुत्रवेदमपि तामवधम् । सूर्यशर्मगृहे पुत्रं शपयामास भार्यया ॥ १८
 तत्प्राप्तुवदिदेशार्थं मानदः परवञ्चकः । आहूतो येन केनापि तिष्ठत्यं यौनतो गृहे ॥ १९
 सहैव भार्यया विद्विष्टायुक्त्वायं दुरात्मवान् । यत्रास्ते सूर्यशर्मापि तत्रागत्य महाफलः ॥ २०
 जारस्त्रमागतः कश्चिद्वद्वे तत्र दुरात्मवान् । तिष्ठत्यनेन भार्या से द्रुष्टा नर्मविधाय सा ॥ २१
 हृद्वैतदधुना शीघ्रं मयाप्यवागत सखे । तस्माच्छदुचिता शिक्षा कर्तव्या मानिना त्वया ॥ २२
 इत्युक्त्वा सुदृढं यत्नं दत्त्वेन गृहमानयत् । स तथैवेति विश्वासमादाशुदाय निजस्त्रियम् ॥ २३
 सार्यया सह तत्पुत्रदधुनाऽप्यस्य गिर तदा । तस्येऽस्य बोधनाम्नोमनासधमरणो द्विजाः ॥ २४
 तदानीं सूर्यशर्मातु मित्रोपमि गृहस्य सा । प्रविश्य सङ्गमादाय जार एवेति निश्चयात् ॥ २५
 ममारधक्षिज पुत्रं स्तुषामपि मङ्गीमुताः । तथै तस्यां व्यतीतार्थां वक्षिर्गृहमवाप सः ॥ २६
 तदा पुत्रगृष्टाद्भार्यां निर्ययी श्रातरात्मनः । तां दृष्ट्वा सविचारेण त्वया स्वगृहं पवी ॥ २७

तत्र पुत्रं मृतं वीक्ष्य स्तुषया खड्गपातमात् । शोकमोहसमाविष्टः पतित्वा भूतले यत् ॥ २८
 उचैरुवाच दुःखेन पञ्चाक्षरमनुत्तमम् । पुनश्च धैर्यमास्थाय जेहाश्रिर्गत्य दाहृतः ॥ २९
 ददर्श शूलनिदंतां गामयं रुधिराश्रुताम् । दृष्ट्वैतामपि सोऽत्यन्तं दुःखाकुलितमानसः ॥ ३०
 तदौ नमस्त्रिवायेति उज्जाय परमं मनुम् । ततस्तु मानददर्शीघ्रं गत्वाभ्यं ब्राह्मणान्तिकम् ॥ ३१
 सूर्यशर्मा त्यक्तीतायां रात्रौ पुत्रं स्तुषामपि । गामयोकां महाकोपादमाख्यदसीं द्विजाः ॥ ३२
 तस्मादेनं महापापं यद्विष्कस्य द्विजाधमम् । उष्माटयत् विद्यांसो ग्रामादस्मादुराशयम् ॥ ३३
 मानदस्य यद्यश्नुषा सर्वे तद्ग्रामवासिनः । दृष्ट्वैतस्कोपसंयुक्ता महापापभयादमी ॥ ३४
 किं कृतं भयता सूर्यशर्मेन वापस्य कारिण्या । त्वं गच्छस्साहमे ग्रामादधुना पापगौरवात् ॥ ३५
 सन्पथात्ता भेदेभूतं ब्राह्मणापशदाधुना । इति तेषां वचःश्रुत्वा सूर्यशर्माऽप्रवीक्ष्य ॥ ३६
 कृतमेतन्मया विशः कर्म न ह्यनतो निशि । महाभेन कृतं पापमिदं सत्यं समीरितम् ॥ ३७
 प्रातर्दृष्टुः मृतामेतान्मया पञ्चाक्षरी मनुः । अस्मत्सदधुना पापगन्धो नास्ति मम द्विजाः ॥ ३८
 इत्थं निशम्य पचनं ब्राह्मणं द्विजाः पुनः । नास्ति पापं यदि तदा त्वया दत्तं कृतं वृषा ॥ ३९
 भक्तिं शीघ्रं समागत्य धर्मोऽयं शोधयते यतः । इति तेषां वचः श्रुत्वा सूर्यशर्माऽप्रवीक्ष्य ॥ ४०
 चेतनोऽयं वृषोऽसीति जैनस्संशोधनं द्विजाः । किन्तु कैदारजापस्य प्राकारे ये वृषाः स्थिताः ॥ ४१
 कृत्रिमारुते समागत्य मया दत्तं कृतं यदि । भक्षयन्ति तर्हिवास्तु मम पापस्य शोधनम् ॥ ४२
 इति तस्य वचःश्रुत्वा तथेति ब्राह्मणास्तदा । प्रीत्या तस्युस्मसीक्ष्यैतदेनस्संशोधनं द्विजाः ॥ ४३
 प्रेयसिवा स्वमनुजास्तृणान्वाणीय मसुराः । स्यास्य कैदारजापस्य सन्निधौ तावयं पुनः ॥ ४४
 यद्वाञ्छतिपुटो भूषा शिवमन्त्रमनुस्मरन् । ये वृषा गोपुरे शंभोः प्राकारेचैव ये वृषाः ॥ ४५
 चित्रेषु ये वृषास्सर्वे शिवप्यानपरायणाः । पञ्चाक्षरी परा नित्यं परतत्त्वैकमानसाः ॥ ४६
 हत्वा समुद्रपो रोपो नास्ति मे यदि सर्वथा । पञ्चाक्षरीमहामन्त्रतपाद्य महांसः ॥ ४७
 कृणायेतानि खादन्तु भक्षतरुते समागताः । इत्युक्त्वाऽथ उज्जायानु पञ्चाक्षरमुत्तमम् ॥ ४८
 तत्र तत्र स्थितास्सर्वे धृत्वंतद् वृषमास्तदा । मयच्छा तमभ्येस्य खलदुस्त्राणि सुसुराः ॥ ४९
 पित्र्य गोमयश्चाथ तद्वज्रितस्त्रिकीर्द्विजाः । वीक्ष्य ताम् ब्राह्मणानेनं समागत्य प्रदक्षिणात् ॥ ५०
 निवृत्त्य गावा सस्यामे क्षणात्स्थुर्द्विजोत्तमाः । दृष्ट्वैतद् ब्राह्मणास्सर्वे भयाकुलितमानसाः ॥ ५१
 प्रणयैतं महाप्रातं शुद्धमस्मान्महैनसः । क्षमस्वागस्त्यमस्माकं महामन् ब्राह्मणोत्तम ॥ ५२
 माहात्म्यं तथ को वेत्ति मन्त्रस्य महत्सत्ता । इति स्तुत्वा महात्मानं तस्युस्तेऽश्लक्षिणपणयः ॥ ५३
 तदाभ्य मायां प्रोवाच सार्वी यचनमुत्तमम् । पञ्चाक्षरीजपाद्य कृतानि वृषमा ममी ॥ ५४
 भक्षयन्तिक्ष तावामिन् भडातनिहतं स्तुषाम् । वज्जीवयानु गामेनां पञ्चाक्षरजपात्प्रभो ॥ ५५
 निशम्यासा यवस्सर्वे तपयोगुर्द्विजा ममी । कोऽस्तिमास्त्वयैतेषां पुनरुच्चीयते द्विज ॥ ५६
 उज्जीवयानु माहात्म्यामन्त्रस्यानय तान् पुनः । इति तेषां वचःश्रुत्वा पुनरप्येव सुसुराः ॥ ५७
 पञ्चाक्षरीमहामन्त्रं पञ्चावतकनाशनम् । तज्जायकानां न पुनर्जनिस्ति यदि भूषम् ॥ ५८
 तदा वृषमिदं व्यापदिषोचिष्ठं शीघ्रतः । इत्युक्त्वाऽश्लक्षिणोऽस्तोऽयं उज्जाय परमं मनुम् ॥ ५९
 तदामीमुखितः पुनः स्तुषा गौरवि सा द्विजाः । दृष्ट्वैतद्भुतं सर्वे ब्राह्मणास्तं मदीसुम् ॥ ६०
 त्रिप एवेति निद्रिष्ट्य प्रणय मनसा सह । मनुष्या अयुस्सर्वे स्वगृहानि मदीसुराः ॥ ६१

सूर्यशर्मा पुनरयं श्रणन् पञ्चाक्षरीमनुम् । बहुकालं परानन्दाद्भुक्त्वा भोगान्मयेप्सितान् ॥ ६२ ॥
 सदारसुतपन्थादि स्वजनैस्तद्विदः पुनः । देवपीणां गणैर्जुष्टं विमानमतिशोभनम् ॥ ६३ ॥
 माच्छा परया प्रीत्या देवदुन्दुभिनिसनैः । विकीर्यपुष्पगृष्टवौघैश्शिवलोकं ययौ द्विजाः ॥ ६४ ॥
 तत्र स्थित्वा चिरं कालं प्रीत्या रुद्रगणैस्सह । सायुज्यं ब्रह्मणश्शमोरवाप ब्रह्मणोत्तमाः ॥ ६५ ॥
 य एतस्य विरोध्वासीन्मानदः परवञ्चकः । न तु सीत्याशु तं देशं मुक्त्वा देशान्तरं गतः ॥ ६६ ॥
 निरयो विधुतो नित्यमन्तस्ताप समन्वितः । हृमिक्लिन्नशरीरोऽयं व्याधिना महता हतः ॥ ६७ ॥
 चिरकालं मृतः पापी नरकेऽद्यापि बाधते । तस्मात् द्विपन्ति ये मर्त्या मर्त्यं पञ्चाक्षरीपरम् ॥ ६८ ॥
 महापातकसंयुक्तास्ते यान्ति नरकं ध्रुवम् । पञ्चाक्षरीवराणां ये सुहृदः पुण्यगौरवात् ॥ ६९ ॥
 यावन्ति ते परया प्रीत्या शिवलोकमनुत्तमम् । तस्मात्पञ्चाक्षरीमग्नः पञ्चापातकनाशनः ॥

अथो नित्यं प्रयत्नेन सर्वैरेव तपोधनाः ॥ ७० ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यकण्ठे

उपदेशकण्ठे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ प्रयोपिधोग्रवापः ॥

अष्टावक्तोपि शिष्यनाम तस्मात्तत्र वैभवात् महा पातकिलोपि कैलासप्राप्तिः ॥

पञ्चाक्षरस्य माहारयं वर्णितं खलु भूभुराः । शिवनाम्नां च माहात्म्यं शृणुष्वप्रवचामतः ॥ १ ॥
 शिष्यः पशुपतिर्शंभुश्चाहुरद्वन्द्वरोत्तरः । सूर्युज्ज्वलो विक्रवाक्षो नीलकण्ठो महेश्वरः ॥ २ ॥
 भयो भर्गो महादेवो हरो रुद्र उमावतिः । एवमादीनि नामानि सन्ति दिव्यान्धुमापतेः ॥ ३ ॥
 तेषु चैकमेकं वा यो जपस्वनिष्ठं नरः । स एव धर्म्यः पुण्यात्मा बन्धश्च सकलैरहुरैः ॥ ४ ॥
 स भोगात् विपुलान् भुक्त्वा कैलासं प्राप्य भूभुराः । उपविश्यात्र चिरं कालं सायुज्यं ब्रह्मणः परम् ॥ ५ ॥
 याप्नोति सत्यमेतद्वो वर्णितं ब्राह्मणोत्तमाः । ज्ञात्वा ये शिवनामानि पवित्राण्यनुस्मरन्ति ते ॥ ६ ॥
 शिवलोकं समासाद्य शिवसायुज्यमुत्तमम् । यान्तीत्येतत् द्विजश्रेष्ठा नैवाधर्षमिदं ध्रुवम् ॥ ७ ॥
 उच्चापांश्चानतश्शमोश्शिवलोकमवापिरे । बहवस्तेषु शुभ्राकं कतिचिद्वैद्यानि तान् ॥ ८ ॥
 देशे गौतमसंज्ञेऽस्ति कन्दुकाक्षं महत्पुरम् । तत्रास्ति कश्चिद्याज्ञात्वाप्यो ब्राह्मणः पापवर्जितः ॥ ९ ॥
 तस्मात्सीत्तथा कश्चिद्वैद्यान् पापकर्महतः । प्रणयायी महामायी मांसमुद्वज्जविक्रयी ॥ १० ॥
 मांसादिविक्रयी द्रव्यलोपादोषदुराशयः । मुक्त्वाभ्यं ब्राह्मणाचारं हीनाचारतोऽवसत् ॥ ११ ॥
 तस्यैवं वर्तमानस्य चिरकालं दुरात्मवः । समावयाकन्यकालः क्षणारेव महीसुराः ॥ १२ ॥
 पुत्रास्तदानीमेतस्य जयनाम्याश्चमेव ते । एषश्चुः केन वातव्यं किमस्माभिरन्युत ॥ १३ ॥
 उत्तमर्णव कत्वासे अथमर्ण कुतो यया । इति तेषां वचश्श्रुत्वा मांसविक्रयणोद्भवं ॥ १४ ॥
 उक्त्वा द्रव्यं पुनर्मघविक्रयी तदग्रेव सः । मघं कस्यचिदन्यस्य कृणुं शिवमिति ब्रुवन् ॥ १५ ॥
 अत्यजमानमहतस्त्वानीं ब्राह्मणोत्तमाः । यद्दं तदगतास्तूर्णं यमदूता भवानकाः ॥ १६ ॥
 दुद्रुवुस्ते शिवगणालान् सन्ताप्य निजामुधैः । कालं वंशाय्य ते दूताः प्रोक्षुर्दूतान्तमक्षसा ॥ १७ ॥
 न तु निर्गत्य सहसा सेनया परिवारितः । बग्याशमावयौ भीमो वणातां परमेशितुः ॥ १८ ॥
 तमायान्तं महाघोरं दृष्ट्वा ते शिवकिङ्कराः । सन्ताप्य तस्य तारसेना द्वावयित्वा यत्नादमुम् ॥ १९ ॥

तदीयेनैव बध्वा तं पात्रेन शिवकिङ्कराः । प्रधानपुरुषं ज्ञात्वा यमसैनं महाबलाः ॥ २० ॥
 भीमलैलासशैलस्य गुहां निन्युरधो द्रुतम् । दृष्टो यदि यमस्त्वैतैर्हन्वते नात्र संशयः ॥ २१ ॥
 ज्ञात्वा प्रधानं तं कालं प्राणानस्य ददुर्दिज्ञाः । बध्वा तं कुत्रचिद्वृक्षे विधायाभ्यस्य पालकम् ॥ २२ ॥
 खययेते महासत्त्वा वीर्यवन्तं त्रिविधं त्रिभुजम् । शिवलोकं समानीय तत्र देवस्य सखिधौ ॥ २३ ॥
 मुक्त्वा वयुर्निजायासमाध्यायं पश्येत्शितुः । सेवयित्वा महादेवं तस्यै स्वरूपभागयम् ॥ २४ ॥
 निदास्य कालवृत्तान्तं यमो द्रुतमुखैस्तदा । भजोवतीति शिष्याते शिखरे मेरुवर्षे ॥ २५ ॥
 समीपेन महादेवं सेवयित्वा गतो यमः । दुःखेन महताऽविष्टो सिंघाटाक्रान्तमानसः ॥ २६ ॥
 कैलासे त्वरया प्राप्य नन्दिनेन संवृत्तिपत् । मधु नन्दी यमं प्राह भगविष्टं समीप्य साः ॥ २७ ॥
 प्राणात्ययेऽर्थं पुण्यामः शिष्याम सुपायमम् । जगद् तेन पुण्येन महता शिवरूपताम् ॥ २८ ॥
 मयाप नात्र सन्देहः कर्तव्यो भवता यम । ज्ञानवोऽज्ञानतोऽपि शिष्यनामाघट्टाकम् ॥ २९ ॥
 ये वदन्ति महात्मानः प्राणापममणे यम । न तान्प्रत्यधिकारस्ते शंभोराज्ञेऽशीलसु ॥ ३० ॥
 अर्थेऽज्ञानभूते स्यात्सन्देहः प्राणिनां यम । अनुभूतं त्वया पूर्वं नामोच्चारणं वैभ्रमम् ॥ ३१ ॥
 किं पिरमृतं तदधुना त्वं स्मृतं पुनर्हसि । पूर्वं किराते सुण्याथे महापापे भूते तदा ॥ ३२ ॥
 चित्रगुप्तं समाहूय धर्माधर्मविचारणा । कृतादि भवता धर्मं मार्गनिष्ठेन स्मृतम् ॥ ३३ ॥
 विप्रगुप्तस्तोवाच विधित्यं मनसा भृशम् । नैतस्य धर्मलेशोऽपि चातकस्यात्र देहिनाम् ॥ ३४ ॥
 सोऽयं प्रतिदिनं प्रातस्तथाप्य धनमग्नयः । हन्ति कश्चिद्दुष्टाचारः पयित्वान् द्रव्यलोभतः ॥ ३५ ॥
 तथा बध्वा परान् पापीं भयलज्जुर्दिनं यम । परान् प्रहरति कुदो व्याघ्रैर्बहुभिरावृतः ॥ ३६ ॥
 आहूतैर्न हर्षं बध्वा प्रहरैर्न कमीर्भुजम् । खड्गेन संहरावेनमिति निष्ठुरभाषयम् ॥ ३७ ॥
 मधुपायी महापापी मांसमुल्लङ्घ्य गन्तः । बहुनाथ किमुकेन नास्ति पुण्यं दुरात्मनः ॥ ३८ ॥
 तदाद्यु शिक्षा कर्तव्या भवता यमकिङ्करैः । प्राणोत्क्रमणकालेऽपि प्रहराहरसंहरः ॥ ३९ ॥
 इत्युक्त्वा निजपुत्राणां जीयोपायं तु पृच्छताम् । मयारायं महापापी सर्वदा सर्वदातकः ॥ ४० ॥
 इति तस्य वचश्चक्षुरा मनसा त्वं विचार्य स । वैनं प्रत्यधिकारोऽस्ति चित्रगुप्तं महामते ॥ ४१ ॥
 साक्यमाशनं शंभोरयं पुण्यनिक्षेपतः । रे रे दूता दुरात्मानो मुक्त्वाभेन गच्छताधुना ॥ ४२ ॥
 वन्दोऽयं मम पुण्यपालत सर्वदा शंभुवृद्धितः । प्राणोत्क्रमणकालेऽयं प्रहराहर संहरः ॥ ४३ ॥
 इति - मुक्त्वा मयाराद्यु नामोकार्यं गृहे गतः । इत्युक्त्वा त्वं महावीर्या प्रणेमिष तदा यम ॥ ४४ ॥
 तदत्र भवता शंभोर्नामस्मरणं वैभवम् । स्तुतयः सावधानेन स्वातन्त्र्यश्रीप्रमादिना ॥ ४५ ॥
 तं व्याघ्रं दिव्यमारोप्य विमानं शङ्कुरा गणाः । भीमलैलास मन्त्रं नीत्वा देवस्य सखिधौ ॥ ४६ ॥
 स्थापयित्वा यम गतास्तस्य दूताः पुरा ललु । इत्यं निशम्य वचनं शैलदेवैर्तेरादयम् ॥ ४७ ॥
 मयाऽयं न स्थितं स्मामिन् गदं सेवार्थमीशितुः । नवाऽधिकारः कालोऽसौ न जानातीदृशं प्रभो ॥ ४८ ॥
 नामोच्चारणमाहार्यं शङ्करस्य परात्मनः । तद्वक्ष्यं भगवन् कालं चाप्यमानं स्वकैर्गणैः ॥ ४९ ॥
 यमस्य पवनं ध्रुवा नन्दी प्राह पुनर्यमम् । महाकालगणाः कालं बध्वा निन्युर्यमाधुना ॥ ५० ॥
 महाकालस्य निकटं पाया त्वं संजगाम्य तम् । उक्त्वाभ्यस्य मद्वृत्ताञ्च कालं मोक्षय दीप्रतः ॥ ५१ ॥
 इत्युक्त्वा प्रेषयामास नन्दी तं समर्वात्मनम् । स तथेति विनिर्धय महाकालं गणाधिपम् ॥ ५२ ॥
 संप्राप्य भीसा परया प्रणम्याद्यत्पूर्वकम् । वृत्तान्तं विहितं चोक्त्वा कालं मोचयितुं यमः ॥ ५३ ॥

गणाध्यक्षस्य वचनं नन्दिकेशस्य चाग्रधीम् । निशम्यैतं महाकाळो यममेनञ्जुकोपं हि ॥ १४ ॥
विस्मृतं किं यमं पुरा वृत्तमप्यदुराशयं । एतावदस्य वचनं निशम्य यमोऽब्रुदत् ॥ १५ ॥
न विस्मृतं महाकाळं पुरावृत्तं मया प्रमो । इदानीमपि तिष्ठामि स्मृत्यैवैतद्रणायणी ॥

इत्युवाच महासीत्या ब्राह्मणानामपीश्वरा ॥ १६ ॥

इति भी स्कान्दे महापुराणे शक्रसंहितायां शिववह्न्यखण्डे
उपदेशकाण्डे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

सदुरजातीवस्य नामकीर्तनेन शङ्करनामोच्चारणं फलम् ॥

अथ —

महाकाळेन किं पृष्टं पुरा वृत्तं तपोधन । न विस्मृतमिति ब्रूह यमस्तद्वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

सुत —

दिशस्सौराण्डेवोऽस्ति तीव्रदारणो महाघन । तस्यासीत्तत्र कश्चिःकौशिकस्यो महाबल ॥ २ ॥

स्तेषी दुराशयो मित्य मधुमासादि भोजन । सञ्जत्यनिशं शूद्रैस्सवयोभिश्च तादृशै ॥ ३ ॥

छेद् कृत्वाऽथप्रत्येन केनचित्पातकाणि । चण्डालोचितमाहारं मुद्के कल्ला विवर्जित ॥ ४ ॥

सोऽप्य कदाचिच्चण्डालजारीं रूपोपशोमिताम् । वर्तयन्नवयां साकं प्रस्थितश्छन्नयर्मना ॥ ५ ॥

दधेन तापसि पश्य चण्डालं कोचविहलं । वय्या तया दुराचारं सन्ताप्य निजमर्षया ॥ ६ ॥

विच्छेद् शोफं पापस्य खड्गेन निक्षिप्तेन स । तदुखेन विर कालं स्थित्वा पश्चात्प्रमारह ॥ ७ ॥

वधपुत्रेन विप्रेन्द्रा यमदूताभूता भृशम् । तत्रविशवगणाक्षीघ्रं संमन्यैतं तु कौशिकम् ॥ ८ ॥

विष्य विमानमारोप्य कैलासे शिवसन्निधा । स्वापयित्वा यमस्यैतान् दूतान् सन्ताप्य निर्वपु ॥ ९ ॥

तत्रैव यमदूतास्तु यमं प्रव्याप्तिं दुःखिता । वृत्तान्तं कौशिकस्यैतदुक्त्वा शेषांश्च ताडनम् ॥ १० ॥

उचिराद्गुप्य सर्वांश्च कुरुगुह्यदस्तरा । भृत्यै र्हेपञ्च वचनं प्रत्यक्षे सहसा यम ॥ ११ ॥

शिवान्तिकं समुद्दिश्य भीमकैलासं पवैते । स दृश्यं महाकाळं गणानामप्रणीं यम ॥ १२ ॥

अथस्तादृशकेशस्य तमासीत वरासने । त दृष्ट्वा कौशिकस्यैतद्वृत्तान्तमभिधाय ॥ १३ ॥

पुनस्सर्कीयदूतानां पीडामप्यवदत् द्विजा । श्रुत्यैतत्समहाकाळं कोपेन ब्रूता सुत ॥ १४ ॥

मैतस्य पापलेशोऽपि कौशिकस्य मदात्मन । चास्येऽयं भीमकामस्य शम्भुनाम्ना द्वितोत्तम ॥ १५ ॥

स तं शम्भुर्महात्माभ्यः त्रिपवक्त्रवराहवयम् । चकार यामकाळं तद्दृष्ट्वा तामं महेशितु ॥ १६ ॥

एष खसुहृदा शम्भुस्सकेतेन मदात्मनि । चकार शम्भोर्नामानि पवित्राणि मदात्मनि ॥ १७ ॥

यस्यादयं व्यवकारया दधौ पुण्यां तु कौशिक । तस्या देतस्य कैलासं प्राप्तिं स्मृत्यं प्रवेरितम् ॥ १८ ॥

महाकाळवचनं श्रुत्वा यमः पुनः । नेतायतामस्य पापस्य अग्निमकैलासं पवैते ॥ १९ ॥

मन्त्रिणां दयदेवस्य निवासरसप्रविष्यति । इत्युक्त्वा चोद्धृष्टं वचनं महाकाळस्य धर्माट ॥ २० ॥

प्रत्यक्षे तं विहायाशु मदादेवस्य सन्निधिम् । महाकाळस्तदा कोपदेनमाहूय भूसुरा ॥ २१ ॥

उल्लङ्घयते मम वचनं वयां यमं दुरात्मवान् । इत्युक्त्वा ताडयामास निजदग्धेन वक्षसि ॥ २२ ॥

दग्धेन ताडितस्तस्य मूर्ध्नाप यमस्तदा । अधिराप्नुष्ट सर्वाङ्गो महापर्वत सन्निभः ॥ २३
 तस्याज मूर्ध्नी तां कालः खणेनार्थं यदा तदा । समाययी विधाताञ्च सेवां कृत्वा महेक्षितुः ॥ २४
 वृत्तान्तमेतच्छ्रुत्वाभक्तौ महाकाळं प्रपश्य सः । स्रन्तव्योभ्यं त्वया मन्तु र्यमस्य गणनायकः ॥ २५
 इत्युक्त्वा प्रार्थयामास वदुवारं द्विजोत्तमाः । मधुना कौशिकदक्षमोस्तत्रिधा वतंते महान् ॥ २६
 शिवस्य देवदेवस्य नाद्यां प्राहात्ममुत्तमम् । कोवेचि मुक्त्वा देवैर्दं श्रीलकश्चतुमापतिम् ॥ २७
 तस्मात्प्रपद्य धृति मायमादी भवान्तक । इत्युक्त्वा मोचयित्वैनं जगाम स पितामहः ॥ २८
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मोचितोभ्यं यमस्तदा । महाकाळं शय्ययाशु स्वपद् प्राप भूसुराः ॥ २९
 तदेतद्वत्केनोक्तं न विस्मृतमिति द्विजाः । इत्येवं सोऽन्तकः प्राह महाकाळं प्रपद्य सः ॥ ३०
 नवाधिकारी कालोऽयं न जानाति किमप्यतः । वदस्तवगणैस्त्वामिन्मोचितव्यस्यया प्रभो ॥ ३१
 यथाहं कृपया पूर्वं मोचितो भवता प्रभो । सन्तकस्य वचदधुत्वा महाकाळो महायकः ॥ ३२
 प्रेषयित्वा गणं कश्चिन्मोक्षयामास भूसुराः । महाकाळ गणैर्मुक्तः कालस्संप्राप्य तं यमम् ॥ ३३
 तदैतौ तं महाकाळं प्रपद्य मयकंपितौ । प्रस्थितौ स्वपदायाशु प्राप्यानुमतिमस्य च ॥ ३४
 मयै मार्गे वमं प्राह कालोऽयं तद्वटाधिपः । यमाधिकारो भवतो निकटे मास्तु क्षमति ॥ ३५
 पद्मपां अधिराप्नुष्ट सर्वत्रैव प्रणांकितम् । गच्छेदेतत्क्षणे प्राणो न मोक्षो यदि मे भवेत् ॥ ३६
 इति कालस्य वचनं निशम्याह यमः पुनः । किमर्थं शांकरान् हृष्टा गणास्त्यं कालमूढपीः ॥ ३७
 न स्वकथान् कौशिकं ते धर्मिष्ठ पावमेववा । हृष्टा शंभुगणाश्चैव मुक्त्वा तच्च शिष्यमिवम् ॥ ३८
 वृत्तान्तमुक्तं यदि चेत्पञ्चाक्षदुचितां श्रियाम् । नाहं करोमिवा काल फलं भुक्तमतश्च यथा ॥ ३९
 पुरा नवाधिकारत्वादध्यात्वा शब्दार्थमयम् । वन्तुकाक्ष्ये महादेशे कदलीपुरमद्भुतम् ॥ ४०
 मन्दकः क्षत्रियक्षत्र तद्देशाधिपतिर्महान् । तस्यास्ति भार्या दुर्दमीता दर्शनात् कामदा नृणाम् ॥ ४१
 रूपहावप्य संपन्ना कामदाय्या महाविभवा । सेवां निहं दुराचारा व्यभिचाररता भृशम् ॥ ४२
 मुक्त्वा राजानमपरं पुरुषं वञ्च कञ्चन । सुन्दरं रमते हृष्टा स्ववमाहूय कामदा ॥ ४३
 वण्डाळामपि पापिष्ठा रमते मानवर्जिता । शूद्रं दुर्वृत्तिमत्त्वैवं श्रीशयित्वाऽमुना सह ॥ ४४
 दृष्टौ गर्भे पुनश्चैनं मुक्त्वा प्राप परं द्विजम् । वसुवेषीति विख्याते पावदोषेण सा पुनः ॥ ४५
 श्रीशयित्वाऽमुना पाया पूर्णगर्भाऽसृजन्सुतम् । वसुवेषी मृता पापी चिरकालेन भूसुराः ॥ ४६
 ततो निर्गत्य सा पञ्चान्मुक्त्वा पत्रं शिशुं स्वकम् । शूद्रं तमाप दुर्वृद्धिं प्राक्तेन दुष्टपीरियम् ॥ ४७
 श्रीशयित्वा चिरं कालमनेनैषा दुरात्मना । महापापानि भूमीनि खण्डर किञ्च कामदा ॥ ४८
 पुनर्नार्यं समाहृष्ट तेन साकः दुरात्मना । द्वीपान्तरं समग्येतुं यथावंप्रोधिप्रप्यमम् ॥ ४९
 पापुना ताडिता नौदमा मिश्रामोनिधि प्रप्यगा । तदा ममार पापिष्ठा तेन साकः पयोनिधौ ॥ ५०
 यमनृतात्तदा पत्न्या तेनैवां नरकार्येणे । निपात्य वक्रचैर्घोरैरावष्टंभस्रगात् दिङ् ॥ ५१
 तदानीं शादुराः पाल समगत्य शृङ्गायलाः । सन्ताप्य स्वायुधैर्घोरैर्मोचयिर्धनमञ्जसा ॥ ५२
 दिव्यं विमानमारोप्य ययुस्त्रिवर्णं प्रति । तदा शिवगणान् हृष्टा सोऽहं कोपसमन्वितः ॥ ५३
 किमर्थमेनं पापिष्ठं पापायेनाञ्च भो गणाः । दिव्यं विमानमारोप्य कुपया नययाधुना ॥ ५४
 एवं कटुवचोऽथोचमधिकारो बधो यतः । धृत्वा मदीयवचनं ते सर्वे प्रोपयिहताः ॥ ५५
 पत्न्या मां ददपादेन खंताप्य भृशमुद्रताः । मयस्तापक्यालसा कोटरे कुत्रचिद् गृहे ॥ ५६

निपात्याधोमुखं मृतमेकमाह्वय दुर्यलम् । इत्था मदधिकारं ते तस्मै भूताय कालः ॥ १७
 तं शूद्रमेनां पापिष्ठां निन्धुर्हि शिवसन्निधिम् । तस्यतुस्तत्र तावैतौ भीमकैलास पर्वते ॥ १८
 सेनायै चन्द्रचूडस्य विधिविष्णु समादिता । वृत्तान्तमेतद्योषाच चित्रगुप्तो मधुद्विजम् ॥ १९
 भुत्वा हरिस्तदा दुःखाद्भयानां संहितः स्वयम् । प्रतस्थे योषितुं शंभुं शिवलोकं प्रति द्रुतम् ॥ २०
 तत्र धिमेभ्यरं दृष्ट्वा कैलासे तौ सुराधिपौ । ऊचतुस्तं प्रणम्यान्तु वृत्तान्तं मम मन्दतः ॥ २१
 धुवैतन्मम वृत्तान्ते स्मरन्वा विप्रेभ्यस्तदा । कोपेन महता युक्तः प्रोवाच वलर्षं द्विजाः ॥ २२
 साकं शिवगणैरेपः प्रवृत्तः फलदाय हि । यमस्तानुचिता शिक्षा कृतातैरस्य दुर्मतेः ॥ २३
 इति धिमेष्टयचनं निशम्यैतौ भयान्वितौ । क्षमस्व मनुमेनं त्वं सर्वविद्याधिप प्रभो ॥ २४
 न जानाति यमो मूढो नूननोऽयं दुराशयः । इत्युक्त्वा तौ गणाध्यक्षं नेमतुर्दण्डवद्विजितौ ॥ २५
 ततः प्रसन्नाः प्रोवाच भगवान् गणनायकः । धीरमद्रगणैरेप यमो नीतो महाबलैः ॥ २६
 चक्रवाहगिरावास्ते क्षमस्वभ्येष्ट शीघ्रतः । मामप्य त्वमिहेदानीं यममेन सुदुःखिनम् ॥ २७
 अचलाययं ततो मृतमेवमुपवा गणेभ्यः । प्रेययामास भगवान् दयया कालं केवलम् ॥ २८
 इति तस्य पचदभुत्वा भूतो निर्गल्य शीघ्रतः । मानयामास मां कालं गणेशस्याश्रितं द्रुतम् ॥ २९
 विप्रेभ्यरं प्रणदवाहं पाणिं वक्ष्याऽन्तिकेऽग्नयम् । तत्रा प्रोवाच भगवान्मां यीश्यापदसन्निधय ॥ ३०
 तवैतौ पीडितौ पापघुष्या यम नृधाम्यथा । न च जानासि सुकृतं पुण्ययोरनयोर्मम ॥ ३१
 दुर्धुरेभ्य दृष्ट्वा वीर्यं गर्भं दद्यामिदम् । पुनश्च विप्रं शप्यैषा वसुधेधि महापिदम् ॥ ३२
 यस्तु पुनं तत्रेहे कालपाकेन वै यम । ममार ल यदा विप्रस्तदैषा तं दिशुं स्वकम् ॥ ३३
 मुक्त्वा द्विजगृहे प्राप दुर्धुद्विस्मियमन्तक । ववृषे विप्रनेहेऽन्तौ शिशुरस्याश्नुतोऽन्तक ॥ ३४
 तस्थे कृपिञ्च कुर्वानो विप्रवैदमपि दृष्ट्वात् । विप्रस्य वसुधेधेयां भार्याऽऽसीन्मामिनी यम ॥ ३५
 सा तं द्विपञ्च पुत्रवशात्करत्वाच्च संकरम् । नाम चक्रेऽर्धवत्सस्य शूद्रपुत्रस्य सत्यवाक् ॥ ३६
 बध्मिन् तस्मिन् लोकारसन्मुत्पन्नाहि शक्यम् । यस्यादयं शोकादयं दद्याद्यद्यानयोऽस्तुतः ॥ ३७
 तेन पुनश्चैन महता कैलासं प्रातिरेतयोः । शिवस्य देवदेवस्य नाज्ञां सर्वाग्रहारिणाम् ॥ ३८
 माहात्म्यं तत्पतो वेत्ति कोवा यम सुशोभनम् । स्मरन्वा वै तु महारेव नाममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ३९
 पुषानुवाच विधिना नाम चकुरमहेतिशतुः । तेषां फलं प्रथं यत्ने न शक्यं वर्धकोदिभिः ॥ ४०
 इत्थं निशम्य वचनं विप्रेशस्यामितौजसः । अयंकपित्सर्वोक्ते मनुं स्मृत्वा स्वकं तदा ॥ ४१
 प्रणम्य दण्डवर्गमीला भूतले कालं प्रकृतः । ममापराधो हेवेश क्षन्तव्योऽयं गणेभ्यः ॥ ४२
 एवं संप्रार्थयन् भगवता दयालुं मन्त्रवत्सलम् । प्रार्थितो ब्रह्मविष्णुम्यामेवमेव प्रणम्य सः ॥ ४३
 मामाह वीर्यं कृपया कृण्वन् भीतमनायवत् । इतः परं त्वं मतिमान् समीक्ष्य नामधैमवम् ॥

अगस्त्येर्महेशस्य शिष्टसेतन्मयेवैतम् ॥ ४४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे पंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 उपदेशकाण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

शिवनाममहिम्ना सान्दीपिनि मुनिपुत्रोज्जीवनम् ॥

एवमुक्त्वा गणाण्डको मत्पदञ्च यथापुनः । दत्त्वा मां प्रेषयामास भूतमाहूय निम्नराट् ॥ १
ततोऽहं ब्रह्मविष्णुभ्यां प्रपद्य गणनायकम् । स्वपदं प्राप्य तिष्ठामि चाप्रमादेन सन्ततम् ॥ २
तद्य भवता काल स्यात्तव्यं ह्यप्रमादिना । उच्यन्तिच ये मर्त्याश्चावनाम सुपावनम् ॥ ३
ज्ञानतोऽज्ञानतोवापि नास्ति तेषामर्थं ध्रुवम् । सत्यं सत्यं पुनस्तस्यमनुभूतं मयैरितम् ॥ ४
मोचेन्मम तवान्येषामाद्या भवति शाङ्करी । मया प्रतिदिनं सेवा प्रतीक्ष्यावसरं त्रिभोः ॥ ५
कर्तव्या ब्रह्मविष्णुभ्यां तत्रास्त्यवसरो मम । मघिहारस्तथा कार्यस्तथावधानेन सन्ततम् ॥ ६
तस्मात्तमम वचश्श्रुत्वा स्वातव्यं ह्यप्रमादिना । विमर्तिं ये महादेवनाम सर्वाधनाशनम् ॥ ७
मातरं पितरं हृदा तस्य तं गच्छ दूरतः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्वातव्यं ह्यप्रमादिना ॥ ८
इति कीनाशवचनं कालदधुत्वा मयान्वितः । न शक्यते मया कर्तुमधिकारो महांस्तव ॥ ९
जायते मीतिरत्यस्तं ममानुषवमीश्वर । इति कालस्य वचनं निश्चयशः यमः पुनः ॥ १०
मीतिस्तव कुतोवास्यासर्वं महशगायतः । दृष्टमात्रेण सर्वेऽपि विन्यति प्राणिनो ध्रुवम् ॥ ११
पुनः सान्दीपिनिः पुत्रो महाशीलो महामतिः । सखायश्रुत गोविन्द मुकुन्दादीनि कीर्तयन् ॥ १२
नामानि विष्णोः पश्यति शुद्धे कालावहारेके । जगद् कञ्चिद्वक्तुं पयोमध्यगतं यत्नी ॥ १३
युमुजे च क्षुधाविष्ट स्तमालुभ्यामु दूरतः । तदा मृतमिमं यत्नं मम दृष्टा महायत्ना ॥ १४
नानिभ्युल्लोकमस्माकं निश्शङ्कादि हरिमियम् । तदा सान्दीपिनिश्श्रुत्वा मृतं पुत्रं महाहवे ॥ १५
शोकमोहसमाविष्टो मृदयद्विललाप द्वि । पुनः स्वशिष्यो तौ कृष्णवस्त्रभूतौ महायत्नौ ॥ १६
वीक्ष्य प्रोवाच प्रतिमानाचार्यो दक्षिणं स्वकाम् । नमस्तत्तं मम सुतं यद्विषेदावयिष्यतः ॥ १७
दक्षिणा स्नेहमधुना परमा परमार्थतः । इति तस्य वचश्श्रुत्वा गुरोस्तौ दक्षशालिनौ ॥ १८
महाहवे पतित्यानु हत्वा मर्कं च तं तदा । न ददर्श गुरोः पुत्रं दुःखाकुलितमानसौ ॥ १९
पमलोके विनिश्चित्य शरीरमापयतुः किल । बाणस्य लोकमस्माकं तदा तौ प्रधवाभिवी ॥ २०
स्तुत्वा मां मोचयित्वेनं शुरुपुत्रमिमी पुनः । प्रापयामास निकटे गुरोस्तसान्दीपनेकभौ ॥ २१
ततस्तसान्दीपिनेः पुत्रो मतिमान् मयविद्वजः । ऊर्ध्वीर्तितानि नामानि मुकुन्दस्य मयाऽनिशम् ॥ २२
तथापि पमदूना मां निम्बुल्लोकं यमश द्वि । एवमालोक्य मनसा कालकाळस्य शूलिनः ॥ २३
महादेवस्य मीमस्य मक्षणः परमात्मनः । यानि नामानि दिव्यानि प्रयितानि जगत्त्रये ॥ २४
कीर्तयंस्तानि पुण्यामा तीर्त्वा मृत्युमर्थं विरम् । उपित्वा प्राप्य कैलासं शिवदूतैः परीवृतः ॥

स्थित्वाभ्य मुचिरं कालं मोक्षमापति दुर्लभम् ॥ २५

इति श्री स्कन्दे महापुराणे शंखरसंहितायां शिवरहस्याखण्डे

उपदेशकाण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ वसुिंशोऽध्यायः ॥

शिवमक्त नामसीकरणेन चोरस्यापि कैलासगमनम् ॥

पुष्कराण्यं पुरा विप्रं विष्णुमक्तं महामतिम् । अयं दत्तास्त्रमभ्येक्ष्य मल्लोक्तमयन् किल ॥ १
तदा तं यीक्ष्य विद्वोर्षं दत्तान् प्रत्यपदं ययः । मन्योऽस्ति पुष्करस्तत्र ग्रामे पापी दुराशयः ॥ २
मायेतस्यो भवद्भिस्तं मुक्तत्वेन पीतकिल्बिषम् । इति तद्वचनं श्रुत्वा मुक्त्वा तं ब्राह्मणोत्तमम् ॥ ३
मत्सरीयाः परं विप्रं पुष्काराण्यमिद्वानयन् । तदाप्रवृत्तिं पुष्पयोग्यं मनसाऽल्लोच्य वृद्धिमान् ॥ ४
कृतानि हरिणामानि मया सर्पाणि सन्ततम् । तथापि यमदूता ग्रामनयन् सपुरं किल ॥ ५
एवं विचिन्त्य नामानि शिष्यस्य परमात्मनः । जज्ञापानुष्मर्य भक्त्या समस्ताघराणि सः ॥ ६
जीवन्मुक्तस्त्वपुण्यात्मा शिवनामप्रभायतः । स्वच्छन्दं सञ्जल्पमावसादत मतोऽर्थः ॥ ७
शिवलोकमनुमाप्य सर्वेश्वर्यं समन्यितः । मुक्त्वाऽश्वविपुलान् भोगान्मोक्षं प्राप्तवान् किल ॥ ८
यदुनाकिं पुराकालं रामं दशरथमममम् । दुष्टनिग्राहकं शिष्टपरिपालनतापरम् ॥ ९
अयतारं परं विष्णोरहमेवानयं किल । तद्वन्न विगच्छे केन हेतुना भयता वृथा ॥ १०
मुनया विपयकं शंभुं मृगयुक्त्वमुपासकम् । कालातीतं महारैवं नीलप्रौवं कपालिनम् ॥ ११
तद्भक्तान् सर्वैश्चालम्बान् सदाचारं पराध्वजान् । अयं भवति देवेश्वस्तेश्वो वा (ना) साकमन्तरे ॥ १२
महाबाधतिरहस्ये विप्रेर्षां तन्निधानपि । सत्यं सत्यं पुनस्तस्यं बहुभूतं मयैरितम् ॥ १३
तद्वन्न भयता मुक्तभीतिलेखेन सन्ततम् । मत्सरीयोऽधिकारोऽस्मीं कर्तव्यः कालं पूर्ववत् ॥ १४
शृणुष्वैकमना भूया पुनर्याक्यं ममाधुना । जपन्ति ये महादेव्या दिव्यनामानि सन्ततम् ॥ १५
विप्रेभ्यश्च नामानि श्कण्डस्य च महामनाः । भैरवस्य च नामानि बीरमदस्य ताम्यपि ॥ १६
महाशास्त्रस्य नामानि मन्दीशस्य गणाग्रणेः । महाकाण्डादि नामानि तयैवाद्यापुष्यस्य च ॥ १७
धृष्यमस्य च नामानि भक्तानां शङ्करस्य च । जपन्ति ये महात्मनो विद्वत्स्यपि निरन्तरम् ॥ १८
न ताम्प्रत्यधिकारो नः पापस्पृष्टिविपजितान् । हृष्टा तान् दूरतो मीत्वा मच्छामि शिवयत्नभान् ॥ १९
तस्मात्प्रथमं तान् पुण्ड्रान् दृष्टमात्रेण दूरतः । प्रणम्य गच्छ मीत्वाशु प्रमादी भय मा पुनः ॥ २०
अत्रैतिहासं परमं शृणु त्वमवशावतः । पुराऽऽसीद् ब्राह्मणः कश्चिद्भारवीति रविप्रभः ॥ २१
ग्रामाद्ये विपये विद्वन्मपि पापवशात्पुनः । वैष्णवसङ्कर्तनिर्लसं स्तेयी वायी दुराशयः ॥ २२
महारण्यं प्रविष्टपास्ते दिवा रात्रौ च पञ्चनम् । पविश्य तस्करूपेण ग्रामपालैरलक्षितः ॥ २३
चोरधर्मं पुनर्दृष्ट्वा कदाचिद् ग्रामपालकाः । इन्तुमेवं तदाऽऽङ्गमुत्तुदस्य मदाजवात् ॥ २४
तान् दृष्ट्वाऽयं भवाविष्टः प्राणैर्लक्ष्णोद्यमः । अथावदतिवैखेन महारण्ये सुदूरतः ॥ २५
अनुदुद्राव तं कश्चिद् ग्रामपालो महाबलः । तादृशैर्न सदा चोरं ग्रासयन्मिति व्रुचम् ॥ २६
घातन्तं तं समीक्ष्याशु सञ्चन्दं ध्यान्तिर्संयुतम् । महाबलो महात्मनो व्याघ्रः कश्चिद्दुष्टान्तरात् ॥ २७
निर्गत्य तु महाकोपामन्तादवाभारयत्किल । ज्याघ्रेन च हते कूरे ग्रामपाले महाबले ॥ २८
त्यक्तभीतिरयं देशं कैरलं प्राप कालं हा । चकार तत्र अतिमान् नाम स्वस्य नवं तदा ॥ २९
हवाभ्रं व्याघ्रपादेन ग्रामपालं बधोद्यमम् । रक्षितोऽस्मान्मयाशास्तु व्याघ्रपादमिषेयम् ॥ ३०
धेपाय नाम स्वस्यासिन्निति देशान्तरेऽवस्थत् । तदा प्रवृत्तिं वदेश जनाभ्यानुदुष्टकथा ॥ ३१
प्रपम्यनिशं व्याघ्रपादेमुक्त्वा चचाह । सोऽयं पुनः कालवशान्ममार किल भूतुराः ॥ ३२

न तदा दूता मदीयाव्यगता खलु । तान् दूतान् सहस्राभ्यस्य शिवदूता महाबला ॥ ३३
स्य सायुधैरेन पुनर्दिव्यविमानकम् । आरोप्य देवर्षिगणैरभितोवृतमुज्ज्वलम् ॥ ३४
म्हुमिनिर्घोषैरभित पुष्पवृष्टिभिः । एव नानोपचारेण निम्बुदशमोवैपत्तिकम् ॥ ३५
त कृपया शम्भुं प्राहेन भक्तः सख । मद्भक्तस्य पर नाम व्याघ्रपादस्य यत्तथा ॥ ३६
मानतो यापि तेन पुण्येन शोभन । चिरकालमुमित्वाऽत्र वैष्णवे सर्वसमते ॥ ३७
य मम सायुज्य प्रातोपि हि न सशय । इत्युक्त्वा सान्तिके देवस्य मस्यापयदीश्वर ॥ ३८
सखसरे शमोरन्तिके नन्दिसमत । गत्वा प्रणम्य तस्येऽहं यद्वाञ्छन्तिपुटोऽग्रत ॥ ३९
ऽबोधञ्च वृत्तान्त शम्भुनाऽहं दयालुना । ततस्तु शम्भुर्मां वीक्ष्य प्रोवाच यत्नत तदा ॥ ४०
नामानि ये मत्स्यां विभ्रलसि अर्पितवा । न तान् प्रत्यधिकारतो मया दत्त पुरा यम ॥ ४१
तथाका दूता किमेन यद्भुमुदता । आद्या भविष्यति क्षिप्रदेव ज्ञात्वा कृत यदि ॥ ४२
। शमोर्षैरवधूत्वा मयाकुलितमामस । प्रणम्याह तदा शम्भुमबोध यत्नत मयाह ॥ ४३
एवान्तदशमो कृत मनु कृपानिधे । भ्रमस मरुपि प्रीति कर्त्तव्या पूर्वपाप्रभो ॥ ४४
कृत्वा दण्डवद्भीत्या नमस्कार कृतो मया । प्रणमन्त तदा वीक्ष्य यन्मुखमशङ्करामज ॥ ४५
यच्च यत्नत धीर निवसम्यमुसन्निधौ । सन्त्यया सञ्चारन्योगी सदातन्वद्विश्रमिय ॥ ४६
। हृष्टा नारकिणो याचितः यमदूतकैः । उद्येर्दरेत्याह तान्वीक्ष्य दययाभित ॥ ४७
। नारकिणामेषा दराब्दे भ्रुते सति । नानारक्षविविश्रानि विमानानि समापय ॥ ४८
यद्वा तानि ते सर्वे त्यक्तुं सा मुद्राभिता । कैलासमापु परम यच्च देवो विराजते ॥ ४९
केषु च शृङ्गेषु तदा त्वं शम्भुसन्निधिम । समागत्य महादेव प्रणम्य भयकपितः ॥ ५०
तान्त प्रोचयानेतद्वरदाम्भुमुद्रकम् । तदा त्वा वीक्ष्य देवेशशङ्कर कलनाकर ॥ ५१
तेषां यातना मृत्यो नरकेषु मदस्त्वपि । वैदधुत नाम परम धृतमुच्चारित तु वा ॥ ५२
मतोऽग्रान्तोयापि प्रसङ्गादपि लोभत । देव्या मम गवेषस्य सुवद्व्यस्य वा यम ॥ ५३
नामानपि नक्तानां धनमुच्चारित भुवम् । नाम तेषामप्य नास्ति नरकेष्वपि यातना ॥ ५४
। तपित्वा यद्भूना नरकेभ्योऽभय भुवम् । इत्युक्त्वा च किंदेशान्दशद्वारभङ्गदोषार ॥ ५५
त किमागतोऽसि त्वं मूढवचनं शङ्करम् । सन्निधिं देवदेवस्य यच्छतगच्छ दुतामयान् ॥ ५६
ति इक्ष्वाक्य यवन श्रुत्याऽहं भयविह्वल । प्रणम्य दण्डवद्भक्त्या तोषयित्वास्तु यन्मुखम् ॥ ५७
दात्रेयाऽहं मल्लोक्तमागत्यनसि वै किल । तद्वचं भवता कालं श्रुता पुण्या कथा खलु ॥ ५८
त परञ्च त्वं शमोर्नाममाहात्म्य मुत्तमम् । तदीयानाञ्च माहा ग्य स्मृत्वा मनसि सन्ततम् ॥ ५९
। भावेन चित्तं तिष्ठ पुनरप्यत्र मे पदे । ये शम्भुमन्नामानि शृण्वन्ति च पठन्तिवा ॥ ६०
तान् दृष्ट्वा दूरत कालं मन्त्रमाच्छ मदाशया । इति वाक्यं यमस्याय श्रुत्वा कालस्तदादित ॥ ६१
शिवस्य नाममाहात्म्यं स्मृत्वा मनसि सन्ततम् । भक्तनाञ्चाञ्च माहात्म्यमप्रमादेन यावत्तत् ॥ ६२
तादृशाऽऽद्वारस्थितान् दृष्ट्वा यच्छति दूरत । तस्याधाम्नाञ्च माहात्म्यं कोवा जानाति तथैव ॥ ६३
ज्ञात मयापि यकिञ्चिदुपम्य कथितं द्विजा । यद्भवदशम्भुनामानि जपित्वा प्रियमागिरे ॥ ६४
भयपि केचित्पुष्पानि पुत्रानपि तथा परे । बरोपत्व तथा चान्ये सरोमा यदुक्तातः ॥ ६५
जरापार्थक्यनिर्मुक्ता केचिद्यौवनशालिन । भूतप्रेत पिशाचेभ्यो विषादुष्टमृगादपि ॥ ६६

विभ्यति परे मर्त्या दंभुनाम प्रभायतः । केचिज्जितारयो युदे याक्सिद्धिं चापरे द्विजाः ॥ ६७
 क्षितान्यपि सर्वाणि नामोषार्थं महेशितुः । प्रापुः केचन धर्मिष्ठा ब्राह्मणानामपीभ्वारः ॥ ६८
 धृत्वा भस्वरद्राक्षं नभेशस्य जवन्ति ॥ न वेति तेषां माहात्म्यं साक्षादीश्वररूपिणाम् । ६९
 पठन्ति महात्मानश्शृण्वन्ति श्रावयन्ति वा । माहात्म्यं दंभुनाभ्यां ते भुक्त्या भोगान् सु पुण्ड्रकान् ॥
 पुरातोममैश्वर्यं पुत्राच्छास्त्राभ्यवाप्य ते । जन्तेच शिवसायुज्यं प्राप्नुवन्ति द्विजोत्तमाः ॥ ७१
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवस्तोत्रसंक्षेपे
 उपदेशकाण्डे पद्मिनीशोभवाचः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

शौरस्य सोमपादे महाबाहुवयासेनापि कैलास प्राप्तिः ॥

शृणुष्वमृषयस्सर्वे यक्ष्ये शिवमताम्यपि । यत्तुष्टावमात्रेण सिध्यतीदृमि वेदिनाम् ॥ १
 सोमवारव्रतं श्रेष्ठमाद्रोमनमुत्तमम् । उग्रमहेश्वरश्चापचिह्नवराग्रिमत्तं परम् ॥ २
 केदारव्रतमन्वष्ट कर्तव्याण्येवं द्विजोत्तमाः । शूलव्रतं महापुण्यं ध्रुवभास्वं परं स्मृतम् ॥ ३
 एतान्यष्टौ महादेवप्रियाणि प्रयित्तानि च । शुक्रवारव्रतं गौर्यास्तर्बलोकेषु विभुतम् ॥ ४
 ब्राह्मयुक्पूर्वकशुभार्था व्रतमन्वदुमाग्रिमम् । नवग्र्यास्तु व्रतं पुण्यं मासि चाश्वयुजे सिते ॥ ५
 व्रतानि श्रीणि पार्वत्याः पुण्याप्येतामि भूचुराः । विष्टोभ्यत्वापि यत्तं शुक्रवारे सुपावनम् ॥ ६
 अशुभार्थांस्तु व्रतं पुण्यं प्रोष्ठशम्भासिके सिते । मार्गशीर्षे तथा मासि व्रतं पश्यां सुपावनम् ॥ ७
 श्रीणीमानि व्रतेष्वस्य सर्वेषांपहरामि वै । पञ्चम्यस्य व्रतं पुण्यं शुक्रवारे द्विजोत्तमाः ॥ ८
 कृत्तिकाश्वयुष्टेयं व्रतं परमपावनम् । स्कन्दपश्यास्त्वमपरं सर्वलोकेषु विभुतम् ॥ ९
 एतानि श्रीणि भूदेवासत्सर्वामीष्टव्रदानि हि । भैरवस्यापि देवस्य मनुष्याव्रतं महत् ॥ १०
 तुलायां संस्थिते भासौ सैवमेवा मदीचुराः । यत्तुष्टेयं भरण्यां हि व्रतं सर्वाचमामृतम् ॥ ११
 व्रतानि श्रीणि भूदेवा भैरवस्य महात्मनाः । वासन्ते वीरभद्रस्य माशुके व्रतममृतम् ॥ १२
 सर्वाप्येतामि ये मर्त्याश्चरन्ति विधिनाऽथवा । इह भुक्त्वा चिरं कालं भोगांस्तेषु महीतलाः ॥ १३
 शिवलोकमनुगम्य ॥ स्थित्वा चिरं ततः । जन्तेच मोक्षमाप्नोति परं सत्यं मथेरितम् ॥ १४
 यक्ष्येऽहं विभिन्देतेषां माहात्म्यमपि भूचुराः । सोमवारव्रतस्यादायतुष्टं नविधि परम् ॥ १५
 यक्ष्ये क्रमेण भूदेवाश्शृणुष्वमवधानतः । प्रथमं कृत्तिकाभासे सोमवारं तु यत् स्मृतम् ॥ १६
 मसिन्नुपसिषोऽथाप्य प्याया वैवं ज्यैष्वक् । क्षात्रवा शुद्धवले सन्ध्योः समाराध्य विधानतः ॥ १७
 समाराध्य महादेवं सर्वकल्याणकारणम् । शिवमकान् शिवस्माध्वीरर्चयित्वा शिपे शिवाम् ॥ १८
 विभाव्य भोजयित्वाऽथ चैकमुक्तश्रेण् सयम् । शिवार्चनां विहीनो यस्मात्स्या पयसिनिर्मले ॥ १९
 नित्यकर्म विद्यापथ गत्वा शंभालयं शुभम् । गर्चयित्वाऽथ वैद्यैर्द्रं चिस्वप्रेरकप्रदितैः ॥ २०
 कारयित्वाऽग्निदेकञ्च शुद्धैः पञ्चागृतादिभिः । निवेदयित्वा नैवेद्यैर्विंशत्यं विहाय च ॥ २१
 ब्राह्मणान् भोजयित्वाऽथ शिवमकान् जितेन्द्रियान् । सुखीणादवतर्ज्या उपवासमथाचरेत् ॥ २२
 एवमावममार्गेण सोमवारव्रतं परम् । आचरेत्तु यतिमान् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २३
 इह भुज्या चिरं भोगान्ते कैलासमाप्नुयात् । सोमवारव्रतं पूर्वमनुष्ठाय पतिवता ॥ २४

मिनी राजपुत्री पवित्रौ द्वौ समागतौ । उमाभेभ्यरो ध्यात्वा देवती रूपमास्थितौ ॥ २५
गमास भवत्येवौ देवतीति विनिश्चितः । तद्गमनामावितौ तौ देवतीष्वयमूचतुः ॥ २६
यास्य माहात्म्याद्यकाराभ्यंमीरुताम् । एवमादि वसिष्ठोऽपि श्रुतीनां प्रवरो द्विजाः ॥ २७
तेतदनुष्ठाप प्राप माधोमदन्पतीम् । विभुः पूर्वमनुष्ठाप्य प्रतमेतन्मदीपतिः ॥ २८
शेषेऽपि परं पुनं सम्पदानस्य पैमयात् । सोमशर्माण्यनुष्ठाप्य सोमवारमतोत्तमम् ॥ २९
यंमाप परममीभ्यस्य प्रसादतः । यज्ञशार्दूलहाराग्रदशधुभिः परिपीडितः ॥ ३०
मेतदनुष्ठाप्य निरुमपदो यमूचद । मृगुमुम्व्यज्रपत्न्यै वीचकाभ्यो मदीसुराः ॥ ३१
भ्यर्चयमाणत्वरितहापयः वृहस्पतः । देवश्रोत्रेऽपि महायुदिरनुष्ठाप्य प्रतोत्तमम् ॥ ३२
श्लोकमवापार्थः ॥ शरीरः प्रियाविततः । धर्मवीर्योऽप्यनुष्ठाप्य मोक्षमाप्य मदीसुराः ॥ ३३
शीतोऽप्यनुष्ठाप्य मोक्षमाप्य मदीसुराः । प्रतमेतदनुष्ठाप्य पुत्रमिष्वल्लभकैः ॥ ३४
येदमोमानुलान् पैलासं प्राप्य तेरसदः । तत्र स्निग्धा चिरं कातमपवर्गमवाप सः ॥ ३५
मेतद्विद्याय सत्यसम्पत्तमजः पुरा । महाशलो मद्यापी स्तेयी वेदयागनारतिः ॥ ३६
तदनाम पाणिधुः शैव्यं कृत्वा दुरारमयान् । वेदयागदं विवेद्यायं एतुं तं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ३७
। केचन सप्तदा प्रामवातारसमाययुः । तामाकताभयं प्रत्या भीतः प्रापयन् द्रुतम् ॥ ३८
ऐस्तस्मिन्दिने यासीरसोमवारस्य तदिनम् । न कल्पवानत्र दिने पिराटोऽयं यनं गतः ॥ ३९
ममूलवलाहारव्यवारासिन् एने द्विजाः । दधौ महामुञ्जनेन परेषुस्स ममार दिः ॥ ४०
धु तमेन सहस्रं यमनूतास्समागताः । तदानीं शिवदूतास्तमागस्य च महायलाः ॥ ४१
ये विमानमारोप्य सन्ताप्य यमदूतकान् । प्रस्थितादिशवलोकाय ब्राह्मणानामपीभ्यराः ॥ ४२
दैव यमनूतास्तु धापितादिशवर्तिकरीः । वृत्तान्तमेतःसकले यमायास्तु व्यजित्तिपन् ॥ ४३
यैतद्विषयी शीघ्रं यमो दूतमुपैस्तदा । प्राप्यमाणं शिवमणान् प्रवश्य प्रश्नवान्वितः ॥ ४४
तमेनेन किं पुण्यं दुराचारेण मन्ततम् । दिव्यं विमानमारोप्य किमानयद्य भोगनाः ॥ ४५
मया दायते पुण्यमेकं पास्य विचारितम् । पुष्पैरनेकैः प्राप्यो दि शिवलोको महारमनाम् ॥ ४६
यं यमस्य ययने धुवैते शाकप वनाः । निराहारः कृशानो वृक्षायं सोमयागदे ॥ ४७
ममूलकलाहारव्यवाराव्ययमवयः । सोमवारमतं दैवात् पुष्पपात्रेण केनचित् ॥ ४८
वज्रान्तपि क्षमातं यमेनेन प्रतोत्तमम् । सर्वदष्टो ममापयं एने तस्मिन् परेऽहनि ॥ ४९
। न पुण्यप्रमादेन शिवलोकाय गच्छति । स्निग्धा तत्र चिरं काले मोक्षे च प्राप्यति ध्रुवम् ॥ ५०
माशया देवदेवस्य महादेवस्य वागताः । धयं तस्य द्रुष्टुपाशेदं मुक्त्वा स्वं गन्तुमर्हसि ॥ ५१
। ति तेषां वयदभुवा यमोऽपि भयकंपितः । प्रगाथ्येतांश्च तं पुण्यं स्वयं प्राप्य मूसुराः ॥ ५२
शिवलोकमयं प्राप्य विराटोऽपि शिवप्रियः । सन्निधौ देवदेवस्य स्निग्धाऽनेकादमुत्तमः ॥ ५३
अन्तेच मोक्षं प्राप्य ब्राह्मणानामपीभ्यराः । सोमोप्येतदनुष्ठाप्य सोमत्वं प्राप्य शार्दूरात् ॥ ५४
प्रसमेव महादेवे प्रणश्य परया मुखा । सोमवारमतं नाम अचरदेतन्मम प्रभो ॥ ५५
सोमवारमतश्चैतदाचरन्ति महद्व्रतम् । ये तेषां हतपुण्यानां भयवंस्त्वरप्रसादतः ॥ ५६
भवान्तु पाञ्जितातीक्ष मोक्षमन्ते प्रवत्तलम् । इति यमे परं विनास्तदानीं चन्द्रमा अपि ॥ ५७
दावा शंभुपेरं तस्मै सहस्राभ्यर्चणीयत । तस्माद् व्रतमिदं पुण्यं सोमवारे शिवप्रियम् ॥ ५८

चरन्ति येन तेषां सोमदशामुक्तासुतः । प्रसन्नः प्रदेतसर्वं सत्यमुक्तं द्वितोत्तमाः ॥ ६९ ॥
सोमयावतस्यैतं माहात्म्यं शंकरप्रियम् । पठन्ति येन मृण्वन्ति धावन्ति जनाद्विजाः ॥

तेऽत्र भुक्त्वा महामोगानन्ते मोक्षमवाप्नुयुः ॥ ६० ॥

इति धी स्कन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
उपदेशकाण्डे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

माद्रायातनुष्टुप्तेन भीनटरात्र प्रसादः ॥

माद्रायातञ्च पद्वैश्वं सर्वकल्याणकारणम् । आदित्ये चापने शशं रौद्रं यत् प्रदितं भुवि ॥ १ ॥
तद्दिने प्रातस्तपाय शुचिभूषा समर्पितः । ध्यात्वा नदेशं हृदये समस्तपरायणाशकम् ॥ २ ॥
यदिगृहाद्विनिर्गत्य क्कम्वा शुशोदके वरे । नित्यकर्म विधायाद्यु यत्वा हामोर्ध्वरालयम् ॥ ३ ॥
तत्राग्निपेकं विधितः विधाय परमेष्ठितुः । वामाविषञ्च नैवेद्यं विधायावन्तवैमयात् ॥ ४ ॥
आवपैर्दीपान् पृथुतत्र सन्निधौ परिकल्प्य च । प्रणम्य देवदेवेशं शङ्करं पत्न्या मुदा ॥ ५ ॥
नृदेशस्यापि विधितः विधायानन्तयेमयात् । अग्निपेकञ्च नैवेद्यं दीपानारोपयेद् धृतैः ॥ ६ ॥
दर्शयित्वा महादेवं गृहं प्राप्य सुनिर्मलः । वयोप्य तद्दिनं विद्वान् परेष्टुरवणोदये ॥ ७ ॥
सन्नुष्टाय शुचिभूषा ध्यात्वा देवं त्रिपञ्चकम् । समाप्य नित्यकर्मानि शिष्यवकाङ्क्षितेन्द्रियान् ॥ ८ ॥
मोक्षयित्वा स्वयं यथाद्रुक्षीवाच्छङ्कराक्षया । एवं कुर्याद्भूतं रौद्रे नक्षत्रे परमेश्वरम् ॥ ९ ॥
चरन्ति ये महामानो यतमेतच्छिष्यप्रियम् । तेषां भुक्तिश्च मुक्तिश्च करुणा नाम संशयः ॥ १० ॥
यतमेतदनुष्टाय मुञ्जकेशो महामुनिः । नृत्तं त्रिलोक्य देवस्य नृदेशस्य महामनः ॥ ११ ॥
विधूतकिम्बिषयो विप्रा जीवन्मुक्तो बभूवहि । पतञ्जलिर्महायोगी काकौटोऽपि महोरगः ॥ १२ ॥
वर्त रौद्रविघात्रेण विधाय परया मुदा । त्रिलोक्य देवदेवस्य नृत्तं नृत्तेश्वरस्य तौ ॥ १३ ॥
विश्रायमाणुर्विप्रा जन्ममृत्युविघातितम् । ध्यात्वाहो महामयोगी यतस्यास्य च वैमयात् ॥ १४ ॥
वपम्यमुपविभेष्टं लम्पयानामर्जं द्विजाः । नृत्तं त्रिलोक्य देवस्य जीवन्मुक्तो बभूवहि ॥ १५ ॥
यतमेतदनुष्टाय विपुलाक्ष्यो द्विजोत्तमः । दिव्यं विमानमारुह्य सशरीरदिशवप्रियः ॥ १६ ॥
तथा कैलासमवल तत्र दृष्ट्वा महेश्वरम् । प्रणम्य परया मन्त्रा पुनर्देवा निर्जं गृहम् ॥ १७ ॥
स्थित्वाऽत्र विपुलान् भोगान् भुक्त्वा भार्यासमन्वितः । पुनर्विमानमारोप्य देवर्षिणां मणैर्दृतः ॥ १८ ॥
त्रिलोकमनुप्राप्य सर्वैश्वर्यसमन्वितः । स्थित्वाऽत्र विपुलान् भोगानन्ते सायुज्यमावसान् ॥ १९ ॥
यतमेतद्वनं पुण्यमधिष्ठाप्य परे द्विजाः । काञ्चित्तानपि लब्धवान्ते मोक्षमापुद्गितोत्तमाः ॥ २० ॥
अस्मिन्नुद्गतिधौ शंभुः परमानन्दनिर्मलः । सर्वेषामपि रक्षायं करोत्यावदताण्डवम् ॥

तस्माद्भूतमिदं पुण्यं यतानामुत्तमं द्विजः ॥ २१ ॥

इति धी स्कन्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

सिन्धुसेनराजः उग्रामहेश्वरः प्रतापुष्टानेन पुनराज्यस्यामः ॥

उग्रामहेश्वरं नाम व्रतं यद्वे द्विजोत्तमाः । वृश्चिकं पूषणि शान्ते पूर्णमास्यामिदं व्रतम् ॥ १
 अस्यां प्रातरुत्तमाय शुचिर्मूत्वा समाहितः । स्नात्वा शुद्धमले नित्यकर्म सर्वं विधाय च ॥ २
 सौम्यं राजतं चाथ द्रव्यलोमविवर्जितः । विग्रहं देवदेवस्य विधायोग्रामहेश्वरम् ॥ ३
 पूजयेद्भक्तिसंयुक्तः पूजाद्र्यैरनेकैः । नैवेद्यं विविधं दद्याद्विप्रयित्तनुसारतः ॥ ४
 प्रणम्य प्रार्थयित्वाऽथ प्रजेदेवालयं प्रति । तथामिपेकं मस्तिमान् कारयेत्परमेशितुः ॥ ५
 पञ्चामृतादिमिदं नैवेद्यञ्च समर्पयेत् । निवेदयित्वा तान्मूलमुपचारार्थं कारयेत् ॥ ६
 प्रणम्य प्रार्थयित्वाऽथ गृहं यायात् स्वकं सुधीः । दत्त्वा हानञ्च भक्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यथायत्नम् ॥ ७
 मुञ्चयाद्भक्तैरेकवारमघात् स्वादुफलानि वा । पिष्टं वा तण्डुलोद्भूतमपूपं वा शिवाभिप्रेयः ॥ ८
 भयार्तसहैव मस्तिमान्व्रतप्रतया द्विजाः । नियमेनास्य मदारम्य मृगुपाक्षदमश्नतम् ॥ ९
 भक्ताय कलै प्रतिमां दद्यात्तं शिवयोगिने । एवमागममार्गेण ये चरन्ति व्रतं महत् ॥ १०
 तेषामप्रतिबुद्धिमां सङ्कीर्तुं वरप्रच । एतद्भूतमनुष्ठाय दण्डिपुमं हामुनिः ॥ ११
 अथष्टुः प्राप परमं चष्टुः पुष्ट्याञ्जसन्निभम् । विधवापि यथं प्राप्य कान्तिपुत्रमवाप सा ॥ १२
 प्रापान्ते शिवलोकञ्च व्रतस्यास्य प्रभावतः । विष्णुः कृष्णावतरेऽसौ व्रतमेतच्छिवप्रियम् ॥ १३
 मनुष्ठावाप सन्तोषाद्भयैवा बहुपुमकान् । गायत्रीमपि सावित्रीं पुरा पङ्कजसंभवः ॥ १४
 लब्धवान् परया प्रीत्या व्रतस्यास्य प्रभावतः । अवश्यं लब्धयानिन्द्रः पुत्रमेतत्प्रभावतः ॥ १५
 वसिष्ठोऽप्यग्निहोत्रार्थं कामधेनुमवाप्तवान् । व्रतानन्दसृष्टिभेदं यौतमोऽपि महासुनिः ॥ १६
 मात्मजं प्राप्तवानैतद्व्यतिरा व्रतमद्भुतम् । व्रतमेतदनुष्ठाय जवकोऽपि महीवतिः ॥ १७
 सुपुत्रे जानकीं सीतां साक्षाद्भूमौ द्विजोत्तमाः । व्रतमेतदनुष्ठाय चिन्नाक्षोऽपि महीवतिः ॥ १८
 सर्वलोकं समासाद्य देवेन्द्रेणापि पूजितः । अथैस्या श्रीरयित्वाऽत्र सर्वार्थवशोभया ॥ १९
 कवचद्रुमं पृथ्वीयाश्च पुनर्मूलोक्तमप्य च । स्थित्वाऽत्र सृष्टिं काले पुत्रानुत्पाद्य पण्डितान् ॥ २०
 पट्टभन्धं विधायास्य सुमुहूर्ते द्विजैस्सह । आरुह्य अग्निशोभाक्यं विमानं काञ्चनं द्विजाः ॥ २१
 भीमकैलासमगच्छं नवाश्वं निवसन्निभम् । पञ्चाशं प्राप्तवाम्मोक्षं परस्य प्रदणो द्विजाः ॥ २२
 सुधर्माण्यः पुरा विप्रश्चास्त्रार्थज्ञानवर्जितः । तथ्याति शास्त्रमभ्यस्तमपि तन्मयिषोऽस्य च ॥ २३
 हसन्ति तस्मिन् केचिन्मन्दबुद्धिरितीर्यया । तदा व्रतमिदं दिव्यसुग्रामाहेश्वरं परम् ॥ २४
 अचार विधिना विप्रो भक्तियुक्तेन चेतसा । तदा स्वस्वती शुद्धा सर्वविद्यास्तद्विणी ॥ २५
 उमायाः कृपया नित्यं चकारास्यास्यमप्यया । तदानीमेव शास्त्रार्थस्तथैवस्याः पुरा द्विजाः ॥ २६
 यथास्य शास्त्रं स्फुटं न तथाऽन्यस्य सुसुराः । राज्ञा तदेनमप्ययं दानं बहुधनं ददौ ॥ २७
 तदास्यावतारस्तथैव जना विद्याप्रभावतः । विद्यादानं चकारयं बहुताञ्च द्विजप्रभाम् ॥ २८
 पुत्राग्निनीतानुत्पाद्य सर्वशास्त्रार्थकोषिदान् । प्राप्यान्ते शिवलोकञ्च विमानेनातिराजता ॥ २९
 तत्र गाणाधिपत्यञ्च लम्बयानीश्वरायवा । सिन्धुसेनो महीपालदशपुणा द्राक्षितो युधि ॥ ३०
 मुपत्या सप्तगर्भं भीतो मार्यया प्रापयै वनम् । तत्रावसन्निभं कालं कन्दमूलफलाशनः ॥ ३१
 मगस्त्यं तपतां धेष्टं दद्याच्च समापठम् । प्रणम्य तं सङ्कलान्तमुक्तवान्प्रथयान्वितः ॥ ३२
 तदा व्रतमिदं प्राह तस्मै ॥ मुनिपुङ्गवः । अचार मार्यया साकं व्रतमेतदनुत्तमम् ॥ ३३

अनुष्ठिते द्यते तस्मिन् समाप्ते शुद्धकेश्वर । कुचेरोऽप्यथयथ शिवस्याह्वावशात् द्विजा ॥ ३३ ॥
 त्वद्राज्ये त्वा पुनस्तथाप्य षट्पन्ध विधाय च । निहत्य शत्रून् सकलान् पुनर्गच्छामि मत्पदम् ॥ ३४ ॥
 शिवाज्ञयाहमधुना चागतोऽन महीपते । इत्युक्तैव समाहूय चतुरङ्गवर्तैस्सह ॥ ३५ ॥
 गजस्कन्ध समारोप्य भार्यया पट्टमद्रया । रिपुसुचाटयिष्यामि नगरादस्य संमतात् ॥ ३६ ॥
 पट्टपन्ध चकारास्य राज्ञोऽय शुद्धकेश्वर । दत्त्वा घनानि मूर्ध्नि चोक्त्वा संभाषण मित्थ ॥ ३७ ॥
 स्वपद प्राप परया प्रीत्यास्यानुक्तो द्विजा । चिरकालमय राज्ञा भुक्त्वा भोगान्दधेच्छया ॥ ३८ ॥
 कैलासगिरिमासाद्य मोक्षञ्च प्राप्तवान्मुदा । अतश्चेतश्चरित्वाऽग्नये बहवस्सन्ति मानुषा ॥ ३९ ॥
 धाम्निष्ठानपि लज्जान्ते मोक्षमापुर्द्विजोत्तमा । माहाऽय ये अतस्यास्य भृष्यन्तिव पठन्तिव ॥ ४० ॥

ते भुङ्क्वा भोगमखिल यन्ति ते च परा यतिम् ॥ ४१ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे एकोऽभिर्होग्याय ॥

॥ अथ त्रिशोऽग्याय ॥

चतुर्विध शिवरात्रि निरूपणम् ।

शिवरात्रिग्रत दक्ष्ये सर्वैकस्यामकावणम् । चतुर्विधमिदं विप्र नित्यमासादिमेव ॥ १ ॥
 चतुर्विधं शिव रात्रेऽप्यर्चयेदिति सर्वदा । नित्यं नित्येति विख्याता शिवरात्रिरिय द्विजा ॥ २ ॥
 सोमधारेण सप्तके दश मासेषु केषुचित् । शिवरात्रिरिय क्वाता योगजैति महाशुभा ॥ ३ ॥
 प्राप्तेमासे द्वितीया या कृष्णपक्षचतुर्दशी । सा मासशिवरात्रीत्यास्ताक्षान्मोक्षदायिनी ॥ ४ ॥
 तृतीया माघमासे या प्रथमा शुक्लपक्षमा । तद्दशम्यैकशुक्ले यावत्कृष्णमयोदशी ॥ ५ ॥
 सङ्ख्यं निवमैवैव स्थित्वा नित्यं समाहितः । परेषु प्रातस्तथाय चतुर्दश महेश्वरम् ॥ ६ ॥
 मनस्तुष्टकवाणमपरिच्छिन्नैवैवमम । ज्वालाज्वालासदद्याद्य महाहिहाहृति शिवम् ॥ ७ ॥
 ह्यपप्रमथ्य ग्यात्वा ज्ञात्वा पवसि निर्गले । सर्वयेद्विह्वमशस्य रात्रौ यामेषु भूधरा ॥ ८ ॥
 शिवरात्रिरिय माघपञ्चमादिरितीरिता । सुतीयामपि पश्येत् शिवरात्रि महीधरा ॥ ९ ॥
 माघकृष्णचतुर्दश प्रातस्तथाय शङ्करम् । प्यात्वा हृत्प्रनितये ज्ञात्वा शुद्धोदके शुचिः ॥ १० ॥
 नित्यवर्षं विधापय रात्रौ यामेषु शङ्करम् । सर्वयेद्विह्वमशस्य सुभावा निद्रा विघातः ॥ ११ ॥
 एव चतुर्विधा मोक्षा शिवरात्री शिवरात्रि । वतद्रात्रिषु शुद्धाया निनिद्रादिशयमच्येत् ॥ १२ ॥
 ज्ञात्वा परेषुस्सर्पानि कर्माणि विधाय च । निवमलैव अद्वितो भुञ्जीपादानं शुचिः ॥ १३ ॥
 चतुर्ष्वपि विरेन्द्रादिशिवरात्रिञ्चरेत् यः । एका द्वेषाय तिस्रोपा चतस्रोपा पञ्चाक्षरम् ॥ १४ ॥
 तस्य पुण्यं मया एत न शक्य वक्तुकोटिमि । इह भुक्त्वा विरं बाल भोगान् सेव्यानुसारत ॥ १५ ॥
 अने च मोक्षं प्राप्नोति किमाद्यै द्विजोत्तमाः । विष्णुरेतद्गते पूर्वमनुष्ठाय विधानतः ॥ १६ ॥
 विष्णुयं शृण्वान्पिण महादेवप्रसादतः । प्रमथान् सर्वैर्यद्रूपं पद्याप्यन् प्रसादतः ॥ १७ ॥
 पारिवैतद्गते पूर्वमिन्द्रोऽपीन्द्रफमासाय । पाण्यधिपस्य संमता देवाः ऐचिद्रुष्टिताः ॥ १८ ॥
 बहो शरणः पूर्वमनुष्ठाय यतोत्तमम् । मोक्षमापुर्द्विजोत्तमा पुनरावृत्तिरिति ॥ १९ ॥
 घनाधिपस्य घनदः प्राप्तवानस्य धैर्यात् । सर्वपापी पायुवरण्यौ शक्तिं सर्वातिशायिनीम् ॥ २० ॥

कस्मिन्पादः क्षोणीशदभ्युत्थैतद्वैतमाहृतम् । अनुष्ठाय विधानेन ब्रह्महत्यां विमुक्तवान् ॥ २१
 शापान्मुक्तस्त्वयं देशं पुनर्लब्ध्वास्य धैर्यमात् ॥ पट्टमिषिको भोगांश्च भुक्त्वा परमदुर्लभान् ॥ २२
 मोक्षञ्च प्राप्तवानन्ते शिवस्यैव प्रसादतः । व्याघ्रः कश्चिद्याग्रमण्यद् विस्ववृक्षं समाधितः ॥ २३
 शिवरात्रिं न जानाति निराहारो महावने । उच्छिद्य विस्वपत्राणि पातयित्वा तरोरधः ॥ २४
 तस्ये आग्रतया रात्रौ वृक्षस्योपरि भूमुखाः । निराहारतयान्पेक्षुर्ममाख्यं विधेर्वत्सात् ॥ २५
 शिवलोकमवापार्थं शिवरात्रिप्रभावतः । मीननापी पुरावृद्धा ब्रह्मव्याधिवर्तं गता ॥ २६
 शिवरात्रिपल्लवापाता तस्येऽन्नापुत्रवासतः । कपित्वा तन्निमेनां सा ममारोपद्भिर्जोत्तमाः ॥ २७
 दिव्यं यिमानमाकृष्ट दिव्यदेहमवाप्य च । शिवलोकं ययौ विमोहितापस्यैव प्रसादतः ॥ २८
 शिवरात्रिप्रागमं पश्येः शृणुस्वमवधानतः । पुरा नाहो नरात्रिश्च न सन्नासंश्च केचलः ॥ २९
 शिवस्तमसि संहारकाळे महति चावसत् । एफोमा सन्नहिणी तस्य चतुष्पट्टिकलान्विता ॥ ३०
 ह्यपचलिष्ठये हंसं पूजयिष्याम्यसत् द्विजाः । क्षमाप्रायां पुनस्सृष्टौ यथार्थं द्विजोत्तमाः ॥ ३१
 तदा देवी महादेवं प्रणम्य कुरुणाक्रम् । यस्माद्रात्री मया र्क्षो भूजितसर्वं हृदंयुजे ॥ ३२
 तस्मादेतास्तु भो देव चतसृष्वपि रात्रिषु । ये वृजपन्ति यामेषु भगवन्तं , जगद्गुरुम् ॥ ३३
 वाञ्छितानि जयमयीषु तेषां त्वानुपयाऽथ च । मुक्तिर्भवतु देवेश एवमपि जगत्पते ॥ ३४
 शिवरात्रिप्रतज्जैतन्नासाधयानं भयवक्षम् । य आचरेद्भूतं शम्भोऽशिवरात्रिषु पुण्यवान् ॥ ३५
 तस्मात्सर्वं फलं भूयास्तिष्ठन्तीशानि भो प्रभो । इति लग्ना चरं देवी प्रसन्नादीश्वरात्सपम् ॥ ३६
 चरित्वा प्रतमेतस्मा प्रथमं ब्राह्मजोत्तमाः । न्यवसच्छुद्धराभ्यासे परमानन्दनिर्भरा ॥ ३७
 हेरंबस्कन्दपूर्वाब्द शिवपुत्रा गणेश्वराः । नन्दि भृङ्गि महाकाष्ठप्रमुखाश्च महाव्रतम् ॥ ३८
 चेकस्तथा ब्रह्मविष्णु पुरा हतौ परस्परम् । ज्योतिर्लिङ्गाकृतेशंभोरुद्गाद्यन्तमद्भुतम् ॥ ३९
 शिवरात्र्यादिमौ हंसं रात्रावर्षयतां द्विजाः । ततः प्रसन्नो भगवान् प्रादुरासीत्तयोः पुत्रः ॥ ४०
 तं हृष्टा देवमीशानं स्तुत्वा स्तोत्रवरेरिमौ । प्रणम्य एवम भगव्या तस्यभुः प्रथयाग्नितौ ॥ ४१
 सोऽन्नापराधमुभयोर्बरे दत्वास्तु वाञ्छितम् । अस्तविमाययौ शम्भुरक्षणज्ञानध्वविग्रहाः ॥ ४२
 तस्मादेतस्य माहृत्यं मया यत्कुं न क्षम्यते । न क्षम्यतेऽस्तद्गुण्य व्यासेनापि द्विजोत्तमाः ॥ ४३
 सनातनमारो योगीन्द्रो यत्कुं ज्ञायाति वा न वा । अतैतद् व्रतमाहात्म्यं नन्दिदेशो महेश्वरात् ॥ ४४
 परमानन्दलोलपारावारो बभूव हि । यथा बाह्यात्म्यसीशस्य मनोवाचामनोचरम् ॥ ४५
 तथैतद्भूतमाहात्म्यं मनोवाचामनोचरम् । य इमं पठतेऽध्यायं शृणोति शिवसंमतम् ॥ ४६
 च भोगान् विपुलान् भुक्त्वा पुत्रानुत्पाद्य चान्त्रिकान् । यन्ते न प्राप्य कैलाशं मुक्तिं याति द्विजोत्तमाः ॥ ४७

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवराहस्यस्कन्दे

उपदेशकाण्डे त्रिशोऽध्यायः ॥

॥ मथ एकविंशोऽध्यायः ॥

कन्याभासे अनुष्ठेय केदार व्रतम् ॥

केदारव्रतमाहात्म्यं सर्वकल्याणकारणम् । वक्ष्ये शृणुष्वसृप्यस्सावधानेन संयुताः ॥ १
भासे भाद्रपदे शुक्लपक्षेऽष्टम्यां व्रतं किदम् । आरभ्य विचिन्ता विप्रा एकविंशदिनावधि ॥ २
अनुष्ठेयमुतै (मृते) तस्मिन्साप्तमासि दिनेऽपि च । अनुष्ठाय विधानेन मुञ्जीयादियमाश्रितः ॥ ३
आचरेद्य ह्यसं मर्त्यरक्षणायैष्ट फलप्रदम् । स भुक्त्वा विपुलान् भोगानन्ते मोक्षं च गच्छति ॥ ४
व्रतमेतदनुष्ठाय पुरा गौरी महीसुराः । सर्वे प्राप्तवती क्षमोऽशरीरस्यामितौकसः ॥ ५
विष्णुरेतदनुष्ठाय वैकुण्ठस्याधिकारिताम् । मवासर्वास्तथा प्रप्ता हंसवाहनतामयात् ॥ ६
अपि शम्भून् पुरा हैलम्बनदिकपालका द्विजाः । अनुष्ठाय व्रतमिदंमुरत्य प्रसादतः ॥ ७
पुण्यवस्तस विषयाता व्रतमत्यन्तशोभनम् । चरित्वा ब्रह्मण्डलापान्मोक्षप्राप्तुस्तदैव ते ॥ ८
पुरा भागवती वासिष्ठ्य तथा पुण्डरीकी परा । अनुष्ठाय व्रतमिदमैश्वर्यं प्राप्नुहिजाः ॥ ९
विशुद्धात्मा पुरा विप्रो व्रतमेतच्छिष्यप्रियम् । अनुष्ठायतत्त्वाम् पुत्राञ्छतर्त्तयामनुन्यकान् ॥ १०
इदं व्रतमनुष्ठाय तेषामपि महानवम् । मुक्त्वा भोगानसौ विप्रास्तेऽस्माकं मित्रमुत्तमैः ॥ ११
शिवलोकमवाप्नान्ते मोक्षमापातिदुर्लभम् । बह्वरसमिति निबन्धाद् व्रतमेतच्छिष्यप्रियम् ॥ १२
मातव्रतः पुरा मोक्षमनुष्ठाय द्विजोत्तमाः । तस्मात्पठन्ति शृण्वन्ति येऽध्यायमिदमुत्तमम् ॥
ते भुक्त्वा भोगमनुलं मोक्षं यान्ति शिवाक्षया ॥ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंदितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ मथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

मीनभासे अनुष्ठेय कल्याण व्रतम् ।

सूतः —

कल्याणः सर्वं व्रतं पुण्यं सर्वकल्याणकारणम् । वक्ष्येऽहं वेदविच्छेष्टाश्शृणुष्व पुण्यगौरवात् ॥ १
मीनेरसौ शुक्लपक्षे नक्षत्रेचोत्तरे शुभे । प्रातरेष समुत्थाय तद्दिने नियमाश्रितः ॥ २
इत्यथा कल्याणवपुषौ पार्वतीपरमेश्वरी । यद्दिनं तदा जले शुभे स्नात्वा नियमपूर्वकम् ॥ ३
नित्यकर्म विधायार्थं वृजयेत्परमेश्वरम् । आत्मार्यान्तार्थं देवे शिवपूजापरायणः ॥ ४
शिवपूजापिदीनोऽपि नित्यकर्मविधाय सः । काञ्चनेन विरिमाय पार्वतीपरमेश्वरी ॥ ५
कुंभं स्थाप्य विधानेन पूरयित्वा जलैश्शुभैः । समिपेकविधानेन घामिपिच्य जगद्गुरुम् ॥ ६
विवाहविधिना शंभोः कल्याणः प्रामोक्षितः । साकं जमिन्ना जगतां कारयेन्मतिमान् द्विजाः ॥ ७
निषेदयित्वा नैवेद्यं नान्नाप्यन्नसंयुतम् । शास्त्रान् वेदश्चिबुपदिशयमकान् जितेन्द्रियान् ॥ ८
समायांमिष्टं सद्धिताम् द्रव्यं दानैश्च तोषयेत् । भोजयेद्य तत्सत्तान् पायतेमंश्चभोज्यकैः ॥ ९
ततश्चिवालयं गत्वा देवं देवीं प्रणम्य च । द्रव्योपहारं देवाय यथाशक्ति समुद्रयम् ॥ १०
प्रदक्षिणप्रयं कृत्वा प्रणम्य मनसा द्विजम् । सशुद्धं प्राप्य तरसा शिवमकैर्दिनोत्तमैः ॥ ११

भुङ्क्वाद्रात्रौ तिवं श्वात्वा परमांशं फलाञ्जितम् । दग्धेषु शयनं कुर्वाद्राशयसां प्रतिदिनाः ॥ १२
 पुनः प्रातस्तमुत्थाय कृतकस्यादिकनित्यः । दद्यादेवस्य देव्याश्च प्रतिमे दे मनोहरे ॥ १३
 शिष्टयोः समयोर्भक्त्या द्विजयोः शिष्यमकथयोः । भुङ्क्वात्स्मिन्दिने भक्त्या पक्व्यात्तया दिनाः ॥ १४
 कुर्वादेवं यतमिदं यस्तु सर्वाघनाशकम् । स भोगान्निष्ठपुलान् भुक्त्वा स्वैच्छता द्वाहुरपि ॥ १५
 प्राप्यान्ते पर्यंतधेष्टु कैलासं शङ्करालयम् । तत्र गत्वा चिरं भोगान्मोक्षं याति शिवायुषा ॥ १६
 मनमेतदनुष्ठाय पुरा विष्णुर्जयन्मयाः । भार्यामथाप परमां महालक्ष्मीं द्विजोत्तमाः ॥ १७
 ब्रह्मा सरस्वतीं प्राप वृषारिश्च पुलोमजाम् । शिविनीं प्रमुखास्तारादशशीच प्राप्तवानतः ॥ १८
 भतविशति संशया भार्यात्वेन पुरा किल । सूर्योर्वि तेजसां राशिस्थां प्राप त्रिषां पराम् ॥ १९
 लोभामुद्रामगस्त्योऽपि शरिरवैतद्वत् मइत् । भार्यामथाप विश्रेष्ठां श्रवीणां प्रपत् पुरा ॥ २०
 विष्णोः कुमार्यादसुतपत्नी सौन्दर्यवह्निदे (चन्द्रवस्यावके वरे) । पुरा यतमिदं पुण्यं चरित्वा स्य प्रभावतः ॥
 इन्द्रपत्न्यां लभ्यते पुनश्च स्वैच्छता जनिम् । संग्रह्य देवसेनावयां सवस्याणां प्रमादिमे ॥ २२
 इन्द्रमेव प्रति लप्त्वा देवसेना धुरन्धरम् । रेमाते तेन परमा प्रीत्या ते प्राक्षणेनमाः ॥ २३
 यतमेतच्चरित्वाऽप्य पेदांगस्य महाभुजेः । पुत्री सुकेती (सुकेता) कायश्वसिन्धुः धीमतिर्देव्यरम् ॥ २४
 कैलासयासिने शंभुगणानामप्रणीं परम् । मर्चारे प्राप्य देवजीवमीरासेव्यते स्वयम् ॥ २५
 सत्यपूर्णाद्वयस्याक्षां महर्षेर्जययोके । पूर्णा पुण्यनिकाये ते पुरा पुण्यमिदं यतम् ॥ २६
 चरित्वा कन्यके पत्न्यौ महाशास्त्रव्यूषतः । रतिं प्राप त्रिषां भारो यतस्यास्य प्रभावतः ॥ २७
 सीताय ज्ञानकी रामं पतिमातृवती पुरा । पुरा जायवती कृष्ण पतिमातृवती द्विजाः ॥ २८
 सौमरिस्तपतां धेष्टुश्चरित्वा यतमद्भुतम् । प्रह्लादं प्राप्य त्रिषो रम्बाश्शुभलक्षण संयुताः ॥ २९
 यद्योऽन्ये यतमिदं चरित्वा सर्वपापहम् । स्वभावांसिध सहिता भुक्त्वा भोगान्यथैच्छता ॥ ३०
 पुत्राश्च लब्ध्वा परमावन्ते कैलासमाप्य च । मोक्षमापुर्दिजधेष्टाः पुत्रावृत्तिवर्जितम् ॥ ३१
 भार्यायां लभते भार्यो सर्वलक्षण संयुताम् । यतमेतदनुष्ठाय सत्यकालेन भूधराः ॥ ३२
 कन्या तु लभते काममुन्यं पतिमिन्द्रितम् । चरित्वा दंपती पुत्रान् लेभाते यतमुत्तमम् ॥ ३३
 काङ्क्षितान्पि सर्वाणि लभन्तेऽस्य प्रभावतः । एतद्भुतस्य माहात्म्यं किञ्चिदुक्तं मया दिनाः ॥ ३४
 न शक्यते मया बक्तुं माहात्म्यं चास्य कृत्स्नशः । पठन्ति य इमे पुण्यमभ्यासं संशितयताः ॥ ३५
 शृण्वन्ति तेषां महतां भवेत् सर्वज्ञ बाञ्छितम् । भन्ते च शिवसत्पुन्यं लभन्ते नामसंशयः ॥ ३६

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ प्रपञ्चिशोऽध्यायः ॥

प्रकत्मास्तानुष्ठेय शूलवतम् ॥

शूलवतञ्च वक्ष्येहं सर्वाभीष्टफलप्रदम् । प्रकत्मे रवौर्ध्वं शतकृत्याय बुद्धिमान् ॥ १
 श्वात्वा हृद्गजनिजये घृतशूलमुगासकम् । सर्वकल्याणनिलयं चन्द्रशेखरीश्वरम् ॥ २
 यद्दिग्गया कृतज्ञानदिशवतीये शिवं स्मरन् । समप्य सन्ध्याकर्माणि सप्तश्लोकप्रकारतः ॥ ३
 विधाय विप्रहं शंभोर्धृतशूलमुगासकम् । काञ्चनेनाथपौण्येण सर्वावयव सुन्दरम् ॥ ४

भूमिपेकविधानेन कृत्वा शिववर्णकियाम् । मर्त्यं बहुविधं कृत्वा परमाप्तमन्वितम् ॥ ५
 निवेदयेन्महेशाय भक्त्या सर्वेश्वराय च । दद्यान्मध्याह्नसमये दानं शम्भ्यानुसारतः ॥ ६
 शिवमक्त्याय विधाय घृतवद्वाक्षमाग्निने । ततश्शिवालयं गत्वा प्रदक्षिणविधानतः ॥ ७
 दत्त्वा शिवाय यत्किञ्चित् प्रणम्य परमेश्वरम् । शिवमर्कैर्द्विजैस्साकमक्षीयादेकवारतः ॥ ८
 स्थित्वा रात्रावनाहारः परेषुः प्रातरुत्थितः । विधाय नित्यकर्मणि नित्यवद्वाङ्मनोत्तमाः ॥ ९
 दद्यात् सगुरवे शंभोर्विग्रहे त्वत्त्रिलोचनमाः । सुखीयाञ्च ततोभक्तैस्सहैव नियमान्वितः ॥ १०
 अतुष्टेयं यतस्मिदपेक्षयेय द्विलोचनमाः । प्रतयेतद्विधानेन ये वरन्ति नरोत्तमाः ॥ ११
 ते जित्वा सकलाऽऽहन्त्याधीनपि महत्तरान् । पूर्णानि लब्ध्वाचायूषि पुमान्बंशमिषधकान् ॥ १२
 सर्वञ्च काञ्चित् लब्ध्वा भुक्त्वा भोगानलक्ष्णितान् । मर्त्ये च शिवसायुज्यं याति सत्यं मयेरितम् ॥ १३
 यतमेतदनुष्ठाय विष्णुर्दत्त्वाधमे पुरा । कालनेम्याह्वयं घोरं जघान किल भूधराः ॥ १४
 पुरा परशुरामोऽपि जामदग्निसौदायकः । कर्तवीर्यार्जुनं शयं हतवानस्य वैभवात् ॥ १५
 शिरोऽप्यधिहरेः पूर्वं शशाभैतत्प्रभावतः । ब्रह्मणोऽप्युदरस्याघिशशाभैतत्प्रभावतः ॥ १६
 सुधर्माप्यस्य माहात्म्यान्मृत्युमप्यजयत् द्विजाः । परित्वैतद् यतं पुण्यं मेघाद्भोगि मदीपतिः ॥ १७
 सहस्रसङ्कपान् क्षमाप्य पुत्रान् पौत्राञ्च पण्डितान् । सुकृत्या भोगाञ्च विपुलान् कैलाशं प्राप भूधराः ॥ १८
 दह्योऽप्ये वरित्वैतलब्ध्यामीहं निजं द्विजाः । कैलाशं प्रापुरतुलं चादृत्य वरालयम् ॥ १९
 तस्मादेतद्भूतं येन वरन्ति विधिना द्विजाः । दत्तो वाति दुरितं तेषां सत्यं मयेरितम् ॥ २०
 ऐश्वर्यं याति परममीश्वरस्य प्रसादतः । प्रतप्तैतस्य माहात्म्यं परममद्रो महायकः ॥ २१
 भानुकपाय महते गणानामधिपस्य च । लक्ष्म्यानिधि मे प्राह स्वासत्सक्षाभमदीश्वराः ॥ २२
 ये पठात्यमुमध्यायं सर्वपापैकप्रधानम् । तेषां मृत्युमयं नास्ति शृण्वतामपि भूधराः ॥ २३

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवप्रत्यक्षखण्डे

उपदेशखण्डे श्रवस्त्रिगुणेऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

बृषभप्राप्ते अनुष्ठेय बृषभप्रतम् ॥

शृणुध्वमृषदरस्यै बृषभमत्समुत्तमम् । बृषभस्थे दिवानाथे शुक्लपक्षेऽष्टमीतिथौ ॥ १
 प्रातरेव समुत्थाय महादेव हृषोपरि । समासीनं सद्यः प्वात्वा देवा विप्रपूजा शुचिः ॥ २
 स्नात्वा जलधरे सन्ध्यामुपास्य निवर्तान्वितः । निर्माय विग्रहं दंभोः काञ्चनं राजतं तुषा ॥ ३
 हृषोपरिस्थितं देव्या भीषायेत्या सहोत्तमम् । पञ्चामृतादिमिदित्यैरमिषिष्य विधानतः ॥ ४
 निवेदयेद्य शुद्धां पयमादि विशेषतः । विधिना वृजयिवैय दद्यात् द्रव्येन दक्षितः ॥ ५
 त्रिशय शिवमक्त्या सदाचारवराय च । ततश्शिवालयं गत्वा दद्यादेवाय किञ्चन ॥ ६
 प्रदक्षिणमरुत्कारादिषाधयन्तरे मुदा । समृद्धं प्राप्य यतिमान् द्वापमर्कैर्द्विलोचनैः ॥ ७
 कलेः पूजयन्निरतनाम वरेदुन । शुद्धां पावसात्रे वा भुञ्ज्यादेभिस्सद्यः द्विजाः ॥ ८
 सायं सन्ध्यां पश्यित्वा निरुत्तमं समाप्य च । पापमपि पुण्यं च शृणुष्यपि शि भूधराः ॥ ९
 शुद्धतपे ततो निद्रामनुभूय सुखं द्विजाः । पुनः प्रातरसमुत्थाय परेषुर्नियमान्वितः ॥ १०

नित्यकर्मविधायाथ विग्रह श्रुतस्य तम् । शिवमकाय विदुषे द्वादिधाय भक्ति ॥ ११
 तत्र प्रतमिदं ये तु चरन्ति मनुजोत्तमा । तेपमायुर्धनं नित्यावारोग्यञ्चाभूतम् ॥ १२
 सभयन्तीति चिन्तय किं ब्राह्मणानामधीश्वरा । विष्णु पुरा प्रतमिदं चरित्वा विधिना द्विजा ॥ १३
 ऐश्वर्यमाय परममीश्वरस्य प्रसादतः । पश्चिंराजं च गच्छ वाहनं लब्धवान् द्विजा ॥ १४
 इन्द्रोऽपि लब्धवान्विश्वं पौरावतमनुत्तमम् । चरित्वैतद्भुतं चक्षिरजमापाधवाहनम् ॥ १५
 यमोऽपि महिषं प्राप महाकायं द्विजोत्तमा । तथाच निर्ऋतिर्विश्वं मर्यादामनुत्तमम् ॥ १६
 वायसा पतिरप्याय मकरं वाहनं परम् । इष्णसारं पुरा वायुर्लब्धवानस्य वैभवात् ॥ १७
 कुबेरं पुष्पकं विष्णुः सिम्भानं प्राप भूधरा । पुरेशानोऽपि विभ्रेन्द्रा श्रुतं धर्मरूपिणम् ॥ १८
 सप्तार्धमेकचक्रं रथं सूर्योऽपि लब्धवान् । विष्णुः प्राप चन्द्रोऽपि नामात्रविचित्रितम् ॥ १९
 विश्वसेताक्षयो राजा महाराष्ट्रजनेश्वर । पश्चिष्ठं तपतां श्रेष्ठं प्राप्याय दिनयान्तिभम् ॥ २०
 मरुच्छन्दश्चतुर्दश दिग्दिशतीक्ष्णमागतदिकम् । तयावद्वृत्तसिद्धोऽपि त्रिकालज्ञानिना वर ॥ २१
 तदा राजातिसंशुभं प्रजयैवमृषीभ्यः । कथां या विचरतां ब्रह्मज्ञेयं त्वं शोकयारति ॥ २२
 तदेतत्तव दासाय नमामि तथा जगद्गुरुम् । इति तस्य पञ्च भुक्त्वा राज्ञोऽर्क्षो मुनिपुङ्गव ॥ २३
 पुष्पमायं प्रतं पुष्पमनुष्ठितमनुत्तमम् । तत्पमावात् स्फुरती मे त्रिषु काशेषु वस्तु यत् ॥ २४
 प्रतस्येतस्य माहात्म्याः सर्वाभीष्टं भविष्यति । इति विप्रर्विचनं निशम्य ॥ महीपति ॥ २५
 आश्चर्येण च संयुक्तस्त्वमेतच्चकार हि । ततोऽयं लब्धवाग्राज्ञा त्रिकालज्ञानमनुत्तमम् ॥ २६
 भुक्त्वा भोगाश्च विदुलान्ते कैलासमागान् । चरित्वैतद्भुतं ब्रह्मा त्रिकालज्ञानमाप्तवान् ॥ २७
 सप्तशोषि महीरेवञ्चरित्वा प्रतमद्भुतम् । नष्टापि सिद्धयो रम्यारत्नब्रह्मण्य गतिमाय ॥ २८
 विधूतायो महीपालं पुरैतद्भुतमनुत्तमम् । अनुष्ठाय शरीरेण क्षणमात्रालोककाम् ॥ २९
 प्रमदिविषयद्रव्याणां लोकैष्यपि चरन् सदा । मद्भुताऽपि सर्वाणि तत्त्वस्थानि समीक्ष्य ॥ ३०
 स्वपुरेभ्यो बद्धैश्च चरित्वा बहुकालतः । कायसिद्धिमवाप्नोते शिवयोगिः प्रमात्तवान् ॥ ३१
 एष प्रतमिदं कैशिकद्विधा पुष्पगीरयात् । काक्षितान्यपि सर्वाणि लब्ध्वाते मोक्षमाधिरे ॥ ३२
 ये पठन्त्यनुपमं शृण्वन्ति आधवन्ति वा । कैलासं गच्छन्ति परमं ते तु नूनं द्विजोत्तमा ॥ ३३
 तत्र शिवमहात्म्यं कथितानि मया क्रमात् । मयाऽपि च वक्ष्येऽहं शृणुष्व ब्राह्मणोत्तमा ॥ ३४
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे श्रुतसदितया शिवरहस्यज्ञने
 उपदेशकाण्डे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

मेपमासं शुभं चारे मनुष्ठय गौरीव्रतम् ॥

शुभवारयत धन्ये देवार्द्धसर्वांश्चाराणम् । मेपमते रवौ शुद्धपक्षे शुभस्य चामरे ॥ १
 मातरेव समुत्थाय ध्यात्वा गौरीं मनोहराम् । स्नात्वा शुद्धजले शुद्धो नित्यकर्म समाप्य च ॥ २
 स्नात्वा सायं प्रातरुपमुख्यलकारितं च । शुद्धोदके पूजित्वा शुद्धमेकं मनोहरम् ॥ ३
 तत्रावाह्यं महादेवीमन्त्रयेद् वाचपुष्पकैः । त्रिवेदयिष्या वैवेधं पादसाधनं च यम् ॥ ४
 मणौ सुमङ्गलीयां कन्यायां मनोहरा । मसकदास्तस्यार्द्रा मन्त्रपुष्पैस्समर्चयेत् ॥ ५

दद्याद्धान यथाशक्ति ताभ्यश्शुद्धान्तरो द्विजा । शिवालयमनुप्राप्य तत्र देवीं त्रियम्बकम् ॥ ६
 प्रदक्षिणविधानेन नमस्कृत्वा यथायिधि । दत्त्वा शक्त्यनुसारेण यत्किञ्चिद्भक्तिसयुतम् ॥ ७
 अतः समाप्य नियमान्मन्त्रादे निशि वा द्विजा । मुञ्जीपादशनं शुद्धैर्मन्त्रैरपि समन्वितम् ॥ ८
 फलान्यप्युप या शुद्धमवतान्जरेदुत । एव यत्ननुते मत्स्यशुक्लद्वारमत महत् ॥ ९
 तस्य प्रसन्ना श्रीगौरी सर्वाभीष्ट ददेद्भुवम् । चरित्वैतद्भुतं शुक्लशुभानिप्राप्य भूसुरा ॥ १०
 स्वनामैतद्भुतं भूवादिति प्राप्य घरं महत् । एव दत्त्वा घरं तस्मै दद्याद्यन्तर्धिमिन्धरी ॥ ११
 महालक्ष्मीश्चरित्वैतद्भुतं प्रोक्तं यत्नम् । सर्वविद्याधिपत्यं च बाणीप्राप्य चैवमात् ॥ १२
 अनुष्टाय महीपाला केचिद्वाज्यमवापिरे । विद्या लक्ष्मीं द्विजा केचित्पुत्राश्च प्रापुर्जला ॥ १३
 वैष्णवाः केचन शूद्राश्च मत्तमेतदुमाप्रियम् । कर्त्तुं प्रापुर्लिलामभीष्टं प्राप्नोत्तमा ॥ १४
 केचिद्भक्तमिदं कृत्वा भुक्त्वा भोगानपण्डितान् । न ते सालोक्यं सामीप्यं साकृन्प्राप्याथ भूसुरा ॥ १५
 सायुज्यं प्रापुर्लुलं पुनरावृत्तिवर्जितम् । द्वितीयं मत्तमीश्वर्यां प्रयत्ने सर्वपावहम् ॥ १६
 मासेचाम्बयुक्ते शुद्धपक्षेण यम (पूर्वोक्तं) तारके । ननुष्टेयं मत्तमिदं यैर्यं प्रीतिकरं परम् ॥ १७
 मस्तिन्दिने समुत्थाय नित्यकर्म समाप्य च । पुत्रयिवा महादेवीं शुक्लद्वारप्रकारतः ॥ १८
 दद्याद्धान च भक्त्यभ्यो यथाशक्ति समुद्भवम् । देवालयमनुप्राप्य देव देवीं प्रणम्य च ॥ १९
 दत्त्वा धनं यथाशक्ति गृहं प्राप्य स्वकीयकम् । मुद्रां शक्त्या युक्तं दद्यादङ्कुरितं शुभम् ॥ २०
 भुङ्क्ताः परैर्दुरातनं शिष्यभक्तैस्सहामतः । पठद्भुतमनुष्टाय पुरेन्द्राणी मनोरमा ॥ २१
 प्राणनायकतामाप्य सुरेशस्य महीसुरा । तयादेव्यनुष्टाय मत्तमेतदुमाप्रियम् ॥ २२
 भास्करस्य त्रिपा भूत्वा तपःपरीत्यकर्कशम् । कदापि चारणमास्य ब्राह्मणानामधीश्वरा ॥ २३
 यहषोऽप्ये चरित्वैतं सद्गतिं प्रापिरे द्विजा । मत्तं नवम्यां यक्षेऽहं सर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥ २४
 कारय्य प्रयमाक्षित्य कुमे स्वप्य मद्भैरवीम् । शुक्लद्वारमेवैव नित्यमभ्यर्चयेत्पुण्यम् ॥ २५
 नवम्यां प्रातस्तथाप्य शुचिर्भूत्वा समाहितः । ज्ञात्वा पुण्यश्लेष्मं ध्याममिषाच विधानतः ॥ २६
 अर्चयित्वा महादेवीं भक्त्याभ्यर्चयामिनीम् । अर्चयित्वा त्रिपदशुद्धासर्वाभरणभूषिता ॥ २७
 ताभ्यो यत्नानि सुहृन्मणि नयम्य प्रदेष्टव्यं । भोजयेत्वायसाप्रापैस्साधूषैर्पूजनातिवै ॥ २८
 स्वयं भुङ्क्ताय मतिमान् भक्तैस्साक द्विजोत्तमा । परेष्टुं प्रातस्तथाप्य दशम्यां नियमान्वितम् ॥ २९
 नित्यकर्म समाप्याथ दर्शयित्वा शिवालयम् (स्वयम्) । शिवभक्तैस्सहमीमां भुञ्जीपाद्द्वारोत्तमा ॥ ३०
 पठद्भुतं पुरा विष्णुधर्म्पिवाञ्जयकायन । शिवलयायान्ये पित्रवशक्तिं श्रीपतिपामपि ॥ ३१
 विद्याशक्तिं भाग्यशक्तिं बलशक्तिं परामपि । लभ्येद्भुक्तं परमान् भोगानपि सुदुर्लभान् ॥ ३२
 शिवलोकमनुप्राप्य शिष्यसमुप्यमवापिरे । तस्मादिदं मत्तं पुण्यं ये चरन्ति नरोत्तमा ॥ ३३
 सर्वांश्चालीरनुप्राप्य ते यान्ति वरम् पदम् । ये पठन्त्यमुमप्याय मत्तमादात्यमद्भुतम् ॥
 शृण्वन्ति यैस्तु ते सर्वे सद्गतिं यान्ति भूसुरा ॥ ३४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शिवरहस्यखण्डे
 उपदेशखण्डे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पद्मत्रिशोऽध्यायः ॥

वृषभमासे शुक्रवारे विनायक व्रतम्, विनायक चतुर्थी व्रतञ्च ॥

विघ्नेश्वरस्य चक्षुःशृङ्गे व्रतं परमपावनम् । वृषभस्थे दिवानाथे शुक्लपक्षे भृगोदिने ॥ १ ॥
 शतरेषु समुत्थाय शुचिर्मूर्त्वा समाहितः । नित्यकर्म समाप्याथ सौवर्णे राजतं तु वा ॥ २ ॥
 ताम्रं ताम्रं संशय चावाह्यमर्चयेद् द्विजाः । पुष्पैर्नानाविधैश्चुदैः पत्रैरपि मनोहरैः ॥ ३ ॥
 निवेद्येष्व देवाय मोदकादीन्मनोहरान् । शिवालयमनुपाय्य तत्र विघ्नेश्वरं शिवम् ॥ ४ ॥
 कृतपदक्षिणो दद्यात् यथाशक्ति धनं मुदा । नमस्कृत्य विधानेन गृहं प्राप्य स्वकीयकम् ॥ ५ ॥
 दद्यात् द्विजैभ्यो दानानि यथाशक्ति समुद्रवम् । दद्यात्फलमधुपं वा शुद्धमन्नमुत द्विजाः ॥ ६ ॥
 आराध्या परेषु कर्माणि समाप्य विधिपूर्वकम् । विघ्नेशप्रतिमां दद्यान्निष्ठययक्ताय धीमते ॥ ७ ॥
 अग्नीषादशानं पश्चाच्छिवमकैरुसहस्री । एवमेतद्भूतं पुण्यमनुष्ठाय पुरा ज्ञपे ॥ ८ ॥
 अग्निस्सूर्यशशङ्खौ द्वाचलमचनुजौ परौ । ब्रह्मा ब्रह्मवमावासा ब्रमावाद्ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ९ ॥
 शङ्खपद्मनिधी प्राप्य कुबेरोपस्य वैमवात् । देवा मनुष्या कवचः पुरैतद्भूतमुत्तमम् ॥ १० ॥
 मनुष्याय प्रिया भूत्वा विघ्नेशस्यामितांशसः । शिवलोकमनुपाय्य भोक्षमापुर्द्विजोत्तमाः ॥ ११ ॥
 विनायकचतुर्थ्याञ्च विधिना यश्चरेद्भूतम् । विनायकप्रियकरं सर्वपापहरं परम् ॥ १२ ॥
 स भुक्त्वा विपुलान् भोगान्निघ्नेशस्य प्रसादतः । विघ्नेश्वरस्य लोकञ्च प्राप्नोति न च संशयः ॥ १३ ॥
 विष्णुः पूर्वंमनुष्याय चतुर्थीप्रथमभूतम् । विघ्नेशस्य प्रियो भूत्वा भुक्त्वा भोगिवमामनः ॥ १४ ॥
 पुण्डरीकनिभं नैत्रं लम्बा गौर्याञ्च शपतः । भुक्तो विष्णुस्त्वमापासु पुनश्च ब्राह्मणोत्तमाः ॥ १५ ॥
 पुरा ब्रह्मादपो देवा व्रतस्यास्य प्रभावतः । दद्यात् विघ्नेश्वरं मयस्या श्रेणमुर्मैकिंशंयुता ॥ १६ ॥
 विनायकस्तदा नृत्तं चक्रे सुललितं द्विजाः । शशी तदनुत्तं नृत्तं चक्रे दद्यात् सपत्न्यं स्वयम् ॥ १७ ॥
 तं दशाय गणाधीशो हस्ततः तं दिमद्युतिम् । भक्तस्तस्मिन्दिने कौटिपि नेदेत तुद्विजद्युतिम् ॥ १८ ॥
 पौष्पसोकयते मर्त्यैः पापीयान् भवति भुवम् । तस्मिन् दिने पुरा कृष्णवस्त्रं धीर्य महिम्नुराः ॥ १९ ॥
 महाशतमपि शायञ्च प्राप्तवान् जनगर्हितम् । तस्यदिदं व्रतं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ २० ॥
 यश्चरेत्तत्रगणेशस्य प्रियो भोगानलखण्डिताम् । भुक्त्वान्ते शिवस्यपुण्यं याति सत्यं मदेरितम् ॥ २१ ॥
 विधानेन व्रतं पञ्चमां विघ्नेशस्याम्पद्भूतम् । बह्वस्सद्भूतिं प्राप्नुयस्मिरथा तत्प्रसादतः ॥ २२ ॥
 विष्णुमासी पुरा राज्ञा व्रतं पञ्चमां गणेशितुः । नरित्वा ध्यायित्वा भुक्तो वज्रदेहमयाथ च ॥ २३ ॥
 तिलोत्तमां क्षिप्य लम्बाः क्रीडयित्वा तथा सह । पुनस्तुत्पाद्य परमम् भुक्त्वा भोगान्यधेच्छया ॥ २४ ॥
 कैलासं प्राप परमं सशरीरो मनोहरम् । विघ्नेश्वरप्रियो भूत्वा भोक्षमाप द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥
 एवं व्रतमनुष्ठाय बह्वो भोक्षमापिरे । विघ्नेश्वरवत्प्राप्येवं कथितानि मया द्विजाः ॥ २६ ॥
 ये पठन्तीममप्यार्थं शृण्वन्ति श्रावयन्ति वा । ते भुक्त्वा भोगमनुत्तं मोक्षं वान्ति द्विजोत्तमाः ॥ २७ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्खरक्षितार्थां शिवारहस्यतन्त्रे

उपदेशकाण्डे पद्मत्रिशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

सकल भोगभोगक्षप्रद स्कन्दपट्टीव्रतादि ॥

अन्यद्भुतं प्रवक्ष्यामि सुब्रह्मण्यस्य वै द्विजा । तुकारांश्च गते सर्वे पूर्वसिन्धु भृगुवासरे ॥ १ ॥
समुत्थाय शुचिर्भूत्वा प्रातरेव पठाननम् । ध्यात्वा हृद्भक्तिर्नित्यकर्म समाप्य च ॥ २ ॥
व्रतञ्चरेद्विधानेन सर्वेषां पदम् । कृत्वा यत्तन्मयं स्कन्दपट्टिव्रतं परम् ॥ ३ ॥
व्रतानि त्रीणि ये मर्त्याश्चरन्त्यागममार्गतः । ते भुक्त्वा विपुलान् भोगान्मोक्षं गुहाश्रया ॥ ४ ॥
ब्रह्मविष्णुशिवो देवाश्चरित्वैतानि भूसुराः । अर्चयन्त्यान्महाघोराश्चरन्त्यागताः पुरा ॥ ५ ॥
कर्तृत्वञ्च दिशा प्रापुर्दिक्पाला पुनरभुजः । मुचुकुन्दो महीपालश्चक्षुरा रणे पुरा ॥ ६ ॥
गणाधिरस्य सप्राप चरित्वैतानि भूसुराः । नारदप्रमुखा पूर्वं तापसात्मानदीश्वरा ॥ ७ ॥
नित्यं यः प्रापुरतुल्यं पुनरावृत्तिगुल्ममम् । पुष्पाणां पुष्पकेशिदपुष्पा ब्रह्मणोत्तमा ॥ ८ ॥
देवैर्यः हानयोगाश्च मोक्षञ्चापु पुरा परे । विष्णोरेवमवतश्चैव यश्चरेद्भुजसमतम् ॥ ९ ॥
स ह्यप्या वाञ्छितं सर्वं शिवलोकमनुत्तमम् । आप्य मोक्षं यश्चरन्ते गुह्यस्य प्रसादतः ॥ १० ॥
त्रीणि व्रतानि यो मर्त्यश्चरतिस्कन्दसमतम् । ग्राह्याभ्य तस्य कोवेति गुदतुरपस्य भूसुरा ॥ ११ ॥
य इमं पठतेऽथवा यश्चरेत्तु गृहप्रियम् । स भुक्त्वा विपुलान् भोगान्मोक्षं याति महीसुरा ॥ १२ ॥
इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसहिताया शिवरहस्यसंक्षेपे

वपदेशकाण्डे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टविंशोऽध्यायः ॥

यमपातना निवृत्तिपूर्वकं कैलासप्रदं भैरव वीरभद्रयो व्रतम् ॥

त्रीणि व्रतानि वक्ष्येऽहं भैरवस्य महात्मनः । मकरस्थे खौ मानोर्वरे प्रापमिक्षे तथा ॥ १ ॥
चैत्राभ्यपुष्पाभक्तयोर्भैरवयोऽभययोऽपि । ब्राह्मे सुहृते तयाप्य भैरव मत्तसा स्मरन् ॥ २ ॥
समाप्य नित्यकर्माणि सौम्येन राजत तु वा । तापञ्च विग्रहं वापि भैरवस्य महात्मनः ॥ ३ ॥
विर्माप पूजयित्वैव पुष्पिर्नाताधिपैरपि । तिषेद्वेद्यं नैवेद्यं पापसाधनसंभवम् ॥ ४ ॥
प्रदक्षिणमस्कात्तन् कृत्या स्तोत्रपुरस्सरम् । दद्याच्च शिष्यभक्त्यो दानं शक्त्यानुसारतः ॥ ५ ॥
शिवालयमनुगम्य तत्र देव त्रियषकम् । भैरवञ्चापि देवेश प्रदक्षिणविधानतः ॥ ६ ॥
ममरुहस्या ददेद्भक्त्या यथाशक्ति समुद्रयम् । सगृहं प्राप्य मध्यादे शिवभक्तैः समन्वितः ॥ ७ ॥
अद्यात्कलमपूपं वा अशनञ्चैकवारतः । परैषु श्रद्धया भक्त्या दद्याद्गजाय भैरवीम् ॥ ८ ॥
एव चरति यो मर्त्यो भैरवस्य व्रतान्यपि । स भुक्त्वा विपुलान् भोगान् सेव्यया ब्राह्मणोत्तमा ॥ ९ ॥
शिवलोकमनुगम्य भैरवस्य कृपावशात् । अन्तेन मोक्षं याप्सीति विचार्य द्विजोत्तमा ॥ १० ॥
व्रतमेतदनुष्ठाय पुरा सर्वो महाप्रथः । भैरव कृत्वा वाप्य सर्वकोटिसमप्रभम् ॥ ११ ॥
तस्माच्चरति यो मर्त्यो व्रतान्येवैतानि भूसुराः । स भुक्त्वा विपुलान् भोगान्मोक्षं पिन्दति ॥ १२ ॥
अन्यद्भुतं प्रवक्ष्यामि वीरभद्रस्य धीमतः । भौमवारे समुत्थाय प्रातरेव द्विजशुचिः ॥ १३ ॥
नित्यकर्माणि सर्वाणि समाप्य विधिपूर्वकम् । सौम्येन चाञ्चरेत्तानि वीरभद्र महापथम् ॥ १४ ॥
विनिर्मापानिवेकाद्यैरर्चयित्वा पपाविधिः । तिषेद्वेद्यं नैवेद्यं नानाभक्ष्यसमन्वितम् ॥ १५ ॥

शिवमकाय विदुषे दद्यादन्नञ्च शक्तितः । तद्विशयाद्यं यदा प्रणम्य परमेश्वरम् ॥ १६
 वीरमदञ्च मतिमान् प्रदक्षिणविधासतः । दत्तोपहारं यत्किञ्चिद् दृढं माथ्य एकं पुनः ॥ १७
 भुञ्जीयाच्छिवमकैश्च साकं मौनं महोत्तमः । परेषुः प्रतिमां दद्याच्छिवमकाय भक्तिमान् ॥ १८
 एवमेतद्भूतं यस्तु वीरमदस्य पावनम् । भाचरेत्तस्य पुण्यस्य वीर्यं तेजश्च संपदः ॥ १९
 चरित्वैतद्भूतं ब्रह्मा शंभोस्तत्त्वमाप्तवान् । कल्पवृक्षं शचीं प्राप सुरेशोऽपि महीसुराः ॥ २०
 ब्राह्मणः बहवः पूर्वं शिवज्ञानमवापिरे । भूपात्राञ्च पुत्रप्राप्तुर्भवं विजयं परम् ॥ २१
 वैश्यादश्वाश्च बहवश्चरित्वैतद्भूतं महत् । पुत्रान् लब्ध्वा परान् भोगान् भुक्त्वा मोक्षमवापिरे ॥ २२
 तस्मादेतद्भूतं येन चरन्ति मनुजोत्तमाः । ते लब्ध्वा विजयं पुत्रान् वीरभद्रं प्रसादतः ॥ २३
 मन्तेषु शाङ्करे धाम यान्ति सत्यं भवेद्वैतम् । मन्त्रायं ये पठन्त्येते शृण्वन्ति ध्यायन्ति वा ॥

ते भुक्त्वा भोगमनुलं यान्ति शम्भोः परं वदम् ॥ २४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

पशुपुण्यात् शिवपुण्यं मेष्टम् ॥

एवं व्रतानि सर्वानि कथितानि मया द्विजाः । इदानीं शिवपुण्यानि शृणुष्वमवधानतः ॥ १
 शिवस्य देवदेवस्य लिङ्गरूपस्य भूभराः । तथैव शिवदेवताणामुवाचाप्यनुत्तराय च ॥ २
 विमोक्षस्य मणादीनां भक्तानामपि भूभराः । साक्षोक्त्यापि पश्यतां भक्तानां शङ्करेच्छया ॥ ३
 प्राकाराट्टालवल्लीमिश्रासाद्रीम्यनेकशः । बालयानि मनोज्ञानि विदध्याहोभवन्ति ॥ ४
 एताश्च भिर्ममैश्वर्याः साक्षलक्ष्यशिलादिभिः । प्रतिष्ठाञ्च विधानेन कारयेत्सति क्षमये ॥ ५
 अभियेकान्तरात् कृत्वाः कुर्याद्विधानतः । वस्त्राणि वस्त्रवैभवेनैव परिकल्पयेत् ॥ ६
 दीपान् प्रकल्पयेत् हव्यलातुपचारञ्च कारयेत् । गार्ध्रं संपादयेद्भक्त्या कन्या अपि ॥ कल्पयेत् ॥ ७
 क्षेत्राणि दद्याद्विस्तृतुमारादारामकाणि च । वापीं कूपतटाकांश्च ब्रह्मान्देयाय कल्पयेत् ॥ ८
 पाहनानि रथादीनि कर्णयेत्परमेशितुः । उत्सवान् कारयेद्विद्वान् महाभिमघबित्तरम् ॥ ९
 बालवादीनि जीर्णानि पुनरेव समुदरेत् । प्रदक्षिणममद्वयान् कुर्यान्नित्यमतन्निवृतः ॥ १०
 एवमादीनि पुण्यानि शिवस्य परमात्मनः । कुर्यात्प्रियं प्रयत्नेन श्रेयसे सुसुरोत्तमाः ॥ ११
 शिवार्चकाय गुरवे दद्यात्प्रियाय भक्तिम् । गृहोत्कर्षणं धान्यं धनं दद्याद्यथावदम् ॥ १२
 स्वगुरुं प्रणमेत् दद्यात् कुर्याच्चैव प्रदक्षिणम् । एव समुत्कर्षाणि नित्यं कुर्यादतन्निवृतः ॥ १३
 गृहानि शिवभक्त्यो दद्यात्प्रियाय भक्तिमान् । गृहोत्कर्षणादीनि वस्त्राण्यपि च सुसुराः ॥ १४
 तथा शिवपुराणानि मस्रहृद्भक्त्यापि । शिवलिङ्गानि पुण्यानि तथैवाभरणान्यपि ॥ १५
 मन्त्रञ्च भक्तिमान्दद्याद्भक्त्यो सुसुरोत्तमाः । पुरतो वीक्ष्य भक्त्या द्रष्टुं चिच्छेत् भक्तिमान् ॥ १६
 नमस्कुर्याच्च मतिमान् संध्याय बहूमान्तः । एवमासीनि कार्याणि शिवभक्तस्य निर्वहेत् ॥ १७
 विदध्याश्च शिवाचार्यभक्तानां भक्तिमुज्ज्वलाम् । यथेष्टान्यपि कार्यानि न विप्रं मनसा स्मरेत् ॥ १८
 याचाय मनसाचैव शरीरेण धनेन वा । कुर्यात्सहायमनिशं भक्त्यः परया मुदा ॥ १९

शिवाय गुरवे चैव शिवपुण्यरताय च । एतानि शिवपुण्यानि स्मृतानि मुनिसप्तमैः ॥ २० ॥
 एतानि शिवपुण्यानि ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः । ते भुक्त्वा विपुलान् भोगान् पुण्यभोगो महीतले ॥ २१ ॥
 पुत्रपौत्रसमृद्धारते भुक्त्वा भोगानखण्डितान् । काञ्चनेन विमानेन शिवलोकमवाप्यते ॥ २२ ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि मोदन्ते शिवसंमताः । मन्ते च शिवसायुज्यं प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥ २३ ॥
 इत्थं निशम्य वचनं सूतस्य मुनिसप्तमाः । गृच्छन् संशयाविष्टा भक्तानां लक्षणं मुदा ॥ २४ ॥
 शिवस्य लक्षणं पूर्वं गुरोरपि च लक्षणम् । इति तेषां वचः श्रुत्वा सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ २५ ॥
 प्रोवाच लक्षणं भूयो भक्तानां परमेशितुः । शिवभक्ता महारमानस्सन्ति देवेषु कैश्चन ॥ २६ ॥
 द्वैतेषु यातुषामेषु वक्ष्यम्यर्चनमोनिषु । मुनीश्वरैषु मर्त्येषु ब्राह्मणेषु नृपेश्वरिषु ॥ २७ ॥
 ऊल्लेख्यपि शूत्रेषु सङ्करोष्वपि सर्वेषु । वर्णाश्रमव्यवस्थां च नैषां सन्ति मुनीश्वराः ॥ २८ ॥
 कैवलं शिवभाक्तास्ते सर्वे मोहेश्वराः स्मृताः । भक्तिवर्णाश्रमाः प्रोक्तारसर्वैरेतेषु संमताः ॥ २९ ॥
 तेषां बाह्यानि चिह्नानि दश सन्ति मुनीश्वराः । श्रोत्र्यान्तराणि चोक्ताणि दश सन्ति महात्मनः ॥ ३० ॥
 प्रथमं भक्तद्राक्षचारणं समुदीरितम् । द्वितीयं गुह्यसेवा च शिवस्तोत्रं तृतीयकम् ॥ ३१ ॥
 नामोच्चारणमीशस्य सतुर्थं परिपठ्यते । पञ्चमं देवदेवस्य पूजनं ब्राह्मणोत्तमम् ॥ ३२ ॥
 शिवालयस्य पुण्यस्य दशमं पष्ठमीरितम् । तथा शिवपुराणानां ध्वषणं सप्तमं द्विजम् ॥ ३३ ॥
 नमस्कारं तु भक्तानामष्टमं कथितं खलु । नवमं शिवभक्तानां शृङ्गे भोजनमीरितम् ॥ ३४ ॥
 दामश्च दरामं शैवं शिवभक्ते गुरवपि । एवं बाह्यानि चिह्नानि कथितानि दश द्विजम् ॥ ३५ ॥
 आन्तराण्यपि चिह्नानि सप्तमः प्रथमो जपः । पूजा च यावत्सीधेया द्वितीया परमेशितुः ॥ ३६ ॥
 साक्षात्कारस्तृतीयस्तु ब्रह्मणो ब्राह्मणोत्तमम् । इमानि वीक्ष्य चोक्ताणि पुराविद्भिर्मुनीश्वरैः ॥ ३७ ॥
 आन्तराण्यपि बाह्यानि येषां सन्ति यदा द्विजम् । तदा भक्तानि चिह्नानि संमथन्ति महात्मनाम् ॥ ३८ ॥
 कण्ठे विकारः प्रथमो गद्गदाश्वशरीरजः । जिह्वास्पर्शो द्वितीयस्तु स्फुरणं चोष्ठयोरपि ॥ ३९ ॥
 कंपनञ्च शरीरस्य चतुर्थं भक्तिलक्षणम् । रोमाञ्चः पञ्चमोऽप्यङ्गुष्ठः सेदोऽपि कीर्तितः ॥ ४० ॥
 स्थापनं सप्तमं श्लेषमष्टमं वाष्पनिर्गमः । रोदनं नवमं विदं दशनं पारवश्वकम् ॥ ४१ ॥
 एतानि दश चिह्नानि भाक्तामुक्तानि शुलिना । त्रिविधमपि चिह्नानि येषां सन्ति महात्मनाम् ॥ ४२ ॥
 ते भक्ताश्चाष्टौ श्लेषास्सर्वलोकेकपावनाः । भयवा शिवभक्ता ये भस्मद्राक्षधारिणः ॥ ४३ ॥
 तेषु पूर्वोक्तचिह्नानि न ह्यवन्ते यदा तदा । तान् दृष्ट्वा श्रमसेद्धकस्या शिवभक्तान् शिवप्रियाः ॥ ४४ ॥
 ये ये शिवं गुरुं भक्तान् श्रममन्ति स्तुतमपि । कंक्षितान्यपि सर्वाणि लप्स्यन्ते ते वरामुदा ॥ ४५ ॥
 भुक्त्वा भोगान् सुविपुलान् पुत्रैः पौत्रैस्समन्वितः । धरोणा ददमाश्रमं स्थित्वात्र यदुकालतः ॥ ४६ ॥
 मन्ते विमानमाश्वा भानारक्षविचित्रितम् । सौरलोकास्थितैर्देवैश्चन्द्रलोकस्थितैरपि ॥ ४७ ॥
 तथान्यैर्देवलोकस्थैर्दिव्यलैर्जगदीश्वरैः । ब्रह्मणा विष्णुना चार्पि तथैव श्रयिसप्तमैः ॥ ४८ ॥
 एतैस्तैश्च भक्तैरप्रतोषाधिभिर्मुदा । देवदुन्दुभिर्निर्वापैः पुण्यवर्धितस्ततः ॥ ४९ ॥
 नृत्यद्विपरिप्लवङ्गैर्देवाद्यदिः किरितैर्हृतः । दिव्यं शरीरं संमप्य शिवलोकं शिवप्रियम् ॥ ५० ॥
 पादाश्च सन्निधौ शंभोः स्थित्वा मप्य सकल्पताम् । मन्ते च शिवसायुज्यं तमन्ते ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ५१ ॥
 तस्माच्च शिवपुण्यानां माहात्म्यं वर्णितुं मया । शक्यं यथा ये माहात्म्यं शङ्करस्य महात्मनः ॥ ५२ ॥
 एवमेव पुरा देवी शिवपुण्यमनुस्रमम् । श्रुत्वा मोहेश्वराद्भक्त्या प्रीत्या परमयायुता ॥ ५३ ॥
 यथाशक्येन संयुता सहस्रोत्थाय चासनात् । अदक्षिणपथं हत्वा प्रणम्य च मोहेश्वरम् ॥ ५४ ॥

मन्त्रीस्तुतिता वाक्यं प्रसन्नं वीक्ष्य शङ्करम् । मनेन शिवपुण्येन प्राणितः परमेश्वर ॥ ४४
 विदित्वा त्वां तस्मिन् पतन्तु तव सायुज्य रूपिणीम् । इत्युक्तश्चिवया देवः कठगरूपया पुरा ॥ ४५
 ज्ञातुं न सुलभं लोकैर्मम पुण्यमनुत्तमम् । पशुपुण्यानि सर्वाणि कृत्वा शुद्धान्तरात्मनिः ॥ ४७
 पकौहं शिवपुण्यानि ज्ञातुं शक्त्यानि लेशतः । अन्येषां केवलानाम्नु शिवपुण्यं कुतो भवेत् ॥ ४८
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पशुपुण्यमनेकशः । चरित्वा शिवपुण्येषु मनो भवति नाप्यथा ॥ ४९
 शयुक्तं देवदेवेन देव्य पूर्वं द्विजोत्तमाः । यथात्र वश्ये युष्माकं कथां पुण्यां मनोरमाम् ॥ ५०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ मथ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

विश्वामित्र वसिष्ठादि मुनिशास्त्रात् शिवपुण्येन मोक्षणम् ॥

पुनश्च शिवपुण्यस्य माहात्म्यं वर्णयामि यः । शृण्वन्तु सावधानेन ब्राह्मणानामधीश्वराः ॥ १
 मल्लि कश्चिन्महीशक्तः कोसलानामधीश्वरः । अत्राह्वयश्चतस्रोभ्यः समजायत कण्वकाः ॥ २
 कण्वकावपसंपञ्चास्सुकुमारपुत्रपुत्रः । वरुणावपण्डपश्चके तासां न मतिमान्मृपः ॥ ३
 भावयामास तनवात्राकामसि मनोहरान् । तस्युक्ते राजतनवास्समागत्यात्र मण्डपे ॥ ४
 ततः प्रतस्थिरे ताश्च कन्यास्तात्राजपुत्रकान् । समुद्दीक्ष्वैपुषः स्नेहस्तस्य जहः करानिमाः ॥ ५
 प्रथमा निषयाधीक्षं महेन्द्रं पतिमाप हि । सानन्वं कंसुदेशेन द्वितीया बाहमप्यतिम् ॥ ६
 पांयोजापीशमपै सुमार्तिं प्राप नायकम् । कोट्युपेक्षं चतुर्थाञ्च विशालाक्षमगापतिम् ॥ ७
 पयमापुः पतीभेता बालास्सकृचे विधाय च । कन्यार्थं कारयामास ज्ञानाविमय विस्तारम् ॥ ८
 राजाञ्चौ पर्या ग्रीत्या यन्मुर्खमानतावरः । तेषां वराणां भूरीणि दत्तौ द्वयानि पार्थिवः ॥ ९
 भूषणानि च बहूनि कटकानि तपैव च । पुत्रीणांमपि दत्तैव बहुमानेन पार्थिवः ॥ १०
 चतुरङ्गपङ्कं तेषां परिकल्प्य सुशुद्धिमान् । कन्यकामिध्र संयोज्य सदेवमनयापतान् ॥ ११
 मेययामास पुण्यवामा ग्रीत्या परमया सह । ततः प्रतस्थिरे राजकुमारास्ते सुसंयुताः ॥ १२
 पट्टिः पुराद्विनिर्गद्य सदेशममताय ते । संयूय तस्थिरेभ्योभ्यं धार्तां ह्याप्य महीधुराः ॥ १३
 तदानीमागतस्तत्र विश्वामित्रो महाभूयिः । आजुह्वय महीपाससुतानेतान् स्वताम्रतः ॥ १४
 हेतुं पायारवैर्पासिन्यामहे नान्यमानसाः । अभुत्वा भक्षनं तस्युक्तापसेशस्य भूधुराः ॥ १५
 ततः कोपेन महता विश्वामित्रो महाभूयिः । मुञ्चत्वा राजकुमारंस्त्र्यंशतश्चो राजकन्यकाः ॥ १६
 यथाप तान् भटान् सर्वान् द्रव्यापयपि वराभ्यपि । यमन्तु मल्लसांस्तद्य इति राज्ञां तपोनिधिः ॥ १७
 ततः क्षणेन सर्पाणि भस्ममाचमयापिरे । कुमारास्ताश्च तस्यैवसर्वाश्च भयकंपिताः ॥ १८
 वतस्तान् तापराधेष्टसमीक्ष्याह वचस्तदा । नाड्योक्त्यहं मां धूयं ॥ कृतं कार्ययोर्वचः ॥ १९
 ततश्चरत घोरेऽस्मिन्नप्रभ्रावं घने गताः । पार्थिवं भवतामप्य भवतामपिनामिद ॥ २०
 प्राप्ते पुरेया युष्माकं न निवासे भवत्यलम् । मर्यामिससह संमोषो नैवास्तु नृपपुत्रकाः ॥ २१
 निपतिष्यन्ति मूर्धानो मयिष्यन्ति यदा हृदा । शपित्वैवमृषिणात् स्ताम्रमाय मुनीश्वराः ॥ २२
 तथैव दृष्ट्वापयशासे खड्गं राजपुत्रकाः । वेदरुणश्च यथित यने तस्मिन् सुदुःखिताः ॥ २३

स्त्रीभिः प्रदर्शिता भार्य कन्दमूलफलाशिनः । एवमेतेषु मूलेषु विचरन्तु वनेऽथ ॥ २४
 भगवत्यस्तपतां ययैस्तदानीमाययाविह । तं दृष्ट्वा तपतां श्रेष्ठः तास्त्रिषो भर्तुमिच्छह ॥ २५
 प्रणम्य भृशदुःखार्ताः स्मृतान्तं व्यजिह्वरन् । इतः परं कदाऽस्माकं शाण्डमोक्षो भविष्यति ॥ २६
 केनोपायेन तथ्यं त्वं वद कारुण्यवारिधे । शरणं त्वां प्रपन्नाः सो रक्षांस्तपसेऽश्वर ॥ २७
 हयं निशम्य वचनं तासां तेषां घटोद्भवः । कृपया केवलं प्राह तदुपायमृषीश्वरः ॥ २८
 शिवपुण्यं यदि कृते भवद्भिः सर्वपापहम् । शाण्डमोक्षो मयेऽनूनमैश्वर्यञ्च भविष्यति ॥ २९
 राज्यञ्च स्वयं यति नाथ सन्वेदकारणम् । सन्तेज शिवसायुज्यं भविष्यति यद्येच्छसि ॥ ३०
 शिवपुण्यं विना नैव कश्चिद्विद्विनामिह । अनेतिहासं युष्माकं शृण्वतां कथयाम्यहम् ॥ ३१
 कीचकायै पुरे पूर्वं साधारणमहीपतिः । भार्ययाऽन्तःपुरे रम्ये तस्ये कीडारतोऽतिशम् ॥ ३२
 तदा वसिष्ठस्तपतां धर्मिष्ठोऽस्य गृहाङ्गणे । समामत्यावससत्र घटिकाः काञ्चिदात्मवान् ॥ ३३
 विनिर्गल्य ततो राजा भार्यया सह तापसम् । प्रणम्य प्रशवान्प्रस्तस्ये वज्राङ्गलिः पुरः ॥ ३४
 तदा कोपेन तं प्रेष्य राजानं प्राह तापसः । मयाऽस्यात्र घटिका मीढा द्विविधतत्तकाः ॥ ३५
 इदन्तं कालमधीक्ष्य गृहद्वारि स्थितोऽभ्यहम् । निर्गतोऽसि यस्मात्त्वं हर्षांमूढ महीपते ॥ ३६
 तद्भूमे चरता तेऽद्य भूयाद्भार्यासखस्य च । वसन्ति येऽत्र तगरे जनास्ते मृगपक्षिणः ॥ ३७
 भवन्तु पक्षिणं चैतद्भूमे भूयाद्भयङ्करम् । शिविऽतमृषिवरः स्वाधमायाशु निर्ययौ ॥ ३८
 तथैव सर्वं सज्जातं वसिष्ठस्य तपोवलाह । पञ्चार ध्याचकूपेण वनेऽस्मिन् भार्यया नृपः ॥ ३९
 तदानीमागतस्तत्र तृणविन्दुमहाभृषिः । वृत्तान्तं सर्वमावेद्य पप्रच्छ स्वागतं नृपः ॥ ४०
 सोऽप्य कृपावशादेतौ समुद्रोक्ष्य मपीश्वर । शिवपुण्यं विचार्याशु सर्वदुःखविमोचकम् ॥ ४१
 वनेऽस्मिन् विद्यते किञ्चा शिवस्थानं शिवप्रियम् । इति पप्रच्छ तं श्वायं तापसानामधीश्वरः ॥ ४२
 सोऽप्रदोद्विहरेण प्रष्टुश्चरन्मुचमम् । तच्छुत्वा तपतां श्रेष्ठः पुनः प्राह समीह्य तौ ॥ ४३
 युवामन शिवस्याग्रे एषं पर्वं कृतामपि । दूरीकृत्य सदा शंभोः कुर्वतश्च प्रवक्षिणम् ॥ ४४
 प्रणम्य सांभमीशानं वसन्तश्च शिवालये । स एव भगवामीशो युवां रक्षतु मा चिरम् ॥ ४५
 इत्युक्त्वा स्वाधमायायं जगाम आपिसप्तमः । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तथैवैतौ वचेरतुः ॥ ४६
 श्यतीपुरेतपोत्तम दिनान्येकादशालम् । ततो वनमिदं भूयो तगरं समजायत ॥ ४७
 जनाश्च मृगपक्षित्वं मुक्त्वा तदवमन्वापिरे । भार्यया सह राजत्वं प्राप्तवान् सोऽपि भूपतिः ॥ ४८
 राज्यञ्च श्रेष्ठे पत्या प्रीत्या पूर्ववद्भार्याम् । शिवपुण्यप्रभाषेन पूर्वैकपदिहागतम् ॥ ४९
 एषं विचार्य वनेऽयं शिवपुण्यं सुविस्तारम् । देहान्ते सन्नतिं प्राप भार्यया सह भूमिपः ॥ ५०
 तस्मात्पुण्यं पुण्यानि शङ्करस्य महात्मनः । इत्या राज्यं धनं रूपं भजतात्र शिवाद्या ॥ ५१
 इति श्रुत्वा तं भूपः प्रणम्यैते समार्यकाः । कथं कार्यं परं बुध्यं वदास्माकमृषीश्वर ॥ ५२
 इत्युक्त्वा प्रणतिं चकुरुद्वचस्य पादयोः । तदानीमभ्ययावन्न शिवविप्रदिशवप्रियः ॥ ५३
 शंभुमश्रुतेशानमयमाराधयत्यलम् । तं दृष्ट्वा तपतां श्रेष्ठः कुम्भभूतामृगम् ॥ ५४
 तंष्टि लोचगुहः पुण्यगिरिस्तानजो गहान् । दिग्गजान्द्रोहोऽपि शिमेतानपि सुदुःखिनाम् ॥ ५५
 भयताराधितं शंभुपूजेऽशमोघदम् । सेवयित्वाऽप्य सविधे पतिचर्याञ्च करपय ॥ ५६
 यथा भयेपुरेते वै सुखिनो दुःखभागवात् । तपस्यं कृपया विद्वन् कुह लोचगुह्यतः ॥ ५७
 इत्युक्त्वा योजयित्वा नैलास्तप्य ययौत्ययम् । गतेऽसिस्तपसश्रेष्ठे प्रणम्यते शिवद्विजम् ॥ ५८

॥ न ह्यप्य विद्वन् प्रार्थयामासुस्तिका । निशम्य वाक्यमेतेषा सोऽय दुःखातुरोभृशम् ॥ ५५ ॥
 मास्तु दुःख महाभागा गुण्याः कृतिप्रीत्यरे । भक्तस्त्वापरे नित्य मचिगम्य समातमे ॥ ५६ ॥
 मुद्रारण्य पुरा विम कादप्यस्य महात्मन । शिष्योऽय तस्य निकटे पठित्वा शास्त्रमास्थित ॥ ५७ ॥
 पठत्येकदिने तस्मिन्सोपर्वपत्तलम् । तदा शशाप उ कोषात् कादप्यस्तपता पर ॥ ५८ ॥
 पलादुपरि मे भ्रान्त पवातास्य जल तप । तेन त्वमाशु मदिपो भूषाद्वेण मयुत ॥ ५९ ॥
 तस्य तच्छापमात्रेण समुत्त मदिपावृति । चत्वार नगरादृष्टो भक्षयस्तृणसन्ततिम् ॥ ६० ॥
 तत्र शक्तीश्वरेशस्य प्राकारनिकट गत । परितस्तृणजालानि चत्वार वि प्रकाशत ॥ ६१ ॥
 तृण प्राकारमिचौ वत्तसर्वज्ञ चत्वार स । ध्वजदण्ड समागत्य सन्निधिश्चावलोकयत् ॥ ६२ ॥
 तदैव शाश्वतिमुक्त्वा रूप प्राप सुखम् । देव प्रक्षिणीकृत्य समन्ते पुन पुन ॥ ६३ ॥
 तस्मै मनुजालस्य समीप्याद्यर्थमापरे । शिवपुण्यस्य माहात्म्य वर्णयन्ति सन्ततिम् ॥ ६४ ॥
 पद्मानेन महिष सञ्चरस्तृणसन्ततिम् । दाक्य बाहिष रूप मुक्त्वा स रूपमास्थित ॥ ६५ ॥
 तस्मात्पुण्यस्य माहात्म्य कोषेति परमेष्ठितु । ह्युक्त्वाऽन्योऽयमनिश तस्थिरे मनुजोत्तम ॥ ६६ ॥
 तस्मादृष्टञ्च पुण्यानि सत्तात्र महेष्ठितु । कानि पुण्यानि भगवन्नुपेयानि शूलिन ॥ ६७ ॥
 तद्वात्र द्यालिभ्यो पाप्मा मो मुनीभ्यः । इति तेषा यव धुरत्र माहतास्तापसेभ्यः ॥ ६८ ॥
 कायार पुष्टपायुषमृतेष्टा परापरम् । सदा प्रक्षिणीकृत्य मीनवप्यनन्तिता ॥ ६९ ॥
 एकाग्र दामुसिध समार्ज्य मिलेपय । ममिषेकजलवात्या शमोरातपतु प्रमो ॥ ७० ॥
 इतराग्न्युपाणि समानपतु शूलिन । कन्दमूलफलशान्वा नैवेद्यायामपिह ॥ ७१ ॥
 ह्युक्त्वा प्रेरित्या तानानीयैतान् द्विजोत्तम । तस्मिन्दिने महादेव पूजयामास भक्तिता ॥ ७२ ॥
 परेष्टुस्तपन तेषा समानीय ददौ स्वप्नम् । पूजयामास स शिव नित्य तेस्तीक्ष्णद्विज ॥ ७३ ॥
 भक्त्येते तस्थिरे ह्ये निवेद्य कलमूलकम् । दिनाभ्येष पताभ्येषामेकैव शितिसुदृषया ॥ ७४ ॥
 ततो द्वाविंशतिदिने नेत्राण्येषा समुविरे । भोगाणि समजायन्त पूर्वपश्चद्वाराभ्या ॥ ७५ ॥
 माक्षद्वेण न संयुक्ता प्रणयैते महेभ्यः । पुन प्रक्षिप्यज्जुर्दिवसानष्ट भक्तिता ॥ ७६ ॥
 ततो भूतानि सर्वाणि सगुरुरालम्बयि । स्वभूत पदार्थाश्च यथापूर्वं शिवायवा ॥ ७७ ॥
 स्त्रियश्चतस्रः पुरुषा पूर्ववर्षायन ययुः । तदा शिवद्विज स्वयं श्लेष्मैकिकसुता ॥ ७८ ॥
 ह्यपवा तप विभेद मोक्ष प्राप्तास्तपता । ध्रुवैवमुक्त्वा स शोकयान् वीक्ष्य तानयम् ॥ ७९ ॥
 शिवपुण्य इत पलापुष्पाभिर्वातकिन्दिष्ये । तत्पतायादिय चभु भोगापातिर्न मंशय ॥ ८० ॥
 गुप्तादीयाः पदार्थाश्च तत पवायता मयम् । ततो महर्षिनाथाय मोक्षो नात्र विचारना ॥ ८१ ॥
 दतो यूप स्वक राज्य वृकत स्वच्छादया । शिवपुण्य सदा हत्या निष्टनाशप्रदात ॥ ८२ ॥
 इति तस्य यत भुत्वा गुरोरेते जुषामश्वा । प्रणम्य ॥ शुभ शशादमृतेष्टा परापरम् ॥ ८३ ॥
 भोगयामासुरेते तममिषेकविधानत । चतुरण्यव नैवेद्य मय्यमोन्वादिभिर्भृशम् ॥ ८४ ॥
 भित्वा यनत्र परितो महाद्वालययत् तत् । शुष्माप्रा पुष्टैक लाकप्रीति विभुतम् ॥ ८५ ॥
 निर्माय मतिमन्तरते मण्डप गोपुर तथा । रथमुखमयश्च चारयामसुरजसा ॥ ८६ ॥
 तत्र सगुरवे द्या यन भूदि नृपात्मजा । राज्य तत्रावस्थ सीय प्रार्थय परवानुदा ॥ ८७ ॥
 निष्कण्टक महासत्पाद्यपुराणो ह्यपयन्तात् । भूमीनि शिवपुण्यानि चत्तत्र वरागपत् ॥ ८८ ॥
 पुत्रागुपाय कालेन विनीतान् शास्त्रज्ञोविदार । मत्ताय प्रभायन र्त्नामिषनादञ्च तस्थिरे ॥ ८९ ॥

फदाचिद्राजतनयास्तस्थिरे कुपचिद्रहः । तदानीमागतस्तत्र दूर्वासास्तपतां वरः ॥ ९४
 तमागतममी दृष्ट्वा प्रणेमुर्मिकिर्घृतुताः । केन पापेन भगवत्पक्षां तपतां वरः ॥ ९५
 बन्धत्वं वधिरत्वञ्च संयातं तद्वदाश्र नः । सर्वत्रस्तवं यत्तत्तासाद्वक्तुमर्हसि तापस ॥ ९६
 इति तेषां वचः श्रुत्वा क्षणं व्यात्वा कपीश्वरः । माह तान्विनयान्नान्वीक्ष्य शङ्कामकिमान् ॥ ९७
 पुरं यच्चतंशोऽस्ति मध्वादित्यसंज्ञकम् । विधायत्ताद्वयः कश्चिद्राजिभूरिघनोमहान् ॥ ९८
 सत्वारस्तनयास्तस्य भवत्संस्वभूविरे । स्वभावारपरानित्यमासन्विभ्युकमार्गतः ॥ ९९
 तस्मिन् पुरे शिवस्थानमादित्येश्वरसंज्ञकम् । गतिं तत्र पुमान् कश्चिच्छिवालयादिनिर्मकः ॥ १००
 स तु युष्मान् समभ्येत्य पप्रच्छ ब्रह्ममात्मवान् । शङ्करालयनिर्माणं कर्तुमभ्युद्यतः स्वयम् ॥ १०१
 दास्याम इति तत्तस्मा उक्तवन्तस्तदा मुदा । श्वः श्वः श्व इति तं भक्तं सत्यवर्तयतानिहम् ॥ १०२
 न पश्यद्यागतं भक्तं युष्मद्यावारगवैतः । आहूता नपि तद्वाक्यं न वै शृणुष्य तयैतः ॥ १०३
 युष्मान्विद्युत्तुक्त्वा स्वस्योऽयं तस्यै शङ्करमदिरे । ततो नाहं समावह्य यत्तदीपाभरं प्रति ॥ १०४
 दूयं तत्र मूर्तिं प्राप्ताः कालपाशेन बन्धिताः । यसाहस्याम इत्युक्तं शिवपुण्याय वै घनम् ॥ १०५
 तावता जगदीशाय बुध्नाकं राजसूनुवः । न दत्तं यद्वनं तस्यै न ददो न धृतं ययः ॥ १०६
 तेन युष्मद्भक्तं सर्वं गतमान्यवञ्च सङ्गतम् । बाधिर्यं चागतं शंभोः प्रीणयेन पुनर्नृपाः ॥ १०७
 संदम्बुबुध मेवाणि भोजान्यपि यथा पुरा । राजपञ्च सङ्गतं युष्मद्वशे पूषेचवेचदि ॥ १०८
 इति तस्य वचः श्रुत्वा तावत्तस्य नृपारमथाः । तदेति ते विनिश्चित्य दुर्वाससमनुं मुनिम् ॥ १०९
 प्रणम्य परया भवत्या प्रेषयिष्याऽऽग्रमायतम् । वासयन्तो निजं देशं भीतिमार्गेण ते नृपाः ॥ ११०
 शिवपुण्डानि भूरीणि तत्र तत्र विधाय च । तिरकाळममी भोगान् भुक्त्वा निःकण्ठकं मुदा ॥

अन्ते विमानमश्न्य दिव्यं कैलासमापिरे ॥ १११

इति श्री स्कान्दे मद्गपुराणे शंकरसंज्ञितायां शिवरहस्यखण्डे

उपशेषखण्डे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकवत्वारिंशोऽध्यायः ॥

दुष्टशिरः शरिरे यज्ञतपः शिवपुण्येन कैलासमापिरे ॥

शंभुदेशे पुरं किञ्चिन्माधाव्ययसिमुन्दरम् । सत्तुन्दिरिति विख्यातस्तथास्ति पृथिवीपतिः ॥ १
 तस्याऽऽस्तनयाद्याष्टौ श्रीमायाः प्रथितौजसः । समन्नापत कन्यैका सर्वलक्षणसंयुता ॥ २
 विमज्ज्य तदथा देशं पुनर्म्यो दुद्विदुर्ददौ । स्वयं प्राप्य वनं तत्र तपस्तप्या सुदुधरम् ॥ ३
 मोक्षमाय मद्गदेवमपादन्मुनिपुङ्गवाः । कुमाराभतेच कन्याच राजपञ्चकुरीन्दमाः ॥ ४
 सा कुमारी विशेषेण सर्वधर्मरता सदा । तां द्रष्टुं धर्मनिरतां मुनयस्सत सुमतः ॥ ५
 धाजामुत्प्लव्य वेदस्य तस्याः धर्मशोभनम् । तत्र दृष्ट्वा कुमारीं तां सदा धर्मरतां वरम् ॥ ६
 अन्तोभ्य धाम्निरर्ष्याभिपृच्छन् कुशलं द्विजाः । कुशलं तव मल्लायस्तिवपुण्यं च रुदते ॥ ७
 क्रियतेऽर्चनं भद्रे सर्वं शर्मासुवया भृशम् । न तुस्या तव लोकेऽस्मिन् स्त्रीषु सर्वास्तु सर्वथा ॥ ८
 इति तेषां वचः श्रुत्वा कुमारी प्राह तानिहम् । नैव जानामि पुण्यानि तावतातामपीश्वराः ॥ ९

पतिपुण्य घटमिति सुष्णामिस्त्रमुदीरितम् । कृत्वैव पतिपुण्य के सद्गतिं प्राप्नुतमा ॥ १०
 तच्छेत्तु महती बाध्या वृत्ते मम तापसा । इति तस्या वच भुत्वा तेषा मत्पे महातपा ॥ ११
 गौतम प्राह पुष्पात्मा कथा परमपावनाम् । पुर पाञ्चालदेशेऽस्ति शोभनास्थ मनोहरम् ॥ १२
 माधवाख्यो द्विजस्तत्र मदानासीन्महीसुरा । तस्यासीत्तनया नाम्ना सुन्दरीति मनोऽर्मा ॥ १३
 सैषा करिपुरस्यस्य पुष्करस्य द्विजन्मन । भार्या भूत्वा महैतन तस्ये मनोपलभ्युता ॥ १४
 सैषा कर्मवशाशरी स्वदेवमासप्रवेशमनि । प्राहृण काञ्चनायासमन्मन्मिचारीणी ॥ १५
 तदेतत् क्षातचालस्या पति कालेन मूढुरा । वचैना तादयामास कृकचेनैव निष्ठुरम् ॥ १६
 सा पतिं मारयामास कालेन विपदानत । सा पुनर्विधवा भूत्वा जारासकातिरामिणी ॥ १७
 सञ्जातेष्वपि पुत्रेषु मारयामास तानपि । न पपातौपयेनापि गर्मस्वेको यदा तदा ॥ १८
 शर्वैना बान्धवास्सर्वे तत्पुत्रुर्दुष्कारिणीम् । तैस्त्वका सा पुन प्राप देशादेशान्तर मिषा ॥ १९
 एक्यासूत तत्रय दशमेमासि सा पुन । मारयित्वा विष्णु त व निर्वृणा विपदानत ॥ २०
 पुनश्च जारासका सा चिक्रीड ष्यमिचारिणी । तास्माच्च विपदानेन मारयित्वाऽप्य तद्धनम् ॥ २१
 पुनश्च धनिन कश्चिद् द्विज प्रातः यदच्छया । राम बञ्जनावुष्य तसा अपि हृदो विषम् ॥ २२
 तस्मिन् ष्यर्षे विष सर्वं समजायत वै यदा । एकदा सा पुनर्दिप्र तमाहूय यन्मातरे ॥ २३
 श्रीदयित्वा च त सुत पापापेन जघान हि । यदा च धन तस्य सर्वं पापा यदच्छया ॥ २४
 शरधाप्य तस्या वीरान्त्य राजा प्रमिषिमिस्तदा । तस्मै नासा च तस्याद्राक् द्विवा दुरीचकार ताम् ॥ २५
 सा पुन पुरैरिद्विजनासापान्यैश्च सङ्गता । हत्वा निषिद्धकर्माणि शताभ्येषांति सादसात् ॥ २६
 कदाचिदेको विश्व (प्र) स्ता द्विजहस्तेन ताडयत् । ममार तस्म्य साभ्यि यमभूता यमान्तिकम् ॥ २७
 निम्युक्ता हरके घोरे पातयामासुराहया । हरके पीर्यमाना ता शिबदूतादिशाबया ॥ २८
 समग्रेत्य महासत्वा विमानमधिकप्रभम् । गारोप्य द्वावपित्वा ताम्यमभूताश्च निष्ठुरान् ॥ २९
 निम्यु कैलासमवल गत्र क्षमुर्विराजते । तत्र देवाधिदेवस्य सनिधौ न्यवसत्सुजम् ॥ ३०
 सादृता सान्धुमादेव्यास्तस्वीयर्गैस्ता द्विजा । सखीभिस्तस्य सम देव्यास्तन्तोषेण भूषास्थिता ॥ ३१
 तदेतदखिल दृता यमस्य निकट गता । शोचुर्दिशयगणै पीडा करितामायुधैर्भूशम् ॥ ३२
 क्षुपैतदमराजोऽपि चित्रगुप्त गणावर्णीम् । किंपुण्यमस्या प्रतिमन्त्रालोच्य प्रोच्यतामिह ॥ ३३
 इति तस्य वच भुत्वा नित्रगुप्तोऽप्यवीदिदम् । नैतस्या पुण्यलेशोऽपि विद्यते पापशोभुयी ॥ ३४
 ययमाह यदा वीर्य घर्मराज स घर्मवान् । तदानीमागतस्तत्र शरदस्तपता यः ॥ ३५
 त द्रुः क्षमपम्याशु पञ्चल मुनिपुत्रवम् । कसादेशात्तया प्राप्नो देवोऽप्य तपता यः ॥ ३६
 किं विशिष्टं त्वया दृष्टं भूत सर्वं यदाद्यमे । इति कालस्य वचन निशम्य स तु तापस ॥ ३७
 कैलासावसेतभ्रेष्ठादागतोऽस्ति शिवाख्यात् । तत्र कान्चित् क्रिय द्रुतैस्त्वदीयैः पीडिता दृशम् ॥ ३८
 मोक्षयिष्या यता दृतादिशयस्य परमात्मन । अग्निधौ स्थापयित्वा ता मिथ प्रोचुश्च मण्डप ॥ ३९
 कुपन्त्या भनिश पापमप्यस्या पुण्यगौरवात् । जन्मा-वतानिताप्यन पापापेन जघान तम् ॥ ४०
 तद्दृष्ट्वाऽप्य तत्रत्या शमोऽक्षकुर्वराहम् । तेन पुत्रेन सा प्राप शिबमग्निप्रिमुञ्चलम् ॥ ४१
 विधूय सर्वपापानि प्रीत्या परमया युता । इति तेषा पञ्चदश्याया द्वापतोऽस्ति तयान्तिकम् ॥ ४२
 तप निशम्य वचन मारदस्य स घर्मराट् । चित्रगुप्त समीक्ष्यैव तथेत्याह स घर्मराट् ॥ ४३

दुराचाराऽपि साध्वानाहतपुण्या वदीदशीम् । गतिं प्राप तत कृत्वा शिवपुण्य शिवप्रियम् ॥ ४४ ॥
 शात्वा चरन्ति ये मर्त्यास्तेषां पुण्यमनुत्तमम् । कोवेत्ति तत्तत्तत्क्षया मुक्त्वा परमकारणम् ॥ ४५ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शङ्करादिताया शिवह्रस्वस्रष्टे
 उपदेशकाण्डे एकवत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ मय शिवचरिणोऽध्यायः ॥

महानेनापि शिवराजवनत याल चोरयो कैलासगतिः ।

तत माह कुमारी तामगिरा वीक्ष्य तावत् । यज्ञदेवेऽस्ति मूषासो महाशुद्धाक्षयो महान् ॥ १ ॥
 स तु राज्ञा वन गन्ता मुगधमास वीर्यवान् । त ज्ञानं महान्कक्षिमाश्रयस्ववतावर ॥ २ ॥
 ततोऽस्य मन्त्री चोरैस्तु युज कृत्वा प्रमारस । राजपत्नी पूर्णगर्भा तदा पुत्रमजीजनत् ॥ ३ ॥
 ततस्तदा मित्रगैर्ह्राय मत्वा तत्रावसत् द्विजा । पुन कालेन पुत्रेण साकलेया शिवालयम् ॥ ४ ॥
 विनिर्माय शिवश्चापि मसिष्ठाय स्वामत । पूजाम्ते देवदेवेश प्रणम्य प्रीतिप्रयुता ॥ ५ ॥
 नित्य संपूजमायाति भक्त्या परमया सह । ता कदाचित्सुतस्तस्या पञ्च पितर एकम् ॥ ६ ॥
 कुवेत्ति सेवयित्वा महामेवरावण । तदानीमाययावत् चतुरङ्गयत्नैरसह ॥ ७ ॥
 मक्षवानस्य पितरमात्रयिद्या स्वय मुदा । योजयित्वा सुतेनैव पदपाव पत्न्या मुदा ॥ ८ ॥
 स्वदेश कश्यपिन्नाम्न्य पूजयित्वा नायक । प्रेरयित्वा सक्रोधाय ययौ कन्ये शिवालयम् ॥ ९ ॥
 राजा स्वदेश संप्राप्य पत्न्या पुत्रेण संयुत । कृत्वा तु राज्य स्वयो चोरान् हत्वा यदूनयम् ॥ १० ॥
 योऽ चोरवरिष्ठ त यथा कारागृहे नृप । स्वायम्पिन्नाम्न्य मथन लुब्धयित्वा महाकुपम् ॥ ११ ॥
 नित्य ता यथायमास घोरैरेव मदैरसम् । तत्रत्यासकलाघोर शृङ्गमुचूर्तुं वान्तिकम् ॥ १२ ॥
 गत्या तेषां वध भुत्वा तथेत्याह मदीयतिः । निश्चत्य शिरस दूतादिशमस्य परमात्मन ॥ १३ ॥
 दिव्य विमानमारोह्य निःसु कैलासवर्षतम् । वीक्ष्यैतद्विस्मयमायित्वा राजा तस्ये तदोन्मुक्त ॥ १४ ॥
 तदानीमागतस्तत्र गर्ग पुण्यवता वर । त प्रणम्य मदीयालसर्वे तस्यै न्यवेदयत् ॥ १५ ॥
 स तु प्यात्वा क्षण तदा पुण्यमाह त्रिकाक्षविम् । पतकस्तित दण्ड समादायपृथु भवान् ॥ १६ ॥
 शिवालय निमिमाय दारुमन्त्रे विधाय तम् । तेन पुण्येन महता पाप सर्वं विधूय स ॥ १७ ॥
 दिव्य विमानमारुह्य प्राप्य कैलासमुत्तमम् । गन्ते च शिवसायुज्य गमिष्यति च भूपते ॥ १८ ॥
 तदाप्रभृति राज्ञां सौ शिवपुण्य शिवप्रियम् । विधाय सद्गतिं प्राप शिवस्यैव प्रसादत ॥ १९ ॥
 शिवपुण्य चकाराय यस्याद्रूपतिर्महान् । तत्रमायातसमागस्य चतुरङ्गयत्नैरसह ॥ २० ॥
 शक्रो यत्नानि मूरीणि खड्ग रिपुवलापहम् । दयाभ्यस्य निर्वयौ सर्वं सहसा देवतैरसह ॥ २१ ॥
 पुनश्च राज्य सयते कृत्वा भूमिभूतावर । महताव प्रभावेन राज्यं हत्वा शिवप्रियम् ॥ २२ ॥
 शिवपुण्यानि सर्वाणि कृत्वा ते मोक्षमाप्तवान् । यस्यान्तिपालपायासीद्दण्डो घोरस्य पापिन ॥ २३ ॥
 तेन पुण्येन महता लोभे प्राप त्रिकालम् । एव कुमारी स कृपि कथामेतामुवाचह ॥ २४ ॥
 तामाह तपता ययौ यसिष्ठोऽपि श्रुतिर्महान् । गुञ्जपुरे द्विजः कक्षिचित्ररथप्राप्तो महान् ॥ २५ ॥

तस्यासीद्विषुधोनाम ततः पापकर्मकृत् । तं पुरा नृपतिः कोपाद् बहिष्करो दुराशयम् ॥ २६
 निर्गत्य ॥ यत्नं प्राप्य अधिकान् पापघेतवः । सन्त्याह्य सज्जहारामं तेषां द्रव्याणि कन्यके ॥ २७
 इत्थं चकार कतिचिद्विद्वानि सुदुरात्मवान् । तं कदाचिन्महीपालः प्रेषयित्वा स्वकान् भटान् ॥ २८
 यथाऽऽनीय गतस्याग्रे स्थापयामास वै कथा । प्रेरितोग्निं यत्नस्तस्य न चिक्षेप शिरः क्षितौ ॥ २९
 किन्तु मद्भिणीकृत्य स्वस्कन्धे स्थापयच्च तम् । राज्ञा तदेतदस्त्रोक्तं विसृज्याकुलितान्तरा ॥ ३०
 मारोपयद्भक्तद्विधीमान् स्मर्यो पापिनमप्यमुम् । न ज्ञात्वा किमेतद्वा इति तस्ये तदोग्निमुत्तः ॥ ३१
 तयाद् भीक्षुः स पञ्चा क्षितीशं विसृज्यान्तरम् । बाह्योऽयं कल्पयामास भवनं परमेशितुः ॥ ३२
 एकासिदिनिर्माय स्वयमोसिधं संयुतः । तेन पुण्येन सदता महारत्नाऽयं दुरासदः ॥ ३३
 न चैव शङ्कते हन्तुं मथाऽपि ब्रह्मणापि वा । सर्व्ववामपि पूज्योऽयं शिवपुण्यप्रदायनः ॥ ३४
 गजक्षेपं धत्वा ध्रुवा पुनराश्रयं संयुतः । मुमोच तं नृपभ्रेष्ठो भक्त्या परमयायुतः ॥ ३५
 स तु देशान्तरं गत्वा सञ्जलं बहुकालतः । समाययौ पुनरिमं देशं मार्गवशात्किल ॥ ३६
 तं भीक्षुः स नृपभ्रेष्ठस्त्रयोपेण समन्वितः । इत्था बहुयत्नं तस्यै शिवपुण्यस्य वैभवात् ॥ ३७
 प्रेषयामास प्रतिमान् स्वेच्छया कनके नृषः । तद्वाग्भूतिं मुक्त्वाऽयं स्तेयं सर्व्वेषुप्सितम् ॥ ३८
 मुक्त्वा यथेच्छया भोगानमते दिव्यं विमानकम् । यावद्वा परवा भीत्या शिवलोकं जगाम हि ॥ ३९
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

उपदेशकाण्डे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ मद्य त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

वीक्ष्य तां काश्यपो ग्राह कथां पापप्रणाशिनीम् । वेदात्पवाच्यनगरे राजा भोगाङ्गनामकः ॥ १
 स मनारं ग्राहपापी कालेन परार्हिसकः । निभ्युस्तं कालवशेन बन्धा दृता यमस्य वै ॥ २
 निपात्य तरुके घोरे तादृश्यामुत्तङ्क्या- । तं पापं नरके घोरे बाध्यमानं शिवाह्वय ॥ ३
 शिवदूतारुमागत्य विमानमतिमुन्दरम् । भारोप्य सहसा निभ्युक्षितस्य परमं पदम् ॥ ४
 तत्र शिवायगान् दृत्वा यमस्य त्वरयान्विताः । समन्वेत्यास्य पुण्यानि परमदुर्महकंपिताः ॥ ५

शिवपण्याः —

कनकाण्डोऽस्य तत्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः । निर्माय कीटयामास बाह्यावायमदृष्टकाः ॥ ६
 तेन पुण्यप्रदायेन पिता तस्यापभीष्टतः । उत्तरं नरकाद्वेत्तच्छिखलोकमवाप हि ॥ ७
 इति तेषां धत्वा ध्रुवा यमदूता मयान्विताः । प्राप्नुर्वृत्त्य स्वपदं तथेति कृतनिश्चयाः ॥ ८
 भजान्तापि पुत्रेण शिवपुण्यमधौघदम् । कुर्वता मोक्षितशीघ्रं नरकादतिघोरतः ॥ ९
 शिवपुण्यस्य ग्राहार्थं यावत्वा ये तु चरन्ति वै । तत्पितृणां पतिं कोवा तत्त्वतो वेत्ति मानवः ॥ १०
 एवमुक्त्वा ऋषिबरे स्थिते तूष्णीं तदा पुनः । जगद्भिरपि ग्राह कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ ११
 मत्ति चन्द्रपुरे कश्चिद्विशुद्धाख्यो महाप्रतिः । मन्त्री तस्याभयपुत्रास्त्रयोऽतिथलशालिनः ॥ १२
 तत्र पुत्राभौ पापी दुराचारावर्तिनौ । दुराचारादप्यः कश्चिदुर्गुणस्य परः स्मृतः ॥ १३
 विधाय सस्य भयनाद् बहिर्गमनेकम् । स्थापयामास मतिमान्मन्त्री तौ तनयौ मुदा ॥ १४

तौ खिन्नमानसौ कालात् मुक्तवैतपुरमुज्ज्वलम् । शौषोय प्रस्थितौ तत्र ग्राममार्गे यदञ्जया ॥ १४
 तदा मध्वन्दिने चण्डरश्मिस्तप्तानुमाधवि । समापान्त द्विज कञ्चिदृतपदासमीक्ष्य तौ ॥ १५
 ताडयित्वा करेणैव सृष्टीत्वा तस्य दूरत । शोभयामासतुस्तौ पाथेयभ्रान्तिदूयितौ ॥ १६
 हृष्टात्र चूर्णहृषदमवृषञ्च मनोहरम् । क्षेपणामासतुस्तूर्ण भक्षयित्वा तदापरम् ॥ १७
 यथा न प्राश्न्यन् वृक्षे यवनं खेच्छयाच तौ । ततः कालेन दृष्टौ शोच्यमानतौ नृप ॥ १८
 निराश्विन्नेद कोपेन सहसा मतिमान् नृप । ततो दूतास्समभ्येत्य यमप्यातिमयद्वरा ॥ १९
 विहट्वा प्रापयामासुर्ध्वमेन साधमोस्तदा । पुण्यं विचारयामास चित्रगुप्त समीक्ष्य स ॥ २०
 तयोर्धर्मं समीक्ष्याह चित्रगुप्तोऽपि धर्मवान् । नास्ति पुण्यं ब्रह्मो किञ्चिदनयो पापकर्मिणो ॥ २१
 प्रक्षितं चूर्णमेताभ्या यदने पुण्यगौरवात् । तत्तत्र विश्वमादेशमन्दिरायामवहितम् ॥ २२
 तेन पुण्येन महता त्वक्कवापाविमौ ब्रह्मो । चित्रगुप्ते वदत्येव तवानी शङ्कराक्षया ॥ २३
 ब्रह्माहसमागतास्तत्र शिषस्य परमारमन । काञ्चनेन विमानेन शतस्तमावृतेन च ॥ २४
 तान् हृष्टा धर्मराजोऽपि प्रणनाम मयान्वित । मन्त्रावेन कृतं सर्वं सोढुमर्ह्यं भोगना ॥ २५
 न जानाम्येतयो पुण्यं मदीया दृत्का इमे । इत्युक्त्वा दण्डयज्ञ्यं प्रणनाम पुनः पुनः ॥ २६
 ततो यमस्य मन्तुः तं सोढुः तौ मन्त्रिपुत्रकौ । दिव्यं विमानमारोह्य शिषस्यानयदन्तिकम् ॥ २७
 तत्र तौ परया ग्रीष्मा तस्यतुल्यभुजत्रिणौ । शिवपुण्यस्य ग्राहकस्य शम्भुर्वेति नखावर ॥ २८
 माह पुण्या कथा पञ्चाद्विभ्रासिमोऽपि तापस । पुराणं हेमकुण्डादौ समासीन जगद्गुरुम् ॥ २९
 घातार सर्वलोकस्य प्रस्थितोऽस्मिन् सेवितुम् । नमस्कृत्वा विघातारमुपि मिस्सार्धमास्थित ॥ ३०
 तदानीमागतस्तत्र सदायि-दुर्गवेश्वर । परीक्षितो गौरी कैशिक-परमात्मपरायण ॥ ३१
 तं हृष्टा सहस्रोपाय वदन्नाल्लिखितो विधिः । तस्यैव भक्त्या समायुक्तो देवर्षीना गणैरुसह ॥ ३२
 गगनरथैतमापाय मेरुं शम्भोर्बराहणम् । मतिहृष्टसने पञ्चादपमन्यास्थितास्ततः ॥ ३३
 ततोऽहं शीघ्रं घातारमवृणु कोऽभ्यमीदृशः । उल्लिख्य त्वां गणयस्ति नैव बीदयापि यदित ॥ ३४

प्रश्ना —

सोऽयं साध्वतनगरे सदायिन्द्रादयो महान् । इषीबलो दरिद्रश्च सर्वदा खिन्नमानसः ॥ ३५
 धिक्केतुं निर्मयी स्वस्य मदिप कृष्णो यतः । अशुद्धे कोऽपि मदिप नैनं तस्य कुमारिके ॥ ३६
 स तु तु शेन महता ब्रह्मा ॥ मदिप पुनः । निवृत्त्याभ्याययो तत्र धुम्बिक कञ्चता-पथत् (कञ्चनरपथात्) ॥ ३७
 प्रमत्ताय श्यतीतेषु दिनेषु विपु कम्पके । रात्रौ नियामकाभावात्सदिपस्तस्य सत्तवात् ॥ ३८
 रज्जुमुच्छिद्य सहसा निर्मयी तद्गृहाद्वहिः । अकेचराद्वपेशस्य मदिपैश्चक्रपथैः ॥ ३९
 न्ययसत्पूर्वरात्रिं तामतस्तमदिपान्पुनः । योजयित्वातु अनेन हृषदावर्षणाय च ॥ ४०
 मनुजान् प्रेरयामासुर्मदिपैस्सकम्प्यनुम् । दूरं गत्वा ततोऽश्मानमधरोप्यतु यत्रके ॥ ४१
 निवृत्त्यं प्रेरयामासुर्मदिपावीशमन्त्रिणौ । ततो विहाय मदिपं परीक्षयिष्ये नराः ॥ ४२
 चन्द्रपशद्विमुत्सवेन दूरमद्रवणम् । एतुः । अज्ञात्याप्यायस्य मदिपं चक्रे यत्रे मत्तं यतः ॥ ४३
 माययाद्विमानमनिमुदशमोर्दिग्याल्लयं प्रति । तेन पुण्याप्रसादेन पापीपान्त्यय सृपे ॥ ४४
 विधूतं क्षिप्त्विपोऽस्ताकं यत्र पूज्यश्च सर्वदा । न मे पूज्योयमेकस्य महात्मा शिषपुण्यवान् ॥ ४५
 किंतु विष्णोरपीशानहृषया पूज्य एव सः । इत्युक्त्वा विघाता मां ग्रीह्य पुण्यं सहेदिताः ॥ ४६

तत्पते मया वक्तुं क्षमो पुण्यमनुत्तमम् । इत्युवाच ऋषिमेष्ट कन्यका धीर्य ता दिव्या ॥ ४८
 । ता भद्राज्ञ कथामाह एव स्वयम् । पुत्रा कञ्चनगोपाळो हृद लिङ्गरूपिणम् ॥ ४९
 । अथ शिवलिङ्गं त कीदृशमास वास्यत । पुण्याणि सर्वाण्यहस्य पूजयत्यनिश मुदा ॥ ५०
 न परिकल्पयेत् एक सर्वमनोहरम् । फलानि मृत्तिका सर्वांमुपहारं करोत्युत्तमम् ॥ ५१
 कीदृयतस्तस्य भक्तिभ्रष्ट महेश्वर । समीक्ष्य परया प्रीत्या कृपाप्रयुक्तमात्रस ॥ ५२
 रस्य घन भूरि तरये ज्ञानमहेश्वर । कल्पित लिङ्गमावेन रत्नलिङ्गं चकार तत् ॥ ५३
 न तस्य महित दिग्बरत्नमय वभौ । एव विधाय देवेश प्रादुर्गतीन्महेश्वर ॥ ५४
 हृष्टा मावमीशान प्रणताय पुन पुन । एतत्सर्वं जमालोक्य राज्ञानो विस्मय गता ॥ ५५
 मुक्ते महादेव यदाञ्जलिपुटा वमी । गोपालपाल त सर्वं नृपयश्चामरा मपि ॥ ५६
 । अथातिशयं प्रीत्या परमया सह । प्राप्नोषि श्रीकरावया त्यमितं प्रभृति पुण्यत ॥ ५७
 भविष्यति महाप्रन्गोष इति श्रुत । तस्य पुत्रो हरिस्तद्वद्विष्णुपति न संशय ॥ ५८
 । कथा-तर्पये देवतैश्च परमेश्वर । तत प्रीतिमयाप्याय भुक्त्वा योगान्वयेष्टुया ॥ ५९
 । जगाम परम श्रीमन्कैलासपर्वतम् । तस्याग्रे शिवपुण्याना माहात्म्यं सर्वपापहृत् ॥ ६०
 । कुर्यात्ति विद्वान्कृतेषां पुण्यस्य वैमयम् । शिव एव विद्वानाति भक्तमुक्त हि कन्यारे ॥ ६१
 कस्यपिनि प्रोक्त शिवपुण्यमनुत्तमम् । भुक्त्वा परमया प्रीत्या प्रणयैतानृषीभ्यताम् ॥ ६२
 ये यदाञ्जलिकरा तेषामेवाप्रतस्तदा । आशीर्भिर्भोजयिष्येता ते सर्वे तापसोत्तमा ॥ ६३
 । पुण्य शिवस्य त्व सर्वेश्वर शीतकिशिरा । कृपा मयतु द्वयस्य त्वयि ज्ञानोर्महारमन ॥ ६४
 । भुक्त्वा प्रययुर्ज्ञानं स्वाश्रमाय मुनीश्वरा । तत श्वदेशं सा वाळा वृत्रार्पे परिकल्प्य च ॥ ६५
 बाल्याणि भूरिणि तत्र तत्र विधाय च । मण्डपं गोपुरं सौघं यापीकूपतटाकान् ॥ ६६
 माय शम्भोर्द्वयस्य तत्रतत्र स्थलेष्वपि । व्रतवाग्निविद्याप्रभ्यान् कारयामास मन्त्रित ॥ ६७
 यज्ञारमनुयाय सकारोन्मूलक परम् । भुक्त्वा सुविपुलान् भोगान् शिवलोकमनुत्तमम् ॥ ६८
 पान्ते परया प्रीत्या देवर्षिणा मनेर्बुद्धा । वाचानामारवैस्तद्वत्पुण्यवर्षेण शोषिता ॥ ६९
 । तस्ये महादेवमग्निधौ परया मुदा । तत्र स्थित्वा चिर कालं मोक्षमाय द्विजोत्तमा ॥ ७०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकरसंहितायां शिवरहस्यसंज्ञे

उपदेशकाण्डे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

चोरस्थापि शिवानुग्रहं लभ ॥

रथ स्रष्टे युष्माकं शिवपुण्यस्य वैमयम् । यच्छ्रुत्वा सर्वपापानि मुच्यन्ते देहिनामिद ॥ १
 । र विराट् (मारुट्) देशेऽस्ति श्रीमन्ताव्य महात्तमम् । तत्रापरकपूद्विप्रसर्वं शास्त्रार्थकोविद् ॥ २
 । तुयस्सोमकं भूरो वेद्यागमनतपर । गत्वाऽथ पुनरं वेद्या कदलीवनसङ्कुलम् ॥ ३
 । गिरयिषा फलान्यानु कदलीना दुरात्मवान् । निर्ययी वनमार्गेण स्थापयित्वा शिरस्त्रिणि ॥ ४
 । दा तपालका दृष्ट्वा कश्चैन वापकर्मिणम् । मानयन् मूषनिकटमतेकनृपसङ्कुलम् ॥ ५
 । दृष्ट्वा समदीपालदधुवैतस्य च पुण्यतिम् । चिच्छेदैकं करं शास्त्रं चोत्तमानुप्रशसन ॥ ६

सन्ताड्य सम्यक्ते पापं दूरतोद्गाव्यपयुः । पुनस्सकर्मणा पापी चौर्यमुद्विहर्निशम् ॥ ७
 भृङ्गारवनमभ्येत्य राखो मन्दिरतो बहिः । फलानि चोरयित्वाऽत्र कदलीनां दुराशयः ॥ ८
 ययौ प्रतिदिनं ते तु दिने फलैस्तु पालकाः । दृष्ट्वा बन्धा दृढ पापं राक्षसत्रिषिमानयम् ॥ ९
 स तु राजा तमाज्यो तस्कतणाञ्च तस्कम् । पादौ च जानुपर्यन्तं पाणि हस्तावधि कृषा ॥ १०
 छेदयित्वा यथा दण्डं मोचयामास धीर्यवान् । मपरेष्टुर्ममारायं तत्राधापीडितो भृशम् ॥ ११
 निम्नुस्ते यमदूतास्तु यमस्थान्तिकमञ्जसा । विचार्य स तु तत्पापं धर्मराजो दयामिधिः ॥ १२
 दूतान् सकीयान् संप्रेक्ष्य ग्राहक्य चक्षते तदा । करोत्ययं सदा पापं बुद्धिपूर्वतया सतः ॥ १३
 कदाचिदपमाविश्य भूक्ष्य कदलीवनम् । गत्वाऽत्र कदलीकाण्डे फलवृन्दमुपाहरत् ॥ १४
 बौर्षेण स विनिर्गत् पुनर्मोपमगच्छतः । तं दृष्ट्वा पुरपालास्तु दूरतोद्गाव्यपयुः ॥ १५
 फलवृन्दमसौ त्यक्त्वा भीत्या धायमहाकलः । इन्द्रकेशाख्य देवस्य शम्भोरमिततेजसः ॥ १६
 मालये परमे पुण्यैः पूर्वजन्माभ्यन्तरजितैः । दृष्ट्वा प्रतर्पितं सर्वे कदलीफलमालकम् ॥ १७
 राखे व्यजिज्ञिपन् सोऽपि ददौ संयोरिदं महान् । अभियेकाय देवस्य परापरग्राह्य च ॥ १८
 अकिरे ते फलैश्चामोरभियेककियां तदा । तेनास्य सर्वपापानि गतानि विलयं भटाः ॥ १९
 पापयं देवदेवस्य पदं प्रति महामटाः । इत्युक्त्वा प्रेययामास समस्तान् सभटान् पुनः ॥ २०
 तस्याशां शिरसाऽऽश्रय ते भटा मुसुचुख तम् । तदानीमाप्तवोधोऽयं समुत्तम्ये यथासपन् ॥ २१
 उरितत्कारसोवाच वृक्षान्तं नकलं स्थिदम् । तच्छुत्वा भूपमुषपास्ते जनाश्चाक्षयमापिरे ॥ २२
 तदानीमेव तमाद्यु शिष्यदूतास्त्रिषावप्य । दिव्यं विमानमानीय पद्मरूपेण समागताः ॥ २३
 आरोपयित्वा तं प्रापुर्दिशवस्य परमे पदम् । सन्निधौ देवदेवस्य स्थित्वाऽयं पङ्क्तकालतः ॥

मवापान्तौ च सागुज्यं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ २४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवराट्स्पर्शखण्डे

उपदेशकाण्डे सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ मथ वक्ष्यन्तवार्तिशोऽध्यायः ॥

शिवतटाः पुष्पारामादीनां फलमहिमा ॥

पुनरप्यो कथां विधास्येष्टुण्यमन्त्रिताः । पुरा केचिन्महात्मानो ज्ञापयस्संशितमताः ॥ १
 तत्सुखाख्या तपस्वीमं मन्वमादनपर्वते । तदानीमागताश्च कश्योमाय महानुरिः ॥ २
 तं दृष्ट्वा तापमद्येष्टास्ते सर्वे परया मुदा । प्रथम्य चासने तस्ये स्थापयित्वा यथायिधि ॥ ३
 कुतस्समागतञ्चाय त्वया कथं महामुने । किंवा दृष्टं त्वयाऽऽख्यं यत्कुमहंसि तापस ॥ ४
 इति तेषां वचदभूत्वा प्रदत्तान् स महामुनिः । म्हालोकाभ्यगताः शान्तो देशोऽयं ब्राह्मणोत्तमः ॥ ५
 तत्र दृष्टं मयाऽऽख्यं तच्छृणुष्वमन्त्रिताः । मन्त्रवाक्ये महादेशे वक्ष्याणाल्यं पुरं महत् ॥ ६
 मार्गवो धैर्यवञ्चात्र यमिजौ प्रयितौजसौ । महाभटौ महापापी सर्वदा यज्ञनोदतौ ॥ ७
 दिवा यमिर्मिमिक्षितौ वायित्वं कुतस्तथा । रात्रौ तु यमिजः पुष्टा (दृष्टा) नादृष्ट स्वस्वदेहमनि ॥ ८
 मयकादं प्रवक्षेताम् दत्त्वा धञ्जनया खलु । तेषां द्रव्याणि सर्वाणि ऋतुस्तुष्टमानसौ ॥ ९

चनम्वेशवास्तवापदिकानपि सङ्गताम् । रात्रौ हत्वा तदीयानि द्रव्याण्यपि च जह्नुः ॥ १० ॥
 प्रातर्वाणिमिमिक्षितौ तिष्ठतो नगरेऽहम् । एतद्वतानां पयसां सङ्गुपा नवोपलभ्यते ॥ ११ ॥
 रुद्रचिदेतौ पापिष्ठौ हत्वा सदेतमात्मना । वणिजस्सङ्गतान् हृष्टा गोप्याः कस्या गृहे निशि ॥ १२ ॥
 घनिनो द्रव्यलोभाचौ निद्रां संशोष्य बध्नकौ । मोहकौपधमेतेषामुपरि स्वाप्य शीघ्रतः ॥ १३ ॥
 द्रव्याण्यहत्वा पापिष्ठौ गोपीवेदनस्थितान्पुम् । ययतुर्दूतोरग्नये शून्ये शंभोर्वराद्ये ॥ १४ ॥
 तत्राज्यं तद्गृहे लब्धं चौर्येणैतौ दुपशयौ । संयोज्य दशया दीपं तत्र हत्वा दद्याद्दिना ॥ १५ ॥
 विभज्य तद्भनं सर्वं एवांशेन दुपशयौ । ययतुर्भायंमालोक्य नगरं प्रति तौ पुनः ॥ १६ ॥
 तदैव रात्रिर्गङ्गिता सूर्ये प्रातोदये सति । प्रातर्पितुं गौपालाश्चुहुर्गङ्गामोहकाः ॥ १७ ॥
 तेषां तदारभं भुधा ग्रामपालास्त्वनिबताः । प्रतस्थिरे परकृष्णं घृतनामाविधायुधाः ॥ १८ ॥
 विडोक्त्य मार्गं सहसा दृष्टौ वणिजात्मजौ । नायस्य सञ्जुमिस्तूर्णमासीय च नृपान्नितकम् ॥ १९ ॥
 मुमुचुस्ते मटास्सर्वे वृत्तान्तं च व्यप्रिञ्चिन् । तच्चक्षुवा सहसा म्पश्येदशमास तच्छिराः ॥ २० ॥
 तदाभीमेव ते शंभोर्दूता दिव्यं विमानकम् । आनीयारोप्य तत्रैतां शिपलोकं यमुर्मुदा ॥ २१ ॥
 तत्र देवाधिदेवस्य तस्यतुमिकटे मुदा । चौर्यगतेन बाल्येन निकटे शङ्करस्य यत् ॥ २२ ॥
 आरोपितो घरो दीवो हम्भ्यां सर्वपाण्डः । तेन पुण्येन विघ्नेन्द्रा विधूयात्तिलमप्यघम् ॥ २३ ॥
 संशप्तौ देवदेवस्य सन्निधिं कुलंभान्तराम् । तच्चक्षुवा ते महात्मानस्सर्वेऽपि यमिनां वराः ॥ २४ ॥
 माश्वर्यमापिरेऽस्य दिव्यगुणस्य वैभवैः । इति कथेन कथितामुपिना साकयामिमाम् ॥ २५ ॥
 पुन्याऽथ वामदेवोऽपि महर्षिः गृहं आकषाम् । देशे कुलध्वंसोऽस्ति कपित्वाययं महत्पुरम् ॥ २६ ॥
 तत्र कश्चिद्युगोऽस्ति कष्टकाख्यो महासलः । सतु चौर्यतो निर्व्यं ग्रामेऽपि नगरेऽपि ॥ २७ ॥
 तत्राधिचौर्यसंप्राप्तं धनं भूरि दुपशयः । मस्येभ्यस्य पुरतस्तटाके गतवापसि ॥ २८ ॥
 गृहमये कुतोऽयं खनित्वा चोरमार्गतः । गत्वा बधेऽस्य पापी परेऽपुस्तत्र घाततः ॥ २९ ॥
 मन्त्रावा तस्यलं दुःखात्प्रतत्रव कर्दमम् । तीरे दूरीकारत्वं संशोध्यैव पुनः पुनः ॥ ३० ॥
 ततो लब्ध्वा धनं पक्षे कुञ्चयितुमवस्थितम् । भुक्त्वा चिरमनेनार्थं भोगान् सुविपुलान् कृती ॥ ३१ ॥
 मयार तं महात्मानं शिष्यदूतादिभ्यश्चिपम् । दिव्यं विमानमारोप्य शिपलोकञ्च निगिरे ॥ ३२ ॥
 दृष्ट्वाऽहं शिष्यदूतांस्तान् कोऽयं सुकृतिनां वरः । अमुष्ममुचुस्ते दूतादिभ्यस्य परमात्मना ॥ ३३ ॥
 मयं शिष्यदूताकस्यद्वान् दूरीकारादि । तेन पुण्यप्रसादेन शिपलोदवातवान् ॥ ३४ ॥
 तर्धमेव लोकोऽपि मण्डितः केतुपूर्वकैः । इति तेषां वचः श्रुत्वा शिवगुणस्य वैभवम् ॥ ३५ ॥
 स्तुभैव मनसा विशः प्राप्तावानसि चाबधे । एवमुक्तां कथं भुक्त्वा वामदेवमहर्षिणा ॥ ३६ ॥
 सदा (राता) नन्दोऽश्वीवक्ष्यकथं वापयणाशिमिम् । कक्ष्माय्ये पुरं गम्यन्ति कांशीसदेशगम् ॥ ३७ ॥
 शोभनाख्योऽवसत्तत्र ब्राह्मणोऽतिवर्द्धवान् । जीवस्यमुपादानधृत्वेवानुदिनं द्विजाः ॥ ३८ ॥
 तदन्यकाले तद्ग्रामे शपायां निवसत्ययम् । तत्र मार्गवशात् प्राप्ता मुकुन्देशार्चकाद्विजाः ॥ ३९ ॥
 आमर्दंगोलपुष्पाय मिरिभन्तान्नजाः खलु । वर्षत्यने महावधे कृष्टिघात निरुतरे ॥ ४० ॥
 तदानीं तान् समुद्रीय शोभनस्सहस्रोत्पितः । नापाति किं भौमवर्गेनेन निवसतोऽनिशम् ॥ ४१ ॥
 इति तस्य वचःश्रुत्वा गृहं कश्चिच्छिवद्विजः । शिवार्चकोऽहं सर्वस्य सुकृतिर्येव विभुतः ॥ ४२ ॥
 शिष्यमार्गं - मामाहुरसर्वेऽप्यत्र निवासिनः । निवास्यैतन्नचोभ्यार्कं कृतार्थो भव पण्डित ॥ ४३ ॥

इति तस्य वचश्चक्षुः समुत्थाय कृताञ्जलिः । कृपया तत्र विभ्रेन्द्र कृताप्रीतिः ॥ संशयः ॥ ४४
 त्वद्वचश्चक्षणेनैव चेदामुत्र सुखं भवेत् । इत्युक्त्वा प्रथमन्तं तं पुनः प्राह शिवद्विजः ॥ ४५
 पुण्यारामं महेशस्य पूजितस्य मयाऽभिनाम् । निर्माय तत्र पुण्यायि गृहीत्वाऽर्चितुमीश्वरम् ॥ ४६
 शान्तयामि विशुद्धात्मा चाद्यप्रभृति मक्षिण । तस्मिन्दिने तवायसि सुखं शोभोः कृपावलात् ॥ ४७
 तथेति ॥ यद्विनाम् पुण्याराममन्त्रवत् । ततः प्रसूने सज्जाते प्रवृत्तोऽपि तौ द्विजाः ॥ ४८
 तदानीमागतस्तत्र स्वयमिन्द्रस्तुराधिपः । दत्त्वा द्विजाय धीमूयं तृप्यता परमया युतः ॥ ४९
 उवाच वचनं रघवं ब्राह्मणं वीर्यव तं सुरः । इह भुक्त्वा चिरं भोगान् मम लोकं सुराढ्यम् ॥ ५०
 आगच्छाम्तेति तृप्यता त्वमित्युक्त्वाहो हतेऽमुना । ययामिन्द्रः पुनः स्वर्गं सहसा पूजितोऽमुना ॥ ५१
 ततो द्विजोऽयं पुण्यायि गृहहस्ते ददौ शुचिः । आदाय तानि पुण्यात्मा चार्चयामास हङ्कृतम् ॥ ५२
 पतितानि यदा तानि शिवमूर्तिं स्तुवायने । तदा प्रसन्नो भगवांस्वीर्यमं प्राह भूस्वरम् ॥ ५३
 स्वयं पुण्यवतं रघुमारोप्य परया मुदा । स्वयं गृहीत्वा पुण्यायि यस्याग्ने वृत्तयानसि ॥ ५४
 तान्महं परया प्रोक्त्वा मूर्ध्निवाहोक्तोऽयम् । तेन पुण्यप्रभाषेन भुक्त्वा भोगानिहामुलम् ॥ ५५
 मन्तेन स्वयमिन्द्रायं क्षमाप्य परया मुदा । तत्र देवैश्च सकलैः पूजितः प्रत्यहं मुदा ॥ ५६
 शिवलोकप्रतुप्राप्य सर्वैर्भ्यर्च्यमभिषिक्तम् । भुक्त्वाऽत्रापि परान् भोगान्भुक्तो भयसि निश्चयम् ॥ ५७
 इत्युक्त्वा धनदं वीर्यं निकटे परिवर्त्तितम् । एतस्य वचनं श्रुत्वा दत्त्वाऽस्वयं वचनं यद्वह ॥ ५८
 भूयस्त्वत्पुक्तिमतिशं तिष्ठचेति महेश्वरः । इत्युक्त्वाऽन्तर्ये शीघ्रं सर्वैश्च गयनापकैः ॥ ५९
 ततोऽयं शोभनोऽग्रेऽस्य शिवधर्मिणमागतवान् । प्रणम्य परया भक्त्वा प्रोवाच वचनं मुदा ॥ ६०
 तत्र दर्शनमात्रेण ममेतान्नकलं गुरो । समागतं न सम्वेदः कृतार्थं विदि मां गुरो ॥ ६१
 पुण्यारामप्रभाषेन महेशोऽयि प्रसेदिवान् । इत्युक्त्वाऽभ्यानुमत्यायं भुक्त्वा भोगान्खण्डितान् ॥ ६२
 देवेन्द्राय ततः प्राप्य तत्र भुक्त्वा चिरं सुखम् । मन्तेन शिवसलोक्यं प्राप्याद्यापि चिरं वसन् ॥
 सायुज्यं प्राप्तवान् पञ्चावरस्य ब्रह्मणो द्विजाः ॥ ६३
 इति भीष्माब्दे महापुराणे होकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 उपवेशकाण्डे पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ भय वद्वत्त्वारिंशोऽध्यायः ॥

मन्त्रान्तः कृतानामपि शिवधर्मोऽयं क्रमेण कथनिकपणम् ॥

एयमुक्त्वा सदान्तो कथां वापयणाशिनीम् । विस्तेज कथां प्राह चाग्निः परमतापसः ॥ १
 पुनः मूढयोतिषां देशे सर्वशिवदातिमान् मृषः । तस्यार्षस्तनयाः वावाऽस्तमेकोत्तरं खलु ॥ २
 ॥ एकः पुण्यपांस्तेषु सर्वधर्मपरायणः । ते शतं तनयां प्राहस्य चौर्यमनूयकम् ॥ ३
 कथातु मूढकर्मणो यतन्ते द्विसंकाशमताम् । मन्त्रान्तरता नित्यं मांसभोजनतारयाः ॥ ४
 परलोचनमनोकाय सर्वदा परव्ययकाः । भक्षणान् गुराचारानिति राजाऽभ्यमानपि ॥ ५
 महाराक्षसनामानं राक्षसं प्रोक्तवानलम् । सोऽपि तान् राक्षसः पापान् मक्षितुं कुर्वितस्तारयाः ॥ ६
 वत्पीत्य पादाम् हस्तोऽयं दक्षिणोऽधिमाक्षिपत् । निपेतस्ते तदा काङ्क्षां केदारेऽपि स्तुपायने ॥ ७
 धीरर्षते महादीप्ते दर्शनान्गुकिबायके । भीमदक्षिणकैलासे शिवलोकवन्दे हमे ॥ ८

काञ्चीपुरे सदाशये कलिदोषविजिते । सत्त्वामोक्षदे नृणामेकाग्रेश कथावलात् ॥ ९
 तथाभ्रणाचले पुण्ये धीमद्वृद्धाचले शुभे । विद्वत्समायाच यथ नृत्यति शङ्कर ॥ १०
 स्वात्मानन्दामृतासाद परमानन्दनिर्भर । मध्याह्ने महापुण्ये कुम्भयोगे शिवमये ॥ ११
 एवमादिषु पुण्येषु निपेतुर्नगरेष्वमी । मृत्यु पतनमात्रेण तत्र तत्र मदीसुरा ॥ १२
 यस्मादेते मृता क्षेत्रेष्वेषु पापा अपि प्रभो । तेन पुण्यप्रभावेन निमानानि शिथेच्छया ॥ १३
 मातुल याति परया प्रोत्थाञ्जीव मनोहरा । इयूचरसत्त्वलोकस्वमृपिमिससह मा गणा ॥ १४
 शम्भरीया महात्मानो महावल्लराक्रम । पद्मनयेपि तत्रस्था महात्मानो सपीधरा ॥ १५
 शिवपुण्यपक्ता पुण्या कथाम्येषु परस्परम् । ह्युक्त्वा तानृपीन्वीक्ष्य सत पीतानिकोत्तम ॥ १६
 पुन स्वय कथा पुण्या शम्भोरमिततेजस । प्रोवाच अपिर्गर्वेभ्यश्चोद्वृत्तावधातत ॥ १७
 पुर सौराष्ट्रदेशेऽस्ति फनकाव्य सुशोभनम् । चोर कश्चन तत्रास्ति महादुणे महापल ॥ १८
 कदाचिद्वयमभ्येक्ष राम पौरोहिते गृहे । चोरयित्वा धन मूरि प्रतस्थे परवञ्चक ॥ १९
 तदा कश्चन ॥ इष्टा सुकोशं प्राद्वण कृत्वा । त ज्ञायन् दुरात्माप शस्त्रेण स ममार य ॥ २०
 तदाराध समाकर्ष्य राजा प्राप तत्रानिगत । तदानीमेव त चोर प्रामयाज्ञा महापल ॥ २१
 मायस्य राक्ष पुरतो मुमुक्षुश्च दुराजयम् । तदव्यक्तास मतिमात्राज्ञा वीक्ष्यतितवञ्चकम् ॥ २२
 प्राहाय प्रसठे नित्य मनुष्याग्रगराद् यद्दि । महासर्वविग्रहापात्रु महाकाराय पातका ॥ २३
 इति शब्दो ब्रह्मभुवा तथा चक्रुर्मी मठा । प्राहोऽपि त तथा गृह्य शिरसा कैवल महान् ॥ २४
 तीरेऽस्तिन् प्रापयामास जनेऽस्तिन् पश्यति द्रुतम् । आद्यवर्गमापिरे तत्र स्थितारसर्षे जना महो ॥ २५
 राजात्रु स्वमदान् कुरात्रुवाच पुनरेव स । राहोऽपि नृपुचैरेव मात्यन्तु महारक्षा ॥ २६
 एषु व्यर्थं प्रम प्राप्तेष्वप्ये राजाभि विस्मित । पुनर्योष्य किञ्चिदलोत्तरमभत ॥ २७
 शोषयामास त पञ्चात् स्वमदैरेव तत्र स । न दशौपथ किञ्चिद्वाजाय शोचितेऽपि च ॥ २८
 ततो विचार्य मरुता प्रापत्यज्ञाव्य मष्टपम् । घोरेण साक भूपालो निजयेमति सुन्दरे ॥ २९
 स्वपत्न्यास्तुमतायाश्च सुको इस्तेषु तिष्ठति । सस्याप्य त ॥ पुरतश्चिक्ताश्च मदीपति ॥ ३०
 पञ्चत वीक्ष्य धर्मात्मा विनयेन ममन्यत । मम पत्न्यास्तुसीलाया दक्षदास्या पुरा भवान् ॥ ३१
 तृष्टया वीक्ष्य तच्छील शुक्रदेववरप्रिय । तन्महा वृष्टते किञ्चिदनुमहेति कथत ॥ ३२
 चोत्पन्नितरा पापी बहुधा शासितो मया । तथापि शासन तस्मिन् सर्व व्यर्थमभूत् ॥ ३३
 प्राहाय प्रसठे दक्षस्तन शुक्रस्तथाप्ययम् । भटैश्चालयैस्तद्व्यासितोऽपि विमेति न ॥ ३४
 किमत्र कारण विद्वन्बद मे त्व यथार्थत । इत्यादिषो मदीशेन शुक्र प्रोवाच कथत ॥ ३५
 शृणु त्वमवधानेन मूढालनामधीश्वर । सोम्य कुशपुरे रम्ये लिङ्गमयजिज्ञस्सुत ॥ ३६
 चित्रमानुरिति रथात्समदावेत्यरति प्रिय । तस्यैव वर्तमानस्य धन सख व्यय गतम् ॥ ३७
 स तु रिक्त पुनर्भावा चौर्योत्कमना मभूत् । तत्र तत्राद्वारेषु दत्त्वा येदमानि मूरिश ॥ ३८
 तदानीमन्तरालञ्च वीक्ष्याय परवञ्चक । चोरयित्वा धन मूरि विहीय नगरेषु तद् ॥ ३९
 दत्तैस्तद्मते येश्वरसदा ममपपीडित । एव दत्तेषु पशवो दग्धा वेश्मण पापिना ॥ ४०
 त्रियश्च प्राद्वणाद्याये षड्योजेन मृषते । सोऽय कस्मिन्दिने पापी मुग्धाप्य मद पुरम् ॥ ४१
 दग्धाऽय दहो पापिष्ठो ता प्राप्य सरणि ययौ । दन्दुरे तत्र मार्गेच गौरेश कीलपीलिता ॥ ४२
 पादे दग्धा यथाताडु मुग्धम्यत्रोऽय कस्याचित् । अचलेशाप्य शम्भोर्वेदालय तस्य भूपते ॥ ४३

न शशाक च तामेव समुत्थापयितुं यदा । तदापमेता देवायैत्युक्त्वा तस्मै ययौ मुदा ॥ ४४ ॥
 गाश्चान्याश्चोरयित्वाय विभीषण नगरेऽवसत् । चोरयित्वायमधुना तव गीरोद्धिते गृहे ॥ ४५ ॥
 युष्मत्करमवापाय बन्धित पाण्डुरैरत । या गौरनेन पुण्येन शिवायेति विमर्जिता ॥ ४६ ॥
 ता कीलकीक्षिता पादे तत्रत्या पोष्य शम्भवे । शूलमुद्राद्विता कृत्वा मुमुक्षुश्च महीपते ॥ ४७ ॥
 तक्षीरमधुना शम्भोरभिषेकाय चामवत् । तेन पुण्यप्रभाधेन जसिन् सर्वं त्वदीयकम् ॥ ४८ ॥
 शासनं व्यर्थता प्राप शिवपुण्यमहो धाम् । इतः परं त्वयान्येष पश्यो नूनं महानवम् ॥ ४९ ॥
 न च हिंस्रिष्ठ सर्पास्त राक्षसास्त पिशाचकाः । धुक्त्वा प्रोवाक्य वान्ते क्षिप्रलोके निरामये ॥ ५० ॥
 गीरोरणा ब्रह्मकृपां नामैकैकस्य सहस्रकम् । स्थित्वा पुनश्च साधुष्य यात्येव परमात्मनः । ५१ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा विस्मितमानसः । तं चोरं स्वासने स्वाप्य दत्त्वा भूरिघनं नृपः । ५२ ॥
 गृहं भार्यां विधायास्त्य परं भोगमवस्यवत् । मयलोकपतिसौख्यं शुकं भूयो महीपति ॥ ५३ ॥
 मदीनं वीक्षमाणं स शुकं ब्राह्म कथां पुनः । नर्दं पुरा महालक्ष्म्यां करमाभितथान् नृपः ॥ ५४ ॥
 विष्णुलोके सदात्मने विष्णुना समलङ्किते । तदेन्द्राणीं महालक्ष्मीं ग्रीष्मयित्वा सपर्यया ॥ ५५ ॥
 मामभ्यस्तयती राज्ञमपि ग्रीष्मां सुरप्रिया । तदा ब्राह्म वचो विष्णुं समप्राणीक्ष्य भूषते ॥ ५६ ॥
 ललङ्कितं नितरामिदर्शीं मामकं पदम् । इति विष्णुवचनभूरा रम्यं यमश्च माघधम् ॥ ५७ ॥
 को विशेषोऽयमधुना विशेषालङ्किते प्रभो । इति पृथ्वीं वीक्ष्य प्रिया विष्णुवचाच्च ह ॥ ५८ ॥
 सुपार्श्वविषये कक्षिच्छर्वैर्याश्वपुरे वसम् । कपिलारयो द्विजामासस्सदा चौर्येण जीवति ॥ ५९ ॥
 चोरयित्वा गृहस्थस्य गामेकां सुदुराशयः । दुग्ध्वा पीत्वा तदीयञ्च क्षीरं तस्यै सखे गृहे ॥ ६० ॥
 श्रुत्वा तदेतद्वृत्तं वक्ष्यमानस्समाश्रितौ । तदापमं समाकर्ण्य गामेनां सुदुरात्मजान् ॥ ६१ ॥
 परप्रामे गृहस्थस्य कक्षच्छिद्रेऽमनि खयम् । तदा वध्वाऽयसत्तथ लज्जयेय प्रियेऽत्र ॥ ६२ ॥
 जपित्वा तां मिशां ब्रह्म प्रातर्नां चोदय-ययौ । तदा भार्ये समायान्त यजमानस्समौक्ष्य तम् ॥ ६३ ॥
 गतं गृहीत्वा दुरात्मानं राज्ञे प्रोवाच तत्कथम् । तदाऽस्य च मदीपालं पाटयामास सौवने ॥ ६४ ॥
 तद्दुष्टेन ममराय दुरात्मा सर्ववञ्चकः । तमेन क्षुभयन्वास्समारोप्य मनोरमे ॥ ६५ ॥
 विमानं क्षिप्रलोकञ्च नयन्त्येष पटावरम् । तस्य मार्गवशाहोको मण्डनीधो ममाधुना ॥ ६६ ॥
 सदा वापरतस्यापि तस्य पुण्यं शृणु प्रिये । यजमानमिषां राज्ञो परप्रामे निघाय ताम् ॥ ६७ ॥
 तत्रावश्यं गृहस्थस्य वसन्तिद्वेऽमनि स्थितः । गृहस्थश्चिन्तयन्कोऽयं दुग्ध्वा क्षीरं तदीयकम् ॥ ६८ ॥
 पपावस्यानुमत्यादिं महान्मां सर्वपावनः । तेन पुण्याग्निना दग्धान्येनाकस्य प्रियेऽधुना ॥ ६९ ॥
 अतः एवास्य लोकोऽपि शिवस्य परमात्मनः । इति विष्णोर्बन्धुत्वा शिवपुण्यं तदा तद्वा ॥ ७० ॥
 सर्वातिशयमेतद्वज्रं मृगालं सा पुनः । इति राजा समाकर्ण्य शुकस्य वचनं मुदा ॥ ७१ ॥
 शिवपुण्यस्य माहात्म्यं शारदा सप्रक् द्विजोत्तमा । शुकञ्च प्रेषयित्वाऽतः स्वयं भक्तिसमन्वितः ॥ ७२ ॥
 कृत्वा शिवस्य पुण्यमपि शिवलोकप्रजापतिं हि । पुनरन्यां कथां वक्ष्ये शृणुष्व ब्राह्मणोत्तमा ॥ ७३ ॥
 सुमतेर्मत्स्या देशस्य राजोऽबूचनयो महान् । स वञ्चवापिकं श्रीमान् यवातोऽतिरघनामतः ॥ ७४ ॥
 स तु केकपदेशस्य राज्ञः पुत्री तु मेनका । निषाद्य विप्रिना राजस्तथा श्रीदां चकार हि ॥ ७५ ॥
 गृहं एव सखीयर्गं ह्य धूम्रपादिना द्विजाः । तदास्य ज्ञातिसंरणमभूत्केशसि हेतुना ॥ ७६ ॥
 तदा मतिरभूत्तस्य सेवायै परमेशिषु । प्रिये निवेदयामास सेवितुं परमेश्वरम् ॥ ७७ ॥

प्रतस्ये प्रियया साकमनुमत्या पितुस्तदा । हरीशालरमासाय तत्पुत्रस्य सुशोभनम् ॥ ७८
 तत्रेश्वर प्रणम्याय भक्तियुक्तेन चेतसा । वेदधर्मिणमासाय तत्र देवालयधिपम् ॥ ७९
 विप्र वेदविदा श्रेष्ठ प्रणम्योवाच सुस्मितम् । जानासि किं महात्मरुच्य मानिहासत्रमात्मन ॥ ८०
 इति तस्य पथ धृत्या प्राद्वेन स च भूम्भुर । जानाम्येव महाराज कुमार मात्स्यप्रभम् ॥ ८१
 कोवा राजकुमार त्या न जानाति जनेश्वर । प्रत्युवाच पुनाराजकुमारे विप्रपुङ्गवम् ॥ ८२
 केवलोग्नि जनो वेत्ति चास्मिन्ममि मा द्विज । माम्मये मा वदात्र त्व यदि जानासि पण्डित ॥ ८३
 इति तस्य पथ धृत्या पुन प्राह महीसुर । कोवा ग्रामववृत्तान्त जानातीश्वरवन्द्यम् ॥ ८४
 इति श्रुत्वा त प्राह पुनर्वीक्ष्य नृपात्मज । धृत्यामवधानेन श्रोणत्से प्राज्ञनिर्मम ॥ ८५
 दिक्ष्मावये पुरे गौरविषयेऽर्कवशोभन । प्राज्ञाणोश्च मृतौ मातापितरौ पात्य एव मे ॥ ८६
 तदानीं पोषकाभावाद्भृङ्गया परिचरित । मृता स्नायि मदीयैव दुर्गितैरेव भूम्भुर ॥ ८७
 तदा जालेन मीनानि मृदीचानुद्दिन बली । विक्रीय जीवितो नित्य मृगया प्राप्य वै मृगान् ॥ ८८
 विहीय मधुमासादीशब्द लैरपि सङ्गम । ससिन् पुरे यन्माम्येव हीनवृत्त्या महीसुर ॥ ८९
 तदापमे एव ददस्य तापूल केतुमागत । तदानीं निर्गत कश्चिच्छिवासा शृङ्खला गज ॥ ९०
 त ह्नुा हुतुहुस्तर्ज तमस्यास्तत्र तत्र च । तदा त्यमपि शूरेण दुद्राक्षि मदाप्रधात् ॥ ९१
 त संभ्रमवशात्काचस्तत्र हस्तापपात द्वि । पशुचा स विमृष्टोऽपि न दष्ट खलु तावक ॥ ९२
 काचामावाक्षिःरोऽभूत्तत्र तापूलक मसि । विशीयाह तदा मधमागत पुरतस्तदा ॥ ९३
 ह्नुा तदानीं मा काच पृष्ठास्तत्र मदापमे । भूयाच्छपस्तत्र क्षिमाद् श्रुत्वापेव महीसुर ॥ ९४
 तदाह त्वा समुद्गीक्ष्य मविष्मामि नृपो यदि । तदानीं क्षिपते काचस्तत्र सत्य मपेरितम् ॥ ९५
 इति हुत-त मा वीक्ष्य परिहासेन कैवलम् । को भारत्यत्र भूयत्वमिति विप्रोक्तवानस्ति ॥ ९६
 तदानींके समसीता मम भार्याप्रवीक्ष्य । अविष्मति मदीयासौ एवय मामक पति ॥ ९७
 तदानीमश्मेतस्य मक्षिपीत्यामुता-वधा । यथमादिचक्ष्मोक्त्या हत्वा काच पथायतम् ॥ ९८
 गतोऽसि तल्ल भूरेव चञ्चलप्रमिक्षा तदा । तदा पिशाचयोमापुर्दृष्टवान् मा तया सह ॥ ९९
 ततो मृतोऽह प्राक्तन्यास्त्वान वञ्चा-मृता खलु । काचपान प्रभावेन क्षिपपुण्याय ते तदा ॥ १००
 राजाह मत्स्यदेशस्य यभूव खलु भूम्भुर । साऽपि कैवल्यदेशेऽपुत्री भूवा मम प्रिया ॥ १०१
 मात्सेव पतिमावैषा मद्राक्ष्यवविपाक्षिनी । त्वत्समापन्नपुण्येन तदानीं भूमुरोत्तम ॥ १०२
 जातिरमृतिरभूदया प्राज्ञप्रसफुरणात्मिका । तदुक्ता भवते प्रहस्य प्राग्भवोत्पत्तिरामन ॥ १०३
 इदानीं शमुपजायै यवद्दन्वमपेक्षितम् । तदादाय महात्मस्य हतार्थं कृप मासिह ॥ १०४
 एवमुक्त्वा प्रणम्येन मायैवा सह भूमिष । दत्त्वा द्रव्याणि मूरीणि पुनस्तर्ज शिवात्मने ॥ १०५
 गावांश्च सुगृह पिश्रोवृत्तान्त प्राह तत्पथत् । तच्छ्रुत्वा पितरौ तत्र तौ विसदमपापनु ॥ १०६
 स तु कालेन पुत्राश्च समुत्पाद्य महावशा । शिवपुण्यानि मूरीणि कुपैशित्यमन्त्रित ॥ १०७
 शासन् सन् ॥ यद्देशान् निष्कण्टकमार्दिन । महती क्षियमासाय महानासीत्स भूमिष ॥ १०८
 तत्रे द्रोऽपि समासाय ॥ ह्नुा चरणीपतिम् । दवा कनकमाळाञ्च ख चि तामणि तथा ॥ १०९
 संभाष्य त महानान वाचा प्रभुरया तदा । खलोकं प्राप्तरानि द्र पञ्चाक्षयानुमोक्षनाह ॥ ११०
 एव भुक्त्वा चिर काल पुत्रानुपाद्य पण्डितान् । पुत्रपु राज्य निक्षिप्य शिवा साकमनिन्दम ॥ १११

माह राजशोभाय विमानमति सुन्दरम् । शिवलोकमनुभाष्य शिवस्यैव प्रभावतः ॥
 मोक्षं च प्राप्तवान् पश्चात्परस्य ब्रह्मणो द्विजाः ॥ ११२
 इति भीष्मकाण्डे महापुराणे शङ्करसंहितायां शिवस्तोत्रस्य अष्टौ
 उपदेशकाण्डे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

शिवपुराण लेखनाय भट्टान्तोपि पुस्तकदानेन कैलास प्रातिः ॥

अयान्याञ्च प्रवक्ष्यामि कथां स्वर्गवहारिणीम् । यन्तुरवा सर्वकामांश्च मोक्षञ्चापुनरोत्तमाः ॥ १
 पुरा स्वर्गमगाद्योगी ब्रूयमाख्यो महानृपिः । लयस्तलं महात्मानं सुरेश्वरतनयसूता ॥ २
 लभुस्याथ प्रणम्याष्टु श्रीवसिष्ठाज्ज्योतिषकैः । संस्थाप्य चास्त्रेण रम्ये स्वयं यदाश्रयिः स्थितः ॥ ३
 तं वीक्ष्य प्राह योगीशः पिता कुत्र गतस्तव । इति तस्य वचश्श्रुत्वा जयन्तः प्राह तापसम् ॥ ४
 विकर्तनं पार्थिवञ्च वृताश्चांभोः परात्मनः । भारोपयित्वातिमद्विमानमतिमुन्मत्तम् ॥ ५
 शिवलोकं समायाति कस्यपि प्रवितो जसः । तद्दर्शनार्थं मयवाग्विर्ययौ तत्पुरोऽधुना ॥ ६
 इति ब्रुवति माहेन्द्रे जयन्ते यवने तदा । समागतश्चचीनाधस्तथैवाशु महापथाः ॥ ७
 समागतमृषिर्दृष्ट्वा ह गतोऽसीत्यभाषत । स तु प्राह प्रणम्यैनं शक्रो ब्रूयमपोयितम् ॥ ८
 विकर्तनं पार्थिवञ्च शिवदूतादिशयप्रियाः । शिवलोकं नयन्त्यस्य तद्दर्शनं महोत्तमाः ॥ ९
 समागतस्तदर्थं वै गतोऽस्मि तवतांवर । भगवथा त्वयि योगीशे साक्षादीक्षस्वरुके ॥ १०
 समागत्य स्थितेभ्यश्च नोपेक्षा क्रियते मया । इत्युक्तवन्तं देवेशं योगीशः पुनराह हि ॥ ११
 किं कृतं पुण्यमित्युक्तमेताभ्यां शिवदूतकैः । तदेतद्वद देवेन्द्र यथा तेभ्यश्श्रुतं त्वया ॥ १२
 इति तस्य वचः श्रुत्वा देवेशः प्राह तापसम् । कर्मकुश्रदेशे यानुरं चीरहूनामकम् ॥ १३
 तत्र राहः कुमारोऽयं विकटो मन्त्रिणः परः । अक्षकीडारतौ निवसं पितृयाचयप्रतीत्य ॥ १४
 ताड्यमौ मारं मुक्त्वा तदयं देशमापनुः । तत्रापि पृतमार्गैकनिरतौ दुष्टसंयुतौ ॥ १५
 ब्रह्मकारिणौ नित्यमशेषवज्रवज्रकौ । चोरैरनेकैस्संयुक्तौ चक्रतुर्ध्वयमप्यम् ॥ १६
 तदा कामपुरं रम्यमनेकवस्त्रनिषेवितम् । लुण्ठयामासतुः पापौ यदुमिस्तस्करैर्युतौ ॥ १७
 तदा स्वदेश्यमी चोरौ गृहीत्वाभ्युः पदार्थकम् । निर्वपुर्नगरस्यासौ पदिमोपाति दुःखिताः ॥ १८
 कश्चित्तण्डुलमारतः पेरिकामितरो वधन् । पतौ निर्वपतुर्दूरं पुरस्थस्य गहिः स्वके ॥ १९
 कुमचित्समिमं भारमवतीर्णोतिदुःखितौ । खणं विधाय तौ पश्चात्तण्डुलोदुमिरेवतुः ॥ २०
 मशकनुवन्तौ तौ दृष्ट्वा पथिकं ब्राह्मणं तदा । शिरस्यारोपयन् त्वमाद्योरिति बोधतुः ॥ २१
 इत्युक्त्या पेरिकं मुक्त्या शोषयामासतुस्तदा । तथैकं पुस्तकं रम्यमनसरमद्वयत ॥ २२
 तस्मिन्नाहत्य तौ पेटौ छादयित्वा यथा पुरा । शिरस्यारोपसमये ब्राह्मणः किञ्चिदुक्तवान् ॥ २३
 धुधितोऽहं स्वमशनश्चिपमलो गद्दीमुखः । रुद्राक्षधारको निवसं शिवलिकार्चने रतः ॥ २४
 मसोऽद्विजसर्पः स्वसहाचारपरायणः । मरुं तण्डुलशनेन तपास्यप्लवले भवेत् ॥ २५
 इति तस्य वचः श्रुत्वा पार्थिवः प्राह तं पुनः । भूमौ निषठितनेतान् गृहीत्वा गच्छ तण्डुलान् ॥ २६

न दास्यामि पुनश्चान्यास्तज्जुवान गच्छ मा चिरम् । चिकर्तनोऽपि प्राहैनं शिरस्मारोऽयं पेटिकाम् ॥ २७
 गृहाण पुस्तकञ्चैतद्वनसरमिहाम्बवान् । इत्युक्त्वा यत्तुर्दशं परमेतौ पुराशयौ ॥ २८
 भक्तकीडारतौ नित्यं द्विषमेकां सुरुषिणीम् । उभावपि महापापी कीडयामासतुस्तदा ॥ २९
 तस्माद्वैषम्यमापन्तौ परस्परमिमावुभौ । मन्योन्वशस्त्रपातेन ममृतुश्च पुराशयौ ॥ ३०
 शिवभक्तो द्विनस्तोऽयं तण्डुलान्तश्च पुस्तकम् । वृहीत्वा स्वर्गं प्राप्य यत्त्वा तण्डुलकान्मम ॥ ३१
 सुमुखे पुस्तके शैवपुराणानि लिखयसी । पथाठानुदिने भक्तान्मेळयित्वा यद्वनपि ॥ ३२
 तेन पुण्यप्रसादेन शिवदूनादिष्टवाङ्मया । भारोऽप्यतिमहच्चिन् विमानमतिमुन्दम् ॥ ३३
 नृत्त्यङ्गिरस्तरसमद्वैर्गावद्भिः किन्नरैरपि । देवदुन्दुभिर्निर्वपेदिश्वलोकञ्च निम्नरे ॥ ३४
 तत्र देवादिदेवस्य सत्पिषौ तस्यमुमुंदा । तौ दृष्ट्वा ततो देवं शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ ३५
 प्रणम्य तान्यां भक्ताभ्यां विस्मयोऽसि समागतः । तत्र तौ शिवसारूप्यं सन्त्या ब्रह्मादिदेवतैः ॥ ३६
 इत्युक्त्वा सुतोऽयं तिष्ठतश्शङ्करादृषा । इत्युक्त्वा शिवपुण्यस्य महातम्यं केन वृषहन् (वृषह) ॥ ३७
 हायते तत्पतद्दीवं वामदेवोऽग्रवीत् द्विजाः । पुनश्च वामदेवोऽसौ कथामेकां जगाव हि ॥ ३८
 शैवं लोकमहं गत्वा परमाकाशमध्यगम् । तत्र दृष्ट्वा महादेवं सावं सगन्धमयम् ॥ ३९
 मनुभूय सुखं तेन ब्रह्मणा वै विषदितम् । विस्मस्तेन कामाक्षीकामरुध्नु सञ्चरन् ॥ ४०
 महामहामहम्भादो हाडं गायन्निर्गतः । क्रमेणावहन्भूमिं लोकान् लोकामघो मघः ॥ ४१
 भूमौ कूटकदेवास्य सौभाग्यवतिनाकमम् । यद्राक्षं तत्र सौभाग्यपुरमस्ति पथार्थवत् ॥ ४२
 अतिवष्टाद्वयोऽप्राप्तिं स्वकण्ठवनिना द्विजाः । कीदन् न वाक्ये वृषुकै राजसीत्पामनारतम् ॥ ४३
 कदाचिदेकं तत्राक्षमद्राक्षीयवृषुण्यदम् । तं प्रादाच्छिवभक्तस्य पुत्राय निजरातये ॥ ४४
 स तं वृहीत्वा वद्रार्क्षं गृहमग्रेष्व आधाम् । स्वपित्रे धृग्वद्राक्षमालाङ्गृतमूर्तये ॥ ४५
 दर्शयित्वाभ्यनुवातः कण्ठदेवो तमादधत् । अतिवष्टो द्विजोऽग्रेष्व वृद्धत्वं कालपाकतः ॥ ४६
 कालघर्मे गतो लोके जनाभो दुरतिक्रमम् । दिव्यं विमानमारोऽयं तं गणादिशयनमन्ताः ॥ ४७
 शिवभक्ताय रुद्राक्षो वक्तो वाक्ये त्वमेव वै । तेन पुण्येन महता जितो लोकहिशयस्य तु ॥ ४८
 शैलमलमयान्गुदिशयलोकमनामयम् । तत्र तत्र पथि ब्रह्मविष्णुपूर्वैस्तुरेभ्यतैः ॥ ४९
 संमादितो विमानेन भासयन् न दिशो वृष्ट । अतिवष्टोऽतिवेगेन शिवलोकमगादिति ॥ ५०
 महैन्द्राय महायोगी वामदेवोऽग्रवीद्वचः (वृषभो श्रविस्तमः) ।
 शिवपुण्यस्य माहात्म्यं पश्येति स श्रविस्तमः ॥ ५१
 कैलासमधर्षं प्रापि कणाक्षं स्तैरगतिर्वशी । श्रुतं सुवीश्वरैरयं शिवपुण्यमतन्त्रितैः ॥
 मवद्भिर्माण्वल्लोष्टैः हि भूयः भोतुमिच्छय ॥ ५२
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंदितायां शिवब्रह्मसंख्ये
 उपदेशकाण्डे सप्ततत्त्वार्थशोऽध्यायः ॥

॥ अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

शिवपुराणं श्रवणं महिम्ना सर्वार्थलाभः ॥

अप्ययः —

युतानि शिवपुण्यानि त्वत्तस्मै महाभक्ते । साक्षादिव शिवाद्य कृतार्थास्मो वयं पुनः ॥ १
तत्तदाभ्याससहिदान्याश्रयाणि च सांप्रतम् । पुराणानि महेशस्य शिवस्य परमात्मनः ॥ २
ये शृण्वन्ति नरथेष्टाश्चर्या वेदविचक्षाः । तेषां फलं किमाख्यातं पठतामपि सावरम् ॥ ३
यद् सर्वमशेषेण सेतिहासञ्च पुण्यदम् । पृष्टो मुनिवरैरेवं सूतः प्रोवाच हृष्टपीः ॥ ४
साधु साधु महाशक्ता मुनयस्संशितवक्ताः । पुण्यामिदं यत्पुण्यं तदेतद्विदितमात्मनाम् ॥ ५
पुराणान् शृण्वतां पुण्यं शिवस्य शिवदायिनः । इत्यथा परिच्छेत् नालमीशोऽपि भूतपुत्राः ॥ ६
प्रियेतद्वत्तमीशस्य भक्तिभाजामुदीरितम् । मत्कथाश्रवणे भक्तिः सर्वत्रैवावसिज्या ॥ ७
इति देवेन कथितं देव्यै पूर्वं मुनीश्वराः । भोतव्यस्सत्तत्तं शंभुर्मन्त्रवक्ष्योपपत्तिभिः ॥ ८
हावा च सततं श्रियो वेदगतेरिति शङ्करः ।

पुराणश्रवणादभ्युदीशोपास्ति न साधयेत् (उपास्तिर्न साधुमत्) ॥ ९

तस्मात्तत्तद्वत्सां पुण्यं नास्ति नास्ति भूतौ स्मृतौ । विषादिशिवपुराणानि ये पठन्ति मुदाश्रिताः ॥ १०
यद् तेषां हि निर्दिष्टं शाङ्करं विप्रक्याप्तमात्रम् । शृण्वतामपि वै मत्कथा मुनयो नात्र संशयाः ॥ ११
तस्मात्तद्वत्पुराणानि भोतव्यानि निरन्तरम् । विहाय सर्वमवरं कृत्यजातं विवक्षयैः ॥ १२
भोतव्यं पठितव्यं च पुराणं हांभवं तदा । अत्रेतिहासं मुनिभिर्वर्णितं ब्रह्मादिभिः ॥ १३
तद्यथा सर्वव्यापि भूतं व्याप्तमात्रमात्रं पुरा । सायदेनो मदीयातो पुत्रमस्ति महत्तरम् ॥ १४
कामलशब्दमिति , यथातं स्वर्गलब्धमिवापरम् । ब्राह्मणैः सन्निवेष्टव्यैर्बेदविद्भिर्बिभृष्टम् ॥ १५
शुद्धैरपि महाभागैः श्रवणंशमस्तप्यैः । अनुलोप्यैरपान्यैश्च प्रतिशोभयैश्च सहस्रम् ॥ १६
यमन्ति तत्र यतयो महाव्रतपरायणाः । विचारयिष्यन्त ततो वसन्ति ब्रह्मचारिणः ॥ १७
दीनाद्यष्टपणातायाश्चतस्रोऽष्ट महत्तराः । यथा मातरमाभित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ॥ १८
एवं पृथ्व्यानामित्य तत्र जीवन्ति मिश्रवः । तेषां मध्ये महात्मास्ति मन्वासी विजितेन्द्रियः ॥ १९
इन्द्रियाणि यदेतेन विजितानि महात्मना । जितेन्द्रिय इति यवातो नास्तीत्यसौ यतिमत्तमः ॥ २०
तस्मिन् ब्रह्मविद्वांसं शिवमन्तं ददयत्तम् । ब्रह्मरं सर्वशम्भुणां सर्वेषु समदर्शितम् ॥ २१
सर्वे संभूय पृच्छन्ति ब्राह्मणाया दितद्विदम् । तदुक्तं हि ते पुण्या प्राप्य भेषांसि स्वतन्त्रम् ॥ २२
संपूजयन्ति बहुधा ब्राह्मणाया जितेन्द्रियम् । तत्रैको ब्राह्मणभेषाभ्युल्लो नाम विभूतः ॥ २३
धृतिस्मृति पुराणब्रह्मज्ञानाद्वत्तद्वत्तुः । तस्यामन् पुण्यमूयस्वादेशो पुत्रा मदात्मना ॥ २४
शान्तस्तु प्रथमः पुत्रसप्तनुशातोऽनुजोऽष्टमः । अग्रोविज्यामस्मिन्नाश्वः प्रतिदाप्योऽष्टकारणः ॥ २५
मकारणञ्च ते सर्वे वेदशास्त्रार्थवार्ताः । सर्वे संभूय वित्राऽऽस्ते मुष्टिमाश्रयजीविनः ॥ २६
कदाचिदेते तत्रया ब्राह्मणस्य दितद्विदम् । प्रष्टुकामा मदात्मानं जितेन्द्रियमुपागमन् ॥ २७
तं प्रणम्य महात्मानं सर्वे ब्राह्मणयो द्विजाः । एकान्ते सप्रियां तस्य परिवापोऽपतस्थिरे ॥ २८
स तानपि पतिर्विद्वान् प्रोवाच यदतां वरः । नृप महात्मनः पुत्रा ब्रह्मवर्षे व्यपस्थिताः ॥ २९
सुखं यो यणितामत्र किमागमकारणम् । अथ ते संभूयैकैकं विनयेन महामुनिम् ॥ ३०

प्रोक्तुः । प्राञ्जल्यस्तस्यैव प्रश्रयेण तपोधनम् । भगवन् जन्मसाफल्यं ज्ञातमद्य महामुने ॥ ३१
 निरीक्षिता वयं हि स्मरुष्या कल्याणतनयः । वयं दारिद्र्यनिहता दरिद्रतनया यतः ॥ ३२
 मल्लकमपि वै पाच्छा मित्रा कर्मानुसारिणी । अस्माभिरपि चास्यै प्राप्यते केन वै प्रभो ॥ ३३
 वरदानीमुपाय तत्त्वदन्तेवासिनामिह । इति पृथेषु तेप्येवं प्रत्येकं पृथग्वान् यती ॥ ३४
 तदग्रे प्रथमः प्राह ज्येष्ठो ज्येष्ठोऽस्यहं पुनः । वयमष्टौ समुत्पन्ना भ्रातरधुतिवारगाः ॥ ३५
 कदा विवाहा वै कथां सुखीत्यामितिमेममिः । एकस्य बहुपुत्राणां पितास्यामिति वै मतिः ॥ ३६
 मन्योऽसौ व्याधितोऽस्यैव व्याधिश्चान्तिममीप्सति । विद्यामन्योतिमहती संपद्व्येनचार्यते ॥ ३७
 योगी श्यामिति चैवाम्यो योगिनस्त्वाकृणा यत्नत् । मन्योऽसौ स्वशरीरेण शिवलोकप्रमीप्सति ॥ ३८
 निष्कववाष्ठा चाप्यस्य भूलोके मुनिसत्तमाः । अस्माकमीदृशी वाञ्छा विसेतुं परिवर्तते ॥ ३९
 न शक्नुमो वयं प्राप्तुं पाच्छां प्रत्येकमात्मनिः । तदुपायं वरदानीं येन वाञ्छितमनुमः ॥ ४०
 द्रुत्यैतद्विहितं तेषाममीष्टं स यतीभ्यः । विमृश्य ममसा भूयस्तानुवाच कृताञ्जलीन् ॥ ४१
 पृथमष्टौ समुत्पन्नाः प्राज्ञणाद्देवपरागात् । कुर्वन् शिवपुण्यानि शिवारामादिकाग्रतः ॥ ४२
 मन्त्रिणैस्तैः पुण्येन प्राप्नुवन्त्यथ वाञ्छितम् । तमाहुरथ ते सर्वे वयं तन्वीरवागताः ॥ ४३
 मत् एषहि जीवामो मुष्टिमात्रेण सांप्रतम् । क्षणश्चापि न शकास्मच्छेत्तुं ब्रह्मन् कृतः पुनः ॥ ४४
 मयापि पुण्यकर्मणि धनहीना इमे यतः । तस्मात्तत्सादृशोपायं कृपया वद नः प्रभो ॥ ४५
 इति भूत्वा वचस्तेषां पुनः प्राह जितेन्द्रियः । यूयं शिवपुण्यानि शृणुध्वं प्राज्ञणतमजाः ॥ ४६
 सादरं तेन पुण्यानि कृतान्येव न संशयः । यो वेद् एकतुं लोके स तद्विद्वत्कले कमेत् ॥ ४७
 इत्युक्ते तेन सप्तशतसप्रश्रयममी पुनः । इदमपि न शक्यं सम्यगुक्तं महामुने ॥ ४८
 किन्तु शका वयं नैव पठते दानुमप्यशु । ईदृशेभ्यः कथं द्रव्यापुण्यानि क ईदृशः ॥ ४९
 किं कुर्मोऽद्य महाभाग कथमेतद्ब्रूयिष्यति । जितेन्द्रियः — इतो विदूरे नवरात्रप्रहारोऽग्लि पुत्रकाः ॥ ५०
 नात्रा ऋषिपुरं तत्र कलिजित् द्विजसत्तमाः । प्राज्ञणादिशिवभक्तान्प्रत्यसकलधुतिवारगाः ॥ ५१
 वसन्ति प्राज्ञणास्तत्र ये ते सर्वेऽपि तद्वशाः । तेषामेव अदाभ्यासो व्योत्रियाणां महामत्तमा ॥ ५२
 सदा शिवपुण्यानि कलिजित्पठति स्त्वम् । धनाढ्यो बहुधात्यथ सर्वदा शिवपूजकः ॥ ५३
 स तु मैवतु पृच्छति काचवापि शिवाश्रमी । वदति शिवभक्त्येभ्यो भोजनानि मुदाभिमतः ॥ ५४
 यूयं शिवपुण्यानि शृणुध्वं तन्मुक्तास्तुष्टम् । इति तस्य वचश्श्रुत्वा सर्वे ते प्रह्वारिणः ॥ ५५
 तं नमस्कृत्य सहसा निस्पृष्टस्तेनैव मुदा । क्षणाद्विपुरं शप्य प्रचक्ष्य कलिजिद्द्विजम् ॥ ५६
 तदन्तेवासिनो भूत्वा वसन्तिस्म यथासुखम् । ततश्चिवपुण्यानि पठन्ते द्विजसत्तमाश्च ॥ ५७
 श्रोतुमिस्मह तत्त्वैस्तेस्त्वैर्वाङ्मनैस्मह । यदथा सहिता भूत्वा नित्यं कलिजितोमुक्ता ॥ ५८
 शुधवुर्ह्येवमनसो छन्दस्वामीष्टिदयः । शिवावदानवपणाद्वपंगद्वदकन्धराः ॥ ५९
 प्यायन्तिशिवमेवैकमनसो मुनिवालकाः । नियमेन तु संकल्प्य मासमेकमन्त्रिताः ॥ ६०
 सर्वे कलिजितं भक्ष्या पूजयन्तो दिवानिशम् । तेषां तु दुर्मित सर्वे जन्मगतराताजितम् ॥ ६१
 पेशोणममवात् क्षिप्रं कृष्णवसौपथीश्वरत् । पुण्यराशिस्त्वद्भोऽभूत्पूर्वपक्षराशोऽहम् ॥ ६२
 दुरितक्षयपुण्याभ्यां - स्वामीष्टश्च लेमिरे । व्याधितो व्याधितोमुक्तः सर्वकान्तिरभूत् क्षणात् ॥ ६३
 स्त्रीकामस्यापि पुत्रस्य प्राप्नोतीत्तापुरे धनी । विद्वांस्रतद्वत्स्वैव चायधनं कन्यकाश्चुगाः ॥ ६४
 यमिरे तं पतिदेव पित्राच प्रतिपादिताः । वैवाह्यं च धनं वच तस्मै तेन द्विजमना ॥ ६५

स सर्वं घनमादाय तामिस्सार्धं कृतार्थपीः । शंसन्निवपुराणानां भावकं फलमुत्तमम् ॥ १६
 पुरं प्राप्य सुखं तत्र मुमुदे विरमद्भुतम् । मन्थस्यापि ददौ राजा घनं पुत्रार्थिनो बहु ॥ १७
 स तेनोद्गाह्य वनितां तस्यां पुत्रान् शुभान् बहून् । शीघ्रमुत्पादयामास पुराणध्वजादहो ॥ १८
 विद्याकामोऽपि तनयस्तेषां मध्ये द्विजन्मनाम् । मवाप सर्वविद्यासु कौशल्यं हृषयेतिशुः ॥ १९
 प्रससादास्य चाग्देवी स्वयमेव सरस्वती । राज्ञ्यैश्वर्याधिपनोऽन्यस्य तनयस्य द्विजन्मनः ॥ २०
 ममोर राजवाचिपतिः कश्चिद्वाजा महत्तरः । नृपतनयोऽत्यर्थं विपयोऽस्याप्यकंपत ॥ २१
 तदगतेऽस्य सचिवैर्यद्वनेषो महागजः । तस्मिन् ब्राह्मणसुतं सिंहासनमुपावसत् ॥ २२
 स तेन लघ्वराज्योऽथ मुक्तेऽसौम्यमुत्तमम् । योगसिद्धिपरस्यापि सिद्धो योगश्शुभप्रदः ॥ २३
 स तेन सिद्धकायस्सन् स्वैरवापी बभूवह । अद्भुत्यप्रतिपातेन भूमेस्सर्वत्र कंवभम् ॥ २४
 परकायप्रवेष्टाविसिद्धयोऽस्याप्युपागमन् । यस्य वाग्मज्जगतीरेण शिवलोकसमागमैः ॥ २५
 जगाम तेन पुण्येण शिवलोकमवामयम् । सत्परीरस्तुखं प्राप तत्र मोक्षमनन्तरम् ॥ २६
 एते शिवपुराणानां भव्येन द्विजात्मजाः । अपेदिरे ते स्वामीष्टं ब्रह्मभूयनमन्तरम् ॥ २७
 तस्माद्विष्णुपुराणानि श्रोतव्यानि मुमुक्षुभिः । एवमन्येव बहवो लोके शिवपुराणतः ॥ २८
 भव्येन परां सिद्धिं प्राप्तास्तुल्यमवजतः । सप्तह्युपाता महात्मानः प्रापिरे गतिमुत्तमम् ॥ २९
 ध्रुवा शिवपुराणानि पश्यतः पक्षिणो मुखाः । प्राप्नुवस्तद्वत्ता सर्वे शिवलोकमवामयम् ॥ ३०
 चापवैणीभूतिर्दिवा घट्येवमिति श्रुतम् । शुभामितरिपि सर्वत्र कात्र कर्पा विचारणा ॥ ३१
 पसिन्निवपुराणानि देवो विप्रः पठन्ति वै । तत्रस्थास्तृणगुग्मवाद्याः शिवलोकमवामयुः ॥ ३२
 इतीश्वरेण कथितं देवैः पृष्टेन सादरम् । तस्माच्छिवपुराणानि ये शृण्वन्ति पठन्ति च ॥ ३३
 किमु वक्तव्यमेतेषां गतिरस्ति परेति च । यत्कस्या शिवपुराणानि पठे यत्र पठन्ति वै ॥ ३४
 शृण्वन्ति च सदा मर्त्या भक्तिप्राप्तेन चेतसा । तत्र तत्र शिवरसाक्षरसामिप्यं कुरुतेवया ॥ ३५
 कर्णे शिवपुराणानां श्रोतॄणां परमेश्वरः । मयैवैवा सहैवास्ते नात्र कार्याविचारणा ॥ ३६
 पठतामपि जिह्वासे पावैतीशः प्रसन्नपीः । वसत्येव सदाकालं जगत्पवकृतावपि ॥ ३७
 मर्त्याश्चिद्विषयपुराणानि शृण्वन्तमपि वा सद्यः । पठन्तमपि सर्वत्र स्वस्वामीधमयामयुः ॥ ३८
 भक्त्या शिवपुराणानां प्रकारं द्विजसत्तमः । श्रोतारमपि वा लोके योऽप्रापैत्तपयेत्कृती ॥ ३९
 तेन देवाश्च मुनयस्तर्पिता नात्र संशयः । ये वै शिवपुराणानि पठन्ते शृण्वन्तेऽपि वा ॥ ४०
 कथाक्षरं श्रव्यच्छन्ति भूदानमपि वा च गाम् । हिरण्यं वस्त्रमथवा भूषणानि मुदान्विताः ॥ ४१
 तेन पुण्येन सहसा शेषं पद्मवामयुः । यानि यानि तु वै तेभ्यो मुदा दत्तानि भूतले ॥ ४२
 तानि तानि शिवायैव दत्ताग्रेव न संशयः । ये लिखन्ति पुराणानि शिवस्य परमात्मनः ॥ ४३
 पुस्तके वाकसे वापि भक्तिप्रदासमन्विताः । पठन्ति चाक्षराम्भिरसुः पत्रे पत्रे द्विजोत्तमाः ॥ ४४
 एकैकस्याक्षरसौककस्यं शिवपुरे पठेत् । लिखित्या ये पुराणानि पठन्ते ब्राह्मणाश्च ते ॥ ४५
 शिवभक्ताश्च त्रैलोक्ये कुलकोटिं समुदरेत् । इह भोगानसौ मुक्त्वा पुत्रपौत्रसमन्विताः ॥ ४६
 काञ्चनेन पिमात्रेण चाग्रे शिवपुरं पठेत् । यत्कस्या शिवपुराणानि प्रतिपृच्छति ये द्विजाः ॥ ४७
 ते त्वयत्नेन वै भोगान् मुक्त्वा निर्धूतकल्मषाः । ज्योत्स्नानेन दिव्येन दातव्याणांयुतेन ते ॥ ४८
 शिवलोकमनुगम्य मोक्षं शिवसन्निधौ । ये शिवावतने विराहप्रदया परया सह ॥ ४९

त्वा शिवपुराणार्थं सरस्वत्याख्यं शुभम् । वितानाचैलं हस्तं सुधातेपनपूर्वकम् ॥ १००
 तानि प्रतिष्ठाप्य भीतयादिभक्तजलैः । प्रत्यहं धूपदीपाद्यैर्नैवेद्यैः पूजयन्ति ते ॥ १०१
 गन्धं कोटिलिङ्गानां प्रतिष्ठाफलमुत्तमम् । भुक्त्वा भूमण्डले भोगान् देवासुरसृष्टुर्लभान् ॥ १०२
 आश्रमेन विमानेन किंकिरीजालमासिना । शिवविद्याधरादीनां लोकानभ्येत्य वै क्रमात् ॥ १०३
 तत्र तत्र महाभोगान् भुक्त्वा संधायिताश्च तैः । इन्द्रादिलोकपञ्चैश्च प्रजानां वृत्तिभिः क्रमात् ॥ १०४
 लोकाश्च ततः पश्चात् ब्राह्ममासाद्य वै पदम् । परार्धकालपर्यन्तं तत्र तेनापि सतततः ॥ १०५
 एकुण्ठयन्ने पञ्चान् महायिष्णुसमाभिरम् । उदिरवा वैष्णवान् भोगाननुभूय चिरं द्विजाः ॥ १०६
 स चाप्यायुषामन्ते स्कन्दलोकमनन्तरम् । उमालोकञ्च गोलोकं क्रमेणाम्येत्य कालतः ॥ १०७
 शिवलोकमनुग्राह्य मोक्षते शिवसन्निधौ । तस्माच्छिवपुराणानि श्रोतव्यानि द्विलोकमाः ॥ १०८
 नित्यञ्च पठितव्यानि पुस्तकेषु विलिख्य च । हास्यवनि द्विजाम्रियेभ्यश्चैव प्रलेभ्य ब्राह्मणैः ॥ १०९
 तैरेव प्रतिष्ठाप्य पठितव्यानि सस्ततम् । अथर्वना पुराणानि पठन्ति न पठन्ति च (पाठयन्ति पठन्ति वा) ॥ ११०
 शृण्वन्ति च न शृण्वन्ति (श्वाचयन्ति) ते वै निरयगमिनः । सदाश्च पुराणानि श्रियमकैर्मुखायुतैः ॥ १११
 पठितव्यानि भक्त्या वै श्रोतव्यानि पुनः पुनः । मलं शङ्करभक्तानामप्यद्यात्कावलं वनैः ॥ ११२
 भगवत्प्राप्तहारस्य पदधीभवणेन किम् । न पठन्ति पुराणानि न शृण्वन्ति च ये द्विजाः ॥ ११३
 शिवभक्ता अपि च ते शिवद्रोहीसमाः स्मृताः । ये शृण्वन्तीदमाख्यां श्रद्धयाञ्च पठन्ति वै ॥ ११४
 तेषां सर्वपुराणानां पठतां फलमीरितम् । पतस्याप्यथानमात्रस्याप्यर्थो ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ११५
 शिवभक्तोऽप्यथाप्यो वा सर्वेष्टालोकपावनः । स एव सर्वतीर्थेषु ज्ञातो यत्रो दीक्षितः ॥ ११६
 सर्वलोकप्रियश्चैव सर्वलोकप्रियश्च वै । शिवस्य विष्णोर्देवानां ब्रह्मणश्चापि वा प्रियः ॥ ११७
 तस्मादेव मुनीश्वराः प्रतिदिनं शैवानि भक्त्या परं श्रेयः प्राप्तिव्यानि कर्ष्यपुटकैर्पुनैः पुराणान्यहो ।
 पैणान्येव विमुक्तये नखरैर्मलैरप्येत्येन ते मुक्तिं याति शिवेन साकमपिया सायुज्यमन्ये प्रियम् ॥ ११८
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 वपदेशकाण्डे भट्टवत्सार्थिणोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥

शिवद्रव्यावहारिणां पुत्राणामपि राज्ञा वधः ॥

अथः —

कथितानि त्वया सर्वाथश्यामिन्नां सुतानि च । कृतार्थाः स एव सत त्वया वै नात्र फलशयः ॥ १
 शिवद्रोहस्तु क्षम्योक्तस्य सत प्रसङ्गतः । शिवद्रोहस्तु कोवात्र सर्ववशं वयातपम् ॥ २
 यस्य नास्ति प्रतीकारः प्रायश्चित्तसत्तरेषु । पुष्टः कोवा शिवद्रोह इति सुतो महर्षिभिः ॥ ३
 माइ तान् सकलान्दीक्ष्य सर्वेशालार्यकोविदः । शिवस्य च शिवायाश्च सुमहान्येभ्यः कत्रयोः ॥ ४
 गुरुभक्तगणानाञ्च पण्णामेषां द्विलोकमाः । द्रव्याण्युपेक्षया प्रहादीनमसमकादिना ॥ ५
 विनाशयेद्यो मूढात्मा शिवद्रोही स ईरितः । उपेक्षा नाम सा शोका येरेषां द्वियते धनम् ॥ ६
 तदिलोकपावतिष्ठेयस्तस्य प्रोक्ता प्रतीतिभिः । प्रहादीनमिदं प्रोक्तं द्वियमाणं परैरदः ॥ ७
 यो वै विचारयेन्मूढो न सम्प्रकृतस्य वापिनः । एतेषां परिचर्यायामनस्ययापि तत्स्मृतम् ॥ ८
 एवमपहरेदेतन् सत्यं भक्त्यमीरितम् । एवं धनं चाप्यज्ञातं यत्प्रयामरुचं तथा ॥ ९

मालयं भवनं क्षेत्रं वृक्षमनारायकानपि । वापीकूषतटाकांश्च पदार्थानेवमादिकान् ॥ १०
स्वयं विनाशयेद्यो वै विनाशकमतोऽप्य वा । विनाशकान्तेवासश्च विनाशकनिरीक्षणम् ॥ ११
अवणश्च तथा तस्य स्पर्शानं पापिनस्तथा । तद्वाक्यपालनं तद्विचित्रदोहः । प्रकीर्तिताः ॥ १२
एतान् पश्यि शंभवादींश्चिवस्यानान्यपि द्विजाः । वेदान् विभूतिं रुद्राक्षमभयानपि शाङ्करान् ॥ १३
तथा शिवपुराणानि शिवसंघनधकान् परान् । विनिन्दयति मूढात्मा शिवद्रोही ॥ ईरितः ॥ १४
विनिन्दकस्य निकटे वर्तनं अवणं तथा । वीक्ष्य सर्वान् स्पर्शानं तस्य तेन संभाषणं तथा ॥ १५
तद्वाक्यअवणं तद्विचित्रदोहस्य ईरितः । एतांश्विशेषेण पन्थां वीर्यं पुण्यवनेऽपि च ॥ १६
मन्येपु शिवसंघस्तत्प्रेषधविरोधिषु । उच्छिष्टं यः करोत्यथ शिवद्रोही न ईरितः ॥ १७
कुर्वेत्तत्तद्विच्छिष्टं वीक्ष्य सर्वान् स्पर्शानं तथा । तेन संभाषणश्चैव शिवद्रोहास्ममोरिताः ॥ १८
एवमादि शिवद्रोहं कृत्वा केचन पापिनः । प्राप्तेह भय (भय) दुःखानि पाप्यन्ते यमकिङ्करैः ॥ १९
अद्यापि नरकैश्चेतान् घस्ते कांश्चन मूसुराः । यज्ञवेशाधिपः कश्चित् कीलकाय्यो मदीपतिः ॥ २०
राजगिर्षाद्वयं सोऽयं नगरं शास्ति भूपतिः । तस्मात्संस्तवयाद्भूतः पापजिःप्रमुखा द्विजाः ॥ २१
पापजिह्वूरजिष्वैव वीरजित्योरजित्वा । चत्वारस्ते समुद्रिहस्तमर्षेयुद्विशास्त्राः ॥ २२
तपसा तोषयिष्वैते श्रीरुद्रमहिर्भयम् । बलं प्राप्य परं सर्वैशजुसंहरणभयम् ॥ २३
जित्वा दिशश्च सकला राजसूयं महाकृतम् । चतुर्विधसंभारेक्षारवारोऽपि महाबलाः ॥ २४
पितृवाक्यं मङ्गल्यैव निर्यं तिष्ठन्ति पण्डिताः । कीलकोऽपि तदा तेषां पिता गोकर्णकं एवै ॥ २५
शिवरात्रौ महादेवं सेविषुं परमेश्वरम् । शिवरात्रिपते कृत्वा तत्रासौ भवत्सत्पुत्रीः ॥ २६
वरासाक्षिपमेनैव प्यासा सांवं त्रियंबकम् । ततः स्वदेशं संभव मन्दैरित्यलैरयम् ॥ २७
सावास्तनवास्तस्य पितुश्चो मत्स्थिरे । तैः प्राप भवनं रम्यं सर्वातोद्यारैस्सह ॥ २८
तत्र सिंहासने स्थित्वा प्रेरयित्वा भटान् सकान् । लघुभान् प्रेषयित्वाभ्यं स्वस्वदेशम् ॥ भूपतिः ॥ २९
भटतः पुरं स्वयं गन्तुमियैव मत्तिप्रामयम् । तथा तत्पुरमप्यस्यं शिवराजगिरीश्वरम् ॥ ३०
ये पूजयन्ति विभेद्भ्रातृशैवादिशयविभाषिताः । नायपुरस्ते नृपे द्रष्टुं शिवपूजापरायणम् ॥ ३१
तदा यश्छ तत्राज्ञा शिवविभान् समापतान् । स्वागतं वो महादेवपूजासंसकचेतसाम् ॥ ३२
पूजा व्रतति किं कर्मोः पूर्ववद्व्यूनवाञ्जितम् । एवं क्षितिमुता पृष्टा जपदुरते शिवद्विजाः ॥ ३३
स्वस्वमावाप्यतदेव पूजा म्यूनविभजिता । प्रसन्नो नितरां शंभुः पूर्ववदाज्ञ ते किल ॥ ३४
पुत्रैस्तव शिवद्रोहः कृतः खलु मदीपते । इति तेषां यवः भूत्वा पुनः ग्राह मदीपतिः ॥ ३५
कोचा द्रोहः कृतस्तैस्तु शिवस्य परमायनः । स्वकच्छा वदन्त्यथ मन्त्राः पारमेभ्यराः ॥ ३६
इति राज्ञो यवप्रभृता ते मोचुर्बचनं तदा । वीरजित्तव पुत्रोऽयमिष्टकानां दातव्यम् ॥ ३७
पुत्रीया लघुदेवस्य सकाशतश्चद्रुतम् । निरुद्धश्च तदास्वामिपिशचद्रोहो भवेदिति ॥ ३८
तदुल्लङ्घ्य यो हार्षोदधिकारि दुराग्रवान् । तथा विविम्य यमुखास्तत्किपात्रिता गपि ॥ ३९
राजद्रुपमिदं सर्वं राजा वेदरति सत्यम् । तदा कोचा भवेदेष इक्षे चोचुर्बुतशयाः ॥ ४०
एवमुक्त्यैव ते पापा इष्टका भवन् खलु । तदेनाननुसृत्यैव यतः सरो घाणीयते ॥ ४१
नयोघातेतद्विषं कृतं वीरजित्तदा । सोऽयञ्चकार चोपेसां पुत्रस्ते प्रेरको यतः ॥ ४२
तदा दुःखेन संपुजा निर्गताः स पथात्तयम् । पापाग्रिमुदिरस्माकमस्माकेन भवेदिति ॥ ४३
द्रव्यामधुनापेयमिति क्षिता यमूषदि । घोरतृष्णाहरें घृतं द्रुममेकं समुपेतम् ॥ ४४

शिवा चकार दुर्गुदिर्यावशाळा मनोहराम् । तदानीं त प्रति प्रोकमस्मामिर्वचन मुधा ॥ ४४
 हेतव्योभ्य त्वया वृक्षो न शिवालयमध्यगः । महाम्दोषो भवेन्नून समतानामिहाधुना ॥ ४५
 इत्य निशम्य वचनमस्माक घोरजित्पुनः । कियते वागशाळा हि कोदोपस्ते न वा भवेत् ॥ ४७
 इत्युक्त्वा प्रेययामास चास्मानुल्लङ्घ्य मद्भयः । पूर्वैः प्रेरितशूद्रजिता कृष्णस्तु तावकः ॥ ४८
 शिवाराममस्मानि निनापासै भटः स्वयम् । यदाय तानि पापता वमार सह भार्यया ॥ ४९
 तदा कृते निषेधेऽपि न च शुभ्राव पापवान् । मस्मिन्दिनेऽपि पुष्पाणि चाहव्य स पयौ गृहम् ॥ ५०
 एवमेभिस्त्रिभिर्द्रोह शिवस्य परमात्मनः । कृत समीक्ष्य पुष्पाण्या शिवकार्यविचारकः ॥ ५१
 कीदृशतो विरक्तोऽप्य प्राणांस्तत्याज भूषते । पोषकश्चिववृक्षाणा मार्ताण्डोऽपि ममार हि ॥ ५२
 तदा पुष्पघन यस्तु विचारयति केसरी । विक्रमार्प्यो जहौ प्राणान् सदाशिवपरायणः ॥ ५३
 एव प्राणांमहात्मानस्यस्तस्यशुद्धवला । यद्य प्राणान् परित्यक्त शिवद्रोहतया ह्यपः ॥ ५४
 महाशूरास्तेऽभ्याशमाप्तैवावच वत । एतच्छ्रुत्वा वयो राजा चकार धीमयोः करौ ॥ ५५
 पापजित्ताम तज्य समज्ज्वय महीपति । मानयामास तान् पुत्रास्तेष्व त्रीनपि तान् भटान् ॥ ५६
 परिषदांरतान् पापान्छातान् पुरत स्वयम् । एवमाज्ञा विधायैषा राजा प्रायेऽश्वरालयम् ॥ ५७
 पूजागृह वागशाळा मित्या वृक्षानपीठकाः । चकार शाङ्कर घाम परम नूतन महत् ॥ ५८
 स्वस्य कोशगृहद्वारमुदात्त्याम च यजनम् । नरसर्व महसानीय मुग्धमालां मनोहराम् ॥ ५९
 किरीटमभ्यामरण चकार स मदीवतिः । ममियेकश्च नैवेद्य कारयामास वै महत् ॥ ६०
 तमलहारयामास भूयैस्तैमेहेभ्याम् । कृत्वेन निष्पृति पञ्चान्छिवद्रोहस्य भूयतिः ॥ ६१
 शिवकार्याय ये वेह तल्लज्जुर्धितकित्विया । चिन्तिःकृतिर्मवेत्तेषा केन वेति विचिन्तयन् ॥ ६२
 प्राणत्यागं विना नैव निःकृतिश्च मवेदिति । विचार्यचैव मनसा वहिःकुण्डे महानलम् ॥ ६३
 प्रज्वाल्य निक्षयित्वाऽप्य कर वापजितस्तथा । मार्वाया रत्नवत्पञ्च शूरीत्वा करमरमयान् ॥ ६४
 पपात भाषयप्रन्तदिशामेव परावरम् । तदा शीतोऽमयहर्षितयत्तस्य निश्चयात् ॥ ६५
 ये तल्लज्जुदिशवद्रोह ह्यप्रा प्राणान्महायशः । वीरवतश्च मार्ताण्डस्तथा विक्रमकेसरी ॥ ६६
 तान् वदशार्धं पुरतश्शाङ्कराज्ञासमुत्थितान् । तदा पपात बुद्धिश्च पौष्पी देवकरपुता ॥ ६७
 वैवशुःशुभयो मेदुजितानुचिमदारवाः । तदा प्रसेदिवाच्छमभुर्वप कैलाससन्निभम् ॥ ६८
 मावहा खाद्रिशाकान्तो वृत्तो नानामिधौषी । प्राहयभीरया वाचा राजान दीक्ष्य शाङ्कर ॥ ६९
 अदो तद प्रति, पुण्या सर्वलोकातिशायिनी । स्वसमो नास्ति लोकेऽस्मिन्मयि मक्तिश्च तेऽनुजा ॥ ७०
 तस्मात्प्रिष्कष्टक राज्य कृत्वा कालमनेककम् । पुषान्विनीतानुवाद्य कृत्वा पुण्य मदीयकम् ॥ ७१
 मुक्त्वा मोगाव विपुलानन्ते प्राप्नुहि मत्पदम् । इत्युक्त्वा त महारैवस्तत्रैवान्तरपीयत ॥ ७२
 प्रसेदिवास्ततो विष्णुः प्रसन्नोऽयं महेश्वरे । ददौ विमानमेतस्मै सभायांय महामने ॥ ७३
 ततः प्रसन्नश्चकोऽस्य पुत्रस्य गजमुत्तमम् । दत्वा वापजिदास्थस्य कीर्तयवचनैरमुम् ॥ ७४
 आशीर्षं योजयित्वास्तु स्वर्लोकां प्राप्तवान् हरिः । एव हेवैवैह्यपतस्मन्तोयेण गृह गतः ॥ ७५
 पुत्रेण भार्यया साकं मुक्त्वा मोगानसङ्गितान् । पुनर्विनीतानुवाद्य पुत्राञ्छात्वार्यकोविदान् ॥
 शिवपुष्पयति मूर्तिषि ह्मवाप्ते मोक्षप्राप्तवान् ॥ ७६
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकरसंहिताया शिवारहस्यखण्डे
 उपदेशकाण्डे एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ यय पञ्चाग्नौऽध्यायः ॥

देवालयस्थित कदलीफलावहारात् नरकादि दुःखशान्तिः ।

शिवालयाभोकार्पायंमिश्रकाञ्च तथा सुधाः । संपादिता हरद्रोही प्रापश्चित्तदिवर्जितः ॥ १
 शिवालपार्थमानीता इष्टकाञ्च सुधामपि । सम्यदिदेशानयेति वीरजिद्राजनन्दनः ॥ २
 तासां यो हारको हारिर्नाम वीरजितो भटः । आनीता यैश्च भूयैस्ता भटास्तेपीह भूतले ॥ ३
 दण्डितास्मद्य एवैते परञ्च कृतगमः । नीता यममटैश्शीघ्रमतिघोरे निपातिताः ॥ ४
 भवाप्यनुभग्नयेव घोरास्तास्ताश्च पातनाः । शिवायामतद्वच्छेदशिवद्रोहस्य भूपसः ॥ ५
 छेदनायं कृतादेशो घोरजिद्राजनन्दनः । मघिकाटी विक्रमाख्यच्छेत्तारशशपूर्वकाः ॥ ६
 तेपीह निपृदीताश्च नरकैश्च निपातिताः । यमभूतैर्महाघोरैरतिघोरे महत्तरे ॥ ७
 मघापि पातनामिस्ते पीड्यन्ते बहुधामटैः । वयानपुण्ड्ररूपमहाद्रोहस्य दालिनः ॥ ८
 दूरजिम्बुवस्तित्तस्य भार्वाच कुसुमान्धम् । मटैरावीय पुष्पाणिदधतुर्निधि ताडुमौ ॥ ९
 तौ तयोरघिकाटीश्च क्षीणाख्यस्तद्भटाश्चते । मघापि पीडितास्सम्यग्यमदूतैः परश्व ॥ १०
 बहुधा पीडितास्तीक्ष्णे निरयेश्च निपातिताः । मघापि पातनास्तीमा भुजते दालिकुसिते ॥ ११
 एते सर्वे दुरात्मानाः कवकोटिशतादपि । पारं न निरवांशयेः प्राप्नुवन्ति कदाचन ॥ १२
 सर्वेषामपि पापानां प्रापश्चित्तं श्रुतोऽस्मृतौ । निर्दिष्टं हि पुराणैर्मुनिभिश्च महत्तरे ॥ १३
 शिवद्रोहस्य चैकस्य प्रापश्चित्तं मुनीश्वरैः । महत्तरेर्ननिर्दिष्टं शास्त्रे धेदेऽपि वा कश्चित् ॥ १४
 शिवद्रोहीह घोरेषु नरकेषु च पातनाः । अनुभूयैव कृतवानामनन्तामि निगन्तरम् ॥ १५
 तत्रैव पच्यते कष्टं हा हा द्रोहस्य वैभवम् । ये हण्सीह देवस्य कलामि कदलीतरो ॥ १६
 तेषां यस्मिन् कपां सर्वे शृणुष्व साधवाकताः । महद्देशे महीपालो विघाता नाम नामता ॥ १७
 सत्यसाधो महाधीरुत्सवर्गयुधविशारदः । धर्मेण रक्षतस्तस्य पृथिवीं पृथिवीपते ॥ १८
 कशविदारदः शीघ्र समीपमग्नीमिषाद्वितः । तमागतसृष्टिं दृष्ट्वा बहस्रोत्थाय भूवति ॥ १९
 प्रणम्य पत्न्या भक्त्या दक्षाक्षनमुत्तमम् । उपविष्टं मुनिं बाहू शालिलयित्वाप्यवित ॥ २०
 स्नागतं ब्रह्मपुत्राय महते भवतेऽधुना । ययं कृतायां भगवन् वर्जनेन तव प्रभो ॥ २१
 तद्यपि ते सुखापोऽग्निरं शुभ्रपुत्रदरात् । माहायय महायोमिन् प्रसीद करपाणि किम् ॥ २२
 समागतं त्वयैहामी कुतः कार्यमिहास्ति किम् । इति भुवर्तं राजानं नमस्कृत्य प्रत्यभायत ॥ २३
 नाम्यदस्ति महीपाल त्वया क्षमापयाहते । पितृस्तयाय सन्देशं शकुनामस्समागतः ॥ २४
 ऐन्द्रोऽमी सुधर्माश्चामाभ्यास्ते जनकस्तथ । यवर्तं मनुष्येनाह पुण्यकृत्वं कृतीन्नुप ॥ २५
 कुद पुण्यमहोत्तमं पुण्येन सर्वतिर्जुगाम् । उच्यतेति नारदो मृगमथ तस्य पुरोहितम् ॥ २६
 अन्तिकस्थं समालोक्य प्रोवाच ब्रह्मविश्व । पुरोधास्त्वं महीमर्तुस्त्वव्यनुदग्गु भाषितम् ॥ २७
 क्षपयित्वा यममटैर्वाच्यमानो वचोऽश्रवीत् । मामालोक्य महीं गन्तं प्रणम्य स कृताञ्जलिः ॥ २८
 मुने राजो विघातुस्त्वं नमस्तस्मि यदि तत्सदः । तत्र मे तनयो मर्दोस्तस्य राजः पुरोहितः ॥ २९
 भजिताश्च यो विनीतास्मा वरते तेन सत्कृतः । तस्मै कथय सन्देशं मदुक्तं मुनिमत्तम ॥ ३०
 ब्रुवन्तमित्यहं यास तमप्युपनम्यधीः । यदस्मि तव पुत्राय यद्वक्तव्यमश्रुतः ॥ ३१
 महं तत्र गमिष्यामि विघातुः पृथिवीपते । समां तत्रापि ते पुत्रं दृष्ट्वा हर्षां त्वयेति ॥ ३२
 इति भुवर्तं मामाह पिता तव सुदुःखिताः । मयोत्कोशस्वरूपेण यनामि प्रतिपृष्ट्वा ॥ ३३

पृथीतानि पुनर्लोभात् पुण्यक्षेत्रोऽपि नादृतः । पुत्रोऽपि हृदयं मेऽप्येत्यमुं नाचिन्तयत्तदा ॥ ३४
 धनानि तानि सर्वाणि बहून्पि शृद्धान्तरे । स्तूयमूले विनिक्षिप्य नान्यसौ शोकयानहम् ॥ ३५
 इदं कृतमिदं कार्यमिति चिन्ताकुलं तु माम् । शृङ्गीत्या सहसा निन्युपमदत्ता यमान्तिक्कम् ॥ ३६
 याधन्ते मां दिवारात्रं यमदूता भयद्वराः । तदयास्तु नमस्तुभ्यं तदृहीत्वा धनं वदु ॥ ३७
 पुत्रपुण्यं कुरुष्वेति वदशीघ्रं तु मा चिरम् । भूदानं कन्यकादानं गोदानानि बहून्पि ॥ ३८
 तिलधान्यादि दानानि ददस्वेति वद प्रभो । पुनश्च यज्ञाप्रभृतिनदीतीरेषु पुत्रक ॥ ३९
 सहस्रभोजनं कुर्याद्ब्राह्मणेभ्यो मुदान्वितः । संपूर्तं ससितापूर्णं स्वप्यञ्जनपूरितम् ॥ ४०
 ऐम केनाप्यहं तीर्णयातनः स्वमेवाधुयाम् । तथाच नारदमुने कथयस्व नमस्तव ॥ ४१
 मयेति पित्रा ते शोक तत्कुरुष्व यथामनः । इति राजानमपि तं पुरोहितस्तुतं मुनिः ॥ ४२
 उक्त्वा जगाम त्रिदिशं सद्यः सौरयत्तिस्तदा । पिथाया राजशार्दूलस्तोऽपि तस्य पुरोहितः ॥ ४३
 अमनुर्विस्मयं भूयो भूयः स्मृत्वा मुनेर्वचः । चक्रमुत्तो माँ तं पुण्ये सपिप्रोर्षाक्यगौरवात् ॥ ४४
 भजितः स्वपुहृत्पूणमूलाहुदृत्य तद्वनम् । राजापि च पुनर्देसं पुण्यार्थं भूरि तद्वनम् ॥ ४५
 भजितदम्बमेवैतदृहीत्वा त्वरयाचिन्ततः । गङ्गादीनां नदीनाञ्च तीरेषु च पुरेषु च ॥ ४६
 पुण्यक्षेत्रेषु सर्वेषु काशीकाञ्चीपुरदिषु । भोजयामास वै नित्यं ब्राह्मणानां सहस्रकम् ॥ ४७
 दीनान्यकृपणानापदरिद्राणां परश्रातम् । भूदानानि च गोदानान्यधुतानि ददौ मुदा ॥ ४८
 कोटिकन्याप्रदानानि ब्रह्मणेभ्यो वदौ कृती । माँ माँ प्रपां कृत्वा जलदानमकारयत् ॥ ४९
 पुष्पारामाणि भूरिपि रोपयामास तद्वनैः । समुद्रकन्यामार्गेषु तदाकानपि भूरिदा ॥ ५०
 खात्वा खात्वा च तत्रापि रोपयामास वै द्रुमां । एकस्मिन्तीर्णतीरेऽस्यैकस्मिन्दिशसेभजितः ॥ ५१
 एषकार स्वकृत्पुण्यं तेनैव सुकृतेन वै । तस्मिन्ना तेन पुण्येन वरकारिप्रदियं गतः ॥ ५२
 दिव्यं विमानमावृष्टं दिव्यस्त्रीशतसंकुलम् । अनुभूय निर काल स्वर्गभोगमनुत्तमम् ॥ ५३
 काशेषु दिवसेष्वेषु यानि पुण्यान्यकारयत् । तेनोत्तरोत्तरं स्वर्गं पिता केनेऽधिकं सुखम् ॥ ५४
 एवं नदीना तीरेषु कृत्वा पुण्यान्यसौ चिरम् । कालेन नर्मदां प्राप्य विन्ययावे महत्तराम् ॥ ५५
 आत्मा सन्तर्प्य देवर्षान् कृतसम्प्राप्तिचिह्नितः । दानान्यपि च दत्वाञ्च ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ ५६
 एकस्मिन्दिशसे तत्र ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् । प्रयच्छत्यजिते तस्मिन् पृतस्पर्कलैस्सह ॥ ५७
 नात्ममासीत् द्विजाप्रधानां केषां चिच्छन्दोलीकलम् । तदस्त्वयेंषु मुञ्जेषु तृष्णीं तिष्ठामु वै तदा ॥ ५८
 भजितो दुःखितो भूत्वा स्वमाहूय पुरोहितम् । शीघ्रं विश्वरेदर्शी कदलीफलमात्रम् ॥ ५९
 शतं नालमभूरसद्यो यथ कुत्रापि माचिरम् । उक्तवन्तमुवाचेऽमभेदर्शी सुबुद्धेः ॥ ६०
 भगवन्मात्तदानीं त्वः परम्यो भविष्यति । भोक्तव्यं ब्राह्मणैरथ नियमोऽत्र कथं भवेत् ॥ ६१
 विन्यस्याट्यां विशेषेण येषां नालमभूफलम् । तेभ्यः प्रयच्छ द्विगुणं त्वः परम्यो विशद्ब्रूया ॥ ६२
 इति वादिनि वै तस्मिन्भजितस्व पुरोहिते । भजितस्तं पुनः ब्राह्म कण्ठे निक्षिप्य वै कम् ॥ ६३
 अवश्यं मत्तमज्ञो मे न मयेत्यत्र केवला । तथा कुरु ममायीष्ट पुरोहित तमोऽस्तु ते ॥ ६४
 इत्युक्ते तेन वै तस्मिन्भजितमतिमदीयसीम् । भवास्तज्जतं परममाचिन्ताच्च समन्वितम् ॥ ६५
 भजितकस्यो द्विजः ब्राह्म पुरोहितमिदं वचः । पश्यच्च पश्चिमे भागे वृक्षपट्टधमाकुलम् ॥ ६६
 भोमेश्वरमिदं स्थानं श्रीमेश्वरसमाह्वयम् । अनेककदलीपट्टैरलङ्कृतमिदं पुरम् ॥ ६७

तत्र वै शतनिष्कस्याभ्यस्त्येव कदलीफलम् । सुतीर्थाख्ये चदलेवं त्वरया स पुरोहितः ॥ ६८
 सभृशान् प्रेषयामास दत्त्वा बहुषण्यं मुदा । यत्वा तत्रेश्वरस्थाने तदीयाः पुढयास्तदा ॥ ६९
 एषार्थं पूजकानेते धनन्तुः कदलीफलम् । पूजका मोऽय नैवालं देव्याश्च परमेशितुः ॥ ७०
 नैव दशः फले यूयं गच्छतेत्यवदमुषा । ततस्ते सहस्राभ्येत्य फलार्थं ये समागताः ॥ ७१
 राजाधिकारिसन्धिषे षणान् दत्त्वा फलार्थिनः । तेन साकं समागत्य पुरुषानिदमब्रुवन् ॥ ७२
 विद्यन्ते योऽथ कदलीफलानि सुबहून्त्यहो । इत्युक्तवोपरि संत्यज्य एणात्राज्ञोपसेवकाः ॥ ७३
 एकस्मिन् कदलीवृक्षे पाचन्ति फलितानि हि । तान्यादाय महाशैल्या ब्राह्मणेभ्यः फलान्ब्रुः ॥ ७४
 यावता नालमपयद् ब्राह्मणानामशङ्कितम् । पुरोहितोऽधिकारी च नृत्ताभ्यस्वरथा च तौ ॥ ७५
 यावदीशार्थंका राक्षे न यदेयुस्तथान्विताः । तावन्नृत्ताऽय वै राक्षे पूर्वमाद्यच्छतुर्भगात् ॥ ७६
 गजितस्यतु वृत्तान्तमसदानस्य वैमयम् । गजितोऽयमातिप्रोला सीधे सीधे च सर्वदा ॥ ७७
 सखदानपरोऽत्यर्थं खखदानपरख वै । मृष्टां ब्राह्मणेभ्यो हि प्रपच्छति कृतीतराम् ॥ ७८
 तदर्थमद्य पूर्वैरुमीमेश्वरशिवाक्ये । शतन्दशषणान् दत्त्वा विकीतं कदलीफलम् ॥ ७९
 भुजतेस द्विजारसम्बक् पूर्वैरुर्नमेदातटे । तदुपभुज्य राजापि सन्तोषेण पुरोहितम् ॥ ८०
 अधिकारिणमप्याशु प्रेषयामास पूर्वन् । गजितस्यापि सुमीतो ददौ मियमुपायनम् ॥ ८१
 तौ गृहीत्या जन्मभुज्य राजा दत्तमुपायनम् । यत्तयोस्तु ततः पञ्चाद्रीमेशालयपूजकाः ॥ ८२
 राजानमेव तःकर्म समाधक्युक्तशुचाकुलाः । राजन् कदाचिदपि या शंभोस्तु कदलीफलम् ॥ ८३
 अभिदैकश्च नैवैधमपिप्रं भवेदिति । मसामिदैव विकीतमभिदैकनिवेदने ॥ ८४
 यथा मीमेशिगुर्विप्रो न भवेत्तथाकुलः । भवपत्याद्य नरनर्मानजितस्य पुरोहितः ॥ ८५
 सहाधिकारिणाभ्येत्य दत्त्वा दशषणान् बलात् । छित्वा शुच्छं सहस्राभ्यां जगदतुः पृथिरीपते ॥ ८६
 इत्यपिच कालेन न हरे पुनरीदशम् । शिवद्रोहमज्ञानानो निन्यतुः कदलीफलम् ॥ ८७
 श्रुत्वापि राजा तदाऽर्थं तूष्णीमाकरो सखप्रिय । दत्ताः किल एषास्तेन देवाद्य मयतो घनम् ॥ ८८
 इतः परं नैवमिति प्रेषयामास तान्मृषः । तमेव पादिनं भूषं निन्दतो मनसाऽर्धकाः ॥ ८९
 भयमेव शिवद्रोही न तावति शुबान्विताः । जन्मुमीमेश्वराम्याशं राजापि भयनाम्तरम् ॥ ९०
 राजाऽपहारिणस्सर्वाभ्युमोघयदशङ्कितः । तेन पापेन महता पितरं तस्य भूभुजः ॥ ९१
 नरके पातयामासुरिन्द्रलोकामुदाक्ये । सोऽपि राजा तदारभ्य पीडितो राजवध्मना ॥ ९२
 सगदोरेष्टदितादेव ममार पृथिवीपतिः । पातितस्तोऽपि नरके यमदूतैर्भयंकटैः ॥ ९३
 सामन्तेन हतं तस्य राजश्च नगरश्च तत् । पुरोहितश्च सहसा मेघे उत्पाद्य वै दया ॥ ९४
 वैशाद्रिवासयामास सोऽपि बध्नाम भूतलम् । मेघवणेन तेनैव ममार विजने कश्चित् ॥ ९५
 तत्रापि नरके घोरे पातयामासुरयसा । यदा शिवालययोक्तं शिवाथंशदलीफलम् ॥ ९६
 तदानीमेव जनको निरये पातितः पुनः । क्रमेण मरणं प्राप्तगजितस्य पुरोहितम् ॥ ९७
 तस्यापि पितरं घोरे निरये पातयन् क्षणात् । येनेदं ब्राह्मणेनोक्तं तदानीं कदलीफलम् ॥ ९८
 मीमेश्वरलयेऽस्तीति सोऽपि पञ्चस्वमागतः । सान्वयः पतितोघोरे रौरवेऽतिमयद्गरे ॥ ९९
 राजाधिकारी नृत्तोऽपि संपदहो ममारहि । पातितस्यापि निरये शास्त्रेन यमस्य वै ॥ १००
 फलानि तानि पौषधैर्भक्तितानि महाप्रमभिः । तेषां महोदय्याधिरासीन्कष्टं द्विजान्मनाम् ॥ १०१
 महागरेन तेनैव पञ्चस्वञ्च प्रपेदिरे । सान्वयाद्य महाघोरे नरके पातिताः क्षणात् ॥ १०२

कवलोफलगुच्छस्यच्छेत्ता हस्तेन केसरी । ब्राह्मणस्तोत्रेण हस्ताग्रपिच्छकाभिप्रदोर्दतः ॥ १०३
निरये सान्त्वयोधोरे यमदूतैर्निपातितः । इत्य राजापुरोधाच्च तदीयश्च पुरोदितः ॥ १०४
राधोर्ध्वकारी भृत्याश्च वक्ता भोक्ता एव ते । छेत्ताच सान्त्वयास्तत्रै नरके युगकोटिषु ॥

महापुनर्मन्त्रेण यातना न हि निवृत्तिः ॥ १०५

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवखण्डस्य काण्डे

उपदेशकाण्डे पञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥

शिवभूषणपद्मात् नरकादिवहुविध दुःख प्राप्तिः ॥

शृणुष्वभूषणे भूषणश्लोकेनपहारिणः । दुर्मतिं यान्ति यामन वस्त्रितामघ मानवाः ॥ १
विशालशरिहाराय शृणुष्वमवधानतः । शृङ्खले गति महीमये भूषणाप्य महत्पुण्यम् ॥ २
तथास्ति सविता नाम ब्राह्मणो वेदपात्रा । शान्तो बहुधनी विहंग्मस्य पुष्पाक्षयोभयम् ॥ ३
तेषां ज्येष्ठो महामागो धार्मिको विनयान्वितः । हरीश्वरस्य तशस्ति स्थान शमोक्तमापन्नैः ॥ ४
तस्मै देवाय वै धीमान् भगवमेकमदात्तस्यम् । नैवेद्यार्थं द्वित्रभेष्टो विरक्तोऽष्टदिनागते ॥ ५
सन्त्यजमानघम भूरि ययौ यद्विरकाश्रमम् । तत्र चने तपो रम्य व्यापञ्चितपदाश्रमम् ॥ ६
हृत्क्षेत्रमद्वयस्य कर्णच्छिद्योऽदिरक्षयः । उतस्तस्य पिताम्येव हरोध विलपन्तुरा ॥ ७
पुत्रो मे पितृसन्तान्तमना यकिञ्चिदाचरत् । निर्गतश्च शृङ्खल्यो यतान्तरमादयम् ॥ ८
किं यावन्नुपवा दत्तमसाकं यदतापुना । धर्मशास्त्रमप्य या वृत्त भ्रान्तेन स्तुता ॥ ९
परिहास्यमिदं किं वा बर्णेद्योगस्तु कीदृशः । भ्रान्तेन वास्तव्येण दत्त नैतद्भवेत्स्मृतौ ॥ १०
नैव ॥ वृथा भ्रान्ता गच्छतेत्यवदत्तुः । तेन दत्तमदत्तं तदित्येव बहुधा गच्छत् ॥ ११
तेषां तेन तदान्योऽयं कलहस्तु महानभूत् । राशे निवेद्यामासुरभ्योऽप्यमविश्रिताः ॥ १२
पिष्टस्य राजा तं जिघ्र दत्त देवाय तत्पुनः । न निवर्तेत विद्वान्पश्यन्मादय ॥ सदायः ॥ १३
शिष्टमन्यस्तु भूषण गच्छ दुष्टेऽप्यसंपत् । तदारभ्यैव तत्क्षेत्रे शिवक्षेत्रमभ्युपनः ॥ १४
तस्मिन्नाजनि रं नष्टे कलहे समुत्पद्यते । पुनस्तद् प्राहण्य क्षेत्रे जटारं कलदागते ॥ १५
सामन्तराज्ञा तद्वाप जहार वल्लभास्तदा । स तु वीतिपरो राजा धर्मेणावालम्ब्य महीम् ॥ १६
पुनश्च देवादिहस्तस्यै राशे व्यवदन् । सोऽपि राजा तमाहूय धान्यं भूषण्यश्वपथम् ॥ १७
गतमोगसमुद्भूतधान्यान्वयिष्य दापयत् । सर्वसमापि तस्यैतद्वराधस्य दापयत् ॥ १८
पुनश्च ॥ स्वयिष्यतिपराकारवत्पुनः । दुहितस्तोऽपि विधोऽपि देशादेशान्तरं भ्रमन् ॥ १९
समाप्य मगधं देशमद्राक्षीत्तस्य भूपतिम् । तस्मै निवेद्यामास सशृङ्खलमयान्वया ॥ २०
॥ राजा तद्विज्र मग्धेर्माभौषिमेति भाषयन् । अथश्रुतिं विप्रेन्द्रं प्रत्यदं मानमान्तरम् ॥ २१
कमप्येव हताक्षीस्य ग्रहा तिष्ठ पुरे सुखम् । तस्मिन्निषिद्धि स्थिते तत्र तस्य रात्रः पुरोदितः ॥ २२
विद्वान्ताव्यस्तु तं माद शिष्यद्रोहितमो भवान् । भवन्त किमुपादत्त राजा मुक्तोऽपवातकम् ॥ २३
शिष्यद्रोहिणमापन्त हन्यादेवाविचारयन् । अविचार्यं शिष्यद्रोही वष्य तस्युच्छते पुष्टे ॥ २४
तया हतशिष्यद्रोहातकश्च द्विजाधमः । रवा इन्मि नोपेदपुनः तया हतस्य मर्दितसः ॥ २५

स्याज्या मयाऽसचोऽपेति कस्यचित्पृथिवीपतेः । पुरुषस्य कदात् खड्गवादायास्याच्छिनच्छिरः ॥ २६
 तच्छुभ्राभ्यं चुक्रोपायु राजा भौख्यांपुरोधसे । तस्यापि क्रोधताम्राक्षः पुरोधश्चिर माच्छिनत् ॥ २७
 शिवद्रोही स विश्व राजा च निहतो क्षणात् । पुरोहितेन किमिति सञ्चत्वा नृपसेवकाः ॥ २८
 छेत्तुं प्रहर्तुमुपकास्तादितुञ्ज रुषान्विताः । अन्योन्यञ्चाच्छिदन् सर्वे प्रहृष्टा पत्स्वाम् ॥ २९
 तादयामासुरग्योन्यं दैवेन हतबुद्धयः । एतत्सर्वं समालोक्य सुमित्रो राजनन्दनः ॥ ३०
 पुरोदितं तमग्येय प्रणम्य स कृताञ्जलिः । भो भो विशान्त भगवन् भवता किमिदं कृतम् ॥ ३१
 किमर्थं संहतो धियो वृजान्तरसमागतः । राजाच संहतः क्षिप्रं ब्राह्मणेन स्वयाऽधुना ॥ ३२
 निमित्तमत्र किं प्रहन् पदं महा हि पृच्छते । कथं ह्येते भटा ब्रह्मग्योन्यं मिथर्नं गताः ॥ ३३
 स्वमेव साक्षादीक्षान इति मे निश्चित मतिः । यद् ब्रह्मग्ययातर्ह्यं सत्यसाराहि साधयः ॥ ३४
 विशात्मोऽथ पुनश्चाभूतः प्रोवाच नृपसन्दनम् । सर्वं वृजान्तराद्विषदिशवक्ष्येऽप्यहम् ॥ ३५
 अहंभाष्यो जनैर्दुष्टो मानितः पृथिवीभुजा । संहतस्तारक्षणादेवमातताप्यपिशङ्कितम् ॥ ३६
 तस्मादाप्यरतो राजा भेषसे संहतो मया । ईशभाषयश्चादेते चान्योन्यं निहता भटाः ॥ ३७
 ह्यैतदखिलं पुनो राजः प्रोवाच तं पुनः । मीतमीतः प्रणम्यैवं कृताञ्जलिपुटः स्वयम् ॥ ३८
 साधु साधु त्वया विद्वन् संदृतः परमेशितुः । क्षेप्यपहरी लोकैर्नसिञ्चाततप्यी न संशयः ॥ ३९
 तस्मादाप्यरतो राजा तद्गदाभ्य स्वयं हताः । इदानीं मम विवर्ति कर्णे कृत्वा विधीयताम् ॥ ४०
 एते कृतैनसः क्षिप्रमस्त्रकृष्योऽभिवृद्धये । निगृहीता न सन्देहस्तत्त्वमुक्तं दिशायुता ॥ ४१
 तिमि मेऽथ शिरो प्रहन् सजीवाश्ननियमे भटाः । अथार्थं क्षमस्वाद्य प्रसीद दिक्षुगृह्य ॥ ४२
 पुनराह द्विजो राजकुमार महसन्निव । एवं राक्षसं कुशलबुद्धिरेव न संशयः ॥ ४३
 वित्तुः कृतापराधस्य शान्तेतानं न सांप्रतम् । जनातां पुनश्चयानं साधु प्रार्थितयानसि ॥ ४४
 भटानिति पुनश्चासुधकार शिष्यतेजसा । अन्योन्यं प्रहरतोऽपि कक्षणेन निवारिताः ॥ ४५
 ह्यैतदखिलं राजकुमारः सपुरोहितम् । समिसवस्तदा मूयः प्रणनाम पुनः पुनः ॥ ४६
 सर्वं सहमा तत्र पुनश्चिद्विद्युन्मुता । देवदुःसुमयो नेदुर्दिवि संकुलनिधनाः ॥ ४७
 मायिरासत्रभोदेशाङ्गणेन्द्रादिशवसमताः । सविमानास्त्रमग्येय प्रोचुस्ते तं पुरोहितम् ॥ ४८
 हृदमत महाबुद्धे कृतहस्तोऽसि भूषुर । माह्वेर्दं विमानाऽप्यमायाहि शिष्यमन्दिरम् ॥ ४९
 नदीभ्यस्तस्मादेताऽनूमीमहेऽस्यवर्षतम् । इति तेतं समारोप्य विमाने सर्वेगामिकम् ॥ ५०
 सपुत्रपौत्रचरितं सखन्धुसलिसंस्तवम् । स्रज्जमानं स्वयंपुत्रा निन्धुः कैलासमुत्तमम् ॥ ५१
 सपुत्रदत्तं सविमानाम विप्रो द्विजाधमः । अपहृत्य शिवसेवमिदं वासीध निघ्नतः ॥ ५२
 विनेशुस्तत्र पुनश्च भार्या दुदितः स्तुषाः । स्वयं निर्धनो भूत्वा देशदेशाभ्यन्तरं गतः ॥ ५३
 तथापि सङ्गनिहतो ब्राह्मणेन विशेषतः । यमदूतेतिरूरेर्वित्येषु निवारिताः ॥ ५४
 भनेकस्वपर्वन्तमयापि न निवर्तते । राजाच तस्य चाकस्मात्तादाव्यनिरतो हतः ॥ ५५
 निप्येषुव दा तस्मात्तत्त्वोऽसाधुसमयः । सर्वेपामेष जन्तूनां हेतुरग्रेषे ध्रुवम् ॥ ५६

मयापि राजा निलीर्णो नित्वायैव मूचताः ॥ ५६

इति भीष्माग्ने महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

खण्डेशकाण्डे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥

यमेन युधिष्ठिरं प्रति शिवद्रव्यापहारि नरक प्रदर्शनम् ॥

महःपरं प्रवक्ष्यामि मुनयो द्विजसत्तमाः । पशून्निवस्य ये लोके हरन्ति मनुजाग्रमाः ॥ १
 ते यान्ति यां गतिं मृदास्तरीयां वज्रमहं कथाम् । पाण्डुपुत्रो महापुत्रो युधिष्ठिरसमाह्वयः ॥ २
 सत्यव्रज्यो महाभागो धर्मपुत्रः प्रतापवान् । शार्ङ्गश्रित्वा भ्रातृमित्रैर्बहुयोग्यनपुरोगमान् ॥ ३
 मरुतीर्षं महीमारमन्तमदिमास्त्रदः । मन्ते जगाम स दिवं सशरीरः प्रतापवान् ॥ ४
 मयेमातां दिवः प्राप्य पितरं धर्ममात्मनः । प्रणम्य तस्थिवांस्तत्र धर्मराजेन पूजितः ॥ ५
 विप्रगुताक्षस्तत्र धर्माधर्मविचारकाः । इवस्तुस्त्रदोमध्ये यमं प्राञ्जलयो द्विजाः ॥ ६
 महातपश्चर्मण्यक्षकीय सुकृती कृती । दिवं प्रयातस्सुहृतेर्दुतापमृतात्मभिः ॥ ७
 पुराजनेन नरेन्द्रेण शत्रुं संहरता रणे । मन्त्रमुक्तकेकंदि निर्यधेन महीपता ॥ ८
 तस्यापशाश्रित्यै देव नरकाग्रेव पश्यतु । तथेति तद्भवश्चरन्ता यमोऽनेन महीक्षिता ॥ ९
 सह पाताळमग्नेष्य दर्शयामास वै क्रमात् । नरकान्यातनास्त्रयोस्तत्रत्यामां दुताग्रमा ॥ १०
 तनागतामनरके मुखाभ्यातनाकतान् । विक्षोभ्य सहसा मीतो धर्ममालोक्य धर्मराट् ॥ ११
 पश्यन्त प्राञ्जलिलिष्टेभिरेकस्तु किं वृत्तम् । पश्यन्तु मयस्य पृच्छते महामीश्वर ॥ १२
 इति पृष्टो यमः प्राह पुत्रमातोष्य निर्दिशन् । शिवद्रोहपरहोने शत्रुत्वं सायधानतः ॥ १३
 कुञ्जराक्ष्ये महीमारो देशेऽस्ति वसुधापुम् । तत्र कश्चिद्विद्वज्जनेषु पुण्यरातिरनिमित्तः ॥ १४
 विशेषेण निरिहतिवधातलमिन्द्रः स्वर्गमानवत् । एकं तस्मै वदो दिव्यं भूर्यं प्रीतिमानसः ॥ १५
 इदममरणं विद्वन्मित्रं निष्कमहत्त्वम् । प्रहृते तत्तमादाय कुरुपुण्यमतन्त्रितः ॥ १६
 भूलोके त्वारयेष्टान् विपसर्जं पुनश्च तम् । तथेति भूमिमासाद्य पुनःपुन्यं वकारतः ॥ १७
 कदाचिरनक्तान् धर्मान्मन्त्रिणम् द्विजाग्रणीः । गोदानानि नदस्त्राणि वदो प्रीतिमानद्विजः ॥ १८
 सप्तैतेषां सहस्रेषु वसन्तेऽध्वरुजिनः । एका गौरसङ्गता तामिस्तामपि प्रददौ द्विजः ॥ १९
 एकोत्तरसहस्रं तदस्तु तथेति वृष्टीः । मध्येत्य सुकुशुलस्यै शिवालयसमर्पकाः ॥ २०
 सुव्रतां दैवदेवस्य वसन्तेऽध्वरुजिनः । माकुक्षोऽपिच ददौपि तामेयमवद्वष्ट द्विजः ॥ २१
 महेन्द्रेण धर्मं दत्तं विमूषणसमुद्गमम् । वसन्तेऽनेनच पुनर्गौरिषं दानहेतवे ॥ २२
 गच्छतेति च तानुक्त्वा न मुमोच तदा न गाम् । सर्वकाः सिद्धमनसोराष्टौ सर्वे स्वयेवयन् ॥ २३
 ॥ विचारितमेतेन रात्रापि विमुञ्चेन वै । तन्मन्त्री निकटे सिद्धराजात्रं प्रत्यभाषत ॥ २४
 राजन् किमिति नोपेक्षा कर्मा दैवशत्रुं प्रति । मत्सावयद्वं दष्टवो हि शिवद्रोहविचारतः ॥ २५
 राजा तमाह देवेन्द्रप्रियोऽसौ द्विजसत्तमः । अस्त्राभिर्नैव दण्डवोऽसौ येन केनच गच्छतु ॥ २६
 मन्त्री :— शिवद्रोहीदृष्टे रात्रि न स्वातन्त्र्यं भयाऽधुना । उक्तवैव निजंयमाशु वनं प्रहतिपुङ्गवः ॥ २७
 बालयाचिह्नतास्त्रये विनित्य पृथिवीपतिम् । शिवद्रोहायमेवेति जग्मुः स्वं स्वं त्रिनेतनम् ॥ २८
 एवं गते बहुतिष्ठे विशालो राजपुत्रायः । सुवीरमादृशमासा वनं कोपेन संभ्रितम् ॥ २९
 आहूतेऽपि विशालेन सुवीरो जागतो यदात् । सुवीरस्ततु कालेन निघ्नतस्तमपगत ॥ ३०
 निघ्नश्चिन्तां परां माप कुटुंबमरणाय वै । देवेन्द्रस्तु विदित्वैतत्सुवीरस्य मनोगतम् ॥ ३१
 प्रेषयामास सुरभि कामधेनुं सुपरिहा । सुवीरस्य कुटुंबं त्वं रक्ष येनो यदास्मिन् ॥ ३२

घने पतति पुण्यात्मा विच्छिन्नोऽप्य सखे । तदाहां शिरसा धृत्वा कामधेनुस्वरामिता ॥ ३३
 व्रतं शीघ्रमनुश्रव्य तत्कुटुम्बे वधारयै । अत्रार्थैर्यत्सहं धेनुर्बन्धे कामधुनुत्तमा ॥ ३४
 सुवीरेतिष्ठति सुखं कुटुम्बेन वनान्तरे । विशालः कुपितोऽत्यर्थं घनं प्राप ससैनिकः ॥ ३५
 पलात्कारेण तं सद्यो गृहीतुं वनवासिनम् । मध्येमार्गे महीपाकमपरेदुर्बन्धे द्विपः ॥ ३६
 त्वरयाभ्येत्य हन्तिसा मदेन छिन्नशृङ्खलः । द्राहेति विलपन्तस्तसैनिका नगरे प्रति ॥ ३७
 निवृत्तास्तःक्षणारेण निहते तत्र राजनि । ममिविक्रियितसेनो राज्ये तत्सूनुज्ज्वाला ॥ ३८
 सुधीरमग्निं नमस्त्वमाह्वयवरण्यतः । सुधीरः पुनराहेनं राजानं द्रुतवक्त्रतः ॥ ३९
 स तु विप्रमग्निर्दोही छिन्नश्च यदि दृष्टिः । मामग्निश्चेद्भूमरिहश्रितिस्त्वेरभ्यचोदयत् ॥ ४०
 तदानीमेव मृपाककुमारः कुशलाय वै । आहूय तं विप्रमग्निमसीध पक्ष्वाक्षरम् ॥ ४१
 चोरोऽसि विप्र ह्यत्र त्वं छिपधेनुमपाहर । प्रादात् द्विजग्नये वस्वं चोर एवासि भूक्षुर ॥ ४२
 चोरो मुञ्चति वै दोषं निगृहीतोऽनु पयसुम् । (चोरदोषं भजेद्वाजा निगृहीतो ह पयमिति वपाकः)
 हस्यसौ निगृहीतश्च कुमारेण महाछिपा ॥ ४३

समुद्योऽप्य महाभिन्द्रः प्रादुर्भूय तदैवतु । गृहीत्वाभ्यभरणं तं सुवीराय ददौ मुदा ॥ ४४
 पुनर्बुद्धिः पपाताशु सरेन्द्रपुरुषादता । गते महेन्द्रे सहसा देवलोकं ययापुरा ॥ ४५
 गोप्रतिप्रदुर्कारं कच्छदेशकृतस्यम् । वसुनामानमवनीपतिपुत्रः प्रतापवान् ॥ ४६
 शिचालयपशुस्सेधमिति हात्वापि दुष्टधीः । कृत्वा प्रतिग्रहं देशादेशाभरसमागतम् ॥ ४७
 तदैशेष्टकापस्य पुरुषैर्विदितागसम् । स राजा वञ्च तां गञ्जं सहसा मित्रसेधकैः ॥ ४८
 मातयामास सहसा स्वमर्धैः स्वाग्रमुद्धये । तां देवाय पुनर्वत्या तस्यनेत्रे द्विजमनः ॥ ४९
 वरपाट्य विपयात् स्वसाधुनक्तं प्रैषयक्षमात् । सोऽपि कातेन निघर्नं प्राप विप्रो विलोचनः ॥ ५०
 दाता प्रतिमहीता च राजा चोपेक्षकस्तपोः । नीता यममटोर्भैरसिघेते निपातिताः ॥ ५१
 मनलास्यामिधे घोरे मरके कालमल्लयम् । तेषां पंशोद्भवाभ्यापि युधिष्ठिर निपातिताः ॥ ५२
 भुवेति वाक्यं स्वपितुर्धर्मकुशोभितिविहितः । वतुव्या पितुः प्राप विविधं श्योमयानतः ॥ ५३
 सतः — उक्तं मयाऽप्य हरमावरोर्दवस्य वां गतिम् । प्रपुर्वाता गृहीता च तदस्यस्तदुपेक्षकाः ।

तदीयापञ्चानप्रपुना किं भूयःप्रोमुमिच्छथ ॥ ५४

इति श्री रामदे महापुराणे शंकरभट्टितायां निरुहकान्तदे

उपदेशकाख्ये द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ अथ निवञ्चाशोऽध्यायः ॥

देवदारवपहारीणः मग्निज्वालायुत पक्ष्वाक्षमे वधनम् ॥

मतः परं प्रवक्ष्यामि दक्षां वृषममुदिताम् । दत्तां वृषमीं नारीं हरत्य शृणुनायुना ॥ १
 पुन वतुर्गुणो देवो दिष्टस्तुलितं जगत् । मादया इंसं सुभ्येत वधार परया मुदा ॥ २
 प्राप्य धर्ममिनी कलाभरकानपलोकयत् । तन्मये कतिविद्बुद्धमिच्छन् पदप्रमथः ॥ ३

नत पर न गन्तव्यमित्यवोचत्सबाहनम् । इमे दुरात्मनिलया नावलोकया मया इति ॥ ४
 ततो हस्तमाहेत्य किमेते नरका प्रभो । नैवावलोकिता इव त्वया किं घात्र कारणम् ॥ ५
 ब्रह्माह त शिवद्रोहनिस्तम्बासभूमय । एते नैवावलोकयास्सुनिवृत्ताविति तौ तदा ॥ ६
 नरकाणाञ्च तेषां मध्ये स्थलितपादके । यज्ञस्तमे निषेधेन पुद्गलेन कृतस्तन ॥ ७
 मध्यादि ह्यस्य पञ्चस्त किमेतेन कृतान्विति । ब्रह्मा शृण्वन् वृत्तान्तमिति प्रोवाच तत्कथाम् ॥ ८
 सौराष्ट्रदेशे नगरी सौराष्ट्रा विदिता शुभा । वैश्यस्तत्र सुदृष्टान्यो धार्मिको धनवान् कृती ॥ ९
 भद्रनिमेषेण घणित्य करोति बहुधा सदा । भद्रकालीपदामोन्नसपर्यान्तितोऽग्न्यहम् ॥ १०
 विवशातस्सर्वदेशेषु सर्वभूतदयापर । सायात्रिकी सौम्याय हुवेनार्चयाम्यग्रात् ॥ ११
 श्रीपान्तरात्ममाहाय बहुकालमर्जित । निवृत्तोऽर्चयाम्येते वायुना निहतप्लव ॥ १२
 इधौ सुदृष्टोमनसा भद्रकालीमन-धयी । तदानीमेव तद्भक्त्या भद्रकाली महार्जयात् ॥ १३
 त सा ससैन्य सधन प्रापयामास तद्गृहम् । इष्टदक्षिण सर्वं सुवृत्त तमपूजयत् ॥ १४
 कदाचित्तस्य कस्यापि प्रवृत्ते जागरा जना । तद्गृहं प्राप्यमुमुक्षुर्ब्रह्मास्सकृता धनैः ॥ १५
 तदा विट्वा गणिकाश्चैतद्गृहं यन्निनस्तथा । सौरेश्वरालयस्यास्य नरानार्चयन् सकृता ॥ १६
 सर्वेऽपि प्रेरितास्तेन ससत्कारप्रतोन्तरे । सौरेश्वरालये काचिद्वर्णी वृषदिक्षिता ॥ १७
 ता दृष्ट्वा मोहितो वैश्यस्तस्या रूपेण कामुक । स्वगृहे स्थाप्य ता तर्प्य तपारात्रौ च संवत ॥ १८
 प्रातस्ता गन्तुमिच्छन्ती शिष्यापतनकर्मणे । संमार्जनकर्त्री भूषणोदीमग्न्यामचोदयत् ॥ १९
 ता चेदी प्रेययामास संमार्जतपदीवसीम् । ता दृष्ट्वाऽपि कृतास्सर्वे वैश्यचेदी विना तथा ॥ २०
 मृच्छावैश्यमाहूय मुञ्च त्व वृषदिक्षिताम् । किमप्रचानया चेत्था नचैवार्हा शिष्यालये ॥ २१
 पृथ्वाक्षपि तेष्वेव नामुञ्चजनमर्थित । त ऊर्ध्वप्रीं मुञ्च तर्हा चेदी तवाचये ॥ २२
 तथा स्वपत्नी त्व-पार्थ्यान्ना-यपार्थ गमिष्यति । एधमेवेति शोकेऽपि सापि चेदी तथान किम् ॥ २३
 तथापि नैच्छन्ता मोक्तु राज्ञे प्रोक्षुश्चिन्तामिता । राजा मन्त्रिणां दृष्ट्वा मोचयेति जगाद् ताम् ॥ २४
 मगधी वैश्यस्तु यनवाम् भद्रकालीप्रियोदयम् । न निप्राद्य कथं मोच्या वृषमीनृपसत्तम ॥ २५
 राजा कोरेन त प्राह काळीकास्यामिहवन्नुह । गच्छैवपुकेपि सचिवो नैवपुद्गीत्या नृपसदा ॥ २६
 सय निर्गम्य भयनदृष्ट्वाहं ससैनिक । मुञ्चेति त्रिप्रदोपुको वैश्यश्च सहसा दया ॥ २७
 तदा सत्तार वै काळी वैश्य क्षामीष्टदेवताम् । सा सन्निवाय त प्राह ता द्रोही परमेष्ठितु ॥ २८
 वक्त्या तमेव राजानमथ प्रोवाच काण्ड्यमुम् । वैश्यो द्रोही महेशस्य पात्रते निप्रहस्य हि ॥ २९
 यथेष्ट शिष्येन त्वमिल्यतन्मार्जनास्थिना । ततो राजाश्च सर्वस्वमादाय वृषमी ॥ ३०
 प्रेययामास सहसा शिष्यावतनकर्मणे । सा स्वात्मा ॥ यथापूर्वं संमार्जनपटान्मयत् ॥ ३१
 ततो वैश्य पुनः राजा मारयित्वाभ्य योषित । कृतयान् वृषमी मुदा चके सौरेश्वरालये ॥ ३२
 संमार्जनकर्त्री शीघ्र ता वागविनिवृत्तये । मन्त्रिणञ्चापि साहाय्यकारिण द्रोहिणोऽपि हनत् ॥ ३३
 ॥ ३४ वैश्योऽत्रैव यज्ञस्तमे बद्धोऽनलान्तरे । मसदिभ्युपार्तनास्ता मुञ्च रोदिति दुहित ॥ ३५
 तस्याय शुभ्रये घोरो स्त्रोभ्यामिर्महात्मन । मन्त्रप्रादिच शय्योऽय मन्त्रिणो नृपतेरपम् ॥ ३६
 साहाय्येनापि तस्यास्य निर्धूमाङ्गारमप्यत । तदिमे नरका घोरा नास्तमिर्षाक्षिता जग ॥ ३६

कथयन्ति तेन ॥ श्लोकमाश्रयत् । इति सूतवचः श्रुत्वा ऋण्यो भीतमानसाः ॥

शिवमेव तदा स्मरन् मनसा शरणं ययुः ॥ ३७

इति धी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशाखण्डे त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ॥

शिलाख्य तैलजंजीर फलापहारिणां मनादिकासाहारस्य नरकवास कथनम् ॥

अनुनातः परं विशदोभोलैलाकहारिणः । लिङ्गस्य फलस्यापि कथं कथयतो द्विजाः ॥ १
 ज्ञातामन्त्रो महायोगी शिवमक्तो मुनीश्वरः । प्रसहं स महायोगी परंतिवा जगत्त्रयम् ॥ २
 कैलासे देवमग्नेस्य किं वर्त्तते वस्त्ययम् । लोकाणामपि वृक्षान्तमेवं कालं मयज्ञसौ ॥ ३
 कदाचिदप्रलोकां तां प्राप संवदिनीं पुष्टिम् । तत्र सर्वभयितोऽर्थं यमेव मरकान् पुनः ॥ ४
 तेन साकमनुमाप्य ददर्श मुनिपुङ्गवः । तत्र दृष्टेः निरवैश्वसौ केचिदन्तरे ॥ ५
 पश्यमानानपृच्छकिमैतैः पापं कृतं यद् । तमुवाच क्वो माहं जानामि मुनिपुङ्गव ॥ ६
 पूर्वैरपि यमैरेते दाप्यन्तेऽस्य महेनवः । शिवद्रोहिण इत्येतन्मात्रमेव श्रुतं मया ॥ ७
 तमेवं वेत्ति ॥ पुनर्जगाम ब्रह्मणस्तमाम् । तत्र तं परिपश्यन् ब्रह्मण्य कमलासनम् ॥ ८
 पूर्वमेव निमग्नानां नरकेषु शिवद्रुहाम् । सोऽपि तान् काञ्चिदुक्तवाभ्याम्राहं येनिरागमुने ॥ ९
 मापूर्ववैद्यसोऽनेताग्नेषि ज्ञानन्ति धानया । स मुनिस्ते पुनः प्राह ब्रह्मणा विदितं न किम् ॥ १०
 तमुवाच पुनर्महा मया खलु नु कमुने । तत्सर्वं केनैव किमु पूर्वमेव स्थिता इमे ॥ ११
 अथवा मरुता खरी रक्षा विष्णुहतापिच । नावाभ्यां वा शिपेनैव परिपूर्णं पशुना ॥ १२
 किं पापावधिक्ताग्ने तेषु पुकौस आत्मजौ । तच्छ्रुत्वाभ्यामवाभौ भयाव आपिसत्तम ॥ १३
 ततो जगाम वैकुण्ठं तत्र विष्णुमपृच्छन । महर्षिं त्रेऽपि स्मरन्त्य यावतो वेत्तितानुवम् ॥ १४
 मन्वाग्रवेदि मापूर्वकालमेवस्थितानिमान् । एतावदैवमेवेष्टं वेत्ति सर्वत्र ईश्वरः ॥ १५
 द्रष्टुमेतन्ति तेनपि कैलासमगमन्मुनिः । तत्र सर्वेश्वरेशानं पश्यन् ब्रह्मण्यमुनिः ॥ १६
 भो स्वामिशिरसे पूर्वं ब्रह्मविश्वोक्तं केचन । पश्यन्त इति तैस्ते शिवद्रोहिण इत्यपि ॥ १७
 कृतस्तुषेर्नन्ददोहः कोवाचद् महेश्वर । ततो नन्दिनमाहूय भगवान् प्रमथेश्वरः ॥ १८
 पृच्छ नन्दिनमाहूयै पृष्टं मुनिपास्तु मे । विदितं मत्प्रसादेऽनुक्तया तौ विराजस्रजौ ॥ १९
 ततो नन्दी स्वमदनमानीष मुनिमादरात् । पश्यन्मुन्या ब्रह्मन् प्रशुमहंति तत्तुमाम् ॥ २०
 महं विदितवृत्तान्तं करोमि त्वां मुनीश्वर । ज्ञातवन्दः - यद् नरकमद्राक्षमाद्यर्थेण शिलादृज ॥ २१
 तत्र ॥ च ये घोरे पश्यमानानुतामनः । दृष्ट्वापृच्छं यमं विभ्वस्रजं विष्णुश्च तैः पुनः ॥ २२
 यदातकासं शैलादे पापाचारादिष्टाद्रुहः । पश्यन्ते तान्बदेदानीं त्वं सर्वज्ञो जगामभुः ॥ २३
 यस्मिन्मध्ये महाघोरे जटादे तैलपूरिते । यथोमुक्तास्तु पश्यन्ते सर्वाङ्गेष्वपि विलिप्ताः ॥ २४
 मयसाग्रशालकामित्तितामिरक्षिण्योः । भोग्योर्नासिकाग्रं जिह्वयां मस्तके तथा ॥ २५
 रोमादुपेययसुधीरशितता निराकथे । दाप्यन्ते सततं घोरे तदैवस्य कथां यद् ॥ २६
 पश्तोरेवमयोन्मयीश्वरासथजोऽसुखी । ब्रह्मविष्णूश्च सर्वज्ञौ तौच तावदप्यदत्ताम् ॥ २७

उपदेश काण्डे — पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः

शतानन्वोऽपमधुना नन्दीशं ग्रहमुद्यतः । नरके वन्द्यमानोत्तरावाभ्यामपि भो यद् ॥
 मोतव्यमद्भुतमिदमिति तौ तं शिलादक्षम् । स्वाभीष्टमिति तं तस्मै विशाभ्यानुमतौ स्थितौ ॥
 ततः प्रोवाच भगवान्नन्दीशंकरबल्लभः । नन्दिकेश्वरः — विद्महेदेशे राजाभूद्विश्वसेतोऽति नीतिमान् ॥
 सर्वेशाह्वार्थकुशलो धनुर्वेदस्य पारगः । कदाचित्सृगवासकदध्वागतो विपिनमण्डले ॥
 सिद्धेश्वरेश्वरस्थानमष्टयं प्राप्यसत्वरम् । शिरयेधिरुद्रशयनस्तत्रैव शिवसन्निधौ ॥
 भ्रान्तमुद्रोदय राजाने दक्षिणः परिचारकः । तस्याह्वमर्दनवतः राक्षसाह्वस्तदा ॥
 तैलार्थं पणमादाय पुरं वक्ष्याम सर्वतः । जंवीरस्य कलं वापि नैव छेमे पुरे तथा ॥
 शिवालपं समवेत्य तैलं दीपार्थमागतम् । अग्निपेकार्थं बल्लभानि जंवीरस्य फलानि च ॥
 कुतुपद्वयतैलञ्च खाद्यारि च फलानि च । बलाशायीय दक्षोऽन्नावज्ञमर्दनमाचरत् ॥
 ज्ञापयित्वा नृपं भ्रान्तं दानधर्मानकारयत् । तदानीमेव संप्राप्य शिवालपदिहस्थः ॥
 राजानं ध्रुतवृत्तान्तमहूर्ध्वमथपेपिताः । राजा ध्रुताधुतप्रयो जगाम तगरं स्वकम् ॥
 तृष्णीमेव च कालेन ममार पृथिवीपतिः । विनिव्य पृथिवीनाथं जगुरीशाधिकारिणः ॥
 राजानमपि तं पापं तदानीं तनधमेराद् । इतः स्वैरसहसाऽभ्यीव सर्वेषु निरयेष्वपि ॥
 संपीडयित्वाऽतिमहाकालप्रवा महेतुः । निक्षिप्य तं तैलघटे यमोऽभ्यघतनोऽग्निरात् ॥
 संपीडयति हा कष्टमेकसपैतादयो परे । दक्षोऽप्यनलकुण्डेषु पच्यते हायनाम् पट्टम् ॥
 मयै त्वमेकेहानयोऽर्घ्यदणो विष्णवो यताः । कुतोऽभ्ये वज्रिनिबद्धा ब्रह्मणोऽङ्घ्रि बनुदैव ॥
 मनयोऽर्घ्यदणमृताः पच्यन्तेऽग्नौ यतनाः । शाभ्यामृतः परेष्वपि कालो नेयोऽस्त्यो महान् ॥
 रति नन्दीश्वराबधुषा शतानन्दोऽति हृष्टधीः । पप्रच्छ पुनरेवैव शिवकर्णोपहारिणः ॥
 यां गतिं प्राप्नुयन्त्येते तां कथां भगवन्वद् ॥ ५४ ॥
 इति धी रूपादे महापुराणे ईश्वरसंहितायां शिवराहस्यखण्डे
 उपदेशकाण्डे सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥

महानतः शिवस्वर्गयष्टोपवीतपहारात् सपरिवारस्य रोमनरकादि गतिः ॥

शतानन्दः —

धत्तश्रुता कणालोपा शिवतैलपहारिणः । यमोऽप्यत्रापि निरयेष्वन्ये पावास्तु भुञ्जते ॥
 यातनास्तैः कृतं किं वा कर्मभूमौ दुरात्मभिः । येषां हारेषु नवसु द्रवाः स्वर्गस्य पूर्वते ॥
 खण्डशय्य इतीराणि लिङ्गान्ते यमकिङ्करीः ।

नन्दिकेश्वरः — कलिहृद्देशे राजाभूदन्दाज्ञो नाम वीर्यवान् ॥ ३ ॥

पीरमाह्वनामास्य जज्ञे पुत्रो महारथः । तस्मिन्निधाय पै भारं राज्यस्य पृथिवीपतिः ॥
 तोपयित्वाशु तपसा ब्रह्माणं पत्न्येष्टिनम् । ब्रह्मलोकं ज्ञात्वाशु पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥
 तस्मिन्नासति तरुणे दानधर्मरतेऽवनीम् । यक्षेभ्यरामिधः कश्चित्पदाचिद् ग्राहणः स्वयम् ॥
 गच्छन् सकाशं पै यष्टो दानार्थं धृतिपरातः । उपायकार्यं जग्राह मलामेकं शिवालपात् ॥
 सोमेश्वरामिधेशाननिलयात्कुसुमोज्ज्वलाम् । ताग्रिमन्थिस्त्रयं राघः कण्ठे निक्षिप्य साधिपम् ॥

प्रतिगृह्य जगामासाह्वानं यक्षेश्वरो द्विजः । तया राज्ञाभ्य देवस्य स्वर्गपवीतकम् ॥ ९ ॥
 भजत्वा पूजकैस्त्वकं गृहीतं तेन च राज्ञा । राघः कण्ठे च निक्षिप्तं पश्चादभ्येषितं च तैः ॥ १० ॥
 यक्षेश्वरोऽपि वै पृथः स्वर्गपवीतकम् । दष्टं राज्ञो मया क्षिप्तं राज्ञा कण्ठे स पृच्छयताम् ॥ ११ ॥
 ते त्वमेवेति तं प्रादुस्मत्तु यूयमिति सुवन् । जवाम भवनं तूष्णीं राघः क्षेपयलेन सः ॥ १२ ॥
 शिवाधिकारिणोभ्येस्य तमपृच्छन्नृपं राज्ञा । यक्षोपवीतमासीतं सौवर्णं प्राक्षणेन ते ॥ १३ ॥
 दीयतां मृगशार्दूल सोमेशस्य मनोहरम् । शृष्टेऽपि तूष्णीमास्तेऽसौ राज्ञा मौलिन (तेजसा) चेतसा ॥ १४ ॥
 तदानीं तस्य च गुरुप्राप्तं नमिरेयुरोः । वंश्यः कारणनामासौ शिवद्विजकुलोद्भवः ॥ १५ ॥
 पक्षोपवीतं देवस्य सौवर्णं दीयतां पुनः । महतोऽपि शिवद्वयं मूलं दोषस्य हि धृतम् ॥ १६ ॥
 कानरूपे पुरा देशे राज्ञः पुत्रो बभूवुश्चन्द्रः । खेलञ्चिवालये वास्ये दृष्टवान् पणमेकम् ॥ १७ ॥
 ददौ हस्ते पितुस्तञ्च स्वरूपेण गृह्णन्तम् । उक्तवान् पणमेकञ्च दृष्टोऽयं ऐलता मया ॥ १८ ॥
 शिवालये कञ्चित्तात वणं रक्ष मयाजितम् । तदानीं तमनुप्राप्य पृष्टवन्तश्चिवाभिताः ॥ १९ ॥
 शिवालयस्थितं वस्तु क्षिप्तस्यैव प्रदीयताम् । इति शृष्टोऽपि राज्ञा तद्वैच्छदातुं सुताजितम् ॥ २० ॥
 परिपूर्णस्य देवस्य शिवस्य किमनेन वै । इति धर्मस्य तान् सर्वान् पणं कोशे व्यवशयत् ॥ २१ ॥
 तस्यामेव तु पै राज्ञां वृधं राज्ञो गृहं महत् । व्रज्यञ्च चोरितं चोरैस्तदा नृपतिर्हृतः ॥ २२ ॥
 भूधेम् सुवपुत्रं तं क्षामन्तोभ्येस्य वाञ्छितम् । इदं राज्ञा पुत्रोऽपि शिवद्रव्यापहारतः ॥ २३ ॥
 निहृती नरकेऽपि पीड्यते इति श्रुत्वा । पुराणधवणे काले पुराणनेन भाषितम् ॥ २४ ॥
 तदीश्वोपवीतं तत्सौवर्णं देहि पायिव । ततोऽपि गुरुणा राज्ञा तूष्णीमास्ते विशङ्किनः ॥ २५ ॥
 पुरोघसे मन्त्रिणे च प्रोषुषांभ्यधिकामिणः । तदासीनायभूतां तौ तस्मिन् काले विधेयं तात् ॥ २६ ॥
 पुनः पुनस्ते पृष्ठगतः स्निग्हास्तेऽपि हृतौ कथा । मन्त्रः स्वोपवीतञ्च सौवर्णं परमेशितुः ॥ २७ ॥
 भानसुरीश्वरं देवं पथापूर्वं शिवद्विजाः । यक्षेश्वराभिधो विप्रो यातो तद्वद्विद्वताम् ॥ २८ ॥
 कालेन स सुतो मन्त्री पुरोघाञ्च हतः क्षणात् । सुतोऽस्ते सोऽपि वै राज्ञा दुधर्मा समजावत ॥ २९ ॥
 तेनैव सुदुराणमासी राज्ञा स (विट्) क्रिमिणः हतः । तालेतापिरवेषेदेव स्रुतो धर्मविद्वताः ॥ ३० ॥
 सुप्राप्य कालशकेन निगुरवाद्य वै मुने । तद्वत्संमवाक्येन निरयेषु निपातितः ॥ ३१ ॥
 निस्सीमैतरका भेदे कदाचिदपि वै मुने । पिता पुण्यैर्द्रुतलोकं गतः पुरा ॥ ३२ ॥
 सोऽपि पापेन पुनस्य नरकेषु निपातितः । ध्रुवैतद्विजं योगी शतात्मनो महातपाः ॥ ३३ ॥
 भीतभीतस्तदा प्रपृषास्ते सवि स्मरन् दृष्टः । पुनश्च तमुपावेष्टं नदीं कद्रवह्रमी ॥ ३४ ॥
 एतेषां नरकाभ्यासो ये पण्यन्तेऽतिपायिनः । तेषां क्षत्रियं यक्षयामि शृणुर्देवता द्विजः ॥ ३५ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे द्वांशरसंहितायां शिवाहस्यध्याये

उपनिषत्पञ्चमे पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ सप्त पदपञ्चाशोऽध्यायः ॥

शिवपूजकः द्रव्यापदानात् नृपतिर्जातिः ॥

सूतः — सतः परं प्रपदमि गुरुद्रव्यापदानिभ्यः । तौ वर्ति प्राशुपत्येने तां कथां यस्मि मां प्रतम् ॥ १ ॥

नदीभ्यः पुनः प्रादु शशानन्दं तदा मुनिम् । शृण्वतोऽन्तरं सविधे श्रद्धाविष्णोः शिवाहाहा ॥ २ ॥

रातानन्द महाप्राज्ञ शुद्धव्यापहारिणः । एतेषां वरकाभ्यासे वन्द्यते कालमक्षयम् ॥ ३
 मौढ्यदेशे महीमानो पुरी गोडीति विद्युतः । वज्रपाळाभिधस्तत्र सार्वबाहो घनिष्पतिः ॥ ४
 पुण्यवानतिर्लभ्यस्त्वयं पूजापरायणः । प्रत्यहं पूजनं कुर्वन् कृत्वा वेदिं नृदा शुभाम् ॥ ५
 तमस्करोति देवाय सविश्रम्यवर्णं सुनकैः । मृदाकृतां समुद्रतल्य वेदिं पूर्वस्थितां पुनः ॥ ६
 इष्टकामिस्त्रनिर्मातुमियेष चमिवाद्यत् । तत्पुरेऽन्विष्यता तेन कुत्रापि घनिजेष्टकाः ॥ ७
 लेमिरे नैव भवेत्त गताद्यतिथयोय सः । तत्र गौडेश्वरस्यैव पूजकस्य महारमनः ॥ ८
 तद्वैदगिरिसन्तानसमुद्भूतस्य वै तदा । तत्पुरुषादवस्था गुरोर्मंडे शैवादिज्ञस्य वै ॥ ९
 देवपूजालयं कर्तुं तेन संपादितेष्टकाः । भुत्वा प्रसङ्गतो वेश्यः पप्रच्छ पुरुषेण ताः ॥ १०
 यदा नैष्ठिकस्यै दातुं पणाश्च प्रेषिताः पुनः । ततोऽपि नैष्ठिकस्यगुरुर्वर्णितं प्राप्य पृष्टवाम् ॥ ११
 प्रस्थाप्यातः पुनश्चोऽपि शोचन् स्वगृहमाययौ । प्रत्यागयातः स्वयं प्राप्तोऽप्यहमित्यग्वचिन्तयत् ॥ १२
 पतस्मिन् समये राहो वैद्यस्तौभरिराख्यया । वैद्यस्य निश्चयं प्राप सुवचस्य क्रियापरः ॥ १३
 पणार्प्यौ तेन स यमिहमोक्षाय बहुधा शुचन् । इष्टकाः प्रापिता बिह्वन् गुरोस्तत्पुरुषाभिधात् ॥ १४
 न लब्ध्वाश्च ततो मानो भग्नो मे मिषगुत्तम । तेन खेदयशः प्राप्तः कुशान्येषमभूद्यमे ॥ १५
 स वैद्यस्तमाभ्यास्य स्वयं यातोऽन्तिकं गुरोः । तमिष्टकास्ताः पप्रच्छ यमिगर्भं भियक्षुपतिः ॥ १६
 प्रत्यागयातश्चतुर्तेनापि असरप्रस्तामानसः । आभ्यास्य यमिजं वैद्यं भव यातः पश्य मे यत्नम् ॥ १७
 सयांस्तां नाशयाम्येष व्यर्थमेव गुरोर्मृदात् । प्रतिष्ठापयतो वैद्यः परद्वयो राजवेश्मनि ॥ १८
 गतस्य गद् उच्यते महाप्राज्ञमिवस्य वै । अहूय हस्तिप वैद्यो हस्तौ रोगेण पीड्यते ॥ १९
 विनश्यति न सन्देहमिहकिंता न कृता यदि । यत्तमा मम सद्यस्तमिष्टकास्तनुपानय ॥ २०
 चूर्णेस्तासां तपाम्यैश्च मिश्रितैरपघातैः । कृतेस्तु पोष्टकैर्हस्ती मुकुरोगो न्नान्यथा ॥ २१
 इष्टकाश्च गुरोर्मंडे पुरुषाख्यस्य सज्जितं वै । अथैवानय राश्यां त्वं सद्यो हस्तौ सुखी भवेत् ॥ २२
 इति तस्य वच्यं भुत्वा हस्तिपो मनुजैस्सह । गुरोर्मंडादिष्टकाला नीत्वा चूर्णान्यकारयत् ॥ २३
 वैद्योऽपि चाग्रेयं, कश्चित्तच्चूर्णेऽपि तत्क्षणम् । अन्धिकःसदृज राश्यां सद्य एव ममार सः ॥ २४
 प्रातः काले गर्जं राखे सुत प्रोवाच हस्तिप । चिकित्सितश्च बहुधा राश्या सौमरिणा नृप ॥ २५
 भुत्वा राज्ञा गजं गच्छेत्पिपसादार्तिलिखन् । शतस्तपुरुषोऽभ्येत्य मुकोशसौ हतेष्टकाः ॥ २६
 पूर्वैष्टु पृष्टवान्देवस्त्वोऽपि मां सौमरिर्मपक्व । शया संपादिता देवगृहार्थं तां नृपोत्तम ॥ २७
 न दत्तं मत्सरेवैव तेन सर्वा विनाशिता । धृतवृत्तान्त इत्येव राज्ञा सम्प्रविधायार्थं सः ॥ २८
 पातयान् स शिवद्रोहकारणेन हतो गजः । ततो हस्तिपतिं हृदिशिरश्छेदयकायत् ॥ २९
 तदीयाद्यापि पुरुषाज्जाता तत्पापशान्तये । वैद्यमाहूय सर्वस्वमादायस्य तदा कथा ॥ ३०
 चिच्छेद् च शिरस्तस्य सद्य एव नृपोत्तम । पृष्टवान्वैद्यमाहूय किं कृतं भवतेत्ययम् ॥ ३१
 सौमरिः, ब्राह्मणं मष्टता प्रयत्नेन चिकित्सितः । तथापि नैव शान्तोऽस्य मदस्तपो हतो गजः ॥ ३२
 तमाह नृपशार्दूलस्तव शुद्धोद्दामाचरः । इष्टकापह्ना तेन पञ्चःपमगद्गजः ॥ ३३
 त्वाञ्चाद्य शुद्धिभ्यामीत्येव वदति मूमुजि । मन्त्री तमाह नृपतिं भवान् पूर्वं गद्गदितः ॥ ३४
 तद्गन्विनौ समम्येत्य चिन्तिता चक्रतुस्तत्र । ताभ्यां पुनश्चाभिहितं जिगमुभ्यां दिवं प्रति ॥ ३५
 इमञ्च सौमरिं प्रेक्ष्य क्षिपये त्वं मूर्खते । येषां व्याधिसमुत्पत्तिस्तेषामावाप्तिमिदं ॥ ३६
 अधिष्ठाप्य चिकित्सत्य एवमुक्त्वा दिवं गतौ । अनेन कारणेनैव नैव शान्तो भियग्नराः ॥ ३७

अनेनच कृता यत्र चिकित्सा व्याधिते जने । तत्र कोऽपि मृतो नैव गजमेक विना नृप ॥ ३८
 निगृहीतो यदि ह्येस्तदा कोवा चिकित्सक । इति मन्त्रिवच श्रुत्वा पुन प्राह नृपश्च तम् ॥ ३९
 यत्तसौ निगृहीतस्यादीश्वरोऽस्ति चिकित्सक । स एव प्रथमो वैवो विषमिलेय हि श्रुति ॥ ४०
 त्वमेवैन दुरात्मान अत्रिश्चिच्छम्य आचिरम् । अविचार्य शिवद्रोही मन्त्रिणा शिक्षितो भिषक् ॥ ४१
 इष्टकामित्तो राजा सौवर्णमिर्गुरो षडे । समान्य प्रार्थयामास ह्यमन्त्रागो ममाधुना ॥ ४२
 प्रणनाम शुभ भवत्य राजा प्रीतस्तदा शुभ । राजावृत्तिष्ट्योचिष्टेयव वादिनि वै गुरौ ॥ ४३
 पुण्यवृष्टिरभूत्तत्र देवदुन्दुमिनिस्सन् । तदैव ब्रह्मविष्णु तमूवतुर्नृपसत्तमम् ॥ ४४
 भवात्रोत्तिपरो राजात्रावाभ्यामिष्टमर्थय । ततस्तौ प्रार्थयद्ब्रह्मा नेष्टो मेऽप्यो चर ब्रह्म ॥ ४५
 मम देशे गहो मास्तु जनेष्वपि कदाचन । अयमेव चरो महामस्त्वेषमिति लोचतु ॥ ४६
 स-तहितैव तौ देवौ राजातुजाय ये शुभम् । जकार तस्य धर्मेण बहुकालमतन्त्रित ॥ ४७
 सारव्यस्यापि तस्यैव सुमिक्षो विषयोऽभवत् । यैरेकादृता यारैस्ते सर्वे निरप गता ॥ ४८
 बाध्यन्तेऽप्यपि ते सर्वे तेषा जेहनु निष्कृति । पूर्वोक्तनिरवाणाञ्च निकटे धूपते एव ॥ ४९
 तदेतेषामिति प्राह कृतानन्द शिखादज । श्रुत्वा तिलादजात्सर्वं शतानन्तो भयार्हित ॥
 तदानीमभवत्पूर्णा पुनश्शमुमचि-तयत् ॥ ५०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकरसंहिताया शिवरहस्यखण्डे
 उपदेशकान्दे षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥

शिवमकस्य वस्त्रावहारात् दुर्गेति श्रुतिः ॥ १

शिवमकस्य वस्त्रावहारात् दुर्गेति श्रुतिः ॥ १
 कथा प्रवक्ष्ये मित्रेन्द्रावृष्ट्युपमवधानत । सिन्धुदेशाधिप कश्चिकरनामा महिषति ॥ २
 साक्षान्द्विपुर शास्ति सर्वरक्षामिचित्रितम् । उपास्य स महाराजश्चक दृष्टासुरात्तकम् ॥ ३
 सप्तवाम्यजमनुज सर्वशत्रुनिर्हर्षम् । जित्वारतीस्ततस्सर्पात्राय चक्रे अयं विना ॥ ४
 तदा जितेषु रिपुषु मधुनाभा महीपति । मधुरेन्द्र महासत्त्वमुपास्य चिरकालत ॥ ५
 मेढ्रियावांसुरान् काशिमहाबलपराक्रमान् । श्लोघ कास्य नगर महासाल महाधनम् ॥ ६
 तदात्य-तमवापाय शिवार कट्मूषति । विजयारयो वसत्यस्य निकटे भटपुङ्गव ॥ ७
 सतु प्राप्य करं मृगमयीप्रचन तदा । मास्तु मीतिर्वेदाराज मित्रये मयि तिष्ठति ॥ ८
 उपास्यते मया नित्यं नृसिंहस्सर्वशत्रुहा । तत्प्रसादा-ममाश्रक स्यातु शक्नोति मानव ॥ ९
 इत्युक्त्वा निर्ययी शीघ्रं योद्धुमेन महाधनम् । असमार नारसिंहञ्च सर्वशत्रुनिर्हर्षणम् ॥ १०
 आविरासीत्सभमवानाराधेण समचित । क्षणाच्छान्तुरान् सर्वोत्थनाद घननिस्सृत ॥ ११
 मधुञ्च त महासत्त्व युमुजे स हरिस्तदा । एव हत्वा रिपून् सर्वांश्च क्षणादत्तरपीयत ॥ १२
 दृष्टैतदमुत राजा विप्रय स्वमत कर । पूजयामास नितरा देवपुत्रा तदादित ॥ १३
 तस्यात्मजदशहतामा चक्रे दौष्ट्य तदा भृशम् । सोऽयं कस्मिन्दिने चेक्ष्यतामने लालसत्तराम् ॥ १४
 तद्दामवासी धर्माव्यधूदो यस्या रतस्सदा । भस्मद्भासर्षपक्ष्मसां सत्तोऽपमपदो ॥ १५

धर्मस्य वस्त्रं वेदधायां धात्वा वेश्यास्तमप्ययम् । स्वयं धृत्वा ययौ तूष्णीं दुष्टशूरो यतस्तस्मिन् ॥ १६
 न ददौ प्रार्थितस्तेन बहुधापि दुरात्मवान् । प्राद्वैतद्विजयस्यायं शूचेष्टाञ्च तत्पितुः ॥ १७
 सोऽप्युपेक्षां चकारायं विजयो मूढचेतनः । तदा कोवाकुलोधर्मो भूतिवद्राक्षधारकः ॥ १८
 राजानं करुणामानं शश्वेतञ्च जगादह । ध्रियते च मया निर्लभं मम सर्वधनाशनम् ॥ १९
 वद्राक्षामिच भूरीमि ध्रियन्तेऽहर्निशं मया । तन्महीयं भवान् नृप वस्त्रं शूरहंतं कृतिनः ॥ २०
 धादाय दातुं पुण्यात्मन्विजयमको यतोऽहंति । शिवमकचनं केन वापहतुञ्च शक्यते ॥ २१
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शयेत्युक्त्वा महीपतिः । विजयं तं तदाहूय राजा प्राह यद्यः कटुः ॥ २२
 शिवमकस्य घसनं पुणेन हतमात्मनः । दापयैतन्महामूढ नोपेक्षां कर्तुमर्हसि ॥ २३
 इति राज्ञो वचः श्रुत्वा नृपं प्राह पुनर्वचः । शिवमको नचैवार्थं दासीगताः निरन्तरम् ॥ २४
 कवास्य भक्तिर्द्वेषो शङ्करे सकलतमनाम् । कथं वा मम वद्राक्षधारणेन शिवमिषा ॥ २५
 इति तस्य वचः श्रुत्वा नृपः प्राह पुनर्वचः । न पूज्यसे शिला सिंघा लिङ्गभावेन कथिता ॥ २६
 न नमस्किप्यते सर्वैर्विद्वद्भिर्देवतैरपि । तद्विभूतिवद्राक्षधारणेनैव केवलम् ॥ २७
 पूज्यते मनुजैस्त्वं कायवाहनसैरपि । योवा कोवा मरुत्तस्मान्मुक्त्वा जवरमसीद्वाम् ॥ २८
 प्रपञ्चं यत्कामादाय पुनहस्तासवापुना । इति कोवाकुलो राजा तमाह वचनं कटुः ॥ २९
 पुनश्च प्राह वचनं धिक्कुलैर्न दुराशयम् । त्वमेव त्वस्तुतं दुष्टं भर्त्सयन् कटुवाक्यैः ॥ ३०
 न दापयसि मूढात्मन् धातवानहमप्यतः । न दापयसि तस्मात्स्वं गच्छ गच्छ ममान्तिकाद् ॥ ३१
 शत्रुपाया प्रेयसिर्वैनं भर्त्सयन्मनैर्नृपः । तस्तुतं शूरनामानमाहूय क्रोधविद्धः ॥ ३२
 त्वया दुरात्मन् घसनं शिवमकस्य वै हतम् । शिवद्रोही ततस्तवं तु दण्य पयाधिचारतः ॥ ३३
 मयिचार्य शिवद्रोही वच्य इत्युच्यते कुचेः । इत्युक्त्वा स्वस्य पुरतश्चशासैनं महीपतिः ॥ ३४
 मय्यया तु शिवद्रोहो मम येति विचारयन् । तद् दृष्ट्वा तत्पिता दुःखाद्विजया कोपितान्तरः ॥ ३५
 धर्मं नृपान्तिकासीनमवमस्य दुरात्मवान् । निर्वयो स्वपुत्रं वाक्यैर्नृपययौ कथैरमुम् ॥ ३६
 तच्छ्रुत्वा न महीपालः कोवाकृतितमानसः । पुत्रं धात्वा शिवद्रोहनिरतं दुष्टचेतसम् ॥ ३७
 पादपूषणं करोत्येव महापापी दुराशयः । पुरतश्शिवमकस्य ममेदानीं भयं विना ॥ ३८
 तस्माद्वचञ्च पापिष्ठो वच्य एवाऽविचारतः । विचार्य मनसा नैवमानयामास तं गृहाद् ॥ ३९
 वचकञ्च गृहं तदा महाधनमनुत्तमम् । ततस्तमावतरस्तेभ्यं कोपेन महता पुतः ॥ ४०
 राजो निष्कटमागस्य नृसिंहं मनसा स्मरन् । तदाविरासीत्तहसा नृसिंहः कोपविद्धः ॥ ४१
 महाधैर्यैरवैरुद्रैर्बहिरीकृतदिङ्मुखः । तमेव भर्त्सयन् पापं विजयं दुष्टमात्रसम् ॥ ४२
 निन्दयामासिषा यतश्शिवमकं शिवमिषम् । तस्मात्स्वाम्युना पापिनं हनिष्यामि न संशयः ॥ ४३
 इत्युक्त्वा तं गृहीत्वाशु पाप्मिण्यां स हरिस्तदा । नृपस्य पुरतः स्वाप्य कोपाद्यैर्ममारदत् ॥ ४४
 ततः प्राह नृपं वीर्यं नार्त्सिहो महाबलः । शिवद्रोहं विना राज्यं निष्कटकमनिन्दम् ॥ ४५
 शाधिः पारयेन मायेन शासयन्द्रोदिषत्तया । यदा मां स्मरसि क्षिप्रान्तरात् तवान्तिकम् ॥ ४६
 संदरिष्यामि शङ्करे दास्यामि च तवेत्तितम् । निहतश्शङ्करद्रोही मया यत्कोऽपि मामकः ॥ ४७
 पातयन्विजयमकांश्च सुखेन वस भूषते । इत्युक्त्वाऽन्तर्द्वेषे शीघ्रं नृसिंहस्तत्र भूसुरा ॥ ४८
 ततः स्वमन्त्रेण प्राप्य राजा तुष्टया समन्वितः । धर्मं तं बहुमित्रैः प्रीणयित्वा घनैरपि ॥ ४९
 प्रेययामास पुण्यात्मा दत्त्वा वस्त्रं तदीयकम् । तेन दोषेण विजयं शूरं तस्मिन्मन्यते ॥ ५०

नरकेऽस्मिन्महाघोरे पीडयन्त्यधुना भयः । क्षुत्वाभ्य चरितं घोरं शतानन्दो मदाहुनिः ॥ ११
 पुनरस्मिन्महाघोरे पीडितान् पापकर्मिणः । पश्यन् नन्दिनं साक्षात्सर्वेशं कृष्णाकरम् ॥ १२
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे
 उपदेशकाण्डे सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ अथ नष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥

शिवविन्दकादीनां नरक प्राप्तिः ॥

भतः परं प्रवक्ष्यामि शिवनिन्दारतात्मनाम् । भस्मानिन्दारतात्मनाम् ॥ १
 रुद्राभनिन्दकानाञ्च रुद्रमकापकारिणाम् । तेषां यक्ष्याम्यहं घोरतरकेऽपि यातनाम् ॥ २
 शृण्वन्तु परिहाराय मुनयस्त्वेतितयवाः । ज्ञोतुंकाव्ये महादेशे पुरमस्ति तदावयवा ॥ ३
 ज्ञोतुंकाव्यं पुरं तत्र राजा परमधार्मिकः । कलाघर इति ख्यातः कलाघर इवापरः ॥ ४
 विद्वद्भिर्ब्राह्मणभेष्टैस्सह कालं नयन्नसौ । धर्मेण पातयामास पृथिवीं पृथिवीपतिः ॥ ५
 तस्मिन् कदाचिदास्यानमण्डपस्थो महामयमिः । कविभिः पण्डितैस्त्रिदशैर्वीरिभिर्यतिभिश्च ॥ ६
 कथाप्रसङ्गे संप्रुचे वाग्योऽप्यस्य दिग्गमनाम् । तत्र कश्चित्पाशुपतभारताण्यो यतीश्वरः ॥ ७
 राजानं वीर्य दृष्ट्वा कलाघरमापत । शृणु राजन् परं श्रेयश्श्रेयसां सकलामनाम् ॥ ८
 शिव एव सद्योपास्यो ज्ञेयो ज्ञेयश्च मुक्तये । स एव हि परं ब्रह्म तत्त्वञ्च परमं नृप ॥ ९
 परब्रह्मोतिः परधाम शिव एव पराधामम् । कार्त्तव्यं कार्यानाञ्च दैवतानाञ्च दैवतम् ॥ १०
 प्रणमन्सीह ये देवं ते हतार्था मचेतरे । तेषामेव वरा मुक्तिर्भोगस्तेषां महाभामनाम् ॥ ११
 नष्टैर्भयमसिद्धिश्च सार्वभौमावमद्भुतम् । स्वर्गाधिपत्यं ब्रह्मत्वं विष्णुत्वं वापि भूपते ॥ १२
 तदानीमवरो वासुदेवभारतिरावयवा । असहिष्णुशिववाचिष्यं महाराजानमावयत् ॥ १३
 शिवोऽसौ तामसो रुद्रश्चर्मास्त्रिधावमसपुत् । इमंशान्निलयोऽत्यर्थं भूतप्रमथसंहृतः ॥ १४
 सदा भोगरतो लोके स तु किं ब्रह्म भूपते । मुञ्चन्नमरणोऽत्यर्थं भोगभोगप्रदस्त किम् ॥ १५
 इति निन्दापरे वासुदेवभारति मुनिहनि । कर्माणि विधाय वै पाशुपतभारतिपोगिरादं ॥ १६
 अन्नाद्या शिवमाहात्म्यमुक्तमेतेन मिथुणा । तत्तत्संहारनशानां विष्णूनां प्रहणामपि ॥ १७
 तेषामस्वीनि भस्मानि कपालानि महेश्वरः । भविष्यद्दत्तमानानां स्वाक्षयार्थं प्रबोध्यन् ॥ १८
 अनित्याव्यञ्च वै तेषां भस्मेभुज्येन्दुशेखरः । शत्रूनां शयनं शोकं श्मशानमिति सूरिभिः ॥ १९
 सर्वञ्च सर्वसंहारे इमंशानं परिधीर्तितम् । तत्रैव एव वै रुद्रो नृत्पत्यंविदया सदा ॥ २०
 भतः श्मशाननिलयः शोकसंहारहृदिभुः । अन्नाद्या शिवमाहात्म्यं लोको याति परामयम् ॥ २१
 इत्युक्त्वा पुनरादितं शिवमक्तो यतीश्वरः । भवाभ्युपहतः पूर्वं सहाणो नात्र संशयः ॥ २२
 एतद्वन्नास्तिदण्डाच्च ये च भक्ता हरे तथ । ते वै पापघ्निनस्तन्तु दर्शनाप्रकाशदाः ॥ २३
 तस्य त्वं प्रथमं पात्रं शयस्य परिमोहितः । कञ्चसे त्वयश्च त्वं भसादृशायजितः ॥ २४
 त्वया संभाषणो दोषो महानस्ति न संशयः । पुरा दलेण यथाप्य देवाश्च आपयोऽमलाः ॥ २५
 जातादिशब्दद्वन्द्वस्यो दण्डिताश्च मर्दितसः । यस्य पत्रे न भस्मास्ते नास्ति रुद्राशमादिकाः ॥ २६

तं ग्राहणमपि प्राप्नो वर्जयेच्छुष्यत्वं यथा । तस्मात्स्वदर्शने दोषो महान् संशयान्धविच ॥ २७
 तदानीमत्र सदसि ग्राहणो ब्रह्मेकसरी । संवीक्ष्य तं पाशुपतभारतिः प्राह मोहितः ॥ २८
 किं भस्मनाभृतेन स्याद्ब्रह्मक्षतद्वयसंभवैः । नीजैर्वृत्तैर्विमुक्तिस्स्याद्विनाशानं वृधेरितम् ॥ २९
 लिप्तेन भस्मना किं स्याद्ब्रह्मैवंजैस्तद्वयैः । एतादृशानि वाक्यानि राजस्थाने धेद्वे किम् ॥ ३०
 तज्ज्ञाह योमी पाशुपतभारतिर्यित्सत्तमः । वेदानामपुराणानि धृतानि ब्रह्मबन्धुना ॥ ३१
 नैव ते नैवमुक्तानि क्षान्तिनोऽप्यनिनोऽपि वा । शशिप्रस्थापि वै मुक्तिर्भस्मद्राक्षघारिणः ॥ ३२
 इति सर्वत्र धेद्वेषु पुराणेष्वागमेष्वपि । बहुधाम्न्यस्यते लोके सर्वैरपि महात्मभिः ॥ ३३
 तावत्सैध धृतं भस्म तथा दृष्टाक्षमाक्षिका । त्रियेन सहसा लोके भस्मद्राक्षघारिणः ॥ ३४
 पाणिष्ठा अपि ते पूतास्तद्वये शशिप्रः स्मृताः । एवमुक्तेऽपि वै ब्रह्मेकसरी ग्राहणाधमः ॥ ३५
 पुनरेव कुतर्कोक्तिं ब्रोवाच सदसीदृशीम् । ततो हृष्टा पाशुपतभारतिर्भूपति तदा ॥ ३६
 ग्राह्यास्माभिः कृते शास्त्रमसक्ते पृथिवीपते । एताभ्यान्तु कुतर्कोक्तिरन्यते तव क्षमिधौ ॥ ३७
 तमाह तस्य वै शिष्यस्य सन्यासी गुरोऽधुना । किं फलं कलहेनात्र गच्छावाचामिदोऽधुना ॥ ३८
 उक्ते पुनः पाशुपतभारतिरशिष्यमब्रवीत् । शिष्यद्रोहितमाकेतो द्वेयेणाभ्याञ्च नः किमु ॥ ३९
 हानिः केति तदा प्राह शिष्यः किं वात्र नः फलम् । गच्छतां मरकं सर्वं गच्छावाचां प्रभोऽधुना ॥ ४०
 पश्नत्प्रभं सन्यासी सोमोऽपि शिष्यसंमतः । अनुनैवञ्च कथिते छेदमाभ्यां मृगान्दृणे ॥ ४१
 उचितं नैव गमनमुत्तरादुत्तरं मुदे । इत्युक्ते सति वै शिष्यो दुरात्मातीव कोपनः ॥ ४२
 भगवक्षत्र तिष्ठ त्वं गच्छामीति विनिर्गतः । तं ब्रह्मेकसरी प्राह शिष्येणैव तबोत्तरम् ॥ ४३
 वत्तं विनिर्गतश्चैन तव को मार्गदर्शकः । नेधे गते मतिश्चापि गता तव पतीश्वर ॥ ४४
 तदानीं तत्र परमशान्ताभवो ग्राहणोत्तमः । शिष्योऽहमस्य तिष्ठामि वक्ष्यिष्यामि पद्धतिम् ॥ ४५
 दुरात्मा गच्छतु शिष्यद्रोही शिष्यो न चास्य सः । मदं शिष्योऽस्मि ते ब्रह्मस्य वै साक्षाद्विद्यः स्मृतः ॥ ४६
 शुश्रूषां ते करिष्यामि प्रत्यहं क्षान्दबन्धुपः । अधीतवद्देशास्रोहं भस्मद्राक्षधार्पणम् ॥ ४७
 योगयोगिश्च तव शिष्यस्ये परिरुद्धात्तु मां प्रबान् । इत्यन्तिकस्यं पाशुपतभारतिर्ब्राह्मणं तदा ॥ ४८
 परान्याञ्च इष्टाग्रहं जग्राह च करं तदा । शिष्यमकस्य पुत्रस्यं शिष्यमको विरोधतः ॥ ४९
 इति शंसति तं तत्र पतीशेऽजान्तरे द्विजाः । भद्राव्यः प्राह सन्यासी न र्वं जानास्यमुं शृणु ॥ ५०
 येषवापतिरसौ दिप्रो बाळकोऽसि पतीश्वर । स्वमिन्युक्ते पुनश्चाह भूतिरद्राक्षघारिणः ॥ ५१
 शुद्धास्त्वर्थेय पूतास्ते तेषां दोषो न विद्यते । शिष्यमकस्य वै निन्दा त्वयात्र त्रियते द्विज ॥ ५२
 राजानं प्रेक्ष्य पाशुपतभारतिः प्राह तं तदा । शिष्यमिन्द्रापरं वाधुदेवभारतिप्रथ वै ॥ ५३
 ब्रह्मेकसरीणं भस्मद्राक्षणाञ्च निन्दकम् । शिष्यं मम शुद्धोदरतं वल्लभमादधम् ॥ ५४
 निन्दकं शिष्यमकस्य मद्राक्ष्यं नृपसत्तम । शिष्ययात्रु मदीपरलं चतुरस्रं न चेदहम् ॥ ५५
 शिष्यामि किं यदेदानीमिति वादिनि योमिति । अग्रवीचं मदीपालः प्रज्ञावस्तुप्रमाणम् ॥ ५६
 स्वमहिम्नाय वै स्वमिन् लब्धचक्षुः क्षणेन वै । शिष्यवैतानिति द्विजं सर्वं पश्यामहेयम् ॥ ५७
 उक्ते क्षणे पाशुपतभारतिरिदं वचनम् । स्वमहिम्ना लब्धचक्षुः कोपेन महता वृतः ॥ ५८
 अपैतेपाञ्चतुर्णां मूर्धस्त्वज्जगत् । पठन्तु पश्यतो राघः पुरस्तादवापदती ॥ ५९
 दतास्तेऽनितपातेन चत्वारोऽपि क्षणेन वै । पुनश्चाह स सन्यासी राजानं भीतमास्थितम् ॥ ६०

भवताऽङ्गीकृता राजन् शिवद्रोहपराजनाः । यतस्ते मदिरा नैव विक्षिताश्च महेनसः ॥ ६१
 ततो मम तु शापेन खरो भव नृपाधुना । मीतयोतोऽथ नृपतिः प्रणम्य वतिसप्तमम् ॥ ६२
 कृताञ्जलिपुटो मूर्ध्नि पञ्चिषपवसुं यतिम् । मन्त्रानानुष्ठितं स्वामिन् क्षमस्वमो ममेदंशम् ॥ ६३
 प्रणिपातावधिः क्रोधो महतामिति हि क्षुतिः । तमाह क्रोधताप्राक्षः पुनरसन्पासिपुङ्गवः ॥ ६४
 प्रायश्चित्तं धृती दष्टं स्मृतावपि महेनसाम् । शिवद्रोहप्रसङ्गस्य न कुत्रापि च निष्कृतिः ॥ ६५
 मया किमिदं कर्तव्यमदृष्टन्वीदृशं तव । भवतो मोक्षं नास्ति नृप जग्मनि जग्मनि ॥ ६६
 ह्यपुनरा निर्जगामाशु तदा पाशपतो वतिः । तथैव तस्य शापेन राजा पापेन तेन वै ॥ ६७
 पार्श्वी योनिमापन्नश्चकारोऽश्वनिना हताः । महाप्रभु कृताहो नो नैव जीर्यति कुपचित् ॥ ६८
 यमदूतैश्च ते भूयश्चकारोऽश्वनिना हताः । अष्टाविंशति कोटीषु नरकेषु निपातिताः ॥ ६९
 अपोमुखोर्ध्ववादास्ते याध्वन्ते इष्टवामिमि । धोवाक्षिनासिकास्थेषु चरद्भिः क्रिमिषां कुलैः ॥ ७०
 सततं मुषमानाश्च निदछ्यासा निरन्तरम् । पारं न दृश्यते तेषां कल्पकोदिशतेऽपि ॥ ७१

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यशब्दे
 उपदेशकाण्डे अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोत्पष्टितमोऽध्यायः ॥

देवाश्चवादिषु मनुदिकरणेन नरकं प्राप्तिः ॥

अतः परं प्रपद्यामि पुतराणां कथां द्विजाः । शृणुष्वं भद्रया सूवं मन्मुखाम्भुतिपुङ्गवाः ॥ १
 कलिङ्गेऽस्ति महीमानी कटकाक्ष्यं महापुरम् । तत्र राज्ञः कुमारोऽभूद्विरागो नाम वीर्यवान् ॥ २
 सुताको मन्त्रिपुत्रस्तु सुनन्दाक्ष्यः पुरोधसः । सुकुन्दो ह्यारपालस्य चत्वारोऽप्योन्मरातयः ॥ ३
 सर्वेऽपि स्वमकाले ते सर्वेविद्यासु शिक्षिताः । स्वकर्मनिरता नित्यं दानधर्मेऽहोयमाः ॥ ४
 तीर्थयात्रामतिस्तेषां कदाचिदुदमूत् द्विजाः । पितृमित्र कृतानुष्ठास्संगृह्य च धनं ददुः ॥ ५
 कटपादन्तिके ग्रामं प्रापुस्ते सुपुरामिधम् । तत्रेभ्यराज्ये शंभोस्सुरेभ्यरमहेक्षितुः ॥ ६
 तां रात्रिं वस्तुकामास्ते समाशोष्य परस्परम् । तां रात्रिं न्यवसद्वाजकुमारो मन्त्रिनन्दनः ॥ ७
 मिश्रानिरेमैठेवास्तं वपार शिवयोगिनः । पुरोहितसुतश्चापि सुनन्दोऽपि मुदाग्वितः ॥ ८
 विषुषाश्चरस्य भक्तस्य शिष्यस्य न्यवसद्गृहे । दास्यपुत्रस्तदाप्यो निवासमकरोऽवयम् ॥ ९
 भुक्त्वा ब्राह्मणरोहेषु नीत्वा ताञ्च निशां पुनः । मन्त्रेष्टुरवरमामं प्रस्थिताः काच्य एव ते ॥ १०
 मर्योमानं मुनिभेष्टं गौतमं ददृशुश्च ते । चत्वारोऽपि च तं दृष्ट्वा प्रणम्य चित्तपान्तिताः ॥ ११
 पावसदुनिशवृत्तान्तं वीर्ययात्राकुलं तदा । तानालोक्य मुनिः माह न युष्माकं प्रस्थिति ॥ १२
 तीर्थयात्रा यतो दूषयथ क्षीणायुषो भृशम् । अष्टाभ्यापि शिवद्रोहो युष्माभिर्भविताः कृतः ॥ १३

साधुश्लेऽत्र युष्माकं चतुर्णां पञ्चता घुवम् । श्रुत्वाऽपृच्छन् मुनेऽस्मामिदिशयद्रोहोऽत्र फाः कृतः ॥ १४ ॥
 यद् येन क्षयं यातमायुर्गौतम देशिकः । गौतमः — शृणु राजकुमारतत्र पूर्वमुदयमग्निदरे ॥ १५ ॥
 त्वया निरुसारिताः केशा दूषिता मणिधिद्य तैः । मन्त्रिपुत्रेणच मठे तां वृक्षष्टीघृतं कृतम् ॥ १६ ॥
 पुरोहितसुतेनापि शिवमठगृहे कृतम् । गण्डूषं ताममाक्रान्तं पादेन शिवयोगिना ॥ १७ ॥
 अघं कृतं शिवारामे द्वाः स्वपुत्रेण मोदतः । उच्यते दूषितं तेन शिष्टाण्युद्यमेन च ॥ १८ ॥
 स्मरन्तोऽपि कृतं सर्वैः पूर्वमुमुनिनेरितम् । किमनेनेति जग्मुस्ते नमस्कृत्य मुनीभ्यरम् ॥ १९ ॥
 तस्मिन्नेव खने राजपुत्रस्यामृच्छरोव्यथा । मन्त्रिपुत्रो गच्छेच्छब्दो मृगमुनेय गदेन धैर्यम् ॥ २० ॥
 पुरोहितसुतस्यापि रसना गच्छिता बहिः । द्वाः स्वपुत्रस्य नास्वप्रापयान् कचिरं चट्टम् ॥ २१ ॥
 कृतास्त्वयै अनेनैव नरकेष निपातिताः । राजपुत्रस्य शिरसि तीक्ष्णद्रवमपाकिन् ॥ २२ ॥
 सण्डकाश्च शिरशिष्ठया सिपिचुद्यामिपारया । पचमादिमिरूपैश्च पीटयन्ते त्वमकिहुरैः ॥ २३ ॥
 तावद्रथश्च जिह्वायां ततमापूरितं पुनः । गण्डूषणं कृतं येन तस्य कृतास्त्वमुद्धृताः ॥ २४ ॥
 मासिकायाश्च नाराचाश्चान्यस्यापि निपातिताः । एवमादिमिरूपैश्च यथैह पातनेशतैः ॥ २५ ॥
 पीटयन्तेस्य सदाकाळमहोर्कणं हि दुष्कृतम् । एतेषां पूर्वजाद्यापि पिबामादृशितामहाः ॥ २६ ॥
 इदानीमपि नैतेषां निष्कृतिर्न कालयात् । एवमेवमनेकेषु सन्ति तेऽपीदृशी दशम् ॥ २७ ॥
 प्रापुरेव न सन्देहः प्रसङ्गेनापि यापिनः । ध्रुवैतद्वन्दितस्तस्माच्छतानन्दो मुनीभ्यरः ॥ २८ ॥
 प्रणयोवाच भो नन्विन् ध्रुवैतश्चितं मम । शरीरं कंपतेऽस्यैव मनश्चापि द्रवत्यथो ॥ २९ ॥
 देवाश्च विष्णुप्रमुखा एवमेतद्व्योचिरे । तानुवाच ततो नन्दो ममाप्येवं तु यां किमु ॥ ३० ॥
 एतादृशानां पापानां प्रायश्चित्तं हि दर्शयम् । शिवस्थेति तदा ज्ञाप सर्वैरेतदिशयान्तिकम् ॥ ३१ ॥
 तत्र देवश्च देवीश्च प्रणम्य परया मुदा । स्तुतिश्चकार सोऽप्येवं ब्रह्मविष्णवादयोऽपि च ॥ ३२ ॥
 शतानन्दोऽपि स मुनिः प्रणम्य शिवं शिवम् । शतानन्दमपाकोष्य शिवश्रीतांशुभूषणः ॥ ३३ ॥
 भयता मुनिशार्दूल यद्यच्छोतम्यमस्ति तद् । धृतं किल मुक्तादेव मन्त्रितः प्रमथेभ्यदात् ॥ ३४ ॥
 इति मुपगतमीशानं शतानन्दो मुनीभ्यरः । धृतमेव मया सर्वं त्वमुक्तादिषु नदिनः ॥ ३५ ॥
 एषधेयं कृतानुजो निर्जगाम शिवान्तिकात् । ब्रह्मविष्णवादयो देवा विष्णुश्च विनाकिना ॥ ३६ ॥
 नन्दीचापि कृतानुजो द्वारदेशजगाम वै । तत्र तेनाम्यनुवाता ब्रह्मविष्णवादपरसुताः ॥ ३७ ॥
 शतानन्दोऽपि भगवान् सर्वं स्वं प्रापुराजयम् । इति सूत्रान्मुनिवराच्छ्रुत्वाद्भुतकथामिमाम् ॥

प्रशस्तं सुस्तदा सर्वं पुनः पुनरनर्पकम् ॥ ३८ ॥
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे
 उपदेशकाण्डे एकोनपण्डितमोऽप्यायः ॥

॥ अथ पण्डितमोऽप्यायः ॥

अज्ञानकृतं शिवापचारस्यापि नरकानुभवः ॥

क्षप्या — भगवानतः कृतं राजतनयायै किलापुना । अदान्यैतत्फलं मुकं चित्तिन्नरकेषु किम् ॥ १ ॥
 मद्राःममिध विद्वद्भिदिशयमकैः कृतं यदि । अज्ञानात्कर्म पत्तिकश्चिद्व्यापादामकं मनात् ॥ २ ॥
 तस्याप्यनुभवो दृष्टश्छतोवा भयता नृद । नरकेषु कचिदापि सत सर्वेषु सुवत ॥ ३ ॥

सूतः — ज्ञानादज्ञानतो चापि भक्तैरपि महाप्रमभिः । मयत्पारात्मकं कर्म यत्समाचरितं शिषे ॥ ४
 तस्यैवानुभवो दृष्टो ज्ञान्यस्य पशुकर्मणः । सोमशर्मा पुरा विप्रश्चिबशर्मा च भूचुराः ॥ ५
 तावुभौ सुमहात्मानौ सर्वज्ञौ च हृदमनौ । एकदा देवसेवार्थं गतौ देवालयं प्रति ॥ ६
 तत्र दृष्ट्वा लिङ्गमूर्तिं शिवं त्रिदशनायकम् । भद्रस्थिं तदा शंभोश्चकाते प्राक्षणावुभौ ॥ ७
 तदानीं पुनरेकेन दीपदान्त्रोक्तवायुना । न दृष्टस्तेन सोऽन्येन दृष्टो मोक्षाय तं प्रति ॥ ८
 स्वयं वा न चकारास्य पुनर्दीपसमुद्भवम् । निर्गतौ च यथापूर्वं कालेन विलयं गतौ ॥ ९
 ताभ्यां ता यातनाः प्राप्ताश्चकथस्ता वर्णितुं न च । पुनश्च पुण्यशर्मान्प्रदिशवभक्तशिवालये ॥ १०
 नाशोन्मुखं पुनर्दीपं यथापूर्वञ्चकार सः । व्यकुल्या तं मन्त्राग्नेतु सैवं किञ्चित्ससञ्जवे ॥ ११
 तेनापि नरके घोरे यातनास्सेहिरे चिरम् । मन्त्रतरं सारमेयस्सञ्जातो बहुधा चिरम् ॥ १२
 तथा सुप्रतिर्ज्ञोऽपि शिवयोगी जितेन्द्रियः । शिवार्थं प्रतिगृह्णाति मिसाम्प्रयत्नं बहु ॥ १३
 ददाति तद्धनं सर्वं शिवपूजातिकर्मसु । नाल्लिखेदाम् गृहीत्यार्थं तज्जलैः परमेशितुः ॥ १४
 कारयित्वाभियेकं तैरसि तत्सारमान्तरम् । तेनास्य नरके घोरे यातना समन्तायत ॥ १५
 रक्तादाक्ष्यै घृतेनान्यो वैश्यो मयस्या दिने दिने । दीपानुदीप्य बहुधा कुर्वन् रथं प्रदक्षिणम् ॥ १६
 तज्जालशार्कं सुबद्धं विधित्य प्रस्थं स्वयम् । तेनापि नरके तीक्ष्णे यातनास्सेहिरे भृशम् ॥ १७
 चक्रवर्तामिधः कश्चिद्दक्षिणे योनिपुङ्गवा । देवालयं महत्पुण्यं निम्नितं पापिनाऽन्तिके ॥ १८
 तत्रस्थितं पदैतेन दक्षिणेणापि सुप्रताः । अनुभूता पुराभमन्त्रा यच्चवन्तेन पातनाः ॥ १९
 नैवहीनोर्गतिं सम्यासी मास्वाण्यो मुनीश्वराः । मिद्रापरं शिवाभ्यासे पादेनाक्षलितोपतिः ॥ २०
 विजह्य दशदिशा तं पापिनं परमेश्वरम् । जगाम तेन पापेन तीमाः पीडाश्च सेहिरे ॥ २१
 तस्मात्क्षितेन्द्रियैश्चापि योतिमिध महाप्रमभिः । ज्ञानिमिध शिवद्रोहो मानुष्यः कदाचन ॥ २२
 शिवालये तदा शंभोरपकारः कृतो यद्दि । अनुभूय कलं पञ्चादन्ते मुक्तिश्च तद्दशम् ॥ २३
 शिवद्रोहस्तु वै तस्मात्प्रभोतभ्यो विज्ञानता । शिवद्रोहपराणां तु समीपे च न संयसेत् ॥ २४
 इति सूतात्ममाकर्ण्य मुनयस्संशितवताः । विस्मयं परमं गत्वा भयेनच शक्यपिरे ॥ २५
 परिहस्य शिवद्रोहं तपांसि सफलानि न । कथा भूता पदैतेषां पापिनां भवमेव नः ॥ २६
 प्राप्यक्षितं तदेतस्य शिववञ्चाक्षरस्मृतिः । दण्ड्यश्च हृदयामोले देव्या सह विनाकिनम् ॥ २७
 सूतोऽपि यथा चैतेषां तत्पापविनिवृत्तये । दण्ड्यो शिवमुपाकातं यद्वन् पञ्चाक्षरी मुदा ॥ २८
 भास्तेऽतिदृष्टदृष्टयक्षीणमेव न कश्चिद्यौ । पुनस्तु पूजामाहारस्यमपृच्छंस्तं मुनीश्वराः ॥ २९

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरचंडितायां शिवपदसंख्ये

अपरेशकाण्डे पश्चिमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकपष्टितमोऽध्यायः ॥

विष्णुनादात्मकस्य लिङ्गस्य पूजामहिमा ॥

सूतः — भतः परं प्रपस्यामि पूजामाहारमयीशितुः । यच्छ्रुत्वायमनुश्रवस्यथो मुक्तिपारं गमिष्यति ॥ १
 पूर्वकस्य महादेवः सादृष्ट्ये जगदरतिः । संहृत्य सकलं विश्वं स्वात्मनोऽप्यतिरेकियत् ॥ २

शक्त्या तु परया विद्या ननैको निशां सकाम् । सर्वेयन्ते यथापूर्वं सृजेमिति शङ्करः ॥ ३
 प्रजा तस्मादभूच्छ्रोमोः पुराणी मुनिसत्तमाः । मन्वन्त्यन्त्यव्याप्यमप्यपिचलीलया ॥ ४
 सद्रूपमात्रेण तदा मन्त्रं सकलं शिवः । तिस्रो मूर्ताः स्वात्मनैव सृष्टिस्थितान्तहेतवे ॥ ५
 मन्त्राकृतवपुशीलाष्टदानपि भगवानपि । देशंश्च ऋषिभिस्तार्घ्यं पितृनपि नरानपि ॥ ६
 अन्यच्च जगतां नाथः स्वावरं जङ्गमज्जगत् । रुद्राग्न्यावृणोर्ध्वं प्रमथान् प्रमथाधिपान् ॥ ७
 भूतानि भूतपैरेवं देवासुरमहोरमान् । जयीन् पितृगणान्देवो लीलया सकलक्षणात् ॥ ८
 उष्णावचानि भूतानि तथा शक्त्या जगत्पतिः । विष्ण्वादीनां महर्षीणां केवाञ्चिदधिकारिणाम् ॥ ९
 वैदागमपुराणानि शास्त्राणि विविधन्यपि । भगवाण्यमास शुक्रः स्थिताग्न्यामग्निं लीलया ॥ १०
 शशास ताम् पुनर्देवो विष्ण्वादीनमग्रमुः । मां पूजयत वै देवा भक्त्या माधपुरन्दरम् ॥ ११
 भावानुरूपफलदः प्रतिष्ठाया मया कृता । ततोऽधिकारं युष्माकं कल्पयामि हरे विदे ॥ १२
 ततस्तज्जलिहस्तारते प्रणम्य भवमूर्चिरे । परिपूर्णोऽसि भगवन् पुरुहूत पुरुषुत ॥ १३
 ध्रुवो वैदागमेष्वीश कथं पूज्यो हि नो वद । केनाकारेण वै देवः सर्वरूपः स्मृतः प्रभो ॥ १४
 विश्वरूपाय वै देव देवो वदति शो तमः । धर्मं कं विग्रहं हेतुं केन संपूज्य शङ्कर ॥ १५
 मयाम हे प्रसादस्य पात्रभूता जगत्पते । ईश्वरः — यस्यां कस्याञ्च वै मूर्ते पूजितोऽप्यहं मादरात् ॥ १६
 प्रसन्नो बाष्पितं दयां यस्य कस्यापि वा सुराः । किन्तु लिङ्गार्चकानाम् तु शीघ्रमेवास्ममीदृशः ॥ १७
 लिङ्गमूर्ते सदाकालं विना मन्त्रादिभक्तिकया । प्रसन्नो निवसाम्येव मक्तिमात्रं विमुक्तये ॥ १८

देवाः —

किं लिङ्गं भयताययातं केन लिङ्गी त्वमव्ययः । कथं वा लिङ्गसंज्ञाय चद विस्तरतो विभो ॥ १९
 ईश्वरः — अथकं लिङ्गमाख्यातमनन्तरमग्रं भुवम् । गुणत्रयं तदेवाहं सृजत्यवति इमि च ॥ २०
 तदेव मन लिङ्गम् तस्य रूपं चतुर्विधम् । परो विन्दुः परो नावस्तपरी विन्दुनादकौ ॥ २१
 वर्ययो भागनिष्ठाश्चकारोऽपि सुरेश्वराः । अपरो विन्दुनादी रणात्तदूर्ध्वमपरो ष्यलिः ॥ २२
 तदूर्ध्वं परविन्दुरस्यावरमादस्तदूर्ध्वकः । प्रणवो वेदितव्यार्थं नादो लिङ्गाकृतिस्रुराः ॥ २३
 विन्दुनादमये तस्मिन् लिङ्गे कप्रहितस्मदा । तस्मात्लिङ्गार्चकानां तु सद्यः प्रीतोऽस्ममीदृशः ॥ २४
 तस्मिन् लिङ्गेत्यर्थं पूर्णकन्या सर्वथा सुराः । जगच्च सकलं तस्मिन् तिलेतैलमिव स्थितम् ॥ २५
 प्रणवे लीनमत्रैव सृष्टौ सृष्टश्च हेम तत् । तत्सवरूपं पुनर्कोके लिङ्गवेद्यात्मके विदुः ॥ २६
 तस्मात्सवेदिके लिङ्गे लिङ्गार्चं संस्थितस्मदा । सवेदिकमिदं लिङ्गं रत्नकाञ्चनराजतेजः ॥ २७
 रत्नाभिर्दार्ढ्यमिन्द्रिगन्धपादपूर्वकैः । सनक्षय विधायैव पूजयच्चमत्प्रियताः ॥ २८
 वैदागमोक्तविधिना सर्वकालमतन्निष्ठाः । पूजां कुर्वन्ति ये नित्यं मुक्तिमात्रो भवन्ति ते ॥ २९
 दानानि बहवो यज्ञास्त्रापीन्द्रियनिग्रहः । सर्वं लिङ्गार्चनस्यैव कोट्यशेनानपि नो क्षमाः ॥ ३०
 तस्माद्विङ्गार्चकानां तु नैव जगत् न संसृतिः । तस्यां तु लिङ्गमूर्ते मां मदाशिवचपुर्णम् ॥ ३१
 माधपुरेण मनसा पूजयन्तु जगत्पते । ग्रन्थाण्डेषु च सर्वत्र तत्र तत्राप्यहं सुराः ॥ ३२
 लिङ्गमूर्तिमधिष्ठाय पूज्यो वेदोक्तवर्त्मना । केदारे च तथा काश्चां धीमिरी सर्वसिद्धिदे ॥ ३३
 भीमदक्षिणवैलासे यथास्थे महत्तरे । काञ्चीपूरेऽम्बणादौ च धीमदृदाचले तथा ॥ ३४
 चिदंबरे कुम्भघोषे मम्पाजुर्गमदाख्ये । मन्त्रात्मन्मन्त्रोमीदृशसतो कमलाख्ये ॥ ३५

हालास्ये च महास्यास्ये सेतौ रामेश्वरमिधौ । स्यान्नेषु चैवमादौ च प्रत्यष्टं लिङ्गरूपदम् ॥ ३३ ॥
 निवसामि सदाकालमुमया सह हे सुराः । तस्मान्मां लिङ्गमूर्तिस्थं पूजयःवस्त्रिं जगत् ॥ ३७ ॥
 यूयञ्जेलमिषायैवं तिरोभूजगतां पतिः । तत्र तत्रान्ददेशेषु पुङ्खतः पुरुषुतः ॥ ३८ ॥
 पूजयमानसदा सर्वैः पञ्चलस्यतस्सदा । चिन्नीदगण्यैस्सार्धं देवीस्कन्दविनायकैः ॥ ३९ ॥
 कैलासे च तथा तत्र महाकैलासपर्वते । मन्दरेच महामेरौ चकवाळगिरौ तथा ॥ ४० ॥
 शिखलोके च सान्निध्यं तत्र तत्राप्यनुग्रहम् । कुर्वन् सर्वात्मनामीशः स्वितः स्यानुर्जगन्मयः ॥ ४१ ॥
 ततो विष्णुमुखा देवा भूयश्च तपोधनाः । स्वसामीप्यसिन्धुर्ध्वं कृत्वा लिङ्गं सषेदिकम् ॥ ४२ ॥
 स्यान्नेषु च नदीतीरे पर्वताश्रेषु साहसम् । उपनारैस्समम्प्यर्थं पोद्गरीरुमया शिवम् ॥

पदं प्रापुर्यथाहं ते प्रसन्नादीश्वरेश्वरात् ॥ ३३ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकराद्विवाचां शिवहृदयस्थब्दे

उपदेशकाण्डे एकपष्ठितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥

काश्यादि क्षेत्रेषु विष्वादिदेवहृत शिवाराधनं ॥

कपयः — कैषु स्यान्नेषु देवेशमारराधुस्तुर्वयः । विविध्य चद विस्तारस्तु नो निश्चिंतं क्रमात् ॥ १ ॥
 सुतः — शृणुध्वमुपरसर्षे क्रमशो वक्षि मूर्तुरा । तदा विष्णुरमेवामा शङ्करमिषङ्करः ॥ २ ॥
 काशीं प्राणविमुक्ताश्चात्रैकवर्षावृत्तं ततः । कुर्वन्तपो महदोरं लिङ्गमूर्तिं महाशिवम् ॥ ३ ॥
 भजत्वा संपूज्य देवेशात् प्राप्तवान्परतुल्यमम् । प्रसन्नात् पार्वतीशानात् पैण्यं पदमुत्तमम् ॥ ४ ॥
 सर्वरक्षाधिकारिणे चामिदिको यथाविधि । शङ्खं चक्रं गदां चक्रं शार्ङ्गापान्नायुषामपि ॥ ५ ॥
 महालक्ष्मीपतियञ्च पीतमवामद्वन्द्वम् । रथं पञ्चधापीडं ददौ सर्वं सदाशिवः ॥ ६ ॥
 अग्नद्वेति चादितो देवदेवेन शूलिका । तदादिष तदा विष्णुशिखलोकादयः स्थिते ॥ ७ ॥
 लोके स्थितो ररक्षासौ जगत्त्रयमद्विन्दतः । छत्रं रत्नमयं तदधामरे मणिदण्डके ॥ ८ ॥
 विष्णुतीभिस्सुरास्त्रीभिस्सेव्यमानस्तु पार्श्वतः । यमुवास महाविष्णुर्बिष्णुलोकाः स्मृतस्तु सः ॥ ९ ॥
 सैव्यमानस्तु तत्रैव प्रक्षायैस्सुरयोविभिः । दुष्टानां निग्रहं कुर्वन् शिशूनामपि रक्षणम् ॥ १० ॥
 महदैश्वर्यसंपन्नो भवसत्कमलापतिः । काञ्चीस्थानमनुग्रह्य प्रक्षा संपूज्य शूलिनम् ॥ ११ ॥
 शीले लिङ्गेऽग्निपिच्छेऽं धरं प्राप सुदुर्लभम् । अधिकारञ्च यै रुष्टैरभियेकपुत्रमाम् ॥ १२ ॥
 सरस्वतीपतियञ्च लेभे हंसञ्च वादनम् । छत्रञ्चन्द्रकमं शुभ्रं चामरद्वयमेवम् ॥ १३ ॥
 विष्णुलोकादधोमग्रे देवाप्येवमपूजितः । उवास लोकं यमय महता ऐमवेन यै ॥ १४ ॥
 प्रक्षालोक्तसद्विषयातो माघा तस्यैव सुमताः । इति लेभे धरं हंमोर्ध्वज्ञा लिङ्गार्चनायलात् ॥ १५ ॥
 इन्द्राधीपर्वतं प्राप्य वृडयावास भावतः । मयं मयानीसदितं प्रसादाय घराभ्यङ्गम् ॥ १६ ॥
 स्वर्गातिथयं देवानामापिपत्यामिपेकनः । पुण्ड्रेमजापतिवञ्च गगमेरावतामिधम् ॥ १७ ॥
 उषैऽध्वममभ्येदं घञ्जामुचमद्वन्द्वम् । द्रुमंश्च कन्यकाभ्येनूः कामदाश्च महापशूः ॥ १८ ॥
 विष्णुमणिं तथा रत्नमुर्वेशाद्युत्तरादिषु । प्राच्या दिशोऽभिपत्यञ्च प्रसन्नादाय शङ्करात् ॥ १९ ॥

वपदश काण्डे — द्विपष्टितमोऽध्यायः

तथैव स्वर्गलोकस्यो मुञ्चन् दिव्यसुखं मुहुः । समृन्नासादने कुर्वन्तिमुत्सवापि यच्चरन् ॥ २०
 मरुणाद्रौ तथैवाग्निमिषिव्य सदाशिवम् । अनेकविधैस्तार्थ्यं संपूज्याप यत्रायम् ॥ २१
 ज्ञानीनामधिपत्यञ्च दक्षिणाशाधीनताम् । कृतमिषेको देवेन ज्ञायं वाहनमुत्तमम् ॥ २२
 आपुषानि च शक्यादि सादाञ्च दयितं शुभाम् । तथैवेशानया होय दक्षिणाशाधिगीश्वरः ॥ २३
 मदीनामधिपो होय तिष्ठत्येवाग्निमद्भुनः । केताराण्ये महाक्षेत्रे यमोऽपि यमिनां यतः ॥ २४
 यन्नाय देवदेवेशं प्रापनेकानयं यतन् । दक्षिणाशापतिव्यञ्च महिषं वाहनोत्तमम् ॥ २५
 कालदण्डाद्यापुषानि सर्वेषामानमतां पुनः । सप्तवर्तितया नीरवा पुण्यापुष्ये विचार्य च ॥ २६
 पुण्येन स्वर्गतिं तेषां वापेन मरुके स्थितिम् । यातनाञ्चापि मरुके सप्तत्यापानुत्पतः ॥ २७
 सन्धानपि महाभावात्मन्यस्यात्महितौजसः । चित्रगुप्तञ्च कार्यस्थं यवारास्य शिष्यः सयम् ॥ २८
 तत्रापि धर्मराजभोगी संयमिभ्यां शिवाद्यया । अनुपूषामिनां लक्ष्मीमास्तेऽपि प्रतापवान् ॥ २९
 गोकर्णैश्च शिष्यम्याने निरुतिः परमेश्वरम् । सप्तम्यर्घ्यं ततः प्राप प्रसन्नाञ्जगतीवतेः ॥ ३०
 दक्षिणापरदिश्वालमायञ्च विधिपूर्वकम् । यज्ञतां कलशाल्यं खड्गज्ञाप्तापुषोत्तमम् ॥ ३१
 ममिषिकञ्चाधिपत्ये रक्षतामपि सर्वशः । मद्याप्यनुभयप्रास्ते दत्तां देवेन संपरम् ॥ ३२
 जंघारण्ये सप्तम्यर्घ्यं प्रसेताः परमेश्वरम् । प्रापार्णवाधिपत्यञ्च यादसामन्यपामपि ॥ ३३
 यादसञ्चापि मकरमिषेकपुरस्सरम् । पक्षिमाशाधिपत्यञ्च वाशापीतापुषैस्तमम् ॥ ३४
 तथैव लम्बाः तार्वर्ण्यं महता प्रामयेन सः । वरुतेऽप्यपि सन्तुष्टो महातेजाः प्रतापवान् ॥ ३५
 यापुरदक्षिणकैलासे काष्ठहस्तिमहापुरे । समम्यर्घ्यं महादेवमुपचारैरनन्यधीः ॥ ३६
 यत्प्राप महेशानाहं प्रसन्नादीश्वरेभ्यस्तत् । पक्षिमोक्षरदिश्वर्यै चामिषिकः प्रतापवान् ॥ ३७
 याधूनामाधिपत्यञ्च षड्जाद्यायुधपूर्वकैः । मृगञ्च वाहनं लेभे सोऽप्यन्यप्रतिमोऽमुषि ॥ ३८
 तिष्ठेभ्यस्तमिषे तिष्ठयष्टे संपूज्य शङ्करम् । कुपेरः परया प्रसन्ना वरानाय महेश्वरात् ॥ ३९
 उत्तराशापतिव्येष पट्टमद्रो यमुष च । निधीनाञ्च मवानाञ्च पतितं चापिपुष्पकम् ॥ ४०
 विमानमपि देवेशाद्यक्षेभ्यस्तञ्च वाहनम् । नरं प्रतापसंयुक्तो वरुतेऽप्यपि तत्सज्जा ॥ ४१
 ईशानोऽपि महादेवं कमलाहवामिनम् । संपूज्य पत्रपुष्पाद्येपचारैरनेकधा ॥ ४२
 प्रसन्नेन तदा पृष्टः काभ्येक्षेति विमाकिता । प्रणम्य वरवामास वरप्रामानन्यधीः ॥ ४३
 समानानि च नामानि समानवपुरायुधम् । समानमपि समिहं यद्यदस्ति धिपस्य तु ॥ ४४
 वृषञ्च वाहनं तदहं प्रागुदीचीदिगीशताम् । एतत्सर्वमस्मै लेभे संप्राप्यैषां स्वयं पत्नी ॥ ४५
 मन्तेऽधिकारस्य पुनस्तपयुज्यं परमेश्वरः । कृत्वाऽन्तर्धानमापेक्षस्तोऽप्यप्यपि प्रतापवान् ॥ ४६
 काष्ठपामेव पुरा सूर्यः कमलैरीश्वरेभ्यस्तत् । समम्यर्घ्यान्यथा भक्त्या प्रसन्नादाप्तवान्यरम् ॥ ४७
 ज्ञायतुस्तमवेदानां मण्डले वसतिस्मदा । तदहञ्च रथ लेभे सप्ताभ्यपरिमण्डितम् ॥ ४८
 महाणायाधिपत्यञ्च ज्योतिश्चक्रञ्च सर्वतः (चक्रस्य सर्वदा) । कृतमिषेको देवेन दिनानामधिपोऽभवत् ॥ ४९
 कृन्मयोनमनुभाष्य चन्द्रदशदुरवलयः । भक्त्याऽन्यर्घ्यं महादेवं तत्र (पत्रैः) मुक्तामयैस्तुमैः ॥ ५०
 यत्प्राप शिवात् भीताप्रसन्नेश्वरमद्भुतम् । क्षिप्रानुचं द्विजेश्वरमोषधीश्वरमेव च ॥ ५१
 विमूषणत्वमीशस्य सुदुर्लभमवाप सः । प्रत्यहं तावुमौ मेरोः प्रदक्षिणपरी मुदा ॥ ५२
 शिवावासस्य सवतं ग्रहेत्यैश्वर्यप्रियैः । मौमो युषो शुद्धशुक्लनिर्घृतेच पञ्चच ॥ ५३

मभ्यर्जुने च हास्ये सेतौ श्वेतवने (घटपने) मुदा । वेदारण्येच पञ्चैते पञ्चसपि पिनाकिनम् ॥ २४
 प्रसाद्य परया भक्त्या प्रसन्नावापिरे घटान् । ऊर्ध्वमण्डलतस्तोमस्ययोरुपरि स्थितिम् ॥ २५
 आधिपत्यञ्च सुमहद्वोकानां सुखदुःखयोः । सर्वैरपिच पूज्यार्थं सर्वोपद्रवशान्तये ॥ २६
 देवासुराणांमाचार्यां गुरुशुक्लौ हतौ तदा । ईश्वरेणैव देवेन प्रसन्नेन मुनीभ्यः ॥ २७
 सतापि श्रवणः पूर्वं देवदेवं सभापतिम् । चिदम्बरे समम्बर्च्य मध्ये दधत्तवः प्रभुम् ॥ २८
 मयापुनरमीशानाम् प्रहानामुपरिस्थितिम् । पुनर्देहान्तरे मुक्तिं मुमुदुः प्राप्य ते वरम् ॥ २९
 सर्वशास्त्रार्थविद्वानकुशलाश्च तदाजया । वसिष्ठाया महात्मानस्तेश्यापि महितीजसाः ॥ ३०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे द्विष्टितमोऽध्यायः ॥

॥ मय त्रिपटितमोऽध्यायः ॥

काश्चादिषु द्युवादिष्ठत द्विपार्चनम् ॥

सूतः — श्रुत्वा मौलानपादिस्तु कास्यां शिष्येभ्यं शिवम् । समम्बर्च्य महेशानाम् प्रसन्नादात्तवाम्बरम् ॥ १
 नक्षत्रमुनिपुत्रानां मण्डलोत्प्रेक्ष्यति वराम् । मेघीभूतो प्रहानाश्च आमयद्रेव तानमुवा ॥ २
 सर्वोपरि कृतावात्मस्विष्टस्त्याप्यर्ध्रमन् । कुम्भपणे पुरा शेषस्तर्पेण भोगिनां वरः ॥ ३
 प्रसाद्यपरमेशानं भूषो भारं यभार ये । महाप्रतापसंयुक्तो यदतेऽप्यप्यं वराम् ॥ ४
 एवं स्वामिषु सर्वेषु भूष्यां पर्वतमूर्धसु । वदीनाञ्चैव तीरेषु देवाश्च मुनयोऽसुराः ॥ ५
 सिद्धाश्च गहवायका विष्णुधरमहोद्याः । किवराश्च मुनिनेष्टास्तथा किंपुत्रादयः ॥ ६
 मनुष्याश्च महादेवं भक्त्याराप्य लदाशिवम् । स्वं स्वं पदमनुशप्य सुखिनो मुदमापिरे ॥ ७
 नावानां गहवायाश्च कण्ठवोरमरससम् । किवराणां मनुष्याणां किंपुत्राणाञ्च सर्वशः ॥ ८
 प्रापुटीशवराचे ते ह्याधिपत्यमकुण्ठितम् । मेघानावधिपाभ्ये दिग्गजा वेष केचन ॥ ९
 भट्टौ च ये महानगाश्चत्तापिच मदीधराः । ये येऽधिपाः स्थिता येवाते ते देवप्रसादतः ॥ १०
 लब्धाधिपत्या विक्षेपाः नान्यथा मुनिनत्तमाः । तस्माच्छ्रेयोर्विमिस्तर्पैः स्वात्मनो मनुजोत्तमैः ॥ ११
 शिवपूजा सदाकार्या मुक्तिमुक्तिफलप्रदा । शिवपूजाप्रभावेन केचिन्निद्राः यभूधिर ॥ १२
 नद्यापि सिद्धयिषयाता योगिनः कपिलादयः । भवेके सोऽकर्तारो ह्यनेके नित्यतां गताः ॥ १३
 शिवलोकं ययुः केचित्साकोक्यमवरे जनाः । सामीप्यमपि साक्यं सायुश्यमपि तत्पराः ॥ १४
 देवास्तुमनुष्येषु शिवपूजाप्रमादतः । अधिकैश्वर्यसंपन्ना विषयाता सुवनप्रभे ॥ १५
 केसिर्वैश्वर्यलाभेन मुक्ता मोहवन्तां गताः । यष्टाः पुनश्च संसाराण्डिवं पूर्ववदापिरे ॥ १६
 जयाधितश्च यद्वरसमम्बर्च्यं जगत्पतिम् । विजित्य शत्रून् संप्राप्ये शशासुः पृथिवीं पुनः ॥ १७
 बलाधितश्च यद्वचो यत्त सुबहु लेमिरे । पुत्रान् पुत्रवर्धनोऽभ्येपि दारानपि मनोहरान् ॥ १८
 पशुकामः पशून्धन्यश्चकामाश्च लेमिरे । सौमार्ण्यं कान्तिमहूय स्याद्य सत्यं वराकमम् ॥ १९
 मसिद्धिञ्च जगत्पतिन् भर्वांमिष्टञ्च लेमिरे । ययैष्येतेष्वनेकेषु सेतिहासेषु काञ्चत ॥

संप्रहेण कथामाया चर्च्यन्ते शृणुताधुन ॥ २०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यखण्डे

उपदेशकाण्डे त्रिपटितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ अनुपपत्तिमोऽध्यायः ॥

भृगुमहर्षिणा विष्णवे शायदानम् ॥

सूतः — विष्णुः पुरा पुराततिमाताम्यं पुरुषं परम् । अपिश्रवसमुद्भूतविनिपाताननेकशः ॥
 निर्धूयाभीष्टपुत्रकृताऽजलाभमवस्रवान् । तेषुकांश्चिदित्थंहासन् महापुण्यान्वदामिव ॥ १ ॥
 एकदा कलहे कृते ब्रह्मविष्णोः परस्परम् । कर्ताऽहं जगतां न त्वमहं न त्वमिति क्रुधा ॥ २ ॥
 तपोऽद्भुतेशान्तिं कुर्वन् सधैर्यश्वरेश्वरः । उत्पाद्य मैत्र्यं तेन मण्डलस्थं सत्यं रथे ॥ ३ ॥
 मत्काप्रेण विचेलास्य पञ्चमं सूर्यसूर्ययम् । उर्वारककलं पट्टकोमलं लीलयेश्वरः ॥ ४ ॥
 सञ्चिद्य तत्कपालेन धैर्येण धृतेन च । विष्णोरेहदृतेऽशान्तिं रक्षमिहाल्लेन वै ॥ ५ ॥
 विमोदयिष्यन् मित्रार्थं प्रेषयामास मैत्र्यम् । विष्णुद्विर्वा कलाष्टाप्राचिद्यत्वा रक्तं निजे दधौ ॥ ६ ॥
 रक्तस्य विरहान्मूर्त्तामघाय पुरुषोत्तमः । पुनश्च धैर्येन्द्रस्य करस्पर्शेन मिथ्यैव ॥ ७ ॥
 मूर्त्तां विहाय सहसा लज्जयन्तः पुनर्हरिः । अहंकार्य कृतोऽस्यानिश्चासितास्तेन वैषयम् ॥ ८ ॥
 तावापविनिवृत्त्यर्थं शिष्यपूजां प्रकुर्महे । मय्याजुर्न समासाद्य समग्रद्वयं जगद्रुक्म् ॥ ९ ॥
 मैत्रे कृतार्थमात्मानं पूर्तं सधैर्यश्चानात् । कृपया देवदेवस्य प्रसन्नस्य पिनाकिनः ॥ १० ॥
 विष्णुलोकं यथापूर्वं जगाम गच्छेन सः । पुनश्चाप्येकदा विष्णुर्दृष्ट्वाऽस्मद्विद्वतः ॥ ११ ॥
 प्रसूना स्पर्धमानोऽसमीश्वरोऽहमिति क्रुधा । महास्निग्धाकृतोर्वूलमदृष्ट्वा पुनर्कल्पितः ॥ १२ ॥
 प्रणयस्य च देवानामभ्युपन्यसनं हितम् । तावापविनिवृत्त्यर्थमदृष्ट्वाऽस्मद्विद्वतः ॥ १३ ॥
 तत्रेश्वरं समाराध्य प्रसादेनाख्यवै विभोः । अपराधविमुक्तात्मा जगाम भवनं स्वकम् ॥ १४ ॥
 पुनश्चाप्यकरोविष्णुरेकदाऽस्तुरनिग्रहम् । पराजये तु देवानां देवास्तुमहाहवे ॥ १५ ॥
 तदानीं तुमुके पुनरे विष्णुना लुदिता भूताम् । भूयाश्चर्म समासाद्य भृगुपत्नीं तपस्विनीम् ॥ १६ ॥
 श्वापतिं शरणमासेदुरास्य हरिर्निर्जितः । तदाश्ममपि प्राप विष्णुश्चकचतः स्वयम् ॥ १७ ॥
 संदरमसुरास्तत्र भृगुवल्गया निवारितः । नैवाश्रमः प्रवेष्टव्यस्तत्राऽसन्निरिते मुनौ ॥ १८ ॥
 नदन्तस्या न हन्तस्या दितिञ्च मनुषासकाः । मया हत्तामपास्तये मामार्हिसीजेनार्द्धम् ॥ १९ ॥
 दुष्टानाममयोगनिष्ठे जगतामिति हि क्रुधा । चक्रेण संहरन् देवाश्चिच्छेद्व च शिरस्तदा ॥ २० ॥
 तेषाममयदाऽप्यश्च भृगुवल्गया जनार्दनः । निर्गतैव ततस्तत्सिद्धाश्रमाभ्युपवृत्ते ॥ २१ ॥
 दधरां भृगुरभ्येत्य दैत्यैरसहजिज्ञां म्रियाम् । निष्ठश्चिरार्थं क्षान्तदृष्ट्या विश्राम माचवम् ॥ २२ ॥
 सुकोच हरयेऽत्यर्थं हन्ते दैत्यैः स्मिन् अपि । अशरणश्चिन्मुपवर्त्तौ जन्माभ्यस्तस्य कोटिशः ॥ २३ ॥
 तत्र स्त्रियाञ्चपिबियोमोस्त्विति दुःखदः । जगत्स्यैव ये मत्कारस्तन्तु पापज्जनस्तु ते ॥ २४ ॥
 शन्यैवमात्मनः पत्नीं सन्ध्यायोज्जीव्य निधया । मृतसत्त्वोभिनित्यैव सिद्धया परमेश्वरात् ॥ २५ ॥
 सतो विष्णुहममकार्ण्य मीतमीतोऽसुरार्दनः । तच्छापमिनिवृत्त्यर्थं काञ्चीमभ्येत्य कामदाय ॥ २६ ॥
 संपूज्य देवदेवेशं दृष्ट्वा देवं कृपोपदि । प्रणम्यामर्षयश्चापमोक्षं मीतेन चेतसा ॥ २७ ॥
 मद्भक्तैरेकतं विष्णो तैः कृतं च तदन्यथा । अहं न पारमार्थ्येव प्रतिज्ञा मया कृता ॥ २८ ॥
 इति केऽयमाभास्य हरिकेशः स्मयन्निव । भृगुमाह महादेवः स्मृतमाथापते मुनिम् ॥ २९ ॥
 विमोक्षय हरिं श्रपात् सुगो बह्मनिषदात् । मदर्थनास्तं (पत्नीं) विद्धि मत्तश्च मुनिसत्तम ॥ ३० ॥
 दशास्तु जन्म तद्विष्णोरेकस्मिन् जन्मनि । स्त्रिया विपुकोऽतिचिरं दुःखी भवतु नान्यतः ॥ ३१ ॥

मदाज्ञया कुरुष्वेदं मङ्गलानां त्वमश्रयीः । तथास्त्विति मुनिः श्राह प्रणम्य परमेश्वरम् ॥ ३३
 तदा पुनरुमाकान्तं रमाकान्तः प्रणम्य तम् । प्रार्थयामास यमवन् दशसखिव जन्मसु ॥ ३४
 ममाज्ञाननिवृत्त्यर्थं निशहानुग्रहौ कुरु । त्वमेव देवदेवेश दयालो भक्तवत्सल ॥ ३५
 तदुपभृत्य भगवानस्त्वित्यन्तर्धिमाययौ । नारायणोऽपि भगवान् स मेवाध्रममाधायत् ॥ ३६
 पुनश्चाप्येकदा विष्णुर्वेदोद्धारणकर्मणे । शार्फरी योनिमासाद्य संहरिष्यन् स तस्करम् ॥ ३७
 वेदानां सोमकं दैत्यं विनिगृह्य च लीलया । वेदांश्च वेद्यसे दत्त्वा यथापूर्वं जनार्दन ॥ ३८
 बहद्दारेण तेनैवार्थवानाञ्च भेदतम् । कुर्वन् सर्वान् समाकृष्य भक्षयामास भावयः ॥ ३९
 ततो मीता विरिञ्चयाद्याशहरे लोकाद्भुतम् । कैलासवासिभं देवं मीनयित्वा व्यजिज्ञपन् ॥ ४०
 देवेनापि समविप्रदशास्ता योगी तदाज्ञया । कैवर्ततं समासाद्य मध्वं मत्स्यकपिणम् ॥ ४१
 विनिगृह्याक्षिपुगलं कुरुविन्दमपि वमम् । नलाग्रेण समादाय शिवाग्रे विनिधेयन् ॥ ४२
 निधायैव समदृष्ट्य तस्यै योगी कृताञ्जलिः । तदा ब्रह्मादयो देवा महादेवं समार्थयन् ॥ ४३
 ययं मत्स्येन वेवेश पीडिता भृशमीश्वर । सोम्यं विनिगृहीतश्च जगतां हितकाम्यया ॥ ४४
 तस्यास्याक्षिपुर्गं रेतस्यारात्यामरणे मयिः । हति संघार्थिभ्यो देवैस्तदक्षिपुगलं मणिम् ॥ ४५
 इयार मुण्डमालायां द्यानिधिर्मातलः । यतमोहः पुनर्विष्णुत्वात्वा देवं जनार्दन ॥ ४६
 शिवपूजाप्रभावेन पूर्वं सोमकमर्दयम् । मोहेनैव ततः पञ्चाङ्गनन्ति तमसावृत ॥ ४७
 शास्त्रितोऽसि जगद्धात्रा कृतार्थोऽसि ततः कृतः । एतद्भागो निवृत्त्यर्थं पूजयिष्यामि शङ्करम् ॥ ४८
 इति काञ्चीपुरीं प्राप्य पूजयामास तत्र तम् । मत्स्यरूपाय चै तस्यै प्रससाद्य विनाकपुङ्ख ॥ ४९
 घरेण छन्दयामास मत्स्यरूपं जगत्पतिः । कृतोदरश्च तेनापि निग्रहोऽयमनुग्रहः ॥ ५०
 ममास्तु देयद्वयमा मत्स्यरूपं तु मां जनाः । ये यन्नन्ति जगत्संस्तेषामपि प्रदोः भय ॥ ५१
 छपया तप देवेश वरदोऽसि महेश्वर । मत्स्यवरितमायस्यं हितिक्ष जयदीश्वर ॥ ५२
 इतीशोऽभिहितः पूर्वं विष्णुना मत्स्यकपिणा । दत्त्वाऽन्तर्धानमवमत्स्योक्तानां हितकाम्यया ॥ ५३
 विष्णुश्च वैष्णवं लोकमासाद्यालवत्सकम् । पुनश्च विष्णुरम्यसिन्धुगे कुर्मः यमेत्य चै ॥ ५४
 मग्नान् मयर् कृत्वा योषन् कृत्वा च यासुकिम् । देवासुरगणैस्तत्कं ममस्य हरिस्तामरम् ॥ ५५
 भृशुश्च समासाद्य तेन यथैव मोहितः । सुरान् संक्षोभयामास सागरैस्तद्व कण्ठयः ॥ ५६
 ततो देवासुरस्तथैवं देवं गत्वा व्यजिज्ञपन् । तदानीं देवदेवोऽसौ विभ्राजन्मरिचमम् ॥ ५७
 तदिग्रहार्थमाचष्टे देवानां हितकाम्यया । शुण्डाग्रेण तदा कूर्चमादाय गणनायक ॥ ५८
 सम्यगुचानितं इत्थं संपीठ्यास्यैव करम् । देवैश्चपि च पश्यासु शिवाग्रे सन्नप्रेषणम् ॥ ५९
 तदानीमीश्वरो देवान् समालोकेदमवधीत् । मनेन कच्छतास्य मे किं यावि यदतापुना ॥ ६०
 ततोऽभुवन् प्रणम्येशं ब्रह्मादिगिबुधैश्चतः । सरसस्त्वमनेनास्मान्निष्करोण गदीश्वर ॥ ६१
 तस्यैव वापकश्चैव तथोऽस्तु विमूषणम् । कूर्पांस्त्रि मुण्डमालायां नायकायमुपैरिवदम् ॥ ६२
 विष्णोरपीदं दत्त्वा तु नन्दद्वारो भवेत्पुनः । विष्ठापितस्तुरैरेवं विन्वेशोऽप्यासृष्ट्य तत् ॥ ६३
 विष्णुश्च यतसंमोहो त्रिभ्योऽर्चार्थविप्रेर्बलात् । अनगास्तसंभूराश्च सनाकरतिवन्दिताः ॥ ६४
 एकदा पीडितो देवा दिरण्यादेण वैरिणा । त्रिभ्युं शरणमग्नेस्य सयाचयपुस्ततो भयम् ॥ ६५
 दत्त्वा तु तेनाममपमत्तुतारिस्तुतामणीः । यारुदं कृमासाद्य ब्रह्मनासापुटाग्रतः ॥ ६६
 दिरण्याक्षमसौ दत्त्वा भगामपुत्रहारे याम् । तेन यथैव स हरिर्बलवानाञ्च भेदतम् ॥ ६७

सतानां मूयराणाञ्च चकार सुमहद्वपुः । दृष्ट्वा त साहसं विष्णुं देवास्सन्नद्धास्तदा ॥ ६८
 चञ्चिद्वग्महेशाय वराहाद्वयमायतम् । ततो देवास्त्रिदेवोऽपि वराहस्यास्य निग्रहे ॥ ६९
 सुवङ्गमं शिशुं पुत्रं सन्दिदेशात्मनः प्रभुः । तदाज्जया कुमारोऽपि वराहं पर्वताकृतिम् ॥ ७०
 अप्राप्य शृङ्गे दस्ताभ्यां परिभ्राम्य च लीलया । संहृत्य शृङ्गमस्यैकं निक्षेपे सविधौ विमोः ॥ ७१
 कपर्दगतनःदांशं द्वितीयमिव शङ्करः । वधावामरणत्वेन देवानामपि पश्यताम् ॥ ७२
 मूकमारोप्य तं पुत्रं लज्जयामास इष्टधीः । ब्रह्मादयोऽप्य विबुधा नमस्कृत्य यथायथम् ॥ ७३
 अमुदेवं तदा विष्णुर्वातमोदस्तमुत्तितः । पुनश्च पूर्ववदेवं समाराधय्य निवृत्तिम् ॥ ७४
 एकदाच पुनर्विष्णुर्दिरण्यं दानवैश्चरम् । संहसिष्यन् समन्यर्च्य शिवं लज्जयरोबली ॥ ७५
 मृसिहवपुरास्याप वक्षो म्रित्वा नलैः पुनः । पशौ क्रोधेन तद्रक्तं संहत्वासुरसैनिकाम् ॥ ७६
 मरुद्दारेण तेनैव सखां संहर्तुमुद्यतः । ततो देवा प्रयाविष्टाश्शरणं प्रापुर्भीमम् ॥ ७७
 भीमद्रं तदा देवस्तसन्दिदेशास्य निग्रहे । शर्यं कपमास्थाय बीरमद्रः प्रतापवान् ॥ ७८
 पृथीत्या नारसिंहं तं क्षिपाम्बुजात्मीलया । म्रित्वा त्वचमतिलच्छामुशायमनुपाहरत् ॥ ७९
 तदाप्रभृति देवोऽपि भारसिंहाभ्यरोऽमवत् । सोऽपिदेवं समाराध्य विगतैना वमूवह ॥ ८०
 एकदा पुनरेवैव बलिनिग्रहमाचरन् । वमूव काश्यपसुतो यामनो मधुसूदनः ॥ ८१
 ईश्वरासुरोभ्येत्य यागशालामयावत् । पञ्चममितां भूमिमात्मनः स्थितये पुनः ॥ ८२
 प्रतिगृह्य ततो भूमिमेकेनैव पदा दिवम् । विह्वलयन्पदात्तामादूर्वाणि कातपृथ्वीतरे ॥ ८३
 निवेश्य राज्यं मूयोऽपि देवैर्द्राव्य विविक्रमः । दायाऽण्डमेतद्ग्रासं स्वाधया संयर्षयपुनः ॥ ८४
 ततो देवैर्महादेवो ज्ञात्वा बुभुक्षन्तमस्य तु । मेत्वं सन्दिदेशास्य निग्रहे मेत्याकृतिम् ॥ ८५
 सोऽपि तं त्वत्पाऽभ्येत्य बुद्धमण्डात्प्रभृद्युतम् । ग्रहत्पोरसि हस्तेन निषालोकृत्य च त्वचम् ॥ ८६
 भारमनः कञ्चुकरत्नैश्च दधावामीलकोमलम् । तस्यास्यपि महदीर्घं कङ्काळाक्यं दधौ करे ॥ ८७
 ततो जम्बुनिपातङ्गास्तदा सर्वे सुरादिवम् । तपैन्द्रोऽपि महादेवं समाराध्य यथापुरम् ॥ ८८
 शान्तापरारक्षसममूळगाम च यथागतम् । एवं दञ्जावतारेषु निगृहीतः पिनाकिना ॥

पञ्चाक्षनुपृथीतया वक्ष्ये शृङ्गवन्तु तत्कथाम् ॥ ८९

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरचरितार्थां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे सप्तपष्ठितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चपष्ठितमोऽध्यायः ॥

भृगुशापानुक्षारेण विष्णोः दञ्जावतारप्रतिः ॥

सूतः — जामदग्न्योऽयं रामोऽभूद्भगवान् पुत्रपोत्तमः । भृगुतोऽप्येन तेनैव रेणुकायाञ्च तत्प्रियाम् ॥ १
 तञ्चकार पिता रम्यं नाम्ना कृपादीनिदमम् । उपनीतञ्चकाळेन रामः पित्रामहर्षिणा ॥ २
 सुष्यणरो नित्यं धृष्टयाऽनन्यमानसः । केनापिकारणेनैव कदाचित्पितृचोदितः ॥ ३
 रामोयातुतिरादितेन रेणुकापाञ्चकार ह । ततः प्रीतेन मनसा रामः प्रोक्तो महर्षिणा ॥ ४
 सुष्यया प्रीतं मां विदि कथयन्तु । ययन्यो यो वरोऽमीहस्तं तं सर्वं दशमि ते ॥ ५
 इति रामोवचः श्रुत्वा पितृर्दमे वारनिमान् । मातुः पूर्ववदुत्थानं धरं वक्ष्ये स मादितः ॥ ६

पितुः कोपपरित्यागं कोपनस्याधिकं मुनेः । स्वस्यापि शिवपूजायां श्रद्धायावमनारतम् ॥ ७
 धरत्रयं तदा रामो लब्धवात्पितुरन्तिकान् । वनयाप सपञ्चतुं शिवपूजापरायणः ॥ ८
 तस्मिन् गतेऽर्जुनो वाक्पयस्कपोऽमुनीश्वरम् । कृतवीर्यसुतो धेनुं कामोपपदमृषिताम् ॥ ९
 प्रत्याख्यातो यदा राजा मुनिना कृतवीर्यजः । कोपेनाप्य शिरःक्षेपं कृत्वा प्राहिंमतीमगात् ॥ १०
 जमदग्निप्रिया साऽपि रेणुकायां विवेश ह । महत्यैव तदा वृक्ष्या शशामाग्निश्चितागतः ॥ ११
 सा पुनर्दग्धवसना रेणुका श्रमिमाविनी । दुःखेन महताक्रान्ता लज्जया च यराङ्गना ॥ १२
 नियतपथैस्समापृच्छाद्य मन्त्रानूकनितं बकौ । वण्टाद्व्यभेमिमासाद्य कश्चिन्कालमुवाच ह ॥ १३
 तत्र पोष्टामिधः कश्चिन्मातङ्गाश्वाद्यं कामिनी । राक्षसतुलां पिष्टापैरभिततां सुशान्तुताम् ॥ १४
 एतत्सर्वमशेषेण ध्रुवा रामो यनयतः । ईशादाराधनामुष्टात्संश्रय्य च परश्वजम् ॥ १५
 क्षत्रिणां योऽपि दह्यात्सर्वलभस्तु यमूच ह । कर्तव्यीर्यार्जुनं हत्वा क्षत्रियानपराधिनः ॥ १६
 भव्यैव ततस्तेषां निवापाञ्जलिमातनोत् । भीतेन विन्दुसरसि श्रद्धया पितुरारमनः ॥ १७
 मातरं च समासाद्य पक्ष्मस्थां प्रणम्य ताम् । ग्रामाबूढस्तिष्या सार्धं कश्चिन्कालं विनापसः ॥ १८
 शुभ्रवया च सन्तोष्य मातरं तावर्षी पुनः । भीरुहत्या निवृत्त्यर्थं स्रग्धरीमुपास्य सः ॥ १९
 काश्यपाय महीं दत्वा सर्वां वीर्याजितामिमाम् । वैकुण्ठमवनं प्राप्य केरलाभ्युनर (पुनः कैरलम्) द्यूतम् ॥ २०
 पुरा दशरथो राजा पुत्रकामो महेश्वरम् । वज्रपुत्रकामेष्वया वसिष्ठाचैश्च तापसैः ॥ २१
 ततो महेश्वरस्याज्ञावशेन मधुसूदनः । रामो वादारधिर्जङ्गे कीदृशवाधां नृपप्रियाम् ॥ २२
 सीतया पितृवाक्येन लक्ष्मणेन वनेगतः । तत्र सीतां राक्षसेन्द्रो रावणो जनकामजाम् ॥ २३
 जहार वधयित्वा तं रामं तत्र सलक्ष्मणम् । तद्विपोगाग्रिसंतप्तो रामो लक्ष्मणसंयुतः ॥ २४
 वनस्समुनिमासाद्य करोद् बृशदुःखितः । भगवतो नोपदिष्टोऽस्मीं पक्ष्मं विधनं प्रति ॥ २५
 शिष्यमभ्यर्च्य लग्नालो यथा सेतुं बलीमुजैः । रावणं सगणं संख्ये विजित्य हरिदूषणैः ॥ २६
 सीतां वैश्वानरे शुद्धामयोऽधामनयप्रियाम् । तत्र वट्टामिषिकोऽसौ चक्रे राज्यमकण्ठकम् ॥ २७
 लोकावबाधमीयैव पुनश्सीतां वनेऽव्यजत् । तस्मां भूमौ मिलीनायां शुशोष भृशमाहुरः ॥ २८
 मथ्यमेघेन देवेश रामोऽभ्यर्च्य महेश्वरम् । सऽप्यां तनुमुत्स्वज्य श्वातृमिश्रह राघवः ॥ २९
 सीताम्यिमाससाध स्तं स्थानं पूर्वपदम्युतः । सवतारस्सन्तु पुरा स्त्रीदुःखमह ईरितः ॥ ३०
 तमनाद्य वृत्तो पस्माभवेदार्द्रमानमात्मना । द्वापरे च युगेभ्यश्चिन् स एव पुद्गलोत्तमः ॥ ३१
 पद्मदेवसुतो जज्ञे रोहिण्यां रामनामकः । तत्र रक्षोगणं हत्वा कृत्वा कृत्यं मह्यपुनः ॥ ३२
 साराण्य च महादेवमधिकसहितं प्रभुम् । योयमार्तरतो रामो वैकुण्ठं प्रातश्चान् पली ॥ ३३
 पुनश्च धनुदेवस्य देवकर्षां कृष्णरूपपुत्र । जज्ञे विष्णुर्येयात्ता भृगुशापनिवन्निवतः ॥ ३४
 तथाभ्यर्च्य सुराधीशं शिवं शत्रून् जयन्पुनः । उपमन्युं समासाद्य विधिना तेन दीक्षितः ॥ ३५
 शैवमुक्तरतोऽत्यर्थं मज्जत्याभ्यास्य च शङ्करम् । भूभारमपनीयाय विष्णुलोकं जगाम ह ॥ ३६
 पुनश्चापि कलेरन्ते कलिजा दुष्प्रजाः स्वयम् । संहरीष्यन् हवमीषो जातो विष्णुलोकात् ॥ ३७
 तत्र संपूज्य देवेशं लिङ्गमूर्तीं सदाशिवम् । कृत्वा तस्य निजित्य शिष्यज्ञातानसज्जनान् ॥ ३८
 विष्णुरूपं पदाभ्युं लम्बाऽऽमपदमाप सः । एवं दशावतारेषु निष्पृहीतश्च पञ्चसु ॥ ३९
 शिवेनानुपदीतश्च शशाङ्गमुक्तो मृगोरिति । एतेभ्यस्ताराः कल्पेषु बहुधा दणिता द्वितैः ॥ ४०
 वैष्णवेषु पुराणेषु त्रिप्रहोदैव वर्णितः । देहत्यागेन तस्यैव स्मृतोऽभुप्रहो (त्रिप्रहो) दिजाः ॥

निष्कृतिः कुमारेण वीरभद्रादिमिर्गणैः । सूचितस्तु तु मन्त्राधिकुर्मास्थिकोऽष्टकैः ॥ ४२
 सिद्धचर्मशिरोमुण्डविक्रियमहास्त्रिभिः । शिवाङ्गाकसमप्यस्यैः पुराणधृतिचोदितैः ॥ ४३
 ततो वेवा हरिश्चन्द्रप्रमुखाः परमेष्वरम् । दृष्ट्वा भीतेन मनसा स्वक्त्वाभङ्गकोरमात्मनः ॥ ४४
 कर्मसु स्वेषु वर्तन्त इति वेदविदो विदुः । एकदा विष्णुमवनं पुरोयेन्द्रस्वमापयौ ॥ ४५
 सन्मैवमूर्तिमेदस्य शत्रुघ्नादिषद्व्युतः । मिथः संमापये कृत्वा कञ्चित्कालमवस्थितः ॥ ४६
 एतस्मिन् समये कथ्यः काश्यपस्य सुतो महान् । वैकुण्ठमवनं प्राप विष्णुसंभाषणोऽसुरः ॥ ४७
 ते दृष्ट्वा तौ समापान्ते शिवमकं दृढमनम् । न प्रलोकयतामह्णा नासनं ददतुश्च तौ ॥ ४८
 नवावध्याप्यवत्तामासतां मौनमुद्रया । तौ तदा तादृशोदृष्ट्वा चुकोप मुनिसत्तमः ॥ ४९
 यथापास्तां शिवस्वेषाम्नाया तृण्यौ वसूविद्य । विष्णोऽतस्तत्त्वमैकानि जगन्मि भजमङ्गिरा ॥ ५०
 मूकश्च तत्र सत्वेन दत्तश्चापो मयाऽब्रवी । इयञ्च लक्ष्मीस्वरपाभ्यस्थिताः सुगवश्च वै ॥ ५१
 मच्छापाश्च मृगी मृणालपेन्द्रोऽप्ययमीदृशः । कैटवीं योनिमासाद्य कामनैवसतां विरम् ॥ ५२
 तथ यथाश्च लोकेऽस्मिन् सन्तु ते शिष्यनिन्दकाः । भस्मच्छासनिन्दाश्च कुर्वन्तु मतिमोहिताः ॥ ५३
 इति शप्या गते तस्मिन् कथ्ये निजमवाधमम् । विष्णुशपमयासस्य कमलाक्षयमेव च ॥ ५४
 तत्रात्प्य महादेवमपीमयद्वन्द्वयोः । उतः प्रीतो महादेवः कण्ठमाहूय तापसम् ॥ ५५
 एकवन्तानुभोक्तारं चक्रे क्षापय्य प्राचयम् । महालक्ष्मीं मुखाकारमेकजन्मैव शङ्करः ॥ ५६
 उपेन्द्रस्यापि जन्मैकं कैरातमकरोच्छ्रितः । तेन विष्णुविश्वमुनिस्सञ्जातः कण्ठशापतः ॥ ५७
 लक्ष्मीश्चापि मृगी जालाकामने मुनिक्षापतः । उपेन्द्रायाश्च कैटवीं योनिमापैविरे तदा ॥ ५८
 हृषी तं सा मुनिं मूकं दृष्ट्वा गर्मवती हामूत् । सूत्या सा कनकां हृषीं सृष्टीत्यप्या पलायत ॥ ५९
 किरातोऽसौ यने कायाप्रादायायाश्च पञ्चमम् । कुमारस्य द्वौ कन्यां शशरोबद्धिनामकाम् ॥ ६०
 ततश्चापादिनिर्मुक्ताश्च जम्बुद्वीपगतम् । कदाचित्कन्दहेतुते सहाक्षुपदधीचयोः ॥ ६१
 सुपत्नीय तु साहाय्यं कर्तुंकामो जवादेवः । दधीचाधममासाद्य प्राङ्मण्डपद्वारं वृत्तः ॥ ६२
 यथाचे प्राङ्मण्डपद्वारः क्षत्रियो मुनिसत्तमः । यदैवमेकदा विद्वन्महाकथेन मत्तस्तथ ॥ ६३
 इति धृत्वा दधीचोऽपि सांयपूर्वं हरेर्बन्धः । नाहं यत्काऽस्म्यसत्यस्य जाने यथाञ्च अताईन ॥ ६४
 न विमेषि विशेषेण क्षत्रियादहमव्युतः । ततः कञ्चोवुजाभासस्तस्मिन्प्राप्यवासतम् ॥ ६५
 तमर्थं भक्षयमास त्रिगुलं वर्मसंभवम् । ततः ब्रह्मो मदाविष्णुर्षिभ्यश्चमदशोपत् ॥ ६६
 तद्विष्णुकं स मुनिस्संस्तव्यमन्यदशोपत् । तद्वचनं ससञ्ज्ञस्यै विष्णुः कोपादमर्दितः ॥ ६७
 चकं तद्विष्णुसंघट्टं कुण्डितारं वसूवह । देवानामपि सर्वेषां विष्णुसाहाय्यकारिणाम् ॥ ६८
 भासन्निवकुण्डिताभीषि तस्मिन्नेव मुनीश्वरे । एतस्मिन्तरे प्रह्लाद विष्णुं देवांश्च साधुघान् ॥ ६९
 श्यपारवतो युदादसाम्तमिति ध्रुवः । तस्मिन्पुनरे युद्धे प्राक्षाप मुनिरप्युतम् ॥ ७०
 देवांश्च ॥ ७१ एवमेव सूर्यं वीरेण मर्दिताः । रुद्रकोपसमुत्थेन विष्णुना सह साधिरम् ॥ ७२
 विष्णुमकाश्च ये भूयः सन्तु पावण्डमाश्रिताः । शिष्यनिन्दाररा निष्ठं वतश्च नराधमाः ॥ ७३

इति श्री स्कन्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

वपदेशकाण्डे पञ्चपटितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ पदपठितमोऽध्यायः ॥

शिवपूजामहिमानु वर्णनम् ॥

सूतः —

ततो विष्णुर्मयाविष्टः स्वात्मानं निन्दन् दृढः । कथं किमर्थमेतेन कलहस्समपद्यत ॥ १
फलं चाग्र मवाप्सं किं ज्ञापस्वामोऽनिवारितः । तदोषपरिहाराय शरणं यामि शङ्करम् ॥ २
इति सञ्ज्ञित्य मनसा चिदंबरमासदत् । तत्रास्थ महादेवं भीमदभ्रसमाहृणे ॥ ३
तत्रसादेन निमुंकषापस्सघोऽभ्यवर्तत । गन्धमादनमासाद्य क्वाचिद्विष्णुरव्ययम् ॥ ४
क्षमाराध्य महादेवं सरद्वधमपाचत । मामङ्गीकृत देवेश साहजन्तशरणयोः ॥ ५
मस्तिष्कपुक्कथाग्र तं वके दाहेतु निःसृष्टां पुराम् । वाहनान्ने शष्टवैद्य करपयामास माधवम् ॥ ६
कृपेन्द्रो भगवान्विष्णुस्तस्माद्वारम्य हेतिराद् । मैत्राकेव पुरा शैले विष्णुरास्थ शङ्करम् ॥ ७
प्रसन्नं प्रार्थयामास वरं वरसहस्रदम् । कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणम्य चित्तमिषितः ॥ ८
उवाच देवदेवेश नरकाच्यो महासुरः । तपसाऽभ्यास्य लोकेशं वरं वसेऽमृताप्रवीः ॥ ९
यन्निवाचपं वस्तु परमवाक्यमसगोचरम् । मायामयेन देवेश सद्देवीभूय संयुगे ॥ १०
मया युवं परज्योत्यादस्तु तत्र वयो मम । जित्वा देवानहं सर्वलोकाप्यसौ जगत्पते ॥ ११
भूवासमिति सग्नैव नरको भूमिसंभवः । बैलोक्यमनुभुङ्क्ष्व देवान् सर्वान् विलित्य साः ॥ १२
महं तेन विभो युद्धे मरकेन पराजितः । शम्भो वकेन महता वारणाग्रेकविशक्तिम् ॥ १३
मग्न्येवं द्वारकायां वसतिः क्रियते मया । तद्गीत्या पुषमिषाद्यैस्त्वक्त्वा तु मधुरां पुरीम् ॥ १४
न ममान्वेष्यति सदा पर्वतात्मा गुहासु च । त्वं देवदेव सर्वेषामवाक्यमसगोचरः ॥ १५
मयि स्थितैक्यभावेन माहेयं संहारासुरं । इति प्रणम्य देवेशं साञ्जलिः पुरतः स्थितः ॥ १६
मार्पितसर्वेयमीशानः प्राह भूयो जगद्वनम् । महं ते दक्षिणे पार्श्वे स्थास्यामि मधुसूदन ॥ १७
वेषानामुपकाराय दीपं दास्यामि तेऽनघ । इति सग्न्या वरं शंभोः विष्णुः कृष्णपुर्ध्वरः ॥ १८
वलेन महता युक्तो युदाय नरकासुरम् । बाहुहाव महाबाहुराचनोऽमरिन्धमः ॥ १९
ततोऽमृष्टमनुमत्तुमयोरपि सेनयोः । ततस्सर्वेश्वरो विष्णावाविवेशासुरान्तकृत् ॥ २०
दक्षिणञ्चापि तावार्धमास्थितः परमेश्वरः । जग्नैव ततो विष्णुश्चिन्जेदास्य शिरस्तदा ॥ २१
सोऽपि देवेन महता विष्णुमिष्टेन बद्धतः । तस्मादवाप भुक्तिं वै तदेदेव लब्धे शतः ॥ २२
गणतपस्वमसौ केमे स्वान्ते दृष्टुं सदाशिवम् । सर्वेऽपि विसिता भूत्वा तस्ययुद्धदिदक्षयः ॥ २३
ईश्वरोऽपि च केलाक्षं विष्णुं स्वकथाय मूघरम् । कृष्णोऽपि तं प्रणम्येशं द्वारकात्माय दृष्टपीः ॥ २४
भूत्वा सुरा निर्भयास्त देवलोकमगुर्मुदा । पुनः कदाचिच्छीकान्तो न्यमोपयत् ईश्वरम् ॥ २५
भारताभ्यासाद्वरं यमे प्रसप्तावार्धवीरपतेः । त्वया रजुमपेक्षेयापुना भूत्वा रम्ययहम् ॥ २६
देवो वरो ममापीश प्रसन्नो यदि शङ्कर । दत्तैवमीश्वरस्तस्मै परमन्तर्धियाययी ॥ २७
ततस्तु कारणादेवममृतं शरीरसागरात् । शरीरमसुरैर्विष्णुमोहिन्याकारमास्थितः ॥ २८
मेतासुरान्मोहयित्वा पापयित्वामृतं सुपत्न । ऊर्ध्वरेतसमीशानमपि मोहमुवाचत ॥ २९
रममाणो महेशोन मोहिन्याकारमास्थितः । केमेव पुत्रं शास्तारं कामतारपीश्वरात् ॥ ३०
क्तरान्तरे पुनः कसिन् प्रहस्युपरते हरिः । परान्तकाले ग्रीभूत्वा विष्णुरीदं वरं नयत् ॥ ३१

अरमच ततो ब्रह्मा विष्णुबुद्धमवतुषु । तद्विष्णुविशेषपूजायामादात्म्याकिल शुद्धिमः ॥ ३२
 दयितेति श्रुतो लोके पूजा सर्वस्य कामधुक् । केदारमेकदाऽभ्येत्य दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ ३३
 शिवपूजापरो भूत्वा तत्रोवाच महातपाः । तदानीमीश्वरं द्रष्टुं केदारस्थाननायकम् ॥ ३४
 संमाराहण गहटे वैकुण्ठाद्विष्टयवाः । तत्राराध्य महादेवं पीत्वा तपोदकं हरिः ॥ ३५
 पिपासुः स पुनर्लोकमाख्या विनतासुतम् । तत्र पूजापरं दृष्ट्वा दूरे दुर्वावर्ध मुनिम् ॥ ३६
 समीपं तस्य संप्राप समाजोक्ष्य च पूजनम् । जगाम च पुनर्लोकं चमस्कृत्य तु तं तदा ॥ ३७
 अर्यमानञ्च देवेशमनमन् प्रणयौ हरिः । स लोकञ्च समासाद्य स्थिते तस्मिन्मुद्रिपि ॥ ३८
 समाम्य पूजां दुर्वासास्तमीपं प्राप चक्रिणः । महाविष्णुमतिमनुमुनीश्वरः ॥ ३९
 यन्मयाचितमीशानं लिङ्गमूर्तिं जगार्दन । अग्रमग्न गतोऽसि त्वं केदारे समुद्रपितः ॥ ४०
 ततस्तस्यास्य पापस्य गरुडो वाहनं तव । ततस्त्रीशो मयवाच्य श्रीश्च तेऽस्तु सुमुद्रगा ॥ ४१
 तथाङ्गञ्च हचिरं मैत्रेय हतं भवेत् । शूलान्नच निमिषेण ललाटे मधुसूदन ॥ ४२
 भक्ताश्च ते शिवद्रोहपरा भूवासुत्स्वहम् । इति कृत्वा गते तस्मिन्दुर्वाससि मुनीश्वराः ॥ ४३
 भीकालहस्तिमासाद्य शिवमानर्च्य केदारः । तस्मै प्रसन्नो भगवानंबदा सर्वं शङ्करः ॥ ४४
 तच्छापस्य प्रतीकारं गृह देवः पिनाकधृक् । हत्वा तु मैत्रो रक्तं त्वां पुनर्जीयपापयम् ॥ ४५
 लक्ष्मीश्च मयनऽभोपेक्षयास्मि तवानय । गरुडोऽपि च संभूय पुनश्चासूतमाह्वय ॥ ४६
 निपुणश्च चिरं पुद्गे भूपाश्रुयोऽपि वाहनम् । तथैव मैत्रो विष्णुरक्तमाश्रय शूलतः ॥ ४७
 पुनर्लब्धोऽपामास भक्तं भक्तार्तिप्रजनः । लक्ष्मीर्लभोऽपि संभूता गरुडः काश्यपापुनः ॥ ४८
 लक्ष्मीर्विष्णुं पुनः प्राप निपुण्य गरुडोऽपि तम् । विष्णोः पूजाबलेनैव शापमुक्तिर्वाप्तया ॥ ४९
 सत्प्रापूजासमं भोगमोक्षद नैव विद्यते । एकदा च सुरारण्ये पूर्वेदेवैरुद्रताः ॥ ५०
 विष्णु शरणमभ्येत्य भीतभीता व्यसिद्धिपन् । भगवत्सुराकाशमहाविषयश्च वैभुधम् ॥ ५१
 यज्ञेश्वरेण वासाक रक्तणे विनियोजितः । दुष्टानां क्षाप्तो निष्टरक्षणे च विशेषतः ॥ ५२
 सततं ध्यायि देवानामवजत्यासुराघमान् । इति कृत्वा हरिस्तेषां पुनः प्रादावलोक्य तान् ॥ ५३
 मया बुद्धेन हन्तव्या असुरा मायुधश्च नः । चक्र दपीचिवज्रास्थिङ्गविहारां यभूय तत् ॥ ५४
 तमूचुरमरा भूयऽभकमीशेन निर्मितम् । अलम्भरवपार्यं यत्तत्तं भय घटवान् ॥ ५५
 विष्णुस्तमापु प्रयातः काशीमासाद्य वाञ्छितम् । लम्बुकामोऽर्जवामास कर्मलैर्यहं शिवम् ॥ ५६
 सहस्रैस्तत्र सैकोने कदाचिन्नेत्रात्मजः । पञ्चतिमिषि चक्रे विष्णोस्तृष्टोऽस्य शङ्करः ॥ ५७
 चक्रे सुदर्शनं प्रादानहस्तादित्यसिद्धिमम् । पुनश्च तं वरेष्वेकऽङ्गद्वयमास सुष्ठितः ॥ ५८
 सोऽपि यमे वारं पद्मसदृशं नेत्रमात्मनः । पञ्चाक्ष इति विष्णोतिः स्तुतताञ्च तथा च माम् ॥ ५९
 तमेव भक्तानिष्टान् प्रयच्छ परमेश्वर । इति सर्वैर्यद्विद्वानवाप्य पुरुषोत्तमः ॥ ६०
 संहत्य दितिजान् सर्वोक्तकेणारक्षय्युतः । भूयोऽसुरादितान् देवानदितश्च जगत्तयम् ॥ ६१
 तदाप्रभृति पद्माक्षं विदुस्सर्वे मुनीश्वराः । श्रीवाञ्छोऽपि पुरा विष्णुः कदाचित्तुमवाञ्छया ॥ ६२
 समारताय मायेन शंभुप्रेक्षजन्यपीः । दत्ते चित्रेन पुत्रेभ्यै वृषिताभविता शिवा ॥ ६३
 तय पुत्रो दरे रुद्रकोपादप्यो यवेत् क्षणात् । मां विवेक्षं पश्यन्त्यं लम्पयानति पुत्रकम् ॥ ६४
 शतो विष्णुकमादेश्च पुनर्दत्तं सहोमया । स्वन्देन सद्धितं भक्त्या समाराध्याम्यतोषयत् ॥ ६५
 तदा प्रसदा प्रादेक्षमीशानाद्विचोदिता । परेण सम्पश्यते पुत्रो नष्टदायेन यै मम ॥ ६६

पुनश्चेशाक्षया तेऽस्तु सख्यदेहान्तरोऽव्युत् । दत्तैवं वरमीरोज देवी सान्तिधिमाययौ ॥ ६७
 तथाच विष्णुः शान्तो वै पुत्रं कामं रतिप्रियम् । निर्दग्धश्च पुनः कामदिवालीकाशिवद्भिना ॥ ६८
 जरादितस्तु देवेन देवानाञ्च प्रियेच्छया । तस्मात्पूजा पुत्रतामहेतुधैवं समीरिता ॥
 सर्वाभीष्टप्रदानैव सत्यमुक्तं न संशयः ॥ ६९

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवपहस्यखण्डे
 उपदेशखण्डे पदपठितमोग्यायः ॥

॥ अथ सप्तपठितमोग्यायः ॥

भीतिवर्प्रति भीविष्णुना खीव भवतार लिङ्गधारण्य प्रार्थना ॥

सूतः - पुनः कदातिरवघातो मायापुर्वो महेश्वरम् । संपूज्य निर्जितो वैत्यैरतिमायाविशारदैः ॥ १
 प्रसन्नमीश्वरं ताम्र प्रोवाच मधुसूदनः । कालनेमिमुखा देव देवा मायाविनो भूषम् ॥ २
 तानशक्तोऽस्मि समरे विजितुमतिमायिनः । तेषां माया मशेजान मायया निर्जिता भवेत् ॥ ३
 प्रसीद तादृशं देहि वरं वरसदृशम् । इति सम्भा वरं विष्णुर्मायी जातस्तदादि सः ॥ ४
 दलञ्जाल्यन्तमसुरावलैपक्षममारम्भनः । सख्यहारसुरान् सद्गुणे सुरारिरमरारिहा ॥ ५
 एकदा च पुरा कात्यायं कम्पलापतिरीश्वरम् । प्रीतश्चक्रेऽर्चयाम्यर्थं यत्ने परमनुत्तमम् ॥ ६
 मदीयान्यङ्गजानीश धृतामि भवताऽङ्गके । ममाहङ्कारशाम्यर्थं ब्रह्मादीमामपीश्वर ॥ ७
 तथापि चाधिकारोत्पन्नेन मम मानसम् । महद्भारसम्बन्धिं कदाचिद्भवतीश्वर ॥ ८

(तथापि चाधिकारोत्पन्नेन मम महशाम् । महद्भारसमावेशः कदाचिद्भवतीश्वरैस्त्वपि पाठः ॥)

इतः परं प्रसन्नोऽस्ति यस्य कस्यापि चेत् प्रभो । मयाज्ञास्थीनि संभाव्य भूयनायेन सन्ततम् ॥ ९
 प्रसन्नो भव सर्वेश मयैशानस्यै जगद्गुरो । नामानीमानि ते सन्तु विष्णुकन्यरपातनः ॥ १०
 मत्स्याक्षिवृष्य कूर्मास्थिसमलङ्कृतविग्रहः । क्रोडभृहृषरो नारसिंहचर्मबरोऽपि च ॥ ११
 त्रिविक्रमास्थिदण्डी च भव भूतपतेभ्युना । दमिनांभिमिरीश त्वां ये श्रुयन्ति नरोत्तमाः ॥ १२
 तेषामिदमवो भूया भव मय्यनुकंपया । इति दत्त्वा वरं शंभुर्ममपान्निर्दोऽभवत् ॥ १३
 तदादि ॥ महत्देवमेसिनांममिरीश्वरम् । स्तुवन्तोऽमीष्टमाश्रय मुक्तिमाप्नो भवन्ति ते ॥ १४
 विष्णोस्तपि मियास्तेतु देवानामपि बलभाः । विष्णुश्च मुक्ताहङ्कारोऽमयद्रुकेषु चास्य वै ॥ १५
 भक्तिपुलोऽधिकं लोके बभूवानन्दतिर्थम् । हरीश्वरे हरं विष्णुः कदाप्यारण्य भूचुराः ॥ १६
 हरं सम्भा महेशानात् प्रसन्नाघटनेऽस्तु । पटदं महत्तं सम्यग्भादयित्वाय निर्वृतिम् ॥ १७
 एकदा च पुरा विष्णुः श्वेतारण्येऽर्चयन्निन्द्यम् । वरं यत्ने शंभुं सांख्यं श्रवण्य परया मुदा ॥ १८
 यथा देव चित्तोदायं सृजते निखिलं जगत् । बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि परमेश्वर ॥ १९
 इतः परं प्रमापीश भूयान्मुक्तिः परा त्वयि । ततः श्रोवान्त तं विष्णुं प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ २०
 प्रवृत्ते सर्वैशंहारे प्राणिनां मधुसूदन । परान्त्वकाले संभाते त्वाञ्च संहस्य लीलया ॥ २१
 तथास्थिमल्लवर्मादिभूपितो मुक्तिदोऽस्म्यहम् । परामन्दश्च नृपश्च इत्या ते परया मुदा ॥ २२

सोऽद्या सर्वापराधांस्ते प्राप्ते सृष्टान्तरे पुनः । सारूप्यं ते प्रदास्यामि ततस्सायुज्यमुत्तमम् ॥ २३ ॥
 परं दारैवमीशोऽसौ प्रसन्नोऽन्तरधीयत । तथैवासास्यिभसायैरलंछतनुदिशवः ॥ २४ ॥
 सर्पाधैशानुगृह्णाति सायुज्यमपि विष्णवे । तस्मात्सोऽके मदेशस्य पूजया पुरयोत्तमः ॥ २५ ॥
 रक्षिताभूः समृद्धात्मा मायावी पुत्रवान् हरिः । वली च सर्वदेवेभ्यस्तदैसादधिकोऽपि सः ॥ २६ ॥
 शायमुक्तिश्च तस्यैव पूजया परमेशितुः । एवं विष्णुकृतास्त्रोशपूजास्तु कतिचित् क्वचित् ॥ २७ ॥
 प्रोक्ता मयाऽयं सर्वय ॥ ईष्टे वर्णितुं मुवि । शृण्वतामपि चैतासां सर्वामीशान्तराशु वै ॥ २८ ॥
 प्रश्रयणाच्च कृतास्त्रोशपूजास्तु कतिचिद्वदे । शृण्वन्तु मुनयस्सर्वे सायधामेन चेतसां ॥ २९ ॥

इति सुतस्समालोचय महर्षान् प्राह हृष्टधीः ॥ ३० ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे सप्तपट्टितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ भट्टपट्टितमोऽध्यायः ॥

ब्रह्मणा श्रीमद्देव्यत्मा राण्य तस्मात्सुविधं यत्प्राप्तिः ॥

सुतः — श्रीकाशानगरे पूर्वं ब्रह्मा देवं त्रिव्ययकम् । तोषयामास तपसा तीक्ष्णेन परमेश्वरम् ॥ १ ॥
 पूजया च प्रसन्नोऽस्य शङ्खजम्बूरोधराः । वरं ययं भद्रं ते प्रयच्छामि तथेन्वितम् ॥ २ ॥
 इति शंभोर्वचः श्रुत्वा घाता प्रश्रयणाग्निधतः । स्वामिन्ममशितः पूर्वं यैरेण महाभक्ता ॥ ३ ॥
 महद्भारावधिसत्तया त्रिकुत्तं करजेन वै । महत्पथापि मां मयिस्तित एव सदाभक्तो ॥ ४ ॥
 नितरां वपुलं चित्तं सर्वतः परिघायति । न व्यपयते मया खलु जगत्सर्वं यथापुत्रम् ॥ ५ ॥
 प्रवक्ष्ये तां महादेव शक्तिं क्षायी जगत्प्रभो । इति चाद्वयचक्षुष्या तया दृष्टा परं प्रभुः ॥ ६ ॥
 कथं देवे महादेवस्तत्रैवाविक्रया सह । क्षत्र्या वरममुं घाता मयं त्यक्त्वा भित्तुस्तम् ॥ ७ ॥
 सौर्यं च प्राप्य ममता महादेवमनुसृतम् । सप्तजं चकलं विभ्यं यथापूर्वं निरन्तरम् ॥ ८ ॥
 तुष्ट्या परमया पुलस्तदा प्रभृति विभ्वसृक् । एवं स्थिते विधिः परमरसतजोऽसरसां गणान् ॥ ९ ॥
 तिलोत्तमां रिशालाक्षीं सर्वायपन्नपेशलाम् । सृष्ट्वाऽस्यां नितरां सक्तो बभूवाहातमोदितः ॥ १० ॥
 तापसमो गतिस्तां च प्रायेयामास भूदिशः । तदा सा त्वं पिता ब्रह्म जगतो मे विशेषतः ॥ ११ ॥
 कपुटाः तद्वतिस्वामिन्मया तव जगत्प्रभो । इत्युर्वैयवसा दूरं बुद्धादेवा मयान्विता ॥ १२ ॥
 ईर्ष्यं हंभुगणया द्वावयन्तं विधिं तदा । स्वयं तं द्वावयामासुः पलायन्ते सुदूरतः ॥ १३ ॥
 तदा प्राप गिरिं वेधास्सुषाम्भार्य्यं भनोद्वरम् । तत्र गूढं चकारायं शिवपूजां मनोव्याम् ॥ १४ ॥
 पूजया तस्य देवेशः प्रदुरासीन्मद्देव्यः । तं दृष्ट्वा देवकीमानं प्रणमाम पुनपुनः ॥ १५ ॥
 सोऽब्रवीद्व्यवतां वैधः काङ्क्षितं मनसि स्थितम् । इति शंभोर्वचः श्रुत्वा विधिः प्राह पुनर्दिशवम् ॥ १६ ॥
 स्वन्मायामोदितदर्शमो कामयायेन पीडितः । तिलोत्तमामहं दृष्ट्वा तत्संभोगोन्मुखो वृथा ॥ १७ ॥
 यद्रवं दूरतो दृष्ट्वा शिवदूतान्तहीजसः । द्रुतमया शुद्धामया प्राप्तवानस्मि शंकर ॥ १८ ॥
 तद्व्या मीतिरप्युज्ज्वलं वर्तते विवर्तं मयि । यदि प्रसन्नो भगवान्महं भक्ताय भोः पिता ॥ १९ ॥
 यदि देवो चत्सत्वं स्त्रीमायैषा अदत्त्वलम् । विष्वाधिकोऽसि भगवन्नुर्वरेता इति धृतः ॥ २० ॥

ऊर्ध्वरेत विरूपाक्ष भगवन्तमुमापतिम् । भजन्ति ये महात्मान कामस्ताप्रदि वाघते ॥ २१ ॥
 तस्मादित परं शमो मायैष मा ब्रह्मात्मकम् । सावित्री याव गायत्री याचाम्यापि सरस्वती ॥ २२ ॥
 तिस्र एव स्त्रियो नित्य तामिरस्तु रतिर्मम । उद्व्यास प्रमो मास्तु प्रीतिर्मे तत्कृपायलात् ॥ २३ ॥
 तिलोत्तमाभिद्रवणघ्नपवाप विनश्यतु । इति ब्रह्मवत् भुत्वा तथेहाह महेश्वर ॥ २४ ॥
 भन्तर्दधेव देयेशस्तनैवाविष्या सह । इति उभया वरं शमोर्ग्रहा प्राप निज वदम् ॥ २५ ॥
 तत्रायसज्जगत्सुता श्रीदयस्तामिरप्यलम् । त्यक्ता-यनारीमयोऽसौ शिवमेव हृदिस्मरन् ॥ २६ ॥
 मुकास्त्रिणाघर्षधध शिवप्यानप्रभातत । ॥ कदाचित्सरस्वत्या श्रीदयम् बहुकालत ॥ २७ ॥
 ससर्जं दैत्यान् पापिष्ठान् जगद्गोहरतान् भृशम् । अघानतान् सव कोपादाऽमजातानपि प्रभु ॥ २८ ॥
 तद्गोपस्य विनाशाय पूजयामास शङ्करम् । भीकालहस्तिनगरे सर्वपापमिहृत्तने ॥ २९ ॥
 स्वकृत्वा ततः स्वक दोष सरस्वत्या समन्वित । विशुद्धात्मा ययौ प्रीत्या ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ३० ॥
 ॥ कदाचित्पुनश्शम्भु प्रणम्य रजतचले । ब्रह्मलोकमिवमने ययौ ब्रह्माक्षलिर्विधिः ॥ ३१ ॥
 श्रीदयम् पुरतः स्कन्दं कुमारं पुष्करसज्जम् । जानन्नपि ययौ तूष्णीमजानन्निधं गवतः ॥ ३२ ॥
 तद्गुप्ता तादृश स्कन्दस्त्वमाहूय विधिं तदा । पञ्चलं प्रणयत्यार्थं कोवेति निजलीलया ॥ ३३ ॥
 ब्रह्मन्मयं त कोदाश्मया स विधिं तदा । मुष्ट्या सन्ताप्य शिरसि कारादेशमन्यपातयत् ॥ ३४ ॥
 स्य ससर्जं निखिलं जगत्पूर्वपदेश स । विधातुस्त्वयं वृत्तात भुत्वा शम्भु स्वपरिच ॥ ३५ ॥
 मोक्षयामास त स्कन्द प्रीणयित्वा महेश्वर । ततः प्रणम्य स पुन स्कन्दं साक्षाच्छिरप्रियम् ॥ ३६ ॥
 विमुक्तस्तेन परया प्रीत्या काञ्चीपुरीं शुभाम् । संगम्य तत्र वैकाग्रनाथ साक्षाच्छपाजैवम् ॥ ३७ ॥
 सपुत्र्य तत्र लिङ्गञ्च सनात्ना स्थाम्य भक्तिमान् । मुक्तवान् सहत दोष तत्प्रभावात्तदाऽऽमभू ॥ ३८ ॥
 चकार स्वाधिकारञ्च यथापूर्वं पदे स्थित । पुनर्विचिन्तयन् किञ्चित्पूजयामास शङ्करम् ॥ ३९ ॥
 भीष्माद्रिं समनुप्राप्य भगवत्या परमया विधि । तत्राविरासीद्भगवात्सस्यै प्रीततश्चिद्विध ॥ ४० ॥
 परं परय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते । इति शमोर्देश भुत्वा घाता ब्रह्माक्षलिं पुर ॥ ४१ ॥
 भगन्नुत्तापलोकाय विष्णुनाभ्याघितं पुरा । प्रसन्नो प्रवक्षौ तस्यै पटङ्कितं निजातिकैः ॥ ४२ ॥
 भगवत्तद्वयं भगवन्मा तु नृत्तामिकाक्षिणम् । रक्ष नृत्तावलोक्य तस्मिन् परिहृत्य ॥ ४३ ॥
 ॥ यथा तावकं नृत्तं ॥ शक्नोऽहं निरीक्षितुम् । गणैर्भ्यो यत्रहस्तेभ्यो मय भवति मे महत् ॥ ४४ ॥
 इति घातुवशभुत्वा तथेति जगदीश्वर । दत्त्वाऽस्य ताळं सुमहत्प्रैवा-तर्दये स्वयम् ॥ ४५ ॥
 छदाप्रभृतिं वेधाश्च वादयस्तालवाद्यकम् । दृष्ट्वा नृत्तं नदेशस्य तस्मै प्रीत्या समन्वित ॥ ४६ ॥
 तथा ब्रह्मा ब्रह्मलोके पूजयामास शङ्करम् । तस्यै प्रसन्नो भगवान् पिरमूचे स्तितामन ॥ ४७ ॥
 तथेरितं प्रदास्यामि यद् ब्रह्मविद्वाधुना । श्याचिकृद् देवेश भगवन्तमुमासजम् ॥ ४८ ॥
 सेवितुं मम भो शमो वाञ्छाद्य हृदि वर्तते । नशक्यते च संवाचे सेवितुं त्वा महेश्वर ॥ ४९ ॥
 तादृगन्ति य मदीशममुखा देवपाणय । सारथ्यं तव देवेश रथस्य परिहरण्य ॥ ५० ॥
 इति ब्रह्मवत् भुत्वा परं दत्त्वा महेश्वर । भन्तर्दधे क्षणादेव तत्रैव परमेश्वर ॥ ५१ ॥
 तदाप्रभृतिं घाताभ्यि स्वसारथ्यमातवान् । चोदयामास वेवाञ्च न् प्रस्थानसमये प्रमो ॥ ५२ ॥
 पुन वैलासशिखरे पूजित्वा महेश्वरम् । प्रसन्ने च महादेव सर्वयामास वै विधिः ॥ ५३ ॥
 दिशु लोकांश्च सर्वकालं प्रसादा-महेश्वर । विलेदयस्य म शक्तिविभक्तुर्दृष्टिं च ॥ ५४ ॥

पुनश्चापानमार्गेण तथा निस्सारणाय च । इति प्रार्थ्यं महादेवं प्राप्य तद्वस्तुचमम् ॥ १४
 विरोधं विष्णुं लोकैस्तं विद्येदभ्युपरा विधिः । ततश्चैवार्चितो लोकैर्मुनोवाचानमार्गतः ॥ १५
 विष्णुं लोकान्यथापूर्वं ससर्जेश्वरज्ञानात् । ऊर्ध्वमार्गं महेरास्य महातिष्ठस्वरूपिनः ॥ १७
 दृष्टवानहमस्मिन्ति यत्प्रोक्तं विष्णवे पुरा । तदोपपत्तिद्वाराय विधिर्विभोऽयं शिष्यम् ॥ १८
 पुण्येऽदनाचले पूर्वं पूजयामास भक्तिः । पूतामा पूजया शंभोस्तस्मात्पादाद्रूपानकत् ॥ १९
 जगत्ससर्जनिधिस्तं यथापूर्वमतन्द्रितः । भीषते पुरा घाता शिवपूजाञ्चकार दि ॥ २०
 तदा प्रसन्नं देवेनां त्रिवं पराकाशम् । प्रार्थयामास स विधिः प्रणम्य मुनि दृष्टयत् ॥ २१
 तस्मिन्महासत्तं पदं पादं हंसमेव च । दक्षयामे पुरा दग्धा यद्भी मरुति तापका ॥ २२
 गणास्तार्क्ष्येन पुमुजुर्दग्धेनाग्नीं महेभ्यः । तन्महामासत्तं पदं हंसं पादनमीभ्यः ॥ २३
 परिक्रम्य विभेदां प्रणतोऽस्ति तथापुना । तथेति तद्वरं शंभुस्तस्मै वार्या स्वयमुदे ॥ २४
 अन्तर्हितोऽभवत् स्मिन् विधिव्यवसाहृषी । प्रहलोकप्रनुप्राप्य देवैस्तद्व पितामहः ॥ २५
 पुनश्च विधिरास्य देवमायावदेभ्यः । श्रुतिपुर्यां ततो अग्न्या येवान् साङ्गामहेभ्यः ॥ २६
 तदुक्तं वर्मं सर्वमाय ससर्जेश्व वराचरम् । पुरा कश्चासिपुनर्दग्धा लोकपितामहः ॥ २७
 हेमकुटुम्बुवाय तत्र स्मिन् महेभ्यः । अर्चयामास विधिवर्द्धिकापतिमग्नयम् ॥ २८
 ब्रह्मा प्रसन्नमालोक्य पितरं ब्रह्मणस्पतिम् । यमे वरमिदं ब्रह्मा जन्ममृत्युमवर्धितः ॥ २९
 परात्तत्काले भगवन् जगदेतच्छरावरम् । संहत्य विष्णुता सार्धं विष्णौ दृष्ट्वा वपाचिका ॥ ३०
 तदेहसास्त्रिमस्त्रानि कवाटानि कवानपि । भूया विमृण्वन्नेन करोषि किल तान्द्वयम् ॥ ३१
 तद्वत्स्त्रिममापीद वरास्ते समुपस्थिते । देहं वरममेनं त्वं संहत्य पुच्छीलया ॥ ३२
 मदेहसास्त्रिमस्त्रानि कवाटानि कवानपि । भूयैवामरत्नं शंभो नृपं कुर्व दयानिधे ॥ ३३
 तेनैव य कृतायांस्ति न पुनर्जन्म मे ततः । महाश्मशानमग्नयेत्य भवद्भोवनयद्विजम् ॥ ३४
 कश्च भूपोऽस्ति जगैश्वर इदं कश्च भगवन् । त्वत्तटास्पर्शलघ्वायां वज्रायास्त्रि मलय ॥ ३५
 यश्च कश्चापि वा मुक्तिः किमस्ति तव देहम् । विवृतिमयमसौघं तयास्तिपति तिरोदये ॥ ३६
 समुद्रमानसो ब्रह्मा स्थितः कालं समीक्ष्य च । तथैव तस्य वै शंभुः पराभते समुपस्थिते ॥ ३७
 विधिं संहत्य हरिणा तदस्त्रिभुविमूषणः । वनतं परमं भावं सातन्वप्राप्तवान् ॥ ३८
 अनुष्टौवमीदानीं ब्रह्मणं तं त्वमोजयत् । परं ब्रह्मा समाराध्य याम्यानाप यरान् शिवाय् ॥

अनुष्टौवपाञ्च को वेति मया पत्किञ्चिदीरितम् ॥ ३९

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरविरचितार्वा शिवरत्नसङ्घटे
 उपदेशकाण्डे अष्टाष्टितमोऽध्यायः ॥

॥ मय एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

रुद्रस्यैव चन्द्राणां भीमदेभ्यराधनेन वापनिवृत्तिद्वारा बहुविध अनुग्रह प्राप्तिः ॥

सुतः — अतः परं महेन्द्रेण शिवपूजा यथा यदा । कृता क्षामीष्टमुद्दिश्य वर्ण्यन्ते तास्तु काव्यम् ॥ १
 चलं निहन्तुकामस्तु पुरा शक्तः प्रतापवान् । काष्ठहस्तोऽमाराध्य संशयः यानुचमम् ॥ २
 संहत्य च चलं दैत्यं युद्धे तद्दोषशान्तये । तमाराध्य पुनस्तत्र कृतार्थोऽभूच्छीरपतिः ॥ ३
 पुनः कदाचिच्छापेन दुर्वासस्यैव वक्षिणः । ऐरावते हयमेष्टे चिन्तितार्थमदे मणौ ॥ ४
 कश्यपवृक्षेषु सर्वेषु सुराणाञ्च व्युतेषु च । स्वर्गादंभोधिपभ्येतु मीतमीतश्चयीरतिः ॥ ५
 दारिद्र्यदुःखसन्ततः भीमवृद्धाचलेभ्यरम् । समाराध्य ततः प्राप्य हृषया तस्य पूर्ववत् ॥ ६
 पुनश्चैरापतञ्जाम्भुये श्रवसमंभुयेः । कश्यपानपि वृक्षांश्च कामधेनुञ्च सर्वदा ॥ ७
 चिन्तामणिं तथा देवभिर्षं पूर्ववदाप सः । पुनः कदाचिद्दिन्द्रस्य गीतमस्यैव शपतः ॥ ८
 सहस्रयोग्याज्ञातार्था सर्वाङ्गेष्वपि लब्धवा । कादशां विधेशमाराप्य सहस्राक्षो ययुव सः ॥ ९
 एकदातु महेन्द्रस्य पादस्पर्शं मुनीश्वराः । अशपन् केवनानुं तं देहोऽस्याभ्यो भयेदिति ॥ १०
 तेन शपेन सोऽभ्यगच्छेद्भी भूयाऽभितुःखितः । नीत्याग्नेकं ततः कालं देहारे परमेभ्यम् ॥ ११
 समाराध्य ततः प्राप्य पौर्विकं देहमात्मनः । स्वर्गाधिपस्यपि तद्व्युतं शंभोरनुग्रहात् ॥ १२
 पुनार्थंश्च पुरा शम्भुं काष्ठपामाराध्य पूजहा । जयन्ते प्राप्य तनयं पुत्री हृष्टमनाहभूत् ॥ १३
 कमलाह्वयमभ्येत्य कदाचिन्मध्याम् पुनः । समाराध्याप देवेशं येन याहनमात्मनः ॥ १४
 उभौ भयसमभ्यञ्ज हृषया परमेशितुः । पुण्डरीकपुरे पुन्ये पूजयिषा महेभ्यम् ॥ १५
 पुरा शतक्रतुः वायु गणापत्यमनुत्तमम् । भीमकैलासमन्तेऽपि प्राप्तयाऽष्टद्वारप्रियः ॥ १६
 तथा महाबानधरः पूजयिषा पुष्टहम् । पुन्येऽध्याचलक्षेत्रे शचीमाव प्रियाम् परम् ॥ १७
 रंभाविदेवगणिकाप्रीडामाव प्रहोरमाम् । एवं सर्वत्र देवेशं फलं यद् शतक्रतुः ॥ १८
 मासबांस्तत्र कतिविदीरिता न मथामल्लम् । एवं सुरैः हतां वृत्तां यद्येऽधिरपि शूक्तिनः ॥ १९
 पुराशक्तः कश्चिदीशान् शिवक्षेत्रेषु पूजयन् । शङ्करे स्वशरीरस्य वक्त्रे कृत्तिसमप्यलम् ॥ २०
 स्वपत्न्या प्रथ परं कर्ष दिव्यमीश्वरवल्गुभः । प्रायाम्यो भानुप्राप्तेरे भद्रेषोऽपठिते पुरा ॥ २१
 वज्राधारे महादेवं पूजयित्वा पुरुषुतम् । तथाभ्य रागे भद्रांश्च दन्तान् प्राप परो रविः ॥ २२
 तस्याज दोषमरस्मयिता पूजयञ्छिवम् । रतिजन्तुविपिन्ध्याञ्च जगन्भावेन वै पुरा ॥ २३
 ज्ञायाऽभोगज्ञादोषान्मोक्षमावापरो रविः । आदित्या एवमपरे स्वस्त्यदोषान्मयोद्य च ॥ २४
 प्रापिरेव विजं कामं रूपञ्च वपुस्तथा । चन्द्रोऽपि सांवयीशान् समाराध्य पुतात्मनम् ॥ २५
 दक्षस्य शाशान्मोक्षञ्च सर्वप्राप्य तदनन्तरम् । पीरमद्रपदायातशरीरस्य रजं जहौ ॥ २६
 एवं बहूनि चन्द्रोऽपि दुरितानि जहौ मुदा । सर्वप्राप सखुलं सर्वं पूज्या शङ्करस्य वै ॥ २७
 दिशान्भीशास्त्वैरपि पूजया परमेशितुः । संश्रप्य पुनानैश्वर्यं बाञ्छितं सकलं तथा ॥ २८
 संप्राप्तुस्तदुदितस्त्वैरप्यष्टपावलात् । तथाष्टौ यस्यैः पूजां देवदेवस्य शूक्तिनः ॥ २९

हृत्वा स्र स्वमवापुस्ते पाञ्चितं त्यक्तकिस्त्रियाः । तथैव चाग्निनो देवो पूजयन्तो महेश्वरम् ॥ ३०
विशुद्धौ संपादयेभ्यः प्रापतुर्निजमीप्सितम् । यद्वाञ्छेयदश तथा महात्मानो महेश्वरम् ॥ ३१
पूजयन्तोऽखिलं प्रापूर्वाञ्चितं च्यक्तकिस्त्रियाः । कृपयस्तप्तसङ्ख्याकास्तप्तमप्यर्थं महेश्वरम् ॥

संप्रापुस्तकलं कामं विशुद्धा रीतकिस्त्रियाः ॥ ३२

इति भी स्कान्दे महापुराणे श्रृङ्गसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्ततितमोऽध्यायः ॥

त्रिपुरासुरतपस्वरणं विष्णुनारदाभ्यां युद्धवेपप्रहणञ्च ॥

सुतः — उक्तामवाप्तं भूतो ध्रुवो नाम नृपामञ्जः । प्रह्लादश्च भव सूर्यावास्तविशतिहारकाः ॥ १
मैषाया राशयो योगा विश्वमायाश्च मूसुराः । करणानि च सप्तपि शङ्कुनादिस्थिराण्यपि ॥ २
विधापराश्च गन्धर्वा गहदोरगराक्षसाः । यक्षास्त्रिखा गुह्याश्च तथा किंपुत्रादयः ॥ ३
किंप्रताश्च पिशाचाश्च देव्याः प्रह्लादपूर्वकाः । मनुष्याः पञ्चवक्ष्येव पक्षिणो मूलपूर्वकाः ॥ ४
रुपावरा जहमाश्चान्ये येचान्ये जीवजगतः । पर्वताश्च समुद्राश्च गह्वराश्चरितस्तथा ॥ ५
प्रह्लादयो यतिपुत्राश्च नाशदायास्तुल्यैः । प्रह्लादपुत्राणि च सर्वाणि सर्वरावरणैश्च ॥ ६
अभयं देवदेवेशं छिद्रमूर्तिं सनातनम् । खं स पदञ्च संप्राप्य स्वामीभूयान्ययम् ॥ ७
दुरितानि च निर्धूय परां निर्बुद्धिमापिरे । प्रत्येकं देवमारण्यं प्राप्तामीष्टा मयेरिताः ॥ ८
अतः परे प्रवक्ष्यामि संभूयाम्यस्यं छद्मम् । येनितानि च निर्धूय स्वामीष्टानि च लेभिरे ॥ ९
तानहं संवक्ष्यामि भूवामवधानतः । पुरा पुराणि शीघ्रासदयोरुत्तकाञ्चनैः ॥ १०
तानि भूमौ नभोमध्ये निवसन्ति त्रिविष्टपे । तेषु तारकमभूतास्त्रयश्चेष्टा महासुराः ॥ ११
विष्णुमाली तारकाक्षः कमलाक्षश्च कीर्षवान् । पदपण्डितसङ्ख्याकेरसुरैर्निवसन्ति ते ॥ १२
पाञ्चवत्तश्च लोकांतीन् सुराग्नित्वं लीलय । तवधकुञ्जं ते पूर्वमुद्दिश्य घतुराननम् ॥ १३
आस्थाप्य घोरशिवममामनित्यायकाङ्क्षया । तवसेवाञ्च निर्वर्ण्यं ब्रह्मोपर्यं तपराचरम् ॥ १४
ततः प्रादुरभूद् प्रह्लादो तेषामग्रे सनातनः । हस्ताकुटोऽग्रेन्द्रपैः परितारितमक्षिभिः ॥ १५
वर्षपित्यातु तं देवमसुरा यमिरे चरम् । अस्माकमपराधीश देहि नित्यपमज्जसः ॥ १६
इषया देवदेव त्वं चतुर्मुखं नमस्तव । तानुवाच ततो प्रह्लादो यदि नित्यमस्ति नः ॥ १७
ततो दातुं वरं शक्ता असुरेन्द्रसुतोत्तमाः । नापिपमानं शक्नोऽसि दातुं दातापि दातव्यः ॥ १८
अहञ्च नैव नित्योऽसि विष्णुछान्द्येऽपि सप्तमाः । अनित्या एव ये ॥ च विवृष्टाश्च विना शिवम् ॥ १९
नित्य एको जगत्पस्मिन्सुखं उदाहृतः । तस्मादन्यं वरं यूयं वृणुध्वं मत्सुरेतराः ॥ २०
इति वाक्यं विधेः श्रुत्वा संमन्य ॥ परस्परम् । धर्मिरे प्रमिपत्येनं नित्यवसदृशं वाम् ॥ २१
अस्माकं श्रीणि देवेश आतृणां नगराणि च । भूयन्तरीक्षस्वर्गेषु स्वर्गदुर्गलोहकैः ॥ २२
तान्येषां नदद्यान्ते संयोगं प्राप्नुवन्तु च । क्षणमात्रं तदानीं यो न द्वितीयः श्रुतौ श्रुतः ॥ २३
तेनैरेन शरीरेन संहृत्योत्पुत्रयम् । ततो मृत्युरजास्माकं धर्मस्तपस्य देहि नः ॥ २४
ऐश्वर्यातिष्ठमद्वीपेऽष्टासदृशं पुनः । मनुष्याश्च सर्वेणामवासास्तनु नः पुरीः ॥ २५

स्वेच्छानुरूपसञ्चारा पुराणा सन्तु न प्रभो । इति दत्वा तु तत्सर्वं ब्रह्मलोकं गते विद्यौ ॥ १६ ॥
 यत्र यत्रासुरा लीना देवमीत्या तत्र क्षणात् । सर्वे ते द्युतवृत्ताग्नास्तारकेयान् समीढिरे ॥ १७ ॥
 द्युस्तोभ्यश्च कन्या सा भानोपायनपाणय । खदु खल्व निषेधैर्भ्यस्तुलमापुस्सुरेतरा ॥ २८ ॥
 तद्वस्तु मायानिपुणो मयलैस्तु स्मृत क्षणात् । समूय तैश्च समन्वय सन्तोषेण महीयसा ॥ २९ ॥
 निर्ममे नगरीस्तेषामयोऽजतकाञ्चनै । शृङ्गास्तु नगराद्यान् गोपुत्राणि महान्तिव ॥ ३० ॥
 वीथीश्च विविधास्तत्र भणितोऽप्यमण्डिता । ते समालोच्य नगरीस्तिष्ठो देवैर्तैस्सह ॥ ३१ ॥
 दृष्टुं मय भूयस्सन्तोषमनुकं गता । पप्रच्छुपमनश्चापि तमेवैते दिताहितम् ॥ ३२ ॥
 स तानुवाच दृष्टान्मा विष्णु-मासिमुखातपम् । युष्मापिश्च यरो लभ्यो नित्यव्यसहोऽसुरा ॥ ३३ ॥
 एक एव सुरमेष्टो यागेनैकेन भू-युद । सहस्रवत्सरस्यान्ते इतीदं बुद्धिर्दोशलम् ॥ ३४ ॥
 भस्मिष्येऽत्र भूयन्तु मणोकन्तु सुरेतरा । देवमेष्ट स्मृतो लोके वेदेच परमेश्वर ॥ ३५ ॥
 क्षिमेषु स्थिरध्वैति सधामाद्य जगत्पति । मपादस्सहमानश्च भक्तो भक्तजनेषु स ॥ ३६ ॥
 त्रिमायुषश्च वेदेषु सर्वत्र परिपठ्यते । तस्य वृद्धा सदा कार्या निवेदनाखिलात्मभि ॥ ३७ ॥
 उरुसर्गा जय दान्ति दृष्टवो व्यापयो ब्रह्मा । मन प्रसन्नता याति पूज्यमाने महेश्वरे ॥ ३८ ॥
 युष्माभिरर्चनीयोऽसौ ब्रह्मो य-पुत्रनैस्सह । लिङ्गमूर्तो सदाकालं जगत्क पुष्टिवर्धन ॥ ३९ ॥
 तस्मिन् संपूज्यमानेषु कष्टरे लोककष्टरे । युष्माकं हिंसका येतु हिंसितास्त्युध तेम ते ॥ ४० ॥
 स शिवस्सर्वजन्ता भुक्तिमुक्तिकलम् । तस्याप्य तमेवैनमर्चयित्वा दिनेदिने ॥ ४१ ॥
 लिङ्गमूर्तो जगदाय भक्तिभावेन सुप्रता । ऐश्वर्यमसुरा वित्य क्षत्राभुत सपर्यया ॥ ४२ ॥
 विजयश्च सदाकालं युष्म-कातले स्थित । तथैव ते प्रतिधुस्य यवन तस्य योमिति ॥ ४३ ॥
 यथाचिरे च लिङ्गानि मय्येशानि तेऽसुरा । प्रत्येकं स च लिङ्गानि कल्पयामास वै क्षणात् ॥ ४४ ॥
 गृहे गृहेऽर्चयतीशमसुरा भस्मभूयिता । ब्रह्माक्षारैर्वैकुण्ठस्थान्ता दान्ता जितशुभ ॥ ४५ ॥
 इति तस्य एव भु-वा चक्रदैत्या गृहे गृहे । विष्णु-माली तारकाश्च कमलाक्षश्च ते त्रय ॥ ४६ ॥
 लिङ्गानि प्रतिगृह्णासात् सोचितानि मुदा युता । प्रत्येकमर्चयामासुर्महाविभक्तवित्तरम् ॥ ४७ ॥
 सर्वे स्वाध्यायनिरतास्तपसा दग्धकिन्धिया । भस्मब्रह्माक्षसपन्नतनवो विजितेन्द्रिया ॥ ४८ ॥
 एवमर्चयता तेषामालम्बैर्भ्यर्चयद्वय । लोके वेदप्रसिद्धाश्च शिवपूजार्ताश्चमाम् ॥ ४९ ॥
 तस्य कल्पवृक्षाश्च गृह्णागमयामास ते । तेषा गोष्ठस्थिता वावो मन्दिभ्य कामधेनव ॥ ५० ॥
 चित्रामणिशिलास्तेषां प्रक्षुण्णेषु प्रतिष्ठिता । एतःप्रत्यर्थिनामेवमेतेषामर्चता शिवम् ॥ ५१ ॥
 निचपक्षैव शङ्खापादसनिधिं तत्र चकिरे । गाय-तञ्ज हस-तञ्ज नृत्यन्तश्चासुरोत्तमा ॥ ५२ ॥
 नित्योत्सव भूपतेषां नित्यभीर्नित्यमज्जलम् । रथनायतुःक्षयौ खेलन्तिस्मासुरेश्वरा ॥ ५३ ॥
 मारामेषु विस्त्रिपु चापीषुच सरसपि । नदीनदेषु सर्वत्र कीदन्तो निन्यिरे सभा ॥ ५४ ॥
 अमृतान्धोमिरनिशमादशात्मकिया भृशम् । रमन्तेऽस्य सपत्नीकस्तुल्य-दीमिराहता ॥ ५५ ॥
 तै पुरैस्सह यन्नेच्छा तत्र तत्रच रेमिरे । मण्डले च सहस्राशोहरीताशो भ्रममशमे ॥ ५६ ॥
 ब्रह्मलोके विष्णुलोके मूलोके चा-तरिक्षके । सुरैर्ब्रह्मलोके विष्णुल्लोके सर्वत्र रेमिरे ॥ ५७ ॥
 य एतेषामघोमानी रघुजनाद्यशता पुन । भक्तिमावेज ते सर्वे विनेशुर्गमपीडिता ॥ ५८ ॥
 त्यक्तलोकास्तदा विष्णु-गृह्णाया देवसप्तमा । महाभेरुगिरिं प्राप्य मन्त्रयित्वा परस्परम् ॥ ५९ ॥
 कथमेतेऽत्र चम्पास्त्युरसाशिर्वैराविता । तानुवाच ततो विष्णुस्तेऽर्चयत्यसुरादिशवम् ॥ ६० ॥

लिङ्गार्चनपरालोके न शक्या जेतुमात्मनिः । पतिव्रताश्च ये तेषां स्त्रियश्च पतिदेयताः ॥ ६१
तस्मादज्ञेयतां प्राप्ता मधुरा कलबधराः । तमसुरप्रारम्भे भक्तिहीनास्सुरद्विषः ॥ ६२
मयस्य यचनालक्षणः कुर्वन्त्येते शिवार्चनम् । भक्तिहीनार्जनं शंभोरतिमोक्षिकं न हि ॥ ६३
ययं देवं समाराध्य सर्वेष्वपि रुद्राशिवम् । तन्नेश्वराद्यासंमूर्तैर्ज्यैष्ठ्याम् इति ताः पुनः ॥ ६४
तानुवाच हरिस्तेषां न जानीष्वे यवान् सुराः । एकेनैवेपुषा नाशो नान्यथा वापसंभवैः ॥ ६५
एवमद्भूतमूर्तेश्च जगत्पथे ॥ वृषा सुराः । तमादुस्तेषु चैवं तद्भूतैर्पागोद्भूतैर्वयम् ॥ ६६
निदप्य पीडयिष्यामः पुरेषु यदि क्षामवान् । स्त्रेषु स्त्रेषु च लोकेषु ययं स्यातु क्षमास्ततः ॥ ६७
इति संमन्य ते सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः । वेदान् सर्वान् समाहूय देवैस्सार्धं जनादृतः ॥ ६८
उपसद्भिस्तद्गन्धौपीषु श्यामघ्रीशं जगदम् । तदा भूतानि कोचस्तुर्महान्ति पञ्चमिह च ॥ ६९
तानि चाक्षय्यामासुस्संभक्षयत ताः पुरः । असुरैरसह भूतानि पच्यतेति तदा मुखा ॥ ७०
तानि संप्रेत्य भूतानि पुरेषु पुरवासितः । स्मृतिश्चासदीप्तहान् शिषपूजापराधनाम् ॥ ७१
मधुराभक्षिकाभृष्टा नालोकेतुं क्षमाप्यदो । केवलं पुनरुपानमभ्येत्य कपिसङ्घम् ॥ ७२
फलादि भक्षयामासुः पक्षसाज्जभवानि ते । असुरास्त्वानि हृष्टा ते जङ्गलैरैव दण्डकैः ॥ ७३
ततश्चाप्योग्यममयष्टुर्ध्वं भूतसुरत्रियाम् । विमेशुस्तानि भूतानि महान्पि शिषाह्वयम् ॥ ७४
मधुरास्ते पुनस्तारवा देवेष्वपि मीरीहीदमीम् । संप्रेत्य देवलोकेषु लुण्ठनञ्जिह्वे भृष्टम् ॥ ७५
तत्र स्थितान् देवान् समाज्जमूर्धलाधिकाः । ततस्ते तत्र ये देवाः प्रहता असुरैर्भृष्टम् ॥ ७६
शीघ्रं मेवं समासाद्य चाक्षय्युर्ध्वसन्निधौ । ततश्च भृष्टदुःखार्ता विदुषा मेवगह्वरे ॥ ७७
तत्पुण्यैस्तुराः प्रीत्या पुरेषु न्ययसंस्तदा । पुनश्च देवा वृषान्त्रं अक्षविष्णुपुरोगमाः ॥ ७८
विज्ञापनं महेशाय कर्तुं वीक्षासमाययुः । प्रणम्य द्वारि देवस्य द्वारपालान् जनादृतः ॥ ७९
अपृच्छद्विदुषैस्सार्धं देवाः सरमादपत् । नायं योऽवसरो देवा गच्छतेति च ते गणाः ॥ ८०
तनुपधुस्य विदुषा मास्माकं गतिन्यथा । स्वास्थ्यामोऽवसरं वावसायव्रैव सन्निधौ ॥ ८१
मन्थयिष्येति चाप्योग्यमुर्ध्वैर्हर हर प्रभो । आद्वरेद्य महेशान् शिरेति परमेश्वर ॥ ८२
उत्क्रुशुस्ते तदोद्यम्य बाहू दीनलक्ष्मणम् । कोचतस्तान् हरिग्रहममुजान् गणपुत्रयाः ॥ ८३
अतादप्यन भूषां दण्डैर्दन्तो द्राः स्वसंमताः । ते ताड्यमानपित्रदशा विलीनास्मवैतो दिशम् ॥ ८४
शानैस्सरस्वमासेदुर्मानसं महदरुचम् । तत्र देवा हरिं प्रोचुः कथं कार्यं भविष्यति ॥ ८५
कथं विज्ञापनं कर्तुं शक्ताः सो देवसन्निधौ । स्वातुं नो मत्सहस्तेऽत्र द्वारपाला महीजलः ॥ ८६
तानुवाच हरिर्ग्रहमुजानाकुलान् सृष्टम् । अस्मान्नव समासीनांस्पूर्णं न प्रहरमि ते ॥ ८७
आकोचतोऽस्मान्नालोचय प्रहरन्त्येव तादृशाः । आकोचतः प्रमुदरि द्राः स्या नैव सद्भिण्यः ॥ ८८
एतद्वचस्तु ते देवास्सत्सं संभाव्य चेष्णयम् । शस्त्रैश्चतुर्दशान्योन्यं पयधुस्य पुनर्हरिम् ॥ ८९
मतः परं कथं वा स्याद्वरेऽस्माकं मतिं वद । तानुवाच हरिर्पुण्येव सयं विवक्षणाः ॥ ९०
एन बुद्धिः ॥ चेदानीं मम किञ्चन रोचते । ततश्च ते श्लोकं स्वं स्वं संमोक्षिरे मतम् ॥ ९१
निश्चित्य च पुनः प्रोचुस्सदस्यच्युतमाशु ते । असुरादिशवपूजायां निरता भूतिभूषणाः ॥ ९२
यद्राक्षसात्मभरणा लिङ्गार्चनपराधनाः । स्वाभ्यायमिरतास्सर्वे पैतानाप्रिसमिन्धकाः ॥ ९३
पतिव्रताः स्त्रियस्तेषां विशेषेण जनादृतः । नैव यस्या विद्वन्तु ते येषां भार्याः पतिव्रताः ॥ ९४

शिवशक्त्याश्च ये लोके भूतिपद्मासम्भवाः । किन्तु विष्णो रथया शक्त्या मायया दितिसंभवाः ॥ ९५
 एकलिङ्गार्चनाद्योत्पुद्गिशब्दान् संहरिष्यति । तोषेन्मोद्गुह्याऽस्माकं वाक्ताप मयति ध्रुवम् ॥ ९६
 इति सुवरसु देवेषु तानुवाच पुनर्हरिः । नन्दं यतिष्ये त्रिदशास्त्राधुवुकमिदं मम ॥ ९७
 ध्रुवश्च मन्त्रित देवं यज्ञश्च तपसा शिवम् । संहरिष्यति तान् देवस्तत्त्वेषा परमेश्वरः ॥ ९८
 इति नारदमाहुष मायी त्रिपुरमाय सः । तत्र युयः स्वयं ज्यो विष्णुदिशाभ्योऽहं नारदः ॥ ९९
 मोहयामासतुभ्योमायधुराणो कुलं क्षणात् । मायामयेन छास्त्रेण वाचा मधुरया च तौ ॥ १००
 वेवेन च विचित्रेण भोजनाद्यैश्च वादयौ । पतिप्रतानां स्त्रीणाञ्च मानामावाचिच्छणौ ॥ १०१
 दर्शयित्वा च रक्षानि दिव्यान्वावरणानि च । वातिमत्यश्च ताकां तौ नाशयामासतुर्गिरा ॥ १०२
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यपाण्डे
 उपदेशकाण्डे सप्ततितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

युद्धयेषघातिभ्यां विष्णुनाशदाभ्यां मधुरयां प्रलयः ॥

सूनः—तौ हृष्टा तारुणौ पूर्वदेवा मयाविमोहिताः । तयोस्त्यक्तसंश्रिता भूम्युर्गतचेतनाः ॥ १
 मन्तेवासितमस्यैते नारदं सुरराज्यः । इदं पद्मधुगाहुष कोभलौ कक्षादिहागतः ॥ २
 असङ्गाययशादथ किमागमनकारणम् । तानुवाच हृष्टोऽयं (सुरराज) सोकालोकोभ्यः (सोकस्य) वासभूः ॥ ३
 भुयनालोकनप्रीत्या सञ्जयैकदा इति । यत्र स्वचिदं रमते तत्र तिष्ठत्ययं पशौ ॥ ४
 तत्र स्त्रियाणामपिद्यावा माहात्म्यं दर्शयत्यसौ । उपदिशस्तु वेज्जैव ते सर्वेऽमीहमाप्तयुः ॥ ५
 भुरवा केचन तराभ्यो परिवार्योवत्स्थिरे । तेषाममीहजातश्च मायी दया व्यमोहयत् ॥ ६
 विचित्रयस्त्राभरणघनघान्पद्मशृङ्गाः । तस्याहात्म्यसमुद्भूतः पद्मयादाय गच्छतः ॥ ७
 हृष्टा हृष्टा जनान्तये स्वयञ्चावृत्य तस्थिरे । तेषामपि मनोऽभीष्टं बुद्धाचार्यो ददौ मुदा ॥ ८
 पुनश्च नारदं दैत्या रहस्याहुष आदरम् । पतस्य शिष्यभूततामेवे किं सिद्धयोऽद्भुताः ॥ ९
 भयन्ति वा न यथैवमिति पृच्छस्तु तेषासौ । नारदः प्रत्युवाचैनानन्दं शिष्येषु मूढधीः ॥ १०
 ममापि सिद्धपदसन्निधौ पास्ताः पश्यत उत्क्षणम् । कमण्डलोर्गृहीत्वांघ्रसस्त्रसार मनसा पशौ ॥ ११
 तत्र प्रह्लाचं विष्णुञ्च सर्वेष्वेव स्थितास्सुतः । संवभूतुतदाऽम्भार्यं प्रणेमुत्तेजः सादरम् ॥ १२
 गङ्गादीन् क्षणमात्रेण क्षवाचान्तर्दितान् सूरान् । असुरैर्योऽभूत्वं भूरि ददौ समप्रमाणतम् ॥ १३
 पुनश्च यन्मनोऽभीष्टं ददौ शिष्योभ्यः नारदः । पुनश्च बुद्धिं दैत्यानां मोहयामास मायया ॥ १४
 मप्रार्थयंस्तदा चास्य शिष्यमात्रं दितेस्सुताः । नारदस्सतु तत्त्वर्थं विज्ञाप्य सुखे मुदा ॥ १५
 शिष्यांस्तान् कारयामास पट्टशः प्रार्थयन् शुक्रम् । शीघ्रवामास तानेनान् पद्मस्त्यक्तशिवाचं तान् ॥ १६
 तेषां उपदिदेशासौ यतोच भजतासुराः । नन्दं बुद्धोऽस्मि वै नास्मा गङ्गायां तु जपोऽस्तु वः ॥ १७
 मर्दनैव युष्माकममीहस्तसिद्धिदा । इदं लोकेतु यत् दृष्टं तदेवायुषं यम्मुया ॥ १८
 शिवपूजा न वै कार्या न घाथोस्तु विमूढवः । न च रुद्रास्त्रवीजानि मिथ्या वेदगिरोऽलिङ्गाः ॥ १९

सर्वे परित्यक्तं येऽस्ते शिष्या न चेत्ते । तेषां नैव तु सिध्यन्ति सिद्धपरसर्वैर्देहिनाः ॥ २०
तद्य गिरा सर्वे परित्यक्तशिवाचनः । तथा सन्त्यक्तद्राक्षविभूतिशिवशासनाः ॥ २१
पताः शिष्यस्ताभ्य नारदेन विमोदिताः । यमूयुस्सततं मोहाज्जारासका यथासुखम् ॥ २२
मायासमुद्भूतवस्त्राभरणभूषणाः । ताभ्य त्यक्तशिवाचारा शृङ्खलापुपासकाः ॥ २३
जैन्वर्चनादिभ्यः पुंश्चर्योऽथ दिवानिशम् । तदानीं नारदं युद्धरूपो विष्णुपृच्छत ॥ २४
राणां कुलं कुरुप्रसन्नमायावशां नु किम् । नार्यश्च जारासका नु मायया मोदितान्तराः ॥ २५
पृष्टस्तथा प्राह नारदः प्रणिपत्य तम् । मायया मोदिताः स्वामिप्रत्यर्थमसुराद्यमाः ॥ २६
तेषु वैकैके यिताऽथ मधुसूदन । एकः परमयोग्यवस्त्रैकदशीलवरः स्मृतः ॥ २७
काश्यश्च योग्यवस्त्रयः पादुपतोत्तमाः । तपमन्योर्भुंगोऽपि इषीवादिष्वेव तेऽपिकाः ॥ २८
स्त्र्यादपि ते भेदादिशस्त्रमकिरावणाः । नवधैते महात्मानदिश्वानुमहमाग्निः ॥ २९
समाया न यथाति विमतनुविष द्विपम् । नारदोक्तवचः शृण्वन्नमस्कृत्य हरिर्हृदा ॥ ३०
पस्तान्नराप्राह न संमाप्यास्त्रपोऽप्यमी । युष्मासिमन्त्रित शिष्यैर्मन्त्रियैर्भूतिकांक्षिभिः ॥ ३१
तार्कं कलहो मास्तु शिवपूजार्तैश्चिभिः । इति सर्वान्महाविष्णुर्माहयित्वा स्वमायया ॥ ३२
शमय्य प्रतिष्ठाप्य सुखं बुद्धिविमोहकम् । नारदश्च समाहूय निर्जगाम पुरनवात् ॥ ३३
कैलासमवलम्ब्यारुह्युत्तमसीमाः । न शशाक स देवपितुंश्चापमहतामभिः ॥ ३४
रोदुं न गिरिभेष्टमागच्छी गदहव्यजः । मस्मासिस्त्रुकापायंमसुरास्तुरासंमताः ॥ ३५
हीना भस्मद्राक्षशिवाचानिः कृता इमे । तेन दोषस्तु सुमहान् सञ्जातोऽथ न संशयः ॥ ३६
दौर्दैव शक्यदर्शकैलासः स्तुतमात्मभिः । इति तदोपशान्त्यर्थमीशमुद्दिश्य कैलासः ॥ ३७
देवैनातपस्वीमं तपोपायन् हृदीभ्यः । ततः प्रसन्नो भयबाण्डदुरो लोकताडयः ॥ ३८
भृशं मनार्दं प्राह मेघर्षमीरवा गिरा । महो पिपिपयुषो मूढो सुरकापायंमप्ययम् ॥ ३९
द्रुक्मोचितो मार्गो भयद्रुपामविदाहृय । तस्मात्कैलासमारोदुं भयद्रुषो नैव शक्यते ॥ ४०
नरार्थं सर मासाद्य मानसं विद्युर्धरसह । कुल कार्यं पुरेन्द्राणां सुवन्नन्तर्दितदिशयः ॥ ४१
येति तौ भयमाद्य विद्युर्धरसहृती मृगम् । ऊचुस्तत्सर्वैश्चान्तमसुराणां पुरप्रये ॥ ४२
यकण्ठतदितवाचारमसुरा मायकाऽभ्ययोः । मस्माकमनुकूलेन विपिनो भयभागेधौ ॥ ४३
यथा कलहमयोग्यं कृतदापी शिवाद्यया । तच्छास्यो ईशमुद्दिश्य कर्तुं कामौ महत्तपः ॥ ४४
देवमर्तं गिरि प्राप्य कुलतैश्चुरसत्तमाः । तस्मान्मय महाभायाजालव्याहरेतराः ॥ ४५
तदिदानीं एवं सर्वे संभूय भद्रमाग्नये । प्रसादयामो देवेशं पार्वतीश्वरमप्ययम् ॥ ४६
इति सर्वाननुवाप्य ब्रह्मादीन् गदहव्यजः । निमग्नस्त्वज्जिह्वे तस्यिन् सरसो मानसस्य सः ॥ ४७
जगत्तप म महारौद्रमन्त्रानन्तर्जले स्थितः । ब्रह्मादयोऽपि विबुधाः परिचाये मधुद्विपम् ॥ ४८
तपस्तेषुमहत्तीममूर्ध्वहस्ता जलान्तरे । ततः प्रसन्नो भयबाण्डदुरोऽशिरोग्निः ॥ ४९
शकुन्धंय देवानां सहदेव्या शकेभ्यरे । शुशुभ्य महादेवं सर्वे दृष्टान्दराः ॥ ५०
तानालोक्य सुरभेष्टाप्राह मुपेगमुदोदराः । यूपं मां तवला प्रीतं चष्टुं धंयतास्त्रुगाः ॥ ५१
इतः परं पादुपतमत्तं चरत प्राधिरम् । मन्त्रितास्तो मनोऽपीष्टं मन्त्रिष्यति न संशयः ॥ ५२
इति पुरति देवेशो चन्द्रकण्ठशिरोमणौ । मरुत्समाहूयमासीनश्चक्रगम्भा ननर्तद ॥ ५३
तदानीं जगतां माता देवदेवं त्रिवंशम् । श्रीर्लाघुदेन सप्ताक्ष्य मुने देवस्य सतिता ॥ ५४

कुमारं नृत्तमानं सं पश्य पुत्रपतां वर । इति देवीमिराञ्ज्ये नृत्यमानमुतः सखम् ॥ ४४
 फरताञ्जरादंभुर्नृत्यं बालोपुच्छचह । ततो लीनालये बालो मनसोऽसि शूलिनः ॥ ४५
 नृत्येति सर्वाधिपतेर्गिरा सर्वं मनसं तत् । जगज्जगत्पतेराद्या केन लङ्घया जगत्पते ॥ ४६
 देवाश्च विष्णुब्रह्माऽऽ नृत्यन्तिस्मावदान्तराः । तोयितो पितरौ पुत्रं समालिङ्ग्य परस्परम् ॥ ४७
 ब्राह्मणं मूर्तिं हस्ताभ्यामादायामोरसा शिवः । पुत्रमन्तःपुरं देव्या विवेश परया मुदा ॥ ४८
 तदस्मद्ब्रह्मका देवास्तनारायणकास्तथा । शिशोः परस्परं प्रोचुरधुना इतिनोऽसुराः ॥ ४९
 हृदयि सखैलोकेशं नः कार्यं न समाधितम् । यय ग्रतं पाशुपतं देवमोक्षञ्च कुमहे ॥ ५०
 इति चक्रवर्त्तमाप्य शिषं पाशुपतं व्रतम् । धरणा वरणा देवा विरजामस्तभूयिताः ॥ ५१
 ततश्चिन्तेभ्यश्चायंतत्परामा मत्तोपितः । नन्दिनं मणवमेष्टमादिदेश जगद्गुरुः ॥ ५२
 तिस्रः पुरोम्य संहर्तुं भाषनं नैव विद्यते । देवेश्यः कर्षणेषु त्वं रथं सशरकामुकम् ॥ ५३
 संग्रामभाषनं वर्यः सर्वं संवादयन्मिति । तथेति निर्गतो नन्दी सर्वं शंभुवयोऽग्रसीत् ॥ ५४
 सुतानाहुदधन्वाचा पुनश्शुदान्तमासदत् । शैलादौ निर्गते देवाश्शंभोरनन्दमाम भाषनम् ॥ ५५
 रथञ्च सारथिञ्चाभ्यान् सशरञ्च धनुर्महत् । श्याम्या तु सुचिरं तत्र संमन्त्रयथ परस्परम् ॥ ५६
 ईश्वराहौ महाभाषो मेरुदेवाश्च काञ्चनः । सर्वपञ्चोऽथ मीर्वीर्ये वायव्यदिशिदिशेयान् ॥ ५७
 पश्चानीकसङ्काग्रामि चक्रुर्देवा महत्तरान् । अचिष्टानश्च विष्णुदिग्भाषयं केसराश्चलम् ॥ ५८
 भूलोकमासनं तस्य रथस्य सुमहीयसः । आकाशोऽभ्यावकाशोऽमृच्छके च शशिमास्करौ ॥ ५९
 रथा वेदा ऋग्यजुषसामाथर्वाद्योऽमलाः । वसिष्ठाया मुनिषेष्टाः क्षत्तिवाचनतापराः ॥ ६०
 पन्दिनः किन्नरा यक्षास्त्रिदाः किंपुङ्गवाः परे । गन्धर्वा गरुडाभ्यान्ने वायवाद्याः कवीश्वराः ॥ ६१
 शौडा अष्टौ महानामास्तसुद्रा मेघपङ्क्तयः । क्षितानश्चापि रक्षामि भूपणान्यस्य तेभ्यश्च ॥ ६२
 मन्त्राः कला पेनयश्च निचयस्संपदोऽस्य तु । यज्ञाः कर्माणि धर्माश्च कान्ताः कद्रवाश्च कीलकाः ॥ ६३
 विद्वानि मानसैयना योगाश्च करणानि च । क्षमाः मुहूर्ताः काष्ठान् रथकीला महत्तराः ॥ ६४
 निर्मितस्त्राङ्गनस्येवं तस्याभून्नारयिर्विचिः । प्रणयोऽस्य कश्च वरता रथवेदाभ्यतोदकाः ॥ ६५
 क्षीराग्निसलयो विष्णुशरस्यैव तु तेजःनम् । वैकुण्ठनिलयश्चाङ्गी शिवस्यानुचरो महान् ॥ ६६
 मेरौ मनोयती ब्रह्म सारथिः प्रणवः कश्च । सत्यलोकाधिपो ब्रह्मा शिवस्य परिवारकः ॥ ६७
 देवाश्च सैनिकारस्यै शकपाः पृतनाधिपाः । तण्डिनो योगिनश्च वभूयुः क्षत्तिवाचकाः ॥ ६८
 तदा विष्णुरथासाध कैलाशं नन्दिनोऽन्तिकम् । ज्वलिष्यथ वृत्तास्तमिमपक्षी प्रणम्य च ॥ ६९
 तन्वी च समये देवं प्रणम्योवाच साञ्जलिः । सुतविष्णुस्त्रिशोऽस्य देव्या सह दयानिचिः ॥ ७०
 भूपमावहा सुखेन एषान्तिकमुपासदत् । हृष्टा स्तुवंस्तदा कार्यं देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ ७१
 तस्तोत्रमुदितो देवो वृषादुत्तीर्थं सागजः । आदाय सशरञ्चापं सन्वने निदधेपरम् ॥ ७२
 तस्मिन् कुर्वति देवेशे पदं लोकमथो रथः । मारासहः पपाताथ तदा पटपटधनिः ॥ ७३
 विष्णुरसमद्ब्रह्मा देवास्तनारायणकास्तदा । नारायणो महायोगी ह्रपो भूत्वा दधौ रथम् ॥ ७४
 सोऽतिमात्मेराकान्तश्छिन्ननेत्रः पपातह । वमन्तुधिरमास्तेन शिवं भीतोऽस्तुवज्रिः ॥ ७५
 ब्रह्माद्योऽपि देवेशमस्तुभन्मूर्च्छबाहवः । ततः कृपानिधिरक्षुर्वाताद्विषोर्वलं ददौ ॥ ७६
 क्षमेन ककुदा देवरथं दधे भूपो यदाह । यथापूर्वं रथस्त्वाहीदाश्वया परमेष्ठितुः ॥ ७७

उपदेश काण्डे — द्विसप्ततितमोग्यायः

तस्यै देव्या महादेवस्यन्दने बिम्बशंभवे । तदा नारायणोऽस्त्रौपीदग्रे स्थित्वा गुरैस्समम् ॥ ८९
 प्रीतः प्रोवाच तं बिम्बुं शिष्यशीतोद्युभूषणः । इष्टाम्बुणु महाविष्णो भव्यसन्नादृदि स्थितान् ॥ ९०
 शीघ्रञ्च निर्विशङ्कोऽथ ददाम्येव मदाश्रया । महान्बुधो महाविष्णो मदर्थेऽनुष्ठितस्त्वया ॥ ९१
 ह्युन्तमेवमीशानं यत्प्रपार्ययद्धरिः । शक्तौ तु विद्यामानायां मूलशक्तिर्हं यथा ॥ ९२
 तथैव धृपमे देव धृपमस्स्यात्तपस्यते । मयमेव वरः श्लाघ्यो मम नान्यो जगद्गुरो ॥ ९३
 भक्तिस्तपि सदाशालं सकयत्सल मेऽस्तु सा । ददौ तदा वृषत्वञ्च सर्वाकिं हरये शिवः ॥ ९४
 तदालोक्य सुरास्सर्वे प्रहर्षमनुल ययुः । मन्त्रतोयोरतं देवास्तदाऽभ्यर्चुर्गजाननम् ॥ ९५
 मह्यमोज्ज्वलैरन्यैरैश्वरोऽप्यारमभादनम् । प्रक्षालं सारथि देवद्वन्द्वोद्याभ्यानितीश्वर ॥ ९६
 प्रोवाचाद्याश्रया प्रष्टा चोद्यामास वालिभः । मतावयन् गवाधपला मेरीपट्टहृदिण्डवान् ॥

गोमुत्पान्छद्मद्वयि तिमिलान् वणवाविकान् (तिमिकाकुण्डलादिकान्) ॥ ९७

काहल्लानि मनोशानि चिह्नानि विविधानि च । प्रास्वामिको महामादौ याद्यान्यदृतामेव ॥ ९८
 ककुभो यधिरीकुपैश्चतुर्मे दिव्यनिर्गलः । देवो देवान् वनेन्द्रांश्च प्रमथान् पादचारिणः ॥ ९९
 मादावयन्मुदामपीपयाहनारोहणाय तान् । आश्रया ते हरिब्रह्ममुखा याहनमाधयन् ॥ १००
 गच्छन् कैटमारतिरागदालुचरैस्सह । सिपेदे हस्तमादश देवा नानं शक्तीपतिः ॥ १०१
 सिपेदिदे दिदामीशः सन्मवाहनमाभिताः । चित्रेश्वरमहासेनौ विविधैर्गणैस्सह ॥ १०२
 मयूरमृषिकाकटौ दक्षिणोत्तराभ्यंगोः । श्वे नन्दीश्वरः धीमान्भेप्रमादाय काञ्चनम् ॥ १०३
 सथानुरसारवामास सन्निधौ मार्गरोचिनः । ययौ प्रीतमना देवस्याम्बुनैर्नायया सह ॥ १०४
 पुत्रानि हन्तुं दैत्यानामुद्दिश्य त्रीमि शङ्करः । देवाश्च मुनवक्षान्ये सिरुविधाधरादयः ॥ १०५
 त्पाकं प्रभु सायं त्वमण्डनमण्डितम् । हृष्टपुङ्गव स्नाकस्य वक्षुमन्त्राफलं महत् ॥ १०६
 ययमेते कृतार्थास्त्रोपहीर्यगतं शिवम् । द्रष्टुं देव्याऽर्जितं पुण्यं पुरा किं वेति धोचिरे ॥ १०७
 शृण्वन् काययतामीशो वाचः भोगप्रपुत्रा ययौ । पुराणि श्रीश्वरतीर्थां हन्तुं नाकसर्पां प्रभुः ॥ १०८

देवं तदा देवमुनीन्द्रयोयिनो वनेभ्यस्तुतुर्नारदादयः ।

पश्यन् तेषां परिकर्मलालसाः सतिप्रवाणाश्च जगुश्चमकृतम् ॥ १०९

इति श्री इक्षान्वे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे एकमप्ततितमोग्यायः ॥

॥ अथ द्विसप्ततितमोग्यायः ॥

श्री महेश्वरेण निपुत्र संदाः ॥

अथ देवा महाविष्णुमाश्रया मोहिता भृगुम् । ययन्तु विमुक्तिद्वाराशिवपूजाधुतिरमृतीः ॥ १
 पुत्राचाररता नित्य दृष्टव्यस्तकादिपः । श्रियो दृष्टकलाधिप्यो ययन्तु भारदोलिभिः ॥ २
 एवमेतेषु सर्वेषु सखीकेषु पुरयये । वमृषुंमिमिचानि तेषाञ्चैव गृहे गृहे ॥ ३
 नैमुह्युरमयश्चिन्तामयः वरयमूढहाः । संयोगसमयधीना सट्टाद्यान्तसंभवः ॥ ४
 सममृन् समये शंभो प्रीते किञ्चन दुष्करम् । तासां पुरां समाचोयं दृष्ट्वा विष्णुमुपासतुषः ॥ ५

सन्तुष्टमनपरधीम शरमोक्ष तदाऽर्चयन् । आलोच्य तेषामाह्लादमाकुलवञ्च दलभृत् ॥ ६
 स्निग्धीयश्चकाराशु विलोक्य गिरिजामुखम् । मान्दोऽन्यमहाविष्णुप्रमुखाभसाययम् ॥ ७
 निष्ठ मेरुधनुःकोटिमलयगणिरमादर । पुत्रय तदा नेत्रप्रपारगैर्विलोकयत् ॥ ८
 ॥ १ ॥ दहाससमूहशानुभूयतेऽसि । पतङ्गास्तपुरो ह्यसन्नेत्रास्त्राविष मग्गम ॥ ९
 तदा देवकृश-दोऽलशक्तितस्सुरपुङ्गवा । आम्बुप्रशशिगोविन्दा मनसा सुरयोधित ॥ १०
 स्निग्धगदा पुरो हृष्टा भार्ययन् स्वात्ममोक्षणम् । तथेति मेरुकोदण्ड सज्ज्य हत्वा त्यनारदम् ॥ ११
 नादपश्यामहिमयीमद्भुतश्रेण धामुशत् । शयसनेऽवामारोप्य शरमास सुराःमधम् ॥ १२
 तच्छराणि सिताशिक्षादहता त्रिपुर क्षणात् । सिताशिक्षणसदृशवपुष्विदृशारय ॥ १३
 पूर्वं बुद्धगिरस्तप्तु शिवपूजापरा यत । गाणापत्यःमयोगित्य प्राप्तिरे सर्व एव ते ॥ १४
 दामो वाम्बे तदा तिम्रन् प्रमथेऽभिमनन्दिता । ये मोह नैव र्जशपुत्रपतेऽसुरसत्तमा ॥ १५
 अपरित्यक्तदहाक्षयिभूतिशिवपूजना । पुरेषु दहमानेषु सगृहेऽपि ते यथा (सदा) ॥ १६
 अग्निमयेऽप्येवम्या-तकपुद्गलस-त ईश्वरम् । यय भागवदशाश्रय बुद्धमायाविमोदिता ॥ १७
 यदि ब्यामो यथैते भविष्यामो न सदाय । काळ नि-परे शमो शिपेति परिकीर्त्य ते ॥ १८
 तनस्तु शियमभैस्य त्रय प्राञ्जलयोऽस्तुवश् । सर्वेश्वरं नम-तश्च सर्वं हृष्टतनूकहा ॥ १९
 रथस्थदशहरो भकास्तानुवाच स्वयन् प्रभु । अतीव यूय मद्भक्ता आयुष्मन्तो यशस्विन ॥ २०
 अचुरा किम् वोऽमीष वृत् दाताभ्युदयहृष्ट तत् । वजिरे सुवतीरो ते एव धामनुत्तमम् ॥ २१
 यय कैला मशिखरे भयद्दक्षिं दशमिषे । द्वारवाला भविष्यामश्नुदानस्तथादिनायक (शुक्ल-ते भवान्नायक)
 एव भार्यपतस्तास्तु ह्यस्थानीशशकारह । स दुर्लेपस्वीदृशो हि यरो लोकैःस्तिष्ठाःमनाम् ॥ २२
 दशानामथ द वैपमीशो यतहिति पुन । तेव विष्णुमुखा देवास्तमयञ्चकिरे तदा ॥ २३
 अद्यभूति लोकैस्तिन् सदेवासुरमानुषा । लिङ्गार्चनं न कुर्वति ये देवा मुनयोऽपिवा ॥ २४
 मनुजान्निष्कृष्टाःपरा ये वा के वा भगवता । भस्मरुद्राक्षरदिता एषण्डभरणि गता ॥ २५
 भस्ममायाश्च तेऽस्माभिरपि धर्मरता भृशम् । संभाषणव सभ-य श्रौतस्मार्तादि कर्मपा ॥ २६
 एतैस्त्वाक प्रकुर्याति तेषा नैवतु निष्कृति । सत्यमेव मृषा नैतदिति ज्ञ-या तदा सुरा ॥ २७
 तत्रैव सुचिर काल स्थि या लिङ्गार्चनं परम् । ह-या पुनश्चापन्तस्ते सर्वे सगुर्यवद्याततम् ॥ २८
 स स लोका समामाद्य चार्चयामासुरीश्वरम् । पूजय-तोऽहुरा वृष शिवश्चावुद्रिपूर्वकम् ॥ २९
 अत्रयश्च चिरं कल पञ्चाशकशिवाचनं । शिवेनैव हताश्चा त्वे नायापत्यमय मृगम् ॥ ३०
 अत्यन्तशिवमार्गा ये भूयस्ते द्वारवालाका । शङ्करस्यालये साक्षा-कैलासे तेऽयमवन् द्विजा ॥ ३१
 एव समूय विजुचैर्विजयाय स्मृतादिवायम् । अय्यक्यं विष्णुपुत्रैररयो रिजितादि ते ॥

तस्मात्सर्वप्रकृतेन पूजा कार्या शिवस्य तु ॥ ३३

इय समूय देवै परमशिवपदाम्यर्चकाहृष्यसोम्यैर्वीर्य सौवर्यं जय भीर्त्विगिषकापि वरं भोगमोक्षी च लब्धौ ।
 तस्म-न्त्यैस्तेऽसुरमुनिगणैस्सिद्धय-वर्षैर्मुदयैर्वत्या लिङ्गशिवाचां विधिचदनुदिन अदृष्टानैर्विधेया ॥ ३४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसहिताया शिवरत्नसम्पन्ने

उपदेशकाण्डे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रिसत्तितमोऽध्यायः ॥

अन्धकासुर मयाह वेवानां स्त्रीवेष धारणम् ॥

सुरः — पुनश्चाहं प्रथम्यामि संभूयाम्यन्यथुल्लिखम् । देवैर्ग्रीहं संयातं यद्यच्छाकयामि वः ॥ १
पुराऽऽनुचको नास्ति दैतेयो लोक्रकण्टकः । तपसा मरुता प्राप्तवत्तवीर्यपाकमः ॥ २
त्रिजगत्पीडितं तेन धिजित्वाह सुरा युधि । निजिता चितुषा मल्लविष्वाद्या जलमूर्धनि ॥ ३
स्त्रीवेषधारिणस्तेष्व न तु पुंरूपमास्थिताः । धृतस्त्रीवेषमायाह चेरुर्द्वेषा दिशोऽद्य ॥ ४
पुण्डराकारविबुधानहन्कारागृहान्तरे । पुनश्च घनिताङ्गान् स हतेस न चासुरः ॥ ५
ते पीडयमाना दैतेयस्त्रीवेषा अपिसन्ततम् । मन्दरं प्राप्य ते सर्वे मदादेवमिदं गिरिम् ॥ ६
तत्र देवं नमस्कृत्य हरिश्चादयस्सुराः । तदाहवा मवं देवीमस्मीनां परितारकाः ॥ ७
तत्रायमुपदै देवामन्धको गिरिमासदह । तं मन्दरवतं देवाः स्त्रीवेषा दिग्भुव्यकाः ॥ ८
स्वाभिजगन्महेद्याय दैरातयञ्चास्य कन्धराः । ततो देवो महादेवः कठनाभृगधारिणिः ॥ ९
देवानां रभणावसो मरेशामचोदयत् । विविप्रहाय दैत्यानां सगण्यो निर्जगाम सः ॥ १०
तयोर्युद्धमभूत्तत्र सेनयो रुद्रदैत्ययोः । बितादानगमदैत्यमेना भैरवसेनवा ॥ ११
ये ये दैत्या इहा रौद्रैस्तास्ताम् भृशमुत्ततः । स्फुटज्यैर्न मध्येण जतेन च पुनः पुनः ॥ १२
पुनर्जौरवामास तद्द्रुतमिवामवत् । शुक्रमाह्वय सहसा मक्षगमास शङ्करः ॥ १३
ततो हताऽऽसुरी सेना नमपैर्भैरवः क्षणात् । भैरवोऽपि ततः कुञ्जस्तमन्धकमहासुरम् ॥ १४
दास्योतं विधायाशु क्षिपमधिधिप्रभयात् । क्षियेनालोकितो दैत्यशूलप्रोतोऽपि तरङ्गम् ॥ १५
निवृत्तमस्य सफलं कर्मजातं तदाऽऽसुरम् । लंघनादस्स दास्यो देवं तुष्टाय हृष्टपीः ॥ १६
तास्तोभमुदितो देवस्तं घरेण समायुज्जत् । यमे सोऽपि वरं दैत्यो गाणापत्यमनुत्तमम् ॥ १७
ततो देवोऽपि दैत्याय बाणावली प्रसप्रयीः । शुक्रञ्च प्रस्रपीड्योऽन्तःसरसज्जोऽदास्तदात् ॥ १८
शुनोऽभ्यर्च्य तदैशानं व्यमण्डलमधाविशत् । ततोऽपि शुभ्रः देवास्त्वमाराध्यादया क्षिपम् ॥ १९
प्रीकं परितस्य ययुः स तं तदास्थम् । असुरोऽप्यधकः पापी विलोक्यान्ते विशुद्धिम् ॥

गाणापत्यममर्त्यानामपि दुर्लभमाप सः ॥ २०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंदितायां शिवरहस्यतण्डे

उद्देशकाण्डे त्रिसत्तितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुस्सत्तितमोऽध्यायः ॥

भी क्षियेन सर्वसंहारायाः देव्या अन्दासुर यद्यद्य ॥

सुरः — एकदा पुनरीशानः प्रियया विरिक्तयथा । अन्तरहृण्येन्द्रेण शृङ्गयनमाधिता ॥ १
तत्र शृङ्गारविधिने देव्या दत्तचरदिशवः । गुह्यान् उगाद्रुमांश्चाप्यान् पुनश्चरन्तोभिनः ॥ २
सार्धं ददर्श तान् देव्या शनैस्तद्वद्विचित्रान् । मध्ये तत्र पटे इणु महाविटपमद्भुतम् ॥ ३
क्षमूलवेदिकामधमाससाह सहोदयाः । अध्यासायासगुह्यत्र दिव्याक्षरमासम् ॥ ४

देवीन्प्रोद्यमालोक्य देवैवैव च ससिता । ग्राह वृक्षो महानेवं न दष्टो यत्र कुत्रचित् ॥ ४
 तामाह यदतीमेवमितोप्येष सुपादितमे । ब्रह्मणः प्रलये प्राप्नो महानेतच्छताधिकः ॥ ६
 भविष्यति तथा पर्णैकमस्यानेवांसि । पतिष्यति महाविष्णुस्तत्र दोतेऽर्भकाकृतिः ॥ ७
 प्रक्षोरपत्तिनिमित्तं मां स्मरिष्यति जनादेनः । हिरण्यमर्भं तेनाहं जनयिष्यामि तन्मुखात् ॥ ८
 भक्षस्य नामावयैकं समर्पितमिति धृतिः । जगत्सृष्टिरियं पश्चादप्यापूर्वं प्रवर्तते ॥ ९
 दद्यात्पञ्चकान् देवः श्रोमिस्तद्विहितान् सह । माहूय चायिकामध्यादानयिष्यथ पक्षिणौ ॥ १०
 कौचिदित्याह मुच्येन्दुशेखरस्तानुमासखाः । ते हंसं शुक्रमेकञ्च गृहीत्वा जगत्प्रवसा ॥ ११
 तौ पक्षिणौ प्रणम्येशं समातस्त्युत्तरप्रतः । आलोच्य तौ तु विश्वामा वमच्छ भिषया सह ॥ १२
 कतिप्रतौ द्विजौ कालं किं किं कृत्वा चिन्थयः । सावे पुच्छति तत्रैवं शुक्रः प्रोवाच हृष्टपी ॥ १३
 कृतमालतरोश्चैवां हृष्यतां स्वीयते प्रया । अत्रैव भयदुष्टाने सततं प्राग्यहासिता ॥ १४
 हंसोऽपि पुनराहेष्टं प्रणम्य स कृताञ्जलिः । ब्रह्मविष्णोश्च शोकेषु दिक्पालानाञ्च सञ्जित् ॥ १५
 भूरिपुण्यवशादेव तद्योधानमिहागतः । बापीमण्येऽत्र पीयूषममंभः पिबन् सदा ॥ १६
 पद्मवास्तव सदाजुटनितयायाञ्च सांपतम् । प्रशंसन्नमसो नित्यं माहात्म्यं निरुत्साहम् ॥ १७
 बुधन्तमिति तं हंसं शुक्रञ्च जगतां पिता । गच्छतामिति चोकरा तौ पितृसर्वे तदास्रवन् ॥ १८
 ततो वेधी वृष्टं कुडा समुत्थाय तदास्रमात् । ईशमुक्त्वा तवकीति हंसस्य वचनात्कथम् ॥ १९
 प्रीतित्वा मुष्टे हासस्तपु साध्विति निर्मता । गत्वा दूरं कच्छिनीना भूमौ पांशून् समूहा सा ॥ २०
 अकार पुच्छति साध्वं सजीया पुनर्दयिता । तदन्तरे महादेवः कुपिताश्चावयिकाम् ॥ २१
 साम्प्रचित्वा समामीय जगामातःपुरं प्रभुः । यैः पांशुमिदमादेव्या कृता पुच्छिका तदा ॥ २२
 ते मम्मपस्य द्रव्यस्य देहभक्षयवास्ततः । बुधुणः पुत्राकारो कैलासस्य समीपमा ॥ २३
 तं पश्येन्द्रास्त्रमुदीक्ष्य त्वं भण्डो (वण्डो) नामतोऽसुरः । गच्छतुह त्वया नात्र स्यातस्यं सुखाश्रुता ॥ २४
 निरासुरिति कोपेन स भण्डो निर्गतोऽसुरः । भण्डासुरस्तपस्तेषु प्रीतं कुर्वन् पशोःपतिम् ॥ २५
 सुयोदमतिवैराग्यं यर्पानामपुतापुतम् । शत्रवो मम देवेन्द्रहरिब्रह्मादवस्तुराः ॥ २६
 सहस्रिष्ये ततस्तेषां वीर्याणि कृपयेतिशुः । बिभेरंस्ते न मां वीर्यं भक्षयन्तं हृदिस्थितम् ॥ २७
 यथाथे परमिदेवं देवदेवं त्रियंभकम् । प्रीतस्तत्तपसा देवस्तदा सर्वे ददौ वरम् ॥ २८
 भण्डासुरो लब्धयरो भक्षकवीर्यमात्मनाम् । ब्रह्मविष्णुशंभुपुत्राणां देशानामपि सर्वदा ॥ २९
 नष्टवीर्यास्तुष्टास्तेन्द्राः स्वस्तपन्थां विनामिणः । क्रियेतदिति निर्विण्णा जज्ञिरे न तु तं सुराः ॥ ३०
 हृष्टन्तोऽस्य प्रतीकारभीचाचारिर्नरतामृक्षम् । ब्रह्मा हरिर्हस्तिरान्ये हरितामघिपाञ्च ते ॥ ३१
 लिङ्गे पोटशमिर्देवमुष्णचारैरुपाचरन् । कैलासगिरिमध्येत्यं पश्चादगम्यंयच्छिवम् ॥ ३२
 निर्धर्या देव सञ्जाता न जानीमोऽस्य कारणम् । ईश्वरः — तानुवाच हरिश्चन्द्रमुखाति निति भाषिणः ॥ ३३
 एवं भण्डासुरो युष्मदीर्यमादाच्छरीराः । तदर्थं सर्वैर्दंदात्पायः कार्यो मया यदि ॥ ३४
 अमराणामनुमतिस्तव्यया नैव शक्यते । मदनुष्ठितयागादौ हृतेष्वखिलदेहिषु ॥ ३५
 माहवाभन्तरं शक्तिर्मांशकापि जनिष्यति । भण्डासुरञ्च पंडस्य युष्मांश्च जनयिष्यति ॥ ३६
 यथापूर्वं क्षणैर्नैव सत्यमुक्तं सुरा मया । तदोमिति वचः प्रोचुः हृतदेवगिरस्तुराः ॥ ३७
 निश्चकिहस्तापादास्सो नितर्थां विमुखाः स्त्रियाम् । इतीश्वरो विष्टेषु वनेषु धिबुवेवथ ॥ ३८
 खमिश्रेण महावह्नी जुहाव सप्तिसस्तुरान् । सुनीन् पितृणामन्यन् वन्धवोत्तराक्षसात् ॥ ३९

मनुष्यान् पक्षिणो गच्छ जगत्स्थावरजङ्गमम् । महाप्राज्ञो प्रसन्नाश्रौ दीक्षितः स्वयमेव वा ॥ ४० ॥
 हुते निक्षेपमाखिले स्याद्वरेऽपि च जङ्गमे । तस्मिन्प्रशौ समुत्तमौ शक्तिर्यद्वैजिमिस्त्वह ॥ ४१ ॥
 विधाया पुण्यविश्वानि शुचां सुखं स्वयम् । प्रणयाम महादेवं शक्तिरसंशय्य वादयोः ॥ ४२ ॥
 पयजिष्य च किं कार्यं शशि मां सर्वमूढ ॥ तामाह ब्रुवामीवं शक्तियान् गिरिजापतिः ॥ ४३ ॥
 मण्डासुरं महाघोरं भक्तं शुकुभात्मनाम् । संवत्सु महाशक्ते रभार्यमखिलात्मनाम् ॥ ४४ ॥
 विसमर्जं तदा साधयि तस्मिन्लभ्यैकम् । विमुञ्चन्ती सज्जहार प्राणांस्तस्य तदाह्वया ॥ ४५ ॥
 पाप्मेनैकेन सहसा हुते मण्डासुरे तथा । मनन्तरे द्यास्मिन्धुश्शक्तिं तामादिदेश ह ॥ ४६ ॥
 मण्डवये त्वया स्पृष्टे प्रहविष्णुमहेष्वरम् । महालक्ष्मीमंवितां च वार्त्तां देवीं सरस्वतीम् ॥ ४७ ॥
 तत्सौस्संयोग्य तत्पत्नीस्तृष्टिपलायान् कथात् । कारयेति शिवाहां तां वट्पत्नीं शिरसेऽधरी ॥ ४८ ॥
 तथैव ग्रीदं समुत्तमं तच्छरीरं च तारणीः । सुप्रिभालयगुणान् कारयामास तैस्त्रिमिः ॥ ४९ ॥
 देवदेवं समाराध्य स्वस्वाहङ्कारयोदिताः । सृष्ट्यादि सर्वकर्माणि कुर्वन्ति साक्षयैश्च ते ॥ ५० ॥
 रुद्रमूर्तेश्च तन्नाम तच्चिह्नं तस्य चेष्टितम् । सदाशिवस्य यन्नाम नागयोर्विद्यते चिह्नम् ॥ ५१ ॥
 मन्त्रेषां तामधिष्ठाय वदामीष्टं सर्वं शिवः । मण्डापवति येनामस्त्वर्वालोऽप्य सार्वभौम ॥ ५२ ॥
 महामेव हरस्त्वोऽहं नावयोर्विद्यते चिह्नम् । मनुशास्येति देवत्वात्मन्तर्धानं पश्य शिवः ॥ ५३ ॥
 तेऽपि तत्पूजया कथमहामोगास्त्ववस्तुराः । कुर्वन्ति सततं सुप्रिस्थितिनाशान् पृथक् पृथक् ॥ ५४ ॥
 तदादि शिवपूजाया महिम्ना संभूतयिष्यः । भुञ्जन्तो विदुषान् भोगान् प्राज्ञानपि च वैष्णवान् ॥ ५५ ॥
 रौद्रांश्च पदसंभूतानीं भराडासमुद्भूतान् । शैवश्च परमात्मन्धर्ममूर्धलापञ्च ते ॥ ५६ ॥
 मण्डासुरदिशयस्याग्ने निहतशिखया पुनः । प्राप्य रुद्रगर्भेन्द्ररं कुप्यामरैरपि ॥ ५७ ॥
 भास्तेऽपि तपैस्सार्धं सन्निधौ परमेश्वरोः । अग्निहृदममुद्भूता येयमेवांशसंमया ॥ ५८ ॥
 त्रिपुरेति समारब्धता पुण्यबाणेऽमुकामुका । सेवमीदं समाराध्य शिष्या सह सहता ॥ ५९ ॥
 इत्ये मण्डासुरार्थे जगदिदमखिलं प्रकथयिष्येऽमुपूर्वान्
 रौद्रे वागे शिवोऽयं समिध इव च तान् त्वांशधरी च हृत्वा ।
 शक्त्या मण्डासुरेन्द्र त्रिपुरवन्नि तथा घातयित्वा महत्या
 विश्वं दैव्या तवाद्यान् सकलमपि सुरान् वरदायामास भूयः ॥ ६० ॥
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवहृदयकाण्डे
 उपदेशकाण्डे जगत्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

॥ नमः पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

श्री केदारेश्वर प्रसादेन श्रीदुर्गाया महिमावतु वयः ।

पुरा सुरा हरिप्रज्ञं धमुखा मयिष्या दिशाम् । महिषेयासुरेन्द्रेण तथा द्यामासुरेण च ॥ १ ॥
 चिरं विद्वत्तास्त्यक्तस्त्वलोलोकास्त्वमेव ते । केदारे देवमीशानं पूजयामासुः प्रजा ॥ २ ॥

तत प्रसक्तो भगवास्तेषामाविरभूच्छिव । नमस्तस्य तदा तस्यै प्रोवाच मधुसूदन ॥ ३
 शिरस्यश्रुतिमाधाय विनयेन समन्वित । मम देव रजोमोहाद्गुणश्च पुराऽऽवयो ॥ ४
 कलहेन महद्दुःखमूहै रोमहर्षणम् । ब्रह्मा क्रोधान्मदुगरि ससर्ज महिषासुरम् ॥ ५
 बह्म व्याघ्रासुर तस्मिन्प्रसृज क्रोधमूर्च्छितः । आधाम्बा वक्ष्यस्ततः त्वप्रीतिजनक महत् ॥ ६
 सेन पुण्येन महता तौ सृष्टौ बलवत्तरौ । तौ निबुध्य चिर कालमन्योन्वाशन्यनिग्रही ॥ ७
 स्वाधोऽव्यधावद्गुहाय महिषो मा महेभ्यः । ततश्च विबुधान् सर्वानसुरौ च न्यवधायताम् ॥ ८
 इदानीमधिक ताभ्या पीडयते जगता जगत् । यय देव तयोऽग्रे स्वाप्तुमेव न शक्नुम ॥ ९
 तौ निरुह्यासुरौ जुष्टौ रक्षरस दयानिधे । इति सिद्धावितो देवस्सर्वेशो मधुविष्टिषा ॥ १०
 सस्मित गिरिजावक्ष्यमवलोक्य जगत्पति । दुर्गासुन्ध्याय सहसा आहूया परमेश्वर ॥ ११
 सिद्ध तस्या दक्षौ यानमतिप्रीतपरक्रमम् । माधुघावि शितान्यस्या मष्टादश द्रवौ मुखा ॥ १२
 अनुष्टुप् च तामाशु हवापूर्वेन चक्षुष । आहावत्तयोरीशो निग्रहाय स्रष्टुहो ॥ १३
 साऽऽकृद्धा सिद्धमनुल सर्वायुषविशारदा । न्याय संहृत्य सहस्र जगतामवनाय सा ॥ १४
 महिषस्य शिरच्छेद्व चकार क्षितिष्वै पुन । तच्छिर पुनस्तस्य पुन पुनरुत्थयत् ॥ १५
 तदाक्रम्य पदैकेन शूक्राग्नेण जघान च । तत्पदस्पर्शमात्रेण शानीस महिषासुर ॥ १६
 तामस्तुवन्महामाया महिषासुरमर्चनीम् । प्रीताभ्यसौ सा द्रवौ क्षिप्र माणापस्य स्रष्टुहे ॥ १७
 सन्निधौ परमेशस्य वासश्च महिषाय सा । पुनश्च सन्निधिं प्राप्य शिष्योरसुरावर्तिनी ॥ १८
 तावाराध्य तदा लिङ्गे तयोऽग्रेऽवस्य मुवा । दवाभ्यते मिरातुद्वा देव द्रवीं प्रणम्य च ॥
 दुर्गाञ्जस्य स्वमचिरादापुस्तंभे तदास्पदम् ॥ १९

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकराक्षिताया शिवरत्नसङ्घटे

दशदेशकाण्डे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ पटसततितमोऽध्यायः ॥

दुर्गया रक्तवीजादि बध शिष्येन काञ्चया सह नर्तनम् ॥

सुन — सगै कदाचिद्देवो भोगान् मुञ्चन्निपेदिषाम् । त इष्टु सततकपयस्त्रयापुरांशितव्रता ॥ १
 तानामयताम् स सत्कृत्य महेन्द्रो मुनिसत्तमाय । बह्म धन्योर्मसि मुवयो यूयमत्र पदागता ॥ २
 आसक्तानो विदोषेण युष्मास्तप्रार्थये वरान् । देवा मनुष्या पितरस्ते च सन्त्यमाश्रिता ॥ ३
 असुरा राक्षसादौप पिशानाश्च तपोघ्ना । सत्तावत्सज्जिह्वास्तदसाक रिपवोऽसुरा ॥ ४
 असद्वाधातरता त्रित्य यूय तच्छान्तये स्थिता । तस्मादिदमरावस्था यूय प्रत्येकमास्थिता ॥ ५
 यस्मिन्निधाय कृष्णेषु रक्षोघ्नन मणेन वै । यज्ञस्य प्रत्यह देव नियमेन निरन्तरम् ॥ ६
 मन्त्रीत्यर्थं मुनिभेष्टादसत्त यूय महत्तरा । युक्त-तमैव देवेन्द्र प्रयुज्यस्मत्त ते द्विजा ॥ ७
 यय स्वकर्मानुष्ठान स्वकृत्यैव निरन्तरम् । कय कस्यामहे देव ममवप्रिति तेऽनुवत् ॥ ८
 सुव्रतस्तानितीन्द्रोऽपि प्रणिपत्य कृताञ्जलि । मर्त्यै यूयमैव यज्ञस्य त्रयिपत्तमा ॥ ९
 युष्माकं शानिता किं कानुष्ठान धृत सत्तमा । इत्यथित महेन्द्रस्मरशक्त्युक्तो निरासितुम् ॥ १०
 चकृस्तथा ते विश्वसि प्रसिष्टाय यथाविधि । राक्षोघ्न यज्ञमन्ता महेन्द्रप्रीतिमिच्छय ॥ ११

तावथे प्रीतमनसो वदित्सन्तोपलान्धनाः । कुर्वन्तु यथं रक्षोघ्नं तेषु सप्तसु योगेषु ॥ १२
समुत्तम्युर्महाघोरा जसुरास्वत्त सप्तसु । रक्षासुरोश्च प्रथमो रक्षवीजासमेधरः ॥ १३
अथे तु पञ्चविंशता पञ्चरावणसंशया । एते सप्त विनिर्गन्ध कुण्डेभ्यो अपिसप्तमान् ॥ १४
दृष्ट्वाऽऽप्तो धावमानान्वधावन्महासुराः । पञ्चावतस्तान् सन्त्यज्य सप्तयान् सप्त चासुराः ॥ १५

इन्द्रलोकमनुग्राह्य चेन्द्रादीनपि धावतः । प्रसन्नज्जिह्वे मूर्ध्नि छुण्डमाञ्चकिरे पुरम् ॥ १६
ब्रह्मलोकमनुग्राह्य विष्णुलोकञ्च तेजसुराः । तांस्तान् ग्रहस्य संहस्यऽपञ्चस्तपुषामि च ॥ १७
दितितुं समनुक्रान्ताः प्राणिनो निम्नितानपि । सप्तयमो गृहेन्द्राद्या ब्रह्मा विष्णुश्च लोकपाः ॥ १८
कपूजयन् महादेवं तेषां शान्तिमयीभ्यः । ततः कैलासशिखरं संग्राह्य जगदीश्वरम् ॥ १९
व्यलिङ्गयन् संश्रम्य चेष्टितं तं त्रिशङ्खिणम् । तानाहव महादेवः सप्तयय दयानिधिः ॥ २०
इन्द्रः स्वामोपमोमार्थं महर्षीन्मनुषासकान् । यक्षाकारेण रक्षोघ्नं यथं कर्तुं श्यपुङ्क हि ॥ २१
विपरीतस्तथै वक्षस्तुग्नस्समपद्यत । उपप्लवाय ह्येन्द्रविष्णवादीनामजायत ॥ २२

इति प्रथममहादेशो जहास सकरभयनिः । ततो देवीसमीपस्था दुर्गादिष्वसुरादिनी ॥ २३
तामाह महिषव्याघ्रघातिनीं जगतां पिता । अपि रक्षासुरं दुर्गे रक्षवीजासमेधव ॥ २४
पञ्चापि रावणाम् कष्टं कष्टि शीघ्रं मदादयः । इति कुण्डोदरश्चापि पञ्चरावणमिमहे ॥ २५
श्यपुङ्क तौ विनिर्गन्ध दुर्गाकुण्डोदरासुभौ । अथान समरे रक्षं रक्षवीजासमेधिका ॥ २६
काळीमुत्पाद्य तज्जिह्वाभमराद्वृणमास्थिता । रक्षासुरञ्च संहस्य रक्षवीजासमेध च ॥ २७

तपो दधिरसंस्त्रिषाणसवोऽपि मदसुराः । समुत्तिष्ठेदुरेतसात्कारणात्काळिजिहया ॥ २८
रक्षानि संहताभेयमसुरी संहतौ तया । ततः काळीय तद्रक्षपामादेय मदाकुला ॥ २९
सर्वसंहरणे यत्ता चुक्रुधुः प्राणिनोऽसिक्ताः । ततः प्राणपुष्कराय तद्वर्षशमनाय च ॥ ३०
तथा ननर्त देवेशस्तद्भुतमियामधत् । निजिता तण्डवे काळी देवेन विगतसया ॥ ३१
निजिता दुर्गया साकमाभिता सर्वमहता । कुण्डोदरोऽपि पञ्चापि रावणाम्महतोऽसुरान् ॥ ३२

निजित्य भक्षयित्वा तान् सांक्षमीषां समभितः । ब्रह्माव विष्णुदेवेन्द्रस्सप्तपि क्षययहसुराः ॥ ३३
देवदेवाहवा प्राण्य स्रं लोकं मोदमाप्नुवन् । ययमेवासुराक्रान्ताग्निदशास्ते पदा यथा ॥ ३४
तदा तदेशमाराध्य संभूय सुप्रियोऽभयन् । पुण्यं शृण्वन्नमाराध्य पदमातिः पुरोदिता ॥ ३५
संभूय चेशमाराध्य सिद्धिः प्रोक्ता मयाऽनुता । इतीदं सर्वमाख्यातं पूजामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ३६
॥ इदं श्यपुर्निर्गन्धं भावयन्ति वदन्ति च । विज्ञेय्य गुप्तके नित्यमर्चयन्ति च साधरम् ॥ ३७

तेऽभीष्टमैक्षिकं सर्वमासाद्य विगतमयः । पुत्रपौत्रस्तुपाध्नापिदमाहसुदृढणीः ॥ ३८
अमाहदुहितः पुत्रवत्पुत्रवैश्व सन्ततम् । दृष्ट्वा दृष्टानि सर्वानि पाचयित्वा मुदाभियता ॥

तथेवाचरणीयानि धाम्ने निर्वृतिमाप्नुयुः ॥ ३९

सकलमेतद्विदं परप्रेक्षितुम्भरणवद्भयोः परिचर्यया ।

हरिपितामहयज्ञप्रदास्यो मुनिवराः प्रभवन्ति समृद्धयः ॥ ४०

इति श्री रक्षभदे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे पद्मसत्तितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथासत्यापि शिवोत्कर्षपरिज्ञानं व्यासस्य विष्ण्वादिभिः शिवमद्दिम प्रबोधनम् ॥

पुरा ब्रह्मात्मजाः पुण्यास्तनकश्च सनन्दनः । सनातनश्च भगवान् सनत्पूर्वकुमरकः ॥ १ ॥
 चत्वारोऽप्यवशरोमोः पूजां पुण्यां विधाय ते । प्रकथेन ततो वेदान् शिवेनाप्यादिताः खलु ॥ २ ॥
 मागमांश्च पुराणानि सेतिहासानि सुवताः । शिवाचैनपरा नित्यं शिवयोगेन पाथताः ॥ ३ ॥
 शिवशानाश्रिता इवमहापाठकसञ्ज्ञयाः । जीवन्मुक्ता बभूवुस्ते परमानन्दनिर्भराः ॥ ४ ॥
 कदाचः पुरा महादेवं विश्वरक्षाकरं परम् । पूजयित्वा ततो वेदान् पुराणानि मुनीश्वराः (चतुर्दश) ॥ ५ ॥
 ज्ञात्वा सप्तजगदादीनां शिष्याणां च तपस्विनाम् । परस्परं महादेवं ज्ञातवांस्तपतो मुघः ॥ ६ ॥
 ऐश्वर्यमदमोहेन विद्याभरणं मायया । ईश्वरस्य तदा शिष्यामृषीनपि च वीक्ष्य सः ॥ ७ ॥
 नारायणं परं तत्त्वं परं ब्रह्म सनातनम् । जगदाविधया धर्मोर्मोहितः परमेष्ठितुः ॥ ८ ॥
 तदोक्षुस्तापसाश्चर्यं शिष्यास्तस्य विचारिताः । इयन्तं कालमीशानं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ ९ ॥
 उक्तवानपि विमेश्च तद्विरुद्धमिदोच्यते । वेदस्तामां पुराणानां विरुद्धार्थं प्रवीपि किम् ॥ १० ॥
 इति पृष्टोऽपि तैर्यासः पुनः प्राह द्विजानिमान् । विष्णुरेव परं ब्रह्म नाप्यः कश्चन विद्यते ॥ ११ ॥
 मूनीमुक्तं मया पूर्वं यत्किञ्चित्तदा द्विजाः । तदिदानीं परं ब्रह्म ज्ञातुमर्ह्य माधमम् ॥ १२ ॥
 इति तस्य ध्वजः श्रुत्वा विरुद्धार्थं द्विजोत्तमाः । संशयाविष्टमनसः पुनः प्रोक्षुस्तपोधनम् ॥ १३ ॥
 वेदैः पुराणैर्विश्वेशो वेद्य एको महेश्वरः । इत्युक्तं भगवता पूर्वममोहेनैव भूरिशः ॥ १४ ॥
 तद्विरुद्धं वदन्त्यद्य मोहितो माययेष्ठितुः । न प्रमादमिदं तस्माद्वचनं तव सत्यता ॥ १५ ॥
 इति तेषां ध्वजः श्रुत्वा पुनर्यासस्तपोधनः । सत्यं प्रवीमि विश्वेश्च पुष्पाकं क्षतिघातहम् ॥ १६ ॥
 विष्णुरेव परं तत्त्वं परं ब्रह्म सनातनम् । ततस्ते अप्यपि शिष्याः शृण्वन्तोऽप्य गिरं तदा ॥ १७ ॥
 यदि सत्यं प्रवीष्यथ तर्हि काशीं परां पुरीम् । गत्वाऽपि सत्यतो ब्रूहि भुजमुदस्य तापसः ॥ १८ ॥
 तदा प्रमाणं वचनं भवेत्तच्च न संशयः । इति तेषां ध्वजः श्रुत्वा तथेत्युक्त्वा न तापसः ॥ १९ ॥
 काशीं प्राप्य महापापप्रशोधनपटीयसीम् । तत्र विश्वेशसन्निधौ भुजमुदस्य निर्भयः ॥ २० ॥
 शारायणः परंब्रह्म परमात्मा परात्पराः । परं तत्त्वं परब्रह्मोत्तिष्ठत्युत्तमं भुजमुच्यते ॥ २१ ॥
 सत्यं सत्यं पुनस्तस्यैव सप्तमश्रोत्र्यतेऽधुना । इति ब्रुवति मोहेन व्यासे तस्मिन्निष्ठवाम्निके ॥ २२ ॥
 क्षण्यै भुजो तदा ध्यासि न च जिह्वा चञ्चलः ॥ केचले दारुणसंस्थे निक्षेपस्तस्य तापसः ॥ २३ ॥
 तद्दृष्ट्वा क्षणपरसर्वं तच्छिष्याश्च मनान्विताः । अहो मोहस्य माहात्म्यं वदस्य वदतां वरः ॥ २४ ॥
 स्वस्तवान् सकलान् वेदान् पुराणानि च सर्वदा । तथार्थं विपरीतार्थं वदत्यत्र भवं विना ॥ २५ ॥
 तदस्य स्मेरितौ यादू नाम्नोऽपि बभूवहा । असत्यवादी व्यासोऽपि शिवमायाविमोहितः ॥ २६ ॥
 तदस्य शिक्षा देवेन कृता खलु दुरत्यया । इति सर्वेऽपि तच्छिष्या क्रुपयो भयकंपिताः ॥ २७ ॥
 चक्रुः स्तोत्रं महेशस्य यदावल्लिकताः - पुनः । तत्रविपरीतार्थं वदन्तस्त्रैव मधुसूदनः ॥ २८ ॥
 व्यासं स्तब्धकरं वीक्ष्य विस्मयाकुलितान्तरः । महो तव मतिः कुत्र गता व्यासाधुना कृपे ॥ २९ ॥
 शिवं विश्वाधिकं ज्ञानं सच्चिदानन्दरूपिणम् । योऽपि शिष्यमुमाकान्तं मम कर्तारमप्ययम् ॥ ३० ॥
 सर्ववेदान्तसर्वसं सर्वाधिकमनुचमम् । मुक्त्वा मां मायया तस्य प्रोक्तवानधिकं यतः ॥ ३१ ॥
 ततो न तव माधं हि द्रोहः किन्तु ममापि हि । सत्यं सत्यं पुनस्तत्त्वमुदस्य भुजमुच्यते ॥ ३२ ॥

शिव एव पर तत्त्वं विश्वसाधिकः परः । मह सर्वज्ञकर्ता मय कर्ता महेश्वर ॥ ३३
 तस्य देवादिदेवस्य कर्ता कोऽपि न विद्यते । न एव सकलानीशशक्ति सर्वेश्वरेश्वर ॥ ३४
 तन्मसादाह्निर्मोक्षस्सर्वेषां समुत्तमं वम् । इत्युक्तं ऋषिभिस्साक तुष्य परमेश्वरम् ॥ ३५
 जप शमो महादेव सविशानन्दविग्रह । नमस्तेऽस्तु महादेव पराः परतया यः ॥ ३६
 विश्वाधिकाय मयं नमो यद्येश्वराय ते । नमस्त सर्वकर्तेऽस्तु पुनर्भूयो नमोनमः ॥ ३७
 एव स्तुयति देवेश हरो साकवृषीश्वरैः । गतमोहस्तदा व्यासो मयाकुलितमानसः ॥ ३८
 विश्वापिको महादेव परतर परतरः । सर्वेषां विजोषणा शक्तिः सहस्रमाश्रितः ॥ ३९
 तदाश्रया जगत्सर्वे स्तुते पूर्ववद्विधिः । नात्ययोऽपि भगवन्मात्रेण पालयत्यतः ॥ ४०
 पश्य पूजाप्रमाणेन ब्रह्मा ब्रह्मण्यमाश्रयम् । विष्णुश्च स्वयं माय पूजया पश्य शूलिनः ॥ ४१
 नमस्तस्मै महेशाय मायातीताय शम्भवे । इति तुष्टाय देवेश व्यासश्शुभं तपोधनः ॥ ४२
 यदा प्रादुरभूतस्य सावस्त्वमय ईश्वरः । तदानीं वीक्ष्य त नमो व्यास दाहृत्यल्लभः ॥ ४३
 तथा कृतं महामोहात् परब्रह्मणि दाहरे । नीलम्रीचे विरूपाक्षे सविशानन्दविग्रहे ॥ ४४
 विश्वाधिके विश्वरूपे महाप्राप्ते महाऽनघि । शिष्येति ब्रह्मविष्णुशिवेश्वरैरभिषिन्दिसे ॥ ४५
 पृथैव मय दुर्गुदे विष्णुर्लोकित भाषता । कथापितो यतो बाहू निहृत्तयौ तया ततः ॥ ४६
 पश्य शमु विरूपाक्ष प्रसन्न तव चामृतः । मनेकश्रवणविश्वविष्णुपालकहृत्तमिम् ॥ ४७
 भवतक्यमभिर्दृश्यमनस्तमहिमास्त्वदम् । हृष्टा व्यासश्शिव साक्षात्पुनश्चामयातान् ॥ ४८
 मणय दण्डवद्भूमौ समुचय हताश्रितः । शस्तव्यो मेऽराधोऽयमश्वमेध विजृम्भितः ॥ ४९
 महादेय महारेड महादेव दयामिधे । मशनेय मयानेय मयानेय गतिर्भनः ॥ ५०
 एव स्तुयति देवेश व्यासे तस्मिन् कृताग्रही । तत्रैवास्तराधाष्टमुत्सर्वेद्य गणनायकैः ॥ ५१
 ततो हृष्टा महादेव शिष्यस्तवैरपि तापसाः । व्यासदायाश्च ते सर्वे हर्षवन्द्यकृताय यः ॥ ५२
 व्यासं त वीक्ष्य निरारा ययकपितविग्रहम् । इत पर न कर्तव्यमीदृशकथं त्वयाऽनघः ॥ ५३
 शिवेश्वरं तव भूदि नित्य विना मयम् । इत्युक्तं शान्तदंष्ट्रे विष्णुर्द्वि व्यासाय भूशूरः ॥ ५४
 कथयन् तनूस्त्वयै सखमाधममापिरे । निचिन्त्य मयया यथावद्विद्वत्तं स च तापसाः ॥ ५५
 काशीं प्राप सर्वशम्भुश्च कलिदोषविनाशिताम् । तत्र सपुत्र्य सिद्धिना प्रतिष्ठाप्य महेश्वरम् ॥ ५६
 मुक्ताशोपक्ष दुरित मोह दामो हृषावताम् । मिर्मिल प्राप सन्तोष शिवदासप्रपादनः ॥ ५७

इति श्री स्कन्दे महापुराणे दशमस्कन्धे शिवसहस्रनाम्ने

उपदेशकाण्डे सप्तसततितमोऽध्यायः ॥

॥ मय महत्सततितमोऽध्यायः ॥

उपदेशपुष्पश्रीना दीपशिखानामनुग्रहः ॥

पुण यतिष्ठ पुष्पाग्रा पुष्पयिता पुष्टदुग्धम् । महत्सतीमयाप्राप पात्र कामवशयिनीम् ॥ १
 सर्वविद्यापतिज्ञानं प्राप्यनम्यतमस्तुषीः । सप्तर्विष्यपि श्वेत्स्व प्राप्तवान् पूजया प्रभोः ॥ २
 पराशरशक्तिपुत्रो यतिष्ठप्य च पौत्रः । शिवपूजार्थो नित्य दिने कस्मिन् समाश्रितः ॥ ३

विधवां वीक्ष्य दुःखेन पण्डितं पितरं तदा । मातः पिता मम गतः कुत्रेति रहसि स्वयम् ॥ ४
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तन्माता दुःखितान्तरा । निहतस्ते पिता पुत्र राक्षसेन दुरात्मना ॥ ५
 तत एव हि संयातं वैधव्यमधुना मम । तत्र निष्कृतिः कार्या स्वया यत्नेन पुत्रक ॥ ६
 इति तस्या वचः श्रुत्वा दुःखाकुलितमानसः । राक्षसं हन्तुकामोऽयं शिवपूजाश्रकादि ॥ ७
 ततः प्रसन्नो भगवान् पूजया नृपमानसः । तस्मै वरं दत्त्वा श्रु तत्रैवान्तर्दये प्रभुः ॥ ८
 ततो ददर्श पितरं मृतमप्यस्य चाश्रया । त्वकार च ततो वारं विनाशाय च राक्षसाम् ॥ ९
 ततश्चिदाश्रया पेतुः शक्तिकुण्डेऽयं राक्षसाः । ममः कैचन दग्धाश्च शिवमन्त्रममावृतः ॥ १०
 द्रष्टुं स्यात्पसास्सर्वे पसिष्ठश्च महामतिः । शक्तिं संवीनयामासुस्तत्कोपप्रशमाय वै ॥ ११
 मुक्त्वा कोपं ततश्चक्तिपेदांश्चैवागमानपि । पुराणानि च सर्वाणि सारवाऽयं तत्त्वतो विज्ञाः ॥ १२
 शास्त्रं च कल्पयित्वाऽयं किञ्चित्सन्तोषसंयुतः । नित्यं प्राप कृपया शंभोस्तोऽयं महीसुराः ॥ १३
 पूजयित्वा पुरा शम्भुं विश्वामित्रोऽपि तापसाः । सृष्टिञ्चकार मतिमांश्चिशुद्धं रक्षादि ॥ १४
 लब्ध्वा वरान् महादेवास्ततःपि चकृतामयात् । स्वाप्रवादोऽपि पुष्पात्मा महर्षिरपमीश्वरम् ॥ १५
 पूजयित्वा पुरारतिं तत्प्रसादात्सुतं परम् । लब्ध्वा च देवदेवस्य ददर्श नटनं महत् ॥ १६
 नित्यं प्राप देवेशकृपया स मुनीश्वरः । व्याघ्रवादारमजः पूर्वमुपममुर्महामतिः ॥ १७
 क्षीरं यथाचे वास्येऽसौ स्मार्तं सशृष्टे स्थिताम् । सा वीर्यं कृत्स्नं क्षीरं पितृमिश्रजलेन वै ॥ १८
 सदीया वा विरसाद्यश्च शरोद् मृगयुःसितः । वैदं क्षीरं जले मातरियुक्तया घाघयन्मुहुः ॥ १९
 ततश्चा दुःखदुःखेन ददन्तं वीक्ष्य चात्मजम् । नास्ति पुत्र शृङ्गेऽस्माकं क्षीरं स्वातु ममोदहम् ॥ २०
 पसिष्ठस्तत्र पुष्पात्मा मातुलवशङ्करप्रियः । शिवपूजारतो नित्यं येष्वेवाऽन्तपातः ॥ २१
 लब्ध्वा च पूजया शंभोः कामपेतुं पसिनीम् । पीत्वा त्वं तद्गृहे क्षीरं कामपेतुममुद्वयम् ॥ २२
 पाण्डुरासौ पापि बालकस्यक्षीरं व्यर्थतयाऽभ्यज । अभ्यजे विक्रवाक्षे कुतः क्षीरेण भोजनम् ॥ २३
 विशेषेण वरिद्रस्य तव क्षीरं कुतो भवेत् । तत्र पूजा कर्तव्या स्वया क्षीरार्थिनाऽभ्यज ॥ २४
 विश्वामित्रस्य सततं योगिभ्योपस्य शूलिनः । पूजया लभ्यते सर्वं चाच्छितं मनुजैः प्रभोः ॥ २५
 इति मातृवचश्श्रुत्वा तथेति मुनिपौतकः । किञ्चिद्दमयं गत्वा रहःस्थानं सुशोभनम् ॥ २६
 श्रुतिभूषितसर्वाङ्गो वद्वानवरभूषणः । ध्यायन्नेकमनाऽशंभुं कृतिनिश्चितमानसः ॥ २७
 पूजयामास देवेशं पुराणं पुरणं ध्रुमुम् । ततः प्रसन्नो मयवानस्मै मयवराकृतिः ॥ २८
 तं दृष्ट्वा मयवन्तं च कोणकुलितमानसः । त्वं यच्छ पुरतो योग्य वचं कुत्रापि वृत्रहन् ॥ २९
 न स्पर्शते भवानद्य मया पूजास्तेन वै । पूजाविश्वं यदि भवेत्तदादेवस्य शूलिनः ॥ ३०
 शपेऽहं त्वामिति तदा चुकोप शपितुं सुरम् । तस्य तदीक्ष्य चित्तस्य स्थैर्यं शक्तिमयीश्वरः ॥ ३१
 प्रादुरासीत्क्षणेनैव वृषोपरि सहोमया । तं दृष्ट्वा भावमीशानं प्रणम्य मुनि दण्डवत् ॥ ३२
 उत्थाय सहसा मङ्गला नमनानन्दनिर्भरः । प्राण्योऽस्म्यनुगृहीतोऽसि आहमद्य महेश्वर ॥ ३३
 त्वदर्शनेन देवेश कान्तिं फलितं मम । इति तस्य वचः श्रुत्वा महेशस्तापसप्रियः ॥ ३४
 क्षीरार्थिने ददौ तस्मै क्षीरस्नानमीश्वरः । सर्वैर्देवांस्तविज्ञानं पुराणानां तथैव च ॥ ३५
 शास्त्राणामपि सर्वेषां तव तत्त्वं स्फुरत्बलम् । अविनश्वरता भूयाच्च तापसपुत्रक ॥ ३६
 इति दत्त्वा वरानन्यानीश्वरोऽन्तरदाक्षणात् । लब्ध्वा वरं तया शंभोऽकृपयुदिशप्रियः ॥ ३७

पूजयित्वा महादेवं मौक्तमोऽपि महामुनिः । शिवमवानि सर्वाणि सरष्टुद्वारवल्गुमः ॥ ३८
 सर्वविद्यापरिधानं सरयवभाष्य प्रमोर्धशी । नित्यत्वं प्राप्य परया प्रीत्या तस्ये शिष्यप्रियः ॥ ३९
 सदा (शता) नन्दोऽपि योगीन्द्रस्सच्चिदानन्दविग्रहम् । संपूज्य परया भक्त्या साक्षात्सर्वं महेश्वरम् ॥ ४०
 सञ्चरन् सर्वलोकेषु भुवनेष्वपि सन्ततम् । तत्र तत्र च वृत्तान्तं सम्यग्भावा तपोधनः ॥ ४१
 शंभवेऽनुदिनं सर्वे विहाप्य (सर्वा) परया मुदा । कैलासवासिने कृत्वा प्रणामञ्च यथाविधि ॥ ४२
 परमानन्दकल्लोलपातावारो यभूच कः । मृकण्डोऽपि संपूज्य महादेवं महामुनिः ॥ ४३
 सर्वविद्यासु निपुणं मार्कण्डेयमवाप्तवान् । प्रसिद्धिं तेन नितरां संपाद्य भुवनेष्वपि ॥ ४४
 सललोके निधनति सदा परमया मुदा । मृकण्डोऽस्य सुखो भीममार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ४५
 मृकण्डुनायं देवेशाद्यदा लब्धो महातपाः । तदा योऽश्वत्थोऽथ कल्पितदर्शनमुना मुनिः ॥ ४६
 तस्य योऽश्वत्थोऽपि व्यतीयुरनुपूर्वशः । दिनद्वयावशिष्टाणि मार्कण्डेयस्य भूसुराः ॥ ४७
 पितरौ मृगुमालोक्य तदा रुद्रतुर्भुजम् । भुत्वा तपोऽथ वचनं स्वनिमित्तं मृकण्डुजः ॥ ४८
 मृगुपुत्रं विरुपाक्षं ह्यश्वरीं पिनाकिनम् । पूजयामास पुण्यात्मा तदैवाग्रमना भृशम् ॥ ४९
 तदाभीमस्तकदशीं च तपासस्य मृकण्डुजम् । मातुहाय विधैर्वाक्यैर्निजलोकाय भूसुराः ॥ ५०
 शिवपूजार्तस्तस्यै चागमय यमं यदा । तदा तं च महादोषाद्दीपयन् मीपणाकृतिः ॥ ५१
 भास्विभ्य मीत्या देवेशं त्रिरुक्कशस्थितं मुनिः । आचर्य च पाशेन बध्ना यैवस्ततो यदा ॥ ५२
 तदावितासीद्भगवांस्तस्माद्दिङ्मात्रमद्रेभ्यः । ददर्श च महादेवं कालकालं पिताकिनम् ॥ ५३
 नीलकण्ठं विरुपाक्षं जटामकुटमण्डितम् । तुराय परया प्रीत्या मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ५४
 भद्रस्ते कालकालाय विरुपाक्षाय शूलिने । विभ्याचिकाय विभ्याय परापरतराय ते ॥ ५५
 कपर्दिने कराळाय कालीनृत्तमित्राय ते । वज्राय सर्वभङ्गाय भीमाय महते नमः ॥ ५६
 क्षिप्रैर्यदे नमस्तुभ्य क्षयद्वीताय ते नमः । इति स्तुतिं महादेवश्च्युत्वा तस्य महारमनः ॥ ५७
 प्रसन्नः प्राह विभ्यामा मार्कण्डेयं महामुनिम् । पूजय ते प्रसन्नोऽहं मार्कण्डेय महाभुजे ॥ ५८
 भूषासुखाय वर्णानि पोदशीव सदा भुजे । काङ्क्षिताम्यपि सर्वानि तव सिद्धयि मास्त्रिम् ॥ ५९
 इति इत्या परं तस्मै तत्रैवान्तरधामभ्युः । सोऽपि संशयं नित्यत्वं मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ६०
 सगृहं प्राप्य परया प्रीत्या पित्रोऽनवागमसत् । अनन्यसदृशो लोके शिवशाल्यविशारदः ॥

शिवगमार्थविज्ञानसंपन्नोऽपि

वर्तते । ६१

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे अष्टमस्तुतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

शुभराजप्रति दधीचिमहर्षिणा शिवोत्कर्षप्रदर्शनम् ॥

भगवत्यः पूजया जम्भोस्तापनातामपीश्वराः । जटारु दर्वं दिग्भ्यस्तस्य महाद्रेस्तापसेभ्यः ॥ १
 प्राशयामास धामोऽपि महद्भूमिसमाकुलम् । तपासेत्यलकातापी दुरातमानायशिक्षयत् ॥ २
 द्राविडानामो तथा भाषां निर्मये कृष्या यमोः । सर्वशास्त्रपरिधानं सम्यक्प्रमय तपोधनः ॥ ३
 ताण्ड्यं देवदेवस्य वृद्धो परमे द्विजाः । वृद्धो भूमोः कल्याणं पार्यत्या सदा पापयम् ॥ ४

सर्वलोकामिगमनं स्वेच्छया प्राप हुष्काम् । शिष्ययोगं तदा स्कन्दादुपदेशमवाप्तवान् ॥ १
 सर्वलोकसुपुत्रप्रापं जगत्प्रपत्तिमवाप्तवान् । दधीचिरपि पुण्यात्मा क्षुपेन सह भूभुजा ॥ २
 तेन सत्यमवापार्यं यावत् एव तपोधनः । कदाचिदेतौ कलहञ्चकतुर्विम्भभुजौ ॥ ३
 राजा राजवल्लभेष्ठमाह विप्रः स्वकं वलम् । एवं बहुप्रकारेण प्राप्ते वादे तयोर्द्विजाः ॥ ४
 तादृशमास राजानमाधिव्यवादिनं क्षुधा । तदानीं स महीशलो वज्रमादाय मीपणम् ॥ ५
 जयानं विप्रं कोपेन दुष्टात्मा दुष्टचेतनः । तदा तत्याज स शाणान्वज्रयातेन तापमः ॥ ६
 हाहाकारो महानासीत्तत्रस्थानां मयावहः । तदा समागतदक्षीमं शुक्रस्तस्य पितामहः ॥ ७
 तच्छरीरे द्विधाभूतमेकैकस्य ॥ मार्गवः । जीययमान मतिमान्विद्यया स्वस्य भूभुजा ॥ ८
 तं वीक्ष्य जीवितं शुक्रः पौत्रं प्राह हितं वचः । मद्यममृतिं पूजाय त्वया कार्या महेक्षितुः ॥ ९
 पूजया देवदेवस्य तव सर्वं भविष्यति । पूजा पुण्यप्रदा पुंसां पूजा मोक्षप्रदा प्रभोः ॥ १०
 पूजया सपदं प्राप ब्रह्मा विष्णुश्च वैष्णवम् । इन्द्रो यमस्तपोज्ञानः क्रुपेरात्तास्तुभ्यथाः ॥ ११
 तदर्थं महेक्षानं क्षुपुञ्जयमुमासयम् । उवसर्गाः क्षपे यान्ति ज्ञप्तयो व्याघ्रयो प्रहः ॥ १२
 मनः प्रसन्नतां याति पूजयमाने महेभ्यरे । इत्युक्त्वा मार्गवस्तस्मा उपरिह्य बहून्मनून् ॥ १३
 निर्ययौ स्वेच्छया शीघ्रं ब्राह्मणानामपीभ्यथाः । ततो दधीचिः पुण्यात्मा पूजयञ्छुद्धं शिवम् ॥ १४
 वज्रास्थितमवस्थाप्यमौदार्यमभ्यस्तया । प्रसन्नादेवदेवेक्षायया मुनिपुङ्गवः ॥ १५
 पुनस्त्याग्वरान् लब्ध्वा क्षुपस्थान्तिकमौल्य सः । तादृशमास वादेन क्षुपं तं दुष्टचेतनम् ॥ १६
 तदा कोपाकुलो राजा वज्रमादाय मीपणम् । धर्मोपपत्ते जघादास्य दधीवेद्य महादलः ॥ १७
 धूलौचमूष तस्मिन् तत्रैव पतनाद् द्विजाः । विहस्य तं क्षुपं प्राह दधीचिस्तुमहातपाः ॥ १८
 न विभेमि महीशाल तव वज्रायुधादपि । गणयामि न चेक्षामं तवकर्तारमप्यजम् ॥ १९
 दधीवेदैवमं भूया पुनः कोपाकुलो भूयम् । विष्णुमुद्दिश्य सुमहत्प्रयत्ने दुरासदम् ॥ २०
 तस्य चैवन्तपस्तीम् प्रादुरासीदरिस्त्वथम् । तं प्रवशाशु वृत्तान्ते तस्मै प्रोषाय भूमिपः ॥ २१
 तच्छ्रुत्वा स हरिस्तेन दधीचेराधमं वयौ । तत्र हृष्टा क्रूरिवरं क्षप्रप्य परया सुवा ॥ २२
 मर्त्ये तापसमेष्ठ राजा वलमनुत्तमम् । एवं शूद्राय यो दोषस्तज्ज्ञायेत ममास्तु सः ॥ २३
 दायुर्किं माघवस्यायं तादृशमेकं वदा तदा । हरिः कोपाकुलस्तस्मिन्धकं तत्याज मीपणम् ॥ २४
 तस्मिन्पितातनायकं क्षणमूढौ बभूवह । तस्मिन्मायी हरिश्चक्रे मयिमायामेकधा ॥ २५
 इतीवकार तां सर्वां मायया स्वस्य भूभुजा । पुनश्च समायेतस्मिन् तत्रोपि चक्रे क्षपीभ्यरे ॥ २६
 पुनर्दमं समादाय तस्मिन्धकं प्रैर्यदृष्टपिः । तत्क्षणान्मारावासास सेनास्तस्य मपुद्गिपः ॥ २७
 एकाकी स स्वयं तस्ये तदानीं हरिरप्यहो । तदा समाययौ तत्र ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ॥ २८
 दधीचिं तपसां भेष्टं तुष्टाच परया सुवा । दधीचिरपि कोपेन विष्णुं वीक्ष्य पुरःस्थितम् ॥ २९
 छिन्नास्रव शिरो विष्णो वीरमद्रो महाबलः । मत्तास्तव महामोर्षाविरम्येभ्यादृशकाः ॥ ३०
 पतन्तु निरये घोरे पाञ्चतन्त्रावर्तविनः । शण्डेवं मुनौ विष्णु ब्रह्मा प्रोषाव मपुद्गिपः ॥ ३१
 मर्कटेश्वरस्य चल्हः पतिष्यत्तात्मनोपरि । किञ्चन न ते मूयादपराधी परं हरे ॥ ३२
 तमाहुरेति सहसा परोष्टी क्षमादत्तम् । प्रपश्य व्यापदिं ब्रह्मा सान्त्वयित्वा जगामह ॥ ३३
 गतयत्प्रज्जे लोकं क्षमात्पय्यके तदा । क्षुपस्तदा तदालोचय दधीचस्यास्य विस्मितः ॥ ३४
 तमेव शरणं प्राप क्षमस्तेति पुनः पुनः । सखा त्वं ब्राह्मणमेष्ठ पूर्वमद्य पिता मम ॥ ३५

माता च महितो ज्ञाता त्वं सर्वमसि ओ द्विज । अपराधं क्षमस्वेति याचमानमुवाच सः ॥ ४० ॥
 ज्ञातं मयाऽपुनः राजन् क्षमासारहि साधवः । कोषस्य माह्वानां हि प्रणिपातः प्रतिक्रिया ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणा बलिनो राजन्यदस्कारं कृतप्रभुः । महाब्राह्मण ईशानो विष्णुः रुद्राधिपः स्मृतः ॥ ४२ ॥
 विश्वामघिपतिर्ब्रह्मा तस्मात् श्रीन् ब्राह्मणादयः । यजन्ते यद्यतिक्रम्य पापिनः पतितास्तु ते ॥ ४३ ॥
 माराधय हरिं तस्माद्भय त्वं ब्रह्मवत्सलः । ब्रह्मतेजोबलं राजप्रसाधं वैदपदमयम् ॥ ४४ ॥
 सर्वेषामधिको यस्याद्भयवान् ब्राह्मणदिशवः । स यस्या देवता सोऽपि ब्राह्मणो महतो महान् ॥ ४५ ॥
 तस्माद्दिग्दिगे कुर्याद्ब्राह्मणेभ्यो नमस्तदा । न कीर्तयेत्तदा तेषामस्त्रीलं यदि वृद्धिमान् ॥ ४६ ॥
 मयादेव पृथिवीं ज्ञाधि क्षुत्वं राजसत्तमः । मनुशब्द इदानीन्मिन्त्येव पृथिवीपतिम् ॥ ४७ ॥
 पुनश्च शिवपूजायां विरतो विसर्गं यतः । ध्यायन्नेव महादेवं मितायानेहसांशतम ॥ ४८ ॥

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे एकोनशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ मरीतितमोऽध्यायः ॥

बाणासुरस्य पूर्वजन्म कथनम् ॥

सुदर्शितः पुरा विप्रदिशवपूजावर्द्धन वै । अतिरूपेनाजपन्मृत्युं नित्यत्नमपि लभ्यमान् ॥ १ ॥
 कैलासे चान्दलोकेषु कामकारोऽस्य वै भुक्तेः । भुगुधामि शक्तिः पूर्वं दुर्वासः कथं यय च ॥ २ ॥
 मायलंबो वैमिश्रश्च सौमरित्तवतां वरः । तृणचिन्दुर्वामदेवो जगभो योगिसत्तमः ॥ ३ ॥
 शुकोऽग्निश्च पुण्डरीकश्च बहवोऽप्येव तापसाः । समाराधय महादेवं छिन्नमूर्तिं सनातनम् ॥ ४ ॥
 भक्त्या परमया युक्ता मृदुभिर्जित्वा काठजम् । नित्यत्नमपि क्षमाप्य बभूवुः कामधारिणः ॥ ५ ॥
 तत्र तत्र च लोकेषु समृतास्तु तदीश्वरैः । भुङ्क्तास्तेमहाभोपावसृताश्च छेदितैः ॥ ६ ॥
 स्वेच्छयैवात्तकामास्तैः सुरासुरमन्दृताः । विहरन्ति यथाकामं विविक्षादिपदैषु ते ॥ ७ ॥
 मनुदेवन्देवैके हि महादेवार्चनापराः । क्षमाप्य महादेभ्यं सिद्धीरपि च सर्वथाः ॥ ८ ॥
 अवासाक्षितकामास्ते कामबाधा जगत्त्रये । अनन्तरञ्च ते मुक्तिमाप्नुवन्मद्वितीजसः ॥ ९ ॥
 पिपीत्सिकादिहस्त्यः तस्मै वैष्णवि सहस्रशः । तिर्थहवसि शिवं सांवागम्यर्च्य बहवो भुवि ॥ १० ॥
 सार्ति प्रापिरे पूर्वमिति सर्वत्र विभुतम् । तस्माद्दिग्बेकिनामेतद्वकन्यं पृथिवीभुञ्जाम् ॥ ११ ॥
 ब्राह्मणानां विदोषेण तिथ्यग्रातां विशेषतः । सृष्टः — इतीदं सर्वमास्वगतं भक्त्या संपूज्य शङ्काम् ॥ १२ ॥
 क्षमासिद्धयो योवै त्रया ते वर्णिता द्विजाः । मनुजिपूर्वमभ्यर्च्य शिवं त्रिदशनायकम् ॥ १३ ॥
 पैरातं - कजमेतेषु पार्यन्ते कैष्वापुना । देशोक्ति मागधे क्षिप्र माघवार्यं पुरं महत् ॥ १४ ॥
 तत्र वक्राद्वितो नाम ब्राह्मणो विप्रयोगमुखः । तस्यामूढतृताष्टास्यत्तनयो विमनोऽपिहितः ॥ १५ ॥
 स तु वेदशापरो दिव्यं ब्रह्मचर्यमुदात्तितम् । मधविकविणीकृतः कदाचिदपमुपयः ॥ १६ ॥
 तथा ब्रह्म दियाधर्मं रेमे मधुपहृष्ट (मुष्ट) वा । कदाचित्तु तथा सार्धं राक्षः शृङ्गारकानने ॥ १७ ॥
 मरचित्य सुपुण्यामि दधौ मूर्ध्नि तथा सद्यः । इत्येवं प्रत्यहं मूर्त्तं शोभय चूमनो हरन् ॥ १८ ॥
 अघानपात्रदैर्दृष्टः प्रहृतश्च तथा स तैः । गतापरं नादरिष्य इति चोक्त्वा निरासितः ॥ १९ ॥

पुनर्धैर्येकदा रात्रौ रेमे तत्र तथा सह । मञ्जुव्रतमपुण्यानि मयाप्राप्ते निघाय च ॥ २०
 रेमे रात्रौ तथा साके पुष्पारण्ये द्विजाग्रमः । निद्रातिष्ठ तथा तत्र रात्र्यन्ते रतिलालसः ॥ २१
 रतिभ्रमवशात्ताभ्यां विषयाभ्यां धनान्तरे । प्रभातमपि न ज्ञातमुदितेऽपि विवस्वति ॥ २२
 तदानीं तत्र राजापि प्रापोचानदिदृशया । उद्यानपात्रफलायां पूर्वमेव समागताः ॥ २३
 ददृशुस्तं द्विजं धूर्तं निद्रापरवशं तथा । मय्यभाण्डगतान्वत्र पुण्यानि सुरमीनि च ॥ २४
 राजानमागतं प्राप्या भीत्या ते सुमनोमयम् । तां च निद्रावशौ यथा हस्तापादौ बहिर्घनम् ॥ २५
 विक्षिप्य सविधं राक्षः प्रापुस्तेऽभ्यवरक्षकाः । राजा सर्वं श्मालोक्ष्य शृङ्गाधनमात्मनः ॥ २६
 दृष्ट्वा तिन्नञ्च पद्मञ्च पुष्पञ्चनं समूहमयम् । किमिदं केन वै कृतं सुमनांस्त्वचिन्वता ॥ २७
 मरणमेतत्सर्वम् हतपुण्यं बिलोकिताम् । तदिदं सर्वमप्येव निक्षिप्तं केन सांभृतम् ॥ २८
 इति कोपेन पृथग्गतं प्रोचुर्दधानफलकाः । असद्व्यवस्था कस्यापि न प्रवेशोऽस्ति धैर्ये ॥ २९
 मनुष्यस्य निशम्ये न पर्यं विद्म चेष्टितम् । केनापि वैयतांशेन पुण्यानि परिचिन्वता ॥ ३०
 भाराक्षितश्चिधोलिङ्गे न पर्यं देव विप्रदे । राजा प्रोवाच तानित्यं प्रत्यहं वाद्य एवमा ॥ ३१
 सत्यं वदत नोचेदृष्टेऽस्मिन् चरणौ करौ । त ऊचुराद्य दृष्टोभ्यं न कदाचिदपीदृशः ॥ ३२
 दारामहे परं देव विमलोभ्यं मदत्तरः । तदानीं सविधे राक्षो ये केचन महत्तराः ॥ ३३
 त ऊचुर्योगिनो यत्र सुपुण्यानि मदीतले । तत्र ते सौगततया कुर्वन्ति शिवपूजनम् ॥ ३४
 तस्मादस्माकमेषदं श्रेयो निद्रार्थनं महत् । इति तेषां वचः श्रुत्वा जगाम पृथिवीपतिः ॥ ३५
 तेवापि बाध जाताःस्म इति मावा घनं गताः । तदानीमेव त्री धूर्तास्त्वयोर्यं मुक्तयन्त्रौ ॥ ३६
 स्वगृहं प्राप्य भूयोऽपि वीर्या मघ तदागच्छम् । अवेन जगमुर्मदौ यनं पुनरनगच्छम् ॥ ३७
 सचिन्वाताश्च पुण्यानि तौ दृष्टुद्यानपालकाः । यथा हृदयरं कोपात्तौ विन्यूरजमग्निचिम् ॥ ३८
 कोपेन मदता राजा तयोर्वे धूर्तवर्षयोः । हस्तापादौ तदैकस्य चान्यथा नासिकाकुचौ ॥ ३९
 सङ्क्षेप मेवयामास निर्विघ्नं मदीति । पर्यटित्वा ततश्चेतौ कालेन त्रिधनं गतौ ॥ ४०
 शिवलिङ्गे पदेताभ्यां मृन्मयेऽप्युद्धृतानि वै । अर्चितानि सुपुण्यानि मयाभाण्डस्थितामपि ॥ ४१
 निष्पापो तेन सञ्जातो सौम्यं पाणासुरोऽभवत् । तत्पत्नी सैव सञ्जाता सुपतीका मनोरमा ॥ ४२
 प्रत्यहं नर्मदातीरे पूर्वशासनयाऽसुरः । शिवपूजां यज्ञाद्यं शिवलिङ्गानि साधयन् ॥ ४३
 स्रष्टतः प्रसयोऽसौ शिवशक्तीशामुपपन्नः । द्वावधिकमैश्वर्यं बल राज्यं तदासुरम् ॥ ४४
 स पुनः प्रत्यहं गत्वा कैलासे शिवमन्दिरम् । तत्र देवं समाराध्य स्वगृहं याति नित्यशः ॥ ४५
 कदाचिदसुरो बाणो न दृष्ट्वाऽवसरं विमोः । अविवेश ततो द्वाःस्थः कोपेन मदताऽन्वितः ॥ ४६
 उत्थाय मृतपशूनां तमुद्धृत्य च लीलया । निक्षेप्य शकवाळान्ते पश्यतश्च महासुरः ॥ ४७
 पुनश्चोत्थाय मूर्त्तान्ते स्वगृहं प्राप्य विस्मितः । शिवमभ्यर्च्य विस्मित्वा शार्धपात्रास सर्वदम् ॥ ४८
 प्रादुर्भूतश्च तं प्राह भगवान् किमपेक्षसे । वरं परय तत्सर्वं ददामीत्यवदन्निवः ॥ ४९
 सोऽपि वरं वरं देवं मया हर इदीप्स्य । तव सेवा सदा कार्या शक्रद्वन्द्वस्य विभवा ॥ ५०
 प्रवेशसमये द्वाःस्थः न सहन्ते श्मशानतः । तस्मान्मया महादेव द्वारि सांघस्यपुत्रकः ॥ ५१
 सपणो निवसेरित्यं शक्यते सेवितुं मया । अयमेव वरो देव देहीमं जगतां पितः ॥ ५२
 ददाथितीदृशमपि वरं देवः सयत्निव । सोऽपि लघ्वरो द्वारि विमांष भयनं महत् ॥ ५३

देवस्यापि ॥ देव्याश्च सुनयोऽपि चोपयोः । तत्र सांव सहस्रं संस्थाप्य धृष्ट्या सह ॥ १४
 प्रत्यहं परिचर्यायां निरतोऽमुरसत्तमः । निजित्य विद्युधान् सेन्द्रान् सनारायणकान् यती ॥ १५
 शैलोपय वशमानिन्ये निरप्रतिरयो यती । कदाचिदुद्धन् वाहू रणकण्डूवरो यती ॥ १६
 शिव शण्ड्य प्रोक्षन् भगवत्प्रभा युधि । योद्धुमन्ति यती विष्णुस्त्रिशङ्कर विनिजितः ॥ १७
 पतिवारं महेन्द्रोऽपि न कोऽपि युधि मममाः । रणकण्डूपरवशौ बाहू मे त्रिपुरास्तकः ॥ १८
 तस्माद्युधम् देवेश पाण्डवेन यथा पुत । मया सह महादेव तेन क्षितिश्च नान्यथा ॥ १९
 इति भुवांस्य विहांसि विहस्योवाच चेश्वरः । यक्षवीर्यो हरीर्जुणिकुले मद्रक्तिमावितः ॥ २०
 स तु हर्षं तथैवाशु हसिष्यति न सशयः । यदर्थेय क्षिवे प्राह स तु पाणासुरो मदी ॥ २१
 सोऽप्य ब्रुण्विचरोपीश जितोऽष्टादशययुधि । न वायुरपि मेऽनेन सोऽहं शक्यो महेश्वर ॥ २२
 तमाह पूर्ववत्प्रैष जेतुं शक्यस्त्वयाम्भुर । इदानीं मम प्रकाशशङ्खमयोर्महात्मनः ॥ २३
 शिवहीक्षाऽस्य त्रिवृक्षा शिवागमविहारदाह । मस्यधारी च सततं वीर्यवान् भस्मरंयुतः ॥ २४
 भतोऽचिरात्तवमदं हरिष्यति न संशयः । इतीश्वरवचनमुत्वा तूष्णीमास्त महासुरः ॥ २५
 ततः कदाचिद्वृष्णाद्य पौत्र पाणासुरात्मजा । अनिददमुपा निन्ये स्वमहत् स्वमन्त्रिम् ॥ २६
 भविष्यता त हृष्येन प्रापि पाणपुरी शुभा । मन्त्रिणाकारसंवीता मन्त्राभ्यां सुदुर्गमा ॥ २७
 तस्मिन्नासेदुपि पुरी ससैन्ये दैत्यसुभुजः । विप्रेशो युद्धसज्जो भक्ष्यभोज्यैस्सुपूजितः ॥ २८
 सप्रह्वयश्च वैपीन कृष्णेनाङ्गिकमणा । निवृत्तयुद्धवशात् ॥ इतास्ते सहसास्त ॥ २९
 ईशो युद्धमप्यपे तज्ज्ञानं जगद्गर्जः । तयाह स्वाचंनवत् पाणदीवारिप्रशिक्षा ॥ ३०
 मया युष्मत्स पाण्यं पाणहास्येन साधतम् । इति युष्मत्तवीशान् प्रत्युवाच यदुद्धहः ॥ ३१
 ॥ पतिर्जगतामीश जगदस्त्वहमवयव । विश्वं विश्वाधिकस्त्व हि यशोऽहं यशराटसि ॥ ३२
 मायी मयाग्रह माया क्षणहीरोऽसि च भुतः । अहं यनुद्य सद्यः रिमर्षोऽहं जगत्प्रभो ॥ ३३
 लोजीपास्त्वन्नवीरास्ति सर्वभूतविमर्दकात् । योऽत्यन्तस्त्वया युद्धे भस्मैवस्थां यथा स्मरः ॥ ३४
 मयि ते नानुकर्तव्यं पक्षिणैव (यदर्थेय) तपेश मम । पुनस्तमाह भूतेशो मयाऽभुक्तं यद्य हि ॥ ३५
 युष्मत्स निर्विशङ्कसं नारायण शरोपया । मया निमुष्य मशोला क्षयपाशुपतो ययौ ॥ ३६
 त्वमपीह मम प्रीत्यै युधि कीदृशं माधव । प्रययिषि यनुस्मञ्च पिनाक प्रमयाधिपः ॥ ३७
 नाशयज्जयां महाधीरो विष्णव निशितेक्षरैः । ईशान्धवाच यदुराटपि शक्तं यनुः स्वकम् ॥ ३८
 सञ्ज हावा शरैरीश यत्तुं समराट्णे । तस्मात्तुं चममुत्सृजः पुष्पिताम्राशराक्षिताः ॥ ३९
 यंतु पादांशुद्वन्द्वे वारुणस्य तन्ममम् । युष्मतोऽस्मिन् चान्योऽन्य विश्वविभ्येशपोरस्तोः ॥ ४०
 पाणासुरहसैन्यो द्राम्यदुर्लभममायतु । हृष्णोऽभीशं जमस्त्वस्य तदा पाणमयोधयत् ॥ ४१
 तयोऽस्ममवयुद्धं तुमुल रोमहर्षणम् । ततो पाण विनिजित्य हृष्णो ब्रुणिकुलोद्भवः ॥ ४२
 तस्य बाहुवदक्षश्च कन्दलीकाण्डलाघवम् । चिच्छेद् चक्रमादाय तद्द्रुतममूर्तिम् ॥ ४३
 तदन्तरे वृषाकटो महादेवस्त्वहोमया । बाहुरासीद्यमोमये तयोः क्षलदशान्तये ॥ ४४
 मालोक्ष्य चेममीशानो मुञ्च बाहुचतुष्टयम् । त्वमिवास्तावपि मम परिधर्पारतोऽभवद्म ॥ ४५
 तस्मात्तवयमनेनास्तु तव हृष्ण मदीपते । पाणञ्च परमेशान् प्रहमप्राह विभ्यवः ॥ ४६
 तथासुर करे कण्टकशुभा विनिवारिता । ममूलमपि बाहूनां सदृशमपि छेदितम् ॥ ४७
 घत्वारि दौदि मुकावि महावपेन मुपरिषा । ईश्वरस्यैव यवसा पुर्वी पौरायण क्षणात् ॥ ४८

प्रादाद्वाणस्य सःकृत्य कृत्वाणमकरोन्महत् । उदाह्य पुरीं पौत्राय कृष्णो वाणस्य सेनया ॥ ८९
 पौत्रेणच तदा प्रीत्या प्रस्थितो द्वाणसं प्रति । वाणासुरः परिभवं महाश्वमपि तं तदा ॥ ९०
 स्वावराधमयं ह्यात्वा मन्दास्त्रानतकन्धरा । पुनश्च नमैवमोस्य पूजयामास धृतिनम् ॥ ९१
 पूजया तस्य सन्तुष्टः पुनश्चीतांशुमुषणः । धीरेण च्छन्दवामास धीमे सोमपि महद्भरम् ॥ ९२
 महद्मेको गणेन्द्राणां भध्ये मृत्या गणः प्रभो । नृत्तारंसे जगधाय मद्रुवादनतत्परः ॥ ९३
 ब्रह्ममिच्छामि देवेश ददीमं धरमुत्तमम् । लिङ्गानि नमैदावर्षां यानि संपूजितानि च ॥ ९४
 ममैव नास्त्रा लोके श्चुर्याणलिङ्गानि धी शिरो । थाणलिङ्गार्चकावां तु नैवचारु पुनर्मयः ॥ ९५
 तेषां त्वं देव सदैव सर्वामीष्टप्रदो भव । तथैवासिचति तं देवस्तमैवागतरणीयत ॥ ९६
 वाणासुरो घटरयं कुर्वेष्टृत्यश्च शूलिनः । वाणापत्यपदं प्राप्य सशरीरः प्रमोदते ॥ ९७

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवपदस्यअष्टे

अष्टोदशकाष्टे अशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

शिवाराधनेन जन्मघट्य प्राप्तिः ॥

पुरा परैरथै देवो विप्रो भगवतीपुरे । सुपर्णस्तस्य पुत्रोऽभूदक्षितो नाम नामतः ॥ १
 स तु पुनर्गन्धिरतस्सर्वस्त्रीरतिश्रुतसः । यत्र यत्र च वै जाता या यः रूपमुपाश्रितः ॥ २
 तां तां रेमे धर्म इत्या तस्यै तस्यै यथेष्टितम् । श्रीर्येणापि दुरात्मास्त्री संपादयति वै धनम् ॥ ३
 कदाचित्कार्किकपुरे गृहे सद्गुणस्य सः । मचूचुरद्वनं राशौ तं वै सद्गुणो द्विजः ॥ ४
 पप्रच्छ च गृहीत्वा तं किमेवं कृतवानसि । पुच्छान्तमिति तं प्राह सद्गुणमचित्तकः ॥ ५
 मदीयं धनमासाद्य ॥ ॥ लोके पराङ्मना । तस्यै दत्त्वा धनं सर्वं ररपते द्विज सन्ततम् ॥ ६
 इति तस्य वचः श्रुत्वा सर्वं सद्गुणो द्विजः । प्रोवाच श्रीव किमिति श्रोतो भवसि दुर्मेतः ॥ ७
 इतीयसि किं महापापी प्राङ्गणोऽसि सुदुर्मते । प्राङ्गण्यमीरशो भूयः कुतरते पापिनो भवेत् ॥ ८
 नारायण महादेवं सर्वपापनिवृत्तये । तस्मिन् संपूजिते कामः कोपो मोहश्च ते ध्रुवम् ॥ ९
 एतादृशरतो धाम्ना विहृत्य याति ते क्षयात् । तेनाह शिखितस्त्वैवं ॥ शिवः कादमीदृशः ॥ १०
 पश्चिदेव भमेशार्चा सास्तु जन्मनि जन्मनि । साचेदुक्ता त्वया भोभ्ये तथैवोपदिश द्विज ॥ ११
 श्रुत्वा विप्रस्य तद्वाक्यं तदा सद्गुणो द्विजः । तथाकृत्वा तदानीं त्वं तासां कुचपुगं त्यज ॥ १२
 अचित्तार्चय लिङ्गं तत्समाख्य समये हृदा । शिवञ्च ग्यायमानस्त्वमुपःत्वेति विसर्जं तम् ॥ १३
 तथेति तद्विद्युदोभसौ तस्यां रात्र्यां द्विजाधमः । एकां विप्रश्रियं लेभे कुलटां स्त्रीर्यमीरसौ ॥ १४
 रममाणस्तु तां रात्र्यां तस्याः पीनौ पयोधरी । दृष्ट्वा दृष्टमना भूत्वा सद्गुणवचः स्मरन् ॥ १५
 संभाष्य शिवलिङ्गं तौ समये रमयन् ताम् । स्तय्यं संप्रभुतेवैव चन्द्रेण विलिप्य तौ ॥ १६
 सुमनासि च सर्वाणि तपोविशेषं लीलया । भवपापिच समोऽप्यनि पङ्कानि विविधानि च ॥ १७
 नैवेद्यं कवचमामास कृत्नयोर्लिङ्गरूपिणोः । छंदोगसमये तस्मिन् मूर्ध्नि कृत्वाऽञ्जलिं मुदा ॥ १८
 प्रार्थयामास धूर्तोऽयं महादेवं क्षमेऽम्बर । शलाहं रमणी रम्या रूपतापयपेक्षया ॥ १९

तेमे तस्याः स्तनौ च त्वामर्चयामि दिनेदिने । सर्वार्थेषु तथा सोम्य भक्षयामास तान्वपि ॥ २० ॥
 भक्षयामि च फलान्याशु यमप्रेष्य द्विजाधमः । तांलानि च साभृच्छद्विस्मिताः स्वेरिणी च तम् ॥ २१ ॥
 रे रे धूर्त दुराचार किमिदं तव चेष्टितम् । लिङ्गं कृत्वा स्तनौ मेघ्य समभ्यर्च्य च सादरम् ॥ २२ ॥
 मार्यसे प्रत्यहं स्वेषमथवाधेति वा चद् । दुस्सीमिति तामाह धूर्तांश्चां शृणु सुन्दरि ॥ २३ ॥
 रमावत्यन्तपीनौ ते स्तनौ धृत्तौ समुपनी । एतादृशावद्वह्लमेवमिति यावत् ॥ २४ ॥
 शिवमर्चितवानसि मुक्तिमुक्तिफलमदम् । ह्यतोमिति चान्धोऽन्य रमतोः भ्रमदा क्षणम् ॥ २५ ॥
 ययौ समुदितस्त्वयौ अगस्त्यस्तौ यथासुखम् । पुनर्चिपिं प्राय पान्थानां धनमाहरम् ॥ २६ ॥
 इयादिमाच संवीतो ममार च धनान्तरे । स्तनलिङ्गाचनेनाद्य सर्वदापं विनाशितम् ॥ २७ ॥
 पुष्परिमाच संपदस्तेन पुण्येन च द्विजः । विष्णोश्चिते समुत्पन्नश्चित्तजस्तेन विभुतः ॥ २८ ॥
 विष्णुनावापनुकातः पूर्वैवात्मनोऽपि च । शिवपूजामसौ कर्तुं काशीमाशु जगाम सः ॥ २९ ॥
 तत्र दिङ्गं प्रतिष्ठाप्य स्वमासा चित्तजोमहत् । अद्वयान्तराभ्य देवेशं शर्पयामास शूलिनम् ॥ ३० ॥
 ततः प्रसन्नो भगवान् प्रादुर्भूय हयानिधिः । स तं मन्दराजान्वयमभिरिचय चकार सः ॥ ३१ ॥
 शुक्रपञ्चककारास्य वक्षिणं मावते रथम् । चन्द्रे छनं परं शंसुस्सर्व राजपरिचरम् ॥ ३२ ॥
 कामिमद्यामुळे रूपं रसीमपि सुमन्यमानम् । यदोद्यापिच वार्ष्णेजीः कामुकश्चेष्टुसंभयम् ॥ ३३ ॥
 पुण्याणि पञ्चराणाञ्च संभाष्येवं हयानिधिः । अन्तर्यामं ययौ शंभुरद्वयं पश्यत द्विजाः ॥ ३४ ॥
 एवं लभ्यवरः काश्याजोऽसौ रतिसंपुतः । भूम्यन्तरिक्षसर्वेषु चकार परूलीलया ॥ ३५ ॥
 मोहयामास सकलान् जगत् लोकमनोहरः । त्रैलोक्यं विजितं तेन पुणैः पञ्चमिराशुगैः ॥ ३६ ॥
 महो पश्यतु विभेन्द्राः शिवपूजाफलं महत् । अनादरेण विधिनाप्याराधयेयमवाप सः ॥ ३७ ॥
 कामराजपदं लोके किं पुनर्भिषिन्मार्चिताम् । स कामराजो देवेशं देवसङ्घमोदितः ॥ ३८ ॥
 सुरैरतसमं पश्यन्मूढपाणिः बिलोचनम् । सुपोष कुसुमैर्वाणै रस्या सह महेभ्यरम् ॥ ३९ ॥
 विरक्षितश्च देवेन भक्षसादमवकाशात् । रतिर्वहुविलम्बाद्य कामराज्यस्य शहरम् ॥ ४० ॥
 लेभे पति तमेवेह पूर्वम् द्विजसत्तमाः । इदानीमपि ये लोके देवदेवं त्रियम्बकम् ॥ ४१ ॥
 मन्थविद्वत्सामान्यं वक्ष्यन्ति मनसा सकृत् । तेऽपि न व्रजन्ति सहसा यथा रतिपतिसत्ता ॥ ४२ ॥

रति मी रक्षान्दे महापुत्राणि शंकररक्षितायां शिवरक्षसलब्धे

उपदेशकाण्डे दशोक्तितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ दशोक्तितमोऽध्यायः ॥

चोरस्य शिवापेजोधारणेन कैलासगतिः ॥

सूत्रः — अस्ति मालवदेशेषु पैर्णव पुरमावधया । अतुरुपादयः कश्चित् ब्रह्मपदमीक्षयजितः ॥ १ ॥
 दुरात्मा सर्वभक्षोऽसौ सर्वलोरीतिज्ञातसः । पक्ष्मेषुच कश्चिद्विषण्णद्वीरतिलाजसः ॥ २ ॥
 स तथा सह बन्दाख्या दिवारजमविधमम् । पतंते निर्मयो नित्यं चौराजितघनाशनः ॥ ३ ॥
 एकदा स तु ये रात्रौ कुतूहलं पुरुषादृतम् । जज्ञार पेटिकास्तस्य तथा पेटिकाया सह ॥ ४ ॥
 श्रुत्य पुरुषं रम्यो ब्रह्मवन्पुल्लि तथा । माहाय पुन्यं चन्दाख्या तरमः प्राप्तवान् एवम् ॥ ५ ॥
 मप्येमानं पेटिकायाः वतितं मृत्युं कश्चित् । गालोपय पुण्यमेकं तन्निष्ठायेति पित पदम् ॥ ६ ॥

स तथा रमयामास पुष्पालंघतकेशया । तदेतन्वृषतिष्ठत्वा पुरुषादतिकोपनः ॥ ७
 भटैरानीय यथा ते पतितं प्राङ्गणायामम् । प्रहृत्य कारभक्ने विगच्छामि स्पृशेद्यत् ॥ ८
 ॥ तु तत्रैव कालेन गतासुर्माङ्गणायामः । यमदूता महाघोरा निम्पुरेन यमान्तिकम् ॥ ९
 तदन्तरे गणाधीशा यमदूतान् प्रहृत्य च । विमानमेनमासौप्य निम्पुरिश्चवपुं मदत् ॥ १०
 यमदूताश्चममोत्य यमायास्य न्यवेदयन् । वृत्तान्तमेतदखिलं यमोऽपि परया कथा ॥ ११
 चित्रगुप्तं समागम्ये यमन्ताश्वैश्च कारणम् । जगाद चित्रगुप्तोऽपि समागम्ये विमृश्य सः ॥ १२
 मनेन च कृतं वारं मया यत्कुं न शक्यते । ब्रह्मणा विष्णुना चापि यत्पकोटिशतैरपि ॥ १३
 किं स्वधेनैकदा पुण्यं राजभूत्यारसपेटिकम् । शृङ्गीत्या यावत्तोऽयं पतितं भूमिदूषितम् ॥ १४
 शिवाधारितमित्येवं प्राप्य चाशु यदन् गतः । तत्रस्ति पुण्यं सुमहदस्य मूर्जस्य भो विमो ॥ १५
 तेनास्य सुकृतेनैव नाशितो पापसञ्जयः । वीतश्च गणपतेश्च शैवं लोकप्रणामयम् ॥ १६
 सर्वैश्वर्यपुत्रमानोऽसौ यम गत्वा न शोचति । शुभेति चमराजोऽयं चित्रगुप्तं पुनः पुनः ॥ १७
 प्रशङ्काम मुदा तस्मिन् समामग्ये प्रमल्लघीः । ईशपूजा जयत्यस्मिन् दुःखहन्त्री न कस्य वा ॥ १८
 शिवपूजां प्रकृष्येति ते मरा भुवनत्रये । तेषां महारमणं केन महिमा वर्णितुं समः ॥ १९
 बह्वैवं गिरा हांसन् दूतान् प्रोवाच साम्पुनः । दृष्ट्वा शिवार्चकाम्युवं तेषामपि सखीनयि ॥ २०
 तेषां शुभ्रपण्यरानपि दूरे प्रणम्य च । गच्छताशु तदा दूता यद्यस्माकं सुजायिनः ॥ २१
 सूतः — तस्मात्पूजा सदा कर्मा शंभोर्लोकफलप्रदा । योगप्रदा च सर्वेषां पुत्रार्थसुखादिभिः ॥ २२
 देव्याश्चापि मुनिभेष्टा वा सर्वातिहराविभोः । सचेदिकेर्चिते निम्ने ताडुमौ सद्यर्चयन्तौ ॥ २३
 देवी साऽपि सदाकालं करोति शिवपूजनम् । तस्मिन्तौ स्कन्दविघ्नशौ शिवपूजापरी सदा ॥ २४
 शैवयोगि महाशक्ता महाकालोऽपि तस्मिन्तः । शिवपूजापरास्तेऽपि सदाकालमतिश्रिताः ॥ २५
 नन्दीभ्वरोऽपि यौलादिरसोमनन्दी शिवप्रियाः । गणनायाश्च ते सर्वे शिवपूजापरायणाः ॥ २६
 वीरभद्रौ महाशेखरश्चैव रुद्रगणा मयि । यत्पतन्ति सदाकालं लिङ्गमूर्तिं सनातनम् ॥ २७
 तस्मात्सर्वैरनुष्ठेया शिवपूजांल्लिङ्गेश्च । शिवपूजादि वापानां निष्कृतिः परमा मता ॥ २८
 प्रहृष्टत्वाभङ्गानि श्रूणहत्यायुतान्यपि । नाशमायान्ति सर्वाणि वापानि सुबहून्यपि ॥ २९
 जमीष्टनाञ्च सर्वेषां पूजा हेतुर्महत्तरा । सुपुत्रकामा ये मर्त्याः पत्नीपशुपतेच्छवाः ॥ ३०
 तेऽर्चयन्तु सदाकालं लिङ्गमूर्तिं महेश्वरम् । पूजया भुक्तिमाप्नोति पूजया मुक्तिमाप्नुयात् ॥ ३१
 पूजया योगसिद्धिश्च पूजया सकलं द्विजः । पूजा क्षत्रपदा शैवी पूजा सर्वपदा मता ॥ ३२
 पूजाया महिमास्माभिर्न वशक्यस्तु वर्णितुम् । इति सूते यदस्यैव ऋषयश्शौनकादयः ॥ ३३
 अपृच्छन्मुनयस्तुतं निनयेन च सादरम् । येन धंपूजितो देवश्रीप्रमेय प्रसीदति ॥ ३४
 तद्वदाय महाभाग सर्वेषोऽसि शतश्रु नः । इति पृष्टस्त्रिं ध्यात्वा सूतः प्रोवाच हृष्टधीः ॥ ३५
 मारावितदिदयो नम्रं सदस्त्रेण मुनीश्वराः । जीघ्रमेयास्तिसन्तुष्टो ददाति फलमीप्सितम् ॥ ३६
 भुषेति ते तमवदस्तानि ज्ञायानि नो यद । वैरचितो महद्देवश्रीप्रमेय प्रसीदति ॥ ३७

इति मुनिगजप्रभ्यो सूतपुत्रोऽमित्यथ त्रिपुरीपुत्रदाज्ञं सादरे धर्मणरय ।

सगुहमपि मुनीन्द्रं सत्यवत्यास्तनूजं हृदि शिवमभिचिन्त्य शाह नासौ सदस्यम् ॥ ३८

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां त्रिपुरहृत्सङ्ख्ये

उपदेशकाण्डे व्यष्टीस्तिथ्योऽध्यायः ॥

॥ अथ व्यतीतिमोऽध्यायः ॥

व्यतीतिमोऽध्यायमारभ्य पञ्चशीतितमाध्यायपर्यन्तं पञ्चानामध्यायानां एकस्मिन्नेव पुस्तके दर्शनात्
पुस्तकान्तरेष्वनुपलभ्यत इति चेत्तत्रापि विशेषतोऽस्य सर्वसारसदृशनामाध्यायस्य
मवपाठमपि युक्त्येन दुरुद्धतया साकल्येन अप्यशमपनोत्तुमशक्यन्ते मद्भिः परिलीनीयमिति
प्राच्यंयामहे ॥

हरदशममुर्महादेवो नीलकण्ठस्सदाशिवः । मर्त्यवत् पाण्डुराह्वानन्दश्शान्तविग्रहः ॥ १
यदोऽनन्तो मृगपरदशूलपाणिर्महेश्वरः । यद्विमध्यन्तो मुक्तः स्वपंभूनिशितर्तनः ॥ २
नदी परशुपाणिश्च ज्योतिर्मसाह्वरागमूहः । गजोरपाटीकपाठीच नित्यदृष्टोऽग्निधारकः ॥ ३
शंकरो भूयो मेरुचापो वृषमवाहनः । उत्पत्तिशून्यो भूतेशो नागाभरणधारणः ॥ ४
दमार्धदेही ह्रियल्लामाता भर्मा उत्तमः । उमापतिर्वेदिकाणिदोता प्रलपनिर्भयः ॥ ५
एकदशः पार्धपाणश्च द्रोऽतिधीर्यवान् । शिविक्रयल्लहस्तोमचक्रयः स्मृतः ॥ ६
दिग्भरहसर्वेतेता विष्णुमत्स्यनिर्वाहकः । मत्स्यनेत्रापहारीच मत्स्यमैत्राधिपूजः ॥ ७
मायपूजितपादश्च तथैव कमलासनः । वेदधेयः स्मृतल्लहतेदाभ्यरय ईरितः ॥ ८
पेशश्च वेदप्रोपीनो वेदन्पराकलया । वेदवाक्यो वेदमूर्तिर्वेदाभ्युदयः ॥ ९
सर्वेश्वरो नाड्याक्यो ब्रह्ममूर्तिर्नित्यतनः । ताण्डववत्तामृतल्लहदुर्धराऽवपविष्टतः ॥ १०
मानन्दध्वजश्च मानन्तराध्वयः वृषदन्तमित्रः । मानवेन्द्रल्लहद्वज्रशयमिन्द्रप्रियः ॥ ११
कामान्तको श्याममेदी मृगी वीर्यामकलया । निर्बिकारः पशुवतिस्सर्पासमोऽघरलया ॥ १२
भस्मिनेभ्यो मातुलेप्रब्रह्मनेत्रोऽधिबन्धते । कूर्मनिघ्राटकः कूर्मकराळाटारकलया ॥ १३
कूर्मपूजकलया कूर्मकराळामरणस्तथा । व्याघ्रचर्मधारः स्वामी तथा वाशविमोचकः ॥ १४
मौनारमेनतत्प्रमत्तमत्तकपानमूर्धनः । विष्णुशलो गणपतिः एतोरमृत पुरातनः ॥ १५
भूतभुञ्ज कृपाभूतिः विष्णुपादकराद्वयः । सुवद्वन्पापिना ब्रह्मविता स्वाशुच्य स्मृतः ॥ १६
मर्गक्षीरलक्ष्मिप्रदो वीरिप्रियेन्द्रकः । पौत्रिद्वन्तापहारीच पौत्रिद्वन्विभूषणः ॥ १७
पौत्रिपूजितपादश्च खन्दपुष्पैकलया । सर्वोपादानकल्लहद्वैभोऽग्निसमाह्वितः ॥ १८
मातापिद्विदीनश्च धर्मधर्मापुमापयि । नियुक्तयन्मातर्यप्रदपूजितपादवान् ॥ १९
रक्तपिङ्गजश्च विष्णुमयो मानुदीपवान् । भूतसेनो महायोगी योगी काळीयनर्तनः ॥ २०
गीतिप्रियो नारसिंहनिघ्नीताश्वि कथ्यते । नारसिंहशिरोमूयो नारसिंहवर्णपरः ॥ २१
नारसिंहप्रभुपाटी नारसिंहसुपूजितः । भञ्जकपी महारूपी भतिमुन्दरविग्रहः ॥ २२
आचार्यश्च पुण्ड्रिरीशनाथोऽपि चक्यते । मित्रामन्दनगोळानो गिरिश्वाचार्य ईरितः ॥ २३
तथैवाश्मद्वसिष्ठिरुत्तमान्तक ईरितः । चोरस्तथैव गिरिशः जलमालविभूषणः ॥ २४
वृषभजो हम्पकपरो विष्णुवक्षिणारकः । रक्तहृद्य ब्रह्मरूपिब्रह्मात्मवरूपवान् ॥ २५
विष्णुरस्यावद्वल्लहद्वैभ्यर्षममन्त्रितः । तथैवाष्टमेशोऽपि वाष्टमेशदेवभरः ॥ २६
यथासुरस्य हतान्ध वरुणप्ररोऽपि चः । तथा मम्ममनशोऽपि आशुपंगुणप्रदः ॥ २७
महाभक्तोऽप्यनिराश लल्लहैतक ईरितः । महाभक्तो विरवमालाधारीशऽनुपनः स्मृतः ॥ २८
विषामाश्च पराङ्मोतिर्जिह्वद्विजो भवान् । शिविक्रयनिहन्ताश्च विविधमनुपूजितः ॥ २९
त्रिविधनाथगुहारी तथा तथैवैश्वर्यः । त्रिविधमालिङ्गद्विच सर्वो भवपङ्क्तोऽपि सः ॥ ३०

वटमूलो धेनिजटस्तथा विष्णुविष्णुभूषणः । विहृतो विजयशैव तथा भक्तकृपाकरः ॥ ३१
 स्तोत्रपूजाप्रियो रामवरदो हृदयांशुजः । तथा परशुरामेनोद्भक्तस्तेन पूजितः ॥ ३२
 रुद्राक्षमाली मोगीच महाभोगीच संस्पृतः । भोगातीतश्च सर्वेशो योगातीतो हरिप्रियः ॥ ३३
 घेदघेदान्तकर्ता च त्रियषकमनोहरौ । विनावको वितरणो विशिष्टो ज्ञा इत्यपि ॥ ३४
 परमेशो विद्ववाक्षो देवदेवखिलोचनः । वैष्णिको विष्टस्थोऽयं तथा क्षीरसमाकृतः ॥ ३५
 सारणः काठकक्षैव सुमुखोऽमृतवागपि । पुस्तूपुष्पधारी च क्षम्यजुर्वेदिनावुधौ ॥ ३६
 भामवेदी तथाऽभवेवेदी कामिककाष्ठी । विमलौ मकुटशैव वातुलोऽचिन्त्ययोगजौ ॥ ३७
 द्वीतस्तृप्तस्तथैवायं क्षीरश्च किरणोऽपि च । मञ्जितश्च सहस्रश्च भंडुमान् सुपमेदकः ॥ ३८
 तथा विजयनिम्बासौ नास्त्रा स्वायभुषोऽप्ययम् । सन्नलो रौरवश्चन्द्रकान्तो विष उदीरितः ॥ ३९
 प्रोद्गीतो ललितस्त्रिदशस्तथा सन्ताननामवान् । शर्वोत्तरस्तथाचार्य वारमेश्वर ईरितः ॥ ४०
 उरागमसमाश्रयोऽपि तथा शिवपुराणकः । मविष्णुश्च तथैवायं मार्कण्डेयोऽपि लैङ्गकः ॥ ४१
 इक्ष्वाक्यो घराहोऽपि तथा काम्यो मन्त्रकूर्मकौ । ब्रह्माण्डो ब्राह्मणाक्षौ च गार्हो विष्णुनाम्नौ ॥ ४२
 तथा भागवताग्नेयी मल्लकैवर्तकोऽप्ययम् । तथैवोत्तरपुराणोऽपि रामस्यास्त्रपदोऽपि सः ॥ ४३
 रामस्य चापहारी च रामपूजितपादवान् । मायी च शुद्धमायी च पैतरी मध्यमा परा ॥ ४४
 पश्यन्ती च तथा सुद्धा तथा प्रणवचापवान् । ज्ञानास्त्रसकलशैव विष्णुस्त्रसकलश्च वै ॥ ४५
 विष्णोः पतिर्यं तद्वद्बलमद्रुषलपदः । बलचापापहर्ता च बलपूजितपादवान् ॥ ४६
 वन्द्यायुषो पाञ्चजनसोरगोत्तरसुमित्रिनौ । धीरक्षेत्रोऽप्ययमावारः खट्वाङ्गः पादासुतथा ॥ ४७
 स्वर्गेऽपी स्वर्णदीर्घरसकलात्राऽपि सः स्मृतः । प्रलयः कालनाथोऽपि विज्ञाने कालनाथकः ॥ ४८
 पिनाकपाणिस्तुक्कृतो विष्णुकारो विष्णुरक्तपः । विष्णोः क्षरकरस्तुक्कृतश्चान्नान्नप्रदो हि सः ॥ ४९
 कृष्णाय पुत्रदः कृष्णयुद्धदः कृष्णपापहा । कृष्णपूजितपादश्च कर्कशविष्णुश्चमञ्जनः ॥ ५०
 कर्कपूजितपादश्च वदिलिङ्गातिष्ठतनः । भारतीनासिकाच्छेत्ता पापनाशो जितेन्द्रियः ॥ ५१
 शिष्टो बिशिष्टः कर्ता च मीमेग्योपि च योऽप्येते । शिवतत्त्वं तथा विद्यातत्त्वं पञ्चक्षरोऽपि सः ॥ ५२
 पञ्चपद्मः शितशिरोधारी महास्थिभूषणः । आत्मतत्त्वं तथा दृश्यसहायो रसवीर्यवान् ॥ ५३
 महत्पदश्च मेतापञ्चामातोऽप्ययश्चवान् । तथा दक्षशिरच्छेत्ता त्रिपुदयो ब्राह्मणादिश्री ॥ ५४
 भद्रमूर्तिश्चाष्टभुजश्चन्द्रकर्ममादयः । पञ्चकलः पञ्चवेनुः पञ्चबुधोऽपि कर्कशवान् ॥ ५५
 शत्रुघ्नैस्सर्वकर्तृस्त्वोऽन्धकार ईरितः । स्वाहाकारः स्वाकारः कट्कारस्तुलः स्मृतः ॥ ५६
 दीनान्धकृपाबुद्धि चामदेवोपि कथ्यते । धीरः कल्लो युगो धर्ममावाबुनुत्तमादयः ॥ ५७
 राशियासरनक्षत्रपोगाः करण ईरितः । पटी काष्ठा विनाडी च धापो गुरुनिमेषकौ ॥ ५८
 ध्रुवमर्शो मेघनाहो यज्ञाष्टसगुदीरितः । आप्रत्स्वप्रभुपुत्रश्च त्रयोपमतिगुर्ववान् ॥ ५९
 तथैव कैलासस्थस्तकलाचरश्च इत्यपि । शुद्धावलोचनमाहो च स्मृतिस्त्रिधाविनी ॥ ६०
 संहर्ता च तिरोभूः अनुग्रहकरस्तथा । स्वतन्त्रः परतन्त्रश्च पण्मुखः काल ईरितः ॥ ६१
 सकलश्च तथा पाशुपतास्त्रधर ईश्वरः । नयोऽप्युत्तरिक्षाक्षौ च मयहास्योऽपि कथ्यते ॥ ६२
 पादोऽष्टमहाचक्रो विष्णुवेद्यामुज्ज्वलकः । नागवदोपवीती च पञ्चशर्णोऽपि मोक्षदः ॥ ६३
 पाथागीशो सर्पकण्ठः पञ्चमूर्तिश्च भोगदः । तथा विष्णुशिरच्छेत्ता शेषपर्यो विष्णुनादकः ॥ ६४
 सर्वेशो विष्णुनिपल्लमोक्षको नीलवर्णकः । रिश्वरत्रयरो विष्णुनादपीडस्तु शक्तिदः ॥ ६५

तथा रावणनिषेधा भैरवोत्पादकोप्यम् । दक्षपद्मिनाशीच त्रिपुरत्रयशिक्षकः ॥ ६६
 सिन्दूरपत्रघारीच मन्दारस्रगलेकृतः । निर्वाणो भावनातीतस्तथा भूतगणेश्वरः ॥ ६७
 विष्णुभूमप्यवादीच सर्वोपादानकारणम् । निमित्तकारणं सर्वसद्कार्यणि कथ्यते ॥ ६८
 तप्तव्यासकरञ्जेषा मूलप्रोतहरिस्तथा । मेधाभेदौ येदबल्लीकण्ठच्छेसादि कथ्यते ॥ ६९
 पञ्चव्रतलक्ष्मीच मेधाभेदोऽवधायमान् । अन्तस्फटिकसंकाशो ब्रह्मभस्मावलेपनः ॥ ७०
 निर्दग्धविष्णुभस्माकरागो पिङ्गप्रटाघरः । चण्डार्पितप्रमादश्च घाता घातुर्विवर्जितः ॥ ७१
 कवरातीतः कवरभस्म चावस्थकुसुमप्रियः । मनुकस्योपकण्ठी च संकल्पश्लेददुन्दुभिः ॥ ७२
 विक्रयो विष्णुदुर्घेयपादो मृत्युक्षयः स्मृतः । विष्णुदयशाननटमो विष्णुकेशोपवीतवान् ॥ ७३
 ब्रह्मभूतशाननटनः पञ्चरावणघातकः । सर्पाधीशान्तरस्तद्वद्वलासुरघातकः ॥ ७४
 महिषासुरसंहर्ता मालीदूर्ध्वावतंसकः । देवर्षिन्स्त्रैत्येशो राक्षसेशो घनेश्वरः ॥ ७५
 चराचरेशोऽनुवरो मूर्तिच्छन्दस्करपिणौ एकस्त्रिंशत्पञ्चजानिनो विक्रमाश्रमः ॥ ७६
 ब्रह्मविष्णुकपालातजपकिङ्किणिर्काञ्चिकः । संहारकाट्टहासोऽपि सर्वसंहारकः स्मृतः ॥ ७७
 सर्वसंहारेश्वरश्चिच्छिद्विद्धाश्मनोयुतः । संहारकश्च त्रिशूलोऽपि रक्षाकृपाणिपाद्यान् ॥ ७८
 भृङ्गिनाट्यप्रियपराङ्मुपसमिधोरपीश्वरः । सर्पांस्तरो भक्तचिन्तितार्थदो भक्तवासलः ॥ ७९
 मकापराघसोडाच विक्षीर्णजट ईरितः । जटामकुटघातीच विहादास्त्रोऽपि कथ्यते ॥ ८०
 मयसारीकृताविद्यापुष्टाङ्गिः स्वौत्पर्वजितः । युवा नित्ययुवा वृद्धो नित्यवृद्धोऽपि कथ्यते ॥ ८१
 शफायुपादौ शक्तिमुक्तश्चस्त्रासस्योऽपि कथ्यते । विष्णूपादक मङ्गद्वन्द्वमस्यासत्यश्च ईरितः ॥ ८२
 मूलाधारस्तथा स्वाधिष्ठातृ मणिपूरकः । जनाहतो विग्रुभ्याञ्च तथा ब्रह्मदिल स्मृतः ॥ ८३
 परामयकहशास्त्रयिता तारकमारकः । सालोक्यवदश्च सामीप्यदायी साकृप्यदः स्मृतः ॥ ८४
 सायुज्यमुक्तिदस्तद्वद्विरिकम्बरपादुकः । निकृष्टब्रह्ममूर्ध्वाच शक्तिनीहाकिनीश्वरः ॥ ८५
 योगिनीमोहिनीनाथो दुर्गानाथोऽपि कथ्यते । यथा यथेश्वरो यथाविभुर्गुण्यपनां प्रियः ॥ ८६
 विष्णुशाशवहर्ताच सन्दृशाशवहारकः । इन्द्रशाशवहर्ताच देवापमपराणकृद् ॥ ८७
 विष्णुब्रह्मोपदेशाच इकन्दोमादेशिकोऽप्ययम् । विज्ञेशश्चोपदेशाच मन्दिक्केशगुह्यस्तथा ॥ ८८
 तथा कपिगुह्यसर्गेश्वरुर्दशदिगीश्वरः । दशायुधदशाश्रौष ज्ञानयज्ञोपवीतवान् ॥ ८९
 ब्रह्मविष्णुदितोमुण्डकस्तुकः परमेश्वरः । ज्ञानक्रियायोगवर्षान्तरात्तोरगकुण्डली ॥ ९०
 ब्रह्मतान्त्रप्रियो विष्णुपटहपीतिरप्ययम् । अण्डासुरावहर्ताच कट्टपञ्चकोऽप्ययम् ॥ ९१
 तन्त्रवापरतस्तद्वद्वत्पुण्यप्रियोऽप्ययम् । विष्णवास्यमुकस्यैर्वोऽपि देवप्रकृतताण्डयः ॥ ९२
 ज्ञानांपरो ज्ञानमूपो विष्णुशङ्खप्रियाऽप्ययम् । विष्णूदरविमुक्तात्मवीर्येश्वरः पराशरः ॥ ९३
 महेश्वरेश्वरोऽपि सिद्धोद्भवसूक्तसन्तौ । उमासत्त्वमङ्गचूडकाध्वनारीश्वरः स्मृतः ॥ ९४
 सोमश्चन्द्रस्तथा चक्रवर्त्तसादीच त्रिमूर्तिकः । सर्वाङ्गविष्णुश्च तथा दक्षिणामूर्तिरप्ययः ॥ ९५
 मित्राटनश्च कङ्कालः कामारिः कालशासनः । जलन्धराभिरिषुगृह्णताच विपमज्जनः ॥ ९६
 कन्यामनुन्द्यारभमूर्तीच त्रिवक्त्रपि । एकपादो गैरवश्च वृषाकट्समजानटः ॥ ९७
 गङ्गाधरपद्मजवतितत्त्वमन्त्रयमीरितः । तथा साष्टगत मेदमूर्तिरप्ययः ॥ ९८
 भद्रोत्तराशत ताळरागनृत्तैकपण्डितः । महाम्ण्यस्वहस्तास्त्रमहद्युगल ईरितः ॥ ९९
 सद्यप्याहुस्तन्मूर्तिरनन्तमुख ईरितः । अवन्तनम्यापि तथा ज्ञानन्तभुतिरप्ययम् ॥ १००

मनन्तनयनस्तद्वन्द्वनस्तप्राणमण्डितः ।	अनन्तरूपय तद्वन्द्वनैश्वर्यवान् स्मृतः ॥ १०१
मनन्तशक्तिरुत्थापाननस्तद्वानवानयम् ।	अनन्तानन्दसन्दोह मनन्तौदर्यावानयम् ॥ १०२
तथैव पृथिवीमूर्तिः पृथिवीशोऽपि कथ्यते ।	पृथिवीधारकस्तद्वृथिव्यान्तर ईरितः ॥ १०३
पृथिव्यतीतश्च तथा पार्थिवान्द्रागिमन्ययम् ।	तद्वन्द्वपुरुषवद्वन्द्वकमलोऽपि निगद्यते ॥ १०४
तद्वन्द्वभुवनेशानः तच्चउक्तिघरणात्मकः ।	आधारत्वात्पथधिष्ठानानन्ताः कालाग्निरप्ययम् ॥ १०५
कालाग्निरुद्रभुवनपतिरप्ययमीरितः ।	अनन्तश्च तथेशश्च शङ्करः पद्मपिङ्गळौ ॥ १०६
कालश्च जलमथैव कोधोऽतिबल ईरितः ।	अनन्दमसितिक्रमाण्डभुवनेशोऽपि कथ्यते ॥ १०७
कृष्णान्द्रसप्तपातालनायकोऽपि निगद्यते ।	पातालान्तोऽपि चेशानो वलातिपलनाधुमौ ॥ १०८
बलविकारणस्यायं बलेशोऽपि बलेश्वरः ।	बलाम्यस्यश्च बलवान्द्राटकेशोऽपि कथ्यते ॥ १०९
तथा तद्वुवनेशानस्तथैवाणजेस्वरः ।	मष्टमानेश्वरस्तद्वद्रुलोकेऽपि कथ्यते ॥ ११०
मेर्योशो मेरुशिखरराजोऽयनिषतिस्तथा ।	त्रिपथकस्याष्टकुलपर्वतेशोऽपि कथ्यते ॥ १११
मार्गलोत्तरगिरिस्तद्विद्विश्वेशोऽपि निगद्यते ।	सर्वलोकप्रवृत्त्याल्लग्निरिवास्तद्विद्विदमकः ॥ ११२
धर्मो विविधधामाश्च शङ्खपालश्च कथ्यते ।	तथा कनकरोमाश्च परमेश्वरः केतुमानपि ॥ ११३
विरोचनो हरिश्छायो रक्तछायाश्च कथ्यते ।	महान्यकारनाथोऽपि मण्डमिनीश्वरोऽप्ययम् ॥ ११४
माचीवन्नीश्वरो दक्षिणशचीशोऽपि गद्यते ।	अग्नीश्वरो दक्षिणश्च दिगीशो यमराजपि ॥ ११५
दक्षिणाशापतिस्तद्विद्विद्वितीशोऽपि कथ्यते ।	पश्चिमशापतिस्तद्वद्रुलकेशोऽपि कथ्यते ॥ ११६
तथोत्पन्नश्चिमेशोऽपि चाय्वीशोऽपि तथोक्त्यते ।	तथैवोत्तरदिग्नाथः कुबेरेशोऽपि चोक्त्यते ॥ ११७
तथैवोत्तरपूर्वश्च ईशानेशोऽपि कथ्यते ।	कैलासशिखरीनाथः श्रीकण्ठपरमेश्वरः ॥ ११८
महाकैलासनाथोऽपि महासदाशिवः स्मृतः ।	भुवर्लोकेश शंभुशार्वर्यमण्डलनाथकः ॥ ११९
प्रकाशहरो वज्रभद्रमण्डलेशोऽपि कथ्यते ।	तथा चन्द्रमहादेवो महाभागामघीश्वरः ॥ १२०
महलोकेश मन्धर्यगान्धर्वेशधुमावपि ।	सिद्धविद्याधरेशोऽयं किन्नरेशोऽपि कथ्यते ॥ १२१
पक्षबाणनाथोऽपि सर्लोकेशोऽपि स स्मृतः ।	श्रीमश्वेय महलोकनाथश्चैव महामघः ॥ १२२
जनलोकेश्वरो ज्ञानपादो जननवर्जितः ।	अतिपिङ्गल आश्वर्यो भौतिकश्च भुक्तोऽप्ययम् ॥ १२३
तपोलोकेश्वरस्ततो महादेवोऽपि स स्मृतः ।	सत्यलोकेश्वरस्तद्वत् ब्रह्मज्ञानोऽपि चोक्त्यते ॥ १२४
मिथुलोकेशविष्णवीशौ शिपलोकः परदिशवः ।	अण्डान्तेशो वण्डवापिरण्डपृष्ठेश्वरोऽप्ययम् ॥ १२५
इवेतश्च यायुवेगोऽपि सुषान्द्रश्च स्मृतोऽप्ययम् ।	विद्याह्वयमकस्तद्वत्कालाग्निरश्च स्मृतोऽप्ययम् ॥ १२६
महासहारकस्तद्वन्महाकाशोऽपि कथ्यते ।	महाविर्जितरथैव महाचरण इत्यपि ॥ १२७
वीरमद्रो महास्तब्धतद्वद्वोऽपि कथ्यते ।	यद्रुक्लवीरमद्रो कमण्डलुचरोऽप्ययम् ॥ १२८
अम्बुवनेशोऽपि तथा लक्ष्मीनाथोऽपि कथ्यते ।	सरस्वतीशो देवेशः प्रमावेशोऽपि कथ्यते ॥ १२९
तथैव दिण्डीवन्मीकनाथो पुष्करनाथकः ।	यन्दीशम्भारमृतेजी वितालकमहेश्वरः ॥ १३०
तेजोमण्डलनाथोऽपि तेजोमण्डलमूर्तिरपि ।	तेजोमण्डलविष्वेशदिशवाग्निरपि कथ्यते ॥ १३१
वायुमण्डलमूर्तिश्च वायुमण्डलधारकः ।	वायुमण्डलनाथश्च वायुमण्डलरसकः ॥ १३२
महावायुसुवेगोऽप्यमाकाशमण्डलेश्वरः ।	आकाशमण्डलधरस्तन्मूर्तिरपि संस्मृतः ॥ १३३
माकाशमण्डलातीतस्तन्मण्डलमुवातथा ।	महारुद्रश्च तन्मात्रमण्डलेशश्च संस्मृतः ॥ १३४
तन्मात्रमण्डलपतिर्महाशरैर्महामथो ।	महापशुपतिश्चपि महाभीमो महाहरः ॥ १३५

कर्मैन्द्रियमण्डलेऽक्षतन्मण्डलमुच्यते । क्रियासरस्वतीनाम् क्रिया (श्रिया) लक्ष्मीपतिस्तथा ॥ १३६
त्रिदेन्द्रिय क्रियामित्र क्रियाञ्जलिपतिः पतिः । ज्ञानेन्द्रियमण्डलेशो तन्मण्डलमुद्यानय ॥ १३७
भूमिदेवशिरोदेशश्च चरणोऽपि च यद्विषयः । वातेऽतो विविधविष्टमण्डलेशाद्युभावपि ॥ १३८
विषयमण्डलमुच्येतो गन्धर्वेदादिशब्दैर्भरः । प्रासादबलमद्रुक् सूक्ष्मेऽतो मानवेऽभरः ॥ १३९
मन्त करणमण्डलेशो बुद्धिविचित्रमनपतिः । बह्वृद्धरेभ्यस्तथापि गुणमण्डलनायक ॥ १४०
संघट्टित्तमसगुणपतिस्तद्गुणनाधिप । एकवीर कृतान्तश्च सङ्घाती सर्वशङ्करः ॥ १४१
पुरुषप्रधानप्राग्ग्रहवरसमाक्षीकगुणाधिप । काष्ठीकश्च भुवनेश कृतश्च कृतमैरयः ॥ १४२
ब्रह्मा धीकरणद्वेषोऽथ सराजसगुणेभ्यः । राजसगुणमुच्येतो बलागवलश्च कथ्यते ॥ १४३
गुणाप्यक्षौ महाशान्तो महाविपुलात्कः । सर्वैकपी निमेषश्च उन्नेष इति कथ्यते ॥ १४४
प्रकृतिमण्डलेशोऽथ तन्मण्डलमुद्यानय । शुभराजशुभमूर्तिप्रमुखोऽप्रमुखश्च शुद्धशर्वनुज्ञैकवीर्यः ॥ १४५
प्रवन्दपुरुषप्रमग्नप्रमिरहितहरीशनागमण्डलेशः । नागमण्डलमुच्येतो मप्रतिष्ठतिष्ठक ॥ १४६
कपाङ्गमनोमानमहावीरस्वरूपका । कस्याणपदुवीरश्च बलमेधादिवेत्तन ॥ १४७
इक्षो नियतिमण्डलेशो नियतिमण्डलमुद्यानयः । यासुदेवश्च यज्ञीच विधाताप्रमणि स्मृतः ॥ १४८
बलविकारणध्वेय वलविकरणस्तथा । बलप्रमथनध्वेय सर्वभूतहमश्च ॥ १४९
विधामण्डलेशो विधामण्डलमुच्यते । महादेवो महान्योतिर्महादेवेश इत्यपि ॥ १५०
बलामण्डलेशश्च बलामण्डलमुच्यते । विशुद्धश्च प्रयुद्धश्च सुखध्वेय स्मृतश्च स ॥ १५१
गुच्छिपर्णप्रकाशाश्च महोलोकाश्च कीर्तितः । प्रावातगीभरो प्रावातमुपनेशस्तुक्तमित्याह ॥ १५२
विधातनो विध्ययीओ व्योमीकपश्च गोपतिः । त्रिकाशप्रज्ञकर्ताश्च मनस्तेजश्च संस्मृतः ॥ १५३
शुद्धविषेशशुद्धश्च विधायुचननायकः । शालेशनाभेऽप्येतेऽतो रौद्रीकालेभ्यस्तथा ॥ १५४
बलविकारणीकश्च बलविकारणीभ्यः । बलप्रमथिनीशोऽपि सर्वभूतहमेभ्यः ॥ १५५
मनोगमनेऽस्त्यैशस्तधीय भुवनैभ्यः । महामहेभ्यस्तथादिपतायेभ्यस्तथा ॥ १५६
महाशिवभुवनेशो ज्ञानपौराणनायकः । मध्येशश्च घर्मेशस्तथादिपति स्मृतः ॥ १५७
अशुभदाशिवोऽप्येव अशुविषेभ्योऽप्ययम् । शक्तितायेभ्यस्तथाविशुद्धेशोऽपि कथ्यते ॥ १५८
विशुद्धमूर्तिरमतबोटिमहामन्त्रेभ्योऽप्ययम् । निवृत्तीना प्रतिष्ठेशो विशेषदान्तिनायकः ॥ १५९
शान्त्यतिशेभ्यस्तद्वर्धपन्त्रेभ्योऽप्ययम् । सुशान्तीशश्च तथा शिवाध्वनमादयः ॥ १६०
योऽज्ञानीयश्च तथा योजनार्त्तलीतनायकः । सुखेदनिरोपीशी इत्यपिरोचतेभ्यः ॥ १६१
रौद्रीशब्दानयोचेदी तमोण्ड इति स्मृतः । नान्तयेभ्यस्तथाप्रादायभुवनैभ्यः ॥ १६२
हिमिशेरो दीपिशेरो मोचिशेराश्च संस्मृतः । ऊर्ध्वगामिनीशोऽपि इक्षानायोऽपि कथ्यते ॥ १६३
सुषुप्तेऽथ विज्ञेऽतो ब्रह्मरूपेभ्योऽप्ययम् । ब्रह्मरूपेभ्योऽपि पञ्चवीजेभ्योऽप्ययम् ॥ १६४
अमृतेशश्च शरीरेशस्तथाश्च सुसुप्तेशः । मृतेऽथ मृतेऽतोऽपि व्यापिनीशोऽपि कथ्यते ॥ १६५
परनाभ्यरो व्योम व्योमकपीय कथ्यते । अनान्तोऽप्यनन्तश्च अनादश्च मुनीभ्यः ॥ १६६
कर्मसीरो मन्त्रमूर्तिर्मन्त्रेशो मन्त्रधारकः । मन्त्रातीत परामूर्ति वेदेशः पदधारकः ॥ १६७
पद्मातीशोऽक्षरायाश्च अक्षरेशोऽक्षराधयः । ब्रह्मातीतश्च तथा ओङ्कारायाश्च कथ्यते ॥ १६८
ओङ्कारेशश्च तथा ओङ्काराय च ईमेतः । पराशक्तिपतिसत्त्वसत्त्वसत्त्वपतिश्च सः ॥ १६९
इष्टाशक्तिपतिश्च स्वाशक्तिपतिश्च सः । क्रियाशक्तिपतिस्तत्त्वसत्त्वसत्त्वसत्त्व ईमेतः ॥ १७०

अमूर्तिसादावधैव मूर्तिसादाव्य ईरितः । कर्मसादाव्य तथा कर्मसादाव्य ईरितः ॥ १७१
 सर्वेक्षणं सर्वेयसकारकस्सर्वहारकः । त्रिपोमायकद्रव्येयं सर्वानुमाहकस्तथा ॥ १७२
 निरञ्जनो चञ्चलश्च विमलोन्मूल ईरितः । समिदानन्दरूपीच विष्णुरूपसादृष्टम् ॥ १७३
 सर्वव्यापी तथाद्वैतविशिष्टाद्वैवकायुषो । परिपूर्णो लिङ्गरूपी महालिङ्गरूपवान् ॥ १७४
 श्रीसूतः — एवमावयानमधुना युष्माकं ब्राह्मणोत्तमाः । गणेश्वरसहस्राणि नामानि गिरिजापतेः ॥ १७५
 ॥ पठेच्छुभानामानि विविशसि महामतिः । भृशुयाद्व्यापि भक्त्या स रुद्र एव न संशयः ॥ १७६
 सघन्यस्मकुलीनश्च सपुन्यस्स महत्तरः । तस्यैव च महासहस्रीस्तस्यैव च सरसती ॥ १७७
 स शकानपि संश्रामे विभीषयति रुद्रवत् । पुत्रार्थं पुत्रमाप्नोति धनार्थं स महत्तमम् ॥ १७८
 सारोग्यकामस्यारोग्यमश्वशिरद्वयशतम् । शिक्षार्थं चारयेद्योऽसौ लिखित्वा पुस्तके सदा ॥ १७९
 राजद्वारेण सप्तसि स यतीकुर्वते जनान् । न च ह्येनन्ति सर्पाणां तक्षशा न पिशाचकाः ॥

किंपुनर्ग्राह्यणभेदास्सर्पाङ्कामान् । अमेदयम् ॥ १८०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवरहस्यस्तोत्रे
 इववेशकाण्डे प्रथीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ अनुरशीतितमोऽध्यायः ॥

विष्णवादि देवानामपि शिव सहस्रनामार्चनेन बहुविध फलप्राप्तिः ॥

सहस्रनामभिर्देवं समाराधयामिकापनिम् । सद्यः प्राप्तफलानां तु मध्ये काञ्चिद्ब्रह्ममिषः ॥ १
 पुरा नारायणसंज्ञायाः श्रीभूमिरमनोऽभ्युतः । वृक्षायां मोक्षितोऽक्षयै रक्षयां कामशराद्विहः ॥ २
 शक्यराक्षुरस्यासौ कारमागेण तां विरम् । अरमञ्चाक्षुरस्तस्मिन् काले रेवेन शूलिता ॥ ३
 निहतश्च तदा तस्यां प्रविष्टार्थां हृताशनम् । कुक्षेन महताऽत्ययं सभ्रान्त हृदयो हरिः ॥ ४
 तद्भूसाधूस्तरोऽत्ययं नितरां विरमास्थितः । तद्वशां तत्र तुलसी ललनारूपधारिणी ॥ ५
 तत्रैव रमयामास तद्भुज्याभ्योऽक्षजोऽभिजम् । तदावी वैष्णवे लोके शुद्धान्तनिलये शुभे ॥ ६
 श्रीभूमिर्दयिते तस्य कोपमहत्तुरञ्जना । ऊचतुषा जपचोनिपत्तयां देव्यौ विहाय च ॥ ७
 परलौकिकहृदयः कथमासीः परःपुमान् । अथवाऽस्य स्वभावोऽभ्यमतीव इतिहासः ॥ ८
 ज्ञापयन्तावतारेऽभावाभीरवमितारतः । चतुर्दशभद्रोपु रत्नस्त्रीयाञ्च परस्त्वपि ॥ ९
 पुनश्च स्त्रियमप्ययां तुलसीं रमतेऽधुना । एतया सह सवातरसमीपञ्चावयोरयम् ॥ १०
 इत्यन्तःपुरमुत्सृज्य कमलाक्षयमापनु । सहस्रनामसिद्धिं भुवः सहस्रकमलैरुमे ॥ ११
 प्रार्थयामासतुः प्रीतमर्चनान्मिरनक्याः । तदा व्रजलोकागवांस्तयोः प्रादुरभूतुः ॥ १२
 वृषायाञ्च परं भद्रं युवामस्मात्तु भूमिषी । श्रुत्वेति गिरमीशस्य वधाते ते मदीरमे ॥ १३
 विष्णुर्द्विदागतपाणस्तुलसीसङ्गमप्रियः । अययोरेतु सविषममपरिनिपूतम् ॥ १४
 इति व्रणम्य ते देव्यौ स्तुतवा तत्त्वतुरग्रतः । तथेति ते समादिष्ट सौमोऽन्तर्धानमाय सः ॥ १५

तयोरेकाऽप्य दुरधाविघ्नमन्या कल्याणमूधरम् । लक्ष्मीं स्वयितरं प्राप्य तत्रैवामं गृहान्तरे ॥ १६ ॥
 मूधरे भूमिहामेरो गृहान्तरगृहान्तरे । सेव्यमाने परिवर्जस्ते मारायणवर्द्धमे ॥ १७ ॥
 महद्गन्तःपुरे ते द्राम् ज्ञात्वा सर्वज्ञ केशवः । एतयोस्सविधं प्राप्य सविधं लभप्रदह्वम् ॥ १८ ॥
 सागवपन् बहुधा पट्टयौ चाट्टवाक्वविशारदः । तथापि ते वशं नास्य प्राप्ते प्रणवविप्रहात् ॥ १९ ॥
 प्रत्याक्यानञ्च चक्राते पार्थितस्य मधुद्विपः । एवं व्यवसितं धां चेन्मानिन्यौ युवयोरहम् ॥ २० ॥
 नैव मोक्षयामि सविधमिति काशीमयामदत् । तत्राराध्य महादेव महत्सैरेव मामभिः ॥ २१ ॥
 हेमे घरं ततः प्रीतान्मेरुक्षीरावैवान्तरे । समयत्रासमो वस्तुं पुरह्वमरिम्हम् ॥ २२ ॥
 तयोरात्मनि कात्यन्तः प्रीतिरस्तु रमामुवोः । इति लम्बवरो लक्ष्म्याम्सविधे कृतपट्टम् ॥ २३ ॥
 तेषां चिरमुपिरवाञ्छो रमया मुक्तकोपया । तत्तत्सुखालयस्यैव भृष्टे वैकुण्ठमित्ययम् ॥ २४ ॥
 पुरं विधाय भूदेव्या मह प्रीतिमवाप्य सः । श्रीभूमिनिशिमेषेवं महत्प्रायश्चर्यनाबलात् ॥ २५ ॥
 क्षीरावै महामेरो पुरह्वमभूमहत् । वैकुण्ठाव्ये मेरुगुप्ते विष्णुलोके महत्तरे ॥ २६ ॥
 भेदद्वीपे क्षीरसिन्धौ मिधात्मानं विधाय सः । श्रीभूमिमहितः भीमानुवास परया मुदा ॥ २७ ॥
 पुनः कदाचिद्वैकुण्ठे चक्रायौ कन्दशेखरम् । सहस्रनाममिदं संपूज्य कर्मलैर्हरम् ॥ २८ ॥
 सहस्रादित्यसंकाशं चक्रमाय सुदुर्लभम् । मधुञ्च कैटभं पूर्वं स्वर्गोविघ्नोद्धवौ ॥ २९ ॥
 त्रियुज्य कैतवेनैतौ निहन्तिस्मात्संभवौ । तत्रोपपरिहारार्थं सहस्रैर्नाममिदं दिशयम् ॥ ३० ॥
 काञ्चीनमीधे संपूज्य सरो मुक्तायलञ्जयः । तत्र तीर्थञ्च संभाव्य तस्यैरे शेषनाम्यभूत् ॥ ३१ ॥

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवदर्शकण्डे
 उपदेशकण्डे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

सयम्पु प्रभृतिरिक्तं बहुपदानां परिमाणं वर्णनम् ॥

गोकर्णे चावैवाभ्याशे पुरा पद्ममद्भुतः । सहस्रनामार्चनया साकल्यं प्राप शक्तिम् ॥ १ ॥
 सहस्राक्षः पुरा देवं सहस्रकर्मलैर्हरम् । सहस्रनाममिदं समाराध्य शक्तीसखः ॥ २ ॥
 सर्वो मययती शिव संपदं स्वपञ्च सः । एवमन्ये भगवतां सहस्रैर्नाममिदं दिशयम् ॥ ३ ॥
 श्रीमहिष्ठं समासाद्य सुस्तिवज्ज सदाभ्यस्यन् । तस्मादप्यहोय नाम्नामशहेन या ॥ ४ ॥
 चतुर्विंशतिभिर्नाम्ना तथा द्वादशभिस्तथा । पञ्चैरपि च पुष्पैर्वा तन्मुलैः परमेष्ठिनम् ॥ ५ ॥
 भद्रामक्तिपुरीः पुनिरसमारण्योऽन्वहं प्रभुः । प्रसन्नोति च सर्वेषां सर्वामीधे दयानिधिः ॥ ६ ॥
 मन्त्रपांगरतैर्वापि कार्यो यामो महत्तरः । भावश्चको वदित्यमो घट्टकामार्थमुक्तये ॥ ७ ॥
 बाह्यपूजोपकरणं यथा देवस्य व्यादितम् । तथैव मयमा सर्वं कल्प्यमाप्ताकमेति ॥ ८ ॥
 एष्टाविहारेनैवैषमिष्टास्तिष्ठे समर्पितम् । इष्टया साधितञ्चापि शिष्टमिष्टं मयस्तति ॥ ९ ॥
 सर्वथापि च पूजये मानती फलदा मया । न कान्तिनियमस्तत्र न देशस्य स्थलस्य वा ॥ १० ॥
 स्वचित्कामता यत्र तत्रान्तर्जनं भवेत् । एवमप्यन्य देवेष्टं व्याप्तोर्गिरिकया शिवम् ॥ ११ ॥
 पदपरिमितासाधे विष्णुका मयवचनात् । एवं देवा अपत्यसिन्धु पूजितान्वसिनामभिः ॥ १२ ॥

लिङ्गानि बहुधा लोके सन्ति शमोर्जमद्गुरो । स्वप्नमृतानि लिङ्गानि देवतास्थापितानि च ॥ १३
 प्रतिष्ठितानि मुनिभिर्मनुष्यैरपि सप्तमे । दैत्यैरपि महामार्गैर्गन्धर्वैराराक्षसैः ॥ १४
 पर्वताग्रे नदीतीरे काननेषु समित्सपि । समुद्रतीरे लिङ्गानि सन्ति पूर्वेष्ट्य धूजटे ॥ १५
 तेषु लिङ्गेषु मादित्य विशेयोऽस्ति जगद्गुरो । स्वयमेव समुद्रतः स्वायम्भुवमुदाहृतम् ॥ १६
 दिव्यानि विष्णुब्रह्मादिदेववृन्दार्चितानि च । ब्रह्मर्षिभिर्ब्रह्मसिद्धार्चनैरदायैस्सुरार्पिभिः ॥ १७
 मर्षानि चाचिंतानीह लिङ्गानि गुरुयोगिभिः । मनुष्यस्थापितानि स्युर्मानुषाणि चतुर्भविः ॥ १८
 देव्या सह महादेवस्साक्षिष्य कुरुते सदा । ईशो ब्रह्म ॥ स्थाणुर्देवि तिष्ठति यद्यपि ॥ १९
 तेन पूर्णमिदं सर्वं पुरुषेण महात्मना । तथापि लिङ्गमेदेषु साक्षिष्यश्च विशेषतः ॥ २०
 विभोर्ब्रह्मात्मसञ्चारो मनुष्यस्थापितेष्वपि । कार्येष्वपिच लिङ्गेषु पद्व्या तिष्ठति छीलया ॥ २१
 भासीन इव लिङ्गेषु देवतास्थापितेषु च । स्थापयितुं लिङ्गेषु शयान इव झकर ॥ २२
 मन्त्रैरपि च लिङ्गेषु यथेच्छं कीदृतिं प्रभु । चतुर्भवि च लिङ्गेषु शयुः स्थापयुवादिव ॥ २३
 इत्यकारं देवेश कीदृतीवोपपद्यते । वेतं भास्ते तिष्ठतीं शस्त्रसञ्चारस्यपि छीलया ॥ २४
 पद्भुजमिदं तस्यैवमुपमानं प्रसीमि च । यत्र राज्ञा स्वमयने कुत्रचित्सञ्चारजनान् ॥ २५
 काञ्चित्सत्करोतीह विनिवृद्धासिकाञ्चन । पुनश्च तिष्ठत् सैवेह कुत्रचिद्भवनान्तरे ॥ २६
 संभावयति काञ्चेहे ममभायपतीह स । भासीन कुत्रचित्स्थाने स एव जपतीपति ॥ २७
 इष्टाभिर्गणैः केषाञ्चित्करोति विकरोति च । शयानं कुत्रचिद्वापि राज्ञा सञ्चारभूषण ॥ २८
 मल्लकृता विराजन्त ततोऽपि समलकृता । यत्र तिष्ठति पादाभ्यामासीनो यत्र वा पुनः ॥ २९
 ततोऽप्यलकृता भ्रान्ति यत्र वेते ततोऽधिकम् । एवमेवायं लिङ्गेषु शमो स्वायम्भुवादिव ॥ ३०
 अलङ्कारविशेषोऽस्ति मादित्यस्तु विशेषतः । सद्यः स्वायम्भुवे लिङ्गे सर्वानुग्रहं भाग्यनाम् ॥ ३१
 सर्वेष्वपि च लिङ्गेषु तारतम्यकर्मणः च । एकेन राजदण्डान्तमुक्तमसमिधारे ॥ ३२
 नन्दीश्वरस्य शयनमासनञ्च स्थितिर्गतिः । औपचारिकमेवायं कल्पते लिङ्गमेव ॥ ३३
 भक्त्या तस्मात्महादेव यस्मिन् कस्मिन् शक्यते । स्थापयितुं देवेश मौनीश्वरे मानुषेऽपि वा ॥ ३४
 पुण्यैर्वाप्यथवा पश्यै पुरुषेर्दिष्टमिच्छये । भक्त्या वा श्रद्धया वाक्यं यत्तदासीश्वरेभ्यश्च ॥ ३५
 प्रपञ्चयन्नित्यनेनैकसम्बद्धमचेरितम् । वेदागमोक्तयिधिना शुभं नुग्रहचोदनात् ॥ ३६
 भवैनीयदिशो लिङ्गे स्वा मनो हितमिच्छता । इति ब्रुवन्तं मुनयस्सत् पदचतुष्टयम् ॥ ३७
 गुरुरेव हरिर्गङ्गा गुरुरेव हरश्च स । गुरुरेव पिता माता भ्राता च गुरुरीश्वर ॥ ३८
 इति ब्रुवन्ति वै सर्वे त्वञ्जिदानीं प्रवीण्यदो । आह्वयन्तं गुरो कर्ष्या शिवपूजायामहता ॥ ३९
 गुणैः के समाख्यातास्तान् ब्रूहीमान् हितान् गुरुन् । केषां चिद्गुरुवत्सन्ति ते हि गुरुमनुग्रहा ॥ ४०

इति धी स्कान्दे महापुराणे शकलसहितया शिवरहस्यज्ञाने

उपदेशकण्डे पञ्चाद्वीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ षट्शीतितमोऽध्यायः ॥

श्रीशिवेन आचार्य चतुष्टय रूपग्रहणम् ॥

इत्तं यः कथयिष्यामि शुक्लं सुवनपावनम् । देवानां गुरुवस्सन्ति गन्धर्वोत्तरक्षसाम् ॥ १
महात्मनां गणेशानां श्रीराजामपि योगिनाम् । भनूष्याणां विशेषेण क्षपीणाश्च महात्मनाम् ॥ २
ब्राह्मणानां विशेषेण क्षत्रियाणां विश्वामपि । शूद्राणामपि सर्वेषां संकराणां च सर्वशः ॥ ३
तस्यैवैवा गुरोराणां पूजा कार्योऽविकापतेः । पुत्रं देवं समासीनं कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ ४
देवी गिरिन्द्रजा तन्दी ब्रह्मा च भगवान् हरिः । कृष्णश्च महात्मानः सत्यव्रतः पराशराः ॥

अथ परया मकत्या प्रार्थयन्तिस्स साध्वम् ॥ ५

प्रतिभर्गं प्रसूतानां ब्रह्मणां शास्त्रविस्तृतम् । उपदेशं त्वमेवेश कलायच्छेदवर्तिनाम् ॥ ६
कालाचक्षेदपुक्तानां गुरुणां त्वं गुरुविश्वः । आगमार्थानिहास्यमुपदेशं त्वमेवैषि ॥ ७
भवामः कृष्ण देव कृतार्या जगतीपते । इति सर्वार्थितदशमुदमानदीशपूर्वकैः ॥ ८
उत्पाद्य च तदा शंभुरासनात्तत्र बर्तेत । पुष्पगिर्यां च यद्वैश्वं गुरुं सर्वमनोहरम् ॥ ९
तत्रास्थाय वपुश्शंभुराचार्यस्यातिपेक्षतम् । देवीद्वैमातुस्त्वनृदास्तुभैरवभूतवान् ॥ १०
वीरमद्वादिवगवान् वेदागमवर्तिनं च । मन्त्रापयामास विभुः परमाचार्यमूर्तिनाम् ॥ ११
मामर्द्वैतगिरिरिति शृङ्गमन्त्रमन्त्रम् । तत्राचार्यवपुर्धृत्या तद्विकेभ्यरपूर्वकान् ॥ १२
महाकालं तथा सोमनन्दिनं प्रमथान् गजान् । वेदागमार्थानिखिलानिभुराचार्यमूर्तिमान् ॥ १३
अन्यद्वृत्तं महद्गोळगिरिनामघं विभुतम् । आभित्य गौरीं मूर्तिं हरिप्रसूतेभ्यवान् ॥ १४
अन्यपयामास विभुः शंभुनामार्थानेकशः । निष्ठाचार्यकेभ्यः श्रुत आचार्यविग्रहः ॥ १५
सर्वकादिमुनीन्धेभ्यो वेदागमार्थानेकशः । चतुर्भ्यो च शृङ्गेषु चतस्रो मूर्तयः भुताः ॥ १६
ताभ्यः पूजामुनिधेया बहवोनुचकपिरे । पुनः कालेषु गच्छन्तु द्वापरान्तेषु च कश्चिद् ॥ १७
तासंवेद्यागमार्थेषु वैदिकेभ्यो कृत्स्नशः । शिष्यानुसन्ध्या शिष्यास्ते चतुर्गिरिनिपातिनः ॥ १८
आचार्यस्याथ परिश्रवः पुष्पगिर्यां च यत्तत्र । आमर्द्वैतगिरिदिशोऽप्यस्तथा गोळगिरिप्रभोः ॥ १९
गिरिआचार्याभ्यस्तातेवासीन सह शिष्यवैः । भवतीर्य भुवं सर्वे तत्तत्सन्तानसंज्ञिताः ॥ २०
सदाग्रमनोऽनुवृत्तिर्ना कश्चिदर्थः (येन) श्रूयते । सप्तत्य दीक्षया तीक्ष्ण वेदागमसमर्पणः ॥ २१
अर्था क्रिया योगश्चानेत्तुष्ट्यामनोपिच्छाम् । उत्पाद्य तत्तत्सन्तानगुरुन् स्वीदीनेकशः ॥ २२
सर्ववेद्यागमार्थज्ञानं कृत्वा स्वतःप्रसमाजिमन् । आचार्यैः वैदिकैः यैस्तत्तत्सन्ताननामकः ॥ २३
पुनः कैलासप्रचलं गन्तावस्तेषां वेदिशकाः । तासन्ततोया गुरुः पारंपर्यक्रमेण ते ॥ २४
मस्तिन् कोकेऽनुवृत्तिं सर्वान् पक्वानयामनः । तस्माद्गुरुविश्वो ज्ञेयो मूर्तिमानाकमार्थेयिद् ॥ २५
तदनुग्रहतः पूजा शंभोश्चतुःफलप्रदा । तदनुग्रहतो विद्यास्मर्त्तानिष्ठापयति नामयथा ॥ २६
तदनुग्रहदीनार्ता विद्यास्मर्त्ता विनिष्कलाः । भव्यतया गुरोरेव सर्वविद्याया सर्वेशः ॥ २७
पुनः शेषो विद्याभ्यासं विद्यासु कुडाकोऽभ्यस्य । भवदक्षिण्युना मार्गमन्त्रतदुक्तो मुनिः ॥ २८
तत्रस्था मुनयो देवाश्च शंभुशेषमोगिनम् । भगवत्पुत्रं तदाऽभ्येष्ट्य प्रादु विष्णुं समान्तरे ॥ २९
अयं गुरुमुक्तावैद्य विद्याः प्राप मुञ्चन्ममः । अयं जैत्यु संभाव्यो विद्याचोदो महात्मनिः ॥ ३०
पुनश्च शेषमालोक्य प्रादागम्यो मुनीश्वरः । यवानपीतेन गुरोर्पिपाचोदोऽपिपुङ्गवः ॥ ३१
अर्धभाष्यो हि विदुषां समुज्जितशुद्धजः । विद्याय कल्दा न क्वाप्यस्य नास्ति गुरोर्गुरुः ॥ ३२

उवाचेति शेषमाहेत्ये पुनश्चायस्य मात्मवान् । असौ तेऽस्तु गुरुर्विष्णुर्जगत्प्रगुरुर्महान् ॥ ३३
 भस्माहृष्योपरेशस्यमत ऊर्ध्वं कृतीमव । ततस्त्वं गुरुणाऽमेन प्रसङ्गं कुरु नान्यथा ॥ ३४
 भगवत्यवचनं भूत्वा तमाह भुञ्जोत्तमः । स्वर्धमानस्यहं येन स्यां शिष्यस्तस्य वै कथम् ॥ ३५
 परिहास्यं मुनेर्वाक्यमिदं तव न संशयः । मम मास्तु गुरुलोकं विद्याहेतोर्मुनीश्वर ॥ ३६
 यत्स्वयं स्रग्पविशोऽहं पूर्वयासनया मुने । ब्रुवन्तमेवं शेषाहि पुनराह मुनीश्वरः ॥ ३७
 महाश्रियमिदं वाक्यं ह्ये शेष महामते । तस्यात्यमस्यधै विष्णोर्मेव त्वं शयनासनम् ॥ ३८
 शयनाशयिता विद्या सा न रोचतु तेऽनुवा । गदन्तमेवं न मुनिं भीतमीनः प्रणम्ये तम् ॥ ३९
 प्राञ्जलिः प्रप्रेणासुं प्रार्थयामास भूरिशः । मयाऽश्नान्कृतं सर्वं सोऽब्रुवति वै मुने ॥ ४०
 माभूमम न शपोऽयं तव कोप समुद्रवः । शायमुक्तिं ममाश्रित्यं कुम्भपोदै वदधुना ॥ ४१
 करेति प्रापमाणं तं पुनराह मुनीश्वरः । त्वमस्य विष्णोर्होषाहे शयनस्य कटाक्षताम् ॥ ४२
 चिरं प्राप्स्येमेव त्वं भ्यायमानो दिवानिष्ठम् । भस्माहृष्योपरेशसर्वं प्रसन्नाद्गुरुहृष्यजात् ॥ ४३
 समाराध्य महारैवं सुप्रमले विधाय तम् । पश्चात् हेवामि सवर्णि काद्रवेय गमिष्यसि ॥ ४४
 तस्माद्गुरुकटाक्षेण भेदसर्वात्मनां भुवम् । पूजया शूलिनस्त्रिभ्योऽस्मान्यथा मुनिसत्तमाः ॥ ४५
 एतद्भविष्यपूजया माहात्म्यमपि दर्शितम् । यथाशक्ति यथाचोक व्यासेन गुरुणा मम ॥ ४६
 इत्युवाच परिच्छेत्तुं प्रज्ञयापि न शक्यते । मत्तः परं तु योगस्य स्वरूपमनुवर्पते ॥ ४७
 शान्त्य च मया सम्यक् शृणुष्वं भद्रस्य सह । रवीशपूजयाहास्यं मयस्य पश्यन्नुते नरः ॥ ४८
 न पीडयते माहाबापैरुपपादैरनेकजाः । ब्रह्मा गुरुहाचैव स्तेयीच गुरुतद्वरगः ॥ ४९
 पुष्टा पापसमाचारो मातृहा पितृहाभपि वा । माहात्म्यं भवकारेव भुज्यते नात्र संशयः ॥ ५०
 विद्याकामो लभेद्विद्यां यमकामो लभेद्वनम् । पुत्रकामो लभेत्पुत्रान् पशुकामः पश्येत् पशून् ॥ ५१
 लीकामः क्षिपामोति भूकामो भुष्येत्तमाम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भोतायमिदमावरात् ॥ ५२
 इत्थं मुनीन्द्राः परमेश्वरस्य लिङ्गाणि पूजां गुरुदक्षिणाञ्च ।
 विद्यास्वरूपं कथितं च मयसा श्रुतं च युष्माभिरहीमभग्याः ॥ ५३

इति भी स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवस्त्यलब्धे

उपदेशकाण्डे पञ्चशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ सत्तादीतितमोऽध्यायः ॥

अष्टाह्वयोध निरूपणम् ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि शिवयोगमनुत्तमम् । अनुष्ठितायाश्चर्यायां क्रियायां विधिना द्विजाः परे
 चर्यां तु प्रादुश्याय गौवाचममपूर्वकम् । स्नात्वा विभूतिरुद्गात्रं भूत्वा शैवानुपीनपि ॥ २
 सन्तर्प्य पुष्पागारागमसमाप्तीयातिनिर्मलः । जमिपेकं जलं तद्वदनुलेपन पूर्वकम् ॥ ३
 मानीय तत्तःकृत्यानि निर्वृत्य च यथाक्रमान् । दीपैर्देवालय सर्वमलद्वार्याद्विचक्षणः ॥ ४
 शिवभक्त्यलङ्घनं शिवसेवापराधयः । आचरेत्तन्निष्ठं चर्यां पापप्राणशिनीम् ॥ ५
 इत्यञ्जयेति विख्यात क्रियास्तु समनस्तदा । पञ्चशुद्धिं विधायान्ने चात्यर्पजनपूर्वकम् ॥ ६

शिवञ्च पूजयेत्पश्चादग्निकार्यं समापयेत् । द्विषामप्येषमस्तिकां निर्बुध्य च यथाक्रमम् ॥ ७
 योगे युक्तवान्मन्त्रः पदवाञ्छेदे सकलपापहे । महावक्त्रानि चैतस्य कथितानि महात्मभिः ॥ ८
 प्रथमस्तु यमः प्रोक्तो नियमस्तद्गन्तव्यः । भासनञ्च ततः पश्चात् प्राणावागोऽपि कीर्तितः ॥ ९
 प्रत्याहारो धारणा च ध्यानाश्चैव समाधिना । अर्द्धसासत्यमस्तेषां परद्वन्द्वानपेक्षता ॥ १०
 ब्रह्मचर्यमवाप्तये यमः प्रोक्तो मनीषिभिः । शक्तोऽथो ब्रह्मचर्यनुष्ठितः क्षान्ततर्पणमेव च ॥ ११
 आचार्यं शिष्यमन्तानां वाक्यश्रवणमादरात् । शिवपूजासद्व्यञ्जं दद्याच्च नियमः स्मृतः ॥ १२
 कृष्णजितं वा वैशाखमजितं वा विशेषतः । मघिष्ठस्यासनं पद्मं कृत्वाऽन्यद्वा पयेच्छया ॥ १३
 सशरीरानुकूपेन प्राणस्थो यो दधाननः । समधिष्ठेत् प्रतिमाभ्योगसिद्धिं विचारयन् ॥ १४
 पुरण्यक्तुमिदं (८) या मात्रा षोडशिकं द्विजाः । कुम्भयंश्च सत्पुण्ड्रिमात्राकालं विशेषतः ॥ १५
 मात्रा द्वाविंशता वायुं दक्षिणैव विरेचयेत् । एवं दक्षिणमार्गेण पुरयन् कुम्भयंस्तथा ॥ १६
 वायव्यो निःसरेद्वायुं क्रमेण विधिपूर्वकम् । प्राणावागोऽप्यमुद्विष्टस्य द्विधा भिद्यते द्विजाः ॥ १७
 सगर्भः प्रथमः यदास्तस्याऽगमोऽपि चापरः । उपस्थानसमायुक्तस्सगर्भ इति कथ्यते ॥ १८
 भगर्भः केवलः यदातः प्राणावागो मदीसुराः । जप्या पञ्चाक्षरी ब्रह्मक्षयविद्धिमत्सतारका ॥ १९
 रुद्रैः प्रणयनिर्मुक्ता जप्या खलु मदीसुराः । तिकाभ्यमधुरद्रव्याण्यल्लभूकमपि त्यजेत् ॥ २०
 भुञ्जीयान्मिथमेवायं क्षीरपत्रं यथाविधि । पिपासुञ्च विषेहारी सोऽयं किञ्चिदप्युद्यमः ॥ २१
 पञ्चेन्द्रियानां धिक्त्रयं प्रत्याहारं पठति ॥ धारणा शिवपादाङ्गपुण्ड्रे चित्तधारणम् ॥ २२
 ध्यातं शिष्यकविज्ञानं द्विजा ह्यकमले मदा । समधिद्वारद्वारे सम्यक् सत्यानन्दस्य कथिभिः ॥ २३
 तादात्म्यमायनं सद्य विस्मृत्य विषयान् बहून् । महाज्ञिनं योगमेवमभ्यसेदस्तु पण्डितः ॥ २४
 सिद्धयति सिद्धयस्तस्य आशयपि महात्मनः । सकृदप्यमपीशानं सूर्यकोटिं समयमम् ॥ २५
 हृत्पथे पश्यति तिर्यं अर्धालङ्कारं पुनश्च । मूर्त्तानेतत्तमदेवास्य पञ्चविंशतिकात्रयि ॥ २६
 महाशिवञ्च हृदये साक्षात्पश्यति मूर्त्तुराः । स्थितश्चयानद्य तथा सञ्चरन्नासमावृतः ॥ २७
 सर्वदा सर्वकार्येषु शिवमेव हृदि स्मरन् । पञ्चस्रजं ये योगे शिष्यस्य परमात्मनः ॥ २८
 ते हि निर्वन्मसकलजपोपादानुरविभाः । तमन्ते यान्ति ते सर्वे देहात्तेषु शिष्याश्च ॥ २९
 साङ्ख्यं यान्ति देवस्य परमानन्दनिर्मलम् । एवं च कथितं सव्याघोतमार्गो मया द्विजाः ॥ ३०

इति श्री स्कान्दे महापुराणे बाह्वरसंहितायां शिवरहस्यकाण्डे

उपदेशकाण्डे महाशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ महाशीतितमोऽध्यायः ॥

पद्मपादावर्तानां निरूपणम् ॥

रत्नः — महातरसंप्रपन्नमि शिवज्ञानमनुष्ठयम् । पद्मपादा मुच्यन्ते पादाप्रारसंसार संमपात् ॥ १

पदपः — किं तद् भानमिनि प्रोक्तं तेषां शिष्येन हि यद् । आवा यः किं पश्येत् तस्य मयेत्यत्र मदात्मने ॥ २

रत्नः — पद्मपादावर्तित्वान्न यत्तत् भानमितीति तम् । पदमेव मुनिप्रेष्टेभ्यश्चापेरेव धर्म्यं ॥ ३

महातरसंप्रपन्नं दुर्लभं आनेनैव निरूप्यते । ज्ञानं तेषां विदितं त्रिभिर्धं मयम् ॥ ४

मज्जदञ्च जडञ्चैव निष्कृता ॥ तयोर्द्वयोः । पशुः पाशः पतिश्वेमे घर्षन्ते मज्जवादिभिः ॥ १
 अजडो यः पशुः प्रोक्तस्तेभ्यः परिकीर्तितः । पाशः प्रोक्तो जडो योभ्यं मक्षरः परिकीर्तितः ॥ ६
 क्षराक्षरपरक्षांस्तु श्रयोभ्येतेष्वनादयः । योभ्यः पशुरित्युक्तः स एव पुरुषः स्मृतः ॥ ७
 क्षरात्मकस्तु यः पाशः प्रकृतिरुक्तः निगद्यते । क्षराक्षरपरो यस्तु तयोः प्रेक्ष्यभ्यः ॥ ८
 मुनयः — एताभ्येव यथं विद्यः पृथक्पृथक्सङ्ख्यम् । इति स्तुतं महाबुद्धे यथेतान्विद्यते वयम् ॥ ९
 स्वरूपञ्चापि चेतेषां क्रियाश्च यद् तत्त्वतः । स्तुतः — माया प्रकृतिरुद्दिष्टा शक्तिर्माहिम्बरी जडा ॥ १०
 त्विस्तावरमाकाशो मिलमन्ती शिवाश्रया । पुरुषस्त्वानृतो जीवो मायया जडरूपया ॥ ११
 स्वरूपावरणं प्रोक्तं मल्लज्ज्वेन सूरिभिः । भावृतोभ्यौ मलेनैव भुङ्क्ते कर्मफलं स्वकम् ॥ १२
 कर्मैव हेतुर्माणां विवृत्तिस्तु मल्लक्षणात् । पुण्यपापात्मकं कर्म सुखदुःखफलञ्च तत् ॥ १३
 तदीयानुभवो भोगदायीरं भोगसाधनम् । याह्यान्तः कारणद्वारा भोक्ता पशुश्चाहृतः ॥ १४
 नैवास्य भविता कश्चिन्नासौ भवति कश्चित् । पथिसङ्गम एवायं शरीरस्यैव पशुभिः ॥ १५
 छादितश्च विविकञ्च शरीरैरेव लक्ष्यते । चन्द्रविन्दयाकाशे तल्लैरधस्तज्ज्वैः ॥ १६
 जनागता भतीताश्च तत्रचोभ्य सहस्राः । यथा वासांसि जीर्णानि विहाय द्यते जनाः ॥ १७
 एवं शरीराभ्यन्तरमा वाह्ये नूतनं पुनः । भामोक्षं क्षंसरत्येव मास्यः कृत्स्नं यथा ॥ १८
 सर्वपातालमूलोक्षेणामकर्मयशावली । मसौ बद्धः पशुः वाशिरस्रजदुःखाशनः पशुः ॥ १९
 ईशलीलाविनोदार्थमिति शास्त्रस्य निर्वयः । पिपीलिकाम्ना ब्रह्मणाः पशवः परिकीर्तिताः ॥ २०
 पशूनामेव सर्वेषां मोक्षमेतन्निर्धानम् । श्रवणः — या सा प्रकृतिरुद्दिष्टा तस्या मापेति चाधुना ॥ २१
 तस्या यद् स्वकं नृताकार्यञ्च महामते । स्तुतः — येषां प्रकृतिराख्याता सा महेशाश्रया पुनः ॥ २२
 पशूनामपि सर्वेषां मायाशब्देन श्रूयते । साभ्यक्तं प्रकृतिर्माया प्रचलमिति नामभिः ॥ २३
 कथिता सा ह्युपादानं कारणञ्चाविलम्बनाम् । कातस्तत्त्वभिन्त्यकमनभिन्त्यकलक्षणम् ॥ २४
 सुखदुःखविमोहानामा भिद्यतेच शुबक्षिणा । सर्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिक्षमवाः ॥ २५
 तन्मात्रापञ्चकञ्चैव भूतपञ्चकमेव च । ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्च कर्मेन्द्रियाणि च ॥ २६
 मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तञ्चेति चतुष्टयम् । मल्लासदेवमप्यकं सविकारमुदाहृतम् ॥ २७
 लक्ष्मणादशापञ्चमव्यकमिति कथ्यते । व्यक्तं कार्यं दशापञ्चं शरीरादि यदादि च ॥ २८
 व्यकमेतव्यष्टीरादि नाम्यकादतिरिच्यते । तस्याभ्यक्तमेवैकं कारणे करणानि च ॥ २९
 शरीरञ्च तदाधारं तद्भोग्यञ्चापि नेतरत् । यमिरावृतमात्मनं मायया मोहिता बुधाः ॥ ३०
 एतान्येव प्रशंसन्ति पशून् ब्रह्मादिकानपि । ब्रह्मज्ञं ब्रह्मणश्चाहं काणाश्च पथिराः कविः ॥ ३१
 इयामोहमपि रजोर्हं क्लेशोर्हं मूक एव च । एवमो विविक्षणोहात्मा पश्यन्नेतान् खलीजया ॥ ३२
 मसदीयं शरीरं हि शरीरं नाहमित्यपि । जहान्येतानि सर्वाणि न पश्यन्ति शरीरिणम् ॥ ३३
 तञ्च तानि च देवेशः पश्यत्येव न तं पुनः । तानि जीवोऽपि सर्वत्र परिपूर्णमयीभ्यरम् ॥ ३४
 यदा पश्यति देवेशं निष्कृतारं हिरण्यमम् । विभूय पुण्यं पापञ्च तदैवेति तदैक्यताम् ॥ ३५

इति श्री भीष्मान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां विषयस्य अष्टमे

उपदेशकाण्डे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकोनवतितमोऽध्यायः ॥

श्रीपरमेश्वरस्य पतित्वनिरूपणम् ॥

सूतः —

य एव जीव माध्यातः परतन्त्रः पशुः स्मृतः । स तु देहे स्थितो देही शिवेन समक्षिष्टः ॥ १ ॥
 मयस्यापञ्चकं तस्य कथितं वेदवादिभिः । अनन्तावैत मात्मानस्संसारवशवर्तिनः ॥ २ ॥
 केवलावपास्ततः केचित्सकलशुद्धसंज्ञिताः । तेषु स्यात्परमेशोऽधमुनिनीधुः कृपावशात् ॥ ३ ॥
 तस्मिच्छक्तिर्नपतति साधुकर्म करोति सा । तद्वशात्सतु निष्ठावाग्निवशात्लोकवर्त्मसु ॥ ४ ॥
 तन्निष्ठस्तूपरो भूत्वा शिवे लीनमनास्सदा । मध्ये मध्ये यदा स्थितं शिवात्पृथगसौ तदा ॥ ५ ॥
 शिवास्तयदिदृष्टार्यं विहरत्येव नैष्ठिकः । करोति च महेशस्य कैट्यादिकमप्यसौ ॥ ६ ॥
 सिद्धार्चाप्रपि देवस्य करोति बहुविलराम् । शिवमकान् संयतात्मा तर्पत्येव मूरिषाः ॥ ७ ॥
 सततं भक्तद्राक्षमाळातडुतविग्रहः । पञ्चाक्षरीजपासत्तत्सर्वमागमयप्रदः ॥ ८ ॥
 विहरत्येव निष्ठावाक्क्षीयन्मुक्तस्स ईरितः । एव ज्ञानी विरक्तश्च मतिमान् लोकपूजितः ॥ ९ ॥
 नानेन सहसा कश्चित् त्रिषु लोकेषु विद्यते । एतस्य पूजनादेव पूजितः परमेश्वरः ॥ १० ॥
 मस्यावहा शिवावहा सत्यमेव न संशयः । अस्य जिज्ञासमास्ताव मुहुर्के देवः सर्वं शिष्यः ॥ ११ ॥
 अस्य हर्षि मतादत्तये मुक्तवाम्प्राप्त एव ते । तस्मात् ज्ञानेन वै मुक्तिरसत्यं सत्यं मुनीभ्यराः ॥ १२ ॥
 शिखोर्वा ब्रह्मनिष्ठस्य दुर्लभश्च न विद्यते । कथयः — पशुपाशौ धृतौ विद्वन् पति नो ह्यर्चाप्रथम् ॥ १३ ॥
 यत् ज्ञाया न पुनर्जन्म लभते मानवो भुवि । सूतः — इत्थं वत्सप्रवक्ष्यामि देवदेवस्य धैर्यवत् ॥ १४ ॥
 यस्य भवणमात्रेण कृतार्थः पुत्रो भवेत् । नस्य कश्चिन्मुनिभेष्टा भुवि विभ्याधिकहितायः ॥ १५ ॥
 भनन्तमहिमाधाराः कल्याणगुणसामराः । संख्यस्य विभवाद्यौ तद्गोप्तान्ते सञ्चुकोच साः ॥ १६ ॥
 विभ्वतश्चतुरेपायमुत्तारं विभ्वतोमुक्तः । तथैव विभ्वतो हस्तो विभ्वतः पार्श्वसंयुतः ॥ १७ ॥
 सर्वद्वः सर्वकर्ता च सविदानन्दविग्रहः । परिपूर्णः परब्रह्मोक्तिः पशुपाशविमोचकः ॥ १८ ॥
 भनादिमन्त्रिर्मुक्तो विमुन्यापी सनातनः । निष्कलस्सकलकार्यं सकलद्व ईर्तारितः ॥ १९ ॥
 ॥ कियोवाधिमेदेन मियतेमैकधा विभुः । शिष्योऽमूर्तिश्च मूर्तिश्च कर्तृकर्माद्वयोऽपरः ॥ २० ॥
 त इमे पञ्चसादाव्याः परमेश्वरसंभवाः । स पुनर्विद्यते पञ्चमहाभाष्यं पदह्वयात् ॥ २१ ॥
 सदाशिवोऽयमपरो महानग्निः सदाशिवः । पञ्चविंशतिं कञ्चुकाका मृतयोऽस्य प्रकीर्तिताः ॥ २२ ॥
 करोति पञ्चहृत्पानि सर्वदाऽयं महेश्वरः । शृष्ट्वात्यं प्रथमं कृत्वं द्वितीयं तस्य रक्षणम् ॥ २३ ॥
 तृतीयं तस्य संहारस्तरोमावहत्तुर्येकः । पञ्चमोऽनुग्रहः प्रोक्तः पञ्चहृत्पानि धूर्जटेः ॥ २४ ॥
 स एवेकः परं प्रज्ञा तद्वन्द्ये पञ्चायः स्मृताः । पञ्चा सर्वाणिमान् वाशोः शरीरकरमादिभिः ॥ २५ ॥
 श्रीहृत्स्येव सदा दाम्भुस्सर्वव्यापिदिशिकमान् । लीलासाधनभूतास्ते ब्रह्मपादाः पञ्चायः प्रभोः ॥ २६ ॥
 सर्वद्वोऽयमतर्दाभुस्स्त्रयपति हन्ति च । एतो यत्तत्सदादेयस्सर्वानुग्राहकः स्मृतः ॥ २७ ॥
 दोघोऽनादिः परोऽस्येति मोहकस्सकलात्मनाम् । सतन्त्राशक्तिर्देवेशः सकामोचयति प्रभुः ॥ २८ ॥
 अलुप्तशक्तिमान्स्यात्पञ्चहृत्पानस्सदा । अनन्ताद्वक्तव्योऽयमेति त्रिमितमवितलात्मनाम् ॥ २९ ॥
 एव पदह्वयान् पञ्चमहाकपी सदाशिवः । ज्ञेयः पशुपतिः सर्वैः पशुपाशविलसतः ॥ ३० ॥
 मया ज्ञानेन सर्वेषां बन्धमुक्तिर्नान्यथा । नमुं ज्ञाया शिष्यं ज्ञानितमेति शोकं तरत्यपि ॥ ३१ ॥

चर्या क्रिया च योगश्च ज्ञानचेति चतुर्विधम् । आत्मना बन्धमुक्त्यर्थं कल्पितानि शिषेन वै ॥ ३३
 चर्यानुष्ठानतो मर्त्याश्चिबसालोक्यमेव च । सायुज्यं ब्रह्मलोकं यान्ति तस्माच्चर्या च मुक्तिदा ॥ ३४
 क्रियापादपरो मर्त्यश्चिबसामीप्यमेव च । आप्नोति शिवसायुज्यं ज्ञानेनैव तु केवलम् ॥ ३५
 योगस्यासप्ततो यस्तु योगपातोक्तवर्त्मना । संप्राप्य शिवसारूप्यं पञ्चासायुज्यमेव सौ ॥ ३६
 ज्ञानाभ्यासपरो यस्तु ज्ञानपादोक्तवर्त्मना । यत्तिलयेन सायुज्यमाप्नोत्यस्य प्रभावतः ॥ ३७
 तस्मात् ज्ञानेन वै मुक्तिर्नाम ब्रह्मोक्त्यदुर्लभम् । विज्ञानेन च सर्वथा बन्धमुक्तिर्न संसृते ॥ ३८
 लब्धज्ज्ञानो मरो लोके जीवन्मुक्तो न संशयः । य य कामयते ज्ञानी त तमाप्नोत्यक्षयः ॥ ३९
 तस्मात्सर्वेषु लोकेषु ज्ञानिनां नास्ति दुर्लभम् । योऽपीत्य चतुरो वेदान् सपटङ्गपदमान् ॥ ४०
 पुराणस्याप्यमीमासा धर्मशास्त्रपुरस्सरम् । सर्वार्थमार्थतत्त्वज्ञसमप्राप्ततत्त्वविद् ॥ ४१
 पतिं पारान् पशून् च तत्तल्लभ्यलक्षितान् । ज्ञात्वा ज्ञानेन तेनैव ज्ञाताऽहं ज्ञेय ईश्वरः ॥ ४२
 ज्ञानञ्च स्वात्मनिष्ठं तद्विद्यैकविधं मतम् । ज्ञातैतत् कृत्यं विद्यास्तन्निष्ठो निधतेन्द्रियः ॥ ४३
 न जीवन्नेव मुक्तश्च मोक्षकश्चावसमतः । पतिविशेषः समारवातः परिपूर्णः संप्राप्तः ॥ ४४
 पञ्चासादार्यकणेन पञ्चप्रह्णं पटङ्गयान् । सदाशिवस्वरूपेण महाक्षेत्रं सदाशिवः ॥ ४५
 पञ्चविंशतिमूर्त्यांमा परापरविभागशः । भवादिरेव देवेशस्सर्वानुप्राहकश्चिवः ॥ ४६
 पञ्चदशपरो नित्यमात्मनामर्धेतिद्वये । एव परशिवश्चरुष्य करोति सकलं प्रभुः ॥ ४७
 वेत्तीति तत्पतो यस्तु स वै ज्ञानी मुनीश्वरः । इति श्रुत्वा मुनिभेष्टास्त्रयं ज्ञानं शिवात्मकम् ॥

अष्टमं सुतमनसं सज्जन् विष्टमानसा ॥ ४७

इति भी स्कान्दे महापुराणे अकरक्षद्विंशताया शिवरहस्यखण्डे
 उपदेशकाण्डे एकोनत्रतितमोऽध्यायः ॥

॥ अथ नवतितमोऽध्यायः ॥

श्रीपरमेश्वरस्य पञ्चविंशतिमूर्तीनां कृत्यानि ॥

मुनयः — परमं ब्रह्मणस्सुतं पञ्चविंशतिमिष्टदाः । अनादय इति प्रोक्तारुचयेदानीं पुरां भुतम् ॥ १
 कैलासशिखलोकौ कार्यार्थमिति न. भुतम् । एतच्चर्यसंशयं छिन्धि न त्वदग्न्योऽस्ति तत्त्वविद् ॥ २
 सुतः — पञ्चविंशतिमूर्तीनां प्रनादित्वं मुनीश्वराः । यथा श्वक तथा वस्त्रिं नृपतो मन्त्रिरोद्यतः ॥ ३
 शिवश्च नित्यतृप्तस्य पञ्चविंशतिमूर्तयः । अनाद्या एव देवस्य सन्ति भित्वा महेशितुः ॥ ४
 शुद्धे माहेश्वरे तत्त्वे कार्यार्थं विशुद्धां घृता । किमर्थमिति चेद्विशिष्टशुद्धं नृपतो मम ॥ ५
 आत्मानामुद्धवार्यं तु लिङ्गोद्भूय तदाहृतः । सर्वान्जना महेशेन यादृशी मूर्तिराहता ॥ ६
 आत्मानश्चापि ते सर्वे तादृशाश्च भवन्ति वै । मूर्त्तासत्तात्मिका मूर्तिर्निर्विकारा द्वितीया ॥ ७
 आत्मानश्चापि ते सर्वे निर्विकारा भवन्ति वै । उवाह देव स्या शक्तिमुपारूपा यतः प्रभुः ॥ ८
 तत्त्वसर्वेषु च आत्मानः प्राणिग्रहणकाक्षिणः । तृतीया सा ततो मूर्तिरुपापरिणयोऽमुषी ॥ ९
 कृत्वाणसुन्दरा मूर्तिः कृतकन्याश्चरुषिणी । ज्वनारीश्वरीमूर्तिरात्मना मोहकारिणी ॥ १०
 तस्मात्ते कृतकस्याणां रमन्ते स्त्रीमिरन्वहम् । मोहेन ब्रह्मता युक्ताः कृतशास्त्रपरिधमाः ॥ ११
 सोमास्कन्दो यतः स्वामी मूर्तिमानभवच्छिवः । ज्ञानानोदितं ततो लब्धपुत्रादि स्युर्नवान्यथा ॥ १२
 प्रससाद् यतस्तत्र विष्णवे विम्बयोनये । ततः पञ्चामवर्गोऽपि लब्धमोयो तचान्यथा ॥ १३

निर्मूर्तिमूर्तिमाश्चे भगवासीश्वरो यतः । मात्मानोऽपि ततो मूर्तिवर्षं विन्दन्त्यवसतः ॥ १४
 पुण्यपापे समीकृत्य चात्मामीश्वरेश्वरः । प्रपद्यति श्वात्मशक्तियतं हरिहरात्मना ॥ १५
 परमेशः कृपासिन्धुः परात्परतरः प्रभुः । सकलानामुपदेशार्थं दक्षिणामूर्तिमाश्रितः ॥ १६
 अज्ञातमिममेवैकं ज्ञात्वा जन्मनि मीरयः । प्रपद्यन्तेऽस्य देवस्य मोक्षार्थं दक्षिणामुखम् ॥ १७
 तस्मात्सर्वात्मनां मुक्तिर्दक्षिणामूर्तिसेवया । माधिस्यान्यानपि सूर्यप्रभमुक्तिस्तंसंघृतेर्नृणाम् ॥ १८
 मिथामदति या मूर्तिर्दशभ्योः परमशोभता । मातमभ्यस्मान् पद्मेऽस्तुते भोगसंप्रदम् ॥ १९
 नत एव तु यो वेद परे व्योम्नि प्रतिष्ठितम् । गुहायां स्नातनः सत्यं ज्ञानमानन्दप्रदम् ॥ २०
 सोऽस्तुते ब्रह्मणा तेन कामान् सर्वान् विवर्जिता । कङ्कालापयपि या मूर्तिर्देवेन समलंकिता ॥ २१
 तथा पङ्कजमासीदो विदधाति चित्तगतम् । विषयेभ्यस्तपस्तेभ्यस्तस्मादेते चित्ताणिनः ॥ २२
 संहृत्य काममीशानो कलादनयमाप्तिना । विषयं कामजां पीडां पद्मेभ्यः प्रददौ सुखम् ॥ २३
 सा मूर्तिः कामसंहारनिरता परिकीर्तिता । कालं संहृत्य देवेशः कालकालस्त्रिषंभकः ॥ २४
 पङ्कजाञ्च मयं कालासज्जे दयया यतः । कालसंहारिणी मूर्तिः कथिता सा मुनीश्वरैः ॥ २५
 निहन्त्री या जलं प्रत्य मूर्तिं दधे जगद्गुरुः । निगृहीतस्तथा कोपो योगिनाममलगतनाम् ॥ २६
 तिस्रूंणाञ्च पुरीणाञ्च मूर्तिस्संहारकारिणी । तथा गुणत्रयं त्रैलोक्यसंहारामलात्मनाम् ॥ २७
 या मूर्तिश्शरमाकारा भार्यसिंहहरा परा । तथा पङ्कजवर्णा कर्ममाये ते संहृते जमे ॥ २८
 कालकूटहरा मूर्तिर्नीलकण्ठाङ्गना परा । तथाऽणवमलं धोरमतादिभयमाहृतम् ॥ २९
 या विषादा चतुरष्टका द्विशीर्ष्णा सतपाहुका । तथा पङ्कजवर्णा चर्यामित्रापोताद्य कारिता ॥ ३०
 अजैकपात्रा या मूर्तिरानन्तप्रदिमास्पृष्टा । तथा पङ्कजमनो ज्ञानपादानुष्ठानशीलता ॥ ३१
 या शम्भोर्मैत्री मूर्तिर्दशवैकन्यधियजिता । तथाऽश्वानोऽपि पङ्कजस्ते सर्वसङ्गधियजिता ॥ ३२
 माकडा या वृषं धर्ममद्विराजाकृतिं परम् । सा मूर्तिर्दशवैकजातां प्रसादं कर्तुमुद्यता ॥ ३३
 चन्द्रशेखरिणि मूर्तिर्धन्वराष्ट्रशिरोमण्ये । तथा तीर्णास्त भारमानो जन्ममृत्युं महादसौ ॥ ३४
 या मूर्तिः परमानन्दमय देव्यैकसाक्षिणी । नृत्यत्पानन्दमास्याय पादेनैकेन लीलया ॥ ३५
 तथैवान्दिनसप्तये रसं लभ्यैव हि धृतिः । गङ्गाधराङ्गया मूर्तिः कृपासिन्धोऽहमापतेः ॥ ३६
 ज्ञानन्दासुनिधौ प्रमानात्मनः कुरुते भूदम् । तस्मादेता ग्रहेणस्य मूर्तयः पञ्चविंशतिः ॥ ३७
 आदावेवात्ममोक्षार्थं स्वीहता विमुक्ता द्विजाः । इवैव मह्येन तत्कालोचितं भूयम् ॥ ३८
 स्थिरमेतः स्थिराया स्थिरेमिरिति हि धृतिः । सतप्रशक्तियत्सिनः हेतुस्माधविषादकः ॥ ३९
 न तिष्ठत्यप्रतिष्ठानात्कर्तव्यं च विशेषतः । असौऽप्यपि वेदान्तेर्वाप्यानाञ्चमूर्तिः (संहृतिः) कथम् ॥ ४०
 कुतोऽहत्तयत्प्राप्त्यप्यधर्मा मनाहृतेः । सन्वन्ध्यादि ग्रहेणो नित्यमह्रीडतश्च यत् ॥ ४१
 तस्मादीशान्तात्मासु हेतुवादे विवर्जिता । न कार्योऽत्र द्विजभेदाः कुर्वन्नास्तु विनश्यति ॥ ४२
 आसु अद्यावता पुंसां पञ्चविंशतिर्मात्रेषु । कस्यापानि मयिष्यन्ति भेषाद्यप्यमिताः श्रियः ॥ ४३
 सुतः — उपदेशावमेतदि काण्डमुक्तं मयाऽभुव । अष्टं शिपरहसाख्यं सतकाष्टमयवितम् ॥

अथद्विधा धृतं सप्त माग्यपद्भिर्मुनीश्वराः ॥ ४४

इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकराचार्यविरचिते शिवसंहितासंग्रहे

उपदेशाष्टमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकत्रवर्तितमोऽध्यायः ॥

स्कान्दपुराण श्रोतॄणां मुनीनां पुरतः सपरिवारस्य भीपरमेष्ठ्यस्य भाविर्भावः ॥

अथयः —

मद्यमभृति भो सूत त्वमाचार्यः पिता च नः । शरीरमात्रजनकौ पितरौ सर्वदेहिनाम् ॥ १ ॥
 प्रह्लादो ज्ञानदक्षाति तारिताश्च त्वया वधम् । पश्याञ्च पितॄणां मध्ये गरीयान् प्रह्लादः पिता ॥ २ ॥
 येनाश्वारक्षंभारवारिधिगोपदीकृतः । शरीरमर्थं प्राणञ्च सद्रूप्यो निषेदयेत् ॥ ३ ॥
 इति वेदविदो लोके पठन्ति विबुधेभ्यः । तस्माद्वनानि नस्मृत शरीरणि महाभते ॥ ४ ॥
 समर्पितानि प्राणाश्च तुभ्यं सूत जगद्गुरो । नसाकामीभ्यः प्रोक्तः कृतार्था हृदया तव ॥ ५ ॥
 सर्वं निषेदयेदक्षमाचार्योवेति हि मुनिः । इत्युक्त्वा त नमस्कृत्योऽपि तान्मुनिसप्तमान् ॥ ६ ॥
 पुनश्च सूतस्तातह किं मां धृष्यसीभ्यः । सर्वं सर्वजनभ्रातॄं श्लोथमस्तकलं गिराम् ॥ ७ ॥
 इति सूतवचनश्रुत्वा सर्वं ते देवमीभ्यम् । दध्युष्येयं सुरैस्सर्वैस्तुष्टुश्रुतिभिः स्तुतम् ॥ ८ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे देवस्तेषां मध्ये दयानिधिः । भाविरासीदुपादेव्या स्कन्दविघ्नेभ्यरादिभिः ॥ ९ ॥
 भारह्म वृषभं शुभ्रं कैलासगिरिसन्निभम् । माखण्डलमुज्जोरोपलेखलोकसमावृतः ॥ १० ॥
 सर्वं देवासतगन्धर्वांसपक्षोरगराक्षसाः । मुमुक्षुः पुण्यवर्षाणि देवास्वाने दिवौकसः ॥ ११ ॥
 देवदुन्दुभयो भैरुर्दिवि सागरसन्निभः । निस्सामहिण्डमानेकसहस्राणि नभस्सदः ॥ १२ ॥
 तिमिलागोमुलानाञ्च कोटिकोटीरवाद्यन् । बभ्रुश्चक्राञ्च शङ्खानां शृङ्गाणां पद्मपुङ्गवम् ॥ १३ ॥
 कादलीनाञ्च चिद्धानां महावज्रानि सखतुः । सुदृक्ताळपटह कोटिकोटीरवाद्यन् ॥ १४ ॥
 सिरधकार तान् शब्दास्तुमुहो दुग्धमिस्त्रवः । त्रितार्णवमहारारवो रणेभ्यरकादृतः ॥ १५ ॥
 नन्दतुमुंनपरसर्वं दण्डानुरिक्षिप्य सर्वशः । जगुश्च सामभिः केचित्सामगानविद्यादाः ॥ १६ ॥
 हाहाहृहृक्षित्रलेनो महाचित्ररथश्च सः । त्वुदनांरक्षायि गान्धर्वभृतिपाताः ॥ १७ ॥
 किन्नराश्च सपत्नीकास्तथा किं पुच्छोत्तमाः । उपवीणयितुं प्राक्त गोवापीभ्यरकास्तुक्म् ॥ १८ ॥
 तत्र साक्षामहाविष्णुः स्वामिर्मूर्तिमिरावृतः । छन्दोमयेन वयसां राक्षः स्कन्धेन संवृतः ॥ १९ ॥
 देवदेवं महादेवं सिधेवे धामपार्श्वगः । जगन्नेकादा रौद्राशक्तसङ्गततापतिम् ॥ २० ॥
 पश्चाच्च पद्मिनी स्त्रीणां परियारसमावृतः । पशूनां पक्षिमीशानं प्रार्थयामास वै गिरा ॥ २१ ॥
 सौम्यायमकुलं रूपं सौमज्ज्वल्यञ्च शाम्भतम् । देवीञ्च गिरिर्धूमतां देववामाङ्गलंस्थिताम् ॥ २२ ॥
 वैष्णवाश्च गणभेदा विष्णुसिद्धिपरिजिताः । सिधेचिरे महादेवं सर्वं तत्पार्थ्यंस्थिताः ॥ २३ ॥
 पश्चात्तनोऽपि भगवान् भारह्म सह हंसकः । भगवन्तमुमाकातं प्रार्थयतेन चेतसा ॥ २४ ॥
 भ्वायज्ञेकमना रौद्रस्तुतन्त्रचरतपणः । प्रार्थयामास देवेहं भक्तिभेदाधिपकुजे ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणाश्च गणादसर्वे प्रजानां पतपो बभूवुः । प्रार्थयामासुपीशानं सनकापीठ्य योगिभिः ॥ २६ ॥
 प्रह्मपंथो महामागास्तथा देवपंथोऽमलाः । योगिनः कपिलायाश्च देवं सर्वैस्तुष्टुवन्दुदा ॥ २७ ॥
 नय दिव्यं महृषाञ्च नानामनिविराजितम् । काञ्चनादिनिभं ततकाञ्चनालतमद्रुतम् ॥ २८ ॥
 सिंहासनं सद्यस्केलीभ्यर्हं समुद्रमौ । मनुजमाह तं देवो देवीस्कन्दविनायकैः ॥ २९ ॥
 धामराणि विचित्राणि च्यवनानि च कोटिभः । वीर्यवन्तसु महार्हाणि कद्रुकायामिरादरात् ॥ ३० ॥
 धूपापन्तिस्र वणपाः कालागजजोद्भवैः । ते धूपैश्च निधीर्यन्ते देवस्थानं मनोहरम् ॥ ३१ ॥
 दद्यात् तदीदृशं शंभोपस्थानं शौनकादयः । देवं देव्या समासीनं दिव्ये सिंहासनोत्तमे ॥ ३२ ॥

दृष्टान्मितमहान्देवराकान्तात्ममानसाः । विविदुः स्वांस्तथा नान्यानिर्म लोकात्मसुखे ते ॥ ३३
ननुतुः केचन परे रुद्रदुर्विषया मृशम् । ण्यलुब्धभावमौ केचिज्जहसुश्च परे द्विजाः ॥ ३४
गायन्तश्च नदन्तश्च विवशेनान्तरारमता । मानन्दाभुञ्जतापूर्वलोचना मुनयः परे ॥ ३५
कुर्वन्तिस्व महोद्यवासनिश्वाद्य केचनवशाः । केचिज्जयज्वैत्युचुः प्रीतिरुत्कृष्टकितयचः ॥ ३६
एवं देवसमागम्ये विवशान्मुनिपुङ्गवान् । ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्या नारदाद्यारमुत्तर्यः ॥ ३७
वसिष्ठः काश्यपः कश्यो विष्णुमित्रः पराशरः । हरितोऽग्निर्भृगुः कुरसञ्जद्वयुश्च तत्सुतः ॥ ३८
पौंड्रकुसः पौंड्रशिल्पिस्तपोमिस्रो महातपाः । राधीतरस्सत्यवचा नाको मौद्गल्य एवच ॥ ३९
द्याजश्चवा उशन्योगी नाचिकेतश्च तत्सुतः । माद्गारश्चापि कक्षीकामौशिशश्च महातपाः ॥ ४०
धीतहृष्यः धायसञ्ज सत्यनिष्ठो महातपाः ॥ ४१
महिराश्वत्थानिस्तितौ दक्षश्च कतुरेय च । देवलो मुनिशार्दूलश्चुकः कश्यः पराशरः ॥ ४२
मरीचिः काश्यपश्चैव रोमशो दातृश्च एव च । एते चान्येव मुनयो जनलोकनिवासिनः ॥ ४३
शौनकादिमुनिधेष्ठासैमिस्तत्पयासिनः । नास्तिहृष्य मुदाभ्युप्यं शशुर्गोभिराहारात् ॥ ४४
मुनयो ये महामाया यूयं हि कृतिनां वराः । यानवस्याधर्मं रम्यं नैमिशारण्यमाश्रिताः ॥ ४५
ब्रह्मणो हि गिरानेवाचेदध सुकृतेस्तपाम् । तत्रसन्नेन ते यूयं स्वतवक्त्रनिशाकरात् ॥ ४६
परामृतमस्तिबाहु पानीयञ्जरितं महत् । पीतयन्तोऽत्र पुण्येन प्रसन्नो योऽप्य शङ्करः ॥ ४७
सह देवैर्गणधरैर्देव्या रकदेन नान्दिना । गजवक्त्रेण देवेन सहेशो यो कृतार्थयह ॥ ४८
युग्माभिरिहामाळोचय कृतार्थाः स जगद्गुरुः । मस्तुचमुतपो दिव्या मुनीन्मैस्त्रान्तोत्तमान् ॥ ४९
मदस्संस्तभ्यते चामी महादेवमुमावतिम् । सिंहासने समासीनमस्तुवन् सर्वे दयते ॥ ५०
मुनयः — जयदेव परानन्द जयदेव जगद्गुरो । जय शंभो जयापीश जय कान्तार्थविमह ॥ ५१
जय कस्यापानिलश्च जय प्रकृतिस्तुवर । सत्यजिह्वन सर्वज्ञ जय पाचामगोचर ॥ ५२
जय विद्यामयेशान जय विद्याप्रदामल । जय दुस्तरसंसारताण्डिहर प्रभो ॥ ५३
जयामोघमहासाध शुद्धबुद्धिविर्जुमण । रथं सर्वसङ्कल्पागत व्रतवस्तुमहलः ॥ ५४
अतोऽत्र ये नमन्ति त्वां ते ये भञ्जमगिनः । स्तुक्करो मुनयोऽपीशं प्रणेमुश्च पुनः पुनः ॥ ५५
तादुपाय पुनश्चमुः प्रहृष्टेजान्तरामना । प्रीतोऽग्लि योऽनया स्तुत्वा मुनीन्द्रा ब्रह्मादिनः ॥ ५६
यूयं प्रियतमा लोके समात्यये महास्तिकाः । इदं शिखरहस्यास्वखण्डं पुष्पामिरादरात् ॥ ५७
भुठं तेन प्रसन्नोऽहमापिर्भूतोऽद्विजासङ्गः । विदोषाद्वया स्तुत्या प्रीतोऽग्लि मुनिसत्तमाः ॥ ५८
माई तपोमिरायुर्गैर्पदैश्च बहुवृत्तिभिः । महाज्ञानैरैकेर्षो मैवं प्रीतोऽग्लि कस्यचित् ॥ ५९
तस्मात्मुक्ता महामाया शृणीष्वं वरमुत्तमम् । इति वादिनि देवेशे साये सयंभ्वरेभ्यः ॥ ६०
प्रणम्य मुनयो दृष्टा यमिरे यस्तुत्तमम् । इदं शिखरहस्यास्वखण्डं गृण्यन्ति ये जनाः ॥ ६१
तेषामेष प्रसन्नसुखं कृष्या देदि वाञ्छितम् । देदि पुत्रार्थिनां पुत्राभ्यन्तं देदि धनार्थिनाम् ॥ ६२
विद्यार्थिनाश्च विद्यारुचं विजयञ्च जयार्थिनाम् । क्षेत्रार्थिनां तप्या क्षेत्रं ग्रामं प्रामार्थिनामपि ॥ ६३
ये यमिष्टप्रमिण्याय ये गृण्यन्तीदमुत्तमम् । तेषां तं तममीष्टं त्वमचिरादेय देदि मो ॥ ६४
मस्माकमयता मतिरिप्रियेभ्यस्तु शङ्कर । भविकासहितसेवा तय सर्वपरः ॥ ६५
मर्थितो मुनिशार्दूलैरिति देवोऽभ्यधा सह । इत्यार्थिताम्यरात् प्रवर्तन्तधिगममग्निभुः ॥ ६६
नय ते शौनकप्रहास्वनेन मुनिसत्तमाः । चतुः प्रणामं देवाय केलासदिशरं मति ॥ ६७

हर्षगद्गदथा यात्रा जगदुद्ध परस्परम् । ययं सर्वं कृतार्थाः सो वैज्ञानसप्तमाध्यायः ॥
 ब्रह्मणो वचनादेव सूतस्यासौव दर्शनम् । ब्रुवतस्तन्निति मुनीन्वोचद्रोमहर्षणः ॥
 महमथ कृतार्थोऽसि संपर्काद्भवतां सताम् । सति भोतरि वक्तास्यादर्माधर्मस्य भूतले ॥
 सद्यो सुप्रसन्नमेवाद्य मयेद् पठितं मुदा । स्कन्दस्य वरितं ह्येतच्छ्रोत्रां प्रहृष्टापनम् ॥
 यत्र यत्रेदमावधानं पठ्यते ब्राह्मणोत्तमाः । तत्र तत्रोभया देवस्साक्षिभ्यं कुरुते गणैः ॥
 इदं पुराणं पठतां भोक्तृभिश्च महत्तरैः । भव्यं च भारतीयैः वस्त्रपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 व्याख्यानमप्यपे सर्वमलंकृत्य बितानकैः । चामरैर्द्विपैश्चिभ्यैः कुसुमैर्विधिवैश्च ॥
 गण्येन शक्यता लिप्य सर्वं व्याख्यानमष्टपम् । देवं धूपैर्धूपयित्वा कालागुरुमवरि ॥
 प्राध्यायेत च यश्चोक्ता प्रभुर्वा पृथिवीपतिः । निषमेन परेणासावहरद्वाङ्मनसह ॥
 अथैव बहुभिर्योगी पृतमावतिभिस्सप्तम् । सभ्यान्मध्यर्घ्यं विधिवश्चन्दनाघिरनेकधा ॥
 तांस्तैश्च सकपूरैश्चचूर्णैरतिकोमलैः । तैरनुवापितो नित्यं प्रीतैः प्रीतेन चेतसां ॥
 सम्प्रभुकाशाभ्यवाभुपत्वा भावयेच्छ्रद्धया बह । फलपुष्पैर्निवेद्याय शुद्ध्यामित्तैजसम् ॥
 पञ्चतारमपि विद्वांसं पुण्यस्यास्य शीलिनम् । त्रितेभिर्द्रव्यं जितकोष स्कन्देशोऽनुपासकम् ॥
 वेदवेदान्तनिष्णातं वेदान्तार्थविचारिणम् । कुटुम्बिनं कुलीनं च पुत्रपौत्रकलत्रिणम् ॥
 ब्रह्माकलिकरो विद्वान् ब्रह्मविद्यामिमां क्रमात् । उपश्रव्य शुभे काले चन्द्रताराधरान्विते ॥
 दशाहरहरप्यायान् भूगुणात्स समाहितः । सप्ताष्टपञ्चदशो द्वित्रयंवाप्य वैककम् ॥
 स्त्रोकानां दश चाथैकं तदर्धमपिषांश्चरात् । स्कन्दस्य प्रियमन्त्रिच्छन् स्वामीफलदायिनः ॥
 काण्डे काण्डे समाप्ते तु ब्राह्मणान् भोजयेत्पुमान् । अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं च वा ॥
 पञ्चाशदपि वा तेषां चतुर्विंशतिकामपि । द्वादशपिच विप्राणां भोजयेत् प्रीतयेशितुः ॥
 कन्यागणसमये दशभ्यः स्कन्दपट्टाभिवेचने । तस्यापिच विद्याहेच भार्ययोदमपोरपि ॥
 समाप्तावपि काण्डस्य चकारं संपूजयेत् । वज्रोर्मिकाविभूषणैः केयूरघटैश्चदक्षिणैः ॥
 संपूजय्य समाप्तौ तु पुराणस्यास्य कृत्स्नशः । महाधिभवविस्तारं ब्राह्मणान् भोजयेत्सुधीः ॥
 सुब्रह्मण्यवमादार्थं स्वामीफलसिद्धये । चकारमपि विद्वांसं बहुसंकुल्य चाम्पितैः ॥
 चतैर्यैश्च गोयाजिगम्यन्दनयानकैः । प्रामदोऽग्रद्वैरग्न्यैश्चुतिः कायैश्चदशपैः ॥
 लोभामोहाद्व्याघ्रापि यदि सर्वं न कारयेत् । स्वामिनायोऽपि तस्यैव फलं सर्वं न दास्यति ॥
 यानमारोप्य चकारं वायामङ्गलावकैः । प्रामप्रदक्षिणं कृत्वा स्वर्गं प्रापयेत्सुधीः ॥
 एवं कृतञ्चेत् स्कन्दोऽपि सार्धंभीष्टप्रदो भवेत् । एवं सृते पुराणेऽस्मिन् स्त्रोके स्त्रोकार्थमेववा ॥
 चतुर्धामपि वेदानां सप्तहज्जपवक्रमैः । जपतो यत्फलं लोके भद्रया कोटिसंख्याया ॥
 तत्फलं कोटिगुणितं धर्मायाश्च सम्यक् फलम् । शतानामपि यज्ञानामभ्यधामिधापताम् ॥
 षोडशानांश्च दानानां फलं कोटिगुणं भवेत् । पुत्रमित्रकलत्राद्यैर्भुक्त्वा भोगाननेकधा ॥
 इहलोके परत्रापि स्कन्दसायुज्यमाप्नुयात् । पुत्रकामो लभेत्पुत्रान् धनकामो लभेदधनम् ॥
 मन्ते च शिवसायुर्गं मोक्षं विन्दन्तिमानवाः । तस्माद्बहवर्जित्यं धोतस्ममभिवृद्धये ॥
 सूतामजस्य वचसेति मुनीन्द्रणां सन्तोषवाधिस्तद्वीर्यतितमप्रविष्टाः ।
 संपाद्य सूतमपि स्वं स्वामी विदुष्य प्राप्नुतदाभमएव परितोपमात्रः (तदिनामपि श्रीः) ॥ १००
 इति श्री स्कान्दे महापुराणे शंकरसंहितायां शिवपदस्य अष्टोत्तरशतके एवमवतितमोऽध्यायः ॥
 उपदेशकाण्डसमाप्तः ॥ शिवरहस्यसङ्ग्रहसमाप्तः ॥